

**TEXT PROBLEM
WITHIN THE
BOOK ONLY**

**THE BOOK WAS
DRENCHED**

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_200689

UNIVERSAL
LIBRARY

ಸ ಟಿ ೯ ಕಾ

ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಸಂಹಿತಾ

(ಮೂಲ ಸಮಿತ ಕನ್ಯತ ಭಾಷಾಂತರ)

ಪ್ರಾಚಾರ್ಯವಿಜ್ಞಾನ, ಕಾವ್ಯತೀರ್ಥ, ಆಯುರ್ವೇದಭೂಷಣ

ಇತ್ಯಾದಿ ವಿರುದಾಂಕಿತ

ಪಟ್ಟಿಗೆರೆ. ಸೂರೈನಾರಾಯಣಶಾಸ್ತ್ರಿ

ಇವರಿಂದ ಭಾಷಾಂತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

ತೀರ್ಥಪುಷ್ಪ

ಶ್ರೀ ಮಹಾವಿಜ್ಞಾನ ಆಯುರ್ವೇದ ಪೃಥ್ವೀಶ್ವರ ಮಾಲೋಕರು

ಇವಳಿ. ರಘುಪತಿರಾವ್ ಬ್ರಹ್ಮರಸ್ಸ

ಇವರಿಂದ ಪ್ರಕಾಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ

(Copyrights Reserved)

೧೯೩೦

ಬೆಲೆ: ೪-೦೦

ಪ್ರ ಸ್ತಾವ ನೆ .

ಶ್ರೀ ಧನ್ವಂತರಿಪರಮಾತ್ಮನ ಪರಮಾನುಗ್ರಹದಿಂದಲೂ ನಮಗೆ ಗ್ರಂಥ ರಚನೋದ್ಯೋಗದಲ್ಲ ನಾನಾ ಮುಖವಾಗಿ ಸಹಾಯಕರಾದ ಸಹೋದ್ಯೋಗಿಗಳ ಕೃತೆಯಿಂದಲೂ ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಸಂಹಿತೆಯ ಸ್ತೋತ್ರ ಫಲಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿ ಇವತ್ತು ಅದಕ್ಕೊಂದು ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯನ್ನು ಬರೆಯಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದೆ.

ನೊಗಲ ಸಾವ್ರಾಜ್ಯವು ಉನ್ನತ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ್ಯೂ ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಾಚಾರ್ಯರು ಈ ಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ರಚಿಸಿದರು. ಈ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತಗಳಾದ ಔಷಧಿಯೊಂಗಳೂ ಬಹಳ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅನುಭವಸಿದ್ಧ ವೈದ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದವುಗಳಾದುದರಿಂದಲೂ, ಅತಿ ಸುಲಭವಾದವುಗಳಾದುದರಿಂದಲೂ, ತಿಳುಪು ಫಲಕಾರಿಗಳಾದುದರಿಂದಲೂ, ಈ ಶಾರ್ಙ್ಗಧರ ಸಂಹಿತೆಯು ಎಲ್ಲಾ ವೈದ್ಯಬಂಧುಗಳಿಗೂ ನಿತ್ಯೋಪಯೋಗಿಯಾದ ಪುಸ್ತಕವಾಗಿ ಮರಿಗೊಂಡಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸಿಗಳಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ಸಮಸ್ತ ನಿಷಯಗಳೂ ಸಂಗ್ರಹಿತಗಳಾಗಿವೆ ಎಂದರೆ ಅದೊಂದು ಅತಿ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯಾಗಲಾರದು. ಈ ಪುಸ್ತಕವೊಂದಿದ್ದರೆ ವೈದ್ಯರು ಕಷ್ಟ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನೂ ನಿರಾಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಸಾಗಿಸಬಹುದು. ಅಂತಹ ಪುಸ್ತಕವು ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ, ಬಂಗಾಳ, ಗುಜರಾತಿ, ಆಂಧ್ರ, ಭಾಷಾಗಲ್ಲ ಪರಿವರ್ತಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಕನ್ನಡಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈವರೆಗೂ ಪರಿವರ್ತಿತವಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಕೊರತೆಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಸ್ತರಿಸಿದರೂ ನಿವಾರಣಮಾಡಿ ಆ ಮೂಲಕ ಕನ್ನಡ ವೈದ್ಯಬಂಧುಗಳ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದಿಷ್ಟದಿಂದ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪರಿವರ್ತಿಸಿರುತ್ತೇನೆ. ವೈದ್ಯಗ್ರಂಥಗಳನ್ನೂ ಭಾಷಾಂತರಿಸುವವರಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟಿನ ಅಭಾವ ವೈದ್ಯಕಸಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಈವರೆಗೂ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವು ಗೊತ್ತಾಗದಿರುವುದು, ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಭಾಷಾಂತರಿತ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲೂ ಸುಮಾರುಗಳು ಸಂಭವಿಸುವುದುಂಟು. ಅಂತಹ ಪ್ರಮಾದವು ಇದರಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಭವಿಸಬಹುದು. ಗುಣಜ್ಞರಾದ ವೈದ್ಯಕೋದರರು ಅಂತಹ ನ್ಯೂನತೆಗಳು ತಮ್ಮ ವೃತ್ತಿಗೆ ಬಿದ್ದಲ್ಲಿ ದಯಮಾಡಿ ತಿಳಿಸಿದಲ್ಲಿ ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವೆ.

ತ್ತೀನೆ. ಭಾಷಾಂತರಮಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದಾಗಲೇ ಪ್ರತಿಪದಾರ್ಥ ತತ್ಪರ್ಯಗಳನ್ನು ಬರೆಯುವುದು ಉತ್ತಮವೆಂಬದಾಗಿ ಕೆಲವರಿಂದ ಸಲಹೆ ಬಂದಿತು. ಅಂತಹ ಭಾಷಾಂತರವು ಕೇವಲ ಸಾಹಿತ್ಯ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಸರಿಹೋಗುತ್ತದೆಯೆ? ಎನಹ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಸರಿಹೋಗುವುದಿಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವೂ ಕಡಮೆ. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಆ ವಿಚಾರ ಮಾನಸಿಕ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿ ಶ್ರೀ ಭುವನೇಂದ್ರ ವೈದ್ಯಶಾಲಾ ಮಾಲೀಕರಾದ ಜವಳ ರಘುಪತಿರಾವ್ ಸಹೋದರರು ಆಯುರ್ವೇದ ಪತ್ರವ ಮೂಲಕ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸುವ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೊನೆಗಾಣಿಸಿದರು. ಈ ಗ್ರಂಥವು ಪ್ರಿಂಟಾಗುವಾಗ್ಯೆ ನಾವು ಪರಸ್ಪರದಲ್ಲಿ ಇದ್ದದ್ದರಿಂದ ಪೂರ್ಣವನ್ನು ನೋಡುವುದು ಮೊದಲಾದ ಅನೇಕ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ನಮಗೆ ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟ ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿ ಹೈಸ್ಕೂಲ್ ಪಂಡಿತರು ಮ. ರಾ. ಕಮಕೋಡು ನರಸಿಂಹಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸ್ಮರಿಸಬೇಕಾಗಿದೆ. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಸುಂದರವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿಕೊಟ್ಟಿದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿಯ ಶ್ರೀ ರಾಧಾಕೃಷ್ಣ ಪ್ರಿಂಟಿಂಗ್ ಪ್ರೆಸ್ಸಿನವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ವಂದನೆಗಳು. ನಮ್ಮಲ್ಲಿರಬಹುದಾದ ಅನೇಕ ನ್ಯೂನಾತಿರೋಕಗಳನ್ನು ಮರೆತು ಆಯುರ್ವೇದದ ಮೂಲಣ ಅಭಿಮಾನದಿಂದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದ ನಮ್ಮ ಗ್ರಾಹಕಬಂಧುಗಳಿಗೆ ನಮ್ಮ ಅನಂತ ಧನ್ಯವಾದಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಲೇಖನೋದ್ಯೋಗವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವೆವು.

ಪಟ್ಟಣ, ಕಡೂರು {
6—3—1930.

ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣಶಾಸ್ತ್ರಿ,
ಆಯುರ್ವೇದ ಲಘುಪತಿ.

ವಿ ಜ್ಞಾ ಪ ನೆ

ನಮ್ಮ ಈ ಭಾರತದೇಶದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುಚ್ಛ್ರಾಯಸ್ಥಿ ತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಎಲ್ಲಾ ವಿದ್ಯಾಗಳೊಂದಿಗೆ ಆಯುರ್ವೇದ ವಿದ್ಯೆಯೂ ಮುಲಿನವಾಗುತ್ತಾ ಬಂದಿರುವುದನ್ನು ಪುನರುಜ್ಜೀವನಗೊಳಿಸಬೇಕೆಂಬ ಕುತೂಹಲವು ದೇಶಾಭಿಮಾನಿಗಳೆಲ್ಲರಿಗೂ ಹುಟ್ಟು ಸಮಗ್ರ ಭರತಖಂಡದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ನಾನಾ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ನಡಿಯುತ್ತಾ ಇರುವವು ನಮ್ಮ ಕರ್ಣಾಟಕವೂ ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಂಮುಖವಿಲ್ಲ. ಮಹಸೀಯರನೇಕರು ನಾನಾ ಪ್ರಯತ್ನಗಳ ಮೂಲಕ ಆಯುರ್ವೇದ ವಿದ್ಯಾಭಿವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಹಡಿಯುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ನಾವೂ ನಮ್ಮ ಕೃತಾದಮಟ್ಟಿಗೆ ನಮ್ಮ ಭಾಗದ ಸೇವೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದುದ್ದೇಶಿಸಿ, ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾಭಿಜ್ಞರಲ್ಲದ ಜನ ಸಾಮಾನ್ಯರಿಗೆ ಆಯುರ್ವೇದ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಸೋಡಲು ಅವಕಾಶ ದಿಲ್ಲವೆಂತಾ ಗಿರುವ ಕೊರತೆಯನ್ನು ನೀಗಿ ಕನ್ನಡಿಗರಿಗೆ ಮುಖ್ಯ ಮುಖ್ಯ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮಾತೃಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಸೋಡಲು ಸಿಕ್ಕಿದರೆ ಆಯುರ್ವೇದ ವಿದ್ಯೆಯ ಜ್ಞಾನವು ಹರಡಲು ಹೆಚ್ಚು ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತೆಂದೂ ಆ ಮೂಲಕ ಸಮ್ಮಂದಾದಷ್ಟು ಸೇವೆ ಮಾಡಬಹುದೆಂದೂ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವಾಗ ವೈವಸಂಘಟನೆಯಿಂದ ವಿವಿಧ. ಪಟ್ಟಗೆರೆ, ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಸಿಕ್ಕು, ಆಯುರ್ವೇದ ಸತ್ರದ ಸಂಪಾದಕತ್ವವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಸಾಂಗೊಳಿಸಿದರು. ಇವರ ಪ್ರಮು. ದೇಶಾಭಿಮಾನ, ಆಯುರ್ವೇದದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಇವರಿಗಿರುವ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಈ ಕಾರ್ಯವು ನೆರವೇರಿ ಇಂದಿಗೆ ಕರ್ಣಾಟಕಕ್ಕೂ ಕೈಗೆ ಈ ಪ್ರಶಸ್ತಕವು ದೊರೆಯುವಂತಾಯಿತು. ಈ ಮಧ್ಯೆ ಅನೇಕ ಎಡರು ಗಳು ಬಂದರೂ ಶ್ರೀ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಅವೆಲ್ಲವೂ ಪಾರಾಗಿ

ನಮ್ಮ ಉದ್ದೇಶ್ಯವು ನೆರವೇರಿತು. ಈ ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಚಾರಕ್ಕೋಸ್ಕರ ನಾವು ಹೊರಡಿಸಿದ ಆಯುರ್ವೇದಪತ್ರಿಕೆಗೆ ಫೋಪಕರಾಗಿಯೂ ಚಂದಾ ದಾರರಾಗಿಯೂ ಸಹಾಯವಾಡಿದ ಮಹನೀಯರುಗಳಿಗೆ ನಮ್ಮ ಕೃತಜ್ಞತೆಯನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ. ಕರ್ಣಾಟಕದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ದೊರೆತ ಹಾಗೆ ಇನ್ನು ಕೆಲವು ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರಗೊಳಿಸಬೇಕೆಂದಿದ್ದೇವೆ. ಮಹನೀಯರು ಉದ್. ರಾತ್ರಿಯವಸ್ಥೆಗೆ ಸಮ್ಮಿ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ನೆರವಾಗುತ್ತಾರಾಗಿ ನಂಬಿದ್ದೇವೆ

ತೀರ್ಥಹಳ್ಳಿ, }
ತ. 13-3-1930. }

A Raghupathi Rao Brothers,
ಪ್ರಕಾಶಕರು

ಶಾಸ್ತ್ರೋಪದೇಶಸಂಹಿತಾ ಕರ್ಣಾಟಕಾನುವಾದ

ವಿಷಯ ವಿಭಾಗ

ಪ್ರಥಮ ಮಂಡ.

ಅ ಸಂ.	ವಿಷಯ	ಪು ಸಂ.	ಅ ಸಂ.	ವಿಷಯ	ಪು. ಸಂ.
೧	ಪರಿಭಾಷೆ	೧	೫	ಕಲಾದ್ಯಮ್ಯಾವ (ಶಂಕರ)	
೨	ಪ್ರಸಂಗಸಂವೇಶ	೧೬		ಸ್ವರೂಪವರ್ಣನೆ	೩೪
೩	ನಾಮಪರೀಕ್ಷೆ	೨೪	೬	ಅಹಾರ ಜೀರ್ಣಕ್ರಮ	೫೦
೪	ದೀಪನಪಾಚನಾದಿಗಳು	೨೯	೭	ರೋಗಗಳೂ ಪ್ರಭೇದಗಳೂ	೫೬

ಮಧ್ಯಮಮಂಡ.

೧	ಮೂಲಿಕಾಸ್ವರಸ ವಿಚಾರ	೧೧೧	೭	ಮಾತೃಗಳು--ವರಿಕೆಗಳು	೧೫೧
೨	ಕ್ರಾಂತಿಕಲ್ಪನೆ	೧೨೦	೮	ಲೇಹಗಳು	೨೦೮
೩	ಫಾಂಟಿ	೧೫೨	೯	ಭೃತ ಮತ್ತು ತೈಲ	೨೧೭
೪	ಹಿಮ	೧೫೫	೧೦	ಅಸವಾರಿಷ್ಯಗಳು	೨೫೫
೫	ಕಲ್ಮ	೧೫೭	೧೧	ಧಾತುಶುದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಭಸ್ಮ ಕ್ರಮ	೨೭೨
೬	ಚೂರ್ಣಗಳು	೧೬೨	೧೨	ರಸಗಂಧಕಾದಿಗಳ ಶೋಧನಮಾರಣ ಮತ್ತು ರಸೋಷಧ ನಿರ್ಮಾಣ	೨೯೨

ಉತ್ತರಮಂಡ.

೧	ಸ್ನೇಹಪಾನ	೩೪೭	೭	ಉತ್ತರಬತ್ತಿ	೩೯೪
೨	ಸ್ನೇಹನ	೩೫೫	೮	ಸಸ್ಯವಿಧ	೩೯೭
೩	ವಮನ	೩೬೨	೯	ಧೂಮಪಾನ	೪೦೯
೪	ವಿರೇಚನ	೩೬೯	೧೦	ಗಂಧೂಷವಿಧಿ	೪೧೫
೫	ಬಸ್ತಿವಿಧಿ	೩೭೮	೧೧	ಲೆ ಪಗಳು	೪೨೧
೬	ನಿರೂಹಬತ್ತಿ	೩೮೭	೧೨	ರಕ್ತಸ್ರಾವ	೪೫೧
			೧೩	ನೇತ್ರರೋಗಚಿಕಿತ್ಸೆ	೪೬೦

ನರ್ಕಾನುಗತ ವಿಷಯಸೂಚಿಕೆ.

ವಿಷಯಗಳು.	ಪು. ಸಂ.	ವಿಷಯಗಳು.	ಪು. ಸಂ.
೦೨		ಅಸಾಮಾನ್ಯಕಲ್ಪ	
ಅಗತ್ಯಹಂತಕೀ (ಕ್ಷಯಕ್ಕೆ)	೨-೪	(ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗೆ)	೧೬೦
ಅಗ್ನಿ ತುಂಡಿವಟ (ಅಜೀರ್ಣಕ್ಕೆ)	೩೩೩	ಅಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಷಾರತ್ವ	
ಅಗ್ನಿ ದಗ್ಧಕ್ಕೆ (ಲೆ ಪವು)	೪೪೧	(ಕರ್ಷಣೀಗಕ್ಕೆ)	೪೪೯
ಅಗ್ನಿ ವಿಕಾರ ಸಂಖ್ಯೆ	೬೦	ಅಭಯಾದಿಕಲ್ಪ (ದೀಪನ)	೧೬೧
ಅಗಾಧತ್ವ (ಜ್ವರಗಳಿಗೆ)	೨೨೫	ಅಭಯಾದಿಕಸ್ವಧ	೧೨೬
ಅಜನೋದಾದಿಚೂರ್ಣ		ಅಭಯಾದಿಮೋದಕ	
(ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ)	೧೭೨	(ವಿರೆ, ಚನಕಾರ)	೩೭೫
” (ಅನುವಾತಕ್ಕೆ)	೧೨೩	ಅಭಿಷ್ಯಂದಿದ್ರವ್ಯವು	೩೪
ಅಜೀರ್ಣಕಂಟಕರಸ ಅಜೀರ್ಣಕ್ಕೆ	೩೩೩	ಅಭ್ಯಂಗ ಬಸ್ತಿ ಪ್ರಕಾರಗಳು	೪೪೪
ಅಜೀರ್ಣ ಸಂಖ್ಯೆ	೫೮	ಅಭ್ಯಾಸ ಭೃಷಿ	೨೮೪
ಅಂಕೋಟಾದಿಕಲ್ಪ	೧೬೧	” ದ್ವಿತೀಯವಿಧಿ	೨೮೫
ಅಂಜನಭೇದಗಳು	೪೮೧	” ಶೋಧನ	೨೮೩
ಅಂಜನ ವಿಧಿ	೪೮೧	” ಸತ್ವವಿಧಿ	೨೮೫
ಅಂಜನಶಲಾಕೆ	೪೮೭	ಅಮೃತಾಘೃತ (ವಾತರಕ್ತಕ್ಕೆ)	೨೨೫
ಅತಿಸಾರ ಸಂಖ್ಯೆ	೩೬೭	ಅಮೃತಾದಿಕಸ್ವಧ	೧೪೪
ಅತಿಸಾರ ಸಂಖ್ಯೆ	೫೭	” (ನೇತ್ರರೋಗಕ್ಕೆ)	೧೪೬
ಅನರ್ಹರು (ಧೂಮಕ್ಕೆ)	೪೧೦	ಅಮೃತಾರ್ಣವರಸ (ಕೆಮ್ಮಿಗೆ)	೩೨೨
ಅನ್ನ ಕಲ್ಪನೆ	೧೫೦	ಅಮೃತಾಷ್ಟಕಸ್ವಧ	೧೨೫
ಅನುಕ್ರಮಣಿಕೆ (ಶ.ಞ್.ಧರದ್ವ)	೪	ಅಮೃತಾಸ್ವರಸ	೧೨೩
ಅನುವಾಸನ ವಾತ್ಸ್ರ	೩೭೮	ಅರಲೂ ಪುಟಪಾಕ	೧೧೭
ಅನುವಾಸನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರು	೩೭೯	ಅರೂಂಷಿಕೆಗೆ ಲೇಪಗಳು	೪೨೪
ಅನುವಾಸನ ವಿಷಯವು	೩೭೮	ಅರೋಚಕ ಸಂಖ್ಯೆ	೬೦
ಅನುವಾಸನಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯರು	೩೭೯	ಅರ್ಕತ್ವ	
ಅನುಲೋಮನ	೩೨	(ತುರಿ ಮೊದಲಾದುದಕ್ಕೆ)	೨೪೪
ಅಪರಾಜಿತಧೂಸ	೪೩೫	ಅರ್ಜುನ ಸಂಖ್ಯೆ	೬೯
ಅಪಸ್ಮಾರಸಂಖ್ಯೆ	೬೩	ಅಶೇರ್ಣರೋಗ ಸಂಖ್ಯೆ	೫೮

ವಿಷಯಗಳು.	ಪು. ಸಂ.	ವಿಷಯಗಳು.	ಪು. ಸಂ.
ಅಲಂಬುಷಾ ಸ್ವರಸ	೧೧೫	ಅಶ್ವೀತನಕ್ಕೆ ಯೋಗಗಳು	೪೬೫
ಅವನಿಃಕನನಸ್ಯ	೪೦೦	ಅಸವಾರಿಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ-ನೀನಪ್ರಮಾಣ	೨೫೬
ಅವಲೇಹ ಕಲ್ಪನಾ	೨೦೮	ಅಸವಾರಿಷ್ಯಗಳ ಭೇದ	೨೫೪
ಅವಲೇಹದ ಸಿದ್ಧಲಕ್ಷಣ	೨೦೮	ಅಸವಾರಿಷ್ಯ ವಿಧಿ	೨೫೫
ಅವಲೇಹಕ್ಕೆ ಅನುಪ ನ	೨೦೯	ಅಹಾರದ ಧಾತುಕ್ರಮ ಪರಿವರ್ತನ	೫೨
ಅವಾಮೃರು (ವಮನಕ್ಕೆ)	೨೬೩	ಅಹಾರದ ರಕ್ತಕ್ರಮ	೫೦
ಅಶ್ವ ರೀ ಸಂಖ್ಯೆ	೬೬	ಅಹಾರದ ರಸಕ್ರಮ	೫೧
ಅಶ್ವಗಂಧಾದಿಚೂರ್ಣ (ಕಣ್ಣಕ್ಕೆ)	೧೮೯	ಅಹಾರಾದಿಗತಿ (ಅ ೬)	೨೦
ಅಶ್ವಗುಣಮಂತ್ರ	೧೫		
ಅಶ್ವವರ್ಗ	೧೬೬	ಇಕ್ಷುಕುಕ್ತೆ	೨೫೮
ಅಷ್ಟಾದಶಾಂಗಕ್ವಾಥ	೧೨೭	ಇಚ್ಛಾಭೇದಿರಸ (ವಿರೇಚಕ)	೩೧೮
ಅಷ್ಟವಿಂಶತಿ ಗಣ	೧೨೭	ಇಂದ್ರಿಯವಾದಿಕ್ವಾಥ	೧೩೩
ಅಸ್ತೀದಾರ್ಹರು	೩೫೮	ಇಂದ್ರಿಯಪ್ರಕೃತಿ ಲೇಖಗಳು	೪೨೬
ಅಹಂಕಾರ ನಿರೂಪಣ	೪೯	ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವಿಷಯಗಳು	೪೮
		ಇಂದ್ರಿಯಗಳು	೪೬
		ಇಂದ್ರಿಯದಾದಿ ತೈಲ	
ಅಹಾರಕರಭಾದಿ		(ದಂತರೋಗಕ್ಕೆ)	೨೪೭
ಚೂರ್ಣ (ಸ್ತಂಭನ)	೧೦೦	ಇಸಿಕಾವಿಧಾನ	೪೧೩
ಅನಂದಭೈರವ ರಸ (ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ)	೨೧೪		
ಅನಾಹರೋಗ ಸಂಖ್ಯೆ	೬೪		
ಅಮಲಕ್ಯಾದಿ ಗುಟಿಕೆ (ತೃಷೆಗೆ)	೧೯೪	ಉತ್ಪ್ಲೇಶನಪ್ರಸ್ತಿ	೨೯೦
ಅಮಲಕ್ಯಾದಿಚೂರ್ಣ (ಜ್ವರಕ್ಕೆ)	೧೬೪	ಉತ್ತರಬಸ್ತಿ ವಿಧಿ	೨೯೪
ಅಮನಾತ ಸಂಖ್ಯೆ	೬೩	ಉದಯಗದಿತ್ಯರಸ (ಶ್ವೀತಕುಷ್ಠಕ್ಕೆ)	೩೨೭
ಅಮ್ರಾದಿತ್ಯಲ (ಕರ್ಣರೋಗಕ್ಕೆ)	೪೫೦	ಉದರ ರೋಗಸಂಖ್ಯೆ	೬೪
ಅಮ್ರಾದಿಫಾಂಟಿ (ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ)	೧೫೩	ಉದರರೋಗಕ್ಕೆ ಲೇಖ	೪೩೮
ಅಮ್ರಾದಿ ಹಿಮ (ರಕ್ತಪಿತ್ತಕ್ಕೆ)	೧೫೫	ಉದರದ ರೋಗಸಂಖ್ಯೆ	೭೮
ಅರಗ್ಯಧಾದಿ ಕ್ವಾಥ	೧೨೮	ಉದ್ಗರ ಲಕ್ಷಣ	೨೬
ಅರಭಸ್ಯ ವಿಧಿ	೨೭೬	ಉನ್ಮತ್ತರಸ (ಸನ್ನಿವೃತ್ತಕ್ಕೆ)	೩೧೭
ಅರ-ದ್ವಿತೀಯ ವಿಧಿ	೨೭೪	ಉನ್ಮಾದಸಂಖ್ಯೆ	೬೨
ಅರ್ಧಕಸ್ಯ ರಸ	೧೧೭	ಉಪದಂಶಕ್ಕೆ ಲೇಖಗಳು	೪೪೧
ಅಶ್ವೀತನ ಕರ್ಮ	೪೬೪	ಉಪಧಾತುಗಳು	೨೮೧

ವಿಷಯಗಳು:	ಪು. ಸಂ.	ವಿಷಯಗಳು.	ಪು. ಸಂ.
ಉಪಾನಹ ಸ್ತೋತ್ರ	೨೬೦	ಕರ್ತರೋಗಸಂಖ್ಯೆ	೮೪
ಉಶೀರಾಸವ (ರಕ್ತಪಿತ್ತಕ್ಕೆ)	೨೫೯	ಕರಂಜಕ್ಕೆ (ಇಂದ್ರಲುಪ್ತಕ್ಕೆ)	೨೪೬
ಉಷ್ಣೋದಕವಿಧಿ	೨೫೫	ಕರನೀರಾದಿತ್ಯಲ	
ಉಷ್ಣೋದ್ರವ ರೋಗಸಂಖ್ಯೆ	೧೦೬	(ರೋಮನಾಶಕ್ಕೆ)	೨೫೨
ಊಷ್ಮ ಸ್ತೋದವಿಧಿ	೨೫೯	ಕರ್ಣಕೇಟಕ್ಕೆ ಹರಿತಾಲಯೋಗ	೪೫೦
		ಕರ್ಣಕೇಟಕ್ಕೆ ಶಿಗ್ರುಸ್ವರಸಯೋಗ	೪೫೦
		ಕರ್ಣ ಪೂರಣವಿಧಿ	೪೪೭
		ಕರ್ಣರೋಗಸಂಖ್ಯೆ	೯೦
ನಿರಂಧಕ್ವಾಧ	೧೩೭	ಕರ್ಣಶೂಲಿಗೆ ಯೋಗ	೪೪೭
ನಿರಂಧಸಪ್ತಕ	೧೩೭	ಕರ್ಣಸ್ವಾವಕ್ಕೆ ಯೋಗ	೪೪೯
ನಿಲಾದಿಕ್ವಾಧ	೧೩೯	ಕಲಾದಿಕಾಮ್ಯ ನಾಧ್ಯಯ	೩೪
ನಿಲಾದಿಚೂರ್ಣ (ವಾಂತಿಗೆ)	೧೮೭	ಕಲ್ಮುಕಲ್ಮನೆ	೧೭೫
		ಕಲ್ಮುಕ್ಕೆ ಅಳತೆಯಪರಿಭಾಷೆ	೧೫೭
ಓಷ್ಠರೋಗಸಂಖ್ಯೆ	೮೫	ಕಂಕಾಯನಗುಳಿಗೆ (ಗುಲ್ಮಾದಿಗಳಿಗೆ)	೯೯
		ಕಾಂಚನಾರಗುಳ್ಳುಳು	
		(ಗಂಡಮಾಲಿಗೆ)	೨೦೬
ಔಷಧಸ್ಯವಸ್ಥೆ	೫೨	ಕಾಂಜಿಕವಿಧಿ	೨೫೮
		ಕಾಲಿಂಗ ಪದಭಾಷೆ	೧೦
		ಕಾಮದೇವಘೃತ	
ಕಟ್ಟಲಾದಿಕ್ವಾಧ.	೧೨೮	(ರಕ್ತಪಿತ್ತಾದಿಗಳಿಗೆ)	೨೨೨
ಕಟ್ಟಲಾದಿಚೂರ್ಣ (ಜ್ವರಕ್ಕೆ)	೧೬೯	ಕಾಮಲಾರೋಗ ಸಂಖ್ಯೆ	೫೯
ಕಟಿಕಾರಿಕ್ವಾಧ	೧೨೫	ಕಾಸ (ಕೆಮ್ಮು) ರೋಗಸಂಖ್ಯೆ	೬೦
ಕಟಿಕಾರೀಪುಟಪಾಕ	೧೧೮	ಕಾಸೀಸಾದಿ ತೈಲ	
ಕಟಿಕಾರ್ಯವ ಲೇಪ		(ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೆ)	೨೪೩
(ಕೆಮ್ಮುನೋದಲಾಡುವಕ್ಕೆ)	೨೦೯	ಕಾಸೀಸಾದಿ ಘೃತ	
ಕಂಡು (ತುರಿ) ನೋವಲಾಡುವಕ್ಕೆ		(ಕುಷ್ಠವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೆ)	೨೭೭
ಲೇಪಗಳು	೪೩೧	ಕೈರಾತಾದಿ ಕ್ವಾಧ	೧೩೭
ಕನಕಸುಂದರ ರಸ (ಸನ್ನಿ ಪಾತಕ್ಕೆ)	೩೩೫	ಕೀಟಘ್ನ ಲೇಪ	೧೩೭
ಕಂದರ್ಪಸುಂದರ ರಸ		ಕುಂಕುಮ ನಸ್ಯ	೪೦೫
(ವಾಜೀಕರಣಕ್ಕೆ)	೩೪೨	ಕುಟಿಜಾರಿಪ್ಪ (ಜ್ವರಗಳಿಗೆ)	೪೨೬
ಕಸಿತ್ಕಾಸ್ಪಕಚೂರ್ಣ (ಗ್ರಹಣಿಗೆ)	೧೭೩		

ವಿಷಯಗಳು.

ಪು. ಸಂ

ವಿಷಯಗಳು

ಪು. ಸಂ

ಕುಟಿಜಾನ ಲೇಹ

(ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳಿಗೆ) ೨೧೫

ಕುಟಿಜಾಃಷ್ಣಕ

೨೧೬

ಕುಟಿಜಾಃಷ್ಣಕಾನ ಲೇಹ

(ಅತಿಸಾರಾದಿಗಳಿಗೆ) ೨೧೬

ಕುಮಾರ್ಯಾ ಸವ (ಉದರಗಳಿಗೆ) ೨೬೦

ಕುಷ್ಠಕುರಾರ ರಸ

೩೨೬

ಕುಷ್ಠರೋಗ ಸಂಖ್ಯೆ

೭೪

ಕುಷ್ಠಾದಿತ್ವೈಲ (ಸೀನ.ಬರುವದಕ್ಕೆ) ೨೫೦

ಕೂಷ್ಮಾಂಡಸ್ವ ರಸ

೧೧೫

ಕೂಷ್ಮಾಂಡಾವಲೇಹ:

(ರಕ್ತಪಿತ್ತಕ್ಕೆ) ೨೧೨

ಕಾಶೀರಗುಗ್ಗುಲ (ವಾತರಕ್ತಕ್ಕೆ) ೨೦೩

ಕ್ವಾಥಕಲ್ಪನೆ

೧೨೦

ಕ್ವಾಥದ ಹೆಸರುಗಳು

೧೨೧

ಕ್ರೈವಿರೋಗಸಂಖ್ಯೆ

೫೯

ಕ್ಷಯರೋಗಸಂಖ್ಯೆ

೬೦

ಕ್ಷಾರತ್ವೈಲ (ಕರ್ಣರೋಗಕ್ಕೆ)

೨೪೯

ಕ್ಷಾರವಿಧಿ

೨೯೨

ಕ್ಷಾರಗಳು

೧೬೭

ಕ್ಷಾರೋಪದ್ರವ ರೋಗ ಸಂಖ್ಯೆ

೧೦೬

ಕ್ಷೀರಪಾಕ ವಿಧಿ

೧೪೯

ಕ್ಷೀರಷಟ್ಟಿಲ ಘೃತ (ಜ್ವರ.ದಿಗಳಿಗೆ) ೨೨೧

ಕ್ಷುದ್ರರೋಗ ಸಂಖ್ಯೆ

೭೫

ಕ್ಷುದ್ರಾಕ್ಷಾಧ

೧೨೪

ಕ್ಷುದ್ರಾದಿ ಕ್ವಾಥ

೧೨೯

ಖ

೫ ದಿರಾದಿ ಕ್ವಾಥ (ಭಗಂದರಕ್ಕೆ)

೧೪೩

ಖದಿರಾಂಷ್ಣ (ಕುಷ್ಠಗಳಿಗೆ)

೨೬೭

ಖರ್ಜೂರಾದಿ ಮಂಥ

(ಮಧ್ಯವಿಕಾರಕ್ಕೆ) ೪೫೫

ಗ

ಗಂಡಮೂಲಾ ರೋಗ ಸಂಖ್ಯೆ ೬೯

ಗಂಡೂಷ ಕವಲ ಪ್ರತಿಸಾರಣ ವಿಧಿ ೪೧೮

ಗಂಧಕಜಾರಣ ೨೯೪

ಗಂಧಕಶೋಧನ ೨೯೫

ಗರ್ಭರೋಗಗಳು ೧೦೧

ಗಲಗಂಡಕ್ಕೆ ಲೇಪ ೪೩೯

ಗಲರೋಗಸಂಖ್ಯೆ ೮೮

ಗಾಂಗೀರುಕೀಸ್ವರಸ ೧೧೬

ಗುಟಿಕಾಕಲ್ಪನೆ ೧೯೧

ಗುಟಿಕೆಗಳ ಮಾತ್ರ ೧೯೨

ಗುಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಗುಡಾದಿಗಳ ಅಳತೆ ೧೯೧

ಗುಡಗುಟಿಕೆ (ಶ್ವಾಸಾದಿಗೆ) ೧೯೪

ಗುಡಚತುಷ್ಪಯಗುಟಿಕೆ

(ಅನಾದಿಗಳಿಗೆ) ೧೯೫

ಗುಡಶುಕ್ತ ೨೫೮

ಗುಡಾದಿನಸ್ಯ ೪೦೧

ಗುಡೂಚೀಹಿಮ (ಜೀರ್ಣಜ್ವರಕ್ಕೆ) ೧೫೬

ಗುಡೂಚ್ಯಾದಿಕ್ವಾಥ (ಜ್ವರಗಳಿಗೆ) ೧೨೧

೧ " (ತೃತೀಯಕಜ್ವರಕ್ಕೆ) ೧೩೦

೨ " (ಜ್ವರಾತಿಸಾರಕ್ಕೆ) ೧೩೦

ಗುಡೂಚ್ಯಾದಿತ್ವೈಲ (ಅನುವಾಸನ) ೩೮೬

ಗುಲ್ಮರೋಗಸಂಖ್ಯೆ ೬೫

ಗೃಧ್ರಸೀ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ

ಲೇಪ ೪೪೦

ಗೃಹಭೂಮತ್ವೈಲ (ಮೂಗಿನ

ಬೊಕ್ಕೆಗೆ) ೨೫೧

ಗೋಕ್ಷುರಾದಿಗುಗ್ಗುಲ

(ಪ್ರಮೇಹಕ್ಕೆ) ೨೦೫

ಗೌರಾದಿಘೃತ (ವ್ರಣಗಳಿಗೆ) ೨೩೦

ಗ್ರಂಥಿರೋಗಸಂಖ್ಯೆ ೬೯

ವಿಷಯಗಳು	ಪು. ಸಂ.	ವಿಷಯಗಳು	ಪು. ಸಂ.
ಗ್ರಹಣೀಕಸಾಟರಸ	೩೩೮	ಜಾತೀಫಲಾದಿಚೂರ್ಣ (ಗ್ರಹಣೀಗಿ)	೧೭೬
ಗ್ರಹಣೀವಜ್ರಕಸಾಟರಸ	೩೩೯	ಜಾತಾಭ್ಯದಿಘೃತ (ವ್ರಣಕ್ಕೆ)	೨೨೮
ಗ್ರಾಹಿ—ಔಷಧಿನಿರೂಪಣ	೩೨	ಜಾತಾಭ್ಯದಿಶೈಲ (ನಾಡಿವ್ರಣಕ್ಕೆ)	೨೪೮
ಗ್ನಾನಿ—೨ಕ್ಷಣ	೫೬	ಜಿಹ್ವಾರೋಗಸಂಖ್ಯೆ	೮೭
ಘ		ಜೀವನೀಯಗಣ	೧೬೬
		‘ಜ್ಯಂಭಾ’ (ಆಕಳಿಕೆ) ಲಕ್ಷಣ	೫೬
ಘೃತಸಾಧನವಿಧಿ	೨೭೭	ಜೈಮಲ (ಜಾಸಾಳ) ಶೋಧನ	೨೪೫
ಚ		ಜ್ವರಗಣನೆ	೪೭
ಚತುರ್ವಿಂಶತಿತತ್ತ್ವನಿರೂಪಣ	೪೯	ಜ್ವರಘ್ನಗುಣ	೩೦೪
ಚಂದನಾದಿಶೈಲ (ಕ್ಷಯಾದಿಗೆ)	೨೫೨	ಜ್ವರಾಂಕ ಶ ಸ (ಜ್ವರಕ್ಕೆ)	೩೦೧
ಚಂದ್ರಪ್ರಭಾಗುಟಿಕೆ		ಜ್ವರಾರಿರಸ (ಜ್ವರಕ್ಕೆ)	೩೦೨
(ಪ್ರಮೇಹಗಳಿಗೆ)	೧೯೮	ಛ	
ಚಂದ್ರೋದಯವರ್ತಿ			
(ನೀತ್ರಗಳಿಗೆ)	೪೭೭	ತಂಡುಲಜಲಮಾ	೧೧೭
ಚಾಂಗೀರಿಘೃತ (ಗುದಭ್ರಂಶಕ್ಕೆ)	೨೬೨	ತಂಡುಲೀಯಕಲ್ಪ (ಪ್ರದರಕ್ಕೆ)	೧೬೧
ಚಾಕುರ್ಜಾತಕ	೧೬೫	‘ತನ್ಮಾತ್ರಾ’ ನಿರೂಪಣ	೪೮
ಚಿತ್ರಕಾದಿಚೂರ್ಣ (ಮಂದಗ್ನಿ		ತರ್ಪಣ	೪೬೯
ಮೊದಲಾದುದಕ್ಕೆ)	೧೮೨	ತಾಪಸ್ವೇದ	೩೫೮
ಚೂರ್ಣಕಲ್ಪನೆ	೧೬೨	ತಾಮ್ರಶೋಧನ	೨೬೭
ಚೂರ್ಣದ ಮಾತ್ರ	೧೬೩	ತಾಮ್ರಭಸ್ಮವಿಧಿ	೨೭೭
ಚವ್ಯಾದಿಕ್ಷೃಧ	೧೮೧	ತಾಲಶುದ್ಧಿ	೨೮೬
ಚೂರ್ಣದಲ್ಲಿ ಗುಡಾದಿಗಳ ಅಳತೆ	೧೬೩	ತಾಲೀಸಾದಿಚೂರ್ಣ	
ಚೂರ್ಣದಲ್ಲಿ ಭಾವನಾಹರಿಮಾಣ	೧೬೩	(ಅರೋಚಕಕ್ಕೆ)	೧೮೫
ಚೈವನಸ್ರಾಶಾವಲೋಕ		ತಾಲುರೋಗಸಂಖ್ಯೆ	೮೮
(ಕ್ಷಯಾಸ್ತಿಕಾದಿಗಳಿಗೆ)	೨೧೧	ತಿತ್ತಿರಪುಟಪಾಕ	೧೧೭
ಛ		‘ತಿಲ’ ವರ್ಣನ	೪೩
		ತಿಲಕಲ್ಪ (ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗೆ)	೧೬೨
ಛರ್ದಿರೋಗಸಂಖ್ಯೆ	೬೦	ತುಕ್ಕಶೋಧನ	೨೮೩
‘ಛೇದನ’ ಔಷಧ	೩೧	ತುಂಬುರವಾದಿಚೂರ್ಣ (ಶಾಲಿಗೆ)	೧೮೧
ಜ		ತುಲಸೀ ಸ್ವರಸ	೧೧೩
		ತುಸಾಂಬುಕಾಂಜಿಕ	೨೫೮
ಜಂಬವದಿಪ್ಪರಸ	೧೧೪		
ಜಲಬಂಧುರಸ (ಸನ್ನಿ ಪಾತಕ್ಕೆ)	೩೧೬		

విషయములు.	పు. సం.	విషయములు.	పు. సం.
తృప్త్యయసంఖ్య	౬౧	దశమూలారంభ (ప్రసూతి	
తృప్త్యయగృహాణిగలు	౬౧౦	రూపగణాదిగి) ౨౬౯	
తృప్త్యయసంఖ్య	౨౧౨	దశమూలారంభ	౪౨౨
తృప్త్యయసంఖ్య (కథాబద్ధరక్తి)	౧౪౯	దాడినూర్వక (దీక్షన)	౧౭౨
తృప్త్యయసంఖ్య (శిలీగి)	౨౨౨	దాడినూర్వక	౧౦౮
తృప్త్యయసంఖ్య (ప్రమేహకృ)	౧౪౯	ద దుణ్ణకృ లోపగలు	౪౨౫
తృప్త్యయసంఖ్య (మేహకాదిగి)	౧౬౪	దావిర్వాదికాధ	౧౬౪
౧ తృప్త్యయసంఖ్య		దాకసంఖ్య	౬౨
(కృమిరూపగి) ౧౬౨		దీక్షనసంఖ్య	౨౯
౨ " (కామలూదిగి) ౧౬౩		దీక్షనకాత్మల (కణకాదిగి)	౪౪౮
౩ " (పిత్తరూపగి) ౧౬౪		దుర్వాంతలక్షణ	౨౬౭
౪ " (వృషణరూపగి) ౧౬౫		దుర్వాంతలక్షణ	౨౬
తృప్త్యయసంఖ్య	౨౪౫	దీక్షనదావిర్వాదికాధ	
తృప్త్యయసంఖ్య (భగందరక్తి) ౨౦౪		(మేహకాదిగి) ౨౬౫	
తృప్త్యయసంఖ్య (నేత్రగళగి) ౨౨౯		దీక్షనదావిర్వాదికాధ	౧౭౦
తృప్త్యయసంఖ్య (కృమిగి) ౨౦౫		దృవస్థి	౫౬౧
తృప్త్యయసంఖ్య (అర్థగి) ౧౬౪		దృవస్థి	౧౨
తృప్త్యయసంఖ్య (కృమిగి) ౧౬౧		దృవస్థిగళగి రస దివ్యవస్థ	౧౮
తృప్త్యయసంఖ్య (నిరీక్షణకృ) ౨౭౬		దృవస్థిగళగి (అర్థగి) ౨౬౮	
తృప్త్యయసంఖ్య (సభేదగలు)	౧౮	దృవస్థిగళగి (అర్థగి) ౧౭౨	
తృప్త్యయసంఖ్య	౧౬౩	దృవస్థిగళగి (అర్థగి) ౧౭౨	
తృప్త్యయసంఖ్య (దీక్షన)	౧౬౫	దృవస్థిగళగి (అర్థగి) ౧౭౨	
ద		దృవస్థిగళగి (అర్థగి) ౧౭౨	
దంతరూపగళగి	౮౬	దృవస్థిగళగి (అర్థగి) ౧౭౨	
దంతవర్తి (లోపగి) ౪౭౯		దృవస్థిగళగి (అర్థగి) ౧౭౨	
దంతరూపగళగి	౨౦౫	దృవస్థిగళగి (అర్థగి) ౧౭౨	
దంతరూపగళగి (అర్థగి) ౨౭౬		దృవస్థిగళగి (అర్థగి) ౧౭౨	
౧ దంతరూపగళగి (అర్థగి) ౧౭౬		దృవస్థిగళగి (అర్థగి) ౧౭౨	
౨ " (గృహగి) ౧౭౭		దృవస్థిగళగి (అర్థగి) ౧౭౨	
౩ " (దీక్షగి) ౧౭౮		దృవస్థిగళగి (అర్థగి) ౧౭౨	

ವಿಷಯಗಳು.	ಪು ಸಂ	ವಿಷಯಗಳು	ಪು ಸಂ
ನವಾಯತಚೂರ್ಣ		ನೇತ್ರರೋಗಸಂಖ್ಯೆ	೯೮
(ಪಾಂಡುರೋಗಕ್ಕೆ)	೧೯೦	ನೇತ್ರರೋಗಕ್ಕೆ ಲೇಪ	೪೬೮
ನಸ್ಯಧಾರಣವಾತ್ರೆ	೪೦೭	ನೇತ್ರಪ್ರಸಾದನಾಂಜನ	೪೭೫
ನಸ್ಯಭೇದಗಳು	೩೯೭	ನೇತ್ರಪ್ರಸಾದನಕರ್ಮಗಳು	೪೭೦
ನಸ್ಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರು ಅಪೋಗ್ಯರು	೩೯೮	ನೈಗ್ರೋಧಾದಿಕ್ವಾಧ	೧೧೮
ನಸ್ಯವಿಧಿ	೪೦೬	ನೈಗ್ರೋಧಾದಿಗಣಕ್ವಾಧ	೧೪೦
ನಸ್ಯಶುದ್ಧಿಲಕ್ಷಣ	೪೦೭		
ನಾಗಶೋಧನ	೨೭೮		
ನಾಗಭಸ್ಮವಿಧಿ	೨೭೯	ಪಂಚಕರ್ಮಜರೋಗಗಳು	೧೦೫
” ದ್ವಿತೀಯವಿಧಿ	೨೮೯	ಪಂಚಕೋಲ	೧೬೫
೧ ನಾಗಾದಿಕ್ವಾಧ (ಪಾಚನ)	೧೨೨	ಪಂಚತಿಕ್ತಘೃತ (ವಿಷಮಜ್ಜರಕ್ಕೆ)	೨೩೦
೨ ” (ವಾತಶೂಲಿಗೆ)	೧೩೭	ಪಂಚನಿಂಬಚೂರ್ಣ	
ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷೆ	೨೪	(ಕುಷ್ಠಾದಿಗಳಿಗೆ)	೧೨೮
ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷಾವಿಧಿ	೨೪	ಪಂಚಭದ್ರಕ್ವಾಧ	೧೨೪
ನಾಗರಾದಿಕ್ವಾಧ	೧೩೧	ಪಂಚಮೂಲಕಷಾಯ (ಮೇದೋ	
ನಾರಾಚಚೂರ್ಣ		ರೋಗಕ್ಕೆ)	೧೪೧
(ಗುಟ್ಟಿಯುಬ್ಬರಕ್ಕೆ)	೧೭೯	ಪಂಚಮೂಲೀಪಯ (ಸರ್ವ	
ನಾರಾಚರಸ (ಶೂಲಿಗಳಿಗೆ)	೩೧೮	ಜ್ವರಗಳಿಗೆ)	೧೪೯
ನ ರಾಯಣಚೂರ್ಣ (ಉದರಹರ)	೧೭೮	ಪಂಚವಕ್ತ್ರರಸ (ಸನ್ನಿ ಪಾತಕ್ಕೆ)	೩೧೭
ನಾರಾಯಣತೈಲ (ವಾತರೋಗಕ್ಕೆ)	೨೩೬	ಪಂಚವಲ್ವಕ್ವಾಧ (ವ್ರಣಕ್ಕೆ)	೧೪೬
ನಾಸಾರೋಗಸಂಖ್ಯೆ	೯೧	ಪಂಚಸಮಚೂರ್ಣ (ಶೂಲಿಗೆ)	೧೭೯
ನಿದ್ರಾಲಕ್ಷಣ	೨೫೫	೧ ಸುಖೋಲಾದಿಕ್ವಾಧ (ಜ್ವರಕ್ಕೆ)	೧೩೦
ನಿಂಬಕಲ್ಮ (ವ್ರಣಕ್ಕೆ)	೧೫೮	೨ ” (ಉಪಸಂಶಕ್ಕೆ)	೧೪೩
ನಿಂಬಬೀಜತೈಲ (ನರಿಗೆ)	೨೪೫	೩ ” (ವಾತರಕ್ತಕ್ಕೆ)	೧೪೭
ನಿರೂಹಬಸ್ತಿವಿಧಿ	೩೨೭	ಪಥ್ಯಾದಿಕ್ವಾಧ (ಯಕ್ಷ್ಮಿತ್ತೇ	
ನಿರೂಹಯೋಗ್ಯಪ್ರಾಣಿಗಳು	೩೮೮	ಹಾದಿಗಳಿಗೆ)	೧೪೧
ನಿರ್ದಿಗ್ಧಾದಿಕ್ವಾಧ	೧೭೮	ಪಥ್ಯಾದಿಷಡಂಗಕ್ವಾಧ (ಶಿರೋ	
ನೀಲಾಂಜನಶೋಧನ	೨೮೫	ರೋಗಕ್ಕೆ)	೧೪೫
ನೀಲಿಕಾತೈಲ (ಕೋಶಕಲ್ಪಕ್ಕೆ)	೨೪೬	ಸುಲಿತಕ್ಕೆ (ನರಿಗೆ) ನಸ್ಯ	೨೮೫
ನೀಲೋತ್ಪಲಾದಿಹಿಮ		” ಲೇಪಗಳು	೪೭೭
(ವಾತಸಿತ್ತಜ್ವರಕ್ಕೆ)	೧೫೬	ಪಾಚನ ಔಷಧವು	೨೯
		ಪಾಠಾದಿತ್ಯಲ (ಪೀನಕಕ್ಕೆ)	೨೫೦

ಅನುಬಂಧಗಳು	ಪು. ಪಂ.	ಅನುಬಂಧಗಳು	ಪು. ಪಂ.
ಪಾಂಡುರೋಗಸಂಹೃತ್ಯ	೨೫	ಪ್ರೇಶೀವರ್ಣನ	೪೩
ಪಾದರೋಗ ಸಂಹೃತ್ಯ	೧೦೫	ಪ್ರಕೃತಿವಿವರಣೆ	೬೫
ಪಾನಕಲ್ಪನೆ	೧೪೨	ಪ್ರಕೃತಿಸ್ವತಂತ್ರತಾಂತ್	೭೫
ಪಾನೀಯಕಲ್ಪಣಾಘೃತ		ಪ್ರಮೇಹಸಂಹೃತ್ಯ	೪೬೫
(ಅನುಬಂಧವಿಧಿ)	೨೨೫	ಪ್ರಮೇಹನನಸ	೪೦೦
ಪಾಂಡು ಭಸ್ಮದ ಒಂದನೆಯವಿಧಿ	೨೯೫	ಪ್ರಮೇಹಾಧಿವಿಧಿ	೧೦೫
" " ಎರಡನೆಯ ವಿಧಿ	೩೦೦	ಪ್ರಮೇಹಾಧಿ ದ್ರವ್ಯ	೨೪೫
" " ಮೂರನೆಯವಿಧಿ	೩೦೦	ಪ್ರಮೇಹರೋಗಸಂಹೃತ್ಯ	೬೬
" " ನಾಲ್ಕನೆಯವಿಧಿ	೩೦೧	ಪ್ರಮೇಹಪಿಡಕಾಸಂಹೃತ್ಯ	೬೭
ಸಿಂಧುಲಬಸ್ತಿವಿಧಿ	೩೯೨	ಪ್ರತಿಪದವಿವರಣೆ	
ಸಿಂಧುಲ (ವಾತರಕ್ತಕ್ಕೆ)	೨೪೪	(ಮುಖಪಾಕಕ್ಕೆ)	೪೧೯
ಸಿಂಧುಲಾಪ್ರಯೋಗಗಳು	೪೭೭	ಪ್ರಸಾರಣೀ ತೈಲ	೨೫೯
" ವಿಧಾನ	೪೭೫	ಪ್ರತಿಪದಸಂಹೃತ್ಯವಿಧಿ	೪೦೫
ಸಿಂಧುಲೀಚಾರ್ಣ (ಜ್ವರಕ್ಕೆ)	೧೬೯	ಪ್ರಲೇಪವಿಧಿ	೪೨೫
ಸಿಂಧುಲಾಧಿಕಾಪಾಯ	೧೭೭	ಪ್ರಲೇಪದ ಮತ್ತೊಂದುವಿಧಿ	೪೩೪
ಸಿಂಧುಲಾಧಿ ಕಲ್ಪ (ಉಪಾಸಂಭಕ್ತಿ)	೧೭೦	ಪ್ರಾಕ (ಮೊದಲು) ಸ್ವೇದ್ಯರು	೩೫೬
ಸಿಂಧುಲಾಧಿ ಚಾರ್ಣ (ಗ್ರಹಣೆಗೆ)	೧೭೪	ಪ್ರಾಣಹರದ್ರವ್ಯ	೩೩
ಸಿಂಧುಲಾಧಿ ನಸ್ಯ	೪೦೧	ಸ್ವೇಹದಸಂಹೃತ್ಯ	೪೩
ಸಿಂಧುಲಾಧಿ ಮೋದಕ (ಜ್ವರಹರ)	೧೯೭		
ಸಿಂಧುಲಾಧಿ ಸವ (ಕ್ಷಯಾದಿಗಳಿಗೆ)	೨೬೧		
ಸಿಂಧುರೋಗಸಂಹೃತ್ಯ	೮೫	ಫಲಘೃತ (ಬಂಜತನಕ್ಕೆ)	೨೩೨
ಸಿಂಧುರಕ್ತಕ್ಕೆಲೇಪ	೪೩೨	ಫಾಂಟಿಕಲ್ಪನೆ	೧೫೩
ಪುಂಸ್ತದೋಷಗಳು	೯೫	ಫಲಪುಷ್ಪವರ್ಣನ	೪೩
ಪುಟಪಾಕವಿಧಿ	೧೧೬		
ಪುನರ್ನವಾದಿಕಲ್ಪದ		ಒದೋಮೂಲಕಲ್ಪ	೧೬೦
(ಶೋಧೋದರಕ್ಕೆ)	೧೪೧	ಬಬ್ಬಲಾರಿಪ್ಪ	೨೬೭
" (ಶೋಧಕ್ಕೆ)	೧೪೧	ಬಬ್ಬಲಿ-ಶೋಧನಾಕ-ಕುಟಿಜ	
" (ಪಾಂಡುರೋಗಕ್ಕೆ)	೧೪೪	ಇವುಗಳ ಸ್ವರಸ	೧೧೪
ಪುಷ್ಪವರ್ಣ	೪೭೯	ಬಲಾದಿತೈಲ (ವಾಯುರೋಗಕ್ಕೆ)	೨೩೮
ಪುಷ್ಪಹರಲೇಖನಾಂಜನ	೪೮೧	ಬಸ್ತಿಕರಣಪ್ರಕ.ರ	೩೮೦
ಪೇಯವಿಧಿ	೧೫೧	ಬಸ್ತಿ ವಾತ್ಸ	೨೮೨

ವಿಷಯಗಳು	ಪು. ಸಂ	ವಿಷಯಗಳು	ಪು. ಸಂ
ರಸಕಸುಬ್ಬಿ	೨೦೬	ಲವಣ ತ್ರಿಕಯ ಚೂರ್ಣ	
ರಸಶೋಧನ	೨೦೭	(ಯಕ್ಷತ್ತಿಗೆ)	೧೮೦
೧ ರಸನ ಮುಖಕರಣ	೨೦೮	" ಸಂಚಪುಲಚೂರ್ಣ	೧೮೬
೨ " "	೨೦೯	" ಭಾಷ್ಯಚೂರ್ಣ	೧೮೭
೩ " "	೨೧೦	ಲಂಕಾವಿಕ್ರಮ	೨೧೧
ರಸಮಾರಣ	೨೧೧	"ಲೇಖನ" ದ್ರವ್ಯ	೨೧೨
ರಸಾಯನಗಳು	೨೧೨	ಲೇಖನ ಬಸ್ತಿ	೨೧೩
೧ ರಸೋನಕಲ್ಪ (ನಾತಕ್ಕೆ)	೧೧೩	ಲೋಕನಾಧರಸ (ಕ್ಷಯಕ್ಕೆ)	೨೧೪
೨ " "	೧೧೪	ಲೋಹಶುದ್ಧಿ	೨೧೫
ರಾಜಮೃಗಾಂಕರಸ (ಕ್ಷಯಕ್ಕೆ)	೨೧೫	" ಭಸ್ಮ	೨೧೬
ರಾಸ್ಮಾದಿಕಲ್ಪ (ಅಂತ್ರವೃದ್ಧಿಗೆ)	೧೧೬	" " ದ್ವಿತೀಯವಿಧಿ	೨೧೭
ರಾಸ್ಮಾ—ಸಂಚಕ	೧೧೭	" " ತೃತೀಯವಿಧಿ	೨೧೮
ರಾಸ್ಮಾ—ಸಪ್ತಕ	೧೧೮	ಲೋಹರಸಾಯನ	೨೧೯
ರೇಚನ—ದ್ರವ್ಯ	೨೧೯	ಲೋಹಾಸವ (ಪಾಂಚುರೋಗಕ್ಕೆ)	೨೨೦
ರೇಣುಕಾಕಲ್ಪ	೧೨೦		
ರೋಗಗಣನಾಧ್ಯಾಯ	೨೨೧		
ರೋಹಿತಕಾರಿಷ್ಯ (ಗ್ರಹಣೆಗೆ)	೨೨೨	ನ	
		ವಂಗಶೋಧನ	೨೨೩
		ವಂಗಭಸ್ಮವಿಧಿ	೨೨೪
		" ದ್ವಿತೀಯವಿಧಿ	೨೨೫
ಲಘುದ್ರಾಕ್ಷಾದಿಕಲ್ಪ	೧೨೩	ವಚಾತ್ಮಕ ಗಂಡವನಲೆಗೆ	೨೨೬
" ಗಂಗಾಧರಚೂರ್ಣ	೧೨೪	ವಜ್ರಶೋಧನ	೨೨೭
(ಅತಿಸಾರಕ್ಕೆ)	೧೨೫	" ಮಾರಣ	೨೨೮
" ಫ ಫೃತ	೧೨೬	" " ದ್ವಿತೀಯವಿಧಿ	೨೨೯
(ಯೋನಿದೋಷಕ್ಕೆ)	೧೨೭	ವಜ್ರೀತ್ಯಲ (ಕ ಸ್ಯಕ್ಕೆ)	೨೩೦
" ಸಂಜಿಷ್ಣಾದಿಕಲ್ಪ	೧೨೮	ವತ್ಸರಾದಿಕಲ್ಪ	೧೩೧
(ನಾತರಕ್ತಕ್ಕೆ)	೧೨೯	ವಮನವ್ಯಯ	೨೩೨
" ಮಧೂಕಪುಷ್ಪಾದಿಫಾಂಟಿ	೧೩೦	ವಮನವಿಧಿ	೨೩೩
(ತೃಷ್ಣಾದಿಗೆ)	೧೩೧	ವಮನವೇಗ	೨೩೪
" ಸೂರ್ಯಭರಣರಸ	೧೩೨	ವಮನಾರ್ಹ—ರೋಗಗಳು	೨೩೫
(ತ್ರಿದೋಷಕ್ಕೆ)	೧೩೩	ವಮನಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪದೇ ಆಳತೆ	೨೩೬
ಲವಂಗಾದಿಚೂರ್ಣ (ಲಾಙಾರ್ಹ)	೧೩೪	" ಕಾಢ್ಯ ಶಾಸನಮಾತೆ	೨೩೭

ವಿಷಯಗಳು.	ಪು. ಸಂ.	ವಿಷಯಗಳು	ಪು ಸಂ
ವಮನಕ್ಕೆ ಕ್ಷಾಧದ		೩ ವಾಸಾದಿಕ್ಷಾಧ (ರಕ್ಷಪಿತ್ತಕ್ಕೆ)	೧೩೪
ಕಲ್ಪಾದಿಮಾನ	೩೬೫	ವಾಸಾ ಪುಟೋಕ	೧೧೮
” ಪ್ರಸಾದಿಮಾನ	೩೬೫	ವಿಕಾಸಿದ್ರವ್ಯ	೩೩
” ಪಧ್ಯಾಪಧ್ಯವಿಚಾರ	೩೬೬	ವಿಡಂಗಾರಿಷ್ (ವಿದ್ರಧಿಗೆ)	೨೬೪
ಮಮನೋತ್ಪನ್ನರೋಗಚಿಕಿತ್ಸೆ	೩೬೭	ವಿಡಾಲ ನಿಧಿ	೪೬೭
ವರಾದಿಕ್ಷಾಧ	೧೩೯	ವಿದ್ಯಾಧರ ರಸ (ಗುಲ್ಮಕ್ಕೆ)	೩೩೧
ವರುಣಾದಿಕ್ಷಾಧ (ವಿದ್ರಧಿಗೆ)	೧೪೩	ವಿದ್ರಧಿ ಸಂಖ್ಯೆ	೬೯
ವರ್ಧಮಾನಸಿಪ್ಪಲೀ ಕಲ್ಪ		” ರೋಗಕ್ಕೆ ಲೇಪ	೪೩೯
(ಪೀರ್ಣಜ್ವರಕ್ಕೆ)	೧೫೭	ವಿರೇಕಾತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೩೭೭
ವರ್ಣ್ಯಲೇಪ	೪೭೩	ವಿರೇಚನ ಕಾಲ	೩೭೦
ವಸಂತಕುಸುಮಾಕರ ರಸ		” ಕೂತ್ರ	೩೭೩
(ಮೇಹಗಳಿಗೆ)	೩೧೯	” ಫಲ	೩೭೭
ವಸಾಯೋಗ್ಯಪ್ರಾಣಿಗಳು	೩೫೦	” ನಿಧಿ	೩೬೯
ವಾಕುಚೀಕ್ಷಾಧ		ವಿರೇಚನದ್ರವ್ಯಗಳ ಪರಿಮಾಣ	೩೭೪
(ಜೀಯತೋನ್ನಿಗೆ)	೧೪೪	ವಿರೇಚನಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯರು	೩೭೦
ವಾಕುಚೀ ಜೀವಪ್ರಯೋಗ ”	೪೨೯	ವಿರೇಚನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರು	೩೭೧
“ವಾಜೀಕರಣ” ದ್ರವ್ಯ	೩೨	ವಿರೇಚನಕ್ಕೆ ಏರಂಡ ತೈಲ	
ವಾಟ್ಕಿ (ಗೋಧಿಯದು) ಮಂಡ	೧೫೨	ಪ್ರಯೋಗ	೩೭೩
ವಾತರಕ್ಷಕ್ಕೆ ಲೇಪ	೪೩೭	ವಿಲೇಖೀ ನಿಧಿ	೪೨೧
ವಾತ ವಿಸರ್ಪಾದಿಗೆ ಲೇಪ	೪೩೧	ವಿಷಘ್ನ ಲೇಪ	೪೨೩
ವಾತವ್ಯಾಧಿಸಂಖ್ಯೆ	೪೧	ವಿಷರೋಗ ಸಂಖ್ಯೆ	೪೦೭
ವಾತಾದಿದೋಷ ವಿವರಣೆ	೪೦	ವಿಷಶೋಧನ	೩೪೫
ವಾತನ ರನರಸ (ವಾತವ್ಯಾಧಿಗೆ)	೩೩೫	ವಿಗ್ನಾಕ್ರಾಂತಕಲ್ಪ (ಶೂಲಿಗೆ)	೧೬೦
ವಾಂತ ಲಕ್ಷಣ	೩೩೫	ವಿಷರ್ಪರೋಗಸಂಖ್ಯೆ	೭೮
ವಮನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹರು	೩೬೭	ವೀರತರ್ಪಾದಿಗಣ	೧೦೮
ವಾರುಣೀನಿಧಿ	೩೩೮	ವೃದ್ಧ ದಾರು ಸೋದಕ	
ವಾರುಣೀತೈಲ (ಕಂಠಕ್ಕೆ)	೩೩೮	(ಅಶೋಕಕರ)	೧೫೫
ವಾಸಕಾದಿ ಸ್ಪರ್ಶ	೧೧೪	ವೃದ್ಧಿರೋಗಸಂಖ್ಯೆ	೬೮
೧ ವಾಸಾದಿಕ್ಷಾಧ (ನೇತ್ರಕ್ಕೆ)	೧೫೭	ವೃಷಣ ವಿವರಣೆ	೪೪
೨ ” (ಕಿಮಿಗೆ)	೧೫೪	ವೈಕ್ರಾಂತಭಸ್ಮ	೩೮೮

ವಿಷಯಗಳು.	ಪು. ಸಂ.	ವಿಷಯಗಳು	ಪು. ಸಂ.
'ವ್ಯವಾಯಿ' ದ್ರವ್ಯ	೩೩	ಶುಕ್ರದೋಷಗಳು	೯೯
ವ್ಯಾಘ್ರಚೂರ್ಣ	೧	ಶುಂಠಿಕಲ್ಪ (ಶೂಲಿಗೆ)	೧೬೦
(ಉರ್ಧ್ವವಾತಕ್ಕೆ)	೧೮೮	೨ " (ಸಂಗ್ರಹಣೆಗೆ)	೧೬೨
ವ್ಯಾಘ್ರತೈಲ (ಪೀನಸಿಗೆ)	೨೫೦	ಶುಂಠಿಚೂರ್ಣ (ಉಬ್ಬಿಸಕ್ಕೆ)	೧೮೩
ವೈಷ್ಣವಾದಿಗುಟಿಕೆ "	೧೯೫	೧ ಶುಂಠಿ ಪುಟಿಸ ಕ	೧೯೯
ವ್ರಣರೋಗ ಸಂಖ್ಯೆ	೭೦	೨ " "	೧೯೯
ವ್ರಣಲೇಪವಿಷಯಗಳು	೪೩೫	ಶೂಕದೋಷ ಸಂಖ್ಯೆ	೭೩
ವ್ರಣದ ಸಪ್ತವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ		ಶೂಲಗಜಕೇಸರಿರಸ	೫೩೨
ಲೇಪಗಳು	೪೫೭	ಶೂಲಸಂಖ್ಯೆ	೬೩
ಶುಂಠಿಚೂರ್ಣ (ಕೆಮ್ಮಿಗೆ)		೧೭೦	
ಶೇಷ (ಉಳಿದ) ರತ್ನಗಳ			
ಶತಾನಾರಿಚೂರ್ಣ		ಶೋಧನ—ವಾರಣ	೨೮೯
(ನಾಚಿಕರಣ)	೧೮೯	ಶ್ಲೋಕತಸ್ಯಾವ ವಿಧಿ	೪೧೧
" ತೈಲ (ವಾತಕ್ಕೆ)	೨೦೦	ಶೋಧ ಸಂಖ್ಯೆ	೬೮
" ಸ್ವರಸ	೧೧೪	ಶೋಧನ ದ್ರವ್ಯ	೩೧
ಶಂಬೂಕತೈಲ (ಕರ್ಣಶೂಲಿಗೆ)	೬೪೯	ಶೋಧನ—ಬಸ್ತಿ	೩೧೧
ಶರೀರಪೋಷಣಾದಿ		ಶ್ವೇತ ಸಂಖ್ಯೆ	೨೯೧
ಶ್ಯಾಮಲಾಕ್ಷ್ಮಿ	೪೫	ಶ್ವೇತಕ್ಕೆ (ಬಿಳಿಯತೋನ್ನು)	
ಶಲ್ಯೋಪದ್ರವರೋಗಸಂಖ್ಯೆ	೧೦೬	ಲೇಪಗಳು	೪೨೯
ಶಾರ್ಙ್ಗೋಟಿಕಾದಿಕೃಷ್ಣ (ಶ್ಲೇಷದ		ಶ್ಲೇಷದ (ಅನೇಕಾಂಕ) ಸಂಖ್ಯೆ	೬೯
ಮತ್ತು ಮೇದೋರೋಗಗಳಿಗೆ)	೧೪೨	ಶ್ಲೇಷದಕ್ಕೆ ಲಿಪಿ	೪೩೦
ಶಾಲಿಸರ್ಪ ಕ ಶ್ವೇತ, ಕಪ್ಪು			
ದ್ರಾಕ್ಷಾದಿಗಳ ಕೃಷ್ಣ	೧೭೫	ಮ	
ಶಾಲಿಸರ್ಪಾದಿಕೃಷ್ಣ	೧೭೫	ಷಡಂಗಪಾನ	೧೪೨
ಶಿರೋರೋಗಸಂಖ್ಯೆ	೯೨	ಷಡ್ಭುತಗಳಲ್ಲಿ ವಿರೇಚನ	೫೬೫
ಶಿರೋರೋಗಹರ ಲೇಪಗಳು	೪೩೨	ಷಡ್ಭುತ (ವಿರೇಚನ)	೫೬೫
೧ ಶಿಲಾಜತುಶೋಧನ	೨೯೦	ಮ	
೨ "	೨೧೧	ಸಂಶಯನ ಔಷಧ	೨೯
ಶೀತೋಪದ್ರವರೋಗ ಸಂಖ್ಯೆ	೧೦೬	ಸಂಶಯನವಿಟಿ (ಶ್ರೀದೋಷಕ್ಕೆ)	೧೯೦
ಶೀತಜ್ವರಾರಿರಸ	೫೦೫	ಸಂಶಯನ (ಮಧ್ಯಭೇದ)	
ಶುಕ್ರ	೨೫೭	ವಿಧಾನ	೨೫೭

ವಿಷಯಗಳು.	ಪು. ಸಂ.	ವಿಷಯಗಳು.	ಪು. ಸಂ.
ಸತ್ವಪ್ರಕಾರ	೨೦೭	ಸ್ತಂಭನ ಔಷಧ	೩೨
ಸಂಧಾನಕಲ್ಪನೆ	೨೦೫	ಸ್ತ್ರೀರೋಗಸಂಖ್ಯೆ	೧೦೦
ಸನ್ನಿಪಾತ ಭೈರವಂಸ	೩೬೭	ಸ್ನಾಯುಗಳ ವಿವರಣೆ	೪೨
ಸನ್ನಿಪಾತಕ್ಕೆ ಅಂಜನ	೩೬೭	ಸ್ನೇಹ—ಕೇವಲ ದ್ರವಸಾಧನೆ	೩೫೨
ಸಪ್ತ ಆಶಯಗಳು	೩೭	ಸ್ನೇಹಪಾನಮಾತ್ರ	೩೪೯
“ ಕಲೆಗಳು	೩೫	ಸ್ನೇಹಪಾನವಿಧಿ	೩೫೦
“ ತ್ವಕ್ತುಗಳು	೩೯	ಸ್ನೇಹಪರಿಭಾಷೆ	೩೪೮
“ ಧಾತುಗಳು	೩೭	ಸ್ನೇಹಸಿದ್ಧಿ ಲಕ್ಷಣ	೩೫೪
“ ಧಾತುಭೇದಗಳು	೩೮	ಸ್ನೇಹಾರೋಗಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ	೩೫೩
“ ಮೂಲಗಳು	೩೮	ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಆಯೋಗ್ಯರು	೩೫೩
ಸಪ್ತೋಪಧಾತುಗಳು	೩೯	ಸ್ನೇಹದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳು	೩೪೭
ಸರ್ವವಿಷಕ್ಕೆ ಜಯಪಾಲವರ್ತಿ	೪೪೮	ಸ್ನೇಹಕ್ಕೆ ಜಲಪರಿಮಾಣ	೩೫೩
ಸರ್ವಿ (ಘೃತಕ್ಕೆ) ಯೋಗ್ಯರು	೩೫೦	ಸ್ನೋನಾಕತ್ಯುಲ (ಕರ್ಣರೂಲಿಗೆ)	೪೪೮
ಸರ್ವೇಶ್ವರಸ (ಕುಷ್ಠಕ್ಕೆ)	೩೭೮	‘ಸ್ರಂಸನ’ ಔಷಧ	೩೦
ಸತೋಪಲಾದಿ ಚೂರ್ಣ	೧೨೬	ಸ್ವಚ್ಛಂದಭೈರವರಸ (ನಾತಕ್ಕೆ)	೩೩೩
(ಕೆನ್ನು ಮೊದಲಾದುದಕ್ಕೆ)	೩೦೮	ಸ್ವಪ್ನ ಲಕ್ಷಣಗಳು	೩೭
ಸಿತಾವಿ (ಸಕ್ಕರೆ) ಪರಿಮಾಣ	೩೯೪	ಸ್ವರಭೆ ದಸಂಖ್ಯೆ	೬೧
ಸಿದ್ಧಿ ಬಸ್ತಿ	೩೨೯	ಸ್ವರ್ಜಿತಾತ್ಯುಲ (ಕರ್ಣಕ್ಕೆ)	೪೪೮
ಸಿಂಧುಕ್ಕೆ (ಕುಸು) ಲೇಪ	೨೫೬	ಸ್ವರ್ಣಶುದ್ಧಿ	೩೭೩
ಸೀಧುಲಕ್ಷಣ	೧೬೯	ಸ್ವರ್ಣಭಸ್ಮ	೩೭೩
ಸುದರ್ಶನಚೂರ್ಣ (ಜ್ವರಗಳಿಗೆ)	೩೭೩	“	೩೭೩
ಸುರಾಲಕ್ಷಣ	೩೭೩	“	೩೭೩
ಸೂಕ್ಷ್ಮಪ್ರವೃ	೧೭೦	“	೩೭೩
ಸೂರಣಸಿಂಧಿ (ಮೂಲಕ್ಕೆ)	೧೭೦	“	೩೭೩
“ ಪುಟಸಾಕ	೧೭೦	“	೩೭೩
“ ವಟಿಕ	೧೭೦	ಸ್ವರ್ಣಪ್ರೇರಿಕರಸ (ಕುಸುಕ್ಕೆ)	೩೭೯
ಸೂರಣಾವರ್ತಕ	೩೭೩	ಸ್ವೇದಕಂಠ	೩೫೬
ಸೂರ್ಯಾವರ್ತಕರಸ (ಗುಳ್ಳೆ ಸಕ್ಕೆ)	೩೭೩	ಸ್ವೇದಯೋಗ್ಯರು	೩೫೬
ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ	೬೭	“ ಅಯೋಗ್ಯರು	೩೫೬
ಸೇಕವಿಧಿ	೩೬೮	ಸ್ವೇದವಿಧಿ	೩೫೬
ಸ್ತಂಭವಾದಿನಸ್ಯ (ಅಲಸಕ್ಕೆ)	೩೦೮	ಸ್ವೇದಸಂಖ್ಯೆ	೩೫೩

ವಿಷಯಗಳು.	ಪು. ಸಂ	ವಿಷಯಗಳು.	ಪು. ಸಂ
ಸ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಅವಗಾಹನಕಾಲ	೩೬೧	ಹಲೀಮಕ ಸಂಖ್ಯೆ	೨೫
” ನಿಯಮ	೩೬೨	ಹಿಕ್ಕಾಸಂಖ್ಯೆ	೬೦
” ಅವಗಾಹನ ಫಲ	೩೬೩	ಹಿಂಗ್ವಾದಿಚೂರ್ಣ (ಶೂಲಿಗೆ)	೧೮೪
		ಹಿಂಗ್ವಾದಿತ್ವಲ (ಕರ್ಣಕ್ಕೆ)	೨೪೮
		ಹಿಮಕಲ್ಪನೆ	೧೨೫
ಹಂಸಪೋಟಲೀರಸ (ಗ್ರಹಣಿಗೆ)	೩೬೩	ಹೃದ್ರೋಗಸಂಖ್ಯೆ	೬೪
ಹಪುಷಾದಿಚೂರ್ಣ (ಅರ್ಜಿಣಕ್ಕೆ)	೧೭೯	೧ ಹೇಮಗರ್ಭಪೋಟಲೀರಸ	
ಹರೇತಕ್ಕಾದಿ ಕ್ಷಾಧ	೧೩೮	(ಕ್ಷಯಗಳಿಗೆ)	೬೧೧
” ಚೂರ್ಣ	೨	”	೬೧೩
(ಅಪಾತಿಸಾರಕ್ಕೆ)	೧೭೧	ಪ್ರಿಬೀರಾದಿಕ್ಷಾಧ	೧೩೨

ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಸಂಹಿತಾ.

ಪ್ರಥಮ ಖಂಡ.

ೞಿ ಓಂ ನಮಃ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ೞಿ

ಶ್ರಿಯಂಸದವ್ಯಾದ್ಯವತಾಂಪುರಾರಿ |

ರೈದಂಗತೇಜಃಪ್ರಸರೇಭವಾನೀ ||

ವಿರಾಜತೇನಿರ್ಮಲಚಂದ್ರಿಕಾಯಾಂ |

ಮಹಾಷಧೀವಜ್ವಲಿತಾಹಿಮಾದೌ || ೧ ||

ಹಾಪೋದರನೆಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವೈದ್ಯನ ಮಗನಾದ ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಾಚಾರ್ಯನೆಂಬ ವೈದ್ಯನು ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಭವನಮಾಡತಕ್ಕ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಆಯುರ್ವೇದ ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರತಕ್ಕ ಸಮಸ್ತ ವಿಸಯಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅನುಭವದಲ್ಲಿಯೂ ಒಳ್ಳೆ ಫಲಕಾರಿಗಳಾದ ವೈದ್ಯಯೋಗಗಳನ್ನು ಸಹ ತಿಳಿಸಿಕೊಡಲನುಕೂಲವಾದ ಸಂಗ್ರಹರೂಪವಾದ ವೈದ್ಯ ಗ್ರಂಥವೊಂದನ್ನು ರಚನೆಮಾಡಲು ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿ ಗ್ರಂಥಾರಂಭದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಇಷ್ಟದೇವ ತೆಯಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸಮಸ್ತಾರ ರೂಪವಾದ ಮಂಗಲೋಕ್ತವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡತಕ್ಕವರು ಅವನ್ನು ಭಕ್ತಿಯುಕ್ತರಾಗಿ ರದೇವದೇ ಬಾಯಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರರಾಗಲಿ ಎಂಬ ಉದ್ದಿಷ್ಟದಿಂದ ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ ಶ್ಲೋಕದ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನೆಂದರೆ, ಸ್ವಚ್ಛಾದ ಬೆಸದಿಂಗಳಿನ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಔಷಧೀಶನಾದ ಚಂದ್ರನ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಹಿಮವಸ್ಪರ್ಶತದಲ್ಲ ಸಂಧಾನಕರಣಿ, ವಿಶಲ್ಯಕರಣಿ ಮೊದಲಾದ ಔಷಧಿಗಳು ಪ್ರಕಾಶಮಾನರಾಗಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಭಸ್ಮಲೇಪನದಿಂದ ಶುಭ್ರವಾದ ಮಹಾದೇವನ ಪರಿವರವನ್ನು ಅಲಿಂಗನಮಾಡಿಕೊಂಡು ಯಾವ ವಾಕ್ಯವೇನೆಯೂ ಸ್ತುತಿಸುತ್ತಲಿದ್ದರಾಗಿಯೋ ಅಂತಹ ವಾಕ್ಯವೇನೆಯುಕ್ತನಾದ ತ್ರಿಪುರಾಂತಕನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಒದತಕ್ಕವರಿಗೆ ಸಮಸ್ತ ಸನ್ಮಂಗಳಗಳನ್ನೂ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಉಂಟುಮಾಡಲಿ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ

ಮಂಗಲೋಕ್ತ ಆವರಣಕತ ಏನು ಎಂದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭ ಮಾಡಬೇಕಾದರೂ ಆಸ್ತಿಕರಾದ ಪೂರೈಜರು ಮೊದಲು ಭಗವಂತನ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಚಿತ್ತಶುದ್ಧಿ, ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿ, ವಿಶ್ವಾಸಗಳನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಿದ್ದರು. ಅದರಂತೆ ಆರ್ಯರು ಈಗಲೂ ಆಚರಣೆಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡೇ ಇದ್ದಾರೆ ಆರ್ಯರ ಪ್ರತಿ ಒಂದು ಕೆಲಸದಲ್ಲಿಯೂ ಭಗವನ್ನಮೋಚ್ಚಾರಣೆ ಇಲ್ಲದ ಇರುವುದೇ ಇಲ್ಲ. ಔಷಧವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೂ ಕೂಡ ಔಷಧವು ಯಾವ

ದೇಇರಲಿ, ಕೊಡತಕ್ಕ ವೈದ್ಯನು ಯಾರೇ ಇರಲಿ “ ಔಷಧಂಜಾಹ್ನುನಿತೋಽಯಂ ವೈದ್ಯೋನಾರಾಯಣೋ ಹರಿಃ ” ಎಂಬದಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿ ವೈದ್ಯನನ್ನು ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಪರಮಾತ್ಮನೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಔಷಧವನ್ನು ಪರಮ ಪಾವನವಾದ ಗಂಗಾಮೃತವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಭಾವಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ ಈ ರೀತಿಯಾದ ಭಗವದ್ಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ನಂಬಿಕೆಗಳೇ ಸಮಸ್ತ ಕಾರ್ಯಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಫಲವು ಉತ್ತಮವಾಗಿರಲಿ ನೆರವೇರುತ್ತದೆಂಬುವುದು ಆರ್ಯರ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಅದರಂತೆಯೇ ಗ್ರಂಥಸಾರಂಭದಲ್ಲಿಯೂ ಗ್ರಂಥಕಾರರು ಬರೆದಿದ್ದಾರೆ

ವ್ರಸಿದ್ಧಯೋಗಾನುನಿಭಿಃ ಪ್ರಯುಕ್ತಾ |

ಶ್ವಿಕಿತ್ಸಕೈರ್ಯೇಬಹುಶೋನುಭೂತಾಃ ||

ವಿಧೀಯತೇಶಾರ್ಬ್ಜಧರೇಣತೇಷಾಂ |

ಸುಸಂಗ್ರಹಸ್ವಚ್ಛನರಂಜನಾಯ || ೨ ||

ಈಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆಯತಕ್ಕವರು ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಬರೆದು ಅದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಪೀಠಿಕೆಯನ್ನು ಬರೆದು ಆ ಪೀಠಿಕೆಯಲ್ಲಿ ತಾವು ಯಾವ ಯಾವ ಗ್ರಂಥಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ರಚನೆಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆಯೋ ಅವರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನೂ ಇತರ ವಿಧದಲ್ಲಿ ತಮಗೆ ಸಹಾಯಕರಾದವರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನೂ ಕೃತಜ್ಞತೆ ಪ್ರವರ್ತಕವಾಗಿ ಬರೆದುತೋರಿಸುವುದು ಸಂಪ್ರದಾಯ ಶಾರ್ಬ್ಜಧರೇಣಾರ್ಯನು ಕೂಡ ತನ್ನ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಸೂಕ್ತವಾದ ಪೀಠಿಕೆಯನ್ನು ಬರೆದಿರುತ್ತಾನೆ ಅಯುರ್ವೇದ ರಾಸ್ತ್ರ ವಾರಾಂಗತರಾದ ಚರಕ, ಸುಶ್ರುತ ಮೊದಲಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿರುವ ಔಷಧಗಳನ್ನೂ, ಅಗಿನ ಕಾಲದ ವೈದ್ಯರುಗಳು ಉತ್ತಮ ಯೋಗಗಳಿಂದ ತಮ್ಮ ಅನುಭವ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದ ಯೋಗಗಳನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ವೈದ್ಯರ ಉಪಯೋಗಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಮತ್ತೂ ಅವರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸಂಶೋಷಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾನೆ ಅಂದು ನಿಷ್ಪ್ರೇಕ್ಷಗಳಾಗಿಯೂ, ಅನುಭವಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಔಷಧಗಳನ್ನೇ ಈ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿದನೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯ

ಹೇತ್ವಾದಿರೂಪಾಕೃತಿಸಾತ್ತ್ವಜಾತಿ |

ಭೇದೈಸ್ಸಮೀಕ್ಷ್ಯತುರಸರ್ವರೋಗಾನ್ ||

ಚಿಕಿತ್ಸಿತಂಕರ್ಷಣಬೃಂದಣಾಖ್ಯಂ |

ಕುರ್ವೀತವೈದ್ಯೋವಿಧಿವತ್ಸುಯೋಗೈಃ || ೩ ||

ಈಗಿನ ಕಾಲದ ಅನೇಕ ವೈದ್ಯರು ರೋಗನಿರ್ಣಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳದೆ ರೋಗನಿಶ್ಚಯಮಾಡತಕ್ಕ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮೋಸಹೋಗಿ ಯಾವುದೊ ಒಂದು ರೋಗವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ರೋಗವೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ತಾವು ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರತಕ್ಕ ತನ್ನ ರೋಗಕ್ಕೆ ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಔಷಧಿಯು ಹೆಚ್ಚು ಟ್ಟಿದೆಯೋ ಅದನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಅದರಿಂದ ರೋಗ ನಿವಾರಣವಾಗದಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಔಷಧವು ಸರಿಯಾದದ್ದಲ್ಲವೆಂಬ ಅಪವಾದವನ್ನು ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರ ಮೇಲೆ ಹೊರಿಸುವುದು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆಯಷ್ಟೆ, ಅಂತಹ ಅಪವಾದವು ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರಮೇಲೆ ಬರಬಾರದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದಲೇ ಔಷಧ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವದಕ್ಕಿಂತ ಪೂರ್ದದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯನು

ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸವನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ವೈದ್ಯನು ರೋಗಿಯನ್ನು ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೆ ಮೊದಲು ರೋಗದ ಕಾರಣ, ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ರೋಗವು ಹೇಗೆ ಉತ್ಪನ್ನವಾಯಿತೆಂಬ ರೀತಿ, ಈಗ ರೋಗವು ಇರತಕ್ಕ ರೀತಿ, ಯಾವ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ್ದರಲ್ಲಿ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಏನೇನು ವ್ಯತ್ಯಾಸಗಳು ಕಂಡು ಬರುತ್ತವೆಂಬ ವಿಚಾರ, ರೋಗದ ಸಂಪೂರ್ಣ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಈ ಭೇದಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಂಡಿಟ್ಟು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಂತರ ರೋಗ ರಮನಾರ್ಥವಾಗಿ “ ಕರ್ಷಣ ” ಎಂದರೆ ರೋಗದಲ್ಲಿರುವ ಮೂಲಗಳನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರದಿಸಿ ಶರೀರವು ಕೃಶವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮ, “ ಬೃಂಹಣ ” ಅಂದರೆ ಶರೀರ ವೃದ್ಧಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಕ್ರಮ, ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಾನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕೆನ್ನುವುದನ್ನು ತೀರ್ಮಾನ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಂತರ ತದನುಕೂಲಿಗಾದ ಯೋಗಗಳನ್ನು ಅಂದರೆ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ವಿಚಾರವಿಲ್ಲದೇ ಔಷಧ ಕೊಡಬಾರದೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ದಿವ್ಯೌಷಧೀನಾಂಬಹವಃಪ್ರಚೀದಾ |

ವೃಂದಾರಕಾಣಾಮಿವವಿಸ್ಪುರಂತಿ ||

ಜ್ಞಾತೈತಿಸಂದೇಹಮಪಾಸ್ತಧೀರೈ |

ಸ್ವಂಭಾವನೀಯಾವಿವಿಧವ್ರಭಾವಾಃ || ೪ ||

ನಮ್ಮಗಳ ಎದುರಿಸಲ್ಲಿಯೇ ನಮ್ಮ ಕಾಲದಂತೆ ಹುಟ್ಟಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಮೂಲಿಕೆಗಳಿಗೆ ಮಹತ್ತರಗವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಾಣವಾಯಕರಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುವ ರೋಗಗಳನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿ ಹುಂಜಿಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ನಂಬಬಹುದೇ? ವಿಚಾರವಿಲ್ಲದೆ ನಂಬುವುದು ಹೇಗೆ ಎಂಬ ಅನುಮಾನವನ್ನು ಸವಾರಣೆಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ದೇವತೆಗಳು ಅನೇಕ ಭೇದಯುಕ್ತರಾಗಿಯೂ, ಅಚಿಂತ್ಯಶಕ್ತಿಯುತರಾಗಿಯೂ ಇರುವಂತೆ ದಿವ್ಯೌಷಧ ಮೂಲಿಕಾದಿಗಳು ಕೂಡಾ ಅನೇಕ ಭೇದಯುಕ್ತಗಳಾಗಿಯೂ, ಅಪರಿಮಿತ ಶಕ್ತಿಉಳ್ಳವುಗಳಾಗಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ವಿಷಯವನ್ನು ತ್ರಿಕಾಲಜ್ಞರಾದ ಆಯುರ್ವೇದ ಪ್ರವರ್ತಕರಾಗಿರುವ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ಕಂಡು, ಕೊಂಡು ಲೋಕೋದ್ಧಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಪ್ರಚಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ನಂಬಿಕೊಂಡು ಸಂದೇಹವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮೂಲಿಕೆಗಳು ಅಚಿಂತ್ಯ ಪ್ರಭಾವವುಳ್ಳವುಗಳೇ ಎಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಿ ನಂಬಬಹುದು.

ಸ್ವಾಭಾವಿಕಾಗಂತುಕಕಾಯುಕಾಂತರಾ |

ರೋಗಾಭವೇಯುಃಕಿಲಕರ್ಮದೋಷಜಾಃ ||

ತಪ್ಪೇದನಾರ್ಥಮುರಿತಾಪಹಾರಿಣಃಶ್ರೇಯೋ |

ಮಯಾನೋಗವರಾನ್ನಿ ಯೋಜಯೇತ್ || ೫ ||

ವೈದ್ಯರಾಷ್ಟ್ರದಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವೇನು? ಎಂಬ ವಿಷಯ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರಿಗೂ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ಅನುಭವಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಲಿದೆ. “ ನಪ್ರಾಣಿರಹಿತೋ ದೇಶಃ ನಚಪ್ರಾಣೀನಿರಾನುಯುಃ || ತಸ್ಮಾತ್ ಸರ್ವತ್ರವೈದ್ಯಾನಾಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾ ಏವವೃತ್ತಯುಃ || ” ವೈದ್ಯ ವೃತ್ತಿಯನ್ನು ನಡೆಯಿಸತಕ್ಕ ಕ್ಷೇತ್ರವೆಲ್ಲಿ? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಯನ್ನು ಚರಕಾಚಾರ್ಯರು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮೇಲಿನ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಲ್ಲದ ದೇಶವಿಲ್ಲ, ರೋಗವಿಲ್ಲದ ಪ್ರಾಣಿಯಿಲ್ಲ, ಅಂದ ಮೇಲೆ ವೈದ್ಯವೃತ್ತಿಗೆ

ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲವೂ ಕಾರ್ಯಕ್ಷೇತ್ರವೇ ಎಂದಹಾಗಾಯಿತು. ಇನ್ನು ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳುವುದೇನು? ಎಂದರೆ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಹೇಳತಕ್ಕದ್ದು ಕೂಡ ಅನುಬಂಧ ಚತುಷ್ಟಯದಲ್ಲಿ ಶೇರಿವ ಒಂದು ಮರ್ಯಾದೆ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ರೋಗಗಳು ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ರೋಗಗಳೆಂಬದಾಗಿಯೂ, ಆಗಂತುಕ ರೋಗಗಳೆಂಬದಾಗಿಯೂ, ಕಾಯಕ ರೋಗಗಳೆಂಬದಾಗಿಯೂ, ಮಾನಸಿಕ ರೋಗಗಳೆಂಬದಾಗಿಯೂ, ತ್ರಿದೋಷಜನ್ಯ ರೋಗಗಳೆಂಬದಾಗಿಯೂ, ದುಷ್ಕರ್ಮಪರಿಪಾಕಜನ್ಯ ರೋಗಗಳೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಅನೇಕ ವಿಧಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ರೋಗಗಳನ್ನು ಶಮನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ವಾಸ್ತವವರ್ತಕಗಳಾದ ದೇವತಾ ಪೂಜಾದಿರೂಪಗಳಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ, ತ್ರಿದೋಷವಿವರ್ತಕಗಳಾದ ಕಲ್ಪ, ಕಷಾಯಾದಿ ರೂಪಗಳಾದ ಯೋಗಗಳನ್ನೂ ಉಪದೇಶಿಸುವುದುವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದ ಪ್ರಯೋಜನ.

ಪ್ರಯೋಗಾನಾಗಮಾತ್ಸಿದ್ಧಾ |

ಸ್ವತ್ಯಕ್ನಾದನುಮಾನತಃ ||

ಸರ್ವಲೋಕಹಿತಾರ್ಥಾಯ |

ವಕ್ಷ್ಯಾಮ್ಯನತಿವಿಸ್ತರಾತ್ || ೧ ||

ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರತಕ್ಕ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೇವಲ ನಂಬಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹಗಳೆಂಬತಕ್ಕ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರತಕ್ಕ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲವೂ ಲೋಕಹಿತಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಆಯುರ್ವೇದ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳಾಗಿಯೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಅನುಭವ ಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿಯೂ, ಅನುಮಾನ ಪ್ರಮಾಣ ಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಇಂತಹವುಗಳನ್ನೇ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಲೋಕಹಿತಾರ್ಥವಾಗಿ ವಿಸ್ತಾರವಿಲ್ಲದಂತೆ ನಿರೂಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಪ್ರಥಮಂವರಿಭಾಷಾಸ್ಯಾ ದ್ವೈಷಜ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಂತಥಾ ||

ನಾಡೀವರಿಕ್ನಾದಿವಿಧಿ ಸ್ತೋದೀವನಪಾಚನಂ || ೨ ||

ತತಃಕಲಾದಿಕಾಖ್ಯಾನ ಮಾಹಾರಾದಿಗತಿಸ್ತಥಾ ||

ರೋಗಾಣಾಂಗಣನಾತ್ಮೈವ ಪೂರ್ವಖಂಡೋಯಮೂರಿತಃ || ೪ ||

ಈ ರಾರ್ಥಧರಸಂಹಿತೆಯು ಮೂರು ಬಂಡಗಳಾಗಿ ವಿಭಾಗ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಬಂಡದಲ್ಲಿ ಏಳು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ. ಒಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಭಾಷೆ ಅಂದರೆ ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗವಾಗುವ ಸಂಕೇತ ರಬ್ಬಗಳು, ಪರಿಮಾಣ ಅಂದರೆ ಅ-ತೆಯ ವಿಷಯ ಮೊದಲಾದವು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಔಷಧ ನೇದನಕಾಲ, ಕ್ರಮ ಮೊದಲಾದವುಗಳೂ, ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಡೀ ವರಿಕ್ನಾಕ್ರಮಿಸ್ತೂ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ದೀವನ-ಪಾಚನಗಳೆಂಬ ವೈದ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ಔಷಧಗ ವಿಚಾರಿಸ್ತೂ, ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕಲಾದ್ಯಾಖ್ಯಾನವೆಂದರೆ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಶರೀರ ಸ್ವರೂಪವಿವರಣೆ, ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆಹಾರ ಜೀರ್ಣವಾಗಿ ಶರೀರಗತವಾಗುವ ಕ್ರಮ, ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಆಯುರ್ವೇದ ವೈದ್ಯ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ರೋಗಗಳ ಹೆಸರು ಮೊದಲಾದವುಗಳೂ ಈ ರೀತಿಯಾದ ಏಳು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ಬಂಡವು ಪೂರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವರಸಃ ಕ್ವಾಥಫಾಂಟಾಚಹಿಮಾಃ ಕಲ್ಪಶ್ಚ ಚೂರ್ಣಕಂ ||

ತಥೈವಗುಟಿಕಾಲೇಹೌ ಸ್ನೇಹಸ್ಸಂಧಾನಮೇವಚ || ೯ ||

ಧಾತುಶುದ್ಧಿರಸಾಶ್ಚೈವ ಖಂಡೋಯಂ ಮಧ್ಯಮಸ್ಕೃತಃ ||

ಎರಡನೆಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ರೋಗಜಯಕ್ಕಾಗಿ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಹಸಿಯಾಗಿ ತಂದು ರಸವನ್ನು ತೆಗೆದು ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ವಿಧಾನವೂ, ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ಕ್ವಾಥ' ಎಂಬ ಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಕ್ರಮವೂ, ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ಫಾಂಟಿ' ಎಂಬ ಚೂರ್ಣಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಕ್ರಮವೂ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ಹಿಮ' ಅಂದರೆ ಬೆಂಕಿಯ ಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದೆ ನೀರು ಮತ್ತು ಮೂಲಿಕೆಗಳಿಂದ ಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಕ್ರಮವೂ, ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ಕಲ್ಪ' ಅಂದರೆ ಮೂಲಿಕೆಗೆ ನೀರನ್ನು ಹಾಕಿ ಅರಿದು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕ್ರಮವೂ, ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸತಕ್ಕ ವಿಧಾನವೂ, ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರೆಗಳು, ವಟಿಕಗಳು, ಇವುಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸತಕ್ಕ ಕ್ರಮವೂ, ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಲೇಹಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ವಿಧಾನವೂ, ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ತೈಲಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ವಿಧಾನವೂ, ಫೃತಗಳನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯೂ, ಹತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ಸಂಧಾನ' ಅಂದರೆ ಔಷಧಯುಕ್ತಗಳಾದ ಆಸವ, ಅರಿಷ್ಟಗಳೆಂಬ ಮಧ್ಯಗಳನ್ನು ತಯಾರುಮಾಡುವ ಕ್ರಮವೂ, ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣ, ರಜತ ಮೊದಲಾದ ಧಾತುಗಳನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವ ಕ್ರಮವೂ, ಅವುಗಳನ್ನು ಭಸ್ಮಮಾಡಿ ಔಷಧ ರೂಪವಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡಿಸುವ ಕ್ರಮವೂ, ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ರಸ ಗಂಧಕಾದಿಗಳನ್ನು ಶೋಧನ, ಮಾರಣ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮಗಳೂ, ರಸಮಿಶ್ರಿತಗಳಾದ ವಸಂತಕುಸುಮಾಕರ ಮೊದಲಾದ ಸಿದ್ಧೌಷಧಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸತಕ್ಕ ಕ್ರಮವೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತದೆ.

ಸ್ನೇಹಸಾನಂ ಸ್ನೇಹವಿಧಿವಮನಂ ಚ ವಿರೇಚನಂ || ೧೦ ||

ತತಸ್ತು ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿ ಸ್ಯಾತ್ತತಶ್ಚಾಪಿನಿರೂಹಣಂ ||

ತತಶ್ಚಾಪ್ಯುತ್ಪರೋಬಸ್ತಿ ಸ್ತತೋನಸ್ಸ್ಯವಿಧಿರ್ಮತಃ || ೧೧ ||

ಧೂಮಸಾನವಿಧಿಶ್ಚೈವ ಗಂಡೂಷಾದಿವಿಧಿಶ್ಚಾ ||

ಲೇಸಾದೀವಾಂವಿಧಿಃ ಪ್ಯುತಸ್ತಧಾ ಲೇಪಿತವಿಸೃತಿಃ || ೧೨ ||

ನೇತ್ರಕರ್ಮಪ್ರಕಾರಶ್ಚ ಖಂಡಸ್ಯಾದುತ್ತರಸ್ತ್ವಯಂ ||

ಉತ್ತರಖಂಡವೆಂಬ ಮೂರನೆಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾರು ಅಧ್ಯಾಯಗಳಿವೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ಸ್ನೇಹಸಾನ' ಅಂದರೆ ರೋಗಜಯಕ್ಕಾಗಿ ಫೃತ, ತೈಲ, ರಸ, ಮಜ್ಜೆ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಸ್ನೇಹಗಳನ್ನು ವಾನಮಾಡಿಸತಕ್ಕ ಕ್ರಮವೂ, ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ 'ಸ್ನೇಹದನ' ಅಂದರೆ ರೋಗ ಹರಿಸುವ ಒಳದ ಮೈ ಬೆರೆಸುವ ಕ್ರಮವೂ, ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವನಸೌಷಧಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿ ಶರೀರ ಶೋಧನಮಾಡತಕ್ಕ ಕ್ರಮವೂ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ

ವಿರೇಚನೌಷಧ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿ ಶರೀರ ಶೋಧನಮಾಡತಕ್ಕ ಕ್ರಮವೂ, ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ' ಬಸ್ತಿವಿಧಿ ' ಅಂದರೆ ರೋಗಾನುಗುಣವಾಗಿ ಎನಿಮಾ ಕೊಡುವುದರ ಮೂಲಕ ರೋಗನಿವಾರಣಮಾಡುವ ಕ್ರಮವೂ, ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ' ನಿರೂಹ ' ಅಂದರೆ ಕಷಾಯಗಳಿಂದ ರೋಗನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಎನಿಮಾಕೊಡುವ ವಿಚಾರವೂ, ಎಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂತ್ರದ್ವಾರದ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ' ಉತ್ತರಬಸ್ತಿ ' ಕ್ರಮವೂ, ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಾಸಿಕಾರೋಗ ಮತ್ತು ಶಿರೋರೋಗಗಳ ನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ' ನಸ್ಯ ' ಅಂದರೆ ಮೂಗಿನ ಮೂಲಕ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಕ್ರಮವೂ, ಒಂಬತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ' ಧೂಮಪಾನ ' ಅಂದರೆ ರೋಗನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಸೇದಿಸುವ ಕ್ರಮವೂ, ಹತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಬಾಯಿಯ ಮತ್ತು ಹಲ್ಲುಗಳ ರೋಗನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಕಷಾಯಗಳಿಂದ ಬಾಯಿಮುಕ್ಕಳಿಸುವುದು, ಶೂಳೆಯುವುದು ಮೊದಲಾದ ಗಂಡೂಪ ಕ್ರಮವೂ, ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಚರ್ಮರೋಗ ನಿವಾರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೂರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಲೇಪ ಅಂದರೆ ವಟ್ಟುಹಾಕುವ ಕ್ರಮವೂ, ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ರೋಗನಿವಾರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಶರೀರದಿಂದ ರಕ್ತವನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವ ಕ್ರಮವೂ ಅಂದರೆ ' ರಕ್ತಸ್ರಾವ ' ವಿಧಿಯೂ, ಹದಿಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನೇತ್ರ ರೋಗಗಳಿಗೆ ನಾನಾವಿಧಗಳಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೂ ಸೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ

ದ್ವಾತ್ವಿಂಶತ್ಸಂಮಿತಾಧ್ಯಾಯೈರ್ಯುಕ್ತೇಯಂಸಂಹಿತಾಸ್ಮೃತಾ ||೧೩||

ಷಡ್ವಿಂಶತಿಶತಾನ್ಯತ್ರೋಕ್ತಾನಾಂಗಣಿತಾನಿಚ ||

ಈ ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಧ್ಯಾಯಗಳೂ, ಇಪ್ಪತ್ತರು ನೂರು ಶ್ಲೋಕಗಳೂ ಇವೆ. ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯೂ, ಮಾಡಬಾರದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಲೆಕ್ಕ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ

ನಮಾನೇನಿನಾಯುಕ್ತಿ ದ್ರುವ್ಯಾಣಾಂಜಾಯತೇಕ್ಷಚಿತ್ ||೧೪||

ಅತಃಪ್ರಯೋಗಕಾರ್ಯಾರ್ಥಂನಾನಮತ್ರೋಚ್ಯತೆಮಯಾ ||

ಪ್ರಥಮತಃ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸಂಯೋಜನಮಾಡಿ ಔಷಧಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ, ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ ಎಂದರೆ ಅಳತೆ ಅವಶ್ಯಕ. ಆಯುರ್ವೇದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನುಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಅಳತೆಗೆ ಪರಿಮಾಣವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಚಿಕ್ಕದಾದ ಸಾಸುವೆಯನ್ನೇ ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕುತ್ತಿದ್ದದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನೇ ಅಳತೆಯ ಮೊದಲನೆಯ ಮೆಟ್ಟಿಲಾಗಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡು ಅಳತೆ ಮಾಡುವ ಸಂಪ್ರದಾಯವಿತ್ತು. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಆಯುರ್ವೇದ ವೈದ್ಯನು ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಳಿಂಗದೇಶ, ಮಗಧದೇಶ ಎಂಬ ಎರಡು ರಾಜ್ಯಗಳು ಅತ್ಯುಚ್ಛ್ರಯ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದವು. ಆ ದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದ ಅಳತೆಯ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಆಯುರ್ವೇದ ಔಷಧಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ವಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ. ಅವುಗಳನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಮೇಲಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಅಳತೆಯಿಂದ ಉಪಯೋಗವೇನು? ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ಔಷಧೋಪಯೋಗಗಳಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಪರಸ್ಪರ ಸೇರಿಸುವುದಕ್ಕೂ,

ಅದನ್ನು ರೋಗನಿದಾನವಂತು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದಕ್ಕೂ, ಅಳತೆಯು ಅತ್ಯವಶ್ಯಕವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ವಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇವೆ.

ಮಾಗಧಪರಿಭಾಷೆ. (ಮಗಧದೇಶದ ಅಳತೆ.)

ತ್ರಸರೇಣುರ್ಬುಧೈಃ ಸ್ರೋಕ್ಷಸ್ತ್ರಿಸ್ತತಾಪರಮಾಣುಭಿಃ ||೧೫||
 ತ್ರಸರೇಣುಸ್ತುಪರ್ಯಾಯನಾಮ್ನಾಧ್ವಂಸೀನಿಗದ್ಯತೆ ||
 ಜಾಲಾಂತರಗತೇಭಾಸಾಯತನ್ಮುಕ್ತೈರ್ದೃಶ್ಯತೇರಜಃ || ೧೬ ||
 ತಸ್ಯ ತ್ರಿಸ್ತತಮೋಭಾಗಃ ಪರಮಾಣುಸ್ಸಕಥ್ಯತೆ ||
 ಜಾಲಾಂತರಗತೈಸ್ಸೂರ್ಯಕರೈರ್ಧ್ವಂಸೀವಿಲೋಕ್ಯತೆ || ೧೭ ||
 ಸಸಾಧ್ಯಂಸೀಭಿರ್ಮರೀಚಿಸ್ಯಾತ್ತಾಭಿಷ್ಠಿಸ್ತುರಾಜಿಕಾ ||
 ಪ್ರಸೃಭಿರಾಜಿಕಾಭಿಶ್ಚ ಸರ್ವಪ್ರಾಚ್ಯೈಶ್ಚತುರ್ದಿಶೈಃ || ೧೮ ||
 ಯಮೋಷ್ಠಸರ್ವಪ್ರಾಚ್ಯೈಃ ಸ್ರೋಕ್ಷೋಗುಂಜಾಸ್ಯಾತ್ ಚತುಷ್ಟಯಂ ||
 ಸ್ಥಿತಿ ಸ್ತುರಿಕಾಭಿಶ್ಚಾಸ್ರಾಷಕೋಹೇಮಧಾನ್ಯಕಾ || ೧೯ ||
 ಮನಸ್ಯೈಶ್ಚತುರ್ಭಿಶ್ಚಾಣಸ್ಯಾಪ್ತರಣಸ್ಸನಿಗದ್ಯತೆ ||
 ಟಂಕಸ್ಯ ವಿವಕಥಿತತದ್ವಯಂಕೋಲಉಚ್ಯತೆ || ೨೦ ||
 ಹೃದ್ರಾಕೋವಟಿಕಸ್ತವದ್ರಂಕ್ಷಣಸ್ಸನಿಗದ್ಯತೆ ||
 ಕೋಲವ್ಯಯಂಚಕರ್ಷಣಸ್ಯಾತ್ ಸ್ರೋಕ್ಷಃ ಸಾಣಿಮಾನಿಕಾ || ೨೧ ||
 ಅಕ್ಷಂವಿಚುಃಸಾಂಶಲಂಕುಚಿತ್ಪ್ರಾಣಗ್ಗತಿಂದುಕಂ ||
 ಬಿತ್ತಾಲವದಕಂಚೈವತಥಾಪೋಷಣಿಮತಾ || ೨೨ ||
 ಕರಮುಚೋಹಂಸಪದಂಸುಮಣಿರಾಸವಲಗ್ರಹಃ ||
 ಉದ್ಗುಬರಂಚಪ್ರಾಚ್ಯೈಃ ಕರ್ಷಣವಿನಿಗದ್ಯತೆ || ೨೩ ||
 ಸ್ಯಾತ್ಕರ್ಷಣಾಭ್ಯಾಸುಧಾಶಲಂಕುಚಿತ್ಪ್ರಾಣಗ್ಗತಿಂದುಕಂ ||
 ರುಕ್ಮಿಭ್ಯಾಂಚವಲಂಕ್ಷಣಮುಮುಷ್ಠಿರಾಮ್ರಂಚತುರ್ಥಿಕಾ || ೨೪ ||
 ವ್ರಕುಂಚಷ್ಣೋದರೋಲ್ಬಂವಲಮೇವಾತ್ರಕೀರ್ತ್ಯತೆ ||
 ಪಲಾಭಾಂಪ್ರಸೃತಿಚ್ಛೇದಯಾಪ್ರಸೃತಶ್ಚನಿಗದ್ಯತೆ || ೨೫ ||
 ಪ್ರಸೃತಿಭ್ಯಾಂಮಂಜಲಿಸ್ಯಾತ್ಕುಡವೋರ್ಧ್ವರಾವಕಾಃ ||
 ಅಷ್ಟಮಾನಂಚಸಂಕ್ಷೇಪಯಾಕುಡವಾಭ್ಯಾಂಚಮಾನಿಕಾ || ೨೬ ||
 ರಾವೋಷ್ಠಪಲಂತಡ್ವಚ್ಛೇದಯಮತ್ರನಿಚಕ್ಷಣೈಃ ||
 ರಾವಾಭ್ಯಾಂಭವೇತ್ ಪ್ರಸೃತಿಚತುಷ್ಟಸ್ತಥಾಡಕಂ || ೨೭ ||
 ಭಾಜನುಕುಪ್ಯಸಾತ್ರಂಚಚತುಷ್ಟಸ್ತಿಪಲಂಚತತ್ ||
 ಚತುರ್ಭಿರಾಡಕೈರ್ದ್ರೋಣಿಃ ಕಲೋನಲ್ಪಣೋಮಣಿಃ || ೨೮ ||
 ಉನ್ಮಾನಶ್ಚಘಟೋರಾಶಿದ್ರೋಣಿಪರಾಸ್ಯಯವಾಚಕಾಃ ||
 ದ್ರೋಣಾಭ್ಯಾಂಶೂರ್ಪಕುಂಭಾಚಚತುಷ್ಟಿರಾವಾಚಕಾಃ || ೨೯ ||
 ಶೂರ್ಪಾಭ್ಯಾಂಚಭವೇದ್ರೋಣೀನಾಹೀಗೋಣೀಚಸಾಸ್ತ್ಯತಾ ||
 ದ್ರೋಣೀಚತುಷ್ಟಯಂಪಾರೀಕಥಿತಾಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿಭಿಃ || ೩೦ ||

ಚತುಸ್ಸಹಸ್ರಪಲಿಕಾಪಣ್ಣವತ್ಯಧಿಕಾಚ ಸಾ ||

ಪಲಾಭ್ಯಾಂದ್ವಿಸಹಸ್ರಂಚಭಾರವಿಕಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ ||೩೧||

ತುಲಾಪಲಶತಂಜ್ಞೇಯಾಸರ್ವತ್ಯೇಷನಿಶ್ಚಯಃ ||

ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮೊದಲು ಸೂಕ್ಷ್ಮಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಿ ನಂತರ ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕೆಳಕಿಳಂದ ಮನೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಬಿಸಲು ಬೀಳುವುದಕ್ಕೆ ಬಿಸಲು ಕೋಲು ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅದರಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರೆ ಕೆಲವು ಸಣ್ಣ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಹಾರಾಡುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತವೆ. ಆ ಕಾಣತಕ್ಕ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮೂವತ್ತು ಭಾಗ ಮಾಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಷ್ಟು ಸಣ್ಣ ಆ ಒಂದು ಭಾಗಕ್ಕೆ ಪರಮಾಣು ಎಂದು ಹೆಸರು. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದ ಆ ಮೂವತ್ತು ಭಾಗಗಳೂಕೂಡಿ ಬಿಸಲುಕೋಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುತ್ತಿರುವ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸತಕ್ಕ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಪದಾರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ ಇದಕ್ಕೇನೆತ್ರ ಸರೇಣು ಎಂಬದಾಗಿಯೂ, ಧ್ವಂಸೀ ಎಂಬದಾಗಿಯೂ ಹೆಸರು. ಇಂತಹ ಧ್ವಂಸಿಗಳು ಆರುಕೂಡಿದರೆ ಒಂದು ಮರಿಚಿ ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ ಅಂತಹ ಆರು ಮರಿಚಿಗಳು ಕೂಡಿದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರಾಜಿಕಾ ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆ ರಾಗಿಕಾಳನ್ನು ಬಹುದು. ಅಂತಹ ಮೂರು ರಾಜಿಕೆಗಳು ಸೇರಿದರೆ ಒಂದು ಸರ್ಪನ ಅಂದರೆ ಸಾಸು ವೆಕಾಳೆನ್ನುಬಹುದು. ಅಂತಹ ಎಂಟು ಸರ್ಪವಗಳು ಸೇರಿ ಒಂದು ಯವ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆ ಗೋಧಿಕಾಳನ್ನುಬಹುದು ಅಂತಹ ನಾಲ್ಕು ಯವೆಗಳು ಸೇರಿ ಒಂದು ಗುಂಜಿ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಆರು ಗುಂಜಿಗಳು ಸೇರಿ ಒಂದು ಮಾಷ ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಮಾಷವನ್ನೇ ಹೇಮ, ಧಾನ್ಯಕ ಎಂಬ ಪರ್ಯಾಯ ನಾಮಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುವದುಂಟು. ನಾಲ್ಕು ಮಾಷಗಳಿಗೆ ಒಂದು ರಾಣ ಈ ಶಾಣವೆಂಬುವುದನ್ನೇ ಧರಣ, ಟಂಕ, ಎಂದು ಕರೆಯುವ ರೂಢಿಯುಂಟು. ಎರಡು ಶಾಣಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಕೋಲ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಈ ಕೋಲವೆಂಬುವುದನ್ನೇ ಪ್ಲುದ್ರಕ, ವಟಕ, ದ್ರಂಕ್ಷಣ ಎಂಬ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುವ ರೂಢಿ ಇದೆ ಎರಡು ಕೋಲಗಳು ಒಂದು ಕರ್ಷ. ಈ ಕರ್ಷ ಎಂಬುವುದನ್ನೇ ವಾಣಿಮಾನಿಕಾ, ಅಕ್ಷಂ, ಪಿಚುಃ, ಪಾಣಿತಲಂ, ಕಿಂಚಿತ್ಪಾಣಿಃ, ತಿಂದುಕಂ, ಬಿಡಾಲಪದಕಂ, ಮೋಡರಿಕಾ, ಕರ ಮಧ್ಯಃ, ಹಂಸಪದ, ಸುವರ್ಣ, ಕವಲಗ್ರಹ, ಉದುಂಬರ ಎಂಬದಾಗಿ ಹದಿಮೂರು ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ ಈ ಕರ್ಷವೆಂಬ ಪರಿಮಾಣವು ಸುಮಾರು ತಾರೇ ಕಾಯನಷ್ಟು ತೂಕವಾಗಿಯೂ ಮೂರು ಬೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯಬಹುದಾದಷ್ಟು ಚೂರ್ಣವಾಗಿಯೂ ಆಗಬಹುದು ಎರಡು ಕರ್ಷಗಳಿಗೆ ಅರ್ಧಪಲ, ಇದಕ್ಕೇನೆ ಶುಕ್ತಿ, ಅಷ್ಟಮಿಕ ಎಂಬ ಪರ್ಯಾಯ ಪದಗಳಿವೆ. ಎರಡು ಶುಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಪಲ, ಈ ಪಲಕ್ಕೇನೆ ಮುಷ್ಟಿ, ಆಮ್ರ, ಚತುರ್ಧಿಕ, ಪ್ರಕುಂಚ, ಮೋಡರಿ, ಬೆಲ್ವ ಎಂಬದಾಗಿ ಪರ್ಯಾಯನಾಮಗಳುಂಟು, ಎರಡು ಪಲಗಳಿಗೆ ಪ್ರಸೃತಿ ಎಂಬದಾಗಿಯೂ ಪ್ರಸೃತ ಎಂಬದಾಗಿಯೂ ಹೆಸರು ಎರಡು ಪ್ರಸೃತಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಅಂಜಲಿ. ಈ ಅಂಜಲಿ ಎನ್ನುವುದಕ್ಕೇನೆ ಕುಡವ, ಅರ್ಧಶರಾವ, ಅಷ್ಟಮಾಪ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳು. ಎರಡು ಕುಡವಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಮಾನಿಕೆ. ಈ ಮಾನಿಕಾ ಎಂಬದಕ್ಕೇನೆ ಶರಾವ, ಅಷ್ಟಪಲ,

ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳುಂಟು. ಎರಡು ಶರಾವಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ, ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಸ್ಥಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಅಥಕ, ಈ ಅಥಕವೆಂಬುದನ್ನೇ ಭಾಜನ, ಕಾಂಸ್ಯಪಾತ್ರ, ಚತುಷ್ಟಷ್ಟಿಪಲ ಎಂಬ ಪರ್ವಾಯನಾನುಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹರಿಸುವದುಂಟು. ನಾಲ್ಕು ಅಥಕಗಳಿಗೆ ಒಂದು ದ್ರೋಣ, ಈ ದ್ರೋಣವೆಂಬುವುದನ್ನೇ ಕಲಶ, ನಲ್ಕಣ, ಅರ್ಮಣ, ಉನ್ಮಾನ, ಘಟ, ರಾಶಿ ಎಂಬ ಪರ್ವಾಯನಾನುಗಳಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಎರಡು ದ್ರೋಣಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಶೂರ್ಪ; ಈ ಶೂರ್ಪ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ನೆ ಕುಂಭ ಎಂಬದಾಗಿಯೂ, ಚತುಷ್ಟಷ್ಟಿಶರಾವ ಎಂಬದಾಗಿಯೂ ಪರ್ವಾಯನಾನುಗಳು ಎರಡು ಶೂರ್ಪಗಳಿಗೆ ಒಂದು ದ್ರೋಣಿ, ಈ ದ್ರೋಣಿ ಎಂಬುದನ್ನೇ ವಜ್ರ, ಗೋಣಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ನಾಲ್ಕು ದ್ರೋಣಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಖಾರಿ, ಈ ಖಾರಿ ಎನ್ನುವುದು ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರದ ತೊಂಬತ್ತಾರು ಪಲಗಳಾಗುತ್ತದೆ ಎರಡು ಸಾವಿರ ಪಲಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಭಾರವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ನೂರು ಪಲಗಳಿಗೆ ಒಂದು ತುಲಾ ಎಂಬದಾಗಿಯೂ ಪ್ರಮಾಣಗಳು ನಿಶ್ಚಿತಗಳಾಗಿವೆ

ಮಾ ೩ ಏಕಾಕ್ಷಬಿಲ್ವಾನಿಕುಡವಃ ಪ್ರಸ್ಥನಾಥಕಂ || ೩೨ ||

ರಾಶಿ ಲೋಣೇಖಾರಿಕೇತಿಯಧೋತ್ತರಚತುರ್ಗುಣಾಃ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಮಾಷ, ಟೆಂಕ, ಅಕ್ಷ, ಬಿಲ್ವ, ಕುಡವ, ವ್ರಸ್ತ, ಅಥಕ, ರಾಶಿ, ಗೋಣಿ, ಖಾರಿ ಎಂಬವುಗಳಲ್ಲಾ ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಮತ್ತೊಂದು ಉತ್ತರೋತ್ತರ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ಹೃದಯ ತೀಯಬೇಕು ಅಂದರೆ ಮಾಷದ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ಟೆಂಕ, ಟೆಂಕದ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ಬಿಲ್ವ, ಬಿಲ್ವದ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ಕುಡವ ಈ ರೀತಿ ತೀಯಬೇಕು.

ಗು ೩ ಏದಿಮಾನಮಾರಭ್ಯದ್ವಿಗುಣಂತಷ್ಟ್ವಾಗಾದ್ರೋಣೀಃ || ೩೩ ||

ದ್ರ ಪ್ರಶುಷ್ಯದ್ರವ್ಯಾಣಾಂ ತಾವನ್ಮಾನಂ ಸಮುಮತಂ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಗುಂಡಿಂದ ಮೊದಲು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕುಡವ ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣದವರಿಗೂ ದ್ರವವದಾರ್ಥ ಮತ್ತು ರುಷ್ಯವಸ್ತುಗಳ ಪ್ರಮಾಣ ಎರಡೂ ಒಂದೇ ವಿಧವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು.

ಪ್ರಸ್ಥಾನಮಾನಮಾರಭ್ಯದ್ವಿಗುಣಂತಷ್ಟ್ವಾಗಾದ್ರೋಣೀಃ || ೩೪ ||

ಮಾನೇತಫಾತುಲಾಗ್ನಾದ್ವಿಗುಣಂತಕ್ಷಬಿಲ್ವಾಶಕಂ ||

ಪ್ರಸ್ಥಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಮೊದಲು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತುಲಾ ಪ್ರಮಾಣದವರಿಗೂ ಹಸಿಯಾದ ಮೂಲಕಾದಿಗಳನ್ನು ಒಣಗಿದ್ದರೆ ಎರಡರಷ್ಟು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಆದರೆ ತುಲ ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣ ಮಾತ್ರ ಹಸಿ ಮತ್ತು ಒಣಗಿದ ವದಾರ್ಥಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದ್ವಿಗುಣವೆಂದೂ ಎಲ್ಲಯೂ ಹೇಳಿಲ್ಲ

ಮೃದ್ವಾಪ್ತವೇಣುಲೋಹಾಂಭಾಣಂದಂ ಎಷ್ಟತುರಂಗುಲಾ || ೩೫ ||

ವಿಸ್ತೀರ್ಣಂಚತಥೋಚ್ಚಂತ ತನ್ಮಾನಕುರವಂ ವೇಣೀ ||

ವ್ರವದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಅತಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸಾಧನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಮಣ್ಣು ನಿಂದಲಾಗಲಿ, ಬಿದಿರಿನಿಂದಲಾಗಲಿ, ಮರದಿಂದಲಾಗಲಿ, ಲೋಹದಿಂದಲಾಗಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ ಅಗಲ, ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಾದ ಒಂದು ದುಂಡಾದ ವಾತ್ರೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ಅದರಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಒಂದು ಸಾರಿ ಅತಿ ಮಾಡಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕುಡವ ವೆಂದು ಹೆಸರು

ಯದೌಷಧಂತುಪ್ರಥಮಂಯಸ್ಯಯೋಗಸ್ಯಕಥ್ಯತೆ || ೩೬ ||

ತನ್ನಮ್ಮೆವಸಯೋಗೋಹಿಕಥ್ಯತೇತ್ರವಿನಿಶ್ಚಯಃ ||

ಆಯುರ್ವೇದ ಔಷಧ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಔಷಧಕ್ಕೆ ಒಂದು ಹೆಸರನ್ನಿಡಬೇಕಾದರೆ ಆ ಔಷಧ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಮೊದಲು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವಸ್ತುವಿನ ಹೆಸರಿನಿಂದಲೇ ಕರೆಯಲ್ಪಡಬೇಕಾದದ್ದು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ “ತಾಳೀಸಾದಿಚೂರ್ಣ” ಇದು ಕೆಮ್ಮಿಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು ತಾಳಿಸಪತ್ರಿಯೆ ಪ್ರಧಾನ ಮೂಲಿಕೆ, ಅದನ್ನೇ ಮೊದಲು ಹೇಳಿರುವುದು. ಆದ್ದರಿಂದಲೇ ಅದಕ್ಕೆ ತಾಳೀಸಾದಿಚೂರ್ಣವೆಂಬ ಹೆಸರು ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕೆಲವುಕಡೆ ರೋಗೋಪಯುಕ್ತವಾದ ಹೆಸರುಗಳನ್ನೂ ಕೊಡುವುದುಂಟು. “ಪ್ರದರಾರಿ. ಜ್ವರಾಂಕುಶ” ಇತ್ಯಾದಿಗಳು. ಆದ್ದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದೇನೂ ನಿಯಮವಲ್ಲ.

ಸ್ಥಿತಿಸ್ಥಾಪ್ತೈವನಾತ್ರಾಯಾಃ ಕಾಲಮಗ್ನಿಂವಯೋಬಲಂ || ೩೭ ||

ಪ್ರಕೃತಿದೋಷವೇಶಾಚದೃಷ್ಟ್ವಾನಾತ್ರಾಂ ಪ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್ ||

ಯತೋಮಂದಾಗ್ನಿಯೋಹ್ರಸ್ವಾಹೀನಸತ್ವಾನರಾಃಕಲ್ಪಾ || ೩೮ ||

ಅತಸ್ತುನಾತ್ರಾತದ್ಯೋಗ್ಯಾಪ್ರಾಚ್ಯತೆಸುಜ್ಞಸಂನ್ಮತಾ ||

ಕೆಲವುಜನ ಆಯುರ್ವೇದ ವೈದ್ಯರುಗಳ ಅಭಿಪ್ರಾಯವೇನೆಂದರೆ- ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ಹೇಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಯಾತಕ್ಕಂದರೆ ಆಯುರ್ವೇದವು ಋಷಿಗಳು ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರ ಕಾಯಶಕ್ತಿ, ಕಾಲ ಸ್ಥಿತಿ, ಶೀತೋಷ್ಣಗಳು, ಪದಾರ್ಥಗಳ ಗುಣಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಇದ್ದ ಹಾಗೆ ಈ ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರ ಅಗ್ನಿವಾಟವ, ದೇಹಶಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಕಡಮೆಯಾಗಿವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈಗಿನ ಕಾಲದ ಮನುಷ್ಯರ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳಿಗೆ ನುಗುಣವಾಗಿ ಔಷಧ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸ್ವಾನುಭವದಿಂದ ವೈದ್ಯನೇ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ “ಕಳಿಂಗ ಪರಿಭಾಷೆ” ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣವು ಅನುಕೂಲವಾಗಬಹುದಾದ್ದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ.

— ಕಳಿಂಗಪರಿಭಾಷೆ —

ಯಮೋದ್ವಾದಶಭಿಗೌರಸರ್ಷಪೈಃಪ್ರೋಚ್ಯತೆಬುಧೈಃ || ೩೯ ||

ಯವದ್ವಯೇನಗುಂಜಾಸ್ಯಾತ್ತಿಗುಂಜೋವಲ್ಲಲಚ್ಯತೆ ||

ನಾಷೋಗುಂಜಾಭಿರಸ್ವಾಭಿಸ್ಪೃಶ್ಯಭಿರಾಭವೇತ್ಕೃಚಿತ್ || ೪೦ ||

ಸ್ಯಾಚ್ಯತುಮೂಷಕೈಶ್ಯಾಣಃಸನಿಷ್ಯಸ್ವಂಕವನಚ ||

ಗದ್ಯಾಣೋನೂಷಕೈಷ್ಠ್ಯಾಕರ್ಷಸ್ಯಾದ್ವಶನೂಷಕಃ || ೪೧ ||

ಚತುಷ್ಪಷ್ಪೇಃಪಲಂಪೋಕ್ತಂದಶಶಾಣಮಿತಂಬುಧೈಃ ||

ಚತುಷ್ಪತ್ರಿಶ್ಚಕುಡನಂಪ್ರಸ್ಥಾದ್ಯಾಃಪೂರ್ವನನ್ಮತಾಃ || ೪೨ ||

ಹನ್ನೆರಡು ಬಿಳೀ ಸಾಸುವೆಯ ತೂಕಕ್ಕೆ ಒಂದು ಯವ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಎರಡು ಯವಗಳ ತೂಕಕ್ಕೆ ಒಂದು ಗುಂಜ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಮೂರು ಗುಂಜಗಳ ತೂಕಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಎಂಟು ಗುಂಜಗಳ ತೂಕಕ್ಕೆ ಒಂದು ಮಾಷವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಏಳು

ಗುಂಜಗಳ ತೂಕಕ್ಕೂ ಕೆಲವುಕಡೆ ಮಾಸವೆಂಬ ವ್ಯವಹಾರಉಂಟು. ನಾಲ್ಕು ಮಾಸಗಳ ತೂಕಕ್ಕೆ ಒಂದು ಶಾಣವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಈ ಶಾಣ ಎಂಬುವುದನ್ನೇ ನಿಷ್ಕ, ಟಂಕ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಆರು ಮಾಸಗಳ ತೂಕಕ್ಕೆ ಒಂದು ಗದ್ಯಾಣವೆಂಬ ಹೆಸರು ಹತ್ತು ಮಾಸಗಳ ತೂಕಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕರ್ಷವೆಂಬ ಹೆಸರು. ನಾಲ್ಕು ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಒಂದು ಪಲವೆಂದು ಹೆಸರು. ಒಂದು ಪಲವು ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಶಾಣ ಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ನಾಲ್ಕು ಪಲಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಕುಡವವೆಂದು ಹೆಸರು ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಪ್ರಸ್ಥ ಮೊದಲಾದವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಮಗಧ ಪರಿಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೇ ಎಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಕಾಲಿಂಗಂ ಮಾಗಧಂಚೇತಿದ್ವಿವಿಧಂ ಮಾನಮುಚ್ಯತೆ ||

ಕಲಿಂಗಾನ್ಮಾಗಧಂ ಶ್ರೇಷ್ಠಂ ಮಾನಂ ಮಾನವಿದೋವಿಮಃ || ೪೩ ||

ಅಳತೆಯ ಪರಿಭಾಷೆಗಳು ಅಂದರೆ ಲೆಕ್ಕಪ್ರಮಾಣಗಳು ಕಳಿಂಗ, ಮಗಧ ಎಂದು ದೇಶಭೇದದಿಂದ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿ ಕಳಿಂಗ ಪರಿಭಾಷೆಗಿಂತ ಮಗಧ ಪರಿಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಅಳತೆಗಳ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿಸಿಯಾಗಿ ಮಗಧ ಪರಿಭಾಷೆಯು ಉತ್ತಮೋತ್ತಮವೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ವೈದ್ಯರ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಳತೆಯ ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ತೋರಿಸಿದೆ.

ಸರ್ಷಪಾದಿನಾನ

(ಕಳಿಂಗ)

೧೨ ಸರ್ಷಪ — ೧ ಯವ
೨ ಯವ — ೧ ರಕ್ತಿ
೩ ರಕ್ತಿ — ೧ ವಲ್ಲಿ
೪ ವಲ್ಲಿ — ೧ ಮಾಸ
೪ ಮಾಸ — ೧ ಶಾಣ
೨ ಶಾಣ — ೧ ಕರ್ಷ
೨ ಕರ್ಷ — ೧ ಶುಕ್ತಿ
೨ ಶುಕ್ತಿ — ೧ ಪಲ
೨ ಪಲ — ೧ ಪ್ರಸೃತಿ
೨ ಪ್ರಸೃತಿ — ೧ ಕುಡವ
೨ ಕುಡವ — ೧ ಮಾನಿಕ
೨ ಮಾನಿಕ — ೧ ಪ್ರಸ್ಥ
೪ ಪ್ರಸ್ಥ — ೧ ಆಧಕ
೪ ಆಧಕ — ೧ ದ್ರೋಣ
೨ ದ್ರೋಣ — ೧ ಶೂರ್ಪ
೨ ಶೂರ್ಪ — ೧ ಖಾರಿಕಾ
೧೦೦ ಪಲ — ೧ ತುಲ

ವ್ರೀಹ್ಯಾದಿನಾನ

೪ ವ್ರೀಹಿ — ೧ ಗುಂಜ
೫ ಗುಂಜ — ೧ ಪಣ
೮ ಪಣ — ೧ ಧರಣ
೨ ಧರಣ — ೧ ಕರ್ಷ
೪ ಕರ್ಷ — ೧ ಪಲ
೧೦೦ ಪಲ — ೧ ತುಲ
೨೦ ತುಲ — ೧ ಭಾರ

ಪರಮಾಣ್ವಾದಿನಾನ

(ಮಾಗಧ)

೩೦ ಪರಮಾಣು-೧ ತ್ರಸರೇಣು
೬ ತ್ರಸ — ೧ ಮರೀಚಿ.
೬ ಮರೀಚಿ — ೧ ರಾಜಿಕ
೬ ರಾಜಿಕ — ೧ ಸರ್ಷಪ
೮ ಸರ್ಷಪ — ೧ ಯವ
೪ ಯವ — ೧ ಗುಂಜ
೫ ಗುಂಜ — ೧ ಪಣ
೬ ಗುಂಜ — ೧ ಮಾಸ
೪ ಮಾಸ-೧ ಶಾಣ || ತೋಲ
೨ ಶಾಣ — ೧ ಕೋಲ
೨ ಕೋಲ — ೧ ಕರ್ಷ
೨ ಕರ್ಷ ೧ ಅರ್ಧಪಲ (೨ ತೋಲ)
೨ ಅರ್ಧಪಲ-೧ ಪಲ ೪ ತೋಲ
೨ ಪಲ-೧ ಪ್ರಸೃತಿ ೮ ತೋಲ
೨ ಪ್ರಸೃತಿ-೧ ಕುಡವ ೧೬ ತೋಲ.
೨ ಕುಡವ-೧ ಮಾನಿಕ ೩೨ ತೋಲ.
೨ ಮಾನಿಕ-೧ ಪ್ರಸ್ಥ ೬೪ ತೋಲ.

೨೦ ತುಲ — ೧ ಭಾರ

೪ ಪ್ರಸ್ಥ ೧೨೫೬೩೦೦ ತೊ.

೪ ಅಧಕ — ೧ ಕಲಸ

(೧೦೨೪ ತೊಲ)

೨ ಕಲಸ — ೧ ರೂಪ

(೨೦೪೮ ತೊಲ)

೨ ರೂಪ — ೧ ದ್ರೋಣ

(೪೦೯೬ ತೊಲ)

೪ ದ್ರೋಣ — ೧ ಪಾರಿ

(೧೬೩೮೪ ತೊಲ)

೧೦೦ ಪಲ — ೧ ತುಲ

(೪೦೦ ತೊಲ)

೨೦೦೦ ತುಲ ೧ ಭಾರ

(೮೦೦೦ ತೊಲ)

ನನಾನ್ಯೇವಹಿಯೋಜ್ಯಾನಿದ್ರವ್ಯಾಣ್ಯಖಿಲಕರ್ಮಸು ||

ವಿಸಾವಿಡಂಗಳ್ಯಷ್ಟಾಭ್ಯಂಗುಡಧಾನ್ಯಾಜ್ಯನಾಕ್ಷಿಪ್ತೇ || ೪೪ ||

ಔಷಧಕ್ಕಾಗಿ ಸೇರಿಸತಕ್ಕ ವದಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಹೊಸದಾಗಿರುವ ಇರಬೇಕು ಕೆಲವು ವಸ್ತುಗಳು ಅಂದರೆ ನಾಯವಿಕೆ, ಹಿನ್ನಲಿ, ಬೆಲ್ಲ, ಧಾನ್ಯ ಅಂದರೆ ಧನಯ, ತುನ್ನ, ಜೇನುತುನ್ನ ಇವುಗಳು ಮಾತ್ರ ಒಂದು ವರುಷದಷ್ಟು ಕಾಲ ಹಳತಾಗಿದ್ದರೂ ಒಳ್ಳೆಯವೇ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ

ಗುಡೂಚೀಕುಃಪಿಜೋವಾಕಾಕೂಷ್ಮಾಂಡಶ್ಚರತಾನರಿ ||

ಅಶ್ವಗಂಧಾಸಹಚರೀರತಪುಷ್ಪಾಪ್ರಸಾರಿ || ೪೫ ||

ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಸಪ್ತವಾದ್ರಾದ್ವಿಗುಣಾನೈವಕಾರಯೇತ ||

ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಔಷಧದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕೊಡಲಿಗೆ, ಆಮನೋಗ, ಕುಂಬಳಕಾಯಿ, ಹಲವುಮಕ್ಕಳ ಬೇರು, ಹಿರೇಮದ್ದಿನಬೇರು, ಸವಚರಿ ಅಂದರೆ ಗೋರಂಟಿ, ಶತಪುಷ್ಪಾ ಅಂದರೆ ಸದಾವ, ಪ್ರಸಾರಣ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಔಷಧಿಯೊಳಗಲ್ಲ ಸೇರಿಸಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಹಸಿಯಾದದ್ದನ್ನೇ ಸೇರಿಸಬೇಕು ಅಂದರೆ ಹಸಿಯ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಒಣಗಿದ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಎರಡರಷ್ಟು ಸೇರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ನಿಯಮವು ಈ ಮೂಲಿಕೆಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ ಇವುಗಳನ್ನು ದ್ವಿಗುಣನಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಾರದು

ಶುಷ್ಕಂ ನನೀನಂ ಯದ್ದ್ರವ್ಯಂ ಯೋಜ್ಯಂ ಸಕಲಕರ್ಮಸು || ೪೬ ||

ಆದ್ರವ್ಯಂಚದ್ವಿಗುಣಂ ಯುಂಜ್ಯಾದೇಷಸರ್ವತ್ರ ನಿಶ್ಚಯಃ ||

ಒಣಗಿದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಔಷಧಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವಾಗ್ಗೆ ಹೊಸದಾಗಿರುವುದನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಒಣಗಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಹಸಿಯ

ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಒಣಗಿದ್ದು ಎರಡರಷ್ಟನ್ನು ಅಂಶರೆ ಒಣಗಿದ್ದರ ಪರಿಮಾಣದ ಎರಡರಷ್ಟನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಕಾಲೇನುಕ್ತೇಪ್ರಭಾತಂಸ್ಯಾದಂಗೇನುಕ್ತೇಜಟಾಭವೇತ್ || ೪೭ ||

ಭಾಗೇನುಕ್ತೇತುಸಾಮ್ಯಂಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಾತ್ರೇನುಕ್ತೇತುಮೃತ್ಯುಯಂ ||

ದ್ರವೇನುಕ್ತೇಜಲಂಗ್ರಾಹ್ಯಂತ್ಯೇಲೇನುಕ್ತೇತಿಲೋದ್ಭವಂ || ೪೮ ||

ಔಷಧಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಹೇಳತಕ್ಕ ನಿಯಮಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಔಷಧವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕ ಕಾಲವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ಹೇಳದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಿನ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಔಷಧೋಪಯೋಗಿಗಳಾದ ಮೂಲಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಭಾಗವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳದಿರುವ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಬೇರನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಔಷಧದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಇಷ್ಟಿಷ್ಟೇ ಸೇರಿಸಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದರೆ ಎಲ್ಲಿವನ್ನೂ ಒಂದೇ ಸಮಭಾಗವಾಗಿ ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಇಂತಹ ವಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಔಷಧವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಮಣ್ಣಿನ ವಾತ್ರೆಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ದ್ರವ ಪದಾರ್ಥ ಇಂತಹದನ್ನೇ ಸೇರಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ದೇಶಿಸದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ನೀರನ್ನೇ ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಔಷಧಗಳಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನೇ ಸೇರಿಸಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಎಳೆನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಏಕಮಪ್ಯಾಷಧಂ ಯೋಗೇಯಸ್ಮಿನ್ಯತ್ಪುನರುಚ್ಯತೇ ||

ಮಾನತೋದ್ವಿಗುಣಂ ಕಾರ್ಯಂ ತದ್ವ್ರನ್ಯಂ ತತ್ಪದಾರ್ಥಭಿಃ || ೪೯ ||

ಯಾವುದಾದರೂ ಔಷಧ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಎರಡುಸಾರಿ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಎರಡು ಅಳತೆ ಅಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಎರಡರಷ್ಟನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ ಎರಡುಸಾರಿ ಹೇಳಿರುವುದು ಸಂಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಾರದು.

ಚೂರ್ಣಸ್ನೇಹಾಸನಾಪೇಹಾಃಪ್ರಾಯಶಃಚಂದನಾನ್ವಿತಾಃ ||

ಕಷಾಯಾಲೇಪಯೋಃಪ್ರಾಯೋಯುಜ್ಯತೇರಕ್ತಚಂದನಂ || ೫೦ ||

ಚೂರ್ಣಗಳು, ತೈಲಗಳು, ಆಸವ ಅಂಷಗಳೆಂಬ ಮಧ್ಯಗಳು, ಲೇಹ್ಯಗಳು ಇವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಚಂದನವನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದಾದರೆ ಶ್ವೇತಚಂದನ ಅಂದರೆ ಶ್ರೀಗಂಧವನ್ನೂ, ಕಷಾಯಗಳು ಮತ್ತು ಲೇಪಗಳು ಅಂದರೆ ಪಟ್ಟಿಹಾಕುವುದು ಇವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ರಕ್ತ ಚಂದನವನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಆದರೆ ಇಂತಹ ಚಂದನವನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕೆಂದು ಹೇಳಿರುವಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಗುಣಹೀನಂ ಭವೇದ್ವರ್ಷಾದೂರ್ಧ್ವಂ ತದ್ರೂಪಮಾಷಧಂ ||

ಮಾಸದ್ವಯಾತ್ರಾಚೂರ್ಣಂ ಹೀನನೀರೈಶ್ಚಮಾಪ್ನುಯಾತ್ || ೫೧ ||

ಹೀನತ್ವಂ ಗುಟಿಕಾಲೇಹಾಲಭೇತೇವತ್ಸರಾತ್ಪರಂ ||

ಹೀನಾಘ್ನೈಃಕೈಶ್ಚೈಲಾದ್ಯಾಶ್ಚ ತುರ್ಮಾಸಾಧಿಶಾತ್ಪ್ರಾ || ೫೨ ||

ಔಷಧ್ಯೋಲಘುಸಾಕಾಸ್ಯುರ್ನಿರ್ವೀರ್ಯಾವತ್ಪರಾತ್ಪರಂ ||

ಪುರಾಣಾಸ್ಯುರ್ಗುಣೈರ್ಯುಕ್ತಾ ಆಸನಾಧಾತವೋರಸಾಃ || ೫೩ ||

ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಔಷಧಗಳು ಎಷ್ಟು ದಿವಸದವರಿಗೆ ರೋಗ ನಿವಾರಣ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯಾವದಾದರೂ ಮೂಲಿಕೆಯನ್ನು ತಂದು ಅದನ್ನು ಯಾವರೀತಿಯಾದ ಬದಲಾವಣೆಯೂ ಮಾಡದೆ ಇರಿಸಿದ್ದಲ್ಲಿ ಒಂದು ವರುಷದವರೆಗೆ ಅದರಲ್ಲಿ ರೋಗನಿಗ್ರಹಶಕ್ತಿಯಿರುತ್ತದೆ. ವರುಷ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಅದು ನಿರ್ದೀರ್ಯವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಚೂರ್ಣರೂಪವಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಔಷಧಗಳು ಎರಡು ತಿಂಗಳು ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಹೀನವೀರ್ಯಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಮಾತ್ರಗಳು ಮತ್ತು ಲೇಹಗಳು ಇಂತಹ ಔಷಧಗಳು ಒಂದು ವರುಷ ಮಾತ್ರ ನಿಲ್ಲುತ್ತವೆ. ಘೃತಗಳು ಮತ್ತು ತೈಲಗಳು ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ಮಾತ್ರ ತಡೆಯುತ್ತವೆ. ಆವರ ಆಸನ, ಅರಿಷ್ಟಗಳೆಂಬ ಔಷಧಯುಕ್ತಗಳಾದ ಮಧ್ಯಗಳೂ ಮತ್ತು ಪಾದರಸಯುಕ್ತಗಳಾದ ವಸಂತಕುಸುಮಾಕರಾದಿರಸೌಷಧಗಳೂ ಮಾತ್ರ ದಿವಸ ಕಳೆದಷ್ಟು ಅಂದರ ಹಳತಾದಷ್ಟೂ ಗುಣ ಷ್ಠತ್ತಲೇ ಹೋಗುತ್ತವೆ.

ವ್ಯಾಧೇರಯುಕ್ತಂ ಯದ್ಧೃವ್ಯಂ ಗಣೋಕ್ತಮಸಿತತ್ತ್ವಜೀತ್ ||

ಅನುಕ್ತಮಸಿಯದ್ಯುಕ್ತಂಯೋಜಯೇತ್ತತ್ರತದ್ಭುಧಃ || ೫೪ ||

ವಾತಹರಗಳು, ಪಿತ್ತಹರಗಳು ಎಂಬವಾಗಿ ವೈದ್ಯ ಸಂಹಿತೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಗಣಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತಗಳಾದ ಮೂಲಿಕೆಗಳ ಮಧ್ಯೆ ರೋಗಿಗೆ ಅನವಶ್ಯಕಗಳೆಂದು ಕಂಡು ಬಂದ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ರೋಗಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಗಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡದಿದ್ದರೂ ಔಷಧಗಳಲ್ಲಿ ನೇರಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಕೂಡ ಶಾಸ್ತ್ರಾನುಭವ ರೋಗಾನುಭವಗಳುಳ್ಳ ವೈದ್ಯರಿಗೆ ಅಧಿಕಾರವಿರತಕ್ಕದ್ದು ಅಂತವರು ಆರೀತಿ ಬದಲಾವಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು

ಆಗ್ನೇಯಾವಿಂಧ್ಯಶೈಲಾದ್ಯಾಸ್ಸನ್ಯೋಹಿಮವತೋಗಿರಿಃ ||

ಅತಸ್ತದೌಷಧಾನಿಸ್ಯುರನುರೂಪಾಣಿಹೇತುಭಿಃ || ೫೫ ||

ಅನ್ಯೇಷ್ಟಪಿಪ್ರರೋಹಂತಿವನೇಷೂಪವನೇಷುಚಿ ||

ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ಕೆಲವು ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತಾನೆ. ವಿಂಧ್ಯ ಪರ್ವತವೇ ಮೊದಲಾದ ಮೂಲಿಕೆ ಶಿಕ್ಕತಕ್ಕ ಕೆಲವು ಸ್ಥಳಗಳು ಆಗ್ನೇಯಾಃ ಅಂದರೆ ಉಷ್ಣ ಪ್ರಚುರವಾದವುಗಳಾಗಿಯೂ, ಹಿಮಾಲಯ ಪರ್ವತ ಮೊದಲಾದ ಕೆಲವು ಮೂಲಿಕೆ ಶಿಕ್ಕತಕ್ಕ ಪ್ರದೇಶಗಳು ಶೀತದೇಶಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಮೂಲಿಕೆಗಳು ಕೂಡ ಅಲ್ಲಿನ ಜಲವಾಯುಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಶೀತವೀರ್ಯಗಳಾಗಿಯೂ ಉಷ್ಣವೀರ್ಯಗಳಾಗಿಯೂ, ಇರುತ್ತವೆ. ಏನಂಚ ಮೂಲಿಕೆಗಳು ಎಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಲಿ ಅಲ್ಲಿನ ಜಲ ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣಗಳಾದ ಗುಣಗಳನ್ನೇ ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ.

ಗೃಹ್ಣೀಯಾತ್ತಾನಿಸುಮನಾಃಶುಚಿಃಸ್ವಾತಸ್ಸುವಾಸರೇ || ೫೬ ||

ಅದಿತ್ಯಸಂಮುಖೋಮೌನೀನಮಸ್ಯತ್ಕಶಿವಂಹೃದಿ ||

ಸಾಧಾರಣಧರಾದ್ರವ್ಯಂಗೃಹ್ಣೀಯಾದುತ್ತರಾಶ್ರಿತಂ || ೫೭ ||

ಔಷಧಕ್ಕಾಗಿ ಮೂಲಿಕೆಯನ್ನು ತರಬೇಕಾದರೆ ಶುಭದಿವಸದಲ್ಲಿ ಶುಚಿಭೂತ ನಾಗಿ ಮನಃಕಲ್ಮಷವಿಲ್ಲದೆ ಅಂದರೆ ಬೇರೆ ಯಾವವಿಧವಾದ ಅಲೋಚನೆಯನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಧ್ಯಾನಮಾಡಿ ಮೌನದಿಂದ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಅಭಿಮುಖನಾಗಿ ಉತ್ತರಭಾಗದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅಂದರೆ ಮೂಲಿಕೆಯ ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿಗಲ್ಲಿರತಕ್ಕ. ತನಗೆ ಬೇಕಾಗುವ ಬೇರನ್ನೂ, ಚಕ್ಕೆಯನ್ನೂ, ಎಲೆಯನ್ನೂ ತನಗೆ ಅವಶ್ಯಕವಾದದ್ದನ್ನು ಬೆಳಗಿನ ಹೊತ್ತು ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶೀತೋಷ್ಣಪ್ರಚುರವಾದ ಪ್ರದೇಶ ದಲ್ಲಿರುವ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ತರುವುದಕ್ಕಿಂತ “ ಸಾಧಾರಣಧರಾಶ್ರಿತಂ ” ಸಮ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿರುವ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದೇ ಒಳ್ಳೆಯದು.

ವಲ್ಮೀಕಕುಶ್ಠಿತಾನೂಪಶ್ಶಶಾನೋಷರಮಾರ್ಗಜಾಃ ||

ಜಂತುವಹ್ನಿಹಿಮವ್ಯಾಪ್ತಾನೋಷಧ್ಯಃಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ ದಾಃ || ೫೮ ||

ಹುತ್ತದ ಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಮೂಲಿಕೆಗಳು ಕೆಟ್ಟಜಾಗ ಅಂದರೆ ತಿಪ್ಪೆ, ವಾಯು ಖಾನೆಗುಂಡಿ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮೂಲಿಕೆಗಳು, ಜವುಗು ನೆಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮೂಲಿಕೆಗಳು, ಶ್ವಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮೂಲಿಕೆಗಳು, ಜಾಳು ನೆಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವುಗಳು, ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವುಗಳು, ಹುಳತವುಗಳು, ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಸುಟ್ಟು ಹೋದವುಗಳು, ಮಂಜಿನಿಂದ ವ್ಯಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮೂಲಿಕೆಗಳೂ ಔಷಧೋಪಯೋಗವಾಗಲಾರವು. ಅಂದರೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವಿಲ್ಲ

ಶರದ್ಯಖಿಲಕಾರ್ಯಾರ್ಥಂ ಗ್ರಾಹ್ಯಂ ಸರಸಮೌಷಧಂ ||

ವಿರೇಕವಮನಾರ್ಥಂ ಚವಸಂತಾಂತೇಸಮಾಹರೇತ್ || ೫೯ ||

ಔಷಧಗಳಿಗೋಷ್ಠರ ಮೂಲಿಕೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕಾದರೆ ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಶರದ್ರತುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು ಆಗ್ನ ಮೂಲಿಕೆಗಳೆಲ್ಲ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ವೀರೈಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತವೆ ಆದರೆ ವಿರೇಚನೌಷಧ ಮತ್ತು ವಮನೌಷಧಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ವಸಂತ ಋತುವಿನ ಕೂನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಮಾಡಬೇಕು

ಅತಿಸ್ಥೂಲಜಟಾಯಾಸ್ತುತಾಸಾಂಗ್ರಾಹ್ಯಾಸ್ತ್ವಚೋಬುದ್ಧಿಃ ||

ಗೃಹ್ಣೀಯಾತ್ ಸೂಕ್ಷ್ಮಮೂಲಾನಿಸಕಲಾನ್ಯಪಿಬುದ್ಧಿಮಾನ್ || ೬೦ ||

ಸ್ವಗ್ರೋಧಾದೇಸ್ತ್ವಚೋಗ್ರಾಹ್ಯಾಸ್ಸಾರಸ್ಯಾದ್ವೀಜಕಾದಿತಃ ||

ತಾಳೀಸಾದೇಶ್ಚ ಸತ್ಪಾಣಿಷ್ಠಾಹ್ಯಾದೇಕ್ಷೀರಮಾಹರೇತ್ || ೬೧ ||

ಧಾತಕ್ಯಾದೇಶ್ಚ ಪುಷ್ಪಾಣಿ ಫಲಂಚತ್ರಿಫಲಾದಿತಃ ||

ಸಂದೇಹ ನಿವೃತ್ತಿಗೋಷ್ಠರ ಇಂತಹ ಮೂಲಿಕೆಗಳ ಇಂತಹ ಭಾಗಗಳನ್ನೇ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅತಿ ದಪ್ಪವಾದ ಬೇರುಳ್ಳ ಮೂಲಿಕೆಗಳ ಬೇರಿನ ತೊಪ್ಪೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಗ್ರಹಿಸಿದರೆ ಸಾಕು. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಬೇರುಳ್ಳ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ನೈಗ್ರೋಧಾದಿ ಎಂಬ ಗಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮೂಲಿಕೆಗಳ ಮರದ ತೊಪ್ಪೆಯನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ಬೀಜಕಾದಿ ಗಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮೂಲಿಕೆಗಳ ಮರಗಳ ಫೇಗನ್ನೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ತಾಳೀಸಾದಿ ಗಣದಲ್ಲಿ

ಹೇಳಿರುವ ಮೂಲಿಕೆಗಳ ಎಲೆಗಳನ್ನೇ ಔಷಧಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸ್ನುಹ್ಯಾದಿ ಗಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮೂಲಿಕೆಗಳ ಹಾಲನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಧಾತುಶಾಸ್ತ್ರದ ಗಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮೂಲಿಕೆಗಳ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನೇ ಔಷಧಾರ್ಥವಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. ತ್ರಿಫಲಾದಿ ಗಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮೂಲಿಕೆಗಳ ಫಲಗಳನ್ನೇ ಔಷಧಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು

—: ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ. :—

ಭೈಷಜ್ಯಮುಚ್ಯವಹರೆ: ಪ್ರಭಾತೇ ಸ್ತ್ರಾಯ ಶೋಬುಧಃ ||

ಕಷಾಯಾಂಶ್ಚ ವಿಶೇಷೇಣ ತತ್ರ ಭೇದಸ್ತು ದರ್ಶಿತಃ || ೧ ||

ಸಾಮಾನ್ಯ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಯಾವ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕೆನ್ನುವುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ರೋಗಿಗೆ ವೈದ್ಯನು ಬೆಳಗಿನ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಔಷಧಗಳನ್ನು ತಿನ್ನಿಸಬೇಕು. ಸ್ವರಸ, ಕ್ವಾಧಗಳೆಂಬ ಐದು ವಿಧವಾದ ಕಷಾಯಗಳನ್ನು ಕುಡಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಬೆಳಗಿನ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕುಡಿಯಿಸಬೇಕು ಇದು ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಯಮ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷಾನುಗುಣವಾಗಿ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕೆಂಬ ಮುಂದಲ ನಿಯಮಗಳಿಗೂ ಇದಕ್ಕೂ ವಿರೋಧವಿಲ್ಲ

ಜ್ವಲಯಃ ಪಂಚವಿಧಃ ಕಾಲೋ ಭೈಷಜ್ಯಗ್ರಹಣೇ ನೃಣಾಂ ||

ಕಿಂಚಿತ್ ಸೂರ್ಯೋದಯೇ ಜಾತೇ ತಥಾ ದಿನಸಭೋಜನೇ || ೨ ||

ಸಾಯಂತನೇ ಭೋಜನೇ ಚ ಮುಹುರ್ತ್ಯಾ ಪಿತಥಾನಿತಿ ||

ವಿಶೇಷಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಔಷಧಗಳನ್ನು ಸೂರ್ಯೋದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಹಗಲು ಭೋಜನಕಾಲದಲ್ಲಿ, ನಾಯಂಕಾಲ ಭೋಜನಕಾಲದಲ್ಲಿ, ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ, ಮುಹುಃ ಅಂದರೆ ದಿನಸದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಸಾರಿ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವೈದ್ಯನು ರೋಗಕ್ಕೆ ಮತ್ತು ದೋಷಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ಔಷಧ ಕೊಡುವ ಕಾಲವನ್ನು ಐದು ವಿಧವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಸ್ತ್ರಾಯಃ ಪಿತೃ ಕಘೋದ್ರೇಕೇ ವಿರೇಕವಮನಾರ್ಥಯೋಃ || ೩ ||

ಲೇಖನಾರ್ಥಂ ಚ ಭೈಷಜ್ಯಂ ಪ್ರಭಾತೇ ತತ್ಸಮಾಹರೇತ್ ||

ಏವಂ ಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರಥಮಃ ಕಾಲೋ ಭೈಷಜ್ಯಗ್ರಹಣೇ ನೃಣಾಂ || ೪ ||

ಪಿತೃ ಮತ್ತು ಕಘಗಳು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿರುವಾಗ ವಿರೇಚನ ಮತ್ತು ವಮನಾ ಷಧಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ದೋಷಪ್ರಕೋಪವನ್ನು ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಲು ಸ್ತ್ರಾಯಶಃ ಪಿತೃಕ್ಕೆ ವಿರೇಚನಾ ಷಧವನ್ನೂ, ಕಘಕ್ಕೆ ವಮನಾ ಷಧವನ್ನೂ ಬೆಳಗಿನ ಹೊತ್ತು ಕೊಡಬೇಕು. ಮತ್ತು ಲೇಖನವೆಂದರೆ ದೇಹದ ಒಳಗಿರುವ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಕೆರದು ತೆಗೆಯುವುದೆಂದು ಅರ್ಥ ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಮೇದಸ್ಸು ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಸ್ತೂಲನಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ಭಾವಿಸುವ. ಅಂತವನ ಸ್ಥೂಲ್ಯ ನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಅವನ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಮೇದಸ್ಸನ್ನು ಔಷಧಗಳಿಂದ ಲೇಖನಮಾಡಿಸಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಬೇಕು. ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗವಾಗುವ ಔಷಧಗಳು ಲೇಖನಾ ಷಧಗಳೆನ್ನಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ ಇಂತಹ ಲೇಖನಾ ಷಧಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಬೆಳಗಿನ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಡಬೇಕು. ಇದು ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾದ ಮೊದಲನೆಯ ಕಾಲದ ವಿಷಯ.

ಭೈಷಜ್ಯಂವಿಗುಣೇಪಾನೇಭೋಜನಾಗ್ರೇಪ್ರಶಸ್ಯತೇ ||
 ಅರುಚಾಚಿತ್ರಭೋಜೈಶ್ಚ ಮಿಶ್ರಂರುಚಿರಮಾಹರೇತ್ || ೫ ||
 ಸಮಾನವಾತೇವಿಗುಣೇಮಂದೇಗ್ನಾ ವಗ್ನಿ ದೀಪನಂ ||
 ದದ್ಯಾದ್ಭೋಜನಮಧ್ಯೇಚಭೈಷಜ್ಯಂಕುಶಲೋಭಿಷಕ್ || ೬ ||
 ವ್ಯಾನಕೋಪೇಚಭೈಷಜ್ಯಂಭೋಜನಾಂತೇಸಮಾಹರೇತ್ ||
 ಹಿಕ್ವಾಕ್ಷೇಪಕಕಂಪೇಷುಪೂರ್ವಮಂತೇಚಭೋಜನಾತ್ || ೭ ||
 ಏವಂದ್ವಿತೀಯಕಾಲಶ್ಚ ಪ್ರೋಕ್ತೋಭೈಷಜ್ಯಕರ್ಮಣಿ ||

ವಾತಪ್ರಕೋಪವಿರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಔಷಧವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅವಾನವಾಯು ಅಂದರೆ ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದವಾಯುವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಭೋಜನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಭೋಜನ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಅರುಚಿ ಅಂದರೆ ಅನ್ನದ್ವೇಷಹಿಡಿದಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಔಷಧವನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಕೊಟ್ಟು ರೋಗಿಗೆ ಅಸಹ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಬಾರದು ಉಟದ ಸದಾರ್ಥಗ-ನ್ನೇ ರೋಗಿಗೆ ಇಂವಾಗುವಂತೆ ನಾನಾವಿಧವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅದರೊಂದಿಗೆ ಔಷಧವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿಕೊಡಬೇಕು. ನಾಭಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿದ್ದು ಕೊಂಡು ಆಹಾರ ಜೀರ್ಣ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಹಕಾರಿಯಾದ ಸಮಾನ ವಾಯುವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿ ಅಗ್ನಿನಾಂದ್ರ್ಯ ಉಂಟಾಗಿರುವಾಗ್ಗೆ ಜರಾಗ್ನಿದೀಪ್ತಿಮಾಡತಕ್ಕ ಔಷಧವನ್ನು ಭೋಜನ ಮಾಡುವ ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುಶಲನಾದ ವೈದ್ಯನು ಕೊಡಬೇಕು. ಸರ್ವಶರೀರಗತವಾದ ವ್ಯಾನವಾಯುವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೋಜನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು ಮತ್ತು ಬಿಕ್ಕಳಿಕ, ಅಕ್ಷೇವಕವಂಬ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಮೈಯ್ಯನ್ನು ನಡುಗಿಸುವ ವಾತರೋಗ, ಮತ್ತು ಕಂಪವಾತವೆಂಬ ಯಾವಾಗ್ಗೆ ಮೈನಡುಗುತ್ತಿರುವ ವಾತರೋಗ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಪದಲ್ಲಿ ಭೋಜನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು ಇದು ಔಷಧ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡತಕ್ಕ ಎರಡನೆಯ ಕಾಲದ ವಿಷಯ.

ಉದಾನೇಕುಪಿತೇವಾತೇಸ್ವರಭಂಗಾದಿಕಾರಿಣೇ || ೮ ||
 ಗ್ರಾಸೇಗ್ರಾಸಾಂತರೇದೇಯಂಭೈಷಜ್ಯಂಸಾಂಧ್ಯಭೋಜನೇ ||
 ಪ್ರಾಣೇಪ್ರದುವ್ವೇಸಾಂಧ್ಯಸ್ಯಭುಕ್ತಸ್ಯಾಂತೇಚದೀಯತೇ || ೯ ||
 ಔಷಧಂಪ್ರಾಯಶೋಧೀರೈಃಕಾಲೋಯಂಸ್ಯಾತ್ಪ್ರತೀಯಕಃ ||

ಕಂಠಸ್ಥಾನಗತವಾದ ಉದಾನವಾಯುವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿ ಸ್ವರಭಂಗವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿರುವಾಗ್ಗೆ ಸಾಯಂಕಾಲ ಭೋಜನ ಮಾಡುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ತುತ್ತಿನ ಕೂಡೆಯೂ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಾಯಂಕಾಲ ಭೋಜನವಾದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾಯಿಕವಾಗಿ ಔಷಧ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು ವೈದ್ಯರ ವದ್ಧತಿಯಾಗಿದೆ ಇದು ಔಷಧಪ್ರಯೋಗಮಾಡತಕ್ಕ ಮೂರನೆಯ ಕಾಲದ ವಿಷಯ.

ಮುಹುರ್ಮುಹುಶ್ಚ ತೃಟ್ಥರ್ದಿಹಿಕ್ವಾಶ್ವಾಸಗರೇಷುಚ || ೧೦ ||
 ಸಾನ್ನಂಚಭೇಷಜಂದದ್ಯಾದಿತಿಕಾಲಶ್ಚ ತುರ್ಥಕಃ ||

ಬಾಯಾರಿಕೆ, ವಮನ, ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ, ಉಬ್ಬಸ, ವಿಷಪ್ರಯೋಗದಿಂದಂಟಾದ
ವಿಕಾರಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪದೇ ಪದೇ ಅನ್ನದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿರ
ಬೇಕು ಒಂದೇ ಸಾರಿ ಅನ್ನವನ್ನಾಗಲಿ ಔಷಧವನ್ನಾಗಲಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ
ರೋಗಗಳು ಅತ್ಯಲ್ಪಣವಾಗುವುದುಂಟು. ಆದ್ದರಿಂದ ಬೇಗ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.
ಇದು ಔಷಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಕಾಲದ ವಿಷಯ.

ಉರ್ಧ್ವಜತ್ತು ವಿಕಾರೇಷುಲೇಖನೇಬ್ಬಂಹಣೇತಥಾ || ೧೧ ||

ಪಾಚನಂ ಶಮನಂ ದೇಯಮನನ್ನಂ ಭೇಷಜಂ ನಿಶಿ ||

ಇತಿಪಂಚಮಕಾಲಸ್ಸ್ಯಾತ್ ಪೋಕ್ತೋಭೈಷಜ್ಯಕರ್ಮಣೀ || ೧೨ ||

ಉರ್ಧ್ವಜತ್ತು ವಿಕಾರಗಳು ಅಂದರೆ ಕಂಠದಿಂದ ಮೇಲ್ಬಾಗು ಲ್ಲಿರುವ ಕಣ್ಣು,
ಮೂಗು, ಕಿವಿ, ಬಾಯಿ, ತಲೆ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ರೇಖ
ನೌಷಧಗಳನ್ನೂ, ಬೃಹ್ಮನೌಷಧಗಳನ್ನೂ ಅಂದರೆ ರೋಗವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಕೂಡತಕ್ಕ ಲೇಹ
ರಸಾಯನಗಳನ್ನೂ, ಪಾಚನೌಷಧಗಳಿಂದಲೇ ಅನಕ್ಷಮಗಿ ರೋಗದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದು
ತ್ತಿರುವ ದೋಷಗಳ ವಚನಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೂಡತಕ್ಕ ಔಷಧಗಳನ್ನೂ, ಶಮನ ಅಂದರೆ
ರೋಗವನ್ನು ಶಮನಮಾಡತಕ್ಕ ಔಷಧಗಳನ್ನೂ ರೂಪಿತವಾಗಿ ಭೂಜನವಾದ
ನಂತರ ಕೊಡಬೇಕು ಇದು ಔಷಧ ಕೂಡತಕ್ಕ ಐದನೆಯ ಕಾಲದ ವಿಷಯ

ದ್ರವ್ಯೇರಸೋಗುಣೋವೀರೈರಪಿಪಾಕಶ್ಚಕ್ತಿರೇವಚ ||

ಸಂಬಂಧೇನಕ್ರಮಾದೇತಾಃ ಪಂಚಾವಸ್ಥಾಃ ಪ್ರಕರ್ತೀತಾಃ || ೧೩ ||

ಚಿಕಿತ್ಸಾಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರಧಾನಭೂತಗಳಾದ ಔಷಧೋಪಯೋಗಿ ದ್ರವ್ಯಾಶ್ರಿತಗ
ಳಾದ ರಸವೀರ್ಯವಿವಾಕಾದಿಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ ಔಷಧನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಉಪ
ಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ಗುಡೂಚಾದಿ ಮೂಲಿಕೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮಂಠಿ ಮೂವಲಾದ ಪಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ
ಯೂ ರಸ, ಗುಣ, ವೀರ್ಯ, ವಿವಾಕ, ಪ್ರಭಾವಗಳೆಂಬ ಐದು ವಿಧವಾದ ಲವಣಗಳು
ಅಂದರೆ ರೋಗನಿವಾರಣ ಮಾಡತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಗಳು ಒಂದಕ್ಕೊಂದು ಸಂಬಂಧಿಸಿಕೊಂಡು
ಪ್ರಧಾನವಾದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಆರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತವೆ.

ಮಧುರೋಮ್ಲಃ ಪಟುಶ್ಚೈವಕಟುತಿಕ್ತಕಷಾಯಕಾಃ ||

ಇತ್ಯೇತೇಷಢ್ರಸಾಃ ಪ್ಯಾತಾನಾನಾದ್ರವ್ಯಸಮಾಶ್ರಿತಾಃ || ೧೪ ||

ರಸಗಳು ಆರು ಮಧುರ ಅಂದರೆ ಸುಖ, ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ಕಾರ, ಕಹಿ, ವಗರು
ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ದ್ರವ್ಯಾಶ್ರಿತಗಳಾದ ರಸಗಳು ಆರು ಪ್ರಕಾರಗಳಾಗಿವೆ

ಧರಾಂಬುಕ್ಷ್ಣಾನಲಜಲಜ್ವಲಸಾಕಾಶಮಾರುತೈಃ ||

ನಾಯ್ವಗ್ನಿಕ್ಷ್ಣಾನಿಲೈರ್ಭೂತದ್ವಯೈರಸಭವಾಕ್ರಮಾತ್ || ೧೫ ||

ದ್ರವ್ಯಾಶ್ರಿತಗಳಾದ ರಸಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಪೃಥಿವಿ, ಅಪ್
ಈ ಎರಡು ಭೂತಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಮಧುರರಸವೂ, ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ವಾಯು
ಎಂಬ ಎರಡು ಭೂತಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಅಮ್ಲರಸ ಎಂದರೆ ಹುಳಿಯೂ, ಜಲ
ಮತ್ತು ಜ್ವಲನ ಅಂದರೆ ತೇಜಸ್ಸುಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಲವಣರಸವೂ, ಆಕಾಶ ಮತ್ತು

ವಾಯುಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಕಟು ಎಂದರೆ ಕಾರವೆಂಬ ರಸವೂ, ವಾಯು ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಕಹಿರಸವೂ, ವೃಧಿವಿ ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಭೂತಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಕಷಾಯರಸ ಅಂದರೆ ವಗರು ಎಂಬ ರಸವೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಆಯುರ್ವೇದ ತಂತ್ರ ಕ್ರಮತಃಕರಾದ ಆಚಾರ್ಯರುಗಳು ಸಂಶೋಧಿಸಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಿದ್ದಾರೆ.

ಗುರುಸ್ನಿಗ್ಧಸ್ಥಿಶ್ಲೀಕ್ಷ್ಣಶ್ಚ ರೂಕ್ಷೋಲಘುರಿತಿಕ್ರಮಾತ್ ॥

ಧರಾಂಬುಸಹಿಸ್ಪನಸವೈರ್ಮಾಂಪ್ರಾಯೋಗುಣಾಮತಾಃ ॥ ೧೬ ॥

ಏಷ್ವೇನಾಂತರ್ಭವಂತ್ಯನ್ಯೇಗುಣೇಷುಗುಣಸಂಚಯಾಃ ॥

ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ವೃಧಿವೀಭೂತದಲ್ಲಿ ಗುರುಗುಣವೂ, ಅಪ್ ಭೂತದಲ್ಲಿ ಸ್ನಿಗ್ಧಗುಣವೂ, ತೇಜೋ ಭೂತದಲ್ಲಿ ಶೀಕ್ಷ್ಣಗುಣವೂ, ವಾಯು ಭೂತದಲ್ಲಿ ರೂಕ್ಷಗುಣವೂ. ಅಕಾರವೆಂಬ ಭೂತದಲ್ಲಿ ಲಘುತ್ವವೆಂಬ ಗುಣವೂ ಇವೆ. ಗುರು, ಮಂದ, ಹಿಮ, ಸ್ನಿಗ್ಧ, ಶ್ಲೀಕ್ಷ್ಣ, ಸಾಂದ್ರ, ಮೃದು, ಸ್ಥಿರ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ವಿಶದ, ಲಘು, ತೀಕ್ಷ್ಣ, ಉಷ್ಣ, ರೂಕ್ಷ, ವಿರ ಪ್ರವ, ಕಠಿನ, ಸರ, ಸ್ಥೂಲ, ಪಿಚ್ಚಿಲ ಎಂಬದಾಗಿ ವಾಗ್ಭಟದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಗುಣಗಳೂ ಇದರಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿಹೋಗುತ್ತವೆ.

ವೀರೈಮುಷ್ಣಂ ತಥಾಶೀತಂ ಪ್ರಾಯಶೋ ಭವ್ಯಸಂಶ್ರಯಂ ॥ ೧೭ ॥

ತತ್ಪ್ರಸವಗ್ನೀಷೋಮೀಯಂದ್ರೈಶ್ಚಭುವನಸತ್ಪ್ರಯೇ ॥

ಅತ್ಪ್ರೇನಾಂತರ್ಭವಿಪ್ಯಂತಿವೀರೈಣ್ಯೈಶ್ಚಾಸ್ಮಿನ್ಮಾನಸೈಃ ॥ ೧೮ ॥

ಉಷ್ಣವೀರ ಎಂಬದಾಗಿಯೂ, ಶೀತವೀರವೂ ಎಂಬುದು ಪ್ರಸ್ತಾಪಿತಗಳಾದ ವೀರೈಗಳು ಎರಡು ಸಿದ್ಧ. ಕ್ರಮಚವಲ್ಲವೂ ಅಗ್ನೀಷೋಮಾತ್ರಕವೇ ಅಂದರೆ ಶೀತೋಷ್ಣ ಸ್ವರೂಪವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಗ್ರಂಥಾಂಕರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತಗಳಾದ ಸ್ನಿಗ್ಧತ್ವ, ರೂಕ್ಷತ್ವ, ವಿರದ, ಪಿಚ್ಚಿಲ, ಮೃದು, ಶೀಕ್ಷ್ಣಗಳೆಂಬ ಗುಣಗಳಲ್ಲಿವೂ ಈ ಉಷ್ಣ ಶೀತಗಳೆಂಬ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೇ ಅಂತರ್ಗತವಾಗಿ ದೋಗುತ್ತವೆ.

ತ್ರಿಧಾವಿಪಾಕೋದ್ರವ್ಯಸ್ಯಸ್ಯಾಪ್ತಮ್ನಕಟುಕಾತ್ಮಕಃ ॥

ಮಿಷ್ಟಃಕಟುರ್ದಮಧುರಮನ್ಮೂಲಮ್ಲಂಪಚ್ಯೇದಿರಸಃ ॥ ೧೯ ॥

ಕಷಾಯಕಟುತಿಕ್ತಾನಾಂಪಾಕಸ್ಯಾತ್ಮಾಯುಗಃಕಟುಃ ॥

ಮಧುರಾಜ್ವಯತೇಶ್ಲೇಷ್ಮಾಪಿತ್ತಮನ್ಮೂಚ್ಚಜಾಯತೇ ॥ ೨೦ ॥

ಕಟುಕಾಜ್ವಯತೇ ವಾಯುಃಕರ್ಮಾಣೀತಿವಿಪಾಕತಃ ॥

ವಿಪಾಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಷಡ್ರಸವಿಶಿಷ್ಟಗಳಾದ ಸಮಸ್ತ ದ್ರವ್ಯಗಳೂ ಮೂರುವಿಧವಾದ ವಿಪಾಕ ಅಂದರೆ ಸರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಯಾವವೆಂದರೆ, ಮಧುರರಸವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪದಾರ್ಥವೂ, ಲವಣರಸವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪದಾರ್ಥವೂ ಮಧುರವಾಗಿಯೇ ವಿಪಾಕಾನನ್ಧಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಹುಳಿಯಾದ ವಸ್ತುಗಳು ವಿಪಾಕಾನನ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಹುಳಿಯಾದ ವಿಪಾಕವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಕಷಾಯರಸ, ಕಾರ, ಕಹಿ ಈ ಮೂರು ರಸಯುಕ್ತಗಳಾದ ವಸ್ತುಗಳು ಪ್ರಾಯೇಣವಿಪಾಕಾನನ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಕಟು ಅಂದರೆ ಕಾರವೇ ಆಗಿ ಬಿಡುತ್ತವೆ. ಇನ್ನು ಮಧುರ ವಿಪಾಕವುಳ್ಳ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಶ್ಲೇಷ್ಮವೃದ್ಧಿ

ಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆವ್ಯವಿಪಾಕವುಳ್ಳ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಪಿತ್ತವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಕಟು ಅಂದರೆ ವಿಪಾಕವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಕಾರವಾಗುವ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ವಾಯು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇವುಗಳು ವಿಪಾಕವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ರಸಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳು.

ಪ್ರಭಾವಸ್ತುಯಥಾಧಾತ್ರೀಲಕುಚಸ್ಯರಸಾದಿಭಿಃ || ೨೦ ||

ಸಮಾಪಿಕುರುತೇದೋಷತ್ರಯಸ್ಯವಿನಾಶನಂ ||

ಪ್ರಭಾವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಭಾವವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಮೂಲಿಕಾಗತವಾದ ಒಂದಾನೊಂದು ಅಪೂರ್ವವಾದ ಶಕ್ತಿಗೆ ಹೆಸರು ಉದಾಹರಣೆ:- ಧಾತ್ರಿ ಅಂದರೆ ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯಿಯು ರಸದಲ್ಲಿಯೂ ವೀರ್ಯವಿಪಾಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಿತ್ತಿಲೆ ಹಣ್ಣಿಗೆ ಸಮನಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರೂ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಭಾವವೆಂಬ ಅಪೂರ್ವಗುಣವಿಂದ ತ್ರಿದೋಷನಾಶಕತ್ವವಿದೆ ಕಿತ್ತಳೆ ಹಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಅಂಕಹ ಗುಣವಿಲ್ಲ ಇಂತಹ ಅಪೂರ್ವ ಗುಣವೇನೇ ಪ್ರಭಾವವೆನ್ನಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷಚಿತ್ತಕೇವಲಂಧ್ರವ್ಯಂಕನೋಕುರ್ಮಾತ್ಪ್ರಭಾವತಃ || ೨೧ ||

ಜ್ವರಂಹಂತಿಶಿರೋಬದ್ಧಾಸಹದೇವೀಜಟಾಯಥಾ ||

ಪ್ರಭಾವದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸೈಚಿತ್ರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಸಹದೇವಿ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆಯ ಬೇರನ್ನು ತಂದು ಜ್ವರವುಳ್ಳವನ ತಲೆಗೆ ಕಟ್ಟಿದರೆ ಔಷಧವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲದೇನೇ ಜ್ವರವು ತಾನೇ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷಚಿದ್ರಸೋಗುಣೋಪೀರ್ಯಂವಿಪಾಕಶ್ಚಕ್ತಿರೇವಚ || ೨೨ ||

ಕರ್ಮಸ್ವಂಸ್ವಂಪ್ರಕುರ್ವಂತಿದ್ರವ್ಯಮಾಶ್ರಿತ್ಯಯೇಸ್ಥಿತಾಃ ||

ಒಂದಲ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ರಸ, ಗುಣ, ವೀರ್ಯ, ವಿಪಾಕ, ಶಕ್ತಿ ಅಂದರೆ ಪ್ರಭಾವ ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ದ್ರವ್ಯಾಶ್ರಿತಗಳಾಗಿದ್ದು ಕೊಂಡು ತಮ್ಮ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತವೆ.

ಚಯೋಪಶಮಾಯುಸ್ಕೀರ್ಣೋಷಾಣಾಂಸಂಭವಂತಿಹ || ೨೩ ||

ಋತುಷಙ್ಕಿಂತದಾಖ್ಯಾತಂರವೇರಾಶಿಷುಸಂಕ್ರಮಾತ್ ||

ಔಷಧೋಪಯೋಗಗಳಾದ ಮೂಲಿಕಾದಿಗಳ ರಸ ವೀರ್ಯ ವಿಪಾಕ ಪ್ರಭಾವಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ರೋಗೋತ್ಪಾದಕಗಳಾದ ದೋಷಗಳ ಪ್ರಕೋಪಾದಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ, ಕಾಲವು ಸಹ ಆಹಾರಗಳಂತೆ ದೋಷವ್ರಕೋಪಕಾರಣವೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಸಂವತ್ಸರಾತ್ಮಕವಾದ ಕಾಲವನ್ನು ಸೂರ್ಯನು ರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಅಂದರೆ ಮೇಷಾದಿ ರಾಶಿಗಳಿಗೆ ವ್ರವೇಶ ಮಾಡತಕ್ಕ ಕ್ರಮವನ್ನು ನುಸರಿಸಿ ಒಂದೊಂದು ರಾಶಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೊಂದು ತಿಂಗಳಿರುವುದರಿಂದ ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳಾಗಿಯೂ ಎರಡು ತಿಂಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಋತುವಿನಂತೆ ಆರು ಋತುಗಳಾಗಿಯೂ ಭಾಗಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಗ್ರೀಷ್ಮೋಮೇಷವೃಷಾಪ್ರೋಕ್ತಾಪ್ರವೃಣ್ಣಿ ಥುನಕರ್ಕಯೋಃ ||

ಸಿಹ್ಮಕನ್ಯೇಸ್ಕೃತಾವರ್ಷಾಸ್ತುಲಾವೃಶ್ಚಿಕಯೋತ್ಯರತ್ ||

ಧನುರ್ಗ್ರೀಷ್ಮಾ ಚಕೇಮಂತೋವಸಂತಃಕುಂಭಮೀನಯೋಃ || ೨೪ ||

ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ವಿಭಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಮೇಷ ಮತ್ತು ವೃಷಭ ಈ ಎರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕ ಎರಡು ತಿಂಗಳನ್ನು ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುವೆಂಬ ದಾಗಿಯೂ, ಮಿಥುನ ಕಟಕ ಎರಡು ತಿಂಗಳನ್ನು ವರ್ಷಋತುವೆಂತಲೂ, ಸಿಹ್ಮ ಕನ್ಯೆ ಎರಡು ತಿಂಗಳನ್ನು ವರ್ಷಋತುವೆಂತಲೂ, ತುಲ ವೃಶ್ಚಿಕ ಈ ಎರಡು ತಿಂಗಳನ್ನು ಶರತ್ಕಾಲವೆಂದೂ, ಧನುಸ್ಸು ಮಕರ ಎರಡು ತಿಂಗಳೂ ಹಿಮಂತಋತುವೆಂತಲೂ, ಕುಂಭ ಮೀನ ಮಾಸಗಳು ವಸಂತಋತುವೆಂತಲೂ ಕರೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಚಾಂದ್ರ ಮಾನ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳತಕ್ಕ ಶಿಶಿರಋತುವೆಂಬುವುದು ವೈದ್ಯರಿಗೆ ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲವೋ ಏನೋ? ಮಿಥುನ, ಕಟಕ, ಸಿಹ್ಮ, ಕನ್ಯೆ ಈ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳಿಗೂ ಮೊದಲಿನ ಎರಡಕ್ಕೆ ಪ್ರಾವೃಟ್ ಎಂತಲೂ ಸಿಹ್ಮ ಕನ್ಯೆ ಎರಡಕ್ಕೆ ವರ್ಷ ಎಂತಲೂ ಕರೆದಿದ್ದಾನೆ ಆದರೆ ಈ ಎರಡೂ ವರ್ಷಋತುವಿಗೇನೇ ಹೆಸರೆಂತಲೂ ವರ್ಮ್ಯವದಗಳೆಂತಲೂ ಕೋಶ ಗಳಲ್ಲಿದ ಬಾಹಟದಲ್ಲಿ ಋತುಚರಣ್ಯಾಘ್ರಯ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ “ ಮಾಸೈರ್ವೈದ್ಯಸಂಖ್ಯೈ ನರ್ವಾಖಾದ್ಯಾಃ ” ಎಂಬುದಾಗಿ ಚಾಂದ್ರಮಾನ ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಋತುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಶಿಶಿರಋತುವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

ಗ್ರೀಷ್ಮೇಸಂಚೀಯತೇವಾಯುಃಪ್ರಾವೃಟ್ ಕಾಲೇಪ್ರಕುಪ್ಯತಿ ||

ವರ್ಷಾಸುಚೀಯತೇಸಿತ್ತಂಶರತ್ನಾಲೇಪ್ರಕುಪ್ಯತಿ || ೨೭ ||

ಹೇಮಂತೇಚೀಯತೇಶ್ಲೇಷ್ಮಾಸವಸಂತೇಪ್ರಕುಪ್ಯತಿ ||

ಪ್ರಾಯೇಣಪ್ರಶಮಂಯಾತಿಸ್ವಯಮೇವಸಮೀರಣಃ || ೨೮ ||

ಶರತ್ಕಾಲೇವಸಂತೇಚಸಿತ್ತಂಪ್ರಾವೃಡ್ಯತಾಕಘಃ ||

ಕಾಲವನ್ನು ಆರು ಋತುವಾಗಿ ವಿಭಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡು ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳು ಪ್ರಕೋಪಗಳಾಗತಕ್ಕ ಕಾಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಗ್ರೀಷ್ಮೇ ಅಂದರೆ ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ (ಮೇಷ, ವೃಷಭ) ವಾಯುವು ಸಂಚೀಯತೆ ಅಂದರೆ ದೋಷಯುಕ್ತ ವಾಗಿ ಪ್ರಕೋಪವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚಿತವಾದ ವಾಯುವು ಪ್ರಾವೃಟ್ಕಾಲೇ ಅಂದರೆ ಮಿಥುನ, ಕಟಕ ಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೋಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ವರ್ಷಋತುವಿನಲ್ಲಿ (ಸಿಹ್ಮ, ಕನ್ಯೆ) ಸಿತ್ತವು ಕೂಡಿಹಾಕಿ ಕೊಂಡಿದ್ದು ಶರದೃತು (ತುಲಾ, ವೃಶ್ಚಿಕ) ವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೋಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಹಿಮಂತಋತುವಿನಲ್ಲಿ (ಧನುಸ್ಸು, ಮಕರ) ಶ್ಲೇಷ್ಮವು ಕೂಡಿಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದು ವಸಂತ (ಕುಂಭ, ಮೀನ) ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರತಕ್ಕ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳು ಪ್ರಕುಪಿತಗಳಾಗಲು ದೇಶಕಾಲಗಳೇ ಕಾರಣಗಳು. ವಾತ ಪಿತ್ತ ಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳು ಸ್ವತವಿವ ಪ್ರಕುಪಿತಗಳಾದಂತೆ ಸ್ವತವಿವ ಶಾಂತಗಳಾಗತಕ್ಕ ಕಾಲಗಳ್ಯಾವವಂದರೆ:- ಪ್ರಕುಪಿತವಾದ ವಾಯುವು ಶರದೃತುವಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವತವಿವ ಶಾಂತ ವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರಕುಪಿತವಾದ ಪಿತ್ತವು ವಸಂತಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಸ್ವತವಿವ ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ. ವರ್ಷಋತು ಅಂದರೆ ಮಿಥುನ ಕಟಕ ಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಪ್ರಕೋಪವು ಸ್ವತವಿವ ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಾರ್ತಿಕಸ್ಯದಿನಾನ್ಯಷ್ಟಾವಷ್ಟಾವಾಗ್ರಾಯಣಸ್ಯಚ || ೨೯ ||

ಯಮದಂಷ್ಟ್ರಾಸಮಾಖ್ಯಾತಾಸ್ತಲ್ಪಭುಕ್ತೋಹಿಜೀವತಿ ||

ಕಾರ್ತಿಕ ಮಾಸದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಎಂಟು ದಿವಸವು, ಮಾರ್ಗಶಿರ ಮಾಸದ ಮೊದಲಿನಲ್ಲಿ ಎಂಟು ದಿವಸವೂ ಯಮದಂಷ್ಟ್ರ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಆ ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ಆಹಾರ ವಿಹಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಮಿತದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಆರೋಗ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಚಯ ಕೋಪತಮಾದೋಷಾಹಾರಾಹಾರಸೇವನೈಃ || ೩೦ ||

ಸಮಾನೈರ್ಯಾಂತ್ಯಕಾಲೇಪಿವಿಪರೀತ್ಯರ್ವಿಪರೈರಯಂ ||

ತ್ರಿದೋಷಗಳು ಸ್ವಭಾವತಃ ಪ್ರಕುಪಿತಗಳಾಗತಕ್ಕ ಕಾಲವನ್ನೂ ಸ್ವಭಾವತಃ ಶಾಂತಗಳಾಗತಕ್ಕ ಕಾಲವನ್ನೂ ಹೇಳಿ ನೈಮಿತ್ತಿಕ ದೋಷ ಪ್ರಕೋಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ನಾತ ಪಿತ್ತ ಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳೆಂಬ ಮೂರು ದೋಷಗಳೂ ಸಮಾನೈಃ ಅಂದರೆ ಸ್ವಸ್ವವರ್ಧಕಗಳಾದ ಆಹಾರ ವಿಹಾರಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸೋಣದರಿಂದ ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಪ್ರಕೋಪಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಕಾಲವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೇ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಕೋಪವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ವಿಪರೀತ್ಯೈಃ ಅಂದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಶಮನಮಾಡತಕ್ಕ ಆಹಾರ ವಿಹಾರಗಳಿಂದ ಶಾಂತವಾಗುತ್ತವೆ.

ಲಘುರೂಕ್ಷಮಿತಾಹಾರಾದತಿಶೀತಾತ್ ರ್ಮನಾತ್ರಥಾ || ೩೧ ||

ಪ್ರದೋಷೇಕಾನುಶೋಕಾಭ್ಯಾಂಭೀಚಿಂತಾರಾತ್ರಿಜಾಗರೈಃ ||

ಅಭಿಘಾತಾದಪಾಂಗಾಹಾಜ್ಜೀರ್ಣೇನ್ಯೇಧಾತುಸಂಕ್ಷಯಾತ್ || ೩೨ ||

ವಾಯುಃಪ್ರಕೋಪಂಯಾತ್ಯೇಭಿಃಪ್ರತ್ಯನೀಕೈಶ್ಚ ಶಾಮ್ಯತಿ ||

ಹಿಂದಲ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನೇ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಯಾವಾಗಲೂ ಲಘುವಾದ ಆಹಾರವನ್ನೇ ತಿನ್ನುತ್ತಿರುವುದು, ರೂಕ್ಷವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು, ಯಾವಾಗ್ನೂ ತನಗೆ ಬೇಕಾಗುವುದಕ್ಕಿಂತ ಕಡಮೆಯಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು, ಅತಿಯಾಗಿ ತೀತಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಡುವುದು, ಮಿತಿಮೀರಿ ರ್ಮನುಸಡುವುದು, ಪ್ರದೋಷಕಾಲವೇ ನಾತಪ್ರಕೋಪಕಾಲವಾದ್ದರಿಂದ ಆ ಮೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ, ಕಾನು ಎಂದರೆ ದುರ್ಲಭವಾದ ಸ್ತ್ರೀವಿಷಯವಾದ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅತಿಯಾಗಿ ದುಃಖಪಡುವುದು, ಭಯ, ಅತಿಯಾದ ಚಿಂತೆ ಅಂದರೆ ಯೋಚನೆ, ರಾತ್ರಿ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ನಿದ್ರೆಗಿಡುವುದು, ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಪೆಟ್ಟು ತಗಲುವುದು, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗುವುದು ಅಂದರೆ ಅತಿಯಾದ ಜಲವಿಹಾರ, ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗಿ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಏನೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಾಗಲೂ, ಧಾತು ಕ್ಷಯದಿಂದಲೂ ವಾಯುವು ಅಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಕುಪಿತವಾಗುತ್ತದೆ ಪ್ರಕುಪಿತವಾದ ವಾಯುವನ್ನು ಸ್ವಸ್ಥಪಡಿಸತಕ್ಕ ಆಹಾರ ವಿಹಾರಗಳಿಂದ ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿದಾಹಿಕಟುಕಾಮ್ಲೋಷ್ಣಭೋಜೈರತ್ಯುಷ್ಟಸೇವನಾತ್ || ೩೩ ||

ಮಧ್ಯಾಹ್ನೇಕ್ಷುತತ್ಯಷೋರೋಧಾತ್ ಜೀರ್ಣತ್ಯನ್ನೇರ್ಧರಾತ್ರಕೆ ||

ಪಿತ್ತಂಪ್ರಕೋಪಂಯಾತ್ಯೇಭಿಃಪ್ರತ್ಯನೀಕೈಶ್ಚ ಶಾಮ್ಯತಿ || ೩೪ ||

ವಿದಾಹಿ ಅಂದರೆ ಉಷ್ಣಮಾಡತಕ್ಕ ಬಿದರುಕಳಲೆ ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಭೋಜನ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಅತಿಯಾಗಿ ಕಾಠವನ್ನು ತಿನ್ನುವುದರಿಂದಲೂ

ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಹುಳಿಯನ್ನು ತಿನ್ನುವುದರಿಂದಲೂ, ಉಷ್ಣವೀರ್ಯಗಳಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ತಿನ್ನುವುದರಿಂದಲೂ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಅತಿ ಬಿಸಿಯನ್ನು ಭೋಜನ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವುದರಿಂದಲೂ, ಅನ್ನವು ಜೀರ್ಣವಾಗತಕ್ಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಿತ್ತವು ಪ್ರಕುಸಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯನೀಕೈಃ ಅಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕೂಲಗಳಾದ ಆಹಾರ ವಿಹಾರಗಳಿಂದ ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಧುರಸ್ವಿಗ್ಧ ಶೀತಾದಿಭೋಜ್ಯೈರ್ದೀವಸನಿದ್ರಯಾ ||

ಮಂದೇಗ್ನಾಚಪ್ರಭಾತೇಚಭುಕ್ತಮಾತ್ರೇತಥಾಶ್ರಮಾತ್ || ೩೫ ||

ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಪ್ರಕೋಪಂಯಾತ್ಯೇಭಿಃಪ್ರತ್ಯನೀಕೈಶ್ಚ ಶಾಮ್ಯತಿ ||

ಮಧುರವಾದ ಆಹಾರಗಳಿಂದಲೂ, ಸ್ವಿಗ್ಧ ಅಂದರೆ ಜಿಡ್ಡಾದ ಆಹಾರಗಳಿಂದಲೂ, ಶೀತವೀರ್ಯಗಳಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಭೋಜನ ಮಾಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಹಗಲು ಮಲಗುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಗ್ನಿನಾಂದ್ರದಿಂದಲೂ, ಬೆಳಗಿನ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ, ವ್ಯಾಯಾಮ ಮಾಡದಿರೋಣದರಿಂದಲೂ, ಶ್ಲೇಷ್ಮವು ಪ್ರಕುಸಿತವಾಗುತ್ತದೆ. ಪ್ರತ್ಯನೀಕೈಃ ಅಂದರೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮವನ್ನು ಶಮನಮಾಡತಕ್ಕ ಪ್ರತಿಕೂಲಗಳಾದ ಆಹಾರ ವಿಹಾರಗಳಿಂದ ಶಮನ ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ವೈದ್ಯರ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ವಾತ ಸಿತ್ತ ಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳ ಚಯಪ್ರಕೋಪ ಪ್ರಶಮನಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿರುತ್ತೆ.

	ವಾತ.	ಸಿತ್ತ.	ಕಫ.
ಸಂಚಯ.	ಗ್ರೀಷ್ಮ. ವೈಶಾಖ - ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮೇಷ - ವೃಷಭ	ವರ್ಷ. ಭಾದ್ರ - ಅಶ್ವಿಜ ಸಿಂಹ - ಕನ್ಯೆ	ಹೇಮಂತ. ಪುಷ್ಯ - ಮಾಘ ಧನು - ಮಕರ
ಪ್ರಕೋಪ.	ಪ್ರಾವೃಟ್. ಆಷಾಢ - ಶ್ರಾವಣ ಮಿಥುನ - ಕಟಕ	ಶರತ್. ಕಾರ್ತಿಕ - ಮಾರ್ಗ ತುಲ - ವೃಶ್ಚಿಕ	ವಸಂತ. ಕುಂಭ - ಮೀನ ಫಾಲ್ಗುನ - ಚೈತ್ರ
ಪ್ರಶಮ.	ಶರದೃತು. ಕಾರ್ತಿಕ - ಮಾರ್ಗ ತುಲ - ವೃಶ್ಚಿಕ	ವಸಂತ. ಫಾಲ್ಗುನ - ಚೈತ್ರ ಕುಂಭ - ಮೀನ	ಪ್ರಾವೃಟ್. ಮಿಥುನ - ಕಟಕ ಆಷಾಢ - ಶ್ರಾವಣ

:- ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ. :-

ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷಾಕ್ರಮ.

ಕರಸ್ವಾಂಗುಷ್ಠಮೂಲೇಯಾಥಮನೀಜೀವಸಾಕ್ಷೀಣೇ ||

ತಚ್ಚೇಷ್ಟಯಾಸುಖದುಃಖಂಜ್ಞೇಯಂಕಾಯಸ್ಯಪಂಡಿತೈಃ || ೧ ||

ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ವೈದ್ಯನು ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಸ್ನಾನಶೌಚಾದಿಗಳನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು ಶುದ್ಧಮನಸ್ಸಿನಾಗಿ ಶೌಚಮುಖಮಾರ್ಜನಾದಿಗಳನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು ಶುದ್ಧನಾದ ರೋಗಿಯ ನಾಡಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ರೋಗಿ ಮತ್ತು ವೈದ್ಯ ಈ ಇಬ್ಬರೂ ಶುದ್ಧಮನಸ್ಸರಾಗಿರಬೇಕು. “ ಪ್ರಾಯಃಸ್ವುಟಾಭವತಿನಾಮಕರೇವಧೂ ನಾಂಪುಂಸಾಂಚದಕ್ಷಿಣಕರೇ ” ಎಂಬುದಾಗಿ ವೈದ್ಯಸಂಸ್ಕರದಾಯೋಕ್ತಿಯಂತೆ ನಾಡಿಯನ್ನು ಹೆಂಗಸರ ಎಡಗೈಯಲ್ಲಿಯೂ, ಗಂಡಸರ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿಯೂ ಪರೀಕ್ಷಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಬೇಕಾದರೂ ರೋಗಿಯು ತನ್ನ ಕೈಯನ್ನು ಮೊಣಕಾಲಿನ ಮೇಲೆ, ತೊಡೆಯಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೀಡಿ ಐದು ಬರಳುಗಳನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಿಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಇರಬೇಕು. ನಾಡೀಪರೀಕ್ಷೆಗೆ ಪೂರೈಕೆಯಾಗಿ ಇಷ್ಟು ಸಾಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೂ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ನಂತರ ನಾಡಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು. ಪರೀಕ್ಷಿಸತಕ್ಕ ನಾಡಿ ಯಾವದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಕೈ ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ಬುಡದಲ್ಲಿ ರತಕ್ಕ ನಾಡಿಯೇ ಜೀವಸಾಕ್ಷಿಣಿ ಅಂದರೆ ಮನುಷ್ಯನು ಸುಖವಾಗಿದ್ದಾನೆ ಅಥವಾ ಕ್ಲೇಶವಡುತ್ತಿದ್ದಾನೆ ಎಂಬ ದೇಹಗತವಾದ ಸುಖದುಃಖಗಳಿಗೆ ಸಾಕ್ಷೀಭೂತವಾದದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅದರ ಚಲನ ವಲನಾದಿಗಳಿಂದಲೇ ವೈದ್ಯನು ಶರೀರದ ಸುಖದುಃಖಗಳನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. “ ನಾರತ್ರಯಂಪರೀಕ್ಷೇತದ್ಧೃತ್ವಾಧೃತ್ವಾವಿನೋಚಯೇತ್ ” ಅಂದರೆ ರೋಗಿಯ ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ಬುಡದಲ್ಲಿರುವ ನಾಡಿಯಮೇಲೆ ತನ್ನ ಬಲಗೈಯಲ್ಲಿನ ತರ್ಜನಿ, ಮಧ್ಯಮ, ಅನಾಮಿಕ ಎಂಬ ಮೂರು ಬೆರಳುಗಳನ್ನೂ ಉರಿ ಮೂರುಸಾರಿ ಹಿಡಿದು ಹಿಡಿದು ಬಿಟ್ಟು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ನಾಡೀಧತ್ತೇಮರುತ್ಕೋಪೇಜಲೌಕಾಸರ್ಪಯೋರ್ಗತಿಂ ||

ಕುಲಿಂಗಕಾಕಮಂಡೂಕಗತಿಂಪಿತ್ರಪ್ರಕೋಪತಃ || ೨ ||

ಹಂಸಪಾರಾವತಗತಿಂಧತ್ತೇಶ್ಲೇಷ್ಠಪ್ರಕೋಪತಃ ||

ವಾತಾದಿ ಪ್ರಕೋಪವನ್ನು ನಾಡೀಗತಿದ್ವಾರಾ ತಿಳಿಯತಕ್ಕ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ವಾಯು ಪ್ರಕೋಪವಾಗಿರುವಾಗ್ಗೆ ನಾಡಿಯು ಜಲಾಕ ಅಂದರೆ ಸಾವಿರ ಕಾಲು ಎಂಬುದಾಗಿ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವ ಹುಳದ ಮತ್ತು ಹಾವಿನ ಗತಿಯ ಹಾಗೆ ಗತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸಾವಿರ ಕಾಲು ಮತ್ತು ಹಾವುಗಳು ಸಹ ಭೂಮಿಯನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡೇ ಹೇಗೆ ಹೋಗುತ್ತವೋ ಹಾಗೆಯೇ ನಾಡಿಯ ಗತಿಯು ಸಹ ನಾಡೀ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸಂಬಂಧಿಸಿಕೊಂಡೇ ನಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪದಲ್ಲಿ ನಾಡಿಯು ಗತಿಯು ಗುಬ್ಬಿ, ಕಾಕ, ಕಪ್ಪೆ ಇವುಗಳ ಗಮನದಂತೆ ಗಮನ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಅವುಗಳು ಹಾರುತ್ತ ನಡೆಯುವಂತೆ ನಾಡಿಯೂ ಹಾರುತ್ತ ನಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪದಲ್ಲಿ ನಾಡಿಯು ಹಂಸ ಮತ್ತು ಪಾರಿವಾಳ ಇವುಗಳು ನಡೆಯುವಂತೆ

ನಿಧಾನವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ.

ಲಾವತಿತ್ರಿವರ್ತಿನಾಂಗಮನಂಸನ್ನಿಸಾತತಃ || ೩ ||

ತ್ರಿದೋಷ ಸನ್ನಿಸಾತದಲ್ಲಿ ನಾಡಿಯ ಗತಿಯು ಒಂದೇ ವಿಧವಾಗಿರದೆ ಲಾವ ಎಂಬ ಪಕ್ಷಿ, ತಿತ್ರಿ ಎಂಬ ಪಕ್ಷಿ, ವರ್ತಿ ಎಂಬುವುದೊಂದು ಪಕ್ಷಿ ಇವುಗಳ ಗಮನ ದಂತೆ ನಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಮಂದವಾಗಿಯೂ ಹಾರುತ್ತಲೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ತ್ರಿಧಾತುಗಳು ಪ್ರಕೋಪವಾದಾಗ್ಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಗತಿಗಳು ಮಿಶ್ರಿತಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಕದಾಚಿನ್ಮಂದಗಮನಾಕದಾಚಿನ್ಮೋಗಮಾಹಿನೀ ||

ದ್ವಿದೋಷಕೋಪತೋಚ್ಛೇಯೂ

ಎರಡು ದೋಷಗಳು ಪ್ರಕುಪಿತಗಳಾಗಿದ್ದರೆ, ಅಂದರೆ ವಾತಪಿತ್ತ, ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮ, ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಎರಡೆರಡು ದೋಷಗಳು ಪ್ರಕುಪಿತಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಒಂದು ಸಲ ಮಂದಗತಿಯೂ ಒಂದೊಂದು ಸಲ ದ್ರುತಗತಿಯೂ ನಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತವೆ.

ಹಂತಿಚಸ್ಥಾನವಿಚ್ಯುತಾ || ೪ ||

ಸ್ಥಿತ್ವಾಸ್ಥಿತ್ವಾಚಲತೀನಾಸಾಸ್ಥಿತಾಸ್ಥಾನನಾಶಿನೀ ||

ಅತಿಕ್ಷೀಣಾಚಶೀತಾಚಜೀವಿತಂಹೃತ್ಯಂಶಂ || ೫ ||

ನಾಡಿಗೆ ಉತ್ತವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೇ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನಡೆದರೆ ಅದು ಮರಣ ಸೂಚಕವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ ಉತ್ತವಾಗಿರುವ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತು ನಿಂತು ನಡೆದರೆ ಅದು ಸಹ ಸ್ಥಾನನಾರವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆ. ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅತಿ ಕ್ಷೀಣವಾಗಿಯೂ ಶೀತಸ್ವರೂಪವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದರೂ ಮರಣವನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುತ್ತದೆಂದು ಗೊತ್ತುಮಾಡಬೇಕು.

ಜ್ವರಪ್ರಕೋಪೇಧಮನೀಸೋಷ್ಣಾನೇಗವತೀಭವೇತ್ ||

ಕಾಮಕ್ರೋಧಾದ್ಭೇಗವಹಾಕ್ಷೀಣಾಚಿಂತಾಭಯಪ್ಲುತಾ || ೬ ||

ಮಂದಾಗ್ನೀಕ್ಷೀಣಧಾತೋರ್ದನಾಡಿಮಂದತರಾಭವೇತ್ ||

ಅಸೃಕ್ಪ್ರಾಣಾಭವೇತ್ ಕೋಷ್ಠಾ ಗುರ್ವೀಸಾಮಾಗರೀಯಸೀ || ೭ ||

ಲಘ್ವೀವಹತಿದೀಪ್ತಾಗ್ನೇಸ್ತಧಾವೇಗವತೀಮತಾ ||

ಸುಖಿತಸ್ಯ ಸ್ಥಿರಾಜ್ಞೇಯಾತಥಾಬಲವತೀಮತಾ || ೮ ||

ಚಪಲಾಕ್ಷುಧಿತಸ್ಯಾಪಿತ್ಯಸ್ತಸ್ಯವಹತಿಸ್ಥಿರಾ ||

ಜ್ವರ ಬಂದಿರತಕ್ಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾಡಿಯು ಉಷ್ಣವಾಗಿಯೂ ವೇಗಯುಕ್ತ ವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಕಾಮ ಅಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀವಿಷಯಕವಾದ ಗಮನ ಪ್ರಯತ್ನದಲ್ಲಿಯೂ, ಶಿಟ್ಟು ಬಂದಾಗಲೂ ವೇಗವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಯೋಚನೆ ಮತ್ತು ಭಯ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಾಡಿಯು ಕ್ಷೀಣಗತಿಯಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಧಾತುಕ್ಷಯ ಇವು ಗಳಲ್ಲಿ ನಾಡಿಯು ಅತ್ಯಂತ ನಿಧಾನವಾಗಿರುತ್ತದೆ ರಕ್ತವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಓಡಾಡ ಹತ್ತಿದರೆ ನಾಡಿಯನ್ನು ಅದುಮಿದರು ಸಹ ಬಗ್ಗದೆಷ್ಟು

ಬಿಗಿಯಾಗಿಯೂ ಕೊಂಚ ಬಿಸಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಅನ್ನ ರಸವು ಸರಿಯಾಗಿ ಪಚನವಾಗದೆ ಇದ್ದರೆ ನಾಡಿಯು ಇನ್ನೂ ಬಿಗಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಜರಾಗ್ನಿವಾಟವ ಚೆನ್ನಾಗಿರುವವನಿಗೆ ನಾಡಿಯು ಲಘುವಾಗಿಯೂ ವೇಗವತ್ತಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ದೇಹಕ್ಕೆ ಯಾವ ಬಾಧೆಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಸುಖವಾಗಿರುವ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಒಂದೇ ಸಮವಾಗಿ ಬಲವಾಗಿ ನಾಡಿ ಹೊಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಹಸಿವಿನಲ್ಲಿರುವವನಿಗೆ ನಾಡಿಯು ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಓಡಾಡುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಹೂಟ್ಟಿ ತುಂಬಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶಾಂತವಾಗಿ ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ದೂತಾಃ ಸ್ವಜಾತಯೋನ್ಯಂಗಾಃ ಪಟಿವೋನಿರ್ಮಲಾಂಬರಾಃ || ೯ ||

ಸುಖಿನೋಶ್ವನೃಪಾರೂಢಾಶ್ಚ ಭೃಪುಷ್ಪಫಲೈರ್ವೃತಾಃ ||

ಸುಜಾತಯಸ್ತು ಚೇಷ್ಟಾಶ್ಚ ಸರ್ಜೀವದಿಶಿಸಂಶ್ರಿತಾಃ || ೧೦ ||

ಭಿಷಜಂ ಸಮಯೇ ಪ್ರಾಪ್ತಾರೋಗಿಣಃ ಸುಖಹೇತವಃ ||

ನಾಡಿ ವರಿಕ್ಷಾಕ್ರಮವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಗೆ ವೃದ್ಧನು ತನ್ನನ್ನು ಕರೆಯಲು ಬರುವ ಮನುಷ್ಯನ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗಮನಿಸಿ ಅದರಿಂದಲೂ ರೋಗಿಗೆ ಸುಖವಾಗುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ರೋಗವು ಅನಾಥ್ಯ ಎಂಬ ಸಂಗತಿಯನ್ನೂ ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ರೋಗಿಯ ದೇಹಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧನಿಗೆ ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಹೋಗತಕ್ಕವರು ರೋಗಿಗೆ ರಕ್ತಸಂಬಂಧಿಗಳಾಗಿರಬೇಕು ಅಂಗ ಹೀನರಾಗಿರಬಾರದು. ಚಟುವಟಿಕೆಯು ಸ್ವವಾಗಿರಬೇಕು ರುಝ್ರವಾದ ಒಟ್ಟಿ ಬರಗಲುಳ್ಳವರಾಗಿರಬೇಕು ಅವರು ಯಾವ ರೋಗದಿಂದಲೂ ಪೀಡಿತರಾಗಿರಬಾರದು. ಕುದುರೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಎತ್ತನ್ನಾಗಲಿ ಹತ್ತಿಕೊಂಡು ಬಂದಿರಬೇಕು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಶುಭ್ರಗಳಾದ ಹೂವುಗಳನ್ನೂ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನೂ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಬಂದಿರಬೇಕು ರೋಗಿಯ ಜಾತಿಯವರೇ ಆಗಿರಬೇಕು. ರೋಗಿಗಿಂತ ಸಿಕ್ಕಪ್ಪನಾತಿಯವರಾಗಿರಬಾರದು ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವರಾಗಿರಬೇಕು ಸರ್ಜೀವದಿಶಿಸಂಶ್ರಿತಾ ಅಂದರೆ ಬಂದ ದೂತರು ಯಾವಾಗ್ನಿ ವೈದ್ಯನ ಹತ್ತರ ನಿಲ್ಲಬೇಕಾದರೆ ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೇ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೇ ನಿಲ್ಲಬೇಕು ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕನ್ನು ನಿರ್ಜೀವದಿಕ್ಕೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಉಳಿದ ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಸರ್ಜೀವದಿಕ್ಕೆಂಬದಾಗಿಯೂ ವೈದ್ಯರು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಸರ್ಜೀವ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವುದೂ ವೈದ್ಯರಿಗೊಂದು ಶುಭಶಕುನವೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಶುಭವಾರ ಶುಭಶಕುನಾದಿಗಳಿಂದಲೂ ಶುಭಮುಹೂರ್ತದಲ್ಲಿಯೂ ವೈದ್ಯನನ್ನು ಕರೆಯಲು ಬಂದರೆ ರೋಗಿಗೆ ಆರೋಗ್ಯವಾಗುವುದೆಂದು ವೈದ್ಯನು ಊಹಿಸಬೇಕು.

ವೈದ್ಯಾಹ್ವಾನಾಯದೂತಸ್ಯ ಗಚ್ಛತೋರೋಗಿಣಃ ಕೃತೇ || ೧೧ ||

ನಶುಭಂ ಸೌಮ್ಯಶಕುನಂ ಪ್ರದೀಪ್ತಂ ಚ ಸುಖಾನಹಂ ||

ವೈದ್ಯನನ್ನು ಕರೆಯುವದಕ್ಕೆ ಬರುವ ದೂತನಿಗೆ ಶುಭಶಕುನಗಳಾಗುವುದು ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲ. ಅಪಶಕುನಗಳಾದರೆ ರೋಗಿಗೆ ಸುಖವಾಗುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಚಿಕಿತ್ಸಾರೋಗಿಣಃ ಕರ್ತುಂ ಗಚ್ಛತೋ ಭಿಷಜಶ್ಚ ಭಂ || ೧೨ ||

ಯಾತ್ರಾಯಾಂ ಸೌಮ್ಯಶಕುನಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ದೀಪ್ತಂ ನ ಶೋಭನಂ ||

ಆದರೆ ರೋಗಿಯನ್ನು ನೋಡಲು ಹೋಗುವ ವೈದ್ಯನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಶುಭಶಕುನ

ಗಲಾಗುವುದೊಳ್ಳಿಯದು. ಅಪಶಕುನಗಳಾದರೆ ಮಾತ್ರ ರೋಗ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ ವೆಂದೂಹಿಸಬೇಕು.

ನಿಜಪ್ರಕೃತಿವರ್ಣಾಭ್ಯಾಂಯುಕ್ತಸ್ಸತ್ವೇನಸಂಯುತಃ || ೧೩ ||

ಚಿಕಿತ್ಸೋಭಿಷಜಾರೋಗೀವೈದ್ಯಭಕ್ತೋಜಿತೇಂದ್ರಿಯಃ ||

ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ರೋಗಿಯು ಹೇಗಿರಬೇಕೆಂದರೆ, ವಾತಪಿತ್ತ ಕ್ಷೇಷ್ಮ ಪ್ರಕೃತಿಯವರೆಂದು ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಅಂತಹ ಲಕ್ಷಣಗಳ ಮೈಕೆ ರೋಗಿಯು ಯಾವ ಪ್ರಕೃತಿಯವನೋ ಆ ಪ್ರಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವೇನೂ ಆಗಿರಬಾರದು ದೇಹದ ಬಲ, ವರ್ಣ ಅಂದರೆ ಕಾಂತಿ ಇವುಗಳು ಯಥಾಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರಬೇಕು ವೈದ್ಯನಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳವನಾಗಿಯೂ ಜಿತೇಂದ್ರಿಯ ಅಂದರೆ ಇಂದ್ರಿಯಾಪಲರಹಿತನಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಇಂತಹ ರೋಗಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಬೇಕು

ಸ್ವಪ್ನೇಷುನಗ್ನಾನ್ಮುಂಡಾಂಶ್ಚ ರಕ್ತಕೃಷ್ಣಾಂಬರಾವೃತಾನ್ || ೧೪ ||

ವ್ಯಂಗಾಶ್ಚ ವಿಕೃತಾನ್ ಕೃಷ್ಣಾನ್ ಸಪಾಶಾನ್ ಸಾಯುಧಾನಸಿ ||

ಬದ್ಧಕೋನಿಘ್ನತಶ್ಚಾಪಿದಕ್ಷಿಣಾಂದಿಶಮಾಶ್ರಿತಾಃ || ೧೫ ||

ಮಹಿಷೋಷ್ಣಖರಾರೂಢಾನ್ ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸೋಯಸ್ತು ವಶ್ಯತಿ ||

ಸಸ್ವಸ್ಥೋಲಭತೇವ್ಯಾಧಿರೋಗೀಯಾತ್ಮೇವಪಂಚತಾಂ || ೧೬ ||

ಸ್ವಪ್ನ ವರಿಕ್ಷಾಕಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಬರೀ ಮೈಯಲ್ಲಿರುವ ವರನ್ನೂ, ಕ್ಷಾರಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡವರನ್ನೂ, ಕೆಂಪುಬಟ್ಟೆ ಧರಿಸಿವರನ್ನೂ, ಕಪ್ಪು ಬಟ್ಟೆ ಧರಿಸಿವರನ್ನೂ, ಅಂಗುಳಿನೂವವರನ್ನೂ, ವಿಕಾರವಾದ ಅಂಗಗಳನ್ನೂ ವರನ್ನೂ, ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣ ಬಂದುಕೊಂಡಿರುವವರನ್ನೂ, ಹಗ್ಗವನ್ನಾಗಲಿ ಆಯುಧವನ್ನಾಗಲಿ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿರುವವರನ್ನೂ, ತನ್ನನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಹಾಕುವಂತೆಯೂ, ಮೂಡಿಯುವಂತೆಯೂ ಕಾಣುವವರನ್ನೂ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಈ ಹಿಂದೆ ಹೇಳುವವರೆಲ್ಲರೂ ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವಂತೆ ಕಂಡು ಬಂ 'ರೂ, ಎತ್ತು, ಒಂಟೆ, ಕತ್ತಿ ಇವುಗಳ ಮೇಲೆ ಸ್ತಂಭಿತರಾದವರನ್ನೂ, ಗಂಡಸರನ್ನಾಗಲಿ ಹೆಣ್ಣುಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಕಂಡರೆ ಆರೋಗ್ಯವಂತ ನಾಗಿರುವವನು ರೋಗಿಯಾಗುತ್ತಾನೆಂದು ರೋಗಿಯೇ ಆಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮರಣವನ್ನೇ ಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಅಧೋಯೋನಿವತತ್ಯುಚ್ಚಾಜ್ಜಲೇಗ್ನಾನಾವಿಲೀಯತೇ ||

ಶ್ವಾಸವೈಹಗನ್ಯತೇಯೋಸಿಮತ್ಸ್ಯಾದ್ಯೈರ್ಗಿಲಿತೋಭವೇತ್ || ೧೭ ||

ಯಸ್ಯನೇತ್ರೇನಿಲೀಯೇತೇದೀಪೋನಿರ್ವಾಣತಾಂವ್ರಜೇತ್ ||

ತೈಲಂಸುರಾಂಪಿಬೇದ್ವಾಪಿಲೋಹಂವಾಲಭತೇತಿಲಾನ್ || ೧೮ ||

ಪಕ್ಷಾನ್ನಂಲಭತೇಶ್ವಾತಿವಿಶೇತ್ ಕೂಪಂರಸಾತಲಂ || ೧೯ ||

ಸಸ್ವಸ್ಥೋಲಭತೇರೋಗಂರೋಗೀಯಾತ್ಮೇವಪಂಚತಾಂ || ೧೯ ||

ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಎತ್ತರವಾದ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಂತಾಗುವುದು, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿದಂತಾಗುವುದು, ತನ್ನ ಸುತ್ತಲೂ ಬೆಂಕಿಯು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಂತೆ ಕಾಣುವುದು,

ದುಷ್ಟಮೃಗಗಳು ತನ್ನನ್ನು ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಕೊಲ್ಲುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡುವಂತೆ ತೋರುವುದು, ಮೀನು ಮೊದಲಾದ ಜಲಚರಗಳು ತನ್ನನ್ನು ಸುಂಗುವಂತೆ ತೋರುವುದು, ಒಂದೇ ಸರ್ತಿ ತನ್ನ ಕಣ್ಣುಗಳು ಇಂಗಿಹೋದಂತೆ ತೋರುವುದು, ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಂತೆಯೇ ದೀಪವು ಆರಿಹೋದಂತೆ ಕಾಣುವುದು, ಎಣ್ಣೆಯನ್ನಾಗಲಿ, ಮದ್ಯವನ್ನಾಗಲಿ ತಾನು ಪಾನಮಾಡಿದಂತೆ ಕಾಣುವುದು, ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಂಡಾಗಲಿ ಎಳ್ಳಾಗಲಿ ತನಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಹಾಗೆ ತೋರುವುದು, ತನಗೋಸ್ಕರ ಆಡಿಗೆಯು ಸಿದ್ಧವಾದಂತೆ ತೋರುವುದು, ತಾನು ಊಟಮಾಡಿದಂತೆಯೇ ತೋರುವುದು, ತಾನು ಭಾವಿಯನ್ನು ಇಳಿದಂತಾಗಲಿ ಪಾತಾಳವನ್ನು ಹೊಕ್ಕಂತಾಗಲಿ ತೋರುವುದು ಈ ರೀತಿಯಾದರೆ ಆರೋಗ್ಯವಂತನು ರೋಗಿಯಾಗುತ್ತಾನೆಂಬದಾಗಿಯೂ ರೋಗಿಯೇ ಆದಲ್ಲಿ ಮರಣಹೊಂದುತ್ತಾನೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು

ದುಷ್ಟಪ್ನಾನೇವಮಾದೀಂಶ್ಚ ದೃಷ್ಟ್ವಾಬ್ರೂಯಾನ್ಮಹಸ್ಯಚಿತ್ ||

ಸ್ನಾನಂಕುರ್ಯಾದುಷ್ಠೇವದಸ್ಯಾಸ್ತೇಮತಿಲಾನಪಃ || ೨೦ ||

ಪಠೇತ್ ಸ್ತೋತ್ರಾಣಿದೇವಾನಾಂ ರಾತ್ರೀದೇವಾಲಯೇವಸೇತ್ ||

ಕೃತ್ವೈವಂ ತ್ರಿದಿನಂ ಮರ್ತ್ಯೋದುಷ್ಟಪ್ನಾಪ್ನರಿಮುಚ್ಯತೇ || ೨೧ ||

ಇಂತಹ ದುಸ್ತವ್ಯಗಳನ್ನು ಕಂಡು ಸ್ವಪ್ನವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ಯಾರಿಗೂ ಹೇಳಬಾರದು ವ್ರಾತಕಾಲದಲ್ಲಿಯೇ ಎದ್ದು ಸ್ನಾನ ಮಾಡಬೇಕು ಉಪವಾಸ, ಎಳ್ಳು, ಕಬ್ಬಿಣ ಇವುಗಳನ್ನು ದಾನಮಾಡಬೇಕು ಆಯುರ್ವೈದ್ಯಕರಗಳಾಗಿಯೂ ಅವಮೃತ್ಯುನಾಶಕಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುವ ದೇವತಾ ಸ್ತೋತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾರಾಯಣ ಮಾಡಬೇಕು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ ನಾಸಮಾಡಬೇಕು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮೂರುವಿಧವಸಗಳು ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ದುಸ್ತವ್ಯದೋಷಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆ

ಸ್ವಪ್ನೇಷುಯಸ್ಸುರಾನ್ಯೂವಾನ್ವೀವತಸ್ಸಹಸೋದ್ವಿಜಾಹ ||

ಗೋಕುಮಿಧ್ವಾನ್ವೀತೀರ್ಥಾನಿವಶ್ಯೇತ್ ಸುಖಮವಾಪ್ನುಯಾತ್ || ೨೨ ||

ತೀರ್ತ್ವಾಕಲುಷನೀರಾಣಿಜಿತ್ವಾರತ್ರಗಣಾನಪಿ ||

ಆರುಹ್ಯಸೌಧಗೋಶೈಲಕರಿವಾಹಾನ್ಸ್ವಖೀಭವೇತ್ || ೨೩ ||

ಶುಭ್ರಪುಷ್ಪಾಣಿವಾಸಾಂಸಿನಾಂಸಮತ್ಸೃಫಲಾನಿಚ ||

ಪ್ರಾಪ್ಯಾತುರಸ್ಸುಖೀಭೂಯಾತ್ ಸ್ವಸ್ಥೋದಧನಮವಾಪ್ನುಯಾತ್ ||

ಅಗಮ್ಯಾಗಮನಾಲೇಪೋವಿಷ್ಠಾಯಾರುದಿತಂವೃತಿಃ ||

ಆಮಮಾಂಸಾರಸಂಸ್ಪೃಶ್ವೇಧನಾರೋಗ್ಯಾಪ್ತಯೇವಿದುಃ || ೨೪ ||

ಜಲಾಕಾಭ್ರಮರೀಸರ್ಪೂಮಕ್ಷಿಕಾಪಾಪಿಯಂದಶೇತ್ ||

ರೋಗೀಸಫಲಯಾದುಲ್ಲಾಘಃ ಸ್ವಸ್ಥೋದಧನಮವಾಪ್ನುಯಾತ್ || ೨೫ ||

ಒಳ್ಳೇ ಸ್ವಪ್ನಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಮನುಷ್ಯನು ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ, ರಾಜರುಗಳನ್ನೂ, ಬದುಕಿರತಕ್ಕ ತನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರುಗಳನ್ನೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರುಗಳನ್ನೂ, ಗೋವುಗಳನ್ನೂ, ಸಮಿತ್ತಿನಿಂದ ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅಗ್ನಿಯನ್ನೂ, ಗಂಗೆ ದಿಬ್ಬಣ್ಣತೀರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಕಾಣುತ್ತಾನೆಯೋ ಅವನು ಸುಖವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವತ್ನ

ದಲ್ಲಿ ಕೊಚ್ಚೆಯ ನೀರನ್ನು ದಾಟುವುದು, ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುವುದು, ಉಪರಗ್ರಹ ಮೇಲೆ ಹತ್ತುವುದು, ವೃಷಭದ ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಪರ್ವತದ ಮೇಲೆ ಹತ್ತುವುದು, ಆನೆಯ ಮೇಲೆ ಹತ್ತುವುದು, ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಹತ್ತುವುದು ಈ ರೀತಿಯಾದರೆ ಸುಖವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯು ಶುಭ್ರವಾದ ಪುಷ್ಪಗಳನ್ನೂ, ಶುಭ್ರವಾದ ವಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ, ಮಾಂಸಗಳನ್ನೂ, ಮತ್ಸ್ಯಗಳನ್ನೂ, ಫಲಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದಿದಂತೆ ಕಂಡರೆ ರೋಗಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಆರೋಗ್ಯವಾಗಿರುವವನಿಗೆ ಇಂತಹ ಸ್ವಪ್ನವಾದರೆ ದ್ರವ್ಯಲಾಭವಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಅಗಮ್ಯಾಗಮನಂ ಅಂದರೆ ಯಾವರೀತಿಯಿಂದಲೂ ತನಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ತಾನು ರಮಿಸಿದಂತೆ ತೋರುವುದು, ಶರೀರಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಪಾಯಿಲಾನೆಯನ್ನು ಬಳೆದುಕೊಂಡಂತೆ ತೋರುವುದು, ರೋದನವನ್ನು ಕೇಳುವುದು, ಮರಣವನ್ನು ನೋಡುವುದು, ಹಸಿಯ ಮಾಂಸವನ್ನು ತಾನು ತಿಂದಂತೆ ಕಾಣುವುದು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಆರೋಗ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಗೂ, ದ್ರವ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಗೂ ಸೂಚನೆಗಳು. ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ- ಸಾವಿರಕಾಲು, ದುಂಬಿಹುಳ, ಹಾವು, ಜೇನುಹುಳ ಇವುಗಳು ಕಡಿದಂತೆ ಕಂಡರೆ ಅಂತಹ ರೋಗಿಯು ಶೀಘ್ರವಾಗಿಯೇ ಆರೋಗ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಆರೋಗ್ಯವಾಗಿರುವವನನ್ನೇ ಕಡಿದಂತೆ ಕಂಡರೆ ಅವನಿಗೆ ದ್ರವ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

- ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ. :-

ಪಚೇನ್ನಾನುಂವಹ್ನಿ ಕೃಚ್ಛದೀಪನಂತದ್ಯಥಾಮಿತಿಃ ||

ಔಷಧ ವಿಶೇಷಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳಲಾರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಥಮ ತಃ ದೀಪನೌಷಧವೆಂದರೆ ಶರೀರಗತವಾದ “ ಆಮಂ ” ಎಂದರೆ ಅಪಕ್ವವಾದ ಅನ್ನರಸವನ್ನು ಪಚನಮಾಡದೆ ಜಠರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸತಕ್ಕ ಔಷಧವು ದೀಪನವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣವೇನೆಂದರೆ “ ಯಥಾಮಿತಿಃ ” ಸದಾಘ್ನಿನ ಸೊಪ್ಪು ಇದಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿವರ್ಧಕಶಕ್ತಿ ಇದೆಯೇ ಎನಹ ಅಪಕ್ವವಾದ ಅನ್ನರಸವನ್ನು ಪಚನಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲ.

ಪಚತ್ಯಾನುಂನವಹ್ನಿಂಚಕುರ್ಯಾದ್ಯತ್ತದ್ಧಿಪಾಚನಂ || ೧ ||

ನಾಗಕೇಸರವದ್ವಿದ್ಯಾಚ್ಛತ್ರೋದೀಪನಪಾಚನಃ ||

ಪಾಚನೌಷಧ ಲಕ್ಷಣವೇನೆಂದರೆ- ಅಪಕ್ವಗಳಾದ ಅನ್ನರಸಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಚನಮಾಡುವುದು. ಉದಾಹರಣ - ನಾಗಕೇಸರಿ ಇದು ಆಮರಸವನ್ನು ಪಕ್ಷಸ್ಥಿತಿಗೆ ತರುತ್ತದೆ ಎನಹ ಅಗ್ನಿವೃದ್ಧಿಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ದೀಪನ ಪಾಚನ ಉಭಯವಿಧಗಳಾದ ಔಷಧಗಳಿಗೆ ಉದಾಹರಣ.- ಚಿತ್ರಮೂಲ. ಇದು ಆಮವಾದ ಅನ್ನರಸವನ್ನು ಪಚನಮಾಡುವ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ, ಅಗ್ನಿದೀಪನ ಮಾಡುವುದಾಗಿಯೂ ಇದೆ.

ನಶೋಧಯತಿವದ್ವೇಷ್ಪಿಸಮಾನ್ದೋಷಾಂಸ್ತಥೋಽದ್ಧತಾನ್ || ೨ ||

ಸಮೀಕರೋತಿವಿಷಮಾನ್ಶಮನಂತದ್ಯಥಾಮೃತಾ ||

ಶಮನೌಷಧದ ಲಕ್ಷಣವೇನೆಂದರೆ:- ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫಗಳೆಂಬ ದೋಷಗಳ

ಮಧ್ಯೆ, ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸಾಮ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಿಲ್ಲದೆ ಸಮನಾಗಿರುವ ದೋಷಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಉದ್ಭವಾನ್ ಅಂದರೆ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿ ಉನ್ಮಾರ್ಗಗಾಮಿಗಳಾದ ದೋಷಗಳನ್ನೂ ಶೋಧನ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಶರೀರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಡಿಸುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಅವುಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಕಾರ್ಯಮಾಡಿ ಅವುಗಳನ್ನು ಅಡಗಿಸುವುದೂ ಇಲ್ಲ. ಅದರಿಂದ ವಿಷಮಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿಯಾಗಲಿ ಕಡಮೆಯಾಗಿಯಾಗಲಿ ಇರುವ ದೋಷಗಳನ್ನು ಅಲ್ಲಿಯೇ ಅಡಗಿಸಿ ಸಮಸ್ಥಿತಿಗೆ ತರುವ ಔಷಧವು ಶಮನೌಷಧವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆ:- ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. ಇದು ದೋಷಗಳನ್ನು ಸಾಮ್ಯಾವಸ್ಥೆಗೆ ತರುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದದ್ದು.

ಕೃತ್ವಾಪಾಕಂ ಮಲಾನಾಂ ಯದ್ಭಿತ್ವಾ ಬಂಧನು ಧೋನಯೇತ್ || ೩ ||

ತಚ್ಚಾನುಲೋಮನಂ ಜ್ಞೇಯಂ ಯಥಾ ಪ್ರೋಕ್ತಾ ಹರೀತಕೀ ||

ಅನುಲೋಮನೌಷಧದ ಲಕ್ಷಣವೇನೆಂದರೆ - ಯಾವ ವಸ್ತುವು ಮಲಾನಾಂ ಅಂದರೆ ಪ್ರಕುಪಿತಗಳಾದ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫಾದಿಗಳನ್ನು ಸಕ್ವಾವಸ್ಥೆಗೆ ತಂದು ದೋಷಗಳು ಅಧೋಮುಖವಾಗುವಂತೆ ಇರುವ ಬಂಧನ ಅಂದರೆ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಿ ಅಧೋಮುಖವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಅನುಲೋಮನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಉದಾಹರಣೆ - ಅಳಲೇಕಾಯಿ ಇದು ಪ್ರಕುಪಿತಗಳಾದ ದೋಷಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪರಿಸಕ್ವಾವಸ್ಥೆಗೆ ತಂದು ಅಧೋಮುಖವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಕ್ವಂ ಯದಪಕ್ವಂ ಸ್ತಿಸ್ತಂ ಕೋಷ್ಠೇ ಮಲಾದಿಕಂ || ೪ ||

ನಯತ್ಯಧಸ್ತ್ರಂ ಸನಂತದ್ರಾಸ್ಯಾತ್ಪ್ರತಮಾಲಕಃ ||

ಸ್ತ್ರಂಸನೌಷಧದ ಲಕ್ಷಣವೇನೆಂದರೆ:- ಅಪಕ್ವವಾಗಿಯೇ ಕೋಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಶೇರಿ ಕೊಂಡು ತೊಂದರೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಮಲಾದಿಗಳನ್ನು ಸಕ್ವಾವಸ್ಥೆಗೆ ತರದೇನೇ ಕೆಳಗೆ ಜಾರಿಸಿ ಬಿಡತಕ್ಕ ಔಷಧವು ಸ್ತ್ರಂಸನೌಷಧವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಕೃತಮಾಲ ಅಂದರೆ ಕರ್ಕೇಕಾಯನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಇದು ಸಕ್ವಾಪಕ್ವ ವಿಚಾರವಿಲ್ಲದೆ ಕೋಷ್ಠಗತವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಲದ್ವಾರದಿಂದ ಹೊರಹೊರಡಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ.

ಮಲಾದಿಕಮಬದ್ಧಂ ಚ ಬದ್ಧಂ ವಾ ಪಿಂಡಿತಮುಲೈಃ || ೫ ||

ಭಿತ್ವಾ ಧಃ ಪಾತಯತಿ ತದ್ಭೇದನಂ ಕಟಿಕೀಯಥಾ ||

ಭೇದನೌಷಧದ ಲಕ್ಷಣವೇನೆಂದರೆ:- ಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮಲಾದಿಗಳು ಬದ್ಧವಾಗಿರಲಿ, ಅಥವಾ ಬದ್ಧವಾಗದೆ ಇರಲಿ, ದೋಷಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಪಿಂಡಿತವಾಗಿಯೇ ಇರಲಿ, ಅಂತಹ ಮಲವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಅಧೋದ್ವಾರದಿಂದ ಕೆಳಗೆ ತಳ್ಳುವ ಔಷಧವು ಭೇದನವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ಕಟಿಕರೋಹಿಣಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು ಇದು ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೆಳಗೆ ತಳ್ಳಿಬಿಡುತ್ತದೆ.

ವಿಪಕ್ವಂ ಯದಪಕ್ವಂ ವಾಮಲಾದಿದ್ರವತಾಂ ನಯೇತ್ || ೬ ||

ರೇಚಯತ್ಯಪಿತದ್ ಜ್ಞೇಯಂ ರೇಚನಂ ತ್ರಿವೃತಾಯಥಾ ||

ದೇಹಗತವಾದ ಮಲಗಳು ಮತ್ತು ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳು ಸಹಾ ಪಕ್ವವಾಗಿ

ಸಲಿ ಅಪಕ್ವವಾಗಿರಲಿ ಅವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ದ್ರವರೂಪಕ್ಕೆ ತಂದು ಅಭೋದ್ವಾರದಿಂದ ಶೇಚನವನ್ನು ಮಾಡಿಸತಕ್ಕ ಔಷಧಗಳಿಗೆ ರೇಚನೌಷಧಗಳೆಂದು ಹೆಸರು ಉದಾಹರಣೆ ವಾಗಿ ತಿಗಡೆಯನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ತಿಗಡೆಯು ಅಂತರ್ಗತವಾದ ಮಲವನ್ನು ದ್ರವ ರೂಪಕ್ಕೆ ತಂದು ರೇಚನಮಾಡಿಸುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದು.

ಅಪಕ್ವಪಿತ್ತ ಶ್ಲೇಷ್ಮಾಣಾಬಲಾದೂರ್ಧ್ವಂನಯೇತ್ಯುಯತ್ || ೭ ||
ವಮನಂತದ್ಧಿವಿಜ್ಞೇಯಮದನಸ್ಯಫಲಂಯಥಾ ||

ವಮನೌಷಧದ ಲಕ್ಷಣವೇನೆಂದರೆ, ಯಾವ ವಸ್ತುವು ಶರೀರಗತಗಳಾದ ಅವ ಸ್ತಗಳಾದ ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳನ್ನು ಬಲವಂತದಿಂದ ಉರ್ಧ್ವಮುಖಗಳಾಗು ವಂತೆ ಮಾಡಿ ಮುಖಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುತ್ತವೆಯೋ ಅಂತಹ ಔಷಧೋ ಪಯೋಗಿ ವಸ್ತುಗಳಿಗೆ ವಮನ ವಸ್ತುಗಳೆಂಬ ಹೆಸರು ಉದಾಹರಣ:- ಮದನಫಲ ಅಂದರೆ ಮಗ್ಗುರೇಕಾಯಿ. ಶ್ಲೇಷ್ಮವನ್ನು ವಮನದ್ವಾರದಿಂದಲೂ ಪಿತ್ತವನ್ನು ವಿರೇಚನ ದ್ವಾರದಿಂದಲೂ ಹೊರಪಡಿಸಬೇಕೆಂಬ ಸಿದ್ಧಾಂತವಿರುತ್ತ ಪಿತ್ತವನ್ನುಸಹ ವಮನ ಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ವಮನೌಷಧವೆಂಬದಾಗಿಹೇಳಿದ್ದು ಅಸಂಗತವಾಗುತ್ತದೆ ಪಿತ್ತ ಪ್ರಕೋಪಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯೇ ವಿರೇಚನವೆಂದರೆ:- ಅವಕ್ರವಾದ ಪಿತ್ತವನ್ನು ವಮನದ್ವಾರ ದಿಂದಲೇ ಹೊರಹೊರಡಿಸಬೇಕು. “ ಅಪಕ್ವಪಿತ್ತಸ್ಯವಮನಾದೇವನಿಬರ್ಹಣಂ ಬೋದ್ಧವ್ಯಂ” ಎಂಬ ವ್ರಮಾಣವಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಆವ್ಲಪಿತಾದಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದೇ ಸಂಪ್ರದಾಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಪಿತ್ತಕ್ಕೆ ವಮನವನ್ನು ಸೂಚಿ ಸಿರುವುದು ದೋಷವಲ್ಲ

ಸಾ ನಾಡ್ಭುಹಿರ್ನಯೇದೂರ್ಧ್ವಮಧೋವಾಮುಲಸಂಚಯಂ || ೮ ||
ದೇಹಸಂಶೋಧನಂತತ್ಸ್ಯಾದೇವದಾಲೀಫಲಂಯಥಾ ||

ಪ್ರಕುಪಿತಗಳಾದ ಮಲಗಳನ್ನು ಸ್ವಸ್ಥಾನದಿಂದ ಹೊರಡಿಸಿ ಉರ್ಧ್ವದ್ವಾರ ದಿಂದಲಾಗಲಿ ಅಭೋದ್ವಾರದಿಂದಲಾಗಲಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುವ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ದೇಹ ಸಂಶೋಧನವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಉದಾಹರಣೆಗಾಗಿ ದೇವದಾಲಿ ಎಂಬ ಬಳ್ಳಿಯ ಹಣ್ಣು ಇದು ಪ್ರಕುಪಿತಗಳಾದ ಮೂತ್ರಗಳನ್ನು ಉರ್ಧ್ವಾಭೋಮಾರ್ಗಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಯಾವದೋ ದರೂ ಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೊರಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲಿಷ್ಠಾನ್‌ಕಫಾದಿಕಾನ್‌ದೋಷಾನುನ್ಮೂಲಯತಿಯದ್ಬಲಾತ್ || ೯ ||
ಭೇದನಂತದ್ಯಥಾಕ್ಷಾರೋಮರಿಚಾನಿಶಿಲಾಜತು ||

ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಗಂಟುಹಾಕಿಕೊಂಡು ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಕಫಾದಿ ದೋಷ ಗಳನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಿ ಸಮೂಲವಾಗಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸತಕ್ಕ ಪದಾರ್ಥ ಕ್ಕೆ ಭೇದನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಉದಾಹರಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಕ್ಷಾರಗಳು, ಮೆಣಸು, ಶಿಲಾಜತು (ಗೋಮೂತ್ರ) ಇವುಗಳು ಭೇದನೌಷಧಗಳು.

ಧಾತುನ್ಮಲಾನ್ವಾದೇಹಸ್ಯನಿಶೋಷ್ಯೋಲ್ಲೇಖಯೇಚ್ಛಯತ್ || ೧೦ ||
ಲೇಖನಂತದ್ಯಥಾಕ್ಷಾದ್ರಂನೀರಮುಷ್ಣಂವಚಾಯವಾಃ ||

ಶರೀರಗತವಾದ ಧಾತುಗಳನ್ನಾಗಲಿ, ವಾತ ಪಿತ್ತ ಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳೆಂಬ ಮೂಲಗಳನ್ನಾಗಲಿ, ಶೋಷಿಸಿ ಕೆಳೆದು ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವು ಹೊರಡುತ್ತದೋ ಅದಕ್ಕೆ ಲೇಖನವನ್ನು ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಉದಾಹರಣೆ:- ಜೇನುತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಬಿಸಿನೀರನ್ನು ಸಹ ಸೇರಿಸಿ ಕುದ್ದಿರುವುದರಿಂದ ಲೇಖನವಾಡುತ್ತದೆ. ಬಡೆ, ಯವೆ ಎಂಬ ಧಾನ್ಯ ಇವು ಲೇಖನ ವಸ್ತುಗಳು.

ದೀಪನಂಸಾಚನಂಯತ್ಸ್ಯಾದುಷ್ಣತ್ವಾದ್ರವಶೋಷಕಂ || ೧೧ ||

ಗ್ರಾಹಿತಚ್ಚ ಯಥಾಶುಂಠೀಜೀರಕಂಗಳಪಿಪ್ಪಲೀ ||

ಯಾವ ವಸ್ತುವು ಅಗ್ನಿವೃದ್ಧಿ ಮಾಡುವುದಾಗಿಯೂ, ಆಮಗಳಾದ ಶರೀರಗತಗಳಾದ ದೋಷಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ನಶ್ತಮಾಡುವುದಾಗಿಯೂ, ಉಷ್ಣ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದಾದ್ದರಿಂದ ಶರೀರಗತವಾದ ದ್ರವವಸ್ತುವನ್ನು ಶೋಷಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ ಇದೆಯೋ ಅದಕ್ಕೆ ಗ್ರಾಹಿವಸ್ತುವೆಂಬ ಹೆಸರು ಉದಾಹರಣೆ:- ಶುಂಠಿ, ಜೀರಿಗೆ, ದೊಡ್ಡ ಹಿಪ್ಪಲಿ.

ರಾಕ್ಷಾಃಕೃತ್ಯಾತ್ಮತ್ವಾನ್ಯಾಯತ್ವಾಲ್ಲಘುಸಾಕಾಚ್ಚಯದ್ಭವೇತ್ || ೧೨ ||

ವಾತಕೃತ್ ಸ್ತಂಭನಂತತ್ಸ್ಯಾದ್ಯಥಾವತ್ಸಕಟುಂಟುಕೌ ||

ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವು ರೂಕ್ಷಗುಣ, ಶೀತವೀರ್ಯ, ಕಷಾಯರಸ, ಸಾಕಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಲಘುವಾಗಿರೋಣ ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ವಾತವನ್ನು ವೃದ್ಧಿ ಮಾಡುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಸ್ತಂಭನವಸ್ತುವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಉದಾಹರಣೆ:- ಕೊಡಸ, ಸ್ಯೋನಾಕವೆಂಬ ಮೂಲಿಕೆ

ರಸಾಯನಂಚತದ್ಜ್ವೇಯಂಯಜ್ಜ ರಾನ್ಯಾಧಿನಾಶನಂ || ೧೩ ||

ಯಥಾಮೃತಾರುದಂತೀಚಗುಗ್ಗುಲುಶ್ಚಹರೀತಕೀ ||

ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವು ಜರಾ ಅಂದರೆ ಹಳತಾದ ಹಾಗೆಲ್ಲಾ ಜೀರ್ಣವಾಗತಕ್ಕ ಶರೀರದ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಗುಣವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಶರೀರಕ್ಕೆ ಬರತಕ್ಕ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ವಸ್ತುವಿಗೆ ರಸಾಯನವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಉದಾಹರಣೆ:- ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ರುದಂತಿ ಎಂಬದೊಂದು ಮೂಲಿಕೆ, ಗುಗ್ಗುಳ, ಅಳಲೇಕಾಯಿ ಇವುಗಳು.

ಯಸ್ಮಾದ್ಧ್ರವ್ಯಾದ್ಭವೇತ್ಪ್ರೀಷುಹರ್ಷೋನಾಜೀಕರಂಚತತ್ || ೧೪ ||

ಯಥಾನಾಗಬಲಾದ್ಯಾಸ್ಯುರ್ಬೀಜಂಚಕಪಿಕಚ್ಛುಜಂ ||

ಯಾವ ಪದಾರ್ಥದ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಪ್ರೀಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ, ಪ್ರೀತಮನದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅತೀವ ಸಂತೋಷವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹ ವಸ್ತುವಿಗೆ ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವಾಜೀಕರಣದ್ರವ್ಯವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಉದಾಹರಣೆ, ನಾಗಬಲಾ ಎಂದರೆ ಕಳ್ಳಂಗಳೆ ಮತ್ತು ನಸುಗುನ್ನಿಯಬೀಜ.

ಯಸ್ಮಾತ್ ಶುಕ್ರಸ್ಯವೃದ್ಧಿಸ್ಯಾತ್ ಶುಕ್ರಲಿಂಚತದ್ಭುಚ್ಯತೆ || ೧೫ ||

ಯಥಾಶ್ಚ ಗಂಧಾಮುಸಲೀಶರ್ಕರಾಚಶತಾವರೀ ||

ದುಗ್ಧಂನೂಷಾಶ್ಚ ಭಲ್ಲಾತಫಲಮುಜ್ಜಾ ಮಲಾನಿಚ || ೧೬ ||

ಪ್ರವರ್ತಕಾನಿಕಥ್ಯಂತೆಜನಕಾನಿಚರೇತಸಃ ||

ಯಾನ ವಸ್ತುವಿನ ಉಪಯೋಗದಿಂದ ಶುಕ್ರಧಾತುವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೋ

ಅದಕ್ಕೆ ಉಕ್ತವೆಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು. ಉದಾಹರಣೆ - ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ನೆಲದೆಂಗು, ಸಕ್ಕರೆ, ಹಲವುಮಕ್ಕಳಬೇರು ಇವುಗಳು ಮತ್ತು ಹಾಲು, ಉದ್ದಿನಬೇಳೆಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತುಗಳು, ಗೇರುವಸ್ತು, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಇವುಗಳು ರೇಷನನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುವುದು ಇಂತಹ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅತ್ಯುಪಯುಕ್ತಗಳು.

ಪ್ರವರ್ತನೀಸ್ತ್ರೀ ಶುಕ್ರಸ್ಯರೇಚನಂಬ್ರಹ್ಮತೀಫಲಂ || ೧೭ ||
ಜಾತೀಫಲಂ ಸ್ತಂಭನಂ ಚ ರೋಷಣೀಚದರೀತಕಿ ||

ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ಶುಕ್ರಸ್ಥಾನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಗೇರಿಕಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರವರ್ತಕಳಾದೆಂದು ಸ್ತ್ರೀ, ಅಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀದರ್ಶನವ್ವರ್ತನಾದೆಂದ ಗಣಿಯ ಶುಕ್ರಧಾತುವು ಸ್ವಸ್ಥಾನದ ಹೊರಡುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವ ಈ ಕೆಲಸ ನ್ಯಾಯಿಕ, ಇನ್ನು ಒಲಾತ್ಕಾರ ದಿಂದ ಶುಕ್ರರೇಚನಮಾಡಿದೇರಿಕಾದರೆ ಬ್ರಹ್ಮತೀಫಲಂ ಅಂದರೆ ಗುಣವಕಾಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದರ ಅಗುತ್ತದೆ ಶುಕ್ರಸ್ಥಾನದಂತೆ ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲೇ ಸಿಲ್ಲಿಸಬೇಕಾದರೆ ಜಾಯಿಕಾಯಿಸಿದಾಗುತ್ತದೆ ಅಲೇಕಾಯಿ ಶುಕ್ರಧಾತುವನ್ನು ರೂಪಿಸಿ ಮೂಲತಃ ನಾಶವೇ ಮಾಡಿಬಿಡುತ್ತದೆ

ದೇಹಸ್ಯಗೋಕ್ಷೈಛಿದ್ರೈಃ ಸುವಿಶೇದ್ಯತ್ಸೂಕ್ಷ್ಮಮುಚ್ಯತೇ || ೧೮ ||
ತದ್ಯಥಾಸ್ಯಂಧಸಂಕ್ರಾಂತಂ ನಿಂಬತ್ಯೇನಿರುಬೂಘನಂ ||

ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ರೋಮಕೂಪಗಳೇ ಮುಂತಾದ ಸಂಕ್ಷುರಂಧಗಳದ್ದಾದ ಯಾವ ವಸ್ತುವು ಶರೀರದೊಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವಷ್ಟು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಸ್ತುವೆಂದು ಹೆಸರು ಉದಾಹರಣೆ - ಸೈಂಧಲವಣ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಬೇವಿನಎಣ್ಣೆ, ಹರಳಣ್ಣೆ ಇವುಗಳು.

ಪೂರ್ದಂವ್ಯಾಸ್ಯಾಖಿಲಂಕಾಯಂತತಃಪಾಕಂಚಗಚ್ಯತಿ || ೧೯ ||
ವ್ಯವಾಯಿತದ್ಯಥಾಭಂಗಾಫೇನಂಚಾಹಿಸಮುದ್ಭವಂ ||

ಯಾವ ವಸ್ತುವನ್ನು ತಿಂದ ಮಾತ್ರವೇ ಜೀರ್ಣವಾಗುವ ಮೊದಲೇ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ನಂತರ ಜೀರ್ಣವಾಗುತ್ತದೋ ಅಂತಹ ವಸ್ತುವಿಗೆ ವ್ಯವಾಯಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿದೆ. ಉದಾಹರಣೆ:- ಭಂಗಿ, ಅಫೀಮು.

ಸಂಧಿಬಂಧಾಂಸ್ತು ಶಿಥಿಲಾನ್ಯತ್ಕರೋತಿವಿಕಾಸಿತತ್ || ೨೦ ||
ವಿಶ್ಲೇಷ್ಯಾಜಶ್ಚ ಧಾತುಭ್ಯೋಯಥಾಕ್ರಮುಕಕೋದ್ರವಾಃ ||

ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವು ತಿಂದ ಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಶರೀರಗತವಾದ ಓಜೋಧಾತುವನ್ನು ಇತರ ಧಾತುಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ತನ್ಮೂಲಕ ಶರೀರದ ಸಂಧಿಬಂಧಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಡಿಲ ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತಹ ವಸ್ತುವಿಗೆ “ವಿಕಾಸಿ” ಎಂಬನಾಗಿ ಹೆಸರು. ಅಡಿಕೆ, ಮುಗ್ಗಿದಧಾನ್ಯಗಳು, ಇವುಗಳು ಈ ವಿಕಾಸಿ ಪದಾರ್ಥದ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವುಗಳು. ಎಂದರೆ ಕೊಂಚ ಮದಜನಕಗಳು.

ಬುದ್ಧಿಂಲುಂ ಪತಿಯದ್ಧ್ರವ್ಯಂ ಮದಕಾರಿತದುಚ್ಯತೇ || ೨೧ ||
ತನ್ಮೋಗುಣಪ್ರಧಾನಂಚಯಥಾಮದ್ಯಂಸುರಾದಿಕಂ ||

ಅಗ್ನೇಯಂಜೀವಿತಹರಂಯೋಗವಾಹಿಸ್ತೃತಂವಿಷಂ ॥

ನಿರಸ್ಯತಿಹ್ರಮಾಧಿಸ್ಯಾತ್ತ್ವದ್ಯಥಾನುರಿಚಂವಚಾ ||

ಧತ್ತೇಯದ್ ರವಂತತ್ತ್ಯಾದಭಿಷ್ಠಂಧಿಯಥಾದಧಿ ||

—: ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ. :-

ಪಂಚಮಾಧ್ಯಾಯ ಪ್ರಾರಂಭ.

ನಾಂಸಹೇಶ್ಯಸ್ತನಾಖ್ಯಾತಾನ್ಯಣಾಂಪಂಚಶತಂಬುಧೈಃ ||

ಪ್ರೀಣಾಂ ಚ ವಿಂಶತ್ಯಧಿಕಾಃ ಕಂಡರಾಶ್ಚೈವೋಡಶ || ೫ ||
 ನೈದೇಹೇದಶರಂಧ್ರಾಣಿ ನಾರೀದೇಹೇತ್ರಯೋದಶ ||
 ಏತತ್ಸಮಾಸತಃ ಪ್ರೋಕ್ತಂ ವಿಸ್ತರೇಣಾಧುನೋಚ್ಯತೆ || ೬ ||

ಮೊದಲಿನ ಶ್ಲೋಕವು ಅಧಿಕವಾರವೆಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದವರು ಬಿಟ್ಟಿದಾರೆ. ಅರ್ಥವೇನೆಂದರೆ - ಧಾತುಗಳು ಅಂದರೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ರಸರಕ್ತಾದಿಧಾತುಗಳು, ಆಶಯಗಳು ಅಂದರೆ ಆಹಾರಗಳು ಶರೀರಗತವಾಗಿ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಧಾತುವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಸ್ಥಿತತಕ್ಕ ಪ್ರದೇಶಗಳು, ಈ ಧಾತು ಮತ್ತು ಆಶಯಗಳ ನಡುವೆ ಇರತಕ್ಕ ದೇಹಗತವಾದ ಉಷ್ಣದಿಂದ ಪರಿಪಕ್ವವಾದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ಷೇದ ಎಂದರ ಪ್ರವವಸ್ತುವಿಗೆ ಕಲಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಇಂತಹ ಕಲೆಗಳು ಏಳು, ಆಶಯಗಳೂ ಏಳು, ಧಾತುಗಳೂ ಏಳು, ಧಾತುಮಲಗಳೂ ಏಳು, ಧಾತ್ವಾಪ್ರತಿಗತವಾದ ಉಪಧಾತುಗಳೂ ಏಳು, ಚರ್ಮಗಳು ಏಳು, ನಾತಪಿತ್ತಪ್ಲೇಷ್ಮಗಳೆಂಬುವು ಮೂರುದೋಷಗಳು, ನರಗಳು ಒಂಬತ್ತನೂರು, ಸಂಧಿಗಳು ಎರಡುನೂರಾಳನ್ನತ್ತು, ಎಲುಗಳು ಮೂರುನೂರು, ಒಂದುನೂರಂಟು ಮರ್ಮಸ್ಥಾನಗಳು, ಸಿರಾ ಎಂಬ ನರಗಳು ಏಳುನೂರು, ರಸಧಾತು ವನ್ನು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರಪ್ರಾಪ್ತಿಸತಕ್ಕ ಧಮನಿಗಳೆಂಬ ನರಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು, ಮಾಂಸಬಂಡಗಳು ಐದುವೂರು, ಹೆಂಗಸರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಮಾಂಸಬಂಡಗಳು ಗಂಡಸರಿಗಿರುವುದಕ್ಕಿಂತ ಒಪ್ಪತ್ತು ಹೆಚ್ಚು. ಶರೀರಕ್ಕೆ ಬಿಗಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಕಂಡರ ಎಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನರದ ಹಾಗೆ ಇದ್ದದ್ದು, ಪುರುಷರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ರಂಧ್ರಗಳು, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹದಿನೂರು ರಂಧ್ರಗಳು, ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ದೇಹ ರಚನೆಯಲ್ಲಿರುವ ಸಹಾರ್ಥಗ-ನ್ನು ದೇಶಿಯಾಯಿತು, ಮುಂದೆ ಇದೇ ವಿಷಯವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.

ಮಾಂಸಾಸೃಜ್ಜೇದಸಾಂತ್ರಿಸ್ರೋಯಕೃತ್ ಸ್ವೀಹ್ನೋಶ್ಚ ತುರ್ಧಿಕಾ ||
 ಪಂಚಮೀಚತಥಾನ್ತ್ರಾಣಾಂ ಸ್ಪಷ್ಟೀಚಾಗ್ನಿಧರಾಮತಾ || ೭ ||
 ರೇತೋಧರಾಸಪ್ತಮೀಸ್ಯಾದಿಶಪ್ತಕಲಾಸ್ತುತಾಃ ||

ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಸಪ್ತಕಲೆಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಕಲೆಗಳನ್ನೇ ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಏಳು ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಕಲೆಗೆ “ಮಾಂಸಧರಾ” ಎಂಬ ಹೆಸರ, ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ ಈ ವಿಷಯವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದೇನೆಂದರೆ.- “ತಾಸಾಂ ಪ್ರಥಮಾಮಾಂಸಧರಾಮತುಮಾಸ್ಯಾಂ ಮಾಂಸೇತಿರಾಸ್ನಾಯುಧಮನೀಸ್ರೋತಸಾಂ ಪ್ರತಾಂ ಭವಂತಿ” ಎಂದರೆ ಮೊದಲನೆಯ ಕಲೆಗೆ ಮಾಂಸಧರಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಇದರ ಉಪಯೋಗವೇನೆಂದರೆ ಮಾಂಸಗತವಾದ ಸಿರ, ಸ್ನಾಯು, ಧಮನಿ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧಗಳಾದ ನರಗಳೂ ಈ ಮಾಂಸಗತವಾದ “ಮಾಂಸಧರಾ” ಎಂಬ ಕಲೆಯ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೇ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಿವೆ. ಎರಡನೆಯ ಕಲೆಗೆ ರಕ್ತಧರಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು, ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯಾರಕ್ತಧರಾನಾಮಮಾಂಸಸ್ಯಾಭ್ಯಂತರತಸ್ತಸ್ಯಾಂಶೋಣಿತಂ ವಿಶೇಷತಶ್ಚ ಶಿರಾಸ್ನಾಯುಯಕೃತ್ ಸ್ವೀಹ್ನೋಶ್ಚ ಭವತಿ” ಎಂದರೆ ಎರಡನೆಯ ಕಲೆಗೆ ರಕ್ತಧರಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು, ಈ ಕಲೆಯು ಮಾಂಸಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ,

ಸಿರ. ಸ್ವಾಯು, ಯಕೃತ್ ಎಂಬ ಅವಯವ, ಪ್ಲೀಹ ಎಂಬ ಅವಯವ, ವೃಗಂಧೇಶ, ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ರಕ್ತಧರಾ ಎಂಬ ಕಲೆಯನ್ನು ಗುರ್ತಿಸುವುದು ಮಗಂದರೆ ಯಾವದಾ ವರೂ ಹಾಲು ಬರತಕ್ಕ ಮರಸನ್ನು ಆಯುಧದಿಂದ ಹೊಡೆದರೆ ಹೊಡೆದಿರುವುದು ದಿಂದ ಹಾಲು ಸುರಿಯುವಂತೆ ಈ ರಕ್ತಧರಾ ಎಂಬ ಕಲೆಯು ವೃದ್ಧರಕ್ತವು ಹೊಡೆದಾದೂ ವೆಟ್ಟು ಬಿದ್ದರ ಅಲ್ಲಿಂದ ರಕ್ತವು ಸಾಗುತ್ತದೆ ಮರಸಿನ ಕಲೆಗೆ ಮೇಧೋಧರಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ “ ತೃತ್ತೀಯಾಂ ವೈಧೋಧರಾ ಮೇಧೋಧರಾ ವರ್ಣಭೂತಾನುಮಾದರ ಧ್ವನಿವ್ಯಾಪ್ತಿರ್ವಚಃ ಪದ್ಯಾನ್ವೇಷ್ಯ ಭವತಿ ” ಎಂದರೆ ಮೂರನೆಯ ಕಲೆಗೆ ಮೇಧೋಧರಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಈ ಕಲೆಯು ಮನುಷ್ಯರ ಮೊಟ್ಟೆಯ ಕೆಳಭಾಗ ಅಂದರೆ ಕಿಮ್ಮಿಟ್ಟಿಯ ನೆರೆಯಲ್ಲಿ ಇರುವ ರಕ್ತ ವೃದ್ಧರದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ ಮತ್ತು ಶರೀರಗತವಾದ ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಅಣುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಮೇಧವು ಇರುತ್ತದೆ ಇದೇ ಮೇಧವು ಮೂಲಸ್ಥಿಗ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಷ್ಣ ಎನ್ನುವಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ ಈ ರೀತಿ ಮೇಧವು ಮುಷ್ಣ ಎಂಬ ಧಾರಗಳಿರುವ ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಮೇಧೋಧರಾ ಎಂಬ ಕಲೆಯು ಇರುತ್ತದೆ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಕಲೆಗೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಧರಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಈ ಕಲೆಯು ಯಕೃತ್ ಎಂಬ ಅವಯವದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಥಿರು ಎಂಬ ಅವಯವದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ “ ಚತುರ್ಥೀಶ್ಲೇಷ್ಮಧರಾನಾಮಸರ್ವಸಂಧಿಷುಪ್ರಾಣಭೃತಾಂಭವತಿ ” ನಾಲ್ಕನೆಯ ಕಲೆಗೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಧರಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು, ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಎಲ್ಲಾ ಕೀಲುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಕಲೆಯು ಸ್ಥಿತಿಯು ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತದೆ ಬಂಡಿಯ ಅಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಚಕ್ರ ತಗುಲಿಕೊಂಡಿರುವ ಭಾಗಕ್ಕೆ ವದೇ ವದೇ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದರೇನೇ ಚಕ್ರವು ಸಲೀಸಾಗಿ ತಿರುಗುತ್ತದೆ ಅದರಂತೆ ಈ ಶ್ಲೇಷ್ಮಧರಾ ಎಂಬ ಕಲೆಯು ಸಹಾಯದಿಂದಲೇ ಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಕೀಲುಗಳಲ್ಲಾ ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡುತ್ತಿರುತ್ತವೆ ಇದನೆಯ ಕಲೆಗೆ ಪುರೀಷಧರಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಇದು ಉದರಗತವಾದ ಅಂತ್ರ (ಕರುಳು) ಎಂಬ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ “ ಪಂಚಮೀಪುರೀಷಧರಾನಾಮಯಾಂತಃಕೋಷ್ಠೇಮಲಮುಭಿವಿಭಜತಪಕ್ಷಾಶಯಸ್ಥಾ ” ಎಂದರೆ ಈ ಪುರೀಷಧರಾ ಎಂಬ ಕಲೆಯು ಪಕ್ಷಾಶಯದಲ್ಲಿ ಕೊಂಡು ಕೋಷ್ಠಗತವಾದ ಅಹಾರಸಮಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸಾರವಾದ ಭಾಗ ಮತ್ತು ಮಲಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸುತ್ತದೆ. ಆರನೆಯ ಕಲೆಗೆ ಅಗ್ನಿಧರಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ “ ಷಷ್ಠೀಪಿತ್ತಧರಾನಾಮಯಾಚತುರ್ವಿಧಮನ್ನಪಾನಮುಪಯುಕ್ತಮಾಮಾಶಯಾತ್ಮಚ್ಯುತಂಪಕ್ಷಾಶಯೋಪಸ್ಥಿತಂಧಾರಯತಿ ” ಆರನೆಯ ಕಲೆಗೆ ಪಿತ್ತಧರಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಈ ಕಲೆಯು ಆಮಾಶಯದಿಂದ ಪಕ್ಷಾಶಯಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ನವಾನಗಳನ್ನು ತಡೆದು ಜೀರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ. “ ಅಶಿತಂ ಜಾದಿತಂ ಪೀತಂ ಲೀಡಂ ಕೋಷ್ಠಗತಂ ನೃಣಾಂ || ಚಪ್ಪಿರೈತಿಯಥಾಕಾಲಂ ಶೋಷಿತಂಪಿತ್ತತೇಜಸಾ || ” ಏಳನೆಯ ಕಲೆಗೆ ರೇತೋಧರಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ “ ಸಪ್ತಮೀಶುಕ್ರಧರಾನಾಮಯಾಸರ್ವಪ್ರಾಣಿನಾಂಸರ್ವಶರೀರವ್ಯಾಪಿನೀ ” ಏಳನೆಯ ಕಲೆಗೆ ಶುಕ್ರಧರಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಈ ಶುಕ್ರಧರಾ ಎಂಬ ಕಲೆಯು ಸರ್ವ ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. “ ಯಥಾಪಯಸಿಸರ್ವಿಷ್ಟುಗೂಢ

ಶ್ಲೇಷ್ಣೋದಸೋಂಕುಃ ॥ ಶರೀರೇಷು ತಥಾ ಶುಕ್ರಂ ನೃಣಾಂ ವಿದ್ಯಾದ್ಧಿಷ್ಠಗ್ಗುರಃ ॥”
ಹಾಲಿನಲ್ಲಿರತನುಂ ಕ್ಷೇತುವುಗಳು ಯಾವರೀತಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಕಾಣದೆ ಗುಢವಾಗಿರುತ್ತ
ಮೋ ಹಾಳೆ ಶುಕ್ರಧಾಮವು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸರ್ವತ್ರ ವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಶ್ಲೇಷ್ಣೋದಸೋಂಕುಃ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಸಿತಸ್ತಾದಾನಾರಯಸ್ತ್ವಧಃ ॥ ೭ ॥
ಉಂಧೋಮಗ್ನಾಶಯೋನಾಭೇರ್ವಾಮಭಾಗೇವ್ಯವಸ್ಥಿತಃ ॥
ತಸ್ಯೋಪರಿಲಿಂಚ್ಛೇಯಂ ತದಧಃ ಪವನಾಶಯಃ ॥ ೮ ॥
ಮೂಲಾಯಸ್ತ್ವಧಸ್ತಸ್ತಾಧ್ಯಸ್ತಿಮೂರ್ತಾಶಯಸ್ತ್ವಧಃ ॥
ಜೀವೋಕ್ತಾಶಯಮುರೋಚ್ಛೇಯಾಸ್ತನ್ತಾಶಯಾಸ್ತ್ವಧೀ ॥ ೯ ॥
ಪುನಃಪುನೋಧಿಕಾಶ್ಚೈವ ಶರೀಣಾಮಾರಯಾಸ್ತ್ರಯಃ ॥
ಧಾರ್ವಾಶಯಃ ॥ ೧೦ ॥

ಕಲಗನ್ನು ಹೇಳಿ ಆಶಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ವಕ್ಷಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷ್ಣಾಶಯವಿದೆ. ಆ ಶ್ಲೇಷ್ಣಾಶಯದ ಕೇಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಮಾಶಯ. (ಅಂದರೆ ಭೂಜನ ಮಾಡಿದ ಆಹಾರವು ಅಪಕ್ವವಾಗಿಯೇ ನಿಲ್ಲತಕ್ಕ ಸ್ಥಾನ) ವಿದೆ. “ನಾಭಿಸ್ತನಾಂತರಂಜಂತೋರೂಮಾರಯಾಶಿಸ್ತ್ಯತಃ” ನಾಭಿಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಾಶಯವೆಂದರೆ ವಾತಕಶಯ ಜರರಾಗ್ನಿಗೆ ಸ್ಥಾನವಾದ ಗ್ರಹಣೆ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಅಗ್ನಾಶಯವಿದೆ. ಇದು ನಾಭಿಯ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಲಗಡೆಯಲ್ಲಿದೆ. “ಅಗ್ನ್ಯಧಿಷ್ಠಾನಮನ್ನಸ್ಯಗ್ರಹಣಾದ್ಗ್ರಹಣೇನುತಾ ॥ ನಾಭೇರುಪರಿಸಾಹ್ಯಗ್ನಿಬಲೋಪಸ್ತಂಭವಾಹಿಚಃ” ಆ ಅಗ್ನಾಶಯದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಿಲ ಎಂಬದಾಗಿ ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಾಯರಿಕೆಗೆ ಸ್ಥಾನವಾದ ಜಲಾಶಯವಿದೆ. “ಜಲವಾಹಿತಿರಾವೂಲಾತಿಲಂ” ವೃದ್ಧವಾಗುತ್ತದ್ದಲ್ಲಿ “ಅಗ್ನೇರೂರ್ಧ್ವಂಜಲಂ ಸ್ಥಾಪ್ಯಂತದನ್ನಂಚಜಲೋಪರಿ ॥ ಅಗ್ನೇರಧಸ್ತಮಂವಾಯುಸ್ಥಿತೋಗ್ನಿಂಧಮತೇನೈಃ ॥ ವಾಯುಸಾಧಮಮಾನೋಗ್ನಿರತ್ಯುಷ್ಣಂಕುರುತೇಜಲಂ ॥ ತದನ್ನಮುಷ್ಣತೋಯೇನಸಮಂತಾತ್ಪಚ್ಯತೇನೈಃ” ಅಗ್ನಾಶಯದ ಕೇಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ಇರತಕ್ಕ ವಾಯುವಿನ ಸ್ಥಾನವಾದ ಪವನಾಶಯ, ಇದಕ್ಕಿಂತ ಕೇಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಲಕೋಶ ಅದರ ಕೇಳಭಾಗದಲ್ಲಿಯೇ ಬಸ್ತಿ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೂತ್ರಕೋಶ, ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕೊಂಚ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ಲೀಹ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದೇ ಜೀವಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಆಧಾರವಾದ ರಕ್ತದ ಸ್ಥಾನ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಎಳು ಆಶಯಗಳಿವೆ. ಈ ಎಳು ಆಶಯಗಳು ಪುರುಷರಿಗೆ, ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಪುರುಷರಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಮೂರು ಆಶಯಗಳಿವೆ, ಯಾವುವೆಂದರೆ: ಗರ್ಭಾಶಯ ಮತ್ತು ಸ್ತನಾಶಯ. ಈ ಗರ್ಭಾಶಯವೆನ್ನುವುದು ಸಕ್ಕಾಶಯ ಎಂದರೆ ಮಲಾಶಯದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದೆ. ಸ್ತನಾಶಯಗಳೆರಡೂ ಸ್ತನಗಳಲ್ಲಿವೆ.

ರಸಾಸ್ಯಜ್ಞಾಂಸಮೇದೋಸ್ಥಿಮಜ್ಜಾಶುಕ್ರಾಣಿಧಾತವಃ ॥
ಜಾಯಂತೇನೋನೈತಸ್ಯವೇಪಾಚಿತಾಃ ಪಿತ್ತತೇಜಸಾ ॥ ೧೧ ॥
ರಸಾದ್ರಕ್ತಂತತೋಮಾಂಸಂಮಾಂಸಾನ್ಮೇದಃ ಪ್ರಜಾಯತೆ ॥
ಮೇದಸೋಸ್ಥಿತತೋಮಜ್ಜಾಮಜ್ಜಾಯಾಃ ಶುಕ್ರಸಂಭವಃ ॥ ೧೨ ॥

ರಸ, ರಕ್ತ, ಮಾಂಸ, ಮೇದಸ್ಸು, ಅಸ್ಥಿ, ಮಜ್ಜೆ, ಶುಕ್ರಗಳೆಂಬ ಸಪ್ತಧಾತುಗಳೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಭೋಜನ ಮಾಡಿದ ಆಹಾರವು ಶರೀರಗತವಾದ ಪಾಚಕಪಿತ್ತದಿಂದ ಪಕ್ವವಾಗುವುದರಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ ಹುಟ್ಟಿತಕ್ಕ ಕ್ರಮವ್ಯಾವಧಿವರೆ ರ-ಧಾತುವಿನಿಂದ ರಕ್ತ, ರಕ್ತಧಾತುವಿನಿಂದ ಮಾಂಸ, ಮಾಂಸದಿಂದ ಮೇದಸ್ಸು ಈ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಪಾಚಕಪಿತ್ತವೆಂಬ ಧಾತ್ವಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಕ್ವವಾಗಿ ಅಂದರೆ ರಸವು ಪಕ್ವವಾಗಿ ರಕ್ತ, ರಕ್ತವು ಪಕ್ವವಾಗಿ ಮಾಂಸ ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ.

ಜಿಹ್ವಾನೇತ್ರಕಪೋಲಾನಾಂಜಲಂಪಿತ್ತಂಚರಂ.ಕಂ ||

ಕರ್ಣವಿಡ್ರಸನಾದಂತಕಕ್ಷಾಮೇಧ್ರಾದಿಜುಮಲಾ || ೧೩ ||

ನಖನೇತ್ರಮಲಂವಕ್ತ್ರೇಸ್ಥಿಗ್ಧತ್ವಂಪಿಟಿಕಾಸ್ತಥಾ ||

ಜಾಯಂತೇಸಪ್ತಧಾತೂನಾಂಮಲಾನ್ಮೇತಾನ್ಯನುಕ್ರಮಾತ್ || ೧೪ ||

ಕಫಃಪಿತ್ತಂಮಲಂಖೇಷುಸ್ವೇದೋನಖರೋಮುಚ ||

ನೇತ್ರವಿಟ್ತ್ವಕ್ಷುಚ್ಛೇಹೋಧಾತೂನಾಂಕ್ರಮಶೋಮಲಾಃ || ೧೫ ||

ಧಾತುಮಲಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಜಿಹ್ವಾ ಎಂದರೆ ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕ ನೀರುಜೊಲ್ಲು, ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ನೀರು, ಕೆನ್ನೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕ ಬೆವರಿನಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೀರು, ಇವು ಮೂರೂ ರಸಧಾತುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಲಗಳು ಶರೀರಕ್ಕೆ ಕಾಂತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ರಂಜಕವೆಂಬ ಪಿತ್ತವು ರಕ್ತಧಾತುವಿನ ಮಲವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಕರ್ಣವಿಟ್ ಅಂದರೆ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಗುಗ್ಗಿ ಎಂಬ ಮಲವು ಮಾಂಸ ಮಲವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ನಾಲಿಗೆ, ಹಲ್ಲು, ಕಂಕಳು, ಶಿಶ್ನ ಇವುಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮಲಗಳು ಮತ್ತು ಬೆವರು ಸಹ ಮೇದೋಧಾತುವಿನ ಮಲವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ ಉಗುರುಗಳು ಅಸ್ಥಿ ಮಲವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ನೇತ್ರಮಲವೆಂದರೆ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಕೆಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಪಿಸರು, ವಕ್ತ್ರೇಸ್ಥಿಗ್ಧತಾ ಎಂದರೆ ಬಾಯಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಜಿಡ್ಡು ಸಹ ಮಜ್ಜೆಧಾತುವಿನ ಮಲವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಪಿಟಿಕಾ ಅಂದರೆ ಮೊಡವೆ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಯವ್ವನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಬೊಕ್ಕೆಗಳು ಶುಕ್ರಮಲವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರ, “ಕಿಟ್ಟಿಮನ್ನಸ್ಯವಿಣ್ಮೂತ್ರಂ ರಸಸ್ಯತುಕಫಃ, ಅಸ್ಯಜಃಪಿತ್ತಂ, ಮಾಂಸಸ್ಯತುಮಲಂಖೇಷು ಸ್ವೇದಸ್ತುಮೇದಸಃ ನಖಮಸ್ಥೈಸ್ತಲೋಮಾದ್ಯಾನುಜ್ಞಃ, ಶುಕ್ರಸ್ಯಾತಿಪ್ರಸನ್ನತ್ವಾನ್ಮಲಾಭಾವಇತಿ ಸ್ಮೃತಃ”

ಸ್ವಸ್ಯಂರಜಶ್ಚ ನಾರೀಣಾಂಕಾಲೇಭವತಿಗಚ್ಛತಿ ||

ಶುದ್ಧಮಾಂಸಭವಸ್ವೇಹಸ್ನಾಪಸಾಪರಿಕೀರ್ತಿತಾ || ೧೬ ||

ಸ್ವೇದೋದಂತಾಸ್ತಥಾಕೇಶಾಸ್ತಥೈವಾಜಶ್ಚ ಸಪ್ತಮಂ ||

ಇತಿಧಾತುಭವಾಜ್ಞೇಯಾವತೇಸಪೋಪಧಾತನಃ || ೧೭ ||

ಓಜಸ್ಸರ್ವಶರೀರಸಂಶೀತಂಸ್ಥಿಗ್ಧಂಸ್ಥಿರಂಮತಂ ||

ಸೋಮಾತ್ಮಕಂಶರೀರಸ್ಯಬಲಪುಷ್ಪೀಕರಂಮತಂ || ೧೮ ||

ಉಪಧಾತುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರೀಯರಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿತಕ್ಕ ರಸಧಾತುವಿನ ಉಪಧಾತುವಾದ ನೈನ್ಯವೂ ರಕ್ತಕ್ಕೆ ಉಪಧಾತುವಾದ ರಜಸ್ಸೂ ಅದರದರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ

ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುತ್ತದೆ, -ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೋಗುತ್ತದೆ, ಶುದ್ಧವಾದ ಮಾಂಸದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಸ್ನೇಹರೂಪ ಉಪಧಾತುವಿಗೆ ವಸಾ ಎಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು, ಮೇದಸ್ಸಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಉಪಧಾತುವಿಗೆ ಸ್ವೇದ (ಬೆಸರು) ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಸ್ಥಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಉಪಧಾತುವೇ ಹಲ್ಲುಗಳು ಮಜ್ಜಾಧಾತುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಉಪಧಾತುವೇ ಕೂದಲುಗಳು. ಶುಕ್ರಧಾತುವಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಉಪಧಾತುವೇ ಓಜೋಧಾತು ಈರೀತಿಯಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಪ್ತಧಾತುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಉಪಧಾತುಗಳನ್ನೂ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಓಜಸ್ಸು ಎಂಬ ಶುಕ್ರಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಧಾತುವಿನ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ಓಜೋಧಾತುವು ರೋಮದಲ್ಲಿ ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪ್ತವಾಗಿ, ತಣ್ಣಗೆ ಸ್ಥಿಗ್ಧವಾಗಿ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ಅಂದರ ನಾರರೂಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಮೂಲಕಾರಣವಾದ್ದರಿಂದ ಇದನ್ನು ನೋಮಸ್ವರೂಪನೆಂದು ಆಯುರ್ವೇದಜ್ಞರು ಕರೆದಿದ್ದಾರೆ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಒಲ ಮತ್ತು ಪುಷ್ಟಿಗಳು ಈ ಓಜೋಧಾತುವಿನಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

ಜ್ಞೇಯಾವಭಾಸಿನೀಪೂರ್ವಸಿಧ್ಧ ಸ್ಥಾನಂಚಸಾಮತಾ ||
ದ್ವಿತೀಯಾಲೋಹಿತಾಜ್ಞೇಯಾತಿಲಕಾಲಕಜನ್ಮಭೂಃ || ೧೯ ||
ಶ್ವೇತಾತ್ಯತೀಯಾಸಂಖ್ಯಾತಾಸ್ಥಾನಂಚರ್ಮದಲಸ್ಯಸಾ ||
ತಾಮ್ರಾಚತುರ್ಥೀವಿಜ್ಞೇಯಾಕಿಲಾಸಶ್ಚಿತ್ರಭೂಮಿಕಾ || ೨೦ ||
ಪಂಚಮೀವೇದನೀಖಾತಾಸರ್ವಕುಷ್ಮೋದ್ಭವಸ್ತತಃ ||
ವಿಖ್ಯಾತಾರೋಹಿಣೀಷಷ್ಠೀಗ್ರಂಥಿಗಂಡಾಪಚೀಸ್ಥಿತಿಃ || ೨೧ ||
ಸ್ಥೂಲಾತ್ಯಕ್ ಸಪ್ತಮೀಖ್ಯಾತಾವಿದ್ರಧ್ಯಾದೇಸ್ಥಿತಿಶ್ಚ ಸಾ ||
ಇತಿ ಸಪ್ತಚಕ್ರಪೋಕ್ತಾಸ್ಥೂಲಾಪ್ರೀಹೀದ್ವಿನಾತ್ರಯಾ || ೨೨ ||

ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸಪ್ತತ್ವಕ್ಕೆ (ಏಕುಚರ್ಮ) ಗೆ ನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಮೊದಲನೆಯ ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ಅವಭಾಸಿನೀ ಎಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು ರೋಮದ ವರ್ಣವನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕ ಚರ್ಮ, ಈ ಮೊದಲನೆಯ ಚರ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಸಿಧ್ಧ, ಪದ್ಮಕಂಠಿಕ ಎಂಬ ಚರ್ಮರೋಗಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಎರಡನೆಯ ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ಶ್ವೇತಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಈ ಎರಡನೆಯ ಚರ್ಮವೇ ತಿಲಕಾಲಕ, ನೃಚ್ಛ, ಸ್ವಂಗಗಳೆಂಬ ಚರ್ಮವಿಕಾರಗಳಿಗೆ ಸ್ಥಾನವಾದದ್ದು, ಮೂರನೆಯ ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ಶ್ವೇತಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಈ ಚರ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಚರ್ಮದಳ, ಮಶಕ, ಅಜಗಲ್ಲಿಕಾ ಎಂಬ ಕುಷ್ಠಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ತಾಮ್ರಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಈ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಚರ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ನೇ ಕಿಲಾಸ, ಶ್ಚಿತ್ರ (ತೊನ್ನು) ಎಂಬ ಕುಷ್ಠಗಳು ಹುಟ್ಟುವುದು, ಐದನೆಯ ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ನೇ ವೇದನೀ ಎಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು ಈ ಚರ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ಸಮಸ್ತವಾದ ಕುಷ್ಠಗಳೂ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ ಆರನೆಯ ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ರೋಹಿಣೀ ಎಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು, ಇದರಲ್ಲಿಯೇ ಗ್ರಂಥಿಗಳು ಅಂದರ ಕಫ ಮೇದಸ್ಸು ಇವುಗಳು ಪ್ರಧಾನಗಳಾದ, ಶ್ಲೀಷದ (ಅನೇಕಾಲು), ಅಬುರದ (ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಬಾವು) ಗಳಗಂಡ, ಗಂಡವಾಲೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಏಳನೆಯ ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ಸ್ಥೂಲಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಈ ಏಳನೆಯ ಚರ್ಮದಲ್ಲಿಯೇ ವಿದ್ರಧಿಗಳು, ಭಗಂವೆರ, ಅರ್ಶಸ್ಸು (ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ) ಇವುಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ ಈರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಪ್ತತ್ವ

ಕ್ಯುಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು, ಈ ನಪುತ್ವಕ್ಕುಗಳೂ ದವ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು. ಭತ್ತಂಕಾಳಿನ
ವ್ಯವಗಮನು.

ನಾಯುಃ ಪಿತ್ತಂ ಕಪೋದೋಷಾಧಾತವಃ ಸ್ವಯಲಾಮತಾಃ ||

ತತ್ರಾಪಿ ವಂಚಧಾಖ್ಯಾತಾ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ದೇಹಧಾರಣಾತ್ || ೨೩ ||

ಶರೀರದೂಷಣಾದ್ಧೋಷಾಧಾತವೋ ದೇಹಧಾರಣಾತ್ ||

ವಾತಪಿತ್ತಕಫಾಜ್ಞೇಯಾಮುಲಿನೀಕರಣಾನ್ಮಲಾಃ || ೨೪ ||

ಪಿತ್ತಂ ಪುಗುಕಃ ಸುಗುಪಂ ಗಮೋ ಮಲಧಾತವಃ ||

ವಾಯು ನಾಯತ್ರ ನೀಯಂತೆ ತತ್ರ ಗಚ್ಛಂತಿ ಮೇಘವತ್ || ೨೫ ||

ಪವನಸ್ತೇಷು ಬಲವಾನ್ವಿಭಾಗಕರಣಾನ್ಮಲತಃ ||

ರಜೋಗುಣಮಯಃ ಸೂಕ್ಷ್ಮಶ್ವೇತೋರೂಕ್ಷೋಲಘುಶ್ಚಲಾಃ || ೨೬ ||

ಮಲಾಶಯೇ ಚ ರೇತೋಷ್ಪೇನ ಹ್ನಿಸ್ಥಾನೇ ತಥಾಹ್ಯದಿ ||

ಕಂಠೇ ಸರ್ವಾಂಗದೇಶೇಷು ವಾಯುಃ ಪಂಚಪ್ರಕಾರತಃ || ೨೭ ||

ಅಪಾನಸ್ಯಾತ್ಮನ ಮಾನಶ್ಚ ಪ್ರಾಣೋದಾನಾತಃ ||

ವ್ಯಾನ್ಶ್ವೇತಿಸಮೀರಸ್ಯ ನಾಮಾನ್ಯುಕ್ತಾನ್ಯನುಕ್ರಮಾತ್ || ೨೮ ||

ಮಲಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಾತ, ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳೆಂಬ ಮೂ
ರಕ್ಕೂ ದೋಷಗಳೆಂಬವಾಗಿಯೂ, ಧಾತುಗಳೆಂಬವಾಗಿಯೂ, ಮಲಗಳೆಂಬವಾಗಿಯೂ
ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ವ್ಯವಹಾರವುಂಟು. ಈ ಮೂರೂ ದೇಹಕಾರ್ಯಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ
ನಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದೊಂದೂ ಐವೈದು ಹೆಸರಿನಿಂದ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ
ಸಹಾಯ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಈ ಮೂರೂ ಕುಪಿತಗಳಾದರೆ ಶರೀರಕ್ಕೆ ರೋಗವನ್ನು ತಂದು
ಹಾಕಿ ಹಾಳುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇವಕ್ಕೆ ದೋಷಗಳೆಂಬ ಹೆಸರು. ಕುಪಿತಗಳಾಗದೆ
ಸಾಮ್ಯವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಶರೀರವನ್ನು ಸುಖವಾಗಿ ಇಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಧಾತುಗಳೆಂಬ
ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಇವುಗಳ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದರೂ ಶರೀರವನ್ನು
ಮಲಿನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮಲಗಳೆಂಬ ಹೆಸರನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳು
ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತಧಾತುಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಚಲನ ವಲನಾದಿ ಯಾವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನೂ
ಹೊಂದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ ಮೋಡವು ವಾಯುವು ಎಳೆದತ್ತ ಚಲಿಸುವಂತೆ,
ಇವುಗಳೂ ದೇಹಗತವಾದ ವಾಯುವಿನ ಚಲನ ವಲನಾದಿಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿವೆ. ಈ ವಾತ
ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳ ನಡುವೆ ವಾಯುವೇ ಬಲವತ್ತರವಾದದ್ದು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು
ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಿ ವಿಭಜನ ಮಾಡುವುದು ಮೊದಲಾದ ಕೆಲಸಗಳೆಲ್ಲಾ ವಾಯುವಿನ ಸಹಾಯ
ದಿಂದಲೇ ನಡೆಯಬೇಕಾಗಿದೆ. ಈ ವಾಯುವು ರಜೋಗುಣವೇ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಉಳ್ಳದ್ದು.
ಅಂದರೆ ರಾಜಸ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಅಂದರೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸತಕ್ಕದ್ದಲ್ಲ. ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ತಣ್ಣಿ
ಗೆ ಗೋಚರವಾಗುತ್ತದೆ. ಗುಣತಃ ನೋಡಿದರೆ ರೂಕ್ಷ ಅಂದರೆ ಕಠಿಣ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದು.
ಹಗುರವಾದದ್ದು, ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿರದೆ ಸರ್ವದಾ ಚಲಿಸುವ ಸ್ವಭಾವ
ವುಳ್ಳದ್ದು ದೇಹದಲ್ಲಿ ಈ ವಾಯುವು ಮಲಸ್ಥಾನ ಅಂದರೆ ಮಲಾಶಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಶರೀರ
ದಲ್ಲಿ ನಡೆಯತಕ್ಕ ಆಹಾರ ಸಾಕಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಸಹಾಯಕವಾದ ಕೋಷ್ಠಾಗ್ನಿಯ

ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ, ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ, ಶರೀರದ ಸರ್ವಾವಯವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ಥಾನಾನುಗುಣವಾದ ಹಸಿರು ಒಂದುವಿಧವು ಸಂಚರಿಸುತ್ತದೆ. ಅಪಾನ, ಸಮಾನ, ಪ್ರಾಣ, ಉದಾನ, ಅಪಾನವಾಯುವು ಮಧ್ಯಶಯನದಲ್ಲಿಯೂ, ಸಮಾನವಾಯುವು ನಾಭಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೂ, ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೂ, ಉದಾನವಾಯುವು ಕಂಠಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ, ವಾಯುವಾಯುವು ಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ, ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಚರಿಸುತ್ತದೆ.

ಪಿತ್ತಮುಷ್ಣಂತ್ರೇಣ ನೀಲಂ ಸತ್ಪಗುಣೋತ್ತರಂ ||
 ಕಿಟುಲಿಕ್ತರಸಂಜ್ಞೇ ಒಂದೊಂದು ಚಾಮು ತಾಂ ಪ್ರಜೇತ || ೨೯ ||
 ಅಗ್ನ್ಯಾಶಯೇಭ್ಯಃ ಸ್ತಮಗ್ನಿ ರೂಪಂತಿಲೋನ್ನಿತಂ ||
 ವ್ಯಜಕಾಂತಿಕರಂ ಮೂಲೇಷಾಭ್ಯಂಗಾದಿಸಾಚಕಂ || ೩೦ ||
 ಸೃಷ್ಟಿಯು ಕೃತಿಯು ರ್ತಂತದ್ರ ಸಂಶೋಣಿತಂ ನಯೇತ ||
 ಯಾತ್ರಿತ್ತಂ ನೇತ್ರೇ ಗೋರೂಪದರ್ಶನಕಾರಿತತ್ || ೩೧ ||
 ಮುಷ್ಣಂತ್ರದಂತಿಷ್ಠೇನ್ಮೇಧಾಪ್ರಜ್ಞಾಕರಂ ಚ ತತ್ ||
 ಮೂಲಕಂಭ್ರಜಕೇ ವರಂಜಕಾಲೋಚಕೇ ತಥಾ || ೩೨ ||
 ಸಾಧಕಂಚೇತಿಪಂ ವಸಿತ್ತಸಾಮಾನ್ಯನುಕ್ರಮಾತ್ ||

ಪಿತ್ತದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಪಿತ್ತವು ಉಷ್ಣಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು. ನೀರಿನಂತೆ ಅದು ದ್ರವವದಾರ್ಥ. ಅದರ ಬಣ್ಣ ಹಳದಿ ಮತ್ತು ನೀಲಿ, ಸತ್ಪಗುಣವೇ ಅದರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಾರ ಮತ್ತು ಕಠಿಣಾದರ ರಸಗಳು. ಪಕಾಶಸ್ಥಿಯಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತವು ಅತಿಯಾಗಿ ಪಕ್ಷವಾದರೆ ಆಗ್ನಿ ದುರ್ಬಲವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ ಅದು ಇರತಕ್ಕ ಸ್ಥಾನಗಳು, (ಪಕ್ವಾಶಯ ಮತ್ತು ಆಮಾಶಯಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವುದು ಅಗ್ನ್ಯಾಶಯ, ಅಗ್ನ್ಯಾಶಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪಿತ್ತವು ಆಹಾರಪಚನಕಾರ್ಯದಿಂದ ಅಗ್ನಿ ರೂಪವಾಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಪ್ರಮಾಣವು ಎಳ್ಳುಕಾಳಿನಷ್ಟು. “ ಸ್ಥೂಲಕಾಯೇಷು ಸತ್ಪೇಷು ಯವಮಾತ್ರಂ ಪ್ರಮಾಣತಃ || ಹ್ರಸ್ವಮಾತ್ರೇಷು ಸತ್ಪೇಷು ಫಿಲಮಾತ್ರಂ ಪ್ರಮಾಣತಃ || ಕ್ರಿಮಿಕೀಟವತಂಗೇಷು ಧಾಲಮಾತ್ರಂ ಹಿತಿಷ್ಠತಿ || ” ಈ ಪ್ರಮಾಣ, ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ವಾಚಕವಿತ್ತದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅಳಿಸುತ್ತದೆ. ಸ್ಥೂಲ ಶರೀರವುಳ್ಳ ಗಜಾದಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವಾಚಕವಿತ್ತವು ಧತ್ತದಕಾಳಿನಷ್ಟು, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಚಿಕ್ಕ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಎಳ್ಳು ಕಾಳಿನಷ್ಟು, ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಾದಿಗಳ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೂದಲಿನಷ್ಟಿರುತ್ತದೆ. ಚರ್ಮದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪಿತ್ತವು ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆ ಹಚ್ಚತಕ್ಕ ಲೇಪಗಳು, ಅಭ್ಯಂಗಕ್ಕಾಗಿ ಹಚ್ಚತಕ್ಕ ತೈಲ ಇವುಗಳನ್ನು ವರಿಪಕ್ಷಸ್ಥಿತಿಗೆ ತಂದು ಅವುಗಳ ಗುಣವು ಶರೀರಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ಯಕೃತ್ ಎಂಬ ಅವಯವದಲ್ಲಿರುವ ಪಿತ್ತವು ರಸಧಾತುವನ್ನು ವರಿಪಕ್ಷಸ್ಥಿತಿಗೆ ತಂದು ರಕ್ತಧಾತುವಾಗಿನಾಡುತ್ತದೆ ಚಕ್ಷುರಿಂದ್ರಿಯಗತವಾದ ಪಿತ್ತವು ವದಾರ್ಥಗಳ ಸ್ವರೂಪವು ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ದ್ವಾರಾ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಗೋಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ಹೃದಯದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಪಿತ್ತವು ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ ಜ್ಞಾಪಕಶಕ್ತಿ ಇವುಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ

ಐದು ವಿಧವಾದ ಪಿತ್ತದ ಹೆಸರುಗಳೇನಂದರೆ:- ಪಾಚಕ, ಭ್ರಾಜಕ, ರಂಜಕ, ಅಲೋಚಕ, ಸಾಧಕಗಳೆಂಬವಾಗಿ

ಕಫಃ ಸ್ನಿಗ್ಧೋ ಗುರುಶ್ಚೈತಪಿಚ್ಛಿಲಶ್ಚೀತಲಸ್ತಥಾ || ೩೩ ||
 ತಮೋಗುಣಾಧಿಕಸ್ವಾದುಃಪಿಧಗ್ಧೋಲನಣೋಭವೇತ್ ||
 ಕಫಶ್ಚಾ ಮಶಯೇನೂರ್ಧ್ವಿಕಂಠೇಹೃದಿಚಸಂಧಿಷು || ೩೪ ||
 ತಿಷ್ಠನ್ತುರೋತಿದೇಹೇಷು ಸ್ಥೈರ್ಯಂ ಸರ್ವಾಂಗಸಾಟನಂ ||
 ಕ್ಲೇದನಸ್ನೇಹನಶ್ಚೈವ ರಸನಶ್ಚಾಪಲಂಬನಃ || ೩೫ ||
 ಶೇಷ್ಮಕಶ್ಚೇತಿನಾಮಾನಿಕಫಸ್ಯೋಕ್ತಾನ್ಯನುಕ್ರಮಾತ್ ||

ದೇಹಗತವಾದ ಕಫವ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಕಫವು ಜಡ್ಡು, ಗುರುಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು, ಬಿಳೀಬಣ್ಣ, ಅಂಟುಂಟಾಗಿರುತ್ತದೆ, ತಣ್ಣಗಿರುತ್ತದೆ, ಕಫದಲ್ಲಿ ತಮೋಗುಣವೇ ಪ್ರಚಾರ. ಯಾವಾಗಲೂ ಅದರ ರಸ ಸಿಹಿ. ಅತಿವಕ್ತೃವಾದರೆ ಮಾತ್ರ ಉಪ್ಪು ಎತ್ತುಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕಫವು ಆಮಾಶಯದಲ್ಲಿ, ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ, ಕಂಠದಲ್ಲಿ, ಹೃದಯದಲ್ಲಿ, ಅವಯವದಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ರೋರಕ್ಕೆ ದಾಡ್ಯವನ್ನೂ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಚಟುವಟಿಕೆಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ ಕ್ಲೇದನ, ಸ್ನೇಹನ, ರಸನ, ಅವಲಂಬನ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಕ ಎಂಬವಾಗಿ ಈ ಕಫಕ್ಕೆ ಐದು ಹೆಸರುಗಳು.

ಸ್ನಾಯುಮೋಬಂಧನಂಪ್ರೋಕ್ತಾಪೇಹೇಮಾಂಸಾಸ್ಥಿಮೇದಸಾಂ || ೩೬ ||
 ಸಂಧಯಶ್ಚಾಂಗಸಂಧಾನಾದ್ವೇಹೇಪ್ರೋಕ್ತಾಃ ಕಫಾಸ್ಥಿತಾಃ ||
 ಆಧಾರಶ್ಚ ತಥಾಸಾರಃ ಕಾಯೇಸ್ಥೀನಿಬುಧಾಜಗುಃ || ೩೭ ||
 ಮರ್ನಾಣಿಚೇನಾಧಾರಾಣಿಪ್ರಾಯೇಣಮುನಯೋಜಗುಃ ||

ಮಾಂಸ, ಅಸ್ಥಿ, ಮೇದಸ್ಸುಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಪೃತವಾದ ಈ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸ್ನಾಯುಮಃ ಅಂದರೆ ಶರೀರಗತವಾದ ಮಾಂಸರಜ್ಜುಗಳು ಬಂಧನಕರಗಳು ಅಂದರೆ ಹಗ್ಗಗಳಂತೆ ಭದ್ರವಾಗಿ ಕಟ್ಟಲು ಸಾಧನಗಳು, ಕೈಯ್ಯಿ, ಕಾಲು ತಲೆಗಳಂಥ ಶರೀರದ ನಾನಾಭಾಗಗಳನ್ನು ದೇಹದೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸತಕ್ಕ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಧಿಗಳೆಂಬ ಹೆಸರುಗಳು. ಈ ಸಂಧಿಗಳ ಚಲನ ವೇಗವಿಗಳು ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಅಲ್ಲಿ ಕಫವಿರುತ್ತದೆ ಈ ಸಂಧಿಗಳು ಎರಡು ವಿಧ ಚಲ, ವಿಚಲ, ಚಲ ಅಂದರೆ ಚಲಂಚಮಾತ್ರ ಚಲಿಸತಕ್ಕವುಗಳು, ವಿಚಲ ಅಂದರೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಚಲಿಸತಕ್ಕವುಗಳು. ಹಸ್ತೋಕ್ತಂಶ್ಚಾಂಗಮಾಂಸಸಂಧಯಶ್ಚ ಚಲಾಸ್ಥಿತಾಃ || ಷೋಷ್ಠಾಂಗಸಂಧಯಶ್ಚ ವೇದಿವಿಚ್ಛೇದಯಾಚಲಾಬುಧೈಃ || ಎಂಬುಗಳು ಶರೀರ ರಚನೆಗೆ ಮೂಲಾಧಾರಗಳೆಂದು ಮತ್ತು ಶರೀರಗತವಾದ ಇತರ ಎಲ್ಲಾ ವದಾರ್ಥಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಸಾರವೆಂದು ಅಂದರೆ ಮೂಲವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ವದಾರ್ಥಗಳೇ ಅಸ್ಥಿಗಳು ಈ ಅಸ್ಥಿಪಂಚುಕ್ತೇನಿ ಮಾಂಸಗಳನ್ನು ಸ್ನಾಯುಜ್ಜುಗಳಿಂದ ಬಿಗಿದು ಶರೀರವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಾರೆ ಇನ್ನು ಶರೀರಗತವಾದ ವ್ರಾಣರಕ್ತಗಳಿಗೆ ಮೂಲವಾಗಿ ಸ್ನಾಯು ಅಂದರೆ ಮಾಂಸವು ದೇಹಕ್ಕೆ ಕೊಂಚವೇ ಹಿಂಸೆಯಾದರೂ ಪ್ರಾಣಶಕ್ತಿಯೇ ಹಾರಿಹೋಗುತ್ತದೋ ಶರೀರಗತವಾದ ಅಂತಃ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಮರ್ನಾಸ್ಥಾನಗಳೆಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರುಗಳು. ಈ ಮರ್ನಾಸ್ಥಾನಗಳು ಮಾಂಸಾಸ್ಥಿ ಭೇದ

ದಿಂದ ಅನೇಕಪ್ರಕಾರಗಳಾಗಿವೆ. “ ಸೋಮಮಾರುತತೇಜಾಂಸಿರಜಸ್ಸತ್ಯತಮಾಂಸಿ ಚ || ಮರ್ಮಸುಸ್ತಾಯುಶಃಪುಂಸಾಂಭೂತಾತ್ಮಾಚಾನತಿಷ್ಠತೇ || ಮರ್ಮಸ್ತು ಭಿಹತಾಸ್ತನ್ಮಾನ್ನಜೀವಂತಿಶರೀರಿಣಃ ”

ಮಾಂಸಪೇಶೋಬಲಾಯಸ್ಯುರವಷ್ಟಂಭಾಯದೇಹಿನಃ || ೩೯ ||

ಪ್ರಸಾರಣಾಕುಂಚನಯೋರಂಗಾನಾಂಕಂಡರಾಮತಾಃ ||

ಶರೀರಗತಗಳಾದ ಮಾಂಸಖಂಡಗಳು ಶರೀರವು ಬಲವಾಗಿ ದೃಢವಾಗಿರಲು ಮುಖ್ಯ ಆಧಾರಗಳು ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ನೀಡುವುದು ಮಡಚುವುದು ಈ ಕೆಲಸಗಳಿಗೆ ಸಾಧನಗಳಾದ ಮಾಂಸಗಳಿಗೆ ಕಂಡರಗಳೆಂಬ ಹೆಸರು.

ನಾಸಂನಯನಕರ್ಣಾನಾಂಧ್ವೇದ್ವೇರಂಧ್ರೇಪ್ರಕೀರ್ತಿತೇ || ೪೦ ||

ಮೇಹವಾಪಾನವಕ್ತ್ರಾಣಾಮೇಕೈಕಂರಂಧ್ರಮುಚ್ಯತೇ ||

ದಶಮಂಮಸ್ತಕೇಪ್ರೋಕ್ತಂರಂಧ್ರಾಣೇತಿನೃಣಾಂವಿದುಃ || ೪೧ ||

ಸ್ತ್ರೀಣಾಂತ್ರಿಣ್ಯಧಿಕಾನಿಸ್ಯುಸ್ತನಯೋರ್ಗರ್ಭವರ್ತನಃ ||

ಸೂಕ್ಷ್ಮಭಿದ್ರಾಣಿಚಾನ್ಯಾನಿಮತಾನಿತ್ವಚಿಜನ್ಮಿನಾಂ || ೪೨ ||

ಶರೀರಗತಗಳಾದ ರಂಧ್ರಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ ಮೂಗು, ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಎರಡೆರಡು ರಂಧ್ರಗಳಿವೆ. ಮೇಹನ ಅಂದರೆ ಶಿಶ್ನ (ಪುರುಷರ ಮರ್ಮಸ್ಥಾನ) ಗುದದ್ವಾರ ಅಂದರೆ ಮಲಮಾರ್ಗ ಮತ್ತು ಬಾಯಿ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದೇ ರಂಧ್ರಗಳು. ನೆತ್ತಿಯ ಮೇಲಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರವು ಹತ್ತನೆಯದು ಪುರುಷರ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ರಂಧ್ರಗಳಿವೆ ಸ್ತ್ರೀಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇನ್ನು ಮೂರುರಂಧ್ರಗಳು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಇವೆ. ಯಾವನೆಂದರೆ:- ಎರಡು ಸ್ತನಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಂತೇಗರ್ಭದ್ವಾರ ಒಂದು. ಇವುಗಳೆಲ್ಲದ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷಗಳ ಶರೀರಾದ್ಯಂತದಲ್ಲಿಯೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮಗಳಾದ ಅನೇಕ ರಂಧ್ರಗಳು ಚರ್ಮಗತಗಳಾಗಿವೆ.

ತದ್ವಾಮೇಪುಪ್ಪುಸಸ್ಲೀಹೌದಕ್ಷಿಣಾಂಗೈಕೃನ್ಮತಂ ||

ಗುದಾನನ್ಮಾಯೋರಾಧಾರ ಪುಪ್ಪುಸಃ ಪ್ರೋಚ್ಯತೇಬುಧೈಃ || ೪೩ ||

ರಕ್ತವಾಹಿರಿರುಮೂಲಾಸ್ಲೀಹಾಖ್ಯಾತಾಮಹರ್ಷಿಭಿಃ ||

ಯಾಕೃದ್ರಂಜಕಪಿತ್ತಗ್ರಸ್ಥಾನಂರಕ್ತಸ್ಯಸಂಶ್ರಯಃ || ೪೪ ||

ಜಲವಾಹಿರಿರುಮೂಲಂತ್ಯಷ್ಣಾಚ್ಛಾದನಕಂತಿಲಂ ||

ಗುದರದೊಳಗಿರುವ ಪುಪ್ಪುಸ ಸ್ಲೀಹಗಳು ಅವಯವಗಳ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ. ಕೃಮಿಯಾದ ವಾಮಫಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಎಂಬ ಅಂಗವೂ ಸ್ಲೀಹ ಎಂಬ ಅಂಗವೂ ಇವೆ. ಪುಪ್ಪುಸ ಎಂಬ ಅವಯವವ ಕಾಶವ್ಯವರೂ ಏನು ಎಂದರೆ, ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕ ಐದು ವಿಧವಾದ ಗಾತಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಉದಾನ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ವಾಯುವು ಈ ಪುಪ್ಪುಸನ ಮೇಲೆ ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡು ಇಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಶ್ವಾನೋಛ್ವಾನ ಕ್ರಮವನ್ನು ನಡೆಯಿಸುತ್ತದೆ ಈಗಿನ ವೈದ್ಯಕೀಶ್ವರನು ಅಭಿಪ್ರಾಯದಂತೆ ಈ ಪುಪ್ಪುಸ ಎಂಬ ಅವಯವವೇ ಲಿಂಗ್ಗನನ್ನು ಸಮೀಪವಾಗಿ ತೋರುತ್ತದೆ. ಇನ್ನೂ ಸ್ಲೀಹದ ಕೇಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಶರೀರಗತವಾದ ರಕ್ತವನ್ನು ಶರೀರದಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಸಂಚಾರಮಾಡುವತಕ್ಕ ನದಿ

ಗಳೆಲ್ಲಾ ಈ ಫೀಕೆ ಎಂಬ ಅವಯವದಿಂದಲೇ ಹೊರಡುತ್ತವೆ. ಈಗಿನ ಸಿದ್ಧಾಂತದಂತೆ ಇದೇ ಸ್ಪಿನ್ಲೇನ್ ಎಂಬುವುದೋ ಏನೋ? ಹೃದಯದ ವಕ್ಷಿಣಭಾಗದಲ್ಲಿ ಯಕೃತ್ ಎಂಬ ಅವಯವವಿದೆ. ಈ ಯಕೃತ್ ಎಂಬ ಅವಯವದ ಕೆಲವನಾದರೂ ಸೇನಿಂದರ - ಶರೀರ ಗತವಾಗಿರುವ ಇದುವಿಧ ಪಿತ್ತಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಶರೀರಕ್ಕೆ ವರ್ಣಕೊಡತಕ್ಕ ರಂಜಕವೆಂಬ ಅತ್ತಿಕ್ಕೆ ಈ ಯಕೃತ್ ಎಂಬ ಅವಯವವೇ ಸ್ಥಾನ. ಶರೀರಗತವಾದ ರಕ್ತಕ್ಕೂನೂ ಈ ಅವಯವವೇನೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಆಶ್ರಯಭೂತವಾದದ್ದು. ಯಕೃತ್ ಎಂಬ ಅವಯವದ ಹತ್ತಿರವೇ “ ತಿಲ ” ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಅವಯವವಿದೆ. ಇದು ಶರೀರಗತಗಳಾದ ಗುಡಕನಾಹಿನಾಡಿಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಮೂಲಸ್ಥಾನವಾಗಿದೆ. ಬಾಯಾರಿಕೆ ಬುಟ್ಟಾಗುವುದು ಇವೆರಡುವುದು ಇದೆಲ್ಲಾ ಈ ತಿಲ ಎಂಬ ಅವಯವದ ಕಾರ್ಯವೇ ಆಗಿದೆ.

ವೃಕ್ಕಾಪುಷ್ಟಿ ಕರಾಪ್ರೋಕ್ತ ಜರಸ್ಯ ಸ್ಯಮೇದಸಃ || ೪೩ ||

ವಿರೈನಾಹಿತಿರಾಧಾರಾವೃಷ್ಣಾಪಾರುಷಾವಹೌ ||

ಗರ್ಭಾಧಾನಕರಂಲಿಂಗಮಯನಂವೀರೈನೂತ್ರಯೋ || ೪೪ ||

ಮನುಷ್ಯನ ಕ್ರಧಾನಾವಯವಗಳಾದ ವೃಷಣ, ಶಿಶ್ನಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ವೃಕ್ಕಾ ಅಂದರೆ ಉದರದಲ್ಲಿರುವ ರಕ್ತ ಮತ್ತು ಮೇದಸ್ಸುಗಳ ಸಾರರೂಪಗಳಾದ ಎರಡು ಗ್ರಂಥಿಗಳು ವೃಕ್ಕಗಳೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಈ ಗ್ರಂಥಿಗಳು ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಮೇದೋಧಾತುವಿಗೆ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕವುಗಳು. ಈ ವೃಕ್ಕಗಳೆಂಬುವವು, ಮೂತ್ರಜನಕಗಳಾದ ಎರಡು ಗ್ರಂಥಿಗಳೆಂದು ಅಂಗೈಸ್ಯದ್ವಯ ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ, ಅವುಗಳಿರಬಹುದು. ವೃಷಣಗಳೆಂದರೆ ಪುರುಷರ ವೀರವನ್ನು ವಹಿಸತಕ್ಕ ತಂದೆ ಅತ್ತಿತ್ತ ಚಲನಮಾಡಿಸತಕ್ಕ ಧವನಿಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಗಳಾಗಿಯೂ ಮುಖ್ಯಪೂಂಸ್ತತ್ವಕ್ಕೆ ಗುರುತಾಗಿಯೂ ಇರತಕ್ಕ ಅವಯವಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು ಲಿಂಗ (ಶಿಶ್ನ) ಸೆಂದರೆ ದೇಹಗತವಾದ ಪುರುಷ ವೀರವನ್ನು ಸ್ತ್ರೀಯೋಸಿವ್ವಾರಾ ಗರ್ಭಕೋಶಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಸತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ ಮೂತ್ರ ದ್ರವವನ್ನು ದೇಹದಿಂದ ಹೊರವಡಿಸಲು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಅವಯವಕ್ಕೆ ಹೆಸರು.

ಶಿರಾಧಮನೋನಾಭಿಸ್ಥಾಸ್ತರ್ವಾಂವ್ಯಾಪ್ಯಸ್ಥಿತಾಸ್ತನುಂ ||

ಪುಷ್ಕಂತಿಚಾನಿಶಂಪಾಯೋಸ್ಸಂಯೋಗಾತ್ಸರ್ವಧಾತುಭಿಃ || ೪೫ ||

ನಾಭಿಸ್ಥಾನಗತಗಳಾದ ಸಿರಾ ಮತ್ತು ಧವನಿಗಳೆಂಬ ನಾಳಗಳು ಶರೀರದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಪಾಯುಸಂಯೋಗದಿಂದ ರಸಾಧಿಧಾತುಗಳ ಸಹಾಯವನ್ನು ಶರೀರದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಕ್ಕೂ ಬದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಶರೀರಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡಿ ತದ್ವಾರಾ ಶರೀರಪೋಷಕಗಳಾಗುತ್ತವೆ.

ನಾಭಿಸ್ಥಾಪ್ರಾಣಪವನಃಸ್ಪೃಷ್ಟ್ವಾಪ್ಯಹೃತ್ಪಮಲಾಂತರಂ ||

ಕಂಠಾದ್ಭಿರ್ವಿನಿರ್ಯಾತಿಸಾತುಂವಿಷ್ಣುಪದಾಮೃತಂ || ೪೬ ||

ಪೀತ್ವಾಚಾಂಬರಪೀಯೂಷಂಪುನರಾಯಾತಿನೇಗತಃ ||

ಪ್ರೀಣಯನ್ದೇಹಮಖಿಲಾಜೀವಯನ್ಜಿತರಾನಲಂ || ೪೭ ||

ನಾಭಿಸ್ಥಾನಗತವಾದ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಹೃದಯಕಮಲವನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿ

ಅಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಕಂಠಾಡ್ಡು; ಅಂದರೆ ಕಂಠಸ್ಥಾನಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ “ ವಿಷ್ಣು ಪದಾಮೃತಂ ” ಅಂದರೆ ತಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಅಮೃತವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವ ಉದ್ದಿಷ್ಟ ಅಲ್ಲಿನವರಿಗೂ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಅಲ್ಲಿ ರತಕ್ಕ ಅಮೃತ ಪಾನಮಾಡಿದ ನಂತರ ಪುನಶ್ಚ ಶರೀರದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗವನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸುತ್ತ, ಜರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಬದುಕಿಸುತ್ತ ಎಂದರೆ ಜರಾಗ್ನಿಗೆ ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡುತ್ತ ವೇಗದಿಂದ ಸ್ವಸ್ಥಾನವನ್ನೇ ಸೇರುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿ ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನ ಕಾರ್ಯವು ನಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನ ಸ್ಥಾನವು ಹೃದಯವೆಂದು ಹೇಳಿದ ಮೇಲೆ “ ನಾಭಿಸ್ಥಾಪ್ರಾಣಪವನಃ ” ಎಂಬ ಮಾತು ತಪ್ಪಾಯಿತೆಂಬ ಆಯುರ್ವೇದಜ್ಞರದೊಂದು ಆಕ್ಷೇಪ, “ ನಾಭಿಸ್ಥಾಪ್ರಾಣನಾಂಪ್ರಾಣಾಃ ಪ್ರಾಣಾನ್ನಾಭಿರ್ವ್ಯಪಾಶ್ರಿತಾ ” ಎಂಬ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನ ಸ್ಥಾನವು ಹೃದಯವಾದರೂ ಪ್ರಾಣದ ಚಲನ ವಲನಾದಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸತಕ್ಕ ನಾಡಿಗಳ ಮೂಲವು ನಾಭಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಾಣವಾಯುವೇ ನಾಭಿಯಲ್ಲಿದೆ ಎಂದು ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆಂದರೆ ಸಮಾಧಾನ ಸಾಕು. ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ಅಮೃತವಿರುವದೆಂದರೇನು ಎಂಬದೊಂದು ಸಣ್ಣಪಶ್ಚಿ “ ಚಕ್ರಂಸಹಸ್ರಪತ್ರಂತುಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರೇವ್ಯವಸ್ಥಿತಂ || ತತ್ಸಧಾಸಾರಧಾರಾಭಿರಭಿವರ್ಧಯತೇತನುಂ ” ಕಮಲದ ಆಕಾರವಾದ ಒಂದು ಚಕ್ರವು ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರದಲ್ಲಿದೆ. ಅದರಲ್ಲಿ ರತಕ್ಕ ಅಮೃತಧಾರೆಯಿಂದ ಶರೀರವಾದ್ಯಂತವೂ ಆಸ್ಥಾಯಿತನಾಗುತ್ತದೆ ಎಂಬ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರಾಕಾಶದಲ್ಲಿ ಅಮೃತವಿದೆ, ಅದನ್ನು ಪಾನಮಾಡಲು ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಕಂಠದಿಂದ ಮೇಲೆ ಬ್ರಹ್ಮರಂಧ್ರದವರಿಗೂ ಹೋಗುತ್ತದೆಂಬುವುದು ತಾತ್ಪರ್ಯ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು ಸಂಚರಿಸುವುದು ಸ್ವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರುವುದು ಇದೆಲ್ಲಾ ಕೇವಲ ಯೋಗಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ನೋಡಿ ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ ಬರೆದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ. ನಮ್ಮ ಆಲೋಚನೆಯಿಂದಲೂ ನಮ್ಮ ಈ ಚರ್ಮ ಚಕ್ಷುಸ್ಸಿನಿಂದಲೂ ನಾವು ಈಗ ಎಷ್ಟು ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟರೂ ನೋಡಲೂ ಆರೆವು. ಆಲೋಚಿಸಲೂ ಆರೆವು ಈ ವಿಷಯದ ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ವಾದಕಲ್ಪಿತ ಪೂರ್ವಪಕ್ಷಗಳನ್ನೇರಿಸಬಹುದು ಅದರಂತೆ ಉತ್ತರಗಳನ್ನೂ ಹೇಳಬಹುದು ಅದಲ್ಲಾ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಅಪ್ರಕೃತ.

ಶರೀರಪ್ರಾಣಯೋರೇವಸಂಯೋಗಾದಾಯುರುಚ್ಯತೆ ||

ಕಾಲೇನತದ್ವಿಯೋಗಾಚ್ಛಪಂಚತ್ವಂಕಥ್ಯತೇಬುದ್ಧಿಃ || ೫೦ ||

ನಜಂತುಃಕಶ್ಚಿದಮರಃಪೃಥಿವ್ಯಾಂಜಾಯತೇಕ್ಷಚತ್ ||

ಅತೋಮೃತ್ಯುರವಾರ್ಯಸ್ಯಾತ್ಮಿಂತುರೋಗಾನ್ನಿವಾರಯೇತ್ || ೫೧ ||

ಆಯುಸ್ಸು ಎಂದರೆ ಎಲ್ಲಿನವರಿಗೆ ಈ ಶರೀರಕ್ಕೂ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿಗೂ ಸಂಬಂಧವಿರುತ್ತದೆಯೋ ಅಲ್ಲಿನವರಿಗಿನ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಮರಣವೆಂದರೆ ಶರೀರ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಣಗಳ ವಿಯೋಗವೆಂದರೆ ಅಗಲಿಕೆಗೇನೇ ಹೆಸರು. ಈ ಮರಣವನ್ನೇ ಪಂಚತ್ವವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರಾಣಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮರಣವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಯಾವ ಪ್ರಾಣಿಯೂ ಮರಣರಹಿತವಾಗಿಲ್ಲ.

ಮರಣವನ್ನು ನಿವಾರಣೆಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ರೋಗಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಯಾಪ್ಯತ್ವಂಯಾತಿಸಾಧ್ಯಸ್ತುಯಾಪ್ಯೋಗಚ್ಛೇದಸಂಧ್ಯತಾಂ ||

ಜೀವಿತಂಹಂತ್ಯಸಾಧ್ಯಸ್ತುನರಸ್ಯಾಪ್ರತಿಕಾರಿಣಃ || ೫೨ ||

ರೋಗಗಳು ಸಾಧ್ಯ, ಯಾಪ್ಯ, ಅಸಾಧ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧ. ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ಗುಣವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಸಾಧ್ಯವೆಂಬದಾಗಿಯೂ, ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಿದರೂ ಗುಣವಾಗದ ಕಾಲದರಣಮಾಡುವ ರೋಗವು ಯಾಪ್ಯವೆಂಬದಾಗಿಯೂ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಅಸಾಧ್ಯವೇ ಆದ ರೋಗವು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಸ್ವಕೃತ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾದ ರೋಗವು ಕೂಡ ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಯಾಪ್ಯವೆಂಬ ಅವಸ್ಥೆಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಯಾಪ್ಯವಾದ ರೋಗವು ಕೂಡ ತತ್ಕಾಲೋಚಿತವಾದ ಉಪರಮನವನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಸಾಧ್ಯವೆಂಬ ಅವಸ್ಥೆಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಇನ್ನು ಅಸಾಧ್ಯವೇ ಆದ ರೋಗವು ತತ್ಕಾಲೋಪರಾಂತಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರ ಕೂಡಲೇ ಕೊಂದುಬಿಡುತ್ತದೆ.

ಧರ್ಮಾರ್ಥಕಾಮಮೋಕ್ಷಾಣಾಂ ಶರೀರಂ ಸಾಧನಂ ಯತಃ ||

ಅತೋರುಗ್ಭ್ಯಸ್ತನುಂ ರಕ್ಷೇನ್ನ ರಜಕರ್ಮವಿಪಾಕವಿತ್ || ೫೩ ||

ಇಷ್ಟೂಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಈ ನಾಶವಂತವಾದ ಶರೀರವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದರ ಫಲವಾದರೂ ಎನೆಂಬ ಸಂದೇಹವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಧರ್ಮಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಪುರುಷಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಈ ಸ್ಥೂಲ ದೇಹವೇ ಮುಖ್ಯ ಸಾಧನವಾದ್ದರಿಂದ ಈ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಬರಬಹುದಾದ ರೋಗಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಶರೀರವನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಕರ್ಮಗಳು ಪರಿವಕ್ಷ್ಯವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾದ ವ್ರತೋಪನವಾಗಬಹುದು. ಇದೇ ಅರ್ಥಕ್ಕೆನೇ ನೀತಿವಚನವು ಕೂಡ ಇದೆ. - “ ವಿನಾ ಶೇಖರವೋದೋಷಾಜೀವನ್ ಭದ್ರಾಣಿಪಶ್ಯತಿ ”

ಧಾತವಸ್ತನ್ಮಲಾದೋಷಾನಾಶಯಂತ್ಯಸಮಾಸ್ತನುಂ ||

ಸಮಾಸ್ತಖಾಯಂಜ್ಞೇಯಾಬಲಾಯೋಪಚಯಾಯಚ || ೫೪ ||

ಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸ್ತನ್ಮಧಾತುಗಳು, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರತಕ್ಕ ಈ ಧಾತುಮಲಗಳೂ, ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳೆಂಬ ದೋಷತ್ರಯಗಳೂ ಕೂಡ ಶರೀರವು ಸುಖವಾಗಿರಲು ಯಾವ ಪರಿಮಾಣದಿಂದ ಇರಬೇಕು ಎಂಬ ನಿಯಮವಿದೆಯೋ ಆ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸುಖಕರಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅದಕ್ಕಿಂತ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆಯಾದರೂ ಶರೀರವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿಯೇ ಬಿಡುತ್ತವೆ. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿರಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಾಚಾರ್ಯರು ವಿಶದವಾಗಿ ಹೇಳಿರಲಿಲ್ಲ. ಗ್ರಂಥಾಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರತಕ್ಕದ್ದರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿರುತ್ತೆ. ಆರೋಗ್ಯವಂತನ ಶರೀರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಅನ್ನರಸದ ಪರಿಮಾಣ ಒಂಬತ್ತು ಬೊಗಸೆ, ರಕ್ತ ಎಂಟು ಬೊಗಸೆ, ಮಲ ಏಳು ಬೊಗಸೆ, ಪಿತ್ತ ಐದು ಬೊಗಸೆ, ಕಫ ಆರು ಬೊಗಸೆ, ಮಾತ್ರ ನಾಲ್ಕು ಬೊಗಸೆ, ವಸ ಎಂಬ ಮಾಂಸರಸ ಮೂರು ಬೊಗಸೆ, ಮೇದಸ್ಸು ಎರಡು ಬೊಗಸೆ, ಮಜ್ಜಧಾತು ಒಂದು ಬೊಗಸೆ, ಶುಕ್ರಧಾತು ಒಂದು ಶರ, ಒಜೋಧಾತು

ಪೂ ಅಷ್ಟೇ ವರ ಾಣ. ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ರಜಸ್ಸು ನಾಲ್ಕು ಬೊಗಸೆ, ಸ್ತನ್ಯ ಎರಡು ಬೊಗಸೆ, ಈ ರೀತಿ “ ಪ್ರಮಾಣಮೇತಸ್ಯ ತೂಳಾಮದುಷ್ಠಾನಾಮುದಾಹೃತಂ || ಹೀ ನಾಸ್ಯ ಸ್ತುತ್ಯ ಹಾಣಾತ್ಪ್ರದ್ಯುಷ್ಕಾಶ್ಚಾಪಿಧಾತವಃ || ಯೋಜಂತಿವಿಕಾರೇಷು ಸೋಷಾನ್ದಿಕ್ಷಯಪ್ರಯಃ || ಆರೋಗ್ಯವಂತನಾದವನ ಶರೀರದಲ್ಲಿರಬೇಕು. ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಾದ್ದು ರೋಗನಿರೋಧಕವೇ ಕಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ಜಗತ್ಪೋನೇರನಿಚ್ಛಸ್ಯ ಚಿದಾನಂದೈಕರೂಪಿಣಃ ||

ಪುಂಸೋಸ್ತಿಪ್ರಕೃತಿರ್ನಿತ್ಯಾಪ್ರತಿಚ್ಛಾಯೀವಭಾಸ್ವತಃ || ೫೫ ||

ಆಯುಷ್ಯದ ಸಿದ್ಧಾಂತ ಸಮೃತವಾದ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಸಜ್ಜಿದಾನಂದ ಸ್ವರೂಪನಾದ, ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಕಾರಣನಾದ, ಇಚ್ಛಾಪ್ವೇಷರಹಿತನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ ಬ್ರಹ್ಮವಾಚ್ಯನಾದ ಪುರುಷನಿಗೆ, ಗಗನಸುಂಡಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶನು ಸೂರ್ಯನ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಳಯಿಸಿರುವ ಪ್ರತಿಬಿಂಬದಂತೆ, ಪ್ರಕೃತಿ ಎಂಬುದೊಂದು ಪ್ರತಿಬಿಂಬವಿದೆ.

ಅಚೇತನಾಪಿಚೈತನ್ಯಯೋಗೇನ ಪರಮಾತ್ಮನಃ ||

ಅಕರೋದ್ವಿಶ್ವಮುಖಿಲಮನಿತ್ಯಂನಾಟಿಕಾಕೃತಿ || ೫೬ ||

ಅಂತಹ ಸರಮಾತ್ಮ ಪ್ರತಿಬಿಂಬರೂಪವಾದ ಸೃಷ್ಟಿಯು ತಾನು ಅಚೇತನವಾದರೂ ಪರಮಾತ್ಮ ಚೈತನ್ಯಸಂಬಂಧವು ತನಗೆ ಇರೋಣದರಿಂದ ನಾಟಕದಂತೆ ಅನಿತ್ಯವಾದ ಅಂದರೆ ಕ್ಷಣಭಂಗುರವಾದ ಈ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತಿರ್ನಿತ್ಯಾಪ್ರತಿಚ್ಛಾಯೀವಭಾಸ್ವತಃ ||

ಇಚ್ಛಾಮಯೀನಮಹದ್ರೂಪಾಮಹಂಕಾರಸ್ತತೋಭವತ್ || ೫೭ ||

ತ್ರಿವಿಧಸ್ಸೋಪಿಸಂಜಾತೋರಜಸ್ಸತ್ವತಮೋಗುಣೈಃ ||

ಜಗದುತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮವನ್ನು ಮುಂದರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೇ ಸೃಷ್ಟಿವಾಡತಕ್ಕ ಸೃಷ್ಟಿಯು ಮೊದಲು ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿತು ಬುದ್ಧಿಯ ಸ್ವಭಾವವೆಂತಹುದೆಂದರೆ “ ಇಚ್ಛಾಮಯೀಂ ” ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸು ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದು. ಈ ಬುದ್ಧಿಗೇನೇ ಮಹಾನ್ ಎಂಬ ಪರ್ಮಾಯನಾಮವೂ ಉಂಟು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸತ್ತ್ವ ರಜಸ್ಸು ತಮಸ್ಸು ಎಂಬ ಮೂರು ಸ್ವಭಾವಯುಕ್ತವಾದ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಲೇ ಅಹಂಕಾರವು ಉಂಟಾಯಿತು ಇಂತಹ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಹಂಕಾರವು ಕೂಡ ಮೂರುವಿಧವೇ ಆಯಿತು.

ತಸ್ಮಾತ್ಸತ್ತ್ವರಜೋಯುಕ್ತಾದಿಂದ್ರಿಯಾಣಿದಶಾಭವನ್ || ೫೮ ||

ಮನಶ್ಚಜಾತಂತಾಸ್ಯಾಹುಶ್ಯೋತ್ರತ್ವಜ್ಞಯನಂತಥಾ ||

ಜಿಹ್ವಾಘ್ರಾಣವಚೋಹಸ್ತಸಾದೋಪಸ್ಥಗುದಾನಿಚ || ೫೯ ||

ಪಂಚಬುದ್ಧೀಂದ್ರಿಯಾಣ್ಯಾಹುಃಪ್ರಾಕ್ತನಾನೀತರಾಣಿಚ ||

ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಾಣಿಪಂಚೈವಕಥ್ಯಂತೆಸೂಕ್ಷ್ಮಬುದ್ಧಿಭಿಃ || ೬೦ ||

ಇಂತಹ ತ್ರಿಗುಣಯುಕ್ತವಾದ ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಹತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು ಸಹ ಹುಟ್ಟಿದವು. ಅವುಗಳ ನಾಮನಿರ್ದೇಶಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಕಿವಿ,

ಹೇಳಿರುವ ಸ್ತ್ರೀವ್ಯಾಸೋಹ. ಕ್ರೋಧವೆಂದರೆ “ ಯದುಷ್ಮಾಹ್ಯದಯಾಜಂತೋ ಸ್ವಮುತ್ತಿಷ್ಠತೀನೈಸಕ್ಯತ್ || ಪರಹಿಂಸಾತ್ಮಕಃ ಕ್ಲೇಶಃ ಕ್ರೋಧಃ ತ್ಯಭಿಧೀಯತೆ ” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತಹ ಮಾನಸಿಕವಾದ ವರಹಿಂಸೇಚ್ಛೆ. ಲೋಭವೆಂದರೆ “ ಪರಾರ್ಥಪರಭೋಗಾಂಶ್ಚ ಪರಸಾಮರ್ಥ್ಯಮೇವಚ || ದೃಷ್ಟ್ವಾಶ್ರುತ್ವಾಚಂಪಾತ್ಯಷ್ಟಾಂ ಜಾಯತೇಲೋಭವಿಸಃ || ” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತಹ ಆಸೆಗೇನೇ ಲೋಭವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಮೋಹವೆಂದರೆ “ ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನಂತು ತಂಪ್ರಾಹುರಹಿತೇಹಿತದರ್ಶನಂ ” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮೇರಗೆ ಹಿತವಲ್ಲ ದೃಷ್ಟೆಲ್ಲಾ ಹಿತವೆಂದು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಅಹಂಕಾರ ಎಂದರೆ ಯಾವ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ “ ಅಹಮಿತ್ಯಭಿನಾನೇನಯಃಕ್ರಿಯಾಸುಪ್ರವರ್ತತೆ || ” ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕೋಕ್ತವಾದ ಅಹಂ ಎಂಬ ಅಭಿನಾನಕ್ಕೇನೇ ಹೆಸರು. ಇವುಗಳು ಮತ್ತು ಹತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು, ಬುದ್ಧಿ ಇವಿಷ್ಟೂ ಲಿಂಗಶರೀರಿ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಬಂಧಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳು.

ಆಪ್ನೋತಿಬಂಧನುಜ್ಞಾನಾದಾತ್ಮಜ್ಞಾನಾತ್ಪಮುಚ್ಯತೆ ||

ತದ್ಬುಖ್ಯಯೋಗಕೃತ್ತ್ವಾಧಿರಾರೋಗ್ಯಂತಸ್ಸಪಾನಹಂ || ೭೩ ||

ಮನುಷ್ಯನು ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬಂಧನವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಹೊಂದಿದನೆಂದರೆ ಯಾವ ಬಂಧನವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಮುಕ್ತನಾಗುತ್ತಾನೆ. ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ದುಖ್ಯಪಡಿಸತಕ್ಕದ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಧಿ ಎಂತಲೂ ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೆ ಸುಖವಾಗುವುದೇ ಆರೋಗ್ಯವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ

—: ಪಂಚಮಾಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ: :—

ಯಾತ್ಯಾನಾಶಯನಾಹಾರಃಪೂರ್ವಂಪ್ರಾಣಾನಿಲೇರಿತಃ ||

ಮಾಧುರ್ಯಂಘ್ರೇನಭಾನಂಚಷಡ್ರಸೋಪಿಲಭೇತಸಃ || ೧ ||

ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗಿ ರಕ್ತಗತವಾಗುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನಿಂದ ಪ್ರೇರಿತವಾದ ಆಹಾರವು ಮೊದಲ, ಆಮಾಶಯಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಆಮಾಶಯವೆಂದರೆ ನಾಭಿ ಮತ್ತು ನ್ತನಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗಕ್ಕೆ ಹೆಸರು; ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋದ ಲವಣ ಆಮ್ಲಾದಿ ಷಡ್ರಸಯುಕ್ತವಾದ ಆಹಾರವೂ ಕೂಡ ಮಧುರವಾದ ರಸವೊಂದೇ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ನೋರೆಯಂತಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಥಸಾಚಕಪಿತ್ತೇನನಿದಗ್ಧಶ್ಚಾನ್ಮತಾಂವ್ರಜೇತ್ ||

ತತಸ್ಸಮಾನಮರುತಾಗ್ರಹಣೇಮಭಿನೀಯತೆ || ೨ ||

ಈ ರೀತಿ ಆಮಾಶಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದ ಕೂಡಲೆ ಆಹಾರವು ಸೀಯಾಗಿ ನೋರೆಯಂತಾಗುತ್ತದೆ, ಕೊಂಚ ಕಾಲದಮೇಲೆ ಆಮಾಶಯದಲ್ಲಿ ಸಾಚಕಪಿತ್ತದೊಡನೆ ಸೇರಿ ಪಕ್ಷವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಆರಂಭವಾಗಿ ಹುಳಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ನಂತರ ನಾಭಿಸ್ಥಾನಗತವಾದ ಸಮಾನವಾಯುವಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ ಮೇಲೆ ಸಮಾನವಾಯುವಿನಿಂದ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟು ಗ್ರಹಣೆ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿ ಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಸೇರುತ್ತದೆ.

ಷಷ್ಠೀಪಿತ್ತಧರಾನಾಮಯಾಕಲಾಪರಿಕೀರ್ತಿತಾ ||
 ಪಕ್ಷಾಮಾಶಮನುಧ್ಯಸ್ಥಾಗ್ರಹಣೇತ್ಯಭಿಧೀಯತೇ || ೩ ||
 ಗ್ರಹಣ್ಯಾಂಪಚ್ಯತೇಕೋಷ್ಠವಹ್ನಿನಾಜಾಯತೇಕಟುಃ ||
 ರಸೋಭಗತಿಸಂಪಾಕಾದನಕ್ಷಾದಾಮಸಂಭವಃ || ೪ ||
 ನಹ್ನೇರ್ಬಲೇನಸಾಧುರ್ದಂಸ್ಸಿಗ್ಧತಾಂಯಾತಿತದ್ರಸಃ ||
 ಪುಷ್ಣಾತಿಧಾತೂನಖಿಲಾನ್ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರಕೋಮ್ಯತೋಪಮಃ || ೫ ||
 ಮಂದವಹ್ನಿವಿದಗ್ಧಶ್ಚಕಟುಶ್ಚಾಮ್ಲೋಭವೇದ್ರಸಃ ||
 ವಿಷಭಾಮವ್ರಜೇಸ್ವಾಪಿಕುರ್ಮಾದ್ವಾರೋಗಸಂಕರಂ || ೬ ||

ಗ್ರಹಣೆ ಎಂಬ ಅಗ್ನಿಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ. ಗ್ರಹಣೆ ಎಂದರೇನು? ಎಂಬ ಪ್ರಶ್ನೆಗೆ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಆಮಾಶಯ ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಾಶಯಗಳ ನಡುವೆ ಇರುತ್ತಿರುವ ಪಿತ್ತಧರಾ ಎಂಬ ಅರಣ್ಯಕಲೆ ಯಾವದುಂಟೋ ಅದನ್ನೇ ಗ್ರಹಣೆ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಸಮಾನವಾಯುವಿನಿಂದ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟು ಗ್ರಹಣೆ ಎಂಬ ಪಕ್ಷಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರಿದ ಆಮ್ಲವಾದ ಆಹಾರವು ಗ್ರಹಣೇಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿಯೇ ಕೋಷ್ಠಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಕ್ಷವಾಗುತ್ತದೆ ಅಲ್ಲಿ ಅದರ ರಸವು ಕಾರವಿರುತ್ತದೆ. ಕೋಷ್ಠಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ಷವಾದರೆ ರಸವಾಗುತ್ತದೆ. ಜ಼ಕರಾಗ್ನಿ ದೌರ್ಬಲ್ಯದಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ಷವಾಗದೆ ನಿಂತಲ್ಲಿ ಆಮೋತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಆಮವೆಂಬುವುದೇ “ ಜ಼ಕರಾನಲದೌರ್ಬಲ್ಯಾದವಿಪಕ್ವಸ್ತುಯೋರಸಃ || ಸಆಮಸಂಜ್ಞಕೋದೇಹೇಸರ್ವವಸ್ತುಪ್ರಕೋಪಕಃ ” ಸಕಲರೋಗಗಳಿಗೂ ಮೂಲಕಾರಣವಾದದ್ದು ಕೋಷ್ಠಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಕ್ಷವಾದ ರಸವು ಪುನಶ್ಚ ಅಗ್ನಿಸಾಮರ್ಥ್ಯದಿಂದಲೇ ಸಾಧುರ್ದವನ್ನೂ ಸ್ನಿಗ್ಧತ್ವವನ್ನೂ ಅಂದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಜಡ್ಡು ಉಳ್ಳೋಣವನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಮಧುರವಾಗಿಯೂ ಸ್ನಿಗ್ಧಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಅದರ ರಸವು ಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರಕೃತಃ ಎಂದರೆ ಜರರಾಗ್ನಿಯ ಶಾಖದಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ಪಾಕವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅಮೃತಸದೃಶವಾಗಿ ದೇಹಗತವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಧಾತುಗಳನ್ನೂ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಅದೇ ರಸವು ಜರರಾಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯದಿಂದ ವಿದಗ್ಧ ಅಂದರೆ ಅಪಕ್ವವಾದರೆ ಕಾರವಾಗಿಯೂ ದುಳಿಯಾಗಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ. ಹೀಗಾದ ರಸವು ವಿಷಸದೃಶವಾಗಿ ಅನೇಕ ರೋಗಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ ಒಂದೇಸರ್ತಿ ಕೊಂದುಹಾಕಿದರೂಹಾಕಬಹುದು.

ಆಹಾರಸ್ಯರಸಸ್ಸಾರಸ್ಸಾರಹೀನೋಮಲದ್ರವಃ ||
 ಶಿರಾಭಿತ್ತಜ್ಜಲಂಸ್ನೀತಂಬಸ್ತಾಮೂತ್ರತ್ವಮಾಪ್ನುಯಾತ್ || ೭ ||
 ತತ್ತ್ವಿಟ್ಟಂಚಮಲಂಜ್ಞೇಯಂತಿಷ್ಠೇತ್ಪಕ್ಷಾಶಯೇಚತತ್ ||
 ನಲಿತಿತ್ರಯಮಾಗ್ನೇಣಯಾತ್ಯಪಾನೇನನೋದಿತಂ || ೮ ||
 ಪ್ರವಾಹಿಣೇಸರ್ಜನೀಚಗ್ರಾಹಿಕೇತಿಚತುಷ್ಟಯಂ ||

ಈರೀತಿಯಿಂದ ಭೋಜನಮಾಡಿದ ಆಹಾರದಲ್ಲಿ ಜ಼ಕರಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಕ್ಷವಾಗಿ ಜಲರೂಪವಾಗಿ ಭೇರೆ ಆಗುವ ಸಾರವಾದ ಭಾಗವೇ ರಸಧಾತುವೆನ್ನಿಸುವುದು. ಸಾರ ರಹಿತವಾಗಿ ಉಳಿವುಳ್ಳ ದ್ರವ ಭಾಗವೇ ಮಲಭಾಗ ಅಂದರೆ ಅನುಪಯುಕ್ತವಾದ ಭಾಗ. ಅಂತಹ ಅನುಪಯುಕ್ತವಾದ ಮಲದ್ರವವು “ ಸಿರಾ ” ಅಂದರೆ ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ

ವೇ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ನಾಡಿಗಳ ದ್ವಾರ ಮೂತ್ರಾಶಯಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಮೂತ್ರವೆನ್ನಿಸಿ ಕೊಂಡು ಮೂತ್ರದ್ವಾರದ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಹೊರಬೀಳುತ್ತವೆ. ಸಾರವಾದ ಭಾಗವು ವಿಸಿ ಯೋಗವಾದ ಮೇಲೆ ಉಳಿಯುವ ಮೂಲಧರ್ಮದ ವಿಚಾರ ಹೇಳಿದ್ದಾಯಿತು. ಅಸಾರವಾದ ಘನವಸ್ತುವಿಗೇನೇ ಕಿಟ್ಟಿ ಅಥವಾ ಮಲವೆಂಬ ವಸ್ತು; ಅದು ಪಕ್ಷಾಶಯವೆಂದರ ಮೂಲಾಶಯದಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಮಲಾಶಯಗತವಾದ ಕಿಟ್ಟಿವು ಅಪಾನಸಾಯು ವಿನಿಂದ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟು “ ವಳಿತ್ರಿತಯಮಾರ್ಗೇಣ ” ಅಂದರೆ ಮೂರು ಮಲಿಗುಳ್ಳು ಗುದದ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಗುದದ್ವಾರದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಳಿತ್ರಿತಯಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ:- ಪ್ರಸವಣಿ, ಪರ್ಷಣಿ, ಗ್ರಾಹಿಕಾ ಎಂಬವೇ ಮೂರು ವಳಿಗಳು.

ರಸಸ್ತು ಹೃದಯಂಯಾತಿ ಸಮಾನ ರುಕ್ಮಾಕ್ಷಿರಿತಃ || ೯ ||

ರಂಜಿತಃ ಪಾಚಿತಃ ಸ್ತುತ್ವ ಸ್ವೀಕೃತ್ಯ ಯಾತಿ ರಕ್ತಕಾಂ ||

ರಕ್ತಾಂ ಸರ್ವಶರೀರಸ್ಥಂ ಜೀವಂತಿ ಧಾರಮುತ್ಸರಾಃ || ೧೦ ||

ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಗುರುಚಲಂ ಸ್ವಾಧುಮಿವ ಸ್ನಿಗ್ಧಂ ಪಿತ್ತವಜ್ಞ ವೇತ್ ||

ಆಹಾರವು ಜರರ ಗ್ನಿ ವಾಸದಿಂದ ರಸಧಾತುವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದನ್ನೂ ಮಲಭಾಗವು ಘನ ಮತ್ತು ದ್ರವರೂಪಗಳಿಂದ ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಬೀಳುವುದನ್ನೂ ಹೇಗೆ ರಸಧಾತುವು ಶರೀರವನ್ನು ಪೋಷಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಬಂದುವ ರೂಪಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಗ್ರಾಹಣಿ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಸ್ತುವಾಗಿ ರಸವು ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ್ದರಿಂದ ಆಹಾರಗಳ ಸಾರ ರೂಪವಾದ ರಸವು ಸಮಾನವಾಯುವಿನಿಂದ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟು ರಕ್ತಾಶಯಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ ಹೃದಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ರೂಪಕವೆಂಬ ಪಿತ್ತದಿಂದ ಪಕ್ವವಾಗಿ “ ರಂಜಿತಃ ” ಅಂದರೆ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವನ್ನೂ ಹೊಂದಿ ಅನಂತರ ರಕ್ತವನ್ನೂ ಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಈ ರಕ್ತವು ಧಾತುವು ಸರ್ವಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ವಾಸಿಸಿಕೊಂಡು ಜೀವಂತಿಗೆ ಮೂಲಾಧಾರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಗುಣಗಳು- ಜಿಡ್ಡಾಗಿರುವುದು, ಗುರುಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು, ದ್ರವರೂಪವಾದ್ದರಿಂದ ಚಲನಾತ್ಮಕವಾದದ್ದು, ಮಧುರರಸವುಳ್ಳದ್ದು. ರಸಧಾತುವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ರಕ್ತಧಾತುವನ್ನೆಗೆ ಬರುವಾಗ್ಗೆ ಪಿತ್ತಗತವಾದ ಚೈತ್ಯದಿಂದ “ ವಿದಗ್ಧಂ ” ಅಂದರೆ ಸರಿಯಾಗಿ ವಾಕವಾಗದೆ ಹೋದರೆ ಪಿತ್ತವು ಹೇಗೆ ಅಸ್ವಪಾಕವನ್ನು ಹೊಂದಿ ರೋಗೋತ್ಪಾದಕವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಹಾಗೆ ರಕ್ತವೂ ಪಿತ್ತದಂತೆಯೇ ಆಗಿ ರೋಗವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ.

ಪಾಚಿತಃ ಪಿತ್ತತಾಪೇನ ರಸಾಧ್ಯಾಧಾತವಃ ಕ್ರಮಾತ್ || ೧೧ ||

ಶುಕ್ರತ್ವಂ ಯಾಂತಿ ಮಾಸೇನ ತಥಾ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ರಂಜೋ ಭವೇತ್ ||

ರಸಧಾತುವು ಪಿತ್ತಗತವಾದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಪಕ್ವವಾಗಿ ರಕ್ತಧಾತುವಾಗುವಂತೆಯೇ ಮುಂದಲ ರಕ್ತಾದಿಧಾತುಗಳು ಕೂಡ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪಿತ್ತತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದಲೇ ಪಕ್ವವಾಗುತ್ತ ಹೋಗಿ ಕೊನೆಗೆ ಅಂದರೆ ಅನ್ನವು ರಸಧಾತುವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದ ಒಂದು ತಿಂಗಳಿನ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಪುರುಷರಿಗೆ ಶುಕ್ರಧಾತುವಾಗಿಯೂ, ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ರಜಸ್ಸಾಗಿಯೂ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಕಾನಾನ್ಮಿ ಛುನಸಂಯೋಗೇಶುದ್ಧ ಶೋಣಿತಶ್ಚಕ್ರಂ ಜಃ || ೧೨ ||
 ಗರ್ಭಸ್ತಂಜಾಯತೇನಾರ್ಯಾಸ್ತಜಾತೋಬಾಲಉಚ್ಯತೇ ||
 ಅಧಿಕೈರಜಸಃ ಕನ್ಯಾಪುತ್ರಶ್ಚಕ್ರಾಧಿಕೇಭವೇತ್ || ೧೩ ||
 ನಪುಂಸಕಂಶಮತ್ವೇನಯಥೇಚ್ಛಾಪಾರಮೇಶ್ವರೀ ||

ರಸಾದಿಶುಕ್ರಶೋಣಿತಾಂತಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೇಳಿ ಮುಂದೆ ಶುಕ್ರಶೋಣಿತಗಳ ಪರಿಣಾಮವೇನೆಂಬುವುದನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುತ್ತಾನೆ. ಪುರುಷರಿಗೆ ಶುಕ್ರಧಾತುವಾಗಿಯೂ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಶೋಣಿತಧಾತುವಾಗಿಯೂ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಆಹಾರರಸವು, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರಿಗೆ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ ಮೈಥುನೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಯೋಗ ಉಂಟಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರಶೋಣಿತಗಳೆರಡೂ ಕೂಡಿ ಸ್ತ್ರೀವ್ಯಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಗರ್ಭವೆಂಬ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿಯೇ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿ ಗರ್ಭವಾಸವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಬಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ “ ಬಾಲ ” ಎಂದರೆ ಶಿಶು, ಮಗು ಎಂಬ ಹೆಸರನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರು ಕೂಡಿ ಶುಕ್ರಶೋಣಿತ ಸಂಯೋಗವಾಗತಕ್ಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರಶೋಣಿತಗಳ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಶೋಣಿತವು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಹುಟ್ಟುತಕ್ಕ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಸ್ತ್ರೀವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿಯೂ, ಶುಕ್ರಧಾತುವು ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಪುರುಷವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿಯೂ, ಎರಡೂ ಸಮವಾದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದರೆ ಪುರುಷ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀ ಈ ಎರಡು ವ್ಯಕ್ತಿಗಳಿಗೂ ಭಿನ್ನವಾದ ಮೂರನೆಯ ವ್ಯಕ್ತಿಯಾಗಿಯೂ ಪರಿಣಾಮವಾಗುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನ ಇಚ್ಛೆ ಹೇಗಿರುತ್ತದೆಯೋ ಹಾಗೆ ಆಗುತ್ತದೆಂದರೂ ಆಗಬಹುದು

ಬಾಲಸ್ಯಪ್ರಥಮೇನಾಸಿದೇಯಾಭೇಷಜರಿಕ್ತಿ ಕಾ || ೧೪ ||
 ಅವಲೇಹೀಕ್ಯಲೇಕ್ಯವಕ್ಷೀರಕ್ನ್ಯಾದ್ರಸಿತಾಘ್ರತೈಃ ||
 ವರ್ಧಯೇತ್ತಾವದೇಕ್ಯಕಾಂಯಾವದ್ಧವತಿವತ್ಸರಃ || ೧೫ ||
 ನಾಪೈರ್ವ್ಯಧ್ವಸ್ತದೂಧ್ವಂಸ್ಯಾದ್ಯಾವತ್ಸೋಡಶವತ್ಸರಃ ||
 ತತಸ್ಥಿರಾಭವೇತ್ತಾವದ್ಯಾವದ್ವರ್ಷಾಣಿಸಪ್ತತಿಃ || ೧೬ ||
 ತತೋಬಾಲಕವನ್ಮಾತ್ರಾಹ್ರಾಸನೀಯಾಶನೈಃಶನೈಃ ||
 ನಾತ್ರೇಯಂಕಲ್ಪಚೂರ್ಣಾನಾಂಕಷಾಯಾಣಾಂಚತುರ್ಗುಣಾ ||

ದೇಹಧಾರಣೆನಾಡಿದಮೇಲೆ ದೇಹಕ್ಕೆ ವಾತಾದಿ ಸಂಪರ್ಕವೂ, ಧಾತು ವೈಷಮ್ಯವೂ, ಅದರಿಂದ ರೋಗಾದಿಗಳೂ ಸಂಭವಿಸಲೇ ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆಂಬ ಮಾತನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬಾಲ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಔಷಧ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಬಾಲಕರು ಮೂರುವಿಧ. ಹಾಲು ಕುಡಿಯತಕ್ಕವರು, ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುತಕ್ಕವರು, ಹಾಲು ಮತ್ತು ಅನ್ನ ಎರಡನ್ನೂ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕವರು. ಹಾಲು ಕುಡಿಯತಕ್ಕವರೆಂದರೆ- ಕೇವಲ ಒಂದು ವರುಷದೊಳಗಿನ ಅವಸ್ಥೆ. ಈ ಅವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಔಷಧಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವುದಿದ್ದರೆ “ ರಿಕ್ತಿ ಕಾ ” ಎಂಬದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಮಾಣಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಅದು ಕೂಡ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕೆದರಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಸಕ್ಕರೆ ಇವುಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ

ನೆಕ್ಕುವಂತೆ ಮಾಡಿಯಾಗಲಿ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು. ಇದು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಮೊದಲನೆಯ ತಿಂಗಳ ನಲ್ಲಿ ಕೊಡತಕ್ಕ ಔಷಧದ ಪರಿಮಾಣ. ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಿಂಗಳು ಹೆಚ್ಚಿದ ಹಾಗೆಲ್ಲಾ ಔಷಧದ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಒಂದೊಂದು “ ರಿಕ್ತಿ ಕೆ ” ಯಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತ ಹೋಗಬೇಕು. ಈ ರೀತಿ ಒಂದು ವರುಷದವರಿಗೂ ಮಾಡುವುದು. ವರುಷವಾದಮೇಲೆ ಹದಿನಾರು ವರುಷದವರಿಗೂ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವರುಷಕ್ಕೂ ಒಂದೊಂದು ಮಾಸದಂತೆ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತ ಹೋಗಬೇಕು. ಹದಿನಾರು ವರುಷವಾದಮೇಲೆ ಮುಂದೆ ಎಪ್ಪತ್ತು ವರುಷ ವಾಗುವವರಿಗೂ ಔಷಧ ಕೊಡತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣವು ಒಂದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕದ್ದು. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚಿಸಿದಂತೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮುದುಕರಿಗೆ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುತ್ತ ಬರಬೇಕು. ಈ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪರಿಮಾಣವು, ಕಲ್ಪರೂಪವಾದ ಔಷಧ ಮತ್ತು ಚಾರ್ಣರೂಪವಾದ ಔಷಧಗಳಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು. ಕಷಾಯವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾದರೆ ಇದರ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು

ಅಂಜನಂ ಚ ತಥಾಲೇಪಃ ಸ್ನಾನಮಭ್ಯಂಗಕರ್ಮ ಚ ||

ವಮನಂ ಪ್ರತಿಮರ್ಶಶ್ಚ ಜನ್ಮಪ್ರಭೃತಿಶಸ್ಯತೆ || ೧೮ ||

ಕವಲಃ ಪಂಚಮಾದ್ವರ್ಷಾದಷ್ಟಮಾನ್ಮಸ್ಯ ಕರ್ಮ ಚ ||

ವಿರೇಕಃ ಷೋಡಶಾದ್ವರ್ಷಾದ್ವಿಂಶತೇಶ್ಚೈವಮೈಥುನಾ || ೧೯ ||

ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನಹಾಕುವುದು, ಲೇಪಃ ಎಂದರೆ ಮೈಯ್ಯಿಗೆ ಯಾವ ದಾದರೂ ವಸ್ತುವನ್ನು ಬಳಿಯುವುದು, ಸ್ನಾನವನ್ನಾಡುವುದು, ತೈಲಾಭ್ಯಂಗ ಮಾಡಿಸುವುದು, ವಮನೋಷಧಗಳನ್ನು ಕುಡಿಸಿ ವಮನಮಾಡಿಸುವುದು, ಪ್ರತಿಮರ್ಶವೆಂಬ ಶಿರೋ ವಿರೇಚನಸಸ್ಯ (ವ್ಯುದನಸ್ಯ) ಇವುಗಳನ್ನು ಹುಟ್ಟಿದ ಮೊದಲಾಗೊಂಡು ಮಾಡಬಹುದು. “ ಕವಲಃ ” ಅಂದರೆ ದ್ರವರೂಪವಾದ ಔಷಧವನ್ನು ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಹೊತ್ತು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಬಾಯಿ ಮುಕ್ಕಳಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಐದನೆಯ ವರುಷದಿಂದ ಮುಂದೆ ಈ ಕವಲಕ್ರಮವನ್ನೂ, ಎಂಟುವರುಷವಾದ ಮೇಲೆ ನಸ್ಯಕ್ರಮವೆಂದರೆ ಮೂಗಿನ ದ್ವಾರದಿಂದ ಔಷಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡಬಹುದು. ವಿರೇಚನೋಷಧಗಳನ್ನು ಅಂದರೆ ಕರಿಣಗಳಾದ ವಿರೇಚನೋಷಧ (ಭೇದಿ) ಗಳನ್ನು ಹದಿನಾರು ವರುಷಗಳು ಕಳೆಯುವವರಿಗೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಾರದು, ಇಪ್ಪತ್ತು ವರುಷವಾಗುವವರಿಗೂ ಸ್ತ್ರೀಸಮಾಗಮಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಿರಬಾರದು.

ಬಾಲ್ಯಂ ವೃದ್ಧಿಶ್ಚ ವಿಮೇಧಾತ್ಯಗ್ ದೃಷ್ಟಿಶ್ಚ ಕ್ರವಿಕ್ರಮೌ ||

ಬುದ್ಧಿಃ ಕರ್ಮೋದ್ರಿಯಂ ಚೇತೋಜೀವಿತಂದಶತೋಹ್ರಸೇತ್ || ೨೦ ||

ಮನುಷ್ಯನ ಆಯುಸ್ಸು ನೂರ ಇಪ್ಪತ್ತು ವರುಷಗಳೆಂಬ ಲೆಕ್ಕವನ್ನು ಇಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಾಲ್ಯ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸುತ್ತಾನೆ. ಹುಟ್ಟಿದ ಮೊದಲಿನಿಂದ ಹತ್ತು ವರುಷಕ್ಕೆ ಬಾಲ್ಯವು ಕಳೆಯುತ್ತದೆ. ಅನಂತರ ಹತ್ತು ವರುಷ ಅಂದರೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಇಪ್ಪತ್ತು ವರುಷದವರಿಗೂ ಶರೀರವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಿರುತ್ತದೆ, ದೇಹಕಾಂತಿಯು ಮೂವತ್ತೈವರುಷಗಳವರಿಗೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಜ್ಞಾಪಕಶಕ್ತಿಯು ನಲವತ್ತು ವರುಷದ ತನಕ. ಚರ್ಮದ ಕಾಂತಿಯು ಐವತ್ತು ವರುಷದವರಿಗೆ

ಇರುತ್ತದೆ. ದೃಷಿ ಪಾಟವ ಅರವತ್ತರವರಿಗೂ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಶುಕ್ರ ಪಾಟವವು ಎಪ್ಪತ್ತುವರುಷದವರಿಗೂ ಇರುತ್ತದೆ. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯು ಎಂಭತ್ತುವರುಷದವರಿಗೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯು ತೊಂಬತ್ತುವರುಷದವರಿಗೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳೆಂದರೆ, ನಾಕ್, ಪಾಣಿ, ಪಾದ, ಪಾಯು, ಉಪಸ್ಥ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನೂರುವರುಷದವರಿಗೂ ಪಾಟವವಿರುತ್ತದೆ. ಮನಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಿತಿ ನೂರಕ್ಕತ್ತುವರುಷದವರಿಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪ್ರಾಣನಾಯುವಿಗೆ ಈ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಒಂದುನೂರು ಇಪ್ಪತ್ತುವರುಷಗಳು ಇರುವಷ್ಟು ಶಕ್ತಿ ಇದೆ.

ಅಲ್ಪಕೇಶಃ ಕೃತೋರೂಷೋವಾಚಾಲಕ್ಷ ಲಮಾನಸಃ ||

ಅಕಾಶಚಾರೀಸ್ವಪ್ನೇಷುವಾತಪ್ರಕೃತಿಕೋನರಃ || ೨೦ ||

ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಪ್ರಕೃತಿಯವರ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ವಾತಪ್ರಕೃತಿಯುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನ ಬಾಹ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳೇನೆಂದರೆ:- ಕೂದಲುಗಳು ಕೊಂಚ ವಾಗಿರುವುದು, ಅವಯವಗಳು ಅಷ್ಟು ಪುಷ್ಟವಾಗಿರುವುದಕ್ಕಿಲ್ಲ, ದೇಹಸ್ಥಿತಿ ರೂಕ್ಷಗುಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು, ಬಹಳವಾಗಿ ವಾಚಾಳಿಯಾಗಿರುವುದು, ಮನಸ್ಸು ಯಾವಾಗಲೂ ಸ್ಥಿರವಿಲ್ಲ. ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಅಕಾಶದಲ್ಲಿ ತಾನು ಸಂಚರಿಸಿದಂತೆ ಕಾಣುವುದು ಇಂತಹ ಮನುಷ್ಯನು ವಾತಪ್ರಕೃತಿಯುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ.

ಅಕಾಲೇಪಲಿತ್ಯರ್ಯಾಪ್ತೋಧೀಮಾಃ ಸ್ವೇದೀಚರೋಷಣಃ ||

ಸ್ವಪ್ನೇಷುಜ್ಯೋತಿಷಾಂದ್ರಷ್ಟಾಪಿತ್ತಪ್ರಕೃತಿಕೋನರಃ || ೨೧ ||

ಪಿತ್ತಪ್ರಕೃತಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳೇನೆಂದರೆ:- ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಲೆಯಕೂದಲು ನೆರೆತು ಬಿಳ್ಳಗಾಗುವುದು, ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ ಚೆನ್ನಾಗಿರುವುದು, ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಬೆವರುವುದುಜಾಸ್ತಿ, ಸಿಟ್ಟು ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚು. ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ಸುಗಳು ಅಂದರೆ ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಬೆಂಕಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಕಾಣುವವನು ಪಿತ್ತಪ್ರಕೃತಿಯವನೆನ್ನಿ ಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ಗಂಭೀರಬುದ್ಧಿಸೂಲಾಂಗೋಸ್ನಿಗ್ಧಕೇಶೋಮಹಾಬಲಃ ||

ಸ್ವಪ್ನೇಜಲಾಶಯಾಲೋಕೀಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೃತಿಕೋನರಃ || ೨೨ ||

ಜ್ಞಾತನ್ಯಾಮಿಶ್ರಚಿಹ್ನೆಶ್ಚದ್ವಿತ್ರಿದೋಷೋಲ್ಬಣಾನರಾಃ ||

ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೃತಿಯವನ ಲಕ್ಷಣ:- ಬುದ್ಧಿಗಂಭೀರವಾಗಿರುವುದು ಅಂದರೆ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಯುವುದು ಕಷ್ಟವಾಗುವುದು, ಅವಯವಗಳು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿರುವುದು, ಕೂದಲಿನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ್ನೂ ಜಡ್ಡಿರುವುದು, ಅತಿಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿರುವುದು, ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಕೆರೆ, ನದಿ ಇಂತವುಗಳನ್ನು ಕಾಣುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವುದು, ಇವು ವಾತಪ್ರಕೃತಿಯವರ ಲಕ್ಷಣಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರತಕ್ಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ ದೋಷ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಎರಡುಮೂರು ಕೂಡಿದ್ದರೆ ದ್ವಿತ್ರಿದೋಷೋಲ್ಬಣ ಪ್ರಕೃತಿಗಳೆಂಬದಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತಮಃಕಠಾಭ್ಯಾಂನಿದ್ರಾಸ್ಯಾನ್ಮೂರ್ಛಾಪಿತ್ತತಮೋಭವಾ || ೨೪ ||

ರಜಃಪಿತ್ತಾನಿಲ್ಯಿಭ್ಯಾಂತಿಸ್ತಂದ್ರಾಶ್ಲೇಷ್ಮತಮೋನಿಲ್ಯಿಃ ||

ಕಥ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಅಜ್ಞಾನ ಸೇರಿದರೆ ನಿದ್ರೆ, ಬರುತ್ತದೆ. ಪಿತ್ತವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಅಜ್ಞಾನ

ಫ ಸೇರಿದರೆ ಮೂರ್ಛಿಬರುತ್ತದೆ, ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ವಾಯುವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ರೋಗಗುಣ ಸೇರಿದರೆ ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಕ್ಲೇಷ್ಣ ಮತ್ತು ವಾಯುವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಅಜ್ಞಾನ ಸೇರಿದರೆ ಆಕಳಿಕೆ, ಆಲಸ್ಯ ತೋರುತ್ತದೆ.

ಗ್ಲಾನಿರೋಜಃಕ್ಷಯಾದ್ಧುಖದಜೀರ್ಣಾಚ್ಚ ಶ್ರಮಾತ್ರಥಾ || ೨೫ ||

ಯಸ್ಸಾಮಥೈಕೇಪ್ಯನುತ್ಸಾಹಸ್ತದಾಲಸ್ಯಮುದೀರೃತೇ ||

ಗ್ಲಾನಿಃ ಅಂದರೆ ಯಾವ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದೆ ಬಳಲಿದ ಹಾಗೆ ಇರಲು ಕಾರಣಗಳೇನಂದರೆ, ಓಜಃಕ್ಷಯಾತ್ ಅಂದರೆ ಶುಕ್ರಧಾತುವಿನ ಕ್ಷಯ ದಿಂದ ಬಳಲಿಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ದುಖ್ಯದಿಂದಲೂ ಬಳಲಿಕೆಯೇ ಬರುತ್ತದೆ ಅಜೀರ್ಣದಿಂದ ಲೂ ಬಳಲಿಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ರಮದಿಂದಲೂ ಬಳಲಿಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಜಿನ್ನಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರೂ ಕೆಲಸಮಾಡಲು ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಆಲಸ್ಯ ವೆಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು; ಇದೇ ಸೋಮಾರಿತನ.

ಚೈತನ್ಯಶಿಥಿಲತ್ವಾದ್ಯಃಪೀತ್ಯೈಕಶ್ವಾಸಮುದ್ವೇತ || ೨೬ ||

ವಿದೀರ್ಣವದನಃಶ್ವಾಸಂಜೃಂಭಾಸಾಕಥ್ಯತೇಬುದ್ಧಿಃ ||

ಉದಾನಪ್ರಾಣಯೋರೂರ್ಧ್ವಯೋಗಾನ್ಮೃಳಿಕಫಸ್ರವಾತ್ || ೨೭ ||

ಶಬ್ದ ಸ್ಪಂಜಾಯತೇನಸ್ತಃಕ್ಷುತಂತತ್ಕಥ್ಯತೇಬುದ್ಧಿಃ ||

ಆಕಳಿಕೆಯೆಂದರೇನು ಎಂಬ ವಿಷಯತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಜ್ಞಾನತಂತುವಿನ ಶಕ್ತಿಯು ಕೊಂಚ ಕಡಮೆಯಾಗೋಣದರಿಂದ ಬಾಯಿ ತೆರೆದುಕೊಂಡು ಒಂದು ಸಾರಿ ಉಸಿರನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪುನಃ ಹೊರಕ್ಕೆ ಉಸಿರನ್ನು ಬಿಡುವುದಕ್ಕೆ ಆಕಳಿಕೆ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಕಂಠಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಉದಾನವಾಯು ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಾಣವಾಯು ಈ ಎರಡೂ ಉರ್ಧ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಧಮನಿಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಆಕಾಲವ ಲ್ಲಿಯೇ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ ಕಫವೂ ಸ್ರವಿಸಿ ಮೂಗಿನಿಂದ ಶಬ್ದಯುಕ್ತವಾಗಿ ಹೊರಟರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಕ್ಷುತ ಎಂದರೆ ಸೀನು ಎಂದು ಹೆಸರನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಉದಾನಕೋಪಾದಾಹಾರಸ್ವಸ್ಥಿತತ್ವಾಚ್ಚಯದ್ವೇತ || ೨೮ ||

ಪವನಸ್ಯೋರ್ಧ್ವಗಮನಂತಮುದ್ಗಾರಂಪ್ರಚಕ್ಷತೇ ||

ಭೋಜನಮಾಡಿದ ಆಹಾರವು ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ನಿಲ್ಲುವುದರಿಂದಲೂ ಉದಾನವಾಯು (ಕಂಠಸ್ಥಾನಗತ)ವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗೋಣದರಿಂದಲೂ ವಾಯುವ ಉರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಹೊರಡುವುದಕ್ಕೆ ಉದ್ಗಾರವೆಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು.

-: ಷಷ್ಠಾಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ. :-

—:~:—

ರೋಗಾಣಾಂಗಣನಾಪೂರ್ವಂಮುನಿಭಿಯಾರ್ಪಕೀರ್ತಿತಾ ||

ಮಯಾತ್ರಪ್ರೋಚ್ಯತೇಸ್ಯವತದ್ವೇದಾಬಹವೋಮತಾಃ || ೧ ||

ಆಯುರ್ವೇದ ಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಪಾಚೀನರಾದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಉಪಶಮನಾರ್ಥಭೇದಗಳನ್ನೂ ಯಾವಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದ ವಿವರಿಸಿ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೋ ಅದೇ ರೀತಿಯಿಂದಲೇ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ನಾನೂ ವಿವರಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಪಂಚವಿಂಶತಿರುದ್ಧಿ ಸ್ವಾಜ್ವರಾಸ್ತದ್ವೇದಲುಚ್ಛತೆ ||
 ಪೃಥಗ್ಗೋಷೈಸ್ತಥಾದ್ವಂದ್ವಭೇದೇನತ್ರಿವಿಧಸ್ತೃತಃ || ೨ ||
 ಏಕಶ್ಚ ಸನ್ನಿಪಾತೇನತದ್ವೇದಾಬಹವೋನುತಾಃ ||
 ಸ್ತ್ರಾಯಶಸ್ತನ್ನಿಪಾತೇನಪಂಚಸ್ಯುರ್ವಿಷಮುಜ್ವರಾಃ || ೩ ||
 ಸಂತತಸ್ತತಶ್ಚೈವಅನ್ಯೇದ್ಯುಷ್ಕಸ್ತೃತೀಯಕಃ ||
 ಚಾತುರ್ಥಕಶ್ಚಪಂಚೈತೀರ್ತಿತಾವಿಷಮುಜ್ವರಾಃ || ೪ ||
 ತಥಾಗಂತುಜ್ವರೋಪೈಕಸ್ತಯೋದಶನಿಧೋನುತಃ ||
 ಅಭಿಚಾರಗ್ರಹಾವೇಶಶಾಪೈರಾಗಂತುಕಸ್ತ್ರಿಧಾ || ೫ ||
 ಶ್ರಮಾಚ್ಛೇದಾತ್ ಕ್ಷತಾದ್ಧಾಹಾಚ್ಚತುರ್ಧಾಘಾತಜೋಜ್ವರಃ ||
 ಕಾನಾಧ್ವೀತೇಝ್ಯಚೋರೋಷಾದ್ವಿಷಾದೌಷಧಗಂಧತಃ || ೬ ||
 ಅಭಿಷಂಗಳಜ್ವರಾಃಷಟ್ ಸ್ಯುರೇವಂಜ್ವರನಿವಿಶ್ಚಯಃ ||

ಮೊದಲು ಜ್ವರದ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಜ್ವರವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವಿಧ. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ವಾತಪಿತ್ತಜ, ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ, ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ, ತ್ರಿದೋಷಪ್ರಕೋಪಜ ಎಂಬದಾಗಿ ಏಳು. ಸನ್ನಿಪಾತದಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿದ ವಿಷಮುಜ್ವರಗಳೆಂದು ಸಂತತ, ಸತತ, ಅನ್ಯೇದ್ಯುಷ್ಕ, ತೃತೀಯಕ, ಚತುರ್ಥಕ, ಆಗಂತುಕಗಳಾದ ಜ್ವರಗಳು ಹದಿನೂರುವಿಧ. ಹದಿನೂರರಲ್ಲಿ ಮಾರಣ ಮಂತ್ರವ್ಯಾಭಿಚಾರಿಕಕೃತ್ಯಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಂತಹುದು, ಗ್ರಹಭೂತಾದ್ಯಾವೇಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಂತಹುದು, ಗುರುವೃದ್ಧಾದಿ ಸತ್ಪುರುಷರ ಶಾಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಂತಹುದು, ಆಯಾಸದಿಂದ, ಆಯುಧಗಳಪೆಟ್ಟಿನಿಂದ, ಬೇರೇ ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಗಾಯಗಳಿಂದ, ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಟ್ಟುಕೊಳ್ಳೋಣದರಿಂದ, ದುರ್ಲಭಸ್ತ್ರೀವಿಷಯಕವಾದ ಕಾಮದಿಂದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಂದ, ದುಬ್ಬದಿಂದ, ಶಿಟ್ಟಿನಿಂದ, ವಿಷವ್ರಯೋಗದಿಂದ, ಯಾವುದಾದರೂ ಔಷಧಗಳ ವಾಸನೆಯಿಂದ, ಈರಿತಿಯಾಗಿ ಜ್ವರ ಸಾಮಾನ್ಯವೂ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಭೇದದಲ್ಲಿಯೇ ಪರ್ಯವಸಾನವಾಗುತ್ತದೆ

ಪೃಥಕ್ ತ್ರಿದೋಷೈಸ್ಸರ್ವೈಶ್ಚ ಶೋಕಾದಾನಾದ್ಧಯಾದಪಿ || ೭ ||
 ಅತಿಸಾರಸ್ಪೃಧಾಸ್ಯಾದ್ಗ್ರಹಣೇಪಂಚಧಾನುತಾ ||
 ಪೃಥಗ್ಗೋಷೈಸ್ತನ್ನಿಪಾತಾತ್ತ್ವಥಾಚಾನುೇನಪಂಚಮೇ || ೮ ||
 ಪ್ರವಾಹಿಕಾಚತುರ್ಧಾಸ್ಯಾತ್ಪೃಥಗ್ಗೋಷೈಸ್ತಥಾಸ್ತೃತಃ ||

ಅತಿಸಾರ, ಗ್ರಹಣೆ, ಪ್ರವಾಹಿಕೆಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅತಿಸಾರವು ಏಳುವಿಧ. ವಾತಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶೋಕಜನ್ಯ, ಆಮಜನ್ಯ, ಭಯಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ. ಅತಿಸಾರದಲ್ಲಿ ಭೇದವಾದ ಗ್ರಹಣೆ ಎಂಬ ರೋಗವು ಐದುವಿಧ. ವಾತಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಆಮಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ ಪ್ರವಾಹಿಕೆಯೆಂಬ ಅತಿಸಾರ ವಿಶೇಷವು ನಾಲ್ಕುವಿಧ. ವಾತಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ, ರಕ್ತಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ.

ಅಜೀರ್ಣಂತ್ರಿವಿಧಂಪ್ರೋಕ್ತಂವಿಷ್ಯಬ್ಧಂನಾಯುನಾಮತಂ || ೯ ||

ಪಿತ್ತಾದ್ವಿದಗ್ಧಂವಿಚ್ಛೇದಯಂಕಫೇನಾನಾಂತಮಚ್ಯತೇ ||
 ವಿಷಾಜೀರ್ಣಂರಸಾದೇಕಂದೋಷೈಸ್ಸ್ಯಾದಲಿಸ್ತ್ರಿಧಾ || ೧೦ ||
 ವಿಷೂಜೀತ್ರಿವಿಧಾಪ್ರೋಕ್ತಾದೋಷೈಸ್ಸ್ಯಾತ್ಯಾತಸ್ಪೃಹಕಪೃಥಕ್ ||
 ದಂಡಕಾಲಸಕಶ್ಚೈಕವಿಕೃತಸ್ಯಾದ್ವಿಲಂಬಿಕಾ || ೧೧ ||

ಅಜೀರ್ಣವು ಮೂರುವಿಧ. ವಾತಜನ್ಯವಾದ ಅಜೀರ್ಣಕ್ಕೆ ವಿಷ್ಪಬ್ಧವೆಂಬ ಹೆಸರು, ಪಿತ್ತಜನ್ಯವಾದ ಅಜೀರ್ಣಕ್ಕೆ ವಿದಗ್ಧಾಜೀರ್ಣವೆಂಬ ಹೆಸರು, ಕಫಜನ್ಯವಾದ ಅಜೀರ್ಣಕ್ಕೆ ಆಮಾಜೀರ್ಣವೆಂದು ಹೆಸರು, ವಿಷದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಜೀರ್ಣವೆಂಬುವುದು ನ್ನೇ ರಸಾಜೀರ್ಣವೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಲಸವೆಂಬ ಅಜೀರ್ಣ ಭೇದವು ವಾತಾದಿದೋಷಭೇದಗಳಿಂದ ಮೂರುವಿಧ, ವಿಷೂಜಿ ಎಂಬ ರೋಗವೂ ವಾತಾವಿದೋಷಭೇದದಿಂದ ಮೂರುವಿಧ, ದಂಡಕಾಲಸಕ ಎಂಬ ರೋಗವೂ, ವಿಲಂಬಿಕಾ ಎಂಬ ರೋಗವೂ ಸಹ ಒಂದೊಂದೇ ವಿಧ.

ಅರ್ಶಂಸಿಷದ್ವಿಧಾನ್ಯಾಹುರ್ನಾತಪಿತ್ತಕಫಾಸ್ತ್ರತಃ ||
 ಸನ್ನಿಪಾತಾಚ್ಚ ಸಂಸರ್ಗಾತ್ತ್ರೇಷಾಂಭೇದೋದ್ವಿಧಾನುತಃ || ೧೨ ||
 ಸಹಜೋತ್ತರಜನ್ಮಭ್ಯಾಂತಫಾಶುಷ್ಕಾರ್ಥಭೇದತಃ ||
 ತ್ರಿಧೈವಚರ್ಮಕೀಲಾನಿನಾತಾತ್ಪ್ರಿತ್ವಾತ್ಕಫಾದಪಿ || ೧೩ ||

ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಆರುವಿಧ. ವಾತಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಜನ್ಯ, ಕ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ, ಸನ್ನಿಪಾತಜನ್ಯ, ರಕ್ತಜನ್ಯ, ಸಂಸರ್ಗಜನ್ಯ ಅಂದರೆ ತಂದೆಯಿಂದ ಮಗನಿಗೆ ಮಗನಿಂದ ನೋಮ್ಮಗನಿಗೆ ಈರೀತಿ ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತಕ್ಕುದ್ದು ಎಂಬದಾಗಿ ಆರುವಿಧ. ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಸಾಮಾನ್ಯವೂ ಸಹಜಾರ್ಶಸ್ಸು (ಅಂದರೆ ದೋಷಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ) ಉತ್ತರಜ ಎಂದರೆ ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬರುವುದು ಈರೀತಿಯಾಗಿಯೂ, ಶುಷ್ಕಾರ್ಶಸ್ಸು (ಒಣ ಮೂಲ ಅಂದರೆ ರಕ್ತಾದಿಸ್ರಾವವಿಲ್ಲದೆ ನೋಳಿ ಮಾತ್ರ ತೊಂದರೆ ಮಾಡುವುದು) ದ್ರವಾರ್ಶಸ್ಸು ಅಂದರೆ ನೋಳಿಕೆಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ರಕ್ತಸ್ರಾವವೂ ಇರುವುದು ಈರೀತಿ ನಾನಾ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಚರ್ಮಕೀಲವೆಂಬ ಈ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯಂತೆ ನೋಳಿಕೆಗಳಿರುವ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧವಾದ ರೋಗವು ವಾತಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಜನ್ಯ, ಕಫಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ ಮೂರುವಿಧ.

ಏವಂವಿಂಶತಿಭೇದೇನಕ್ರಿಮಯಸ್ಕುರ್ದ್ವಿಧಾಚತೇ ||
 ಬಾಹ್ಯಾಸ್ತಫಾಭ್ಯಂತರಾಸ್ಯಸ್ರೇಷ್ಠಯುಗಾಬಹಿರಶ್ಚರಾಃ || ೧೪ ||
 ಲಿಕ್ಷಾಶ್ಚಾನ್ಯೇಂತರಚರಾಃಕಫಾತ್ತ್ರೇಹೃದಯೋದಕಾಃ ||
 ಅಂತ್ರಾದಾಲುದರಾನೇಷ್ವಾಶ್ಚರವಶ್ಚಮಹಾಗುಹಾಃ || ೧೫ ||
 ಸುಗಂಧಾದರ್ಭಕುಸುಮಾಸ್ತಫಾರಕ್ತಾಶ್ಚಮಾತರಃ ||
 ಸಾರಸಾಲೋಮವಿಧ್ವಂಸಾರೋಮದ್ವೀಪಾಲುದುಂಬರಾಃ || ೧೬ ||
 ಕೇಶಾದಾಶ್ಚತಥೈವಾನ್ಯೇತಕ್ಪಜ್ಜಾತಾನುಕೇರುಕಾಃ ||
 ಲೇಲಿಹಾಶ್ಚಸಲಿನಾಶ್ಚಸೌಸುರಾದಾಃಕೇಕೇರುಕಾಃ || ೧೭ ||
 ತಫಾನ್ಯಃಕಫಫರಕ್ತಾಭ್ಯಾಂಸಂಜಾತಃಸೌಖ್ಯಯುಕಃಸ್ತೃತಃ ||

ವ್ರಣಸ್ಯಕ್ರಿಮಯಶ್ಚಾನ್ಯೈವಿಷಮಾಜಾಹ್ಯಯೋನಯಃ || ೧೮ ||

ಶರೀರಕ್ಕೆ ರೋಗವನ್ನೂ ಬಾಹ್ಯವಾದ ಹಿಂಸೆಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಇಷ್ಟತ್ವವಿಧ. ಪ್ರಥಮತಃ ಬಾಹ್ಯಗಳೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಅಭ್ಯಂತರಗಳೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಎರಡುವಿಧ. ಯೂಕ (ಅಂದರೆ ಹೇನುಗಳು) ಲಿಕ್ಷ (ಅಂದರೆ ಕೂರಿಗಳು) ಎಂಬ ಎರಡು ಜಾತಿಯ ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಶರೀರದ ಬಾಹ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ಶರೀರವನ್ನೇ ಆಶ್ರಯಿಸಿರುತ್ತವೆ. ಉಳಿದ ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಶರೀರದ ಅಂತರ್ಭಾಗದಲ್ಲಿರತಕ್ಕವುಗಳು. ಅಂತರ್ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವವುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಕಫದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕವುಗಳು- ಹೃದಯೋದಕ, ಅಂತ್ರಾದ, ಉದರಾವೇಷ, ಚೂರನ, ಮಹಾಗುಹ, ಸುಗಂಧ, ದರ್ಭಕುಸುಮ ಎಂಬ ಏಳು. ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕವುಗಳು- ಮಾತರ, ಸಾರಸ, ಲೋಮವಿಧ್ವಂಸ, ರೋಮದ್ವೀಪ, ಉದುಂಬರ, ಕೇಶಾದ ಎಂಬದಾಗಿ ಆರುವಿಧ. ಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕವುಗಳು- ಮಕೇರುಕ, ಲೇಲಿಹ, ಸಲೂನ, ಸೌಸುರಾದ, ಕಕೇರುಕ ಎಂಬದಾಗಿ ಐದುವಿಧ. ಈರೀತಿಯಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಇಷ್ಟತ್ವವಿಧ. ಕಫ ಮತ್ತು ರಕ್ತಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಸ್ನಾಯುಕವೆಂಬ ಒಂದು ಕ್ರಿಮಿಯಿದೆ. ಅದೂನೂ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ ಕ್ರಿಮಿಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿದೆ. ಆಕಾರ ಮಾತ್ರ ದೊಡ್ಡದು, ಹೊಟ್ಟೆಹುಳವೆಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇಲ್ಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸಕರಿಗೋಸ್ಕರ ಅದನ್ನು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವ ವ್ರಣಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಬೇರೆಯೇ ಇವೆ. ಅವುಗಳು ಇದರಲ್ಲಿ ಸೇರಲಿಲ್ಲ ಅವು ಶರೀರದ ಹೊರಗೇನೇ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕವುಗಳು.

ಪಾಂಡುರೋಗಾಶ್ಚ ಪಂಚಸ್ಯುರ್ವಾತಪಿತ್ತಕಫೈಸ್ತ್ರಿಧಾ ||

ತ್ರಿದೋಷೈರ್ಮೃತ್ರಿಕಾಭಿಶ್ಚ ತಥೈಕಾಕಾಮಲಾಸ್ತ್ಯತಾ || ೧೯ ||

ಸ್ಯಾತ್ಕುಂಭಕಾಮಲಾಚ್ಚೈಕಾತಥೈಕಂ ಚ ಹಲೀಮಕಂ ||

ಪಾಂಡುರೋಗ ಐದುವಿಧ. ವಾತಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಜನ್ಯ, ಕಫಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷವನ್ನಿಪಾತಜನ್ಯ. ಮಣ್ಣನ್ನು ತಿನ್ನುವುದರಿಂದ. ಕಾಮಲಾರೋಗ ಒಂದುವಿಧ, ಕುಂಭಕಾಮಲಾ ಎನ್ನುವುದೂ ಒಂದೇವಿಧ, ಹಲೀಮಕವೆಂಬುವುದು ಒಂದೇವಿಧ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಕಾಮಲೆಯೆ ತರಹದ ರೋಗಗಳೇನೇ.

ರಕ್ತಪಿತ್ತಂ ತ್ರಿಧಾಪ್ರೋಕ್ತಮೂರ್ಧ್ವಗಂಕಫಸಂಭವಂ || ೨೦ ||

ಅಧೋಗಂಮೂರುತಂಜ್ವೇಯಂತದ್ವಯೇನದ್ವಿಮಾರ್ಗಗಂ ||

ರಕ್ತಪಿತ್ತ (ಮೂಗು ಬಾಯಿ ಮತ್ತು ಗುದಗಳಿಂದ ರಕ್ತಸ್ತಾನವಾಗುವುದು) ರೋಗವು ಮೂರುವಿಧ. ಕಫ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಗಳಿಂದ ರಕ್ತಪಿತ್ತರೋಗವು ಹುಟ್ಟಿದರೆ ಉರ್ಧ್ವದ್ವಾರದಿಂದ ರಕ್ತ ಬರುತ್ತದೆ. ಉರ್ಧ್ವದ್ವಾರವೆಂದರೆ ಕಿವಿ, ಕಣ್ಣು, ಮೂಗು, ಬಾಯಿ, ನಾಯು ಮತ್ತು ಪಿತ್ತ ಸಹ ಪ್ರಧಾನವಾದರೆ ಅಧೋಗಾಮಿ ರಕ್ತಪಿತ್ತವೆಂಬದಾಗಿಯೂ, ಕಫ ಮತ್ತು ವಾತಗಳೆರಡೂ ಕುಪಿತಗಳಾದರೆ ಉರ್ಧ್ವಾಧೋಮಾರ್ಗಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ರಕ್ತ ಹೊರಡತಕ್ಕ ರಕ್ತಪಿತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಾಸಾಃ ಪಂಚಸಮುದ್ರಿಷ್ಟಾಸ್ತೇತ್ಯಯಾಸ್ತು ತ್ರಿಭಿರ್ಮಲೈಃ || ೨೧ ||

ಉರಗ್ನಿಕ್ಷತಾಚ್ಚೈಕಮರ್ಥಸ್ಯಾಪ್ನಿಕ್ಷಯಾದ್ಧತೋರ್ದ ಪಂಚಮಃ ||

ಕೆನ್ನು ಐದುವಿಧ. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಕಫಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಎದೆಗೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಬಲವಾದ ಪೆಟ್ಟು ಬೀಳೋಣದರಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕದ್ದು, ಧಾತುಕ್ಷಯದಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬದಾಗಿ.

ಕ್ಷಯಾಃ ಪಂಚೈವ ವಿಜ್ಞೇಯಾಃ ಸ್ತ್ರೀಭಿರ್ದೋಷೈಸ್ತ್ರಯಶ್ಚ ತೇ || ೨೨ ||

ಚತುರ್ಥಸ್ತನ್ನಿ ಸಾತೇನ ಪಂಚಮಸ್ತ್ಯಾದುರಃ ಕ್ಷತಾತ್ ||

ಶೋಷಾಸ್ಯುಷ್ಣಪ್ರಕಾರೇಣ ಸ್ತ್ರೀಪ್ರಸಂಗಾಚ್ಛುಚೋವ್ರಣಾತ್ ||

ಅಧ್ವಶ್ರವನಾಚ್ಚ ವ್ಯಾಯಾನಾದ್ವರ್ಧಕ್ಯಾದಪಿ ಜಾಯತೇ ||

ಕ್ಷಯರೋಗ ಐದುವಿಧ. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಕಫಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿಪಾತಜನ್ಯ, ಎದೆಗೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಏಟು ಬೀಳುವುದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು ಎಂಬದಾಗಿ. ಶೋಷ (ಇದೊಂದು ಕ್ಷಯರೋಗದಂತಹುದು) ರೋಗವು ಆದುವಿಧ. ಹೆಚ್ಚಿನ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗದಿಂದ ಬರತಕ್ಕದ್ದು, ದುಖ್ಯದಿಂದ ಬರತಕ್ಕದ್ದು, ಶರೀರಗತವಾದ ವ್ರಣದಿಂದ ಬರತಕ್ಕದ್ದು, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ದಾರಿನಡೆಯೋಣದರಿಂದ ಬರತಕ್ಕದ್ದು, ಮಿತಿ ತಪ್ಪಿದ ವ್ಯಾಯಾಮದಿಂದ ಬರತಕ್ಕದ್ದು, ಮುಸ್ಸಿನಿಂದ ಬರತಕ್ಕದ್ದೆಂಬದಾಗಿ.

ಶ್ವಾಸಾಶ್ಚ ಪಂಚವಿಜ್ಞೇಯಾಃ ಕ್ಷುದ್ರಸ್ತ್ಯಾತ್ಮಮಕಸ್ವಥಾ || ೨೪ ||

ಊರ್ಧ್ವಶ್ವಾಸೋನುಹಾಶ್ವಾಸಶ್ಚಿನ್ನಶ್ವಾಸಶ್ಚ ಪಂಚಮಃ ||

ಶ್ವಾಸರೋಗವು ಐದುವಿಧ. ಕ್ಷುದ್ರಶ್ವಾಸ, ತಮಕಶ್ವಾಸ, ಊರ್ಧ್ವಶ್ವಾಸ, ನುಹಾಶ್ವಾಸ, ಚಿನ್ನಶ್ವಾಸ ಎಂಬದಾಗಿ.

ಕಥಿತಾಃ ಪಂಚಹಿ ಕ್ಕಾಸ್ತು ತಾಸ್ತು ಕ್ಷುದ್ರಾನ್ಮಜಾತಥಾ || ೨೫ ||

ಗಂಭೀರಾಯನುಲಾಚೈವನುಹತೀಪಂಚವೀಸ್ಮೃತಾ ||

ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ ಐದುವಿಧ. ಕ್ಷುದ್ರಾ, ಅನ್ನಜಾ, ಗಂಭೀರಾ, ಯನುಳಾ, ನುಹತಿ ಎಂಬದಾಗಿ.

ಚತ್ವಾರೋಗೈರ್ವಿಕಾರಾಸ್ಯುರ್ವಿಷನೋವಾತಸಂಭವಃ || ೨೬ ||

ತೀಕ್ಷ್ಣಃ ಪಿತೃತ್ಯುಘಾನ್ಮಂದೋಭಸ್ತು ಕೋವಾತಪಿತ್ತಯೋಃ ||

ಅಗ್ನಿನಾಂಧ್ಯ ನಾಲ್ಕುವಿಧ. ವಾತಜನ್ಯವಾದದ್ದಕ್ಕೆ ವಿಷಮಾಗ್ನಿ ಎಂಬದಾಗಿಯೂ, ಪಿತ್ತಜನ್ಯವಾದ ಅಗ್ನಿವಿಕಾರಕ್ಕೆ ತೀಕ್ಷ್ಣಾಗ್ನಿ ಎಂಬದಾಗಿಯೂ, ಕಫಜನ್ಯವಾದ ಅಗ್ನಿವಿಕಾರಕ್ಕೆ ಮಂದಾಗ್ನಿ ಎಂಬದಾಗಿಯೂ, ನಾಯು ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಗ್ನಿವಿಕಾರವು ಭನ್ತಕವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಹೆಸರು.

ಪಂಚೈವಾರೋಚಕಾಜ್ಞೇಯಾನಾತಪಿತ್ತಕಫೈಸ್ತ್ರೀಧಾ || ೨೭ ||

ಸನ್ನಿಪಾತಾನನ್ನನಸ್ತುಪಾತ್ ||

ಆರೋಚಕರೋಗವು ಐದುವಿಧ. ವಾತಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಜನ್ಯ, ಕಫಜನ್ಯ, ಸನ್ನಿಪಾತ (ತ್ರಿದೋಷ) ಜನ್ಯ, ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂತಾಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಂತಾದ್ದು ಎಂಬದಾಗಿ.

..... ಛಿದ್ರಯಸ್ತಪ್ತಧಾಮತಾಃ ||

ತ್ರಿಭಿರ್ದೋಷೈಃಪೃಥಕ್ತ್ರಿಸ್ಯಃಕ್ರಿಮಿಭಿಸ್ಸನ್ನಿಪಾತತಃ || ೨೮ ||

ಘೃಣಯಾಚತಥಾಸ್ತ್ರೀಣಾಂಗಭಾರಧಾನಾಚ್ಚ ಜಾಯತೆ ||

ವಮನರೋಗವು ಏಳುವಿಧ. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಕಫಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದರಿಂದ, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿಪಾತದಿಂದ, ಅಸಹ್ಯಗಳಾದ ಮಲಮೂತ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ನೋಡೋಣದರಿಂದ, ಹೆಂಗಸರು ಗರ್ಭಿಣಿಯರಾಗೋಣದರಿಂದ, ಈಕಾರಣಗಳಿಂದ ವಮನರೋಗವು ಏಳುವಿಧವಾಗಿರುತ್ತೆ.

ಸ್ವರಭೇದಾಷ್ಟ ಡೇವಸ್ಯುರ್ವಾತಪಿತ್ತಕಫೈಸ್ತ್ರಯಃ ||

ಮೇದಸಾಸನ್ನಿಪಾತೇನಕ್ಷಯಾತ್ ಪಷ್ಠಃಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ || ೨೯ ||

ಸ್ವರಭೇದರೋಗವು ಆರು ವಿಧ. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಕಫಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಕೊಬ್ಬು ಹೆಚ್ಚುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕದ್ದು, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿಪಾತದಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕದ್ದು, ಕ್ಷಯರೋಗದಿಂದ ಬರತಕ್ಕ ಸ್ವರಭೇದ ಒಂದು ಈರ್ಪತಿಯಾಗಿ.

ತೃಷ್ಣಾ ಚಷಡ್ವಿಧಾಪ್ರೋಕ್ತಾನಾ ತಾಪ್ತಿತ್ತಾತ್ಮಕಾ ದಸಿ ||

ತ್ರಿದೋಷೈರುಪಸರ್ಗೇಣಕ್ಷಯಾದ್ಧಾತೋಶ್ಚ ಪಷ್ಠಿಕಾ || ೩೦ ||

ತೃಷ್ಣಾರೋಗವು ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿಪಾತಜನ್ಯ, ಆಗಂತುಕ, ಧಾತುಕ್ಷಯಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ ಆರು ವಿಧ. ಊಟಮಾಡುವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಬಾಯಾರಿಕೆಯೂ ಒಂದು ಸೇರಿ ಏಳು ವಿಧವೆಂದು ಕೆಲವರನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಊಟಮಾಡುವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಬಾಯಾರಿಕೆಯು ದೋಷಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವೇ ಹೊರ್ತು ಬೇರೆ ಅಲ್ಲವೆಂಬದಾಗಿ ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಾಚಾರ್ಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಮೂರ್ಛಾ ಚತುರ್ವಿಧಾಚ್ಛೇಯಾನಾತಪಿತ್ತಕಫೈಃಪೃಥಕ್ ||

ಚತುರ್ಥೀಸನ್ನಿಪಾತೇನತಥೈಕಶ್ಚ ಭ್ರಮಸ್ತುತಃ || ೩೧ ||

ನಿದ್ರಾ ತಂದ್ರಾ ಚ ಸನ್ನಾಸೋಗ್ಲಾನಿಶ್ಚೈಕೈಕಶಸ್ತುತಃ ||

ಮೂರ್ಛಾರೋಗವು ನಾಲ್ಕುವಿಧ. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿಪಾತಜನ್ಯ ಎಂಬವಾಗಿ. ಭ್ರಮವೆಂದರೆ ಬುದ್ಧಿಯು ಚಕ್ರದಮೇಲೆ ಹತ್ತಿದಹಾಗೆ ತಿರುಗುವುದು, ಸ್ತಿಮಿತವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಅದು ಒಂದೇ ವಿಧ, ನಿದ್ರಾರೋಗ (ಅರೆನಿದ್ರೆ), ತಂದ್ರಾರೋಗ (ತೂಕಡಿಕೆ), ಸನ್ಯಾಸ (ಯಾವರೋಗದ ಚೆಡ್ಡೆಗಳೂ ಕಾಣದೆ ಮನುಷ್ಯ ಮಾತ್ರ ಒಣಗಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು,) ಬಳಲಿಕೆ ಗ್ಲಾನಿ ಇವುಗಳು ಒಂದೊಂದೇ ವಿಧ

ಮದಾಸ್ಸಪ್ತ ಸಮಾಖ್ಯಾತಾನಾತಪಿತ್ತಕಫೈಸ್ತ್ರಯಃ ||

ತ್ರಿದೋಷೈರಸೃಜಾಮದ್ಯಾದ್ವಿಷಾದಪಿಚಸಪ್ತಮಃ || ೩೨ ||

ಮದಾತ್ಯಯಶ್ಚ ತುರ್ಧಾಸ್ಯಾದ್ವಿಷಾದ್ವಿತ್ತಾತ್ಮಕಾ ದಸಿ ||

ತ್ರಿದೋಷೈರಪಿವಿಚ್ಛೇಯಏಕಃಪರಮದಸ್ತಥಾ || ೩೩ ||

ಪಾನಾಜೀರ್ಣಂತಥಾಚೈಕಂತಭೈಕಃಪಾನವಿಭ್ರಮಃ ||

ಪಾನಾತ್ಯಯಃಸುತಥಾಚೈಕೋ.... ||

ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯೇ ಕಡಮೆಯಾಗತಕ್ಕ ಮದವೆಂಬ ರೋಗವು ಏಳುವಿಧ. ವಾತ ಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಜನ್ಯ, ಕಫಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷವನ್ನಿ ಪಾತಜನ್ಯ, ರಕ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಮಧ್ಯ ಪಾನಜನ್ಯ, ಯಾವದಾದರೂ ಕೃತ್ರಿಮವಿಷಪಾನದಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬದಾಗಿ. ಮಿತಿಮೀರಿ ಮಧ್ಯಪಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ರೋಗಕ್ಕೆ ಮದಾತ್ಮಯವೆಂಬ ಹೆಸರು, ಇದು ನಾಲ್ಕುವಿಧ. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರ ಕೋಪಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷವನ್ನಿ ಪಾತಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ. ಪರಮಮದವೆಂಬ ಮದಾತ್ಮಯ ಭೇದವೂ, ಪಾನಾಜೀರ್ಣವೆಂಬುವುದೂ, ಪಾನವಿಭ್ರಮವೆಂಬುವುದೂ, ಪಾನಾತ್ಮಯ ವೆಂಬುವುದೂ ಸಹ ಒಂದೊಂದು ವಿಧ.

.....ದಾಹಾಸ್ತಪ್ತಮತಾಸ್ತಥಾ || ೩೫ ||

ರಕ್ತಸಿತ್ತಾತ್ಮಧಾರಕಾತ್ಮಷ್ಣಾಯಾಃಪಿತ್ತತಸ್ತಥಾ ||

ಧಾತುಕ್ಷಯಾನ್ಮರ್ಮಘಾತಾದ್ರಕ್ತಪೂರ್ಣೋದರಾದಪಿ || ೩೬ ||

ದಾಹವೆಂಬದಾಗಿ ಸರ್ವಾಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಉರಿಯುವಂತಹ ರೋಗವು ಏಳುವಿ ಧ. ರಕ್ತಪಿತ್ತದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು, ಶರೀರದಲ್ಲಿ ರಕ್ತೋದ್ರೇಕವಾಗುವುದರಿಂದ, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಯನ್ನು ತಡೆಯುವುದರಿಂದ, ಪಿತ್ತವು ಉದ್ರೇಕವಾಗೋಣದರಿಂದ, ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ರಸ ರಕ್ತಾದಿ ಧಾತುಗಳು ಕ್ಷಯಿಸಿಹೋಗೋಣದರಿಂದ, ಶರೀರಗತವಾದ ಮರ್ಮಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಪೆಟ್ಟು ಬೀಳುವುದರಿಂದ, ಉದರದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ರಕ್ತವು ತುಂಬಿಕೊ ಳೋಣದರಿಂದ ಈರೀತಿಯಾಗಿ.

ಉನ್ಮಾದಾಷ್ಟಟ್ಸಮಾಖ್ಯಾತಾಸ್ತ್ರಿದೋಷೈಸ್ತ್ರಯಶ್ಚ ತೇ ||

ಸನ್ನಿಪಾತಾದ್ವಿಷಾದ್ಗ್ನೇಯಃಷಷ್ಠೋದುಖೈನಚೇತಸಃ || ೩೭ ||

ಭೂತೋನ್ಮಾದಾವಿಂಶತಿಸ್ಯಸ್ತೇದೇವಾದ್ಧಾನವಾದಪಿ ||

ಗಂಧವರ್ಷ್ತಾನರಾದ್ಯಕ್ಷಾಸ್ತ್ರೈತ್ಯಭ್ಯೋಗುರುಶಾಪತಃ || ೩೮ ||

ಪ್ರೇತಾಚ್ಚಗುಹ್ಯಕಾದ್ವೈದ್ಯಾಸ್ತ್ರಿದ್ಧಾದ್ಧ್ಯಾತಾಸ್ತ್ರಶಾಚತಃ ||

ಜಲಾಧಿದೇವತಾಯಾಶ್ಚನಾಗಾದ್ವೈಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸಾತ್ || ೩೯ ||

ರಾಕ್ಷಸಾದಪಿಕೂಷ್ಮಾಂಡಾತ್ಕತ್ಯಾನ್ವೇತಾಲಯೋರಪಿ ||

ಉನ್ಮಾದವೆಂದರೆ ಹುಚ್ಚು. ಇದು ಆರುವಿಧ. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರ ಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷವನ್ನಿ ಪಾತಜನ್ಯ, ವಿಷಭಕ್ಷಣಜನ್ಯ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಯಾವುದಾದರೂ ದುಖವು ಹತ್ತಿಹೋಗೋಣದರಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬ ದಾಗಿ. ಭೂತೋನ್ಮಾದವೆಂಬದಾಗಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗ್ರಹಬಾಧೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಹುಚ್ಚು ಇಪ್ಪತ್ತು ವಿಧ. ದೇವಗ್ರಹಗಳ (ಗಣ-ಮಾತೃಕಾ) ಬಾಧೆಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗ ತಕ್ಕದ್ದು, ರಾಕ್ಷಸಗ್ರಹಗಳ ಬಾಧೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕದ್ದು, ಗಂಧರ್ವಗ್ರಹಬಾಧೆ, ಕಿನ್ನ ರಗ್ರಹಬಾಧೆ, ಯಕ್ಷಗ್ರಹಬಾಧೆ, ಷಿತ್ಯಗ್ರಹಬಾಧೆ, ಗುರುಜನರುಗಳ ಅನಿಷ್ಟಾಶಂಸನ ರೂಪವಾದ ಶಾಪ, ಪ್ರೇತಗ್ರಹಬಾಧೆ, ಗುಹ್ಯಕಗ್ರಹಬಾಧೆ, ಸಿದ್ಧಗಣಗಳಬಾಧೆ, ಭೂತ

ಬಾಧೆ, ಪಿಶಾಚಬಾಧೆ, ಜಲಾಧಿದೇವತೆಗಳಬಾಧೆ, ನಾಕಬಾಧೆ, ಬ್ರಹ್ಮರಾಕ್ಷಸಗ್ರಹಗಳ ಬಾಧೆ, ರಾಕ್ಷಸಗ್ರಹಗಳಬಾಧೆ, ಕೂಷ್ಮಾಂಡವೇಬ ಹೆಸರಿನ ರಾಕ್ಷಸಗ್ರಹಗಳಬಾಧೆ, ಮಂತ್ರಮಾರಣಾದಿಗಳಿಂದ, ಬೇತಾಳಬಾಧೆ, ಕುಲವೃದ್ಧರಾದವರ ಶಾಪಬಾಧೆ ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿತಕ್ಕದ್ದೆಂಬದಾಗಿ.

ಅಪಸ್ಮಾರಶ್ಚ ತುರ್ಧಾಸ್ಯಾತ್ಸನಿರಾಪ್ತಿತ್ತತಸ್ತಥಾ || ೪೦ ||

ಶ್ಲೇಷ್ಮಣೋಪಿತೃತೀಯಸ್ಯಾಚ್ಚ ತುರ್ಥಸ್ಸನ್ನಿ ಸಾತತಃ ||

ಅಪಸ್ಮಾರವೆಂಬ ರೋಗವು ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿಪಾತಜನ್ಯವೆಂಬದಾಗಿ ನಾಲ್ಕುವಿಧ.

ಚತ್ವಾರಶ್ಚಾನುವಾತಾಸ್ಯುರ್ವಾತಪಿತ್ತಕಫೈಸ್ತ್ರಿಧಾ || ೪೧ ||

ಚತುರ್ಥಸ್ಸನ್ನಿ ಸಾತೇನ.....||

ಆಮವಾತವೆಂಬ ರೋಗವು ವಾತಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಜನ್ಯ, ಕಫಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿಪಾತಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ ನಾಲ್ಕುವಿಧ.

.....ಶೂಲಾನ್ಯಷ್ಟಾಬುಧಾಜಗುಃ ||

ಸೃಘ್ನೋಷೈಸ್ತ್ರಿಧಾದ್ವಂದ್ವಭೇದೇನತ್ರಿವಿಧಾನ್ಯಪಿ || ೪೨ ||

ಆಮೇನಸಪ್ತಮಂಪ್ರೋಕ್ತಂಸನ್ನಿ ಸಾತೇನಚಾಷ್ಟಮಂ ||

ಶೂಲರೋಗವು ವಾತಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ, ವಾತಪಿತ್ತಜನ್ಯ, ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ, ಆಮರಸಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿಪಾತಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ ಎಂಟುವಿಧ.

ಪರಿಣಾಮಭವಂಶೂಲನುಷ್ಣಧಾಪರಿಕೀರ್ತಿತಂ || ೪೩ ||

ಮೃತ್ಯುರ್ಯೈಶ್ಯೂಲಸಂಖ್ಯಾಸ್ಯಾತ್ಪ್ರೇವಪರಿಣಾಮಜಂ ||

ಅನ್ಯದ್ರವಭವಂಶೂಲಂಜ್ವರತ್ಪಿತ್ತಭವಂತಥಾ || ೪೪ ||

ಏಕೈಕಂಗಳಿತಂಸುಜ್ಞೈಃ.....||

ಭೋಜನ ಮಾಡಿದ ಅನ್ನವು ಜೀರ್ಣವಾಗತಕ್ಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕ ಹೊಟ್ಟೆ ಶೂಲೆಗೆ ಪರಿಣಾಮಶೂಲೆ ಎಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು, ಇದು ಎಂಟುವಿಧ. ಇದು ಕೂಡ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶೂಲೆಯಂತೆ ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫಗಳಿಂದ ಮೂರು, ವಾತಪಿತ್ತ, ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮ, ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳಿಂದ ಮೂರು, ಆಮರಸಜನ್ಯ, ಸನ್ನಿಪಾತಜನ್ಯ, ಎಂಬದಾಗಿ ಎರಡು ಅಂತೂ ಎಂಟುವಿಧ. ಅನ್ಯದ್ರವಶೂಲೆ ಒಂದು, ಪಿತ್ತವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವಾಗ್ಗೆ ಅಂದರೆ ಆಮ್ಲಪಿತ್ತಜನ್ಯವಾಗುವ ಶೂಲೆ ಒಂದು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಈ ಎರಡು ಶೂಲೆಗಳೂ ಒಂದೊಂದೇ ವಿಧ.

.....ಉದಾವರ್ತಾಸ್ತಯೋದಕಃ ||

ಏಕಃಕ್ಷುನ್ನಿಗ್ರಹಾತ್ಪ್ರೋಕ್ತಸ್ತುಷ್ಠಾರೋಧಾದ್ವಿತಿತೀಯಕಃ || ೪೫ ||

ನಿದ್ರಾಘಾತಾತ್ಪ್ರತೀಯಸ್ಯಾಚ್ಚ ತುರ್ಥಸ್ತಾಸನಿಗ್ರಹಾತ್ ||

ಛರ್ದಿರೋಧಾತ್ಪಂಚಮಸ್ಯಾತ್ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಚಃಸಿಗ್ರಹಾತ್ || ೪೬ ||

ಜ್ಯಂಭಾರೋಧಾತ್ಪ್ರಪ್ತಮಸ್ಯದುಷ್ಣಾಗ್ರಹತೋಷ್ಣಮಃ ||

ನವಮಸ್ಯಾದಶ್ಚುರೋಧಾದ್ಧ ಶನುಶ್ಚುಕ್ರಧಾರಣಾತ್ || ೪೭ ||

ಮೂತ್ರರೋಧಾನ್ಮಲಸ್ಯಾಪಿರೋಧಾದ್ಧಾತವಿನಿಗ್ರಹಾತ್ ||

ಉದಾವರ್ತಾಸ್ತ್ರಯಶ್ಚೈತೇಘೋರೋಪದ್ರವಕಾರಕಾಃ || ೪೮ ||

ಉದಾವರ್ತವೆಂಬ ವಾತರೋಗವು ಹದಿಮೂರುವಿಧ. ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಒಂದೊಂದು ವೇಗವೂ ವಾಯುವಿನಿಂದಲೇ ಉಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಅಂತಹ ವೇಗವನ್ನು ತಡೆಯುವುದರಿಂದ ಬರತಕ್ಕ ರೋಗಕ್ಕೂ ಉದಾವರ್ತವೆಂಬ ಹೆಸರು, ಇವುಗಳಾವು ವೆಂದರೆ- ಹಸಿವನ್ನು ತಡೆಯೋಣದರಿಂದ ಬರತಕ್ಕದ್ದು, ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ತಡೆಯೋಣದರಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕದ್ದು, ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ತಡೆಯೋಣದರಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕದ್ದು, ಉಸಿರನ್ನು ತಡೆಯುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕದ್ದು, ವಮನವನ್ನು ತಡೆಯೋಣದರಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕದ್ದು, ಶೀನನ್ನು ತಡೆಯುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕದ್ದು, ಆಕಳಿಕೆಯನ್ನು ತಡೆಯುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕದ್ದು, ತೇಗನ್ನು ತಡೆಯುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕದ್ದು, ಕಣ್ಣು ನೀರನ್ನು ತಡೆಯುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕದ್ದು, ರೇತಸಿನ ವೇಗವನ್ನು ತಡೆಯುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕದ್ದು, ಮಲ, ಮೂತ್ರ, ಅಧೋನಾಯು ಇವುಗಳನ್ನು ತಡೆಯುವುದರಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕವುಗಳು ಎಂಬದಾಗಿ ಹದಿಮೂರುವಿಧ. ಈ ಉದಾವರ್ತಗಳು ಭಯಂಕರವಾದ ಉಪದ್ರವಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ

ಆನಾಹೋದ್ವಿವಿಧೋಜ್ಜೇರಂಘಕಃಪಕ್ವಾಶಯೋದ್ಭವಃ ||

ಅನಾಶಯೋದ್ಭವಶ್ಚಾನ್ಯಃಪ್ರತ್ಯಾನಾಹಸ್ಸ ಕಥ್ಯತೆ || ೪೯ ||

ಆನಾಹರೋಗ (ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ) ವು ಎರಡುವಿಧ. ಪಕ್ವಾಶಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದೊಂದು, ಅನಾಶಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದೊಂದು, ಈ ಅನಾಶಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರಕ್ಕೇನೇ ಪ್ರತ್ಯಾನಾಹವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ನಾಮಾಂತರವುಂಟು.

ಉರೋಗ್ರಹಸ್ತಥಾಚೈಕೋಹ್ಯಬ್ರೋಗಾಃಽಂಚಕೀರ್ತಿತಾಃ ||

ನಾತಾದಿಭಿಸ್ತ್ರಯಃಪ್ರೋಕ್ತಾಶ್ಚ ತುರ್ಥಸ್ಸನ್ನಿಪಾತತಃ || ೫೦ ||

ಪಂಚಮಃಕ್ರಮಿಸಂಜಾತಃ..... ||

ಉರೋಗ್ರಹವೆಂಬ ರೋಗವು ಒಂದೇವಿಧ. ಉರೋಗ್ರಹವೆಂದರೆ ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. ಹೃದ್ರೋಗಗಳು ಐದುವಿಧ (ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ವೇದನೆಯಾಗುವುದು) ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಕ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿಪಾತಜನ್ಯ, ಕ್ರಮಿಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ.

..... ಸ್ತಥಾಷ್ಟಾವುದರಾಣಿಚ ||

ನಾತಾಪ್ತಿತ್ತಾತ್ಮಫಾತ್ರಿಣಿತ್ರಿದೋಷೇಭ್ಯೋಜಲಾದಪಿ || ೫೧ ||

ಸ್ವೀಹ್ನಃಕ್ಷತಾದ್ವದ್ಧ ಗುದಾದಷ್ಟಮಂಪರಿಕೀರ್ತಿತಂ ||

ಉದರರೋಗಗಳೆಂಟುವಿಧ ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಕಫಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿಪಾತಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ ನಾಲ್ಕು, ಜಲೋದರವೆಂದರೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲದ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದರಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಉದರ, ಸ್ವೀಹೋದರವೆಂದರೆ ಸ್ವೀಹಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಉದರಕ್ಕೆ ಹೆಸರು, ಕ್ಷತೋದರವೆಂದರೆ ಹೊಟ್ಟೆಯ

ಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ನೂಂಸ ಮೊದಲಾದ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಯಾವದಾದರೂ ಪೆಟ್ಟು ಬಿದ್ದು ಅವುಗಳು ಊದಿಕೊಂಡು ಅವರಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಉದರಾಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಕ್ಷತೋದರವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಬದ್ಧಗುಮೋದರವೆಂದರೆ ಮಲದ್ವಾರವು ಬಂದಾಗಿ ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗದೆ ಉದರಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದುಬದ್ಧಗುಮೋದರವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಈರೀತಿಯಾಗಿ ಉದರಗಳೆಂಟು.

ಗುಲ್ಮಾಸ್ತ್ವಾಸ್ತೃಷ್ಣಾಸಮಾಖ್ಯಾತಾನಾತಪಿತ್ತಕಫೈಸ್ತಯಃ || ೫೨ ||

ದ್ವಂದ್ವಭೇದಾಸ್ತ್ರಯಃಪ್ರೋಕ್ತಾಸ್ಸಪ್ತಮಸ್ಸನ್ನಿಸಾತತಃ ||

ರಕ್ತಾದಿಷ್ಠಮುಕೇಖ್ಯತೋ..... ||

ಗುಲ್ಮರೋಗವೆಂಟುವಿಧ. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ವಾತಪಿತ್ತೋಭಯ ದೋಷಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮೋಭಯ ದೋಷಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮೋಭಯ ದೋಷಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ ಆರು, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿವಾತಜನ್ಯವಾದದ್ದೊಂದು, ರಕ್ತಗುಲ್ಮವೆಂದರೆ ಹೆಂಗಸರು ಬಾಣಂತಿಯರಾಗಿರುವಾಗ್ಗೆ ಅಪಧ್ಯ ಭೋಜನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಮತ್ತು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಗರ್ಭಪಾತ, ಸ್ವಾವಾದಿಗಳು ಆಗುವುದು ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಹೆಂಗಸರಿಗೇನೇ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ರಕ್ತಗುಲ್ಮವೆಂಬುದೊಂದು ಈರೀತಿಯಾಗಿ ಗುಲ್ಮವು ಎಂಟುವಿಧ.

....ಮೂತ್ರಾಘಾತಾಸ್ತ್ರಯೋದಶ || ೫೩ ||

ವಾತಕುಂಡಲಿಕಾಪೂರ್ವನಾತಾಷ್ಣೀಲಾತತಃಪರಾ ||

ವಾತಬದ್ಧಿಸ್ತ್ಯತೀಯಸ್ಯಾನ್ಮೂತ್ರಾತೀತತ್ತ್ವತುರ್ಥಕಃ || ೫೪ ||

ಪಂಚಮಂಮೂತ್ರಜಠರಂಷಷ್ಠೋಮೂತ್ರಕ್ಷಯಸ್ತೃತಃ ||

ಮೂತ್ರೋತ್ಪರ್ಗಸ್ಸಪ್ತಮಸ್ಯಾನ್ಮೂತ್ರಗ್ರಂಥಿಸ್ತಥಾಷ್ಠಮಃ || ೫೫ ||

ಮೂತ್ರಶುಕ್ರಂತುನವಮಂನಿಡ್ಫಾಘಾತೋದಶಮಸ್ತೃತಃ ||

ಮೂತ್ರಾಸಾದ್ಗೋಷ್ಠನಾತೋಬದ್ಧಿಕುಂಡಲಿಕಾತಥಾ || ೫೬ ||

ತ್ರಯೋಷ್ಠೇತೇಮೂತ್ರಘಾತಾಪೃಥಗ್ಗೋರಾಃಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ ||

ಮೂತ್ರಾಘಾತರೋಗವು ಹದಿಮೂರು ವಿಧ. ವಾತಕುಂಡಲಿಕಾ ಎಂದರೆ ವಾಯುವು ಮೂತ್ರಕೋರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಸುತ್ತುಕೊಂಡು ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ಮೂತ್ರವು ಹೊರಡಲು ತೊಂದರೆಮಾಡುವುದು, ವಾತಾಷ್ಣೀಲಾ ಎಂದರೆ ವಾಯು ಮೂತ್ರಾಶಯದಲ್ಲಿ ಸುಗ್ಗಿ ಕಲ್ಲಿನಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಿಂತುಕೊಂಡು ಮೂತ್ರದ್ವಾರವನ್ನು ತಡೆಯುವುದು, ವಾತಬದ್ಧಿ ಎಂದರೆ ಮೂತ್ರಾಶಯದಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ಸೇರಿಕೊಂಡು ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮೂತ್ರಾಶಯ ಮತ್ತು ಉದರ ಎರಡೂ ಪರಸ್ಪರ ಒತ್ತಿ ಮೂತ್ರಮಾರ್ಗವನ್ನು ತಡೆದು ಮೂತ್ರವು ಹೊರಡದಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ಮೂತ್ರಾತೀತವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರಾಶಯದಲ್ಲಿ ಮೂತ್ರವು ಬಹಳಹೊತ್ತು ನಿಲ್ಲುವುದು, ಮೂತ್ರ ಹೊರಡುವಾಗ್ಗೆ ನಿದಾನವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಕೊಂಚಕೊಂಚವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಹೊರಡುವುದು, ಮೂತ್ರಜರವೆಂದರೆ, ಮೂತ್ರಾಶಯದಲ್ಲಿ ಮೂತ್ರವು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಕಿಬ್ಬೊಟ್ಟೆ ಉಬ್ಬಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಮೂತ್ರಕ್ಷಯವೆಂದರೆ ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ವಾತಗಳು ಪ್ರಕುಪಿತಗಳಾಗಿ ಮೂತ್ರಾಶಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಮೂ

ತ್ರದ್ರವವೇ ಪ್ರಯಸಿಹೋಗುವುದು, ಮೂತ್ರೋತ್ಸರ್ಗವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರವು ಕೊಂಚ ಕೊಂಚವಾಗಿಯಾದರೂ, ಉರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಅಥವಾ ಉರಿಯಿಲ್ಲದೇನೇ ಹೊರಡುವುದು, ಮೂತ್ರಗ್ರಂಥಿ ಎಂದರೆ ಮೂತ್ರದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗ್ರಂಥಿಯಾಗಿ ಮೂತ್ರವನ್ನು ತಡೆಯುವುದು, ಮೂತ್ರಶುಕ್ರವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಾಗಲಿ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಯಾಗಲಿ ಕೊಂಚ ಶುಕ್ರವು ಹೋಗುತ್ತಿರುವುದು, ವಿಡ್‌ಘಾತವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರವು ಬದ್ಧವಾಗೋಣದರಿಂದ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಲದೇಹಗಳೂ ಮತ್ತೂ ಗಂಧವೂ ಸಹ ಸೇರಿರುವುದು, ಮೂತ್ರಸಾದವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರವು ಉರಿಯೊಡನೆ ಕೆಂಪುಗೂ ಬೆಳ್ಳುಗೂ ಹೊರಡುವುದು, ಉಷ್ಣವಾತವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರಿಸಲು ಬಹಳ ಕಷ್ಟದೊಡನೆ ಒಂದೊಂದೇ ತೊಟ್ಟು ಅರಿಸಿದ ಬಣ್ಣವಾಗಿಯಾಗಲಿ, ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಮೂತ್ರಿಸುವುದು, ಬಸ್ತಿ ಕುಂಡಲಿಕಾ ಎಂದರೆ ಮೂತ್ರಾಶಯದಲ್ಲಿ ಶೂಲೆ ಉರಿ ಇವುಗಳೊಡನೆ ಮೂತ್ರಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಅಮುಕಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಧಾರಾಕಾರವಾಗಿ ಮೂತ್ರಹೊರಡುವುದು ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು.

ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಂ ಚಾಪ್ಯಾಸ್ತು ವಾತಪಿತ್ತಕಫೈಸ್ತ್ರಿಧಾ ||

ಸನ್ನಿಪಾತಾಚ್ಚ ತುರ್ಥಸ್ಯಾಚ್ಛುಕ್ತಕೃಚ್ಛ್ರಂ ಚ ಸಂಚಮಂ ||

ವಿಟ್ ಕೃಚ್ಛ್ರಂ ಸ್ಪಷ್ಟಮಾಖ್ಯಾತಂ ಘಾತಕೃಚ್ಛ್ರಂ ಚ ಸಪ್ತಮಂ || ೫೮ ||

ಅಷ್ಟಮಂ ಚಾಶ್ಮರೀಕೃಚ್ಛ್ರಂ..... ||

ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ ಎಂಟುವಿಧ (ಕಷ್ಟವಾದ ಮೂತ್ರ). ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ. ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿಪಾತಜನ್ಯ, ಬಹಳ ಕಷ್ಟದೊಡನೆ ಮೂತ್ರದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರವೂ ಹೋಗುವುದು, ಶುಕ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ, ಮಲ ಬದ್ಧವಾಗೋಣದರಿಂದ ಅಪಾನವಾಯುವು ಕುಸಿತವಾಗಿ ಮೂತ್ರಾಶಯವನ್ನು ಕ್ಲೇಶಗೊಳಿಸಿ ಮೂತ್ರ ಹೊರಡಲು ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ವಿಟ್‌ಕೃಚ್ಛ್ರವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಮೂತ್ರಮಾರ್ಗಕ್ಕೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಶಸ್ತ್ರಗಳ ಏಟು ಬೀಳುವುದು, ಮುಳ್ಳುತಗಲುವುದು ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಕ್ಕೆ ಘಾತಕೃಚ್ಛ್ರವೆಂಬ ಹೆಸರು, ಮೂತ್ರದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಘನಪದಾರ್ಥ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಮೂತ್ರ ಹೊರಡಲು ತೊಂದರೆಯಾಗಿ ಶಿಶ್ನ ಮತ್ತು ಮೂತ್ರಾಶಯಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು ಉಂಟಾದರೆ ಅಶ್ಮರೀಕೃಚ್ಛ್ರವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

..... ಚತುರ್ಥಾ ಚಾಶ್ಮರೀಮತಾ ||

ವಾತಾಶ್ಮಿತ್ತಾಶ್ಮಫಾಚ್ಛುಕ್ತಾಶ್ಮ..... ||

ಅಶ್ಮರಿ ಎಂದರೆ ಮೂತ್ರದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಕಲ್ಲಿನಂತಹ ಘನಪದಾರ್ಥವು ಉಂಟಾದ ವಿಧ. ವಾತಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ, ಶುಕ್ರಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ.

..... ತಥಾಮೇದಾಶ್ಮವಿಂಶತಿಃ || ೫೯ ||

ಇಷ್ಟು ಮೇದಸ್ಸು ರಾಮೇದಃ ಸಿಷ್ಟಮೇದಾಶ್ಮ ಸಾಂಧ್ರಕಃ ||

ಶುಕ್ರಮೇದೋದಕಾಚ್ಛುಚಲಾಲಾಹೋದಕಶ್ಚ ತೀತಕಃ || ೬೦ ||

ಸಿಂಹಾಶ್ಮಶ್ಚ ಸ್ವೇದೋದಕಶ್ಚ ಕೇಕತಸ್ಯಂಘನಾ ||

ಮಂಜಿಷ್ಠಾಖ್ಯೋಹರಿದ್ರಾಖ್ಯೋನೀಲಮೇಹಶ್ಚ ರಕ್ತಕಃ || ೬೦ ||
 ಕೃಷ್ಣಮೇಹಃ ಕ್ಷಾರಮೇಹೋಷ್ಣಡ್ಯತೆಪಿತ್ತಸಂಭವಾಃ ||
 ಹಸ್ತಿಮೇಹೋವಸಾಮೇಹೋಮುಷ್ಣಾ ಮೇಹೋಮಧುಪ್ರಭಃ ||
 ಚತ್ವಾರೋನಾತಜಾಮೇಹಾಃ ಇತಿಮೇಹಾಶ್ಚ ನಿಶತಿಃ ||

ಮೇಹರೋಗವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರಾಶಯ ಮೂತ್ರಮಾರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ರೋಗವು ಇಪ್ಪತ್ತು ವಿಧ. ಇಕ್ಷುಮೇಹವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರವು ಕಬ್ಬಿನಹಾಲಿನ ಹಾಗುವು ದು, ಸುರಾಮೇಹವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರವು ಹೆಂಡದಂತಿರುವುದು, ಪಿಷ್ಟಮೇಹವೆಂದರೆ ಮೂ ತ್ರವು ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಕದರಿದ ನೀರಿನಂತಿರುವುದು, ಸಾಂದ್ರಮೇಹವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಮ ಶಗಳು ಸೇರಿಕೊಂಡು ಮೂತ್ರವು ಮಂದವಾಗಿರುವುದು, ಶುಕ್ರಮೇಹವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರ ವು ಶುಕ್ರದಂತಿರುವುದು, ಉದಕಮೇಹವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರವು ನೀರಿನಂತಿರುವುದು, ಲಾಲಾ ಮೇಹವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರವು ಜೊಲ್ಲಿನಂತೆ ಜಿಗಟಾಗಿರುವುದು, ತೀತಮೇಹವೆಂದರೆ ಮೂ ತ್ರವು ಅನೇಕಸಾರಿ ಮಧುರ ಪದಾರ್ಥದೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ತಣ್ಣಗೆ ಹೊರಡುವುದು, ಸಿಕತಾಮೇಹವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಮರಳಿನಂತಹ ಸಣ್ಣಸಣ್ಣ ತಣಕುಗಳು ಕಂಡು ಬರುವುದು, ಶನ್ಯಮೇಹವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರದ ವೇಗವು ಬಹಳ ಸಾವಕಾಶವಾಗಿರುವುದು ಈ ಹತ್ತು ವಿಧವಾದ ಮೇಹಗಳೂ ಕಫಪ್ರಧಾನವಾದ ಮೇಹಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮಂಜಿಷ್ಠಮೇಹವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರವು ಮಂಜಿಷ್ಠೆಯ ಕಷಾಯದಂತಿರುವುದು, ಹರಿದ್ರಾ ಮೇಹವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರವು ಅರಿಸಿನದ ನೀರಿನಂತಿರುವುದು, ನೀಲಮೇಹವೆಂದರೆ ಮೂ ತ್ರವು ನೊರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ ನೀಲವರ್ಣವಾಗಿರುವುದು, ರಕ್ತಮೇಹವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರವು ರಕ್ತದವಾಸನೆಯೊಡನೆಯೂ ರಕ್ತದ ವರ್ಣದೊಡನೆಯೂ ಕೂಡಿರುವುದು, ಕೃಷ್ಣಮೇ ಹವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರವು ಮುಸಿಯ ವರ್ಣವಾಗಿರುವುದು, ಕ್ಷಾರಮೇಹವೆಂದರೆ ಉಪ್ಪಿನ ವಾಸನೆಯೊಡನೆ ಉಪ್ಪಿನ ನೀರಿನಂತೆ ಮೂತ್ರವಿರುವುದು, ಇವು ಆರೂ ಪಿತ್ತಪ್ರಧಾನವಾ ದ ಮೇಹಗಳು. ಹಸ್ತಿಮೇಹವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರದ ಪರಿಮಾಣ ಮತ್ತು ವರ್ಣಗಳು ಆನೆ ಯ ಮೂತ್ರದಷ್ಟಿರುವುದು, ವಸಾಮೇಹವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರದೊಂದಿಗೆ ಮಾಂಸರಸ ಸೇರಿ ರುವುದು ಅಥವಾ ಮಾಂಸರಸದಂತೆ ಮೂತ್ರವಿರುವುದು, ಮುಷ್ಣಾಮೇಹವೆಂದರೆ ಮೂ ತ್ರವು ಮಜ್ಜಾಧಾತುವಿನಂತೆಯಾಗಲಿ ಮಜ್ಜಾವಿಶ್ರವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಇರುವುದು, ಮಧು ಮೇಹವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರವು ಜೇನುತುಪ್ಪದಂತಿರುವುದು, ಈ ನಾಲ್ಕೂ ನಾತಪ್ರಧಾನವಾ ದ ಮೇಹಗಳ..

ಸೋಮರೋಗಸ್ತಥಾಚ್ಛಿಕಃ ಪ್ರಮೇಹಃ ಪಿಟೃಕಾದತ || ೬೩ ||

ಕರಾವಿಕಾಕಚ್ಛುಪಿಕಾಪುತ್ರಿಣೇವಿನತಾಲಜೀ ||

ಮಸೂರಿಕಾಸರ್ಪಪಿಕಾಜಾಲಿನೀಚವಿದಾರಿಕಾ || ೬೪ ||

ವಿದ್ರಧಿಶ್ಚ ದಶೈತಾಸ್ಯುಪಿಡಕಾಮೇಹಸಂಭವಾಃ ||

ಸೋಮರೋಗವೆಂದರೆ ಇಲ್ಲವಲ್ಲದ್ದಕ್ಕೂ ಸುಖವಿಲ್ಲದ್ದಕ್ಕೂ ನೀರಾಗಿ ಮೂತ್ರಮಾರ್ಗದಿಂದ ಹೋಗುತ್ತಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ರೋಗದ ಚಿಹ್ನೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಶಕ್ತಿ ಬಹು ಮುಖ್ಯವಾದದ್ದು. ಮೇಹರೋಗದ ಕುರುಗಳು ಹತ್ತು ವಿಧ. ಕರಾವಿಕ ಅಂದರೆ

ಮಣಿ ನ ಶರಾವೆಯನ್ನು ಇಟ್ಟಂತೆ ಸುತ್ತಲೂ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತಗ್ಗಾಗಿರುವ ಕುರಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಕಚ್ಚುಪಿಕಾ ಎಂದರೆ ಅಮೆಯಂತೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಸುತ್ತಲೂ ತಗ್ಗಾಗಿರುವುದು, ಮಹತ್ತರವಾದ ಒಂದು ಕುರ ಅದರ ಕತ್ತಿರ ಒಂದು ಸಣ್ಣಕುರ ಇದ್ದರೆ ಪುತ್ರಿಣೆ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಪೃಷ್ಠದ ಮೇಲಾಗಲಿ ಕಿಚ್ಚುಟ್ಟಿಯ ಮೇಲಾಗಲಿ ಬಾವಿ ನಂತೆ ಎದ್ದು ಬಹಳ ನೋವಾಗಿ ಕೊಂಚ ನೀಲಿಯುಬಣ್ಣವಾಗಿರುವುದು ವಿನತಾ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಅಲಜಿ ಎನ್ನುವುದು ಬಹಳ ಉರಿ, ಕೆಂಪಗೂ ಕಪ್ಪಗೂ ಇರುತ್ತದೆ. ದೊಡ್ಡ ಬಾವಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಬಕ್ಕಗಳು ಸಹ ವಿಶೇಷವಾಗಿರುತ್ತವೆ; ಇದೇ ಅಲಜಿ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವದು. ಮಸೂರಿಕ ಎಂದರೆ ಮಸೂರ ಎಂಬ ಒಂದುವಿಧವಾದ ತೊಗರೆಯ ಬೇಳೆಯಹಾಗೆ ಸಣ್ಣಗೆ ಕೆಂಪಾಗಿರುವ ಪ್ರಮೇಷದ ಬಕ್ಕಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು. ಸರ್ಪಪಿಕ ಎಂದರೆ ಸಾಸುವೆಯಷ್ಟು ಸಣ್ಣವಾದ ಕೆಂಪು ಬೊಕ್ಕಗಳು ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಮೃದುವಾಗಿ ಇರುವುದು. ಜಾಲಿನಿ ಎನ್ನುವುದು ಮಾಂಸಮಯವಾದ ಒಲೆಯನ್ನು ದೇಹದಮೇಲೆ ಹರಡಿರುವಂತೆ ಒಂದರ ಹತ್ತರ ಒಂದು ಕುರುಗಳಿರುವುದು. ವಿವಾರಿಕಾ ಎಂದರೆ ವಿವಾರಿ ಎಂಬ ಗೆಣಿಸಿನ ಗೆಡ್ಡೆಯಂತೆ ದಪ್ಪವಾಗಿ ಬಹಳ ಕರಗಿರುವುದು ಬಾವಿಗೆ ವಿವಾರಿಕಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು ವಿದ್ರಧಿ ಎಂಬುವುದು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ವಿದ್ರಧಿ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದಲೇ ಕೂಡಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಈ ಹತ್ತು ಮೇರುಸಮ್ಮಂಧವಾದ ವ್ರಣಗಳು.

ಮೇದೋರೋಗಸ್ತಥಾಚೈಕೋಶೋಫರೋಗಾನಸಸ್ಯತಾಃ ||೬೫||
ದೋಷೈಃಪೃಥಗ್ವೈಯೈಸರ್ವೈರಭಿಘಾತಾದ್ವಿಷಾದಪಿ ||

ಮೇದೋರೋಗವೆಂದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬೊಜ್ಜು ಎಂದು ಕರೆಯುವ ರೋಗವು ಒಂದು ವಿಧ ಶೋಧರೋಗವೆಂದರೆ ಮೃತ್ವ, ಕ್ಷಯ, ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಬಾವು ಬರುವುದು, ಇದು ಒಂಬತ್ತುವಿಧ. ವಾತಜನ್ಯಶೋಧ, ಪಿತ್ತಜನ್ಯಶೋಧ, ಕ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯಶೋಧ, ವಾತಪಿತ್ತಜನ್ಯ, ವಾತ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಯಾವುದಾದರೂ ಪೆಟ್ಟು ಬಿದ್ದು ಮೈಯ್ಯಾದುವುದು, ವಿನಾದಿಗಳನ್ನು ವಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮೈಯ್ಯಾದುವುದು, ಎಂಬದಾಗಿ ಒಂಬತ್ತುವಿಧ. ಕಳ್ಳಿಹಾಲು, ಎಕ್ಕದ ಹಾಲು, ಗೇರು ಇವುಗಳಲ್ಲೂ ಈ ವಿಷವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಶೋಭೆಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕವುಗಳೇ.

ವೃದ್ಧಯಸ್ಸಪ್ತಗದಿತಾನಾತಾತ್ಮಿತ್ತಾತ್ಮಫೇನಚ || ೬೬ ||

ರಕ್ತೇನಮೇದಸಾನೂತ್ರಾದಂತ್ರವೃದ್ಧಿಶ್ಚ ಸಪ್ತನಿ ||

ವೃದ್ಧಿ ಅಂದರೆ ವೃಷಣ ಬಾತುಹೋಗುವ ರೋಗ. ಇದು ಎಳು ವಿಧ. ಗಾಳಿ ತುಂಬಿದ ಚರ್ಮದ ಚೀಲದಂತಿರುವುದು ವಾತವೃದ್ಧಿ, ಸಕ್ಕನಾದ ಅತ್ತಿಹಣ್ಣಿನಂತೆ ಕೆಂಪಗೆ ವೇದನೆಯಿರುವುದು ಪಿತ್ತವೃದ್ಧಿ, ಸ್ವಲ್ಪನೋವು, ನವೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ವೃಷಣವು ಒರಟಾಗಿರುವುದು ಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯವೃದ್ಧಿ, ಪಿತ್ತಜನ್ಯವೃದ್ಧಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ವೃಷಣದಮೇಲೆ ಕೆಂಪು, ಕಪ್ಪು ಬೊಕ್ಕಗಳಿದ್ದರೆ ರಕ್ತಜವೃದ್ಧಿ ಎಂದು ಹೆಸರು, ಕಫವೃದ್ಧಿಯ ಲಕ್ಷಣಗಳೇ ಇದ್ದು ತಾಲಫಲದ ಹಾಗೆ ವೃಷಣಗಳು ನಿತ್ಯವೂ ದೊಡ್ಡವಾಗುತ್ತಿರುವುದು ಮೇದೋಜವೃದ್ಧಿ, ಮೂತ್ರವೇಗವನ್ನು ತಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದವರ

ವೃಷಣಗಳು ನೀರಿನ ಪಕಾಲಿಗಳಂತೆ ದೊಡ್ಡ ದಾಗುತ್ತಿರುತ್ತವೆ, ಇದು ಮೂತ್ರಜವೃದ್ಧಿ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಾಂತ್ರವು ವಂಕ್ಷಣಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಸಂಧಿಗಳಿಂದ ಅಂದರೆ ದ್ವಾರಗಳಿಂದ ವೃಷಣ ದೊಳಗೆ ಇಳಿಯುವದು ಅಂತ್ರಜ ವೃಷಣವೃದ್ಧಿ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಅಂಡವೃದ್ಧಿ ಸ್ತ ಥಾಚೈಕಾತಥೈಕಾಗಂಡಮಾಲಿಕಾ || ೬೭ ||

ಗಂಡಾಲಜೀತುಚೈಕಾಸ್ಯಾತ್ ||

ಅಂಡವೃದ್ಧಿ ಎಂಬ ರೋಗವು ಒಂದೇ ವಿಧ. ಗಂಡಮಾಲಾ ಎಂಬ ರೋಗವು ಒಂದು ವಿಧ; ಕಂಠದಮುತ್ತಲೂ ಆಗಲಿ, ಕಂಕುಳಿನಲ್ಲಿ ಆಗಲಿ, ಗಿಜ್ಜೆ ಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಬೋರೇಹಣ್ಣು ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿಗಳಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣಗಳಾಗಿ ಮಾಲಿಯ ಹಾಗೆ ಗಂಟುಗಳೇಳುವುದೇ ಗಂಡಮಾಲಾ ರೋಗವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಗಂಡಾಲಜೀ ಎಂಬ ರೋಗ ಒಂದು ವಿಧ, ಕಂಠಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಬಿಲ್ವದ ಕಾಯಿನಂತಹ ಒಂದು ಗಂಟು ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ದೊಡ್ಡ ದಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅವಕ್ಕೆ ಗಂಡಾಲಜಿ ಅಥವಾ ಗಲಗಂಡವೆಂಬ ಹೆಸರಿದೆ.

..... ಗ್ರಂಥಯೋನವಧಾನುತಾಃ ||

ತ್ರಿಭಿದೋಷೈಸ್ತ್ರಯೋರಕ್ತಾಚ್ಛಿರಾಭಿಮೇದಸೋವ್ರಣಾತ್ || ೬೮ ||

ಅಸ್ಥಾನಾಂಸೇನನವನುಃ... ||

ಗ್ರಂಥಿರೋಗವೆಂದರೆ ವ್ರಣಜನಕವಾದ ಗಂಟುಗಳು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಏಳುವುದು ಒಂಬತ್ತು ವಿಧ. ವಾತಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ, ರಕ್ತಜನ್ಯ, ನರಗಳಲ್ಲಿ ದೋಷವು ಸೇರಿ ಹುಟ್ಟಿತಕ್ಕದ್ದು, ಮೇದಸ್ಸಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿತಕ್ಕದ್ದು, ವ್ರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿತಕ್ಕದ್ದು, ಅಸ್ಥಿದೋಷದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿತಕ್ಕದ್ದು, ಮಾಂಸದೋಷದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬದಾಗಿ.

..... ದ್ವಿಧಂಸ್ತಾಸ್ತಥಾರ್ಬುಧಾ ||

ವಾತಾತ್ರಿತ್ವಾತ್ಕೃಫಾದ್ರಕ್ತಾನ್ಮಾಂಸಾದಪಿಚನೇದಸಃ || ೬೯ ||

ಅರ್ಬುಧವೆಂದರೆ ಬಾವು, ಇದು ಆರುವಿಧ, ವಾತಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಜನ್ಯ, ಕಫಜನ್ಯ, ರಕ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಮಾಂಸಜನ್ಯ, ಮೇದೋಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ

ಶ್ಲೇಷದಂಚತ್ರಿಧಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಂವಾತಾತ್ರಿತ್ವಾತ್ಕೃಫಾದಪಿ ||

ಶ್ಲೇಷದವೆಂದರೆ ಆನೆಕಾಲು ಎಂಬ- ಕಾಲಿಗೇನೇ ಬೋದು ಬರುವ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ರೋಗ. ಇದು ಮೂರುವಿಧ, ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವೆಂಬದಾಗಿ.

ವಿದ್ರಧಿಃಷಡ್ವಿಧಃಖ್ಯಾತೋವಾತಪಿತ್ತಕಫೈಸ್ತ್ರಯಃ || ೭೦ ||

ರಕ್ತಾತ್ ಕ್ಷತಾತ್ರಿದೋಷೈಶ್ಚ ||

ವಿದ್ರಧಿ ಎಂದರೆ ಇದೊಂದು ವಿಧವಾದ ಉರಿಯಿಂದಕೂಡಿದ ವ್ರಣ, ಇದು ಆರುವಿಧ. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಕಫಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿಪಾತಜನ್ಯ, ರಕ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪೆಟ್ಟು ಬೀಳುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಿದ್ರಧಿ ಕೆಲವರು ಇದನ್ನು ತೊಡೆವಾಳವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ.

..... ವ್ರಣಾಃಪಂಚದಶೋದಿತಾಃ ||

ಶೇಷಾಂಚತರ್ಥಾಭೇದಾಸ್ಕುರಾಂಗಂತುದೇಹಜಸ್ತಥಾ || ೭೦ ||

ಕ್ಷುದ್ರೋದುಷ್ಟತ್ವ ನಿಷ್ಕೇಯಸ್ತತ್ತ್ವಂಖ್ಯಾಕಥ್ಯತೇಪೃಥಕ್ ||

ನಾತನ್ಮಣಃ ಪಿತ್ತಜತ್ತ ಕಫಜೋರಕ್ತಜೋವ್ರಣಃ || ೭೧ ||

ನಾತಪಿತ್ತ ಭವತ್ತಾ ನ್ಯೋನಾತಶ್ಲೇಷ ಭವಸ್ತಥಾ ||

ತಥಾಪಿತ್ತ ಕಫಾಭ್ಯಾಂಚಸನ್ನಿ ಪಾತೇನಚಾಷ್ಟಮಃ || ೭೨ ||

ನವನೋನಾತರಕ್ತೇನದಶನೋರಕ್ತ ಪಿತ್ತತಃ ||

ಶ್ಲೇಷ್ಮರಕ್ತ ಭವತ್ತಾ ನ್ಯೋನಾತಪಿತ್ತಾ ಸ್ಯಗುದ್ಭವಃ || ೭೩ ||

ನಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ಸ್ಯಗುತ್ಪನ್ನಃ ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ಸ್ಯಸಂಭವಃ ||

ಸನ್ನಿ ಪಾತಾಸ್ಯಗುದ್ಭುತ ಇತಿ ಪಂಚದಶವ್ರಣಾಃ || ೭೪ ||

ವ್ರಣಗಳು ಹದಿನೈದುವಿಧ. ಮೊದಲು ವ್ರಣಗಳನ್ನು ನಾಲ್ಕುಭೇದಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸಹಜ, ಆಗಂತುಕ, ಕ್ಷುದ್ರ, ದುಷ್ಟ ಎಂಬದಾಗಿ ಸಹಜ ಅಥವಾ ಶರೀರ ಜ ವ್ರಣವು ದೇಹಗತವಾದ ಧಾತುಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆಗಂತುಕ ವ್ರಣವು ಶಸ್ತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಪೆಟ್ಟು, ಬೀಳುವುದು, ತಾನೇ ಎಲ್ಲಿಂದಲಾದರೂ ಬೀಳುವುದು ಇಂತಹ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಕ್ಷುದ್ರವ್ರಣವು ಅಲ್ಪಕಾರಣಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ದುಷ್ಟವ್ರಣವು ದೋಷವೈಷಮ್ಯಜನ್ಯವಾದದ್ದು. ವ್ರಣಗಳ ಹದಿನೈದು ಪ್ರಕಾರಗಳಾವ ನೆಂದರೆ:- ನಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ನಾತವ್ರಣ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ಪಿತ್ತವ್ರಣ, ಕಫಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ಕಫವ್ರಣ, ರಕ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ರಕ್ತವ್ರಣ, ನಾತ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಗಳೆಂಬ ದ್ವಂದ್ವದೋಷಜನ್ಯ, ನಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ, ತ್ರಿ ದೋಷಸನ್ನಿ ಪಾತಜನ್ಯ, ನಾತರಕ್ತರೋಗಪ್ರಯುಕ್ತ ವ್ರಣವಂದು, ರಕ್ತಪಿತ್ತಜನ್ಯವಾದ ವ್ರಣ ಒಂದು, ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಮತ್ತು ರಕ್ತಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ವ್ರಣ ಒಂದು, ನಾತಪಿತ್ತರಕ್ತ ಜನ್ಯ, ನಾತಶ್ಲೇಷ್ಮ ರಕ್ತಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮ ರಕ್ತಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿ ಪಾತ ಮತ್ತು ರಕ್ತಜನ್ಯ ಒಂದು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ದೋಷಭೇದದಿಂದ ವ್ರಣಗಳು ಹದಿನೈದುವಿಧ.

ಸದ್ಯೋವ್ರಣಸ್ತೃಷ್ಣಧಾಸ್ಯಾದವಿಕ್ಲ್ವಪ್ರವಿಲಂಬಿತಾ ||

ಭಿನ್ನ ಭಿನ್ನ ಪ್ರಚಲಿತಾಘೃಷ್ಣವಿಧ್ವನಿಸಾತಿತಃ || ೭೫ ||

ಸದ್ಯೋವ್ರಣವೆಂದರೆ ಆಗಂತು ವ್ರಣಕ್ಕೇನೆ ಹೆಸರು. ಇದು ಎಂಟು ವಿಧ. ಅವಿಕ್ಲ್ವಪ್ರ ಎನ್ನುವುದು ಯಾವುದಾದರೂ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೊಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ರಣದ ಹೆಸರು. ವಿಲಂಬಿತವೆನ್ನುವುದು ಮಾಂಸವು ಜೋಲುತ್ತಿರುವ ವ್ರಣ, ಭಿನ್ನವೆಂದರೆ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಉದ್ದವಾಗಿಯೋ ಅಡ್ಡಲಾಗಿಯೋ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವ್ರಣ. ಭಿನ್ನವೆಂದರೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಮೊನೆಯಾದ ಆಯುಧದಿಂದ ಶರೀರದ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಕೋಷ್ಠಗಳು ತೂತು ಕೆಡವಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಪ್ರಚಲಿತವೆನ್ನುವುದು ಯಾವುದಾದರೂ ಬಲವಾದ ನೆಟ್ಟಿನಿಂದ ಅಸ್ಥಿ ಮೂಸಾದಿಗಳು ಬಾಹ್ಯ ವ್ರಣವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಸ್ಥೃಷ್ಣವೆಂದರೆ ಘೃಷ್ಣವೆನ್ನುವುದು ಯಾವುದಾದರೂ ತಿಕ್ಕಾಟದಿಂದ ಶರೀರದ ಮೇಲಿವೆ ಚರ್ಮವು ಹಾರಿಹೋಗಿ ವ್ರಣವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ವಿಧವೆನ್ನುವುದು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಸೂಜಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸಿದ ಗಾಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ನಿಸಾತಿತ

ವೆನ್ನುವುದು ಬಿದ್ದು ಯಾವುದಾದರೂ ಅವಯವಕ್ಕೆ ಸಂಭವಿಸುವ ಗಾಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರು.

ಕೋಷ್ಠಭೇದೋದ್ವಿಧಾಪ್ರೋಕ್ತಶ್ಚಿನ್ನಾಂತ್ರೋಸ್ತತಾಂತ್ರಕಃ ||

ಕೋಷ್ಠಭೇದವೆಂಬ ರೋಗವು ಎರಡುವಿಧ. ಛಿನ್ನಾಂತ್ರವೆಂಬದೊಂದು, ನಿಸ್ತ ತಾಂತ್ರವೆಂಬದೊಂದು; ಛಿನ್ನಾಂತ್ರವೆಂದರೆ ಕರಳುಕತ್ತರಿಸಿ ಹೋಗಿರುವುದು, ನಿಸ್ತ ತಾಂತ್ರವೆಂದರೆ ಕರುಳು ಹೊರಗೆ ಹೊರಟಿರುವುದು.

ಅಸ್ಥಿಭಂಗೋಷ್ಠಧಾಪ್ರೋಕ್ತೋಭಗ್ನಪಿಷ್ಪದಾರಿತಾ || ೭೭ ||

ವಿವರ್ತಿತಶ್ಚವಿಶ್ಲಿಷ್ಟಸ್ತೀರ್ಯಕ್ವಕ್ಷಿಪ್ತಸ್ತೈರ್ಭೋಗತಃ ||

ಉರ್ಧ್ವಗಸ್ಸಂಧಿಭಗ್ನಶ್ಚವಹ್ನಿದಗ್ಧಶ್ಚತುರ್ವಿಧಃ || ೭೮ ||

ಪುಷ್ಪೋವಿದಗ್ಧೋದುರ್ದಗ್ಧಃಸಮ್ಯಗ್ಧಗ್ಧಃಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ ||

ಅಸ್ಥಿಭಂಗ ಎಂದರೆ ಎಲುವು ಮುರಿಯುವುದು ಎಂಟುವಿಧ; ಈ ಅಸ್ಥಿಭಂಗಕ್ಕೆ ಭಗ್ನ ಎಂಬದಾಗಿಯೂ ಹೆಸರು. ಪಿಷ್ಪ, ವಿದಾರಿತ, ವಿವರ್ತಿತ, ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟ, ತೀರ್ಯಕ್ವಕ್ಷಿಪ್ತ, ಅರ್ಭೋಗತ, ಉರ್ಧ್ವಗ, ಸಂಧಿಭಗ್ನ ಎಂಬದಾಗಿ. ಪಿಷ್ಪ ಎಂದರೆ ಎಲುವು ಯಾವುದಾದರೂ ಪೆಟ್ಟಿನಿಂದ ಹಿಟ್ಟಿನಂತೆ ಪುಡಿಯಾಗಿ ಹೋಗುವುದು, ಅಸ್ಥಿಗಳು ಶೀಘ್ರಹೋಗಿರುವುದು ವಿದಾರಿತವೆನ್ನುವಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ವಿವರ್ತಿತವೆಂದರೆ ಮುಂದುಹೋದ ಎಲುಬು ಒಂದು ಕಡೆಗೆ ತಿರಿಗಿಕೊಂಡು ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವುದು. ವಿಶ್ಲಿಷ್ಟವೆಂದರೆ ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಸಂಧಿಗಳ ಬಂಧನ ಸಡಲಿರುವುದು, ತೀರ್ಯಕ್ವಕ್ಷಿಪ್ತವೆಂದರೆ ಕೀಲುತಪ್ಪಿದಮೇಲೆ ಯಲುವು ಮೊದಲಿನಂತಿದ್ದ ಸ್ವಲ್ಪ ಅಡ್ಡಲಾಗುವುದು. ಅರ್ಭೋಗತವೆಂದರೆ ಮುಂದ ಎಲುವು ಕೆಳಗೊಂದು ಮೇಲೊಂದು ಆಗುವುದು. ಉರ್ಧ್ವಗವೆಂದರೆ ಹಿಂದಲದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ಮುಂದದ್ದು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. ಸಂಧಿಭಗ್ನವೆಂದರೆ ಕೀಲಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮುಂದು ಹೋಗಿರುವುದು. ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಸೆಟ್ಟಿವ್ರಣವು ನಾಲ್ಕುವಿಧ, ಪುಷ್ಪ, ವಿದಗ್ಧ, ದುರ್ದಗ್ಧ, ಸಮ್ಯಗ್ಧಗ್ಧ ಎಂಬದಾಗಿ.

ನಾಡ್ಯಃಪಂಚಸಮಾಖ್ಯಾತಾನಾತಪಿತ್ತಕಫೈಸ್ತ್ರಿಧಾ ||

ತ್ರಿದೋಷೈರಪಿಕಲ್ಮೇನ..... ||

ನಾಡಿವ್ರಣ ಎಂದರೆ ನಾರುಹುಣ್ಣು. ಇದ್ದು ಐದುವಿಧ. ಪಾತಕಜ್ವರ, ಪಿತ್ತಜ್ವರ, ಕಫಪ್ರಕೋಪಜ್ವರ, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರ, ಯಾವುದಾದರೂ ಆಗಂತುಕ ಕಾರಣಜ್ವರ ಎಂಬದಾಗಿ.

.....ತಥಾಪ್ಪಾಸ್ತುರ್ಭಗಂಧರಾಃ ||

ತತಃಪೂನಸ್ತುಪವನಾಧುಷ್ಯಗ್ರೀವಶ್ಚಪಿತ್ತತಃ || ೮೦ ||

ಪರಿಸ್ಪರ್ಶನೀಕಫಾದ್ವೇಯಯಜುರ್ವಾತಕಫೋದ್ಭವಃ ||

ಪರಿಕ್ಷೇಪೀಮರುತ್ಪತ್ತಾದಶೋಷಃಕಫಪಿತ್ತತಃ || ೮೧ ||

ಅಗಂಧುಷಾತಶ್ಲೋನ್ಮಗ್ನೇಶಂಪಾನರ್ತಸ್ತಿದೋಷಜಃ ||

ಭಗಂಧವೆಂಬದೊಂದು ಎಂಟುವಿಧ. ಭಗಂಧವೆಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಪ್ರಥಮಾಂಗದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೂ, ಗುರುಧಾರದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೂ ಸೀಪಧಾನ್ಯಾಂಗದ

ಹಾಗೆಯೇ ಅಂದರೆ ಅದರ ಆಕಾರದಲ್ಲಿಯೇ ಆಗತಕ್ಕ ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಭಗಂದರವೆಂಬಹೆಸರು. ವಾತಪ್ರಚುರವಾದ ಈ ಭಗಂದರ ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಶತಪೋನವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಪಿತ್ತಪ್ರಧಾನವಾದ ವ್ರಣವು ಉಷ್ಣಗ್ರೀವವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಕಫಪ್ರಧಾನವಾದ ವ್ರಣವು ಯಾವಾಗ್ನಿ ಪೂಯಶೋಣಿತಾದಿಗಳನ್ನು ಸ್ವವಿಸುತ್ತುಲೇ ಇರುತ್ತದೆ, ಇದಕ್ಕೆ ಪರಿಸ್ಪ್ರಾವೀ ಎಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು ವಾತ ಮತ್ತು ಕಫಗಳೆಂಬ ದ್ವಂದ್ವದೋಷೋಲ್ಲಂಘನವಾದ ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಯಜುನೆಂಬ ಹೆಸರು. ವಾತ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಗಳೆಂಬ ಎರಡುದೋಷಜನ್ಯವಾದ ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಪರಿಕ್ಷೇಪೀ ಎಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು. ಕಫ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಗಳೆಂಬ ದೋಷಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಅಶೋಭಗಂದರವೆಂದು ಹೆಸರು. ಆಗಂತುಕಗಳಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಭಗಂದರ ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಉನ್ಮಾರ್ಗೀಭಗಂದರ ವ್ರಣವೆಂದು ಹೆಸರು. ತ್ರಿದೋಷಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ಭಗಂದರ ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಶಂಖಾವರ್ತವೆಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು.

ಮೇಢ್ರೇಪಂಚೋಪದಂಶಾಸ್ಯುರ್ವಾತಪಿತ್ತಕಫ್ಯುಪ್ಪಿಧಾ || ೮೨ ||

ಸನ್ನಿಪಾತೇನರಕ್ತಾಚ್ಚ..... ||

ಉಪದಂಶಗಳೆಂಬ ವ್ರಣವು ಐದು ವಿಧ. ಉಪದಂಶವೆಂದರೆ ಶಿಶ್ನದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸತಕ್ಕ ವ್ರಣಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷ ಸನ್ನಿಪಾತಜನ್ಯ, ರಕ್ತಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ. ದುಷ್ಪಯೋನಿ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಶಿಶ್ನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ವ್ರಣವು ಆಗಂತುಕವಾದ ಆರನೆಯದೊಂದು ಜಾತಿಯ ಉಪದಂಶವಿದೆ. ಅದನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲವೆಂಬುದೊಂದು ಅಕ್ಷೇಪ. ಆಗಂತುಕವಾದ ಉಪದಂಶವು ಕೂಡ ದೋಷಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ಅದೂ ದೋಷಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ಉಪದಂಶದೊಳಗೇನೇ ಅಂತರ್ಭೂತವಾಗುತ್ತದೆಂದುಸಮಾಧಾನ

..... ಮೇಢ್ರೇಶೂಕಾಮುಯಾಸ್ತಧಾ ||

ಚತುರ್ವಿಂಶತಿರಾಖ್ಯಾತಾಲಿಂಗಾರೋಗ್ರಧಿತಂತಥಾ || ೮೩ ||

ನಿವೃತ್ತಮವನುಂಥತ್ವಮೃದಿತಂಶತಪೋನಕಃ ||

ಅಷ್ಟೀಲಿಕಾಸರ್ಷಪಿಕಾತ್ವಕ್ವಾಕಶ್ಚಾವಸಾಟಿಕಾ || ೮೪ ||

ಮಾಂಸಸಃ ಕಸ್ಯ ಶಫಹಾನಿರ್ನಿರುದ್ಧಮುಣಿರುತ್ತಮಾ ||

ಮಾಂಸಾರ್ಬುದಂಪುಷ್ಕರಿಕಾಸಮ್ನೂಢಸಿಡಕಾಲಜಿ || ೮೫ ||

ರಕ್ತಾರ್ಬುದಂವಿದ್ರಧಿಶ್ಚ ಕುಂಭಿಕಾತಿಲಕಾಲಕಃ ||

ನಿರುದ್ಧಪ್ರಕಾಶಃಪ್ರೋಕ್ತಸ್ತಥೈವಪರಿವರ್ತಿಕಾ || ೮೬ ||

ಶೂಕದೋಷವೆಂಬುವುದೊಂದು ವ್ರಣವಿಶೇಷವೇ. ಇದು ಸಹ ಪುರುಷರ ಪ್ರಧಾನಾವಯವವೆಂದರೆ ಶಿಶ್ನಕ್ಕೇನೇ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ರೋಗ. ಇದು ಇಷ್ಟು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಮೊದಲನೆಯದಕ್ಕೆ ಲಿಂಗಾರ್ಶಸ್ಸೆಂಬ ಹೆಸರು, ಇದು ಗುದದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಅರ್ಶಸ್ಸಿನಂತೆಯೇ ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಒಂದು ವಿಧದ ಚರ್ಮಕೀಲವಾಗಿದೆ. ಎರಡನೆಯದಕ್ಕೆ ಗ್ರಧಿತವೆಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು, ಗ್ರಧಿತವೆನ್ನುವುದು ಶಿಶ್ನವನ್ನು ಸ್ಥೂಲ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಕಾಮಸೂತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಶೂಕವೆಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಿಸ

ಜಂತುವನ್ನು ಮರ್ದನಮಾಡಿ ಶಿಶ್ನಕ್ಕೆ ಲೇಪಮಾಡಿಕೊಳ್ಳೋಣದರಿಂದ ವಿಸದೋಷದಿಂದ ಶಿಶ್ನದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸತಕ್ಕ ಒಂದು ಒಗೆಯ ವ್ರಣ ನಿವೃತ್ತವೆನ್ನುವುದು. ಶಿಶ್ನದ ಮೇಲಿನ ಚರ್ಮವನ್ನು ಹಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಬಲವಂತವಾಗಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವುದು ಮೊದಲಾದ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಗೌಸಣಿಗೆಯಂತಿರುವ ಶಿಶ್ನದ ಚರ್ಮವು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಆ ಚರ್ಮದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಶಿಶ್ನದ ಅಗ್ರಭಾಗ ಮಣಿಯಂತಿರುವುದರ ಸುತ್ತಲೂ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ವ್ರಣಗಳಿಗೆ ನಿವೃತ್ತವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಅವಮಂಥನವೆಂದರೆ ಶಿಶ್ನದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ವ್ರಣಗಳಾಗಿ ಪ್ಲೇಷ್ಮ ಮತ್ತು ರಕ್ತದಿಂದುಂಟಾದ ಈ ವ್ರಣವು ಒಹಳ ನೋವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೇನೇ ಅವಮಂಥನೆಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು ಮೃದಿತವೆಂದರೆ ಕೈಯಿಂದ ಶಿಶ್ನವನ್ನು ಪದೇ ಪದೇ ಮರ್ದನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳೋಣದರಿಂದ ನಯುವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿ ಶಿಶ್ನವು ಊದಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಶತ ಪೋನಕವೆಂದರೆ ಶಿಶ್ನದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಮಣಿಯು ವ್ರಣವಾಗಿ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ರಂಧ್ರಗಳು ಬಿದ್ದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಅಸ್ಥಿಲಿಕಾ ಎಂದರೆ ಶಿಶ್ನದ ಮೇಲೆ ನಾತ ಸ್ವಕೋಪದಿಂದ ಕೆರಿಣವಾದ ಗಂಟು ಒರುವುದು. ಸರ್ವಪಿಕಾ ಎಂದರೆ ಶಿಶ್ನದ ಮೇಲೆ ಸಾಸುವೆಯ ಕಾಳಿನಷ್ಟು ಸಣ್ಣಗಾದ ಬೊಕ್ಕೆಗಳೇಳುವುದು ತ್ವತ್ಪ್ರಕವೆಂದರೆ ಜ್ವರ ಮತ್ತು ಉರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಶಿಶ್ನದ ಮೇಗ- ಚರ್ಮವೆಲ್ಲಾ ಪಕ್ವವಾಗಿ ಬಿಡುವುದು. ಅವನಾಟಕವೆಂದರೆ ಶಿಶ್ನದ ಮೇಲಣ ಚರ್ಮ ಅಂದರೆ ತುದಿಯ ಚರ್ಮ ಕೆತ್ತು ಹೋಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಮಾಂಸಸಾಕವೆಂದರೆ ಶಿಶ್ನದ ಮಾಂಸದಂಡವು ಪಕ್ವವಾಗಿ ಒಡೆದುಹೋಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಸ್ವರ್ಶಹಾನಿ ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಶಿಶ್ನ ವೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಲೇಪಮಾಡಿಕೊಳ್ಳೋಣದರಿಂದ ಶಿಶ್ನದ ಮೇಲಣ ಚರ್ಮವು ಕೆತ್ತು ಸ್ವರ್ಶಜ್ಞಾನವೇ ನಾರವಾಗಿ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ವರ್ಶಹಾನಿ ಎಂದು ಹೆಸರು ನಿರುದ್ಧ ಮಣಿ ಎಂದರೆ ಶಿಶ್ನದ ಮುಂಭಾಗದ ಮಣಿಯಲ್ಲಿ ಮೂತ್ರ ಹೊರಡುವ ದ್ವಾರವು ರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೋಗಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ಮೂತ್ರ ಹೊರಡುವುದು ನಿರುದ್ಧಮಣಿ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಉತ್ತಮ ಎಂದರೆ ಉದ್ದಿನ ಕಾಳಿನಂತೆ, ಹೆಸರು ಕಾಳಿನಂತೆ ಕೆಂಪಾದ ಬೊಕ್ಕೆಗಳು ರಕ್ತ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತ ದೋಷದಿಂದ ಶಿಶ್ನದ ಮೇಲೆ ಎಳುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಮಾಂಸಾಬುಧವೆಂದರೆ ಶಿಶ್ನದ ಮೇಲೆ ಮಾಂಸದೋಷದಿಂದ ಎಳತಕ್ಕ ದೊಡ್ಡ ಬಾವಿಗೆ ಹೆಸರು. ಪುಷ್ಕರಿಕಾ ಎಂದರೆ ಕಮಲದ ಹುವ್ವಿನಂತೆ ದುಂಡಾಗಿ ಸಣ್ಣ ಬೊಕ್ಕೆಗಳು ಶಿಶ್ನದ ಮೇಲೆ ಅದರ ಸತ್ತುಮುತ್ತಲೂ ಎಳುವುದಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಕರಿಕಾ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಸಮ್ನಾಧಪಿಟಕಾ ಎಂದರೆ ಎಳತಕ್ಕ ಬಾವಿಗೆ ಮೂಗುಮುಸಣೆ ಒಂದೂ ಇಲ್ಲದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಅಲಜ ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅಲಜ ಎಂಬ ವ್ರಣದ ಲಕ್ಷಣಗಳೇ ಶಿಶ್ನದ ಮೇಲಿರುವ ವ್ರಣಕ್ಕೂ ಇದ್ದರೆ ಅಲಜ ಎಂಬದಾಗಿಯೇ ಹೆಸರು. ರಕ್ತಾರ್ಬುಧವೆಂದರೆ ಕಪ್ಪು ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ಬೊಕ್ಕೆಗಳು ಶಿಶ್ನದ ಮೇಲೆ ಸುತ್ತು ಮುತ್ತಲೂ ಇರುವುದು, ಮೂತ್ರಕೋಶದಲ್ಲಿ ಅತಿ ವೇದನೆಯಿರುವುದು ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ವಿದ್ರಧಿ ಎನ್ನುವುದು ರಕ್ತ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತ ದೋಷದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ನೇರಳ ಬೀಜದಂತಹ ಶಿಶ್ನದ ಮೇಲಿನ ವ್ರಣ. ಕುಂಭಿಕಾ ಎನ್ನುವುದು ಶಿಶ್ನದ ಹತ್ತರ ಎಳುವ ದುಂಡಾದ ಬಾವು. ತಿಲಕಾಲಕವೆನ್ನುವುದು ಕಪ್ಪು ಮತ್ತು ನಾನಾ ವಿಧ ಚಿತ್ರ

ವರ್ಣದ ಶಿಶುವ ಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಏಳುವ ಸಣ್ಣ ಬೋಕ್ಕೆಗಳು. ನಿರಾಧ್ಯಕ್ಷಕಾಲವೆಂದರೆ ಶಿಶುವ ಮೇಲಿನ ಗೌಸು ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಣದಿಂದ ಕೂಡಿ ಹೋಗಿ ಮೂತ್ರ ಹೊರಡಲು ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ತಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಈ ರೀತಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ.

ಕುಷ್ಠಾನ್ಯಷ್ಟಾದಶೋಕ್ತಾನಿನಾತಾತ್ಮಾಸಾಲಿಕಂಭವೇತ್ ||

ಪಿತೇನೋದುಂಬರಂ ಪ್ರೋಕ್ತಂಕಘಾನ್ಮಂಡಲಚರ್ಚಿಕೇ || ೮೭ ||

ಮರುಪ್ಪಿತ್ತಾದ್ಯಷ್ಟಜಿಹ್ವಂಶ್ಲೇಷ್ಮವಾತಾದ್ವಿಸಾದಿಕಾ ||

ತಥಾಸಿಧ್ವೈಕಕುಷ್ಠಂಚಕಿಟಿಭಂಚಾಲಗಂತಥಾ || ೮೮ ||

ಕಘಪಿತ್ತಾತ್ಪನ್ನದರ್ಢ್ಯಾದ್ರೂಪಾಸಾಮಾನ್ಯೋಟಿಕುತಥಾ ||

ಮಹಾಕುಷ್ಠಂಚವರ್ಣದಳಂಪುಂಡರೀಕಂಶತಾರುಕಂ || ೮೯ ||

ಶ್ರೀದೋಷೈಃಕಾಕಣಾಜ್ಞೇಯಂತಥಾನ್ಯತ್ಪೀತ್ರಸಂಜ್ಞಿತಂ ||

ತಥಾನಾತೇನಸಿತ್ತೇನಶ್ಲೇಷ್ಮಣಾಚಪ್ರಿಧಾಭವೇತ್ || ೯೦ ||

ಕುಷ್ಠರೋಗವು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ, (ಕುಷ್ಠರೋಗವೆಂದರೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಕ್ಕೂ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಚರ್ಮರೋಗ) ವಾತ ಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ಈ ರೋಗಕ್ಕೆ ಕುಷ್ಠ ಕುಷ್ಠವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಇದರಲ್ಲಿ ಚರ್ಮ ಒಡಕು ಮಂಕೆಯ ಚೂರಿನಂತೆ ಕಪ್ಪಗೆ ಒರಟಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪಿತ್ತವ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಕುಷ್ಠಕ್ಕೆ ಉದುಂಬರ ಕುಷ್ಠವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದರಲ್ಲಿ ಚರ್ಮದ ಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಅತ್ತಿರುವ ಸ್ಲೇಷ್ಮಾ ಕಾಯಿನಂತೆ ಗಂಟುಗಳಾಗಿತ್ತವೆ. ಮಂಡಲಾಕಾರವಾಗಿ ಅಂದರೆ ದುಂಡಾಗಿ ಕೆಳು ಮತ್ತು ಒಳು ಪಾದ ಬೆಂಕಿಗಳು ಮೈಯಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಸೂಸುವುದಕ್ಕೆ ಮಂಡಲಕುಷ್ಠವೆಂದು ಹೆಸರು. ನನೆ ಮತ್ತು ಉರಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿ ಶರೀರದ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಬೋಕ್ಕೆಗಳಿಗೆ ವಿಚರ್ಚಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಈ ಮಂಡಲ ಮತ್ತು ವಿಚರ್ಚಕಗಳೆಂಬ ಕುಷ್ಠಗಳು ಕಘಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯಗಳು. ವಾತ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಗಳಿಂದ ಎರಡು ದೋಷಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತಕ್ಕೂ ಕುಷ್ಠರೋಗಕ್ಕೆ ಖಷ್ಯಜಿಹ್ವವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಇದರಲ್ಲಿ ಚರ್ಮ ವೆಲ್ಲಾ ಹಸಿವಿನ ನಾಲಿಗೆಯಂತೆ ಒರಟಾಗಿ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಮುಟ್ಟಿದರೆ ತರಕಲಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಮತ್ತು ವಾಯು ಇವುಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಕುಷ್ಠಕ್ಕೆ ಉವಾದಿಕಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದರಲ್ಲಿ ಕೈ ಮತ್ತು ಕಾಲುಗಳು ಸಹ ಚೂರು ಚೂರಾಗಿ ಒಡಕು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಸಿಧ್ವೈ ಎಂಬುವುದೊಂದು ವಿಧವಾದ ಕುಷ್ಠ. ಇದರಲ್ಲಿ ಚರ್ಮ ವೆಲ್ಲಾ ಬೆಳ್ಳಗಾಗುತ್ತ ನವೆಯಾಗಿ ತಿಕ್ಕಿದರೆ ಉದುರುವುದಕ್ಕೆ ಮಾರಂಚವಾಗುತ್ತದೆ. ಧೂಮ್ರ ವರ್ಣ ಮತ್ತು ಕೆಂಪು ಒಣ್ಣುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಹುಟ್ಟುವರೆ ಒಹಳ ಒರಟಾಗಿ ನವೆಯಾಗಿ ದ್ದರೆ ಕಿಟಿಭವೆಂದು ಹೆಸರು. ಅಲಸವೆಂದರೆ ನವೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೆಂಪಾದ ಗುಳ್ಳೆಗಳು ಗಂಟುಗಳು ಏಳುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಕಘ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತ ಇವುಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತ್ತಕ್ಕೂ ಒಂದು ಒಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗವು ದದ್ರೂ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಮೈಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಮಂಡಲಾಕಾರವಾದ ಬಿಳಿ ಸಣ್ಣ ಬೋಕ್ಕೆಗಳು ನವೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುತ್ತವೆ. ಪಾಮಾ ಎಂಬುವುದು ಮೈ ನನೆ ಮತ್ತು ಯಾವಾಗಲೂ ಜಿಗಟಾದ ರಸಿಕೆಯು ಬರುತ್ತಿರುವುದು ಇಂತಹ ಕುಷ್ಠಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ವಿಸ್ಪೋಟಿವೆಂಬ ಕುಷ್ಠವು ಕೈಯಲ್ಲಿ, ಕಂಕುಳಲ್ಲಿ, ಅಂಡಿನ ಮೇಲೆ ಸಹ ಎದ್ದು ಉರಿ

ಮತ್ತು ಸೋಗುವುದು ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುತ್ತವೆ. ಮಹಾಕಾಷ್ಠವೆಂಬುವುದು ಹುಟ್ಟುವಾಗ್ಯ ಅಲ್ಪ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿ ರೂ ಬಹಳ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ರಸ ರಕ್ಷಾದಿ ಧಾತುಗಳಲ್ಲಲ್ಲ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಸುಲಭವಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸಿಸುವುದಕ್ಕಾಗದೆ ಬಹಳ ತೊಂದರೆಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಚರ್ಮದಳವೆಂಬ ಕುಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಮೈ ಚರ್ಮವೆಲ್ಲಾ ಮಾನಿನ ಚರ್ಮದ ಹಾಗೆ ಪರಿಪರೆಯಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತ ಆನೆಯ ಚರ್ಮದಂತೆ ಒರಟಾಗಿರುತ್ತದೆ ಪುಂಡರೀಕವೆಂಬ ಕುಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಚರ್ಮವು ಬಿಳುಪಾದ ಕಮಲದ ಪತ್ರದ ಹಾಗೆ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಗೂ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೆಂಪಗೂ ಇರುತ್ತ ಉಬ್ಬಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ. ಶತಾರುಕವೆಂಬ ಕುಷ್ಠವು ಕೆಂಪುಗಿ ಮತ್ತು ಧೂಪ್ರವರ್ಣವಾಗಿ ಮೈಯ್ಯೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ವ್ರಣವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫಗಳೆಂಬ ಮೂರು ದೋಷಗಳೂ ಪ್ರಕುಪಿತಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತ ಕಾಕಣವೆಂಬ ಕುಷ್ಠವು ಮಧ್ಯಭಾಗವೆಲ್ಲ ಕಪ್ಪಾಗಿಯೂ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಂಪಾಗಿಯೂ ಬಹಳ ವೇದನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೆ ಬಾರದೆ ತೊಂದರೆಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಸ್ವಿತ್ರವೆಂದರೆ ತೊನ್ನ. ಇದೂ ಒಂದು ಕುಷ್ಠರೂ ಗದ್ದೆಯೇ ತೇರತಕ್ಕ ರೋಗ. ಈ ಸ್ವಿತ್ರವೆಂಬ ರೋಗವು ವಾತಜನ್ಯ ಪಿತ್ತಜನ್ಯ ಕ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧ.

ಕ್ಷುದ್ರರೋಗಾಷ್ಟ ಸ್ವಿಸಂಖ್ಯಾಶ್ಚೇಷ್ಠಾದೌರ್ವರ್ತಕರಾಬುಧಂ ||
 ಇಂದ್ರವೃಷ್ಣಾಪನಸಿಕಾವಿವೃತಾಂಧಾಲಜೀತಧಾ || ೯೦ ||
 ವರಾಹದಂಷ್ಟ್ರೋವಲ್ಮೀಕಂಕಚ್ಛಿಪೀತಿಲಕಾಲಕಃ ||
 ಗರ್ದಭಿರಸರಾಚೈವಯುವಪ್ರಖ್ಯಾವಿದಾರಿಕಾ || ೯೧ ||
 ಕದರೋಮಸಕಶ್ಚೈವನೀಲಿಕಾಜಾಲಗರ್ದಭಃ ||
 ಇರಿವೇಲ್ಲೀಜತುಮಗಿರ್ಗುಧಭ್ರಂಶೋಗ್ನಿರೋಹಿಣೀ || ೯೨ ||
 ಸನ್ನಿರುದ್ಧಗುಧಃಕೋಶಃಕುನಖೋನುಶಯೀತಧಾ ||
 ಪದ್ಮಿನೀಕಂಟಕಶ್ಚೈವಲಸೋಮುಖದೂಷಿಕಾ || ೯೩ ||
 ಕಕ್ಷಾನ್ವಷಣಕಚ್ಛಿಶ್ಚ ಗಂಧಃಪಾಷಾಣಗರ್ದಭಃ ||
 ರಾಜಕಾಚತಧಾವ್ಯಾಂಗಶ್ಚ ತುರ್ಧಾಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ || ೯೪ ||
 ವಾತಾತ್ರಿತೃತ್ಯಫಾದ್ರಕ್ತಾದಿತ್ಯುಕ್ತಂವ್ಯಂಗಲಕ್ಷಣಂ ||
 ವಿಸ್ಪೋಟಾಕ್ಷುಧ್ರರೋಗೇಷುತೇಷ್ವಧಾಪರಿಕೀರ್ತಿತಾಃ || ೯೫ ||
 ಪೃಥಗ್ಗೋಷೈಸ್ತ್ರಯೋದ್ವಂದ್ವೈಸ್ತ್ರಿಸಿದ್ಧಸ್ತಪ್ತಮೋಸೃಜಃ ||
 ಅಷ್ಟಮಸ್ತನ್ನಿಸಾತೇನಕ್ಷುಧ್ರರುಕ್ಷುಮಸೂರಿಕಾ || ೯೬ ||
 ಚತುರ್ಧಶಪ್ರಕಾರೇಣಾತ್ರಿಭಿರ್ದೋಷೈಸ್ತ್ರಿದಾಚಸಾ ||
 ದ್ವಂದ್ವಜಾತ್ರಿವಿಧಾಪ್ರೋಕ್ತಾಸನ್ನಿಸಾತೇನಸಪ್ತಮಾ || ೯೭ ||
 ಅಷ್ಟಮಾತ್ಸಗತಾಜ್ಞೇಯಾನವಮಾರಕ್ತಜಾಮತಾ ||
 ದಶಮಾನಾಂಸಜಾಖ್ಯಾತಾಚತಸ್ರೋನ್ಯಾಷ್ಟದುಸ್ತರಾಃ || ೯೮ ||
 ಮೇದೋಸ್ಥಿಮಜ್ಜಾಶುಕ್ರಸ್ಥಾಃಕ್ಷುಧ್ರರೋಗಾಇತಿರೀತಾಃ ||

ಕ್ಷುಧ್ರರೋಗಗಳು ಅರವತ್ತು ವಿಧ. ಕ್ಷುಧ್ರವೆಂಬ ಮಾತಿಗೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪ, ಸ್ವಲ್ಪವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಅದೇ ಅರ್ಥವನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ

ಅಲ್ಪಗಳಾದ ರೋಗಗಳು ಅಂದರೆ ಸ್ವಲ್ಪವೇ ಕಾರಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ರೋಗಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ಷುದ್ರರೋಗವೆಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಹೀಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡಬಹುದು. ಇಷ್ಟೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಅಂದರೆ ಕ್ಷುದ್ರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅಲ್ಪವಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಸಣ್ಣ ಮೃಗಗಳು ಎಂಬದಾಗಿ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸಂಭವಿಸತಕ್ಕ ರೋಗಗಳೇ ಗೇನೇ ಕ್ಷುದ್ರ ರೋಗಗಳೆಂದು ಹೆಸರನ್ನಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆಂದರೂ ಸಿಧಿಸಿತು. ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಾ ಚಾರ್ಯರ, ಅನೇಕ ರೋಗಗಳೊಂದು ಗುಂಪಿಗೆ ಕ್ಷುದ್ರರೋಗಗಳೆಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಮೊದಲನೆಯದಕ್ಕೆ ಶಕರಾಯನು ಹೆಸರು ಹೆಸರು. ಇವರ ಲಕ್ಷಣ-ಹುಣ್ಣು ಕೊಳತು ದುರ್ವಾಸೆಯಾಗಿ ಕೀವಿನಿಂದ ಕಂಡಿ ನಾನಾ ವರ್ಣಗಳಾದ ಸ್ವಾವಳಿಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೇನೇ ಈ ಹೆಸರು, ಇಂದ್ರವದ್ದಾ ಎಂದರೆ ಮೊದಲು ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಬೊಕ್ಕ ಎದ್ದು ಅದರ ಮೇಲೆ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಬೊಕ್ಕಗಳು ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ನಂತರ ಎಂದರೆ ಕೀವಿಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಬೊಕ್ಕಗಳಿದ್ದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಆದ ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ವಿವೃತ ಎಂದರೆ ಪಿತ್ತದಿಂದ ವ್ರಣವು ಅತಿಯಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತ ಬಾಯಿ ತೆರೆವುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಅಂಧಾಲಜಿ ಎಂದರೆ ಹೊರಕ್ಕೆ ಮುಖವೇನೂ ಕಾಣದ ರಕ್ತ ಮತ್ತು ಕೀವುಗಳು ಸೋರುವ ಅತಿಯ ಹಣ್ಣಿನಂತಹ ಹುಣ್ಣಿಗೆ ಹೆಸರು. ವರಾಹದಂಷ್ಟ್ರ ಎಂದರೆ ಪಂದಿಯ ಹುಣ್ಣು ಎಂಬದಾಗಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರವಿರುವ ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಈ ವ್ರಣದಲ್ಲಿ ವ್ರಣದ ಜೊತೆಗೆ ವ್ರಣದಲ್ಲಿ ನೆನೆ ಜ್ವರ ಎರಡೂ ಇರುತ್ತವೆ. ವಲ್ಮೀಕನೆಂದರೆ ಹುತ್ತದ ಹುಣ್ಣು ಎಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಹುತ್ತಕ್ಕೆ ಸ್ವಾರಗಳಿರುವಂತೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಉಬ್ಬಿಕೊಂಡು ಅನೇಕ ದ್ವಾರಗಳಿರುತ್ತವೆ. ಈ ವ್ರಣವು ಕೊರಳಿನ ಮೇಲೆ, ಭುಜದಲ್ಲಿ, ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ, ಕೈ ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ, ಕೀಲುಗಳಲ್ಲಿ, ಕಂಠದಲ್ಲಿ (ಅಂದರೆ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ) ಈ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಾಯಶಃವಾಗಿ ಇರುತ್ತದೆ. ಕಚ್ಚು ಎಂದರೆ ಆಮೆಯ ಬಿನ್ನಿನಂತೆ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಬ್ಬಿಕೊಂಡು ಸುತ್ತಲೂ ತಗ್ಗಾಗಿರುವ ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ತಿಲ ಕಾಲಕನೆಂದರೆ ಯಾವ ವೇದನೆಯೂ ಇಲ್ಲದ ಎಳ್ಳು ಕಾಳಿನಂತಹ ಸಣ್ಣ ಮತ್ತು ಕಪ್ಪಾದ ವ್ರಣಗಳು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಆದ್ಯಂತದಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಗರ್ವಭೀ ಎಂದರೆ ಮಂಡಾಗಿ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಉಬ್ಬಿಕೊಂಡು ಬಹಳ ನೋವಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ರಕಸಾ ಎಂದರೆ ಬಹಳ ನನೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ ಒಣ ಕಜ್ಜಿ ಅಂದರೆ ಕಜ್ಜಿ ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಒಣಗಿಯೇ ಇರುತ್ತದೆ. ಯವಪ್ರಖ್ಯಾ ಎಂದರೆ ಗೋಧೀ ಕಾಳಿನಂತಹ ಉದ್ದುದ್ದವಾದ ಕಜ್ಜಿಗಳು. ವಿದಾರಿಕಾ ಎಂದರೆ ಚಿಕ್ಕ ಗೆಣಿಸಿನ ಗಡ್ಡೆಯಂತೆ ದುಂಡಾದ ಉದ್ದುದ್ದವಾದ ವ್ರಣಗಳು, ಇವುಗಳು ತೂಡೆ, ಕಂಕಳು, ಗೆಜ್ಜೆಕಟ್ಟು ಇಂತಹ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟುವುದು ವಿಶೇಷ. ಕದರವೆಂದರೆ ಬೋರೇ ಹಣ್ಣಿನಂತೆ ದುಂಡಾಗಿ ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ರಣಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು ಇದಕ್ಕೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲೊತ್ತು, ಅನೆ ಬಿಳಿಯುವುದು ಎಂಬದಾಗಿ ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ವ್ಯವಹಾರವಿದೆ; ಕಾಲಿನ ಅಡಿಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಲು ಮುಂಗುಲುಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಬರಬಹುದು. ಮಷಕನೆಂದರೆ ಉದ್ದಿನ ಕಾಳಿನಷ್ಟು ಗಾತ್ರ ಕಪ್ಪಿಗೆ ಒಣಗಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಜ್ಜಿಗಳು, ಕಜ್ಜಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ದ್ರವವೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ನೀರಿಕಾ

ಎಂದರೆ ಚರ್ಮವು ನೀಲವರ್ಣವಾಗಿ ಒರಟಾಗುತ್ತ ಹೋಗುವುದು. ಜಾಲಗರ್ದಭ ವೆಂದರೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಇವತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ನಾಳೆ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸಂಚಾರವಾಡುವ ಬಾಕಿಗೆ ಹೆಸರು. ಅಂದರೆ ಇನತ್ತು ಮುಂಗೈ ಬಾತುಕೊಳ್ಳುವುದು ನಾಳೆ ಮೊಳಕ್ಕೆ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇನ್ನೇಲ್ಲೇ ಎಂದರೆ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಆಗತಕ್ಕ ಗುಂಡಾದ ಹುಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು; ಬಹಳ ನೋವು ಜ್ವರ ಸಹ ಇರುತ್ತದೆ. ಜಂತುಮಣ ಎಂದರೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ದುಂಡುದುಂಡಾಗಿರುವ ಕೆಂಪಾದ ಹುಳುಕಡ್ಡಿಗೆ ಹೆಸರು. ಗುದ ಭ್ರಂವೆಂದರೆ ಗುದವು ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡುವಾಗಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಹಾಗೆಯೇ ಆಗಲಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು; ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಗೂಡೆ ಹಾಯುವುದೆಂದು ಇದನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅಗ್ನಿರೋಹಿಣೀ ಎಂದರೆ ಕಂಕಳಿನಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಟ್ಟಂತೆ ಉರಿ ಯಾಗುತ್ತಾ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಬೊಕ್ಕೆಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು. ಸನ್ನಿರುದ್ಧಗುದವೆಂದರೆ ಮಲವನ್ನು ತಡೆದು ಏವುದರಿಂದ ಅಪಾನವಾಯುವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿ ಗುದದ್ವಾರವು ಸಂಕುಚಿತವಾಗು ವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಇದರಿಂದ ಮಲವಿಸರ್ಜನೆಗೆ ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾಗಿ ಮಲವು ಸಲೀ ಸಾಗಿ ಹೊರಡದೆ ಕೊಂಚ ಕೊಂಚವೇ ಹೊರಡುತ್ತದೆ. ಕೋರ ಎಂದರೆ ಒಂದು ಕ್ಷಣ ದಲ್ಲಿ ಮೈಯಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಗಂಧಗಳೇಳುವುದು, ಮತ್ತೊಂದು ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಕಾಣದೆ ಹೋಗು ವುದು ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಕುನಖ ಎಂದರೆ ಉಗರೆಲ್ಲಾ ಕಪ್ಪಾಗಿಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಅನುಶಯೀ ಎಂದರೆ ಕಾಲಿನ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಾಲಿನ ವರ್ಣದಂತಹ ಬೊಕ್ಕೆಗಳೇ ಎಂದು ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಪದ್ಮಿನೀಕಂಠಕವೆಂದರೆ ತಾವರೇ ದೆಂಟಿನ ಮೇಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ಮುಳ್ಳಿನಂತಿರುವ ಮುಳ್ಳುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವ ವ್ರಣಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು. ಚಿಪ್ಪ ವೆಂದರೆ ಉಗುರಿನ ಹತ್ತರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಹೆಸರು, ಇದಕ್ಕೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಗುರುಸುಂದ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅಲಸವೆಂದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಕೆಸರನ್ನು ತುಳಿಯು ವುದರಿಂದ ಕಾಲುಬೆರಳುಗಳ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ವ್ರಣಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು, ಇದನ್ನು ಕೆಸರಡುಣ್ಣೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಮುಖದೂಷಿಕವೆಂದರೆ ಯಾವನ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾಗಿ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಬೊಕ್ಕೆಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು. ಕಕ್ಷಾ ಎಂದರೆ ಕಂಕಳಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿ ತಕ್ಕ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರದ ಗ್ರಂಥಿ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಶಂಖದಾಳವೆಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು. ವೃಷಣ ಕಚ್ಚು ಎಂದರೆ ಸರಿಯಾದ ಕ್ಷಾಳನವಿಲ್ಲದೆ ವೃಷಣದಲ್ಲಿ ಕೊಳೆಸೇರಿ ನನೆಯಾಗಿ ಕರಡು ಗಾಯವಾದದ್ದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಗುಧವೆಂದರೆ ಕಂಕುಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಗ್ರಂಥಿಯ ಹಾಗೆಯೇ ಮೈಯ್ಯಿನ ಇತರ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಗ್ರಂಥಿಗೆ ಹೆಸರು. ಪಾಷಾಣಗರ್ದಭವೆಂದರೆ ಕೊರಳಿನಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಗಂಟೆಗೆ ಹೆಸರು. ರಾಜಕಾ ಎಂದರೆ ಸಾಸುವೆಯ ಕಾಳನಂತಹ ಬೊಕ್ಕೆಗಳು ಮೈಯ್ಯಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಆಗಲಿ, ಒಂದೇ ಕಡೆಯಲ್ಲಾಗಲಿ ಕಾಣಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುವು. ವ್ಯಂಗವೆಂದರೆ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಹತ್ತತಕ್ಕ ಬಂಗಿಗೆ ಹೆಸರು. ಈಗ ವ್ಯಂಗವೆಂಬ ಚರ್ಮವ್ಯಾಧಿಯು ವಾತಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಜನ್ಯ, ಕಫಜನ್ಯ, ರಕ್ತದೋಷಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ ನಾಲ್ಕುವಿಧ. ವಿಸ್ಫೋಟಗಳೆಂಬ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಗುಳ್ಳೆಗಳೇಳುವ ರೋಗವು ಕ್ಷುದ್ರರೋಗದ ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವಿಸ್ಫೋಟರೋಗವು ಎಂಟು ವಿಧ. ವಾತದೋಷಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತದೋಷಜನ್ಯ, ಕಫದೋಷಜನ್ಯ, ವಾತಪಿತ್ತದೋಷಜನ್ಯ, ವಾತ ಶ್ಲೇಷ್ಮದೋಷಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ, ರಕ್ತದೋಷಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಜನ್ಯ ವಾತಜನ್ಯ

ಎಂಬದಾಗಿ ಮಸೂರಿಕಾ ರೋಗವನ್ನೂ ಕ್ಷುದ್ರರೋಗದಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಸೂರ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯದ ಕಾಳಿನ ಅಕಾರದ ಬೊಕ್ಕೆಗಳು ಮೈತುಂಬ ಎಳುವುದು; ಇದಕ್ಕೆ ಶಿಡಬೆಂದು ವ್ಯವಹಾರವಿದೆ. ಈ ಮಸೂರಿಕಾರೋಗವು ಹದಿನಾಲ್ಕು ವಿಧ ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ವಾತಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿ ಸಾತಜನ್ಯ, ತ್ವಗ್ಗತ, ರಕ್ತಗತ, ಮಾಂಸಗತ ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ ಕಠಿನ್ಗಳಾದ ಬೇರೆ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳುಂಟು. ಅವುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮೇದೋಧಾತ್ವಾಶ್ರಿತ ಮಸೂರಿಕ, ವಜ್ರಧಾತ್ವಾಶ್ರಿತ, ಅಸ್ಥಿಧಾತ್ವಾಶ್ರಿತ, ಶುಕ್ರಧಾತ್ವಾಶ್ರಿತ ಎಂಬದಾಗಿ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕ್ಷುದ್ರರೋಗಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಹಾಗಾಯಿತು.

ವಿಸರ್ಪರೋಗೋ ನನಧಾ ವಾತ ಪಿತ್ತ ಕಫೈ ಸ್ತ್ರಿಧಾ||

ತ್ರಿಧಾ ಸದ್ವಂದ್ಯಭೇದೇನ ಸನ್ನಿಹಾತೇನ ಸಪ್ತಮಃ||

ಅಷ್ಟನೋ ನಹ್ಮಿದಾಹೇನ ನನಮಶ್ಚಾ ಭಿಘಾತಜಃ ||೧೦೧||

ವಿಸರ್ಪರೋಗವೆಂದರೆ ಬೇಸಿಗೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೈಯ್ಯೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ವಿಸರ್ಪಕ್ಕೆ ಬೆವರಿನ ಬೊಕ್ಕೆಯಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯಬೊಕ್ಕೆ. ಇದು ಬಹಳ ತೊಂದರೆಸಡಿವತಕ್ಕ ಬೊಕ್ಕೆಯಾಗಿದೆ ಇದು ಒಂಭತ್ತು ವಿಧ. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ವಾತಪಿತ್ತಜನ್ಯ, ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿ ಸಾತಜನ್ಯ, ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳೋಣವೆಂದ ಹುಟ್ಟಿತಕ್ಕದ್ದು. ಅಭಿಘಾತವೆಂದರೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಮೆಚ್ಚುತಗಲುವುದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬದಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದ್ವಂದ್ವದೋಷಜನ್ಯ ವಿಸರ್ಪಕ್ಕೇನೆ ಗ್ರಂಥಾಂಶರಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ವ್ಯವಹಾರವಿದೆ ಹೇಗಂದರೆ ನಾಯು ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ವಿಸರ್ಪರೋಗಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿ ವಿಸರ್ಪವೆಂಬದಾಗಿಯೂ, ಕಫ ವಾತ ಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ವಿಸರ್ಪಕ್ಕೆ ಗ್ರಂಥಿಕವಿಸರ್ಪವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ಕಫಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ವಿಸರ್ಪಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಮವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ವ್ಯವಹಾರ

ತಥೈಕಶ್ಲೇಷ್ಮ ಪಿತ್ತಾಭ್ಯಾ ಮುದರ್ದಃ ಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ||

ವಾತಪಿತ್ತೇನಚ್ಚ ಕಸ್ತು ಶೀತಪಿತಾಮಯಸ್ಮೃತಃ ||೧೦೨||

ಅನ್ಯು ಪಿತ್ತಂ ತ್ರಿಧಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಂ ನಾತೇನ ಶ್ಲೇಷ್ಮಣಾತಥಾ||

ತ್ಯತೀಯಂ ಶ್ಲೇಷ್ಮವಾತಾಭ್ಯಾಂ ನಾತರಕ್ತಂತಥಾಷ್ಟಧಾ ||೧೦೩||

ವಾತಾಧಿಕೈನ ಪಿತ್ತಾಚ್ಚ ಕಫಾದ್ವೋಷತ್ರಯೇಣಚ||

ರಕ್ತಾಧಿಕೈನ ದೋಷಾಣಾಂ ದ್ವಂದ್ವೇನ ತ್ರಿವಿಧಸ್ಮೃತಃ ||೧೦೪||

ಉದರವೆಂದರೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಹುಳಗಳು ಕಡಿಂತೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಕಠಿಣದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಯೇ ಬಾತುಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಈ ರೋಗವು ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಬಹುದು. ನಾಯು ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಲೂ ಹುಟ್ಟಬಹುದು. ಈ ರೋಗಕ್ಕೆನೇ ಶೀತಪಿತ್ತರೋಗವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ವ್ಯವಹಾರವಿದೆ. ಅನ್ಯುಪಿತ್ತರೋಗವೆಂದರೆ ಎಸೆಯಲ್ಲಿ ಉರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹುಳ ತೇಗುಬರು

ವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಇದು ಅರ್ಜೀರ್ಣದಿಂದ ಬರತಕ್ಕ ರೋಗ. ಇದು ಮೂರುವಿಧ. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಮತ್ತು ವಾತಪ್ರಕೋಪೋ ಭಯಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ. ನಾತರಕ್ತರೋಗವೆಂದರೆ ಕೈಕಾಲಿನ ಕೀಲುಗಳು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. ಇದು ಎಂಟು ವಿಧ. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಪ್ರಸನ್ನಿಪಾತಜನ್ಯ, ರಕ್ತಾಧಿಕ್ಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು. ವಾತಪಿತ್ತಜನ್ಯ, ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ.

ಅಶೀತಿನಾತಜಾರೋಗಾಃ ಕಥ್ಯಂತೇ ಮುನಿಭಾಷಿತಾಃ॥

ಆಕ್ಷೇಪಕೋಹನುಸ್ತಂಭ ಉರುಸ್ತಂಭಶ್ಶಿರೋಗ್ರಹಃ ॥೧೧೫॥

ಬಾಹ್ಯಾಯಾಮೋಂತರಾಯಾಮಃ ಸಾರ್ವಶೂಲಂ ಕಟಿಗ್ರಹಃ॥

ದಂಡಾಪತಾನಕಃ ಖಲ್ಲೀಜಿಹ್ವಾಸ್ತಂಭಸ್ತಥಾರ್ದಿತಂ ॥೧೧೬॥

ಸಕ್ವಾಘಾತಃ ಕ್ರೋಷ್ಪಶೀರ್ಷೋಮುಷ್ಯಾಸ್ತಂಭಶ್ಚಪಂಗುತಾ॥

ಕಲಾಯುಖಂಜತಾತೂನೀ ಪ್ರತಿತೂನೀಚಖಂಜತಾ ॥೧೧೭॥

ಸಾದಹರ್ಷೋಗೃಧ್ರಸೀಚ ನಿಶ್ವಾಚೀ ಚಾವಬಾಹುಕಃ॥

ಅಕತಾನೋನ್ಮಣಾಯಾಮೋವಾತ ಕಂಟೋಪತಂತ್ರಕಃ ॥೧೧೮॥

ಅಂಗಭೇದೋಂಗ ಶೋಷಶ್ಚಮಿನ್ನಿ ನತ್ವಂಚ ನಿಕ್ಲತಾ॥

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಲಾಕ್ಷೀಲಿಕಾಚ ವಾಮನತ್ವಂಚ ಕುಬ್ಜತಾ ॥೧೧೯॥

ಅಂಗಸೀಡಾಂಗರೂಲಂಚ ಸುಕೋಚ ಸ್ತಂಭರೂಕ್ಷತಾ॥

ಅಂಗಭಂಗೋಂಗ ವಿಭ್ರಂಶೋ ವಿಡ್ಗ್ರಹೋ ಬದ್ಧವಿಟ್ಟತಾ॥೧೨೦॥

ಮೂಕತ್ವಮತಿಜ್ವಂಭಾಸ್ಯಾದತ್ಯದ್ಗ್ರೋಂತ್ರಕೂಜನಂ॥

ವಾತಪ್ರವೃತ್ತಿ ಸ್ವರಣಂ ಶಿರಾಣಾಂ ಸ್ವರಣಂತಥಾ ॥೧೨೧॥

ಕಂಪಃಕಾರ್ಶ್ಯಂ ಶ್ಯಾವತಾಚ ಪ್ರಲಾಪಃ ಕ್ಷಿಪ್ರಮೂತ್ರತಾ॥

ಽದ್ರಾನಾಶಃ ಸ್ವೇದವಾಶೋ ದುರ್ಬಲತ್ವಂ ಬಲಿಕ್ಷಯಃ ॥೧೨೨॥

ಅತಿಪ್ರವೃತ್ತಿಶ್ಯಕ್ರಸ್ವಕಾರ್ಶ್ಯಂ ನಾಶಗ್ಧರೇತಸಃ॥

ಅನನಸ್ಥಿತ ಚಿತ್ತತ್ವಂ ಕಾಠಿನ್ಯಂ ವಿರಸಾಸ್ಯತಾ ॥೧೨೩॥

ಕಷಾಯವಕ್ರತಾಧ್ಮಾನಂ ಪ್ರತ್ಯಾಧ್ಮಾನಂಚ ಶೀತತಾ॥

ರೋಮಹರ್ಷಶ್ಚ ಭೀರುತ್ವಂತೋದಃ ಕಂಡೂರಸಾಷ್ಟತಾ ॥೧೨೪॥

ಶಬ್ದಾಜ್ಞತಾ ಪ್ರಸುಪ್ತಿಶ್ಚಗಂಧಾಜ್ಞತ್ವಂ ರಸಕ್ಷಯಃ॥

ವಾತರೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ವಾತಜನ್ಯರೋಗಗಳು ಎಂಭತ್ತು ವಿಧ. ಅಂದರೆ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ವಾತವ್ಯಾಧಿಗಳು ಎಂಭತ್ತರಲ್ಲಿಯೂ ವಾತವೇ ಪ್ರಧಾನ ದೋಷವೆನ್ನುವುದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆಕ್ಷೇಪಕವಾತವೆಂದರೆ ಮೈಕೈಯೆಲ್ಲಾ ನಡುಕ ಬರುವುದು, ಯಾವಾಗಲೂ ನಡುಗುತ್ತಿರುವುದು. ಹನುಸ್ತಂಭವೆಂದರೆ ದವಡೆಯ ಕೀಲುಗಳು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. ಇದು ಎರಡು ರೀತಿಯಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿರುವಾಗ್ಗೆ ಕೀಲುಹಿಡಿದು ಬಾಯಿತೆರೆಯುವುದೇ ಆಗುವುದಕ್ಕಿಲ್ಲ, ಬಾಯಿ ತೆರೆ ದಿರುವಾಗ್ಗೆ ಕೀಲುಹಿಡಿದರೆ ಬಾಯಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ. ಉರುಸ್ತಂಭ ವೆಂದರೆ ತೊಡೆಗಳು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. ಅಂದರೆ ತೊಡೆಗಳೆರಡೂ ತಣ್ಣಗಾಗಿ

ಯಾವ ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಮಾಡದೆ ರೋಗಿಗೆ ಇವು ತನ್ನ ಅವಯವಗಳೇ ಅಲ್ಲವೆನ್ನುವಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿನ ತಿಳುವಳಿಕೆ ಬರುವಷ್ಟು ನಿಷ್ಕ್ರಿಯೋಜನವಾಗಿ ಎತ್ತುವುದು ಇಡುವುದು ಇವುಗಳಿಗೇಕೂಡ ಪ್ರಯತ್ನವೇ ಅವಶ್ಯಕವಾಗುತ್ತದೆ. ಶಿರೋಗ್ರಹವೆಂದರೆ ತಲೆಹಿಡಿದು ಕೊಂಡಂತೆ ತೋರುತ್ತ ಭಾರವಾಗಿರುವುದು, ಬಾಹ್ಯಾಯಾಮವೆಂದರೆ ಶರೀರವೆಲ್ಲವೂ ಬಿಲ್ಲಿನಹಾಗೆ ಹೊರಮುಖವಾಗಿ ಬಗ್ಗುವುದು. ಅಂತರಾಯಾಮವೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ಒಳಮುಖವಾಗಿ ಶರೀರವು ಬಗ್ಗಿ ಕುಗ್ಗಿಹೋಗುವುದು. ವಾರ್ಶ್ವಶೂಲವೆಂದರೆ ಹೃದಯದ ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶೂಲೆಬರುವುದು. ಕಟ್ಟಿಹವೆಂದರೆ ಸೊಂಟವು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಅತಿಯಾಗಿ ನೋವಾಗಿ ಸೊಂಟ ಅಲ್ಲಾಡದಂತೆ ಚಲನ ಶೂನ್ಯವಾಗುವುದು ದಂಡಾವತಾನಕವೆಂದರೆ ಶರೀರವು ಆಕುಂಚನ ವ್ರಸಾರಣ ರಹಿತವಾಗಿ ಅಂದರೆ ಯಾವ ಕಡೆಗೂ ಬಗ್ಗದೆ ದಂಡದಂತೆ ನೆಟ್ಟಗೆ ನಿಂತು ಬಿಡುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಖಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ಕೈಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕ ವಾತಶೂಲಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಜಿಹ್ವಾಸ್ತಂಭವೆಂದರೆ ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವಾಕ್ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳಾದ ನಾಡಿಗಳು ವಾಯುವಿನಿಂದ ಸ್ವಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಶಕ್ತಗಳಾಗಿ ನಾಲಿಗೆಗೆ ಮಾತನಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯೇ ಕುಂಠಿತವಾಗಿ ಹೋಗುವುದು ಅರ್ಧಿತವೆಂದರೆ ಮುಖದ ಅರ್ಧಭಾಗವು ವಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ವಕ್ರವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಪಕ್ಷಿಘಾತವೆಂದರೆ ಶರೀರದ ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವವೆಲ್ಲಾ ವಾಯುವಿನಿಂದ ವಿಕಾರಹೊಂದುವುದು. ಕ್ರೋಷ್ಯಕಶೀರ್ಷವೆಂದರೆ ವಾಯು ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಮೊಣಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಮಂಡಿಯಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕಾಲು ನೀಡುವುದು ಮತ್ತು ಮಡಿಸಲಿಕ್ಕಾಗದಿರುವುದು. ಮನ್ಯಾಸ್ತಂಭವೆಂದರೆ (ಕೊರಳಿನ ಉಭಯಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿರುವ ನರಗಳಿಗೆ ಮನ್ಯಾ ಎಂದು ಹೆಸರು) ಕೊರಳಿನ ಉಭಯ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿರುವ ನರಗಳು ವಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಮಂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಕೊರಳನ್ನು ಅಲ್ಲಾಡದಂತೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಪಂಗುತ್ತವೆಂದರೆ ವಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಎರಡು ಕಾಲು ಕುಂಟಾಗುವುದು ಕಲಾಯಮಂಜತಾ ಎಂದರೆ ಕಾಲು ಕುಂಟಾಗದಿದ್ದರೂ ವಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಕಾಲಿಟ್ಟು ಕುಂಟಿರಂತೆಯೇ ಕಾಲು ಸ್ವಾಧೀನ ತಪ್ಪಿ ನಡೆಯಲಾಗದೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ತೂನೀ ಅಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಮತ್ತು ಪುರುಷರ ಮರ್ಮ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯುವಿನಿಂದ ವಡತ ಹುಟ್ಟಿ ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಅಂದರೆ ಗುದದ್ವಾರದ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವಂತೆ ತೋರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಪ್ರತಿತೂನೀ ಎಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ವಡತವು ಉರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಯೋರುವಂತೆ ತೋರಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಖಂಜತಾ ಎಂದರೆ ವಾತವಿಕಾರದಿಂದ ಒಂದು ಕಾಲು ಕುಂಟಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಪಾದಹರ್ಷವೆಂದರೆ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಕಾಲು ಜವ್ವುಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಗೃಧ್ರಸೀ ಎಂದರೆ ಸೊಂಟ, ಪೃಷ್ಠಗಳು, ತೊಡೆ, ಮಂಡಿ, ಮೀನಖಂಡ, ಕಾಲು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ವೇದನೆ, ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಇಂತಹ ತೊಂದರೆಗಳುಂಟಾಗದೆ ಅದಕ್ಕೆ ಗೃಧ್ರಸೀವಾತವೆಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು ವಿಶ್ವಾಚೀ ಎಂದರೆ ಎರಡು ಕೈಬೆರಳುಗಳು ಮತ್ತು ಮುಂಗೈ ಮೊಳಕ್ಕೆ ತೋಳುಗಳಲ್ಲಿ ವೇದನೆಯುಂಟಾಗಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹಿಡಿದು ಕೊಂಡು ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಅಪಬಾಹುಕವೆಂದರೆ ಒಂದೇ ತೋಳಿನಲ್ಲಿ ಬೆರಳುಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು.

ಅಪತಾನಕವೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಆಕ್ಷೇಪಕವೆಂಬ ಮೈಯ್ಯೆಲ್ಲಾ ನಡುಗುವ ವಾತರೋಗದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಯು ರೋಗವೇಗವನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಪದೇ ಪದೇ ಬೀಳುತ್ತಿದ್ದರೆ ಆ ಅವಸ್ಥೆಗೇನೇ ಅಪತಾನಕವೆಂಬ ಹೆಸರು. ವ್ರಣಾಯಾಮವೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅಂತರಾಯಾಮಬಹಿರಾಯಾಮಗಳೇ ಯಾವುದಾದರೂ ಪೆಟ್ಟುಬೀಳುವದು ದೊಡ್ಡದಾದ ವ್ರಣ ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ವಾತಕಂಟಕವೆಂದರೆ ಹರಡಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ ವಾಯುವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿ ನೆಲದಮೇಲೆ ಕಾಲಿಕ್ಕಿ ನಡೆದರೆ ಮುಳ್ಳು ಹೊಕ್ಕಿರುವಂತೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಲಾರಲು ಆಗದೆ ತೊಂದರೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ವಾತಕಂಟಕವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಅನತಂತ್ರಕವೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮೈಯ್ಯೆಲ್ಲಾ ನಡುಗಿಸುವ ಆಕ್ಷೇಪಕ ವಾತದಲ್ಲಿಯೇ ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ನಡುಗಿ ಧನಸ್ಸಿನ ಹಾಗೆ ಶರೀರವು ಬಗ್ಗು ಕೋಚಹೊತ್ತು ಜ್ವಲನತಪ್ಪಿ ಗಂಟಲಿನಲ್ಲಿ ಗೊರಗುಟ್ಟಿ ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ ಅವಸ್ಥೆಗೆ ಅಪತಂತ್ರಕವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಅಂಗಭೇದವೆಂದರೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಅವಯವದಲ್ಲಿ ವಡತ ಬರುವದು. ಅಂಗತೋಷವೆಂದರೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಅಂಗವು ವಾಯುವೇದನೆಯಿಂದ ಶೋಷಿಸಿಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಮಿನ್ಮಿನತ್ವವೆಂದರೆ ವಾತ ಪ್ರಕೊ ಪದಿಂದ ಮಾತನಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯು ಕುಂಠಿಸವಾಗಿ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮಾತು ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೊರಡಲು ಪ್ರಾರಂಭವಾದರೆ ಅದನ್ನೇ ಮಿನ್ಮಿನತ್ವವೆಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ನಿಕ್ಷತಾ ಎಂದರೆ ಬಿಕ್ಕುತ್ತ ಮಾತನಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಇದಕ್ಕೆ ತಿಕ್ಕಲು ಎಂಬದಾಗಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರವಿದೆ. ಇದೊಂದು ವಾತವ್ಯಾಧಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಲಾ ಎಂದರೆ ಶರೀರ ಗತವಾದ ಅವನತಾಯ ವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿ ನಾಭಿಯಿಂದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿನಂತಹ ಒಂದು ಗ್ರಂಥಿಯನ್ನಂಟುಮಾಡಿ ಮಲಮೂತ್ರಗಳನ್ನು ತಡೆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷೀಲಾ ಎಂಬದಾಯು ಗ್ರಂಥಿಯು ಮಾತ್ರ ಆಗಿ ಮಲಮೂತ್ರಗಳನ್ನು ರೋಧಮಾಡದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೀಲಾ ಎಂಬದಾಗಿಯೂ ಹೆಸರು. ಪಾಮನತ್ವವೆಂದರೆ ವಾತದೋಷದಿಂದ ಸಾಕಷ್ಟು ಉದ್ದವಾಗಿ ಆಳು ಜಳಿಯದೆ ಕುಳಿತುನಿಗುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಕುಬ್ಜತ್ವ ಎಂದರೆ ಆಳು ಕುಳಿತುನಿಗುವದರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕೈಕಾಲುಗಳು ನೊಟ್ಟವೂ ಎಲ್ಲಾ ಅಂಗಗಳೂ ವಿಕಾರವೂ ಆಗುವು. ಕೈ ಹೆಸರು. ಅಂಗಪೀಡಾ ಎಂದರೆ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು ಬರುವುದು. ಅಂಗಶೂಲವೆಂದರೆ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಶೂಲೆ (ವಡತ) ಬರುವುದು. ಸಂಕೋಚವೆಂದರೆ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಅಂಗಗಳು ಕುಗ್ಗಿಹೋಗುವುದು. ಸ್ತಂಭವೆಂದರೆ ಯಾವ ಅವಯವವಾದರೂ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಸ್ತಬ್ಧವಾಗಿ ನಿಂತುಹೋಗುವುದು ರೂಕ್ಷತಾ ಎಂದರೆ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಅವಯವಗಳು ಸ್ನೇಹರಹಿತವಾಗಿ ಮುಟ್ಟಿದರೆ ತರಕಲಾಗಿ ಒಣಜರ್ಫದಂತೆ ತೋರುವುದು. ಅಂಗಭಂಗವೆಂದರೆ ವಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಯಾವ ಅವಯವವಾದರೂ ಮುರಿದಂತೆ ತೋರಿ ನಿಪ್ಪಯೋಜನಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರುವುದು. ಅಂಗವಿಭ್ರಂಶವೆಂದರೆ ಯಾವ ತ್ತಿಗೂ ಸರಿಯಾಗದಂತೆ ಅವಯವವು ಪೂರಾ ಅನುಸಯುಕ್ತಸ್ಥಿತಿಗೇನೇ ಬಂದು ಹೋಗುವುದು. ವಿಡ್ಗ್ರಹಃ ಎಂದರೆ ಮಲವು ಹೊರಡದೆ ಹೋಗುವುದು. ಬದ್ಧವಿಟ್ಟತಾ ಎಂದರೆ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಮಲವು ಶುಷ್ಕವಾಗಿ ಒಣಗಿ ಇದ್ದಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತುಹೋಗುವುದು. ಇವೆರಡೂ ಪುರೀಷಸ್ಥಾನಗತವಾದ ವಾಯುವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗುವುದರಿಂದ ಕಂಡುಬರುವ ವಾತವಿಕಾರಗಳು. ಮೂಕತ್ವವೆಂದರೆ ಜಿಹ್ವಾಗತವಾದ ವಾತಾಶಕ್ತಿಯೇ

ವಾಯುಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಕುಂಠಿತವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವುದೇ ನಿಂತುಹೋಗುವುದು. ಅತಿಜ್ವಂಭಾ ಎಂದರೆ ಅತಿಯಾಗಿ ಆಕಳಿಕೆ ಬರುವುದು ಇದೂ ವಾತವಿಕಾರವೇನೇ. ಅತ್ಯುದ್ಗಾರಃ ಅಂದರೆ ಅತಿಯಾಗಿ ಮೇಲಿಂದಮೇಲೆ ಭೋಜನಮಾಡಿಸರೂ ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ತೇಗುಬರುತ್ತಲೇ ಇರುವುದು. ಅಂತ್ರಕೂಜನೇಂದರೆ ಪಕ್ಷಾಶಯಗತವಾದ ವಾಯುವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿ ಕರುಣೋಳಗೆ ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಲಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ವಾತ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ಎಂದರೆ ಅನಾನವಾಯುವು ಅತಿಯಾಗಿ ಹೊರಡುವುದು. ಇದೊಂದು ವಾತ ವಿಕಾರ ಸ್ಪುರಣವೆಂದರೆ ಅವಯವಗಳು ವಾಯುವಿನಿಂದ ಹಾರುವುದು. ಪಿರಾಣಾಂ ಪೂರಣಂ ಅಂದರೆ ನರಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಬಿಗತಬರುವುದು. ಕಂಠಃ ಎಂದರೆ ತಲೆಯಾಗಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಅವಯವವಾಗಲಿ ನಡುಗುವುದು ಕಾರ್ಶ್ಯ ಎಂದರೆ ವಾತವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ರೋಧವು ಕೃಶವಾಗಿ ಹೋಗುವುದು. ಕೆಲವು ಪುಸ್ತಕಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಶ್ಯಂ ಎಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಕಾಷ್ಟ್ಯಂ ಎಂದಿದೆ ಅಂದರೆ ಮನುಷ್ಯನು ದಿನೇ ದಿನೇ ಕಷ್ಟಗಾಗುತ್ತ ಬರುವುದು ಇದೊಂದು ವಾತರೋಗ. ರ್ಯಾವತಾ ಎಂದರೆ ವಾತದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಹೊಗೆಯಬ್ಬಾಕಿ (ಬಿಳವುಕವು) ತಿರುಗುವುದು. ಪ್ರಲಾಸಃ ಎಂದರೆ ಮನಸ್ಸಿಮಾತನಾಸುವುದು ಇದೊಂದು ಪ್ರಲಾಪನವು ಎನ್ನುವುದೇ ಪ್ರವಹಾರದಲ್ಲಿದೆ. ಕ್ಷೀಪ್ರಮೂತ್ರಕಾ ಎಂದರೆ ಬಸ್ತಿಗತವಾದ ವಾಯುವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿ ಪಪೇ ಪಪೇ ಮೂತ್ರಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಸುವುದು. ನಿಪ್ರಾಣಾಃ ಎಂದರೆ ವಾತವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ನಿರ್ದ್ರಿಯಬರೆದೆ ಹೋಗುವುದು. ಸ್ವೇದನಾಶಃ ಎಂದರೆ ವಾತವ್ರಕೋಪವಿಂದಲೇ ಬೆವರು ಬರುವುದು ಕೂಡ ಕಡಮೆಯಾಗಿ ಹೋಗುವುದು. ದುರ್ಬಲತ್ವಂ ದೇಹಬಲವು ಹಾಳಾಗಿ ಹೋಗುವುದು. ಬಲಕ್ಷಯಃ ಅಂದರೆ ದೇಹಬಲವು ಕ್ರಮೇಣ ಕ್ಷಯಿಸುತ್ತ ಬರುವುದು. ಅತಿವ್ರವೃತ್ತಿಶುಕ್ರಸ್ಯ ಶುಕ್ರಧಾತುವು ಅತಿಯಾಗಿ ಹೋಗುವುದು ಅಂದರೆ ಮೈಥುನಾದಿ ನಿವಿತ್ತಗಳಿಂದಲಾದರೂ ಕಾರಣವಿದ್ದೇ ಆದರೂ ಅತಿಯಾಗಿ ಶುಕ್ರವೀಚನವಾಗುವುದು ಶುಕ್ರೈಶ್ಚಕಾರ್ಯಂ ಅಂದರೆ ಶುಕ್ರಧಾತುವು ವಾತವ್ರಕೋಪದಿಂದ ಕ್ರಮೇಣ ಕ್ಷಯಿಸುತ್ತ ಬರುವುದು, ನಾರ್ಧರ ರಸಃ ಅಂದರೆ ಶುಕ್ರಧಾತುವು ವಾತವ್ರಕೋಪದಿಂದ ಮೂಲತಃ ನಾಶವಾಗಿಯೇ ಹೋಗಿಬಿಡುವುದು ಅನವಸ್ಥಿತಚಿತ್ತತ್ವಂ ಅಂದರೆ ವಾತವ್ರಕೋಪದಿಂದ ಬುದಿಯು ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾಗಿ ಹೋಗುವುದು. ಬುದ್ಧಿಸಂಯಮಗಿರುವುದಕ್ಕಿಲ್ಲ ಕಾರಿನಂ ಅಂದರೆ ಅವಯವಗಳೆಲ್ಲಾ ಒಗಟಾಗುವುದು ವಿಸಂಸೃತಾ ಅಂದರೆ ಬಾಯಿಗೆ ರುಚಿ ತಿಳಿಯದೆ ಹೋಗುವುದು, ಇದೂ ಒಂದು ವಾತವಿಕಾರ. ಕಷಾಯವಕ್ರತಾ ಅಂದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಬಾಯಿ ಒಗರಾಗಿಯೇ ಇರುವಂತೆ ಕಷಾಯರಸವು ತೋರುತ್ತಿರುವುದು. ಆಧಾಸಂ ಹೊಟ್ಟೆಯೂವುವುದು, ನ್ರತ್ಯಾಧ್ಯಾಸಂ ಮೈಯೈಲ್ಲಾ ಊದುವುದು, ಶೀತತಂ ಮೈಯೈಲ್ಲಾ ತಣ್ಣಗಾಗುವುದು. ರೋಮಹರ್ಷಃ ಎಂದರೆ ರೋಮಾಂಚವಾಗುತ್ತಿರುವುದು, ಬೀರುತ್ವಂ ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಸ್ವಭಾವವೇ ಪುಕ್ಕನಂತಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಬೀರುತ್ವವೆಂದು ಹೆಸರು. ತೊದಃ ಎಂದರೆ ಮೈನೋವು. ಮೈಯಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ನನೆಯಿರುವುದಕ್ಕೆ ಕಂಡೂ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ರಸಜ್ಞತಾ ಅಂದರೆ ನಾಲಿಗೆಗೆ ರುಚಿ ತಿಳಿಯದೆ ಹೋಗುವುದು. ಶಬ್ದಾಜ್ಞತಾ ಅಂದರೆ ಕಿವಿ ಕಿವುಡಾಗುವುದು. ಪ್ರಸುಪ್ತಿಃ ಅಂದರೆ ಚರ್ಮವು ಸುತ್ತುವಾಡಂತಾಗಿ ಸ್ಪರ್ಶಜ್ಞಾನವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಹೋಗುವುದು. ಗಂಧಾಜ್ಞತ್ವಂ ಎಂದರೆ

ಮೂಗಿಗೆ ವಾಸನೆ ತಿಳಿಯದೆ ಹೋಗುವುದು. ದೃಶೋಕ್ಷಯಃ ಎಂದರೆ ವಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ನೇತ್ರೇಂದ್ರಿಯ ಪಾಟವವೂ ಕಡಮೆಯಾಗಿ ಹೋಗುವುದು ಈರೀತಿಯಾಗಿ .ಈ ಎಂಬತ್ತೂ ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ವಿಕಾರಗಳು.

ಅಥಸಿಂಧುಭವಾರೋಗಾರ್ಜತ್ವಾರಿಂಶದಿಹೋದಿತಾಃ ||

ಧೂಮೋದ್ಗಾರೋವಿದಾಹಸ್ಯಾದ್ವಾಂಗತ್ವಂನುತಿಭ್ರಮಃ ||

ಕಾಂತಿಹಾನೀಕಂಠಶೋಷೋಮುಖಶೋಷೋಲ್ಪಶುಕ್ರತಾ || ೧೦೬ ||

ತಿಕ್ತಾಸ್ಯತಾಪ್ತವಕ್ತ್ರತ್ವಂಸ್ವೇದಸ್ರಾವೋಗಪಾಕತಾ ||

ಕ್ಲಮೋಹರಿತಸರ್ವತ್ವಮತ್ಯಪೀತಗಾತ್ರತಾ || ೧೦೭ ||

ರಕ್ತಸ್ರಾವೋಗದರಣಂಲೋಹಗಂಧಾಸ್ಯತಾತಥಾ ||

ದೌರ್ಗಂಧ್ಯಂಪೀತಮೂತ್ರತ್ವಂಅರತೀಪೀತವಿಟ್ಟತಾ || ೧೦೮ ||

ಪೀತಾಸಲೋಕಸಂಪೀತನೇತ್ರಪಾಪೀತದಂತತಾ ||

ಶೀತೇಚ್ಛಾಪೀತನಖತಾಲೇಜೋದ್ವೇಷೋಲ್ಪನಿದ್ರತಾ || ೧೦೯ ||

ಕೋವಶ್ವಗಾತ್ರಸಾದಶ್ವಭಿನ್ನವಿದ್ಯತ್ವಮಂಧತಾ ||

ಉಷ್ಣೋಚ್ಛ್ವಾಸತ್ವಮುಷ್ಣತ್ವಮೂತ್ರಸ್ಯಚಮುಲಸ್ಯಚ || ೧೧೦ ||

ತನುಸೋದರ್ಶನಂಸಂತಮಂಡಾನಾಂಚದರ್ಶನಂ ||

ನಿಸ್ಸರತ್ವಂಚಪಿತ್ತಸ್ಯಚತ್ವಾರಿಂಶದುಜಸ್ತ್ವತಾಃ || ೧೧೧ ||

ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಮಿಟ್ಟತಕ್ಕ ರೋಗಗಳು ನಲವತ್ತು. ಧೂಮೋದ್ಗಾರ ಎಂದರೆ ಗಂಟಲಿನಿಂದ ಹೊಗೆ ಮೂರಟಂತೆ ತಗು ಹೊರಡುತ್ತಿರುವುದು. ವಿದಾಹವೆಂದರೆ ಉಷ್ಣೋಷಗವೆಂದು ತಂತ್ರಾಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮೈಯ್ಯು ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಅವಯವದಲ್ಲಿ ಉರಿ ಇವುಗಳು. ಉಷ್ಣಾಂಗತ್ವವೆಂದರೆ ಮೈಯ್ಯು ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಜ್ವರಬಂದ ಹಾಗೆ ಬಿಸಿಯಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ನುತಿಭ್ರಮಃ ಎಂದರೆ ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪ ಜನ್ಯವಾದ ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣ. ಕಾಂತಿಹಾನಿಃ ಎಂದರೆ ಶರೀರವೆಲ್ಲಾ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಬೆಂದಂತಾಗಿ ದೇಹದ ತೇಜಸ್ಸೇ ಹಾಳಾಗಿಹೋಗುವುದು. ಕಂಠಶೋಷಃ ಎಂದರೆ ಪಿತ್ತದಿಂದ ಗಂಟಲು ಒಣಗುತ್ತಿರುವುದು ಮುಖಶೋಷಃ ಎಂದರೆ ಬಾಯಲ್ಲಿ ದ್ರವವೇ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಪಿತ್ತದಿಂದ ಒಣಗಿ ಹೋಗುವುದು. ಅಲ್ಪಶುಕ್ರತಾ ಎಂದರೆ ಶುಕ್ರಧಾತುವು ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಕ್ಷಯಿಸಿಹೋಗಿರುವುದು. ತಿಕ್ತಾಸ್ಯತಾ ಎಂದರೆ ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಬಾಯಿ ಕಹಿಯಾಗಿರುತ್ತಿರುವುದು. ಆಮ್ಲವಕ್ತ್ರತ್ವಂ ಎಂದರೆ ಬಾಯಿ ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಹುಳಿಹುಳಿಯಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ಸ್ವೇದಸ್ರಾವಃ ಎಂದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆವರು ಬರುತ್ತಿರುವುದು. ಅಂಗಪಾಕತಾ ಎಂದರೆ ಅವಯವಗಳೆಲ್ಲಾ ಒಂದು ಬಗೆ ಯಾದ ಬೆವರುಸಾಲೆಯಂತಹ ಸಣ್ಣ ಬಕ್ಕೆಗಳಿದ್ದು ಹಿಂಸಪಡಿಸುವುದು ಕ್ಲಮಃ ಎಂದರೆ ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ ಅತಿಯಾಗಿ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಆಯಾಸತೋರುತ್ತಿರುವುದು. ಹರಿತವಣಿತ್ವಂ ಎಂದರೆ ಮೈಯ್ಯೆಲ್ಲಾ ಹಸುರುಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. ಅತ್ಯಪೀಃ ಎಂದರೆ ಎಷ್ಟು ತಿಂದರೂ ತೃಪ್ತಿಯೇ ಆಗುವುದಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಪೀತಗಾತ್ರತಾ ಎಂದರೆ ಶರೀರವು ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಳಿಪು ಸೇರಿದ ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. ರಕ್ತಸ್ರಾವಃ ಎಂದರೆ ಉರ್ಧ್ವ ಮತ್ತು

ಅಭೋದ್ವಾರಗಳಿಂದ ರಕ್ತವು ಹೊರಬೀಳುತ್ತಿರುವುದು. ಅಂಗದರಣಂ ಎಂದರೆ ಚರ್ಮವೆಲ್ಲಾ ಒಣಗಿ ಒರಟಾಗಿ ಬಿರಕುಬಿಟ್ಟಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತಿರುವುದು. ಲೋಹಗಂಧಾಸ್ಯತಾ ಎಂದರೆ ಬಾಯಿನಿಂದ ಕಬ್ಬಿಣದ ವಾಸನೆಯುಕ್ತವಾದ ಶ್ವಾಸವು ಹೊರಡುತ್ತಿರುವುದು ದೌರ್ಗಂಧ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಬೆವರಿನ ದುರ್ವಾಸನೆ ಬರುತ್ತಿರುವುದು. ಪೀತಮೂತ್ರತ್ವಂ ಎಂದರೆ ಮೂತ್ರವು ಅರಿಸಿನದ ನೀರಿನಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದು. ಅರಶಿಃ ಅಂದರೆ ಯಾವ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ಪೀತವಿಟ್ಟತಾ ಎಂದರೆ ಮಲದ ಬಣ್ಣವು ಸಹ ಹಳದಿಯಾಗಿಯೇ ಇರುವುದು. ಪೀತಾವಲೋಕನಂ ಎಂದರೆ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ನೋಡಿದರೂ ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣವಾಗಿ ಕಾಣುವುದು. ಪೀತನೇತ್ರತಾ ಎಂದರೆ ಕಣ್ಣು ಸಹ ಹಳದಿಯಬಣ್ಣವಾಗುವುದು ಪೀತದಂತತಾ ಅಂದರೆ ಹಲ್ಲುಗಳ ಬಣ್ಣವೂ ಹಳದಿಯಾಗಿ ಹೋಗುವುದು, ಶೀತೇಚ್ಛಾ ಅಂದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ತಣ್ಣಗಿರುವ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಾಗುತ್ತಿರುವುದು. ಪೀತನಖತಾ ಎಂದರೆ ಉಗುರುಗಳು ಹಳದಿಬಣ್ಣವಾಗುವುದು. ತೇಜೋದ್ವೇಷಃ ಅಂದರೆ ಬಿಸಿಲು ಬೆಳಕು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಬೇಜಾರು ಬರುವುದು. ಅಲ್ಪನಿದ್ರತಾ ಎಂದರೆ ನಿದ್ರೆ ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು. ಕೋವಃ ಎಂದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಂಠಗಳಿಂದ ಲೇ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಶಿಟ್ಟಿ ಬರುವ ಸ್ವಭಾವ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಗಾತ್ರಸಾದಃ ಎಂದರೆ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿ ಸೋಲು ಭಿನ್ನವಿಟ್ಟತ್ವಂ ಎಂದರೆ ನೀರಾಗಿ ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಅಂಧತಾ ಎಂದರೆ ಕಣ್ಣು ಕಾಣದೆ ಹೋಗುವುದು. ಉಷ್ಣೋಚ್ಛ್ವಾಸತ್ವಂ ಎಂದರೆ ಉಸಿರು ಬೆಚ್ಚಗಿರುವುದು. 'ಮೂತ್ರಸ್ಯಚ ಮಲಸ್ಯಚ ಉಷ್ಣತ್ವಂ ಎಂದರೆ 'ಮಲಮೂತ್ರಗಳು ಬಿಸಿಯಾಗಿರುವುದು. ತಮಸೋದರ್ಶನಂ ಅಂದರೆ ಕಣ್ಣು ಕತ್ತಲೆ ಹಿಡಿಯುವುದು. ಪೀತಮಂಡಲಾನಾಂಚದರ್ಶನಂ ಆಕಾಶದ ಕಡೆಗೆ ನೋಡಿದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಹಳದಿ ಬಣ್ಣವಾಗಿ ಕಾಣುವುದು. ನಿಸ್ಸರತ್ವಂಚಪಿತ್ತಸ್ಯ ಅಂದರೆ ಪಿತ್ತವು ಎದೇ ಪದೇ ಎಂತಿ ಯಾಗುತ್ತಿರುವುದು. ಇವು ನಲವತ್ತೂ ಪಿತ್ತರೋಗವಜಸ್ಯ ರೋಗಗಳು.

ಕಫಸ್ಯವಿಂಶತಿಃಪ್ರೋಕ್ತಾರೋಗಾಸ್ತಂದ್ರಾತಿನಿದ್ರತಾ ||

ಗೌರವಂಮುಖಮಾಧುರ್ಯಂಮುಖಲೇಪಃಪ್ರಸೇಕತಾ || ೧೨೨ ||

ಶ್ವೇತಾವಲೋಕನಂಶ್ವೇತವಿಟ್ಟತ್ವಂಶ್ವೇತಮೂತ್ರತಾ ||

ಶ್ವೇತಾಂಗವರ್ಣತಾಶೈತ್ಯಮುಷ್ಣೇಚ್ಛಾತಿಕ್ತಕಾಮಿತಾ || ೧೨೩ ||

ಮಲಾಧಿಕ್ಯಂಚಶುಕ್ರಸ್ಯಬಾಹುಲ್ಯಂಚಮೂತ್ರತಾ ||

ಅಲಸ್ಯಂಮಂದಬುದ್ಧಿತ್ವಂತ್ವಪ್ತಿರ್ಘರ್ಘರವಾಕ್ಯತಾ || ೧೨೪ ||

ಅಚೈತನ್ಯಂಚಗದಿತಾವಿಂಶತಿಶ್ಲೇಷ್ಠಜಾಗದಾಃ ||

ಕಫಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ರೋಗಗಳೆಪ್ಪತ್ತು ತಂದ್ರಾ ಎಂದರೆ ಆಕಳಿಕೆ ತೂಕಡಿಕೆಗಳು. ಅತಿನಿದ್ರತಾ ಎಂದರೆ ಅತಿಯಾದ ನಿದ್ರೆ. ಗೌರವಂ ಎಂದರೆ ತಲೆ ಮತ್ತು ಮೈಯ್ಯು ಸಹ ಭಾರವಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತಿರುವುದು. ಮುಖಮಾಧುರ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಬಾಯಿನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಮಧುರರಸ ತೋರುತ್ತಿರುವುದು. ಮುಖಲೇಪಃ ಎಂದರೆ ಬಾಯಿ ತುಂಬಲೂ ಕಫವನ್ನು ಲೇಪಮಾಡಿದಂತೆ ತೋರುವುದು. ಪ್ರಸೇಕತಾ

ಎಂದರೆ ಬಾಯಿನಲ್ಲಿ ಜೊಲ್ಲುನೀರು ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದು. ಶ್ವೇತಾವಲೋಕನವೆಂದರೆ ಯಾವ ವಸ್ತುವನ್ನು ನೋಡಿದರೂ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಕಾಣುವುದು. ಶ್ವೇತವಿಟ್ಟತ್ತಂ ಶ್ವೇತಮೂತ್ರತಾ ಅಂದರೆ ಮಲಮೂತ್ರಗಳು ಬೆಳ್ಳಗಾಗುವುದು, ಶ್ವೇತಾಂಗವರ್ಣತಾ ಎಂದರೆ ಮೈ ಬಣ್ಣ ಬೆಳ್ಳಗಾಗುವುದು. ಶೈತ್ಯಂ ಎಂದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಮೈ ತಣ್ಣಗಿರುವುದು. ಉಷ್ಣೇಚ್ಛಾ ಅಂದರೆ ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಬಿಸಿಯಾದ ವಸ್ತುಗಳ ಮೇಲೆ ಆವೇಕ್ಷೆ ತಿಕ್ತಕಾಮಿ ತಾ ಎಂದರೆ ಕೂರ ಮತ್ತು ಕಹಿಯಾದ ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಆವೇಕ್ಷೆ ಮಲಾಧ್ಯಂ ಅಂದರೆ ಮಲವು ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದು. ಶಕ್ರಸ್ಯಬಾಹುಳ್ಳಂ ಎಂದರೆ ಶುಕ್ರವು ಅತಿಯಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು ಒಂದುಮೂತ್ರತಾ ಎಂದರೆ ಮೂತ್ರದ ಪ್ರಮಾಣವು ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದು ಅಲಸ್ಯವೆಂದರೆ ಕಲಸಮಾಡಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದ್ದರೂ ಇಚ್ಛೆಯೇ ಇಲ್ಲದಿರುವುದು ಅಂದರೆ ಸೋಮಾರಿತನ ಮಂದಬುದ್ಧಿತ್ವಂ ಅಂದರೆ ಬುದ್ಧಿಯು ಮೊದ್ಲಾಗುವುದು. ತೃಪ್ತಿಃ ಅಂದರೆ ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಹೊಟ್ಟೆತುಂಬಿದಂತೆ ಅನ್ನದಮೇಲಿನ ಆವೇಕ್ಷೆಯೇ ತಪ್ಪಿಹೋಗುವುದು ಘರ್ಘರವಾಕ್ಯತಾ ಎಂದರೆ ಧ್ವನಿ ದವ್ವನಾಗಿ ಗೊಗ್ಗರ ಧ್ವನಿ ಬೀಳುವುದು. ಅಜೈತಸ್ಯಂ ಅಂದರೆ ಬೃದ್ಧನಶಕ್ತಿ ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತಿರುವುದು ಈರೀತಿಯಾಗಿ ಇಪ್ಪತ್ತವಿಧವಾದ ವಿಕಾರಗಳು ಕ್ಷೇಷ್ಠಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯಗಳು.

ರಕ್ತಸ್ಯಚದಶಸ್ತೋಕ್ತವ್ಯಾಧಯಸ್ತೇಷುಗೌರವಂ || ೧೨೫ ||

ರಕ್ತಮಂದಲತಾರಕ್ತನೇತ್ರತ್ವಂರಕ್ತಮೂತ್ರತಾ ||

ರಕ್ತೇಷ್ಟೀವನಂರಕ್ತಪಿಡಕಾನಾಂಚದರ್ಶನಂ || ೧೨೬ ||

ಔಷ್ಣ್ಯಂಚಪೂತಿಗಂಧತ್ವಂಪೀಡಾಪಾಕಶ್ಚಜಾಯತೇ ||

ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗತಕ್ಕ ರೋಗಗಳು ಹತ್ತು. ಗೌರವಂ ಎಂದರೆ ಮೈಭಾರ ಕಫಪ್ರಕೋಪ ಧ್ರುವಂತೆಯೇ, ರಕ್ತಮಂದಲತಾ ಎಂದರೆ ದುಂಡು ದುಂಡಾದ ಸಣ್ಣ ಬಕ್ಕಗಳು ಮೈಯ್ಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಏಳುವುದು. ರಕ್ತನೇತ್ರತ್ವಂ ಕಣ್ಣು ಕೆಂಪಾಗುವುದು. ರಕ್ತಮೂತ್ರತಾ ಅಂದರೆ ಮೂತ್ರದ ಒಣ್ಣುವು ಕೆಂಪಾಗಿರುವುದು. ರಕ್ತೇಷ್ಟೀವನಂ ಅಂದರೆ ಉಗುಳಿನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಹೊರಬೀಳುತ್ತಿರುವುದು ರಕ್ತಪಿಡಕಾನಾಂಚದರ್ಶನಂ ಅಂದರೆ ರಕ್ತವರ್ಣವಾದ ಬಕ್ಕಗಳು ಮೈಯ್ಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಏಳುವುದು. ಔಷ್ಣ್ಯಂ ಅಂದರೆ ಮೈ ಬಿಸಿಯಾಗಿರುವುದು. ಪೂತಿಗಂಧತ್ವಂ ಅಂದರೆ ಬಾಯಲ್ಲಿ ದರ್ವಾಸನೆ ಬರುವುದು ಪೀಡಾ ಅಂದರೆ ಮೈನೋವು ಸುಕೇ ಅಂದರೆ ರಕ್ತಮಾಂಸಗಳನ್ನೂ ಹುಣ್ಣಾಗಿಹೋಗುವುದು. ಇವು ರಕ್ತದೋಷಜನ್ಯಗಳಾದ ರೋಗಗಳು.

ತೇಷ್ವೋಷ್ಣರೋಗಾಗಣಿತಾವಿಕಾದಶಮಿಬುತಾಧೈಃ ||

ವಾತಪಿತ್ತಕಫೈಸ್ತೇಧಾತ್ರಿದೋಷೈರಸ್ಯಜಾತಥಾ || ೧೨೮ ||

ಕ್ಷತಂ ಮಾಂಸಾರ್ಬುದಂಚೈವಖಂಡೋಷ್ಯಂಚಜಲಾರ್ಬುದಂ ||

ಮೇದೋರ್ಬುದಂಚಾರ್ಬುದಂಚರೋಗಾವಿಕಾದಶಸ್ಮೃತಾಃ || ೧೨೯ ||

ತುಟೆಗಳಿಗೆ ಸಂಭವಿಸತಕ್ಕ ರೋಗಗಳು ಹನ್ನೊಂದು. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಕ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ದೋಷತ್ರಯಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ರಕ್ತದೋಷಜನ್ಯ, ಕ್ಷತೋಷ್ಯ, ಮಾಂಸಾರ್ಬುದ, ಖಂಡೋಷ್ಯ, ಜಲಾರ್ಬುದ, ಮೇದೋ

ರ್ಬುದ, ಅರ್ಬುದ ಎಂಬದಾಗಿ, ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ಓಷ್ಣರೋಗದಲ್ಲಿ ಓಷ್ಣಗಳು
 ಒರಟಾಗಿ ಸ್ತಬ್ಧವಾಗಿದ್ದು ಕೊಂಡು ತುಟಿಯಲ್ಲಿ ವಾತಜನ್ಯವಾದ ವಡತ ಮಾತ್ರ ತೋರು
 ತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ಓಷ್ಣರೋಗದಲ್ಲಿ ತುಟಿಯಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಬೊಕ್ಕಗಳೇ
 ಳುವುದು. ತುಟಿ ಅತಿಯಾಗಿ ಉರಿಯುತ್ತಿರುವುದು ಹಳದಿ ಬಣ್ಣವಾಗುವುದು ಕಫಪ್ರ
 ಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ಓಷ್ಣರೋಗದಲ್ಲಿ ತುಟಿ ಬೆಳ್ಳಗಾಗಿ ಬಿಳಿಯ ಬೊಕ್ಕಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ
 ಕೊಳ್ಳುವುದು ಅದರೇ ನೋವು ಮುಂತಾದ್ದೇನೂ ಇರುವು- ಕ್ತಿಲ್ಲ. ತುಟಿಯು ಯಾವಾಗ್ಯೂ
 ಜಿಗಟಾಗಿ ತಣ್ಣಗಿರುವುದು. ತ್ರಿದೋಷಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ಓಷ್ಣರೋಗದಲ್ಲಿ ತುಟಿ
 ಯು ಒಂದು ವೇಳೆ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಮತ್ತೊಂದು ವೇಳೆ ಕೆಂಪಗೆ ಕರ್ರಗೆ ಸಹ ಕಾಣುತ್ತ ಯಾವಾ
 ಗ್ಯೂ ನಾನಾವರ್ಣಗಳಾದ ಬೊಕ್ಕಗಳಿಂದ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ, ರಕ್ತದೋಷದಿಂದ
 ತ್ವನ್ನವಾದ ಓಷ್ಣರೋಗದಲ್ಲಿ ತುಟಿಯು ಖರ್ಜೂರದ ಹಣ್ಣಿನ ಬಣ್ಣವಾಗಿ ತುಟಿಯ
 ಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಬಕ್ಕಗಳಿದ್ದು ಯಾವಾಗ್ಯೂ ರಕ್ತಸುರಿಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಕ್ಷತಜನ್ಯವಾದ ಓಷ್ಣ
 ರೋಗದಲ್ಲಿ ತುಟಿಯಲ್ಲಿ ಗಾಯವಾಗುವುದು, ತುಟಿಯು ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವಾಗಿ ಯಾವಾಗ್ಯೂ
 ವೇದನೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಕೊಂಡೇ ಇರುವುದು ಮಾಂಸಾರ್ಬುದವೆಂದರೆ ತುಟಿಯಲ್ಲಿ
 ಮಾಂಸಾರ್ಬುದದಂತೆ ಕುರುಗಳೇಳುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ವೇಳೆ ಹುಳಿ ಸಹ
 ಬೀಳುವದುಂಟು. ಖಂಡೋಷ್ಯವೆಂಬುವುದು ಯಾವುದಾದರೂ ವೆಟ್ಟಿನಿಂದ ತುಟಿ ಕತ್ತರಿ
 ಸಿ ವಿಕಾರವಾಗುವುದು. ಜಲಾರ್ಬುದವೆಂದರೆ ನೀರಿನ ಗುಳ್ಳೆಯಂತೆ ತುಟಿಯಮೇಲೆಲ್ಲಾ
 ಗುಳ್ಳೆಗಳೇಳುವುದು. ಮೇದೋರ್ಬುದವೆಂದರೆ ತುಟಿ ಬೆಳ್ಳಗಾಗಿ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ
 ಬಾವೆದ್ದು ಯಾವಾಗ್ಯೂ ನೋರುತ್ತಿರುವುದು. ಅರ್ಬುದವೆಂದರೆ ತುಟಿಯಮೇಲೆ
 ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಬಾವು ಏಳುವುದು.

ದಂತರೋಗಾದಶಖ್ಯಾತಾದಾಲಸಃಕ್ರಿಮಿದಂತಕಃ ||

ದಂತಹರ್ಷಃಕರಾಳಶ್ಚ ದಂತಚಾಲಶ್ಚ ರಕ್ತರಾ || ೧೩೦ ||

ಅಧಿದಂತಶ್ಯಾವದಂತೊದಂತಭೇದಃಕಸಾಲಿಕಾ ||

ತಥಾತ್ರಯೋದಶಮಿತಾದಂತಮೂಲಾಮಯಾಸ್ಮೃತಾ || ೧೩೧ ||

ಶೀತಾದೋಷಕುಶಾದ್ವಾತುದಂತವಿದ್ರವಿಭವಪ್ಪುಟಾ ||

ಅಧಿನಾಂಸೋವಿದರ್ಭಶ್ಚ ಮಹಾಸೌಷಿರಸೌಷಿರಾ || ೧೩೨ ||

ತೇಷ್ವೇನಗತಯಃಪಂಚನಾತಾತ್ಪ್ರಿತ್ವಾತ್ಕಫಾದಪಿ ||

ಸನ್ನಿಪಾತಾದ್ಗತಿಶ್ಚಾನ್ಯಾರಕ್ತನಾಡೀಚಪಂಚಮೀ || ೧೩೩ ||

ಹಲ್ಲಿಗೆ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ರೋಗಗಳು ಹತ್ತು. ದಾಲನ, ಕ್ರಿಮಿದಂತ,
 ದಂತಹರ್ಷ, ಕರಾಳ, ದಂತಚಾಲ, ಶರ್ಕರಾ, ಅಧಿದಂತ, ಶ್ಯಾವದಂತ, ದಂತಭೇದ,
 ಕಸಾಲಿಕ, ಎಂಬದಾಗಿ, ದಾಲನವೆಂದರೆ ಹಲ್ಲನ್ನು ಕೀಳಲು ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವಷ್ಟು ಮನಸ್ಸಿಗೆ
 ಹಂಸೆ ತೋರುತ್ತ ಹಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ವಡತ. ಕ್ರಿಮಿದಂತವೆಂದರೆ
 ಹುಳಕ ಹಲ್ಲು ಬಿದ್ದು ಶೂಲೆ ಬರುವುದು. ದಂತಹರ್ಷವೆಂದರೆ ಹಲ್ಲಿಗೆ ಹುಳಿ, ಗಾಳಿ,
 ಗಟ್ಟಿ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಇವು ಯಾವುದೂ ಸೋಕದಂತಾಗಿ ಹೋಗುವುದು, ಕರಾಳವೆಂದರೆ
 ವಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹಲ್ಲುಗಳು ಒಂದು ಸಮನಾಗಿ ಹುಟ್ಟದೆ ಹುಚ್ಚಾಬಟ್ಟಿ ಹುಟ್ಟು
 ವದು. ದಂತಚಾಲವೆಂದರೆ ವಾತಾದಿಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಲ್ಲುಗಳು ಅಲ್ಲಾ

ಡುವುದು. ಶರ್ಕರಾ ಎಂದರೆ ಹಲ್ಲಿನ ಬುಡದಲ್ಲಿಕೊಳೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಕ್ರಮೇಣ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕಲ್ಲಿನಂತಾಗುವುದು. ಅಧಿವಂತವೆಂದರೆ ವಾತಾದಿ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹಲ್ಲಿನ ವತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಹೆಚ್ಚಿಗೇ ಹಲ್ಲು ಹುಟ್ಟುವುದು ಶ್ಯಾವದಂತವೆಂದರೆ ಶುಭ್ರವಾಗಿರುವ ಹಲ್ಲುಗಳು ಕಪ್ಪಾಗುವುದು. ದಂತಭೇದವೆಂದರೆ ಹಲ್ಲುಶಾಲೆ. ಕಪಾಲಿಕಾ ಎಂದರೆ ಹಲ್ಲಿನ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದಂತಶರ್ಕರಾ ರೋಗದಂತೆಯೇ ಕೊಳೆ ಸೇರಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ದಂತವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಆವರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

ಹಲ್ಲಿನ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸತಕ್ಕ ರೋಗಗಳು ಹದಿಮೂರು. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿವಾತಜನ್ಯ, ರಕ್ತನಾಡೀಜನ್ಯ, ಶೀತಾದ, ಉಷ್ಣಕುರ, ದಂತವಿಸ್ಪ್ರಧಿ, ಪುಪ್ಪುಟ, ಅಧಿಮಾಂಸ, ವಿವರ್ಧ, ಮಹಾಸೌಷಿರ, ಸೌಷಿರ, ಎಂಬದಾಗಿ. ಶೀತಾದವೆಂದರೆ ಹಲ್ಲಿನ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಅಂದರವನಡಿನಲ್ಲಿ ದುರ್ಗಂಧಯುಕ್ತವಾಗಿ ಕಪ್ಪಾದ ರಕ್ತಹೊರಡುತ್ತಿರುವುದು. ವಸಡುಬಾತು ವ್ರಣವಾಗುವುದು ಉಷ್ಣಕುರ ಎಂದರೆ ವಸಡು ಉಂಟುವುದು. ವನಡಿನ ಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ವ್ರಣಗಳಾಗುವುದು. ಹಲ್ಲು ಸಹಾ ಅಲ್ಲಾಡುವುದು. ದಂತವಿಸ್ಪ್ರಧಿ ಎಂದರೆ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ದವದೆಯ ಮೇಲೆ ಊದಿಕೊಂಡು ಬಾವೆದ್ದು ಅದರಿಂದ ರಕ್ತ ಕೀವುಗಳು ನೋರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ದಂತಪುಪ್ಪುಟವೆಂದರೆ ಎರಡು ಅಥವಾ ಮೂರು ಹಲ್ಲುಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಬಾತುಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಅಧಿಮಾಂಸವೆಂದರೆ ಎಡಗಡೆಯ ಹಲ್ಲುಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಶೋಧ ಉಂಟಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಮುಖ್ಯೇರ್ಧೇ ವಿಕಾರಉಂಟಾಗಿ ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿಯಲಾರಂಭವಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ವಿವರ್ಧವೆಂದರೆ ಹಲ್ಲುತಿಕ್ಕುವ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ವನಡಿಗೆ ನೆಟಾಗಿ ವನಡಿನ ಬಿಗಿತಪ್ಪಿ ವನಡಿ : ನೋವು, ಹಲ್ಲು ಅಲ್ಲಾಡುವುದು ಇಂತಹ ವಿಕಾರಗಳಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಮಹಾ ಸುಷಿರವೆಂದರೆ ವನಡಿನಲ್ಲಿ ವಡತ ಹಲ್ಲುಗಳು ಅಲ್ಲಾಡುವುದು ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಸೌಷಿರವೆಂದರೆ ವನಡಿನಲ್ಲಿ ವಡತ ಹಲ್ಲು ಅಲ್ಲಾಡುವುದು, ಎಸಡು ಬಾತು ಕೀವಾಗಿ ತ : ಉಂಟಾದ್ದು ಅದರಿಂದ ರಕ್ತ ಕೀವು ನೋರುವುದು, ಈ ಗಳಾಗುವುದು ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಈ ದಂತಮೂಲಕ್ಕೆ ಬರತಕ್ಕ ರೋಗಗಳ ವಿಷಯ ನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದರೆ ದಂತಮೂಲದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ನಾಡಿಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನರಿಯಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿರುವ ನಾಡಿಗಳು ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫ. ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿವಾತ, ರಕ್ತ ಈ ದೋಷಗಳಿಂದ ದುಷ್ಕಗಳಾಗಿ ದಂತಮೂಲ ರೋಗವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತವೆ.

ತಥಾಜಿಹ್ವಾಮಯಾಃಷಟ್ ಸ್ಯುರ್ವಾತಪಿತ್ತಕಫೈಸ್ತ್ರಿಧಾ ||

ಅಲಾಸಶ್ಚ ಚತುರ್ಥಸ್ಯಾದಧಿಜಿಹ್ವಾಚವಂಚಮೀ || ೧೩೪ ||

ಷಷ್ಠೀಚೈವೋಪಜಿಹ್ವಾಸ್ಯಾತ್

ನಾಲಿಗೆಗೆ ಬರತಕ್ಕ ರೋಗಗಳು ಆರುವಿಧ. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಅಲಾಸ, ಅಧಿಜಿಹ್ವ, ಉಪಜಿಹ್ವ, ಎಂಬದಾಗಿ. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ಜಿಹ್ವಾರೋಗದಲ್ಲಿ ನಾಲಿಗೆ ಒಡದು ಛಿದ್ರವಾಗಿ ಸ್ವರ್ಶಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಂತಾಗಿ ಒರಟಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನಿತವಾದ ಜಿಹ್ವಾರೋಗದಲ್ಲಿ

ನಾಲಿಗೆ ಕೆಂಪಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಉರಿ ಇರುತ್ತದೆ. ನಾಲಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಕೆಂಪು ಮುಳ್ಳುಗಳು ಸಹ ಇರುವುದುಂಟು. ಕಫಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯನಾದ ಜಿಹ್ವಾರೋಗದಲ್ಲಿ ನಾಲಿಗೆ ದಪ್ಪವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ನಾಲಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ದಪ್ಪನಾದ ಮುಳ್ಳುಗಳಿರುತ್ತವೆ ಅಲಸ ವೆಂಬ ಜಿಹ್ವಾರೋಗವು ಕಫ ಮತ್ತು ರಕ್ತಪ್ರಕೋಪವಿಂ ಪಡೆದ ಹುಟ್ಟಿದಾಗಿದ್ದು. ಇದ ರಲ್ಲಿ ನಾಲಿಗೆಯು ಊದಿರುತ್ತದೆ ನಾಲಿಗೆಯ ಬುಡದಲ್ಲಿ ನ್ರಣಗಳಿರುತ್ತವೆ. ನಾಲಿಗೆ ಯಲ್ಲಿ ಚಲನಶಕ್ತಿಯೇ ನಷ್ಟವಾಗಿ ಹೋಗಿರುವುದು ಉಂಟು. ಅಧಿಜಿಹ್ವ ಎಂಬ ಜಿಹ್ವಾ ರೋಗದಲ್ಲಿ ನಾಲಿಗೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗವೆಲ್ಲಾ ಬಾತುಹೋಗಿ ಹೊಸದೊಂದು ನಾಲಿಗೆಯೆ ತನ್ನ ನಾಲಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತಿರುವುದು. ಉಚಿಹ್ವಾ ಎಂದರೆ ನಾಲಿಗೆಯ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಾತುಹೋಗಿ ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಕೆಳಗು.

.. ತಥಾಸ್ವಾತಾಲುಜಾಗದಾಃ ||

ಅರ್ಬುದಂತಾಲುಪಿಡಕಾಕಚ್ಚಸೀತಾಲುಸಂಹತಿಃ || ೧೩೫ ||

ಗಳಶುಂಡೀತಾಲು ಶೋಫಸ್ತಾಲುಸಾಕಶ್ಚ ಪುಪ್ಪುಟಃ ||

ದವಡೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ರೋಗಗಳೆಂಟುವಿಧ. ಅರ್ಬುದ, ತಾಲುಪಿಟಕ, ಕಚ್ಚಪಿ, ತಾಲುಸಂಹತಿ, ಗಲಶುಂಡಿ, ತಾಲುಶೋಧ, ತಾಲು ವಾಕ, ಪುಪ್ಪುಟ ಎಂಬ ದಾಗಿ. ಅರ್ಬುದವೆಂದರೆ ದವಡೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ದುಂಡಾಗಿ ಕಮುವ ಹೂವಿನ ಹಾಗೆ ಕೆಂಪಗೆ ಊದಿದರೆ ಹೆಸರು. ತಾಲುಪಿಟಕವೆಂದರೆ ದವಡೆಯ ಮೇಲೆ ಅನೇಕ ಬಕ್ಕೆಗಳೇ ಳುವುದು, ದವಡೆ ಊದುವುದು, ಜ್ವರ ಬರುವುದು. ಕಚ್ಚಪಿ ಅಂದರೆ ದವಡೆಯ ಮೇಲೆ ಅಮೆಯ ಆಕಾರದ ಕೆಂಪಾದ ಬಕ್ಕೆ ಏರುವುದು. ತಾಲು ಸಂಹತಿ ಎಂದರೆ ದವಡೆಯ ಮಾಂಸಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ನೇರಿ ಗಂಟಾಗುವುದು, ನೋವೇನೂ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಗಲಶುಂಡಿ ಎಂದರೆ ಗಾಳಿ ತುಂಬಿದ ಚೀಲವಂತೆ ದವಡೆಯ ಗುಂಪವು ಬಾತು ಮೆತ್ತ ಗೆ ಬೊಡ್ಡವಾಗುವುದು, ಜ್ವರ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬುನ ಇವೆಲ್ಲಾ ಇರುವುದು. ತಾಲುಶೋಧವೆಂದರೆ ದವಡೆಯೆಲ್ಲಾ ಊದುವುದು, ನಡತ ಬರುವುದು ತಾಲುನಾಕ ವೆಂದರೆ ಬಾಯಿ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ದವಡೆಯೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಹುಟ್ಟುವುದು. ಪುಪ್ಪುಟ ಎಂದರೆ ಬೋರೇಬೀಜದಷ್ಟು ಗಾತ್ರದ ಬಕ್ಕೆಗಳು ದವಡೆಯೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಏರುವುದು, ನೋವಾಗಲಿ ನಡತವಾಗಲಿ ಇರುವುದಿಲ್ಲ.

ಗಲರೋಗಾಸ್ತಥಾಖ್ಯಾತಾಸ್ವಾದಶಮಿತಾಬುಧೇಃ || ೧೩೬ ||

ವಾತರೋಹಿಣಿಕಾಪೂರ್ವಂದ್ಲಿತೀಯಾಪಿತ್ತರೋಹಿಣೀ ||

ಕಫರೋಹಿಣಿಕಾಪ್ರೋಕ್ತಾದೋಷೈರಪಿರೋಹಿಣೀ || ೧೩೭ ||

ಮೇದೋರೋಹಿಣಿಕಾನ್ಯಂದೋಗಲೌಘೋಗಲವಿದ್ರಢಿಃ ||

ಸ್ವರಹಾತುಂಡಿಕೇರೀಚಶತಘ್ನೀಶಾಲುಕೋರ್ಬುದಂ || ೧೩೮ ||

ಗಲಾಯುರ್ವಲಯಶ್ಚಾನಾತಾದ್ಗಂಡಃಕಫಾತ್ತಥಾ ||

ಮೇದೋಗಂಡಸ್ತಘ್ನನಸ್ಯಾದಿತ್ಯಸ್ವಾದಶಕಂಠಜಾಃ || ೧೩೯ ||

ಗಂಟಲಿಗೆ ಸಂಭವಿಸುವ ರೋಗಗಳು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ. ವಾತರೋಹಿಣಿ, ಪಿತ್ತರೋಹಿಣಿ, ಕಫರೋಹಿಣಿ, ತ್ರಿದೋಷಜನ್ಯರೋಹಿಣಿ, ಮೇದೋರೋಹಿಣಿ,

ಗಲಾಯು, ವಲಯ, ವಾತಗಂಡ, ಕಫಗಂಡ, ಮೇದೋಗಂಡ, ಈರೀತಿಯಾಗಿ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಾತರೋಹಿಣಿ, ಪಿತ್ತರೋಹಿಣಿ ಕಫರೋಹಿಣಿ, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿವಾತಜ ನ್ಯರೋಹಿಣಿ, ಮೇದೋರೋಹಿಣಿ, ಈ ಐದುರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಾಲಿಗೆಯಸುತ್ತಲೂ ಮಾಂಸಾಂಕುರಗಳು ಅಂದರೆ ಮುಳ್ಳುಗಳುಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಕಂಠನಾಡವ್ಯಾಪಾರವೇ ತಡೆದುಬಿಡುತ್ತವೆ. ನಾಲಿಗೆಲೂವಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಆದರೆ ವಾತರೋಹಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳ ಜೊತೆಗೆ ವ ತದಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಪಿತ್ತರೋಹಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತದಲಕ್ಷಣಗಳೂ, ಕಫರೋಹಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕುಪಿತವಾದ ಕಫದ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿವಾತಜ ನ್ಯರೋಹಿಣಿಯಲ್ಲಿ ತ್ರಿದೋಷಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಮೇದೋರೋಹಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಮೇದೋದೂಷಗಳೂ ವಿಶೇಷತಃ ಕಾಣುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಇನ್ನು ವೃಂಶವೆಂದರೆ, ಗಂಟಲುಬಾತಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಗಲಾಫವೆಂದರೆ ಗಂಟಲುವಾವೇ ಮುಚ್ಚಿ ಮೂಗುವಾಕಿಗೆಗೆಲಾಫವೆಂಬದಾಗಿಹೆಸರು. ಗಲವಿದ್ರಧಿ ಎಂದರೆ ಗಂಟಲಿನಲ್ಲಿ ಬಾವುವಿಳುವುದು. ಗ್ವರಹಾ ಎಂದರೆ ಕಂಠಸ್ವರವುಸರಿಯಾಗಿ ಹೊರಡದೆ ತಡೆದುಹೋಗುವುದು. ಶುಂಡಿಕೇರಿಎಂದರೆ ಗಂಟಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಗಂಟುಗಳಿಗೂದಿಕೊಂಡು ಕಷ್ಟಪಡಿಸುವುದು ಶತಘ್ನಿ ಎಂದರೆ ಗಂಟಲಿನಲ್ಲಿರುವ ಗಂಟುಗಳು ಬಂದುಮೋಗಿ ಕಲ್ಲಿನಸ್ವರಾಪ್ತಿಯಾಗಿ ಕಂಠನಾಡವನ್ನೇ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡುಕೂಲ್ಪುವುದು ತಾಲುಕವೆನ್ನುವುದು ದವಡೆಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿನಸ್ವರವುಗಳು ವ್ಯವವಾಗಿ ಅದರೊಂದಗಂಟಲಿಗೂ ತೂಂದರೆಯಾಗುವುದು. ಅರ್ಬುಕವೆಂದರೆ ಗಂಟಲಿನಲ್ಲಿ ಬಾವುವಿಳುವುದು, ಗಲಾಯು ಎಂದರೆ ಗಂಟಲಿನಲ್ಲಿ ನಲ್ಲಿಯುಬೀಜದಂತಹ ಗಂಟುಗಳಾಗುವುದು ವಲಯವೆಂದರೆ ಗಂಟಲಿನವ್ಯಾಪಾರ ಸ ತ್ರಿಸಲ್ಲಿ ಹೊಟ್ಟುವವುಣಗಳು, ವಾತಗಂಡ, ಕಫಗಂಡ, ಮೇದೋಗಂಡಗಳೆಂದರೆ ಗಂಟಲಿನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಗಂಟುಗಳು ವಾಯು, ಕವನು ತ್ತ ಮೇದಸ್ಸನ್ನಧಿಯಾಗೋಣ ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಸೊಡ್ಡವುಗಳಾಗಿ ಗಂಟಲನ್ನು ತಡೆಯುವುದಕ್ಕೆಹೆಸರು.

ಮುಖಾಂತಸ್ಸಂಭವಾರೋಗಾಷ್ಟಮ್ಯಾಕಾಮುಹರ್ಷಿಭಿಃ ||

ಮುಖಸಾಕೂಂಭವೇದ್ಯಾತಾಪ್ತಿತ್ತಾತ್ಪಜ್ಜತ್ಯಫಾದಯಿ || ೧೪೦ ||

ರಕ್ತಾಚ್ಚ ಸನ್ನಿವಾತಚ್ಚ ಪೂತ್ಯಾಸೋರ್ಧ್ವಗದಾವಹ ||

ಅರ್ಬುಕಂಚೇತಿಮುಖಜಾನ್ತುಸ್ಸಂವೃತಿರಾಮಯಾಃ || ೧೪೧ ||

ಬಾಯಿನಜಫಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರತಕ್ಕರೋಗಗಳು ಎಂಟುವಿಧಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಆಸ್ಯವಾಕವೆಂದು ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವ ಮುಖಸಾಕರೋಗವು ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಕ್ಲೇಷ್ಣಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿವಾತಜನ್ಯ, ರಕ್ತದೋಷಜನ್ಯ, ಎಂಬದಾಗಿ ಐದು ವಿಧ. ಪೂತ್ಯಾಸ್ಯವೆಂದರೆ ಬಾಯಲ್ಲಿಯಾವಾಗ್ಯೂ ದುರ್ವಾಸನೆಹೊರಡುತ್ತಿರುವುದು ಉರ್ಧ್ವಗದವೆಂದರೆ ಅದೊಂದುವಿಧವಾದ ಮುಖರೋಗ ಅರ್ಬುಕವೆಂದರೆ ಮುಖದೊಳಗಿನಬಾವು, ಮುಖಕ್ಕೆಸಂಬಂಧಿಸಿದರೋಗಗಳೆಲ್ಲಾ ಎಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕುವಿಧ

ಕರ್ಣರೋಗಾಸ್ಸಮಾಖ್ಯಾತಾಅಷ್ಟಾದಶಮಿತಾಬುಧೈಃ

ನಾತಾಪ್ತಿತ್ತಾತ್ಪಜ್ಜತ್ಯಫಾದಯಿ || ೧೪೨ ||

ಶೋಭೋರ್ಬುದಂಪೂತಿರ್ಣಃ ಕರ್ಣಾರ್ತಃ ಕರ್ಣ ಹಲ್ಲಿಕಾ ||

ಬಾಧಿರ್ಯಂತಂತ್ರಿಕಾಕಂಡೂಃಶಷ್ಯೋಲೀಕ್ರಿಮಿಕರ್ಣಕಃ || ೧೪೩ ||

ಕರ್ಣನಾದಃ ಪ್ರತಿನಾದಃ ಇತ್ಯಷ್ಟಾದಶಕರ್ಣಜಾಃ ||

ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತಕ್ಕ ರೋಗಗಳು ಹದಿನೆಂಟು ಎಂದು ಲೆಕ್ಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟವೆ. ವಾತ ಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ರಕ್ತದೋಷಜನ್ಯ ತ್ರಿದೋಷಜನ್ಯವಾತಜನ್ಯ, ಕರ್ಣವಿದ್ರದಿ, ಶೋಫ, ಅರ್ಬುದ, ಪೂತಿರ್ಣ, ಕರ್ಣಾರ್ತಸ್ಸು, ಕರ್ಣಹಲ್ಲಿಕಾ, ಬಧಿರತ್ವ, ತಂತ್ರಿಕಾ, ಕಂಡು, ಶಷ್ಯಲಿ, ಕ್ರಿಮಿಕರ್ಣ, ಕರ್ಣನಾದ, ಪ್ರತಿನಾದ, ಕೋತಿಹದಿನೆಂಟು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಣಶೋಫ, ಕರ್ಣವಿದ್ರದಿ, ಕರ್ಣಾರ್ಬುದ ಇವುಮೂರೂ ಸಾಮಾನ್ಯಗಳಾದಶೋಫ, ಅರ್ಬುದ, ವಿದ್ರದಿಗಳಲ್ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದಲೇ ಕೂಡಿಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಪೂತಿರ್ಣವೆಂದರೆ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಕೀವುಸೊರುವುದು, ಕರ್ಣಾರ್ತಃ ಎಂದರೆ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಮೊಳಕೆಯಂತಹ ನೋಳಿಕೆಬರುವುದು. ಕರ್ಣಹಲ್ಲಿಕಾ ಎಂದರೆ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿಯಾವುದಾದರೂ ಕೀಟಕ್ರಿಮಿಮೊದಲಾದುವುಗಳು ಹೋಗುವುದರಿಂದ ಹುಟ್ಟುವಬಾಧೆ ಬಾಧಿರ್ಯವೆಂದರೆ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿರುವ ಶಬ್ದವಾಹಿನಿಗಳಾದ ನಾಡಿಗಳು ವಾಯುವಿನಿಂದ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ರುಸ್ಥಿಗಳಾಗಿ ಶಬ್ದಜ್ಞಾನವೇ ಆಗದಂತೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅವಕ್ಕೆ ಬಾಧಿರ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು. ತಂತ್ರಿಕಾ ಎಂದರೆ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿಯಾವಾಗಲೂ ಕೊಳಲು ಉದಿಸಿದಂತೆಯೂ ವೀಣೆನೊದಲಾದಂತೆ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾರಿಸಿದಂತೆಯೂ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ತಂತ್ರಿಕಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಕಂಡೂ ಎಂದರೆ ಕಫಮಿಶ್ರಿತವಾದ ವಾಯುವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣಗಂಟುಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ನನೆಯಗಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕರ್ಣಕಂಡೂ ಎಂಬ ಹೆಸರು. ಶಷ್ಯಲಿ ಎಂದರೆ ಕಿವಿಯಗೂಡಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತಕ್ಕ ರೋಗಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಕ್ರಿಮಿಕರ್ಣಕವೆಂದರೆ ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಕಿವಿಯೊಳಗೆ ಹೋಗಿ ಮರಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಮಿಕರ್ಣಕವೆಂದು ಹೆಸರು. ಕರ್ಣನಾದವೆಂದರೆ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ನಾನಾ ವಿಧಗಳಾದ ಧ್ವನಿಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಕೇಳುತ್ತಿರುವುದು. ಪ್ರತಿವಾಹವೆಂದರೆ ಕಿವಿಯಿಂದ ಹೊರಸುವ ಕೀವು ಮುಂತಾದ ದ್ರವಗಳು ದಾರಿತಪ್ಪಿ ಮೂಗು ಬಾಯಿ ನೊದಲಾದವುಗಳ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಹಿಡಿದರೆ ಅವಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿನಾಹವೆಂಬ ಹೆಸರು.

ಕರ್ಣಸಾಳಿಸಮುದ್ಭೂತಾರೋಗಾಸ್ಸಪ್ತ ಇಹೋದಿತಾಃ ||

ಉತ್ಪಾತಃ ಸಾಲಿಶೋಷಶ್ಚ ವಿದಾರೀದುಖ್ನವರ್ಧನಃ ||

ಪರಿಪೋಟಶ್ಚ ಲೇಹೀಚಪಿಪ್ಪಲೀಚೇತಿ ಸಂಸ್ಕೃತಾಃ || ೧೪೫ ||

ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಒಡನೆಗಳನ್ನಿಡಲು ರಂಧ್ರ ಕೊರೆಯತಕ್ಕ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಕರ್ಣವಾಳಿ ಎಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು. ಅಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತಕ್ಕ ರೋಗಗಳು ಏಳು ವಿಧ. ಉತ್ಪಾತ, ಸಾಲಿಶೋಷ ವಿದಾರಿ, ದುಖ್ನವರ್ಧನ, ಪರಿಪೋಟ, ಲೇಹೀ, ಪಿಪ್ಪಲೀ ಎಂಬದಾಗಿ ಕಿವಿಯರಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ಭಾರವಾದ ಒಡನೆಗಳನ್ನು ಸಿಕ್ಕಿಸುವುದರಿಂದ ಕಿವಿಜಡ್ಡೆ ಉದಿಸಿಕೊಂಡು ಉರಿ

ನೋವು ಇವುಗಳಿಂಟಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಉತ್ಪತ್ತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಕಿವಿಯಲ್ಲಾ ಶೋಷಿಸಿ ಒಣಗುತ್ತಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವತೋಷವೆಂದು ಹೆಸರು. ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಗಡ್ಡೆಗಳಾಗುವುದಕ್ಕೆ ವಿದಾರೀ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಕಿವಿಯ ರಂಧ್ರಮಾಡುವ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿ ಗಾಯಗಳಾಗಿ ದುಬ್ಬಿ ಪಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ದುಬ್ಬಿವರ್ಧನವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೋವಿನಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಶೋಧವನ್ನು ಬಹಳ ದಿವಸಗಳವರಿಗೂ ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಕ್ರಮೇಣ ಶೋಧವಲ್ಲವೂ ಕವೃವರ್ಣವಾಗಿ ನೋವು ವಡತ ಸಹ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಪರಿಪೋಷವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಕಿವಿಯ ಮಾಂಸಗಳನ್ನು ಶೋಷಿಸಿ ಕಡಮೆ ಮಾಡ ತಕ್ಕ ರೋಗಕ್ಕೆ ಲೇಹೀ ಎಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು. ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಕಿವಿಹಿಂಡ ವುದು, ಕಿವಿಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಎಳೆಯುವುದು ಇಂತಹ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ರಣಗಳಿಗೆ ಸ್ಪೃವಿ ಎಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು.

ಕರ್ಣಮೂಲಾನುಯಾಸಂ ಚ ನಾತಾತ್ಪಿತ್ತಾತ್ಮಕಾದಪಿ ||

ಸನ್ನಿಪಾತಾಚ್ಚ ರಕ್ತಾಚ್ಚ ||

ಕರ್ಣಮೂಲವೆಂಬದಾಗಿ ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಕಿವಿಯ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಬರತಕ್ಕ ರೋಗವು ಸಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಕ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ ಸನ್ನಿಪಾತಿಕ, ರಕ್ತದೋಷ ಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ ಐದು ವಿಧ.

ತಥಾನಾಸಾಭವಾಗದಾಃ || ೧೪೬ ||

ಅಷ್ಟಾದಶೈವಸಂಖ್ಯಾತಾಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಾಸ್ತುತೇಷ್ವಪಿ ||

ನಾತಾತ್ಪಿತ್ತಾತ್ಮಕಾದ್ರಕ್ತಾತ್ಮನಿಪಾತೇನಪಂಚಮಃ || ೧೪೭ ||

ಅಪೀನಸಃ ಪೂತಿನಾಸೋನಾಸಾರ್ವೋಭ್ರಂಶಃ ಕ್ಷಯಃ ||

ನಾಸಾನಾಹಃ ಪೂತಿರಕ್ತಮರ್ಬುದುದುಷ್ಕಸೀನಸಃ || ೧೪೮ ||

ನಾಸಾಶೋಷೋಘ್ರಾಣಸಾಕಃ ಪೂಯಸ್ತ್ರಾವಣ್ಣದೀಪ್ತಕಃ ||

ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ರೋಗಗಳು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿ ಶ್ಯಾಯರೋಗವು (ನೆಗೆಡಿ) ಐದು ವಿಧ. ಸಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಕಫಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ರಕ್ತದೋಷಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷ ಸನ್ನಿಪಾತಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ. ನೆಗೆಡಿಯ ನಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣವೆಂದರೆ—ತಲೆಭಾರ, ಮೂಗು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವುದು. ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಬೊಟ್ಟು ಬೊಟ್ಟಾಗಿ ನೀರು ಸೋರುತ್ತಿರುವುದು ಇದಕ್ಕೆ ನೇ ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯ ವೆಂಬ ಹೆಸರು. ರಕ್ತದೋಷಜನ್ಯವಾದ ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಹರಿಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ ಅಪೀನಸಃ ಎಂದರೆ ನೆಗೆಡಿಯ ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣಗಳೇ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ಮೂಗು ಬಾತಿರುವುದು, ಮೂಗಿನ ಒಳಭಾಗವೆಲ್ಲಾ ಒಣಗಿ ಹೋಗಿರುವುದು, ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಉರಿ ಇರುವುದು, ಮೂಗಿಗೆ ವಾಸನೆಯು ತಿಳಿಯದೆ ಹೋಗುವುದು, ಹೀಗಿದ್ದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಅಪೀನಸವೆಂಬ ಹೆಸರು ಪೂತಿನಾಸವೆಂದರೆ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ್ಯೂ ದುರ್ಗಂಧವೇ ತೋರುತ್ತಿರುವುದು. ನಾಸಾರ್ಶವೆಂದರೆ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಮೊಳೆಯಂತಹ ಮೊಳೆಯು ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಭ್ರಂಶಘ

ಎಂದರೆ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಹಕ್ಕು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಬಿಸಲಿನ ತಾಪದಿಂದ ಒಣಗಿ ಎರಡು ಮೂರು ದಿವಸಕ್ಕೊಂದುಬಾರಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಬೀಳುವುದು. ಕ್ಷನಃ ಎಂದರೆ ಪದೇ ಪದೇ ಶೀನು ಬರುತ್ತಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ನಾಸಾನಾಹವೆಂದರೆ ಮೂಗು ಶ್ಲೇಷ್ಮದಿಂದ ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಉರುವುದು. ಪೂತಿರಕ್ತವೆಂದರೆ ತಲೆಗೆ ಯಾವದಾದರೂ ವೆಟ್ಟು ಬೀಳೋಣದರಿಂದಲಾಗಲಿ ಬೇರೇ ಕಾರಣಾಂತರದಿಂದಲಾಗಲಿ ಮೂಗಿನಿಂದ ದುರ್ಗಂಧ ಯುಕ್ತವಾದ ರಕ್ತವು ಸೋರುತ್ತಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಅರ್ಬುದವೆಂದರೆ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಏಳತಕ್ಕ ಬಾವಿಗೆ ಹೆಸರು. ದುಷ್ಪ್ರಸೀನಸವೆಂದರೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವಾತಾದಿ ದೋಷಗಳ ಪ್ರಕುಪಿತಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿತಕ್ಕು ಪೀನಸ ರೋಗ- ಈ ರೋಗದಲ್ಲಿ ತಲೆ ಭಾಗ, ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ನೋರುವುದು ಯಾವಾಗಲೂ ಉಗುಳುತ್ತಿರುವುದು, ಇವು ಇರುತ್ತವೆ ನಾಸು ಶೋಷವೆಂದರೆ ವಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಮೂಗಿನ ದ್ವಾರವು ಒಣಗಿ ಹೋಗಿ ಉಭ್ಯಾಸ ನಿಭ್ಯಾಸಗಳಿಗೆನೇ ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಘ್ರಾಣ ಪಾಕವೆಂದರೆ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ದೋಷ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಬಟ್ಟೆಗಳಿದ್ದು ಗಾಯಗಳಾಗುವುದು. ಪೂರುಸ್ರಾವವೆಂದರೆ ಮೂಗಿನಿಂದ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹಸರು, ಹೆದಿ ಬಣ್ಣಯುಕ್ತವಾದ ದೇರ್ವಾಸನೆಯ ದ್ರವವು ಸ್ರವಿಸುವುದು ವೀವ್ರಕವೆಂದರೆ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಉರಿ ಮತ್ತು ಹೊಗೆ ಹಾಯುತ್ತಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತಿರುವುದು

ತಥಾದಶಶಿರೋರೋಗಾನಾತೇನಾರ್ಥವಭೇದಕಃ || ೧೪೯ ||

ಶಿರಸ್ತವತ್ವನಾತೇನಸಿತ್ತಪೀಡಾತ್ವತೀಯಕಾ || ||

ಚತುರ್ಧೀಕಫಜಾಪೀಡಾರಕ್ತಜಾಸನ್ನಿವಾತಚಃ || ೧೫೦ ||

ಸೂರ್ಯಾವರ್ತಚ್ಛಿರಂಕಂವಾತ್ಕ್ರಮಿಭಿಶ್ಚಯಿಕೇನಚ || ||

ಶಿರೋರೋಗಗಳು ಹತ್ತು ವಿಧ ಅರ್ಥವಭೇದಕವೆಂದರೆ ಅರ್ಧ ತಲೆ ನೋವು, ಇದರಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಸಿಕ್ಕಿಸಿ ಒಂದು ಭಾಗವು ನೋಯುತ್ತಲಿರುವುದು, ಕೊಡಲಿಯಿಂದ ಸೀಳಿದಂತಾಗುವುದು. ಈ ರೋಗವ ಬಾಧೆಯಿಂದ ಕಿವಿಗಾಗಲಿ ಒಂದು ಕಣ್ಣಿಗಾಗಲಿ ಕ್ರಮೇಣ ಅವಾಯವಗಲುವುದು ಇವುಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಶಿರಸ್ತವವೆಂದರೆ ತಲೆಕಾಯುತ್ತ ನೋಯುವುದು. ಈ ನೋವು ರಾತ್ರಿಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ತಲೆಗೆ ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾಗಿ ಏನಾದರೂ ಕಟ್ಟಿದರೆ ಹೆಚ್ಚುತ್ತದೆ. ಪಿತ್ತಪೀಡಾವೆಂದರೆ ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಬರತಕ್ಕ ತಲೆನೋವು, ಕಫಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಬರತಕ್ಕ ತಲೆ ನೋವು, ಇದರಲ್ಲಿ ತಲೆಭಾಗ ತಲೆ ತಣ್ಣಗಿರುತ್ತದೆ ರಕ್ತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಬರತಕ್ಕ ಶಿರೋ ರೋಗ, ತ್ರಿದೋಷವನ್ನಿವಾತದಿಂದ ಬರತಕ್ಕ ತಲೆ ನೋವು. ಸೂರ್ಯಾವರ್ತವೆಂದರೆ ಸೂರ್ಯೋದಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಕ್ರಮೇಣ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದವರೆಗೂ ಹೆಚ್ಚಿ ಇಳಿ ಹೊತ್ತಾದ ಮೇಲೆ ಕ್ರಮೇಣ ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತ ಬರುವ ತಲೆ ನೋವಿಗೆ ಹೆಸರು. ಶಿರಃ ಪಾಕದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶಿರೋವೇದನೆ ಅಂದರೆ ಶಿರಃ ಕಪಾಲದಲ್ಲಿರುವ ರಕ್ತಮಾಂಸಗಳು ಧಾತುವೈಷಮ್ಯದಿಂದ ಕ್ಷಯಿಸುತ್ತಹೋಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಶಿರೋವೇದನೆಗೆ ಹೆಸರು. ಕ್ರಿಮಿಜನ್ಯ ಶಿರೋವೇದನೆ ಅಂದರೆ ಮೆದಳಿನಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಮಿಶೀರಿ ತಲೆಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಳಗೇ ಏನೋ ತಿನ್ನುತ್ತಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತ ಆಗಾಗ್ಯೂ ರಕ್ತ ಮತ್ತು ಮಾಂಸಗಳು

ಮೂಗಿನ ದ್ವಂದ್ವದಿಂದ ಹೊರಬೀಳುತ್ತಿರುವುದು. ತಲೆ ನೋವಿರುವುದು, ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಶಂಖವೆಂಬ ಮರ್ಘಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳು ಪ್ರಕಾಶಿತಗಳಾಗಿ ತಲೆ ನೋವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರೆ ಅನಕ್ಕೆ ಶಂಖಕ ಶಿರೋವೇದನೆ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ತಥಾಕಪಾಲರೋಗಾಸ್ಯುರ್ನವತೇಷೂಪಶೀರ್ಷಕಂ || ೧೫೧ ||

ಅರುಂಷಿಕಾವಿದ್ರಧಿಶ್ಚ ದಾರುಣಂಪಿಡಿಕಾರ್ಬುಧಂ ||

ಇಂದ್ರಲುಪ್ತಂಚಖಲತಿಸಲಿತಂಚೇತಿತೇನನ || ೧೫೨ ||

ತಲೆಯಬುರುಡೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತ್ತಕ್ಕರೋಗಗಳೆಂಬುದು ವಿಧ. ಉಪಶೀರ್ಷಕ ವೆಂದರೆ ತಲೆಯಮೇಲೆ ಯಾವವಾದರೂ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಳವೆಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಬಾ ಕಿನಂತಹವಾವುಬರುವುದು ಸೋವುಸೂದಲಾದುದೇನೂ ಇರುವುದಕ್ಕಿಲ್ಲ ಇದಕ್ಕೆ ಹೆ ಸರು ಅರುಂಷಿಕಾವೆಂದರೆ ತಲೆಯಲ್ಲಿವಿಳುವಹುಣ್ಣುಗಳು. ವಿದ್ರಧಿ ಎಂದರೆ ಬುರುಡೆ ಯಮೇಲೆ ಏಳುತ್ತ ಬಾವಿಗ ಹಸರೆ. ದಾರುಣವೆಂದರೆ, ಕೂದಲಿರುವತಲೆಯಭಾಗ ದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿಬುಳುಕುಗಳು. ಪಿಡಿಕಾವೆಂದರೆ ತಲೆಯಲ್ಲಿವಿಳುವುಹುಣ್ಣುಗಳು. ಅ ರ್ಬುಧವೆಂದರೆ ತಲೆಯಲ್ಲಿವಿಳುವವುಗಳು ಇಂದ್ರಲುಪ್ತವೆಂದರೆ ತಲೆಯಲ್ಲಿಕೂಡ ಲುಗಳು ಉದರಿಹೋಗುವ ಒಂದುಬಗೆಯ ರೋಗ, ಖಲತೀವೆಂದರೆ, ಇಂದ್ರಲುಪ್ತದಂ ತಹ ರೋಗವೆ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಪಚ್ಚತಲೆಎಂದುವ್ಯವಹರಿಸಿದೆ. ಸಲಿತವೆಂದರೆ, ಕೂ ದಲುನರತುಬೆಳ್ಳಗಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು.

ತಥಾನೇತ್ರಭ್ರಮಾಽಪ್ಯುತಾರ್ಜತುರ್ನವತಿರಾನುಯಾಃ ||

ತೇಷುನೇತ್ರಗತು ಸ್ಪ್ರೋಕ್ತಾರ್ಜತುರ್ನವತಿರಾನುಯಾಃ || ೧೫೩ ||

ಕೃಚ್ಛ್ರೋನ್ಮಿಲನಷ್ಟಸಾತಕಘೋತಕ್ಕಿಷ್ಟೈರೋಹಿತಃ ||

ಅರುಬ್ಬುಮೇಷಕಧಿಗೊರಕ್ಕೋತಕ್ಕಿಷ್ಟೈಕುಕೂಣಕಃ || ೧೫೪ ||

ಪಕ್ಷಾಽರಣ್ಯಕಕ್ಷೋರೋಧಶ್ಚ ಸಿತ್ಕೋತ ಪ್ಲಷ್ಟಶ್ಚವೋಧಶ್ಚ ||

ಕಿಷ್ಟಶ್ಚವೋಚೂದಲಃಪಕ್ಷೋಧ್ವಂಸಕುರ್ಬುಧಾ || ೧೫೫ ||

ಕುಂಭಿಕುಸಿಕತನೇತ್ರಗಣೋಂಜನವಿಕಾ ||

ಕರ್ನಮರ್ಯಾದವತ್ಮಾಚಬಿಗತತ್ಮಾತಧಾಲಜೀ || ೧೫೬ ||

ಉತ್ಕಿಷ್ಟೇತ್ತೇನದಾಃ ಪ್ರೋಕ್ತವರ್ತಸಮುದ್ಭವಾಃ ||

ನೇತ್ರಸೂಧಿಸಯುದ್ಧಾತಾನಸರೋಗಾಪ್ರಚೇರ್ಥಿತಾಃ || ೧೫೭ ||

ಜಲಸ್ರಾವಕಘಸ್ರವೋರಕ್ತಸ್ರಾವಶ್ಚ ಪರ್ವಣೀ ||

ಪೂಯಾಸ್ರವ ಕ್ರಿಮಿಗ್ರಂಥಿರುಪಶಾಸ್ತಧಾಲಜೀ || ೧೫೮ ||

ಪೂಯಾಲಸಇತಿವ್ರೋಕ್ತಾರೋಗಾನಯನಸೂಧಿಜಾಃ ||

ತಥಾಶುಕ್ಲಗತಾರೋಗಾಬುಧೈಃಪ್ರೋಕ್ತಾಸ್ತಯೋದಶ || ೧೫೯ ||

ಶಿರೋತ್ಪಾತಶ್ಚಿರಾಹರ್ಷಶ್ಚಿರಾಜಾಲಶ್ಚ ಶುಕ್ಲಿಕಾ ||

ಶುಕ್ಲಾನ್ಮರಣಾಧಿಮಾಂಸಾನ್ಮರಣಪ್ರಸ್ತಾಯನ್ಮರಣಚಿಷ್ಟಕಃ || ೧೬೦ ||

ಶಿರಾಯಾಶ್ವಿ ಸ್ವಿಟಂಚೈವಕಫಗ್ರಂಥಿತಕೋರ್ಜುನಃ |
 ಸ್ನಾಯ್ವುರ್ಮಶೋಣಿತಾರ್ಮಸ್ಯಾದಿಶುಕ್ಲಗತಾಗದಾಃ || ೧೬೧ ||
 ತಥಾಕೃಷ್ಣಸಮುದ್ಧೃತಾಃ ಪಂಚರೋಗಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ ||
 ಶುದ್ಧಶುಕ್ರಂಶಿರಾಶುಕ್ರಂಕ್ಷತಶುಕ್ರಂ ತಥಾಜಕಾ || ೧೬೨ ||
 ಶಿರಾಸಂಗಶ್ಚ ಸರ್ವೇಪಿಪ್ರೋಕ್ತಾ ಕೃಷ್ಣಗತಾಗದಾಃ ||
 ಕಾಚಂತುಷ್ಕಧಂಜ್ಞೇಯಂವಾತಾಪ್ತಿತ್ವಾತ್ಯಥಾದಪಿ || ೧೬೩ ||
 ಸನ್ನಿಪಾತಾಚ್ಚ ರಕ್ತಾಚ್ಚ ಷಷ್ಠಾಂಸಂಸರ್ಗಸಂಭವಂ ||
 ತಿಮಿರಾಣಿಷಡೇವಸ್ಯ ಸ್ವರ್ವಾತಪಿತ್ರಕಘೈಸ್ತ್ರಿಧಾ || ೧೬೪ ||
 ಸಂಸರ್ಗೇಣಚರಕ್ತೇನಷಷ್ಠಾಂಸ್ಯಾತ್ಸನ್ನಿಪಾತತಃ ||
 ಲಿಂಗನಾಶಸ್ತಪ್ತಧಾಸ್ಯಾದ್ವಾತಾಪ್ತಿತ್ವಾತ್ಯಥೇನಚ || ೧೬೫ ||
 ತ್ರಿವೋಷೈರುಪಸರ್ಗೇಣಸಂಸರ್ಗೇಣಾಸೃಜಾತಥಾ ||
 ಅಷ್ಟಧಾದೃಷ್ಟಿರೋಗಾಸ್ತು ಸ್ತೇಷುಪಿತ್ರವಿದಗ್ಧಕಂ || ೧೬೬ ||
 ಅನ್ಯುಪಿತ್ರವಿದಗ್ಧಂಚತಥೈವೋಷ್ಣವಿದಗ್ಧಕಂ ||
 ನಕುಲಾಂಧ್ಯಂಧೂಸರಾಧ್ಯಂರಾತ್ಯಾಂಧ್ಯಂಹ್ರಸ್ವದೃಷ್ಟಿಕಃ || ೧೬೭ ||
 ಗಂಭೀರದೃಷ್ಟಿರಿತ್ಯೇತೇರೋಗಾದೃಷ್ಟಿಗತಾನುತಾಃ ||
 ಚತ್ವಾರಶ್ಚಾಧಿನುಂಥಾಸ್ತು ಸ್ವರ್ವಾತಪಿತ್ರಕಘೈಸ್ತ್ರಯಃ || ೧೬೮ ||
 ಅಭಿಷ್ಯಂದಾಶ್ಚ ಚತ್ವಾರೋರಕ್ತಾದ್ವೋಷೈಸ್ತ್ರಿಭಿಃತ್ರಿಧಾ ||
 ಸರ್ವಾಕ್ಷಿರೋಗಾಶ್ಚಾಷ್ಟಾಸ್ತು ಸ್ತೇಷುನಾತವಿಪರೈಃ || ೧೬೯ ||
 ಅಲ್ಪೋಷೋಣ್ಯತೋವಾತಸ್ತಥಾಪಾಕಾತ್ಯಯಸ್ಮೃತಃ ||
 ಶುಷ್ಕಾಪ್ತಿಸಾಕಶ್ಚ ತಥಾಶೋಘೋಧ್ಯುಷಿತಏವಚ || ೧೭೦ ||
 ಹತಾಂಧಿನುಂಥಇತ್ಯೇತೇರೋಗಾಸರ್ವಾಕ್ಷಿಸಂಭವಾಃ ||

ಕಣ್ಣಿನಗೂಡು, ಕಣ್ಣಿನಬಿಳಿಯಗುಡ್ಡೆ ಕರಿಯಗುಡ್ಡೆ ಮೊದಲಾದ ನೇತ್ರ
 ನಾನಾಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುತಕ್ಕರೋಗಗಳು ತೊಂಬತ್ತುನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತವೆ.
 ಪ್ರಥಮತಃ ಕಣ್ಣು ರೆಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ರೋಗಗಳಿವುತ್ರನಾಲ್ಕು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೃಚ್ಛ್ರಾ
 ನ್ವೀಲವೆಂದರೆ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿದ ಮೇಲೆ ರೆಪ್ಪೆ ತೆಗೆಯುವುದೇ ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾಗುವುದು
 ಪಕ್ಷ್ಮಘಾತವೆಂದರೆ ಕಣ್ಣು ರೆಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕೂದಲುಗಳು ಉದರಿಹೋಗುವುದು.
 ನವೆ, ಉರಿ ಇರುವುದು ಕ್ಷೋಣಿತ್ಯಕ್ಷಿಪ್ಪವೆಂದರೆ ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ಪಿಸಿಂನಂತಹ
 ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಟ್ಟಿಸುತ್ತಿಹೋಗುವುದು. ಲೋಹಿತವೆಂದರೆ ಕಣ್ಣು ರೆಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ
 ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಮೊಳೆಗಳಂತಹ ಸಣ್ಣ ಮೊಳೆಕೆಗಳಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ನಿರ್ಮೇಷ
 ವೆಂದರೆ ರೆಪ್ಪೆಯ ನರಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯುವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿ ಪದೇ ಪದೇ ರೆಪ್ಪೆ ಬಡಿಯು
 ತಿರುವುದು. ರಕ್ತೋತ್ಕೃಷ್ಟವೆಂದರೆ ರೆಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಮೊಳೆಕೆಗಳಂತಹ

ಮೋಕೆಗಳಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ರಿಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ರಕ್ತಸ್ರಾವವೂ ಆದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು: ಈ ಕೂಣ ಕವೆಂದರೆ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬರತಕ್ಕ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಯುವುದು, ರಿಪ್ಪೆ ನವೆಯಾಗುವುದು, ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಈ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಮಗುವು ಯಾವಾಗಲೂ ಕಣ್ಣು ತಲೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೈಯ್ಯಿ೦ದ ಉಜ್ಜುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಪಕ್ಷ್ಮಾರ್ಥವೆಂದರೆ ರಿಪ್ಪೆಯ ಚರ್ಮವನ್ನು ಹಿಸಿಕೆ ನೋಡಿದರೆ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಗಂಟುಗಳು ಸಿಕ್ಕುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷ್ಮಾರ್ಥ ಎಂಬ ಹೆಸರು ಗಂಟುಗಳು ಮುಟ್ಟಿನೋಡಿದರೆ ಸವುತೇ ಜೀಜದಂತೆ ತೋರುತ್ತಿರುತ್ತವೆ, ಪಕ್ಷ್ಮರೋಧ ವೆಂದರೆ ಕಣ್ಣು ರಿಪ್ಪೆಗಳು ಉದಿಕ್ಕೊಂಡು ರಿಪ್ಪೆತೆರೆದು ನೋಡುವುದಕ್ಕೇನೇ ಆಗದಂತೆ ಆಗಿ ಹೋಗುವುದು. ಪಿತ್ತೋತ್ಕ್ಲಿಷ್ಟವೆಂದರೆ ರಿಪ್ಪೆಯ ಚರ್ಮದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪ ವಾಗಿ ರಿಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಂಪಾಗುವುದು ನವೆಯಿಂದ ಪದೇ ಪದೇ ತಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವುದು ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಪೋಧಕೆ ಎಂದರೆ ರಿಪ್ಪೆಯ ಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಸಾಸುವೆಯ ಕಾಳಿನಂತಹ ಬೊಕ್ಕೆಗಳು ಏಳುವದು, ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ರವವು ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವುದು, ನವೆಯಾಗ ತಲೂ ಇರುವುದು ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಕ್ಲಿಷ್ಟವರ್ತ ಎಂದರೆ ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಕಣ್ಣು ರಿಪ್ಪೆಗಳು ಮೆತ್ತಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಬಹಲ ಎಂದರೆ ರಿಪ್ಪೆಯ ಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಚರ್ಮದ ಒಣ್ಣದಂತಹ ಬಣ್ಣದ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಗುಳ್ಳೆ ಗಳೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಪಕ್ಷ್ಮೋತ್ತೇಗ ಎಂದರೆ ರಿಪ್ಪೆಯ ಮೇಲೆ ಕೆಂಪಾದ ಬಕ್ಕೆ ಏಳುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಇವನ್ನು ಕಣ್ಣು ಕುಣಿಕೆಯೆಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಅರ್ಬು ದವೆಂದರೆ ಕಣ್ಣು ರಿಪ್ಪೆಯ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಗಂಟುಬಾವು. ಕುಂಭಿಕಾ ಎಂದರೆ ಕಡೆ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಏಳುವ ದಾಳಿಂಬ ಬೀಜದಂತಹ ಬೊಕ್ಕೆ ಸಿಕತಾವರ್ತ ಎಂದರೆ ರಿಪ್ಪೆಯ ಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಮರಳಿನ ಕಣ್ಣಿನಂತಹ ಬಕ್ಕೆಗಳು ತುಂಬಿಹೋಗುವುದು ಲಗನವೆಂದರೆ ರಿಪ್ಪೆಯೊಡದಲ್ಲಿ ಮೂಗಿ ಹತ್ತರ ಬೋರೆಯ ಬೀಜದಂತಹ ನೋವಿಲ್ಲದ ಗಂಟೆಗೆ ಹೆಸರು ಅಂಜನನಾಮಿಕಾ ಎಂದರೆ ರಿಪ್ಪೆಯಮೇಲೆ ಏತಕ್ಕೆ ಣ್ಣುವುದಾದ ಮುಳ್ಳು ನೋವಿಲ್ಲದ ಕೆಂಪು ವರ್ಣದ ಒಕ್ಕಿಗೆ ಹೆಸರು ಕರ್ದಮ ವೆಂದರೆ ಕಣ್ಣಿನ ರಿಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿರುವ ಪಿತ್ತವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿ ರಕ್ತದೊಡನೆ ಕೂಡಿ ರಿಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ಉರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಶ್ಲಾವವರ್ತ ಎಂದರೆ ರಿಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿರುವ ವಾಯುವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿ ರಿಪ್ಪೆಯ ಮೇಲೆ ನೋಡಿದರೆ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಟ್ಟಂತಿರುತ್ತದೆ. ಬಿಸವರ್ತ ಎಂದರೆ ರಿಪ್ಪೆಯು ಉದಿಕ್ಕೋಗಿ ತಾವರೆಯ ದಂಟಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ರಂಧ್ರಗಳಂತಹ ರಂಧ್ರಗಳು ಇದರಲ್ಲಿ ಯೂ ಕಂಡರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಅಲಜಿ ಎಂದರೆ ರಿಪ್ಪೆಗಳು ಶಲಿತು ಹೋಗುವುದು. ಉತ್ಕ್ಲಿಷ್ಟವರ್ತ ಎಂದರೆ ವಾತ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ರಿಪ್ಪೆ ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಮುಚ್ಚಿದ ಕಣ್ಣು ತೆರೆಯುವುದಕ್ಕೇನೇ ಬಾರದಂತಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕಣ್ಣು ರಿಪ್ಪೆಗೆ ಸಂಭವಿಸುವ ರೋಗಗಳು ಇವತ್ತನಾಲ್ಕು ಸಂಧಿಗತನೇತ್ರ ರೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳ ತಾನೆ—ಜಲಸ್ರಾವವೆಂದರೆ ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣದ್ದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಕಪ್ಪು ಬಣ್ಣದ್ದಾಗಲಿ ದ್ರವವು ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಸ್ರವಿಸುತ್ತಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ಕಫಸ್ರಾವವೆಂದರೆ ಕಫಪ್ರಕೋಪ ದಿಂದ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಬರುವ ಸ್ರಾವವು ಕೊಂಚ ದಪ್ಪವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ರಕ್ತ

ಸ್ರಾವನೆಂದರೆ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ರಕ್ತವಾಗಲಿ ರಕ್ತವಿಶಿಷ್ಟಪೂಯವಾಗಲಿ ಕೊಂಚ ಕೊಂಚ ವಾಗಿ ದ್ರವಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಪರ್ವಣ ಎಂಬರೆ ಕರಿಗುಡ್ಡೆ ಮತ್ತು ಬಿಳಿ ಗುಡ್ಡೆಗಳು ಸೇರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಕೆಂಪು ಗೆರೆಯಂತಾಗಿ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನಡತ ಇವುಗಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಪರ್ವಣ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಪೂಯಸ್ರಾವ ಎಂದರೆ—ನೇತ್ರಗತವಾದ ತ್ರಿದೋಷ ಸನ್ನಿಪಾತದಿಂದ ದುರ್ಮಾಸನೆಯುಕ್ತವಾದ ಕೀವು ಸೋರುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಕ್ರಿಮಿಗ್ರಂಥಿ ಎಂದರೆ ನಾನಾ ವಿಧಗಳಾದ ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಎರಡು ರೀತಿಗಳು ಕೂಡುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಿಯನ್ನು (ಸಣ್ಣ ಗುಟ್ಟು) ಹುಟ್ಟಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಉಪನಾಹವೆಂದರೆ ಕೆಳಗಿನ ಮತ್ತು ಮೇಲಿನ ರೀತಿಗಳು ಕೂಡತಕ್ಕ ದೃಷ್ಟಿಸಂಧಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಂಪಾದ ದೊಡ್ಡ ಗುಟ್ಟಾಗುವುದು. ನೇತ್ರ ಕಡಮೆ, ನವ ಜಾಸ್ತಿ ಹೀಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಅಲಜಿ ಎಂಬುವುದೂ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ನೇತ್ರಸಂಧಿಯಲ್ಲಿರುವ ಗುಟ್ಟು. ಪೂಯಾಲಸವೆಂದರೆ ಕಣ್ಣಿನ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಮೂಗಿನ ಹತ್ತರ ಎರಡು ರೀತಿಗಳೂ ಸೇರುವ ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಗುಟ್ಟಾಗಿ ಪ್ರಣವಾಗಿ ಕೀವು ಮತ್ತು ರಕ್ತ ಸೋಗುತ್ತಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಈ ರೀತಿ ನೇತ್ರಸಂಧಿಗತರೋಗಗಳು ಒಬ್ಬತ್ತು ಬಿಳಿಗುಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವ ರೋಗಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ—ಶಿರೋತ್ಪಾತವೆಂದರೆ ಬಿಳಿಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ನರಗಳು ದೋಷವ್ರಕೋಪದಿಂದ ನೋವಿರಲಿ ಅಥವಾ ಇಲ್ಲದಿರಲಿ ಕಂಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಶಿರಾರ್ಹವೆಂದರೆ ಈ ಶಿರೋತ್ಪಾತರೋಗವನ್ನೇ ಕೆಲವು ದಿವಸ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡದೆ ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿದರೆ ಅದೇ ಲಕ್ಷಣಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೀರು ಸುರಿಯುವುದು, ಬೆಳಕನ್ನು ನೋಡುವುದು, ಅಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದು ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಶಿರಾರ್ಹವನ್ನೆಸಗುತ್ತದೆ. ಶಿರಾಜಾಲವೆಂದರೆ ಬಿಳಿಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲಿರತಕ್ಕ ನರಗಳು ದೋಷ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಬಲಯಂತ್ರ ಮನೆ ಮನೆಯಾಗಿ ಕೆಂಪಿರಿಕೊಂಡು ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಶುಕ್ತಿಕ ಎಂದರೆ ಬಿಳಿಯ ಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲಿಲ್ಲಾ ಧೂಮ್ರವರ್ಣದ ಅಥವಾ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ ಸಣ್ಣ ಗುಳ್ಳೆಗಳಾಗುವುದು. ಶುಕ್ಲಾರ್ಮ ಎಂದರೆ ಬಿಳಿಯ ಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣದ್ದೇ ಮಾಂಸ ಬೆಳೆಯುವುದು. ಅಧಿ ಮಾಂಸಾರ್ಮ ಎಂದರೆ ಬಿಳಿಯ ಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕೆಂಪು ವರ್ಣವಾದ ದುರ್ಮಾಂಸ ಬೆಳೆಯುವುದು. ಪ್ರಗ್ನಾರ್ಮ ಎಂದರೆ ಬಿಳಿಯ ಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ದುರ್ಮಾಂಸವು ಧೂಮ್ರ ಅಥವಾ ಕೆಂಪು ಒಣ್ಣದಿಂದ ಬೆಳೆದು ಹರಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಪಿಷ್ಪಕಗ್ರಂಥಿ ಬಿಳಿಯ ಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕನ್ನಡಿಯ ಮೇಲೆ ಧೂಳು ವ್ಯಾಪಿಸಿಕೊಂಡಂತೆ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಟ್ಟುಬಣ್ಣವು ಬಂದರೆ ಹೆಸರು. ಶಿರಾ ಚಿಪ್ಪಿಟವೆಂದರೆ ಬಿಳಿಯಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ಗುಳ್ಳೆಗಳು ಸಣ್ಣಗೆ ಏಳುವುದರ ಜೊತೆಗೆ ನರಗಳು ಕೂಡ ಕೆಂಪಾಗುತ್ತ ಹೋದರೆ ಹೆಸರು. ಕಫಗ್ರಂಥಿ ಎಂದರೆ ಬಿಳಿಯ ಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ನೀರಿನ ಗುಳ್ಳೆಯಂತಹ ಗುಳ್ಳೆಯಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಅರ್ಜುನ ಎಂದರೆ ಬಿಳಿಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ಕಂಪಾದ ಒಂದು ಗುಳ್ಳೆಯಾಗುವುದು. ಸ್ನಾಯ್ವರ್ಮ ಎಂದರೆ ಬಿಳಿಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ಬೆಳೆಯುವ ದುರ್ಮಾಂಸವು ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಸ್ರಾವ ಪೂ ಇಲ್ಲದೆ ಒಣಗಿಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಶೋಣಿತಾರ್ಮ ಎಂದರೆ

ಮಾರ್ಗಾಂತರವು ರಕ್ತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಬೆಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಕಪ್ಪುಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ರೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಶುದ್ಧಶುಕ್ಲವೆಂದರೆ ಕಪ್ಪುಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ಬೆಳಗಾಗಲಿ, ಧೂಮ್ರವರ್ಣವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಗಂಜಿಸುತ್ತಿಕ್ಕೊಂಡು ವ್ರಣಾದಿಗಳಲ್ಲದೆ ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಶಿರಾಶುಕ್ಲವೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಶುದ್ಧಶುಕ್ಲದಲ್ಲಿಯೇ ನರಗಳು ಕೆಂಪೇರಿಕೊಂಡು ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಈ ಎರಡನ್ನೂ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟು ಕುಳಿತಿರುವುದಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಕ್ಷತಶುಕ್ಲವೆಂದರೆ ಕಪ್ಪುಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲಿರುವ ಹುಟ್ಟಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸಣ್ಣವ್ರಣವೂ ಸೇರಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಅಜಕಾ ಎಂದರೆ ಅಡಿನ ಹಿಕ್ಕೆಯಂತೆ ಗುಂಡಾಗಿ ಕಣ್ಣು ಕಪ್ಪುಗುಡ್ಡೆಯ ಭಾಗವೇ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹಾಯುವುದು. ಶಿರಾಸಂಗವೆಂದರೆ ಬಿಳಿಗುಡ್ಡೆಯು ದೊಡ್ಡದಾಗುತ್ತ ಕಪ್ಪುಗುಡ್ಡೆಯನ್ನೊತ್ತುವುದು ಅಥವಾ ಕಪ್ಪುಗುಡ್ಡೆ ದೊಡ್ಡದಾಗುತ್ತ ಬಿಳಿಗುಡ್ಡೆಯನ್ನೊತ್ತುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಕಪ್ಪುಗುಡ್ಡೆಗೆ ಬರತಕ್ಕ ರೋಗಗಳು ಐದು. ಕಾಚವೆಂಬ ರೋಗವು ಅರು ವಿಧ. ಕಾಚವೆಂದರೆ ಕಣ್ಣು ಕಾಣದೆ ಹೋಗುವುದು. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೋಗಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಕೊಂಚವಾದರೂ ಕಣ್ಣು ಕಾಣುತ್ತಿರುತ್ತದೆ; ಇದರಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಕಾಣುವುದಿಲ್ಲ. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷ ಸನ್ನಿಪಾತಜನ್ಯ, ರಕ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಸಂಸರ್ಗಜನ್ಯವಾದ ಕಾಚ ರೋಗ ಎಂಬದಾಗಿ ಅರು ವಿಧ. ತಿಮಿರವೆಂಬ ನೇತ್ರರೋಗವೂ ಅರು ವಿಧ. ವಾತ ಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷ ಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ರಕ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಸಂಸರ್ಗಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನಿತವಾದ ತಿಮಿರರೋಗದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ನೋಡಿದರೂ ಅದು ಸ್ವಲ್ಪ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆಯೂ ಮತ್ತು ಯಾವ ಒಣ್ಣುದ್ದಾಗಿದ್ದರೂ ಕೆಂಪಗೂ ಕಪ್ಪಗೂ ಕಾಣುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ತಿಮಿರರೋಗದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ, ಕಾಮನಬಿಲ್ಲು, ಮಿಂಚು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದಲ್ಲದೆ ನೋಡಿದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೀಲವರ್ಣವಾಗಿಯೇ ನೋಡುತ್ತಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಕಫಪ್ರಕೋಪಜನಿತವಾದ ತಿಮಿರರೋಗದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ ಪದಾರ್ಥವೆಲ್ಲಾ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಕಾಣುತ್ತಿರುತ್ತವೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಂಡ ವಸ್ತುವೆಲ್ಲಾ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆದಂತೆಯೇ ತೋರುತ್ತಿರುವುದು. ಸಂಸರ್ಗಜನ್ಯ ತಿಮಿರರೋಗದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಡೆಗೆ ನೋಡಿದರೂ ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ನೋಡಿದರೂ ಅರಿಸಿನದ ವರ್ಣವಾಗಿಯೇ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದು. ರಕ್ತದೋಷಜನ್ಯವಾದ ತಿಮಿರರೋಗದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲಾ ಕೆಂಪಾಗಿ ಕಪ್ಪಾಗಿ ಹಳದಿಯಾಗಿ ಈ ರೀತಿ ಸಾನಾ ವರ್ಣವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಸನ್ನಿಪಾತಜನ್ಯವಾದ ತಿಮಿರರೋಗದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲಾ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರವಾಗಿ ಗೆಳೆಗೆಗೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಲಿಂಗನಾಶವೆಂಬ ನೇತ್ರ ರೋಗವು ಏಳು ವಿಧ—ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಸಂಸರ್ಗಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷ ಸನ್ನಿಪಾತಜನ್ಯ, ರಕ್ತದೋಷಜನ್ಯ, ಪರಸ್ಪರ ಸಂಕ್ರಮಣ ರೀತಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದು ಎಂಬದಾಗಿ. ಲಿಂಗವೆಂದರೆ ದೃಷ್ಟಿಶಕ್ತಿ. ಅದರ ನಾಶವೆಂದರೆ ಕಾಣದೆಹೋಗುವುದೆಂದರ್ಥ. ದೃಷ್ಟಿರೋಗವು ಎಂಟು ವಿಧ—ಪಿತ್ತವಿಚ್ಛೇದ, ಅಮ್ಲಪಿತ್ತವಿಚ್ಛೇದ, ಉಷ್ಣವಿಚ್ಛೇದ, ನೆಕುಲಾಂಧ್ಯ, ಧೂಸರಾಂಧ್ಯ, ರಾಂತ್ಯಾಂ

ಧ್ಯ, ಹ್ರಸ್ವದೃಷ್ಟಿ, ಗಂಭೀರದೃಷ್ಟಿ ಎಂಬದಾಗಿ ಪಿತ್ತವಿದಗ್ಧವೆಂದರೆ ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ನೋಡಿದ ಪದಾರ್ಥವೆಲ್ಲವೂ ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದಲ್ಲ. ಕಣ್ಣು ಸಹ ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ತಿರುಗುತ್ತದೆ. ಅನ್ಯಪಿತ್ತವಿದಗ್ಧವೆಂದರೆ ಅನ್ಯಪಿತ್ತವೆಂಬ ರೋಗದಲ್ಲಿ ವಮನವು ಮುಖ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ವಮನದಲ್ಲಿ ಕಫವೇ ಮುಖ್ಯವಾದ್ದರಿಂದ ಅನ್ಯಪಿತ್ತವಿದಗ್ಧವೆಂಬ ದೃಷ್ಟಿರೋಗವನ್ನು ತಂತ್ರಾಂತರಕಾರರು ಅಂದರೆ ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಬರೆದ ಇತರರು ಶ್ಲೇಷ್ಮವಿದಗ್ಧವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ್ದೆಲ್ಲಾ ಶುಭ್ರವಾಗಿಯೇ ಕಾಣುವುದು, ಕಣ್ಣು ಕೂಡ ಬೆಳ್ಳಗಾಗಿರುವುದು. ಉಷ್ಣವಿದಗ್ಧವೆಂದರೆ ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಹಗಲು ಕಣ್ಣು ಕಾಣದಂತಾಗುವುದು. ನಕುಲಾಂಧ್ಯವೆಂದರೆ ಹಗಲು ಯಾವ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ನೋಡಿದರೂ ಒಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಕಾಣದೆ ಚಿತ್ರವಿಚಿತ್ರವಾಗಿ ಕಾಣಹತ್ತಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಧೂಸರಾಂಧ್ಯವೆಂದರೆ ಯೇನನ್ನು ನೋಡಿದರೂ ಮಸಮಸಕಾಗಿಯೇ ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದು. ರಾತ್ರ್ಯಾಂಧ್ಯ ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಕಾಣದಂತಿರುವುದು. ಹ್ರಸ್ವದೃಷ್ಟಿ ಎಂದರೆ ಯಾವ ಎಷ್ಟು ದೊಡ್ಡ ವಸ್ತುವೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಸಣ್ಣದಾಗಿಯೇ ಕಾಣಿಸುವುದು. ಗಂಭೀರದೃಷ್ಟಿ ಎಂದರೆ ವಾಯು ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಮೊದಲು ಸರಿಯಾಗಿ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಹತ್ತುವುದೇ ಇಲ್ಲ, ಬಹಳ ಹೊತ್ತು ದೃಷ್ಟಿಸಿ ನೋಡಿದರೆ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಹತ್ತುತ್ತದೆ, ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಅಭಿಷ್ಯಂದವೆಂಬ ನೇತ್ರರೋಗವು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ—ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ರಕ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನಿತವಾದ ಅಭಿಷ್ಯಂದ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ತುರಿಕೆ, ಕಣ್ಣಿನ ಕೂದಲುಗಳು ಎದ್ದು ಕೊಂಡು ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ಅಭಿಷ್ಯಂದರೋಗದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ರೆ, ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬಕ್ಕೆಗಳೇಳುವುದು, ಬಿಸಿಯಾಗಿ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಯುವುದು. ಕಫಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ಅಭಿಷ್ಯಂದ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಬಿಸಿಯಾದ ಸೇಕ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಕಣ್ಣು ಊದುವುದು, ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಭಾರ, ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ಬರುವ ನೀರು ಮಂದವಾಗಿ ಜಿಗಟಾಗಿರುವುದು. ರಕ್ತಪ್ರಕೋಪಜನಿತವಾದ ನೇತ್ರಾಭಿಷ್ಯಂದರೋಗದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಸುರಿಯುವ ನೀರು ರಕ್ತವರ್ಣವಾಗುವುದು, ಕಣ್ಣು ಕೆಂಪಾಗುವುದು. ಕಣ್ಣಿನ ನರಗಳೆಲ್ಲಾ ಕೆಂಪಾಗುವುದು. ಕಣ್ಣಿಗೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧಪಡುವ ನೇತ್ರರೋಗಗಳು ಎಂಟುವಿಧ—ವಾತವಿವರ್ಮಯ, ಅಲ್ಪಶೋಫ, ಅನ್ಯತೋವಾತ, ಪಾಕಾತ್ಮಯ, ಶುಷ್ಕಾಶ್ವಪಾಕ, ಶೋಫ, ಅಧ್ಯುಷಿತ, ಹತಾಧಿಮಂಥ ಎಂಬದಾಗಿ. ವಾತವಿವರ್ಮಯವೆಂದರೆ ವಾತವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಹುಬ್ಬಿನಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಕಣ್ಣಿನ ಇತರ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ವಡತ ಬರುವುದು. ಅಲ್ಪಶೋಫವೆಂದರೆ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬಾಕು ಮೊದಲಾಗಿ ಏನೂ ಇಲ್ಲದೆ ವ್ರಣಗಳಾಗುವುದು, ನನ, ಕಣ್ಣೀರು ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಇರುವುದು. ಅನ್ಯತೋವಾತವೆಂದರೆ ತಿರಸ್ಸು, ಕಿವಿ, ಕಂಠ, ಮುನ್ನಾ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಎಲ್ಲಾದರೂ ಇರತಕ್ಕ ವಾಯುವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿ ಹುಬ್ಬು ಮತ್ತು ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ನೋವು ವಡತ ಬಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಪಾಕಾತ್ಮಯವೆಂದರೆ—ನೇತ್ರಗತವಾದ ದೋಷವು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿ ಬಿಳಿಗುಡ್ಡಿಯೆಲ್ಲಾ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕಪ್ಪುಗುಡ್ಡಿಯನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಶುಷ್ಕಾಶ್ವ

ಪಾಕವೆಂದರೆ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಉರಿ, ರೆಪ್ಪೆಗಳ ಒಳಭಾಗವೆಲ್ಲ ಒಣಗಿಹೋಗಿರುವುದು, ವ್ರಣಗಳಾಗಿರುವಂತೆ ತೋರುತ್ತಿರುವುದು ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಶೋಫವೆಂದರೆ ವ್ರಣ ಮತ್ತು ಬಾಕು ಸಹ ಇರುವುದು. ಅಧ್ಯಷ್ಟಿತವೆಂದರೆ ಕಣ್ಣುಕೆಂಪಾಗಿ ಬಾಕು ಉರಿ ಸಹ ಇದ್ದು ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವುದು. ಹತಾಧಿಮಂಧವೆಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಅಧಿಮಂಧವೆಂಬ ನೇತ್ರರೋಗವನ್ನು ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆನಾಡದೆ ಉಪೇಕ್ಷೆ ಸೋಣದಿಂದ ರೋಗವು ಅಸಾಧ್ಯ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದಲ್ಲಿ ಹತಾಧಿಮಂಧವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಪುಂಸ್ತ್ವದೋಷಾಸ್ತಪಂಚೈವಪ್ರೋಕ್ತಾಸ್ತತ್ರೇಷ್ಯಕಸ್ಯುತಃ ||

ಅಸೇಕ್ಯೈವಕುಂಭೀಕಸ್ಯುಗಂಧಿಷ್ಣುಂಡಸಂಜ್ಞಕಃ || ೧೭೨ ||

ಪುಂಸ್ತ್ವದೋಷಗಳು ಅಂದರೆ ನಪುಂಸಕತ್ವವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ ದೋಷಗಳು ಐದು ವಿಧ—ಈರ್ಷ್ಯಕ, ಅಸೇಕ್ಯ, ಕುಂಭೀಕ, ಸುಗಂಧಿ, ಪಂಡ. ಈರ್ಷ್ಯಕನೆಂದರೆ ಇತರರು ಸ್ತ್ರೀಸಂಭೋಗಮಾಡಿದರೆ ಅದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಮಾತ್ರ ಇವನಿಗೂ ಸಂಭೋಗಾಪೇಕ್ಷೆ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ಅಸೇಕ್ಯನೆಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಗುಹ್ಯಾಂಗಗಳನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿದ ಹೊರ್ತು ಯಾರಿಗೆ ಸಂಭೋಗಕ ಶಕ್ತಿಯೇ ಬರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅವನಿಗೆ ಹೆಸರು. ಕುಂಭೀಕನೆಂದರೆ ತನ್ನ ಗುದದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಇತರ ಪುರುಷರಿಂದ ವೈಧುನಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ನಂತರವೇ ಸ್ತ್ರೀಗಮನಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಸುಗಂಧಿ ಎಂದರೆ ಯೋನಿಯ ವಾಸನೆಯನ್ನು ಅಪ್ರಾಣಮಾಡಿದ ಮೇಲೆಯೇ ಸ್ತ್ರೀಗಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹರ್ಷವನ್ನು ಹೊಂದುವವನಿಗೆ ಹೆಸರು. ಪಂಡನೆಂದರೆ ಯಾವನ ನಡೆನುಡಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕೇವಲ ಸ್ತ್ರೀಯರಂತೆಯೇ ಇರುತ್ತವೆಯೋ ಮತ್ತು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಶುಕ್ರಬಲವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅವನಿಗೆ ಹೆಸರು.

ಶುಕ್ರದೋಷಾಸ್ತಥಾಸ್ವಾಸ್ಯುರ್ವಾತಾಪ್ತಿತ್ತಾತ್ಯುಭೇದಜಃ ||

ಕುಣಪಂಚಾಸ್ತಪಿತ್ತಾಭ್ಯಾಂಪೂಯಾಭಂಶ್ಲೇಷ್ಪಿತಿತ್ತತಃ ||

ಕ್ಷೀಣಂಚವಾತಪಿತ್ತಾಭ್ಯಾಂಗ್ರಂಥಿಲಂಶ್ಲೇಷ್ಪವಾತತಃ || ೧೭೩ ||

ಮಲಾಭಂಸನ್ನಿಪಾತಾಚ್ಚ ಶುಕ್ರದೋಷಾಇತೀರಿತಾ ||

ವಾತಪಿತ್ತಾದಿ ದೋಷಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ದುಷ್ಟವಾದ ಶುಕ್ರವು ಎಂಟು ವಿಧ. ಶುಕ್ರಗತಗಳಾದ ಗರ್ಭಾನುತ್ಪಾದಕ ದೋಷಗಳ ಭೇದದಿಂದ ಈ ಶುಕ್ರದೋಷಗಳು ಟಾಗುತ್ತವೆ—ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಕುಣಪ ಎಂದರೆ ಶುಕ್ರದಲ್ಲಿ ಸತ್ತ ಹೆಣದ ವಾಸನೆ ಇರುತ್ತದೆ, ಇದು ರಕ್ತ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ರೋಗ. ಪೂಯಾಭ ಎಂದರೆ ಶುಕ್ರವು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಕೀವಿನಂತಾಗಿ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು; ಇದು ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತ ದೋಷಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಕ್ಷೀಣಶುಕ್ರವೆಂದರೆ ಶುಕ್ರದಲ್ಲಿ ಬಲವೇ ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಇದು, ವಾಯು ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಗಳೆಂಬ ದೋಷಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಗ್ರಂಥಿಲನೆಂದರೆ ಶುಕ್ರವು ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿಲ್ಲದೆ ಗಂಟುಗಂಟುಗಳಿಂದ ತುಂಬಿರುವುದು. ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಮತ್ತು ವಾತಗಳಿಂದ ಶುಕ್ರವು ಈ ರೀತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಮಲಾಭವೆಂದರೆ ಶುಕ್ರವು

ಮಲನಾಶಗಳ ಗಂಧಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಇದ್ದೇ ತ್ರಿದೋಷ ಸನ್ನಿಹಿತ ದಿಂದುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಹಸ್ತ್ರೀರೋಗನಾನಾಧಾನ್ಯೋಚ್ಯಂತಪೂರ್ವಶಾಸ್ತ್ರತಃ || ೧೭೪ ||

ಅಷ್ಟಾನಾರ್ತವದೋಷಾಸ್ಯುರ್ವಾತಪಿತ್ತಕಫೈಸ್ತ್ರಿಧಾ ||

ಪೂಯೋಭಂಕುಣಪಂಗ್ರಂಥಿಕ್ಷೀಣಂಮಲಸಮಂತಥಾ || ೧೭೫ ||

ತಥಾಚರಕ್ತಪ್ರದರಂಚತುರ್ವಿಧಮುದಾಹೃತಂ ||

ನಾತಪಿತ್ತಕಫೈಸ್ತ್ರೀಧಾಚತುರ್ಥಂಸನ್ನಿಪಾತತಃ || ೧೭೬ ||

ಶುಕ್ರದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಇನ್ನು ಶೋಣಿತ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಕೀವಿನಂತಿರುವುದು, ಹೆಣದವಾಸನೆಯಿಂದಿರುವುದು, ಗಂಟುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು, ಶೋಣಿತವೇ ಕ್ಷಯಿಸಿಹೋಗಿರುವುದು, ಮಲದ ವಾಸನೆಯಿರುವುದು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಎಂಟು ವಿಧ. ರಕ್ತಪ್ರದರವೆಂದರೆ ಋತುಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಡೆಯತಕ್ಕ ಸ್ರಾವವೇ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಹೆಚ್ಚುತ್ತ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿಪಾತಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ.

ವಿಾಶತಿಯೋನಿರೋಗಾಸ್ಯುರ್ವಾತಾಪ್ಪಿತ್ತಾಕ್ಯಫಾದಪಿ ||

ಸನ್ನಿಪಾತಾಚ್ಚರಕ್ತಾಚ್ಚಲೋಹಿತಕ್ಷಯತಸ್ತಥಾ || ೧೭೭ ||

ಶುಷ್ಕಾಚನಾನುನೀಚೈವಷಂಡಿತಾಂತರ್ಮುಖೀತಥಾ ||

ಸೂಚೀಮುಖೀನಿಪ್ಲುತಾಚಜಾತಘ್ನೀಚಪರಿಪ್ಲುತಾ || ೧೭೮ ||

ಉಸಪ್ಲುತಾಸ್ಪ್ರಾಕ್ತರಣಾನುಹಾಯೋನಿಸ್ತಕರ್ಣನೀ ||

ಸ್ಯಾನ್ನಂದಾಚಾತಿಚರಣಾಯೋನಿರೋಗಾಇತಿರಿತಾಃ || ೧೭೯ ||

ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ರೋಗಗಳು ಇಷ್ಟವಿಧ—ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿಪಾತಜನ್ಯ, ರಕ್ತದೋಷಜನ್ಯ, ದೇಹದಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಕ್ಷಯಿಸೋಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತಕ್ಕದ್ದು. ಶುಷ್ಕಾ ಎಂದರೆ ದೋಷಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳಿನಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ ಋತುಸ್ರಾವವೇ ನಿಂತುಹೋಗಿರುವುದು. ವಾನುನಿ ಎಂದರೆಯೋನಿದೋಷದಿಂದ ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳಿನ ರಜಸ್ರಾವದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಆ ವರಿಗೂ ಗ್ರಹಣಮಾಡಿದ ಬೀಜವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡುವುದು. ಷಂಡಿತಾ ಎಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಚಿಹ್ನವಾತ್ರವಾದ ಯೋನಿದ್ವಾರನಿರುವುದು, ಸ್ತನಾದಿಗಳಿರುವುದಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಮೈಥುನಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಸುಖವಿರಲಿಕ್ಕಿಲ್ಲ. ಅಂತರ್ಮುಖೀ ಎಂದರೆ ಬೀಜಗ್ರಹಣ ಮಾಡತಕ್ಕ ಗರ್ಭಕೋಶದ ಮುಖವು ಆಳದಲ್ಲಿದ್ದು ಅತಿ ಸ್ಥೂಲವಾದ ಲಿಂಗವನ್ನೇ ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವಂತಹದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಸೂಚೀಮುಖೀ ಎಂದರೆ ಯೋನಿಯ ಮುಖದ್ವಾರವು ಸ್ವಾಚಿ ಹಿಡಿಯುವಷ್ಟು ಸಣ್ಣನಾಗಿಯೇ ಹೋಗಿರುವುದು. ನಿಪ್ಲುತಾ ಎಂದರೆ ವಾತದೋಷದಿಂದ ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ವೇದನೆ ಇದ್ದೇ ಇರುವುದು. ಜಾತಘ್ನಿ ಎಂದರೆ ಗರ್ಭವು ನಿಂತಕೂಡಲೇ ಫಾವನವೂ ಸಾತವೂ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಿಧದಿಂದ

ಗರ್ಭವಷ್ಟು ನಾಶಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಸಂಪುಷ್ಣಾ ಎಂಟರೆ ಯಾವ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಮೈಥುನಮಾಡಿದರೆ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಸುಖವಾಗುವ ಬಡಣ್ಣು ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆಯೋ-ಅಂತಹದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಉತ್ಪುಷ್ಣಾ ಎಂವರೆ ಚುತು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಶೋಣಿತವನ್ನು ಕೊಂಚವಾಗಿ ಕಷ್ಟದಿಂದ ನೋರೆನೋರಿಯಾಗಿ ವಿಸರ್ಜಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಪ್ರಾಕ್ಷರಣಾ ಎಂದರೆ ಪುರುಷಶುಕ್ರಸ್ತ್ರಾವಣಾಗುಣ ಸುಂಚಿಯೋ ಮೈಥುನದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯೊಂದುನ ಸ್ವಭಾವವಿರುವದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಮಥಾಯೋನಿ ಎಂದರೆ ಯೋನಿಮುಖವು ಸ್ವಭಾವಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಿಸ್ತೃತವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಕರ್ಣಿನಿ ಎಂದರೆ ಯೋನಿದ್ವಾರವು ಕರ್ಣರಂಧ್ರದಂತೆ ವಕ್ರವಾಗಿರುವುದು ಅಥವಾ ಯೋನಿದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ ಇರುವುದು. ಸ್ವಾಸ್ತಂಕ್ಷಾ ಎಂದರೆ ಎಷ್ಟು ಮೈಥುನಮಾಡಿದರೂ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನೆ ಹೊಂದಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಅತಿಚರಣಾ ಎಂದರೆ ಪುರುಷ ಶುಕ್ರಸ್ತ್ರಾವನಾದ ಎಷ್ಟೋ ಹೊತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಯೋನಿಮುಖವು ವಿಸ್ತೃತವಾಗುವುದು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಯೋನಿರೋಗಗಳೆಲ್ಲವು ವಿಧ.

ಚತುರ್ವಿಧಂಯೋನಿಕಂದಂನಾತಪಿತ್ತಕಫೈಸ್ತ್ರಿಧಾ

||

ಚತುರ್ಥಂಸನ್ನಿಪಾತೇನ

... ..

ಯೋನಿಕಂದವೆಂದರೆ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ನಿಂಬೆಯ ಹಣ್ಣಿನಷ್ಟು ಅಥವಾ ಕೊಂಚ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿಯುಂಟಾದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಇದು ನಾತಪ್ರಕೋಪ ಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷ ಸನ್ನಿಪಾತಜನ್ಯ ಎಂಬದಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ.

....

..

ತಥಾಷ್ಟಾಗರ್ಭಜಾಗದಾಃ

||೧೮೦||

ಉಪವಿಷ್ವಕಗರ್ಭಸ್ಯಾತ್ರಾಧಾನಾಗೋದರಸ್ತೃತಃ

||

ಮಕ್ಕುಲ್ಲೋಮೂಢಗರ್ಭಶ್ಚವಿಷ್ಕಂಭೋಗೂಢಗರ್ಭಕಃ

||೧೮೧||

ಜರಾಯುದೋಷೋಗರ್ಭಸ್ಯಸಾತಶ್ಚಾಷ್ಟಮಕಸ್ತೃತಃ

||

ಶುಕ್ರಶೋಣಿತಸಂಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಗರ್ಭಕ್ಕೆ ಸಂಭವಿಸ ಬಹುದಾದ ರೋಗಗಳು ಎಂಟುವಿಧ. ಉಪವಿಷ್ವಕವೆಂದರೆ ಗರ್ಭಣಿಯು ಉಷ್ಣವಾದ ಮತ್ತೂ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಆಹಾರವಿಹಾರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತ ಬರುವುದರಿಂದ ಗರ್ಭವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗ ಹಾಗೆಲ್ಲಾ ಅಂದರೆ ತಿಂಗಳುಗಳು ಕಳೆದಹಾಗೆಲ್ಲಾ ಗರ್ಭವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವ ಬಹು ಕ್ಷಯಿಸುತ್ತ ಬರುವುದು. ಅಗಾಗ್ಯೆ ತಿಂಗಳು ಗಟ್ಟಿಯೆತುಸ್ರಾವವಾಗುತ್ತಿರುವುದು ಪ್ರಸವ ಕಾಲವೂ ಬದಲಾಯಿಸುವುದು, ಅಂದರೆ ಹೆಚ್ಚಾಗುತ್ತಿರುವುದು ಇವಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ನಾಗೋದರ ವೆಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷ ಸಂಯೋಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಧಾರಾರಂಭವಾಗಿ ಶುಕ್ರಶೋಣಿತಗಳು ಕೂಡುವಾಗ್ಯೆ ದುಷ್ಟವಾತ ಸಂಪರ್ಕವಾಗುವುದರಿಂದ ಗರ್ಭಕ್ಕೆ ಜೀವ ಕಲೆಯಿಲ್ಲದೆ ಅಂದರೆ ಪ್ರಾಣವಾಯು ಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದೆ ಗರ್ಭಧಾರಣೆಯ ಮಾಸಗಳು ಕಳೆದಂತೆ ಉದರವು ಮಾತ್ರ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತಿರುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಕೆಲವು ಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಈ ನಾಗೋದರವು ತನ್ನಷ್ಟಕ್ಕೆ ಶಾಂತವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಮೂಲ

ವೆಂದರೆ ನಾಯುಪ್ರಕೋಪದಿಂದಂಟಾಗುವ ಗರ್ಭಶೂಲಿ, ಇದು ಗರ್ಭಣಿಯಾಗಿರುವಾಗ ಮತ್ತು ಪ್ರಸವಿಸಿದಮೇಲೆ ಎಂಬಧಾಗಿ ಎರಡು ರೀತಿಯಿಂದ ಸಂಭವಿಸುತ್ತದೆ. ಮೂಢಗರ್ಭವೆಂದರೆ ಗರ್ಭವಾಯುವು ಪ್ರಕುಟವಾಗಿ ಪ್ರಸವ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಪ್ಪಿಸುವುದು. ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಯೋನಿತ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಶೂಲೆಯನ್ನು ಒಟುಮಾಡುವುದು, ಪೊತ್ತಿ ಸಂಗವನ್ನು ಒಟುಮಾಡುವುದು ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ವಿಷ್ಕಂಭಕವೆಂದರೆ ಗರ್ಭ ಪ್ರಾಣು ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಗರ್ಭವು ಶೋಷಿಸಿ ಹೋಗಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಗರ್ಭಕೋಶದ ತುಂಬಾ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳದೆ ಗರ್ಭಾಶಯದಲ್ಲಿಯೇ ಕೊಂಚ ಮಾತ್ರ ಚಲಿಸುತ್ತ ಗರ್ಭವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಪ್ರೋಧಮಾಡಿ ತಡೆದು ಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಮೂಢ ಗರ್ಭವೆಂದರೆ ಗರ್ಭಧಾರಣೆಗೆ ಮೊದಲು ಗರ್ಭಾಶಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ವಾತ ದೋಷಗಳಿರುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆ ದೋಷಗಳಿಂದ ಗರ್ಭವು ಸರಿಯಾಗಿ ನಿಂತು ಬೆಕ್ಕಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಂಡು ವೃದ್ಧಿಯಾಗದೆ ಹಾಗೆಯೇ ನೆಲೆನಾಡುವುದು. ಜರಾಯುದೋಷವೆಂದರೆ ಗರ್ಭಸ್ಥವಾದ ಶಿಶುವನ್ನು ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವಾಗ್ಯೇ ಆಭಾದನಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ ತೆಳುವಾದ ಚರ್ಮದಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳಿಂದ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪವಿರುವ ತೊಂದರೆಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು. ಗರ್ಭಪಾತ ವೆನ್ನುವುದು ಎರಡು ವಿಧ. ಒಂದೆನೆಯದು ಸ್ವಾ ಎರಡನೆಯದು ಪಾತ. ಗರ್ಭಧಾಣೆಯಿಂದ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ಆಗುವವರೆಗೂ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ದ್ರವಭಾಗ ಹೆಚ್ಚು, ಕಠಿಣ ಭಾಗ ಕಡಮೆ. ಆಗ ಆಗತಕ್ಕ ಗರ್ಭವಿಮೋಚನಕ್ಕೆ ಸ್ವಾ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ಕಳೆದು ಐದಾರನೆಯ ತಿಂಗಳುಗಳಲ್ಲಿ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ದ್ರವಭಾಗ ಕಡಮೆ ಕಠಿಣ ಭಾಗ ಹೆಚ್ಚು, ಆಗ ಆಗತಕ್ಕ ಗರ್ಭವಿಮೋಚನಕ್ಕೆ ಪಾತವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಪಂಚಿವಸ್ತನರೋಗಾಸ್ತು ಪಾಕತಾತ್ಪತ್ಯಭಾದಸಿ ||೧೮೨||

ಸನ್ನಿವಾತಾತ್ಮತಾಚ್ಛಿವತಥಾಸ್ತನೀದೃಶ್ಯಾಗದಾಃ ||

ಬಾಲರೋಗೇಷು ಕಥಿತಾಃ ಸ್ತ್ರೀದೋಷಾಶ್ಚ ಕುರುಸ್ಯುತಾಃ || ೧೮೩ ||

ಅದಕ್ಷಪುರುಷೋತ್ಪನ್ನಃ ಸವತ್ಸಿವಿಹಿತಸ್ತು

దేవాజ్ఞాతస్పృహియన్తుతథాజసూతికాగః ॥ ౧౪౪ ॥

ಜ್ಞರಾದಯಶ್ಚಿ ಕಿತ್ಯಾಸ್ತೇಯಥಾದೋಷಂಯಥಾಬಲಂ॥

ಪ್ರೀಯರಸ್ತನಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿತಕ್ಕ ರೋಗಗಳು ಐದು ವಿಧವಾಗುವವು. ವಾತಪ್ರ ಕೋಪಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ಕ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ, ತ್ರಿದೋಷಸನ್ನಿಧಾತಜನ್ಯ, ಗಾಯದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನ ವಾಗತಕ್ಕದ್ದು ಎಂಬದಾಗಿ. ಸ್ತನ್ಯ ಎಂದರೆ ಮೊಲ ಹಾಳಿನಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನ ವಾಗತಕ್ಕ ರೋಗಗಳನ್ನು ಬಾಲರೋಗವ್ಯಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸಬಹುದು. ಪ್ರೀ ದೋಷ ಜನಿತಗಳಾದ ರೋಗಗಳು ಮೂರು ವಿಧ. ಅದಕ್ಷವುರುಷೋತ್ಪನ್ನ ವೆಂಚರಿ ಆನ್ನಪಾನಗಳನ್ನು ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು ಸಂಪಾದಿಸಲಾರದವನನ್ನು ಮದುವೆ ಯಾಗೋಣದೆಂದಿಂ ದಹೊಟ್ಟಿ ಬಟ್ಟಿಗೆ ಸಾಲದೆ ಅದರಿಂದ ಪ್ರೀಯರಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಗಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಸಪತ್ನಿ ವಿಹಿತನೆಂದರೆ ಸವತಿಯರ ದುಸ್ತಕವಾಸದಿಂದ ಪ್ರೀಯರ ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ದೇಹಸ್ಥಿತಿಗಳು ಅಹಾರವಿಹಾರಸಗಳ ಅಭಾವದಿಂದ ಕೆಟ್ಟು ಅದರಿಂದ

ಹುಟ್ಟಿತಕ್ಕರೋಗಗಳು ಸಪತ್ನಿವಿಹಿತವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ದೈವಾಜ್ಞಾತಃ ಎಂದರೆ ದೈವಿಕಕಾರಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಅಸ್ವಸ್ಥಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಹೆಸರು.

ಸೂತಿಕಾಗರ್ಹಾ ಎಂದರೆ ಪ್ರಸವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಸವವಾದ ಮೇಲೆ ಬಾಣಂತಿಯಾಗುವಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಹ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಗಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು. ಈ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ತತ್ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಬರತಕ್ಕ ಜ್ವರಾದಿ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ರೋಗಿಯ ಮತ್ತು ರೋಗದ ಬಲಾಬಲಗಳನ್ನೂ ನೋಡಿಕೊಂಡು ಚಿಕಿತ್ಸಿಸಬೇಕು.

ದ್ವಾವಿಂಶತಿರ್ಬಾಲರೋಗಾಸ್ತೇಷು ಕ್ಷೀರಾಲಸಾಸ್ತ್ರಯಃ ||

ನಾಕಾತ್ಪಿತ್ತಾ ಕೃಘಾಚ್ಚೈವ ದಂತೋದ್ಭೇದಶ್ಚ ತುರ್ಧಕಃ ||

ದಂತಘಾತೋದಂತಶಬ್ದೋಕಾಲದಂತೋಹಿಪೂತನಂ || ೧೮೬ ||

ಮುಖಪಾಕೋಮುಖಸ್ರಾವೋಗುದಪಾಕೋಫಲೀರ್ಷಕಾ ||

ಪಾರ್ಶ್ವರುಣಸ್ತಾಲುಕಂಟೋನಿಚ್ಛಿನ್ನಂ ಪರಿಗರ್ಭಿಕಃ || ೧೮೭ ||

ದೌರ್ಬಲ್ಯಂ ಗಾತ್ರೋಷಶ್ಚ ಶಯ್ಯಾಮೂತ್ರಂ ಕುಕೂಣಕಃ ||

ರೋದನಂ ಜಾಜಗಲ್ಲಿಸ್ಯಾದಿತಿ ದ್ವಾವಿಂಶತಿಸ್ತೃತಾಃ || ೧೮೮ ||

ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬರತಕ್ಕ ರೋಗಗಳು ಇಪ್ಪತ್ತೆರಡು—ಹದಿನಾರು ವರುಷ ವಯಸ್ಸಾಗುವವರಿಗೂ ಬಾಲಕರೆಂದೇ ವೈದ್ಯರು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ, ಬಾಲಕರು ಮೂರು ವಿಧ—ಹಾಲು ಮಾತ್ರ ಕುಡಿಯುವ ಮಕ್ಕಳು, ಅನ್ನ ಮತ್ತು ಹಾಲು ಸಹ ಕುಡಿಯುವ ಮಕ್ಕಳು, ಕೇವಲ ಅನ್ನವನ್ನೇ ತಿನ್ನುವ ಮಕ್ಕಳು ಎಂಬದಾಗಿ. ಬಾಲರೋಗದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನಕ್ಷೇರಾಲಸಂವಿಬ ರೋಗವು ಮೂರು ವಿಧ, ಇದು ಹಾಲು ಕುಡಿಯುವ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಬರತಕ್ಕದ್ದು. ವಾತಪ್ರಕೋಪಃ ಸ್ತೋರಾಲಸ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಃ ಸ್ತೋರಾಲಸ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಃ ಪಞ್ಚಕ್ಷೇರಾಲಸ. ದಂತೋದ್ಭೇದವೆಂದರೆ ಹಲ್ಲು ಹುಟ್ಟಿತಕ್ಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕ ರೋಗಗಳು. ದಂತಘಾತವೆಂದರೆ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಹಾಲು ಹಲ್ಲುಗಳು ಬೀಳುವಾಗ್ಯೆ ಬರತಕ್ಕ ರೋಗಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ಏನಾದರೂ ವೆಟ್ಟುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹಲ್ಲು ಮುರಿದುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗತಕ್ಕ ರೋಗಗಳು ಇವುಗಳಿಗೂ ಹೆಸರು. ದಂತಶಬ್ದವೆಂದರೆ ರಾತ್ರಿ ಮಲಗಿದಾಗ್ಯೆ ಮಕ್ಕಳು ಹಲ್ಲು ಕಡಿಯುವುದು. ಅಕಾಲದಂತವೆಂದರೆ ಹಲ್ಲು ಹುಟ್ಟುವದಕ್ಕೆ ನಿಯಮಿತವಾದ ಕಾಲಕ್ಕಿಂತ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಹಲ್ಲು ಹುಟ್ಟುವದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಅಹಿಪೂತನವೆಂದರೆ ಮಕ್ಕಳು ಮಲಮೂತ್ರಗಳನ್ನು ವಿಸರ್ಜಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಪ್ರಕ್ಷಾಳನೆಮಾಡದಿರೋದರಿಂದ ನನೆಯುಂಟಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿತಕ್ಕ ವ್ರಣಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು. ಮುಖಪಾಕವೆಂದರೆ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟಿತಕ್ಕ ವ್ರಣಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು. ದೋಷಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಇಂತಹ ವ್ರಣಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಮುಖಸ್ರಾವವೆಂದರೆ ಬಾಯಿನಿಂದ ಜೊಲ್ಲು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವುದು. ಗುದಪಾಕವೆಂದರೆ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಅಂಡಿನ ಮೇಲೆಲ್ಲಾ ಗಾಯಗಳಾಗುವುದು. ಉಪಶೀರ್ಷಕವೆಂದರೆ ದೋಷಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿತಕ್ಕ ಹುಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು. ಪಾರ್ಶ್ವರುಣವೆಂದರೆ ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮೈಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ದುಂಡಗೂ ಚಪ್ಪಟಿಯಾ

ಗಯೂ ಕೆಂಪಗೆ ವೃಣಗಳಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು, ಇದನ್ನೇ ಕರಪಾಣಿ ಎಂದು ಕರೆಯು ತ್ತಾರೆ. ತಾಲುಕಂಟನೆಂದರೆ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪವಾಗಿ ದಪ್ಪ ಯಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳಿನಂತಹ ಸಣ್ಣ ನೊಳಕೆಗಳಿದ್ದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ತಾಲುಕಂಟನೆಂದು ಹೆಸರು. ಎಚ್ಚಿನ್ನವೆಂದರೆ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ದೋಷಪ್ರಕೋಪ ಉಂಟಾಗಿ ಇದರಿಂದ ಸ್ತನ್ಯ ಸಾನದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷ, ಒಂದೊಂದುವೇಳೆ ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಸ್ತನ್ಯಸಾನಮಾಡುವುದು, ನೀರಿಗೆ ಹಾತೊರೆಯುವುದು, ಕಣ್ಣು ತಲೆಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು, ಪರಿಗರ್ಭತನೆಯೆಂದರೆ ಗರ್ಭಿಣಿಯಾದ ತಾಯಿಯ ಸ್ತನ್ಯಸಾನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಕೆವಳ್ಳು, ಅಗ್ನಿ ಮಾಂದ್ಯ, ವಮನ, ಕೃಶತ್ವ, ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು. ದಾರ್ಬಲ್ಯವೆಂದರೆ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಉಂಟಾಗುವ ಬಲಹಾನಿಗೆ ಹೆಸರು. ಗಾತ್ರಶೋಷವೆಂದರೆ ಮಕ್ಕಳು ದಿನೇ ದಿನೇ ಬಡವಾಗಿ ಹೋಗುವುದು. ಶೈಯ್ಯಾಮೂತ್ರವೆಂದರೆ ಮಕ್ಕಳು ಹಾಸಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಮೂತ್ರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು, ಕುಕೂಣಕವೆಂದರೆ ಮಕ್ಕಳು ದೋಷದುಷ್ಟವಾದ ತಾಯಿಯ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದರಿಂದಂಟಾಗುವ ನೇತ್ರರೋಗ, ಇದರಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಕೆಂಪಾಗಿ ಪಿಸರುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ್ಯೂ ನೀರು ಸುರಿಯುತ್ತಿರು ತ್ತದೆ ಮಗುವು ತಲೆ ಕಣ್ಣು ಮೂಗುಗಳನ್ನು ತುರಿಸುತ್ತಿರುತ್ತದೆ. ಮಗುವಿಗೆ ಬೆಳ ಕು ಮತ್ತು ಬಿಸಿಲನ್ನು ನೋಡುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ರೋದನ ಎಂದರೆ ಮಗುವು ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಹಿಂಸೆಯನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಅಳುತ್ತಿರುವುದು. ಅಜಗಲ್ಲಿವೆಂದರೆ ಮಕ್ಕ ಳಿಗೆ ಬರತಕ್ಕ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಕಜ್ಜೆಯಂತಹ ತ್ವಗ್ರೋಗ,

ತಥಾಬಾಲಗ್ರಹಾಃಖ್ಯಾಸಾದ್ವಾದಶೈವಮುನೀಶ್ವರೈಃ

||

ಸ್ಯಂದಗ್ರಹೋವಿಶಾಖಸ್ಯಾತ್ಸ್ಯಗ್ರಹತ್ವಪಿತೃಗ್ರಹಃ

||೧೮೯||

ನೈಗಮೇಯಗ್ರಹಸ್ತದ್ವಚ್ಛಕುನಿಶ್ಚಿತಪೂತನಾ

||

ಮುಖಮಂಡಿತಿಕಾತದ್ವತ್ವಾತನಾಚಾಂಧಪೂತನಾ

||೧೯೦||

ರೇವತೀಚೈವಸಂಖ್ಯಾತಾತಥಾಸ್ಯಾಚ್ಛುಷ್ಯರೇವತೀ

||

ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಬರತಕ್ಕ ಬಾಲಗ್ರಹ ಪೀಡೆಯು ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧ ಸ್ಯಂದಗ್ರಹ ಲಕ್ಷಣವೇನೆಂದರೆ ಮಗುವಿನ ಒಂದು ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ನೀರು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವುದು, ಆಗಾಗ್ಯೆ ಶರೀರದ ಒಂದು ಭಾಗ ನಡುಗುತ್ತಿರುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣು ಸಿಕ್ಕಿ ಹೋಗು ವುದು, ಹಲ್ಲುಕಡಿಯುವುದು, ಮೊಲೆಯುಣ್ಣುವುದಿಲ್ಲ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆರೋದನವೂ ಮಾಡುವು ದಿಲ್ಲ. ಸ್ಯಗ್ರಹ ಲಕ್ಷಣವೇನೆಂದರೆ ಜ್ಞಾನತಪ್ಪಿದಾಗ್ಯೆ ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೊದಲಿ ಸುರಿಯು ವುದು, ಜ್ಞಾನವಾದ ಒಡನೆ ಅತಿಯಾಗಿ ಅಳುವುದು ನೈಗಮೇಯಗ್ರಹಲಕ್ಷಣವೇನೆಂ ದರೆ ಆಗಾಗ್ಯೆ ವಮನ, ಮೈ ನಡುಕ, ಬಾಯಿ ಗಂಟಲೆಲ್ಲಾ ಒಣಗಿಕೊಂಡು ಹೋಗು ವುದು, ಹಲ್ಲುಕಡಿಯುವುದು, ಮೇಲೆ ನೋಡುವುದು. ಶಕುನಿಗ್ರಹ ಲಕ್ಷಣವೇನೆಂದರೆ ಹೆದರಿ ಯಾವಾಗ್ಯೂ ನಡುಗುತ್ತಿರುವುದು, ಮೈಯ್ಯೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಗಂದೆಗಳಿರುತ್ತವೆ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೋಡುವುದು, ಕಣ್ಣು ಸಿಕ್ಕಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು, ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಇರುತ್ತವೆ. ಶೀತಪೂತ ವಗ್ರಹಲಕ್ಷಣಗಳೇನೆಂದರೆ ನಡುಗುವುದು ಕೆಮ್ಮುವುದು, ನೇತ್ರರೋಗ ಬಾಧೆಯಿರು ತ್ತದೆ. ವಮನಭೇದ ಎರಡೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಮುಖಮಂಡನಿ ಗ್ರಹದ ಲಕ್ಷಣವೇನೆಂದರೆ

ಮುಖದ ಕಡಿ ರೋಗ ಲಕ್ಷಣಗಳೇನೂ ತೋರುವುದಿಲ್ಲ, ಮಗುವಿನ ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ಮೂತ್ರದ ವಾಸನೆ ಇರುತ್ತದೆ, ಮಗುವು ಮಿತಿಮಾರಿ ತಿಂಡಿತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವದ್ದಾಗುತ್ತದೆ. ಪೂತನಾಗ್ರಹ ಲಕ್ಷಣವೇನೆಂದರೆ ಅತಿಸಾರ, ಜ್ವರ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮೇಲೆ ನೋಡುವುದು, ಅಳುವುದು, ಸಿದ್ಧಿ ನಿಂತೇಹೋಗುತ್ತದೆ, ಅಂಥ ಪೂತನಾಗ್ರಹದ ಲಕ್ಷಣವೇನೆಂದರೆ—ವಮನ, ಕೆಮ್ಮು, ಜ್ವರ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮಗುವು ಸಾಂಸರಸದ ವಾಸನೆಯಾಗುವುದು, ಮೊಲೆಯುಣ್ಣುವುದಕ್ಕಿಲ್ಲ. ರೇವತೀಗ್ರಹ ಲಕ್ಷಣವೇನೆಂದರೆ—ಮಗುವಿಗೆ ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ಕಜ್ಜಿ, ರಕ್ತ ಕೀವು ಸೋರುವುದು, ಕೆಸರಿನ ವಾಸನೆ, ಜ್ವರ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಅಳುತ್ತಿರುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿರುವ ಗ್ರಹಚೇಷ್ಟೆಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಬಾಲತಂತ್ರದಲ್ಲಿ ನೋಡಬಹುದು.

ತಥಾಚರಣಭೇದಾಸ್ತು ವಾತರಕ್ತಾದಿಕಾಶ್ಚಯಃ || ೧೯೦ ||

ದ್ವಿಚತ್ವಾರಿಂಶದುಕ್ತಾಸ್ತೇ ರೋಗೇಷ್ಟೇನಮುನೀಶ್ವರೈಃ ||

ದ್ವಿಷಷ್ಟಿದೋಷಭೇದಾಸ್ತು ಸ್ಸನ್ನಿ ಪಾತಾದಿಕಾಶ್ಚಯಃ || ೧೯೧ ||

ತೇಪಿರೋಗೇಷು ಗಣಿತಾಃ ಸ್ಯುಃ ಪ್ರೌಕ್ತಾನತೇಕ್ಷಚಿತ್ ||

ಚರಣಭೇದಾಃ ಎಂದರೆ ಕಾಲಿಗೆ ಬರತಕ್ಕ ವಾತ ರಕ್ತ ಮೊದಲಾದ ಷಡ ರೋಗಗಳು, ಅವಯವಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ರೋಗಗಳು ನಲವತ್ತೆರಡು. ಆ ರೋಗಗಳೆಲ್ಲಾ ವಾತಾದಿರೋಗಗಳ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೇ ನೇರಿಸಿ ಋಷಿಗಳು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ. ವಾತ ಪಿತ್ತ ಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳೆಂಬ ಮೂರು ದೋಷಗಳೂ ರೋಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಹೆಚ್ಚುಕಡಮೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಂದರೆ ವಾತಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಜನ್ಯ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ, ವಾತಪಿತ್ತಜನ್ಯ, ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯ ಈ ರೀತಿ ರೋಗೋತ್ಪತ್ತಿ ಕಾಂಡಗಳೆಂಬದಾಗಿ ಲೆಕ್ಕಹಾಕುತ್ತಾ ಹೋದರೆ ಅದು ಕೂಡ ಅರವತ್ತೆರಡು ವಿಧವಾಗುತ್ತವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಆಯಾಯ ರೋಗಗಳ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರಕರಣಗಳಲ್ಲಿಯೇ ವಾತಜನ್ಯ, ಪಿತ್ತಜನ್ಯ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿ ಪೂರೈಸುವುದರಿಂದ ಅದನ್ನು ಪುನಶ್ಚ ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಲಿಲ್ಲ.

ಹೀನಮಧ್ಯಾತಿಯೋಗೇನಭೇದೈಃ ಪಂಚದಶೋದಿತಾಃ ||

ಪಂಚಕರ್ಮಭವಾರೋಗಾರೋಗೇಷ್ಟೇನಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ ||

ಸ್ನೇಹಸ್ನೇಹಾತಥಾಧೂನೋಗಂ ಡೂಷೋಂಜನತರ್ಪಣಿ || ೧೯೨ ||

ಪೀಡಾಅಷ್ಟಾದಶೈತಜ್ಞಾ ಸ್ತಾಶ್ಚ ರೋಗೇಷುಲಕ್ಷಿತಾಃ ||

ವಮನ, ವಿರೇಚನ, ನಿರೂಹ, ಅನುವಾಸನ, ನಸ್ಯ ಇವುಗಳಿಗೆ ಪಂಚ ಕರ್ಮಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಪಂಚಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ಪದಾರ್ಥ

ಗಳ ಹೀನ, ಮಿಥ್ಯಾ, ಅತಿಯೋಗ ಅಂದರೆ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸೋಣದೆಂದೆ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಗಗಳು ಹದಿನೈದು ವಿಧ. ಈ ರೋಗಗಳನ್ನು ಆಯಾಯ ರೋಗಗಳ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿಯೇ ಸೇರಿಸಿ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಸ್ವೇಹ, ಸ್ವೇದ, ಭೂಮಪಾನ, ಗಂಡೂಷ, ಅಂಜನ, ತರ್ಪಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಾ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವ ರೋಗಗಳು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ, ಅವುಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಆಯಾ ರೋಗಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದ್ದಾಗಿದೆ

ಶೀತೋಪದ್ರವನಿಕಸ್ಯಾದೇಕಶ್ಲೋಷ್ಣೋಧ್ವನೊನುತಃ || ೧೯೫ ||

ಶಲೋಪದ್ರವನಿಕಶ್ಚ ಸಾರಾಚ್ಛೈಕಸ್ಮೃತಸ್ತಥಾ ||

ಶೀತೋಪದ್ರವನೆಂದರೆ, ಅತಿ ಶೀತಕಾಲ, ಅತಿ ಶೀತದೇಶ, ಅತಿಶೀತಗಳಾದ ಔಷಧೋಪಚಾರಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ರೋಗ, ಹೀಗೆಯೇ ಅತ್ಯುಷ್ಣದಿಂದ ಹಿಂದೆಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕರೋಗ. ಮತ್ತು ಶಲೋಪದ್ರವ ಎಂದರೆ ಕೈಕಾಲು ಮೊದಲಾಗಿ ಶರೀರದ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಮೊಳೆ, ಮುಳ್ಳು, ಗೂಟ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಹೊಗುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ರೋಗ ಒಂದು ವಿಧ, ಮತ್ತು ಕ್ಷಾರವೆಂದರೆ ಯವಕ್ಷಾರ, ಸರ್ಜಕ್ಷಾರ, ವಜ್ರಕ್ಷಾರ, ಸ್ನುಹಿಕ್ಷಾರ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷಾರಗಳನ್ನು ರೋಗನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಕ್ಷಾರಕರ್ಮವೆಂದು ಹೆಸರು, ಇದರಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಕ್ಷಾರದ ಹೀನ ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಉಪದ್ರವ ಒಂದು ವಿಧ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಎಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೋಗಗಳೆಲ್ಲಾ ಒಂದೊಂದು ವಿಧ.

ಸ್ಥಾನರಂಜಂಗಮಂಚೈವಕೃತ್ರಿಮಂಚತ್ರಿಧಾವಿಷಂ || ೧೯೬ ||

ತೇಷಾಂಚಕಾಲಕೂಟಾನ್ಯೈರ್ನವಧಾಸ್ಥಾನರಂವಿಷಂ ||

ಜಂಗಮಂಬಹುಧಾಪ್ರೋಕ್ತಂತ್ರಲೂತಾಭುಜಂಗಮಾಃ || ೧೯೭ ||

ವೃಶ್ಚಿಕಾನುೂಷಿಕಾಃಕೀಟಾಃಪ್ರತ್ಯೇಕಂತೇಚತುರ್ವಿಧಾಃ ||

ದಂಷ್ಟ್ರಾನಿಷರಿನಖನಿಷಂವಾಲಶೃಂಗಾಸ್ಥಿಭಿಸ್ತಥಾ || ೧೯೮ ||

ಮೂತ್ರಾತ್ಪುರೀಷಾಚ್ಛಕ್ರಾಚ್ಚದೃಷ್ಟೇರ್ನಿಶ್ವಾಸತಸ್ತಥಾ ||

ಲಾಲಾಯಾಸ್ಪರ್ಶತಸ್ತದ್ವತ್ಸಥಾಶಂಕಾವಿಷಂನುತಂ || ೧೯೯ ||

ಕೃತ್ರಿಮಂದ್ವಿನಿಧಂಪ್ರೋಕ್ತಂಗರದೂಷೀವಿಭೇದತಃ ||

ಸಪ್ತಧಾತುವಿಷಂಜ್ಞೇಯಂತಥಾಸಪ್ರೋಪಧಾತುಜಂ || ೨೦೦ ||

ತಥೈವೌಪನಿಪೇಭ್ಯಶ್ಚ ಜಾತಂಸಪ್ತನಿಧಂನುತಂ ||

ದುಷ್ಪನೀರನಿಷಂಚೈಕಂತಥೈಕಂ ದಿಗ್ಭೂತವಿಷಂ || ೨೦೧ ||

ತಫಿಕ್ಕಚ್ಚುಭನಾಕಂಡೂದ್ವನೀರಭನಾತಥಾ ||

ತಥಾಸೂರಣಿಕಂಡೂಶ್ಚ ಶೋಭೋಭಲ್ಲಾತಜಸ್ತಥಾ || ೨೦೨ ||

ವಿಷವು ಮೂರು ವಿಧ—ಸ್ಥಾವರವಿಷ, ಜಂಗಮವಿಷ, ಕೃತ್ರಿಮವಿಷ ಎಂಬ
ದಾಗಿ. ಸ್ಥಾವರವೆಂದರೆ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿತಕ್ಕ ಮೂಲಿಕೆಗಳ ಸಮ್ಮಂದ
ವಾದ ವಿಷಕ್ಕೆ ಹೆಸರು, ಇದು ಒಂಭತ್ತು ವಿಧ—(೧) ಕಾಲಕೂಟ, (೨) ವತ್ಸ
ನಾಭ, (೩) ಶೃಂಗಿಕ, (೪) ಪ್ರದೀಪನ, (೫) ಹಾಲಾಹಲ, (೬) ಬ್ರಹ್ಮ ಪುತ್ರ,
(೭) ಹಾರಿದ್ರ, (೮) ಶಕ್ತುಕ, (೯) ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಿಕ. ಕೆಲವು ಮತಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾವರ
ವಿಷವು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ, ಈ ಹದಿನೆಂಟರಲ್ಲಿ ಔಷಧೋಪಯೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಸಕ್ತುಕ,
ಮುಸ್ತಕ, ಶೃಂಗಿ, ವಾಲುಕ, ಸರ್ಪವ, ವತ್ಸನಾಭ, ಶ್ವೇತಶೃಂಗಿ, ಇವುಗಳನ್ನು
ಶೋಧನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದೆಂದೂ, ಕಾಲಕೂಟ, ಮೇಷ
ಶೃಂಗಿ, ದರ್ಬರ, ಹಾಲಾಹಲ, ಕರ್ಕಟ. ಗಹ್ವರ, ಗ್ರಂಥಿಹರಿದ್ರ, ರಕ್ತಶೃಂಗಿ,
ಕೇಶರ ಇವುಗಳನ್ನು ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಔಷಧಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರ
ದೆಂದೂ ತಾಪ್ತರ, ಜಂಗಮ ವಿಷವೆಂದರೆ ಪ್ರಾಣಿ ಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಷ, ಇದು
ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದಷ್ಟು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ, ಲೂತ ಎಂದರೆ ಜೇಡನ ಹುಳದಂತಹ ಒಂದು
ಒಗೆಯ ಹುಳ, ಅಜ್ಜಿ ಎಂದರೆ ವ್ಯವಹಾರ, ಭುಜಂಗಮಾಃ ಎಂದರೆ ಹಾವುಗಳು,
ವೃಶ್ಚಿಕ ಎಂದರೆ ಚೀಳು, ಮೂಷಿಕ ಎಂದರೆ ಇಲಿ, ಕೀಟಿ ಎಂದರೆ ಕ್ರಿಮಿಗಳು,
ಈ ವಿಷಕ್ರಿಮಿಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಜರಾಯುಜ,
ಅಂಡಜ, ಸ್ತರದಜ, ಉದ್ಭಿಜ, ಎಂಬದಾಗಿ. ಈ ಜಂಗಮವಿಷವರ ಹಲ್ಲಿನಿಂದ
ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು, ಉಗುರಿನಿಂದ ಹೆಚ್ಚುವುದು, ಕೂಗಲು, ಕೊಂಬು, ಎಲು
ಬ, ಮಲ, ಮೂತ್ರ, ಶುಕ್ರ, ನೋಡುವುದು, (ದೃಷ್ಟಿವಿಷ) ಉಸಿರುಬಿಡುವುದು.
(ರಶ್ಮಿಸವಿಷ) ಜೊಲ್ಲು, ಮುಟ್ಟುವುದು, ಅನುಮಾನ (ಶಂಕಾವಿಷ) ಎಂಬದಾಗಿ
ಇನ್ನೂ ಅವಾಂತರ ಭೇದಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ಕೃತ್ರಿಮವಿಷವು ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ
ರುತ್ತದೆ, ಗರವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ದೂಷಿವಿಷವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಇದರ ಭೇದಗಳು.
ಗರವೆಂದರೆ ಪ್ರೀಯು ತಮಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ವುರುಷರನ್ನು ತಪ್ಪು ಇಷ್ಟಾನುಸಾರ
ವರ್ತಿಸುವಂತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಉದ್ದಿಷ್ಟದಿಂದಲಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಯಾರೇ ಆಗಲಿ
ಯಾವದೇ ವಸ್ತುವನ್ನು ಇತರರನ್ನು ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಉದ್ದಿಷ್ಟದಿಂದ ಆಹಾ
ರಾದಿಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಬೇರೆ ಯಾವ ರೀತಿಯಾಗಿಯಾಗಲಿ ಶರೀರದೊ
ಳಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು ಸಂಪ್ರದಾಯವಿದೆ, ಅದರಿಂದ ಉದ್ದಿಷ್ಟಕಾರ್ಯ ನೆರವೇರು
ವುದುಂಟು, ಕೆಲವು ಸೇಕೆ ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿದ ವಸ್ತುವು ನಿಷ
ಮಯವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ ದೇಹ ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಯ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಹಾಳುಮಾಡಿ
ತನ್ನ ವಿಷಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರದರ್ಶನಮಾಡಿ ಕೆಡಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದುಂಟು. ಇದೆ
ಕ್ಯೇನೇ ಗರವಿಷವೆಂದು ಹೆಸರು. ದೂಷಿವಿಷವೆಂದರೆ ನಮ್ಮ ನಿತ್ಯೋಪಯೋಗದ
ಆಹಾರ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಉಪಯೋಗಮಾಡುವ ವಿಧಾನ ಅಂದರೆ ಪರಸ್ಪರ ಸಂ

ಯೋಜನಕಾಲ ಮತ್ತು ಭಕ್ತಣಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧಗಳಾಗಿ ವಿಷದಿಂದ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಮರಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕಷ್ಟು ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ವಿಷಕ್ಕೇನೇ ದೋಷವಿಷವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದಲ್ಲದೆ ಸಪ್ತಧಾತುಗಳೆಂದರೆ ಔಷಧಗಳಿಗಾಗಿ ಸುವರ್ಣರಜತ ಮೊದಲಾದ ಧಾತುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಪಡಿಸುವ ನಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಶುದ್ಧಿಕ್ರಮವು ಸರಿಯಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗೋಣದರಿಂದ ಔಷಧವು ವಿಷವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದುಂಟು, ಅಥವಾ ಬೇರೊಂದು ವಿಷ ಪದಾರ್ಥವೇ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದೂ ಉಂಟು, ಹೀಗೇನೇ ಉಪಧಾತುಗಳೆಂದರೆ ತಾಳಕೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಶೋಧನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಹ ತಪ್ಪು ಸಂಭವಿಸಿ ವಿಷಗಳುತ್ಪನ್ನವಾಗಬಹುದು, ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಧಾತುಜನ್ಯ ವಿಷವೆಂದು ಹೆಸರು. ಸ್ನಾನಮಾಡುವ ಮತ್ತು ಪಾನಮಾಡುವ ನೀರು ಕೆಟ್ಟುಹೋಗೋಣದರಿಂದ ಅವುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿ ದೇಹದಲ್ಲಿ ವಿಷವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ದುಷ್ಪನೀರ ವಿಷವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ಕತ್ತಿ, ಅಂಬು ಮೊದಲಾದ ಭೇದನ ಭೇದನ ಸಾಧನಗಳಿಗೆ ಅವುಗಳ ಅಲುಗಿಗೆ ವಿಷವನ್ನು ಬಳಿದು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ, ಇದರಿಂದ ಆಗತಕ್ಕ ಗಾಯಗಳು ಕೊಂಚವಾದರೂ ಆ ಗಾಯಗಳ ದ್ವಾರಾ ಆಯುಧಗಳಲ್ಲಿ ಲೇಪಮಾಡಿರುವ ವಿಷವು ರಕ್ತಗತವಾಗಿ ಮರಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ದಿಗ್ಧವಿಷವೆಂಬ ಹೆಸರು. ನಸುಗುನ್ನಿ, ತುರಜಿ, ಗೇರು, ಸೂರಣಗಿಡ್ಡೆ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇರತಕ್ಕ, ಮುಟ್ಟಿದರೆ ತುರಿಕೆ ಬರತಕ್ಕ ದುರ್ಗುಣವೇ ಸ್ಪರ್ಶವಿಷವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ಈ ರೀತಿ ವಿಷಗಳು ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಬಹುದಾದ ರೋಗಗಳು ಸಹ ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿವೆ.

ಮದಶ್ಚ ತುರ್ವಿಧಶ್ಚಾನ್ಯಃ ಪೂರ್ವಭಂಗಾಕ್ಷಕೂದ್ರನ್ಯಃ ||

ಚತುರ್ವಿಧೋನ್ಯೋದ್ರನ್ಯಾಣಾಂಫಲತ್ವಜ್ಞಾಂ ಲಪತ್ರಜಃ || ೨೦೩ ||

ಕೆಲವು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ದೇಹದೊಳಕ್ಕೆ ಯಾವ ವಿಧದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರೂ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಬುದ್ಧಿಪಲ್ಲಟವುಂಟಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಅವಸ್ಥೆಗೆ ಮದವೆಂದು ಹೆಸರು. ಆ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಪೈಕಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲವನ್ನು ಹೇಳಬಹುದು. ಅಡಿಕೆ—ಇದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಮದ ಬರುತ್ತದೆ. ಭಂಗಿ—ಇದು ಅಡಿಕಿಗಿಂತ ಕೊಂಚ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಮದಕರ. ಅಕ್ಷ ಎಂದರೆ ತಾರೇ ಕಾಯಿನ ಪೊಪ್ಪನ್ನು ತಿನ್ನುವುದರಿಂದ ಬರುವ ಮದ. ಕೂದ್ರವನೆಂದರೆ ಧಾನ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ ತಿಂದರೆ ಮದ ಬರತಕ್ಕ ಕೆಲವು ಧಾನ್ಯಗಳಿವೆ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು. ಹೀಗೆಯೇ ಕೆಲಕೆಲವು ಮೂಲಿಕೆಗಳ ಕೆಲಕೆಲವು ಭಾಗಗಳು ಸಹ, ಅಂದರೆ—ಫಲ, ತ್ವಕ್ಕು, ಬೇರು, ಎಲೆ, ಇವುಗಳು ವಿಷಕಾರ್ಯಕರಗಳಾಗುವುದೂ ಉಂಟು. ಆಕಲಕರೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಇದಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ.

ಇತಿಪ್ರಸಿದ್ಧಾಗಣಿತಾಯೇಕಿಲೋಪದ್ರವಾಭಾವಿ ||

ಅಸಂಖ್ಯಾಶ್ಚ ಪರೇಧಾತುಮೂಲಜೀವಾದಿಸಂಭವಾಃ || ೨೦೪ ||

ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ರೋಗಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿದ್ದಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ ಧಾತುಗಳು ಮೂಲಗಳ್ಳು ಅಂದರೆ ಫಲಮೂಲ ಪತ್ರಾದಿಗಳು, ಪ್ರಾಣಿಗಳು, ಇವುಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಉಪದ್ರವಗಳು ಅಂದರೆ ರೋಗಗಳು ಇನ್ನೂ ಅಸಂಖ್ಯವಾಗಿವೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪಂಡಿತ. ಗೋವಾಲಾಚಾರ್ಯ ಶಿಷ್ಯ ಪಟ್ಟಿಗೆರೆ. ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣ ಶಾಸ್ತ್ರಿಯಿಂದ ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಶಾರ್ಙ್ಗಧರ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಖಂಡ ಸಂಪೂರ್ಣ.

ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಸಂಹಿತಾ.

ಮಧ್ಯಮ ಖಂಡ.

ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯ.

ಅಧಾತಸ್ವರಸಃ ಕಲ್ಯಾಣಾಥತ್ವ ಹಿಮುಘಾಂಟಿಕಾ ||

ಜ್ಞೇಯಾಃ ಕಷಾಯಾಃ ಪಂಚೈತೇ ಬಿಘ್ನಾಃ ಸ್ವರ್ಯುರ್ಭೂತ್ತರಃ || ೧ ||

ಮೊದಲಿನ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರೀಪಯುಕ್ತ ಸಾಮಾನ್ಯ ಸೂಚನೆಗಳನ್ನೂ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ನಿರೂಪಿಸಿ ರೋಗಜಯಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಮೊದಲನೆಯ ಖಂಡದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟ ಸೂಚನೆಯಂತೆ ಈ ಎರಡನೆಯ ಖಂಡದ ಮೊದಲನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಸ್ವರಸ (ಹಸಿಯ ಮೂಲಿಕೆಯನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ತೆಗೆಯುವ ರಸ) ಕಲ್ಪನಾಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ ಮೊದಲನೆಯ ಶ್ಲೋಕದ ತಾತ್ಪರ್ಯವೇನೆಂದರೆ—ಸ್ವರಸ (ಹಸಿಯ ಮೂಲಿಕೆಯಿಂದ ರಸ ತೆಗೆಯುವುದು) ಕಲ್ಪ (ಒಣಮೂಲಿಕೆಯನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿ ಕಲ್ಲಿನಿಂದರೆಯುವುದು) ಕ್ವಾಧ (ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮೂಲಿಕೆಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುದಿಸುವುದು) ಹಿಮ (ತಣ್ಣೀರಿನಲ್ಲಿ ಮೂಲಿಕೆಯನ್ನು ಕೆಲವು ಸಮಯ ಅಥವಾ ಇಡೀ ದಿನ ಕುಟ್ಟಿ ನೆನೆಸಿ ಔಷಧವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು) ಘಾಂಟಿ (ಔಷಧ ವ್ರವ್ಯವನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಜಜ್ಜಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಔಷಧ) ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕಷಾಯಗಳು ಐದು ವಿಧ, ಹೇಳಿರುವ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿಂದ ಉತ್ತರೋತ್ತರ ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಅದರ ಮುಂದಿನದು ಲಘು ಅಂದರೆ ಜಾಗ್ರತೆ ಜೀರ್ಣವಾಗತಕ್ಕದ್ದು. ಸ್ವರಸಕ್ಕಿಂತ ಕಲ್ಪ ಲಘು, ಕಲ್ಪಕ್ಕಿಂತ ಕ್ವಾಧ ಲಘು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ.

ಅಹತಾತ್ಮತಃ ಕ್ಷಣಾಕೃತ್ವಾದ್ರವ್ಯಾತ್ ಸುಷ್ಣಾತ್ ಸಮುದ್ಧರೇತ್ ||

ವಸ್ತ್ರನಿಷ್ಪತ್ತೋಯಸ್ವರಸಸ್ವರಃ ಉಚ್ಯತೆ || ೨ ||

ಕುಡನಂಚೂರ್ಣತಂದ್ರವ್ಯಂಕ್ಷಿಪ್ತಂಚದ್ವಿಗುಣೇಜಲೇ ||

ಅಹೋರಾತ್ರಂಸ್ಥಿತಂತಸ್ಮಾದ್ಭವೇದ್ವಾರಸಃ || ೩ ||

ಅದಾಯ ಶುಷ್ಕದ್ರವ್ಯಂವಾಸ್ವರಸಾನಾಮಸಂಭವೇ ||

ಜಲೇಷ್ವಗುಣಿತಸಾಧ್ಯಂಪಾದಶಿಷ್ಯಂಚಗೃಹ್ಯತೇ

|| ೪ ||

ಸ್ವರಸಸ್ಯಗುರುತ್ವಾಚ್ಚಪಲಮರ್ಥಂಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||

ನಿಶೋಷಿತಂಚಾಗ್ನಿಸಿದ್ಧಂಪಲಮಾತ್ರಂರಸಂಪಿಬೇತ್

|| ೫ ||

ಸ್ವರಸವೆಂದರೆ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಮೂಲಿಕೆಯನ್ನು ಆಗತಾನೇ ತಂದು ಬಾಡಿ ಹೋಗುವ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಹಿಂಡಿತೆಗೆಯುವ ರಸಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಈ ರೀತಿ ಹಸಿಯಾದ ಮೂಲಿಕೆಯನ್ನು ತಂದು ಸ್ವರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕುಡವ ಪರಿಮಾಣ ಅಂದರೆ ಹದಿನಾರು ತೊಲ ದಷ್ಟು ಒಣಗಿದ ಮೂಲಿಕೆಯನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ ದ್ವಿಗುಣ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಮೂವತ್ತೆರಡು ತೊಲ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿವಸ ಪೂರ್ಣ ನೆನೆಯಲಿಟ್ಟು ಮಾರ ನೆಯ ದಿವಸ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹಿಂಡಿಕೊಂಡು ತೆಗೆಯುವ ರಸವೂ ಸ್ವರಸವೆಂದೇ ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ. ತಾತ್ಪರ್ಯ ಮೂಲಿಕೆಯನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ ದ್ವಿಗುಣ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿವಸ ಪೂರ್ಣ ನೆನೆಯಲಿಟ್ಟು ಅದರಿಂದ ಮಾರನೆಯ ದಿವಸ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ರಸವೂ ಸ್ವರಸಕ್ಕೆ ಸಮನಾಗುತ್ತದೆಂದು ಮುಖ್ಯ ತಾತ್ಪರ್ಯ ಈ ಒಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ವಿಧದಲ್ಲಿ ಯಾವುದೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಒಣಗಿದ ಮೂಲಿಕೆಯನ್ನು ತಂದು ಅದಕ್ಕೆ ಅಷ್ಟಗುಣ (ಎಂಟರಷ್ಟು) ನೀರನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಾಲು ಭಾಗ ಉಳಿಯುವವರಿಗೂ ಕಾಯಿಸಿ ನಂತರ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಉಪಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಇದೂ ಸ್ವರಸದಷ್ಟೇ ಗುಣಕರವಾದ ಕಷಾಯವಾಗುತ್ತದೆ ಈ ಸ್ವರಸವನ್ನು ರೋಗಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದಾಗ್ಯೂ ಮೂಲಿಕೆಯ ಶಕ್ತಿಯು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಅರ್ಧಪಲ (ಎರಡು ಅಥವಾ ಒಂದೆವರೆ ತೊಲ) ದಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಆದರೆ ಹಸಿಯ ಮೂಲಿಕೆಯ ರಸ ಸಿಕ್ಕದೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿರುವ ಒಣಮೂಲಿಕೆಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಸ್ವರಸದ ಪ್ರತಿನಿಧಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ಒಂದು ಪಲವೇ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಮಧುಶ್ವೇತಾಗುಡಂಕ್ಷಾರಾಂಜೀರಕಂಲವಣಂತಥಾ ||

ಘೃತಂತ್ಪಲಂಚಚೂರ್ಣಾದೀನ್ಮೂಲಮಾತ್ರಾನ್ರಸೇಕ್ಷಿಪೇತ್ || ೬ ||

ಸ್ವರಸವನ್ನು ರೋಗಿಗೆ ಪಾನಮಾಡಿಸತಕ್ಕ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಅದರೊಂದಿಗೆ ಬೇರೆ ಎನನ್ನಾದರೂ ಕೂಡಿಸಬೇಕಾಗಿ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಅದರ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಕೂಡ ಅವರೇ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸರಿ, ಒಂದು ವೇಳೆ ಹೇಳದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಸೇರಿಸಬಹುದೆಂಬ ಅನುಮಾನ ಬಂದರೆ ಅದರ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಂದು ಗುರ್ತನ್ನು ಗೊತ್ತು ಮಾಡುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವರಸದಲ್ಲಿ ಜೇನು, ಬಿಳೀಕಲ್ಲು, ಸಕ್ಕರೆ, ಬೆಲ್ಲ, ಕ್ಷಾರಗಳು, ಜೀರಿಗೆಯಚೂರ್ಣ, ಉಪ್ಪು, ಘೃತ, ತೈಲ, ಚೂರ್ಣ

ಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಯಾವುದನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕಾದರೂ ಒಂದು ತೋಲ ಪರಿಮಾಣ (ಒಂದು ತೋಲ) ಸೇರಿಸಬೇಕು.

ಅಮೃತಾಯಾರಸಃ ಕ್ಷ್ಣಾದ್ರಯುಕ್ತಸ್ಸರ್ವಪ್ರಮೇಹಜಿತ್ ||

ಹರಿದ್ರಾಚೂರ್ಣಯುಕ್ತೋವಾರಸೋಧಾತ್ಯಾಸ್ಸಮಾಕ್ಷಿಕಃ || ೭ ||

ರೋಗನಾಶಕಗಳಾದ ಕೆಲವು ಸ್ವರಸಗಳ ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಹಸಿಯ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ತಂದು ಕುಟ್ಟಿ ಹಿಂಡಿದರಸ ಎರಡು ತೋಲಕ್ಕೆ ಒಂದು ತೋಲ ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕೊಡುತ್ತ ಬಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಮೇಹವೂ ನಾಶವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ನೆಲ್ಲಿಕಾಯನ್ನು ತಂದು ಕುಟ್ಟಿ ಎರಡು ತೋಲರಸವನ್ನು ತೆಗೆದು ಅದಕ್ಕೆ ಒಂದು ತೋಲದಷ್ಟು ಅರಿಸಿನದ ಪುಡಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಟ್ಟರೂ ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಮೇಹಗಳೂ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ವಾಸಕಸ್ವರಸಃ ಪೇಯೋನುಧುನಾರಕ್ತಪಿತ್ತಜಿತ್ ||

ಜ್ವರಕಾಸಕ್ಷಯಹರಃ ಕಾಮಲಾಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತಹಾ || ೮ ||

ತ್ರಿಫಲಾಯಾರಸಃ ಕ್ಷ್ಣಾದ್ರಯುಕ್ತೋದಾವೀರಸೋಫವಾ ||

ನಿಂಬಸ್ಯವಾಗುಡೂಚ್ಯಾವಾಪೀತೋಜಯತಿಕಾಮಲಾಂ || ೯ ||

ರಕ್ತಪಿತ್ತ ಮೊದಲಾದ ರೋಗಗಳಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಸ್ವರಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಆಡುಸೋಗೇ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ ಎರಡು ತೋಲ ತೆಗೆದು ಒಂದು ತೋಲ ಜೇನು ತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ರಕ್ತಪಿತ್ತರೋಗವು ಶಾಂತವಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ಜ್ವರ, ಕೆಮ್ಮು, ಕ್ಷಯರೋಗ, ಕಾಮಲಾರೋಗ, ಶ್ಲೇಷ್ಮರೋಗ, ಪಿತ್ತ ರೋಗಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಸಹ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತವೆ ತ್ರಿಫಲಾರಸವಾಗಲಿ, ಮರ ದರಿಸಿನದ ರಸವಾಗಲಿ, ಬೇವಿನ ರಸವಾಗಲಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯ ರಸವಾಗಲಿ ಎರಡು ತೋಲದಷ್ಟು ತೆಗೆದು ಒಂದು ತೋಲ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಯುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಕಾಮಲಾರೋಗವು ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಗುಣಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಪೀತೋಮರಿಚಚೂರ್ಣೇನತುಲಸೀಪತ್ರಜೋರಸಃ ||

ದ್ರೋಣಪುಷ್ಪೀರಸೋವಾಪಿನಿಹಂತಿವಿಷಮಜ್ವರಾನ್ || ೧೦ ||

ವಿಷಮಜ್ವರ ನಿವರ್ತಕವಾದ ಸ್ವರಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ತುಲಸಿಯ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ ಎರಡು ತುಲವಾಗಲಿ, ತುಂಬೆಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ ಎರಡು ತುಲವಾಗಲಿ ಇದರೊಡನೆ ಒಂದು ತೋಲ ಮೆಣಸಿನಕಾಳಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ವಿಷಮಜ್ವರ ಕೂಡ ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಜಂಜ್ವಾಮ್ರಾಮಲಕೀನಾಂ ಚ ಪಲ್ಲವೋತ್ಕೋರಸೋಜಯೇತ್ ||

ಮಧ್ವಾಜ್ಯಕ್ಷೇರಸಂಯುಕ್ತೋರಕ್ತಾತೀಸಾರಮುಲ್ಬಣಂ ||೧೧||

ರಕ್ತಾತೀಸಾರನಿವರ್ತಕವಾದ ಸ್ವರಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ನೇರಿಲಚಿಗುರು, ಮಾವಿನಚಿಗುರು, ನೆಲ್ಲಿಯಚಿಗುರು, ಇವುಗಳ (ಎರಡು ತೊಲ) ಸ್ವರಸದ ಜೊತೆಗೆ ಒಂದು ತೊಲ ಜೇನು, ತುಪ್ಪ, ಹಾಲು, ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ರಕ್ತಾತೀಸಾರವು ಅತ್ಯಲ್ಪಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಕ್ರಮೇಣ ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ಥೂಲಬಬ್ಬುಲಿಕಾಪತ್ರರಸಃಪಾನಾದ್ವ್ಯಪೋಹತಿ ||

ಸರ್ವಾತಿಸಾರಾನ್ ಸ್ಥೂನಾಕಕುಟಿಜತ್ಸಗ್ರಸೋಥವಾ || ೧೨ ||

ಸ್ಥೂಲಬಬ್ಬುಲಿಕಾ ಎಂದರೆ ಜಾಲಿಯಚಿಗಿನ ರಸವನ್ನಾಗಲಿ, ಹೆಮ್ಮರದ ಚಕ್ಕೆಯ ರಸವನ್ನಾಗಲಿ, ಕೊಡಸದ ತೊನ್ನೆಯ ರಸವನ್ನಾಗಲಿ, ಎರಡು ತೊಲ ಪಾನಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ನಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಅತಿಸಾರವೂ ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆದ್ರ್ವಕಸ್ವರಸಃಕ್ಷಾದ್ರಯುಕ್ತೋವೃಷಣವಾತನುತ್ ||

ಶ್ವಾಸಕಾಸಾರುಚೀರ್ಹಂತಿಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಂವ್ಯಪೋಹತಿ || ೧೩ ||

ವಾತರೋಗ ನಾಶಕವಾದ ಸ್ವರಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಹಸಿಶುಂಠಿಯ ರಸ ಎರಡು ತೊಲಕ್ಕೆ ಒಂದು ತೊಲ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿದರೆ ವೃಷಣ ವಾತವೆಂದರೆ ತರಡು ಬಾತುಕ್ಕೊಳ್ಳುವುದು, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಅರೋಚಕ. ನೆಗೆಡಿ, ಇಂಗಳನ್ನು ಒಡನೆಯೇ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಬೀಜಪೂರರಸಃಪಾನಾನ್ಮಧುಕ್ಷಾರಯುತೋಜಯೇತ್ ||

ಪಾರ್ಶ್ವಹೃದ್ಬಸ್ತಿಶೂಲಾನಿಕೋಷ್ಯವಾಯುಂಚದಾರುಣಂ || ೧೪ ||

ಮಾದಳದ ಹಣ್ಣಿನ (ಎರಡು ತೊಲ) ರಸದ ಜೊತೆಗೆ ಒಂದು ತೊಲ ಜೇನು, ಒಂದು ತೊಲ ಯವಕ್ಷಾರ ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಯುವುದರಿಂದ ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲೆ, ಹೃದಯಶೂಲೆ, ವಸ್ತಿಶೂಲವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರಾಶಯಶೂಲೆ, ಭಯಂಕರವಾದ ಕೋಷ್ಯವಾಯು (ಉದರವಾಯು) ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ಶತಾನರ್ಯಾತ್ಮಮಧುನಾಸಿತ್ತಶೂಲಹರೋರಸಃ ||

ನಿಶಾಚೂರ್ಣಯುತಃಕನ್ಯಾರಸಃಸ್ನಿಹಾಪಚೀಹರಃ || ೧೫ ||

ಅಷಾಢೇಬೇರಿನ ಸ್ವರಸ ಎರಡು ತೊಲದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ತೊಲ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ ತೆಗದುಕೊಂಡರೆ ಪಿತ್ತಜನ್ಯವಾದ ಉದರಶೂಲ ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಳಿಸರದ ಬೇರಿನ ರಸ ಎರಡು ತೊಲದ ಜೊತೆಗೆ ಒಂದು ತೊಲ ಅರಿಸಿನದ ಪುಡಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿದರೆ ಪ್ಲೀಹಾಭಿವೃದ್ಧಿ, ಅಪಚಿ ಎಂದರೆ ಅದೊಂದು ವಿಧವಾದ ಗಂಡಮಾಲೆ ಈ ಎರಡನ್ನೂ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಲಂಬುಷಾಯಾಸ್ವರಸೋಪೀತೊದ್ವಿಪಲಮಾತ್ರಯಾ ||

ಅಪಚೀಗಂಡಮಾಲಾಸಾಂಕಾಮಲಾಯಾಶ್ಚ ನಾಶನಃ || ೧೬ ||

ಅಲಂಬುಷಾ ಎಂದರೆ ಗೊಂಡೇ ಗಿಡ ಅನಂತನ ಗೊಂಡೇ ಎಂಬದಾಗಿಯೂ ವ್ಯವಹಾರವಿದೆ, ಇದರ ರಸ ಎರಡುಪಲ ಮಾತ್ರ ಪಾನಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅಪಚಿ ಎಂಬ ಗಂಡಮಾಲೆಯ ಹಳೆಯಹುಣ್ಣು, ಗಂಡಮಾಲೆ, ಕಾಮಿಲಾ ರೋಗ ಇವುಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ರಸೋಮುಂಡ್ಯಾಸ್ಸ ಕೊಷ್ಣೊ ವಾನುರಿಚೈಕೀವಧೂಲಿತಃ ||

ಜಯೇತ್ಸಪ್ತದಿನಾಭ್ಯಾಸಾತ್ಸೂರ್ಯಾವರ್ತಾರ್ಘಭೇದಕೌ || ೧೭ ||

ಮುಂಡಿ ಎಂದರೆ ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಕೆಂಪಾದ ಚಂಡುಳ್ಳ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಗಿಡ, ಗೊಂಡೇ ಗಿಡವೆಂದೂ ಅನಂತನ ಗೊಂಡೆ ಎಂದೂ ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿವೆ. ಇದರ ಎರಡುತೊಲ ಬಿಸಿಸ್ವರಸಕ್ಕೆ ಒಂದು ತೊಲ ಮೆಣಸಿನಕಾಳಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಏಳು ದಿವಸ ಸಾಧನೆಮಾಡುತ್ತ ಬಂದರೆ ಸೂರ್ಯಾವರ್ತ, ಅರ್ಧಾವರ್ಭೇದಕವೆಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಶಿರೋವಾತ (ಅರತಲೆನೋವು)ಗಳೂ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ಬ್ರಾಹ್ಮೀಕೂಷ್ಮಾಂಡಷಡ್ಗ್ರಂಥಾಶಂಖಿನೀಸ್ವರಸಾಃಪೃಥಕ್ ||

ಮಧುಕುಷ್ಮಯುತಾಃಸೀತಾಸ್ಸವೊನ್ಮಾದಾಪಹಾರಿಣಃ || ೧೮ ||

ಒಂಥಲಗನ ಸೊಪ್ಪು, ಬೂದಿಕುಂಬಳಕಾಯಿ, ಬಜೆ, ಶಂಖಿನಿ(ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆ ಎಂದು ಕೆಲವರೂ, ಈಶ್ವರಿ ಎಂದು ಕೆಲವರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಈಶ್ವರಿ ಎನ್ನುವುದೇ ಸಮವೆಂದು ತೋರುತ್ತದೆ) ಇವುಗಳ ಸ್ವರಸ ಎರಡು ತೊಲದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ತೊಲ ಜೇನು ಮತ್ತು ಒಂದು ತೊಲ ಚಂಗಲಕೊಷ್ಟದ ಹುಡಿ ಎರಡನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಯುತ್ತ ಬರುವುದರಿಂದ ಉನ್ನಾದ ಎಂದರೆ ಬುದ್ಧಿ ಭ್ರಂಶರೋಗವು ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ

ಕೂಷ್ಮಾಂಡಕಸ್ಯಸ್ವರಸೋಗುಡೇನಸಹಯೋಜಿತಃ ||

ದುಷ್ಪ ಕೋದ್ರವಸಂಜಾತಮದಂಪಾನಾನ್ಯೈಫೋಹತಿ || ೧೯ ||

ಬೂದಿಕುಂಬಳಕಾಯಿನ ಸ್ವರಸ ಎರಡು ತೊಲದ ಜೊತೆಗೆ ಒಂದು ತೊಲ ಜಿಲ್ಲವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪಾನಮಾಡಿದರೆ, ದುಷ್ಟ ಎಂದರೆ ಮುಗ್ಗಿ ಹಾಳಾಗಿ ಹೋಗಿರುವ ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮದ ಮುಂತಾದ ಹಿಂಸೆಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಬಡ್ಗಾದಿಚ್ಛಿನ್ನಗಾತ್ರಸ್ಯಕಲ್ಮಾಸಪೂರಿತೋವ್ರಣಃ ||

ಗಾಂಗೇರುಕೀಮೂಲರಸೈರ್ಜಾರ್ಜಯತೇಗತವೇದನಃ || ೨೦ ||

ಯಾವುದಾದರೂ ಆಯುಧಗಳಿಂದ ಶರೀರದ ಯಾವ ಭಾಗಕ್ಕಾವರೂ ಪೆಟ್ಟು ತಗಲಿ ದೊಡ್ಡ ವ್ರಣವಾದಲ್ಲಿ ಕಳ್ಳಗಂಜ್ಜೆ ಬೇರಿನ ರಸವನ್ನು ಆ ವ್ರಣದ ತುಂಬ ಲೇಪಮಾಡಿದರೆ ಶಸ್ತ್ರಾಘಾತದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ನೋವು ಮತ್ತು ವ್ರಣಸಹ ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುಟಪಾಕಸ್ಯಕಲ್ಮಸ್ಯಸ್ವರಸೋಗೃಹ್ಯತೇಯತಃ ||

ಅತಸ್ತುಪುಟಪಾಕಾನಾಂಯುಕ್ತಿರತ್ರೋಚ್ಯತೇನುಯಾ || ೨೧ ||

ಪುಟಪಾಕಸ್ಯಮಾತ್ರೇಯಂಲೇಪಸ್ಯಾಂಗಾರವರ್ಣತಾ ||

ಲೇಪಂಚದ್ವ್ಯಂಗುಲಂಸ್ಥೂಲಂಕುರ್ಯಾದ್ವಾಂಗುಲಮಾತ್ರಕಂ || ೨೨ ||

ಕಾಶ್ಮೀರೀವಟಿಜಂಬ್ವಾದಿಪತ್ನೈರ್ವೇಷ್ಯನಮುತ್ತಮಂ ||

ಪಲಮಾತ್ರಂರಸೋಗ್ರಾಹ್ಯಃಕರ್ಷಮಾತ್ರಂನುಧುಕ್ಷಿಪೇತ್ || ೨೩ ||

ಕಲ್ಮಚೂರ್ಣದ್ರವಾದ್ಯಾಸ್ತುಜ್ಞೇಯಾಸ್ವರಸವದುಧೈಃ ||

ಪುಟಪಾಕ ಮತ್ತು ಕಲ್ಮ ಈ ಎರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವರಸ ತೆಗೆಯುವಂತೆಯೇ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯುತ್ತದೆಯಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಕಲ್ಮ ಮತ್ತು ಪುಟಪಾಕ ಇವುಗಳ ನಿರ್ಮಾಣ ಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಒಟ್ಟಾಗಿಯೇ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ, ಪುಟಪಾಕ ಮಾಡತಕ್ಕ ಮೂಲಿಕೆಯನ್ನು ಜಜ್ಜಿ, ಹೊನ್ನೆ, ಅಲ, ನೇರಲು ಈ ಎಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಎರಡು ಅಥವಾ ಒಂದಂಗಳು ವಸ್ತುವಾಗಿ ಗೋಧಿಯ ಹಿಟ್ಟನ್ನೂ ಮಣ್ಣನ್ನೂ ಮೆತ್ತಿ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮೇಲೆ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಬೇಕು ಮೇಲಿನ ಲೇಪವು ಮಶಿಯ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಬಂದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮೇಲಿನದೆಲ್ಲಾ ಕಿತ್ತುಹಾಕಿ ಒಳಗಿರುವ ಷಕ್ತವಾದ ಔಷಧವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಒಂದು ವಲಪ್ರಮಾಣ (ಮೂರು ಅಥವಾ ನಾಲ್ಕು ತೊಲ) ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ತೊಲ ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಕಲ್ಮ, ಚೂರ್ಣ, ಇನ್ನು ಮೊದಲಾದ ಸೇರಿಸತಕ್ಕ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸ್ವರಸಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸುವಂತೆಯೇ ಸೇರಿಸಬೇಕು.

ತತ್ಕಾಲಾಕೃಷ್ಯಕುಟಿಜತ್ವಚಂತಂಡುಲವಾರಿಣಾ || ೨೪ ||

ಸಿಷ್ಣಾಂಚತುಪ್ಪಲಮಿತಾಂಜಂಬೂಪಲ್ಲವನೇಷ್ವಿತಾಂ ||

ಸೂತ್ರೇಣಬದ್ಧಾಂಗೋಧೂಮವಿಷ್ಟೇನಪರಿವೇಷ್ಟಿತಾಂ || ೨೫ ||
 ಲಿಪ್ತಾಂಚಘನಪಂಕೇನಗೋಧೂಮೈರ್ವಹ್ನಿನಾದಹೇತ್ ||
 ಅಂಗಾರವರ್ಣಾಂಚಮೃದಂದೃಷ್ಟಾವಹ್ನೇಸ್ಸಮುದ್ಧರೇತ್ || ೨೬ ||
 ತತೋರಸಂಗೃಹೀತ್ವಾಚಶೀತಂಕ್ವಾದ್ರಯುತಂಪಿಚೇತ್ ||
 ಜಯೇತ್ಸರ್ವಾತಿಸಾರಾನ್ದುಸ್ತರಾನ್ ಸುಚಿರೋತ್ಥಿತಾನ್ || ೨೭ ||

ಕೊಡಸದ ತ್ವಕ್ತಿನ ಪುಟಪಾಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಹಸಿಯದಾದ ಅಂದರೆ ಆಗ ತಾನೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಂದ ಕೊಡಸದ ತೊಪ್ಪೆಯನ್ನು, (ನಾಲ್ಕು ಪಲ) ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ತೊಳದೆ ನೀರಿನಿಂದ ಅರದು ನೇರಲ ಎಲೆಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಿ ನೂಲಿ ನಿಂದ ಸುತ್ತಿ ಗೋಧಿಯ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಅದರ ಮೇಲೆ ಮತ್ತಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಕೆಮ್ಮಣ್ಣನ್ನು ಬಳಿದು ಬೆರಣಿಯಿಂದ ಪುಟಪಾಕಿ ಮೇಲ್ಮೆಮತ್ತಿರುವ ಮಣ್ಣು ಕಪ್ಪಾಗದ ಮೇಲೆ ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದು ಮೇಲಿನ ಮಣ್ಣನ್ನೆಲ್ಲಾ ಉದುರಿಸಿ ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡಿಕೊಂಡು ರಸವು ತಣ್ಣಗಾದ ಮೇಲೆ ಅದಕ್ಕೆ ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪಾನಮಾಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಭಯಂಕರವಾದ ಅತಿಸಾರವು ಕೂಡ ಸುಲಭವಾಗಿ ಗುಣಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಎಷ್ಟುಕಾಲ ಹಳೆಯ ಅತಿಸಾರವಾದರೂ ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲ.

ಕಂಡಿತಂತಂಡುಲಪಲಂಜಲೇಷ್ಟಗುಣಿತೇಕ್ಷಪೇತ್ ||
 ಭಾವಯಿತ್ವಾಜಲಂಗ್ರಾಹ್ಯಂದೇಯಂಸರ್ವತ್ರಕರ್ಮಸು || ೨೮ ||

ಒಂದು ಪಲ (ಮೂರು ವ ನಾಲ್ಕು ತೊಲ) ಚನ್ನಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿ ತೊಳಸಿದ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಎಂಟರಷ್ಟು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನಸಿ ಇರಿಸಿದ್ದು ತಂಡುಲೋದಕವೆಂದು ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರೂ ಇದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು

ಅರಲುತ್ವಕ್ಕೃತಶ್ಚೈವಪುಟಪಾಕೋಗ್ನಿದೀಪನಃ ||
 ಮಧುಮೊಚರಸಾಭ್ಯಾಂಚಯುಕ್ತಸ್ಸರ್ವಾತಿಸಾರಜಿತ್ || ೨೯ ||

ಅರಲು ಎಂದರೆ ಹೆಮ್ಮರದ ಚಕ್ಕೆಯ ಪುಟಪಾಕವನ್ನು ಮಾಡಿ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಅಗ್ನಿ ಅಂದರೆ ಜರರಾಗ್ನಿಗೆ ದೀಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಪುಟಪಾಕ ರಸದ ಜೊತೆಗೇನೇ ಜೇನು ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಮೋಚರಸವೆಂದರೆ ಬೂರಗದ ರಾಳ ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಅತಿಸಾರವನ್ನೂ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಸ್ಯಗ್ರೋಧಾಥೇಶ್ಚ ಕಲ್ಕೇನಪೂರಯೇದ್ಗಾರತಿತ್ತಿರೇಃ ||
 ನಿರಂತ್ರಮುದರಂಸಮ್ಯಕ್ಪುಡಪಾಕೇನತತ್ಪಚೇತ್ || ೩೦ ||
 ತತ್ಕಲ್ಮಸ್ಯರಸಃಕ್ವಾದ್ರಯುಕ್ತಸ್ಸರ್ವಾತಿಸಾರನುತ್ ||

ನೈಗ್ರೋಧಾದಿ ಎಂದರೆ ಅಲ, ಅತ್ತಿ, ಅಶ್ವತ್ಥ, ಬಸ, ವೇತಸವೆಂಬದಾಗಿ ನೈಗ್ರೋಧಾದಿಗಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರತಕ್ಕ ಮರಗಳ ಚಕ್ಕೆಯನ್ನು ತಂದು ನೀರಿನಿಂದ ರದು ಕಲ್ಪಮಾಡಿ, ತಿತ್ತಿರಿ ಎಂದರೆ ಬಿಳಿ ಕವಟದ ಹಕ್ಕಿಯನ್ನು ಕೊಂದು ಅದರ ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿರುವುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ತೆಗೆದು ಈ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಅದರಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಪುಟಿ ಸಾಕ ವಿಧಾನದಿಂದ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಅದರ ರಸ ಎರಡು ತೊಲಕ್ಕೆ ಒಂದು ತೊಲ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಅತಿಸಾರವನ್ನು ನಿವಾರಣಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಪುಟಿಸಾಕೇನವಿಪಚೇತ್ಸಪಕ್ವಂದಾದಿಮೀಫಲಂ || ೩೧ ||

ತದ್ರಸೋಮಧುಸಂಯುಕ್ತಸ್ಸರ್ವಾತೀಸಾರನಾಶನಃ ||

ಒಳ್ಳೆ ದಾಳಿಂಬರಿಯ ಕಾಯನ್ನು ಪುಟಿಸಾಕವಿಧಾನದಿಂದ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಎರಡು ತೊಲ ಅದರ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಒಂದು ತೊಲ ಜೇನು ಸೇರಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಅತಿಸಾರವು ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ. ದಾಳಿಂಬದ ಕಾಯಿನಲ್ಲಿಯೇ ತಯಾರಿಸುವದು ರೂಢಿಯಾದ ಅನುಭವ

ಬೀಜಪೂರಾಮ್ರಜಂಬೂನಾಂಪಲ್ಲನಾನಿಜಟಾಃಪೃಥಕ್ || ೩೨ ||

ವಿಪಚೇತ್ಸಪಟಿಸಾಕೇನಕ್ನಾದ್ರಯುಕ್ತಶ್ಚತದ್ರಸಃ ||

ಭರ್ದಿಂನಿವಾರಯೇದ್ಧ್ಯೂರಾಂಸರ್ವದೋಷಸಮುದ್ಭವಾಂ || ೩೩ ||

ಮಾದಳದ ಚಿಗರು, ಮಾವಿನ ಚಿಗರು, ನೇರಲ ಚಿಗರು, ಮತ್ತು ಇವುಗಳ ಸ್ವರ್ಣಕ ಬೇರು, ಇವುಗಳನ್ನು ಪುಟಿಸಾಕ ವಿಧಾನದಿಂದ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ಭಯಂಕರ ವಾದ ವಮನ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ

ಪಿಷ್ಪಾನಾಂವೃಷಷತ್ರಾಣಾಂಪುಟಿಸಾಕರಸೋಹಿಮಃ ||

ಮಧುಯುಕ್ತಜಯೇದ್ರಕ್ತಪಿತ್ತಕಾಸಜ್ವರಕ್ಷಯಾನ್ || ೩೪ ||

ಆಡುಸೋಗೆಯ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಜನ್ನಾಗಿ ಅರದು ಪುಟಿಸಾಕ ವಿಧಿಯಿಂದ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ರಸವನ್ನು ಎರಡು ತೊಲದಷ್ಟು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತಣ್ಣಗಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ತೊಲ ಜೇನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಯುವುದರಿಂದ ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಕೈಮ್ಮು, ಜ್ವರ, ಹ್ವಯರೋಗ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಶಮನವೊಂದುತ್ತವೆ.

ಪಚೇತ್ಸಮದ್ರಂಸಪಂಚಾಂಗಾಪುಟಿಸಾಕೇನತದ್ರಸಃ ||

ಪಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣಸಂಯುಕ್ತಃಕಾಸಶ್ವಾಸಕಫಾಶಹಃ || ೩೫ ||

ನೆಲಗುಳ್ಳದ ಗಿಡವನ್ನು ಹುಟ್ಟು ಕಾಯಿ ಸಹಿತವಾಗಿ ಸಮೂಲಕಿತ್ತು ತಂದು ಚನ್ನಾಗಿ ಜಜ್ಜಿ ಪುಟಿಸಾಕವಿಧಿಯಿಂದ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆದು

ಕೊಂಡು ಒಂದು ತೊಲ ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಯುವುದರಿಂದ
ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಶ್ಲೇಷ್ಮ, ಇವುಗಳನ್ನು ಗುಣಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ನಿಭೀತಕಫಲುಕಿಂಚಿದ್ಧೃತೇನಾಭ್ಯಜ್ಯಲೇಪಯೇತ್ ||

ಗೊಧೂಮಸಿಷ್ಟೇನಾಂಗಾರೈರ್ವಿಪಚೇತ್ತು ಟಿಪಾಕವತ್ || ೩೬ ||

ಕತಃಪಕ್ಷಂಸಮುದ್ಧೃತ್ಯತ್ವಚುತಸ್ಯಮುಖೇಕ್ಷಿಪೇತ್ ||

ಕಾಸಶ್ವಾಸಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಸ್ವರಭಂಗಾನ್ ಜಯೇತ್ತತಃ || ೩೭ ||

ತಾರೇಕಾಯನ್ನು ತಂದು ಅದರ ಮೇಲೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸವರಿ ಮೇಲೆ
ಗೋಧೀಹಿಟ್ಟನ್ನು ಮೆತ್ತಿ ಪುಟಪಾಕ ಕ್ರಮದಿಂದ ವಾಕವಾಡಬೇಕು. ಪಕ್ಷ
ವಾದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದು ಅದರ ತೊಪ್ಪೆಯನ್ನು
ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಅಗಿದು ಬರುವ ರಸವನ್ನು ನುಂಗುತ್ತ ಬಂದರೆ
ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ನೆಗಡಿ, ಧ್ವನಿ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗಿರುವುದು ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಗುಣ
ವಾಗುತ್ತವೆ.

ಚೂರ್ಣಂಕಿಂಚಿದ್ಧೃತಾಭ್ಯಕ್ತಂಶುಂಠ್ಯಾಏರಂಡಜೈರ್ದಘೈಃ ||

ವೇಷ್ಣಿತಂಪುಟಪಾಕೇನನಿಪಚೇನ್ಮಂದವಹ್ನಿನಾ || ೩೮ ||

ತತಲದ್ಧೃತ್ಯತಚ್ಚೂರ್ಣಂಗ್ರಾಹ್ಯಂಪ್ರಾತಸ್ಸಿತಾನಿಸ್ವಿತಂ ||

ತೇನಯಾಂತಿಶಮಂಸೀಡಾಅಮಾತೀಸಾರಸಂಭವಾಃ || ೩೯ ||

ಶುಂಠಿಯ ದಪ್ಪವಾದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಹರಳಿನ ಎಲೆಯಲ್ಲಿ
ಸುತ್ತಿ ಪುಟಪಾಕಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಮಾಡಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸಮವಾಗಿ ಸಕ್ಕರೆ
ಯನ್ನು ಬೆರಸಿ ಬೆಳಗಿನ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಅಮಾತಿಸಾರ ಮತ್ತು
ಅಮಾತಿಸಾರ ಸಂಬಂಧವಾದ ಹೊಟ್ಟೆನೋವು ಮೊದಲಾದವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಶಮನ
ವಾಗುತ್ತವೆ.

ಶುಂಠೀಕಲ್ಪಂವಿನಿಕ್ಷಿಪ್ಯರಸೈರೇರಂಡಮೂಲಜೈಃ ||

ವಿಪಚೇತ್ತು ಟಿಪಾಕೇನತದ್ರಸಃಕ್ಲಾದ್ರಸಂಯುತಃ || ೪೦ ||

ಅಮವಾತಸಮುದ್ಧೃತಾಂಸೀಡಾಂಜಯತಿದುಸ್ತರಾಂ ||

ಶುಂಠಿಯನ್ನು ತಂದು ಹರಳುಬೇರಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಅರದು ಪುಟಪಾಕ ಕ್ರಮ
ದಿಂದ ಪಕ್ಷಮಾಡಿ ರಸ ಎರಡು ತೊಲ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಒಂದು ತೊಲ ಜೇನು
ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಯುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಭಯಂಕರವಾದ ಅಮವಾತ
ಸಮ್ಬಂಧವಾದ ವ್ಯಥೆ ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೌರಣಂಕಂವಮಾದಾಯಪುಟಪಾಕೇನಸಾಚಯೇತ್ || ೪೧ ||

ಸತ್ಯಲಲವಣಸ್ತಸ್ಯಕಶ್ಚಾಶೋನಿಕಾರಣುತ್ ||

ಚೂರ್ಣದ ಗಡ್ಡೆಯನ್ನು ತಂದು ಪುಟಪಾಕಕ್ರಮದಿಂದ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಎರಡು ತೊಲ ಅದರ ರಸದ ಜೊತೆಗೆ ಒಂದು ತೊಲ ಉಪ್ಪು ಮತ್ತು ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ವಿಕಾರಗಳೆಲ್ಲಾ ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ.

ಶರಾವಸಂಪುಟೇದಗ್ಧಂಶೃಂಗಂಹರಿಣಜಂಪಿಬೇತಃ || ೪೨ ||
ಗನ್ಯೇನಸರ್ಪಿಷಾಯುಕ್ತಂಹೃಚ್ಯೂಲಂನಾಶಯೇದ್ಧೃವಂ ||

ಜಂಕೆಯ ಕೋಡನ್ನು ತಂದು ಕತ್ತರಿಸಿ ಮಣ್ಣಿನ ಶ್ರಾವೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಪುಟಪಾಕಕ್ರಮದಿಂದ ಅಂದರೆ ಶರಾವೆಗೆ ಮಣ್ಣನ್ನು ಸವರಿ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಪುಟಹಾಕಿ ಪಕ್ವವಾಗುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ತೆಗೆದು ಅದನ್ನು ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪ ದೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಹೃದಯಶಾಲೆಯು ಗುಣಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶಾರ್ಙ್ಗಧರ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ದ್ವಿತೀಯ ಖಂಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯ ಸಮಾಪ್ತ.

ದ್ವಿ ತೀ ಯಾ ಧ್ಯಾಯ .

ಪಾನೀಯಂಪೋಡಶಗುಣಂಕ್ಷುಣ್ಣೇದ್ರವ್ಯಪಲೇಕ್ಷಿಪೇತಃ ||
ಮೃತ್ಪಾತ್ರೈಕ್ವಾಥಯೇದ್ಗ್ಧೃವಮಷ್ಟಮಾಂಶಾವಶೇಷಿತಂ || ೧ ||
ತಜ್ಜಲಂಪಾಯಯೇದ್ಧೀಮಾನೋಷ್ಣಂಮೃದ್ವಗ್ನಿಸಾಧಿತಂ ||

ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಕಷಾಯಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ—ಔಷಧೋಪಯುಕ್ತ ಗಳಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿ ದ್ರವ್ಯದ ಹದಿನಾರರಷ್ಟು ನೀರನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಣ್ಣಿನಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮೃದ್ವಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಕಮಾಡಿ ಎಂಟರಲ್ಲಿ ಒಂದಂಶ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಕೊಂಡು ಕೊಂಚ ಬಿಸಿ ಇರುವಾಗಲೇ ಕುಡಿಸಬೇಕು. ಈ ಕಷಾಯ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಿಶೇಷಗಳುಂಟು. ಮೃದು, ಮಧ್ಯ, ಕಠಿನಗಳೆಂಬದಾಗಿ ಕಷಾಯ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಮೂರು ವಿಧ, ಮೃದು ದ್ರವ್ಯದ ಕಷಾಯ ಮಾಡುವಾಗ್ಯೆ ಚತುರ್ಗುಣ ಜಲವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕು, ಮಧ್ಯಮ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಅಷ್ಟ ಗುಣ ಜಲವನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಕಠಿನ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಪೋಡಶ ಗುಣಜಲ ಸೇರಿಸಿ ಕಷಾಯ ಮಾಡ ಬೇಕು. ಅಲ್ಲದೆ ಸಾಚನ ಮತ್ತು ಶೋಧನಗಳಿಗೆ ಕಷಾಯ ಕೊಡುವಾಗ್ಯೆ ಚತುರ್ಥಾಂತಕಷಾಯವನ್ನಿಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇದರ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಕೊಂಚ ಮಾತ್ರ ಅನುಭವದಿಂದಲೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಶ್ರುತಃ ಕ್ವಾಥಃ ಕಷಾಯಶ್ಚ ನಿತ್ಯೋದಸ್ಸನಿಗದ್ಯತೆ || ೨ ||
 ಆಹಾರರಸಪಾಕೇಚಸಂಜಾತೇದ್ವಿಪಲೋನ್ನಿತಂ ||
 ವೃದ್ಧವೈದ್ಯೋಪದೇಶೇನಪಿಬೇತ್ ಕ್ವಾಥಂ ಸುಪಾಚಿತಂ || ೩ ||
 ಕ್ವಾಥೇಕ್ಷಿಪೇತ್ಸಿತಾಮಂಶೈಶ್ಚ ತುರ್ಧಾಷ್ಟಮಷೋಡಶೈಃ ||
 ವಾತಪಿತ್ತಕಫಾತಂಕೆನಿಪರೀತಂ ಮಧುಸ್ಪೃತಂ || ೪ ||
 ಜೀರಕಂ ಗುಗ್ಗುಲುಂ ಕ್ಷಾರಂ ಲವಣಂ ಚ ಶಿಲಾಜತು ||
 ಹಿಂ ಗುಕ್ರಿಕಟುಕಂ ಚೈವ ಕ್ವಾಥೇ ಶಾಣೋವ್ವಿತಂ ಕ್ಷಿಪೇತ್ || ೫ ||
 ಕ್ಷೀರಂ ಘೃತಂ ಗುಡಂ ತೈಲಂ ಮೂತ್ರಂ ಚಾನ್ಯದ್ರವಂತಥಾ ||
 ಕಲ್ಮಂ ಚೂರ್ಣಾದಿಕಂ ಕ್ವಾಥೇನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ಕರ್ಷಸಮ್ಮಿತಂ || ೬ ||
 ಅಪಿಧಾನಮುಖೇಪಾತ್ರೈಜಲಂದುರ್ಜರತಾಂ ವ್ರಜೇತ್ ||
 ತಸ್ಮಾದಾವರಣಂ ತ್ಯಕ್ತ್ವಾ ಕ್ವಾಥಾದೀವಾಂನಿನಿಶ್ಚಯಃ || ೭ ||

ಕಷಾಯದ ಪರ್ಯಾಯ ನಾಮಗಳ್ಯಾವುನೆಂದರೆ—ಶ್ರುತ, ಕ್ವಾಥ, ಕಷಾಯ, ನಿತ್ಯೋದಸ್ಸನಿಗದ್ಯತೆ ಇವು ಪರ್ಯಾಯ ನಾಮಗಳು. ಭೋಜನ ಮಾಡಿದ ಆಹಾರವು ಚನ್ನಾಗಿ ಜೀರ್ಣವಾಗಿರುವಾಗ್ಯೈ ನೈದ್ಯರ ಹೇಳಿಕೆಯಂತೆ ಪಕ್ವವಾದ ಕಷಾಯವನ್ನು ಎರಡು ಪಲದಷ್ಟು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫಗಳು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿರುವಾಗ್ಯೈ ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನೂ, ಜೇನುತುಪ್ಪವಾದರೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿಯೂ ಸೇರಿಸಿಕುಡಿಯಬೇಕು. ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಜೀರಿಗೆಹುಡಿ, ಗುಗ್ಗುಲ, ಕ್ಷಾರಗಳು, ಲವಣಗಳು, ಶಿಲಾಜತು, ಇಂಗು, ತ್ರಿಕಟುಚೂರ್ಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ತುಲದಷ್ಟು ಶೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಹಾಲು, ತುಪ್ಪ, ಬೆಲ್ಲ, ಎಣ್ಣೆ, ಮೂತ್ರ, ಇನ್ನೂ ಏನಾದರೂ ದ್ರವದ್ರವ್ಯಗಳು, ಕಲ್ಮ, ಚೂರ್ಣಗಳು, ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸುವಾಗ್ಯೈ ಒಂದು ತೊಲದಷ್ಟು ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಕಷಾಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವಾಗ್ಯೈ ಪಾತ್ರೆಯ ಮುಚ್ಚಳವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿದ್ದರೆ ನೀರು ಬತ್ತದೆ ತೊಂದರೆಯಾಗುತ್ತದೆ, ಅದ್ದರಿಂದ ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸುವಾಗ್ಯೈ ಕಾಯಿಸತಕ್ಕ ಪಾತ್ರದ ಬಾಯನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ತೆಗೆದು ಕಾಯಿಸಬೇಕು.

ಗುಡೂಚೀಧಾನ್ಯಕಾರಿಷ್ಟರಕ್ತಚಂದನಪದ್ಮಕೈಃ ||
 ಗುಡೂಚ್ಯಾದಿಗಣಕ್ವಾಥಃ ಸರ್ವಜ್ವರಹರಸ್ಪೃತಃ || ೮ ||
 ದೀಪನೋದಾಹಹೃಲ್ಲಾಸತೃಷ್ಣಾಘರ್ಷ್ಯರುಚೀರ್ಜಯೇತ್ ||

ಜ್ವರಕಷಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿಬೀಜ, ಬೇವಿನಪಟ್ಟಿ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಪದ್ಮಕವೆಂಬ ಗಂದಿಗೆಜಿನಸು, ಇವುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಕಷಾಯವು ಸಮಸ್ತ ಜ್ವರಗಳನ್ನೂ ಶಮನಗೊಳಿಸುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿದೀಪನ, ಮೈಯ್ಯುರಿಯನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತದೆ; ಬಾಯಿ ನಿರುಬರುವುದು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ವಮನ, ಅರುಚಿ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನಿವಾರಣೆಮಾಡುತ್ತದೆ.

ನಾಗರಂದೇವಕಾಷ್ಠಂಚಧಾನ್ಯಕಂಬುಹತೀದ್ವಯಂ ||

ದದ್ಯಾತ್ಪಾಚನಕಂಪೂರ್ವಂಜ್ವರಿತಾನಾಂಜ್ವರಾಪಹಂ ||

ಕ್ಷುದ್ರಾಕಿರಾತತಿಕ್ತಂಚಶುಂಠೀಭಿನ್ನಾಚಸಾಷ್ಟರಂ ||

ಕಷಾಯಏಷಾಂಶಮಯೇತ್ಪ್ರೀತಶ್ಚಾಷ್ಟವಿಧಂಜ್ವರಂ ||

ಜ್ವರಪೀಡಿತನಿಗೆ ಶುಂಠಿ, ದೇವದಾರು, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ, ನೆಲಗುಳ್ಳ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಪಾಚನವಾಗಿಯೂ, ಜ್ವರನಾಶಕವಾಗಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಚಿರಾಯಿತ, ಶುಂಠಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಅಷ್ಟವಿಧ ಜ್ವರಗಳನ್ನೂ ಶಮನಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಗುಡೂಚೀಸಿಪ್ಪಲೀಮೂಲನಾಗರೈಃಪಾಚನಂಸ್ತೃತಂ || ೯ ||

ದದ್ಯಾದ್ವಾತಜ್ವರೇಪೂರ್ಣಲಿಂಗೇಸಪ್ತಮನಾಸರೆ ||

ಶಾಲಿಪರ್ಣೇಬಲಾದ್ರಾಕ್ಷಾ ಗುಡೂಚೀಸಾರಿನಾತಥಾ || ೧೦ ||

ಅಸಾಂಕ್ಷಾಫಂಸಿಬೇಕ್ ಕೋಷ್ಠಂತೀವ್ರವಾತಜ್ವರಚ್ಛಿದಂ ||

ಕಾಶ್ಮರೀಸಾರಿಬಾದ್ರಾಕ್ಷಾತ್ರಾಯಮೂಷಾಮೃತಾಭವಃ || ೧೧ ||

ಕಷಾಯಸ್ಗುಡಃಸೀತೋನಾತಜ್ವರವಿನಾಶನಃ ||

ಕಟ್ಟಿಲೇಂದ್ರಯನಾಪಾಠಾತಿಕ್ತಮುಸ್ತೈಶ್ಚತಂಜಲಂ || ೧೨ ||

ಪಾಚನಂದಶಮೇಹ್ನಿಸ್ತಾತ್ರೀವ್ರಪಿತ್ತಜ್ವರೇನ್ಯಣಾಂ ||

ಪರ್ಪಟೋನಾಸಕಸ್ತಿಕ್ತಾಕೈರಾತೋಧನ್ವಯಾಸಕಃ || ೧೩ ||

ಪ್ರಿಯಂಗುಶ್ಚಕೃತಃಕ್ಷಾಫಏಷಾಂಶರ್ಕರಯಾಯುತಃ ||

ಸಿಪಾಸಾದಾಹಸಿತ್ತಾಸ್ರಯುತಂಸಿತ್ತಜ್ವರಂಜಯೇತ್ || ೧೪ ||

ದ್ರಾಕ್ಷಾಹರೀತಕೀಮುಸ್ತಂಕಟುಕೀಕೃತಮಾಲಕಃ ||

ಪರ್ಪಟಶ್ಚಕೃತಃಕ್ಷಾಫಏಷಾಂಸಿತ್ತಜ್ವರಾಪಹಃ || ೧೫ ||

ತೃಣ್ಣೂರ್ಚಾರ್ಪದಾಹಸಿತ್ತಾಸ್ರಕ್ಶಮನೋಭೇಧನಃಸ್ತೃತಃ ||

ಏಕಃಪರ್ಪಟಕಶ್ರೇಷ್ಠಃಸಿತ್ತಜ್ವರವಿನಾಶನಃ || ೧೬ ||

ಕಿಂಪುನರ್ಯದಿಯುಜ್ವೀತಚಂದನೋಶೀರವಾಲಕೈಃ ||

ಕ್ರಮವಾಗಿ ದೋಷಾನುರೋಧೇನ ಕೆಲವು ಕಷಾಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ-
ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಶುಂಠಿ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ವಾತಪ್ರಕೋಪ
ಜನ್ಯವಾದ ಜ್ವರವು ಸಂಪೂರ್ಣ ಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತವಾಗಿರುವಾಗ್ಗೆ ಏಳು ದಿವಸ ಕಳೆದ
ನಂತರ ಪಾಚನೌಷಧವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು.

ಮೂರೆಲೆ ಹೊನ್ನೆ, ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಸೊಗದೇಬೇರು
ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಭಯಂಕರವಾದ ವಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ
ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಶಿವನೆತೊಪ್ಪೆ, ಸೊಗದೇಬೇರು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಗಜ್ಜಿಗ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಇವುಗಳ
ಕಷಾಯದ ಜೊತೆಗೆ ಬಿಲ್ಲುವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ವಾತಜ್ವರವು ಶಾಂತ
ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಟ್ಟಲವೆಂದರೆ—ಕಾಯಿಫಲಚಕ್ರ, (ಕಿರುಶಿವನೆತೊಪ್ಪೆ ಎಂದೂ ಹೇಳು
ತ್ತಾರೆ.) ಕಾಯಿಫಲಚಕ್ರ, ಕೊಡಸದಚಕ್ರ, ಅಗಳುಶುಂಠಿ, ಚಿರಾಯಿತ, ತುಂಗ
ಮುಸ್ತೇ, ಇವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯವನ್ನು ಭಯಂಕರ ಪಿತ್ತಜ್ವರದಲ್ಲಿ
ಜ್ವರ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿ ಹತ್ತು ದಿವಸ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಪಾಚನೌಷಧವಾಗಿ
ಕೊಡಬೇಕು.

ಪರಪಾಷ್ಪಕ, ಅಡಸೋಗೆ, ಕಟುರೋಹಿಣಿ, ಚಿರಾಯಿತ, ತುರಚೇಬೇರು,
ಪ್ರಿಯಂಗು (ಎಂದರೆ ಗೌಲವೆಂಬ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವೆಂದು ಕೆಲವರೂ, ಪದಾರ್ಥವೇ
ಗೊತ್ತಿಲ್ಲವೆಂದು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ), ಈ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಕಷಾ
ಯಮಾಡಿ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮೈಯ್ಯುರಿ, ರಕ್ತ
ಪಿತ್ತ, ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪಿತ್ತಜ್ವರವನ್ನು ಸಹ ಅಣಗಿಸುತ್ತದೆ.

ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ಗೇಕಿನಗೆಡ್ಡೆ, ಕಟುರೋಹಿಣಿ, ಬೇಟೀತೊಪ್ಪೆ,
ಪರ್ಪಾಷ್ಪಕ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತಜ್ವರ, ಬಾಯಾರಿಕೆ,
ಮೂರ್ಚ್ಛೆ, ಮೈಯ್ಯುರಿ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ ಇವುಗಳನ್ನು ಶಮನಮಾಡಿ ಕೆಲವು ಸಾರಿ
ಪ್ರವೃತ್ತಿಯೂ ಮಾಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಪಿತ್ತಜ್ವರವನ್ನು ಶಮನಪಡಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪರ್ಪಾಷ್ಪಕದ ಕಷಾಯ
ಒಂದೇ ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಗುಣಕರವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ರಕ್ತಚಂದನ,
ಲಾಮಂಚ, ಮುಡಿವಾಳ ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಷಾಯಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮ
ಫಲಪ್ರದವಾಗುತ್ತದೆ, ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲ.

ಬೀಜಪೂರಶಿಫಾಪಠ್ಯಾನಾಗರಗ್ರಂಥಿಕೃತ್ವತಂ

|| ೧೭ ||

ಸಕ್ಕಾರಂಪಾಚನಂಶ್ಲೇಷ್ಣಜ್ವರೇದ್ವಾದಶಮಾಸರೆ ||

ಮಾದಳದ ಬೇರು, ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ಶುಂಠಿ, ಗ್ರಂಥಿತಗರ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ ಮಾಡಿ ಯವಕ್ಕಾರವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ದಿವಸ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಪಾಚನೌಷಧವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು.

ಭೂನಿಂಬನಿಂಬಪಿಪ್ಪಲೃತ್ಯುತುಂತೀತತಾವರಿ || ೧೮ ||

ಗುಡೂಚೀಬೃಹತೀಚೇತಿಕ್ವಾಥೋಹನ್ಯಾತ್ ಕಫಜ್ವರಂ ||

ಪಟೋಲಪ್ರಿಫಲಾತಿಕ್ವಾತತೀನಾಸಾನ್ಯುತಾಭವಃ || ೧೯ ||

ಕ್ವಾಥೋಮಧುಯುತಃ ಪೀತೋಹನ್ಯಾತ್ ಕಫಕೃತಂಜ್ವರಂ ||

ಚಿರಾಯಿತ, ಬೇವಿನತೊಪ್ಪೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕಚೋರ, ಆಡುಸೋಗೆಯಲೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಕಫಜ್ವರವನ್ನು ಶಮನ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಕೈಪಡವಲ, ತ್ರಿಫಲ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಕಚೋರ, ಆಡುಸೋಗೆಯಲೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಕಫಜ್ವರವು ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಪರ್ಪಟಾಬ್ಜಾನ್ಯುತಾವಿಶ್ವಕೈರಾಶೈಸ್ಸಾಧಿತಂಜಲಂ || ೨೦ ||

ಪಂಚಭದ್ರಮಿದಂಜ್ಞೇಯಂವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರಾಪಹಂ ||

ಪಂಚಭದ್ರಕಷಾಯ—ಪರ್ಪಟಾಪ್ಪಕ, ತುಂಗಮುಸೈ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶುಂಠಿ, ಚಿರಾಯಿತ ಇವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಪಂಚಭದ್ರ ಕಷಾಯವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಕಷಾಯವು ವಾತಪಿತ್ತದ್ವಿದೋಷಜನ್ಯಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾದದ್ದು.

ಕ್ಷುದ್ರಾಶುಂತೀಗುಡೂಚೀನಾಂಕಷಾಯಃಪೌಷ್ಕರಸ್ಯಚ || ೨೧ ||

ಕಫನಾತಾಧಿಕೇಶೇಯೋಜ್ವರೇನಾಪಿತ್ತಿದೋಷಜಿ ||

ಕಾಶಶ್ವಾಸಾರುಚಿಹರಃಸಾರ್ವತ್ವತೂಲವಿನಾತನಃ || ೨೨ ||

ನೆಲಗುಳ್ಳೆ, ಶುಂಠಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಕಫ ಮತ್ತು ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯಜ್ವರದಲ್ಲಿಯೂ, ತ್ರಿದೋಷಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯಜ್ವರದಲ್ಲಿಯೂ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಅರುಚಿ, ಸಾರ್ವತ್ವತೂಲ ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ.

ಆರಗ್ಗಧಕಣಾನೂಲಮುಸ್ತಾತಿಕ್ವಾಭಯಾಕೃತಃ ||

ಕ್ವಾಧಶ್ಯಮಯತಿಕ್ಷಿಪ್ರಂಜ್ವರಂವಾತಕಫೋದ್ಭವಂ || ೨೩ ||

ಅನುಕೂಲಪ್ರಶಮನೋಭೇದೀದೀಪನಪಾಚನಃ ||

ವಾತಕಫಜ್ವರಕ್ಕೆ ಕಷಾಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಕಕ್ಕೆಯ ಬೇರು, ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರು, (ಮೋಡಿ) ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಅಳಲಿಕಾಯಿ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ವಾತಕಫಜನ್ಯವಾದ ಜ್ವರವನ್ನೂ, ಅಮಶೂಲೆಯನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿ, ಅಗ್ನಿ ದೀಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಜೀರ್ಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಮೃತಾಷ್ಟಕಟುಕಾಮುಸ್ತೇಂದ್ರಯವನಾಗರೈಃ || ೨೪ ||

ಪಟೋಲಚಂದನಾಭ್ಯಾಂಚಪಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣಯುಕ್ತೃತಂ ||

ಅಮೃತಾಷ್ಟಕಮೇತಚ್ಚ ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರಾಪಹಂ || ೨೫ ||

ಛರ್ಧ್ಯರೋಚಕಹೃಲ್ಲಾಸದಾಹತ್ವಷ್ಣಾನಾಶನಂ ||

ಅಮೃತಾಷ್ಟಕವ್ಯಾಧ—ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಬೇವಿನತೊಪ್ಪೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಕೊಡಸದಚಕ್ಕೆ, ಶುಂಠಿ, ಕೈಪಡವಲ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಈ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಡುವುದರಿಂದ ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ, ವಮನ, ಅರುಚಿ, ಭಾಯಿರ್ನೀರುಬರುವುದು, ಮೈಯ್ಯುರಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಗುಣ ಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಪಟೋಲಂಚಂದನಂಮೂರ್ಛಾತಿಕ್ತಾಪಾಶಾಮೃತಾಗಣಿಃ || ೨೬ ||

ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರಚ್ಛರ್ಧಿದಾಹಕಂಡೂವಿಷಾಪಹಃ ||

ಕೈಪಡವಲ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಕುರಟಗನಬೇರು, ಕಟುರೋಹಿಣಿ, ಅಗಳು. ಶುಂಠಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ, ವಮನ, ಮೈಯ್ಯುರಿ, ಮೈನೆವೆ, ವಿಷದೋಷ ಇವುಗಳನ್ನು ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಕಂಟಕಾರಿದ್ವಯಂಶುಂಠೀಧಾನ್ಯಕಂಸುರದಾರುಚಃ || ೨೭ ||

ಏಭಿತ್ಯತಂಪಾಚನಂಸ್ಯಾತ್ಸರ್ವಜ್ವರವಿನಾಶನಂ ||

ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಶುಂಠಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿಬೀಜ, ದೇವದಾರಿಚಕ್ಕೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಜ್ವರಗಳನ್ನೂ ನಿವಾರಣಮಾಡುತ್ತದಲ್ಲದೆ ಪಾಚನವೆಂದರೆ ಜ್ವರವನ್ನು ಪರಿಪಕ್ವಸ್ಥಿತಿಗೂ ತರುತ್ತದೆ.

ಶಾಲಿಪರ್ಣೀಪೃಷ್ಠಿಪರ್ಣೀಬೃಹತೀದ್ವಯಗೊಕ್ಷುರೈಃ || ೨೮ ||

ಬಿಲ್ವಾಗ್ನಿಮಂಘಸ್ಯೋನಾಕಕಾತ್ಮರೀಪಾಟಲಾಯುತೈಃ ||

ದಶಮೂಲಮಿತಿಖ್ಯಾತಂಕ್ಷಧಿತಂತಜ್ಜಲಂಸಿಖೇತ್ || ೨೯ ||

ಪಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣಸಂಯುಕ್ತಂವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರಾಪಹಂ ||

ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಹರಂಸೂತಿಕಾದೋಷನಾಶನಂ || ೩೦ ||

ಶೋಷಶೈತ್ಯಭ್ರಮಸ್ತೇದಕಾಸಶ್ವಾಸನಿಕಾರನುತ್ ||

ಹೃತ್ಕಂಠಗ್ರಹಸಾರ್ವಾರ್ತತಂದ್ರಾಮಸ್ತಕಶೂಲಹೃತ್ || ೩೧ ||

ದಶಮೂಲಕ್ವಾಧ—ಒಂದೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ, ನೆಲ
ಗುಳ್ಳ, ನೆಗ್ಗಿಲು, ಬಿಲ್ವದಚಕ್ಕೆ, ನರುವಲಚಕ್ಕೆ, ಹೆಮ್ಮರದಚಕ್ಕೆ, ಶಿವನೆಚಕ್ಕೆ,
ಸಾದರಿಚಕ್ಕೆ, ಇವುಗಳಿಗೆ ಹತ್ತಕ್ಕೂ ದಶಮೂಲವೆಂದು ಹೆಸರು ಇವುಗಳ
ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಹಿಪ್ಪಲೀ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರ,
ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರ, ಸೂತಿಕಾದೋಷಗಳು, ಶರೀರವು ಶೋಷಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗತಕ್ಕ
ಶೋಷವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ರೋಗ, ಧಂಡಿ, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮ, ಯಾವಾಗಲೂ ಮೈ
ಬೆವರುತ್ತಿರುವುದು, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಎದಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಗಂಟಲು
ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಧ್ವನಿಕುಗ್ಗಿಹೋಗುವುದು, ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲೆ, ಆಕಳಕೆ, ತಲೆಶೂಲೆ
ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿವಾರಣಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಅಭಯಾಮುಸ್ತಧಾನ್ಯಾಕರಕ್ತಚಂದನಪದ್ಮಕೈಃ ||

ವಾಸಕೇಂದ್ರಯವೋತೀರಗುಡೂಚೀಕೃತಮಾಲಕೈಃ || ೩೨ ||

ಪಾತಾನಾಗರತಿಕ್ರಾಭಿಃಪಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣಯುಕ್ತೃತಂ ||

ಪಿಬೇತ್ತಿದೋಷಜ್ವರಜಿಹ್ವಿಸಾಸಾಕಾಸದಾಹನುತ್ || ೩೩ ||

ಪ್ರಲಾಪಶ್ವಾಸತಂದ್ರಾಘ್ನಂದೀಪನಂಪಾಚನಂಪರಂ ||

ವಿಣ್ಮೂತ್ರಾನಿಲವಿಷ್ಣುಂಭವಮಿಶೋಷಾರುಚಿಂಜಯೇತ್ || ೩೪ ||

ಅಭಯಾದಿಕ್ವಾಧ—ಅಳಲೆಕಾಯಿನತಿಪೈ, ತುಂಗಮುಸ್ತೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ
ಬೀಜ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಪದ್ಮಕವೆಂಬ ಗಂಧಗೆಜನಸು, ಅಡುಸೋಗೆಸೊಪ್ಪು, ಕೊಡ
ಸದ ತೊಪ್ಪೆ, ಲಾಮಂಚ, ಅವೃತಬಳ್ಳಿ, ಬೇಬೀತೊಪ್ಪೆ, ಅಗಳುಶುಂರಿ, ಕಟುಕ
ಪೋಹಿಣಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಜೊತೆಗೆ ಹಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿ
ದಲ್ಲಿ ತ್ರಿದೋಷಜ್ವರವನ್ನು ಶಮನಗೊಳಿಸುವುದಲ್ಲದೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಕೆಮ್ಮು,
ವೈಯ್ಯರಿ, ಜ್ಞಾನಸರಿಯಿಲ್ಲದೆ ತಪ್ಪುಮಾತಾಡುವುದು, ಉಬ್ಬಸ, ಆಕಳಿಕೆ,
ಇವುಗಳನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿವೃದ್ಧಿಮಾಡಿ ಅಪಕ್ವವಾದ ಆಹಾರ
ವನ್ನು ಪಚನಮಾಡುತ್ತದೆ. ಮಲಮೂತ್ರ ಮತ್ತು ಅಧೋವಾಯುಗಳು ಬದ್ಧ
ವಾದರೆ ಅದನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತದೆ. ವಮನ, ಶರೀರವು ಶೋಷಿಸುವುದು,
ಅರೋಚಕ ಇವುಗಳನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಪಿಪ್ಪಲೀಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಚವ್ಯಚಿತ್ರಕನಾಗರೈಃ ||

ನಚಾಸಾತಿವಿಷಾಜಾಜೇಸಾತಾವತ್ಸಕರೇಣುಕೈಃ || ೩೫ ||

ಕಿರಾತತಿಕ್ತಕಂಮೂರ್ವಾಸರ್ಷಪಾಮರಿಚಾನಿಚ ||
 ಕಟುಕಂಪುಷ್ಕರಂಭಾರ್ಗೀವಿದಂಗಂಕರ್ಕಟಾಹ್ವಯಂ || ೩೬ ||
 ಅರ್ಕಮೂಲಂಬೃಹತ್ತಿಹ್ಮೀಶ್ರೇಯಸೀಸದುರಾಲಭಾ ||
 ದೀಪ್ಯಕಂಚಾಜಮೋದಾಚಶುಕನಾಸಾದಿಹಿಂಗುಭಿಃ || ೩೭ ||
 ಏತಾನಿಸಮಭಾಗಾನಿಗಣೋಷ್ಠವಿಂಶಕೋನುತಃ ||
 ಕಷಾಯಮುಪಭುಂಜೀತವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರಾಪಹಂ || ೩೮ ||
 ಹಂತಿನಾತಂತಥಾಶೀತಂಛೇದಜಂಪ್ರಬಲಂಕಫಂ ||
 ಪ್ರಲಾಪಂಚಾತಿನಿದ್ರಾಂಚರೋನುಹರ್ಷಾರುಚೀತಥಾ || ೩೯ ||
 ಮಹಾವಾತೇಪತಂತ್ರೇಚಸರ್ವಗಾತ್ರೇಚಶೂನ್ಯತಾಂ ||
 ಆಯಂಸರ್ವಜ್ವರಾನ್ಹಂತಿಸನ್ನಿಪಾತಾಂಸ್ತ್ರಯೋದಶ || ೪೦ ||

ವಿಸ್ಪಲ್ಯಾದಿಕಷಾಯ—ವಿಸ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಚವ್ಯ (ಕಾಡುಮೆಣಸಿನಬಳ್ಳಿ), ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಶುಂಠಿ, ಬಜ್ರ, ಅತಿಬಜ್ರ, ವೋವು, ಅಗಳುಶುಂಠಿ, ಕೊಡಸ, ರೇಣುಕ, ಚಿರಾಯಿತ, ಕುರಟೆಗ, ಸಾಸುನೆ, ಮೆಣಸು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಗಂಟುಪರಂಗಿ, ವಾಯವಿಳಂಗ, ಕರ್ಕಾಟಕಶೃಂಗಿ, ಯಕ್ಷಪಬೇರು, ಅಡುಸೋಗಿ, ಅಳಲಿಕಾಯಿ, ತುರಚಿ, ಸೋಪು, ಕುರಾಸಾನಿಮೋಮ, ಇಲಿಕಿವಿಗಿಡ, ಹಿಂಗು, ಈ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕುಡಿಸಿದರೆ ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಜ್ವರವನ್ನು ಚ್ಛೇದಾದ್ಯುಪಲಿ ಅಗಂತುಕಾರಣಜನ್ಯವಾದ ವಾಯವನ್ನು, ಕಫರೋಗವನ್ನು, ಪ್ರಲಾಪವೆಂದರೆ ಹುಚ್ಚುಹರಟೆ, ಅತಿಯಾದನಿದ್ರೆ, ಸೈಕಾದಲು ನೆಟ್ಟಗಾಗುವುದು, ಅರುಚಿ, ಮದಾಪಾತ, ಅನತಂತ್ರಕವಾತ, ಶರೀರದಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಸ್ವರ್ಗಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗುಣಪಡಿಸಿ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಜ್ವರಗಳನ್ನೂ ಹದಿಮೂರು ವಿಧವಾದ ಸನ್ನಿಪಾತಗಳನ್ನೂ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಕೈರಾತಕಟುಕೀನುಸ್ತಾಧಾನೈಂದ್ರಯಮನಾಗರೈಃ ||
 ದಶಮೂಲನುಹಾದಾರುಗಜಪಿಪ್ಪಲಿಕಾಯುತೈಃ || ೪೧ ||
 ಕೃತಃಕಷಾಯಃಸಾರ್ವಾರ್ಥಿಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಂಜಯೇತ್ ||
 ಕಾಸಶ್ವಾಸವಮೂಹಿಕ್ವಾತಂದ್ರಾಹ್ವಗ್ಗ್ರಹನಾಶನಃ || ೪೨ ||

ಚಿರಾಯಿತ, ಕಟುರೋಹಿಣಿ, ತುಂಗಮುಸ್ತೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಕೊಡಸದ ಚಕ್ಕೆ, ಶುಂಠಿ, ಹಿಂದೆ ದಶಮೂಲಕಷಾಯದ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದಶಮೂಲಗಳು, ದೊಡ್ಡಮರದಚಕ್ಕೆ, ಅನೆಹಿವ್ವಲಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು—ಪಕ್ಕನೋವು, ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರ, ಕಿಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ವಾಂತಿ, ಒಕ್ಕಳಿಕೆ, ಅಕ್ಕಳಿಕೆ, ಹೈದಯ ಶೂಲೆ, ಎದೆಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಇವುಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಕಟ್ಟಿಲಾಂಬುಧಭಾರ್ಗೀಭಿರ್ಧಾನ್ಯರೋಹಿಷಪರ್ವಟೈಃ ||

ವಚಾಹರೀತಕೀಶ್ಯಂಗೀದೇವದಾರುನುಹಾಷಧೈಃ || ೪೩ ||

ಹಿಕ್ಕಾಂಕಾಸಜ್ವರಂಹಂತಿಶ್ವಾಸಶ್ಲೇಷ್ಮಗಲಗ್ರಹಾನ್ ||

ಕ್ವಾಥೋಜೀರ್ಣಜ್ವರಂಹಂತಿಗುಡೂಚ್ಯಾಪಿಪ್ಪಲೀಯುತಃ || ೪೪ ||

ತಥಾಪರ್ವಟಜಃಕ್ವಾಥಃಸಿತ್ತಜ್ವರಹರಃಪರಃ ||

ಕಿಂಪುನರ್ಯಾದಿಯುಜ್ಜೀತಚಂದನೋಶೀರವಾಲಕೈಃ || ೪೫ ||

ಕಾಯಿಫಲಚಕ್ರೈ, ಭದ್ರಮುಸ್ರೈ, ಗಂಟುಪರಂಗಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ರೋಹಿಷ ವೆಂಬ ಹುಲ್ಲು, ಪರ್ವಾಷ್ಟಕ, ಬಜೆ, ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ಕರ್ಕಾಟಕಶೃಂಗಿ, ದೇವ ದಾರೀಚಕ್ರೈ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು—ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ, ಕೆಮ್ಮಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜ್ವರ, ಉಬ್ಬಸ, ಶ್ಲೇಷ್ಮವೃದ್ಧಿ, ಗಂಟಲುಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಇವುಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಮತ್ತು ಹಿಪ್ಪಲಿ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಜೀರ್ಣ ಜ್ವರವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಪರ್ವಾಷ್ಟಕ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಲಾಮಂಚ, ಮುಡಿ ವಾಳ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ ಸಿತ್ತಜ್ವರವನ್ನು ನಿನಾರಣಿಮಾಡುವ ವಿಷಯ ದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದದ್ದು.

ನಿದಿಗ್ಧಿಕಾವೃತಾಶುಂಠೀಕಷಾಯಂಪಾಯಯೇದ್ಭಿಷಕ್ ||

ಪಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣಸಂಯುಕ್ತಂಶ್ವಾಸಕಾಸಾದಿಪಾಪಹಂ || ೪೬ ||

ಪೀನಸಾರುಚಿವೈಸ್ಸ್ಮರ್ಮಶೂಲಾಜೀರ್ಣಜ್ವರಚ್ಛಿದಂ ||

ನಿದಿಗ್ಧಿಕಾದಿಕಷಾಯ (ನೆಲಗುಳ್ಳದ ಕಷಾಯ)—ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಜೊತೆಗೆ ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿ ಸುವುದರಿಂದ ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಅರ್ಧಿವೆಂಬ ವಾತ, ನೆಗಡಿ, ಅರೋಚಕ, ಸ್ವರಭಂಗಶಾಲಿ, ಅಜೀರ್ಣಜ್ವರ ಇವುಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ.

ದೇವದಾರುನಚಾಕುಷ್ಠಂಪಿಪ್ಪಲೀವಿಶ್ವಭೇಷಜಂ || ೪೭ ||

ಕಟ್ಟಿಲಂಮುಸ್ರಭೂನಿಂಬತಿಕ್ತಧಾನ್ಯಾಹರೀತಕೀ ||

ಗಜಕೃಷ್ಣಾಚದುಸ್ಪರ್ಶಾಗೋಕ್ಷುರುಧ್ವಂಸಯಾಸಕಂ || ೪೮ ||

ಬೃಹತ್ಕೃತಿಸಿಷಾಚ್ಛಿನ್ನಾಕರ್ಕಟಂಕೃಷ್ಣಜೀರಕಂ ||

ಕ್ವಾಥಮಷ್ಟಾನ್ಶೇಷಂತುಪ್ರಸೂತಾಂಪಾಯಯೇತ್ ಸ್ತ್ರಿಯಂ || ೪೯ ||

ಶೂಲಿಕಾಸಜ್ವರಶ್ವಾಸಮೂರ್ಚ್ಯಾಕುಪತಿರೋರ್ತಿಜಿತ್ ||

ದೇವದಾರವ್ಯಾದಿಕ್ವಾಧ—ದೇವದಾರಿಚಕ್ರೈ, ಬಜೆ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಕಾಯಿಫಲಚಕ್ರೈ, ಶುಂಗೀಗಡ್ಡೆ, ಕಟುರೋಹಿಣಿ, ಚರಾಯಿತ, ಕೊತ್ತುಂ

ಬರಿಬೀಜ, ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ಆನೆಹಿಪ್ಪಲಿ, ತುರಚಿ, ನೆಗ್ಗಲು, ಗಂಡುತುರಚಿ, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ, ಅತಿಬಜಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕರ್ಕಟಶೃಂಗಿ, ಕರೀಜೀರಿಗೆ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹಾಕಿ ಅಷ್ಟಮಾಂಶ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಸ್ತ್ರೀಯರು ಜನನಮಾದಾಗ್ಯೆ ಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಶೂಲೆ, ಕೆಮ್ಮು, ಜ್ವರ, ಉಬ್ಬಸ, ಮೂಚ್ಛೆ, ನಡುಗು (ಕಂಪವಾತ), ತಲೆನೋವು ಇವುಗಳನ್ನು ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷುದ್ರಾಧಾನ್ಯಕಶುಂಠೀಭಿರ್ಗುಣೂಚೀಮುಸ್ತಪದ್ಮಕೈಃ || ೫೦ ||

ರಕ್ತಚಂದನಭೂನಿಂಬಪಟೋಲವ್ಯಷಸೌಷ್ಕರೈಃ ||

ಕಟುಕೇಂದ್ರಯವಾರಿಷ್ಟಭಾಗೀರ್ಪರ್ಪಟೈಸ್ಸಮೈಃ || ೫೧ ||

ಕ್ಷಾಫಂಪ್ರಾತರ್ನಿಷೇವೇತಸರ್ವಶೀತಜ್ವರಚ್ಛಿದಂ ||

ಕ್ಷುದ್ರಾದಿಕಷಾಯ — ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಶುಂಠಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ತುಂಗಮುಸ್ತೆ, ಪದ್ಮಕವೆಂಬ ಗಂದಿಗೆಜಿನಸು, ರಕ್ತಚಂದನ, ಚಿರಾಯಿತ, ಕೈಪಡವಲ, ಅಡುಸೋಗೆ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಕೊಡಸದ ತೊಪ್ಪೆ, ಬೇವಿನತೊಪ್ಪೆ, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ, ಪರ್ಪಾಷ್ಟಕ. ಇವುಗಳ ಸಮಾಂಶ ಕಷಾಯವನ್ನು ಬೆಳಗಿನ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಶೀತಜ್ವರಗಳೂ ಗುಣಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಮುಸ್ತಾಕ್ಷುದ್ರಾಮೃತಾಶುಂಠೀಧಾತ್ರೀಕ್ಷಾಫಸ್ಸಮಾಕ್ಷಿಕಃ || ೫೨ ||

ಪಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣಸಂಯುಕ್ತೋವಿಷಮಜ್ವರನಾಶನಃ ||

ಪಟೋಲೇಂದ್ರಯವಾದಾರುತ್ರಿಫಲಾಮುಸ್ತಗೋಸ್ತನೈಃ || ೫೩ ||

ಮಧುಕಾಮೃತವಾಸಾನಾಂಕ್ಷಾಫಂಕ್ಷುದ್ರಯುತಂಪಿಬೇತಃ ||

ಸಂತತೇಸತತೇಚೈವದ್ವಿತೀಯಕತ್ಯತೀಯಕೆ || ೫೪ ||

ಐಕಾಹಿಕೇನಾವಿಷಮೇದಾಹಪೂರ್ವೇನವಜ್ವರೇ ||

ವಿಷಮಜ್ವರಹರಕಷಾಯ— ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶುಂಠಿ, ಸೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಜೇನು ಮತ್ತು ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಚೂರ್ಣ ಇವುಗಳೊಡನೆ ಕೊಡಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ವಿಷಮಜ್ವರವನ್ನು ಸಹ ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಕೈಪಡವಲ, ಕೊಡಸದ ಚಕ್ಕೆ, ದೇವದಾರುಚಕ್ಕೆ, ತ್ರಿಫಲ (ಅಂದರೆ ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ತಾರೇಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ), ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಜೈಷ್ಠಮಧು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಅಡುಸೋಗೆ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಜೇನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಸಂತತಜ್ವರ, ಸತತಜ್ವರ, ದ್ವಿತೀಯಕ, ತೃತೀಯಕ, ಒಂದು ದಿನ ಬಿಟ್ಟು ಬರುವ ಜ್ವರ, ವಿಷಮಜ್ವರ, ದಾಹಪೂರೈಕಜ್ವರವೆಂದರೆ ಉಂಜರ, ನವಜ್ವರವೆಂದರೆ ಹೊಸಜ್ವರ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗುವವು.

ಪಟೋಲತ್ರಿಫಲಾನಿಂಬದ್ರಾಕ್ಷಾಶನ್ಯಾಕವಾಸಕೈಃ || ೫೫ ||
ಕ್ಷಾಢ್ನಿಸ್ಪಿಚಾನುಧುಯುತೋಜಯೇದೈಕಾಹಿಕಂಜ್ವರಂ ||

ಕೈವೇದವಲ ತ್ರಿಫಲ(ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ), ಬೇವಿನತೊವ್ವೆ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಕಕ್ಕಿತೊವ್ವೆ, ಅಡುಸೋಗೆಯ ನೊವ್ವು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಜೊತೆಗೆ ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನು ತುಪ್ಪ ಸಹ ಸೇರಿ, ಏಕಾಹಿಕಜ್ವರನಿವಾರಣೆಗೆ ಕುಡಿಸುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು.

ಗುಡೂಚಧಾನ್ಯಮುಸ್ತಾಭಿಶ್ಚಂದನೋಶೀರಸಾಗರ್ಭೈಃ || ೫೬ ||
ಕೃತಂಕ್ಷಾಢ್ನಂಸಿಬೇತ್ ಕ್ಷ್ವೇದ್ರಸಿತಾಯುಕ್ತಂಜ್ವರಾತುರಃ ||
ತೃತೀಯಂಜ್ವರಸಾಶಾಯತೃಷ್ಣಾ ದಾಹನಿನಾರಣಂ || ೫೭ ||

ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿಬೀಜ, ಭದ್ರಮುಸೈ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಮುಡಿವಾಳ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗ ಸೇರಿಸಿ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸಹ ಸೇರಿಸಿ ಜ್ವರಪೀಡಿತನಾದವನು ಕುಡಿಯುತ್ತ ಬಂದರೆ ತೃತೀಯಕ ಜ್ವರ, ಬಾಹ್ಯಾಂಶ, ಮೈಯ್ಯರಿ ಇವುಗಳು ನಿವಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ದೇವದಾರುನಿವಾನಾಸಾಶಾಲಿಪರ್ಣಿಮಹಾಷಢೈಃ ||
ಧಾತ್ರೀಣಿತುಶೃತುಶೀತಂದದ್ರಾನ್ಮಧುಸಿತಾಯುತಂ || ೫೮ ||
ಚಾತುರ್ಥಿಕಜ್ವರೇಶ್ವಾಸೇಕಾಸೇಮಂದಾನಲೇತಥಾ ||

ದೇವದಾರುಚಕ್ಕೆ, ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ಅಡುಸೋಗೆ ನೊವ್ವು, ಒಂದೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಶುಂಠಿ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಮಾಡಿ, ದೇನುತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿ ರೆ ಚಾತುರ್ಥಿಕಜ್ವರ, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಇವುಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಗುಡೂಚಧಾನ್ಯಕೋಶೀರಶುಂಠೀನಾಲಕಪರ್ಪಟೈಃ || ೫೯ ||
ಬಿಲ್ವಶ್ವೇದೃಷಾಪಾಶಾರಕ್ತಚಂದನವತ್ಸಕೈಃ ||
ಕಿರಾತಮುಸ್ತೇಂದ್ರಯವೈಃ ಕ್ಷ್ವೇದಿತಂಶಿಶಿರಂಸಿಬೇತ್ || ೬೦ ||
ಸಕ್ಷ್ವೇದ್ರಂರಕ್ತಸಿತ್ತಘ್ನಂಜ್ವರಾತೀಸಾರನಾಶನಂ ||

ಜ್ವರಾತಿಸಂಶಯಕ್ಕೆ—ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿಬೀಜ, ಮುಡಿವಾಳ, ಶುಂಠಿ, ಲಾಮಂಚ, ಪರ್ಪಟಕ, ಬಿಲ್ವದಚಕ್ಕೆ, ಅತಿಬಜೆ, ಅಗಳುಶುಂಠಿ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಕೊಡಸದಚಕ್ಕೆ, ಕಿರಾಯಿತ, ಭದ್ರಮುಸೈ, ಕೊಡಸದಬೀಜ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ ಮಾಡಿ ತಣಗುವ ಮೇಲೆ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದರೆ ರಕ್ತಸಿತ್ತ (ಉರ್ಧ್ವಾ

ಧೋದ್ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ತಹೋಗುವುದು)ಜ್ವರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅತಿಸಾರ ಇವುಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ನಾಗರಂಕುಟಿಜೋಮುಸ್ತಮಮೃತಾತಿವಿಷಾತಧಾ || ೬೦ ||
ಏಭಿಃಕೃತಂಪಿಬೇತ್ ಕ್ವಾಫಂಜ್ವರಾತೀಸಾರನಾಶನಂ ||

ಶುಂರಿ, ಕೊಡಸದ ಚಕ್ಕೆ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಅತಿಬಜೆ, ಇವುಗಳಿಂದ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಕೂಡಿದರೆ ಜ್ವರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅತಿಸಾರವು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧಾನ್ಯಕಾಲಕಬಿಲ್ವಾಬ್ಜ ನಾಗರೈಸ್ಸಾಧಿತಂಜಲಂ || ೬೧ ||
ಅನುಮೂಲಹರಂಗ್ರಾಹಿದೀಪನಂಪಾಚನಂಪರಂ ||

ಕೊತ್ತುಂಬರಿಬೀಜ, ಲಾಮಂಚ, ಬಿಲ್ವದತೊಪ್ಪೆ, ತುಂಗಮುಸ್ತೆ, ಶುಂರಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅಮಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಬರುವ ಹೊಟ್ಟೆ ಶೂಲೆಯನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವುದಲ್ಲದೆ, ಅಗ್ನಿದೀಪನವಾಗಿಯೂ, ವಾಚನವೆಂದರೆ ಶರೀರಗತವಾಗಿ ಅಪಕ್ವವಾಗಿರುವ ಮಲಗಳನ್ನು ವಕ್ಷಸ್ಥಿತಿಗೆ ತರತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ, ಗ್ರಾಹಿ ಅಂದರೆ ಮೂಲಪ್ರವೃತ್ತಿ ಅಧಿಕವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುವುದಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ.

ಧಾನ್ಯನಾಗರಜಃಕ್ವಾಫಃಪಾಚನೋದೀಪನಸ್ತಧಾ || ೬೨ ||
ಏರಂಡಮೂಲಯುಕ್ತಶ್ಚಜಯೇದಾಮಾನಿಲವ್ಯಥಾಂ ||

ಅನುನಾತಕ್ಕೆ ಕಷಾಯ.—ಕೊತ್ತುಂಬರಿಬೀಜ, ಶುಂರಿ, ಹರಳಿನಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅನುನಾತವೆಂದರೆ ಕೈಕಾಲು ಗಂಟುಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ನೋವನ್ನು ತೂಲಗಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ಅಗ್ನಿದೀಪಕವಾಗಿಯೂ ವಾಚಕವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ.

ವತ್ಸಕಾತಿವಿಷಾಬಿಲ್ವಮುಸ್ತಪಾಲಕಜಃಶೃತಃ || ೬೩ ||
ಅತೀಸಾರಂಜಯೇತ್ಸಾನುಂಚಿರಜಂರಕ್ತಶೂಲಜಿತ್ ||

ಕೊಡಸದಬೀಜ, ಅತಿಬಜೆ, ಬಿಲ್ವದಚಕ್ಕೆ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಲಾಮಂಚ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಬಹಳ ಕಾಲದ ಅನುನಾತಸಾರವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವುದಲ್ಲದೆ, ರಕ್ತಾತಿಸಾರ ಮತ್ತು ಅದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆಯನ್ನು ಸಹ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಕುಟಿಜಾತಿವಿಷಾಪಾರಾಧಾತಕೀಲೋಧ್ರಮುಸ್ತಕೈಃ || ೬೪ ||
ಹ್ರೀಬೇರದಾಡಿನುಯುತೈಃಕೃತಃಕ್ವಾಫಸ್ಸಮಾಕ್ಷಿಕಃ ||

ಪೇಯೋನೋಚರಸೇನೈವಕುಟಜಾಷ್ಟಕಸಂಜ್ಞಕಃ || ೬೬ ||
ಅತಿಸಾರಾಂಜಯೇದ್ವಾಹರಕ್ತಶೂಲಾನುದುಸ್ತರಾನ್ ||

ಕೊಡಸದಚಕ್ಕೆ, ಅತಿಬಜೆ, ಅಗಳುಶುಂರಿ, ಧಾತಕೀಕುಸುಮ, ಲೋಧ್ರದ ಚಕ್ಕೆ (ಪತಂಗದ ಚಕ್ಕೆ), ಭಪ್ರಮುಸ್ತೆ, ಮುಡಿವಾಳ, ದಾಳಿಂಬರಿಚಕ್ಕೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಬೂರಗದನಿರ್ಯಾಸನೆಂದರೆ ಮೇಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸಹಿತವಾಗಿ ಕುಡಿಸಿದರೆ ಮೈಯ್ಯುರಿ. ರಕ್ತಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಶೂಲೆ, ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭಯಂಕರಗಳಾದ ಅತಿಸಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿನಾರಣಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಹ್ರೀಬೇರಧಾತಕೀಲೋಧ್ರಸಾಕಾಲಜ್ವಾಲುನತ್ಸಕ್ಕೆಃ || ೬೭ ||
ಧಾನ್ಯಕಾತಿವಿಷಾನುಸ್ತಗುಡೂಚೀಬಿಲ್ವನಾಗರೈಃ ||
ಕೃತಕಷಾಯಶ್ಯಮಯೇದತೀಸಾರಂಚಿರೋತ್ಥಿತಂ || ೬೮ ||
ಅರೋಚಕಾನುಶೂಲಾಸ್ತ್ರಜ್ವರಘ್ನಃಸಾಚನಸ್ತೃತಃ ||

ಲಾಮಂಚ, ಧಾತಕೀಕುಸುಮ, ಪತಂಗದಚಕ್ಕೆ, ಅಗಳುಶುಂರಿ, ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿಯ, ಕೊಡಸದಚಕ್ಕೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿಬೀಜ, ಅತಿಬಜೆ, ತುಂಗಮುಸ್ತೆ, ಅನ್ಯತಬಳ್ಳಿ, ಬಿಲ್ವದಚಕ್ಕೆ, ಶುಂರಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಕಷಾಯವು ಹಳೆಯದಾದ ಅತಿಸಾರ, ಅರುಚಿ, ಅನುಶೂಲೆ ಅಂದರೆ ಅಜೀರ್ಣದ ಹೊಟ್ಟೆನೋವು, ರಕ್ತಾತಿಸಾರ, ಜ್ವರ, ಇವುಗಳನ್ನು ನಿನಾರಣಮಾಡಿ ದೇಹಗತವಾದ ಅನುದೋಷಗಳು ಪಕ್ಷವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಧಾತಕೀಬಿಲ್ವಲೋಧ್ರಾಣೆನಾಲಕಂಗಜಪಿಪ್ಪಲೀ || ೬೯ ||
ಏಭೀಕೃತಂಶೃತಂಶೀತಂಶಿಶುಭ್ಯಃಕ್ವಾದ್ರಸಂಯುತಂ ||
ಪ್ರದದ್ಯಾದವಲೇಹಂನಾಸರ್ವಾತೀಸಾರಶಾಂತಯಿ || ೭೦ ||

ಧಾತಕೀಕುಸುಮ, ಬಿಲ್ವದಚಕ್ಕೆ, ಪತಂಗದಚಕ್ಕೆ, ಲಾಮಂಚ, ದೊಡ್ಡ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶ ಸೇರಿಸಿ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಅರಿದ ಮೇಲೆ ಜೇನು ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಸಂಭವಿಸುವ ಎಲ್ಲ ವಿಧವಾದ ಅತಿಸಾರವೂ ಗುಣವಾಗುವುದು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕಷಾಯವನ್ನೇ ಲೇಹದಂತೆ ಯಾದರೂ ಮಾಡಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರೋಗಗಳಿಗೇನೇ ಮಕ್ಕಳುಗಳಿಗೆ ಕೊಡಬಹುದು.

ಶಾಲಿಸರ್ಣೇಜಲಾಬಿಲ್ವಧಾನ್ಯಶುಂಠೀಕೃತಃಶೃತಃ ||
ಆಧ್ಯಾನಶೂಲಸಹಿತಾಂನಾತಜಾಂಗ್ರಹಣೀಂಜಯೇತ್ || ೭೧ ||

ಗುಡೂಚೈತಿವಿಷಾಶುಂಠೀಮುಸ್ತೈಃ ಕ್ವಾಥೈಃ ಕೃತೋಜಯೇತ್ ||

ಅನಾನುಷಕ್ತಾಂಗ್ರಹಣೀಂಗ್ರಾಹೀಸಾಚನದೀಪನಃ || ೭೨ ||

ಒಂದೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಲೆ, ಬಿಲ್ವದಬೇರು, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಶೂಲ, ವಾಯುಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಗ್ರಹಣಿ (ಅತಿಸಾರ) ಇವುಗಳನ್ನು ಗುಣವಡಿಸುತ್ತದೆ. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಅತಿಬಜೆ, ಶುಂಠಿ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಅರ್ಜೀರ್ಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಭೇದಿಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ಅಗ್ನಿವರ್ಧಕವಾಗಿಯೂ, ಮಲಬಂಧಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ, ಪಾಚನವೆಂದರೆ ಅಪಕ್ವವಾದ ಆಹಾರಗಳನ್ನು ಪಕ್ವಮಾಡತಕ್ಕದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ.

ಯವಧಾನ್ಯಪಟೋಲಾನಾಂ ಕ್ವಾಥಸ್ತೌ ದ್ರಶರ್ಕರಃ ||

ಯೋಜ್ಯಸ್ತರ್ವಾತಿಸಾರೇಷು ಬಿಲ್ವಾನ್ಮಾಸ್ಥಿಭವಸ್ತಥಾ || ೭೩ ||

ಯವವೆಂದರೆ ಕೊಡಸದಬೀಜ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿಬೀಜ, ಕೈಪಡವಲ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಸಕ್ಕರೆ ಸೇರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಅತಿಸಾರರೋಗವೂ ಗುಣ ಬಿಲ್ವದ ತಿರಳು, ಮಾವಿನತಿರಳು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವೂ ಮೇಲಿನದರಷ್ಟೇ ಹಿತಕರವಾದದ್ದು.

ತ್ರಿಫಲಾದೇವದಾರುಶ್ಚ ಮುಸ್ತಾಮೂಷಕಪರ್ಣಿಕಾ ||

ಶಿಗ್ಗುರೇತೈಃ ಕೃತಃ ಕ್ವಾಥಃ ಪಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣಸಂಯುತಃ || ೭೪ ||

ವಿಡಂಗಚೂರ್ಣಯುಕ್ತಶ್ಚ ಕ್ರಿಮಿಘ್ನಃ ಕ್ರಿಮಿರೋಗಹಾ ||

ಫಲತ್ರಿಕಾಮೃತಾತಿಕ್ತಾನಿಂಬಕೈರಾತವಾಸಕೈಃ || ೭೫ ||

ಜಯೇನ್ಮಧುಯುತಃ ಕ್ವಾಥಃ ಕಾಮಲಾಂಶಾಂಡುತಾಂತಥಾ ||

ತ್ರಿಫಲ (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ), ದೇವದಾಳಕ್ಕೆ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಇಲಿಕಿವಿ ಸೊಪ್ಪು, ನುಗ್ಗಿಚಕ್ಕೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಪಿಪ್ಪಲಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ವಾಯುವಿಡಂಗ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ತೆಗದುಕೊಂಡರೆ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹುಳುಗಳನ್ನೂ, ಕ್ರಿಮಿರೋಗವನ್ನೂ ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ. ತ್ರಿಫಲ (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ), ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಚಿರಾಯಿತ, ಕಟುರೋಷಿಣಿ, ಬೇವಿನತೂಪ್ಪ, ಅಡುಸೋಗೇ ಸೊಪ್ಪು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಕಾಮಲಾರೋಗ ಮತ್ತು ಪಾಂಡುರೋಗಗಳನ್ನು ಗುಣಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಪುನರ್ನವಾಭಯಾನಿಂಬದಾರ್ವೀತಿಕ್ತಾಪಟೋಲಕೈಃ || ೭೬ ||

ಗುಡೂಚೀನಾಗರಯುತೈಃ ಕ್ವಾಥೋಗೋಮೂತ್ರಸಂಯುತಃ ||

ಪಾಂಡುಕಾಸೋದರಶ್ವಾಸಶೂಲಸರ್ವಾಂಗಶೋಥಹಾ || ೭೭ ||

ಕೊಮ್ಮೆಬೇರು, ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ಬೇವಿನತೊವೈ, ಮರದರಿಸಿನ, ಕಟುಕೆ
ರೋಹಿಣಿ, ಕೃಪಡವಲ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಗೋ
ಮೂತ್ರವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದರೆ ನಾಂಡುರೋಗ, ಉದರ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ,
ರೂಲೆ, ಸರ್ವಾಂಗಶೋಭೆ ಇವುಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣೆಮಾಡುತ್ತದೆ.

ವಾಸಾದ್ರಾಕ್ಷಾಭಯಾಕ್ಷಾಫಃಸೀತಸ್ಸಕ್ನೈದ್ರರ್ಕರಃ ||

ನಿಹಂತಿರಕ್ತಪಿತ್ತಾತಿಶ್ವಾಸಕಾಸಾನ್ಸುಧಾರುಣಾತ್ || ೭೮ ||

ರಕ್ತಪಿತ್ತಂಕ್ಷಯಂಕಾಸಂಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತಜ್ವರಂತಥಾ ||

ಕೇವಲೋವಾಸಕಕ್ಷಾಫಃಸೀತಃಕ್ನೈದ್ರೇಣಸಾಶಯೇತ್ || ೭೯ ||

ಆಡುಸೋಗೆಯಸೂಪ್ಪ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಅಳಲೆಯಕಾಯಿ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ
ಜೊತೆಗೆ ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಸಕ್ಕರೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದರೆ ರಕ್ತಪಿತ್ತ,
ಉಬ್ಬಸ, ಕಾಸ, ಇವುಗಳು ಎಷ್ಟು ಭಯಂಕರವಾಗಿವೆಯೋ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.
ಆಡುಸೋಗೆಯ ಸೂಪ್ಪಿನ ಒಂದರ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ(ಸೇ) ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ
ಕುಡಿದರೆ ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಕ್ಷಯ, ಕೆಮ್ಮು, ಶ್ಲೇಷ್ಮ, ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಗಳ ಪ್ರಕೋಪ
ದಿಂದ ದುಟ್ಟಿದ ಜ್ವರ, ಇವುಗಳನ್ನು ನುಲುವಾಗಿ ಗುಣವಾಗಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು

ವಾಸಾಕ್ಷುದ್ರಾನ್ಮುತಾಕ್ಷಾಫಃಕ್ನೈದ್ರೇಣಜ್ವರಕಾಸಹಾ ||

ಕಾಸಘ್ನಃಸಿವ್ವಲೀಚೂರ್ಣಯುಕ್ತಃಕ್ನೈದ್ರಾಶ್ವತಪ್ತಗಾ || ೮೦ ||

ಆಡುಸೋಗೇನುಪ್ಪ, ಸಲಗುಳ್ಳೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ
ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಜ್ವರ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.
ಸಲಗುಳ್ಳೆದ ಬೇರಿನ ಕಷಾಯದೊಡನೆ ವಿಪ್ರಲಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ
ಕುಡಿಸುವುದರಿಂದ ಕೆಮ್ಮು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷುದ್ರಾಕುಳಿತ್ಥವಾಸಾಭಿರ್ನಾಗರೇಣಚಸಾಧಿತಃ ||

ಕ್ಷಾಫಃಪೌಷ್ಕರಚೂರ್ಣಾಢ್ಯಃಶ್ವಾಸಕಾಸಾನಿವಾರಯೇತ್ || ೮೧ ||

ನೆಲಗುಳ್ಳೆದಬೇರು, ಹುರುಳಿಯಕಾಳು, ಆಡುಸೋಗೆಯಸೂಪ್ಪ, ಶುಂಠಿ,
ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಕರಮೂಲದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದರೆ
ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

ರೇಣುಕಾಪಿಪ್ಪಲೀಕ್ಷಾಫೋಹಿಂಗುಕಲ್ಕೇನಸಂಯುತಃ ||

ಸಾನಾದೇವಹಿಪಂಚಾಪಿಹಿಕ್ಷಾನಾಶಯತಿಕ್ಷಣಾತ್ || ೮೨ ||

ಬಿಲ್ವತ್ವಚೋಗುಡೂಚ್ಯಾವಾಕ್ಷಾಫಃಕ್ನೈದ್ರೇಣಸಂಯುತಃ ||

ಜಯೇತ್ರಿದೋಷಜಾಂಛರ್ದಿಂಪರ್ಪಟಃಪಿತ್ತಜಾಂತಥಾ || ೮೩ ||

ರೇಣುಕವೆಂಬ ಗಂದಿಗೆಯದಿನಸು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಹಿಂಗಿನ ಸೀರನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆಯು ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ ಬಿಲ್ಲದತೊಪ್ಪೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಇವುಗಳೊಂದೊಂದೆರ ಕಷಾಯಕ್ಕೂ ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದರೆ ತ್ರಿದೋಷಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದಷ್ಟೆ ವಮನವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಬಹುದು ಪರ್ವಾಷ್ಟಕದ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದರೆ ಪಿತ್ತದ ವಮನವು ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಹಿಂಗುವುಷ್ಕರಮೂಲಾಡ್ಯಂದಶಮೂಲಶೃತಂಜಯೇತ್ ||

ಗೃಧ್ರಸೀಂಶೇನಲಃಕ್ವಾಢಶೇಫಾಲೀಪತ್ರಜಸ್ತಧಾ || ೮೪ ||

ಐಂಗು, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದಶ ಮೂಲಗಳ ಕಷಾಯದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದರೆ ಗೃಧ್ರಸಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ವಾತರೋಗವು ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ ಲಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪು ಒಂದರ ಕಷಾಯವಾದರೂ ಈ ಗೃಧ್ರಸೀವಾತರೋಗಕ್ಕೆ ಉತ್ತಮವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ರಾಸ್ನಾನ್ಯುತಾಮಹಾದಾರುನಾಗರೈರಂಡಜೈಶೃತಂ ||

ಸಪ್ತಧಾತುಗತೇನಾತೇಸಾಮೇಸರ್ವಾಂಗಜೇಪಿಬೇತ್ || ೮೫ ||

ಸಣ್ಣರಾಸ್ನ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ದೇವದಾರಿಚಕ್ಕೆ, ರುಂರಿ, ಹರಕುಬೇರು ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವು ಸಪ್ತಧಾತುಗತವಾಗಿ ಅಮದೋಷಯುಕ್ತವಾಗಿರುವ ಸರ್ವಾಂಗ ವಾತದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಗುಣಕರವಾಗುತ್ತದೆ

ರಾಸ್ನಾಗೊಕ್ಕುರಕ್ಕೆರಂಡದೇವದಾರು ಪುನರ್ನವಾ ||

ಗುಡೂಚ್ಯಾರಗ್ವಧಶ್ಚೈವಕ್ವಾಢನೇಷಾಂವಿಪಾಚಯೇತ್ || ೮೬ ||

ಶುಂಠೀಚೂರ್ಣನಸಂಯುಕ್ತಂಪಿಬೇಜ್ಜಂಘಾಕಟೇಗ್ರಹೇ ||

ಪಾರ್ಶ್ವಪೃಷ್ಠೋರುಧೇದಾಯಾವಗಾನುವಾತೇಸುದುಸ್ತರಿ || ೮೭ ||

ಸಣ್ಣರಾಶ್ಮಿ, ನೆಗ್ಗಲುಮುಳ್ಳು, ಹರಳುಬೇರು, ದೇವದಾರಿಚಕ್ಕೆ, ಕೊಮ್ಮೆ ಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕಕ್ಕೆತೊಪ್ಪೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವೂ ರುಂರಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಯಿಸುವುದರಿಂದ ವಾಯುನಿಂದ ನೊಂಟಿಹಿಡಿದು ಕೊಳ್ಳುವುದು, ಪಾರ್ಶ್ವದೂಲ, ಹಿಂಭಾಗದೂಲ, ತೊದೆನಡತ, ಅನುವಾತ, ಇಂತಹ ವಾಯುರೋಗಗಳು ಬಹು ಭಯಂಕರವಾಗಿದ್ದರೂ ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ರಾಸ್ನಾದ್ವಿಗುಣಭಾಗಾಸ್ತ್ಯಾದೇಕಭಾಗಾಸ್ತತಃಪರಿ ||

ಧನ್ವಯಾಸಬಲ್ಪಿರಂಡದೇವದಾರುಶಠೀವಚಾಃ || ೮೮ ||

ವಾಸಕೋನಾಗರಂಪಥ್ಯಾಚವ್ಯಾಮುಸ್ತಾಪುನರ್ನವಾಃ ||

ಗುಡೂಚೀವೃದ್ಧದಾರುಶ್ಚ ಶತಪುಷ್ಪಾಚಗೋಕ್ಕುರಃ || ೮೯ ||

ಅಶ್ವಗಂಧಾಪ್ರತಿವಿಷಾಕೃತಮಾಲಶ್ವತಾವರೀ ||

ಕೃಷ್ಣಾಸಹಚರಶ್ಚೈವಧಾನ್ಯಕಂಬುಹತೀದ್ವಯಂ || ೯೦ ||

ಏಭಿಃಕೃತಂಸಿಬೇತ್ಯಾತ್ಮಾಂಶುಂಶೀಚೂರ್ಣೇನಸಂಯುತಂ ||

ಕೃಷ್ಣಾಚೂರ್ಣೇನವಾಯೋಗರಾಜಗುಗ್ಗುಲುನಾಥವಾ || ೯೧ ||

ಅಜಮೋದಾದಿನಾವಾಪಿತ್ಯೇಲೇನೈರಂಡಜೇನವಾ ||

ಸರ್ವಾಂಗಕಂಪೇಕುಬ್ಜತ್ವೇಪಕ್ಷಾಘಾತೇಪಬಾಹುಕೆ || ೯೨ ||

ಗೃಧ್ರಸ್ಯಾಮಾನುವಾತೇಚಶ್ಲೀಪದೇಚಃಪತಾನಕೆ ||

ಅಂತ್ರವೃದ್ಧಾತಥಾಧ್ಮಾನೇಜಂಘಾಜಾನುಗತೇರ್ದಿತಿ || ೯೩ ||

ಶುಕ್ರಾಮಯೇನೋದ್ರೋಗೇಗೇವಂಧ್ಯಾಯೋನ್ಯಾಮಯೇಷುಚ ||

ಮಹಾರಾಸ್ತ್ರಾದಿರಾಖ್ಯಾತೋಬ್ರಹ್ಮಣಾಗರ್ಭಕಾರಣಂ || ೯೪ ||

ಮಹಾರಾಸ್ತ್ರಾದಿ ಕಷಾಯಃ—ಸಣ್ಣರಾಸ್ತ್ರೈ ಭಾಗ, ಮಂದೆ ಹೇಳುವ ಮೂಲಿಕೆಗಳಲ್ಲಾ ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಒಂದೊಂದು ಭಾಗ ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಮೂಲಿಕೆಗಳ್ಯಾವವೆಂದರೆ—ತುರಚಿ, ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಲೆ, ಹರಳುಬೇರು, ದೇವದಾರಚಕ್ಕೆ, ಕಚೋರ, ಬಜೆ, ಅಡುಸೋಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು, ಶುಂರಿ, ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬಳ್ಳಿ, ಭದ್ರಮುಸೈ, ಕೊಮ್ಮೆಯಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ದೊಡ್ಡ ಮರದಚಕ್ಕೆ, ಸದಾಪಿನೆ ಸೊಪ್ಪು, ಆನೆನೆಗ್ಗಿಲು, ಹಿರೇಮದ್ದಿನಗಡ್ಡೆ, ಅತಿಬಜ್ಜೆ, ಕಕ್ಕೇಬೇರು, ಹಲವು ಮಕ್ಕಳಬೇರು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಗೋರಂಟೇಗಿಡ, ಕೊತ್ತಂಬರಿಬೀಜ, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳೆ, ನೆಲಗುಳ್ಳೆ, ಈ ಮೂಲಿಕೆಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಇದಕ್ಕೆ ಶುಂರಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನಾಗಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನಾಗಲಿ, ಯೋಗರಾಜಗುಗ್ಗುಳವನ್ನಾಗಲಿ, ಅಜಮೋದಾದಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನಾಗಲಿ, ಹರಳೆಣ್ಣೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಸರ್ವಾಂಗವೂ ನಡುಗುವ ಕಂಪವಾತ, ಕೈಕಾಲುಗಳು ಹಿಡಿದು ಗುಜ್ಜಾರಿಯಾಗುವುದು, ಪಾರ್ಶ್ವವಾಯುವಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಅಪಬಾಹುಕವೆಂದರ ತೋಳುಹಿಡಿಯುವುದು, ಗೃಧ್ರಸಿ ಎಂಬ ವಾತರೋಗದಲ್ಲಿ, ಆಮವಾತ (ರೆಮಿಟೆಕ್‌ಪೆಯಿನ್) ಶ್ಲೀಪದವೆಂದರೆ ಆನೆಕಾಲಿಂಬ ಕಾಲುದಪ್ಪನಾಗುವ ವಾತರೋಗ, ಅಪತಾನಕವೆಂಬ ಒಂದು ವಿಧದ ವಾತರೋಗ, ಅಂತ್ರವೃದ್ಧಿ ಎಂದರೆ ತರಡು ಬಾತುಹೋಗುವರೋಗ, ಹೊಟ್ಟೆ ಉಬ್ಬರಿಸುವರೋಗ, ತೊಡೆ, ಮಂಡಿ, ಮೊಣಕಾಲು ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಗೆ ಬರುವ ವಾತರೋಗದಲ್ಲಿ, ಶುಕ್ರಧಾತುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ, ಶಿಶುಕ್ಕೆ ಬರತಕ್ಕ ರೋಗಗಳು ಅಂದರೆ ವಾತಸಂಬಂಧವಾದವುಗಳಲ್ಲಿ, ಬಂಜೆರೋಗದಲ್ಲಿ, ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕ ವಾತರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಸಹ ಈ ಕಷಾಯವು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ಫಲಪ್ರದವಾಗಿರುವುದಲ್ಲದೆ ಗರ್ಭಸ್ಥಾಪಕವೆನ್ನುವುದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಏರಂಡೋಬೀಜಪೂರ್ವಶ್ಚ ಗೋಕ್ಷುರೋಬೃಹತೀದ್ವಯಂ ||

ಅಶ್ವಭೇದಸ್ತಥಾಬಿಲ್ವವಿತನ್ಮೂಲೈಃ ಕೃತಶ್ರುತಃ || ೯೫ ||

ಏರಂಡಶೈಲಹಿಂಗ್ವಾಢ್ಯಃ ಸಯವಕ್ಷಾರಸೈಂಧವಃ ||

ಸ್ತನಸ್ಕಂಧಕಟೀನೋಢ್ರಹೃದಯೊತ್ಥಾಂವ್ಯಥಾಂಜಯೇತ್ || ೯೬ ||

ಹರಳುಬೇರು, ಮಾದಳದಬೇರು, ನೆಗ್ಗಲು, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಪಾಷಾಣಭೇದಿ, ಬಿಲ್ವದ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಸಮಾಂಶ ಕಷಾಯಮಾಡಿ, ಹರಳೆಣ್ಣೆಯನ್ನೂ ಇಂಗನ್ನೂ (ಹುರಿದು), ಯವಕ್ಷಾರವನ್ನೂ, ಸೈಂಧವಲವಣವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸುವುದರಿಂದ ಸ್ತನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಶೂಲೆ, ಭುಜದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಶೂಲೆ, ಸೊಂಟಶೂಲೆ, ಶಿಶ್ನಶೂಲೆ, ಎದೆಶೂಲೆ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಶಮನ ಹೊಂದುವವು.

ನಾಗರೈರಂಡಜಃ ಕ್ವಾಢ್ಯಃ ಕ್ವಾಢ್ಯಃ ಇಂದ್ರಯವಸ್ಯಚ ||

ಹಿಂಗುಸೌವರ್ಚಲೋವೇತೋನಾತಶೂಲನಿವಾರಣಃ || ೯೭ ||

ಶುಂರಿ, ಹರಳುಬೇರು ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ, ಕೊಡಸದ ಚಕ್ಕೆಯ ಕಷಾಯ ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಹುರಿದ ಇಂಗು, ಸೌವರ್ಚಲವಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸುವುದರಿಂದ ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ಉದರಶೂಲೆ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

ತ್ರಿಫಲಾರಗ್ವಧಕ್ವಾಢ್ಯಶ್ಯರ್ಕರಾಕ್ಷಾದ್ರಸಂಯುತಃ ||

ರಕ್ತಪಿತ್ತಹರೋದಾಹಪಿತ್ತಶೂಲನಿವಾರಣಃ || ೯೮ ||

ತ್ರಿಫಲ (ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ), ಬೇಟೀತೂವೈ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕರೆ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದರೆ ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಮೈಯ್ಯುರಿ, ಪಿತ್ತಶೂಲೆ ಇವುಗಳು ನಿವಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ. ತ್ರಿಫಲವೆಂದರೆ ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ತಾರೇಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಎಂದು ಕೆಲವರೂ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಶಿವಸೇಹಣ್ಣು, ಖರ್ಜೂರ ಇವುಗಳಿಗೆ ತ್ರಿಫಲವೆಂಬ ಹೆಸರೆಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (ಚರಕ)

ಏರಂಡಮೂಲಂ ದ್ವಿಪಲಂ ಜಲೇಷ್ಟುಗುಣಿತೇಪಚೇತ್ ||

ತತ್ ಕ್ವಾಢ್ಯೋನಶೂಕಾಢ್ಯಸಾರ್ತ್ವಹೃತ್ಕೃಫಶೂಲಹಾ || ೯೯ ||

ಎರಡು ಪಲ ತೂಕ ಹರಳುಬೇರನ್ನು ಅಷ್ಟಗುಣಜಲದಲ್ಲಿ ಕಷಾಯಮಾಡಿ, ನಾಲ್ಕರಲ್ಲೊಂದು ಭಾಗ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಯವಕ್ಷಾರಚೂರ್ಣ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲೆ, ಹೃದಯಶೂಲೆ, ಕಫಶೂಲೆ ಇವುಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣಮಾಡುತ್ತದೆ.

ದಶಮೂಲಕೃತಃ ಕ್ವಾಢ್ಯಃ ಸಯವಕ್ಷಾರಸೈಂಧವಃ ||

ಹೃದ್ರೋಗಗುಲ್ಮಶೂಲಾನಿಕಾಸಂಶ್ವಾಸಂಚನಾಶಯೇತ್ || ೧೦೦ ||

ದಶಮೂಲವೆಂದರೆ—ಬಿಲ್ವ, ನರುವಲ, ಹೆಮ್ಮರ, ಶಿವನೆ, ಪಾದರಿ ಇವು
ಗಳು ಐದು, ಒಂದೆಲೆ ಹೊನ್ನೆ, ಮೂರಲೆಹೊನ್ನೆ, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳೆ, ನೆಲಗುಳ್ಳೆ, ನೆಗ್ಗಲು
ಇವು ಐದು, ಹತ್ತು ಸೇರಿದರೆ ದಶಮೂಲವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ
ಯವಕ್ಷಾರ, ಸೈಂಧವಲವಣ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸುವುದರಿಂದ ಹೃದಯರೋಗ, ಗುಲ್ಮ,
ಶೂಲೆ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ ಇವುಗಳು ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತವೆ.

ಹರಿತಕೀದುರಾಲಂಭಾಕೃತಮೂಲಕಗೊಕ್ಕುರೈಃ ||

ಪಾಷಾಣಭೇದಸಹಿತೈಃಕ್ವಾಥೊನಾಕ್ಷಿಕಸಂಯುತಃ || ೧೦೧ ||

ವಿಬಂಧೆನೂತ್ರಕೃಚ್ಛೇಚಸದಾಹೆಸರುಜೆಹಿತಃ ||

ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ತುರಚೆ, ಕಕ್ಕೆತೊವ್ವೆ, ನೆಗ್ಗಿಲು, ಪಾಷಾಣಭೇದಿ ಇವುಗಳ
ಜ್ವಾಲನಾಡಿ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ ತೆಗದುಕೊಂಡರೆ ಮೂತ್ರ ತಡೆದಿರುವುದು,
ಕಷ್ಟದಿಂದ ಮೂತ್ರಹೊರಡುವುದು, ಮೂತ್ರ ಹೊರಡುವಾಗ್ಯೆ ನೋವು, ಉರಿ,
ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ.

ವೀರತರುವ್ಯಕ್ಷವಂದಾಕಾಶಸ್ವಹಚರತ್ರಯಂ || ೧೦೨ ||

ಕುಶದ್ವಯಂನಲೋಗುಂದ್ರಾಬಕಪುಷ್ಪೋಗ್ನಿಮಂಥಕಃ ||

ಮುರ್ದಾಪಾಷಾಣಭೇದಶ್ಚಸ್ಯೋನಾಕೊಗೊಕ್ಕುರಸ್ತಥಾ || ೧೦೩ ||

ಅಪಾನಾರ್ಗಶ್ಚಕಮಲಂಬ್ರಹ್ಮೀಚೇತಿಗಣೊವರಃ ||

ವೀರತರ್ವಾದಿರಿತ್ಯುಕ್ತತ್ಯರ್ಕರಾಶ್ಮರಿಕೃಚ್ಛ್ರಹಾ || ೧೦೪ ||

ಮೂತ್ರಾಘಾತಂವಾಯುರೋಗಾನ್ನಾಶಯೇನ್ನಿಖಿಲಾನಸಿ ||

ವೀರತರು ಎಂದರೆ ಲಾಮಂಚ, ದರ್ಭೆ, ಕೆಂಪುಮತ್ತಿ ಎಂಬದಾಗಿ ಎರಡು
ಮೂರು ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ವೃಕ್ಷವಂದಾ ಎಂದರೆ ಗಿಡದ ಮೇಲೆ
ಹುಟ್ಟುವ ಬಂದರಿಕೆ, ಕಾಶವೆಂದರೆ ಲಾಳದ ಹುಲ್ಲು, ಸಹಚರತ್ರಯವೆಂದರೆ
ಹಳದಿ, ಕೆಂಪು, ನೀಲ ಬಣ್ಣದ ಗೋರಂಟಿ, ಕುಶದ್ವಯವೆಂದರೆ ಎರಡು ವಿಧ
ದರ್ಭೆ, ನಲ ಎಂದರೆ ಅದೊಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು, ಗುಂದ್ರಬಕಪುಷ್ಪ ಎಂಬವೆ
ಡೂ ತೃಣವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಮೂಲಿಕೆಗಳು—ಅಗ್ನಿಮಂಥವೆಂದರೆ ನರುವಲತೊವ್ವೆ,
ಕುರಟೆಗೆ, ಪಾಷಾಣಭೇದಿ, ದೊಡ್ಡ ಮರದ ಚಕ್ಕೆ, ನೆಗ್ಗಲಮುಳ್ಳು, ಉತ್ತರಣೆ,
ಕಮಲ, ಒಂದೆಲಗನಸೊವ್ವು, ಇವುಗಳಿಗೆ ವೀರತರ್ವಾದಿಗಣವೆಂದು ಹೆಸರು.
ಈ ಗಣೋಕ್ತದ್ರವ್ಯಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದರಿಂದ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲು,
ಮೂತ್ರ ತಡೆಯುವುದು, ಮೂತ್ರ ಉರಿಯುವುದು, ಅಪಾನವಾಯು ಬಂದಾಗು
ವುದು, ವಾತಸಂಬಂಧ ಇನ್ನೂ ಇತರ ವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಸಹ ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಏಲಾಮಧುಕಗೋಕಂಟಿರೇಣುಕೈರಂಡನಾಸಕಾಃ || ೧೦೫ ||

ಕೃಷ್ಣಾಶ್ವಭೇದಸಹಿತಾಃ ಕ್ವಾಥವಿಷಾಂಸುಸಾಧಿತಃ ||

ಶಿಲಾಜತುಯುತಃ ಸೇಯಃ ಶರ್ಕರಾಶ್ವರಿಕೃಚ್ಛ್ರಹಾ || ೧೦೬ ||

ಸಮೂಲಗೋಕ್ಷುರಕ್ವಾಥಃ ಸಿತಾಮಾಕ್ಷಿಕಸಂಯುತಃ ||

ನಾಶಯೇನ್ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಾಣಿತಫಾಚೋಷ್ಣಸಮೀರಣಂ || ೧೦೭ ||

ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ನೆಗ್ಗಿಲು, ರೇಣುಕವೆಂಬ ಗಂದಿಗೆ ಜಿನಸು, ಹರಳಬೇರು, ಅಡುಸೋಗೇ ಸೊಪ್ಪು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ವಾಷಾಣಭೇದಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಶಿಲಾಜತುವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸುವುದರಿಂದ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲು, ಮೂತ್ರಬಂಧ, ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ ಇವುಗಳು ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತವೆ. ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡವನ್ನು ಬೇರು ಸಹಿತ ಕಿತ್ತುತಂದು ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸಹ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸುವುದರಿಂದ ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ, ಉಷ್ಣನಾಯು ಇವುಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ನರಾದಾವ್ಯಬ್ಜದಾರೂಣಾಂಕ್ವಾಥಃ ಕ್ಷುದ್ರೇಣಮೇಹಹಾ ||

ವತ್ಸಕ ತ್ರಿಫಲಾದಾರ್ವೀಮುಸ್ತಕೋಬೀಜಕಸ್ತುಢಾ || ೧೦೮ ||

ನರಾ, ಅಳಲಿಕಾಯಿ, ತಾರೀಕಾಯಿ, ಸಿಲ್ವಿಕಾಯಿ, ಮರಅರಿಶಿನ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ದೇವದಾರಿಚಕ್ಕೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಜೇನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸುವುದರಿಂದ ಮೇಹವು ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಕೊಡಸದ ತೊಪ್ಪೆ, ತ್ರಿಫಲ, ಮರಅರಿಶಿನ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಬೀಜಕವೆಂದರೆ ಹುಣಸೇ ಮರವೆಂದು ಕೆಲವರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಕ್ಕೂ ಜೇನುಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದರೆ ಮೇಹರೋಗ ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಫಲತ್ರಿಕಾಬ್ಜದಾರ್ವೀಣಾಂನಿಶಾಲಾಯಾಃ ಶೃತಂಸಿಬೇತ್ ||

ನಿಶಾಕಲ್ಪಯುತಂ ಸರ್ವಪ್ರಮೇಹನಿನಿವೃತ್ತಯೇ || ೧೦೯ ||

ತ್ರಿಫಲ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಮರಅರಿಶಿನ, ಹಾವು ಮಿಕ್ಕೆ ಕಾಯಿ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಜೊತೆಗೆ ಅರಿಸಿನದ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದರೆ ಸಮಸ್ತವಾದ ಮೇಹರೋಗವೂ ನಿವೃತ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಾರ್ವೀರಸಾಂಜನಂಮುಸ್ತಂಭಲ್ಲಾತಶ್ತ್ರಿಫಲಂವೃಷಃ ||

ಕೈರಾತಶ್ಚ ಪಿಬೇದೇಷಾಂಕ್ವಾಥಂಶೀತಂ ಸಮಾಕ್ಷಿಕಂ || ೧೧೦ ||

ಜಯೇತ್ಸ ಶೂಲಂಪ್ರದರಂಸೀತಶ್ವೇತಸಿತಾರುಣಂ ||

ಮರಅರಿಶಿನ, ರಸಾಂಜನ, (ಮರಅರಿಶಿನದ ರಸಕ್ರಿಯೆ) ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಗೇರುಬೀಜ, ಬಿಲ್ವದಹಣ್ಣು, ಅಡುಸೋಗೇ ಸೊಪ್ಪು, ಚರಾಯಿತ, ಇವುಗಳ

ಕಷಾಯದ ಜೊತೆಗೆ ಅರಿದ ಮೇಲೆ ಜೇನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದರೆ ನೊಂಟಿನೋವು, ವಡತ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಪ್ರದರ (ಯೋನಿದ್ವಂದಿಂದ ಕೆಂಪಗೆ, ಹಳದಿ, ಬೆಳ್ಳಗೆ, ಕರ್ರಗೆ ಹೊರಡತಕ್ಕ ಸ್ರಾವ)ವನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ನೈಗ್ರೋಧಪ್ಲಕ್ಷಕೋಶಾನ್ತನೇತಸಾಬದರೀತುಣಿಃ || ೧೧೧ ||

ಮಧುಯಷ್ಟೀಪ್ರಿಯಾಲಶ್ಚ ಲೋಧ್ರದ್ವಯಮುದುಂಬರಃ ||

ಪಿಪ್ಪಲಶ್ಚ ಮಧುಕಶ್ಚ ತಥಾಪಾರಿಸಪಿಪ್ಪಲಃ || ೧೧೨ ||

ಸಲ್ಲಕೀತಿದುಕೀಜಂಬೂದ್ವಯಮಾನ್ತುತರುಷ್ಮಿವಾ ||

ಕದಂಬಕಕುಭಾಚೈವಭಲ್ಲಾತಕಫಲಾಚಃ || ೧೧೩ ||

ನೈಗ್ರೋಧಾದಿಗಣಕ್ವಾಥಂಯಥಾಲಾಭಾಚಃ ಸರಯೇತ್ ||

ಅಯಂಕ್ವಾಥೋನುಹಾಗ್ರಾಹೀವ್ರಣ್ಯೋಭಗ್ನಂಚಸಾಧಯೇತ್ || ೧೧೪ ||

ಯೋನಿದೋಷಹರೋದಾಹಮೇದೋಮೇಹವಿಷಾಪಹಃ ||

ನೈಗ್ರೋಧಾದಿಗಣಕ್ವಾಥ—ಅಲದ ಚಕ್ಕೆ, ಬಸರಿಸುರದ ಚಕ್ಕೆ, ಅಮಟಿ ಚಕ್ಕೆ, ಹಬ್ಬೇಗಿಡದ ತೊಪ್ಪೆ, ಬೋರೇಚಕ್ಕೆ, ನಂದಿಚಕ್ಕೆ, ಜೈಷ್ಠಮಧು, ಸಾರ ಪಪ್ಪು, ಲೋಧ್ರ, (ಪತಂಗದ ಗಿಡ) ಶಾಬರಲೋಧ್ರ, ಅತ್ತಿತೊಪ್ಪ, ಅರಳಿತೊಪ್ಪೆ, ಇವ್ವೆತೊಪ್ಪೆ, ಬುಗರಿತೊಪ್ಪೆ, ತದುಕಿನ ತೊಪ್ಪೆ, ನೇರಿಲಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಎರಡು ಬಗೆಯ ತೊಪ್ಪೆ, ಮಾವಿನಚಕ್ಕೆ, ಅಳಲಿಕಾಯಿ, ಕದಂಬವೆಂದರೆ ಈಚಲನಾರು, ಮತ್ತಿತೊಪ್ಪೆ, ಗೇರುಬೀಜಗಳು, ಇಷ್ಟು ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೂ ನೈಗ್ರೋಧಾದಿಗಣ ವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯೆಯಥಾಲಾಭವೆಂದರೆ ಸಿಕ್ಕಿದಷ್ಟನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಕುಡಿಸಿದರೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾಗಿ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾಗಿಯೂ ವ್ರಣನಾಶಕ ವಾಗಿಯೂ ಕೈಕಾಲು ಮೊದಲಾದ ಆವಯವಗಳು ಸಂಧಿಬಂಧಗಳೂ ಯಾವು ದಾದರೂ ಕಾರಣದಿಂದ ಮುರಿದುಹೋಗಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ಯಥಾಸ್ಥಿತಿಗೆ ತರುವು ದಾಗಿಯೂ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಯೋನಿದೋಷಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಪರಿಹರಿಸುವುದಾಗಿಯೂ ಮೈಯ್ಯೂರಿ, ಮೇದೋರೋಗ, ಮೇಹರೋಗ, ವಿಷವ್ಯಾಧಿ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಬಿಲ್ವೋಗ್ನಿನುಂಠಸ್ಯೋನಾಕಃಕಾಶ್ಮರೀಪಾಟಿಲಾತಥಾ || ೧೧೫ ||

ಕ್ವಾಥವಿಷಾಂಜಯೇನ್ಮೇದೋದೋಷಂಕ್ವಾದ್ರೇಣಸಂಯುತಃ ||

ಕ್ವಾದ್ರೇಣತ್ರಿಫಲಾಕ್ವಾಥಃಪೀತೋಮೇದೋಹರಃಸ್ಮೃತಃ || ೧೧೬ ||

ಶೀತೀಭೂತಂತಥೋಷ್ಣಾಂಬುಮೇದೋಹೃತ್ಕ್ವಾದ್ರಸಂಯುತಂ ||

ಬಿಲ್ಲದತೊಪ್ಪೆ, ನರುವಲತೊಪ್ಪೆ, ಹೆಮ್ಮರದ ಚಕ್ಕೆ, ಶಿವನೇತೊಪ್ಪೆ, ಪಾದ
ರಿಯ ತೊಪ್ಪೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಮಾಡಿ, ತಣಿಸಿ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸು
ವುದರಿಂದ ಮೇದೋರೋಗವು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ರಿಫಲಾ ಕಷಾಯಮಾಡಿ
ತಣಿಸಿ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸುವುದು ಮೇದೋದೋಷಹರ, ನೀರನ್ನು
ಕಾಯಿಸಿ ಆರಿದ ಮೇಲೆ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸುವುದೂ ಮೇದೋರೋಗ
ಹರವೇ.

ಚನ್ಯಚಿತ್ರಕವಿಶ್ವಾನಾಂಸಾಧಿತೋದೇವದಾರುಣಾ || ೧೧೭ ||

ಕ್ವಾಘಸ್ತ್ರಿವ್ಯಚ್ಚೂರ್ಣಯುತೋಗೋಮೂತ್ರೇಣೋದರಾಂಜ

ಯೇತ್ ||

ಚನ್ಯವೆಂದರೆ ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬಳ್ಳಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಶುಂಠಿ, ದೇವದಾರು
ಚಕ್ಕೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕೆ ತಿಗಡೆಯಚೂರ್ಣ, ಗೋಮೂತ್ರ ಇವು
ಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದರೆ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಉದರರೋಗವೂ ಶಮನ
ವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುನರ್ನವಾಮೃತಾದಾರುಪಥ್ಯಾನಾಗರಸಾಧಿತಃ || ೧೧೮ ||

ಗೋಮೂತ್ರಗುಗ್ಗುಲಯುತಃ ಕ್ವಾಘಶ್ಲೋಘೋದರಾಪಹಃ ||

ಕೊಮ್ಮೇಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಮರಅರಿಸಿನ, ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ಶುಂಠಿ,
ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಗುಗ್ಗುಲವನ್ನೂ ಗೋಮೂತ್ರವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದರೆ
ಶೋಘ, ಉದರಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಶಮನಹೊಂದಿ ವ್ಯವೇ.

ಪಥ್ಯಾರೋಹಿತಕಕ್ಷಾಘಂಯವಕ್ಷಾರಕಣಾಯುತಂ || ೧೧೯ ||

ಪಿಚೇತ್ಪ್ರಾತರ್ಯಕ್ಕೃತ್ಸ್ನೀಹಗುಲ್ಮೋದರನಿವೃತ್ತಯೇ ||

ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ರೋಹಿತಕವೆಂದರೆ (ಕಾಡುಹಾಲುನಾಣ, ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗ
ಎಂಬ ಎರಡು ಹೆಸರು) ಇವೆರಡರ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಯವಕ್ಷಾರ, ಹಿಪ್ಪಲಿಯಚೂರ್ಣ
ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಕುಡಿಯುತ್ತ ಬಂದರೆ ಯಕ್ಕದ
ದರ (ಲಿವರ್ ಕಂಪ್ಲೇಂಟು) ಪ್ಲೀಹಾಭಿವೃದ್ಧಿ, ಗುಲ್ಮ, ಉದರರೋಗಗಳು ಇವು
ಗಳೆಲ್ಲಾ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತವೆ.

ಪುನರ್ನವಾದಾರುನಿಶಾನಿಶಾಶುಂಠೀಹರೀತಕೀ || ೧೨೦ ||

ಗುಡೂಚೀಚಿತ್ರಕೋಭಾಂಜ್ಞೋದೇವದಾರುಚತ್ಯೈಶ್ಚತಃ ||

ಪಾಣಿಪಾದೋದರಮುಖಪ್ರಾಪ್ತಂ ಕೋಘಂನಿವಾರಯೇತ್ || ೧೨೧ ||

ಕೊಮ್ಮೆಯಬೇರು, ಮರಅರಿಸಿನ, ಅರಿಸಿನ, ಶುಂಠಿ, ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ಅಮೃ
ತಬಳ್ಳಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಗಂಟುಪರಂಗಿ, ದೇವದಾರುಚಕ್ಕೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶ

ಶೇರಿಸಿ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಕುಡಿಸಿದರೆ—ಕೈಯಿಬ್ಬ, ಕಾಲು, ಹೊಟ್ಟೆ, ಮುಖ ಇವು ಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಶೋಭೆಯನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಫಲತ್ರಿಕೋದ್ಭವಂಕ್ಷಾಫಂಗಳೋಮೂತ್ರೇಣೈವಪಾಯಯೇತ್ ||

ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮೈತಂಹಂತಿಶೋಫಂವೃಷಣಸಂಭವಂ || ೧೨೨ ||

ತ್ರಿಫಲ ಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಗೋಮೂತ್ರವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸುವುದರಿಂದ ವಾತ ಮತ್ತು ಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವ ವೃಷಣಶೋಧವೆಂದರೆ ತರಡಿನ ಬಾಕನ್ನು ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ.

ರಾಸ್ನಾ ಮೃತಾಬಲಾಯಷ್ಟೀಗೋಕಂಟೈರಂಡಜಶೃತಃ ||

ಏರಂಡತೈಲಸಂಯುಕ್ತೋವೃದ್ಧಿಮಂತ್ರಭವಾಂಜಯೇತ್ || ೧೨೩ ||

ಸಣ್ಣರಾಶಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಲೆ, ಜೈಷ್ಠಮಧು, ನೆಗ್ಗಲು, ಹರಳು ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಹರಳೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದರೆ ಅಂತ್ರವೃದ್ಧಿ ಎಂದರೆ ವೃಷಣವಾತವನ್ನು ಗೆಲ್ಲಬಹುದು.

ಕಾಂಚನಾರತ್ನಚಃಕ್ಷಾಫಶ್ಶುಂಠೀಚೂರ್ಣೇನನಾಶಯೇತ್ ||

ಗಂಡಮಾಲಾಂತಥಾಕ್ಷಾಫಃಕ್ಷೌದ್ರೇಣವರುಣತ್ವಚಃ || ೧೨೪ ||

ಕಂಚುವಾಳದ ಗಿಡದ ಚಕ್ಕೆಯ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಶುಂಠಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಯಿಸುವುದರಿಂದ ಗಂಡಮಾಲಾರೋಗವು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ ವರುಣತ್ವಕ್ ಎಂದರೆ ಜಾಲೀಸಪಟ್ಟಿಯ ಕಷಾಯದೊಡನೆ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರೂ ಗಂಡಮಾಲೆಯು ಶಾಂತಿಯಾಗುತ್ತದೆ

ಶಾಖೋಟಿನಲ್ಕಲಕ್ಷಾಫಂಗಳೋಮೂತ್ರೇಣಯುತಂಸಿಬೇತ್ ||

ಶ್ಲೀಪದಾನಾನಾವಿನಾಶಾಯಮೇದೋದೋಷನಿವೃತ್ತಯೇ || ೧೨೫ ||

ಪುನರ್ನವಾನರುಣಯೋಕ್ಷಾಫೋಂತರ್ವಿದ್ರಧೀನ್‌ಜಯೇತ್ ||

ತಥಾಶಿಗ್ರುಭವಃಕ್ಷಾಫೋಹಿಂಗುಸ್ಸೈಂಧವಸಂಯುತಃ || ೧೨೬ ||

ಮುಕ್ಕುಮುತ್ತಗದ ಚಕ್ಕೆಯ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಅದರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಗೋಮೂತ್ರ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದರೆ ಆನೆಕಾಲು, ಮೇದೋವೃದ್ಧಿ ಇವುಗಳು ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತವೆ. ಕೊಮ್ಮೆಯಬೇರು, ಜಾಲಿಯಪಟ್ಟಿ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಅಂತರ್ವಿದ್ರಧಿ ಎಂಬ ವ್ರಣರೋಗದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬಹುದು. ಸುಗ್ಗೀತೊಪ್ಪೆಯ ಕಷಾಯವನ್ನು ಇಂಗು ಮತ್ತು ಸೈಂಧವಲವಣಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಕೊಟ್ಟರೂ ಅಂತರ್ವಿದ್ರಧಿರೋಗವು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ವರುಣಾದಿಗಣಕ್ವಾಘಮಪಕ್ಷೇಮಧ್ಯವಿದ್ರಧೌ ||

ಉಷಕಾದಿರಜೋಯುಕ್ತಂಪಿಬೇಚ್ಛಮನಹೇತವೇ || ೧೨೭ ||

ವರುಣೋಬಕಪುಷ್ಪಶ್ಚ ಬಿಲ್ವಾಪಾನಾರ್ಗಚಿತ್ರಕಾಃ ||

ಅಗ್ನಿಮಂಥದ್ವಯಂಶಿಗ್ರುದ್ವಯಂಚಬೃಹತೀದ್ವಯಂ || ೧೨೮ ||

ಸೌರೇಯಕತ್ರಯಂಮುರ್ವಾಮೇಷಶೃಂಗೀಕಿರಾತಕಃ ||

ಅಜಶೃಂಗೀಚಬಿಂಬೀಚಕರಂಜಶ್ಚ ಶತಾನರೀ || ೧೨೯ ||

ವರುಣಾದಿಗಣಕ್ವಾಘಃಕಫಮೇದೋಹರಃಸ್ಮೃತಃ ||

ಹಂತಿಗುಲ್ಮಂತಿರಶ್ಮಾಲಂತಥಾಭ್ಯಂತರವಿದ್ರಧೀನ್ || ೧೩೦ ||

ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ವರುಣಾದಿಗಣೋಕ್ತಗಳಾದ ಮೂಲಿಕೆಗಳ ಕಷಾಯ ಮಾಡಿ ಅದರ ಜೊತೆ ಉಷಕಾದಿಗಣೋಕ್ತ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅದರೊಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಪಾನಮಾಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಪಕ್ವವಾಗದೆ ಇರುವ ಮಧ್ಯಮವಿದ್ರಧಿಯಲ್ಲಿ ಅತ್ಯುಪಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವರುಣಾದಿಗಣವೆಂದರೆ ಜಾಲೀತೊಪ್ಪೆ, ಅಗಸೆ, ಬಿಲ್ವ, ಉತ್ತರಣೆ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ನರುವಲ, ಬೂರಗ, ನುಗ್ಗಿ, ಶೋಭಾಂಜನ (ಮಧುಶಿಗ್ರು), ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳೆ, ನೆಲಗುಳ್ಳೆ, ಸೌರೇಯಕತ್ರಯವೆಂದರೆ ಹಳದಿಗೋರಂಟಿ ಬೀಳೆ ಗೋರಂಟಿ, ನೀಲವರ್ಣದ ಗೋರಂಟಿ, ಕುರಟೆಗೆ, ಮೇಷಶೃಂಗಿ ಎಂಬ ಗಂದಿಗೆ ಜನಸು, ಚಿರಾಯಿತ, ಕರ್ಕಾಟಕಶೃಂಗಿ, ತೊಂಡೆ, ಹೊಂಗೆ, ಆಷಾಡಿ ಬೇರು, ಇಷ್ಟಕ್ಕೆ ವರುಣಾದಿಗಣವೆಂಬ ಹೆಸರು. ಉಷಾದಿಗಣವೆಂದರೆ—ಗ್ರಂಥಾಂತರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಉಷಕ (ಉಪ್ಪು ಮಣ್ಣು), ಸ್ತಂಧವಲವಣ, ಶಿಲಾಜತು, ಕಾಸೀಸ, ಪುಷ್ಪಕಾಸೀಸ, ಇಂಗು, ಗುಗ್ಗುಲ, ತುತ್ಥ ಇವುಗಳಿಗೆ ಉಷಾದಿಗಣವೆಂಬ ಹೆಸರು.

ಖದಿರತ್ರಿಫಲಾಕ್ವಾಘೋಮಹಿಸೀಘ್ರತಸಂಯುತಃ ||

ವಿಡಂಗಚೂರ್ಣಯುಕ್ತಶ್ಚ ಭಗಂದರವಿನಾಶನಃ || ೧೩೧ ||

ಕಗ್ಗಲೀತೊಪ್ಪೆ, ತ್ರಿಫಲ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕೆ ಎಮ್ಮೆಯ ತುಪ್ಪ, ನಾಯವಿಡಂಗದ ಚೂರ್ಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದರೆ ಭಗಂದರ ವ್ರಣವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಟೋಲತ್ರಿಫಲಾನಿಂಬಕಿರಾತಖದಿರಾಸನೈಃ ||

ಕ್ವಾಘಃಸೀತೋಜಯೀತ್ಸರ್ವಾನುಪದಂಶಾನ್ ಸಗುಗ್ಗುಲಃ || ೧೩೨ ||

ಕೈಸಡವಲ, ತ್ರಿಫಲ, ಬೇವಿನತೊಪ್ಪೆ, ಚಿರಾಯಿತ, ಕಗ್ಗಲೀತೊಪ್ಪೆ, ಅಸನವೆಂದರೆ ಹೊನ್ನೇತೊಪ್ಪೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಜೊತೆಗೆ ಗುಗ್ಗುಲವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದರೆ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಉಪದಂಶರೋಗವನ್ನೂ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಅನ್ಯುತ್ಪ್ರೇರಂಧನಾಸಾನಾಂ ಕ್ವಾಫಏರಂಧತೈಲಯುಕ್ ||

ಪೀತಸ್ಸರ್ವಾಂಗಸಂಚಾರಿವಾತರಕ್ತಂಜಯೇದ್ಧ್ರವಂ || ೧೩೩ ||

ಅನ್ಯುತಬಳ್ಳಿ, ಹರಳುಬೇರು, ಅಡುಸೋಗೇಸೊಪ್ಪು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಜೊತೆಗೆ ಹರಳೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದರೆ ಸಮಸ್ತ ಅನಯವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಓಡ್ಯಾಡುತ್ತಿರುವ ವಾತರಕ್ತವೆಂಬ ರೋಗವನ್ನು ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಪಟೋಲಂತ್ರಿಫಲಾತಿಕ್ತಾಗುಡೂಚೀಚಶತಾವರೀ ||

ಏತತ್ ಕ್ವಾಫೋಜಯೇತ್ಪೀತೋನಾತಾಸ್ತ್ರಂದಾಹಸಂಯುತಂ ೧೩೪

ಕಹಿಪಡವಲ, ತ್ರಿಫಲ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಅನ್ಯುತಬಳ್ಳಿ, ಅಷಾಡೀಬೇರು ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಮೈಯ್ಯುರಿಯೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವ ವಾತರಕ್ತ ರೋಗವು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕ್ವಾಫೋವಲ್ಗುಜಚೂರ್ಣಾಢ್ಯೋಧಾತ್ರೀಖದಿರಸಾರಯೋಃ ||

ಜಯೇತ್ಸುಶೀಲಿತೋನಿತ್ಯಂಶ್ಚಿತ್ರಂಪಥ್ಯಾಶಿನಾಂನೃಣಾಂ || ೧೩೫ ||

ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿ, ಕಾಚು ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಮಾಡಿ, ಬಾವಂಚಿಬೀಜದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಕುಡಿಸುತ್ತ ಬಂದರೆ ತೊನ್ನು ಎನ್ನಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವ ಬಿಳಿಯ ಕುಷ್ಠವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಕುಷ್ಠ ರೋಗೋಕ್ತಗಳಾದ ಪಥ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸರಿಯಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು.

ಮಂಜಿಷ್ಠಾತ್ರಿಫಲಾತಿಕ್ತಾವಚಾದಾರುನಿಶಾನ್ಯುತಾ ||

ನಿಂಬಶ್ಚೈಷಾಂಕೃತಃ ಕ್ವಾಫೋವಾತರಕ್ತವಿನಾಶನಃ || ೧೩೬ ||

ಪಾನಾಕಸಾಲಿಕಾಕುಷ್ಠರಕ್ತಮಂಡಲಜಿನ್ಮತಃ ||

ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ತ್ರಿಫಲ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಬಜ್ರ, ಮರಅರಿಸಿನ, ಅನ್ಯುತಬಳ್ಳಿ, ಬೇವಿನತೊಪ್ಪೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕುಡಿಸುತ್ತ ಬರುವುದರಿಂದ ವಾತರಕ್ತವೆಂಬ ರೋಗವನ್ನೂ, ತುರಿಕೆ, ಕಸಾಲಕುಷ್ಠ, ರಕ್ತಕುಷ್ಠ, ಮಂಡಲಕುಷ್ಠ ಇವುಗಳನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಮಂಜಿಷ್ಠಾಮುಸ್ತಕುಟಜಗುಡೂಚೀಕುಷ್ಠನಾಗರೈಃ || ೧೩೭ ||

ಭಾರ್ಗೀಕ್ಷುದ್ರಾವಚಾನಿಂಬನಿಶಾದ್ವಯಫಲತ್ರಿಕೈಃ ||

ಪಟೋಲಕಟುಕೀಮುರ್ನಾವಿಡಂಗಾಸನಚಿತ್ರಕೈಃ || ೧೩೮ ||

ಶತಾವರೀತ್ರಾಯಾನಾಣಾಕೃಷ್ಣೇಂದ್ರಯವನಾಸಕೈಃ ||

ಭೃಂಗರಾಜನುಹಾದಾರುಪಾತಾಖದಿರಚಂದನೈಃ || ೧೩೯ ||
 ತ್ರಿವೃದ್ವರುಣಕೈರಾತಬಾಕುಚೀಕೃತಮಾಲಕೈಃ ||
 ಶಾಖೋಟಿಕನುಹಾನಿಂಬಕರಂಜಾತಿವಿಷಾಜಲೈಃ || ೧೪೦ ||
 ಇಂದ್ರವಾರುಣಿಕಾನಂತಾಸಾರಿಬಾಪರ್ಪಟ್ಟಿಸ್ಸಮೈಃ ||
 ಏಭಿಃಕೃತಂಸಿಬೇತ್ ಕ್ವಾಥಂಕಣಾಗುಗ್ಗುಲುಸಂಯುತಂ || ೧೪೧ ||
 ಅಷ್ಟಾದಶಸುಕುಷ್ಠೇಷುನಾತರಕ್ತಾರ್ದಿತೇತಥಾ ||
 ಉಪದಂಶೇಶ್ಲೀಪದೇಚಪ್ರಸುಪ್ತಾಪಕ್ಷಿಘಾತಕೇ || ೧೪೨ ||
 ಮೇದೋದೋಷೇನೇತ್ರರೋಗೇನುಂಜಿಷ್ಠಾದಿಃಪ್ರಶಸ್ತತೆ ||

ಬೃಹನ್ಮಂಜಿಷ್ಠಾದಿಕೃತ್ಯಾಧ-ಮಂಜಿಷ್ಠೈ, ಭದ್ರಮುಷ್ಠೈ, ಕೊಡಸದಚಕ್ರೈ, ಗುಡೂಚೀ (ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ), ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಶುಂಠಿ, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ, ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ಬಜೆ, ಬೇವಿನಪಟ್ಟಿ, ಅರಿಸಿನ, ಮರಅರಿಸಿನ, ತ್ರಿಫಲ (ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ತಾರೇಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ), ಕೈಪಡವಲ, ಕಟುರೋಹಿಣಿ, ಕುರಟೆಗೆ, ವಾಯವಿಡಂಗ, ಹೊನ್ನೆ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಆಷಾಡೀಬೇರು, ತ್ರಾಯಮಾಣಾ (ಗಜಗ), ಜೀರಿಗೆ, ಕೊಡಸದ ಬೀಜ, ಅಡುಸೋಗೇ ಸೂಪ್ಪು, ಗರುಗದ ಸೂಪ್ಪು, ದೇವದಾರೋಚಕೈ, ಅಗಳು ಶುಂಠಿ, ಜಾಲೀತೊವೈ, ರಕ್ತಚಂದನ, ತಿಗಡಿ, ಕಗ್ಗಲೀತೊವೈ, ಚಿರಾಯಿತ, ಬಾವಂಚಿಬೀಜ, ಕಕ್ಕೇಗಿಡ, ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತಗ, ಬೇವಿನತೊವೈ, ಹೊಂಗೆ, ಅತಿ ಬಜೆ, ಭದ್ರಮುಷ್ಠೆ, ದಾಸಮಿಕ್ಕೈಕಾಯಿ, ತುರಚೆ, ಸುಗಂಧಿ, ಪರ್ಮಾಷ್ಟಕ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶ ನೇರಿಸಿ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಹಿಪ್ಪಲಿಚೂರ್ಣ, ಗುಗ್ಗುಲ ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸುತ್ತ ಬಂದರೆ ಹದಿನೆಂಟು ಪ್ರಕಾರದ ಕುಷ್ಠಗಳು, ವಾತ ರಕ್ತ, ಅರ್ಧಿವಾತ, ಉಪದಂಶ, (ಸಿಫಿಲಿಸ್) ಆನೆಕಾಲು, ಚರ್ಮದಲ್ಲಿ ಸ್ವರ್ಣ ಜ್ವಾನ ಹೋಗುವುದು, ಪಕ್ಷವಧ, ಮೇದೋವೃದ್ಧಿ ಜನ್ಯವಾದ ರೋಗಗಳು, ನೇತ್ರ ರೋಗಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಈ ಬೃಹನ್ಮಂಜಿಷ್ಠಾದಿಕಷಾಯವು ಉತ್ತಮ ಗುಣ ಪ್ರದವಾದ ಔಷಧವಾಗಿದೆ.

ಪಥ್ಯಾಕ್ಷಧಾತ್ರೀಭೂನಿಂಬೈರ್ನಿಶಾನಿಂಬಾಮೃತಾಯುತೈಃ || ೧೪೩ ||
 ಕೃತಃಕ್ವಾಥಕ್ಕುಡಂಗೋಯಂಸಗುಡಶ್ಶೀರ್ಷಶೂಲನುತ್ ||
 ಭ್ರೂಶಂಖಕರ್ಣಶೂಲಾನಿತಧಾರ್ಥಶಿರಸೋರುಜಂ || ೧೪೪ ||
 ಸೂರ್ಯಾವರ್ತಂಶಂಖಕಂಚದಂತಪಾತಂಚತದ್ರುಜಂ ||
 ನಕ್ತಾಂಧ್ಯಂಪಟಿಲಂಶುಕ್ರಂಚಕ್ಕುಃಸೀಡಾಂವ್ಯವೋಹತಿ || ೧೪೫ ||

ಪಥ್ಯಾಕ್ಷಧ-ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ತಾರೇಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ, ಚಿರಾಯಿತ, ಅರಿಸಿನ, ಬೇವಿನಪಟ್ಟಿ, ಅಮೃತವಳ್ಳಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯದ ಜೊತೆಗೆ ಬೆಲ್ಲವನ್ನು

ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ತಲೆಶಾಲೆ, ಹುಬ್ಬಿನ ವಡತ, ತಲೆಯ ಪಾರ್ಶ್ವದಶಾಲೆ, ಕಿವಿ-
ತಾಲೆ, ಅರ್ಧತಲೆನೋವು, ಸೂರ್ಯವರ್ತವೆಂಬ ತಲೆನೋವು, ಶಂಖಕವೆಂಬ
ತಿರೋವೇದನೆ. ಹಲ್ಲುನೋವು, ನಕ್ಷಾಂಧ್ಯವೆಂದರೆ ಹಗಲು ಕಣ್ಣುಕಾಣದಿರು-
ವುದು, ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಪರಿಬರುವುದು, ಶುಕ್ರನಕಣ್ಣು, ಇತರ ಕಣ್ಣುನೋವುಗಳು ಇವು-
ಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ವಾಸಾವಿಶ್ವಾಮೃತಾದಾವೀರಕ್ತಚಂದನಚಿತ್ರಕೃತಿಃ ||

ಭೂನಿಂಬನಿಂಬಕಟುಕಾಪಟೋಲತ್ರಿಫಲಾಂಬುದೈಃ || ೧೪೬ ||

ಯವಕಾಲಿಂಗಕುಟಿಜೈಃ ಕ್ವಾಥಸ್ಸರ್ವಾಕ್ಷಿರೋಗಹಾ ||

ನೈಸ್ವರೈಃ ಸೀನಸುಶ್ವಾಸಂನಾಶಯೇದುರಸಃ ಕ್ಷತಂ || ೧೪೭ ||

ಆಡುಸೋಗೇಸೊವು, ಶುಂಠಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಮರಅರಿಸಿನ, ರಕ್ತಚಂದನ,
ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಚಿರಾಯಿತ, ಬೇವಿನತೊಪ್ಪೆ, ಕಟುರೋಹಿಣಿ, ಕೈಪಡವಲ, ತ್ರಿಫಲ,
ಭದ್ರಮುನೈ, ಯವೆ ಎಂಬ ಧಾನ್ಯ, ಕೊಡಸದಬೀಜ, ಕೊಡಸದಚಕ್ಕೆ, ಇವುಗಳ
ಕಷಾಯವು ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ನೇತ್ರರೋಗಗಳನ್ನೂ, ಸ್ವರ ಕೆಟ್ಟು ಹೋಗೋಣ-
ವನ್ನೂ ನೆಗೆಡಿಯನ್ನೂ, ಉಬ್ಬಸವನ್ನೂ, ಉರಃಕ್ಷತವನ್ನೂ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ,
ಉರಃಕ್ಷತವೆಂದರೆ ಎದೆನೋವು.

ಅಮೃತಾತ್ರಿಫಲಾಕ್ಷಾಥಃ ಸಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣಸಂಯುತಃ ||

ಸಕ್ಕಾದ್ರಶ್ರೀಲಿತೋನಿತ್ಯಂ ಸರ್ವನೇತ್ರವ್ಯಥಾಂಜಯೇತ್ || ೧೪೮ ||

ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ತ್ರಿಫಲೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಚೂರ್ಣ-
ವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತವಾದ ನೇತ್ರ-
ರೋಗವನ್ನೂ ಗುಣಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಅಶ್ವತ್ಥೋದುಂಬರಪ್ಲಕ್ಷವಟಿವೇತಸಜಂಶೃತಂ ||

ವ್ರಣಶೋಧೋಪದಂಶಾನಾಂನಾಶನಂಕ್ಷಾಳನಾತ್ ಸ್ಪೃತಂ || ೧೪೯ ||

ಅರಳಿ, ಅತ್ತಿ, ಬಸರಿ, ಆಲ, ಹಬ್ಬೆ, ಇವುಗಳ ಚಕ್ಕೆಯ ಕಷಾಯಮಾಡಿ
ವ್ರಣಗಳು, ಬಾವು, ಮೇಹವ್ರಣಗಳು ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತೊಳೆಯುತ್ತಾ ಬಂದರೆ
ವ್ರಣಗಳು ಆರಿ ಮಾದುಹೋಗುವುವೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಕಷಾಯಗಳು ಸಂಪೂರ್ಣ.

ಪ್ರಮುಧ್ಯಾ.

ಪ್ರಮುಖ್ಯಾಪ್ರೋಚ್ಯತೇದ್ರವ್ಯಸಲಾತ್ಕಲ್ಪೀಕೃತಾತ್ ತೃತಾತ್ ||

ತೋಯೇಷ್ಟಗುಣಿತೇತಸ್ಯಾಃ ಪಾನಮಾಹುಃ ಪಲದ್ವಯಂ || ೧೫೦ ||

ಪ್ರಮಥ್ಯಾ ಎಂಬುವದೊಂದು ಬಗೆಯ ಕಷಾಯವೇ. ಅದನ್ನು ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವೇನೆಂದರೆ—ಪ್ರಮಥ್ಯಾ ಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ದ್ರವ್ಯ ಒಂದು ಪಲ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನೀರುಹಾಕಿ ಅರದು ಕಲ್ಪನಾಡಿ ಕುದಿಸಿ ಅಷ್ಟಗುಣಜಲವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಯಿಸಬೇಕು, ಕುಡಿಸುವ ಪರಿಮಾಣ ಎರಡು ಪಲಮಾತ್ರ.

ಮುಸ್ತಕೇಂದ್ರಯವೈಸ್ಸಿದ್ಧಾಪ್ರಮಥ್ಯಾದ್ವಿಪಲೋನ್ನಿತಾ ||

ಸುಶೀತಾನುಧುಸಂಯುಕ್ತಾರಕ್ತಾತೀಸಾರನಾಶಿನೀ || ೧೫೧ ||

ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಕೊಡಸದತೊಪ್ಪೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪ್ರಮಥ್ಯಾ ಎಂಬ ಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸುವುದರಿಂದ ರಕ್ತಾತೀಸಾರವನ್ನು ಗುಣಮಾಡಬಹುದು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರಮಥ್ಯಾ ಸಂಪೂರ್ಣ.

ಯವಾಗೂ (ಗಂಜಿ) ಕಲ್ಪನೆ

ಸಾಧ್ಯಂಚತುಷ್ಟಲಂದ್ರವ್ಯಂಚತುಷ್ಟ್ನಿಪಲೇಂಬುನಿ ||

ತತ್ ಕ್ವಾಥೇವಾರ್ಧಪ್ರೇನಯವಾಗೂಂಸಾಧಯೇದ್ವನಾಂ ||೧೫೨||

ಯವಾಗೂ ಎಂದರೆ ಗಂಜಿಗೆ ಹೆಸರು. ಇದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ರೋಗಿಗೆ ಕೊಡುವ ಲಘ್ವಾಹಾರ ರೂಪವಾಗಿ ನೀರಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸುವುದೊಂದು ವಿಧ, ನೀರಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಔಷಧದ್ರವ್ಯಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆ ಕಷಾಯದಿಂದ ಗಂಜಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದೊಂದು ವಿಧ, ಕಷಾಯದಿಂದ ಗಂಜಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ಅನೇಕ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯಕ ಬೀಳುವುದರಿಂದ ಆ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಮೊದಲು ಕಷಾಯಮಾಡಬೇಕಾದ ಮೂಲಿಕೆಗೆ ಹದಿನಾರಂಷ್ಟು ನೀರು ಸೇರಿಸಿ ಅರ್ಧ ಉಳಿಯುವಂತೆ ಕಷಾಯ ಮಾಡಿ ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಅಕ್ಕಿಯ ನುಚ್ಚುರವೆ ವಗೈರೆ ಸೇರಿಸಿ ಗಂಜಿ ಮಾಡಿ ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವುದು, ಇದಕ್ಕೇನೇ ಯವಾಗೂ ಎಂಬ ಹೆಸರು.

ಅನ್ಯಾನ್ರಾತಕಜಂಬೂತ್ವಕ್ಕಷಾಯೇವಿಪಚೇದ್ಬುಧಃ ||

ಯವಾಗೂಂಶಾಲಿಭ್ಯುಕ್ತಾಂತಾಂಭುಕ್ತ್ವಾಗ್ರಹಣೇಂಜಯೇತ್

|| ೧೫೩ ||

ಮಾವಿನಚಕ್ಕೆ, ಅಮೆಚಕ್ಕೆ, ನೇರಿಲಚಕ್ಕೆ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಆ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಅಕ್ಕಿಯ ನುಚ್ಚನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಗಂಜಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಕುಡಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ದುಸ್ಸಾಧ್ಯವಾದ ಗ್ರಹಣೇರೋಗವು ಸುಲಭವಾಗಿ ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಯೂಷಕಲ್ಪನೆ.

ಕಲ್ಪದ್ರವ್ಯಪಲಂಶುಂತೀಪ್ಪಲೀಚಾರ್ಥಕಾರ್ಷಿಕೇ ||

ವಾರಿಪ್ರಸ್ಯೇನನಿಪಚೇತ್ಸದ್ರವೋಯೂಷಉಚ್ಯತೇ || ೧೫೪ ||

ಯೂಷವೆಂದರೆ ಇದೊಂದು ಬಗೆಯ ಕಷಾಯ. ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಯ (ಅರವತ್ತು ನಾಲ್ಕು ತೊಲ) ನೀರಿನಲ್ಲಿ, ಔಷಧ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಕಲ್ಪ ಒಂದೊಂದು ಪಲವನ್ನೂ, ಶುಂರಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಇವುಗಳು ಅರ್ಧಕರ್ಷ ಸಹ ಸೇರಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಯೂಷವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಕುಲುತ್ಥಯನಕೋಲ್ಪೈಶ್ಚಮುದೈರ್ಮೂಲಕಶುಂಠಕೈಃ ||

ಶುಂಠೀಧಾನ್ಯಕಯುಕ್ತೈಶ್ಚಯೂಷಶ್ಲೇಷ್ಮಾನಿಲಾಪಹಃ || ೧೫೫ ||

ಸಪ್ತಮುಷ್ಟಿಕಇತ್ಯೇಷಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಾಂಜಯೇತ್ ||

ಆಮವಾತಹರಃಕಂಠಹೃದ್ಯಕ್ತಾಣಾಂನಿಶೋಧನಃ || ೧೫೬ ||

ಹುರುಳಿ,ಯವೆ, ಬೋರೇತೊಪ್ಪೆ, ಹೆಸರು, ಮೂಲಕಶುಂಠವೆಂದರೆ ಒಣಗಿದ ಮೂಲಂಗಿಯ ತುಕ್ಕಡಗಳು, ಶುಂರಿ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿಬೀಜ ಇವುಗಳ ಯೂಷವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮೆಯುಕ್ತವಾದ ವಾತ, ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರ, ಆಮವಾತ ಇವುಗಳು ಕಡಮೆಯಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ಕಂಠನಾಳ, ಹೃದಯ, ಮುಖ ಅಂದರೆ ಬಾಯಿ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಶೋಧನಮಾಡುತ್ತದೆ, ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮುಷ್ಟಿಕ ಯೂಷವೆಂದು ಹೆಸರು. ಸೇರತಕ್ಕ ಏಳು ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಒಂದೊಂದು ಮುಷ್ಟಿ ಪರಿಮಾಣ ಮಾತ್ರವಾದ್ದರಿಂದಲೇ ಇದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಮುಷ್ಟಿಕವೆಂಬ ಹೆಸರು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ಕ್ಷುಣ್ಣಂದ್ರವ್ಯಪಲಂಸಾಧ್ಯಂಚತುಷ್ಟ್ಯಷ್ಟಿಪಲೇಜಲೇ ||

ಅರ್ಧಶಿಷ್ಟಂಚತದ್ವೇಯಂಪಾನೇಭಕ್ತಾದಿಸಂವಿಧೌ || ೧೫೭ ||

ಪಾನವೆಂಬುವುದೂ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿಯೇ ಭೇದ. ಇದನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ—ಒಂದು ಪಲ ಪರಿಮಾಣ ಮೂಲಿಕಾ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಅರವತ್ತು ನಾಲ್ಕು ಪಲನೀರಿಗೆ ಹಾಕಿ ಅರ್ಧಮಾತ್ರ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಇಳಿಸಿ ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕೂ, ಅದಕ್ಕೇನೇ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಅನ್ನಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು.

ಉಶೀರಸರ್ಪಟೋದೀಚ್ಯಮುಸ್ತನಾಗರಚಂದನೈಃ ||

ಜಲಂಶೃತಂಹಿಮಂಪೇಯಂಸಿಪಾಸಾಜ್ಜರನಾಶನಂ || ೧೫೮ ||

ಲಾಮಂಚ, ಪರ್ಪಾಪ್ಯಕ, ಮುಡಿವಾಳ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಶುಂಠಿ, ರಕ್ತ ಚಂದನ, ಈ ಮೂಲಿಕೆಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಪಾನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಕುಡಿ ಸುತ್ತ ಬಂದರೆ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಸಹಿತವಾದ ಜ್ವರವು ಶಮನಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಉಷ್ಣೋದಕ ಕಲ್ಪನಾ.

ಅಷ್ಟಮೇನಾಂಶಶೇಷೇಣಚತುರ್ಥೇನಾರ್ಧಕೇನವಾ ||

ಅಥನಾಕ್ವಥನೇನೈವಸಿದ್ಧಮುಷ್ಣೋದಕಂವದೇತ್ || ೧೪೯ ||

ಶ್ಲೇಷ್ಮಾನುವಾತಮೇದೋಘ್ನಂವಸ್ತಿಶೋಧನದೀಪನಂ ||

ಕಾಸಶ್ವಾಸಜ್ವರಹರಂಪೀತಮುಷ್ಣೋದಕಂನಿಶಿ || ೧೫೦ ||

ನೀರನ್ನು ಕಾಯಿಸುವುದಕ್ಕಿಟ್ಟು, ಅಷ್ಟಮಾಂಶ, ಚತುರ್ಥಾಂಶ, ಅರ್ಧಾಂಶ ಈ ರೀತಿ ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಕಾಯಿಸಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಚನ್ನಾಗಿ ಕುದಿಸಿಯಾಗಲಿ ಬಿಸಿ ನೀರನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕುಡಿಸುತ್ತ ಬಂದರೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮವ್ಯಾಧಿ, ಅಮವಾತ, ಮೇದೋದೋಷ, ಇವುಗಳನ್ನು ಶಮನಪಡಿಸುವುದಲ್ಲದೆ, ಮೂತ್ರಾಶಯ ಶೋಧಕ ವಾಗಿಯೂ, ಅಗ್ನಿದೀಪಕವಾಗಿಯೂ ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಿಸ, ಜ್ವರ ಇವುಗಳನ್ನು ಕಡ ಮೆನಾಡುವುದಾಗಿದೆ ಔಷಧರೂಪವಾಗಿ ಈ ಉಷ್ಣೋದಕವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿ ಸುವುದಾದರೆ ರಾತ್ರಿವೇಳೆ ಪಾನಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಕ್ಷೀರಪಾಕಕಲ್ಪನ.

ಕ್ಷೀರಮಷ್ಟಗುಣಂದ್ರವ್ಯಾತ್ ಕ್ಷೀರಾನ್ನೀರಂಚತುರ್ಗುಣಂ ||

ಕ್ಷೀರಾನಶೇಷಂತತ್ಪೀತಂಶೂಲಮಾನೋದ್ಭವಂಜಯೇತ್ || ೧೫೧ ||

ಸರ್ವಜ್ವರಾಣಾಂಜೀರ್ಣಾನಾಂಕ್ಷೀರಂಭೈಷಜ್ಯಮುತ್ಪಮಂ ||

ಶ್ವಾಸಾತ್ಕಾಲಾತ್ಕಶಿರಶ್ಯೂಲಾತ್ಪಾಶ್ವಶೂಲಾತ್ಸಪೀನಸಾತ್ || ೧೫೨ ||

ಮುಚ್ಯತೇಜ್ವರಿತಪೀತ್ವಾಪಂಚಮೂಲೀಶೃತಂಪಯಃ ||

ತ್ರಿಕಂಟಕಬಲಾವ್ಯಾಘ್ರೀಗುಡನಾಗರಸಾಧಿತಂ || ೧೫೩ ||

ವರ್ಚೋಗುೂತ್ರವಿಬಂಧಘ್ನಂಕಫಜ್ವರಹರಂಪಯಃ ||

ಔಷಧ ದ್ರವ್ಯದ ಎಂಟರಷ್ಟು ಹಾಲು, ಹಾಲಿನ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ನೀರು, ಇವು ಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಾಯಿಸುತ್ತ ಹಾಲು ಮಾತ್ರ ನಿಲ್ಲುವ ವರಿಗೂ ಕಾಯಿಸಿ ಕುಡಿಯಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಆಮಶೂಲವು ನಾಶವಾಗಿಹೋಗುತ್ತದೆ. ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಜೀರ್ಣಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿಯೂ (ಹಳೆಜ್ವರ) ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಕ್ಷೀರವು ಉತ್ತಮವಾದ ಔಷಧವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪಂಚ ಮೂಲಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕ್ಷೀರಪಾಕಕಲ್ಪನನಿಧಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಕ್ಷೀರವು

ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮ, ತಲೆನೋವು, ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲೆ, ನೆಗಡಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಗುಣ ಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಪಂಚಮೂಲಗಳಾವುವೆಂದರೆ—ದರ್ಭೆ, ಲಾಳ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರದರ್ಭೆ, ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧದ ದರ್ಭೆ, ಕಬ್ಬಿನಬೇರು, ಇವುಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು.

ನೆಗ್ಗಲು, ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಬೆಲ್ಲ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹಾಲನ್ನು ತಯಾರಿಸಿ ಪಾನಮಾಡಿಸಿದರೆ ಮಲಮೂತ್ರಗಳು ಬದ್ಧವಾಗಿ ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸುವುದು, ಕಫಜ್ವರ ಇವುಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಅ ನ್ನ ವ್ರ ಕ್ರಿಯೆ .

ಅಥಾನ್ನಪ್ರಕ್ರಿಯಾತ್ಮೈವಪ್ರೋಚ್ಯತೇನಾತಿವಿಸ್ತರಾತ್ || ೧೬೪ ||

ಯವಾಗೂಃಷಡ್ಗುಣಜಲೇಸಿದ್ಧಾಸ್ಯಾತ್ಮೈವಸರಾಘನಾ ||

ತಂಡುಲೈರ್ಮುದ್ಗಮಾಷ್ಟೈಶ್ಚ ತಿಲೈರ್ವಾಸಾಧಿತಾಹಿತಾ || ೧೬೫ ||

ಯವಾಗೂರ್ಗ್ರಾಹಿಣೀಬಲ್ಯಾತರ್ಪಣೇನಾತನಾಶಿನೀ ||

ಅಕ್ಕಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸತಕ್ಕ ಯವಾಗು (ಗಂಜಿ) ಮೊದಲಾದ ಆಹಾರ ವಸ್ತು ನಿರ್ಮಾಣಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಅನ್ನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ಆರರಷ್ಟು ಅಳತೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ನೀರನ್ನಿಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ವವಾಗುವವರೆಗೂ ಬೇಯಿಸಿದ ಘನದ್ರವಮಿಶ್ರರೂಪವಾದ ಆಹಾರಕ್ಕೆ ಯವಾಗು ಎಂದು ಹೆಸರು. ಕೃಸರವೆಂದರೆ ಯವಾಗುವಿನಂತೆಯೇ ಅಕ್ಕಿಯ ಜೊತೆಗೆ ಹೆಸರುಬೇಳೆಯಾಗಲಿ, ಉದ್ದಿನ ಬೇಳೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಸೇರಿಸಿ, ಕೊಂಚ ಎಳ್ಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಯವಾಗುವಿನಷ್ಟು ನೀರಾಗಿಲ್ಲದೆ ಕೊಂಚ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಆಹಾರಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಈ ಯವಾಗುವಿನ ಗುಣಗಳೇನೆಂದರೆ—ಗ್ರಹಿಣಿ, ಅತಿ ಸಾರವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುತ್ತದೆ. ದೇಹಕ್ಕೆ ಬಲಕರವಾಗಿರುತ್ತದೆ, ತೃಪ್ತಿಕರವಾಗಿರುತ್ತದೆ, ವಾತವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ವಿಲೇಪೀಘನಸಿಕ್ಛಾಸ್ಯಾತ್ಸಿದ್ಧಾನೀರೇಚಕುರ್ಗುಣೇ || ೧೬೬ ||

ತರ್ಪಣೇಬೃಂಹಣೇಹೃದ್ಯಾಮಧುರಾಪಿತ್ತನಾಶಿನೀ ||

ಇದೊಂದು ವಿಧವಾದ ಅನ್ನವೇ, ಇದನ್ನು ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ ಅನ್ನ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಇಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ನೀರನ್ನಿಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಾಡಿದ ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಈ ಅನ್ನವು ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಶರೀರಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ನಾಲಿಗೆಗೆ ರುಚಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ, ಹಿತ್ತವನ್ನು ಶಮನಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ದ್ರವಾಧಿಕಾಸ್ವಲ್ಪಸಿಕ್ಧಾಚತುರ್ದಶಗುಣೇಜಲೇ || ೧೬೬ ||
 ಸಿದ್ಧಾಪೇಯಾಬುಧೈರ್ಜ್ಞೇಯಾಯೂಷಾಕಿಂಚಿದ್ಭಸ್ಮತಃ ||
 ಪೇಯಾಲಘುತರಾಜ್ಞೇಯಾಗ್ರಾಹಿಣೇಧಾತುಪುಷ್ಪಿದಾ || ೧೬೭ ||
 ಯೂಷೋಬಲ್ಯಸ್ತತಃಕಂಠ್ಯಾಲಘುಪಾಕಃಕಫಾಪಹಃ ||

ಪೇಯಾ ಎಂಬ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಗಂಜಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಅನ್ನ
 ಮಾಡುವುದಕ್ಕಿಂತ ಹದಿನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ನೀರನ್ನಿಟ್ಟು ಅದರಲ್ಲಿ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹಾಕಿ
 ಪಕ್ವಮಾಡಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪೇಯಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದರಲ್ಲಿ ದ್ರವಭಾಗ ಅಧಿಕ
 ವಾಗಿಯೂ ಗಟ್ಟಿಭಾಗವು ಕೊಂಚವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕಿಂತ ಕೊಂಚ
 ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಯೂಷವೆಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು. ಮೊದಲು
 ಹೇಳಿದ ಪೇಯಾ ಎಂಬುವುದು ಅತಿಲಘು ಎಂದರೆ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಜೀರ್ಣಕ್ಕೆ ಬರ
 ತಕ್ಕದ್ದು. ಗ್ರಾಹಿಣ ಎಂದರೆ ದ್ರವರೂಪವಾಗಿ ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗುವಂತಿದ್ದರೆ
 ಅದನ್ನು ಕಟ್ಟುತ್ತದೆ, ಧಾತುವೃದ್ಧಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಯೂಷವೆಂಬುವುದು ದೇಹಕ್ಕೆ
 ಬಲಪ್ರದವಾದದ್ದು, ಕಂಠಕ್ಕೆ ಹಿತಕರವಾದದ್ದು, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಜೀರ್ಣವಾಗು
 ತ್ತದೆ, ಕಫವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಜಲೇಚತುರ್ದಶಗುಣೇತಂಡುಲಾನಾಂಚತುಷ್ಪಲಂ || ೧೬೮ ||
 ವಿಪಚೇತ್ ಸ್ತ್ರಾವಯೇನ್ಮಂಡಂಸಭಕ್ತ್ಯೋನುಧುರೋಲಘುಃ ||

ಅನ್ನ ವೆಂದರೆ ನಾಲ್ಕು ಪಲ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಹದಿನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ
 ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಗಂಜಿಯನ್ನು ಬಿಸಿದ ಮೇಲೆ ನಿಲಿತಕ್ಕೆ ಗಟ್ಟಿಭಾಗಕ್ಕೆ ಅನ್ನ ವೆಂದು
 ಹೆಸರು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಅನ್ನವು ಮಧುರವಾಗಿಯೂ ರುಚಿಕರ
 ವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ.

ನೀರೇಚತುರ್ದಶಗುಣೇಸಿದ್ಧೋಮಂಡಸ್ತುಸಿಕ್ಧಕಃ || ೧೬೯ ||
 ಶುಂಠೀಸೈಂಧವಶಂಯುಕ್ತಃಪಾಚನೋದೀಪನಃಸ್ತುತಃ ||

ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಹಾಕುವುದಕ್ಕಿಂತ ಹದಿನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ನೀರನ್ನು ಹಾಕಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಅಕ್ಕಿ
 ಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಬೇಯಿಸಿ ಘನಭಾಗವನ್ನೆಲ್ಲಾ ತೆಗೆದುಹಾಕಿದ ಮೇಲೆ ಉಳಿಯುವ
 ದ್ರವಭಾಗಕ್ಕೆ ಮಂಡವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ದ್ರವಭಾಗಕ್ಕೆ ಶುಂಠಿಚೂರ್ಣವನ್ನು
 ಮತ್ತು ಸೈಂಧವಲವಣವನ್ನು ಸಹ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಯುವುದರಿಂದ ಜಠರಾಗ್ನಿಯು
 ದೀಪ್ತವಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ದೇಹಗತವಾದ ಅಮದೋಷವು ಸಹ ಪಕ್ವವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧಾನ್ಯತ್ರಿಕಟುಸಿಂಧೂತ್ಥಮುದ್ಗತಂಡುಲಯೋಜಿತಃ || ೧೭೦ ||
 ಭೃಷ್ಟಶ್ಚ ಹಿಂಗುತ್ಯೇಲಾಭ್ಯಾಂಸಮಂಡೋಷ್ವಗುಣಸ್ತುತಃ ||

ದೀಪನಃಪ್ರಾಣದೋವಸ್ತಿ ಶೋಭನೋರಕ್ತವರ್ಧನಃ || ೧೭೨ ||
ಜ್ವರಜಿತ್ಸರ್ವದೋಷಘ್ನೋಮಂಡೋಷ್ಯಗುಣಲುಚ್ಯತೇ ||

ಅಷ್ಟಗುಣಮಂಡವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಕೊತ್ತುಂ
ಬರಿ, ಶುಂಠಿ, ಮೆಣಸು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಹೆಸರುಬೇಳೆ, ಅಕ್ಕಿ ಇವುಗಳ
ಮಧ್ಯೆ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹುರಿದು ಹೆಸರುಬೇಳೆಯನ್ನೂ ಹುರಿದು
ಎರಡೂ ಅರ್ಧ ಅರ್ಧ ಸೇರಿಸಿ ಉಳಿದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹಾಕಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ
ಮಂಡವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಇಂಗನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ
ಭೋಜನಮಾಡೋಣದರಿಂದ ಅಗ್ನಿದೀಪ್ತಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ, ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿ
ಪಡಿಸುತ್ತದೆ, ಮೂತ್ರಾಶಯವನ್ನು ಚೊಕ್ಕುಟಪಡಿಸುತ್ತದೆ, ರಕ್ತವೃದ್ಧಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ,
ಜ್ವರವನ್ನು ಗೆಲ್ಲುತ್ತದೆ, ಸಮಸ್ತ ದೋಷಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಸುಕಂಡಿತ್ಯೈಸ್ತಥಾಭ್ಯಷ್ಟೈರ್ವಾಟ್ಯಮಂಡೋಯವೈರ್ಭವೇತ್ || ೧೭೩ ||
ಕಫಪಿತ್ತಹರಃಕಂಠೋರಕ್ತಪಿತ್ತಪ್ರಸಾದನಃ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಮಂಡವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯೇ ಗೋಧಿಯನ್ನು
ಒಡದು ನುಚ್ಚುನಾಡಿ ಹುರಿದು ತಯಾರಿಸಿದ ಮಂಡಕ್ಕೆ ವಾಟ್ಯಮಂಡವೆಂದು
ಹೆಸರು. ಇದು ಕಫ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಗಳನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತದೆ, ಕಂಠಕ್ಕೆ ಬಹಳ
ಹಿತಕರವಾದದ್ದು, ರಕ್ತಪಿತ್ತರೋಗವನ್ನು ನಿವಾರಣಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಲಾಜೈರ್ವಾತಂಡುಲೈರ್ಭೃಷ್ಟೈರ್ವಾಜಮಂಡಃಪ್ರಕೀರ್ತಿತಃ || ೧೭೪ ||
ಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತಹರೋಗ್ರಾಹೀಪಿಪಾಸಾಜ್ವರಜಿನ್ಮತಃ ||

ಭತ್ತದ ಅರಳಿನಿಂದಲಾಗಲಿ ಕುರಿದ ಅಕ್ಕಿಯಿಂದಲಾಗಲಿ ಮಂಡನಿರ್ಮಾಣ
ಕ್ರಮದಂತೆ ನಿರ್ಮಿಸಿದ್ದಕ್ಕೆ ಲಾಜಮಂಡವೆಂದು ಹೆಸರು, ಇದು ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಮತ್ತು
ಪಿತ್ತಗಳನ್ನು ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ, ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ ತಡೆಯುತ್ತದೆ.
ಬಾಯಾರಿಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜ್ವರವನ್ನು ಶಮನಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಎರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ.

ಮೂ ರ ನೆ ಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

ಕ್ಷುಣ್ಣೇದ್ರವ್ಯಪಚೇಸಮ್ಯಗ್ಗುಲಮುಷ್ಣಂವಿನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ ||
ಮೃತ್ಪಾತ್ರೇಕುಡವೋನ್ಮಾನಂತತಸ್ತುಸ್ರಾವಯೇತ್ಪಟಾತ್ || ೧ ||
ತಸ್ಯ ಚೂರ್ಣದ್ರವ್ಯಫಾಂಟಿಸ್ತನ್ಮಾನಂದ್ವಿಷಲೋನ್ವಿತಂ ||
ಸಿತಾನುಧುಗುಡಾದೀಶ್ಚ ಕ್ಷಾಫವತ್ತತ್ರನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ || ೨ ||

ಘಾಂಟಿವೆಂಬ ಕಷಾಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—
ಘಾಂಟಿಕಷಾಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕಾದರೆ ಮೂಲಿಕಾದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಒಂದು ಪಲ
ದಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚನ್ನಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ
ಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕುಡವ ಅಂದರೆ ನಾಲ್ಕು ಪಲದಷ್ಟು ಬಿಸಿಯಾದ
ನೀರನ್ನು ಸುರಿದು ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಮಾತ್ರ ಮುಚ್ಚಿರಿಸಿದ್ದು ನಂತರ ವಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೋಸಿ
ಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಇದಕ್ಕೇನೇ ಚೂರ್ಣದ್ರವ, ಘಾಂಟಿ ಎಂಬದಾಗಿ : ಸರುಗಳು
(ಕಾಫಿ). ಇದನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣ ಎರಡು ತೊಲ. ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಸಕ್ಕರೆ,
ಬೆಲ್ಲ ಇವುಗಳನ್ನು ಇದಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಲ ಅಧ್ಯಾಯ
ದಲ್ಲಿ ಕ್ವಾಧಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಮಧೂಕಪುಷ್ಪಂ ಮಧುಕಂಚಂದನಂ ಸಪರೂಷಕಂ ||

ಮೃಣಾಲಂಕಮಲಂಲೋಧ್ರಂ ಕಂಭಾರೀನಾಗಕೇಸರಂ || ೩ ||

ತ್ರಿಫಲಾಸಾರಿಬಾದ್ರಾಕ್ಷಾ ಲಾಜಾನೋಷ್ಣ ಜಲೇಕ್ಷಿಪೇತ್ ||

ಸೀತಾಮಧುಯುತಃ ಪೇಯಃ ಘಾಂಟೀವಾಸೌಹಿಮೋಫವಾ || ೪ ||

ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರಂದಾಹಂತ್ಯಷ್ಟಾಮೂರ್ಛಾರತಿಭ್ರಮಾನ್ ||

ರಕ್ತಪಿತ್ತಂ ಮದಂಹನ್ಯಾನ್ನಾತ್ರ ಕಾರ್ಯಾ ವಿಚಾರಣಾ || ೫ ||

ಮಧೂಕಪುಷ್ಪಾದಿಘಾಂಟಿ—ಇಪ್ಪೆಯ ಹುವ್ವು, ಜೈಷ್ವಮಧು, ರಕ್ತಚಂ
ದನ, ಪರೂಷಕವೆಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಣ್ಣು, ತಾವರೆಯ ದಂಟು, ತಾವರೆಯ
ಹುವ್ವು, ಲೋಧ್ರದ ಚಕ್ಕೆ, ಕಂಭಾರೀ ಅಂದರೆ ಶಿವನೆಯ ಕಾಯಿ, ನಾಗಕೇಸರಿ,
ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ತಾರೇಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿ, ಸೊಗದೇಬೇರು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಭತ್ತದ
ಅರಳು, ಈ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಘಾಂಟಿ
ವೆಂಬ ಕಷಾಯವನ್ನು ಗಲಿ ತಣ್ಣೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಹಿಮಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲಿ ಮಾಡಿ
ಸಕ್ಕರೆ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸುವುದರಿಂದ ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರ,
ಮೈಯ್ಯುರಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮೂರ್ಛೆ, ಅರುಚಿ, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಮದ,
ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿವೃತ್ತಿಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲ.

ಅಮೃಜಂಬೂಕಿಸಲಯೈರ್ವಟಶುಂಗಪ್ರರೋಹಕೈಃ ||

ಉತೀರೇಣಕೃತಃ ಘಾಂಟೀಸ್ತಕ್ಷಾ ದ್ರೋಜ್ವರನಾಶನಃ || ೬ ||

ಪಿಪಾಸಾಘರ್ಷ್ಯತೀಸಾರಾನ್ಮೂರ್ಛಾಂಜಯತಿ ದುಸ್ತರಾಂ ||

ಅಮೃದಿಘಾಂಟಿ—ಮಾವಿನ ಚಿಗುರು, ನೇರಲ ಚಿಗುರು, ಅಲದ ಚಿಗುರು
ಮತ್ತು ಮಗ್ಗು, ಲಾಮಂಚ ಇವುಗಳನ್ನು ಘಾಂಟಿನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿ
ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸುವುದರಿಂದ ಜ್ವರ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ವಮನ,
ಅತಿಸಾರ, ಭಯಂಕರವಾದ ಮೂರ್ಛೆ ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತವೆ.

ಮಧೂಕಪುಷ್ಪಕಂಭಾರೀಚಂದನೋಶೀರಧಾನ್ಯಕೈಃ || ೭ ||

ದ್ರಾಕ್ಷ್ಯಯಾಚಕ್ಯತಃಫಾಂಟೀಶೀತತ್ಯರ್ಕರಯಾಯುತಃ ||

ತೃಷ್ಣಾಪಿತ್ತಹರಃಪ್ರೋಕ್ತೋದಾಹಮೂರ್ಛಾಭ್ರಮಾನ್

ಜಯೇತ್ || ೮ ||

ಮಧೂಕಪುಷ್ಪಾದಿ ಲಘುಫಾಂಟಿ—ಇಷ್ಟೆಹುವುತ್ತು, ಶಿವನೇಕಾಯಿ, ರಕ್ತ ಚಂದನ, ಲಾಮಂಚ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿಬೀಜ, ದ್ರಾಕ್ಷಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಫಾಂಟಿಕಷಾಯ ವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿ ಸಕ್ಕರೆ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸುವುದರಿಂದ ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಪಿತ್ತ, ವೈಯ್ಯುರಿ, ಮೂರ್ಛಿ, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಮಂಥಕಲ್ಪನೆ.

ಮಂಥೋಪಿಫಾಂಟಿಭೇದಸ್ಯಾತ್ರೇನಚಾತ್ಮೈವಕಥ್ಯತೆ ||

ಜಲೇಚತುಃಪಲೇಶೀತೇಕ್ಷುಣ್ಣಂದ್ರವ್ಯಪಲಂಕ್ಷಿಪೇತ್ || ೯ ||

ಮೃತ್ಪಾತ್ರೇಮಂಥಯೇತ್ಸಮ್ಯಕ್ತಸ್ಮಾಜ್ಜದ್ವಿಪಲಂಪಿಬೇತ್ ||

ಮಂಥವೆಂಬುವುದು ಸಹ ಫಾಂಟಿಕಷಾಯದಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಭೇದವಾದ್ದ ರಿಂದ ಇಲ್ಲಿಯೇ ಅದನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಮಂಥ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಬೇಕಾ ದರೆ ಔಷಧ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ ದ್ರವ್ಯದ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಇರಿಸಿಟ್ಟಿದ್ದು ಚನ್ನಾಗಿ ಕಡೆದು ಸೋಸಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಿದ್ದರಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಎರಡು ಪಲ ಪ್ರಮಾ ಣ ಸೇವಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಖರ್ಜೂರದಾಡೀಮಿದ್ರಾಕ್ಷಾತಿಂತಿಡೀಕಾಮ್ಲಿಕಾಮಲೈಃ || ೧೦ ||

ಸಪರೂಷೈಃಕೃತೋಮಂಥಃಸರ್ವಮದ್ಯವಿಕಾರನುತ್ ||

ಉತ್ತುತ್ತೆ, ದಾಳಿಂಬದಹಣ್ಣು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಹುಣಸೇಹಣ್ಣು, ಪುಕ್ಕಂಪುರಚೇ ಸೊಫ್ಲು, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ, ಹಿಟೆಹುಳಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿ ಮಂಥ ಕಷಾಯ ವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವಂತೆ ಕಲ್ಪಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ವಿಕಾರಗಳೆಲ್ಲಾ ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ.

ಕಾದ್ರಯುಕ್ತಾಮಸೂರಾಣಾಂಸಕ್ತವೋದಾಡಿಮಾಂಭಸಾ || ೧೧ ||

ಮಥಿತಾನಾರಯಂತ್ಯಾಶುಭದಿಂದೋಷತ್ರಯೋದ್ಭವಾಂ ||

ಮಸೂರ ಎಂಬ ಧಾನ್ಯದ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ದಾಳಿಂಬರೇರಸದಲ್ಲಿ ಕದರಿ ಜೇನು ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಡೆದು ಮಂಥಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕುಡಿಸುವುದರಿಂದ ವಮನವನ್ನು (ತ್ರಿದೋಷವ್ರತೋಪಜನ್ಯವಾದ) ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಹ್ಲಾವಿತ್ಯೇತೀತನೀರೇಣಸಘೃತ್ಯೈರ್ಯವಸಕ್ತಾಭಿಃ || ೧೨ ||
ನಾತಿಸಾಂದ್ರದ್ರವೋನುಂಧಸ್ತೃಷ್ಣಾದಾಹಾಸ್ರಸಿತ್ತಹಾ ||

ಯವಧಾನ್ಯದ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ತಣ್ಣೀರಿನಲ್ಲಿ ಕದರಿ ಸ್ವಲ್ಪ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಂಧವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಕುಡಿಸುವುದರಿಂದ ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಮೈಯ್ಯೂರಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಮೂರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ.

ಚ ತು ಧೋರ್ಧ್ರಾ ಯಃ .

ಕ್ಷುಣ್ಣಂದ್ರವ್ಯಪಲಂಸಮ್ಯಕ್‌ಷಡ್ಭಿರ್ನೀರಪಲೈಃಪ್ಲುತಂ ||
ನಿಶೋಷಿತಂಹಿಮಸ್ಸಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಥಾಶೀತಕಷಾಯಕಃ || ೧ ||
ತನ್ಮಾನಂಘಾಂಟವತ್‌ಜ್ಞೇಯಂಸರ್ವತ್ರೈವೇಷನಿಶ್ಚಯಃ ||

ಹಿಮಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಒಂದು ಪಲದಷ್ಟು ಕಷಾಯ ಮಾಡತಕ್ಕ ಮೂಲಿಕೆಯನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿ ಹುಡುಮಾಡಿ ಅದು ಪಲ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ರಾತ್ರಿ ಎಲ್ಲಾ ನೆನೆಯಲಿಟ್ಟು ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ವಸ್ತ್ರ ಗಾಳಿತ ಮಾಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಇದಕ್ಕೇನೇ ಹಿಮವೆಂದೂ, ಶೀತಕಷಾಯವೆಂದೂ ಹೃವಹಾರ, ಇದನ್ನು ಕೊಡುವ ಕ್ರಮವಾದರೂ ಘಾಂಟವೆಂಬ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಲು ಹೇಳಿರುವ ಆಳತೆಯಂತೆಯೇ ಕುಡಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಅಮ್ರಜಂಬೂಚಕಕುಭಂಚೂರ್ಣೈಕೃತ್ಯಜಲೇಕ್ಷಿಸೇತ್ || ೨ ||
ಹಿಮಂತಸ್ಯಸಿಬೇತ್ಪ್ರಾತಃಸಕ್ಸಾಂದ್ರಂರಕ್ತಸಿತ್ತಜಿತ್ ||

ಅಮ್ರಾಹಿಮವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ—ಮಾವಿನತೊಪ್ಪೆ, ನೇರಲತೊಪ್ಪೆ, ಮತ್ತಿಯತೊಪ್ಪೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ರಾತ್ರಿ ಇರಿಸಿದ್ದು ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಸೋಸಿಕೊಂಡು ಅ ಹಿಮಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಜೇನುಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಯುವುದರಿಂದ ರಕ್ತಸಿತ್ತರೋಗವು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮರಿಜಂಮಧುಯಷ್ಟೀಚಕಾಕೋದುಂಬರಪಲ್ಲವಾಃ || ೩ ||
ನೀಲೋತ್ಪಲಂಹಿಮಸ್ತಜ್ಜಸ್ತೃಷ್ಣಾಚ್ಛರ್ದಿನಿವಾರಣಃ ||

ಮರಿಜಾದಿಹಿಮಕಷಾಯ ಕಲ್ಪನೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಮೆಣಸು, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಕಾಡು ಅತ್ತಿಯ ಬಿಗುರು, ಕಮಲದ ಹುಣ್ಣು, ಇವುಗಳಿಂದ ಹಿಮ

ಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕುಡಿದರೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮತ್ತು ವಮನ ಸಹ ನಿಂತುಹೋಗುತ್ತದೆ.

ನೀಲೋತ್ಪಲಂಬಲಾದ್ರಾಕ್ಷಾನ್ಮಧೂಕಂಮಧುಕಂತಥಾ || ೪ ||

ಉಶೀರಂಪದ್ಮಕಂಚೈವಕಾಶ್ಮರೀಚಪರೂಷಕಂ ||

ಏಷಶೀತಕಷಾಯಶ್ಚವಾತಸಿತ್ತಜ್ವರಾನ್‌ಜಯೇತ್ || ೫ ||

ಸಪ್ರಲಾಪಭ್ರಮಚ್ಛೇದಿನೋಹತೃಷ್ಣಾನಿವಾರಣಃ ||

ನೀಲೋತ್ಪಲಾದಿಹಿಮ—ನೀಲವರ್ಣದ ತಾವರೆ, ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಲೆ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಇವು ಯ ಹುಣ್ಣು, ಜೈಷ್ಠಮಧು, ಮುಡಿವಾಳ. ವದ್ಮಕಾಷ್ಠವೆಂದು ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುವ ಕಾಷ್ಠ, ಶಿವನೆಯ, ಕಾಯಿಗಳು, ಪರೂಪಕವೆಂಬುವ ಮೂಲಿಕೆ, ಇವುಗಳ ಹಿಮಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ ಜ್ವರ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ ಜ್ವರ, ಜ್ವರದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅಳೋಣ, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆ, ವಾಂತಿ, ಜ್ವರನಾಜ್ವರ, ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಅನ್ಯತಾಯಾಹಿಮಃಪೇಯೋಜೀರ್ಣಜ್ವರಹರಃಸ್ಮೃತಃ || ೬ ||

ವಾಸಾಯಾಶ್ಚಹಿಮಃಕಾಸಂರಕ್ತಸಿತ್ತಜ್ವರಾನ್‌ಜಯೇತ್ ||

ಅನ್ಯತ ಬಳ್ಳಿಯನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ತಣ್ಣೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಹಿಮಕಷಾಯ ಮಾಡಿ ಕುಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣಜ್ವರಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣಮಾಡುತ್ತದೆ. ಆಡುಸೋಗೇ ಸೊಪ್ಪಿನ ಹಿಮಕಷಾಯವು ಕೆಮ್ಮು, ರಕ್ತಪಿತ್ತರೋಗ, ಜ್ವರ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗುಣ ಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಾತಸ್ಸಶರ್ಕರಃಪೇಯೋಹಿನೋಧಾನ್ಯಕಸಂಭವಃ || ೭ ||

ಅಂತರ್ದಾಹಂತಥಾತ್ಯಷ್ಠಾಂಜಯೇತ್‌ಸ್ರೋತೋವಿಶೋಧನಃ ||

ಧಾನ್ಯಕಹಿಮ—ಕೊತ್ತುಂಬರಿಬೀಜವನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಹುಡುಮಾಡಿ ರಾತ್ರಿ ವೇಳೆ ಅದರಲ್ಲಿ ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಬೆರೆಸಿ ಇಟ್ಟಿದ್ದು ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಹಿಮಕಷಾಯವನ್ನು ಬಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡು ಸಕ್ಕರೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕುಡಿಯುತ್ತ ಬರುವುದರಿಂದ ಅಂತರ್ದಾಹ ಅಂದರೆ ಶರೀರದೊಳಗಣ ಉರಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣಮಾಡುವುದಲ್ಲದೆ ಮೂತ್ರಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿರುವ ಉರಿ ಮತ್ತು ತಡೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಪ್ಪಿಸುತ್ತದೆ.

ಧಾನ್ಯಕಧಾತ್ರೀವಾಸಾನಾಂದ್ರಾಕ್ಷಾಪರ್ಪಟಯೋರ್ಹಿಮಃ || ೮ ||

ರಕ್ತಸಿತ್ತಜ್ವರಂದಾಹಂತೃಷ್ಣಾಂಶೋಷಂಚನಾತಯೇತ್ ||

ಕೊತ್ತುಂಬರಿಬೀಜ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ, ಅಡುಸೋಗೆಯ ನೊಪ್ಪು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಪರ್ಪಾಷ್ಪಕ, ಇವುಗಳ ಹಿಮಕಷಾಯಮಾಡಿ ಕುಡಿಸುವುದರಿಂದ ರಕ್ತಪಿತ್ತರೋಗ, ಜ್ವರ, ಮೈಯ್ಯೂರಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಕ್ಷಯ, ಈ ರೋಗಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ.

ಐ ದ ನೆಯ ಅ ಧ್ಯಾಯ .

ದ್ರವ್ಯಮಾದ್ರ್ಯಂಶಿಲಾವಿಷ್ಣುಂಶುಷ್ಕಂವಾಸಜಲಂಭವೇತ್ ||

ಪ್ರಕ್ಷೇಪಾನಾಪಕಲ್ಮಾಸ್ತೇತನ್ಮಾನಂಕರ್ಷಸಂಮ್ನಿತಂ || ೧ ||

ಕಲ್ಕೇಮಧುಘೃತಂತ್ಯಲಂದೇಯಂದ್ವಿಗುಣಮಾತ್ರಯಾ ||

ಸಿತಾಗುಡಂಸಮಂದವ್ಯಾದ್ರವಾದೇಯಾಶ್ಚತುರ್ಗುಣಾಃ || ೨ ||

ಕಲ್ಪನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಹಸಿಯ ಮೂಲಿಕೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿತಂದು ಅರೆದರೂ ಅಧವಾ ಸಿಕ್ಕದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಒಣಮೂಲಿಕೆಯನ್ನೇ ತಂದು ನೀರನ್ನು ಹಾಕಿ ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಅರೆದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಕಲ್ಪ, ಪ್ರಕ್ಷೇಪ, ಆನಾಪ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿರುತ್ತವೆ, ಇಂತಹ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಕೊಡುವುದು ಒಂದು ಕರ್ಷಪರಿಮಾಣವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು, ಕಲ್ಪವನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಕೊಡುವಾಗ್ಯೆ ಜೇನುತುಪ್ಪ, ತುಪ್ಪ, ಎಣ್ಣೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪದ ದ್ವಿಗುಣದಷ್ಟನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು, ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕಾದರೆ ಕಲ್ಪದಷ್ಟೇ ಸೇರಿಸಬೇಕು, ಯಾವುದಾದರೂ ದ್ರವದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸ ಹೇಳಿದರೆ ಕಲ್ಪದ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ಸೇರಿಸಬೇಕು.

ತ್ರಿವೃದ್ಧ್ಯಾ ಸಂಚವೃದ್ಧ್ಯಾ ವಾಸಸ್ತವೃದ್ಧ್ಯಾ ಧವಾಕಣಾಃ ||

ಪಿಬೇತ್ಪಿಷ್ಠಾದಶದಿನಂತಾಂಸ್ತಧೈವಾಪಕರ್ಷಯೇತ್ || ೩ ||

ಏವಂವಿಂಶದ್ವಿನೈಸ್ಸಿದ್ಧಂಪಿಪ್ಪಲೀವರ್ಧಮಾನಕಂ ||

ಅನೇನಪಾಂಡುನಾತಾಸ್ತ್ರಕಾಸಶ್ವಾಸಾರುಚಿಜ್ವರಾಃ || ೪ ||

ಉದರಾರ್ಶಃಕ್ಷಯಶ್ಲೇಷ್ಮನಾತಾನಶ್ಯಂತ್ಯುರೋಗ್ರಹಾಃ ||

ವರ್ಧಮಾನ ಪಿಪ್ಪಲೀ ಕಲ್ಪ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಹತ್ತು ದಿವಸವ ವರಿವಿಗೆ ಇವತ್ತು ಮೂರು, ನಾಳೆ ಆರು, ನಾಡಿದ್ದು ಒಂಬತ್ತು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಆಗಲಿ, ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಐದರಂತೆ ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತ ಆ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಏಳರಂತೆ ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಹಿಪ್ಪಲಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತ ಹತ್ತು ದಿವಸ ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ಕುಡಿಯುತ್ತ ಹೋಗುವುದು, ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ದಿವಸದಿಂದ ಮೊದಲು ಯಾವ ಕ್ರಮದಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತ ಹೋಗಿರುತ್ತಾನೆಯೋ ಅದೇ ಕ್ರಮ

ದಿಂದ ಹತ್ತು ದಿವಸ ತಗ್ಗಿಸುತ್ತ ಬರುವುದು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಆರೋಹಣಾವ ರೋಹಣ ಕ್ರಮದಿಂದ ಹತ್ತು ದಿವಸ ಮಾಡಿದರೆ ಈ ಸಾಧನಕ್ಕೆ ಪಿಸ್ತಲೀವರ್ಧ ಮಾನವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸಾಧನೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಪಾಂಡುರೋಗ, ವಾತರಕ್ತ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಅರುಚಿ, ಜ್ವರ, ಉಸರಗಳು, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಹೃಯರೋಗ, ಶ್ಲೇಷ್ಮವಾತ, ಉರೋಗ್ರಹವೆಂದರೆ ಎದೆಹಿಡಿಯು ವುದು ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ನಾಶಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಲೇಪಾನಿಂಬದಳ್ಯಃ ಕಲ್ಪೋವ್ರಣೋಧನರೋಪಣಃ || ೫ ||

ಭಕ್ಷಣಾಚ್ಛರ್ದಿ ಕುಷ್ಠಾನಿಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಕ್ರಿಮಿಾನ್ ಜಯೇತ್ ||

ಬೇವಿನ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ವ್ರಣಗಳಿಗೆ ಸವರುತ್ತ ಬಂದರೆ ವ್ರಣ ಗಳನ್ನು ಶೋಧನಮಾಡಿ ಅಂದರೆ ಒಳಗಿರುವ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗಿರುವ ಭಾಗವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಶೋಧನಮಾಡಿ ತೆಗೆದು ವ್ರಣವನ್ನು ಮಾರಿಸುತ್ತದೆ, ಇದೇ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಹೊ ಟ್ಟಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ವಮನ, ಕುಷ್ಠರೋಗ, ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಜನ್ಯಗಳಾದ ರೋಗಗಳು, ಕ್ರಿಮಿರೋಗ ಇವುಗಳನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಮಹಾನಿಂಬಜಟಾಕಲ್ಪೋಗೃಧ್ರಸೀನಾಶನಃ ಸ್ಕೃತಃ || ೬ ||

ಮಹಾನಿಂಬವೆಂಬ ಬೇವಿನ ಭೇದದ ಮರದ ಬೇರಿನ ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ಕುಡ ಯುತ್ತಾದರಿಂದ ಗೃಧ್ರಸಿ ಎಂಬ ವಾತರೋಗವು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶುದ್ಧಃ ಕಲ್ಪೋರಸೋನಸ್ಯತಿಲತೈಲೇನಮಿಶ್ರಿತಃ ||

ವಾತರೋಗಾನ್ ಜಯೇತ್ತೀವ್ರಾನ್ವಿಷಮಜ್ವರನಾಶನಃ || ೭ ||

ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಯ ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ಎಳ್ಳಿನೆಣ್ಣೆಯೊಡನೆ ಕಲಸಿ ಕೊಡುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ವಾತರೋಗಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ವಿಷಮ ಜ್ವರವನ್ನೂ ಗುಣ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಪಕ್ಷಿಕಂದರಸೋನಸ್ಯಗುಳಿಕಾನಿಸ್ತುಷೀಕೃತಃ ||

ಪಾಟಯಿತ್ವಾ ಚಮುಧ್ಯಸ್ಥಂ ದೂರೀಕುರ್ಯಾತ್ತದಂಕುರಂ || ೮ ||

ತದುಗ್ರಗಂಧನಾಶಾಯರಾತ್ರೌ ತಕ್ರೇವಿನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ ||

ಅಪನೀಯ ಚ ತನ್ನ ಧ್ಯಾಚ್ಛಿಲಾಯಾಂ ಪೇಷಯೇತ್ತತಃ || ೯ ||

ತನ್ನ ಧ್ಯೇಪಂಚಮಾಂಶೇನ ಚೂರ್ಣಮೇಷಾಂವಿನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ ||

ಸೌವರ್ಚಲಂ ಯವಾನೀಂ ಚ ಭರ್ಜಿತಂ ಹಿಂ ಗುಸೈಂಧವಂ || ೧೦ ||

ಕಟುತ್ರಿಕಂಜೀರಕಂ ಚ ಸಮಭಾಗಾನಿ ಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||

ಏಕೀಕೃತ್ಯತತ್ಸರ್ವಂಕಲ್ಪಂಕರ್ಷಪ್ರಮಾಣತಃ || ೧೧ ||
 ಖಾದೇದಗ್ನಿ ಬಲಾಪೇಕ್ಷೀಯತುದೋಷಾದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ||
 ಅನುಪಾನಂತತಃಕುರ್ವ್ಯಾದೇರಂಡಶೃತಮನ್ಮಹಂ || ೧೨ ||
 ಸರ್ವಾಂಗೈಕಾಂಗಜಂವಾತಮದ್ವಿತಂಚಾಪತಂತ್ರಕಂ ||
 ಅಪಸ್ಮಾರಮಥೋನ್ಮಾದಮೂರುಸ್ತಂಭಂಚಗೃಧ್ರಸೀಂ || ೧೩ ||
 ಉರಃಪೃಷ್ಠಕಟೀಪಾರ್ಶ್ವಕುಕ್ಷಪೀಡಾಂಕ್ರಿಮಿಾನ್ ಜಯೇತ್ ||
 ಅಜೀರ್ಣಮಾತಪಂರೋಷಮತಿನೀರಂಪಯೋಗುಡಂ || ೧೪ ||
 ರಸೋನಮಶ್ನನ್ ಪುರುಷಸ್ತ್ಯಜೇದೇತನ್ನಿರಂತರಂ ||
 ಮದ್ಯಮಾಂಸಂತಥಾವ್ಲಂಚರಸಂಸೇವೇತನಿತ್ಯಶಃ || ೧೫ ||

ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಯ ಗೆಡ್ಡೆಯ ಹಿಲಕುಗಳನ್ನು ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿ ಕಸವಿಲ್ಲದಂತೆ ಸುಲಿದು ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮೊಳಕೆಯನ್ನೂ ತೆಗದುಹಾಕಿ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ವಾಸವೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ರಾತ್ರಿ ಮಜ್ಜೆಗೆಯಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿರಿಸಿದ್ದು ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಮಜ್ಜೆಗೆಯಿಂದ ತೆಗದು ಕಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಚನ್ನಾಗಿ ಅರದು ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಸೌವ ಚಲವಣ, ಮೋವಿನಕಾಳು, ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹುರಿದ ಇಂಗು, ಸೈಂಧವಲವಣ, ತ್ರಿಕಟು (ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು) ಜೀರಿಗೆ ಈ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನೂ ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಿದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮೇಲಿನ ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಯ ಕಲ್ಕದ ಜೊತೆಗೆ ಐದನೆಯ ಭಾಗದಷ್ಟು ಸೇರಿಸಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷದಷ್ಟನ್ನು ಜಠರಾಗ್ನಿ ಬಲ ಮತ್ತು ಕಾಲ ಧರ್ಮವನ್ನು ಸಹ ಪರ್ಮಾಣೋಚಿಸಿ ತಿನ್ನುತ್ತ ಬರಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಹರಳು ಬೇರಿನ ಕಷಾಯವನ್ನು ಪ್ರತಿದಿವಸವೂ ಕುಡಿಯುತ್ತ ಬರಬೇಕು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ತಪ್ಪದೆ ನಡೆಯಿಸುತ್ತ ಬಂದರೆ ಸರ್ವಾಂಗವಾತ, ಏಕಾಂಗವಾತ, ಅದ್ವಿತವೆಂಬ ವಾತ, ಅಪತಂತ್ರಕವೆಂಬ ವಾತ, ಅಪಸ್ಮಾರ, ಹುಚ್ಚು, ಊರುಸ್ತಂಭ, ಗೃಧ್ರಸೀವಾತ, ಎದೆನೋವು, ಪೃಷ್ಠದನೋವು, ಸೊಂಟದ ನೋವು, ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲೆ, ಹೊಟ್ಟೆ ನೋವು, ಕ್ರಿಮಿರೋಗ, ಇವುಗಳು ಗುಣಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಈ ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಯನ್ನು ತಿನ್ನುವವರು ನಡೆಯಿಸಬೇಕಾದ ಸಧ್ಯಗಳೇನೆಂದರೆ—ಅಜೀರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಭೋಜನಮಾಡಬಾರದು, ಬಿಸಲು ಕಾಯಬಾರದು, ಶಿಟ್ಟಿನಾಡಬಾರದು, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ನೀರು ಕುಡಿಯಬಾರದು, ಹಾಲು ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರದು, ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ತಿನ್ನು ಬಾರದು, ಮದ್ಯಮಾಂಸಗಳು, ಹುಳಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಅಡ್ಡಿ ಇಲ್ಲ.

ಏಪ್ಪಲೀಏಪ್ಪಲೀಮೂಲಂಭಲ್ಲಾತಕಫಲಾನಿಚ ||

ಏತತ್ಕಲ್ಪಶ್ಚ ಸಕ್ಷೌಪ್ರಊರುಸ್ತಂಭನಿವಾರಣಃ

|| ೧೬ ||

ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿವೋಡಿ, ಗೇರುಬೀಜ ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ ಸೇವನೆಮಾಡುವುದರಿಂದ ಊರುಸ್ತಂಭವೆಂಬ ವಾತರೋಗವು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಾಜಟಾಕಲ್ಪಃ ಸಿತಾಕ್ಷ್ಣಾದ್ರಘೃತೈರ್ಯುತಃ ||

ಪರಿಣಾಮಭವಂ ಶೂಲಂ ನಾಶಯೇತ್ಸಪ್ತಭಿದಿನೈಃ || ೧೭ ||

ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿಯ ಗಿಡದ ಬೇರನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಅರದು ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ ಏಳು ದಿನಸೆ ಸಾಧನೆಮಾಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮ ಶೂಲೆಯು ತನ್ನಂತೆಯೇ ಮಾಯವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ.

ಶುಂಠೀಕಿಲಗುಡೈಃ ಕಲ್ಮೋದುಗ್ಧೇನ ಸಹಯೋಜಿತಃ ||

ಪರಿಣಾಮಭವಂ ಶೂಲಮಾನುನಾತಂ ಚ ನಾಶಯೇತ್ || ೧೮ ||

ಶುಂಠಿ, ಎಳ್ಳು, ಬೆಲ್ಲ ಇವುಗಳನ್ನು ಹಾಲಿನಿಂದರದು ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಪರಿಣಾಮಶೂಲೆ ಮತ್ತು ಆಮವಾತವೆಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವಾತರೋಗ ಇವುಗಳು ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ಅಪಾನಾರ್ಗಸ್ಯ ಬೀಜಾನಾಂ ಕಲ್ಪಸ್ತುಂಡುಲವಾರಿಣಾ ||

ಪೀತೋರಕ್ತಾರ್ತಸಾಂ ನಾಶಂ ಕುರುತೇನಾತ್ರ ಸಂಶಯಃ || ೧೯ ||

ಉತ್ತರಣೇ ಬೀಜಗಳನ್ನು ತಂದು ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ತೊಳೆದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ಕುಡಿಯುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಹೋಗತಕ್ಕ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯು ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬದರೀಮೂಲಕಲ್ಪೇನ ತಿಲಕಲ್ಪಶ್ಚ ಯೋಜಿತಃ ||

ಮಧುಕ್ಷೇರಯುತಃ ಕುರ್ಯಾದ್ರಕ್ತಾತೀಸಾರನಾಶನಂ || ೨೦ ||

ಬೋರೆಯ ಮರದ ಬೇರಿನ ಕಲ್ಪದ ಜೊತೆಗೆ ಎಳ್ಳಿನ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಆಡಿನಹಾಲು ಸಹ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಯುತ್ತ ಬರೋಣದರಿಂದ ರಕ್ತಾತೀಸಾರವು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೂಷ್ಮಾಂಡಕರಸೋಪೇತಾಂಲಾಕ್ಷ್ಣಾಂ ಕರ್ಷದ್ವಯಂ ಪಿಬೇತ್ ||

ರಕ್ತಕ್ಷಯಮುರೋಘಾತಂಕ್ಷಯರೋಗಂ ಚ ನಾಶಯೇತ್ || ೨೧ ||

ಬೂದಿಗುಂಬಳಕಾಯಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕರ್ಷದಷ್ಟು ಅರಗನ್ನು ಅರದು ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ಅದೇ ರಸದಲ್ಲಿಯೇ ಕಲಿಸಿ ಕುಡಿಯುವುದರಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು

ಕಡಮೆಯಾಗುವುದು, ಎದೆಗೆ ಯಾವುದಾದರೂ ತೊಂದರೆಯಾಗಿ ಆಗುವನೋವು, ಕ್ಷಯರೋಗ ಇವುಗಳು ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ತಂಡುಲೀಯಜಟಾಕಲ್ಮಃ ಸಕ್ಸಾದ್ರಸ್ಸರಸಾಂಜನಃ ।

ತಂಡುಲೋದಕಸಂಪೀತೋರಕ್ತಪ್ರದರನಾಶನಃ ॥ ೨೨ ॥

ಕಿರಕಸಾಲೇ ಸೊಪ್ಪಿನ ಬೇರಿನ ಕಲ್ಮದ ಜೊತೆಗೆ ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನೂ ರಸಾಂಜನವೆಂಬ ಮರದರಿಸಿನದ ಕಷಾಯದ ಸತ್ಪವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ತೊಳೆದ ಕಲಗಚ್ಚಿನಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ರಕ್ತಪ್ರದರ (ಕೆಂಪುಶರಗು)ರೋಗವು ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಂಕೋಟಮೂಲಕಲ್ಮಃ ಸಕ್ಸಾದ್ರಸ್ತಂಡುಲಾಂಬುನಾ ॥

ಅತಿಸಾರಹರಃ ಪ್ರೋಕ್ತಸ್ತಥಾವಿಷಹರಸ್ತೃತಃ ॥ ೨೩ ॥

ವಂಧ್ಯಾಕರ್ಕೋಟಿಕೇಮೂಲಂ ಪಾಟಲಾಯಾಜಟಾಥನಾ ॥

ಘೃತೇನ ಬಿಲ್ವಮೂಲಂ ವಾದ್ವಿನಿಧಂ ಫಾಶಯೇದ್ವಿಷಂ ॥ ೨೪ ॥

ಅಂಕೋಲಿಯ ಗಿಡದ ಬೇರನ್ನು ತಂದು ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ತೊಳೆದ ನೀರಿನಿಂದ ಅರದು ಕಲ್ಮಮಾಡಿ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ತೊಳೆದ ನೀರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕುಡಿದರೆ ಅತಿಸಾರ ವನ್ನೂ ಮತ್ತು ವಿಷದಿಂದ ಉಂಟಾದ ನೇಗವನ್ನೂ ಸಹ ಕಡಮೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ವಂಧ್ಯಾಕರ್ಕೋಟಿಕೆ ಎಂದರೆ ಕಹಿಸೌತೇಕಾಯಿನ ಗಿಡದ ಬೇರನ್ನಾಗಲಿ, ವಾದರಿಯ ಬೇರನ್ನಾಗಲಿ, ಬಿಲ್ವದ ಬೇರನ್ನಾಗಲಿ ಅರದು ಕಲ್ಮಮಾಡಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಯುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾವರ ಮತ್ತು ಜಂಗಮವಿಷಗಳೆಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ವಿಷವನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಅಭಯಾಸ್ಯೆಂಧವಕಣಾಶುಂತೀಕಲ್ಮಸ್ತ್ರಿದೋಷಹಾ ॥

ಪಥ್ಯಾಸ್ಯೆಂಧವಶುಂತೀಭಿಃ ಕಲ್ಮೋದೀಪನಪಾಚನಃ ॥ ೨೫ ॥

ಅಳಲೇ ಕಾಯಿ, ಸ್ಯೆಂಧವಲವಣ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶುಂರಿ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮಮಾಡಿ ಕುಡಿದಲ್ಲಿ ತ್ರಿದೋಷ ಪ್ರಕೋಪವನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅಳಲೇಕಾಯಿ, ಸ್ಯೆಂಧವ ಲವಣ, ಶುಂರಿ ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮಮಾಡಿ ತೆಗದುಕ್ಕೊಂಡಲ್ಲಿ ದೀಪನ ವಾಗಿಯೂ ಪಾಚನವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ, ಅಂದರೆ ಅಜೀರ್ಣವನ್ನು ಕಳೆದು ಹಸಿವು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ.

ತ್ರಿವೃತ್ತಲಾಶಬೀಜಾನಿಸಾರಸೀಕಯನಾನಿಕಾ ॥

ಕಂಪಿಲ್ಲಕಂವಿಡಂ ಗಂಚಗುಡಶ್ಚ ಸಮಭಾಗಿಕಂ ॥ ೨೬ ॥

ತಕ್ರೇಣಕಲ್ಮಮೇತೇಷಾಂ ಪಿಬೇತ್ ತಕ್ರಮಿಗಣಾಪಹಾಂ ॥

ಲಾಲಾತಿಗಡೇ, ಮುತ್ತಗದ ಬೀಜ, ಋರಾಸಾನಿವೋಮು, ಕಂಪಿಲ್ಲಕನೆಂಬ ವಿರೇಚನದ್ರವ್ಯ, ನಾಯವಿಡಂಗ, ಬೆಲ್ಲ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಮವಾಗಿ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಮಜ್ಜಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ಕುಡಿಯುವುದರಿಂದ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹುಳಗಳೆಲ್ಲಾ ಬಿದ್ದು ಹೋಗುವವು.

ನವನೀತತಿಲೈಃಕಲ್ಪೋಜೀತಾರಕ್ತಾರ್ಕಸಾಂಸ್ಕೃತಃ || ೨೬ ||

ನವನೀತಸಿತಾನಾಗಕೇಸರೈಶ್ಚಾಪಿತದ್ವಿಧಃ ||

ರಕ್ತಮೂಲಕ್ಕೆ ಎಳ್ಳುಕಲ್ಪವನ್ನು ಬಿಣ್ಣೆಯೊಡನೆ ತೆಗದುಕೊಂಡರೂ ನಾಗ ಕೇಸರಿ ಬೀಜ ಕಲ್ಪಸಕ್ಕರೆ ಇವುಗಳನ್ನೆ ಆರದು ಬಿಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ತೆಗದುಕೊಂಡರೂ ರಕ್ತಮೂಲವು ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಪೀತೋಮಸೂರಯೂಕ್ಷೀಣಕಲ್ಪತ್ಯುಂಠೀಕಲಾಟುಜಃ || ೨೭ ||

ಜಯೇತ್ಸಂಗ್ರಹಣೀತದ್ವತ್ತಕ್ರೇಣಬೃಹತೀಭವಃ ||

ಮಸೂರ ಎಂಬ ಬೀಜಿಯ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಶುಂಠಿಯ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿ ಕುಡಿಸಿದರೂ ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದ ಬೇರಿನ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಜ್ಜಿಗೆಯೊಡನಾಗಲಿ ತೆಗದು ಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಣಿ ಎಂಬ ಅತಿಸಾರವು ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ.

ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

ಅತ್ಯಂತಶುಷ್ಕಂಯದ್ವೈವ್ಯಂ ಸುಪಿಪ್ಪಂವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತಂ ||

ತಕ್ಷಾಚ್ಚೂರ್ಣಾಂರಜಃಕ್ಷೋದಸ್ತನ್ಮಾತ್ರಾಕರ್ಷಸಮ್ಮಿತಾ || ೧ ||

ಮೂಲಿಕಾ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ತಂದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿಸಿ ಕುಟ್ಟಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣಗೆ ಸೋಸುವುದರಿಂದ ಸಿಕ್ಕತಕ್ಕ ನಯವಾದ ಪುಡಿಗೆ ಚೂರ್ಣ ವೆಂಬದಾಗಿಯೂ, ರಜಃ ಎಂಬದಾಗಿಯೂ, ಕ್ಷೋದವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಹೆಸರುಗಳು. ಅದನ್ನು ಕೊಡುವುದು ಒಂದು ಕರ್ಷಪ್ರಮಾಣವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಚೂರ್ಣಗುಡಸ್ಸನೋದೇಯಃಕರ್ಕರಾದ್ವಿಗುಣಾಭವೇತ್ ||

ಚೂರ್ಣಶುಭರ್ಜಿತಂಹಿಂಗುದೇಯಂನೋತ್ಕ್ಲೇದಕೃದ್ಭವೇತ್ ||

ಲಿಹೇಚ್ಚೂರ್ಣಾದ್ರವ್ಯೈಸ್ಸರ್ವೈಫೃತಾದ್ವೈದ್ವಿಗುಣೋನ್ನಿತ್ಯಃ ||

ಪಿಬೇಚ್ಚೈತುರ್ಗುಣೈರೇವಚೂರ್ಣಮಾಲೋಚಿತಂಧ್ರವ್ಯಃ || ೨ ||

ಚೂರ್ಣಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಬೆರೆಸಬೇಕಾಗಿ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಚೂರ್ಣವು ಎಷ್ಟಿದೆಯೋ ಅಷ್ಟನ್ನೇ ಬೆರೆಸಬೇಕು. ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಬೆರೆಸಬೇಕಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣದ ಎರಡರಷ್ಟು ಬೆರೆಸಬೇಕು. ಚೂರ್ಣಗಳಿಗೆ ಹಿಂಗನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದರ ದುರ್ಗಂಧದಿಂದ ವಾಂತಿ ಮತ್ತು ಬಾಯಿನೀರು ಸಹಾ ಖಾರದಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಂಗನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹುರಿದೇ ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕಳುಹಿ ನೆಕ್ಕಬೇಕಾಗಿ ವೈದ್ಯರು ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣದ ಎರಡರಷ್ಟು ತುಪ್ಪ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದ ದ್ರವದ್ರವ್ಯಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ನೆಕ್ಕಬೇಕು. ಕಡರಿಕೊಂಡು ಕುಡಿಯಬೇಕಾಗಿ ವೈದ್ಯರು ಹೇಳಿದಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣದ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ದ್ರವ ಪದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಕದರಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಚೂರ್ಣಾವಲೇಹಗುಟಿಕಾಕಲ್ಪಾನಾನುಪಾನಕಂ ||

ವಾತಪಿತ್ತಕಫಾತಂಕೇತ್ರಿದ್ವೈಕಪಲಮಾದರೇಶ್ || ೪ ||

ಯಥಾತ್ಮಲಂಜಲೀಕ್ಷಿಪ್ತಂಕ್ಷಣೇನೈವಪ್ರಸರ್ಪತಿ ||

ಅನುಪಾನಬಲಾದಂಗೇತಥಾಸರ್ಪತಿಭೇಷಜಂ || ೫ ||

ಚೂರ್ಣ, ಲೇಹ, ಗುಳಿಗೆ ಅಂದರೆ ಮಾತ್ರ ಇವುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ದೇಹದೊಳಗೆ ಅದು ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನುಪಾನವೆಂದರೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ದ್ರವದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು. ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ವಾತರೋಗದಲ್ಲಿ ಅನುಪಾನವು ಮೂರು ಪಲವೆಂಬದಾಗಿಯೂ, ಪಿತ್ತರೋಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಪಲವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಶ್ಲೇಷ್ಮ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಅನುಪಾನವು ಒಂದೇ ಪಲವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿದರೆ ಹರಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಸರಿಯಾದ ಅನುಪಾನದೊಡನೆ ಔಷಧಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಔಷಧವು ದೇಹದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಫಲಕಾರಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ದ್ರವೇಣಯಾವತಾಸಮ್ಯಕ್ಪೂರ್ಣಂಸರ್ವಂಪ್ಲುತಂಭವೇಶ್ ||

ಭಾವನಾಯಾಃಪ್ರಮಾಣಾಂತುಚೂರ್ಣೇಪ್ರೋಕ್ತಂಭಿಷಗ್ವರೈಃ ||

ಯಾವುದಾದರೂ ಔಷಧಗಳ ದ್ರವದಿಂದ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಭಾವನೆ ಕೊಡುವುದು ಅಂದರೆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ನೆನೆಯಿಸುವುದಾದರೆ ಚೂರ್ಣವು ರಸದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮುಳುಗುವಷ್ಟು ದ್ರವದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಹಾಕಿ ನೆನೆಯಿಸಿ ಭಾವನೆಕೊಡಬೇಕು.

ಅಮಲಂಚಿತ್ರಕಂಪಠ್ಯಾಪಿಪ್ಪಲೀಸ್ಯಂಧವಸ್ತಥಾ ||

ಚೂರ್ಣತೋಯಂಗಣೋಜ್ಜೇಯಸ್ಸರ್ವಜ್ವರವಿನಾಶನಃ || ೭ ||

ಭೇದೀರುಚಿಕರಶ್ಲೇಷ್ಮಜೇತಾದೀಪನಪಾಚನಃ ||

ಆಮಲಕ್ಯಾದಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರಿನ ಶಿಷ್ಪೆ, ಅಳಲೇಕಾಯಿ, ಸೈಂಧವಲವಣ ಇವುಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನೂ ಸಮಾಂಶ ಸೇರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಒಂದು ಕರ್ಪ ಪ್ರಮಾಣದಷ್ಟು ಕೊಡುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ಜ್ವರಗಳನ್ನೂ ನಿವಾರಣಮಾಡುವುದಲ್ಲದೆ ಕಾಲಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸರಿಸಡಿಸಿ ನಾಲಿಗೆಗೆ ರುಚಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ಅಜೀರ್ಣವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ ಅಗ್ನಿವೃದ್ಧಿಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಮಧುನಾಪಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣಂಲಿಹೇತ್ ಕಾಶಜ್ವರಾಪಹಂ || ೮ ||

ಹಿಕ್ಕಾಶ್ವಾಸಹರಂಕಂತ್ಯಂಸ್ತ್ರೀಹಘ್ನಂಬಾಲಕೋಚಿತಂ ||

ಹಿಪ್ಪಲಿಯೊಂದನ್ನೇ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕುವುದರಿಂದ ಕೆಮ್ಮು, ಜ್ವರ, ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ, ಮೇಲುಬ್ಬಸ, ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ನಿವೃತ್ತಿಮಾಡುತ್ತದೆ, ಗಂಟಲಿನ ಎಲ್ಲಾ ರೋಗಗಳಿಗೂ ಹಿತಕರ, ಮಕ್ಕಳ ಪ್ಲೀಹಾಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ನಿವಾರಣ ಮಾಡುವುದಲ್ಲದೆ ಮಕ್ಕಳ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ರೋಗಗಳಿಗೂ ಹಿತಕರವಾದದ್ದು.

ಏಕಾಹರೀತಕೀಯೋಜ್ಯಾದ್ವಾಚಯೋಜ್ಯಾವಿಭೇತಕೌ || ೯ ||

ಚತ್ವಾರ್ಯಾಮಲಕಾನ್ಯೇವಂತ್ರಿಫಲೈಷಾಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ ||

ತ್ರಿಫಲಾನೋಹಶೋಧಘ್ನೀನಾಶಯೇದ್ವಿಷಮಜ್ವರಾನ್ || ೧೦ ||

ದೀಪನೀಶ್ಲೇಷ್ಮಪಿತ್ತಘ್ನೀಕುಷ್ಠಹಂತ್ರಿರಸಾಯನೀ ||

ಸರ್ಪಿರ್ಮಧುಭ್ಯಾಂಸಂಯುಕ್ತಾಸೈವನೇತ್ರಾಮಯಾನ್

ಜಯೇತ್ || ೧೧ ||

ತ್ರಿಫಲ ಎಂದರೆ ಆಯುರ್ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಳಲೇಕಾಯಿ, ಎರಡು ಕಾರೇಕಾಯಿ, ನಾಲ್ಕು ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಇಷ್ಟು ಸೇರಿದ್ದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಇದರ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಮೇಹರೋಗ, ಕೈಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಬಾಕು, ವಿಷಮಜ್ವರ, ಶ್ಲೇಷ್ಮವ್ಯಾಧಿಗಳು, ಪಿತ್ತದ ಕಾಹಿಲೆಗಳು, ಕುಷ್ಠರೋಗ ಇವುಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹಸಿವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ, ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸತಕ್ಕ ರಸಾಯನದಂತೆಯೂ ಕೆಲಸಮಾಡುತ್ತದೆ. ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಜೇನುತುಪ್ಪದೊಡನೆ ಮೇಲೆ ಕಂಡ ತ್ರಿಫಲ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ನೇತ್ರರೋಗಗಳನ್ನೂ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಪಿಪ್ಪಲೀಮರಿಚಂಶುಂಠೀತ್ರಿಭಿಸ್ತ್ರೈಷಣಮುಚ್ಯತೇ ||

ದೀಪನಂಶ್ಲೇಷ್ಮಮೋದೋಘ್ನಂಕುಷ್ಠಪೀನಸನಾತನಂ || ೧೨ ||

ಜಯೇದರೋಚಕಂಸಾಮಂಮೇಹಗುಲ್ಮಗಳಾಮಯಾನ್ ||

ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೇಣಸು, ಶುಂಠಿ ಇವು ಮೂರನ್ನೂ ಸಮವಾದ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ತ್ರ್ಯಾಷಣವೆಂಬ ಹೆಸರು, ಈ ತ್ರ್ಯಾಷಣ ಚೂರ್ಣವು ಅಗ್ನಿದೀಪಕವಾದದ್ದು ಶ್ಲೇಷ್ಮರೋಗ, ಮೇದೋರೋಗ ಇವುಗಳನ್ನು, ಕುಷ್ಠ ರೋಗ, ಪೀನಸಿ ಎಂಬ ನಾಸಾರೋಗ, ಅಜೀರ್ಣದೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಅರುಚಿರೋಗ ವನ್ನೂ, ಮೇಹರೋಗ, ಗುಲ್ಮರೋಗ, ಕಂಠರೋಗಗಳು ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗುಣ ಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಪಿಪ್ಪಲೀಚವ್ಯವಿಶ್ವಾಹ್ವಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಚಿತ್ರಕೈಃ || ೧೩ ||

ಪಂಚಕೋಲಮಿತಿಖ್ಯಾತಂರುಚ್ಯಂದೀಪನಪಾಚನಂ ||

ಅನಾಹಸ್ಲೀಹಗುಲ್ಮಘ್ನಂಶೂಲಶ್ಲೇಷ್ಮೋದರಾಪಹಂ || ೧೪ ||

ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿಯಬೇರು (ಮೋಡಿ), ಮೇಣಸಿನಬಳ್ಳಿ, ಚವ್ಯ ಎಂದು ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ವಸ್ತು, ಶುಂಠಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರು ಇವು ಐದನ್ನೂ ಸಮ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿದರೆ ಇದಕ್ಕೆ ಪಂಚಕೋಲವೆಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು. ಈ ಪಂಚಕೋಲ ಚೂರ್ಣವು ನಾಲಿಗೆಗೆ ರುಚಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಅಗ್ನಿದೀಪನ ವಾಗಿ ಅಜೀರ್ಣವನ್ನು ಪಚನಮಾಡುವುದಾಗಿಯೂ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಪ್ಲೀಹಾಭಿ ವೃದ್ಧಿ, ಗುಲ್ಮ, ಶೂಲೆ, ಶ್ಲೇಷ್ಮವ್ಯಾಧಿಗಳು, ಉದರಗಳು, ಹೊಟ್ಟೆದೊಡ್ಡದಾಗೋಣ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತದೆ.

ತ್ರಿಗಂಧಮೇಲಾತ್ಮಕೃತ್ತ್ವಶ್ಚ ತುರ್ಜಾತಂಸಕೇಸರೈಃ ||

ತ್ರಿಗಂಧಂಸಚತುರ್ಜಾತಂರೂಕ್ಷೋಷ್ಣಂಲಘುಸಿತ್ತಕೃತ್ || ೧೫ ||

ವರ್ಣ್ಯಂರುಚಿಕರಂತೀಕ್ಷ್ಣಂವಿಷಶ್ಲೇಷ್ಮಾ ಮಯಾನ್ ಜಯೇತ್ ||

ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗಚಕ್ಕೆ, ವತ್ರೆ ಇವು ಮೂರಕ್ಕೂ ತ್ರಿಗಂಧವೆಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ನಾಗಕೇಸರಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ಜಾತವೆಂಬ ದಾಗಿ ಹೆಸರು. ಈ ತ್ರಿಗಂಧ ಚತುರ್ಜಾತ ಚೂರ್ಣವು ರೂಕ್ಷ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದು, ಉಷ್ಣ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ಲಘು ಎಂದರೆ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಜೀರ್ಣವಾಗತಕ್ಕದ್ದು, ಪಿತ್ತ ವೃದ್ಧಿಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು, ದೇಹಕಾಂತಿ ವೃದ್ಧಿಮಾಡುತ್ತದೆ, ಬಾಯಿಗೆ ರುಚಿ ಯಾಗಿರುತ್ತದೆ, ತೀಕ್ಷ್ಣ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು, ವಿಷರೋಗ, ಶ್ಲೇಷ್ಮರೋಗಗಳು ಇವು ಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಕಾಕೋಲೀಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲೀಜೀವಕರ್ಷಭಕೌತಥಾ || ೧೬ ||

ಮೇದಾಚಾನ್ಯಾಮಹಾಮೇದಾಜೀವಂತೀಮಧುಕಂತಥಾ ||

ಮುದ್ಗಪರ್ಣಿಮಾಷಪರ್ಣೀಜೀವನೀಯೋಗಣಸ್ತ್ವಯಾ || ೧೭ ||

ಜೀವನೀಯಗಣಸ್ವಾದುರ್ಗರ್ಭಸಂಧಾನಕೃದ್ಗುರುಃ ||

ಸ್ತನ್ಯಕೃದ್ವೃಹ್ಮಣೋವ್ಯಮೋಸ್ನಿಗ್ಧಶ್ರೀತಸ್ತೃಷಾಪಹಃ || ೧೮ ||
ರಕ್ತಪಿತ್ತಂಕ್ಷಯಂಶೋಷಂಜ್ವರದಾಹಾನಿಲಾನ್ ಜಯೇತ್ ||

ಕಾಕೋಲಿ, ಸ್ತೀರಕಾಕೋಲಿ, ಜೀವಕ, ಋಷಭಕ, ಮೇದ, ಮಹಾಮೇದ, ಹಾಲೇಬಳ್ಳಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಕಾಡುಹೆಸರು, ಕಾಡುಉದ್ದು, ಇವುಗಳಿಗೆ ಜೀವನೀಯಗಣವೆಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು. ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗ ಕೂಡಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದು ಮಧುರ ರಸವುಳ್ಳದ್ದು; ವಂಧ್ಯೆಯರಾದವರಿಗೂ ಕೂಡ ಗರ್ಭಪ್ರದ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಮೊಲೆಹಾಲನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ, ಕೃಷರಾದವರಿಗೆ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಶುಕ್ರ ವೃದ್ಧಿಮಾಡುತ್ತದೆ, ಶೀತವೀರ್ಯ, ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತದೆ, ರಕ್ತಪಿತ್ತರೋಗವನ್ನೂ, ಪ್ಲೇಯರೋಗವನ್ನೂ, ಶೋಷರೋಗವನ್ನೂ, ಜ್ವರ, ಮೈಯ್ಯರಿ, ವಾತವ್ಯಾಧಿಗಳು ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತದೆ.

ವೈಮೇದೇದ್ವೇಚಕಾಕೋಲ್ಕಾಜೀವಕರ್ಷಭಕೌತಥಾ || ೧೯ ||

ಮುದ್ದೀವೃದ್ಧೀಚತೈಸ್ಸರ್ವೈರಪ್ಪವರ್ಗಉದಾಹೃತಃ ||

ಅಷ್ಟವರ್ಗೋಬುಧೈಃಪ್ರೋಕ್ತೋಜೀವನೀಯಸಮೋಗುಣೈಃ

|| ೨೦ ||

ಮೇದಾ, ಮಹಾಮೇದಾ, ಕಾಕೋಲಿ, ಸ್ತೀರಕಾಕೋಲಿ, ಜೀವಕ, ಋಷಭಕ, ಮುದ್ದಿ, ವೃದ್ಧಿ ಇವುಗಳೆಂಬ ಸ್ತನಾಮ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಗಳಾದ ಮೂಲಿಕೆಗಳೇ. ಇವುಗಳ ಪರಿಚಯವು ವೈದ್ಯರಿಗೆ ಪುಸ್ತಕದಲ್ಲಿಯೇ. ಇವು ಎಂಟು ಮೂಲಿಕೆಗಳೂ ಕೂಡಿ ಅಷ್ಟವರ್ಗವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಜೀವನೀಯ ಗಣವು ಎಷ್ಟು ಉಪಯೋಗವೋ ಇದೂ ಅಷ್ಟೇ ಉಪಯೋಗವಾದದ್ದು.

ಸಿಂಧುಸೌವರ್ಚಲಂಚೈವಬಿಡಂಸಾಮುದ್ರಕಂಗಡಂ ||

ಏಕದ್ವಿತ್ರಿಚತುಷ್ಪಂಚಲವಣಾನಿಕ್ರಮಾದ್ವಿದುಃ || ೨೧ ||

ತೇಷುಮುಖ್ಯಂಸೈಂಧವಂಸ್ಯಾದನುಕ್ರೇತತ್ಪಯೋಜಯೇತ್ ||

ಸೈಂಧವಾದ್ಯಂರೋಮಕಾಂತಂಜ್ಞೇಯಂಲವಣಪಂಚಕಂ || ೨೨ ||

ಮಧುರಂಸೃಷ್ಟವಿಣ್ಮೂತ್ರಂಸ್ನಿಗ್ಧಂಸೂಕ್ಷ್ಮಂಬಲಾಪಹಂ ||

ವೀರ್ಮೋಷ್ಣಂದೀಪನಂತೀಕ್ಷ್ಣಂಕಫಪಿತ್ತವಿವರ್ಧನಂ || ೨೩ ||

ಸೈಂಧವಲವಣ, ಸೌವರ್ಚಲವಣ, (ಗಾಜುಪ್ಪು ಎಂದು ವ್ಯವಹಾರವಿದೆ) ಬಿಡಲವಣ, ಸಮುದ್ರಲವಣ, (ನಮ್ಮ ಉಪಯೋಗದಲ್ಲಿರುವ ಉಪ್ಪು), ಗಡಂ ಎಂದರೆ ರೋಮಕವೆಂಬ ಉಪ್ಪು, (ರೋಮದೇಶದ ಲವಣ) ಚಾಳುವೈಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವೈದಕ್ಕೂ ಪಂಚಲವಣವೆಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು; ಇವುಗಳ

ಶ್ಲೈಲ್ಲಾ ಸ್ತೈಂಧವಲವಣವೇ ಮುಖ್ಯ; ಯಾವ ಲವಣ ಸಿಕ್ಕದಿದ್ದರೂ ಅದಕ್ಕೆ ಬಹಳಾಗಿ ಸ್ತೈಂಧವಲವಣವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಇವು ಐದರಲ್ಲಿಯೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಲವಣ ರಸವೇ ತೋರಿಬಂದರೂ ಅನುರಸವು ಮಧುರ ರಸವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮಲಮೂತ್ರಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊರಪಡಿಸಿ ಬಿಡುತ್ತದೆ. ಸ್ನಿಗ್ಧ ಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ದೇಹದಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿಯೇ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತದೆ. ಬಿಡದೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ದೇಹಬಲವನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತದೆ. ಉಷ್ಣವೀರ್ಯ, ಜಲರಾಗ್ನಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಾಟವ ಕೊಡುತ್ತದೆ, ಸ್ವಭಾವತಃ ಉಷ್ಣಕರವಾದದ್ದು; ಕಫ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಸ್ವರ್ಜಿಕಾಯಾವಶೂಕಶ್ಚ ಕ್ಷಾರಯುಗ್ಮಮುದಾಹೃತಂ ||

ಚ್ಛೇಯಾವಹ್ನಿಸಮಾಕ್ಷಾರೌಸ್ವರ್ಜಿಕಾಯಾವಶೂಕಜಾ || ೨೪ ||

ಕ್ಷಾರಾಶ್ಚಾ ನೈಃಪಿಗುಲ್ಮಾಶೋಗ್ರಹಣೀರುಕ್ಪಿದಸ್ತರಾಃ ||

ಪಾಚನಾಕ್ರಿಮಿಪುಂಸ್ತ್ವಘ್ನಾಃ ಶರ್ಕರಾತ್ಮರಿನಾಶನಾಃ || ೨೫ ||

ಸ್ವರ್ಜಿಕಾರ, ಯವಕ್ಷಾರಗಳೆಂಬದಾಗಿ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಕ್ಷಾರಗಳು ವೈದ್ಯರಿಗೆ ಮುಖ್ಯವಾದವುಗಳು. ಇವೆರಡು ಕ್ಷಾರಗಳು ಬೆಂಕಿಗೆ ಸಮಾನವಾದವುಗಳು ಎಂದರೆ ಅಷ್ಟೊಂದು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದವುಗಳೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ ಟಂಕಣ, ಅಪಾನಾರ್ಗ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷಾರಗಳೂ ಇವೆ. ಈ ಕ್ಷಾರಗಳು ಗುಲ್ಮರೋಗ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಗ್ರಹಣೀರೋಗವೆಂಬ ಭೇದಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತವೆ, ಪಚನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುತ್ತವೆ, ಕ್ರಿಮಿಗಳನ್ನು ನಾಶಮಾಡುತ್ತವೆ. ಪುಂಸ್ತ್ವಘ್ನವೆಂದರೆ ಜನನೇಂದ್ರಿಯದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತವೆ, ಶರ್ಕರ, ಅಶ್ಮರಿಗಳೆಂಬ ಮೂತ್ರ ಕಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಕರಗಿಸುತ್ತವೆ.

ತ್ರಿಫಲಾರಜನೀಯುಗ್ಮಂಕಂಟಿಕಾರಿಯುಗಂತತೀ ||

ತ್ರಿಕಟುಗ್ರಂಥಿಕಂಮೂರ್ವಾಗುಡೂಚೀದನ್ದಯಾಸಕಃ || ೨೬ ||

ಕಟುಕಾಪರ್ಪಟೋಮುಸ್ತಂತ್ರಾಯಮಾಣಾಚನಾಲಕಂ ||

ನಿಂಬಃಪುಷ್ಕರಮೂಲಂಚಮಧುಯಷ್ಪೀಚಮತ್ಸಕಂ || ೨೭ ||

ಯವಾನೀಂದ್ರಯಮೋಛಾಜೀತಿಗ್ರಬೀಜಂಸುರಾತ್ಮಕಂ ||

ವಚಾತ್ಮಕೃದ್ಧಕೋಶೀರಂಚಂದನಾತಿವಿಷಾಬಲಾಃ || ೨೮ ||

ಶಾಲಿಪರ್ಣೀಪೃಷ್ಠಿಪರ್ಣೀವಿಡಂಗಂತಗರಂತಥಾ ||

ಚಿತ್ರಕೋದೇವದಾರುಶ್ಚ ಚವ್ಯಂಪತ್ರಂಪಟೋಲಜಂ || ೨೯ ||

ಜೀವಕರ್ಷಭಕೌಚೈವಲವಂಗಂವಂಶತೋಚನಾ ||

ಪುಂಡರೀಕಂಚಕಾಕೋಲೀಪತ್ರಕಂಜಾತಿಪತ್ರಕಂ || ೩೦ ||

ತಾಲೀಸಪತ್ರಂ ಚ ತಥಾ ಸಮಭಾಗಾನಿ ಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||
 ಸರ್ವಚೂರ್ಣಸ್ಯ ಚಾರ್ಧಾಂಶಂ ಕೈರಾತಂ ನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ಸುಧೀಃ || ೩೧ ||
 ಏತತ್ಸುಧರ್ಶನಂ ನಾನುಚೂರ್ಣಂ ದೋಷತ್ರಯಾಸಹಂ ||
 ಜ್ವರಾಂಶ್ಚ ನಿಖಿಲಾನ್ ಹನ್ಯಾನ್ಮಾತ್ರಕಾರ್ಯಾನಿಚಾರಣಾ || ೩೨ ||
 ಪೃಥಕ್ ದ್ವಂದ್ವಾಗಂತುಜಾಂಶ್ಚ ಧಾತುಸ್ಥಾನಿಷಮಜ್ವರಾನ್ ||
 ಸನ್ನಿಪಾತೋದ್ಭವಾಂಶ್ಚಾಪಿ ಮಾನಸಾನಪಿ ಶಯೇತ್ || ೩೩ ||
 ಶೀತಜ್ವರೈಕಾಹಿಕಾದೀನ್ಮೋಹಂ ತಂದ್ರಾಂಭ್ರಮಂತ್ಯುಷಾಂ ||
 ಶ್ವಾಸಂಕಾಸಂಚಪಾಂಡುಂಚಹೃದ್ರೋಗಂಹಂತಿಕಾಮಲಾಂ || ೩೪ ||
 ತ್ರಿಕಪೃಷ್ಠಕಟೀಜಾನುಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲನಿವಾರಣಂ ||
 ಶೀತಾಂಬುನಾಪಿ ಬೇದ್ಧೀಮಾನ್ ಸರ್ವಜ್ವರನಿವೃತ್ತಯೇ || ೩೫ ||
 ಸುಧರ್ಶನಂ ಯಥಾಚಕ್ರಂದಾನವಾನಾಂವಿನಾಶನಂ ||
 ತದ್ವಜ್ವರಾಣಾಂ ಸರ್ವೇಷಾಂನಿದಂ ಚೂರ್ಣಂ ಪ್ರಣಾಶನಂ || ೩೬ ||

ಸುಧರ್ಶನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ತಾರೇಕಾಯಿ, ಸಲ್ಲಿಯಕಾಯಿ, ಅರಿಸಿನ, ಮರತರಸಿನ, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ, ಸಲಗುಳ್ಳ, ಕಚೂರ, ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು, ಮೋಡಿ, ಕುರಟೆಗನಬೇರು, ಅಮೃತಬಳ್ಳ, ತುರಚೇಬೇರು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಪರ್ವಾಷ್ಟಕ, ಗೇಕಿನಗೆಡ್ಡೆ, ಗಜ್ಜಿಗ, ಲ ಮಂಚದ ಬೇರು, ಬೇನಿನಚಕ್ಕೆಯ ವಳನಾರು, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಜ್ರೇಷ್ಠಮಧು, ಕೊಡಸವಚಕ್ಕೆ, ಪೂವು, ಕೊಡಸದಬೀಜ, ಗಂಟುಭಾರಂಗಿ, ನುಗ್ಗುಯಬೀಜ, ಸಟಿಕ, (ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ದೇಶದ ಮೃತ್ತಿಕೆ ಎಂದು ಕೆಲವರು) ಬಜೆ, ಲವಂಗರತ್ತೆ, ಪವ್ತಕಾಷ್ಠ, ಮುಡಿವಾಳ, ಚಂದನ, (ಬಿಳಿಗಂಧ) ಅತಿಬಜೆ, ಕಳ್ಳೆಗಡ್ಡೆ, ಒಂದೆಲೆಬೊನ್ನೆ, ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ನಾಯವಿಡಂಗ, ಗ್ರಂಥಿತಗರ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ದೇವದಾರಿಚಕ್ಕೆ, ಚವ್ಯವೆಂದರ ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬಳ್ಳಿ, ಕೈಸಡಸಲ, ಜೀವಕ, ಸುಷಭಕ, ಲವಂಗ, ಬಿದಿರುಪ್ಪು, ಕಮಲ, ಕಾಕೋಲಿ, ಪತ್ರಕವೆಂದರೆ ಸತ್ರಾಜವೆಂಬ ವಸ್ತು, ಜಾಯಿಪತ್ರಿ, ತಾಳೇ ಸಪತ್ರಿ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಸುಸ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಇದರಷ್ಟೇ ಚಿರಾಯಿತದ ಚೂರ್ಣದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿಪಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಸುಧರ್ಶನಚೂರ್ಣವು ತಯಾರಾದಂತಾಯಿತು ಈ ಸುಧರ್ಶನ ಚೂರ್ಣವು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಜ್ವರಗಳನ್ನೂ ಅಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಒಂದೊಂದೇ ದೋಷಗಳು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವ ಜ್ವರ, ಎರಡೆರಡು ದೋಷಗಳು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವ ಜ್ವರ, ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರ, ಅಗಂತುಜ್ವರ, ಧಾತ್ವಾಶ್ರಿತಜ್ವರ, ವಿಷಮಜ್ವರ, ಮನೋದೋಷದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಜ್ವರ, ಶೀತಜ್ವರ, ಏಕಾಹಿಕ, ದ್ವಾಹಿಕ, ತ್ರಾಹಿಕ, ಚಾತುರ್ಥಿಕಾದಿ ನಾನಾ ವಿಧಗಳಾದ ಜ್ವರಗಳು, ಅಜ್ಞಾನ, ತೂಕಡಿಕೆ, ಬುದ್ಧಿಭ್ರ

ಮಣಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಹೃದಯರೋಗ, ಕಾಮಾಲೆ, ಸೊಂಟಶೂಲೆ, ಪೃಷ್ಠಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಶೂಲೆ, ತೊಡೆಶೂಲೆ, ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲೆ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿವಾರಣಮಾಡುತ್ತದೆ; ಇದನ್ನು ತಣ್ಣೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಯ ತಕ್ಕದ್ದು. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಸುದರ್ಶನ ಚಕ್ರವು ಸಮಸ್ತ ಶತ್ರುಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುವಂತೆ ಈ ಚೂರ್ಣವು ಸಮಸ್ತ ರೋಗಗಳನ್ನು ವಿಚಾರವಿಲ್ಲದೆ ನಾಶಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಸುದರ್ಶನ ಚೂರ್ಣವೆಂದು ಹೆಸರು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

ಕಾಸಶ್ವಾಸಜ್ವರಹರೀಪಿಪ್ಪಲೀತ್ರಿಫಲಾಯುತಾ ||

ಚೂರ್ಣತಾಮಧುನಾಲೀಢಾಭೇದಿನೀಚಾಗ್ನಿಬೋಧಿನೀ || ೩೭ ||

ಪಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣ, ತ್ರಿಫಲಾಚೂರ್ಣದೊಂದಿಗೆ ಪಿಪ್ಪಲಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುತ್ತ ಬಂದರೆ ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಜ್ವರ ಇವುಗಳನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡಿ ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ವಾಗಮಾಗಿ ಮಾಡಿಸಿ ಜಠರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ದೀಪ್ತವಾಗಿ ಮಾಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಕಟ್ಟಿಲಂಮುಸ್ತಕಂಠಿಕಾಶರೀಶೃಂಗೀಚಪೌಷ್ಕರಂ ||

ಚೂರ್ಣಮೇಷಾಂಚಮಧುನಾಶೃಂಗಬೇರರಸೇನವಾ || ೩೮ ||

ಲೇಹ್ಯಂಜ್ವರಹರಂಕಂಠ್ಯಂಕಾಸಶ್ವಾಸಾರುಚೀರ್ಜಯೇತ್ ||

ನಾಯುಶೂಲಂತಥಾಫರ್ದಿಂಕ್ಷಯಂಕೈವವ್ಯಪೋಹತಿ || ೩೯ ||

ಕಟ್ಟಿಲಾದಿಚೂರ್ಣ—ಕಾಯಿಫಲಚಕ್ರೈ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಕಚೋರ, ಕರ್ಕಟಕಶೃಂಗಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ಜೇನುತುಪ್ಪದೊಡನಾಗಲಿ ಹಸಿ ಶುಂಠಿಯ ರಸದೊಡನೆಯಾಗಲಿ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕುವುದರಿಂದ ಜ್ವರವು ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ, ಗಂಟಲು ರೋಗಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಹಿತವಾದದ್ದು. ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಅರುಚಿ, ವಾಯುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆ, ವಾಂತಿ, ಕ್ಷಯರೋಗ ಇವುಗಳನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಕಟ್ಟಿಲಂಪೌಷ್ಕರಂಶೃಂಗೀಮುಸ್ತಾತ್ರಿಕಟುಕಂಶರೀ ||

ಸಮಸ್ತಾನೈಕಶೋನಾಪಿಸೂಕ್ಷ್ಮಚೂರ್ಣಾನಿಕಾರಯೇತ್ || ೪೦ ||

ಅದ್ರ್ವಕಸ್ತುರಸಕ್ಸಿದ್ರೈರ್ಲಿಫಹ್ಯಾತ್ಯಫವಿನಾಶನಂ ||

ಶೂಲಾನಿಲಾರುಚಿಶ್ಚರ್ಧಿಕಾಸಶ್ವಾಸಕ್ಷಯಾಪಹಂ || ೪೧ ||

ಕಟ್ಟಿಲಂಪೌಷ್ಕರಂಕೃಷ್ಣಾಶೃಂಗೀಚಮಧುನಾಸಹ ||

ಶ್ವಾಸಕಾಸಜ್ವರಹರಶ್ರೇಷ್ಠೋಲೇಹಃಕಘಾಂತಕಃ || ೪೨ ||

ಬೃಹತ್ ಕಟ್ಟಲಾದಿಚಾರಣ—ಕಾಯಿಫಲಚಕ್ರೈ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಕರ್ಕಾಟಕಶೃಂಗಿ, ಭದ್ರಮುನಿ, ತ್ರಿಪುಟ (ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು), ಕಚೋರ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಒಂದೊಂದನ್ನೇ ಆಗಲಿ ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ ಕೂಡಿಸಿ ಹಸಿರುಶುಂಠಿಯ ರಸ, ಜೇನುತುಪ್ಪ ಇವುಗಳೊಡನೆ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕಿದಲ್ಲಿ ಕಫವು ನಾಶವಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ಶೂಲಗಂಧ, ವಾತವಿಕಾರಗಳು, ಅರಿಚಿ, ವಮನ, ಉಬ್ಬಸ, ಕ್ಷಯರೋಗ ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಕಾಯಿಫಲ ಚಕ್ರೈ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕರ್ಕಾಟಕಶೃಂಗಿ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನಿನೊಡನೆ ನೆಕ್ಕಿದರೆ ಶ್ವಾಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಜ್ವರ ಇವುಗಳನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡಿ ಕಫ ವನ್ನಡಗಿಸುತ್ತದೆ.

ಶೃಂಗೀಪ್ರತಿವಿಷಾಂಕೃಷ್ಣಾಂಚೂರ್ಣತಾಂಮಧುನಾಲಿಹೇತ್ ॥

ತಿಶೋಃಕಾಸಜ್ವರಶ್ವರ್ದಿಶಾಂತ್ಯೈವಾಕೇವಲಾಂವಿಷಾಂ ॥ ೪೩ ॥

ಶೃಂಗ್ಯಾದಿಚೂರ್ಣ—ಕರ್ಕಾಟಕಶೃಂಗಿ, ಅತಿಬಜೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವು ಮೂರನ್ನೂ ಸಮಪ್ರಮಾಣವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ನೆಕ್ಕಿಸಿದರೆ ಜ್ವರ, ವಮನ, ಕೆಮ್ಮು ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಅತಿ ಬಜೆಯೊಂದನ್ನೇ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ನೆಕ್ಕಿಸಿದರೂ ಮೇಲೆ ಕಂಡ ರೋಗಗಳು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತವೆ.

ಯವಕ್ಷಾರವಿಷಾಶೃಂಗೀನಾಗಧೀಪಾಷ್ಕರೋದ್ಭವಂ ॥

ಚೂರ್ಣಂಕ್ಷಾದ್ರಯುತಂಲೀಡಂಪುಚ್ಚಕಾಸಾನ್ ಜಯೇಚ್ಛಿಶೋಃ ॥

ಯವಕ್ಷಾರ, ಅತಿಬಜೆ, ಕರ್ಕಾಟಕಶೃಂಗಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ನೆಕ್ಕಿಸುವುದರಿಂದ ಮಕ್ಕಳ ಐದು ವಿಧವಾದ ಕೆಮ್ಮನ್ನೂ ಗುಣಪಡಿಸಬಹುದು.

ಶುಂಠೀಪ್ರತಿವಿಷಾಹಿಂಗುಮಾಸ್ತಾಕುಟಿಜಚಿತ್ರಕೈಃ ॥

ಚೂರ್ಣಮುಷ್ಣಾಂಬುನಾಸೀತಮಾಮಾತೀಸಾರನಾಶನಂ ॥ ೪೪ ॥

ಶುಂಠಿ, ಅತಿಬಜೆ, ಇಂಗು, ಗೇಕಿನಗೆಡ್ಡೆ, ಕೊಡಸದಚಕ್ರೈ, ಚಿತ್ರಮೂಲವ ಬೇರು, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗ ಕೂಡಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಬಿಸಿನ್ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುಡಿಸಿದರೆ ಅನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅತಿಸಾರ ರೋಗವು ಗುಣಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಹರೀತಕೀಪ್ರತಿವಿಷಾಸಿಂಧುಸೌವರ್ಚಲಂವಚಾ ॥

ಹಿಂಗುಚೇತಿಕ್ಯತಂಚೂರ್ಣಂಪಿಬೇದುಷ್ಣೇನವಾರಿಷಾ ॥ ೪೫ ॥

ಅನಾತಿಸಾರಶಮನಂಗ್ರಾಹಿಷಾಗ್ನಿಪ್ರಬೋಧನಂ ॥

ಅಳಲೆಯ, ಕಾಯಿಶಿಷ್ಟೆ, ಅತಿಬಜೆ, ಸ್ವೈಂಧವಲವಣ, ಸೌವರ್ಚಲವಣ, ಒಜೆ ಹಿಂಗು ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗ ಸೇರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಬಿಸಿನೀರಿನೊಡನೆ ಕುಡಿದರೆ ಆಮಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ಅತಿಸಾರರೋಗವನ್ನು ಶಮನಮಾಡಿ ಜರರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ಫುಟಗೊಳಿಸಿ ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ಬಂಧಿಸುತ್ತದೆ.

ಮುಸ್ತಮಿಂದ್ರಯವಂಬಿಲ್ವಂಲೋಧ್ರಂಮೋಚರಸಂತಥಾ || ೪೭ ||
 ಧಾತಕೀಂಚೂರ್ಣಯೇತ್ರಕ್ರಗುಡಾಭ್ಯಾಂಪಾಯಯೇತ್ಸುಧೀಃ ||
 ಸರ್ವಾತೀಸಾರಶಮನಂನಿರುಣದ್ಧಿಪ್ರವಾಹಿಕಾಂ || ೪೮ ||
 ಲಘುಗಂಗಾಧರಂಚೂರ್ಣಂನಾಮಸಂಗ್ರಾಹಕಂಪರಂ ||

ಲಘುಗಂಗಾಧರಚೂರ್ಣ—ಗೇಕಿನಗೆಡ್ಡೆ, ಕೊಡಸದಬೀಜ, ಬಿಲ್ವದಚಕ್ಕೆ, ಲೋಧ್ರದಚಕ್ಕೆ, ಬೂರಗದಮೇಣ, ಧಾತ್ರೀಕುಸುಮ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗ ವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಮಜ್ಜೆಗೆಯನ್ನೂ ಬಿಲ್ಲವನ್ನೂ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಅತಿಸಾರವನ್ನೂ ಪ್ರವಾಹಿಕ ಎಂಬ ಭೇದಿಯನ್ನೂ ನಿಲ್ಲಿಸಬಹುದು. ಈ ಚೂರ್ಣವು ಉತ್ತಮ ವಾದ ಸಂಗ್ರಾಹಿ ಅಂದರೆ ಭೇದಿಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಔಷಧ.

ಮುಸ್ತಾರಲುಕಶುಂಠೀಭಿರ್ಧಾತಕೀಲೋಧ್ರವಾಲಕೈಃ || ೪೯ ||
 ಬಿಲ್ವಮೋಚರಸಾಭ್ಯಾಂಚಪಾತೇಂದ್ರಯವವತ್ಸಕೈಃ ||
 ಅಮೃಬೀಜಂಪ್ರತಿವಿಷಾಲಜ್ವಾಲುರಿತಿಚೂರ್ಣತಂ || ೫೦ ||
 ಕ್ಷ್ಣಾದ್ರತಂದುಲಪಾನೀಯೈಃಪೀತ್ಯ್ರಾತಿಪ್ರವಾಹಿಕಾ ||
 ಸರ್ವಾತೀಸಾರಗ್ರಹಣೀಪ್ರಶಮಂಯಾತಿವೇಗತಃ || ೫೧ ||
 ವೃದ್ಧಗಂಗಾಧರಂಚೂರ್ಣಂಸರಿದ್ವೇಗಸ್ವರೋಧಕಂ ||

ವೃದ್ಧಗಂಗಾಧರಚೂರ್ಣ—ಗೇಕಿನಗೆಡ್ಡೆ, ಅರಲು ಎಂದರೆ ದೊಡ್ಡ ಮರದ ಚಕ್ಕೆ, ಶುಂಠಿ, ಧಾತಕೀಕುಸುಮ, ಲೋಧ್ರದಚಕ್ಕೆ, ಲಾಮಂಚ, ಬಿಲ್ವದಚಕ್ಕೆ, ಬೂರಗದಮೇಣ, ಅಗಕುಸುಂಟಿ, ಕೊಡಸದಚಕ್ಕೆ, ಕೊಡಸದಬೀಜ, ಅಮೃಬೀಜ ವೆಂದರೆ ಮಾವಿನ ಪಪ್ಪು, ಅತಿಬಜೆ, ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿಯ (ನಾಚಿಕೆಯ ಗಿಡ) ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬೆರೆಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ವಸ್ತ್ರಗಳಿಗತಮಾಡಿ ಜೇನುತುಪ್ಪದೊಡನೆಯಾಗಲಿ, ಅಕ್ಕಿಯನ್ನು ತೊಳೆದ ನೀರಿನೊಡನೆಯಾಗಲಿ ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರವಾಹದಂತೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಭೇದಿಯೂ ನಿಲ್ಲುವುದು. ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಅತಿಸಾರ, ಗ್ರಹಣೆ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ತಾಂತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ನದೀಪ್ರವಾಹದಂತೆ ವೇಗವುಳ್ಳ ಅತಿಸಾರವನ್ನು ಕೂಡ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಜಮೋದಾಮೋಚರಸಂಸ್ಕೃತೃಂಗಬೇರಂಸಧಾತಕೀಕುಸುಮಂ ೫೨
ಗೋದಧಿಮುಧಿತಯುಕ್ತಂ ಗಂಗಾಮುಪಿನಾಹಿನೀರುಂಧ್ಯಾತ್ ॥

ಅಜಮೋದಾದಿಚೂರ್ಣ—ಮೋಮಿನಕಾಳು, ಬೂರಗದಮೇಣ, ಶುಂಠಿ, ಧಾತಕೀಕುಸುಮ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗ ಕೂಡಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಹಸುವಿನ ಮಜ್ಜೆಗೆಯೊಡನೆ ಕುಡಿಸಿದರೆ ಗಂಗಾಪ್ರವಾಹದಂತೆ ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಭೇದಿಯನ್ನಾದರೂ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತದೆ.

ತಕ್ರೇಣಯಃಪಿಬೇನ್ನಿತ್ಯಂಚೂರ್ಣಂನುರಿಚಸಂಭವಂ ॥ ೫೩ ॥

ಚಿತ್ರಸೌವರ್ಚಲೋಪೇತಂ ಗ್ರಹಣೇತಸ್ಯನಶ್ಯತಿ ॥

ಉದರಪ್ಲೀಹಮಂದಾಗ್ನಿಗುಲ್ಮಾರೋನಾಶನುಭವೇತ್ ॥ ೫೪ ॥

ನುರಿಚಾದಿಚೂರ್ಣ—ಮೆಣಸಿನಕಾಳು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಸೌವರ್ಚಲವಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಮಜ್ಜೆಗೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿಸಿ ಸೇವನೆಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಗ್ರಹಣೇರೋಗ, ಉದರ, ಪ್ಲೀಹಾಭಿವೃದ್ಧಿ, ಅಗ್ನಿ ಮಾಂದ್ಯ, ಗುಲ್ಮ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಇವುಗಳು ನಿವಾರಣೆ ಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಅಷ್ಟಭಾಗಾಃಕಪಿತ್ಥಸ್ಯಷಡ್ಭಾಗಾಶರ್ಕರಾನುತಾ ॥

ದಾಡಿನುಂತಿತಿಡಿಲಕಂಚಕ್ರೀಫಲಂಧಾತಕೀತಥಾ ॥ ೫೫ ॥

ಅಜಮೋದಾಪಿಪ್ಪಲೀಚಪ್ರತ್ಯೇಕಂಸ್ಯುಸ್ತ್ರಿಭಾಗಿಕಾಃ ॥

ನುರಿಚುಜೀರಕಂಧಾನ್ಯಂಗ್ರಂಥಿಕಂವಾಲಕಂತಥಾ ॥ ೫೬ ॥

ಸೌವರ್ಚಲಂಯನಾನೀಚಚತುರ್ಜಾತಂಸಚಿತ್ರಕಂ ॥

ನಾಗರಂಚೈಕಭಾಗಾಸ್ಯುಃ ಪ್ರತ್ಯೇಕಂಸೂಕ್ಷ್ಮಚೂರ್ಣಿತಂ ॥ ೫೭ ॥

ಕಪಿತ್ಥಾಷ್ಟಕಸಂಜ್ಞಂಸ್ಯಾಚ್ಛೂರ್ಣಮೇತದ್ಗಲಾನುಯಾನ್ ॥

ಅತಿಸಾರಂಕ್ಷಯಂಗುಲ್ಮಂಗ್ರಹಣೇಂಚವ್ಯವೋಹತಿ ॥ ೫೮ ॥

ಕಪಿತ್ಥಾಷ್ಟಕಚೂರ್ಣ, ಎಂಟು ಭಾಗ ಬೇಲದಹಣ್ಣು, ಆರು ಭಾಗ ಸಕ್ಕರೆ, ಹುಳಿದಾಳಿಂಬರ ಶಿವೆ, ಹುಣಸೇಹಣ್ಣು, ಬಿಲ್ವದಹಣ್ಣು, ಧಾತಕೀಕುಸುಮ, ಮೋವಿನಕಾಳು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮೂರು ಮೂರು ಭಾಗ, ಮೆಣಸು, ಜೀರಿಗೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿಬೀಜ, ಗ್ರಂಥಿತಗರ, ಲಾಮಂಚ, ಸೌವರ್ಚಲವಣ, ಕುರಾಸಾನಿಮೋಮ, ಚತುರ್ಜಾತ (ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗಚಕ್ಕೆ, ಪತ್ರಿ, ನಾಗ ಕೇಸರಿ), ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದು ಭಾಗ, ಈ ರೀತಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಸೇರಿಸಿ ತೆಗದುಕೊಳ್ಳೋಣದರಿಂದ ಕಂಠ

ಯೋಗಗಳು, ಅತಿಸಾರ, ಕ್ಷಯ, ಗುಲ್ಮ, ಗ್ರಹಣೀ (ಅತಿಸಾರಭೇದ) ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿವಾರಣೆಮಾಡುತ್ತದೆ.

ದಾಡಿಮೀದ್ವಿಪಲಾಗ್ರಾಹ್ಯಾಖಂಡಾದ್ಧ ಶಪಲಾನಿಚ ||

ತ್ರಿಗಂಧಸ್ಯಪಲಾಚೈಕಂತ್ರಿಕಟುಸ್ಯಾತ್ಪಲತ್ರಯಂ || ೫೯ ||

ಏತದೇಕೇಕೃತಂಸರ್ವಂಚೂರ್ಣಂಸ್ಯಾದ್ಧಾಡಿಮಾಷ್ಟಕಂ ||

ರುಚಿಕ್ಕದ್ವೀಪಸಂಕಂಠ್ಯಂಗ್ರಾಹಿಕಾಸಜ್ವರಾಪಹಂ || ೬೦ ||

ದಾಡಿಮಾಷ್ಟಕಚೂರ್ಣ—ಹುಳಿದಾಳಿಂಬರೆಯ ಸಿಪ್ಪೆ ಎರಡುಪಲ, ಕಲ್ಲು ಸಕ್ಕರೆ ಹತ್ತು ಪಲ, ತ್ರಿಗಂಧ (ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗಚಕ್ಕೆ, ಲವಂಗಪತ್ರೆ) ಒಂದು ಪಲ, ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು, ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದು ಪಲ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೂಡಿಸಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ರುಚಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ, ಜರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ, ಗಂಟಲಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಹಿತಕರವಾದದ್ದು, ಮಲ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ತಡೆದು ಕೆಮ್ಮಿನೊಡನೆ ಕೂಡಿದ ಜ್ವರವನ್ನು ಸಹ ಕಡಮೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ದಾಡಿಮಾಷ್ಟಕಪಲಾನ್ಯಷ್ಟಾಶರ್ಕರಾಯಾಃಪಲಾಷ್ಟಕಂ ||

ಪಿಪ್ಪಲೀಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂಯವಾನೀಮರಿಚಂತಥಾ || ೬೧ ||

ಧಾನ್ಯಕಂಜೀರಕಂಶುಂಠೀಪ್ರತ್ಯೇಕಂಪಲಸಮ್ಮಿತಂ ||

ಕರ್ಷಮಾತ್ರಾತುಗಾಕ್ಷೀರೀತ್ವಕ್ಕಪ್ತೈಲಾಶ್ಚ ಕೇಸರಂ || ೬೨ ||

ಪ್ರತ್ಯೇಕಂಕೋಲಮಾತ್ರಾಸ್ಯುಸ್ತಚ್ಚೂರ್ಣಂದಾಡಿಮಾಷ್ಟಕಂ ||

ಅತಿಸಾರಂಕ್ಷಯಂಗುಲ್ಮಂಗ್ರಹಣೀಂಚಗಲಗ್ರಹಂ || ೬೩ ||

ಮುಂದಾಗ್ನಿಂಪೀನಸಂಕಾಸಂಚೂರ್ಣಮೇತದ್ವ್ಯಪೋಹತಿ ||

ಬೃಹದ್ದಾಡಿಮಾಷ್ಟಕಚೂರ್ಣಂ—ಎಂಟು ಪಲ ದಾಳಿಂಬರೆಯ ಶಿಪ್ಪೆ, ಎಂಟು ಪಲ ಸಕ್ಕರೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಪೋವು, ಮೆಣಸು, ಕೊತ್ತುಂಬರಿಬೀಜ, ಜೀರಿಗೆ, ಶುಂಠಿ, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಒಂದೊಂದು ಪಲ, ಅರ್ಧ ಪಲ ಬಿದಿರುಪು, ಲವಂಗಪತ್ರೆ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಜಾಯಿಪತ್ರೆ, ನಾಗಕೇಸರಿ, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಒಂದೊಂದು ತೊಲ ಎಂದರೆ ಒಂದು ರೂಪಾಯಿ ತೂಕ, ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಅತಿಸಾರ, ಕ್ಷಯರೋಗ, ಗುಲ್ಮ, ಗ್ರಹಣಿ, ಗಂಟಲು ಹಿಡಿಯುವುದು, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ನೆಗಡಿ, ಕೆಮ್ಮು ಇವುಗಳು ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ಪಿಪ್ಪಲೀಬೃಹತೀನ್ಯಾಘ್ರೀಯವಕ್ಷಾರಕಲಿಂಗಕಾಃ || ೬೪ ||

ಚಿತ್ರಕಂಸಾರಿಬಾಪಾತಾಶರೀಲವಣಪಂಚಕಂ ||

ತಚ್ಚೂರ್ಣಂಪಾಯಯೇದ್ಧ ಧ್ವಾಸುರಯೋಷ್ಣಾಂಬುನಾನಿನಾ || ೬೫ ||

ಮಾರುತಗ್ರಹಣೇದೋಷಶಮನಂಪರಮಂಹಿತಂ ||

ಪಿಪ್ಪಲಾದಿಚೂರ್ಣ—ಪಿಪ್ಪಲಿ, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಯವಕ್ಷಾರ, ಕಲಿಂಗಕವೆಂದರೆ ಕೊಡಸದಬೀಜ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಸೂಗದೆಯಬೇರು, ಅಗಲಶುಂಠಿ, ಕಚೋರ, ಐದು ಬಗೆಯ ಲವಣ (ಸೈಂಧವ, ಸೌವರ್ಚ, ಬಿಡ, ಸಮುದ್ರ, ಚವುಳುವು) ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಮೊಸರಿನೊಡನೆ ಯಾಗಲಿ, ಯಾವುದಾದರೂ ಮದ್ಯದೊಡನಾಗಲಿ, ಬಿಸಿನೀರಿನೊಡನಾಗಲಿ ಕುಡಿದಿಡಲಿ ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ಗ್ರಹಣಿಯು ಶಮನಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಲವಂಗಂತುದ್ಯುತಪೂರಮೇಲಾತ್ವಜ್ಞಾ ಗಕೇಸರಂ || ೬೬ ||

ಜಾತೀಫಲಮುಶೀರಂಚನಾಗರಂಕೃಷ್ಣ ಜೀರಕಂ ||

ಕೃಷ್ಣಾಗರುಸ್ತುಗಾಕ್ಷೀರೀಮಾಂಸೀನಿಲೋತ್ಪಲಂಕಣಾ || ೬೭ ||

ಜಂಡನಂತಗರಂವಾಲಂಕಂಕೋಲಂಚೇತಿಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||

ಸಮಭಾಗಾನಿಸರ್ವಾಣಿಸರ್ವೇಭ್ಯೋರ್ಧ್ವಾಸಿತಾಭವೇತ್ || ೬೮ ||

ಲವಂಗಾದ್ಯಮಿದಂಚೂರ್ಣಂರಾಜಾರ್ಹಂವಹ್ನಿ ದೀಪನಂ ||

ರೋಪಣಂತಪ್ಪಣಂವೃಷ್ಯಂತ್ರಿದೋಷಘ್ನಂಬಲಪ್ರದಂ || ೬೯ ||

ಹೃದ್ಯೋಗಂಕಂಠರೋಗಂಚಕಾಸಂಹಿಕ್ವಾಂಚಪೀನಸಂ ||

ಯಕ್ಷ್ಮಾಣಂತಮಕಂಶ್ವಾಸಮತೀಸಾರಮುರಃಕ್ಷತಂ || ೭೦ ||

ಪ್ರಮೇಹಾರುಚಿಗುಲ್ಮಾದೀನಗ್ರಹಣೇಮುಪಿನಾಶಯೇತ್ ||

ಲವಂಗಾದಿಚೂರ್ಣ—ಲವಂಗ, ಶುದ್ಧವಾದ ಕರ್ಪೂರ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗ ಚಕ್ಕಿ, ನಾಗಕೇಸರಿ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಲಾಮಂಚ, ಶುಂಠಿ, ಕವು ಜೀರಿಗೆ, ಕೃಷ್ಣಾಗರು, ಬಿದರವು, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಕವಲದ ಹುವ್ವು, ಜೀರಿಗೆ, ತ್ರೀಗಂಧ, ಗ್ರಂಥಿತಗರ, ಮುಡಿವಾಳ, ಕಂಕೋಲ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಚೂರ್ಣದ ಅರ್ಧದಷ್ಟು ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಬೆರೆಸಿ ಸೇವನೆಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಇದರಿಂದ ಶರೀರಗತಗಳಾದ ವ್ರಣಗಳು ಮಾಯುತ್ತವೆ, ದೇಹ ಘಾತುಗಳಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಕಾಮೋದ್ದೀಪಕವಾದದ್ದು, ತ್ರಿದೋಷ ಪ್ರಕೋಪವನ್ನೂ ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ, ದೇಹಕ್ಕೆ ಬಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹೃದಯರೋಗಗಳು, ಗಂಟಲಿನ ರೋಗ, ಕೆಮ್ಮು, ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ, ನೆಗಡಿ, ಕ್ಷಯ ರೋಗ, ತಮಕವೆಂಬ ಶ್ವಾಸರೋಗ, ಅತಿಸಾರ, ಎದೆನೋವು, ಮೇಹರೋಗ, ಅರೋಚಕ, ಗುಲ್ಮ, ಗ್ರಹಣೆ ಎಂಬ ಭೇದಿ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಸಕರ್ಪೂರಂಚಕಂಕೋಲಂಜಾತೀಫಲದಲಾಸಮಂ ||

ಲವಂಗನಾಗಮರಿಚಕೃಷ್ಣಾಶುಂಠೀವಿವರ್ಧಿತಂ || ೭೧ ||

ಚೂರ್ಣಂಸಿತಾಸಮಂಗ್ರಾಹ್ಯಂರೋಚನಂಕ್ಷಯಕಾಸನುತ್ ||

ವೈಸ್ವರ್ಯಶ್ವಾಸಗುಲ್ಮಾರ್ತಕಂಠಾನುಯಭಯಾಪಹೃತ್ || ೭೨ ||

ಕರ್ಪೂರಾದಿಚೂರ್ಣ—ಕರ್ಪೂರ, ಕಂಕೋಲವೆಂಬ ಗಂದಿಗೆ ಜನಸು, ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಲವಂಗ, ನಾಗಕೇಸರಿ, ಮೆಣಸು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗ ಸೇರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಚೂರ್ಣದಷ್ಟು ಸಕ್ಕರೆ ಸೇರಿಸಿ ಸೇವಿಸಿದಲ್ಲಿ ಜಾಯಿಗೆ ರುಚಿಯನ್ನಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಕ್ಷಯರೋಗದ ಕೆಮ್ಮು, ಸ್ವರಭಂಗ, ಉಬ್ಬಸ, ಗುಲ್ಮ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಗಂಟಲಿನ ವ್ಯಾಧಿ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿವಾರಣ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಲವಂಗಜಾತೀಫಲಸಿಪ್ಪಲೀನಾಂಭಾಗಾನ್ಮೃಕಲ್ಪಾಶ್ವಸಮಾಸ
ಮೂಷಾಂ ||

ಪಲಾರ್ಧಮೇಕಂಮರಿಚಸ್ಯದತ್ತಾಪಲಾನಿಚತ್ವಾರಿಮಹಾಷಧಸ್ಯ ||

ಸಿತಾಸಮಂಚೂರ್ಣಮಿದಂಪ್ರಸಹ್ಯರೋಗಾನಿಮಾನಾಶು
ಬಲಾನ್ನಿಹಂತಿ ||

ಕಾಸಜ್ವರಾರೋಚಕಗುಲ್ಮಮೇಹಶ್ವಾಸಾಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯಂಗ್ರಹಣೀ
ವಿಕಾರಾನ್ || ೭೪ ||

ಲಘುಲವಂಗಾದಿಚೂರ್ಣ—ಲವಂಗ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳು ಒಂದು ಕರ್ಷಪ್ರಮಾಣ ಅಂದರೆ ಕಾಲುಪಲ, ಮೆಣಸು ಅರ್ಧಪಲ, ಶುಂಠಿ ನಾಲ್ಕುಪಲ, ಇವಿವುಗಳನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದೆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ಚೂರ್ಣದಷ್ಟು ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬಂದರೆ ಕೆಮ್ಮು, ಜ್ವರ, ಅರುಚಿ, ಗುಲ್ಮ, ಮೇಹರೋಗ, ಶ್ವಾಸ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಗ್ರಹಣೀವಿಕಾರವೆಂದರೆ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೇದಿ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗುಣಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಜಾತೀಫಲಲವಂಗೈಲಾಪತ್ರತ್ವಜ್ಜಾಗಕೇಸರೈಃ || ೭೫ ||

ಕರ್ಪೂರಚಂದನತಿಪ್ತೈಸ್ತ್ವಕ್ಷೀರೀತಗರಾಮುಲೈಃ ||

ತಾಲೀಸಪಿಪ್ಪಲೀಪಥ್ಯಾಸ್ಥೂಲಜೀರಕಚಿತ್ರಕೈಃ || ೭೬ ||

ಶುಂಠೀವಿಡಂಗಮರಿಚೈಃಸಮಭಾಗಾನಿಚೂರ್ಣತೈಃ ||

ಯಾವಂತ್ಯೇತಾನಿಸರ್ವಾಣಿಕುರ್ಯಾದ್ಭಂಗಾಂಚತಾನತೀಂ || ೭೭ ||

ಸರ್ವಚೂರ್ಣಸಮಾದೇಯಾಕರ್ಕರಾಚಭಿಷಗ್ನರೈಃ ||

ಕರ್ಷಮೂತ್ರಂತತಃಪಾದೇನ್ನಧುನಾಪ್ಲಾವಿತಂಸುಧೀಃ || ೭೮ ||

ಜಾತೀಫಲಾದಿಚಾರ್ಣ—ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಲವಂಗ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಜಾಯಿ ಪತ್ರಿ, ಲವಂಗಚಕ್ಕೆ, ನಾಗಕೇಸರಿ, ಕರ್ಪೂರ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಯೆಳ್ಳು, ಬಿದಿರುಪು, ಗ್ರಂಥಿತಗರ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ, ತಾಳಿಸಪತ್ರಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಅಳಲಿಕಾಯಿ, ಜೀರಿಗೆ, ಚಿತ್ರ ಮೂಲ, ಶುಂಠಿ, ನಾಯವಿಡಂಗ, ಮೆಣಸು, ಇಷ್ಟು ದಿನಸುಗಳನ್ನೂ ಸಮ ಪ್ರಮಾಣ ಕೂಡಿಸಿ ಚಾರ್ಣಮಾಡಬೇಕು, ಇವುಗಳ ಚಾರ್ಣದಷ್ಟೇ ಭಂಗೀ ಸೊಪ್ಪಿನ ಚಾರ್ಣವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಬೇಕು, ಈ ಎಲ್ಲಾ ಕೂಡಿಸಿದರೆ ಎಷ್ಟಾಗು ತ್ತದೆಯೋ ಅಷ್ಟು ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ತಯಾರಿಸಿದ ಚಾರ್ಣ ಒಂದು ತೊಲದಷ್ಟನ್ನು ಒಂದು ಸಾರಿಗೆ ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಗ್ರಹಣ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಅರುಚಿ, ಕ್ಷಯರೋಗ, ವಾತ ವಿಕಾರಗಳು, ಶ್ಲೇಷ್ಮವಿಕಾರಗಳು, ನೆಗಡಿ ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಶಮನಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಮರಿಚಂನಾಗಪುಷ್ಪಾಣಿತಾಲೀಸಂಲವಣಾನಿಚ ||

ಪ್ರತ್ಯೇಕಮೇಕಭಾಗಾಸ್ಯುಃಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಚಿತ್ರಕೈಃ || ೭೯ ||

ತ್ವಕ್ಕಣಾತಿಂತಿಡೀಕಂಚಬೀರಕಂಚದ್ವಿಭಾಗಿಕಂ ||

ಧಾನ್ಯಾಮ್ಲವೇತಸಾನಿಶ್ವಂಭದ್ರೈಲಾಬದರಾಣಿಚ || ೮೦ ||

ಅಜಮೋದಾಜಲಧರಃಪ್ರತ್ಯೇಕಂಸ್ಯುಪ್ತಿಭಾಗಿಕಾಃ ||

ಸರ್ವಾಷಭಿಚತುರ್ಥಾಂಶಂದಾಡಿಮಸ್ಯಫಲಂಭವೇತ್ || ೮೧ ||

ದ್ರವ್ಯೇಭ್ಯೋನಿಖಲೇಭ್ಯಶ್ಚ ಸಿತಾದೇಯಾರ್ಧಮಾತ್ರಯಾ ||

ಮಹಾಖಾಂಡವಸಂಜ್ಞಂಸ್ಯಾಚ್ಛಾರ್ಣಮೇತತ್ಪರೋಚನಂ || ೮೨ ||

ಅಗ್ನಿದೀಪ್ತಿಕರಂಹೃದ್ಯಂಕಾಸಾತೀಸಾರನಾಶನಂ ||

ಹೃದ್ರೋಗಕಂಠಜಠರಮುಖರೋಗಪ್ರಣಾಶನಂ || ೮೩ ||

ವಿಷೂಚಿಕಾಂತಥಾಧ್ಮಾನಮರ್ಶೋಗುಲ್ಮಕ್ರಿಮೀನಸಿ ||

ಛಿದಿಂಪಂಚವಿಧಾಂಶ್ವಾಸಂಚೂರ್ಣಮೇತದ್ವ್ಯಪೋಹತಿ || ೮೪ ||

ಮಹಾಖಾಂಡವಚಾರ್ಣ—ಮೆಣಸಿನಕಾಳು, ನಾಗಕೇಸರಿ, ತಾಲೀಸಪತ್ರಿ, ಸ್ಯಂಧವಲವಣ, ಇವುಗಳು ಒಂದೊಂದು ತೂಕ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೂಲ ಅಂದರೆ ಮೋಡಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಲವಂಗಚಕ್ಕೆ, ಪಿಪ್ಪಲಿ. ವಾಟಿಕುಳಿ, ಜೀರಿಗೆ ಇವುಗಳು ಎರಡೆರಡು ತೂಕ, ಧನಿಯ, ಆವ್ಲವೇರಸವೆಂದರೆ ಪುಲ್ಲಪ್ರಬ್ಬಲಿ ಎಂದು ತೆಲಗಿ ನಲ್ಲಿ ಕರಿಯುವ ವಸ್ತು, ಶುಂಠಿ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಬೋರೇಹಣ್ಣು, ವೋವಿನಕಾಳು, ಭದ್ರಮುಸೈ, ಇವುಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಮೂರು ತೂಕ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ದ್ದಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟಾಗುತ್ತದೋ ಅದರ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ಹುಳಿದಾಳಿಂಬರಿಯ ಸಸೈ, ಇವಿಷ್ಟನ್ನೂ ಚಾರ್ಣಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇದರ ಆರ್ಧದಷ್ಟು ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು

ಸೇರಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು, ಇದಕ್ಕೆ ಮಹಾಪಾಂಡವಚೂರ್ಣವೆಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು ಇದು ಜರರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ಫುಟಿಸುತ್ತದೆ, ಕೆಮ್ಮು, ಅತಿಸಾರ, ಹೃದಯ ರೋಗಗಳು, ಕಂಠ ರೋಗಗಳು, ಮುಖ ರೋಗಗಳು, ವಿಸೂಚಿ (ಕಾಲರಾ), ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಗುಲ್ಮ, ಕ್ರಮಿರೋಗ, ಇದು ವಿದ್ಯವಾದ ವಮನ, ಉಬ್ಬಸ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಚಿತ್ರಕುಂತ್ರಿಫಲಾವ್ಯೋಷಂಜೀರಕಂಹವೃಷಾವಚಾ ||

ಯಮೋಷಿಪ್ಪಲಿಫಲಾಲಂಕತಪುಷ್ಪಾಜಗಂಧಿಕಾ || ೮೫ ||

ಅಜಮೋದಾಪರೀಧಾನ್ಯಂನಿಡಂಗಂಸ್ಥೂಲಂಜೀರಕಂ ||

ಹೇಮಾಹ್ವಾಸಾಸ್ವರಂಮೂಲಕಸ್ನಾಯಾಲವಣಪಂಚಕಂ || ೮೬ ||

ಕುಡ್ಮಚೇತಿಸಮಾಂಶಾಫಲಶಾಲಸದ್ವಿಭಾಗಿಕಾ ||

ತ್ರಿಪುತ್ರಿಭಾಗಾವಿಜ್ಞೇಯಾದಂತ್ಯಾಭಾಪ್ರಯುಭವೇತ್ || ೮೭ ||

ಚತುರ್ಭಾಗುತ್ಯಾಲಾಸ್ಯಾರ್ಜವರ್ಣೇಕೈಶ್ಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||

ಪಾಪನಸ್ನೇಹಾದ್ಯೈಶ್ಚಸ್ಥಿಗ್ಧೋಷ್ವಸ್ವರೋಗಿಣಿ || ೮೮ ||

ದದ್ಯಾಚ್ಚೂರ್ಣಂಪಿರೇಕಾಯುಸರ್ವರೋಗಪ್ರಣಾಶನಾ ||

ಹೃದ್ರೋಗೇಪಾಂಡರೋಗೇಚರಾಸೇತ್ಯಾಸೇಭಸಾಧರೇ || ೮೯ ||

ಮಂದಾಗ್ನೌಷ್ಣ್ಯರೇಕುಷ್ಣೇಗ್ರಕಣ್ಡಾಚಗಲಗ್ರಹೇ ||

ದದ್ಯಾದ್ಯುಕ್ತಾನಪಾಪೇನಸಧಧ್ವಾಸೇಕುಶಾಭಿ || ೯೦ ||

ಗುಕ್ಮೇಬವರನಿರಣವಿಡ್ವೇದಧಿಮಸ್ತನಾ ||

ಉಷ್ಣಂಬಭಿರೇಕೇಚದ್ಯುಕ್ತಾನ್ಮೇವರೇತಿಸಾ || ೯೧ ||

ಉಷ್ಣೋಷ್ಣೋನೋದರೇಷ್ವಧಾತಕ್ತೇಣಪಂಗಮಾ ||

ಪ್ರಸನ್ನೋಪಾಪಾತರೋಗೇದಾಡಿಮಾಂಬುಭಿನರ್ಹಸಿ || ೯೨ ||

ದ್ವಿಃ ಛೇಚವಿಷೇದದ್ಯಾಧ್ಯತೇನವಿಷನಾಶನಾ ||

ಜೂರ್ಣಂನಾರಾಯಣಂನಾಮದುಷ್ಪರೋಗಗಣಾಪಹಂ || ೯೩ ||

ನಾರಾಯಣಚೂರ್ಣ—ಚಿತ್ರಮೂಲದಬೇರಿಸತೊವೈ, ತ್ರಿಫಲ (ಆಲೆ ಕಾಯಿ, ತಾರಿಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಯುಕಾಯಿ), ಮೈರೀಷ (ಕುರಿ, ಹಿವಲಿ, ಮೆಣಸು), ಜೀರಿಗೆ, ಹವುಸ ಎಂದರ ನೀರುಹಚ್ಚಿ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕ, ಬಜೆ, ಮಿಠಾಸಾನಿ ಮೋವು, ಮೋಡಿ, ಸದಾಸ, ನಾಯಿತುಳಸಿಬೀಜ, ಮೋವಿನಕಾಳು, ಕಚೋರ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿಬೀಜ, ನಾಯವಿಡಂಗ, ಜೀರಿಗೆ, ಬಜೆ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಯವಕನ್ನರ ಸರ್ಜಕನ್ನರ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಸೌವರ್ಚಲವಣ, ಬೆಡಲವಣ, ಸಮುದ್ರಲವಣ, ಜಾಳುಪ್ಪು, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ ಇವುಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಒಂದೊಂದು ತೂಕ,

ದಾಸಮಕ್ಕಿಕಾಯಿ ಎರಡುತೂಕ, ಲಾಲ್‌ತಿಗಡೆ ಮೂರುತೂಕ, ಜಯಪಾಲದ ಬಿಜ ಮೂರು ತೂಕ, ಮುಂಡಗಳ್ಳಿಯತೂವೈ ನಾಲ್ಕುತೂಕ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಮೊದಲು ಪಾಚನಾಸಧಿಗಳು, ಸ್ನೇಹಪಾನ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಕೋಷ್ಟವು ಸ್ನಿಗ್ಧವಾಗಿರುವಾಗ್ಗೆ ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಭೇದಿಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಯೋಗ್ಯಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು ಈ ಚೂರ್ಣದಿಂದ ಗುಣವಾಗತಕ್ಕ ರೋಗಗಳು ಯಾವವೆಂದರೆ— ಹೃದಯ ರೋಗ, ವಾಂಡುರೋಗ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಲ್ಕಾಶ, ಭೇದಿ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಜ್ವರ, ಕಾಷ್ಠರೋಗ, ಗ್ರಹಣೀ ಎಂಬ ಅತಿಸಾರ ಗಂಟಲುಕಿಟವೆ ಈ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ರೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯಗೂದ ಅನುಮಾನಭೇದದಿಂದ ಕೊಡಬಹುದು. ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರದಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಮದ್ಯಮಾಡನೆ ನೋಡಿದರೆ, ಗುರುರೋಗದಲ್ಲಿ ಬೋರೇಬೇರಿನ ಕಷಾಯದೊಡನೆ ಕೊಡುವುದು, ಮಲವ್ರವೃತ್ತಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದ್ದಲ್ಲಿ ಮೊದಲಿನ ಮೇಲಿನ ತಿ-ನೀರೊಡನೆ, ಅಜೀರ್ಣರೋಗದಲ್ಲಿ ಬಿಸಿನೀರಿನೊಡನೆ, ಗುರದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಕೆರಿಯಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಿದಂತಾಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಮಣಿಸೆಯ ಹಣ್ಣಿನ ಕಷಾಯದೊಡನೆ, ಬುದರದಲ್ಲಿ ಒಂಟಿಯ ಹಾಲಿನಿಂದನೆನಿಸಾಗಲಿ ಕಾಮದ ಮಜ್ಜೆಗೆದವನಾಗಲಿ, ವಾದರೋಗದಲ್ಲಿ ಮದ್ಯಕೂಡ, ಮೂಲವಾಧಿಯಲ್ಲಿ ದಳಂಬರಯ ಬೇರಿ ಕಷಾಯದೊಡನೆ, ಸ್ವಾಸರ ಮತ್ತು ಜಂಗಮ ರೋಗಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ವಾಸಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಕುಪ್ಪದೊಡನೆಯೂ ಸೇವಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಸಾರಾಯಣ ಚೂರ್ಣವೆಂದು ಹೆಸರು ಅನುಮಾನ ವಿಶೇಷದಿಂದ ಸುಸ್ತು ರೋಗಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಹುದು.

ಹವುಷಾತ್ರಿಫಲಾಚಿ ಸತ್ರಾಯಮಾಣಾಚಪಿಪ್ಪಲೀ ||

ಪೇಮುಕ್ಷೀರೀತ್ರಿವೃಚ್ಚೈವಸಾತಲಾಕುಕಾವಕಾ || ೬೪ ||

ನೀಲಿನೀತ್ರಿಂಧವಂಕೃತ್ಸೊಲನಗಂ ತಿಜೂರ್ಣಯೋಶ್ ||

ಉಷ್ಣೋದಕೇನಮೂತ್ರೇಣದಾಡಿನುತ್ರಿಫಲಾರಸ್ಕೇ || ೬೫ ||

ತಥಾಮಾಸರಸೇನಾಸಿಯಸಾಯೋಗ್ಯಂಪಿಬೇನ್ಸರಃ ||

ಅಮೇರ್ಣೇಪ್ಲೀಹ್ನುಗುಲ್ಮೇಷುಶೋಫಾಶೋವಿಷಮಾಗ್ನಿಷು || ೬೬ ||

ಹಲೀಮಕಾಮಲಾವಾಂಡುಕುಷ್ಠಾಧ್ಮಾನೋದರೇವ್ವಪಿ ||

ಹವುಷಾದಿಚೂರ್ಣ—ಹವುಷ ಎಂದರೆ ಹೆಚ್ಚಿಗದವೆಂದು ಹೆಸರು, ಇದು ಹೊಳೆಗಳ ಹತ್ತರ ಇರುತ್ತದೆ, ಇದರ ಎಲೆ ನೇರಿಲ ಎಲೆಯ ಹಾಗಿರುತ್ತದೆ, ಇದರ ಚಕ್ಕೆಗಳು, ತ್ರಿಫಲ ಎಂದರೆ ಅಳಲಿಕಾಯಿ ತಾರೇಕಾಯಿ ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿ, ತ್ರಾಯ ಮಾಣವೆಂದರೆ ಗಜ್ಜೆಗ, ಹಿಪ್ಪಲೆ. ಹೇಮಕ್ಷೀಣೀ ಎಂಬುವುದೊಂದು ಸ್ವನಾಮ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮೂಲಿಕೆ, ಲಾಲ್‌ತಿಗಡೆ, ಸಾತಲಾ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆ, ಕಟುಕ

ರೋಹಿಣಿ, ಬಜೆ, ನೀಲಿಗಿಡದ ಬೇರು, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಕಪ್ಪುಲವಣ, ಇವುಗಳ
 ಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಬಿಸಿನೀರಿನೊಡನಾಗಲಿ, ಮೂತ್ರ
 ದೊಡನಾಗಲಿ, ದಾಳಿಂಬರೇ ಹಣ್ಣಿನ ರಸದೊಡನೆಯಾಗಲಿ, ತ್ರಿಫಲಾ ಕಷಾಯ
 ದೊಂದಿಗಾಗಲಿ, ಯಾವುದಾದರೂ ಮಾಂಸದ ರಸದೊಂದಿಗಾಗಲಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ
 ಮತ್ತು ರೋಗಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅನುಪಾನದೊಡನೆ ಈ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ
 ರೋಗಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಅಜೀರ್ಣ, ಸ್ಥಿಹಾಭಿವೃದ್ಧಿ, ಗುಲ್ಮ,
 ಶೋಭೆ, ಮೂಲವ್ರಾಧಿ, ವಿಷಮಾಗ್ನಿ, ಪಲೇಮಕವಂಬ ಕಾಮಲಾಭೇದ,
 ಕಾಮಲೆ, ವಾಂಡುರೋಗ, ಕುಷ್ಠರೋಗ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರಿಸಿಕ್ಕೊಳ್ಳುವುದು,
 ಉದರರೋಗಗಳು, ಇವುಗಳಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಚೂರ್ಣವು ಉಪಯುಕ್ತ
 ವಾದದ್ದು

ಶುಂಠಿಹರಿತಕೀಕೃಷ್ಣಾತ್ರಿವೃತ್ತೈವರ್ಚಲಂತಥಾ || ೯೭ ||
 ಸ ರುಭಾಗಾನಿಕರ್ವಣಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಚೂರ್ಣಾನಿಕಾರಯೇತ್ ||
 ಜ್ಞೇಯಂಪಾಚಸಮಂಚೂರ್ಣಮೇತಚ್ಛೂಲಹರಂವರಾ || ೯೮ ||
 ಆಧ್ಮಾನಜರರಾಶೋಘ್ನಮಾಮಾವಾತಹರಂಸ್ಮೃತಂ ||

ಪಂಚಮಚೂರ್ಣ—ಶುಂಠಿ, ಅಳಲೇಕಾಯಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ತಿಗದೆ, ಸೌವರ್ಚ
 ಲವಣ, ಇವೈದನ್ನೂ ಸಮವಾದ ಅಳತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿಸಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಪುಡಿ
 ಮಾಡಿ ವ್ರತಗುಳಿತ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನೇವಿಸುವುದು. ಶೂಲರೋಗಕ್ಕೂ ಈ
 ಚೂರ್ಣವು ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಗುಣಕರವಾದದ್ದು ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಉದರರೋಗ
 ಗಳು, ಮೂಲವ್ರಾಧಿ, ಆಮಾಸ ಇವುಗಳನ್ನು ಗಣಿಸಿ ತ್ತದ.

ಕರ್ಷಮಾತ್ರಾಭವೇತ್ಕೃಷ್ಣಾತ್ರಿವೃತ್ತಾಸ್ತಾತ್ಪಲೋನ್ನಿತಾ || ೯೯ ||
 ಖಂಡಾತ್ಪಲಾಚನಿಚ್ಛೇಯಂಚೂರ್ಣನೋಕತ್ರಕಾರಯೇತ್ ||
 ಕರ್ಷೋನ್ನಿತುಲಿಹೇದೇತತ್ಕೃಷ್ಣಾದ್ರೇಣಾಧ್ಮಾನಾಶನಂ || ೧೦೦ ||
 ಗಾಢವಿಟ್ಟೋದರಕಫಾನ್ವಿತ್ತಶೂಲಂಚನಾಶಯೇತ್ ||

ನಾರಾಚಚೂರ್ಣ—ಕಾಲುಪಲ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಒಂದುಪಲ ತಿಗದೆ, ಒಂದುಪಲ
 ಖಂಡ ಸಕ್ಕರೆ, ಇವಿಷ್ಟನ್ನೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಚೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಈ
 ಚೂರ್ಣದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕರ್ಷಪ್ರಮಾಣದಷ್ಟನ್ನು ಅಂದರೆ ಕಾಲುಪಲದಷ್ಟನ್ನು
 ಜೇನುತುಪ್ಪದೊಡನೆ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕಿದರೆ ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಮಲವು ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ
 ಕಲ್ಲಿನಂತಿರುವುದು, ಉದರರೋಗ, ಕಫಾಭಿವೃದ್ಧಿ, ಪಿತ್ತಜನ್ಯವಾದ ಹೊಟ್ಟೆಶಾಲೆ
 ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ.

ಲವಣತ್ರಿತಯಂಕ್ಸಾರಾಕತಪುಷ್ಪಾದ್ಯಯಂವಚಾ || ೧೦೧ ||
 ಅಜನೋದಾಜಗುಧಾಚಹಪುಷಾಜೀರಕದ್ವಯಂ ||
 ಮರಿಚುಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂಪಿಪ್ಪಲೀಗಜಪಿಪ್ಪಲೀ || ೧೦೨ ||
 ಹಿಂಗುಶ್ಚ ಹಿಂಗು ಸತ್ವೀಚಗರೀಸಾಶೋಕಕುಂಚಿತಾ ||
 ಶುಂಠೀಚಿತ್ರಕಚವ್ಯಾಘ್ರಿವಿಡಂಗುಚಾಮ್ಲವೇತಸಂ || ೧೦೩ ||
 ದಾಡಿನುಂತಿತಿಡೀಕಂಚತ್ರಿನ್ಯದ್ವಂದೀಶತಾವರೀ ||
 ಅಂದ್ರವಾರುಣಿಕಾಬಾಗೀದೇವವಾರುಣುಮಾಕಾ || ೧೦೪ ||
 ಕುಮ್ಭಂಬುರುಮ್ಭುರೂಣಿಪೌಷ್ಕರಂಬುರಾಣಿಚ ||
 ಶಿನಾಚೇತಿಸಮಾಶಾನಿಚೂರ್ಣಮೇಕತ್ರಕಾರಯೇಶ || ೧೦೫ ||
 ಭಾವಯೇದಾರ್ದ್ರಕರಸೈರ್ಬೀಜರೂರಸೈಸ್ಸಥಾ ||
 ತತ್ತಿಬೇತ್ಸರ್ಪಿಷಾಜೀರ್ಣಮದ್ಯೇನೋಮ್ಲೋದಕೇನವಾ || ೧೦೬ ||
 ಕೋಲಾಂಭಸಾವಾತಕ್ರೇಣದುಗ್ಧೇನಾಪ್ಪೇಣಮಸ್ತುನಾ ||
 ಯಕ್ಕೃತ್ಪುಷ್ಪಕಟೀಶೂಲಗುದಕುಕ್ಷಿದ್ವಯಮಯಂ || ೧೦೭ ||
 ಅಶೋಕವಿಷ್ಣುಂಭಮಂಸಾಗ್ನಿಗುಲ್ಮಶ್ಲಿಷ್ಠೋದರಾಣಿಚ ||
 ಹಿಷ್ಕಾಢ್ಯಾ ನಶ್ವಾಸಕಾಕಾಂಜಯೇದೇತಾನ್ಮಸಂಶಯಃ || ೧೦೮ ||
 ಏಲೈರೇನೌಷಧೈಸ್ಸಮ್ಯಗ್ಭೂತಂವಾಸಾಧಯೇತ್ಸಧೀಃ ||

ಲವಣತ್ರಿತಯಾದಿಚೂರ್ಣ—ಸೈಂಧವಲವಣ, ಸೌವರ್ಚಲವಣಂ, ಬಿಡ
 ಲವಣ, ಯವಕ್ಷಾರ, ಸರ್ಜಕ್ಷಾರ, ಸಬ್ಬಗೆರೆ ಬೀಜ ಎರಡು ತರಹದ್ದು,
 ಮೋವು, ಕರೂನಾನಿಮೋನು, ಹಪುಷು ಎಂದರೆ ಹಬ್ಬೆಗಿಡ, ಬೀಜಜೀರಿಗೆ,
 ಕಪ್ಪುಬೀರಿಗೆ, ಸಿಂಹಸು, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೋಡಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ದೊಡ್ಡಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಂಗು,
 ಇಂಗಿನ ವಾಸಾಯಂತೆ ವಾಸನೆಯಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಎಲೆ, ಕಚೋರ,
 ಅಗಸುಗುರಿ, ಉಪಕುಂಚಿಕಾ ಎಂದರೆ ಅದೊಂದು ಬಗೆಯ ಜೀರಿಗೆ, ಶುಂಠಿ,
 ಚಿತ್ರಮೂಲ ಬೇರಿನ ತೊಗಟೆ, ಚವ್ಯವೆಂದರೆ ಕಾಡುಸಿಂಹಸಿನಬಳ್ಳಿ, ವಾಯು
 ವಿಡಂಗ, ಅನ್ನವೇತಸವೆಂದರೆ ಆಂಧ್ರದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಪಪ್ರಭುಲಿ ಎಂದು ಕರೆಯುವ
 ಗಿಡ ನಮ್ಮಲ್ಲಿಯ ಪುಲ್ಲಿಂಪುರಜೆಯ ಗಿಡದಂತೆ ಅದೂ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೇಯಾ
 ದ ಗಿಡ, ಗುಂಕಂಬರೆ, ಓಟೆಹುಳಿ, ಲಾಲಾತಿಗದ, ಜಾವಾಕದಬೀಜ, ಅಷಾಡೀ
 ಬೇರು, ಇಂದ್ರವಾರುಣಿ ಎಂದರೆ ದಾಸಮಿಕ್ಕೆಕಾಯಿ, ಗಂಟುಸರಂಗಿ, ದೇವದಾರಿ
 ಚಕ್ಕೆ, ಮೋವು, ಕೊತ್ತುಂಬರಿಬೀಜ, ತುಂಬುರುವೆಂಬುವುದೊಂದು ಗಂದಿಗೆ
 ಜಿನಸು, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಬೋರೇಹಣ್ಣು, ಅಳಲೇಕಾಯಿ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ
 ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ವಸ್ತ್ರಗಳಿ
 ತ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಸಿಯ ಸುಂಟಿಯ ರಸದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಮಾಡ

ಈ ಹೆಣ್ಣಿನ ರುದ್ರದಲ್ಲಿ ಸಹ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಚನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿಸಿ ಗಾಳಿ ಆಡದಂತೆ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮೆಚ್ಚಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಈ ಚಾರ್ಣವನ್ನು ತಪ್ಪದೊಡರೆಯಾಗಲಿ, ಹೆಳೆಯದಾದ ಮದ್ಯದೊಡನೆಯಾಗಲಿ, ಬಿಸಿನಿ ರಿನೊಡನೆಯಾಗಲಿ, ಬೋರೇಬೇರಿನ ಕಷಾಯದೊಡನೆಯಾಗಲಿ, ವಜ್ಜಿಗೂಡನೆಯಾಗಲಿ, ಒಂಟಿಯ ಹಾಲಿನೊಡನೆಯಾಗಲಿ, ಮೊಸರಿನ ನೀರಿನೊಡನೆಯಾಗಲಿ ರೋಗಕ್ಕೆ ಯುಕ್ತವಾದ ಅನುಪಾನದೊಡನೆ ನೇನಿಸಿದಲ್ಲಿ ಯುಕ್ತ ಎಂಬ ಅವಯವದ ಶೂಲೆ, ಸೃಷ್ಟಭಾಗದ ಶೂಲೆ, ನೊಂಟಿಶೂಲೆ, ಗುವರೋಗಗಳು, ಉದರರೋಗಗಳು, ಎದೆನೋವು, ಮೂಲವಾಧಿ, ಮಲಬಂಧ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಗುಲ್ಮ, ಸ್ವೀಡಾಭಿವೃದ್ಧಿ, ಮಹೋದರ ಮೊದಲಾದ ಉದರಗಳು, ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಉಬ್ಬನ, ಕೆಮ್ಮು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಗುಣಿಸುತ್ತದೆ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಔಷಧಗಳನ್ನೇ ನೇರಿಸಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಘೃತರಾಕ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಘೃತವನ್ನು ಸಾಕವರೂಡಿ ಕೊಟ್ಟರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ರೋಗಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ತುಂಬುರೂಣಿತ್ರಲ ವಣಂಯಮೋಪುಷ್ಕರಾಶ್ವಯಂ || ೧೧೯ ||

ಯವಕ್ಕಾ ರಾಭಯಾಹಿಗುವಿಡಾಗಾನಿಸಮಾನಿಚ ||

ತ್ರಿವತ್ರಿಭಾಗಾನಿಚ್ಛೇಯಾಗೋಷ್ಣ ಚೂರ್ಣಾನಿಕಾರಯೇತ್ ೧೧೦

ಏಬೇದುಷ್ಣೇನರೋಯೇನಯವಕ್ಕಾ ಭೇನವಾಪಿಬೇತ್ ||

ಜಯೇತ್ಸರ್ವಾಣಿರೂಲಾನಿಗುಪ್ತಾ ಧ್ಮನೋದರಾಣಿಚ || ೧೧೧ ||

ತುಂಬುರೂಣಿಚೂರ್ಣ - ತುಂಬುರೂಣವು ದೊಂದು ಗಂದಿಗೆ ದಿನಸು, ಸ್ವೇಧವಲವಣ, ಸೌವರ್ಚಲವಣ, ಬಿಡಲವಣ, ಪೋವು, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಯವ ಗ್ನೇ, ಅಳಲಿಕಾಯಿ, ಹಿಂಗು, ವಾಯುವಿಡಂಗ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸಮಭಾಗವಾಗಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುದುರಿ ಲಾಲ್ಪಾತಿಗರೆ ಮೂರುಭಾಗ ನೇರಿಸಿ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಚೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಿ - ಗಾಳಿತವಾಗಿ ಬಿಸಿನೀರಿನೊಡನೆಯಾಗಲಿ ಯವಧಾನ್ಯದ ಕಷಾಯದೊಡನೆಯಾಗಲಿ ಕುಡಿದರೆ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆ, ಗುಲ್ಮ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಎಲ್ಲ ಬಗೆಯ ಉದರಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಚಿತ್ರಕುಸಾಗರಂಹಿಗುಸಿಪ್ಪಲೀಸಿಪ್ಪಲೀಜಟಾ ||

ಚವ್ಯಾಜಮೋದಾಮರಿಚಂಪ್ರತ್ಯೇಕಂಕರ್ಷಸಮ್ನುತಂ || ೧೧೨ ||

ಗ್ವರ್ಜಕಾಚಯವಕ್ಕಾರಸಿಧುಸೌವರ್ಚಲಂಬಿದಂ ||

ಸಾಮುದ್ರಕಂರೋಮಕಂಚಕೋಲಮಾತ್ರಾಣಿಕಾರಯೇತ್ ೧೧೩

ಏಕೀಕೃತ್ಯಾಖಿಲಂಚೂರ್ಣಂಭಾವಯೇನ್ಮಾತುಲಂಗಚ್ಛೇ ||

ರಸೈರ್ವಾರ್ತಮಜೈರ್ವಾಪಿ ಲೋಷಯೇದಾತಪೇನಚ || ೧೧೪ ||
 ಏತಚ್ಚೋರ್ಣಂಜಯೇದ್ಗುಲ್ಮಂಗ್ರಹಣೇನಾಮಂಜಾರುಜಂ ||
 ಅಗ್ನಿಂಚಕುರುತೇದೀವ್ರಂರುಬಿಕೃತ್ಯಘನಾಶನಾ || ೧೧೫ ||

ಚಿತ್ರಕಾರ್ತಚೂರ್ಣ—ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರಿನತೂವೈ, ಶುಂಠಿ, ಇಂಗು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಡಿ, ಚವ್ಯವೆಂದರೆ ಕಾಮಮೆಣಸಿನಬಳ್ಳಿ, ಪೂವಿನಕಾಳು, ಮೆಣಸಿನಕಾಳು ಇವು ಸ್ವತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷಕರಿಮಾಣವೆಂದರೆ ಕಾಲು ವಲ, ಸರ್ಜಕ್ಕಾರ, ಯವಕ್ಕಾರ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಸೌವಚ್ಛೇದವಣ, ಬಿಡಲವಣ, ಸಾಮುದ್ರಲವಣವೆಂದರೆ ನಾವು ಅನ್ನುವ ಉಪ್ಪು. ರೋಮಕಾಂಠರೆ ರೋಮ ದೇಶದ ಉಪ್ಪು, ಇವುಗಳು ಒಂದೊಂದು ತೂಲ ಪರಿಮಾಣ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ನೇರಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ವಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಮಾಡಿ ಮಾಡಿಕದ ರಣ್ಣಿನ ರಸದಲ್ಲಿ, ದಾಕಿಂಬರೇ ಹಗ್ಗಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಭುಸವಣೊಟ್ಟು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿಸಿ ಸೇವಿಸುತ್ತ ಒಂದಲ್ಲಿ ಗುಲ್ಮ, ಗ್ರಹಣೆ ಎಂಬ ಭೇದಿ, ಅಮುಷನಿತವಾದ ಉದುರೋಗಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಗುಣಮಾಡುತ್ತದೆ, ಅಗ್ನಿ ದೀಪ್ತಿಯನ್ನೂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ನಾಲಗೆಗೆ ರುಚಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ, ಕಫ ರೋಗಗಳನ್ನು ನುರವಹಿಸುತ್ತದೆ

ಸೈಂಧವಾಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂಪಿಪ್ಪಲೀಚವ್ಯಚಿತ್ರಕಂ ||
 ಶುಂಠೀಪರೀತಕೇಚೇತಿಕ್ರಮವೃದ್ಧಾಸಿಚೂರ್ಣಯೇತ್ || ೧೧೬ ||
 ಬಡವಾಸಲನಾಮೃತಚ್ಚೋರ್ಣಂಸ್ಯಾದಗ್ನಿದೀಪನಂ ||

ಬಡವಾನಲಚೂರ್ಣ—ಸೈಂಧವಲವಣ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಡಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಚವ್ಯ ವೆಂದರೆ ಕಾಮಮೆಣಸಿನಬಳ್ಳಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರಿನ ತೂವೈ, ಶುಂಠಿ, ಅಳಲ ಕಾಯಿ, ಈ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಒಂದು, ಎರಡು, ಮೂರು ತಂದರೆ ಸೈಂಧವಲವಣ ಒಂದು, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೂಡಿ ಎರಡು, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮೂರು, ಈ ರೀತಿ ಯಾಗಿ ಏಕೋತ್ತರವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ನೇರಿಸಿ ಸ್ಥಗ್ಧನಾದ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ವಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಈ ಚೂರ್ಣವು ಜರಾರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ದೀಪನಪಡಿಸಿ ಹಸವು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಅಜಮೋದಾವಿಡಂಗಾನಿಸೈಂಧವಂದೇವದಾರುಚಿ || ೧೧೭ ||
 ಚಿತ್ರಕಃಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂಶತಪುಷ್ಪಾಚಪಿಪ್ಪಲೀ ||
 ಮರಿಚಂಚೇತಿಕರ್ಷಾಂಶಂಪ್ರತ್ಯೇಕಂಕಾರಯೇದ್ಭುಧಃ || ೧೧೮ ||
 ಕರ್ಷಾಸ್ತುಪಂಚಪಥ್ಯಾಯಾದಶಸ್ಯುವ್ಯದ್ಧದಾರುಕಾತ್ ||
 ಸಾಗರಾಚ ದಶೈವಸುಃಸರ್ವಾಣೈಕತ್ವಚೂರ್ಣಯೇತ್ || ೧೧೯ ||

ಪಿಬೇತ್ ಕೋಷ್ಠಜಲೇನೈವಚೂರ್ಣಂಶ್ಚಯುಧುನಾಶನಂ ||

ಅರುನಾತರುಜಂಹಂತಸುಧಿಸೀಡಾಂಚಗೃಧ್ರಸೀಂ || ೧೨೦ ||

ಕಟಿಪ್ರಷ್ಠಗುದಸ್ಥಾಂಚಜುಘಾಯೋಶ್ಚರುಜಾಂಜಯೇತ್ ||

ತೂನೀಪ್ರತೂನೀವಿಶ್ವಾಚೀಕಫನಾತಾನುಯಾರ್ಜಯೇತ್ ೧೨೧

ಸಮೇನನಾಗುಡೇನಾಸ್ಯವಟಿಕಾನ್ಯಾರಯೇದ್ವಿಷಕ್ ||

ಅಜಮೋದಾಂಚೂರ್ಣಂ—ಸೈಂಧ್ರ, ವಾಯುವಿಡಂಗ, ಸೈಂಧ್ರವಲವಣ, ದೇವದಾರೀಚಕ್ಕೆ, ಚಿತ್ರನುಗುಲದ ಬೇರಿನಶ್ವಕ, ಪಿಪ್ಪಲಿವೇಡಿ, ಸ್ಪಷ್ಟಗಿ ಬಿಜ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಮೆಣಸು ಇವುಗಳು ಒಂಟೊಂದು ಕಷಾಯವೆಂಬ ಕಾರುಪಲ, ಅಕಲೆಯಕಾಯು ಐದು ಕ್ಷ, ವೈಶ್ಯದಾರು ಶತ್ರುಕಷ, ಶುಂಠಿ ಹತ್ತುಕಷ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕಡಿಸಿ ಸ್ನಾನಾದ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ವಸ್ತ್ರಗಳಿಗಿಡುಮಾಡಿ ಇರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಬಿಟ್ಟಿರುವ ಅನುಪಾದೇಯವಾದ ವಿಸ್ತೃತ ಬಂದರೆ ಶೋಭೆ, ಅನುಪಾದಕ ಬಂದರೆ ಕೈಗಳು ಹಿಡಿಯುವು, ಸಂಧಿರಾಶಿ ಅಂದರೆ ಕೀಲುಗಳು ಬಿಡುಮಾಡುವು, ಗೃಧ್ರಸೀಂಹ ವಾಯು, ಸೊಂಟ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅಂಜುಗಳು ನೆರವಾಗುವುದು, ಗುದದ್ವಾದಲ್ಲಿರವ ಮಾತು ನೋವುಗಳು, ತೂಗಗಳಲ್ಲಿ ಇರುವ ಕಾಯವನ ನೋವು, ತೂಗ, ಪ್ರತೂನೀ, ವಿಶ್ವಾಚಿ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನ ಕಾರುಗಳನ್ನು ಕಳೆದು ಹೋಗು, ಇವು ಎಲ್ಲಾ ವಿವಾದ ನಾಸಂಪಂಧಕಾರಕಾರಕಗಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಗುಣಕಗಳು. ಸೈದ್ಯನು ಈ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ವಟಿಕೆಗೆ ನ್ನುಕೂಡಾ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ಶುಪ್ತರೋಗಿಬರುವುದು.

ಶುಂಠೀಸೌವರ್ಚಲಂಹಿಂಗುಡಾಡಿಮುಂಚಾನ್ಲವೇತಸಂ || ೧೨೨ ||

ಚೂರ್ಣಮುತ್ಥಾಂಜುಘಾಯೇಶ್ಚಾಸಹ್ಯದ್ರೋಗಶಾಂತಯೇ ||

ಶುಂಠಾಂಚೂರ್ಣಂ—ಶುಂಠಿ, ಸೌವರ್ಕಲವಾ, ಹಿಂಗು ಕಾಂಜಿರಿಶೆವೈ, ಅಶ್ವಶೇತಕವೈ, ಮೂಲಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಮುಂಜುಘಾಯೇಶ್ಚಾಸಹ್ಯದ್ರೋಗಶಾಂತಯೇ ಗಳು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತವೆ.

ಹಿಂಗುಪಾತಾಭಯಾಧಾನ್ಯಂದಾಡಿಮುಂಚಿತ್ರಕಶ್ಯುರೀ || ೧೨೩ ||

ಅಜಮೋಸಾತ್ರಿಕಟುಕಂಹಪುಷಾಚಾನ್ಲವೇತಸಂ ||

ಅಜಗಂಧಾತಿತಿಡೀಕಂಜೀರಕಂಪಾಷ್ಣಾರುವಚಾ || ೧೨೪ ||

ಚವ್ಯಂಕ್ಷ್ಮಾರದ್ವಯಂಸಂಚಲವಣಾನಿವಿಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||

ಪ್ರಾಗ್ಗೋಜನಸ್ಯಮಧ್ಯೇನಾಚೂರ್ಣಮೇತತ್ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ೧೨೫

ಪಿಬೇದ್ವಾಚೀರ್ಣಮದ್ಯೇನತಕ್ರೇಣೋಷ್ಣಾದಿಕೇನನಾ ||

ಗುತ್ಮೇನಾತಕಫೋದ್ಭೂತೇಹೃದ್ಗ್ರಹೇಷ್ವೀರಿಕಾಸುಚಿ || ೧೨೬ ||

ಹೃದ್ಭಸ್ತಿಪಾಶ್ವರೂಪೇಷುಕೂಲೇಚಗುದಯೋನಿಚೇ ||

ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರೇತಥಾನಾಹೇವಾಂಡುರೂಗೇರುಚಿತಥಾ || ೧೨೭ ||

ಹಿಕ್ಕಾಽಯಾಯಾಕೃತಿಷ್ಠೀಹ್ನಿಶ್ವಾನೇಕಾಸೇಽಲಗ್ರಹೇ ||

ಗ್ರಹಣ್ಯಶೋನಿಕಾರೇಷುಚೂರ್ಣಮೇತಸ್ಯ ಶಸ್ಯತೇ || ೧೨೮ ||

ಭಾವಿತುಮಾತುಲುಂಗಸ್ಯ ಬಕುಶಃಸ್ವರಸೇನ ||

ಕುರ್ಯಾಚ್ಚ ಗುಟಿಕಾರ್ಬಹ್ವಿರ್ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಣಮ್ ಯಾತುತಾಃ || ೧೨೯ ||

ಹಿಂಗ್ವದಿಚೂರ್ಣ—ಹಿಂಗು, ಅಗಳುಮರಿ, ಅಳಲಿಕಾಯಿ, ಕೊತ್ತುಂಬು ಬೀಜ, ದಾಳಿಂಬರಿಯ ಶಿವೆ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರಿನ ತ್ವಕ್ಕು, ಕರ್ಮೂರ, ವೋಮ, ಶುಂಡಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸ, ಹೆಬ್ಬೆಯಗಿಡ, ಅಪ್ಲವೇರಸವೆಂಬ ಮೂಲಕ, ಅಜಪಾನ, ಪೂದುದಳಿ, ಜೀರಿಗೆ, ಪುಟ್ಟಮೂಲ, ಬಜೆ, ಬವ್ವ, ಯವಕ್ಕೂರ, ಸರ್ಜಕ್ಕೂರ, ಸ್ವಂಧವ್ಯವಣ, ಸೌಂಚಕಲವಣ, ಬಿದಲವಣ, ಸಮುದ್ರಲವಣ, ಚೌಂಪು, ಒಪ್ಪುಗಲ್ಲುಗಳನ್ನೂ ಸಮಾನವಾದವು ಸೇರಿಸಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಚೂರ್ಣವಾಗಿ ವಸ್ತ್ರಗಾತ್ರಮಾಡಿ ಇಸಿಯಿಂದ ಭೂಮಿನಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಭೂಮಿನಿಂದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಉದಯಿಸಬಹುದು. ಹಳತಾದ ಮದ್ಯದೊಡನೆಯಾಗಲಿ ವಜ್ರಗಿಯೊಡನೆಯಾಗಲಿ ಬಿಸಿಬೀರಿಸಿದನೆ ಯಾಗಲಿ ಕದರಿ ಬಡಿಯಲೂ ಬಹುದು. ಗುಮ್ಮರೋಗಗಳು ಅಂದರೆ ವಾತ ಗುಮ್ಮ, ಕಫಗುಮ್ಮ, ಎರಡುಮಕ್ಕೊಳ್ಳುವುದು ಅಷ್ಟಿಲ್ಲದಂತೆಂಬ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಒರಸ ಗೆಡ್ಡೆ. ಹೃದಮೂಲೆ, ಮೂತ್ರಕೋಶದ ಮೂಲೆ, ಪಾಶ್ವರೂಲಿಗಳು, ಗುಡರೂರ, ಯೋನಿಶಾಲೆ, ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ, ಹೆಟ್ಟಿ ಯುಬ್ಬರ, ಎಂಡುರೂಗ, ಅರೋಚಕ, ಬಕ್ಕಳಿಕೆ, ಮಕ್ಕದವ್ಯವ್ಯಥೆ, ಪ್ಲೀಹಾಭಿವೃದ್ಧಿ, ಉಬ್ಬಸ, ಕಮ್ಮಲು, ಗಂಟೆಯ ಹಿಡುಮಕ್ಕೊಳ್ಳುವುದು, ಗ್ರಹಣೆ ಎಂಬ ಭೇದಿ, ಮೂಲಾಶ್ಯಾಧಿ, ಈ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಚೂರ್ಣವು ಅತ್ಯಂತ ಪ್ರಮುಖವಾದುದು. ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಾಡಲದ ಹಣ್ಣಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಕಾರಿ ಭಾವನಕೂಟ್ಟು ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ವಾತರೋಗ ಮತ್ತು ಪ್ಲೀಹರೋಗಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣಮಾಡುತ್ತವೆ

ಯಮಾನೀದಾಡಿನುಂ ಶುಂರೀತಿಂತಿಡೀಕಾನ್ಲವೇತಸೌ ||

ಬದರಾನ್ಲಂಚಕುರ್ವೀತಚತುಶ್ಯಾಣಮಿತಾನಿ ಚ || ೧೩೦ ||

ಸಾರ್ಥದ್ವಿಶಾಣಂಮರಿಚಂಸಿಪ್ಪಲೀದಶಶಾಣಿಕಾ ||

ತ್ವಕ್ಸವರ್ಚಲಧಾನ್ಯಾಕಂಜೀರಕಂದ್ವಿದ್ವಿಶಾಣಕಂ || ೧೩೧ ||

ಚಿತುಷ್ಪಪ್ಪಿಮಿತ್ಯೈಶ್ಯಾಣೈಶ್ಯರ್ಕರಾಮತ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||

ಚೂರ್ಣತಂತ್ರವೇಕತ್ರಯವಾನೀಬಾಂಡವಾಭಿಧಂ || ೧೩೩ ||
 ಚೂರ್ಣಂಜಯೇತ್ಪಾಂಡುರೋಗಂಹೃದ್ರೋಗಂಗ್ರಹಣೀಂಜ್ವರಂ ||
 ಛರ್ಜಿರೇಗಾಂತಾತಿ ಸಾರಾಂಶ್ಚ ಸ್ವೀಹಾ ಸಾಹವಿಬುಧಕಾಂ || ೧೩೪ ||
 ಅರುಚಿಶೂಲಮುಸಾಸ್ನಿವಾಶೋಜಿಹ್ವಾಗಳಾಮಯಾನ್ ||

ಯ ಶಾರ್ಙ್ಗ ಬಾಂಡವಚೂರ್ಣ—ಮೋವಿನಾಳು, ಹಾಳೆಂಬರೆಕಣ್ಣಿನ ಸಿಪ್ಪೆ, ಶುಂಠಿ, ಕುಂಡಿಕ, ನೆರೆ ಪ್ರೇಳೆಹೂಳಿ, ಅಮ್ಲವೇತಸವೆಂಬ ಮೂಲಿಕೆ, ಬೋರೇ ಹಣ್ಣಿನ ಮೇಲೆ, ಲವಂಗಗಳು ನಾಲ್ಕು, ಶಾಣ ಪರಿಮಾಣವೆಂದರೆ ಕಾಲುಪಾಸಂ ಮಾಣ (೧೦೦ದು ತೊಲ), ನೆಣಸು ಎರಡುಸರೆ ಶಾಣ ಪರಿಮಾಣವೆಂದರೆ ಒಂದೂ ಕಲ್ಲು, ಹಿನ್ನಲಿ ಹತ್ತು, ಶಾಣ ಪರಿಮಾಣವೆಂದರೆ ಐದು ತೊಲ, ಲವಂಗಸತ್ತೆ, ಸಾಕುಕಲವಣ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿಬೀಜ, ಜೀರಿಗೆ ಇವುಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಎರಡು ಕಣವೆಂಬ ಒಂದು ತೊಲ, ಸಕ್ಕರೆ ಅರಸತ್ತು ನಾಲ್ಕು, ಶಾಣ ಪರಿಮಾಣ ವೆಂದರೆ ಮೂರು ತೊಲ. ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಿ ವಸ್ತ್ರಗಂಧವನ್ನಾಡಿ ಉರಿಸಿಕೊಂಡು ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬಂದರೆ ಸಾಂಡುರೋಗ, ಹೃದಯ ರೋಗ, ಗ್ರಹಣೀ, ಜ್ವರ ವಮನ, ಶೋಷವೆಂಬ ಕ್ಷಯ ರೋಗದ ಒಂದ ಅಂತ್ಯ ಅತಿ ಸಾರವೆಂಬ ಒಂದ ಬಗೆಯ ಭೇದಿ, ಸ್ವೀಕಾಭಿ ವೃದ್ಧಿ (ಜರಾ). ಕೊಸಯ್ಯಾರ, ಮಲಬಂಧ, ಅರುಚಿ, ಶೂಲೆ, ಅಗ್ನಿ ಮಾಂಸ, ಮೂಲಕಾಧಿ, ಸಾಲಗೆಯ ವ್ಯಾಧಿಗಳು, ಗಂಟಲಿನ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಇವು ಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಗುಣ ಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಶಾರ್ಙ್ಗ ಶುಂಠಿಶುಂಠಿ ಸೋಮೇಶ್ವರಿ ಸಂಶರೋಚನಂ || ೧೩೫ ||
 ಏಕದ್ವಿತ್ರಿಚತುಃಪಂಚಕರ್ಷಭಾಗಾನ್ಪ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್ ||
 ಏಕಾಂಶ್ಚ ಪಿಂಡಿಕ್ತವ್ಯಾಧಂಪ್ರತ್ಯೇಕಂಭಾಗಮಾಚರೇತ್ || ೧೩೬ ||
 ದ್ವಾತ್ರಿಶಕ್ತಿರ್ವಕುಲಿಂವ್ರೇ ಸೂತರ್ಕರಾಬುಧೈಃ |
 ಕಾಳೀಪಾದ್ಯನುಸಂಪರಿಣಂರೋಚಿತಂಪಾಚನಂ ಸ್ಮೃತಂ || ೧೩೭ ||
 ಕಾಕಿನ್ಯಗಜ್ಜಿವರಂಭದ್ವೈತೀಸಾರಾಶನಂ ||
 ಶೋಷಾಂಶ್ಚ ಸಂಸ್ವೀದ್ಯಗ್ರಹಣೀವಾಂಡುರೋಗಚಿತ್ || ೧೩೮ ||
 ವಕ್ತೃವಾಲರ್ಕರಾ ಚೂರ್ಣಂಕ್ಷಿಪೇದ್ವಾಗುಟಿಕಾಶತಃ ||

ತ ಷ್ಠಿ ಚೂರ್ಣ—ತೇಜಸಪತ್ರೆ ಒಂದು ಕರ್ಷ, ಮೆಣಸು ಎರಡು ಕರ್ಷ, ಶುಂಠಿ ಮೂರು ಕರ್ಷ, ಹಿನ್ನಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕರ್ಷ, ಬಿದರವು ಐದು ಕರ್ಷ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗಚಕ್ಕೆ ಇವುಗಳು ಅರ್ಧ ಕರ್ಷ, ಮೂವತ್ತೆರಡು ಕರ್ಷ. ಸಕ್ಕರೆ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ವಸ್ತ್ರಗಂಧ

ಮಾಡಿ ಸೇವಿಸೋಣದರಿಂದ ನಾಲಿಗೆಗೆ ರುಚಿ, ಜೀರ್ಣಶಕ್ತಿ ಹೆಚ್ಚುವುದು ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಜ್ವರ, ವಮನ, ಅತಿಸಾರ (ಭೇದಿ) ಶೋಷ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರು ಸ್ವೀಹಾಭಿವೃದ್ಧಿ, ಗ್ರಹಣಿ (ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೇದಿ) ಪಾಂಡುರೋಗ ಇವುಗಳ ನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸಕ್ಕರೆಯ ಪಾಕ ಮಾಡಿರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಸಿತೋಪಲಾಷೋಡಶಸ್ಯಾದಷ್ಟಾಸ್ಯಾದ್ವಂಶರೋಚನಾ || ೧೩೮ ||

ಪಿಪ್ಪಲೀಸ್ಯಾಚ್ಚ ತುಷ್ಕರ್ಷಾಸ್ಯಾದೇಲಾಚದ್ವಿಕಾರ್ಷಿಕೇ ||

ಏಕಾಕರ್ಷಸ್ತುಚಃಕಾರ್ಯಶ್ಲ್ವಾರ್ಣಯೇತ್ಸರ್ವಮೇಕತಃ || ೧೩೯ ||

ಸಿತೋಪಲಾದಿಕಂಚೂರ್ಣಮಧುಸರ್ಪಿಯುತಂಲಿಹೇತ್ ||

ಶ್ವಾಸಕಾಸಕ್ಷಯಹರಂಹಸ್ತಪಾದಾಂಗದಾಹಜಿತ್ || ೧೪೦ ||

ಮಂದಾಗ್ನಿಸುಪ್ತಜಿಹ್ವತ್ವಂಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲಮರೋಚಕಂ ||

ಜ್ವರಮೂರ್ಛಗತಂರಕ್ತಂಪಿತ್ತಮಾಶುನ್ಯವೋಹತಿ || ೧೪೧ ||

ಸಿತೋಪಲಾದಿಚೂರ್ಣ—ಬಿಳಿಯ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಹದಿನಾರು ಕರ್ಷ, ಬಿದರುಪ್ಪು ಎಂಟು ಕರ್ಷ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ನಾಲ್ಕು ಕರ್ಷ, ಯಾಲಕ್ಕಿ ಎರಡು ಕರ್ಷ, ಲವಂಗಚಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕರ್ಷ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಚನ್ನಾಗಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಜೇನುತುಪ್ಪು, ಹಸುವಿನತುಪ್ಪು ಇವುಗಳ ಕೂಡೆ ಸೇರಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳೋಣದರಿಂದ ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಕ್ಷಯರೋಗ, ಕೈಯ್ಯಿ, ಕಾಲು, ಮೈಯ್ಯಿ ಇವುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಉರಿ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಸುಪ್ತಜಿಹ್ವತ್ವವೆಂದರೆ ನಾಲಿಗೆಗೆ ರುಚಿ ತಿಳಿಯದೆ ಹೋಗುವುದು, ಸಕ್ಕರೆಯ, ಅರ.ಚಿ, ಜ್ವರ, ಉರ್ಧ್ವದ್ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಮೂಗು ಬಾಯಿಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ತಹೊರಡುವುದು, ಇವುಗಳ ನ್ನೆಲ್ಲಾ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಸಾಮುದ್ರಲವಣಂಕಾರ್ಯನುಷ್ಠಕರ್ಷಮಿತಂಬುಧೈಃ ||

ಪಂಚಸೌವರ್ಚಲಂಗ್ರಾಹ್ಯಂಬಿಡಂಸೈಂಧವಧಾನ್ಯಕಾಙ್ಕ || ೧೪೨ ||

ಪಿಪ್ಪಲೀಸಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂಕೃಷ್ಣಜೀರಕಪತ್ರಕಂ ||

ನಾಗಕೇಶರತಾಳೀಸನುಮ್ಲನೇತಸಕಂಠಾ || ೧೪೩ ||

ದ್ವಿಕರ್ಷಮಾತ್ರಾಣೈತಾನಿಪ್ರತ್ಯೇಕಂಕಾರಯೇದ್ಬುಧೈಃ ||

ಮರಿಚಂಜೀರಕಂವಿಶ್ವಮೇಕೈಕಂಕರ್ಷಮಾತ್ರಕಂ || ೧೪೪ ||

ದಾಡಿನುಂಸ್ಯಾಚ್ಚ ತುಷ್ಕರ್ಷಂತ್ವಗೇಲೇಚಾರ್ಧಕಾರ್ಷಿಕೇ ||

ಏತಚ್ಚೂರ್ಣೈಕ್ಯತಂಸರ್ವಂಲವಣಂಭಾಸ್ಕರಾಭಿಧಂ || ೧೪೫ ||

ತಾಣಪ್ರಮಾಣಂದೇಯಂತುಮಸ್ತುತಕ್ರಸುರಾಸವೈಃ ||

ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಭವಂಘ್ರಂಸ್ಥೀಹಾನಮುದರಂಕ್ಷಯಂ || ೧೪೬ ||

ಅರ್ಶಾಂಸಿಗ್ರಹಣೇಂಕುಷ್ಟಂವಿಬಂಧಂಚಭಗಂದರಂ ||

ಶೋಫಂಶೂಲಂಶ್ವಾಸಕಾಸಾನಾನಾತಂಚಹೃದ್ರಜಂ || ೧೪೭ ||

ಮಂದಾಗ್ನಿಂಶಾಶಯೇದೇತದ್ವೀಪನಂಪಾಚನುಪರಂ ||

ಸರ್ವಶೋಕಹಿತಾರ್ಥಾಯಭಾಸ್ವರೇಣೋದಿತಂಪುರಾ || ೧೪೮ ||

ಭಾಸ್ವರಲವಣಚಾರ್ಣ—ಸಮುದ್ರಲವಣ ಅಂದರೆ ನಾವು ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಉಪ್ಪು ಎಂಟು ತೊಲ, ಸೌವರ್ಚಲವಣ ಐದು ತೊಲ, ಬಿಡಲವಣ ಎರಡು ತೊಲ, ಸೈಂಧವ ಲವಣ ಎರಡು ತೊಲ ಕೊತ್ತುಂಬರಿಬೀಜ ಎರಡು ತೊಲ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಕುಂಜೀರಿಗೆ, ಲವಂಗದತ್ತೆ, ನಾಗಕೇಸರಿ, ತಾಳೀಸಪತ್ರ, ಪೋಟಿಸುಳಿ, ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಎರಡೆರಡು ತೊಲ, ಮೆಣಸು, ಜೀರಿಗೆ, ಕುಂಜಿ, ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದು ತೊಲ, ದಾಳಿಂಬರಿಶಿಪ್ಪೆ ನಾಲ್ಕು ತೊಲ, ದಾಲಚೀನಿ, ಯಾಲಕ್ಕಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅರ್ಧ ತೊಲ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸಣ್ಣ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಇದಕ್ಕೆ ಭಾಸ್ವರಲವಣವೆಂಬುದಾಗಿ ಹೆಸರು. ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಒಂದು ಸಾರಿಗೆ ಒಂದು ಶಾಣಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಅಂದರೆ ಸುಮಾರು ಅರ್ಧ ತೊಲದಷ್ಟನ್ನು ಮೊಸರಿನ ತಿಳಿನೀರು, ಮಜ್ಜೆಗೆ, ಮದ್ಯ, ಯಾವುದಾದರೂ ಆಸವಾಂಷ್ಟ ಈ ಅನುಪಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು. ವಾತಗುಲ್ಮ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಗುಲ್ಮ, ಸ್ಥೀಯಾಭಿವೃದ್ಧಿ, ಉದರ, ಕ್ಷಯರೋಗ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಗ್ರಹಣ, ಎಂಬ ಭೇದಿ, ಕುಷ್ಠರೋಗ, ಮಲಬಂಧ, ಭಗಂದರ, ಶೋಭೆ, ಶೂಲೆ, ಉಬ್ಬುಸ, ಕಮ್ಮು, ಆಮವಾತ, ಎದೆನೋವು, ಅಗ್ನಿಮಾಂಡ್ಯ ಈ ರೋಗಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ, ಜರರಾಗ್ನಿ ದೀಪಕವಾಗಿಯೂ ಒಳ್ಳೇ ಪಚನಶಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಲೋಕೋಪಕಾರಾರ್ಥವಾಗಿ ಭಾಸ್ವರರೆಂಬವರು ಇದನ್ನು ಪ್ರಚಾರ ಪಡಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

ಏಲಾಪ್ರಿಯಂಘ್ರಮುಸ್ತಾನಿಕೋಲಮಜ್ಜಾ ಚಪಿಪ್ಪಲೀ ||

ಶ್ರೀಚಂದನಂತಥಾಲಾಜಾಲವಂಗಂನಾಗಕೇಸರಂ || ೧೪೯ ||

ಏತಚ್ಚೂರ್ಣೈಕೃತಂಸರ್ವಂಸಿತಾಕ್ಷೈದ್ರಯುತಂಲಿಹೇತ್ ||

ವಾತಪಿತ್ತಕಫೋದ್ವಾತಾಂಭದ್ವಿಂಹಂತ್ಯತೀನೇಗತಃ || ೧೫೦ ||

ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಪ್ರಿಯಂಘ್ರ ಎಂದರೆ ಸ್ವನಾಮ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮೂಲಿಕೆ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಬೊರೇಬೀಜದೊಳಗಿರುವ ಪಪ್ಪು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಅರಳು, ಲವಂಗ ನಾಗಕೇಸರಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗ ಸೇರಿಸಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಸಕ್ಕರೆ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನೆಕ್ಕಿದರೆ ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫ ಈ ದೋಷಗಳು ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವ ವಮನವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತದೆ

ವ್ಯಾಪ್ತೀಜೀರಕಧಾತ್ರೀಣಾಂಚೂರ್ಣಂಮಧುರಮುತಾಲಿಹೇತ್ ॥

ಉರ್ಧ್ವವಾತಮಹಾಶ್ವಾಸತಮಕ್ಕೆ ವರ್ಗಚ್ಯುತೇಕ್ಷಣಾತ್ ॥ ೧೫೧ ॥

ನೆಲಗುಳ್ಳದ ಬೆರು, ಜೀರಿಗೆ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ ಇವುಗಳನ್ನು - ಣ್ಣಿಗೆ ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಿ ವಸ್ತ್ರಗಳ ತಮಾಡಿ ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ನಿಕ್ಷೇಪದ ಉರ್ಧ್ವವಾತ ಎಂದರೆ ವೇಲಕ್ಕೆ ಉಳಿದು ಸೇರುವುದು, ಮೂಶ್ವಾಸ, ಉರ್ಧ್ವಶ್ವಾಸ ಪ್ರಭೇದವಾದ ಮಹಾಶ್ವಾಸವೆಂಬ ರೋಗವೂ, ತಮಕಸ್ವಾಸವೂ ಎಂದು ಕ್ಷಣ ಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಗುಣಕೂಂದುತ್ತವೆ.

ಮೂಲಾಪತ್ರಂಫಲಂಪುಷ್ಪಂತ್ವಚಂನಿಂಬಾಶ್ಚಮೂಲರೇತಃ ॥

ಸೂಕ್ಷ್ಮಚೂರ್ಣಮಿದುಕುರ್ಯಾತ್ಪಲಪಂಚದೋನ್ಮಿತಂ ॥ ೧೫೨ ॥

ಲೋಹಭಸ್ಮಹರಿತಕ್ಯಾಚಕ್ರಮರ್ಧಕಚಿತ್ರಕಾ ॥

ಭಲ್ಲಾತಕಂವಿಡಂಗಾನಿಶರ್ಕರಾಕುಲಕುನಿಶಾ ॥ ೧೫೩ ॥

ಪಿಪ್ಪಲೀನುರಿಚುಶುಂಠಿಬುಕಿ ಜೀರಿಗೆ ಮೂಲಕಃ ॥

ಗೋಕ್ಷುರಶ್ಚಪಲೋನ್ಮಾನಕೋಕ್ಯಕುಶಾರಾಶ್ಚಿವುಧಃ ॥ ೧೫೪ ॥

ಸರ್ವಮೇಕೀಕ್ಯತಂಚೂರ್ಣಂಭಂಗರಂಜನಭಸ್ಮಯೇತಃ ॥

ಅಷ್ಟಭಾಗಾವಶಿಷ್ಟೇನಖದಿರಾಸನಸಾರಿಣಾ ॥ ೧೫೫ ॥

ಭಾವಯಿತ್ವಾಚಸಂಶೋಷ್ಯಕರ್ಷಣಾಶ್ರುತಕಪಿಪ್ಪಲಿಂ ॥

ಖದಿರಾಸತೋಯೇನ ಸರ್ವಿಷಾಮಯಸಾಭವಾ ॥ ೧೫೬ ॥

ಮಾಸೇನಸರ್ವಕುಷ್ಮಾನಿನಿನಿಹಂತಿರಸಾಯನಾ ॥

ಪಂಚನಿಬಮಿದಂಚೂರ್ಣಂಸರ್ವರೋಗಪ್ರಣಾಶನಂ ॥ ೧೫೭ ॥

ಪಂಚನಿಂಬಚೂರ್ಣ—ಬೇವಿಗಬೇರು, ಬೆವಿನೆ, ಬೇವಿನಕಾಯಿ, ಬೆವಿನ ಹೂವು, ಬೇವಿನಸಾರು, ಇವೈದನ್ನೂ ತಂದು ಒಣಗಿಸಿ ಕುಟ್ಟಿ ಚೂರ್ಣಗಿ ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಿ ಹದಿನೈದು ಸಲದಷ್ಟು ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ಬಟ್ಟೆಕೊಳ್ಳೆವುದು, ಲೋಹ ಭಸ್ಮ, ಅಳರೇಕಾಯಿ, ಚೂಟೀಪದ, ಚಿತ್ರಮೂಲದಬೇರು, ಗೋಕ್ಷುರ, ಮಯಿ ವಿಡಂಗ, ಸಕರೆ, ನಲ್ಲಿಲಾಯಿ, ತರಗಿನ ಮೆಪ್ಪಲೆ, ಮೊವು, ಶುರಿ, ಜುಂಬು ಬೀಜ, ದೇಟೀತೂಪ್ಪ, ಆರೂಗ್ಗೆ, ಈ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಒಂದೊಂದು ಪಲ ಸೇರಿಸಿ ಒಣ್ಣಿನ ದ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಒಂದಿನ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿಸಿ ಬೆರಸಿ ಗರಗದ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಭೂನೇಕೊಡಬೇಕು, ಎಂಟು ಗುಗದ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ನೆರಸಿ ಒಂದು ದಿವಸ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದು ನೆರಳಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಬೇಕು, ನಂತರ ಕಗ್ಗಲಿಚಕ್ಕೆ, ಅಸನರೆಂದರೆ ರಾಳದ ಗಿಡದ ಚಕ್ಕೆ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಅಷ್ಟಮಾಂಶ ಕಷಾಯ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಅದೆ

ಮುಸಲೀಕಂದವೆಂದರೆ ನೆಲದೊಗಿನ ಗೆಡ್ಡೆಯ ಚೂರ್ಣದ ಜೊತೆಗೆ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯ ಸತ್ತ್ವವನ್ನು ನಸುಗುನ್ನಿಯ ಬೀಜದಚೂರ್ಣ, ಅನೆನೆಗ್ಗಲ ಮುಳ್ಳಿನ ಚೂರ್ಣ, ಬೂರಗದ ಮೇಣ, ಸಕ್ಕರೆ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿಚೂರ್ಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಯೋಣವೆಂದಿವ ಕಾಮವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಅಂದರೆ ವೀರ್ಯವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಭಾವ.

ಚಿತ್ರಕಸ್ತಿಫಲಾಮುಸ್ತಂವಿಡಂಗಂತ್ಯೂಷಣಾನಿಚ ॥ ೧೬೩ ॥

ಸಮಭಾಗಾನಿಕಾರ್ಯಾಣಿನವಭಾಗಾಹತಾಯಸಃ ॥

ಏತದೇಕೀಕೃತಂಚೂರ್ಣಂಮಧುಸರ್ಪಿರ್ಯುತಂಲಿಹೇತ್ ॥ ೧೬೪ ॥

ಗೋಮೂತ್ರಮಥನಾತಕ್ರಮನುಪಾನೇಪ್ರಶಸ್ಯತೇ ॥

ಪಾಂಡುರೋಗಂಜಯತ್ಯುಗ್ರಂಹೃದ್ರೋಗಂಚಭಗಂದರಂ ॥೧೬೫॥

ಶೋಥಕುಷ್ಠೋದರಾಶಾಂಸಿನುಂದಾಗ್ನಿನುರುಚಿಂಕ್ರಿಮಿಾನ್ ॥

ನವಾಯಸಚೂರ್ಣ—ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರು, ತ್ರಿಫಲ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ವಾಯವಿಡಂಗ, ತ್ಯೂಷಣ (ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು) ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪ್ರಮಾಣ ಸೇರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಇದರಷ್ಟೇ ಲೋಹಭಸ್ಮವನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು, ಈ ಎರಡನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ತುಪ್ಪದೊಡನೆ ಕಲಸಿ ನೆಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ನಂತರ ಗೋಮೂತ್ರವನ್ನಾಗಲಿ ಮಜ್ಜೆಗೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಕುಡಿಯುವುದು, ಇದರಿಂದ ಬಹು ಭಯಂಕರವಾದ ಪಾಂಡುರೋಗ, ಹೃದಯರೋಗ, ಭಗಂದರವೆಂಬವ್ರಣ, ಶೋಭೆ, ಕುಷ್ಠ, ಉದರರೋಗಗಳು, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಅರೋಚಕ, ಕ್ರಿಮಿರೋಗಗಳು, ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಗುಣಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಆಕಾರಕರಭಶ್ಯಂಠೀಕಂಕೋಲಂಕುಂಕುಮಂಕಣಾ ॥ ೧೬೬ ॥

ಜಾತೀಫಲಾಲವಂಗಂಚಚಂದನಂಚೇತಿಕಾಷ್ಠಿಕಾನ್ ॥

ಚೂರ್ಣಾನಿನಾನತಃಕುರ್ವ್ಯದಹಿಫೇನುಪಲೋನ್ಮಿತಂ ॥ ೧೬೭ ॥

ಸವನುಮೇಕೀಕೃತಂಚೂರ್ಣಂನಾಷ್ಟೈಕಂಮಧುನಾಲಿಹೇತ್ ॥

ಶುಕ್ರಸ್ತಂಭಕರಂಚೂರ್ಣಂಪುಂಸಾಮಾನಂದಕಾರಕಂ ॥ ೧೬೮ ॥

ನಾರೀಣಾಂಪ್ರೀತಿಜನನಂಸೇವೇತನಿಶಿಕಾಮುಕಃ ॥

ಆಕಾರಕರಭಾದಿಚೂರ್ಣ—ಆಕಳುಕರೆ, ಶುಂಠಿ, ಕಂಕೋಲವೆಂಬ ಗಂದಿಗೆ ಜನಸು, ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಲವಂಗ, ಚಂದನ ಇವುಗಳು ಒಂದೊಂದೂ ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷಪ್ರಮಾಣ (ಎರಡುತೂಲ) ಸೇರಿಸಿ ಚೂರ್ಣ

ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಅಫೀಮು ಒಂದು ಪಲ (ಮೂರುತೋಲ) ಸೇರಿಸಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಂದಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ಒಂದು ಮಾಷಪ್ರಮಾಣ (ಆರುಗುಲ ಗಂಜಿ ತೂಕ) ಜೇನುತುಪ್ಪದೊಡನೆ ತೆಗದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ಚೂರ್ಣವು ವೀರ್ಯ ಸ್ತಂಭಕವಾಗಿ ಪುರುಷರಿಗೆ ಅನಂದ ಜನಕವಾಗಿಯೂ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ ಸಂತೋಷ ಜನಕವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ.

ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

ವಟಿಕಾಶ್ಲಾಥಕಥ್ಯಂತೇತನ್ನಾಮಗುಟಿಕಾವಟೀ ||

ಮೋದಕೋವಟಿಕಾಪಿಂಡೀಗುಡೋವರ್ತಿಸ್ತಥೋಚ್ಚತೇ || ೧ ||

ಲೇಹವತ್ಸಾಧ್ಯತೇವಹ್ನುಗುಡೋನಾಶರ್ಕರಾತಥಾ ||

ಗುಗ್ಗುಲುವಾರ್ಷ್ವಿಪೇತ್ತತ್ರಚೂರ್ಣಂತನ್ನಿರ್ಮಿತಾವಟೀ || ೨ ||

ಕುರ್ಮಾದವಹ್ನಿಸಿದ್ಧಾನಕ್ವಚಿಸ್ಗುಗ್ಗುಲುನಾವಟೀಂ ||

ದ್ರವೇಣಮಧುನಾನಾಸಿಗುಟಿಕಾಂಕಾರಯೇದ್ವುಧಃ || ೩ ||

ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಔಷಧರೂಪವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ—ಈ ಗುಳಿಗೆಗೆ ವೈದ್ಯಕ ಪರಿಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಗುಟಿಕ, ವಟಿ, ಮೋದಕ, ವಟಿಕ, ಪಿಂಡೀ, ಗುಡ, ವರ್ತಿ ಎಂಬ ಪಾಗಿ ಆದರ ಉಪಯೋಗವನ್ನನುಸರಿಸಿಯೂ ಅದರ ನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿಯೂ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಾರೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವಾದರೂ ಹೇಗಂದರೆ—ಮುಂದೆ ಲೇಹಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಲೇಹಗಳನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಹೇಳುವಂತೆಯೇ ಬಿಲ್ಲು ಸಕ್ಕರೆ ಇವುಗಳ ಪಾಕವನ್ನು ಟ್ಪು ಪಾಕವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಮೇಲೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಗುಗ್ಗುಳವೆಂಬ ಅಂಟುಪದಾರ್ಥದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹದವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿಯಾಗಲಿ ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಬೇಕು. ಈ ಗುಗ್ಗುಳವೆಂಬ ಅಂಟುಪದಾರ್ಥದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಗುಳಿಗೆಯಾಗುವಂತೆ ಹದಗೊಳಿಸಲು ಎರಡು ಮಾರ್ಗಗಳುಂಟು, ಮೊದಲನೆಯದು ಬೆಂಕಿಯ ಶಾಖದ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಎರಡನೆಯದು ಪೂರ್ತಾ ಅಗ್ನಿ ಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದಂತೆ, ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಜೇನು, ತುಪ್ಪ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ ಕಲಸಿ ಗುಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವುದೂ ಉಂಟು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವೈದ್ಯನು ರೋಗಾನುಗುಣವಾಗಿ ಕಾಲಾನುಗುಣವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಸಿತಾಚತುರ್ಗುಣಾದೇ ಮಾತಟೀಷಾದ್ವಿಗುಣೋಗುಡಃ ||

ಚೂರ್ಣಾಚ್ಚೂರ್ಣಕಮಾಕಾರೋಗಗ್ಗುಲಾರ್ನಾಧಾತತ್ಸಮಂ || ೪ ||

ದ್ರವ್ಯಾಕೃತ್ವಗುಣಾದೇವಯಮೋದಕೇಷುಭಿಷ್ಠೈಃ |

ಕಷಾಯಮಾಣಾತಗ್ಮನುಬಲಾದೃಷ್ಟಾಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ || ೫ ||

ಯಾವುದೇ ವಯಕೃತ್ವವಿರಾಸುತಗ್ಗಿ ರಾಕವಂತಲು ಚೂರ್ಣದ ನಾಲ್ಕು ರೂಪಗಳಿಗಿನ್ನು ಗಳಿ ಎರಡರಷ್ಟು ಬೆಲ್ಲವನ್ನಾಳಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಗುಣಗಳಿಂದ ರೂಪದ ಗುಣವನ್ನು ಸೇರಿಸುವ ಗ್ಗಿ ಚೂರ್ಣವಷ್ಟನ್ನೇ ನೋಡಬೇಕು, ಇನ್ನು ಮಾತು ರೂಪದ ರೂಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಬೆಲ್ಲ ಚೂರ್ಣದ ಎರಡರಷ್ಟು ಗುಣಿಸಿಕೊಂಡು ಮೇದಕಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಗುಣಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿದೇಕಾದ ಪ್ರಮಾಣವು ಒಂದು ಕರ್ಷ ಅಂದರೆ ಎರಡು ತಿ

ತ್ವಿಷ್ಟು ಉಪವಿಡಂಗಾನಿಗೋಷ್ಠಾಶ್ಚಿತ್ರಕಶ್ಚೈಧಾ ||

ಒಡೆದು ಒಣಿತಾದು ರ್ತುರುಂತೀಮತೀಕರೀತಕೀ || ೬ ||

ತೀಕೀಗ್ಯಾಚದ್ವಿಕರ್ತಾದೈಪ್ರಥಕ್ದ್ರವ್ಯಾಣಿಶಾರಯೇತ್ ||

ಗೊರಬಿಗಿಲಾಘ್ಯವ್ವಪ್ರದ್ಧದಾರುಶ್ಚತುಷ್ಠಲಾ || ೭ ||

ಚತುಷ್ಠಯಾನ್ಯಾಗ್ನಿಶ್ಚತುಷ್ಠಾತುಕ್ಪಾಧಯೇತ್ಸವಮೇಕತಃ ||

ಬಲವಿಶ್ವವೇಚಿತುರಾರ್ಣವಗ್ರಹೀಯಾತ್ ಕ್ವಾಢಿಮುತ್ರಮಂ || ೮ ||

ಕಲ್ಪಚ್ಛೇದ್ಯತ್ವತ್ರಿಗುಣಿತಗುಡಂಕ್ಷಿಪ್ತಾಪುನಃ ಸೇತೇತ್ ||

ಪ್ರಾಪ್ತವಾಕ್ಯಾಚಂಚ್ಛಾತ್ಪಚೂರ್ಣಮೇತತ್ ಪ್ರಮಾಸಯೇತ್ || ೯ ||

ಬಲಕಶ್ಚಪ್ರಮಾದೋಽಜೋಹ್ವಾಲಿಕಾಪ್ರಥಕ್ ||

ವೃಥಾ ಉಪಕಾಕಾರ್ಯವ್ಯೋಷ್ಣಲಾಕುಲಕಪ್ಪಚಃ || ೧೦ ||

ಪ್ರಾಪ್ತವಾಕ್ಯಾಚಂಚ್ಛಾತ್ಪಚೂರ್ಣಮೇತತ್ ಪ್ರಮಾಸಯೇತ್ ||

ಪ್ರಾಪ್ತವಾಕ್ಯಾಚಂಚ್ಛಾತ್ಪಚೂರ್ಣಮೇತತ್ ಪ್ರಮಾಸಯೇತ್ || ೧೧ ||

ಬಲಕಶ್ಚಪ್ರಮಾದೋಽಜೋಹ್ವಾಲಿಕಾಪ್ರಥಕ್ ||

ವೃಥಾ ಉಪಕಾರ್ಯವ್ಯೋಷ್ಣಲಾಕುಲಕಪ್ಪಚಃ || ೧೨ ||

ಪ್ರಾಪ್ತವಾಕ್ಯಾಚಂಚ್ಛಾತ್ಪಚೂರ್ಣಮೇತತ್ ಪ್ರಮಾಸಯೇತ್ ||

ಬಾಹುಶಾಲಗುಡ—ದ ಸಮಿಕ್ಯಕಾಯ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಮಂರಿ, ಚಾಪಾಳದ ಬೀಜ, ಅಳಲೆಕಾಯಿ, ಲಾಲ್‌ತಗಡಿ, ಕಜೋರ, ವಾಯುವಡಂಗ, ಆನೆನೆಗ್ಗಲ

ಮುಳ್ಳು, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಚನ್ಯ ಇವುಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ ವೆಂದರೆ ಎರಡು ತೊಲ, ಚೂರ್ಣದಗೆಡ್ಡೆ ಎಂಟು ಪಲ ಅಂದರೆ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ತೊಲ, ವೃದ್ಧದಾರು ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆ ನಾಲ್ಕು ಪಲ ಅಂದರೆ ಹನ್ನೆರಡು ತೊಲ, ನಾಲ್ಕು ಪಲ ಗೇರು, ಇವಿಷ್ಟನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ದ್ರೋಣ ಪರಿಮಾಣ ಅಂದರೆ ಒಂದು ಸಾವಿರದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ತೊಲ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಷಾಯವಿಟ್ಟು ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಂಶ ಕಷಾಯ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕಷಾಯದ್ರವ್ಯಗಳ ಮೂರರಷ್ಟು ತೂಕ ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಈ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಪುನಶ್ಚ ಕಾಯಿಸು ವುದಕ್ಕೆ ಆರಂಭಿಸಬೇಕು, ಪಾಕಬಂದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಈ ಕೆಳಗೆ ಹೇಳುವ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅದರಲ್ಲಿ ಹಾಕಬೇಕು, ಪದಾರ್ಥಗಳು ಯಾವು ವೆಂದರೆ—ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರಿನ ತೊಪ್ಪೆ, ತಿಗಡೆ, ಜೇಪಾಲ, ಚನ್ಯ (ಮೆಣಸಿನ ಬಳ್ಳಿ) ಇವು ಮೂರೂ ಒಂದೊಂದು ಪಲದಷ್ಟು (ಮೂರು ತೊಲ) ತ್ರಿಕಟು (ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು), ಯಾಲಕ್ಕಿ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ, ತ್ವಕ್ ಎಂಬ ಗಂದಿಗೆ ದಿನಸು, ಈ ದಿನಸುಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮೂರು ಮೂರು ಪಲ ಈ ರೀತಿ ಸೇರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಲೇಹದಂತೆ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಆರಿದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ (ಅರುವತ್ತನಾಲ್ಕು ತೊಲ) ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನು ಅದರಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕೂಡಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಾಹುಶಾಲಗುಡವು ತಯಾರಾದ ಹಾಗಾಯಿತು, ಇದನ್ನು ಅಶೋರೋಗಗಳು, ಗುಲ್ಮರೋಗ, ವಾತೋದರ, ಆಧ್ಯವಾತ, ನೆಗಡಿ, ಕ್ಷಯರೋಗ ಸಮೃದ್ಧವಾದ ಪೀನಸ, ಹಲೀಮಕ (ಕಾಮಲೆಯಲ್ಲಿ ಭೇದ) ಪಾಂಡುರೋಗ, ಮೇಹರೋಗ ಇವುಗಳನ್ನು ಗುಣಮಾಡಲು ಸೇವಿಸಬಹುದು. ಉತ್ತಮ ರಸಾಯನವಾಗಿಯೂ ಇದೆ.

ಮರಿಚಂಕರ್ಷಮಾತ್ರಂ ಸ್ಯಾತ್ಪಿಪ್ಪಲೀಕರ್ಷಸಂಮಿತಾ || ೧೩ ||

ಅರ್ಧಕರ್ಷೋಯವಕ್ವಾರಃ ಕರ್ಷಯುಗ್ಮಂ ಚ ದಾಡಿನುಂ ||

ಏತಚ್ಚೂರ್ಣೈಕೃತಂ ಯುಂಜ್ಯಾದಷ್ಟಕರ್ಷಗುಡೇನಹಿ || ೧೪ ||

ಶಾಣಪ್ರಮಾಣಾಂಗುಟಿಕಾಂಕೃತ್ವಾ ನಕ್ರೇಣಧಾರಯೇತ್ ||

ಅಸ್ಯಾಃ ಪ್ರಭಾವಾತ್ಸರ್ವೇಸಿಕಾಸಾಯಾಂತ್ಯೇವ ಸಂಕ್ಷಯಂ || ೧೫ ||

ಗುಡಶುಂಠೀಶಿನಾಮುಸ್ತ್ಯಗುಟಿಕಾಂಧಾರಯೇನ್ಮುಖೇ ||

ಶ್ವಾಸಕಾಸೇಷು ಸರ್ವೇಷು ನಿಭೀತಂ ವಾಸಿಕೇವಲಂ || ೧೬ ||

ಮರಿಚಾದಿಗುಟಿಕ—ಮೆಣಸು ಎರಡು ತೊಲ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಎರಡು ತೊಲ, ಒಂದು ತೊಲ ಯವಕ್ವಾರ, ನಾಲ್ಕು ತೊಲ ದಾಳಿಂಬರೆಯ ಶಿಪ್ಪೆ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಚನ್ನಾಗಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಹದಿನಾರು ತೊಲ ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ, ಅರ್ಧ ತೊಲ ಪರಿ ಮಾಣದ ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಬಾಯಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಇದರಿಂದ ಎಲ್ಲಾ ಬಗೆಯ ಕೆಮ್ಮುಗಳೂ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುತ್ತವೆ.

ಗುಡವಟಿಕ—ಜಿಲ್ಲೆ, ಶುಂಠಿ, ಅಳಲೇಕಾಯಿ, ಭದ್ರಮುನೈ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಗುಳಿಗೆ ಕಟ್ಟಿ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡರೂ ಅಥವಾ ತಾರೇಕಾಯಿನ ತೊಪ್ಪೆಯೊಂದನ್ನೇ ಜಗಿದರೂ ಶ್ವಾಸಕಾಸಗಳು ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ಅಮಲಂಕ ನುಲಂಕುಷ್ಕಂ ಲಾಜಾಶ್ವ ವಟಿರೋಹಕಃ ||

ಏತಚ್ಚೂರ್ಣಸ್ಯ ಮಧುನಾಗುಟಿಕಾಂಧಾರಯೇನ್ಮುಖೇ || ೧೭ ||

ತೃಷ್ಣಾಂಪ್ರವೃದ್ಧಾಂಹಂತೈಷಾಮುಖಲೋಷಂಚದಾರುಣಂ ||

ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿ, ಕಮಲದ ಹುವ್ವು, ಚಂಗಲಕೋಸು, ಅಲದೆ ಮರದ ಕುಡಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಜೇನು ಸೇರಿಸಿ ಗುಳಿಗೆಮಾಡಿ ಬಾಯಿನಲ್ಲಿರಿಸುವುದರಿಂದ ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಬಾಯಿ ಒಣಗಿಹೋಗುವುದು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತವೆ.

ವಿಡಂಗಂನಾಗರಂತ್ಯಷ್ಣಾ ಪಥ್ಯಾಮಲವಿಭೀತಕಂ || ೧೮ ||

ವಬಾಗುಡೂಚೀಭಲ್ಲಾ ತಂಸದ್ವಿಷಂಚಾತ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||

ಏತಾನಿಸಮಭಾಗಾನಿಗೋಮೂತ್ರೇಣೈವಪೇಷಯೇತ್ || ೧೯ ||

ಗುಂಜಾಭಾಗುಟಿಕಾಕಾರ್ಯಾದ್ಯಾದಾದ್ರ್ವಕಜೈರಸೈಃ ||

ಏಕಾಮಜೀರ್ಣಗುಲ್ಮೇಷುದೈವಿಷೂಚ್ಯಾಂಪ್ರದಾಪಯೇತ್ || ೨೦ ||

ತಿಸ್ರಶ್ಚ ಸರ್ಪದಷ್ಟೇಷುಚತಸ್ತಸ್ಸನ್ನಿಪಾತಿಕೇ ||

ವಟೀಸಂಜೀವನಿನಾನ್ಮಾ ಸಂಜೀವಯತಿಮಾನವಂ || ೨೧ ||

ಸಂಜೀವಿನೀವಟಿ—ವಾಯವಿಡಂಗ, ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಅಳಲೇಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ, ತಾರೇಕಾಯಿ, ಬಜೆ, ಅಪ್ಪುತುಳ್ಳಿ, ಗೇರುಬೀಜ, ಶುದ್ಧವಾದ ವಿಷ (ವಸ್ತನಾಭಿ) ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಗುಲಗಂಜಿಯಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು, ಸಿದ್ಧವಾದ ಗುಳಿಗೆಯನ್ನು ಅಜೀರ್ಣ ಮತ್ತು ಗುಲ್ಮರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಒಂದನ್ನೂ ವಿಷೂಚಿ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಎರಡನ್ನೂ, ಸಾಗರಹಾವಿನಿಂದ ಕಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನಿಗೆ ಮೂರನ್ನೂ, ಸನ್ನಿಪಾತ ಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಹೊತ್ತಿಗೆ ನಾಲ್ಕನ್ನೂ ಈ ಪ್ರಕಾರ ಹಸಿ ಸುಂಟಿಯ ರಸದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಸಂಜೀವನವೆಂಬ ಸಿದ್ಧಾಪಧದಂತೆ ಇದು ರೋಗಗಳನ್ನು ಜಯಿಸುತ್ತದೆ.

ವ್ಯೋಷಾಮ್ಲವೇತಸಂಚವ್ಯಂಕಾಲೀಸಂಚಿತ್ರಕಂಠಥಾ ||

ಜೀರಕಂಠಿಂಠಿಡೀಕಂಚಪ್ರತ್ಯೇಕಂಕರ್ಷಭಾಗಿಕಂ || ೨೨ ||

ತ್ರಿಸುಗಂಧಂತ್ರಿಶಾಣಂಸ್ಯಾದ್ಗುಡಸ್ಯಾತ್ಯರ್ಷವಿಂತತಿಃ ||

ವ್ಯೋಷಾದಿಗುಟಿಕಾಸೇಯಂಪೀನಸತ್ವಾಸಕಾಸಜಿತ್

|| ೨೩ ||

ರುಚಿಸ್ವರಕರೀಖ್ಯಾಕಾಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಪ್ರಣಾಶಿನೀ ||

ವ್ಯೋಷಾದಿಗುಟಿಕ—ವ್ಯೋಷವೆಂದರೆ ಶುಂಠಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಮೆಣಸು, ಅನ್ನ ಪೇತಸವೆಂದರೆ ವೋಟೇಹುಳಿ, (ಪುಲ್ಲ ಪುಬ್ಬಲಿ) ಚವ್ಯವೆಂದರೆ ಮೆಣಸಿನಬಳ್ಳಿ, ತಾಳೀಸಪತ್ರೆ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರಿನ ತೊಪ್ಪ, ಜೀರಿಗೆ, ಹುಣಿಸೇಹಣ್ಣು, ಪ್ರತಿ ಯೊಂದು ಎರಡು ತೊಲವಷ್ಟು, ತ್ರಿಸುಗಂಧ (ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗಪತ್ರೆ, ಜಾಯಿ ವತ್ರಿ) ಒಂದೂವರೆ ತೊಲ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವೂಡಿ ಚೂರ್ಣದ ಜೊತೆಗೆ ಇಪ್ಪ ತ್ತು ಕರ್ಪವೆಂದರೆ ನಲವತ್ತು ತೊಲದಷ್ಟು ಬೆಲ್ಲ ಸೇರಿಸಿ ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡು ವುದು, ಇದರ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಪೀನಸ, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಇವುಗಳು ಗುಣ ಹೊಂದುತ್ತವೆ, ನಾಲಿಗೆಗೆ ರುಚಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ನೆಗೆಡೆಯನ್ನು ಹೋಗ ಲಾಡಿಸ ತ್ತದೆ

ಆಮೇಷುಸಗುಡಾಂಶುಂರೀಮಜೀರ್ಣೇಗುಡಪಿಪ್ಪಲೀಂ || ೨೪ ||

ಕೃಚ್ಛೇರೀರಗುಡಾದದ್ಯಾದರ್ಶಸ್ಸುಸಗುಡಾಭಯಾಂ ||

ಗುಡಚತುಷ್ಟಯಯೋಗ—ಆಮದೋಷದಲ್ಲಿ ಶುಂಠಿ ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಅಜೀರ್ಣದೋಷದಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹಿಪ್ಪಲಿಯನ್ನೂ ಕೊಡಬೇಕು. ಮೂತ್ರ ಹೊಯ್ಯುವುದು ಕಷ್ಟವಾಗಿ ಉರಿಯಾಗುತ್ತಿರುವಲ್ಲಿ ಜೀರಿಗೆ ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲ ವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಕೆರಳಿದಾಗ ಅಳಲಿಕಾಯಿ ಮತ್ತು ಬೆಲ್ಲ ವನ್ನು ಕೊಡುವುದು.

ವೃದ್ಧದಾರುಕಭಲ್ಲಾತಶುಂಠೀಚೂರ್ಣೇನಯೋಜಿತಃ || ೨೫ ||

ಮೋದಕಸ್ಸಗುಡೋಹನ್ಯಾತ್ ಸ್ವಡ್ವಿಧಾರ್ಶಕೃತಾಂಶುಜಂ ||

ವೃದ್ಧದಾರುವೆಂಬ ಮೂಲಿಕೆ, ಗೇರುಬೀಜ, ಶುಂಠಿಯ ಹುಡಿ, ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅನ್ನವುದರಿಂದ ಮೂಲ ವ್ಯಾಧಿ ಸಂಬಂಧವಾದ ಸಮಸ್ತ ನೋವನ್ನೂ ನಿವಾರಣಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಶುಷ್ಕಸೂರಣಚೂರ್ಣಕೃಭಾಗಾನ್ ದ್ವಾತ್ರಿಶದಾಹರೇತ್ || ೨೬ ||

ಭಾಗಾನ್ ಷೋಡಶತಿತ್ರಸ್ಯಶುಂಠ್ಯಾಭಾಗಚತುಷ್ಟಯಂ ||

ದ್ವಾಭಾಗಮರಿಚಸ್ಯಾಸಿಪರ್ವಣೈಕತ್ರಚೂರ್ಣಯೇತ್ || ೨೭ ||

ಗುಡೇನಸಿಂಧಿಕಾಂಕುರಾದರ್ಶಸಾಂನಾಶನೀಂಪರಾಂ ||

ಸೂರಣಸಿಂಧಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಚೂರ್ಣದ ಗೆಡ್ಡೆಯನ್ನು ಒಣಗಿಸಿ ಅದನ್ನು ಮೂವತ್ತೆರಡು ಭಾಗ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಹದಿನಾರು

ಭಾಗ, ಶುಂಠಿ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗ, ಮೆಣಸು ಎರಡು ಭಾಗ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ತಕ್ಕಷ್ಟು ಅಂದರೆ ಉತ್ತಮಾಣದಿಂದ ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ವಟಿಕಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬರೋಣದರಿಂದ ಸಮಸ್ತ ವಿಧಗಳಾದ ಅರ್ಶೋರೋಗಗಳು ಗುಣಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಸೂರಣೋವೃದ್ಧದಾರುಶ್ಚ ಭಾಗ್ಯೈಃಷೋಡಶಭಿಃಪೃಥಕ್ || ೨೮ ||
 ಮುಸಲೀಚಿತ್ರಕೌಜ್ಜೇಯಾವಷ್ಟಭಾಗಮಿತಾಪೃಥಕ್ ||
 ಶಿನಾವಿಭೀತಕೀಧಾತ್ರೀವಿಡಂಗನಾಗರಂಕಣಾ || ೨೯ ||
 ಭಲ್ಲಾತಃಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲತಾಲೀಸಂಚಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ ||
 ಚತುರ್ಭಾಗಪ್ರಮಾಣಾನಿತ್ವಗೇಲಾಮರಿಚಂತಥಾ || ೩೦ ||
 ದ್ವಿಭಾಗಮಾತ್ರಾಣಿಪೃಥಕ್ತತಸ್ತೈಕತ್ರಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||
 ದ್ವಿಗುಣೇನಗುಡೇನಾಥವಟಿಕಾನ್ಕಾರಯೇದ್ಬುಧಃ || ೩೧ ||
 ಪ್ರಬಲಾಗ್ನಿಕರಾವಿತೇತಥಾಶೋನಾಶನಾಃಪರಾಃ ||
 ಗ್ರಹಣೀಂವಾತಕಫಜಾಂಶ್ವಾಸಂಕಾಸಂಕ್ಷಯಾನುಯಂ || ೩೨ ||
 ಪ್ಲೀಹಾನಂಶ್ಲೀಪದಂಶೋಥಂಪ್ರಮೇಹಂಚಭಗಂದರಂ ||
 ನಿಹನ್ಯುಃಪತಿತಂವೃಷ್ಯಾಸ್ತಥಾಮೇಧ್ಯಾರಸಾಯನಾಃ || ೩೩ ||

ಸೂರಣವಟಿಕ—ಒಣಗಿದ ಚೂರ್ಣದ ಗೆಡ್ಡೆಯ ಚೂರ್ಣ, ಸಮುದ್ರಹಾಲೇ ಬಳ್ಳಿಯ ಚೂರ್ಣ ಇವೆರಡೂ ಹದಿನಾರು ಭಾಗ, ನೆಲದೊಗಿನ ಗೆಡ್ಡೆ, ಚಿತ್ರಮೂಲ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಎಂಟು ಭಾಗ, ಅಳಲೇಕಾಯಿ, ತಾರೆಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿ, ವಾಯವಿಡಂಗ, ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಗೇರುಬೀಜ, ಮೋಡಿ, ತಾಳೀ ಸಪತ್ರ ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗ, ಲವಂಗಪತ್ರ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಮೆಣಸು ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಎರಡೆರಡು ಭಾಗ, ಈ ರೀತಿ ಎಲ್ಲವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಚೂರ್ಣದ ಎರಡರಷ್ಟು ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ವಟಿಕಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳ ತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ವಟಿಕಗಳು ಜಠರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಮಾಡುತ್ತವೆ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತವೆ, ಗ್ರಹಣಿ ಎಂಬ ಭೇದಿಯು ವಾತ ಮತ್ತು ಕ್ಲೇಷ್ಮಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಉಂಟಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನೂ, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಕ್ಷಯರೋಗ, ಪ್ಲೀಹಾಭಿವೃದ್ಧಿ, ಕ್ಲೀಪದವೆಂಬ ಅನೇಕಾಲು, ಶೋಭೆ, ಪ್ರಮೇಹ ಭಗಂದರ, ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ತಲೆಕೂದಲು ಬೆಳ್ಳಗಾಗುವುದು, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತದೆ, ವೀರ್ಯವೃದ್ಧಿಮಾಡುತ್ತದೆ, ಪರಿ ಶುದ್ಧವಾದ ರಸಾಯನೌಷಧವಾಗಿಯೂ ಇದೆ, ಮೇಧ್ಯವೆಂದರೆ ಮೇಧಾಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ.

ತ್ರಿಫಲಾತ್ಮ್ಯೋಷಣಂ ಚ ವ್ಯಂಸಿಪ್ತಲೀಮೂಲಚಿತ್ರಕೌ ||
 ದಾರುನಾಕ್ಷಿಕಫಾತುಶ್ಚ ದಾರ್ವೀಮುಸ್ತಂನಿಡಂಗಳಕಂ || ೩೪ ||
 ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ಕರ್ಷಮಾತ್ರಾಣಿಸರ್ವದ್ವಿಗುಣಿತಂತಥಾ ||
 ಮಂಡೂರಂಚೂರ್ಣಯೇತ್ ಶುದ್ಧಂಗೋಮೂತ್ರೇಷ್ವ
 ಗುಣೇಕ್ಷಿಸೇತ್ || ೩೫ ||
 ಪಕ್ವಾಚವಟಕಾನ್ ಕೃತ್ವಾದದ್ಯಾತ್ರಕ್ರಾನುಸಾನತಃ ||
 ಕಾಮಲಾಸಾಂಡುಮೇಹಾರ್ಶಶೋಥಕುಷ್ಠಕಫಾಮಯಾನ್ || ೩೬ ||
 ಊರುಸ್ತಂಭಮಜೀರ್ಣಂ ಚ ಸ್ಲೀಹಾನಂ ನಾಶಯೇದಸಿ ||

ಮಂಡೂರವಟಕ-ತ್ರಿಫಲ (ಅಳಲೇಕಾಯಿ, ತಾರೇಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿ).
 ತ್ಯೂಷಣ (ಶುಂರಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು), ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬಳ್ಳಿ, ಮೋಡಿ,
 ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಮರಅರಿಸಿನ, ಸ್ವರ್ಣಮಾಕ್ಷಿಕಭಸ್ಮ, ದೇವದಾರೀಚಕ್ಕಿ, ಭದ್ರ
 ಮುಸ್ತಿ, ನಾಯವಿಡಂಗ, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ
 ಇವುಗಳ ಎರಡರಷ್ಟು ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿದ ಕಿಟ್ಟಿದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಎಂಟರಷ್ಟು
 ಅಂದರೆ ಕಿಟ್ಟಿದ ಚೂರ್ಣದ ಎಂಟರಷ್ಟು ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಪಕ್ವವಾಗು
 ವಂತೆ ಮಾಡಿ ವಟಕಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಮಜ್ಜೆಗೆಯ ಅನುಸಾನದಲ್ಲಿ
 ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಇದು ಕಾಮಾಲೆ, ಸಾಂಡುರೋಗ, ಮೇಹರೋಗ, ಮೂಲ
 ವ್ಯಾಧಿ, ಶೋಭೆ, ಕುಷ್ಠ, ಕಫದ ರೋಗಗಳು, ತೊಡೆ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು,
 ಅಜೀರ್ಣ, ಪ್ಲೀಹಾಭಿವೃದ್ಧಿ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಕ್ವಾದ್ರಾದ್ವಿಗುಣಿತಂ ಸರ್ಪಿಫೃತಾದ್ವಿಗುಣಿಸಿಪ್ತಲೀ || ೩೭ ||
 ಸಿತಾದ್ವಿಗುಣಿತಾತಸ್ಯಾಃ ಸ್ತೀರಂದೇಯಂ ಚ ತುರ್ಗುಣಂ ||
 ಚತುರ್ಜಾತಂ ಕ್ವಾದ್ರತುಲ್ಯಂ ಪಕ್ವಾಕುರ್ಯಾಚ್ಚ ನೋದಕಾನ್ || ೩೮ ||
 ಫಾತುಸ್ಥಾಂಶ್ಚ ಜ್ವರಾನ್ ಸರ್ವಾನ್ ಶ್ವಾಸಂ ಕಾಸಂ ಚ ಸಾಂಡುತಾಂ ||
 ಫಾತುಕ್ಷಯಂ ವಹ್ನಿಮಾಂದ್ಯಂ ಸಿಪ್ತಲೀನೋದಕೋಜಯೇತ್ ೩೯

ಸಿಪ್ತಲೀ ನೋದಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಜೇನುತುಪ್ಪವು ಒಂದು ತೂಕ
 ವೆಂದು ಫಾವಿಸಿದರೆ ಅದರ ಎರಡರಷ್ಟು ತುಪ್ಪವೂ ತುಪ್ಪದ ಎರಡರಷ್ಟು ಹಿಪ್ಪಲಿಯ
 ಚೂರ್ಣವೂ, ಹಿಪ್ಪಲೀ ಚೂರ್ಣದ ಎರಡರಷ್ಟು ಸಕ್ಕರೆಯೂ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ಹಸು
 ವಿನ ಹಾಲೂ, ಜೇನುತುಪ್ಪದಷ್ಟೇ ಚತುರ್ಜಾತಚೂರ್ಣ (ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗ
 ಚಕ್ಕಿ, ಲವಂಗಪತ್ರಿ, ನಾಗಕೇಸರಿ) ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಕ್ಕರಮಾಡಿ
 ನೋದಕಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಇದನ್ನು ಸೇವನೆ ಮಾಡೋ
 ಣದಿಂದ ಫಾತುಗತಗಳಾದ ಜ್ವರಗಳು ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಸಾಂಡುರೋಗ,
 ಫಾತುಕ್ಷಯ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಗುಣಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಚಂದ್ರಪ್ರಭಾವಚಾನುಸ್ತಂಭನಿಂಬಾನ್ಮತದಾರುಕಂ ||
 ಹರಿದ್ರಾತಿವಿಷಾದಾವೀರಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಚಿತ್ರಕೌ || ೪೦ ||
 ಧಾನ್ಯಕುತ್ರಿಫಲಾಚನ್ಯಂನಿಡಂಗಂಗಳಪಿಪ್ಪಲೀ ||
 ವೈಷಂಮಾಕ್ಷಿಕಧಾತುಶ್ಚದ್ವೈಕ್ಷ್ಣರೌಲನಣ್ತ್ರಯಂ || ೪೧ ||
 ಏತಾನಿಶಾಣನಾತ್ರಾಣಿಪ್ರತ್ಯೇಕಂಕಾರಯೇಷ್ಟುಧಃ ||
 ತ್ರಿವೃದ್ವಂತೀವತ್ರಕಂಚತ್ವಗೇಲಾನಂಶಲೋಚನಾ || ೪೨ ||
 ಪ್ರತ್ಯೇಕುಕರ್ಷಮಾತ್ರಾಣಿಕುರ್ಯಾದೇತಾನಿಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ||
 ದ್ವಿಕರ್ಷಂಹತಲೋಹುಸ್ಯಾಚ್ಚೈಷ್ಯುಷ್ಯಾರ್ಷಿತಾಭವೇತ್ || ೪೩ ||
 ಶಿಲಾಜತ್ವಷ್ಟೈಕರ್ಷಮಸ್ಯಾದಷ್ಟೈಕರ್ಷಾಶ್ಚಗುಗ್ಗುಲೋ ||
 ಏಭಿರೇಕತ್ರಸಂಕ್ಷುಣ್ಣೈಃಕರ್ತವ್ಯಾಗುಟಿಕಾಶುಭಾ || ೪೪ ||
 ಚಂದ್ರಪ್ರಭೇತಿವಿಖ್ಯಾತಾನರ್ವರೋಗಪ್ರಣಾಶಿನೀ ||
 ಪ್ರಮೋಹಾನ್ವಿಂಶತಿಕೃಚ್ಛ್ರಮೂತ್ರಾಘಾತಂತಧಾಶ್ಮರೀಂ || ೪೫ ||
 ವಿಬುಧಾಕಾಡಶೂಲಾನಿಮೋಹನಾಗ್ರಂಥಿಮುರ್ಬುಧಂ ||
 ಅಂತ್ರವೃದ್ಧಿಂಕಟೀರೂಲಂಶ್ವಾಸಂಕಾಸಂವಿಚರ್ಚಿಕಾಂ || ೪೬ ||
 ಅಂಡವೃದ್ಧಿಂತಥಾವಾಂಡುಂಕಾಮಲಾಂಚಹಲೀಯಕಂ ||
 ಕ-ಷ್ಣಾನ್ಯರ್ಥಾಂನಿಕಂಡೂಂಡಪ್ಲೀಹೋದರಭಗಂಸರಂ || ೪೭ ||
 ದಂತರೋಗಂನೇತ್ರೋಗಂಸ್ತ್ರೀಣಾಮಾರ್ತವಚಾಂರುಜಂ ||
 ಪುಂಸಾಂಸುಕ್ರಗೌರವದೋಷಾನ್ಮನಂದಾಗ್ನಿಮರುಚಿಂತಥಾ || ೪೮ ||
 ವಾಯುಂಸಿತ್ತಂಕಫಂಹವ್ಯಾಧ್ಯಲ್ಯಾವೃಷ್ಯಾರಸಾಯನೀ ||
 ಚಂದ್ರಪ್ರಭಾಯಾಂಕರ್ಷಸ್ತುಚತುಶ್ಯಾಣೋವಿಧೀಯತೇ || ೪೯ ||

ಚಂದ್ರಪ್ರಭಾಗುಟಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ — ಚಂದ್ರಪ್ರಭಾ ಎಂದರೆ ಕರ್ಪೂರ, ಬಜೆ, ಭದ್ರಮುಸೈ, ಚಿರಾಯಿತ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಸೇವದಾರೀಚಕ್ಕಿ, ಅರಿಸಿನ, ಅತಿಬಜೆ, ಮರಅರಿಸಿನ, ಮೋಡಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಧನಿಯ ತ್ರಿಫಲ (ಅಳಲೇಕಾಯಿ, ತಾರೇಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿ) ಕಾಡುಮೆಣಸಿನಬಳ್ಳಿ, ವಾಯುವಿಡಂಗ, ದೊಡ್ಡ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಷವೆಂದರೆ ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು, ಸ್ವರ್ಣವಾಕ್ಷಿಕಭಸ್ಮ, ಯವಕ್ಕಾರ, ಸರ್ಜಿಕ್ಕಾರ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಸೌವರ್ಚಲವಣ, ಬಿಡಲವಣ, ಈ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಒಂದೊಂದು ಶಾಣಪ್ರಮಾಣ ತಿಗಡೆ, ಜಾಪಾಳ, ಜಾಯಿಪತ್ರೆ, ಲವಂಗಪತ್ರೆ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಬಿದಿರುಪುಷ್ಪ ಇವುಗಳು ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷಪ್ರಮಾಣ ಎರಡು ಕರ್ಷ ಲೋಹಭಸ್ಮ, ನಾಲ್ಕು ಕರ್ಷಪ್ರಮಾಣ ಖಂಡಸಕ್ಕರೆ, ಎಂಟು ಕರ್ಷ ಶಿಲಾಜಿತು, ಗುಗ್ಗುಲ ಎಂಟು ಕರ್ಷ, ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ

ಜನ್ಮಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿ, ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದರ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಇಪ್ಪತ್ತು ವಿಧವಾದ ಮೇಹರೋಗ, ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ, ಮೂತ್ರಾಘಾತ, ಮೂತ್ರದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲು ತಡೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅಧೋವಾತ ಮತ್ತು ಮಲಸಹ ತಡೆದುಹೋಗುವುದು, ಹೊಟ್ಟೆಯ ಬ್ಬರ, ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆ, ಮೇಹನವೆಂದರೆ ಶಿಶ್ನಕ್ಕೆ ಸಂಭವಿಸತಕ್ಕ ಉಪಶಂಖ ದಿ ಸ್ತ್ರೀರೋಗಗಳು, ಗಂಟೆಗಳು, ಅರ್ಬುದವೆಂಬ ಬಾವು, ವೃಷಣದಲ್ಲಿ ಕರುಳು ಇಳಿಯುವುದು, ಸೊಂಟಿಶೂಲೆ, ಶ್ವಾಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಇಸಬು, ತಡೆದು ಬಾಶುಕೊಳ್ಳುವ ವಾಯು, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಕಾಮಾಲೆ ರೋಗ, ಹಲೇಮಕವೆಂಬ ಒಂದೆ. ಒಗೆಯ ಕಾಮಾಲೆ, ಕುಪ್ಪರೋಗಗಳು, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಮೃನವೆ. ಪ್ಲೀಹೋದರವೆಂಬ ಉದರ, ಭಗಂದರವೆಂಬ ವ್ರಣ, ದಂತರೋಗಗಳು, ನೇತ್ರರೋಗಗಳು, ಹೆಂಗಸರ ಮುಟ್ಟಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ ರೋಗಗಳು, ಶುಕ್ರದೋಷಗಳು, ಅಗ್ನಿವ್ಯಾಂಧ್ಯ, ಅರುಚಿ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗುಣಿಸುತ್ತದೆ. ನಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫ, ಇವುಗಳ ಪ್ರಕೋಪವನ್ನೂ ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ, ಶರೀರಕ್ಕೆ ಬಲವನ್ನು ತೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ, ಶುಕ್ರವೃದ್ಧಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ರಸಾಯನವಾಗಿಯೂ ಇದೆ, ಇದಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರಪ್ರಭಾಗುಗ್ಗಲವೆಂದೂ, ಗುಟೆ ಎಂದೂ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ವ್ಯವಹರಿಸಿದೆ.

ಯಮಾನಿ ಜೀರಕಂಧಾನ್ಯಂಮರಿಚಂಗಿರಿಕರ್ಣಿಕಾ ||

ಅಜನೋದೋವಕುಂಜೀಚಚತುಶ್ಯಾಣಾಃಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ || ೫೦ ||

ಹಿಂಗುಷಟ್ ಶಾಣಿಕಂಕಾರ್ಯಂಕರ್ನಾ ರಾಲವಣಪಂಚಕಂ ||

ತ್ರಿವೃಚ್ಛಾಪ್ಲಮಿತ್ರೈಶ್ಯಾಣೈಃಪ್ರತ್ಯೇಕಂಕಲ್ಪಯೇತ್ಸುಧೀಃ || ೫೧ ||

ದಂತೀಶರೀಪೌಷ್ಕರಂಚವಿಡಂಗಂದಾಡಿಮಂಠಿನಾ ||

ಚಿತ್ರೋಮ್ಲ ನೇತಸಃಶುಂಠೀಶಾಣೈಃಪ್ಲೋಡಶಭಿಃಪೃಥಕ್ || ೫೨ ||

ಬೀಜಪೂರರಸೇನೈಷಾಂಗುಟಿಕಾಂಕ್ವಾಯೇದ್ವೃಧಃ ||

ಘೃತೇನಪಯಸಾಮದ್ಯೈರಮ್ಲೈರುಷ್ಣೋದಕೇನವಾ || ೫೩ ||

ಪಿಬೇತ್ಕಾಂಕಾಯನಪ್ರೋಕ್ತಾಂಗುಟಿಕಾಂಗುಲ್ಮನಾಶನೀಂ ||

ಮದ್ಯೇನವಾತಿಕಂಗುಲ್ಮಂಗೋಕ್ಷೀರೇಣಚಪೈತ್ರಿಕಂ || ೫೪ ||

ಮೂತ್ರೇಣಕಫಗುಲ್ಮಂಚದಶಮೂತ್ರೈಸ್ತ್ರೀದೋಷಜಂ ||

ಉಷ್ಣೀದುಗ್ಧೈನಾಂರೀಣಾಂರಕ್ತಗುಲ್ಮಂವಿನಾಶಯೇತ್ || ೫೫ ||

ಹೃದ್ರೋಗಂಗ್ರಹಣೀಂಶೂಲಂಕ್ರಿಮಿನಾಶಾರ್ಪಿಸಿನಾಶಯೇತ್ ||

ಕಂಠಾಯನ ಗುಟೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ— ಮೋವು, ಜೀರಿಗೆ, ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಮೆಣಸು, ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆ ಬೇರಿನ ತ್ವಕ್ಕು, ಕುರಾಸಾನಮೋವು, ಕರೀಜೀರಿಗೆ, ಇವುಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ನಾಲ್ಕು ನಾಲ್ಕು ಶಾಣ ಪರಿಮಾಣ, ಇಂಗು ಅರುಶಾಣ ಪರಿ

ಮಾಣ, ಯವಕ್ಷಾರ, ಸರ್ಪಕ್ಷಾರ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಸನ್ನರ್ಚಲವಣ, ಬಿಡಲವಣ, ಸಮುದ್ರಲವಣ, ಚೌಳುಪ್ಪು, ತಿಗಡೆ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಎಂಟು ಶಾಣ ಪರಿಮಾಣ. ಜಾಪಾಳ, ಕಚೋರ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ವಾಯುವಿಡಂಗ, ದಾಳಿಂಬವ ಶಿಪ್ಪೆ, ಅಳಲೇಕಾಯಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಮೋಟೆಹುಳಿ, ಶುಂಠಿ ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಹದಿನಾರು ಶಾಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾದಲದ ಹೆಣ್ಣಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರದು ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು. ಈ ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ತುಪ್ಪದೊಡನಾಗಲಿ, ಹಾಲಿನೊಡನಾಗಲಿ, ಹುಳಿಯಾದ ಮದ್ಯಗಳೊಡನಾಗಲಿ, ಬಿಸಿನೀರಿನೊಡನಾಗಲಿ ತೆಗದುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಗುಲ್ಮರೋಗವು ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಕಾಂಕಾಯನನೆಂಬ ಋಷಿಯು ತನ್ನ ಅನುಭವಮೂಲಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾಂಕಾಯನಗುಟಿಕಾ ಎಂಬದಾಗಿಯೇ ಹೆಸರು ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಮದ್ಯದೊಡನೆ ಈ ಗುಟಿಕೆಯನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರೆ ವಾತಗುಲ್ಮವನ್ನೂ, ಹಸುವಿನ ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಪಿತ್ತಗುಲ್ಮವನ್ನೂ, ಮೂತ್ರದೊಡನೆ ಕಫಗುಲ್ಮವನ್ನೂ, ದಶಮೂಲಕಷಾಯದೊಡನೆ ತ್ರಿದೋಷಜನ್ಯಗುಲ್ಮವನ್ನೂ, ಮೊಂಟಿಯ ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಬರುವ ರಕ್ತಗುಲ್ಮವನ್ನೂ, ಹೃದಯರೋಗ, ಗ್ರಹಣಿ ಎಂಬ ಭೇದಿ, ಶೂಲೆ, ಕ್ರಿಮಿರೋಗಗಳು, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಈ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹಾರ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ನಾಗರಂಪಿಪ್ಪಲೀಚವ್ಯಂಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಚಿತ್ರಕಾ || ೫೬ ||
 ಭೃಷ್ಣಂಹಿಂಗ್ಯಜಮೋದಾಚಸರ್ಪಪೋಜೀರಕದ್ವಯಂ ||
 ರೇಣುಕೇಂದ್ರಯನಾಪಾತಾವಿಡಂಗಂಗಜಪಿಪ್ಪಲೀ || ೫೭ ||
 ಕಟುಕಾತಿವಿಷಾಭಾರ್ಗೀವಚಾಮೂರ್ವೇತ್ರಿಭಾಗತಃ ||
 ಪ್ರತ್ಯೇಕಂಶಾಣಕಾನಿಸ್ಕುದ್ರವ್ಯಾಣೇಮಾನಿನಿಂಶತಿಃ || ೫೮ ||
 ದ್ರವ್ಯೇಭ್ಯಸ್ಸಕಲೇಭ್ಯಶ್ಚ ತ್ರಿಫಲಾದ್ವಿಗುಣಾಭವೇತ್ ||
 ಏಭಿಶ್ಚಾರ್ಣೇಕೃತ್ಯೈಸ್ಸವೈಸ್ಸಮೋದೇಯಶ್ಚ ಗುಗ್ಗುಲುಃ || ೫೯ ||
 ವಂಗಂರೌಪ್ಯಂಚನಾಗಂಚಲೋಹಸಾರಸ್ತಥಾಭ್ರಕಂ ||
 ಮಂಡೂರಂರಸಸಿಂದೂರಂಪ್ರತ್ಯೇಕಂಪಲಸಮ್ನಿತಂ || ೬೦ ||
 ಗುಡಪಾಕಸಮಂಕೃತ್ವಾ ಇಮಂದದ್ಯಾದ್ಯಥೋಚಿತಂ ||
 ಏಕಪಿಂಡಂತತಃಕೃತ್ವಾಧಾರಯೇದ್ಧೃತಭಾಜನೇ || ೬೧ ||
 ಗುಟಿಕಾಶ್ಶಾಣಮಾತ್ರಾಸ್ತು ಕೃತ್ವಾಗ್ರಾಹ್ಯಾಯಥೋಚಿತಾಃ ||
 ಗುಗ್ಗುಲುರೋಗರಾಜೋಯಂತ್ರಿದೋಷಘ್ನೋರಸಾಯನಃ || ೬೨ ||
 ಮೃಥುನಾಹಾರಪಾನಾನಾಂತ್ಯಾಗೋನೈವಾತ್ರವಿದ್ಯತೇ ||
 ಸರ್ವಾನ್ವಾತಾಮಯಾನ್ಯುಷ್ಣಾಶರ್ಶಾಂಸಿಗ್ರಹಣೀಗದಂ || ೬೩ ||
 ಪ್ರಮೇಹಂವಾತರಕ್ತಂಚನಾಭಿತೂಲಂಭಗಂದರಂ ||

ಉದಾವರ್ತಂಕ್ಷಯಂಗುಲ್ಮಮಪಸ್ಪಾರಮುರೋಗ್ರಹಂ || ೬೪ ||
 ಮಂದಾಗ್ನಿಂಶ್ವಾಸಕಾಸಂಚನಾಶಯೇದರುಚಿಂತಥಾ ||
 ರೇತೋದೋಷಹರಃಪುಂಸಾಂರಜೋದೋಷಹರಃಸ್ತ್ರಿಯಾಂ || ೬೫ ||
 ಪುಂಸಾಮಪತ್ಯಜನಕೋನಂಧ್ಯಾನಾಂಗರ್ಭದಸ್ತಥಾ ||
 ರಾಸ್ನಾದಿಕ್ಷಾಫಸಂಯುಕ್ತೋವಿವಿಧಂಹಂತಿನಾರುತಂ || ೬೬ ||
 ಕಾಕೋಲ್ಯಾದಿಶೃತಾತ್ರಿತ್ವಂಕಫಮಾರಗ್ನಧಾದಿನಾ ||
 ದಾರ್ವೀಶೃತೇನಮೇಹಾಂಶ್ಚಗೋಮೂತ್ರೇಣಚಪಾಂಡುತಾಂ || ೬೭ ||
 ಮೇದೋವೃದ್ಧಿಂಚಮಧುನಾಕುಷ್ಠಂನಿಂಬಶೃತೇನಚ ||
 ಛಿನ್ನಾಕ್ಷಾಫೇನನಾತಾಸ್ರಂಶೋಥಶೂಲಂಕಣಾಶೃತಾತ್ || ೬೮ ||
 ಪಾಟಿಲಾಕ್ಷಾಫಸಹಿತೋವಿಷಂಮೂಷಕಜಂಜಯೇತ್ ||
 ತ್ರಿಫಲಾಕ್ಷಾಫಸಹಿತೋನೇತ್ರಾರ್ತಿಕಂಹಂತಿದಾರುಣಾಂ || ೬೯ ||
 ಪುನರ್ನವಾದಿಕ್ಷಾಫೇನಹನ್ಯಾತ್ಸರ್ವೋದರಾಣ್ಯಪಿ ||

ಯೋಗರಾಜ ಗುಗ್ಗುಳವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ—ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬಳ್ಳಿ, ಮೋಡಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹುರಿದ ಇಂಗು, ಮೋವಿನಕಾಳು, ಸಾಸುವೆ, ಬಿಳಿ ಜೇರಿಗೆ, ಕಪ್ಪು ಜೇರಿಗೆ, ರೇಣುಕ, ಕೊಡಸದ ಬೀಜ, ಅಗುಳುಸುಂಟೆ, ವಾಯುವಿಡಂಗ, ದೊಡ್ಡಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕಟು ರೋಹಿಣಿ, ಅತಿಬಜೆ, ಗಂಟುಲರಂಗಿ, ಬಜ, ಕುರಟೆಗೆ, ಈ ಇವುತ್ತು ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದು ಶಾಣ ಪರಿಮಾಣ ಈ ಎಲ್ಲಾ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಎರಡ ರಷ್ಟು ತ್ರಿಫಲ (ಅಳಲೆ, ತಾರೆ, ನೆಲ್ಲಿ) ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೂಡಿಸಿ ಕುಟ್ಟಿ ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಿ ವಸ್ತ್ರಗಳಿಗತಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರಷ್ಟೇ ಗುಗ್ಗುಳವನ್ನು ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಸಬೇಕು. (ವಂಗಭಸ್ಮ, ನಾಗಭಸ್ಮ, ಲೋಹಭಸ್ಮ, ಅಭ್ರಕಭಸ್ಮ, ಕಿಟ್ಟ, ರಸಸಿಂಧೂರ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದು ಪಲದಷ್ಟನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು) ವರಳಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿ ಒಂದು ಮುದ್ದೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಇರಿಸಬೇಕು, ಒಂದು ಶಾಣ ಪ್ರಮಾಣ ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಜೇರ್ಣವಾಗುವಷ್ಟು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಬರಬೇಕು, ಇದಕ್ಕೆ ಯೋಗರಾಜಗುಗ್ಗುಳವೆಂದ್ನು ಹೆಸರು, ತ್ರಿದೋಷಗಳ ಪ್ರಕೋಪವನ್ನೂ ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ, ರಸಾಯನವಾಗಿರುತ್ತದೆ, ಇದನ್ನು ಸೇವಿಸುವಾಗ್ಯೈ ಸ್ತ್ರೀಸಂಗವಾಗಲಿ ಮಧ್ಯ ಮಾಂಸಗಳನ್ನಾಗಲಿ ಬಿಡಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ, ಸಮಸ್ತ ವಿಧಗಳಾದ ವಾತರೋಗಗಳನ್ನೂ, ಕುಷ್ಠ, ರೋಗಗಳನ್ನೂ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನೂ, ಗ್ರಹಣೆ ಎಂಬ ಭೇದಿಯನ್ನೂ, ಮೇಹ ರೋಗವನ್ನೂ, ವಾತರಕ್ತವೆಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ವ್ರಣರೋಗವನ್ನೂ, ಹೊಕ್ಕು

ಈ ಹತ್ತರ ಬರುವ ಶಾಲೆಯನ್ನೂ, ಭಗಂದರವೆಂಬ ವ್ರಣವನ್ನೂ, ಉದಾವರ್ತ
ವೆಂಬ ವಾತರೋಗವನ್ನೂ, ಕ್ಷಯರೋಗ, ಗುಲ್ಮಗಳು, ಅಪಸ್ಮಾರ, ಹೊಕ್ಕಳಿವೆ
ಹತ್ತರ ಹಿಡಿದಂತಾಗುವುದು, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಅರುಚಿ, ಇವು
ಗಳನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತದೆ, ಪುರುಷರ ಶುಕ್ರದೋಷಗಳನ್ನೂ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ರಜೋ
ದೋಷಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡಿ ಪುತ್ರಸಂತಾನವುಂಟಾಗಲು ಅವಕಾಶ ಕೊಡುತ್ತದೆ
ಬಂಜೆಯರಾದ ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದದ್ದು, ಬಂಜೆತನವನ್ನು ನಿವಾರಣೆ
ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಗರ್ಭೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಸಹಾಯಮಾಡುತ್ತದೆ, ಈ ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು
ರಾಸ್ತಾದಿಕ್ವಾಧದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸಿದರೆ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ವಾತವ್ಯಾಧಿ
ಗಳನ್ನೂ ಶಮನಪಡಿಸುತ್ತದೆ, ಕಾಕೋಲ್ಯಾದಿಗಣಕ್ವಾಧದೊಡನೆ ಸೇವಿಸಿದರೆ ಪಿತ್ತ
ಜನ್ಯವ್ಯಾಧಿಗಳನ್ನೂ, ಅರಗ್ಯಧಾದಿಕ್ವಾಧದೊಂದಿಗೆ ಸೇವಿಸಿದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮವ್ಯಾಧಿ
ಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ, ಅರಿಸಿನದ ಕಷಾಯದೊಡನೆ ಮೇಹರೋಗಗಳನ್ನೂ, ಗೋ
ಮೂತ್ರದೊಡನೆ ಪಾಂಡುರೋಗವನ್ನೂ, ಜೇನುತುಪ್ಪದೊಡನೆ ಮೇದೋರೋಗ
ವನ್ನೂ (ಬೊಜ್ಜು ಬೆಳೆಯುವುದು) ಬೇವಿನ ಪಟ್ಟಿಯ ಕಷಾಯದೊಡನೆ ಕುಷ್ಠ
ಗಳನ್ನೂ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯ ಕಷಾಯದೊಡನೆ ವಾತರಕ್ತ ರೋಗವನ್ನೂ, ದೇಹವ
ಯಾವುದಾದರೂ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಶೋಭೆಯನ್ನೂ ಮತ್ತು ಶಾಲೆ
ಯನ್ನೂ ಕಡಮೆಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಪಿಪ್ಪಲಿಯ ಕಷಾಯದೊಂದಿಗೂ, ಪಾದರಿ
ಚಕ್ಕೆಯ ಕಷಾಯದೊಡನೆ ಇಲಿಯ ವಿಷವನ್ನೂ, ತ್ರಿಫಲಾ ಕಷಾಯದೊಡನೆ
ನೇತ್ರರೋಗಗಳನ್ನೂ, ಕೊಮ್ಮೆ ಬೇರಿನ ಕಷಾಯದೊಡನೆ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ
ಉದರವ್ಯಾಧಿಯನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ.

ತ್ರಿಫಲಾಯಾಸ್ತ್ರಯಃ ಪ್ರಸ್ಥಾಃ ಪ್ರಸ್ಥೈಕಾಚಾಮೃತಾಭವೇತ್ | ೨೦ |
ಸಂಕುಟೈಲೋಹಪಾತ್ರೇಣ ಸಾರ್ಧದ್ರೋಣಾಂಬುನಾಪಚೇತ್ ||

ಜಲಮುರ್ಧಶೃತಂ ಜ್ಞಾತ್ವಾಗ್ನಿಹೀಯಾದ್ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತಂ || ೨೧ ||

ತತಃ ಕ್ವಾಥೇಕ್ಷಿಪೇತ್ ಶುದ್ಧಂಗುಗ್ಗುಲಂ ಪ್ರಸ್ಥಸಮ್ನಿತಂ ||

ಪುನಃ ಪಚೇದಯಃ ಪಾತ್ರೇದನ್ಯಾಸಂಘರ್ಷಯೇನ್ನುಹುಃ || ೨೨ ||

ಸಾಂದ್ರೀಭೂತಂ ತತೋ ಜ್ಞಾತ್ವಾಗುಡಸಾಕಸನಾಕೃತಿಂ ||

ಚೂರ್ಣೇಕೃತ್ಯತಸ್ತತ್ರದ್ರವ್ಯಾಣೀನಾನಿನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ || ೨೩ ||

ತ್ರಿಫಲಾದ್ವಿಪಲಾಜ್ಞೇಯಾಗುಡೂಚೀಪಲಿಕಾಮತಾ ||

ಷಡಕ್ಷಂತ್ಯೂಷಣಿಂ ಪ್ರೋಕ್ಷಂತಿ ದಂಧಂಗಾನಾಂ ಪಲಾರ್ಧಕಂ || ೨೪ ||

ದಂತೀಕರ್ಷಮಿತಾಕಾರ್ಯಾತ್ರಿವೃತ್ಯರ್ಷಮಿತಾಸ್ತೃತಾ ||

ತತಃ ಪಿಂಡೀಕೃತಂ ಸರ್ವಂ ಘೃತಪಾತ್ರೇನಿನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ || ೨೫ ||

ಗುಟಿಕಾಶ್ಯಾಣನಾತ್ರೇಣಯುಂಜ್ಯಾದ್ಧೋಷಾದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ||

ಅನುಪಾನೇಭಿಷಗ್ಧ್ಯಾತ್ಯೋಷ್ಣಂನೀರಂಪಯೋಥವಾ || ೭೬ ||

ಮಂಜಿಷಾದಿಶ್ವತಂವಾಸಿಯುಕ್ತಿಯುಕ್ತಮುತಾಪರಂ ||

ಜಯೇತ್ಸರ್ವಾಣಕುಷ್ಠಾನಿನಾತರಕ್ತಂತ್ರಿದೋಷಜಂ || ೭೭ ||

ಸರ್ವವ್ರಣಾನಿಗುಲ್ಮಾನಿಪ್ರಮೇಹಸಿದಿಕಾಂಸ್ತಥಾ ||

ಪ್ರಮೇಹೋದರಮಂದಾಗ್ನಿಕಾಸಶ್ವಯಥುಪಾಂಡುಜಾನ್ || ೭೮ ||

ಹಂತಿಸರ್ವಾಮಯಾನ್ನಿತ್ಯಮುಪಯುಕ್ತೋರಸಾಯನಃ ||

ಕೌಶೇರಕಾಭಿಧಾನೋಯಂಗುಗ್ಗುಲುಃಕಾಂತಿಕಾರಕಃ || ೭೯ ||

ವಾಸಾದಿನಾನೇತ್ರಗದಾನ್ಗುಲ್ಮಾದೀನ್ವರುಣಾದಿನಾ ||

ಕ್ಷಾಛೇನಖದಿರಸ್ಯಾಪಿವ್ರಣಕುಷ್ಠಾನಿನಾಶಯೇತ್ || ೮೦ ||

ಅಮ್ಲಂತೀಕ್ಷ್ಣಮಜೀರ್ಣಂಚವ್ಯಾಯಾಮಂಶ್ರಮಮಾತಪಂ ||

ಮದ್ಯಂರೋಷಂತ್ಯಜೇತ್ಸಮ್ಯಗ್ಗುಣಾರ್ಥಿಪುರಸೇವಕಃ || ೮೧ ||

ಕೌಶೇರಗುಗ್ಗುಳವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ—ತ್ರಿಫಲ (ಅಳರೆ, ತಾರೆ, ನೆಲ್ಲಿ,) ಮೂರು ಪ್ರಸ್ಥ ಪರಿಮಾಣ, ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೂವರೆ ದ್ರೋಣ ಪರಿಮಾಣ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸುವುದು, ಮುಕ್ಕಾಲು ದ್ರೋಣ ನೀರು ಉಳಿಯುವಷ್ಟು ಕಷಾಯ ಕಾಯ್ದು ಬತ್ತಿದ ಮೇಲೆ ಬಚ್ಚೆಯಲ್ಲಿ ಶೋಧಿಸಿ ಚರಟವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಿಸಾಡಿ ಕಷಾಯವನ್ನು ಪುನಶ್ಚ ಅದೇ ಪಾತ್ರಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಆ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥಪರಿಮಾಣ ಗುಗ್ಗುಳವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸೌಟಿನಿಂದಲೇ ತಿರುವುತ್ತ ಕಾಯಿಸುವುದು, ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕದಷ್ಟು ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ವಸ್ತುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ವಸ್ತ್ರಗಾಳತಮಾಡಿ ಹಾಕಬೇಕು. ವಸ್ತುಗಳ್ಯಾವುವೆಂದರೆ—ತ್ರಿಫಲ ಎರಡು ಪಲ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಒಂದು ಪಲ, ತ್ಯೂಷಣ (ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು) ಆರು ಅಕ್ಷಪರಿಮಾಣ ಅಂದರೆ ಆರು ಕರ್ಷ, ವಾಯವಿಡಂಗ ಅರ್ಧಪಲ, ಜಾಪಾಳ ಒಂದು ಕರ್ಷ, ತಿಗಡೆ ಒಂದು ಕರ್ಷ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಹಾಕಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ಒಂದು ಮುದ್ದೆಯಾಗಿ ಮಾಡಿ ತುಪ್ಪದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ದೋಷಪ್ರಕೋಪವನ್ನು ಪದ್ಯಾಲೋಚಿಸಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಶಾಣ ಪ್ರಮಾಣ ಮೊದಲು ಗುಳಿಗೆಮಾಡಿ ವೈದ್ಯನು ಅನುಭವದಿಂದ ಕೊಡಬೇಕು, ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಬಿಸಿ ಫೀರನ್ನಾಗಲಿ ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ಹಾಲನ್ನಾಗಲಿ ಕೊಡಬೇಕು, ಮಂಜಿಷಾದಿ ಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಯುಕ್ತವಾದ ಇತರ ವಿಧವಾದ ಯಾವ ಅನುಪಾನ

ವನ್ನಾಗಲಿ ವೈದ್ಯರು ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು, ಇದರಿಂದ ಸಮಸ್ತ ವಿಧಗಳಾದ ಕುಷ್ಠಗಳೂ, ತ್ರಿದೋಷ ಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ವಾತರಕ್ತರೋಗವೂ, ಸಮಸ್ತ ವಿಧಗಳಾದ ವ್ರಣಗಳೂ, ಗುಲ್ಮಗಳೂ, ಮೇಹವ್ರಣಗಳು, ಮೇಹರೋಗ, ಉದರ ರೋಗಗಳು, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಕೆಮ್ಮು, ಶೋಭೆ, ಪಾಂಡುರೋಗ ಇನ್ನೂ ಇಂತಹ ಅನೇಕ ರೋಗಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ರಸಾಯನವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ದೇಹಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ, ವಾಸಾದಿಗಣಕೃಷ್ಣಧರ್ಮೋಷನೆ ಸೇವಿಸೋಣದ ರಿಂದ ನೇತ್ರರೋಗಗಳನ್ನೂ, ವರುಣಾದಿಗಣಕೃಷ್ಣಧರ್ಮೋಷನೆ ಗುಲ್ಮಗಳನ್ನೂ, ಜಾಲಿತೋಷ್ಣೆಯ ಕಷಾಯದೂಷನೆ ವ್ರಣಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಕುಷ್ಮರೋಗವನ್ನೂ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಗುಗ್ಗುಳವನ್ನು ಸೇವಿಸುವಾಗ್ಯ ಹುಳಿ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಅರ್ಜೀರ್ಣವಾಗುವಂತಹ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ, ಉಷ್ಣ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ, ವ್ಯಾಯಾ ಮಮಾಡುವುದನ್ನೂ, ಶ್ರಮಪಟ್ಟು ಕೆಲಸಮಾಡುವುದನ್ನೂ, ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದನ್ನೂ, ಮದ್ಯಪಾನಮಾಡುವುದನ್ನೂ, ಸಿಟ್ಟು ಮಾಡುವುದನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡಬೇಕು.

ತ್ರಿಫಲಂತ್ರಿಫಲಾಚೂರ್ಣಂಕೃಷ್ಣಾಚೂರ್ಣಂಪಲೋನ್ನಿತಂ ||

ಗುಗ್ಗುಲಂಪಾಂಚವಲಿಕಂಕೋದಯೇತ್ಸರ್ವಮೇಕತಃ || ೮೨ ||

ತತಸ್ತುಗುಟಿಕಾಂಕೃತ್ವಾಪ್ರಯುಂಜ್ಯಾದ್ಧೃಷೇಕ್ಷಯಾ ||

ಭಗಂದರಂಗುಲ್ಮಲೋಥಾವಶಾರ್ಫಂಸಿಚವಿನಾಶಯೇತ್ || ೮೩ ||

ತ್ರಿಫಲಗುಗ್ಗುಲು—ತ್ರಿಫಲಚೂರ್ಣ ಮೂರು ಪಲ ಪ್ರಮಾಣ, ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಚೂರ್ಣ ಒಂದು ಪಲ, ಗುಗ್ಗುಳ ಐದು ಪಲ ಇವಿಷ್ಟನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ ಕೊಂಚ ಸೇರಿಸಿ ಮಿದ್ದೆ ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಜೀರ್ಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬರುವುದು, ಇದರಿಂದ ಭಗಂ ದರ, ಗುಲ್ಮ, ಶೋಧ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಇವುಗಳು ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ಅಷ್ಟಾವಿಂಶತಿಸಂಖ್ಯಾನಿಪಲಾನ್ಯಾನೀಯಗೋಕ್ಷುರಾತ್ ||

ವಿಪಚೇತ್ಪಡ್ಗುಣೇನೀರೇಕ್ಷಾಭೋಗ್ರಾಹ್ಯೋರ್ಧಲೋಷಿತಃ || ೮೪ ||

ತತಃಪುನಃಪಚೇತ್ತತ್ಪುರಂಸಪ್ತಪಲಂಕ್ಷಿಪೇತ್ ||

ಗುಡಸಾಕಸಮಾಕಾರಂಜ್ಞಾತ್ವಾತತ್ರವಿನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ || ೮೫ ||

ತ್ರಿಕಟುತ್ರಿಫಲಾಮುಸ್ತಂಚೂರ್ಣಿತಂಪಲಸಪ್ತಕಂ ||

ತತಃಪಿಂಡೀಕೃತಸ್ಯಾಗ್ನಿಗುಟಿಕಾಮುಖಯೋಜಿತಾ || ೮೬ ||

ಹನ್ಯಾತ್ಪ್ರಮೇಹಂಕೃಚ್ಛ್ರಂಚಪ್ರದರಂಮೂತ್ರಘಾತಕಂ ||

ಜಾತಾಸ್ತ್ರಂವಾತರೋಗಾಂಶ್ಚ ಶುಕ್ರದೋಷಂತಥಾಶ್ವರೀಂ || ೮೭ ||

ಗೋಕ್ಷುರಾದಿಗುಗ್ಗುಳವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು ಪಲ ಪರಿಮಾಣ ಅನೆನೆಗಲು ಮುಳ್ಳನ್ನು ಅರಿಸಿಕೊಂಡು ತಂದು ಅದರ ಆರರಷ್ಟು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಷಾಯವಿಟ್ಟು ಅರ್ಧಭಾಗ ನೀರು ನಿಲ್ಲುವಷ್ಟು ಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಇಳಿಸಿ ಕೊಂಡು ಅದರಲ್ಲಿ ಏಳು ಪಲ ಶುದ್ಧವಾದ ಗುಗ್ಗುಳವನ್ನು ಹಾಕಿ ಮತ್ತೆ ಒಲೆಯ ಮೇಲಿರಿಸಿ ಕಾಯಿಸುವುದಕ್ಕಪಕ್ರಮಿಸಿ ಪಾಕವು ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕದ ಹದಕ್ಕೆ ಬಂದ ದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ತ್ರಿಕಟು (ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು), ತ್ರಿಫಲ (ಅಳಲೆ, ತಾರೆ, ನೆಲ್ಲಿ), ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಈ ಏಳು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಒಂದೊಂದು ಪಲದಷ್ಟು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ಮುದ್ದೆಯಾಗಿ ಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಜೀರ್ಣಬಲವನ್ನು ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಿಕೊಂಡು ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಮೇಹರೋಗ, ಮೂತ್ರ ಕೃಚ್ಛ್ರ, ಅಸ್ತಗ್ಧರ, ಮೂತ್ರಘಾತ, ವಾತರಕ್ತ, ವಾತರೋಗಗಳು, ಶುಕ್ರದೋಷ, ಅಶ್ಮರಿ (ಎಂದರೆ ಮೂತ್ರದೊಳಗಿನ ಕಲ್ಲು) ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ತ್ರಿಫಲಾಷ್ಟಪಲಾಕಾರ್ಯಾಭಿಲ್ಲಾ ತಂಚಚತುಷ್ಟಲಂ ||

ಬಾಕುಚೀಪಂಚಪಲಿಕಾವಿಡಂಗಾನಾಂಚತುಷ್ಟಲಂ || ೮೮ ||

ಹತಲೋಹಂತ್ರಿವೃಚ್ಛೈವಗುಗ್ಗುಲುಶ್ಚ ಶಿಲಾಜತು ||

ಏಕೈಕಂಪಲಮಾತ್ರಂಸ್ಯಾತ್ಪಲಾರ್ಧಂಪೌಷ್ಟ್ಯರಂಭವೇತ್ || ೮೯ ||

ಚಿತ್ರಕಸ್ಯಪಲಾರ್ಧಂಸ್ಯಾದ್ವಿಶಾಣಂನುರಿಚಂಭವೇತ್ ||

ನಾಗರಂಪಿಷ್ಟಲೀನುಸ್ತಾತ್ಪಗೇಲಾಪತ್ರಕುಂಕುಮಂ || ೯೦ ||

ಶಾಣೋನ್ನಿತಂಸ್ಯಾದೇಕೈಕಂಚೂರ್ಣಯೇತ್ಸರ್ವಮೇಕತಃ ||

ತತಸ್ತತ್ಪಕ್ಷಿಪೇಚ್ಚೂರ್ಣಂಪಕ್ಷುಖಂಡೇಚತತ್ಸಮೇ || ೯೧ ||

ನೋದಕಾನ್ಪಲಿಕಾನ್ಕೃತ್ವಾಪ್ರಯುಂಜೀತಯಥೋಚಿತಾನ್ ||

ಹನ್ಯಾತ್ಸರ್ವಾಣಿಕುಷ್ಠಾನಿತ್ರಿದೋಷಪ್ರಭವಾಮಯಾನ್ || ೯೨ ||

ಭಗಂದರಸ್ಲೀಹಗುಲ್ಮಾಂಜಿಹ್ವಾತಾಲುಗಲಾಮಯಾನ್ ||

ಶಿರೋಕ್ಷಿಭ್ರೂಗತಾನೋಗಾನ್ಹನ್ಯಾತ್ಪೃಷ್ಠಗತಾನಪಿ || ೯೩ ||

ಪ್ರಾಗ್ಲೋಜನಸ್ಯದೇಯಂಸ್ಯಾದಧಃಕಾಯಸ್ಥಿತೇಗದೇ ||

ಭೀಷಜಂಭಕ್ತಮಧ್ಯೇಚರೋಗೇಜಠರಸಂಸ್ಥಿತೇ || ೯೪ ||

ಭೋಜನಸ್ಯೋಪರಿಗ್ರಾಹ್ಯಮೂರ್ಧ್ವಜತ್ರಗದೇಷುಚ ||

ತ್ರಿಫಲಾ ನೋದಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ತ್ರಿಫಲ (ಅಳಲೆ, ತಾರೆ, ನೆಲ್ಲಿ) ಎಂಟು ಪಲ, ಗೇರುಹರಳು ನಾಲ್ಕು ಪಲ, ಬಾವಂಚಿಬೀಜ ಐದು ಪಲ, ವಾಯು

ವಿಡಂಗ ನಾಲ್ಕು ಪಲ, ಲೋಹಭಸ್ಮ, ತಿಗಡೆ, ಗುಗ್ಗುಲ, ಶಿಲಾಜತು ಇವು ನಾಲ್ಕೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದು ಪಲ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ ಅರ್ಧಪಲ, ಚಿತ್ರಮೂಲ ಅರ್ಧಪಲ, ಎರಡು ಶಾಣ ಪರಿಮಾಣ (ಒಂದು ತೊಲ) ಮೆಣಸು, ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಭದ್ರಮುಸೈ, ಲವಂಗಪತ್ರೆ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಜಾಯಿಸತ್ರೆ, ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ, ಇವು ಏಳೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದು ಶಾಣ ಪರಿಮಾಣ, ಈ ರೀತಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೂಡಿಸಿ ಸಣ್ಣ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಚೂರ್ಣದಷ್ಟು ಕಲ್ಲು ಸಕ್ಕರೆಯ ಪಾಕವಿರಿಸಿ ಅವರಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮೋದಕಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ದೇಶಕಾಲಾನುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು, ಇದೆ ರಿಂದ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಕುಷ್ಠರೋಗ, ತ್ರಿದೋಷ ಪ್ರಕೋಪಜನಿತಗಳಾದ ರೋಗಗಳು, ಭಗಂದರ, ಪ್ಲೀಹಾಭಿವೃದ್ಧಿ, ಗುಲ್ಮ, ನಾಲಿಗೆ, ದವಡೆ, ಗಂಟಲು ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂಭವಿಸುವ ರೋಗಗಳು, ತಲೆ, ಕಣ್ಣು, ಕಣ್ಣು ಹುಬ್ಬು, ಇವುಗಳಿಗೆ ಬರುವ ರೋಗಗಳು, ಪೃಷ್ಠಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ರೋಗಗಳು ಇವು ಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿವಾರಣ ಮಾಡಬಹುದು. ಶರೀರದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ರೋಗ ಗಳಿಗಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕಾದರೆ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಮೊದಲಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಉದರಗತರೋಗ ಗಳಿಗಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಭೋಜನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ಕಂಠದಿಂದ ಮೇಲ್ಪುಗ ದಲ್ಲಿರುವ ರೋಗಗಳಿಗಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕಾದರೆ ಭೋಜನಾ ನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಡಬೇಕು.

ಕಾಂಚನಾರತ್ನಚೋಗ್ರಾಹ್ಯಂ ಪಲಾನಾಂದಶಕಂಬುಧೈಃ || ೯೫ ||

ತ್ರಿಫಲಾಷಟ್ಟಿಲಾಕಾರ್ಯಾತ್ರಿಕಟುಸ್ಯಾತ್ಪಲತ್ರಯಂ ||

ಪಲ್ಯಕಂವರುಣಂಕುರ್ಮಾದೇಲಾತ್ವಕ್ವತ್ರಕಂಠಘಾ || ೯೬ ||

ಏಕೈಕಂಕರ್ಷನಾತ್ರಂಸ್ಯಾತ್ಸರ್ವಾಣೈಕತ್ರಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||

ಯಾವಚ್ಚೂರ್ಣಮಿದಂ ಸರ್ವಂತಾವನ್ಮಾತ್ರಸ್ತುಗುಗ್ಗುಲಃ || ೯೭ ||

ಸಂಕುಟ್ಟಿಸರ್ವಮೇಕತ್ರಪಿಂಡಂಕೃತ್ವಾಚ್ಛಾರಯೇತ್ ||

ಗುಟಿಕಾಶ್ಯಾಣಮಾಶ್ರೇಣಸ್ಪ್ರಾತಗ್ರಾಹ್ಯಾಯಥೋಚಿತಂ || ೯೮ ||

ಗಂಡಮಾಲಾಂಜಯತ್ಯುಗ್ರಾಮಪಚೀನುರ್ಬುದಾನಿಚ ||

ಗ್ರಂಥೀನ್ದ್ರಣಾಂಶ್ಚಗುಲ್ಮಾಂಶ್ಚಕುಷ್ಠಾನಿಚಭಗಂದರಂ || ೯೯ ||

ಪ್ರದೇಯಶ್ಚಾನುಪಾನಾರ್ಥಂಕ್ವಾಥೋಮುಂಡಿತಕಾಫನಃ ||

ಕ್ವಾಥಃಖದಿರಸಾರಸ್ಯಪಥ್ಯಾಕ್ವಾಥೋಫಕೋಷ್ಠಕಂ || ೧೦೦ ||

ಕಾಂಚನಾರಗುಗ್ಗುಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಕಂಚುವಾಳದ ಮರದ ತೊಪ್ಪೆ ಹತ್ತು ಪಲ, ತ್ರಿಫಲ (ಅಳಿ, ತಾರೆ, ನೆಲ್ಲಿ) ಆರು ಪಲ, ತ್ರಿಕಟು (ಶುಂಠಿ,

ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೇಣಸು) ಮೂರು ಪಲ, ವರುಣ ಎಂಬ ಮರದ ತೊಗಟೆ ಒಂದು ಪಲ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗಪತ್ರೆ, ಜಾಯಿಪತ್ರೆ, ಇವು ಮೂರೂ ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ, ಈ ರೀತಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಈ ಚೂರ್ಣ ವೆಷ್ಟುಗುತ್ತದೋ ಅಷ್ಟು ಗುಗ್ಗುಲವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಕುಟ್ಟಿ ಒಂದು ಮುದ್ದೆ ಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಒಂದೊಂದು ಶಾಣ ಪ್ರಮಾಣ ಗುಲಿಗೆ ಮಾಡಿ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬರಬೇಕು, ಇದರಿಂದ ಭಯಂಕರವಾದ ಗಂಡಮಾಲೆ, ಅಪಚಿ ಎಂಬ ವ್ರಣ, ಅರ್ಬುದನೆಂಬ ವ್ರಣ, ಗಂಟುಗಳು, ವ್ರಣಗಳು, ಗುಳ್ಳೆಗಳು, ಕುಷ್ಠರೋಗ, ಭಗಂದರ, ಇವುಗಳು ನಿವಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ ಕಾಂಚನಾರ ಗುಗ್ಗುಲವನ್ನು ಸೇವಿಸುವಾಗ್ಗೆ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಅನಂತನ ಗೊಂಡೆಯ ಗಿಡದ ಕಷಾಯ, ಕಾಚಿನ ಕಷಾಯ, ಬಿಸಿಯಾದ ಅಳಲೆಯಕಾಯಿ ಕಷಾಯ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು.

ನಿಸ್ತುಷಂವಾಷಚೂರ್ಣಂಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಥಾಗೋಧೂಮಸಂಭವಂ ||

ನಿಸ್ತುಷಂಯವಚೂರ್ಣಂಚಶಾಲಿತಂಡುಲಜಂತಥಾ || ೧೦೧ ||

ಸೂಕ್ಷ್ಮಂಚಪಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣಂಪಲಿಕಾನ್ಯುಪಕಲ್ಪಯೇತ್ ||

ತತಃಪಿಕ್ವೇತ್ಯತಂಸರ್ವಂಭರ್ಜಯೇದ್ಗೋಘೃತೇನಚ || ೧೦೨ ||

ಅರ್ಧಮಾತ್ರೇಣಸರ್ವೇಭ್ಯಸ್ತತಃಖಂಡಂಸಮಂಕ್ಷಿಪೇತ್ ||

ಜಲಂಚದ್ವಿಗುಣಂದತ್ಪಾಪಾಚಯೇತಶನೈಶ್ಯನೈಃ || ೧೦೩ ||

ತತಃಪಕ್ಷಂಸಮುದ್ಧೃತ್ಯವೃತ್ತಾನ್ಯುರ್ವಿತಮೋದಕಾನ್ ||

ಭುಕ್ತ್ವಾಸಾಯಂಪಲೈಕಂಚಪಿಬೇತ್ಕ್ಷೀರಂಚತುರ್ಗುಣಂ || ೧೦೪ ||

ವರ್ಜನೀಯಾವಿಶೇಷೇಣಕ್ಷಾರಾವಸ್ಥಾದ್ವಾರಸಾವಸಿ ||

ಕೃತ್ವೈವಂರಮಯೇನ್ನಾರೀರ್ಬಹ್ವೀರ್ನಕ್ಷೀಯತೇನರಃ || ೧೦೫ ||

ಮಾಷಾದಿ ಮೋದಕವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಉದ್ದಿನಕಾಳಿನ ಹೊಟ್ಟನ್ನು ತೆಗೆದು ಅದನ್ನು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅದರಂತೆಯೇ ಗೋಧಿಯಹಿಟ್ಟು, ಯವವೆಂದು ಕಾಶೀದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವ ಧಾನ್ಯದ ಚೂರ್ಣ, ಅಕ್ಕಿಯ ಹಿಟ್ಟು, ನಯವಾದ ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಚೂರ್ಣ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಚೂರ್ಣಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಂದೊಂದು ಪಲ ಪ್ರಮಾಣ ಕೂಡಿಸಿ ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹುರಿದು ಈ ಚೂರ್ಣಗಳ ಅರ್ಧದಷ್ಟು ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ಎರಡರಷ್ಟು ನೀರು ಸಹಾ ಹಾಕಿ ಅಡಿಹತ್ತದಂತೆ ಮೆಲ್ಲಗೆ ದೀವಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಕ್ವ ಮಾಡಬೇಕು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ವವಾದ ಮೇಲೆ ಕೆಳಗಿಳಿಸಿಕೊಂಡು ಒಂದೊಂದು ಪಲ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಒಂದೊಂದರಂತೆ ದುಂಡಾದ ಮೋದಕಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು

ಪ್ರತಿ ದಿವಸ ಸಾಯಂಕಾಲ ಒಂವೊಂದೂ ಮೋಡಕವನ್ನು ಭಕ್ಷಿಸಿ ನಾಲ್ಕು ಪಲ
ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುತ್ತ ಬರಬೇಕು, ಇದನ್ನು ತಿನ್ನುವಾಗ್ಯ ಹುಳಿ ಮತ್ತು ಉಪ್ಪು
ತಿನ್ನುವದನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಮಾಡುತ್ತ ಬಂದರೆ ಶುಕ್ರವೃದ್ಧಿ
ಯಾಗಿ ಅನೇಕ ಜನ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸುವಷ್ಟು ಶಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ.

ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

ಕ್ವಾಥಾದೀನಾಂಪುನಃಪಾಕಾದ್ಧನತ್ವಂಸಾರಸಕ್ರಿಯಾ ||

ಸೋವಲೇಹಶ್ವಲೇಹಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಾಸ್ಯಾತ್ಪಲೋನ್ನಿತಾ || ೧ ||

ಹಿಂದಲ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಲೇಹ್ಯ
ಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವರಸ, ಕ್ವಾಥ, ಕಷಾ
ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಪುನಶ್ಚ ಘಟ್ಟಿಯಾಗುವವರಿಗೂ ಪಾಕಮಾಡಿದರೆ ಅದಕ್ಕೇನೇ ರಸ
ಕ್ರಿಯೆ ಎಂಬದಾಗಿಯೂ, ಅವಲೇಹವೆಂಬದಾಗಿಯೂ, ಲೇಹವೆಂಬದಾಗಿಯೂ
ಹೆಸರುಗಳು, ಇಂತಹ ಲೇಹವನ್ನು ಸೇವನಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಒಂದು ಪಲ ಪರಿ
ಮಾಣವನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು.

ಸಿತಾಚತುರ್ಗುಣಾಕಾರ್ಯಾಚೂರ್ಣಾಚ್ಚ ದ್ವಿಗುಣೋಗುಡಃ ||

ದ್ರವಂಚತುರ್ಗುಣಂದದ್ಯಾದಿತಿಸರ್ವತ್ರನಿಶ್ಚಯಃ || ೨ ||

ಲೇಹಪಾಕ ಮಾಡುವಾಗ್ಯ ಲೇಹಕ್ಕೆ ಹಾಕತಕ್ಕ ಚೂರ್ಣಗಳ ನಾಲ್ಕುರಷ್ಟು
ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು, ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಹಾಕುವುದಾದರೆ ಎರಡರಷ್ಟು ಹಾಕ
ಬೇಕು, ಯಾವುದಾದರೂ ದ್ರವಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಹಾಕುವುದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವ
ಚೂರ್ಣದ ನಾಲ್ಕುರಷ್ಟು ಸೇರಿಗಬೇಕು, ಇದು ಸಿದ್ಧಾಂತ.

ಸುಪಕ್ಷೇತಂತುಮತ್ವಂಸ್ಯಾದವಲೇಹೋಪುಮುಜ್ಜತಿ ||

ಖರತ್ವಂಸೀಡಿತೇನುದ್ರಾಗಂಧವರ್ಣರಸೋದ್ಭವಃ || ೩ ||

ಲೇಹಪಾಕದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಲೇಹವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ವ
ವಾಯಿತೆಂದರೆ ಹಿಡಿದು ಎಳೆದರೆ ದಾರದಂತೆ ಸಾಗಿ ಬರುವುದು, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು
ಚೂರನ್ನು ತಾಕಿದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಆದಿ ಹಾಗೆಲ್ಲಾ ಗಟ್ಟಿಯಾಗು
ವುದು, ಬೆರಳಿನಿಂದ ಹಿಡಿದರೆ ಬೆರಳಿನ ರೇಖೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಲೇಹದ ಮೇಲೆ ಕಾಣು
ವುದು, ಸುವಾಸನೆ, ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಅಂದವಾದ ಬಣ್ಣ, ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡರೆ

ಸರಿಯಾದ ರಸ ಇವುಗಳು ಹುಟ್ಟಿಕೊಂಡರೆ ಲೇಹವು ಪಕ್ವವಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿದು ಇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು

ದುಗ್ಧಮಿಕ್ತುರಸೋಯೂಷಃ ಪಂಚಮೂಲೀಕಷಾಯಜಂ ||

ನಾಸಾಕ್ಷಾಘೋಯಥಾಯೋಗ್ಯಮನುಪಾನಂ ಪ್ರಶಸ್ತತೇ || ೪ ||

ಲೇಹವನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸಬಹುದಾದ ಅನುಪಾನಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಲೇಹವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಹಾಲು ಕುಡಿಯಬಹುದು. ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯಬಹುದು, ಸ್ಥೂಲ ಪಂಚಮೂಲ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪಂಚಮೂಲ ಇವುಗಳೆರಡರ ಮಧ್ಯೆ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರವಾಗಿ ಯಾವುದರಿಂದಲಾದರೂ ಸಾಧಿತವಾದ ಯೂಷವೆಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲಿ ಅಡುಸೋಗೆಯ ಸೊಪ್ಪಿನ ಕ್ವಾಧವನ್ನಾಗಲಿ ದೇಹಾನುಗುಣ ರೋಗಾನುಗುಣವಾಗಿ ಅನುಪಾನಗಳನ್ನು ವೈದ್ಯರುಗಳು ಕಲ್ಪಿಸಬಹುದು.

ಕಂಟಕಾರೀತುಲಾಂಘೀರದ್ರೋಣೀಪಕ್ವಾಕಷಾಯಕಂ ||

ಸಾದಶೇಷಂ ಗೃಹೀತ್ವಾ ಚ ತಸ್ಮಿನ್ ಶ್ಲ್ವಾಣಾಢಿದಾಪಯೇತ್ || ೫ ||

ಪ್ರಥಮ್ಯಲಾನಿಚೈತಾನಿಗುಡೂಚೀಚವ್ಯಚಿತ್ರಕಾಃ ||

ಮುಸ್ತಂಕರ್ಕಟಶೃಂಗೀಚತ್ಕ್ರೂಷಣಂಧನ್ವಯಾಸಕಃ || ೬ ||

ಭಾರ್ಗೀರಾಸ್ನಾಶೋಚೈವ ಶರ್ಕರಾ ಕಲವಿಂಶತಿಃ ||

ಪ್ರತ್ಯೇಕಂಚಪಲಾನ್ಯಷ್ಟಾಪ್ರದದ್ಧ್ಯಾಧ್ಯುತತ್ಪಲಯೋಃ || ೭ ||

ಪಕ್ವಾಲೇಹತ್ವನಾನೀಯತೀತೇಮಧುಪಲಾಷ್ಟಕಂ ||

ಚತುಷ್ಟಲಂ ತುಗಾಕ್ಷೀರ್ಯಾಃ ಸಿಪ್ಪಲೀನಾಂ ಚತುಷ್ಟಲಂ || ೮ ||

ಕ್ಷಿಪ್ತಾನಿದಧ್ಯಾತ್ಸುಧೇನ್ಯುಣ್ಮಯೇಭಾಜನೇಶುಭೇ ||

ಲೇಹೋಭಯಂ ಹಂತಿಹಿಕ್ವಾತಿಶ್ವಾಸಕಾಸಾನಶೇಷತಃ || ೯ ||

ಕಂಟಕಾರ್ಯವಲೇಹನಿರ್ವಾಣ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಒಂದುನೂರು ಪಲ ನೆಲಗುಳ್ಳವ ಗಿಡವನ್ನು ಬೇರು ಎಲೆ ಕಾಯಿ ಸಮೇತವಾಗಿ ತಂದು ಒಂದು ದ್ರೋಣ ಎಂದರೆ ನಾಲ್ಕು ಅಥವಾ ಪ್ರಮಾಣ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಾಲು ಕಷಾಯ ಇಳಿಸಿ ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು ಪುನಃ ಆ ಕಷಾಯವನ್ನು ಒಲೆಯ ಮೇಲೆ ಕಾಯುವುದಕ್ಕಿರಿಸುವುದು, ಆ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಅನ್ಯುತಬಳ್ಳಿ, ಚವ್ಯ ಎಂದರೆ ಕಾಡುಮೆಣಸಿನ ಬಳ್ಳಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಭದ್ರಮುಷ್ಣಿ, ಕರ್ಕಟಕ ಶೃಂಗಿ, ಶ್ಲ್ಯಾಷಣ (ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು), ಶುಕಚೇಬೇರು, ಗಂಟು ಪುರಂದಿ, ಸಣ್ಣರಾಸ್ನಿ, ಕಚೋರ, ಈ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದು

ಪಲದಂತೆ ಕೂಡಿಸಿ ಸಣ್ಣನಾದ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸೇರಿಸಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಪಲ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಪಾಕಮಾಡುತ್ತಾ ಪಕ್ವವಾಗುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದಾಗ್ಯೆ ಎಂಟು ಪಲ ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪ ಎಂಟು ಪಲ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪೂರ್ಣ ಪಕ್ವವಾದ ಮೇಲೆ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಅದರ ಮೇಲೆ ಎಂಟು ಪಲ ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನೂ ನಾಲ್ಕು ಪಲ ಬಿದುರುಪ್ಪನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಕೂಡಿಸಿ ನಾಲ್ಕು ಪಲ ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಈ ಲೇಹದ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ, ಉಬ್ಬಸ ಕೆಮ್ಮು ನೊದಲಾದವುಗಳು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತವೆ.

ಪಾಟಲಾರಣಿಕಾಶ್ಚ ರ್ಯಬಿಲ್ವಾರಲುಕಗೋಕ್ಷು ರಾಃ ||

ಪರ್ಣ್ಯಾಬ್ಬಹತ್ಯಾಪಿಪ್ಪಲ್ಯಃಶೃಂಗೀದ್ರಾಕ್ಷಾ ಮೃತಾಭಯಾಃ ||೧೦||

ಬಲಾಭೂಮ್ಯಾ ಮುಲೀನಾಸಾಯದ್ಧಿ ಜೀವಂತಿಕಾಶಲೀ ||

ಜೀವಕರ್ಷಭಕೌಮುಸ್ತಂಪೌಷ್ಕರಂಕಾಕನಾಸಿಕಾ || ೧೧ ||

ಮುದಗ್ಗ ಪರ್ಣೀಮಾಷಪರ್ಣೀವಿದಾರೀಚಪುನರ್ನವಾ ||

ಕಾಕೋಲ್ಯಾಕಮಲಂಮೇದೇಸೂಕ್ಷ್ಮೈಲಾಗುರುಚಂದನಂ || ೧೨ ||

ಏಕೈಕಂಪಲಸಮ್ಮಾನಂಸ್ಥೂಲಚೂರ್ಣತಮೌಷಧಂ ||

ಏಕೀಕೃತ್ಯಮಹತ್ಪಾತ್ರೇಪಂಚಾಮಲಶತಾನಿಚ | || ೧೩ ||

ಪಚೇದ್ಧ್ರೋಣಜಲೇಕ್ಷಿಪ್ತಾ ಗ್ರಾಹ್ಯಮಷ್ಟವಶೇಷಿತಂ ||

ತತಸ್ತುತಾನ್ಯಾಮಲಾನಿನಿಷ್ಕುಲೀಕೃತ್ಯವಾಸಸಾ || ೧೪ ||

ದೃಢಹಸ್ತೇನಸಂಪೀಡ್ಯಕ್ಷಿಪ್ತಾ ತತ್ರತತೋಘೃತಂ ||

ಪಲಸಪ್ತಮಿತಂತಾನಿಕಿಂಚಿದ್ಭುಷ್ಣಾಲ್ಪವಹ್ನಿನಾ || ೧೫ ||

ತತಸ್ತತ್ರಕ್ಷಿಪೇತ್ ಕ್ಷಾಘಂಖಂಡಂಚಾರ್ಧತುಲೋನ್ಮಿತಂ ||

ಲೇಹವತ್ಪ್ರಾಧಯಿತ್ವಾಚಚೂರ್ಣಾನೀಮಾನಿದಾಪಯೇತ್ || ೧೬ ||

ಪಿಪ್ಪಲೀದ್ಧಿಪಲಾದೇಯಾತುಗಾಕ್ಷೀರೀಚತುಷ್ಟಲಾ ||

ಪ್ರತ್ಯೇಕಂಚತ್ರಿಶಾಣಂಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಗೇಲಾಪತ್ರಕೇಶರಂ || ೧೭ ||

ತತಸ್ತೇಕೀಕೃತಂಸರ್ವಂಕ್ಷಿಪೇತ್ ಕ್ಷಾಘಂಚಷಟ್ಪಲಂ ||

ಇತ್ಯೇತಚ್ಚೈವನಪ್ರೋಕ್ತಂಚೈವನಪ್ರಾಶಸಂಜ್ಞಿತಂ || ೧೮ ||

ಲೇಹಂವಹ್ನಿ ಬಲಂದೃಷ್ಟ್ವಾಖಾದೇತ್ ಕ್ಷೀಣೋರಸಾಯನಂ ||

ಬಾಲವೃದ್ಧಕ್ಷತಕ್ಷೀಣಾನಾರೀಕ್ಷೀಣಾಶ್ಚ ಶೋಷಿಣಃ || ೧೯ ||

ಹೃದ್ರೋಗಿಣಃಸ್ವರಕ್ಷೀಣಾಯೇನರಾಸ್ತೇಷುಯುಜ್ಯತೇ ||

ಕಾಸಂಶ್ವಾಸಂಪಿಪಾಸಾಂಚವಾತಾಸ್ತ್ರಮುರಸೋಗ್ರಹಂ || ೨೦ ||

ವಾತಪಿತ್ತಂ ಶುಕ್ರದೋಷಂ ಮೂತ್ರದೋಷಂ ಚ ನಾಶಯೇತ್ ||

ಮೇಧಾಂ ಸ್ತುತಿಂ ಸ್ತ್ರೀಷು ಹರ್ಷಂ ಕಾಂತಿಂ ವರ್ಣಪ್ರಸನ್ನತಾಂ |೨೦|

ಅಸ್ಯ ಪ್ರಯೋಗಾದಾಪ್ನೋತಿ ನರೋ ಜೀರ್ಣವಿವರ್ಜಿತಃ ||

ಚೈವ ನಪ್ರಾಶ್ಯಾ ವಲೇಹ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ-ಪಾದರಿ, ನರುವಲ, ಶಿವನೆ, ಬಿಲ್ವ, ದೊಡ್ಡಮರ, ಇವುಗಳ ಚಕ್ಕೆ, ನೆಗ್ಗಲು, ಶಾಲಿಪರ್ಣ, ಪೃಶ್ನಿಪರ್ಣ, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ದೊಡ್ಡಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸಣ್ಣಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕರ್ಕಾಟಕಶೃಂಗಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಅಳಲೇಕಾಯಿ, ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಡೆ, ಕಿರುನೆಲ್ಲಿ, ಅಡುಸೋಗೆ, ಮುದ್ದಿ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆ, ಜೀವಂತಿಕಾ ಎಂದರೆ ಹಾಲೇಬಳ್ಳಿ, ಕಜೋರ, ಜೀವಕ, ಋಷಭಕ, ಭದ್ರಮುಸೈ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಕಾಕನಾಸಿಕಾ ಎಂದರೆ ಗಣಕೆಯ ಗಿಡದಲ್ಲಿ ಭೇದ, ಕಾಡು ಉದ್ದು, ಕಾಡು ಹೆಸರು, ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆ, ಕೊಮ್ಮೇ ಬೇರು, ಕಾಕೋಲಿ, ಕ್ಷೀರ ಕಾಕೋಲಿ, ತಾವರೆ, ಮೇದಾ, ಮಹಾಮೇದ, ಸಣ್ಣಯಾಲಕ್ಕಿ, ಅಗಿಲುಗಂಧ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಈ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳೂ ಒಂದೊಂದು ಪಲದಷ್ಟು ಕೂಡಿಸಿ ದಪ್ಪನಾದ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ದೊಡ್ಡ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಐದುನೂರು ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯಿಗಳನ್ನೂ ಹಾಕಿ ಒಂದು ದ್ರೋಣ ಪರಿಮಾಣ ನೀರನ್ನು ಸುರಿದು ಬೇಯಿಸುತ್ತ ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ಕಷಾಯವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡು ಬೆಂದ ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಹಿಂದಿ ಬೇರೆಯಾಗಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಕಷಾಯವನ್ನು ಸೋಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಬೇರೊಂದು ಪಾತ್ರೆಗೆ ಏಳು ಪಲ ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಹಾಕಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹಾಕಿ ದೀಪಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಹುರಿದು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಶೋಧಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಷಾಯವನ್ನು ಆ ಹುರಿದ ನೆಲ್ಲಿಯ ಕಾಯಿನ ಜೊತೆಗೆ ಸುರಿದು ಅದಕ್ಕೆ ಐವತ್ತು ಪಲ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪಕ್ವಮಾಡುತ್ತಾ ಲೇಹ ಪಾಕಕ್ಕೆ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಎರಡು ಪಲ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ನಾಲ್ಕು ಪಲ ಬಿದರುಪ್ಪು ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ತಾಳೀಸ ಪತ್ರೆ, ನಾಗಕೇಸರಿ ಈ ವಸ್ತುಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಮೂರು ಮೂರು ಶಾಣ (ಅಂದರೆ ಸ್ತಶ್ರೇಕ ಒಂದೂವರೆ ತೊಲ) ಸೇರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಕಲೆಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಅರಿದ ಮೇಲೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಅರು ಪಲ ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಹೀಗೆ ಸಿದ್ಧವಾದ ಲೇಹ್ಯಕ್ಕೆ ಚೈವನಪ್ರಾಶ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು, ಈ ಲೇಹವನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಜಠರಾಗ್ನಿ ಪಾಟವವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕ್ಷಯಿಸಿಹೋದವರು ಅಂದರೆ ಕೃಶರಾದವರು, ಹುಡುಗರು, ಮುದುಕರು, ಅಭಿಘಾತಾದಿಗಳಿಂದ ಕ್ಷೀಣರಾದವರು, ಮಿತಿಯಾರಿ ಸ್ತ್ರೀಸಂಸರ್ಕ

ನೂಡಿ ಕ್ಷಯಿಸಿಹೋದವರು, ಕ್ಷಯರೋಗಿಗಳು, ಹೃದಯರೋಗ ಉಳ್ಳವರು (ಹೃದಯ ದೌರ್ಬಲ್ಯ) ಸ್ವರಕ್ಷೀಣರು ಅಂದರೆ ಶಕ್ತಿಯಿರುವವರಿಗೆ ಧ್ವನಿ ಕುಗ್ಗಿ ಹೋದವರು ಇಂತವರಿಲ್ಲರೂ ಸೇವಿಸಬಹುದು. ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಅಕಾರಣ ವಾದೆ ಬಾಯಾರಿಕೆ, ವಾತರಕ್ತ, ಉರೋಗ್ರಹ, ವಾತಪಿತ್ತ, ಲುಕ್ಮದೋಷ, ಮೂತ್ರದೋಷಗಳು, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿವಾರಣ ಮಾಡುತ್ತದೆ; ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ, ಜ್ಞಾಪಕಶಕ್ತಿ, ಹೆಂಗಸರ ಸಮಾಗಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲಾಸ, ಶರೀರದ ಕಾಂತಿ, ದೇಹವರ್ಣ, ಮನಸ್ಸಿನ ಪ್ರಸನ್ನತೆ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಇದನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ರೋಗಗಳಿಗೂ ಕಾರಣ ಭೂತವಾದ ಅಜೀರ್ಣ ರೋಗವು ಹತ್ತರ ಸೇರುವುದಿಲ್ಲ.

ನಿಷ್ಕುಲೀಕೃತ್ಯಕೂಷ್ಮಾಂಡಖಂಡಾತ್ಪಲತತಂಪಚೇತ್ ॥ ೨೨ ॥
 ನಿಕ್ಷಿಪ್ಯದ್ವಿಗುಣಂನೀರನುರ್ಧಶಿಷ್ಪಂಚಗೃಹ್ಯತೇ ॥
 ತಾನಿಕೂಷ್ಮಾಂಡಖಂಡಾಸೀಡಯೇದ್ವ್ಯಧನಾಸಸಾ ॥ ೨೩ ॥
 ಆತಪೇಶೋಷಯೇತ್ಕಿಂಚಿಚ್ಛೂಲಾಗ್ನೈರ್ಬಹುಶೋನ್ಯಥೇತ್ ॥
 ಪ್ಲಿಸ್ತಾತಾನುಕಟಾಹೇಚದದ್ಯಾದಷ್ಟಪಲಂಘೃತಂ ॥ ೨೪ ॥
 ತೇನಕಿಂಚಿದ್ಭರ್ಜಯಿತ್ವಾಪೂರೋಕ್ತಂತಜ್ಜಲಂಕ್ಷಿಪೇತ್ ॥
 ಖಂಡಾತ್ಪಲತಂದತ್ಪಾಸರ್ವಮೇಕತ್ರಸಾಚಯೇತ್ ॥ ೨೫ ॥
 ಸುಪಕ್ಷೇಪಿಪ್ಪಲೀಶುಂಠೇಜೀರಕಂದ್ವಿಪಲಂಪೃಥಕ್ ॥
 ಪೃಥಕ್ಪಲಾರ್ಧಂಧಾನ್ಯಾಕಂಪತ್ಪ್ರಲಾಮರಿಚಂತ್ವಚಂ ॥ ೨೬ ॥
 ಚೂರ್ಣೀಕೃತ್ಯಕ್ಷಿಪೇತ್ತತ್ರಘೃತಾರ್ಧಂಕ್ಷಾದ್ರನೂನಪೇತ್ ॥
 ಖಾದೇದಗ್ನಿಬಲಂದೃಷ್ಟ್ವಾರಕ್ತಪಿತ್ತೀಕ್ಷಯೇಜ್ಜರೀ ॥ ೨೭ ॥
 ಶೋಷತೃಷ್ಣಾವನಿಚ್ಛೇದಿಸ್ವಾಸಕಾಸಕ್ಷತಾತುರಃ ॥
 ಕೂಷ್ಮಾಂಡಕಾನಲೇಹೋಯಂಬಾಲವೃದ್ಧೇಷುಯುಜ್ಯತೇ ॥ ೨೮ ॥
 ಉರಃಸ್ಪಂಧಾನಕೃದ್ವ್ಯಷೋಬೃಂಹಣೋಬಲಕೃನ್ಮತಃ ॥

ಕೂಷ್ಮಾಂಡಾವ ಲೇಹವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಕೂಷ್ಮಾಂಡವೆಂದರೆ ಬೂದಿ ಕುಂಬಳಕಾಯಿಗೆ ಹೆಸರು, ಸಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ತೆಗೆದ ಬೂದಿಕುಂಬಳಕಾಯಿನ ಹೋಳು ನೂರು ಪಲವನ್ನು ಆದರ ಎರಡರಷ್ಟು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯುವುದಕ್ಕೆ ಹಾಕಬೇಕು, ಹಾಕಿದ ನೀರು ಅರ್ಧವಾಗುವ ವರಿವಿಗೂ ಬೇಯಿಸುತ್ತಿದ್ದು ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಆ ಬಿಂದ ಕುಂಬಳಕಾಯಿ ಹೋಳುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕೊಂಡು ನೀರನ್ನು ಹಿಂಡಬೇಕು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹಿಂಡಿದ ಹೋಳುಗಳನ್ನು ಕೊಂಡ ಹೊತ್ತು ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸುತ್ತ ಹರಿತವಾದ ಮತ್ತು ಮೊನೆಯಾದ

ಚಾಕಿನಲ್ಲಿ ಚುಚ್ಚುತ್ತಿರಬೇಕು, ಹೀಗೆ ಕೊಂಚ ಹೊತ್ತಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ತಾನ್ಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಆ ಹೋಳುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹಾಕಿ ಎಂಟು ಪಲ ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಹಾಕಿ ಆ ಹೋಳುಗಳನ್ನು ಹುರಿಮೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಕಂಡ ಅದನ್ನು ಬೇಯಿಸಿದ ನೀರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹುರಿಮೆ ಬೇಯಿಸುತ್ತ ನೂರು ಪಲ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಸುಲಭಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪಾಕಮಾಡುತ್ತ ಬಂದು ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬರುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಜೀರಿಗೆ, ಇವುಗಳು ಮೂರು ಮೂರು ಪಲವನ್ನೂ ಕೊತ್ತುಂಬರಿಬೀಜ, ತಾಳೀಸಪತ್ರಿ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಮೆಣಸು, ಲವಂಗಚಕ್ಕೆ ಇವುಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದರೇ ತೊಲ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ಷವಾದ ಮೇಲೆ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಅದರ ಮೇಲೆ ನಾಲ್ಕು ಪಲ ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೂಡಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕೂಶ್ಮಾಂಡಾವ ಲೇಹವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು, ಇದನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಪ್ರಮಾಣವು ಸೇವನೆ ಮಾಡುವವನ ಜಠರಾಗ್ನಿ ಪಾಟವವನ್ನು ನೋಡಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ರಕ್ತಪಿತ್ತರೋಗ, ಕ್ಷಯರೋಗ, ಪುರಾಣಜ್ವರ, ಮೈ ಕೈ ಒಣಗಿ ಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ವಮನ (ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮ), ವಾಂತಿ ಯಾಗುವ ಹಾಗಾಗುವುದು, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಉರಃಕ್ಷತಾದಿಗಳು, ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಇದರ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಶಮನ ಹೊಂದುತ್ತವೆ, ಬಾಲಕರಿಗೆ ವಯಸ್ಸು ಕಳೆದು ಹೋದ ಮುದುಕರಿಗೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಈ ಲೇಹವು ಸೇವನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದು, ಕಷ್ಟಸುಖ ಕೆಲಸಮಾಡಿ ಎದೆಯ ಬಲ ಕಡಮೆಯಾದವರಿಗೆ ಎದೆಗೆ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುತ್ತದೆ, ವೀರ್ಯವೃದ್ಧಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ದೇಹವನ್ನು ರಕ್ತಮಾಂಸಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಶಕ್ತಿವೃದ್ಧಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಯುಕ್ತಾ ಕೂಷ್ಮಾಂಡಖಂಡಸ್ಯಸೂರಣಂವಿಪಚೇತ್ಸುಧೀಃ ||೨೯||

ಅರ್ಶಸಾಂಮೂಢವಾತಾನಾಂಮಂದಾಗ್ನೀಸಾಂಚಯುಜ್ಯತೇ ||

ಖಂಡಸೂರಣವ ಲೇಹವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ—ಹಿಂದೆ ಕೂಷ್ಮಾಂಡಾವ ಲೇಹದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕೂಷ್ಮಾಂಡಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಸೂರಣವೆಂದರೆ ಚೂರ್ಣಗಡ್ಡೆಯ ಹೋಳುಗಳನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು ಉಳಿದ ಕ್ರಮವೆಲ್ಲಾ ಕೂಷ್ಮಾಂಡಲೇಹವಂತೆಯೇ ಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸತಕ್ಕ ದಿನಸುಗಳ ಚೂರ್ಣ ವನ್ನೇ ಇದಕ್ಕೂ ಸೇರಿಸಿ ಪಕ್ಷಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಮೂಲ ವ್ಯಾಧಿ, ಮೂಢವಾತರೋಗ, ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯ ರೋಗದವರು ಇವರುಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತದೆ.

ಹರಿತಕೀತತಂಭದ್ರಂಯನಾನಾಮಾಧಕಂತಥಾ || ೩೦ ||
 ಪಲಾನಿದಶಮೂಲಸ್ಯವಿಂಶತಿಂಚನಿಯೋಜಯೇತ್ ||
 ಚಿತ್ರಕಃಸಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಮಸಾಮಾಗೃತ್ಯುರಿತಥಾ || ೩೧ ||
 ಕಸಿಕಚ್ಚುಶ್ಯಂಖಪುಷ್ಪೀಭಾಗೀರ್ಚಗಜಸಿಪ್ಪಲೀ ||
 ಬಲಾಪುಷ್ಕರಮೂಲಂಚಸೃಥಕ್ ದ್ವಿಸಲಮಾತ್ರಯಾ || ೩೨ ||
 ಪಜೇತ್ವಂಚಾಥಕೇನೀರೇಷುವೈಸ್ವಿನ್ನೈಃಶೃತಂನಯೇತ್ ||
 ತಚ್ಚಾಭಯಾಶತಂದದ್ಯಾತ್ ಕ್ವಾಭೇತಸ್ವಿನ್ವಚಕ್ಷಣಃ || ೩೩ ||
 ಸರ್ಪಿಸ್ತೈಲಾಷ್ಟಪಲಕಂಕ್ಷಿಪೇದ್ಗುಡತುಲಾಂತಥಾ ||
 ಪಕ್ವಾಲ್ಪೇಹತ್ವನಾನೀಯಸಿದ್ಧೀಶೀತೇಪೃಥಕ್ ಪೃಥಕ್ || ೩೪ ||
 ಕಾದ್ರಂಚಸಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣಂದದ್ಯಾತ್ಕುಡವಮಾತ್ರಯಾ ||
 ಹರಿತಕೀದ್ವಯಂಖಾದೇತ್ತೇನಲೇಹೇನನಿತ್ಯಶಃ || ೩೫ ||
 ಹ್ವಯಂಕಾಸಂಜ್ವರಂಶ್ವಾಸಂಹಿಕ್ವಾಶೋರುಚಿಸೀನಸಾನ್ ||
 ಗ್ರಹಣೀಂನಾಶಯೇದೇಷವಲೀಪಲಿತನಾಶನಃ || ೩೬ ||
 ಬಲವರ್ಣಕರಃಪುಂಸಾನುವಲೇಹೋರಸಾಯನಂ ||
 ವಿಹಿತೋಗಸ್ತ್ಯಮುನಿನಾಸರ್ವರೋಗಪ್ರಣಾಶನಃ || ೩೭ ||

ಅಗಸ್ತ್ಯಹರಿತಕಿ ಲೇಹ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಒಂದು ನೂರು ಹೊಸ
 ದಾದ ಮತ್ತು ಹುಳುಕಿಲ್ಲದ ಅಳಲಿಕೆಯ, ಯವೆ ಎಂದು ಕಾಶೀದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧ
 ವಾದ ಧಾನ್ಯ ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು ಪಲ, ದಶಮೂಲ ಇಪ್ಪತ್ತು ಪಲ, ಚಿತ್ರಕ,
 ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಉತ್ತರಣೆಯಬೇರು, ಕಜೋರ, ನಸುಗುನ್ನಿ, ಗರಿಕರ್ನಿಕೆಯ
 ಬೇರು, ಗಂಟುಪರಂಗಿ, ಅನಿಹಿಪ್ಪಲಿ, ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಲೆ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಈ ಮೂಲಿಕೆ
 ಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಎರಡೆರಡು ಪಲ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ
 ಐದು ಅಥವಾ ಪರಿಮಾಣ ನೀರನ್ನು ಹಾಕಿ ಬೇಯಿಸುತ್ತ ಬಂದು ಯವಧಾನ್ಯವು
 ಬೆಂದ ಹದವನ್ನು ನೋಡಿ ಕಷಾಯವನ್ನಿಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅಳಲಿಕಾಯಿ
 ಗಳನ್ನು ಬೇರೆಯಾಗಿ ಕೆದರಿಸಿಕೊಂಡು ಆ ಕಷಾಯವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೋಧಿಸಿ ಪುನಶ್ಚ
 ಕಾಯುವುದಕ್ಕಿರಿಸಿ ಮೇಲಿನ ಅಳಲಿಯ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಆ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ
 ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಈ ಎರಡೂ ಕೂಡಿ ಎಂಟು ಪಲ ಅಂದರೆ
 ಒಂದೊಂದು ನಾಲ್ಕು ಪಲ ಹಾಕಿ ಒಂದುನೂರು ಪಲ ಬೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹಾಕಿ ಪಾಕ
 ಮಾಡಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ವವಾದ ಮೇಲೆ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಅರಿದ ಮೇಲೆ ಒಂದೊಂದು
 ಕುಡವ ಪರಿಮಾಣ (ಹದಿನಾರು ತೊಲ) ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಚೂರ್ಣ ಮತ್ತು ಟೀಕು
 ತುಪ್ಪ ಸಹ ಸೇರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅಗಸ್ತ್ಯಹರಿತಕಿ ಲೇಹ್ಯವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು.

ಈ ಲೇಹ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿದಿವಸವೂ ಎರಡು ಅಳಲೇಕಾಯಿನಂತೆ ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬರಬೇಕು, ಇದರಿಂದ ಕ್ಷಯ, ಕೆಮ್ಮು, ಜ್ವರ, ಉಬ್ಬಸ, ಬಿಕ್ಕಳಕೆ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಅರುಚಿ, ಪೀನಶಿ, ಭೇದಿ ಇವುಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣಮಾಡುತ್ತದೆ, ದೇಹದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಮಾಂಸಗಳು ಕ್ಷಯಿಸಿಹೋಗಿ ಚರ್ಮವು ಸುಕ್ಕುಬಿದ್ದು ಮುದಿತನದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿವಾರಣಮಾಡುತ್ತದೆ, ದೇಹದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಕಾಂತಿಯನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ. ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ ರಸಾಯನವಾಗಿದ್ದು, ಸಮಸ್ತ ರೋಗಗಳಿಗೂ ಇದನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು.

ಕುಟಿಜತ್ವಕ್ತು ಲಾಂದ್ರೋಣೇಜಲಸ್ಯವಿಪಚೇತ್ಸುಧೀಃ ||

ಕಷಾಯಂಪಾದತೇಷಂಚಗೃಹ್ಣೀಯಾದ್ವಸ್ತ್ರಗಾಳಿತಂ || ೩೮ ||

ತ್ರಿಂಶತ್ಪಲಂಗುಡಸ್ಯಾತ್ರದತ್ವಾಚವಿಪಚೇತ್ಸುನಃ ||

ಸಾಂದ್ರತ್ವಮಾಗತಂದೃಷ್ಟ್ವಾಚೂರ್ಣಾನೀಮಾನಿದಾಪಯೇತ್ ೩೯
ರಸಾಂಜನಂಮೋಚರಸಂತ್ರಿಕಟುತ್ರಿಫಲಾಂತಥಾ ||

ಲಜ್ಜಾ ಲುಂಚಿತ್ರಕಂಪಾಶಾಂಬಿಲ್ವಮಿಂದ್ರಯವಂವಚಾಂ || ೪೦ ||

ಭಲ್ಲಾತಕಂಪ್ರತಿವಿಷಾಂವಿಡಂಗಾನಿಚನಾಲಕಂ ||

ಪ್ರತ್ಯೇಕಂಪಲಸಂಮ್ನಾನಂಘ್ರತಸ್ಸಕುಡವಂತಥಾ || ೪೧ ||

ಜಯೇದೇಷೋವಲೇಹಸ್ತಸರ್ವಾಣ್ಯಶಾಂಸಿವೇಗತಃ ||

ದುರ್ನಾಮಪ್ರಭವಾನ್ಮ್ರೋಗಾನತೀಸಾರಮರೋಚಕಂ || ೪೨ ||

ಗ್ರಹಣೇಂಪಾಂಡುರೋಗಂಚರಕ್ತಪಿತ್ತಂಚಕಾಮಲಾಂ ||

ಅಮ್ಲಪಿತ್ತಂತಥಾಶೋಥಂಕಾರ್ಶ್ವಂಚೈವಪ್ರವಾಹಿಕಾಂ || ೪೩ ||

ಅನುಪಾನೇಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಮಾಜಂತಕ್ರಂಪಯೋದಧಿ ||

ಘೃತಂಜಲಂವಾಜೀರ್ಣೇಚಪಥ್ಯಭೋಜೀಭವೇನ್ನರಃ || ೪೪ ||

ಕುಟಿಜಾವಲೇಹವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ-ಕೊಡಸದಚಕ್ಕೆ ಮೂರು ಪಲಗಳನ್ನು ಒಂದು ದ್ರೋಣ (ಒಂದು ಸಾವಿರದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ತೊಲ) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗ ಕಷಾಯ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಸೋಸಿ ಪುನಶ್ಚ ಕಾಯುವುದೆ ಕೈರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಮೂವತ್ತು ಪಲ ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕಾಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮಾಡಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗುತ್ತ ಬಂದ ಮೇಲೆ ರಸಾಂಜನ, ಬೂರಗದ ಮೇಣ, ತ್ರಿಕಟು, ತ್ರಿಫಲ, ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿಯ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಅಗುಳುಶುಂಠಿ, ಬಿಲ್ವದಚಕ್ಕೆ, ಕೊಡಸದ ಬೀಜ, ಬಜೆ, ಗೇರುಬೀಜ, ಅತಿಬಜೆ, ವಾಯವಿಡಂಗ, ಮುಡಿವಾಳ, (ಲಾಮಂಡದ ಜಾತಿ) ಈ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಪಲದಷ್ಟು ಕೊಡಿಸಿ ಹಿನ್ನಾಗಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಒಂದು ಕುಡವ (ಹದಿನಾರು ತೊಲ)

ತುಪ್ಪವನ್ನೂ ಹಾಕಿ ಕೂಡಿಸುತ್ತ ಚನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ವವಾದ ಮೇಲೆ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಅದರ ಮೇಲೆ ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನೂ ಒಂದು ಕುಡವ ಪರಿಮಾಣ ಹಾಕಿ ಕೂಡಿಸಿ ದಲ್ಲಿ ಕುಟಿಜಾವಲೇಹವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು, ಇದನ್ನು ಸೇವನೆ ಮಾಡುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗಳು, ಗುಲ್ಮಗಳು, ಉಸರಗಳು, ಅತಿಸಾರ, ಆರುಚಿ, ಗ್ರಹಣೆ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಕಾಮಾಲೆ, ಆಮ್ಲ ಪಿತ್ತ, ಶೋಫೆ, ಶರೀರವು ಕೃಶವಾಗಿ ಹೋಗೋಣ, ಪ್ರವಾಹಿಕ (ಅತಿಸಾರ ಭೇದ) ಈ ರೋಗಗಳೆಲ್ಲಾ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಈ ಲೇಹ್ಯವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದ ನಂತರ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಆಡಿನ ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ಮಜ್ಜಿಗೆ, ತುಪ್ಪ, ಉಪ ಯೋಗಿಸುವುದು, ಸಿಗದಿದ್ದರೆ ನೀರನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು, ಔಷಧವು ಚನ್ನಾಗಿ ಜೀರ್ಣವಾದ ಮೇಲೆ ಪಧ್ಯವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಬೇಕು.

ಕುಟಿಜತ್ವಕ್ತುಲಾಮಾದ್ರ್ಯಾಂದ್ರೋಣನೀರೇವಿಸಾಚಯೇತ್ ||

ಪಾದಶೇಷಂಶೃತಂನೀತ್ವಾಚೂರ್ಣಾನೈತಾನಿದಾಪಯೇತ್ || ೪೬ ||

ಲಜ್ಜಾ ಲುಧಾರ್ತಕೀಬಿಲ್ವಂಪಾಠಾಮೋಚರಸಸ್ತಥಾ ||

ಮುಸ್ತಂಪ್ರತಿವಿಷಾಚೈವಪ್ರತ್ಯೇಕಂಸ್ಯಾತ್ಪಲಂಪಲಂ || ೪೭ ||

ತತಸ್ತುವಿಪಚೇದ್ಗ್ನಾಯೋಯಾವದ್ಧವೀಪ್ರಲೇಪನಂ ||

ಜಲೇನಘಾಗದುಗ್ಧೇನಸೀತೋಮಂಡೇನವಾಜಯೇತ್ || ೪೮ ||

ಸರ್ವಾತಿಸಾರಾನ್ಘೋರಾಂಸ್ತುನಾನಾವರ್ಣಾನ್ಸವೇದನಾನ್ ||

ಅಸ್ಯಗ್ಧರಂಸಮಸ್ತಂಚಸರ್ವಾರ್ಶಾಂಸಿಪ್ರವಾಹಿಕಾಂ || ೪೯ ||

ಕುಟಿಜಾಷ್ಪಕಾವಲೇಹ—ಹಸಿಯಾದ ಕೊಡಸದ ಚಕ್ಕೆ ಒಂದು ಮೂರು ಪಲವನ್ನು ಒಂದು ದ್ರೋಣ (ಒಂದು ಸಾವಿರದ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ತೊಲ) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿ ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಾಲು ಕಷಾಯವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಸೋಸಿ ಕೊಂಡು ಪುನಶ್ಚ ಕಾಯುವುದಕ್ಕಿರಿಸಿ ಮುಟ್ಟಿದರೆ ಮುನಿಯ, ಧಾತಕೀಕುಸುಮ, ಬಿಲ್ವದತೊಪ್ಪೆ, ಅಗಕುತುರಿ, ಬೂರಗದ ಮೇಣ, ಭದ್ರಮುಸೈ, ಅತಿಬಜೆ, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನೂ ಒಂದೊಂದು ಪಲ ಸೇರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಆ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕಾಯಿಸುತ್ತ ಸವಟಿಗೆ ಹತ್ತುವ ವರಿಗೂ ಕಾಯಿಸಿ ಸವಟಿಗೆ ಹತ್ತಿದ ಹದ ವನ್ನು ನೋಡಿ ಕೆಳಗಿಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಔಷಧವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಈ ಔಷಧವನ್ನು ಆಡಿನ ಹಾಲಿನೊಡನಾಗಲಿ ನೀರಿನೊಡನಾಗಲಿ ಮೊಸರಿನ ತಿಳಿನೀರಿನೊಡನಾಗಲಿ ಸೇವಿಸಿದರೆ ಭಯಂಕರವಾದ ನಾನಾ ವರ್ಣ ವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ವ್ಯಥೆಯಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಅತಿಸಾರವನ್ನೂ, ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಅಸ್ಯಗ್ಧರವೆಂಬ ಸ್ತ್ರೀರೋಗವನ್ನೂ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಪ್ರವಾಹಿಕ ಎಂಬ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಭೇದಿಯನ್ನೂ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಎಂಟನೆಯ ಆಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ.

ನವಮಾಧ್ಯಾಯ.

ಕಲ್ಯಾಚ್ಚ ತುರ್ಗುಣೇಕೃತ್ಯಘೃತಂವಾತ್ಮೈಲಮೇವನಾ ||

ಚತುರ್ಗುಣೇದ್ರವೇಸಾಧ್ಯಂತಸ್ಯಮಾತ್ರಾಪಲೋನ್ನಿತಾ || ೧ ||

ನಿಕ್ಷಿಪ್ಯಕ್ವಾಥಯೇತ್ತೋಯಃಕ್ವಾಥ್ಯದ್ರವ್ಯಾಚ್ಚ ತುರ್ಗುಣಂ ||

ಸಾದಶಿಷ್ಟಂಗೃಹೀತ್ವಾಚಸ್ತೇಹಂತೇನೈವಸಾಧಯೇತ್ || ೨ ||

ಚಾರ್ಣಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಲೇಹ್ಯಗಳನ್ನು ಸಹ ಹೇಳಿ ಮುಂದೆ ಘೃತಗಳು ತೈಲಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಪರಿಭಾಷೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಕಲ್ಪದ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದೆ, ಅಂತಹ ಕಲ್ಪದ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ತುಪ್ಪವನ್ನಾಗಲಿ, ತೈಲವೆಂದರೆ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನಾಗಲಿ ಕಲ್ಪದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ನೇಹ (ತೈಲ ಅಥವಾ ಘೃತ)ದ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ಆಯಾಯ ಪ್ರಕರಣಾನುಸಾರವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಹಾಲು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವ ಪದಾರ್ಥದೊಡನೆ ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸುತ್ತ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇಂತಹ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ರೋಗಾನುಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಾಗ್ಯೇ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಂದು ಪಲ ಪರಿಮಾಣ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ತೈಲ ಘೃತಾದಿಗಳೇ ಗೋಸ್ಮರ ಮೊದಲು ಕಷಾಯ ಮಾಡುವಾಗ್ಯೇ ಕಷಾಯಮಾಡತಕ್ಕ ಪದಾರ್ಥದ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ನೀರನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗ ಉಳಿಯುವವರಿಗೂ ಕಾಯಿಸಿ ಇಳಿಸಿ ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು ತೈಲಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಚತುರ್ಗುಣಂವ್ಯುದುದ್ರವ್ಯೇಕರಿನೇಷ್ಟಗುಣಂಜಲಂ ||

ತಥಾಚಮಧ್ಯಮೇದ್ರವ್ಯೇದದ್ಯಾದಷ್ಟಗುಣಂಪಯಃ || ೩ ||

ಅತ್ಯಂತಕಠಿನೇದ್ರವ್ಯೇನೀರಂಷೋಡಶಿಕಂಮತಂ ||

ಸ್ನೇಹ-ಸಾಧನ (ತೈಲ ಘೃತಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು) ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಕಷಾಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭ ಬಂದರೆ ಅದನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಪ್ರಥಮತಃ ಕಷಾಯ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ನಾಲ್ಕು ತರಗತಿಯಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು—ವ್ಯುದ್ರವ್ಯಮು, ಕಠಿನ, ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿನ ಎಂಬದಾಗಿ—ವ್ಯುದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಉದಾಹರಣೆ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಮಧ್ಯಮ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಆರಗ್ವಥ (ಕಕ್ಕೆ), ಕಠಿನದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ದಶಮೂಲ, ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿನ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಚಂದನ, ಮೇರು ದ್ರವ್ಯಕಷಾಯ ಮಾಡಲು ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ನೀರನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಮಧ್ಯಮ ಮತ್ತು ಕಠಿನ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ ಎಂಟು ರಷ್ಟು, ಅತ್ಯಂತ ಕಠಿನ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಹದಿನಾರರಷ್ಟು ಈ ರೀತಿ ನೀರನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರಕರಣಾನುರೋಧೇನ ಉಕ್ತ ಪರಿಮಾಣಕ್ಕೆ ಇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು

ಕರ್ಷಾದಿತಃ ಪಲಂ ಯಾನತ್ ಕ್ಷಿಪೇತ್ ಸೋಡಶಿಕಂ ಜಲಂ || ೪ ||

ತದೂರ್ಧ್ವಂ ಕುಡವಂ ಯಾನದ್ಭವೇದಷ್ಟಗುಣಂ ಪಯಃ ||

ಪ್ರಸ್ಥಾದಿತಃ ಕ್ಷಿಪೇನ್ನೀರಂ ಪಾರೀಯಾನಚ್ಚ ತುರ್ಗುಣಂ || ೫ ||

ಕಷಾಯಮಾಡತಕ್ಕ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಪರಿಮಾಣವು ಕರ್ಷದಿಂದ ಪಲದೊಳ
ಗಿದ್ದರೆ ಅಂದರೆ ಕರ್ಷದಿಂದ ಮೊದಲುಮಾಡಿ ಪಲದವರಿಗಿನ ಯಾವ ಅಳತೆಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಿದ್ದರೂ ಹದಿನಾರರಷ್ಟು ನೀರನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು. ಫಲದಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ
ಕುಡವನೆಂಬ ಪರಿಮಾಣದ ಪರಿವಿಗೂ ಸೇರತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಎಂಟರಷ್ಟು
ನೀರನ್ನೂ, ಪ್ರಸ್ಥದಿಂದ ಖಾರಿ ಎಂಬದರ ವರಿಗಿನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ನಾಲ್ಕು
ರಷ್ಟನ್ನೂ ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಹಿಂದಲ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಷಾಯಮಾಡತಕ್ಕ ವಸ್ತುಗಳ
ಮೃದುತ್ವಾದಿ ಗುಣಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ಜಲಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವ
ವಿಧಾನ. ಈ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಅಳತೆಯ ಮೇಲೆ ನೀರಿನ ಪರಿಮಾಣ
ವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡುವುದು, ಇವನ್ನು ಅವರವರಿಗೆ ಗುರೂವದೇಶವಿರುವಂತೆ
ಯಾವ ರೀತಿಯನ್ನಾದರೂ ಅನುಸರಿಸಬಹುದು.

ಅಂಬುಕ್ವಾಫರಸ್ಯ ಋತ್ಯುಪ್ರಥಕ್ ಸ್ನೇಹಸ್ಯ ಸಾಧನಂ ||

ಕಲ್ಮಸ್ಯಾಂಶಾತತ್ರ ದಮ್ಯಚ್ಚ ತುರ್ಭಂಷಷ್ಠ ಮುಷ್ಠ ಮು || ೬ ||

ದುಗ್ಧೇ ದಧ್ನಿ ರಸೇ ತಕ್ರೇ ಕಲ್ಮೋದೇಯೋಷ್ಟ ಮಾಂಶಕಃ ||

ಕಲ್ಮಸ್ಯ ಸಮ್ಯಕ್ವಾಕಾರ್ಥಂ ತೋಯಮತ್ರ ಚ ತುರ್ಗುಣಂ || ೭ ||

ಸ್ನೇಹಪಾಕವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಪರಿಭಾಷೆಯನ್ನು ಹೇಳು
ತ್ತಾನೆ-- ನೀರು ಒಂದರಿಂದಲಾಗಲಿ ಕಷಾಯ ಒಂದರಿಂದಲೇ ಆಗಲಿ ಅಥವಾ
ಯಾವುದಾದರೂ ಸ್ವರಸ ಒಂದರಿಂದಲೇ ಆಗಲಿ ಸ್ನೇಹವಾಕಮಾಡಬೇಕೆಂದು
ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಮವನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕಾದರೆ ವಕ್ತು
ವಾಗತಕ್ಕ ಸ್ನೇಹವು ನೀರಿನೊಂದಿಗೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹದ ನಾಲ್ಕನೆಯ
ಭಾಗದಷ್ಟು ಕಲ್ಮವನ್ನೂ, ಕ್ವಾಫದೊಂದಿಗೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಅರನೆಯ ಭಾಗ
ಕಲ್ಮವನ್ನೂ, ಸ್ವರಸದೊಡನೆ ಎಂದು ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಭಾಗ ಕಲ್ಮ
ವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಬೇಕು, ಅಂದರೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ನೇಹದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ
ಕಲ್ಮದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಕಲ್ಮಮಾಡಿ ಆ ಕಲ್ಮವನ್ನು ಮೊದಲನೆಯ ವಿಧಾನಕ್ಕೂ ಇದೇ
ರೀತಿಯಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ದ್ರವದ್ರವ್ಯಗಳ ಜೊತೆಗೂ ಕಲ್ಮವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ
ಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಸ್ನೇಹಪಾಕವನ್ನು ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ಮಾಂಸರಸ, ಮಜ್ಜೆಗೆ
ಇವುಗಳೊಡನೆ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆಗ್ನೇಯ ಸ್ನೇಹದ್ರವ್ಯದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು
ನೋಡಿಕೊಂಡು ಅದರ ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ಕಲ್ಮದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಕಲ್ಮಮಾಡಿ

ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ವಸ್ತುಗಳು ಮತ್ತು ಕಲ್ಪ ದ್ರವ್ಯ ಇವುಗಳಿಂದಲೇ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಸಾಧಿಸಬೇಕಾಗಿ ಉಪದೇಶಿಸುವುದೂ ಉಂಟು. ಹಾಗೆ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪವು ಚನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ವನಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ನೀರನ್ನೇ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ದ್ರವಾಣಿಮುತ್ರಸ್ನೇಹೇಷುಪಂಚಾದೀನಿಭವಂತಿಹಿ ||

ತತ್ರಸ್ನೇಹಸಮಾನ್ಯಾಹುರ್ಮಥಾಪೂರ್ವಂಚತುರ್ಗುಣಂ || ೮ ||

ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹಪಾಕ ಮಾಡುವಾಗ್ಗೆ ಐದಾರು ದ್ರವ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕಾಗಿ ಹೇಳುವುದುಂಟು. ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸತಕ್ಕ ದ್ರವಪದಾರ್ಥವು ಐದಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನೂ ಪಕ್ವನಾಗತಕ್ಕ ಸ್ನೇಹದಷ್ಟೇ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಐದಕ್ಕಿಂತ ಕಡಮೆಯಾಗಿದ್ದರೆ ಮೂರು ಪಕ್ವನಾಗತಕ್ಕ ಸ್ನೇಹದ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ದ್ರವ್ಯೇಣಕೇವಲೇನೈವಸ್ನೇಹಪಾಕೋಭವೇದ್ಯದಿ ||

ತತ್ರಾಂಬುಸಿಷ್ಟಕಲ್ಪಸ್ಯಾಜ್ಜಲಂಚಾತ್ರಚತುರ್ಗುಣಂ || ೯ ||

ಕ್ವಾಥೇನಕೇವಲೇನೈವಪಾಕೋಯತ್ರೇರಿತಃಕ್ವಚಿತ್ ||

ಕ್ವಾಥ್ಯದ್ರವ್ಯಸ್ಯಕಲ್ಪೋಪಿತತ್ರಸ್ನೇಹೇಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ || ೧೦ ||

ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಠಿಣ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ಅಷ್ಟರಿಂದಲೇ ಅಂದರೆ ಬೇರೆ ಯಾವ ದ್ರವದ್ರವ್ಯ ಸಂಪರ್ಕವೂ ಇಲ್ಲದಂತೆ ಸ್ನೇಹಪಾಕ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಹೇಳಿದರೆ ಅಗ್ನಿ ಪಕ್ವಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ನೇಹದ್ರವ್ಯದ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅದೇ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದರಿಂದ ಸ್ನೇಹಪಾಕಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಯಾವುದಾದರೂ ಕಷಾಯ ಒಂದರಿಂದಲೇ ಸ್ನೇಹಪಾಕಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕಷಾಯವನ್ನೂ ಮತ್ತು ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನೂ ಸಹ ಸೇರಿಸಿ ಸ್ನೇಹಪಾಕವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಕಲ್ಪಹೀನಸ್ತುಯಃಸ್ನೇಹಸ್ಯಸಾಧ್ಯಃಕೇವಲೇದ್ರವೇ ||

ಕಲ್ಪ ಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದಂತೆ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾಗಿ ಹೇಳಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಸಾಧನೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸ್ನೇಹ ದ್ರವ್ಯದ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ದ್ರವದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪುಷ್ಪಕಲ್ಪಸ್ತುಯಃಸ್ನೇಹಸ್ತತ್ರತೋಯಂಚತುರ್ಗುಣಂ || ೧೧ ||

ಸ್ನೇಹೇಸ್ನೇಹಾಷ್ಟಮಾಂಶಶ್ಚ ಪುಷ್ಪಕಲ್ಪಃಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ ||

ಪುಷ್ಪಕಲ್ಪವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ (ಹುವುಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡತಕ್ಕ) ಸ್ನೇಹವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಆಗ್ಯಾ ನೀರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸ್ನೇಹದ್ರವ್ಯದ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟನ್ನೇ ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಆದರೆ ಹುವಿನ ಕಲ್ಪಮಾಡುವಾಗ್ಯೆ ಮಾತ್ರ ಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷವಾಗತಕ್ಕ ಸ್ನೇಹದ ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಷ್ಟು ನೀರು ಸೇರಿಸಬೇಕು.

ವರ್ತನತ್ ಸ್ನೇಹಕಲ್ಪಸ್ಯಾ ದ್ಯದಾಂಗುಲ್ಯಾವಿಮರ್ಶಿತಃ || ೧೨ ||

ಶಬ್ದ ಹೀನೋಗ್ನಿನಿಕ್ಷುಪ್ತಃ ಸ್ನೇಹಸಿದ್ಧೋಭವೇತ್ತದಾ ||

ಯದಾಫೇನೋದ್ಗಮಸ್ತೈಲೇಫೇನಶಾಂತಿಶ್ಚ ಸರ್ಪಿಷಿ || ೧೩ ||

ಗಂಧವರ್ಣರಸೋತ್ಪತ್ತಿಃ ಸ್ನೇಹಸಿದ್ಧಿಸ್ತದಾಭವೇತ್ ||

ಸ್ನೇಹಪಾಕಸ್ತ್ರಿದಾಪ್ರೋಕ್ತೋಮೃದುಮೃಧ್ಯಃ ಖರಸ್ತಥಾ || ೧೪ ||

ಈಷತ್ಸರಸಕಲ್ಪಸ್ತು ಸ್ನೇಹಪಾಕೋಮೃದುರ್ಭವೇತ್ ||

ಮಧ್ಯಪಾಕಸ್ಯಸಿದ್ಧಿಶ್ಚ ಕಲ್ಕೇನೀರಸಕೋಮಲಃ || ೧೫ ||

ಈಷತ್ಕರಿನಕಲ್ಪಶ್ಚ ಸ್ನೇಹಪಾಕೋಭವೇತ್ ಖರಃ ||

ತದೂರ್ಧ್ವಂ ದಗ್ಧಪಾಕಸ್ಯಾತ್ ದಾಹಕೃನ್ನಿಷ್ಪಯೋಜನಃ || ೧೬ ||

ಸ್ನೇಹವು ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆಯೇ ಇಲ್ಲವೇ ಎಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪರೀಕ್ಷೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಸ್ನೇಹದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ ಪಾಕಾರ್ಥವಾಗಿ ಕಲ್ಪದ್ರವವನ್ನು ದ್ರವ್ಯಸಹಿತವಾಗಿ ಸೇರಿರುತ್ತದ್ದಷ್ಟೆ, ಸಾಟಿನಿಂದ ಆ ಮಡ್ಡಿಯನ್ನು ಮೇಲೆ ತೆಗೆದು ಬೆರಳಿನಿಂದ ಹಿಸಿಕಿ ಹೊಸದರೆ ಬತ್ತಿಯಂತಾಗಬೇಕು. ಸಿದ್ಧವಾದ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಸಾಟಿನಿಂದ ತೆಗೆದು ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಸುರಿದರೆ ಯಾವ ಶಬ್ದವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಉರಿಯಬೇಕು. ಹೀಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧ ಪರೀಕ್ಷೆ ಹೇಗೆಂದರೆ—ಕಾಯಿಸುತ್ತಿರುವ ತೈಲದಲ್ಲಿ ನೊರೆಬರುವುದು, ಘೃತವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ನೂರೆ ಇಂಗುವುದು, ಸುನಾಸನೆ, ಒಳ್ಳೆಯ ಬಣ್ಣ, ಬಾಯ ಗ ಹಾಕಿಕೊಂಡರೆ ರುಚಿ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸರಿಯಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ಸ್ನೇಹಪಾಕ ಕ್ರಮವು ಮೂರು ವಿಧ—ಮೃದು, ಮಧ್ಯ, ಖರ ಎಂಬದಾಗಿ, ಮೃದುಪಾಕವೆಂದರೆ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಕೊಂಡ ಮಾತ್ರ ಜಲಾಂತವಿರುವ ಹಾಗೆಯೇ ಇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಮಧ್ಯಪಾಕವೆಂದರೆ ಜಲಾಂತವೆಲ್ಲಾ ಬತ್ತಿಹೋಗಿ ಕಲ್ಪದ ಮಡ್ಡಿಯು ಮಾತ್ರ ಮೃದುವಾಗಿರುವಾಗ್ಯೆ ಇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಖರಪಾಕವೆಂದರೆ ಮಡ್ಡಿಯು ಕೂಡ ಒರಟಾದ ಮೇಲೆ ಇಳಿಸುವುದು, ಇನ್ನೂ ಬೆಂಕಿಯ ಮೇಲೆಯೇ ಬಿಟ್ಟರೆ ಆಗ್ಯೆ ತೈಲವು ಸುಟ್ಟುಹೋಗಿ ದಗ್ಧಪಾಕವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ, ದಗ್ಧಪಾಕವಾದರೆ ತೈಲವು ಯಾವ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಬಾರದ ನಿಷ್ಪಯೋಜನವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ.

ಅನುಪಾಕಶ್ಚ ನಿರ್ವೀರೋ ವಹ್ನಿಮಾಂದ್ಯಕರೋ ಗುರುಃ ||

ನಸ್ಯಾರ್ಥಂ ಸ್ಯಾನ್ಮೈದುಃಸಾಕೋ ಮಧ್ಯಮಸ್ಸರ್ವಕರ್ಮಸು ||೧೭||

ಅಭ್ಯಂಗಾರ್ಥಂ ಖರಃ ಪ್ರೋಕ್ತೋ ಯಂ ಚ್ಯಾವೇ ವಂ ಯಥೋಚಿತಂ

ಘೃತತ್ರೈಲಗುಡಾದೀಂಶ್ಚ ಸಾಧಯೇನ್ನೈಕವಾಸರೇ || ೧೮ ||

ಪ್ರಕುರ್ವಂತ್ಯುಷಿತಾಹ್ನೇತೇನೀಷಾಮ್ನುಣಂಚಯಂ ||

ಪಾಕಭೇದದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಔಷಧ ಮತ್ತು ಅದರ ಉಪಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ— ಕಾಯಿಸಿದ ಸ್ನೇಹವು ಅನುಪಾಕ ವೆಂದರೆ ಅಸಕ್ತವಾದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೋಷಃ ಅಂದರೆ ಸುಗುಣಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ, ಇದು ಸೇವನೆಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಗುರುಗುಣವು ಸ್ವಲ್ಪ ಆಗುತ್ತದೆ ವ್ಯದುಪಾಕದಲ್ಲಿ ಸೀ ಇಳಿಸಿದರೆ ನಸ್ಯವೆಂದರೆ ಮೂಗಿನಿಂದ ಸೇರುವುದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ ಮಧ್ಯ ಪಾಕವಾಗಿ ಇಳಿಸಿದರೆ ಎಲ್ಲಾ ಕೆಲಸಗಳಿಗೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಖರವಾಕ ವಾಗಿ ಇಳಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಂಜನ ಮೊದಲಾಗಿ ಬಾಹ್ಯೋಪಯೋಗಗಳಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಘೃತ ತ್ರೈಲ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಅವಸರವಾಗಿ ಒಂದೇ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿ ಪೂರೈಸಬಾರದು. ಸಾವಕಾಶವಾದಷ್ಟೂ ಗುಣದಾಯಕವಾಗುತ್ತವೆ.

ಏಪ್ಪಲೀಏಪ್ಪಲೀಮೂಲಚವ್ಯಚಿತ್ರಕನಾಗರೈಃ || ೧೯ ||

ಸಸೈಂಧವೈಶ್ಚ ಪಲಿಕೈಘ್ರಾಃ ಪ್ರಸ್ಥವಿಸಾಚಯೇತ್ ||

ಕ್ಷೀರಂ ಚ ತುರ್ಗುಣಂ ದತ್ವಾ ತದ್ವೈಯನಾರನಂ || ೨೦ ||

ವಿಷಮುಜ್ಜರಮಂದಾಗ್ನಿ ದರಂ ರುಚಿರಂ ಕುರು ||

ಏಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ, ಚವ್ಯ, (ಎಂದರೆ ಕಡುಮೆಣಸಿನ ಬಳ್ಳಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಚವ್ಯವೆಂದರೆ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮರವೆಂದೂ ಇದರ ಕಾಯಿಗೇನೇ ಗಜ ಏಪ್ಪಲಿ ಎಂದು ಹೆಸರಿಂಬದಾಗಿಯೂ ಕೆಲವು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಅವರವರ ಉಪದೇಶ ಮತ್ತು ರೂಢಿಯಂತೆ ಅನುಸರಿಸಬಹುದು.) ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಶುಂಠಿ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದು ಪಲ, ಇದರೊಡನೆ ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು ಪಲ ಪ್ರಮಾಣ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ, ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ಅಂದರೆ ತುಪ್ಪದ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ಹಾಲನ್ನೂ, ಹಾಲಿನಷ್ಟೇ ನೀರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಘೃತವಾಕವಿಧಾನ ದಿಂದ ಘೃತವನ್ನು ಕಾಯಿಸಿಕೊಂಡು ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಪ್ಲೀಹಾಭಿವೃದ್ಧಿ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ವಿಷಮುಜ್ಜರ, ಇವುಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸಿ ನಾಲಿಗೆಗೆ ರುಚಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ.

ಪಿಪ್ಪಲೀಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂ ಚಿತ್ರ ಕೋಹಸ್ತಿಪಿಪ್ಪಲೀ || ೨೦ ||
 ಶ್ವದುಷ್ಪಾನಾಗರಂಧಾನ್ಯಂಸಾತಾಬಿಲ್ವಂ ಯನಾನಿಕಾ ||
 ದ್ರವ್ಯೈಶ್ಚ ಪಲಿಕೈರೇತೈಶ್ಚ ತುಷ್ಟಾಷ್ಟಿ ಪಲಂಘ್ಯತಂ || ೨೧ ||
 ಘೃತಾಚ್ಚ ತುರ್ಗುಣಂದೇಯಂಚಾಂಗೇರೀಷ್ಟರಸಂಬುಧೈಃ ||
 ಶನೈಶ್ಚ ನೈರ್ವಿಪಕ್ತವ್ಯಂಚಾಂಗೇರೀಘೃತಮುತ್ತಮಂ || ೨೨ ||
 ತದ್ಭೂತಂಕಫಸಾತಘ್ನಂ ಗ್ರಹಣ್ಯಶೋಧಿವಿಕಾರನುತ್ ||
 ಹಂತ್ಯಾನಾಹಂಗುದಭ್ರಂ ಶಂಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಂಪ್ರವಾಹಿಕಾಂ || ೨೩ ||

ಚಾಂಗೇರೀಘೃತಃ—ಹಿಪ್ಪಲಿ. ಮೋಡಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಆನೆಹಿಪ್ಪಲಿ, ನೆಗ್ಗಲು, ಶುಂರಿ, ಧನಿಯ, ಅಗಲಶುಂರಿ, ಬಿಲ್ವದತೋಪೈ, ತುರುಷ್ಟವೋಮ, ಈ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಒಂದೊಂದು ಪಲದಷ್ಟು, ಅರಶತ್ತನಾಲ್ಕು ಪಲ ತುಪ್ಪ, ತುಪ್ಪದ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ಪುಲ್ಲಂಬುರ.ಚೇ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ ಇವುಗಳನ್ನು ನೇರಿಸಿ ನಿದಾನವಾಗಿ ಘೃತಪಾಕ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪಕ್ವಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಈ ಘೃತವನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಕಫದೋಷಗಳು, ವಾತದೋಷಗಳು, ಗ್ರಹಣಿ ಎಂಬ ಭೇದಿ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಆಸನ ಹೊರಬೀಳುವುದು ಅಂದರೆ ಗೂದೆ ಹಾಯುವುದು, ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರವೆಂದರೆ ಮೂತ್ರಶಿಕ್ಯ, ಪ್ರವಾಹಿಕೆ ಎಂಬ ಭೇದಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ

ಮಸೂರಾಣಾಂ ಪಲಶತನೀರೋಜೇವಿಸಾಚಯೇತ್ ||
 ಸಾದೇಷಂಶ್ಚ ತನೀತ್ವಾದತ್ಪಾಬಿಲ್ವವಲಾಷ್ಟಕಂ || ೨೪ ||
 ಸೃತಪ್ರಸ್ಥಂಪಚೇತ್ತೇನಸರ್ವಾತೀಸಾರಸಾಶನಂ |
 ಗ್ರಹಣೀಂಭಿನ್ನವಿಟ್ಟಿಂಚನಾಶಯೇಚ್ಛಪ್ರವಾಹಿಕಾಂ || ೨೫ ||

ಮಸೂರ ಎನ್ನುವುದು ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ವಿವಳ ಧಾನ್ಯ, ಈ ಧಾನ್ಯವು ಉತ್ತರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಕಾನ್ ಪುರದ ಕಡೆಯಿಂದ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವ ತೋಗರೀಬೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಂಪುವರ್ಣದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬೇಳೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಅದನ್ನೇ ಮಸೂರದಾಲ್ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ ಈ ಮಸೂರಧಾನ್ಯ ಒಂದು ನೂರು ಪಲವನ್ನು ಒಂದು ದ್ರೋಣ ಪರಿಮಾಣ ನೀರಿನಲ್ಲಿ (ಒಂದು ಸಾವಿರದ ಇಪ್ಪತ್ತು ನಾಲ್ಕು ತೊಲ) ವಾಕಮಾಡಬೇಕು, ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗ ಉಳಿಯುವ ವರಿಮಾಣ ಕಾಯಿಸಿ ಸೋಧಿಸಿ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಬಿಲ್ವದಹಣ್ಣಿನ ತಿರುಳು ಎಂಟು ಪಲದಷ್ಟನ್ನು ಬೇರೇ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕದಡಿ ಕಲ್ಪದಂತೆ ಮಾಡಿ ಮೇಲಿನ ಕಷಾಯದ ಜೊತೆಗೆ ಬೆರಸಿ ಕಾಯಿಸುವುದಕ್ಕಾರಂಭಿಸಿ ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ಪರಿಮಾಣ ತುಪ್ಪ

ವನ್ನ ಸೇರಿಸಿ ಘೃತಪಾಕ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಮಾಡಿ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬರುವುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಆತಿಸಾರ, ಗ್ರಹಣಿ, ಭೇದಿ, ನೀರಾಗಿ ಮಲ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದು, ಪ್ರವಾಹಿಕ ಎಂಬ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಭೇದಿ, ಇವುಗಳ ನ್ನೇಲ್ಲಾ ನಿವಾರಣ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವಗಂಧಾಪಲಶತಂತದರ್ಧಂಗೋಕ್ಕುರಂಸ್ತೃತಂ

ಶತಾಸರೀವಿದಾರೀಚಶಾಲಿಪರ್ಣಿಬಲಾಝೃತಾ || ೨೭ ||

ಅಶ್ವತ್ಥಸ್ಯಚತುಂಗಾನಿರ್ದೃಬೀಜಂಪುನರ್ನವಾ ||

ಕಾಶ್ವರ್ಯಾರ್ಧಫಲಂಚೈವನಾಪಬೀಜಂತಥೈವಚ || ೨೮ ||

ಪೃಥಗ್ಧ ಶಪಲಾನ್ಭಾಗಾನ್ ಚತುರ್ದ್ರೋಣೀಂಭಸಿಕ್ಷಿಪೇತ್ ||

ದ್ರೋಣೀಶೇಷೇರಸೇತಸ್ಮಿನ್ ಪಚೇಚ್ಚೈವಘೃತಾಡಕಾ || ೨೯ ||

ಮೃದ್ವೀಕಾಪದ್ಮಕಂಕುಷ್ಪಂಸಿವ್ವಲೀರಕ್ತಚಂದನಂ ||

ಪತ್ರಕುನಾಗಪುಷ್ಪಂಚಆತ್ಮಗುಪ್ತಾಫಲಂತಥಾ || ೩೦ ||

ನೀಲೋತ್ಪಲಾಸಾರಿಬೇದ್ವೀಜೀವನೀಯೋಗಣಸ್ತಥಾ ||

ಪೃಥಕ್ಕರ್ಷಸರೂಪಾಂಗಾ ಶರ್ಕರಾಂಯಾಃಪಲದ್ವಯಂ || ೩೧ ||

ರಸಸ್ಯಪಿಂಡ್ರಕೇಕ್ಲಾಣಾನಾಥಕೈಕಂಸಮಾದರೇತ್ ||

ಚತುರ್ಗುಣೇನಪಯಸಾಘೃತಸ್ಯಾಪ್ಯಾಡಕಂವಚೇತ್ || ೩೨ ||

ಘೃತಮೇತನ್ನಿಹಂತ್ಯಾಶುರಕ್ತಸಿತ್ತಮುರಕ್ಷತಂ ||

ಹಲೀಮಕಂಪಾಂಡುರೋಗುನರ್ಣಭೇದಾಸ್ವರಕ್ಷಯಂ || ೩೩ ||

ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಮುರೋದಾಹಂಪಾರ್ಷ್ವಗೂಲಂ ಪಾಶಯೇತ್ ||

ಏತತ್ಸರ್ಪಿಣಿಃ ಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಂವಿಹ್ವಂತಃಪುರನಾಸಿ || ೩೪ ||

ಸ್ತ್ರೀಣಾಂಚೈನಾಪ್ರಜಾತಾಂದುರ್ಬಲಾಸಾಚಿದೇಹಿನಾಂ ||

ಶ್ರೇಷ್ಠಂವಿಲಕರಂನರ್ಘ್ಯಂಹೃದ್ಯಂಪುಷ್ಪಿರಸಾಂ || ೩೫ ||

ಒದಪ್ರೇಜಸ್ಕರಂವೃದ್ಯಕಾಯುಷ್ಮಂವ್ರಣವರ್ಧನಂ ||

ಸಂವರ್ಧಯತಿರುಕ್ರಸ್ಯಪುರುಷಂದುರ್ಬಲೇಂದ್ರಿಯಾಂ || ೩೬ ||

ಸರ್ವರೋಗವಿನಿಮೂಕೋವಯಸ್ಸಿಕೋಽಯುಧಾದ್ರಮಾ ||

ಕಾನುದೇವತಿಖ್ಯಾತಂಸರ್ಪಿರುಕ್ತಂನುಹಾಗುಣಂ || ೩೭ ||

ಕಾಮದೇವಘೃತಃ—ಹಿರೀಮದ್ದಿನ ಬೇರು ನೂರು ತೊಲ, ನೆಗ್ಗಿಲಬೇರು ಏವತ್ತು ತೊಲ, ಅಪಾಡೀಬೇರು, ಹಂದೀಗೆಡ್ಡೆ, ಶಾಲಿಪರ್ಣಿ ಎಂದರೆ ಒಂದೆಲೀ ಹೊನ್ನೆ, ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಡೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಅರಳಿಯ ಎಳೇಕಂಡಿ, ಕಮಲದ ಬೀಜ, ಕೊಮ್ಮೆಯಬೇರು, ತಿವನೆಯ ಕಾಯಿಗಳು, ಉದ್ದಿನ ಕಾಕು, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ

ಹತ್ತು ಹತ್ತು ಪಲ ಪರಿಮಾಣ, ಈ ರೀತಿ ಸೇರಿಸಿ ನಾಲ್ಕು ದ್ರೋಣ (ನಾಲ್ಕು ಸಾವಿರದ ತೊಂಬತ್ತಾರು ತೊಲ) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗಕ್ಕೆ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಅಸರ ಜೊತೆಗೆ ಆಡಕ (ಇನ್ನೂರ ಐವತ್ತಾರು ತೊಲ) ಪ್ರಮಾಣ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಬೆರಸಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಪಸ್ಯಕಾಷ್ಠವೆಂಬ ಅಂಗಡಿದಿನಸು, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ರಕ್ತಚಂದನ, ತಮಾಲಪತ್ರಿ, ನಾಗಕೇಸರಿ, ತುರಚಿಯ ಕಾಯಿ, ಸೈದೆಲೆಹುಣ್ಣು, ಎರಡು ಜಾತಿಯ ಸಿಂಗದೆಯ ಬೇರುಗಳು, ಜೀವನೀಯ ಗಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮೂಲಿಕೆಗಳು, (ಜೀವನೀಯಗಣವೆಂದರೆ—ಹಾಲೇಬಕ್ಕಿ, ಸೂರ್ಯವರ್ಣ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆ, ಕಾಕೋಲಿ, ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲಿ, ಜೀವಕ, ಮುಷ ಭಕ, ಮೇದಾ, ಮಹಾಮೇದಾ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು) ಇವುಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ, ಸಕ್ಕರೆ ಎರಡು ಪಲ, ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲು ಎರಡು ಆಡಕ ಪರಿಮಾಣ, ತುಪ್ಪ ಒಂದು ಆಡಕ ಪರಿಮಾಣ, ತುಪ್ಪದ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೆನೆಯಿಸಿ ಅರಡು ಕಲ್ಮ ಮಾಡಿ ಕಷಾಯದೊಡನೆ ಸೇರಿಸುವುದು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಮಂದಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಘೃತಪಾಕದ ಹದವನ್ನು ನೋಡಿ ಕಾಯಿಸಿ ಇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು ಇದರ ಸೇವನೆಯಿಂದ ರಕ್ತಪಿತ್ತ ಉರೇಕ್ಷತ (ಎದೆಯೊಡೆಯುವುದು) ಹಲೀಮಕವೆಂಬ ಒಂದು ಒಗೆಯ ಕಾಮಾಲೆರೋಗ, ಪಾಂಡು ರೋಗ, ವರ್ಣಭೇದವೆಂದರೆ ಶರೀರದ ಬಣ್ಣ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುವುದು, ಧ್ವನಿ ಕುಗ್ಗುವುದು, ಮೂತ್ರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟವಾಗುವುದು, ಎದೆಯುರಿ, ಪಕ್ಕಶಾಲೆ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತದೆ. ಈ ಘೃತವನ್ನು ಬಹಳ ಜನ ಹೆಂಡರಿರು ವವರು ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು, ಅಂದರೆ ಅತಿಶಯ ಶುಕ್ರವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಅನೇಕ ಜನ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ತೃಪ್ತಿಸುವುದಕ್ಕೂ ರಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತದೆಂಬ ಭಾಸ. ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ ಈ ಘೃತವನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು, ದುರ್ಬಲರಾದವ ರಿಗೂ ಉಪಯುಕ್ತವಾದದ್ದು, ದೇಹಬಲ, ಕಾಂತಿ, ಆಯುಷ್ಯ, ಇವುಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ದೇಹಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನಂಟುಮಾಡಿ ಶುಕ್ರವೃದ್ಧಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇದನ್ನು ಸೇವನೆ ಮಾಡುವ ಮನುಷ್ಯನು ಸಮಸ್ತ ರೋಗಗಳಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದಿ ಕಾಮದೇವನಂತ ರೂಪ ಯೌವನ ಬಲ ಸಂಪನ್ನನಾಗುತ್ತಾನೆಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಕಾಮದೇವಘೃತ ಎಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ.

ತ್ರಿಫಲಾದ್ವೇನಿಶೇಕಾಂತೀಸಾರಿಬೇರ್ವೇಪ್ರಿಯಂಗುಕಾ ||

ಶಾಲಿಪರ್ಣೇಪೃಷ್ಟಿಪರ್ಣೇವೇವದಾವ್ಯೇಲವಾಲಾಕಂ || ೩೮ ||

ನತಂವಿತಾಲಾದಂತೀಚಪಾಡಿಮಂನಾಗಕೇಶರಂ ||

ನೀಲೋತ್ಪಲೈಲಾಮಂಜಿಷ್ಠಾವಿಡಂಗಂಕುಷ್ಠಪದ್ಮಕಂ || ೩೯ ||

ಜಾತಿಪುಷ್ಪಂಚಂದನಂಚತಾಲೀಸಂಬೃಹತೀತಥಾ ||

ಏಕೈಕರ್ಷಸಮೈಃಕಲ್ಪೈಃಜಲಂದತ್ವಾಚತುರ್ಗುಣಂ || ೪೦ ||

ಘೃತಪ್ರಸ್ಥಂಪಚೇದ್ಧೀಮಾನಪಸ್ಮಾರೇಜ್ವರೇಕ್ಷಯೇ ||

ಉನ್ನಾದೇವಾತರಕ್ತೇಚಕಾಸೇನುಂದಾನೇತಥಾ || ೪೧ ||

ಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯೇಕಟೀಶಾಲೇತ್ಯತೀಯಕಚತುರ್ಥಕೇ ||

ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರೇವೀಸರ್ವೇಚಕಂಡೂಪಾಂಡ್ವಾನುಯೇತಥಾ || ೪೨ ||

ವಿಷದ್ವಯೇಪ್ರಮೇಹೇಷುಸರ್ವಥೈವೋಪಯುಜ್ಯತೇ ||

ವಂಧ್ಯಾನಾಂಪುತ್ರದಾಭೂತಯುಕ್ಷರಕ್ಷೋಹರಂಸ್ತೃತಂ || ೪೩ ||

ಪಾನೀಯಕಲ್ಯಾಣಘೃತ—ತ್ರಿಫಲ (ಅಳಲೆ, ತಾರೆ, ನೆಲ್ಲಿ) ಅರಿಸಿನ, ಮರ ಅರಿಸಿನ, ರೇಣುಕಬೀಜ, ಕಪ್ಪುನೋಗದಯ ಬೇರು, ಬಿಳಿಯನೋಗದಯ ಬೇರು, ಪ್ರಿಯಂಗು ಎಂಬ ಸ್ಲನಾಮಾಶ್ರಿತವಾದ ಮೂಲಿಕೆ, ಎಂದಲೆಹೊನ್ನೆ, ಮೂರಲೆ ಹೊನ್ನೆ, ದೇವದಾರೀ ಕೊರಡು, ಸುರಸರಿಕಯಬಳ್ಳಿ, ಗ್ರಂಥಿತಗರ, ದಾವು ಮಿಕ್ಕೈಯಕಾಯಿ, ಜಯಪಾಲಬೀಜ, ದಾಳಿಂಬವಶಿಷ್ಟ, ನಾಗಕೇಸರಿ, ನೀಲತಾವರ ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಮಂಜಿಷ್ಠಿ, ವಾಯವಿಡಂಗ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಪದ್ಮಕವೆಂಬ ಮೂಲಿಕೆ, ಜಾಜಿಪದ್ಮಾಚ್ಯು, ಚಂದನ, ತಾಲೀಸಂತ್ರೈ, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ, ಇವುಗಳು ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರಿನೊಡನೆ ಅರಿದು *ಲ್ಪಮಾಡಿ ಒಂದು ಸ್ತಂಭ ಪರಿವಾಣ ಶುಷ್ಕವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಘೃತಪಾಕ ರೀತಿಯಿಂದ ಪರ್ಪಮಾಡಿ ಇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಘೃತಸೇವನೆಯಿಂದ ಅವ ಸ್ಥಾರ, ಜ್ವರ, ಕ್ಷಯ, ಹುಚ್ಚು, ವಾತರಕ್ತ, ಕೆಮ್ಮು, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಪೀನಸಿ, ಸೊಂಟರೋಲೆ, ಸೃತೀಯಕಜ್ವರ, ಚತುರ್ಥಕಜ್ವರ, ಮೂತ್ರ ಹೊರಡುವುದು ಕಷ್ಟವಾಗುವುದು, ಅಗ್ನಿಪಿಸರ್ಪವೆಂಬ ಉರಿಬಕ್ಕಿ, ಮೈನಿವೆ, ವಾಂಡುರೋಗ, ಸ್ಥಾವರ ಮತ್ತು ಜಂಗಮ ವಿಷಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ರೋಗಗಳು, ಮೇಹ ರೋಗ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಗುಣಪೊಂದುತ್ತವೆ ಒಂಜಿಯಿರಾಗರುವ ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಮಕ್ಕಳಾಗುತ್ತದೆ ಈ ಘೃತ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಭೂತಯಕ್ಷಬಾಧೆಗಳು ಸಹಾ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುವವು.

ಅಮೃತಾಕ್ಷಾಢಕಲ್ಪಾಭ್ಯಾಂಸಕ್ಷೀರಂವಿಪ ಕೇಡ್ಭೃತಂ ||

ನಾತರಕ್ತಂಜಯತ್ಯಾಶುಕುಷ್ಕಂಜಯತಿದುಸ್ತರಂ || ೪೪ ||

ಅಮೃತಾಘೃತ—ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯ ಕಷಾಯ, ಅದರದ್ದೇ ಕಲ್ಪ, ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಿ ಸೇರಿಸಿ ಹಾಲನ್ನೂ ಹಾಕಿ ಘೃತವನ್ನು ಪಾಕಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಇದ ರಿಂದ ನಾತರಕ್ತರೋಗ, ಭಯಂಕರವಾದ ಕುಷ್ಠರೋಗ ಇವುಗಳು ಶಾಂತವಾಗು

ತ್ರವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಕಷಾಯ ಮತ್ತು ಕಲ್ಮಗಳ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಪರಿಭಾಷೆಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಊಹಿಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು.

ಸಪ್ತಚೈದಃಪ್ರತಿವಿಷಾಶ್ಯಾಮಾಕಃಕಟುರೋಹಿಣೀ ||

ಪಾಕಾಮುಸ್ತಮುಶೀರಂಚತ್ರಿಫಲಾಪರ್ಪಟಸ್ತಥಾ || ೪೫ ||

ಪಟೋಲನಿಂಬಮಂಜಿಷ್ಠಾಃಸಿಪ್ಪಲೀಪದ್ಮಕಂಶರೀ ||

ಚಂದನಂಧನ್ವಯಾಸಶ್ಚಸಿಂಹಾಬೇದ್ವೇನಿಶೇತಥಾ || ೪೬ ||

ಗುಡೂಚೀಸಾರಿಬೇದ್ವೇಚಮುರ್ವಾನಾಸಾಶತಾವರೀ ||

ತ್ರಾಯಂತೀಂದ್ರಯವಾಯಷ್ಟೀಭೂನಿಂಬಶ್ಚಾಕ್ಷಭಾಗಿಕಾಃ || ೪೭ ||

ಘೃತಂಚತುರ್ಗುಣಂದದ್ಯಾಘೃತಾದಾಮಲಕೀರಸಃ ||

ದ್ವಿಗುಣಸ್ಸರ್ಪಿಷಶ್ಚಾತ್ರಜಲಮುಷ್ಣಗುಣಂಭವೇತ್ || ೪೮ ||

ತತ್ಸಿದ್ಧಂಪಾಯಯೇತ್ಸರ್ಪಿರ್ವಾತರಕ್ತೇಷುಸರ್ವಥಾ ||

ಕುಷ್ಮಾನಿರಕ್ತಪಿತ್ತಂಚರಕ್ತಾರ್ತಾಂಸಿಚಪಾಂಡುತಾಂ || ೪೯ ||

ಹೃದ್ರೋಗಗುಲ್ಮವೀರಸರ್ವವ್ರದರಂಗಂಡಮಾಲಿಕಾಂ ||

ಕ್ಷುದ್ರರೋಗಾನ್ ಜ್ವರಾಂಶ್ಚೈವಮಹಾತಿಕ್ತಮಿದಂಜಯೇತ್ || ೫೦ ||

ಮಹಾತಿಕ್ತಘೃತ—ಸಪ್ತಪರ್ಣ, ಅತಿಬಜೆ, ಶ್ಯಾಮಾಕಃ ಎಂದರೆ ಸುವೆ ಎಂದು ಪ್ರಚಾರದಲ್ಲಿರುವ ಧಾನ್ಯ (ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಶ್ಯಾಮಾಕವೆಂದರೆ ಕೃಷ್ಣಯ ಕಾಯಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಹುಗೆ ಹೇಳುವುದಾದರ ಮೂಲದಲ್ಲಿ ಶ್ಯಾಮಾಕಃ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಬದಲು ಶಮಾಕಃ ಎಂದು ತಿದ್ದಿಕೊಂಡರ ಆಗುತ್ತದೆ) ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ, ಅಗುಶುಂರಿ, ಭ್ರಮುನ, ಅಮಂಚ, ತ್ರಿಫಲ, ವರ್ವಾಪ್ಪಕ, ಕೈವದವಲ, ಬೇವಿನತೂವೆ, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ದದ್ರುಕ, ಕಜೋರ, ತ್ರಿಗುಧ, ತುರಚಿ, ದಾಸನಿಕ್ಕೆ ಕಾಯಿ, ಹಾವುಮಿಕ್ಕೆ ಕಾಯಿ, ಅರಿಗಿನ, ಮರಅರಿಗಿನ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಸೋಗದದರು ಬಿಳಿಯದು ಮತ್ತು ಕರಿಯದು, ಕುರುಟಿಗೆ, ಅಪು ಸೋಗ, ಹಲವು ಮಕ್ಕಳ ಬೇರು, ಗಜ್ಜಗ, ಕೊಡಸದ ತೂಪು, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಚಿರಾಯಿತ ಈ ಮೂಲಕೆಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷಪ್ರಮಾಣ, ಇವುಗಳ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ತುಪ್ಪ, ತುಪ್ಪದ ಎರಡರಷ್ಟು ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿನ ರಸ, ತುಪ್ಪದ ಎಂಟರಷ್ಟು ನೀರು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಘೃತಪಾಕ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪಾಕಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ನಾತರಕ್ತ, ಕುಷ್ಠ, ರಕ್ತ ಪಿತ್ತ, ರಕ್ತಾರ್ತಸ್ಸು, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಹೃದಯರೋಗಗಳು, ಗುಲ್ಮ, ವಿಸರ್ಪ, ಅಸೃಗ್ಧರ, ಗಂಡಮಾಲೆ, ಇನ್ನೂ ನಾನಾ ವಿಧಗಳಾದ ಕ್ಷುದ್ರರೋಗಗಳು, ಜ್ವರಗಳು ಸಹಾ ಇದರಿಂದ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುತ್ತವೆ.

ಕಾಸೀಸಂದ್ವೇನಿಶೇಮುಸ್ತಂಹರಿತಾಲಂಮನಶ್ಶಿಲಾಂ ||
 ಕಂಪಿಲ್ಲಕಂಗೆಂಧಕಂಚವಿಡಂಗೆಂಗುಗ್ಗುಲಂತಥಾ || ೫೦ ||
 ಸಿಕ್ತಕಂಮರಿಚಂಕುಷ್ಠಂತುತ್ಥಕಂಗಾರಸರ್ಷಪಾನ್ ||
 ರಸಾಂಜನಂಚಸಿಂದೂರಂಶ್ರೀನಾಸುರಕ್ತಚಂದನಂ || ೫೧ ||
 ಇರಿಮೇದಂನಿಂಬಪತ್ರಂಕರಂಜಂಸಾರಿಜಾಂವಚಾಂ ||
 ಮಂಜಿಷ್ಠಾಂಮಧುಕಂನುಾಂಸೀಂಶಿರೀಷಂಲೋಧ್ರಪದ್ಮಕಂ || ೫೨ ||
 ಹರೀತಕೀಂಪ್ರಪುಷ್ಪಾಟಂಚೂರ್ಣಯೇತ್ಯರ್ಷಿಕಾನ್ಪುಥಕ್ ||
 ತತಸ್ತಚ್ಛೂರ್ಣಮಾಲೋಡ್ಯತ್ರಿಂಶತ್ಪಲಮಿತೇಘೃತೇ || ೫೩ ||
 ಸ್ಥಾಪಯೇತ್ತಾಮ್ರಪಾತ್ರೇಚಘರ್ಷಮೇಸಪ್ತದಿನಾವಧಿ ||
 ಅಸ್ಯಾಭ್ಯಂಗೇನಕುಷ್ಠಾನಿದದ್ರೂಪಾಮಾವಿಚರ್ಚಿಕಾಃ || ೫೪ ||
 ಶೂಕದೋಷಾವಿಸರ್ಪಶ್ಚವಿಸ್ಪೋಷಿತವಾತರಕ್ತಜಾಃ ||
 ಶಿರಸ್ಪೋಷಣೀಪದಂಶಾಶ್ಚನಾಡೀದುಷ್ಪವ್ರಣಾನಿಚ || ೫೫ ||
 ಶೋಫೋಭಗಂದರಶ್ಚೈವಲೂತಾಶಾನ್ಯಂತಿದೇಹಿನಾಂ ||
 ಶೋಧನಂರೋಪಣಂಚೈವಸರ್ವಣಕರಣಂಘೃತಂ || ೫೬ ||

ಕಾಸೀಸಾದಿಘೃತ—ಅನ್ನಭೇದಿ, ಅರಿಸಿನ, ಮರಅರಿಸಿನ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಅರಿದಳ, ಮಣಿಶಿಲೆ, ಕಂಪಿಲ್ಲಕವೆಂದರೆ ಸೌರಾಷ್ಟ್ರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಇಟ್ಟಿಗೆಯ ಪುಡಿಯಂತಹ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮಣ್ಣುಗಂಧಕ, ವಾಯುವಿಡಂಗ, ಗುಗ್ಗುಳ, ಜೇನುಮೇಣ, ಮೆಣಸು, ಚಂಗಲಕೋಪ್ಪ, ಮೈಲ್‌ತುತ್ತು, ಬಿಳೀಸಾಸುವೆ, ರಸಾಂಜನ, ಚಂದ್ರ, ಧೂಪದ ಎಣ್ಣೆ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಜಾಲಿಯತೊಪ್ಪೆ, ಬೇವಿನೆಲೆ, ಹೊಂಗೇಬೀಜ, ಸೊಗದೇಬೀರು, ಬಜೆ, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಜಟಾ ಮಾಂಸಿ, ಬಾಗೇತೊಪ್ಪೆ, ವತಂಗದ ಚಕ್ಕೆ, ಪದ್ಮಕ, ಅಲೇಕಾಯಿ, ಚಗಚೇ ಬೀಜ, ಈ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಾರ್ಥವೂ ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷಸ್ತಮಾಣ ನಯ ವಾದ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಮೂವತ್ತು ಪಲ ಪರಿಮಾಣ ತುಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಕದರಿ ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಏಳು ದಿವಸ ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿರಿಸಬೇಕು. ನಂತರ ತೆಗೆದಿರಿಸಿಕೊಂಡರೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಘೃತವು ಪಕ್ವವಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು ಈ ಘೃತವನ್ನು ಮೈಗೆ ತಿಕ್ಕಿ ಬಿಸಿ ನೀರಿನಿಂದ ಅಭ್ಯಂಗಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಕುಷ್ಠಗಳು, ದದ್ದುಗಳು, ನೆವೆ, ತುರಿ, ಶೂಕಮೋಷವೆಂದರೆ ಮೇಹಸಂಬಂಧವಾದ ವ್ರಣಗಳು, ವಿಸರ್ಪವೆಂಬ ವ್ರಣಗಳು, ವಾತರಕ್ತರೋಗದ ಜೊಟ್ಟೆಗಳು, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಸುಣ್ಣುಪರಲೆಬಕ್ಕೆ, ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹೆಂಗಸರ ಸಮ್ರಾಧದಿಂದ ಬರುವ ಹುಣ್ಣು, ನಾರುಹುಣ್ಣು, ಕೆಟ್ಟಗಾಯಗಳು, ಶೋಫೆ, ಭಗಂದರ, ಚಿಬ್ಬು, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಶೋಧಿಸಿ ಮಾಯಿಸುತ್ತದೆ. ಮತ್ತು ಚರ್ಮದ ವರ್ಣವು ಕೆಟ್ಟುಹೋಗಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನು ನೊಂದಲಿನ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಸುತ್ತದೆ.

ಜಾತೀನಿಂಬಪಟೋಲಂ ಚದ್ವೇನಿಶೇಕಟುರೋಹಿಣೀ ||

ಮಂಜಿಷ್ಠಾನುಧುಕಂಸಿಕಥಂಕರಂಜೋಶೀರಸಾರಿಬಾಃ || ೫೮ ||

ತುತ್ಥಂಚನಿಪಚೇತ್ಸಮ್ಯಕ್ಕಲ್ಪೈರೇಭಿರ್ಘೃತಂಬುಧಃ ||

ಅಸ್ಯಲೇಸಾದ್ವಿರೋಹಂತಿಸೂಕ್ಷ್ಮನಾಡೀವ್ರಣಾಅಪಿ || ೫೯ ||

ಮರ್ಮಾಶ್ರಿತಾಃ ಕ್ಲೇದಿನಶ್ಚ ಗುಭೀರಾಸ್ಸುರುಜೋವ್ರಣಾಃ ||

ಜಾತೈರ್ದಿಘೃತ—ಜಾಜಿಯ ಸೊಪ್ಪು, ಬೇವಿನ ಸೊಪ್ಪು, ಕೈಪಡವಲದ ಸೊಪ್ಪು, ಅರಿಸಿನ, ಮರಅರಿಸಿನ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಜೇನುಮೇಣ, ಹೊಂಗೆಯಬೀಜ, ಲಾಮಂಚ, ಸೊಗದೆಯಬೇರು, ಮೈಲ್ ತುತ್ಥ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರೊಡನೆ ಶುಷ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು. ಈ ಘೃತವನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳೋಣದರಿಂದ ನಾರು ಹುಣ್ಣುಗಳು, ಮರ್ಮಸ್ಥಾನಗತಗಳಾದ ವ್ರಣಗಳು, ನೀರು ಸುರಿಯುವ ಹುಣ್ಣುಗಳು, ಭಯಂಕರಗಳಾದ ಮತ್ತು ನೋವಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ವ್ರಣಗಳು ಕೂಡ ಮಾಯುತ್ತವೆ.

ಚಿತ್ರಕಂಶಂಖಿನೀಪಥ್ಯಾಕಂಪಿಲ್ಲಸ್ತ್ರಿವೃತಾಯುಗಂ || ೬೦ ||

ವೃದ್ಧದಾರುಶ್ಚ ಶಮ್ಯಾಕೋದಂತೀದಂತೀಫಲಂತಥಾ ||

ಕೋಶಾತಕೀದೇವದಾಲೀನೀಲಿನೀಗಿರಿಕರ್ಣಿಕಾ || ೬೧ ||

ಸಾತಲಾಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂವಿಚಂಗಂಕಟುಕೀತಥಾ ||

ಹೇಮಕ್ಷೀರೀಚನಿಪಚೇತ್ಕಲ್ಪೈರೇಭಿಃಪಿಚೂನ್ಮಿತೈಃ || ೬೨ ||

ಘೃತಪ್ರಸ್ಥಂಸ್ನುಹಿಕ್ಷೀರಂಷಟ್ಪಲೇತುಪಲದ್ವಯಂ ||

ಅರ್ಕಕ್ಷೀರಸ್ಯಮತಿನಾಸ್ತತ್ಸ್ವಿದ್ಧಂಗುಲ್ಮಕುಷ್ಠಹೃತ್ || ೬೩ ||

ಹಂತಿಶೂಲಮುದಾವರ್ತಂ ಕೋಢಾಧ್ಮಾನಂಭಗಂದರಂ ||

ಶಮಯತ್ಯುದರಾಣ್ಯಷ್ಟಾನಿಸೀತಂಬಿದುಸುಖ್ಯಯಾ || ೬೪ ||

ಗೋದುಗ್ಧೇನೋಷ್ಠದುಗ್ಧೇನಕಾಲತ್ಪೇನಶೃತೇನನಾ ||

ಉಷ್ಣೋದಕೇನನಾಪೀತ್ವಾಬಿದುನೇಗೈರ್ವಿರಿಚ್ಯತೇ || ೬೫ ||

ಏತದ್ಬಿದುಘೃತಂನಾಮನಾಭಿಲೇಸಾದ್ವಿರಿಚ್ಯತೇ ||

ಷಡ್ಬಿದುಘೃತ—ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರಿನತೊನ್ನೆ, ಶಂಖಪುಷ್ಪ, ಅಳಲೇ ಕಾಯಿ, ಸುರಾಷ್ಟ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಭೇದಿನಾಡಿಸುವ ಮಣ್ಣು, ಕಪ್ಪು ಮತ್ತು ಬಿಳಿಯ ತಿಗಡೆಗಳು, ವೃದ್ಧದಾರುವೆಂಬ ಅಪರಿಚಿತ ಮೂಲಿಕೆ, ಕಕ್ಕೆಯತೊನ್ನೆ, ಜಾನಾಳದಗಿಡದ ಬೇರು, ಜಾಸಾಳದ ಬೀಜ, ಕಹಿಹೀರೆ, ದೇವದಾಳಿ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆ, ವಜ್ರನೀಲೀಗಿಡ, ಗಿರಿಕರ್ಣಿಕೆಯ ಬೇರು, ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳ,

ಹಿಪ್ಪಲಿನೋಡಿ, ನಾಯವಿಡಂಗ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಹೇಮಕ್ಷೇರಿ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ ಸೇರಿಸಿ ಕಲ್ಪನಾಡಿ ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ಪರಿಮಾಣ ತುಪ್ಪದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಆರುಪಲ ಪರಿಮಾಣ ಕಳ್ಳಿಯ ಹಾಲನ್ನೂ ಎರಡು ಪಲ ಪರಿಮಾಣ ಯಕ್ಕದೆ ಹಾಲನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಘೃತಪಾಕ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದರ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಗುಲ್ಮಗಳು, ಕುಷ್ಮರೋಗ, ಶೂಲಿ, ಹದಿಮೂರು ವಿಧವಾದ ಉದಾವರ್ತಗಳು, ಶೋಭೆ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಭಗಂದರ ವೆಂಬ ವ್ರಣ, ಎಂಟು ವಿಧವಾದ ಉದರಗಳು, ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಹಸುವಿನ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಒಟೆಯ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಹುರುಳಿ ಕಾಳಿನ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಆಗಲಿ ಎಷ್ಟು ತೊಟ್ಟು ಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಸೇವಿಸಿದರೆ ಅಷ್ಟು ಸುರಿ ವಿರೇಚನವಾಗುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೇನೇ ಬಿಂದು ಘೃತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಹೊಕ್ಕುಳಿಗೆ ಇದನ್ನು ಲೇಪನವಾದಿದರೂ ಕೂಡ ಸುಕುಮಾರ ಲಿಂಗಿಗಳಿಗೆ ವಿರೇಚನವಾಗುತ್ತದೆ.

ತ್ರಿಫಲಾಯಾರಸಪ್ರಸ್ಥಂಪ್ರಸ್ಥಂನಾಸಾರಸೋದ್ಭವಂ || ೬೬ ||
 ಭೃಂಗರಾಜರಸಪ್ರಸ್ಥಂಪ್ರಸ್ಥಂನಾಜಂಪಯಸ್ಕೃತಂ ||
 ದತ್ವಾತತ್ರಘೃತಪ್ರಸ್ಥಂಕಲ್ಕೈಃಕರ್ಷಮಿತ್ಯೇಷೃಥಕ್ || ೬೭ ||
 ತ್ರಿಫಲಾಸಿಂಹಲೀದ್ರಾಕ್ಷಾಚಂದನಂಸೈಂಧವಂಬಲಾ ||
 ಕಾಕೋಲೀಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲೀಮೇದಾಮುರಿಚಿನಾಗರಂ || ೬೮ ||
 ಶರ್ಕರಾಪುಂಡರೀಕಂಚಕಮಲಾಂಜಪುನರ್ನವಾ ||
 ನಿಶಾಯುಗ್ಮಂಚಮಧುಕಂಸರ್ವೈರೇಭಿರ್ವಿಪಾಚಯೇತ್ || ೬೯ ||
 ನಕ್ತಾಂಧ್ಯಂನಕುಲಾಂಧ್ಯಂಚಕಂಡೂಪಿಲ್ಲಂತಥೈವಚ ||
 ನೇತ್ರಸ್ರಾವಂಚಪಟಲಂತಿಮಿರಂಕಾಚಕಂಜಯೇತ್ || ೭೦ ||
 ಅನೈಸಿಪ್ರಶಮಂಯಾಂತಿನೇತ್ರರೋಗಾಸ್ಸುದಾರುಣಾಃ ||
 ತ್ರೈಫಲಂಘೃತಮೇತದ್ಧಿಪಾನೇನಸ್ಯಾದಿಷೂಚಿತಂ || ೭೧ ||

ತ್ರಿಫಲಾಘೃತವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ತ್ರಿಫಲಾಕಷಾಯ ಅರವತ್ತುನಾಲ್ಕು ತೊಲ, ಅಡುಸೋಗಿಯ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ ಅರವತ್ತುನಾಲ್ಕು ತೊಲ, ಗರುಗದ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸವೂ ಅರವತ್ತುನಾಲ್ಕು ತೊಲ, ಅಡಿನಹಾಲು ಅರವತ್ತುನಾಲ್ಕು ತೊಲ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೂಡಿಸಿ ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥವೆಂದರೆ ಅರವತ್ತು ನಾಲ್ಕು ತೊಲ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಪಾಕಮಾಡುವುದು, ಪಾಕಮಾಡುವಾಗ್ಗೆ ತ್ರಿಫಲ (ಅಳಲೆ, ತಾರೆ, ನೆಲ್ಲಿ) ಹಿಪ್ಪಲಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಲೆ, ಕಾಕೋಲಿ, ಕ್ಷೀರಕಾಕೋಲಿ, ಮೇದ, ಮೆಣಸು, ಶುರಿ ಸಕ್ಕರೆ,

ಬಿಳಿತಾವರೇ ಹುವು, ಕೆಂಪುತಾವರೆ, ಕೊಮ್ಮೆಯಬೇರು, ಅರಿಸಿನ, ಮರದಂ
ಸಿನ, ಯಷ್ಟಿಮಧು, ಈ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ
ಎರಡೆರಡು ತೊಲ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಕಲ್ಪಕ್ರಮದಿಂದ ಕಬ್ಬು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮೇಲಿನ
ದ್ರವದ್ರವ್ಯದೊಡನೆ ಬೆರಸಿ ಘೃತಪಾಕ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳು
ವುದು, ಇದನ್ನು ಪ್ರಮಾಣವರಿತು ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬಂದರೆ ನಕ್ತಾಂಧ್ಯ (ಹಗಲು
ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚುಗುವುದು) ನಕುಲಾಂಧ್ಯವೆಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಣ್ಣಿನ ಮಂಜು,
ಕಣ್ಣಿನ ನವೆ, ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಯುವುದು, ಪಿಸರು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುವುದು,
ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಪರೆ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಂತೆ ಕಾಣುವುದು, ಕಣ್ಣಿನಮಬ್ಬು, ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಗಾಜಿ
ನಂತಹ ಗುಳ್ಳೆ ಬರುವುದು, ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುತ್ತವೆ, ಅಲ್ಲದೆ
ಭಯಂಕರಗಳಾದ ಇನ್ನೂ ನಾನಾ ವಿಧಗಳಾದ ಕಣ್ಣಿನ ರೋಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಶಮನ
ಹೊಂದುತ್ತವೆ, ಇದಕ್ಕೆ ತ್ರಿಫಲಾಘೃತವೆಂದು ಹೆಸರು, ಇದು ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಸೇವಿಸು
ವುದಕ್ಕೂ ನಸ್ಯದಂತೆ ರೋಗಾನುಗುಣವಾಗಿ ಮೂಗಿಗೆ ಏರಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಉಪ
ಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ.

ದ್ವೇಹರಿದ್ರೇಸ್ಥಿ ರಾಮುರ್ವಾಸಾರಿಬಾಚಂದನದ್ವಯಂ ||

ವ. ಧುವರ್ಣಿ ಚಮಧುಕಪದ್ಮಕೇಶರಪದ್ಮಕಂ || ೨೨ ||

ಉತ್ಪಲೋಶೀರಮೇದಾಭಿಸ್ತಿಫಲಂಪಂಚವಲ್ಕಲೈಃ ||

ಕಲ್ಕೈಃ ಕರ್ಷಮಿತ್ಯೇರೇತ್ಯೈಃ ಘೃತಪ್ರಸ್ಥಂವಿಸಾಚಯೇತ್ || ೨೩ ||

ವಿಸರ್ಪಲೂತಾವಿಸ್ಫೋಟವಿಷಕೀಟವ್ರಣಾಪಹಂ ||

ಗೌರಾದ್ಯಮಿತಿವಿಖ್ಯಾತಂ ಸರ್ಪಿರ್ನಿಷಹರಂ || ೨೪ ||

ಗೌರಾದಿಘೃತವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ—ಅರಿಸಿನ, ಮರ
ಅರಿಸಿನ, ಒಂದೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಕುರಟೆಗೆ, ನೊಗದೆಯಬೇರು, ಶ್ರೀಗಂಧ, ರಕ್ತಚಂದನ
ಮಧುಪರ್ಣಿ ಎಂದರೆ ಯಷ್ಟಿಮಧುವಿನ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೇದ,
ಯಷ್ಟಿಮಧು, ತಾವರೆಯ ಕುಸುಮ, ಪಕ್ಕಾಕಾಷ್ಠ, ನೀಲಕಮಲ, ಲಾಮಂಚ,
ಮೆದ ತ್ರಿಫಲ, ಪಂಚವಲ್ಕಲವೆಂದರೆ ಆಲ, ಅತ್ತಿ, ಅರಳಿ, ಪ್ಲಕ್ಷವೆಂದರೆ
ಬಸರೇಗಿಡವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ, ವೇತಸವೆಂದರೆ ನೀರಿನ ಹತ್ತರವೇ ಬೆಳೆಯುವ ಒಂದು
ಬಗೆಯ ಮರ, ಇವೈದರ ಚಕ್ಕೆಗೆ ಪಂಚವಲ್ಕಲವೆಂದು ವ್ಯವಹಾರ. ಹಿಂದೆ
ಹೇಳಿದ ಮೂಲಿಕೆಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ
ಕಲ್ಪಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರೊಂದಿಗೆ ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ (ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು ತೊಲ)
ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಘೃತಪಾಕ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪಾಕಮಾಡಬೇಕು, ಈ ಘೃತವನ್ನು
ಮೇಲೆ ತೊಡೆಯುವುದರಿಂದ ವಿಸರ್ಪ, ಲೂತಿ, ಗುಳ್ಳೆಗಳು, ವಿಷಕ್ರಿಮಿಗಳಿಂದ
ಉಂಟಾಗುವ ವ್ರಣಗಳು, ಇವುಗಳನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ವಿಷದೋಷಗಳ
ನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಬಲಾಮಧುಕರಾಸ್ನಾ ಭಿದ್ರಶಮೂಲಫಲತ್ರಿಕೈಃ ||

ಸೃಘ್ಣಾ ದ್ವಿಪಲಿಕೈರೇಭಿದ್ರೋಣನೀರೇಣಪಾಚಯೇತ್ || ೭೫ ||

ಮಯೂರಂ ಪಕ್ಷಪಿತ್ತಾನ್ತ್ರಯಕೃತ್ಪಾದಾಸ್ಯನರ್ಜಿತಂ ||

ಪಾದೇಷಂ ಶೃತಂ ನೀತ್ವಾಕ್ಷೀರಂದತ್ಪಾಚತತ್ಸಮಂ || ೭೬ ||

ಘೃತಪ್ರಸ್ಥಂ ಪಾಕೇತ್ಸಮ್ಯಗ್ವೀವನೀಯೈಃ ಪಿಚೂನ್ಮಿಶ್ರೈಃ ||

ತತ್ಸಿದ್ಧಂ ಶಿರಸಃ ಪೀಡಾಂ ಮನ್ಯಾಪೃಷ್ಠಗ್ರಹಂ ತಥಾ || ೭೭ ||

ಅರ್ದಿತಂ ಕರ್ಣನಾ ಸಾಕ್ಷಿಜಿಹ್ವಾಗಲರುಚೋಜಯೇತ್ ||

ಸಾನೇನ ಸ್ಯೇತಥಾಭ್ಯಂಗೇ ಕರ್ಣಪೂರೇಷು ಯುಜ್ಯತೇ || ೭೮ ||

ಹೇಮಂತಕಾಲಶಿಶಿರವಸಂತೇಷು ಚ ಶಸ್ಯತೇ ||

ಮಯೂರಾದಿಘೃತ—ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಡಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಸಣ್ಣರಾಸ್ನೆ, ದಶ ಮೂಲವೆಂಗರೆ ಬಿಸ್ಸ, ಸರವಲ, ಹೆಮ್ಮರ, ಶಿವನೆಮರ, ವಾದರಿ, ಒಂದೆಲೆ ಹೊನ್ನೆ, ಮೂರೆಲೆ ಹೊನ್ನೆ, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ನೆಗ್ಗಿಲು ಈ ಹತ್ತು, ತ್ರಿಫಲ, ಇವುಗಳು ಪ್ರಕೃತಿ ಕ ಎರಡೆರಡು ಪಲದಷ್ಟ ನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಒಂದು ದ್ರೋಣ ಪರಿ ಮಿತವಾದ ಜಲದ್ಲಿ ಕಷಾಯವಿಡಬೇಕು. ಒಂದು ನವಿಲನ್ನು ಹಿಡಿದು ತಂದು ಅದರ ರೆಕ್ಕೆಯನ್ನು ಕಿತ್ತು ಹಾಕಿ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಶೀಳೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಗೊರೋಚನದಂತಿರುವ ಮಯೂರ ಪಿತ್ತವನ್ನೂ, ಕರುಳನ್ನೂ, ಯಕೃತ್ ಎಂಬ ಅವಯವವನ್ನೂ, ಕಾಲು, ತಲೆ ಇವುಗಳನ್ನೂ ತೆಗೆದು ಹಾಕಿ ಆ ಕಷಾಯದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಒನ್ನಾಗಿ ಬೇರಿಸಿ ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗ ಕಷಾಯವನ್ನಿಳಿಸಿಕೊಂಡು ಕಷಾಯದ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ಹಾಲನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ಪರಿಮಾಣ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಜೀವನೀಯಗಣದಲ್ಲಿ ಹೇರಿಸುವ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷದಷ್ಟು ಸೇರಿಸಿ ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ಆ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಇದರೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿಸಿ ಘೃತ ವಾಕ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಘೃತಕ್ಕೆ ಮಯೂರಾದಿ ಘೃತವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದನ್ನು ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು, ನಸ್ಯದಂತೆ ಮೂಗಿಗೆ ನೇರಬಹುದು, ಅಭ್ಯಂಜನ ಮಾಡಬಹುದು, ಕರ್ಣರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಿವಿಗೆ ಬಿಡಬಹುದು, ಇದರಿಂದ ಅರ್ದಿತವೆಂಬ ವಾತರೋಗ, ಕರ್ಣವ್ಯಾಧಿಗಳು, ಮೂಗಿಗೆ ಸಂಭವಿಸುವ ವ್ಯಾಧಿಗಳು. ನೇತ್ರವ್ಯಾಧಿಗಳು, ನಾಲಿಗೆಗೆ ಸಂಭವಿಸುವ ವ್ಯಾಧಿಗಳು, ಗಂಟಲಿನ ವ್ಯಾಧಿಗಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಗುಣಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಕಾಲ ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಹೇಮಂತ, ಶಿಶಿರ, ವಸಂತ, ಮೊದಲಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು.

ತ್ರಿಫಲಾಮಧುಕಂಕುಷ್ಯಂದ್ವೇನಿಶೇಕಟುರೋಹಿಣೀ || ೭೯ ||
 ವಿಡಂಗೆಂಪಿಪ್ಪಲೀನುಸ್ತಂವಿಶಾಲಾಕಟ್ಟಿಲಂವಚಾ ||
 ದ್ವೇಮೇದೇದ್ವೇಚಕಾಕೋಲ್ಕಾಸಾರಿಬೇದ್ವೇಪ್ರಿಯಂಗುಕಾ || ೮೦ ||
 ಶತಪುಷ್ಪಾಹಿಂಗುರಾಸ್ನಾಚಂದನಂರಕ್ತಚಂದನಂ ||
 ಜಾತೀಪುಷ್ಪಂತುಗಾಕ್ಷೀರೀಕಮಲಾಶರ್ಕರಾತಥಾ || ೮೧ ||
 ಅಜಮೋದಾಚದಂತೀಚಕಟ್ಟಿರೇತ್ಯೈಶ್ಚ ಕಾರ್ಷಿಕೈಃ ||
 ಜೀವದ್ವತ್ಸೈಕವರ್ಣಾಯಾಘ್ರತಪ್ರಸ್ಥಂಚಗೋಕ್ಷಪೇತ್ || ೮೨ ||
 ಚತುರ್ಗುಣೇನಪಯಸಾಪಬೀದಾರಣ್ಯಗೋಮಯೈಃ ||
 ಸುತಿಥೌಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರೇನ್ಯುದ್ಧಾಂಡೇತಾಮ್ರಚೇತಥಾ || ೮೩ ||
 ತತಃಪಿಬೇಚ್ಛುಭದಿನೇನಾರೀನಾಪುರುಷೋಽಥನಾ ||
 ಏತತ್ಸರ್ಪಿರ್ನರಃಪೀತ್ವಾಸ್ತ್ರೀಷುನಿತ್ಯಂವೃಷಾಂಶೇ || ೮೪ ||
 ಪುತ್ರಾನುತ್ಪಾದಯೇದ್ಧೀಮಾನ್ದಂಧಾಪಿಲಭತೇಸುತಂ ||
 ಅಸಾಯುಷಂಯಾಜನಯೇದ್ಯಾಚಕೂತಾಪುನಸ್ಥಿತಾ || ೮೫ ||
 ಪುತ್ರಂಪ್ರಾಪ್ನೋತಿಸಾನಾರೀಬುದ್ಧಿಮಂತಂಶತಾಯುಷಂ ||
 ಏತತ್ಪಲಘ್ರತಂನಾಮಭಾರದ್ವಾಜೇನಭಾಷಿತಂ || ೮೬ ||
 ಅನುಕ್ತಂಲಕ್ಷ್ಮಣಾಮೂಲಂಕ್ಷಿಪೇತ್ತತ್ಪಚಿಕಿತ್ಸಕಃ ||

ಫಲಘ್ರತ—ತ್ರಿಫಲ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಚಂಗಲಕೋಘ್ರ, ಆರಿಸಿನ, ಮರದರಿ
 ಸಿನ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ವಾಯವಿಡಂಗ, ಒಪ್ಪಲಿ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಕಾಡುಕವಚೇ
 ಕಾಯಿ, ಕಾಯಿಫಲಚಕ್ರೈ, ಬಜಿ, ಮೇದಾ, ಮಹಾಮೇದಾ, ಕಾಕೋಲಿ, ಕೀರ
 ಕಾಕೋಲಿ, ಬಿಳಿನೂಗದೇಬೇರು ಮತ್ತು ಕ್ಷುಣ್ಣಗದೇಬೇರು, ಪ್ರಿಯಂಗು ಎಂಬ
 ಸ್ವನಾಮ ವ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮೂಲಿಕೆ, ಸದಾಸ, ಹಿಂಗು, ಸಣ್ಣರಾನ್ನ, ಶ್ರೀಗಂಧ,
 ರಕ್ತಚಂದನ, ಜಾಜಿಯಸುವು, ಬಿದರುಪ್ಪು, ಕಮೇದ ಹುವು, ಸಕ್ಕರೆ,
 ವೋವಿನಕಾಳು, ಜೇನಾಳದ ಬೀಜ, ಈ ಪ್ರಾಯೋಂದು ಸದಾರ್ಥವೂ ಒಂದೊಂದು
 ಕರ್ಷ (ಎರಡು ತೂಲ)ದಷ್ಟು ಸೇರಿಸಿ ಕೃತಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರ ಜೊತೆಗೆ
 ಒಂದೆ ಒಣ್ಣದ ಎಂದರೆ ಶರೀರದ ಯಾವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಯಾವ ಬಣ್ಣದ
 ಗುರ್ತೂ ಇಲ್ಲದೆ ಶರೀರವೆಲ್ಲಾ ಒಂದೇ ಒಣ್ಣವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಕರು ಬದುಕಿರುವ
 ಹಸುವಿನ ಬೆಣ್ಣೆಯನ್ನೇ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅಂತಹ ತುಪ್ಪ
 ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥದಷ್ಟನ್ನು ಸೇರಿಸಿ, ಘೃತಪಾಕವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು
 ನೀರನ್ನು ಸೇರಿಸಿ, ಒಳ್ಳೆಯ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರವು ಇರುವಾಗ್ಗೆ ಮಣ್ಣಿನ
 ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಆಗಲಿ ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಆಗಲಿ ಕಾಡುಬೆರಡಿಯಿಂದ ಘೃತ
 ಪಾಕ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಕ್ತಮಾಡಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಘೃತವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು.

ಜ್ಯೋತಿಷಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಶುಭವಾದ ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಈ ಘೃತವನ್ನು ಹೆಂಗಸರಾಗಲಿ ಗಂಡಸರಾಗಲಿ ಸೇವಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು. ಈ ಘೃತವನ್ನು ಸೇವನೆಮಾಡೋಣದರಿಂದ ಪುರುಷರಿಗೆ ವೀರ್ಯ ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಪ್ರಜೋತ್ಪಾದನ ಸಮರ್ಥರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಬಂಜೆಯರಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಬಂಜತನ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ಮಕ್ಕಳಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುತ್ತದೆ ಅಲ್ಪಾಯುಷಿಗಳಾದ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹೆರುವವರು ಈ ಘೃತವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲಾರಂಭಿಸಿದಲ್ಲಿ ಈ ಘೃತದ ಗುಣಪ್ರಭಾವಗಳಿಂದ ಮಕ್ಕಳು ದೀರ್ಘಾಯುಗಳಾಗುತ್ತಾರೆ. ಒಂದಾವರ್ತಿ ಮಗುವನ್ನು ಹೆತ್ತು ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ ಪುನಃ ಗರ್ಭಿಣಿಯರಾಗುವ ಸ್ವಭಾವವೇ ತಪ್ಪಿಹೋಗಿರುವ ಹೆಂಗಸರು ಕೂಡ ಇದರಿಂದ ಗರ್ಭವತಿಯರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಈ ಫಲಘೃತವೆಂಬ ಘೃತದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಭಾರದ್ವಾಜರೆಂಬ ಮಹಾತ್ಮರು ಕಂಡುಕೊಂಡು ಪ್ರಶ್ನಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಇದನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳದೆ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿರುವ ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಎಂಬ ಬಿಳಿಯ ನೆಲಗುಡ್ಡದ ಜೇರನ್ನೂ ಮರೆಯದೆ ವೈದ್ಯರೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿಸಬೇಕು.

ತ್ರಿಫಲಾಂಧ್ವೇಸಹಚರೇಗುಡೂಚೀಂಸಪುನರ್ನವಾಂ ||

ಶುಕನಾಸಾಂಹರಿದ್ರೇದ್ವೇರಾಸ್ನಾಂನುರ್ದಾಂಶತಾವರೀಂ || ೮೭ ||

ಕಲ್ಮೀಕೃತ್ಯಘೃತಪ್ರಸ್ಥೇಪಚೇತ್ಕ್ಷೀರೇಚತುರ್ಗುಣೇ ||

ತತ್ಸಿದ್ಧಂಪಾಯಯೇನ್ನೂರೀಂಯೋನಿಶಾಲನಿಸೀಡಿತಾಂ || ೮೮ ||

ಪೀಡಿತಾಚಲಿತಾಯಾಚನಿಸ್ಸತಾವಿದ್ಯತಾಚಯಾ ||

ಪಿತ್ತಯೋನಿಶ್ಚ ನಿಭ್ರಾಂತಾಷಂಡಯೋನಿಶ್ಚ ಯಾಸ್ತ್ಯತಾ || ೮೯ ||

ಪ್ರಪದ್ಯಂತೇಹಿತಾಃಸ್ವಾನಂಗರ್ಭಂಗೃಹ್ವಂತಿಚಾಸಕ್ಯತ್ ||

ಏತತ್ಪಲಘೃತಂನಾನುಯೋನಿದೋಷಹರಂಪರಂ || ೯೦ ||

ಇದೊಂದ. ವಿಧವಾದ ಫಲಘೃತ—ತ್ರಿಫಲ (ಅಳಲೆ, ತಾರ, ನೆಲ್ಲಿ) ಸಹ ಚರದ್ವಯವೆಂದರೆ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಗೋರಂಟಿಯ ಗಿಡ, ಅಮೃತಕಳ್ಳಿ, ಕೂಮ್ಮೆಯ ಬೇರು, ಶಿವನೆಯ ತೊಪ್ಪೆ, ಅರಿಸಿನ, ಮರಅರಿಸಿನ, ಸಣ್ಣರಾಸ್ಮ, ಮೇದ, ಹಲವು ಮಕ್ಕಳ ಬೇರು, ಇಷ್ಟು ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಕೊಂಡು ಕಲ್ಮಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಚತುರ್ಗುಣಕ್ಷೀರವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಘೃತಪಾಕ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿಕೊಂಡ ಘೃತವು ಸಮಸ್ತ ಯೋನಿದೋಷಗಳನ್ನೂ ಅಂದರೆ ಯೋನಿಶಾಲ, ಗರ್ಭಗ್ರಹಣಮಾಡದಿರೋಣ, ಷಂಡತ್ವ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿವಾರಣಮಾಡುವುದಲ್ಲದೆ ಗರ್ಭಿಣಿಯರಾಗುವಂತೆಯೂ ಮಾಡಿಸುತ್ತದೆ, ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಯೋನಿರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಘೃತವು ಅತಿ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದದ್ದು.

ವೃಷನಿಂಬಾನ್ವತಾನ್ಯಾಘ್ರೀಪಟೋಲಾನಾಂಶೃತೇನಚ ||
 ಕಲ್ಕೇನಪಕ್ಷಂಸರ್ಪಿಸ್ತುನಿಹನ್ಯಾದ್ವಿಷಮುಜ್ಜರಾನ್ || ೯೦ ||
 ಪಾಂಡುಂಕುಷ್ಠಂವಿಸರ್ಪಂಚಕ್ಮಮಾನಶಾರ್ಫಂಸಿನಾತಯೇತ್ ||

ಪಂಚತಿಕ್ತಘೃತ—ಆಡುನೋಗೆಸೊಪ್ಪು, ಬೇವಿನಪಟ್ಟಿ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ನೆಲಗುಳ್ಳಿ, ಕೈಪಿಡವಲ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ ಮತ್ತು ಇವುಗಳ ಕಲ್ಕವನ್ನೇ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಯುಕ್ತಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಘೃತಪಾಕ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪಾಕಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸೇವಿಸೋಣದರಿಂದ ವಿಷಮು ಜ್ವರಗಳು, ಪಾಂಡು ರೋಗ, ಕುಷ್ಠರೋಗ, ವಿಸರ್ಪ, ಕೃಮಿರೋಗಗಳು, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಇವುಗಳ ನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಘೃತಪ್ರಕರಣ ಸಂಪೂರ್ಣ.

ತೈಲವ್ರಕರಣ.

ಲಾಕ್ಷ್ನಾಢಕಂಕ್ಷಾಧಯಿತ್ವಾಜಲಸ್ಯಚತುರಾಢಕೈಃ || || ೯೧ ||
 ಚತುರ್ಥಾಂಶಂಶೃತಂನೀತ್ವಾತೈಲಪ್ರಸ್ಥೇನಿವಿಕ್ಷಿಪೇತ್ ||
 ಮಸ್ತ್ವಾಢಕಂಚಗೋದಧ್ನಸ್ತತ್ರೈವನಿನಿಯೋಜಯೇತ್ || ೯೩ ||
 ಶತಪುಷ್ಪಾಮಶ್ವಗಂಧಾಂಹರಿದ್ರಾಂದೇವದಾರುಚಿ ||
 ಕಟುಕೀರೇಣುಕಾಂನುರ್ದಾಂಕುಷ್ಠಂಚನುಧುಯಷ್ಟಿಕಾಂ || ೯೪ ||
 ಚಂದನಂನುಸ್ತಕಂರಾಸ್ನಾಂಪೃಥಕ್ಕರ್ಷಪ್ರಮಾಣತಃ ||
 ಚೂರ್ಣಯೇತ್ತತ್ರನಿಕ್ಷಿಪ್ಯಸಾಧಯೇನ್ಮೃದುನಹ್ನಿನಾ || ೯೫ ||
 ಅಸ್ಯಾಭ್ಯಂಗಾತ್ಪಶಾನ್ಯುಂತಿಸರ್ವೇಪಿವಿಷಮುಜ್ಜರಾಃ ||
 ಕಾಸಶ್ವಾಸಸ್ರತಿಶ್ಯಾಯತ್ರಿಕಪೃಷ್ಠಗ್ರಹಾಸ್ತಥಾ || || ೯೬ ||
 ವಾತಂಪಿತ್ತಮಪಸ್ಮಾರಮುನ್ಮಾದಂಯಕ್ಷರಾಕ್ಷಸಾನ್ ||
 ಕಂಡೂಂಶೂಲಂಚದೌರ್ಗಂಧ್ಯಂಗಾತ್ರಾಣಾಂಸ್ಫುರಣಂ
 ಜಯೇತ್ || ೯೭ ||

ಪುಷ್ಪಗರ್ಭಾಭನೇದಸ್ಯಗರ್ಭಿಣ್ಯಭ್ಯಂಗತೋಭೃತಂ ||

ಲಾಕ್ಷ್ನಾದಿತ್ಯೈಲ—ಒಳ್ಳೆಯ ಅವಲಕ್ಕಿ ಅರಗು ಇನ್ನೂರ ಐವತ್ತಾರು ತೊಲ ದಷ್ಟನ್ನು ತಂದು ಅದರ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ನೀರನ್ನು ಹಾಕಿ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಬತ್ತುವ ವರಿಗೂ ಕಾಯಿಸಿ ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗಕ್ಕೆ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು ತೊಲ ಎಳ್ಳಿಣ್ಣೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಇನ್ನೂರ ಐವತ್ತಾರು ತೊಲ

ಹಸುವಿನ ಮೊಸರಿನ ಮೇಲಿನ ತಿಳಿನೀರನ್ನೇ ಸೇರಿಸಿ ಕಾಯಿಸುವುದಕ್ಕಿಡುವುದು. ಸದಾಪ, ಅಶ್ವಗಂಧಿ, ಅರಿಸಿನ, ದೇವದಾರು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ರೇಣುಕಬೀಜ, ಕುರುಟಿಗ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಭದ್ರಮುಸ್ರಿ, ಸಣ್ಣ ರಾಸ್ಮಿ ಇವುಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಎರಡೆರಡು ತೊಲದಷ್ಟು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕಾಯುತ್ತಿರುವುದರಲ್ಲಿ ಸುರಿದು ಮೃದ್ವಗ್ನಿಯಿಂದ ಕಾಯಿಸಿ ತೈಲಪಾಕ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಈ ತೈಲವನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಕೊಂಡು ಸ್ನಾನಮಾಡೋಣವೆಂದರೆ ಸಮಸ್ತ ವಿಧಗಳಾದ ವಿಷಮಜ್ಜರಗಳು, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ನೆಗಡಿ, ಬೆನ್ನುಹಿಡಿಯುವುದು, ಪೃಷ್ಠಭಾಗ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ನೋಟ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ವಾತವ್ಯಾಧಿಗಳು, ಪಿತ್ತಸಮ್ಪಂಧವಾದ ವ್ಯಾಧಿಗಳು, ಅವಸ್ಥಾರ, ಹುಚ್ಚು, ಯಕ್ಷಗ್ರಹಾದಿಗ್ರಹಪೀಡೆ, ಮೈನವೆ, ಶೂಲೆ, ಮೈಯೈಲ್ಲಾ ದುರ್ವಾಸನೆ ಬರುವುದು, ಆಗಾಗ್ಗೆ ಮೈಅದುರುವುದು ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ನಿವಾರಣವಾಗುತ್ತವೆ, ಗರ್ಭಿಣಿಯರಾದವರು ಈ ತೈಲವನ್ನು ಸವರಿಕೊಂಡು ಅಭ್ಯಂಗಮಾಡುತ್ತ ಬಂದರೆ ಗರ್ಭವು ಪುಷ್ಟಿಯಾಗಿ ಜಳಯುತವಾಗುತ್ತದೆ. 'ಶ್ರೀಕಪ್ಪಪ್ರಗ್ರಹಾಃ' ಎಂದರೆ ತೃತೀಯಕಜ್ವರ ಭೇದವಾಗಿ ಕೆಲವರಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಮುರ್ದಾಲಾಕ್ಷಾ ಹರಿದ್ರೇಷ್ಟೇಮಂಜಿಷ್ಠಾ ಸೇಂದ್ರವಾರುಣೇ || ೯೮ ||
ಬೃಹತೀಸ್ಯಂಧವಂಕುಷ್ಮಂರಾಸ್ನಾನಾಂಸೀಶತಾವರೀ ||
ಆರನಾಳಾಢಕೇತತ್ರೈಲಪ್ರಸ್ಥಂವಿಸಾಚಯೇತ್ || ೯೯ ||
ತೈಲಮಂಗಾರಕಂನಾಮಸರ್ವಜ್ವರನಿಮೋಕ್ಷಣಂ ||

ಅಂಗಾರಕ ತೈಲ—ಕುರುಟಿಗ, ಅರಗು, ಅರಿಸಿನ ಮರಅರಿಸಿನ, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ಕಾಡುಕವಡೇಕಾಯಿ, ಹಗ್ಗುಳ್ಳ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ ಸಣ್ಣರಾಸ್ಮಿ, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಅಪಾರ್ಥೀಬೇರು, ಈ ಮೂಲಿಕೆಗಳ ಕಲ್ಮ ಮತ್ತು ಕಷಾಯಗಳನ್ನು ವಿಧಿಯಂತೆ ಮಡಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಅಧಕ ಅಂದರೆ ಇನ್ನೂರೈವತ್ತಾರು ತೊಲದಷ್ಟು ಅನ್ನದ ಮೇಲಿನ ಹುಳಿ ನೀರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು ತೊಲ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಮಂದಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ತೈಲಪಾಕವಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿ ಇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಈ ತೈಲಾಭ್ಯಂಗದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಜ್ವರಗಳೂ ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ.

ಅಶ್ವಗಂಧಾಂಬಲಾಂಬಿಲ್ವಂಪಾಟಿಲಾಂಬೃಹತೀದ್ವಯಂ || ೧೦೦ ||
ಶ್ವದಂಷ್ಠಾತಿಬಲಾನಿಂಬಂಶ್ಯೋನಾಕಂಚಪುನರ್ನವಾಂ ||
ಪ್ರಸಾರಿಣೇಮಗ್ನಿಮಂಥಂಕುರ್ಯಾದ್ಧ ಶಪಲಂಭಿಷಕ್ || ೧೦೧ ||
ಚತುರ್ದೋಷೇಜಲೇಪಕ್ತ್ವಾಸಾದಶೇಷಂಶೃತಂನಯೇತ್ ||

ತೈಲಾಥಕೇನಸಂಯೋಜ್ಯ ಶತಾವರ್ಯಾರಸಾಡಕಂ || ೧೦೨ ||
 ಪ್ಲಿಪೇತ್ಸತ್ರ ಚಗೋಕ್ಷೀರಂ ತೈಲಾತ್ಸ್ಮಾಚ್ಚ ತುರ್ಗುಣಂ ||
 ಶನೈರ್ವಿಪಾಚಯೇದೇಭಿಃ ಕಲ್ಪೈಃ ದ್ವಿಪಲಿಕೈಃ ಪೃಥಕ್ || ೧೦೩ ||
 ಕುಷ್ಠೈಲಾಚಂದನಬಲಾಮಾಂಸೀಶೈಲೇಯಸೈಂಧವೈಃ ||
 ಅಶ್ವಗಂಧಾನಚಾರಾಸ್ನಾ ಶತಪುಷ್ಪೇಂದ್ರದಾರುಭಿಃ || ೧೦೪ ||
 ಪರ್ಣೇಚತುಷ್ಟಯೇನೈವ ತಗರೇಣ ಚ ಸಾಧಯೇತ್ ||
 ತತ್ತೈಲಂ ನಾನೇಭ್ಯಂ ಗೇಸಾನೇಬ ಸ್ತಾಚಯೋಜಯೇತ್ | ೧೦೫ |
 ಪಕ್ಷಾಘಾತಂ ಹನುಸ್ತಂಭಂ ಮನ್ಯಾಸ್ತಂಭಂ ಗಲಗ್ರಹಂ ||
 ಖಲ್ಲತ್ವಂ ಬಧಿರತ್ವಂ ಚ ಗತಿಭಂಗಂ ಕಟಿಗ್ರಹಂ || ೧೦೬ ||
 ಗಾತ್ರತೋಷೇಂದ್ರಿಯಧ್ವಂಸಾವಸ್ಥಾ ಶುಕ್ರಜ್ವರಕ್ಷಯಾನ್ ||
 ಅಂತ್ರವೃದ್ಧಿಂ ಕುರಂಡಂ ಚ ದಂತರೋಗಂ ಶಿರೋಗ್ರಹಂ || ೧೦೭ ||
 ಪಾರ್ಶ್ವಶೂಲಂ ಚ ಪಾಂಗುಲ್ಯಂ ಬುದ್ಧಿಹಾನಿಂ ಚ ಗೃಧ್ರಸೀಂ ||
 ಅನ್ಯಾಂಶ್ಚ ವಿಷಮಾನ್ಯಾತಾನ್ ಜಯೇತ್ಸರ್ವಾಂಗಸಂಶ್ರಯಾನ್ ||
 ಅಸ್ಯ ಪ್ರಭಾವಾದ್ವಂಧ್ಯಾಪಿನಾರೀಪುತ್ರಂ ಪ್ರಸೂಯತೇ ||
 ಮರ್ಶ್ಯೋಗಜೋನಾತುರಗೋತ್ರೈಲಾದಸ್ಮಾತ್ ಸ್ನುಖೀಭವೇತ್ ೧೦೮ ||
 ಯಥಾನಾರಾಯಣೋದೇವೋದುಷ್ಪದೈತ್ಯವಿನಾಶನಃ ||
 ತಥೈವ ವಾತರೋಗಾಣಾಂ ನಾಶನಂ ತೈಲಮುತ್ತಮಂ || ೧೦೯ ||

ನಾರಾಯಣತೈಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಅಶ್ವಗಂಧಿಯ ಬೇರು, ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಲೆ, ಬಿಲ್ವದ ಬೇರು, ಪಾದರಿಯ ಚಕ್ಕೆ, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ನೆಗ್ಗಲು, ಅತಿಬಲಾ ಎಂದರೆ ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಲೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ವಿಧ, ಬೇವಿನಚಕ್ಕೆ, ಶಿವನೆಯ ತೊಪ್ಪ, ಕೊಪ್ಪೆಯ ಬೇರು, ಸಾರಣಿಯಗಿಡ, ನರುವಲತೊಪ್ಪೆ, (ನೆಲ್ಲಿಯಲ್ಲಿ ಭೇದ) ಇವು ಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಹತ್ತು ಪಲದಷ್ಟು ಸೇರಿಸಿ (ಒಂದು ಸಾವಿರದ ಇಪ್ಪತ್ತು ನಾಲ್ಕು ತೊಲಕ್ಕೆ ಒಂದು ದ್ರೋಣವೆಂದು ಹೆಸರು) ನಾಲ್ಕು ದ್ರೋಣ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಷಾಯವಿಟ್ಟು ಕಾಯಿಸಿ ಒಂದು ದ್ರೋಣಕ್ಕೆ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಒಂದು ಆಡಕ (ಇನ್ನೂ ರೈವತ್ತಾರು ತೊಲ) ಎಳ್ಳಿನೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅಷ್ಟೇ ಶತಾವರೀಬೇರಿನ ರಸವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಎಣ್ಣೆಯ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ಹಸುವಿನ ಹಾಲನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಮತ್ತೆ ಕಾಯುವುದಕ್ಕಿರಿಸಬೇಕು. ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಲೆ, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಶೈಲೇಯವೆಂದರೆ ಶಿಲಾಪುಷ್ಪ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಹಿರೀಮದ್ದಿನಬೇರು, ಬಜೆ, ಸಣ್ಣರಾಸ್ಮಿ, ಸದಾಪೆ, ದೇವದಾರಿಚಕ್ಕೆ, ಒಂದೆಲೆ ಹೊನ್ನೆ, ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಕಾಡು ಹೆಸರು, ಕಾಡು ಉದ್ದು, ಗ್ರಂಥಿತಗರ, ಇವು

ಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಎರಡೆರಡು ಪಲದಷ್ಟು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಕಲ್ಪಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆ ಕಲ್ಪವನ್ನೂ ಕಾಯಿಸುತ್ತಿರುವುದರೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಮಂದಾಗ್ನಿಯಿಂದ ತೈಲಪಾಕ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಈ ತೈಲವು ಅಭ್ಯಂಗಕ್ಕೂ ನಸ್ಯದಂತೆ ಮೂಗಿನಿಂದ ಸೇರುವುದಕ್ಕೂ ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೂ ಗುದದ್ವಾರದಿಂದ ಬಸ್ತಿ (ಎನಿಮಾ) ಕೊಡುವುದಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ತೈಲದಿಂದ ಪಕ್ಷವಾಯು, ಹನುಸ್ತಂಭ, ಮನಾಸ್ತಂಭ, ಗಳಗ್ರಹ, ಖಲ್ಲತ್ವಗಳೆಂಬ ರೋಗಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಾತರೋಗಗಳು, ಕಿವಿ ಕೇಳದೆ ಹೋಗುವುದು, ನಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗದಿರೋಣ, ಕಟಿಗ್ರಹವೆಂದರೆ ಸೊಂಟಹಿಡಿಯೋಣ, ದೇಹವೆಲ್ಲಾ ಒಣಗಿ ಸಣ್ಣನಾಗುತ್ತ ಬರುವುದು, ಇಂದ್ರಿಯಧ್ವಂಸವೆಂದರೆ ವಾಯುರೋಗದಿಂದಂಟಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಕೆಡೋಣ, ರಕ್ತವು ಕ್ಷಯಿಸುತ್ತಿರೋಣ, ಶುಕ್ರವು ಕ್ಷಯಿಸೋಣ, ಜ್ವರ, ಕ್ಷಯರೋಗ, ಅಂತ್ರವೃದ್ಧಿ ಎಂಬ ವೃಷಣವಾಯು. ಹಲ್ಲಿನ ರೋಗಗಳು, ತಲೆಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸಕ್ಕಶೂಲೆ, ವಾಯುಹಿಡಿದು ಕುಂಟಿನಾಗುವುದು, ಬುದ್ಧಿ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗುವುದು, ಗೃಧ್ರಸಿ ಎಂಬ ವಾತರೋಗ, ಇವುಗಳಲ್ಲದೆ ಸಮಸ್ತ ಅವಯವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಭವಿಸುವ ಎಲ್ಲಾ ಬಗೆಯ ವಾತರೋಗಗಳೂ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ. ವಾತವ್ಯಾಧಿಗಳಿಂದ ಬಂಜೆಯ ರಾಗಿರುವ ಹೆಂಳಸರುಗಳು ಈ ತೈಲವನ್ನು ಸಯೋಗಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಖಂಡಿತವಾಗಿಯೂ ಗರ್ಭವತಿಯರಾಗುತ್ತಾರೆ. ಈ ತೈಲವು ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಆನೆ ಕುದುರೆಗಳ ವೈದ್ಯಲ್ಲಿ ನೋವು ಬಂದರೂ ಅವುಗಳಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಎಷ್ಟುವು ದೈತ್ಯರಿಗೆಲ್ಲಾ ಹೇಗೆ ನಾಶಕನೋ ಹಾಗೆಯೇ ಈ ತೈಲವು ಎಲ್ಲಾ ವಾತರೋಗಗಳನ್ನೂ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ.

ನಾರುಣ್ಯಾಔತ್ತರಂಮೂಲಂಕುಟ್ಟಿತಂತುಪಲತ್ರಯಂ ||

ಪಲದ್ವಾದಶಕಂತ್ಯೈಲಂಕ್ಷಣಂವಹ್ನೌವಿಪಾಚಿತಂ || ೧೧೧ ||

ನಿಷ್ಕತ್ರಯಂಭಕ್ತಯುಕ್ತಂಸೇವೇತಾಸ್ಮಾದ್ವಿನಶ್ಯತಿ ||

ಹಸ್ತಕಂಪತ್ಪಿರಃಕಂಪಃಕಂಪೋಮನ್ಯಾಶಿರಾಭವಃ || ೧೧೨ ||

ನಾರುಣೀತೈಲ—(ಇದು ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತ) ಇಂದ್ರವಾರುಣಿ ಎಂದರೆ ಕಾಡುಕವಡೇ ಕಾಯಿನ ಗಿಡವು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹರಿದಿರುವ ಬೇರು ಮೂರು ಪಲವನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ಹನ್ನೆರಡು ಪಲ ಎಳೆನೆಣ್ಣೆಗೆ ಹಾಕಿ ಒಂದು ಕ್ಷಣಮಾತ್ರ ಹೊತ್ತು ಕಾಯಿಸಿ ಮೂರು ನಿಷ್ಕ ಅಂದರೆ ಸುಮಾರು ಒಂದುವರೆ ತೊಲದಷ್ಟು ಊಟಮಾಡುವಾಗ್ಯೆ ಅನ್ನದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಊಟಮಾಡುತ್ತ ಬಂದರೆ ಕೈನಡುಗುವುದು, ತಲೆ ನಡುಗುವುದು, ಮನಸ್ಸು ಎಂಬ ಮರ್ಮಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ನರಗಳ ವಡತ ಸಹ ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಬಲಾಮೂಲಕಷಾಯೇಣದಶಮೂಲಶ್ಚತೇನಚ ||

ಕುಳತ್ಫಯನಕೋಲಾನಾಂಕ್ಷಾಛೇನಪಯಸಾತಥಾ || ೧೧೩ ||

ಅಷ್ಟಾಷ್ಟಭಾಗಯುಕ್ತೇನಭಾಗಮೇಕಂಚತೈಲತಃ ||

ಗಣೇನಜೀವನೀಯೇನತತಾವರ್ಯೇಂದ್ರದಾರುಣಾ || ೧೧೪ ||

ಮಂಜಿಷ್ಠಾಕುಷ್ಮಶೈಲೇಯತಗರಾಗರುಸ್ಯಂಧವೈಃ ||

ವಚಾಪುನರ್ನವಾನಾಂಸೀಸಾರಿಬಾದ್ವಯಪತ್ರಕೈಃ || ೧೧೫ ||

ಶತಪುಷ್ಪಾಶ್ವಗಂಧಾಭ್ಯಾಮೇಲಯಾಚವಿಸಾಚಯೇತ್ ||

ಗರ್ಭಾರ್ಥಿನೀನಾಂನಾರೀಣಾಂನರಾಣಾಂಕ್ಷೇಣರೇತಸಾಂ || ೧೧೬ ||

ವ್ಯಾಯಾಮಕ್ಷೇಣಗಾತ್ರಾಣಾಂಸೂತಿಕಾನಾಂಚಯುಜ್ಯತೇ ||

ರಾಜಯೋಗ್ಯಮಿದಂತೈಲಂಸುಖಿನಾಂಚವಿಶೇಷತಃ || ೧೧೭ ||

ಬಲಾತೈಲಋತಿಖ್ಯಾತಂಸರ್ವವಾತಾನುಯಾಪಹಂ ||

ಬಲಾ ಎಂದರೆ ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆಯ ಬೇರಿನ ಕಷಾಯ ಮತ್ತು ದಶಮೂಲ (ಬಿಲ್ವ, ನರವಲ, ಶಿವನೆ, ವಾದರಿ, ದೊಡ್ಡಮರ ಇವುಗಳ ಚಕ್ಕ, ಒಂದಲೆ ಹೊನ್ನೆ, ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ನೆಗ್ಗಲು) ಕಷಾಯ, ಹುರಳ, ಯವಧಾನ್ಯ, ಬೋರೆಯಹಣ್ಣು ಇವುಗಳ ಕಷಾಯ ಹಾಲು ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಇವುಗಳ ಎಂಟನೆಯ ಭಾಗದಷ್ಟು ಎಳ್ಳಿನಷ್ಟೆಯನ್ನು ಬೆರೆಸಿ ಕಾಯಿಸುವುದಕ್ಕಿದುವು. ಜೀವಕ, ಯುಷಭಕ, ಮೇದ, ಮಹಾಮೇದ, ಕಾಕೋಲಿ, ಪ್ರೇರಕಾಕೋಲಿ, ಶಾಲಿಪರ್ಣಿ (ಒಂದೆಲೆಹೊನ್ನೆ) ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಕಾಡು ಉದ್ದು, ಕಾಡುಹೆಸರು, ಜೀವಂತಿ (ಹಾಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ) ಶತಾವರಿ (ಅಷಂಧಿ) ದೇವದಾರೀಚಕ್ಕಿ, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಶಿಲಾಪುಷ್ಪ, ಗ್ರಂಥಿತಗರ, ಅಗಿಲುಗಂಧ, ಸ್ತಂಧವಲವಣ, ಬಜ, ಕೊಮ್ಮೆಯ ಬೇರು, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಕವು ಮತ್ತು ಬಿಳಿಯ ಸೋಗದೇಬೇರು, ತಮಾಲಪತ್ರ, ಸದಾಪ, ಹಿರೇದುದ್ದು, ಯಾಲಕ್ಕಿ ಈ ಸಮಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಜಲದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ತೈಲಪಾಕ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಲಾದಿ ತೈಲವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಈ ತೈಲವು ಬಂಜೆಯರಾಗಿ ಅಥವಾ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ದೋಷವು ಸೇರಿ ಗರ್ಭವು ನಿಲ್ಲದ ಹಂಗಸರಿಗೂ, ಶುಕ್ರಧಾತು ಕ್ಷಯಿಸಿ ಹೋಗಿ ಗರ್ಭಾಧಾನ ಮಾಡಲಾರದೆ ಗಂಡಸರಿಗೂ, ಶಕ್ತಿಮಾರಿ ಕೆಲಸಮಾಡಿ ಕ್ಷಯಿಸಿಹೋದವರಿಗೂ, ಪ್ರಸವಿಸಿದ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲು ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ತೈಲವು ರಾಜಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದು, ವಿಶೇಷ ಸುಖವಾಗಿರುವವರಿಗೂ ಯೋಗ್ಯವಾದದ್ದು, ಬಲಾದಿತೈಲವೆಂದು ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ವಾತ

ರೋಗವನ್ನೂ ನಿವಾರಣ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಗ್ರಂಥಾಂತರದಲ್ಲಿ ಇದನ್ನೇ ದಶಪಾಕ ಬಲಾತ್ಪ್ರಲವೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ—ಮೊದಲು ಕೃಷ್ಣಗಡ್ಡೆಯ ಬೇರಿನ ಕಷಾಯ ಒಂದರೊಡನೆಯೇ ತ್ರೈಲವನ್ನು ಕಾಯಿಸುವುದು, ನಂತರ ದಶಮೂಲ ಕಷಾಯದೊಡನೆ ಅದೇ ತ್ರೈಲವನ್ನೇ ಎರಡನೆಯ ಪಾಕ ಮಾಡುವುದು, ಆ ನಂತರ ಹುರಳಿಯ ಕಷಾಯದೊಡನೊಂದು, ಯವಕಷಾಯ ದೊಡನೊಂದು, ಬೋರೆಯ ಹಣ್ಣಿನ ಕಷಾಯದೊಡನೊಂದು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮೂರು ಪಾಕಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹಾಲಿನೊಡನೊಂದು ಸಾರಿ ಪಾಕಮಾಡುವುದು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಆರು ಪಾಕವಾಯಿತು. ಜೀವನೀಯಗಣ ಕಷಾಯದೊಡನೊಂದು, ಆಷಾಢೀ ಬೇರಿನ ರಸದೊಡನೊಂದು, ದೇವದಾರೀಚಕ್ಕೆಯ ಕಷಾಯದೊಡ ನೊಂದು, ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಕಲ್ಪದಿಂದ ಒಂದು, ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಿದ್ದನ್ನೇ ಹತ್ತು ಸಾರಿ ಪಾಕಮಾಡುತ್ತ ಹೋಗುವುದು, ಇದರಿಂದ ತ್ರೈಲವು ಗುಣದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾಗುತ್ತದೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ದಗ್ಧಪಾಕವಾಗಿ ತ್ರೈಲವೇ ಹಾಳಾಗುತ್ತದೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಅಂತೂ ಇದೆಲ್ಲಾ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯ

ಪ್ರಸಾರಿಣೇಪಲಶತಂಜಲದ್ರೋಣೇನಸಾಚಯೇತ್ || ೧೧೮ ||
 ಸಾದಶಿಷ್ಪಶ್ಚತೋಗ್ರಾಹ್ಯಸ್ತ್ಯಲಂದಧಿಚತತ್ಸಮಂ ||
 ಕಾಂಜಿಕಂಚಸಮಂತ್ರೈಲಾತ್ ಕ್ಷೀರಂತ್ರೈಲಾಚ್ಚತುರ್ಗುಣಂ || ೧೧೯ ||
 ತ್ರೈಲಾತ್ತಥಾಷ್ಟಮಾಂಶೇನಸರ್ವಕಲ್ಪಾನಿಯೋಜಯೇತ್ ||
 ಮಧುಕಂಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂಚಿತ್ರಕಸ್ತ್ಯಂಧವಂನಚಾ || ೧೨೦ ||
 ಪ್ರಸಾರಿಣೇದೇವದಾರುರಾಸ್ಮಾಚಗಜಪಿಪ್ಪಲೀ ||
 ಭಲ್ಲಾತಶ್ಯತಪುಷ್ಪಾಚಮಾಂಸೀಚೈಭಿರ್ವಿಸಾಚಯೇತ್ || ೧೨೧ ||
 ಏತತ್ತ್ರೈಲವರಂಪಕ್ಷಂನಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಾಮಯಾನ್ ಜಯೇತ್ ||
 ಕೌಬ್ಬ್ಯಂಪಂಗುತ್ಸಖಂಜಶ್ಲೇಗ್ಯಧ್ರಸೀಮುದಿತಂತಥಾ || ೧೨೨ ||
 ಹನುಪ್ಪಷ್ಪಶಿರೋಗ್ರೀವಾಕಟಿಸ್ತಂಭಂಚನಾಶಯೇತ್ ||
 ಅನ್ಯಾಂಶ್ಚವಿಷಮಾನ್ವಾತಾನ್ ಸರ್ವಾನಾಶುನ್ಯಪೋಹತಿ || ೧೨೩ ||

ಪ್ರಸಾರಿಣೇ ತ್ರೈಲವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಪ್ರಸಾರಿಣೆ ಎಂದರೆ ಸಾರಣಿಬಳ್ಳಿ ಎಂದು ಬಯಲುಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಈ ಬಳ್ಳಿ ನೂರು ಪಲದಷ್ಟನ್ನು ಒಂದು ದ್ರೋಣ ಪರಿಮಾಣ ಜಲದಲ್ಲಿ ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿ ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಾಲು ಕಷಾಯ ಉಳಿಯುವಂತೆ ಇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಆ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಅದರಷ್ಟೇ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ, ಹಸುವಿನ ಮೊಸರು, ಕಾಂಜಿಕನೆಂದರೆ ಯಾವದಾದರೂ ಧಾನ್ಯವನ್ನು

ಬೇಯಿಸಿ ಆ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕೆಲವು ದಿವಸ ಮುಚ್ಚಿರಿಸಿದರೆ ಹುಳಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಆ ಹುಳಿನೀರಿಗೆ ಹೆಸರು. ಇಂತಹ ಹುಳಿನೀರನ್ನೂ ಮೊಸರಿನಷ್ಟೇ ಸೇರಿಸಬೇಕು, ಹಸುವಿನ ಹಾಲು ಮಾತ್ರ ತೈಲದ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಾಯುವುದಕ್ಕೆರಿಸಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಹಿವ್ವಲಿಮೋಡಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರು, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಬಜೆ ಸಾರಣೆಯ ಬಳ್ಳಿ, ದೇವದಾರೀಚಕ್ಕೆ, ಸಣ್ಣರಾಸ್ಮಿ, ಗಜಪಿಪ್ಪಲಿ ಎಂದರೆ ದೊಡ್ಡ ಹಿವ್ವಲಿ, ಗೇರುಬೀಜ, ಸದಾಪೆ, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಈ ವದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಎಣ್ಣೆಯ ಎಂಟನೆಯ ಭಾಗದಷ್ಟು ನೀರನ್ನು ಹಾಕಿ ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ಆ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಇದರೊಂದಿಗೆ ನೇರಿಸಿ ಮಂದಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ತೈಲದ ಹದದಲ್ಲಿ ಇಳಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು, ಈ ತೈಲವು ವಾತರೋಗಗಳನ್ನು ಮತ್ತು ಶ್ಲೇಷ್ಮರೋಗಗಳನ್ನೂ ಕುಬ್ಜತ್ವ (ಗುಜ್ಜಾರಿಯಾಗುವುದು) ಕುಂಟನಾಗುವುದು, ಹೆಳವನಾಗುವುದು, ಗೃಧ್ರಸಿ ಎಂಬ ವಾಯು, ಅರ್ದಿತವೆಂಬ ವಾತವ್ಯಾಧಿ, ಹನುಸ್ತಂಭ, ಪೃಷ್ಠಭಾಗವು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅಲ್ಲಾಡದಂತೆ ತಲೆಯೇ ನಿಂತುಹೋಗುವುದು, ಕತ್ತು ನಿಂತುಹೋಗುವುದು, ನೊಂಟ ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಇಂತಹ ವಾತರೋಗಗಳನ್ನೂ ಇನ್ನೂ ಭಯಂಕರಗಳಾದ ಅನೇಕ ವಿಧ ವಾತರೋಗಗಳನ್ನೂ ಬಹಳ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿಯೇ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ

ಮಾಷಾಯವಾತಸೀಕ್ವದ್ರಾಮರ್ಕಟೀಚಕುರಂಟಿಕಃ ||

ಗೋಕಂಟಿಷ್ಟಾಂಟುಕಶ್ಚೈಷಾಂಕುರ್ಯಾತ್ಸಪ್ತಪಲಂಪೃಥಕ್೧೨೪
ಚತುರ್ಗುಣಾಂಬುನಾಪಕ್ತ್ವಾಸಾದಶೇಷಂಶೃತಂನಯೇತ್ ||

ಕಾರ್ಪಾಸಾಸ್ಥಿನಿಬದರಂಶಣಬೀಜಂಕುಳುತ್ಥಕಂ || ೧೨೫ ||

ಪೃಥಕ್ಚತುರ್ದಶಪಲಂಚತುರ್ಗುಣಜಲೇಪಚೇತ್ ||

ಚತುರ್ಥಾಂಶಾವಶಿಷ್ಟಂಚಗೃಹ್ಣೀಯಾತ್ಕೃಷ್ಣಮುತ್ರಮಂ ೧೨೬

ಪ್ರಸ್ಥೈಕಂಛಾಗಮಾಂಸಸ್ಯಚತುಷ್ಟಷ್ಟಿಪಲೇಜಲೇ ||

ನಿಕ್ಷಿಪ್ಯಸಾಚಯೇದ್ಧೀನೂನ್ಪಾದಶೇಷಂಶೃತಂನಯೇತ್ || ೧೨೭ ||

ತೈಲಪ್ರಸ್ಥೇತತಸ್ಸರ್ವಾನ್ ಕ್ಷಾಧಾನೇತಾನ್ವಿನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ ||

ಕಲ್ಕೈರೇಭಿಶ್ಚವಿಪಚೇದಮೃತಾಕುಷ್ಮನಾಗರೈಃ || ೧೨೮ ||

ರಾಸ್ನಾಪುನರ್ನನೈರಂಢೈಃಸಿಪ್ಪಲ್ಯಾಶತಪುಷ್ಪಯಾ ||

ಬಲಾಪ್ರಸಾರಿಣೇಭ್ಯಾಂಚಮಾಂಸ್ಯಾಕಟುಕಯಾತಥಾ || ೧೨೯ ||

ಪೃಥಗರ್ಧಪಲ್ಮೀರೇತೈಃಸಾಧಯೇನ್ಮೃದುವಹ್ನಿನಾ ||

ಹನ್ಯಾತ್ಪೈಲಮಿದಂಶೀಘ್ರಂಗ್ರೀವಾಸ್ತಂಭಾಪಜಾಹುಕೌ || ೧೩೦ ||

ಅರ್ಧಾಂಗಶೋಷಮಾಜ್ವೇಪಮೂರುಸ್ತಂಭಾಪತಾನಕೌ ||

ಶಾಖಾಕಂಪಂಶಿರಃಕಂಪಂವಿಶ್ವಾಚೀಮದ್ವಿತಂತಥಾ || ೧೩೧ ||
ಮಾಷಾದಿಕಮಿದಂತೈಲಂಸರ್ವವಾತವಿಕಾರನುತ್ ||

ಮಾಷಾದಿತ್ಯೈಲ—ಉದ್ದಿನಕಾಳು, ಯವ ಎಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ, ಅಗಸೆಯ ಬೀಜ, ನೆಲಗುಳ್ಳದೆಬೇರು, ನಸುಗುನ್ನಯ ಬೀಜ, ಗೋರಂಟೆಯಗಿಡ, ನೆಗ್ಗಲು, ಮೊಡ್ಡಮರದ ಚಕ್ಕೆ, ಇವುಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನೂ ಏಳು ಪಲದಷ್ಟು ಕೂಡಿಸಿ ಕೂಡಿದ್ದರ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ನಿರಿನಲ್ಲಿ ಕಷಾಯವಿಟ್ಟು ನಾಲ್ಕರಲ್ಲೊಂದು ಭಾಗ ಕಷಾಯ ಸಿಲ್ಪುವಂತ ಕಾಯಿಸಿ ಇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಹತ್ತಿಯ ಬೀಜ, ಬೋರೆಯ ಬೀಜ, ಶಣಬಿನ ಬೀಜ, ಹುರಳಿಯ ಕಾಳು ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಪಲದಷ್ಟು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಮೇಲಿನಂತಯೇ ಚತುರ್ಗುಣ ಜಲದಲ್ಲಿ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ನಾಲ್ಕರಲ್ಲೊಂದು ಭಾಗ ಕಷಾಯವಿಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಆಡಿನ ಮಾಂಸ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಪಲದಷ್ಟನ್ನು ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು ಪಲ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಷಾಯ ವಿಟ್ಟು ನಾಲ್ಕರಲ್ಲೊಂದು ಭಾಗ ಕಷಾಯವಿಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಈ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಕಷಾಯಗಳನ್ನೂ ಒಂದು ಪಕ್ಷ (ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು ತೊ) ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಗೆ ಕೂಡಿಸಿ ಕಾಯಿಸುವುದಕ್ಕಿರಿಸಿ ಅಮೃತಜ್ಯ, ಅಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಶುಂಠಿ, ಸಣ್ಣ ರಾಸ್ಮ, ಕೊಪ್ಪೆಯ ಬೇರು, ಹರಳು ಬೇರು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸದಾಪ, ಕ್ಯಾಂಗಡ್ಲೆ, ಸಾರಣೆಯ ಗಿಡ, ಜಟಾಮಾಂಸ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಈ ವಸ್ತುಗಳು ಪ್ರತಿ ಯೊಂದನ್ನೂ ಅರ್ಧ ಪಲದಷ್ಟನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕಲ್ಪನಾಡಿ ಕಾಯಿಸುತ್ತಿರುವುದೆ ರೊಡನ ಕೂಡಿ ವೃದ್ಧನಾದ ಉರಿಯಿಂದ ಸ್ತುಲಮಾಕ ಕ್ರಮದಂತ ವಕ್ಷಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಈ ತೈಲವು ಗ್ರೀವಾಸ್ತಂಭವಂದರೆ ಕತ್ತು ಹಿಡಿದಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅವಬಾಹುಕವೆಂಬ ತೋಳು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವ ವಾಯು, ಅರ್ಧಾಂಗ ಶೋಷವೆಂದರೆ ದೇಹದ ಒಂದು ಭಾಗ ಶೋಷಿಸಿಹೋಗುವುದು, ಅಕ್ಷೇಪಕವೆಂಬ ವಾತರೋಗ, ಉರುಸ್ತಂಭವೆಂಬ ವಾಯು, ಅವತಾನಕವೆಂಬ ವಾತ, ತಲೆ ನಡುಗುವುದು, ಕೈಕಾಲುಗಳು ನಡುಗುವುದು, ವಿಶ್ವಾಚಿ ಎಂಬ ವಾಯು, ಅರ್ಧಿತ, ಮೊದಲಾದ ವಾತವಿಕಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಾಶಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮಾಷಾದಿ ತೈಲವೆಂದು ಹೆಸರು

ಶತಾವರೀಬಲಾಯುಗ್ಮಂಪಶ್ಯಾಗಂಧರ್ವಹಸ್ತಕಃ || ೧೩೨ ||

ಅಶ್ವಗಂಧಾಶ್ವದಂಷ್ಟಾಚಬಿಲ್ವಾಕಾಶಃಕುರಂಟಕಃ ||

ಏತಾನ್ ಸಾರ್ಧಪಲಾನ್ಛಗಾನ್ಮಲ್ಲಯೇಚ್ಛ ವಿಸಾಚಯೇತ್ || ೧೩೩ ||

ಚತುರ್ಗುಣೇನನೀರೇಣಸಾದಶೇಷಂಶ್ವತಂನಯೇತ್ ||

ನಿಯೋಜ್ಯತೈಲಪ್ರಸೇಚಕ್ಷೀರಪ್ರಸಂನಿನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ || ೧೩೪ ||

ಶತಾನರೀರಸಪ್ರಸ್ಥಂಜಲಪ್ರಸ್ಥಂಚಯೋಜಯೇತ್ ||

ಶತಾನರೀದೇವದಾರುಮಾಂಸೀತಗರಚಂದನಂ || ೧೩೫ ||

ಶತಪುಷ್ಪಾಬಲಾಕುಷ್ಠಮೇಲಾಶೈಲೇಯಮುತ್ಪಲಂ ||

ಮುದ್ದಿಮೇದಾಚಮಧುಕಂಕಾಕೋಲೀಜೀವಕಸ್ತುಧಾ || ೧೩೬ ||

ಏಷಾಂಕರ್ಷಸಮ್ಯುಃಕಲ್ಕೈಸ್ತ್ವಲಂಗೋಮಯವಹ್ನಿನಾ ||

ಪಚೇತ್ತನ್ನೂರ್ಧ್ವತೈಲೇನನರಸ್ತ್ರೀಷುವೃಷಾಯತೇ || ೧೩೭ ||

ನಾರೀಚಲಭತೇಪುತ್ರಂಯೋನಿಶೂಲಂಚನಶ್ಯತಿ ||

ಅಂಗಶೂಲಂಶಿರಶ್ಯೂಲಂಕಾಮಲಾಂಪಾಂಡುತಾಂಗರಂ || ೧೩೮ ||

ಗೃಧ್ರಸೀಪ್ಲೀಹಶೋಷಾಂಶ್ಚಮೇಹಾನ್ದಂಡಾಪತಾನಕಂ ||

ಸದಾಹಂನಾತರಕ್ತಂಚನಾತಪಿತ್ತಗದಾರ್ದಿತಂ || ೧೩೯ ||

ಅಸೃಗ್ಧರಂತಥಾಧ್ಮಾನಂರಕ್ತಪಿತ್ತಂಚನಶ್ಯತಿ ||

ಶತಾನರೀತ್ಯೈಲಮಿದಂಕ್ಲಷ್ಣಾತ್ರೇಯೇಣಭಾಷಿತಂ || ೧೪೦ ||

ಓಂನಾರಾಯಣೇಯೇಸ್ವಾಹಾ ||

ಉತ್ತರಾಭಿನುಖೋಭೂತ್ಪಾಖನೇತ್ಪದಿರಶಂಕುನಾ ||

ಓಂಸರ್ವವ್ಯಾಧಿನಾಶಿನೈಸ್ವಾಹಾ ||

ಇತ್ಯುತ್ಪಾಟನಮಂತ್ರಃ ||

ಕುನಾರೀಜೀವನೀಯೇಸ್ವಾಹಾ | ಇತಿಪಾನಮಂತ್ರಃ ||

ಶತಾನರೀ ತೈಲ—ಆಷಾಧಿಯ ಬೇರು, ಬಲಾಯುಗ್ಮವೆಂದರೆ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆಯ ಸಮೂಲ, ಒಂದೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಮೂರಲೆಹೊನ್ನೆ, ಹರಳು ಬೇರು, ಅಶ್ವಗಂಧಿಯಬೇರು, ನೆಗ್ಗಿಲು, ಬಿಬ್ಬರಬೇರು, ಕಾಶವೆಂದರೆ ಕಬ್ಬಿ ನಂತೆಯೇ ಇರುವ ಹುಕ್ಕೇಕಬ್ಬಿ ಎಂಬುವದು, (ಮೈಸೂರು ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟಿನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ವಾಗುತ್ತದೆ) ಗೋರಂಟಿಯ ಗಿಡ, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಒಂದೂವರೆ ಪಲದಷ್ಟು ಸೇರಿಸಿ ಸೇರಿದ್ದರ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಷಾಯವಿರಿಸಿ ನಾಲ್ಕರಲ್ಲೊಂದು ಪಾಲು ಉಳಿಯುವ ವರಿಗೂ ಕಾಯಿಸಿ ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ, ಒಂದು ಸ್ರಸ್ಥ ಹಾಲು, ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ಆಷಾಢೀಬೇರಿನ ರಸ, ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ನೀರು ಇವುಗಳಲ್ಲನೂ ಸೇರಿಸಿ ಕಾಯಿಸುತ್ತ ಆಷಾಢೀಬೇರು, ದೇವದಾರೀಚಕ್ಕೆ, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಗ್ರಂಥಿತಗರ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಸದಾಪ, ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಲೆ, ಚಂಗಲಕೋಪ್ಪ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಶಿಲಾಪುಷ್ಪ, ಕಮೋ, ಮುದ್ದಿ, ಮೇದ, ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮಧು, ಕಾಕೋಲಿ, ಜೀವಕ, ಇವುಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷದಷ್ಟು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ತೈಲದೊಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಾಡುಬೆರಣಿಯಿಂದ ಮೃದ್ದುಗ್ನ

ಯಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಮಾಡಿ ಇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶತಾವರೀ ತೈಲವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಈ ತೈಲವನ್ನು ತಲೆಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಅಭ್ಯಂಜನಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಪುರುಷರಿಗೆ ವೀರ್ಯವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ, ಸ್ತ್ರೀಯರು ಪುತ್ರವತಿಯ ರಾಗುತ್ತಾರೆ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಯೋನಿಶೂಲವು ಇದರಿಂದ ನಿವಾರಣವಾಗುತ್ತದೆ, ಮೈ ವಡತ, ತಲೆವಡತ, ಕಾಮಾಲೆರೋಗ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಗೃಧ್ರ, ಎಂಬ ವಾತ ರೋಗ, ಪ್ಲೀಹಾಭಿವೃದ್ಧಿ, ಶೋಷ, ಮೇಹರೋಗ, ದಂಡಾಸತಾನಕವೆಂಬ ವಾತ ರೋಗ, ಮೈಯ್ಯುರಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಾತರಕ್ತರೋಗ, ವಾತಪಿತ್ತರೋಗ, ಅದಿಫತವೆಂಬ ವಾಯು, ಪ್ರದರ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಈ ರೋಗಗಳೆಲ್ಲಾ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ, ಇದಕ್ಕೆ ಶತಾವರೀ ತೈಲವೆಂದು ಹೆಸರು ಕೃಷ್ಣಾತ್ರೇಯ ರೆಂಬವರು ಇದನ್ನು ಹೇಳಿದರು “ಓಂ ನಾರಾಯಣೇಯೇಸ್ವಾಹಾ | ಓಂ ಸರ್ವ ವ್ಯಾಧಿನಾಶಿಸ್ತೃಪ್ತ್ವಾಹಾ” ಎಂಬ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಉತ್ತರ ಮುಖವಾಗಿ ಕಗ್ಗಲಿಯ ಗೂಟದಿಂದ ಬಗೆದು ಈ ಮೂಲಿಕೆಯನ್ನು ಕೇಳುವುದು, ಬಂಜೆಯರಾದವರು “ಓಂ ಕುಮಾರಜೀವನೀಯೇಸ್ವಾಹಾ” ಎಂಬ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಈ ತೈಲವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಕಾಸೀಸಂಲಾಂಗಲೀಕುಷ್ಮಂಶುಂಠೀಕೃಷ್ಣಾಚಸ್ತಂಧವಂ || ೧೪೧ ||
ಮನಶ್ಶಿಲಾಶ್ವನಾರಶ್ಚವಿಡಂಗಂಚಿತ್ರಕೋದ್ರಮಃ ||
ದಂತೀಕೋಶಾತಕೀಬೀಜಂಹೇಮಾಹ್ವಾಹುತಾಲಕಂ || ೧೪೨ ||
ಕಲ್ಕೈಃಕರ್ಷಮಿಕ್ರರೇತ್ರೈಸ್ತ್ರೈಲವ್ರಸ್ಥಂವಿನಾಚಯೇತ್ ||
ಸ್ನುಹ್ಯರ್ಕಪಯಸೀದನ್ಯಾತ್ಪ್ರಧಗ್ನಿಪಲಸಂಮಿಶ್ರೇ || ೧೪೩ ||
ಚತುರ್ಗುಣಂಗನಾಂಮೂತ್ರಂದತ್ಪಾಸಮ್ಯಕ್ಪ್ರಸಾಧಯೇತ್ ||
ಕಧಿತಂಖರನಾದೇನಪ್ರಲಮಶೋಧಿನಿನಾಶನಂ || ೧೪೪ ||
ಕ್ಷಾರನತ್ಪಾತಯತ್ಕೇತದರ್ಶಾಂಸ್ತುಭ್ಯಂಗಪೋಭೃಶಂ ||
ವಲೀಂನದೂಷಯತ್ಪ್ರೇತತ್ಕ್ಷಾರಕರ್ಮಕರಂಸ್ತೃತಂ || ೧೪೫ ||

ಕಾಸೀಸಾದಿತ್ಯೈಲ—ಕಾಸೀಸವೆಂದರೆ ಅನ್ನಭೇದಿ, ಲಾಂಗಲಿ ಎಂದರೆ ಕೋಳಿ ಕುಕ್ಕಿನ ಗೆದ್ದೆ, (ವಿಷ) ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ, ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಮಣಿಶಿಲೆ, ಕಣಿಗಲಬೇರು, ವಾಯವಿಡಂಗ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಕೊಡಸದಚಕ್ಕೆ, ಜಾಪಾಳದಬೀಜ, ಕಹಿಹೀರೆಯಬೀಜ, ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೇರೀ ಎಂಬ ಸ್ನುಹೀಕಳೆಯ ಭೇದ, ಅರಿದಳ, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷದಷ್ಟು ಸೇರಿಸಿ ಕಲ್ಕ ಮಾಡಿ ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ತೈಲದ (ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ) ಜೊತೆಗೆ ಬೆರಸಿ ಎರಡು ಪಲ ಕಳೆಯ ಹಾಲು ಎರಡು ಪಲ ಯಕ್ಕದ ಹಾಲು ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಎಣ್ಣೆಯ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು

ಗೋಮೂತ್ರವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಈ ತೈಲವು ಖರ ನಾದನೆಂಬ ಮಹಾತ್ಮನಿಂದ ತನ್ನ ಹೆಸರಿನ ವೈದ್ಯಕಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ರೋಗ ನಾಶಕವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಮೊಳೆಗಳನ್ನು ಸವರಿದ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಕೆಡವುತ್ತದೆ, ಅದರ ಗುದದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಗಾಯ ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ತೊಂದರೆಯೂ ಮಾಡದೆ ಕ್ಷಾರವು ಮಾಡುವ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಮಂಜಿಷ್ಠಾ ಸಾರಿಬಾಸರ್ಜಯಷ್ಟೀಸಿಕ್ಘ್ನೈಃ ಪಲೋನ್ಮಿತ್ಯೈಃ ||

ಪಿಂಡಾಖ್ಯಂ ಸಾಧಯೇತ್ತ್ವಲಮುಭ್ಯಂ ಗಾಧ್ವಾತರಕ್ತನುತ್ || ೧೪೬ ||

ಪಿಂಡತೈಲ—ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ಬಿಳಿ ಮತ್ತು ಕಪ್ಪು ಸೊಗದೆಯಜೇರು, ರಾಳ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಜಃನುಮೇಣ, ಈ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ತಕ್ಕಷ್ಟು ಸೇರಿಸಿ ಕಲ್ಕಮಾಡಿ ಹರಳೆಣ್ಣೆಯೊಡನೆ ಬೆರೆಸಿ ತೈಲಸಂಕರವಾದಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸಿ ಪಕ್ವವಾದ ಮೇಲೆ ಇಳಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಅಬ್ಯಂಗಮಾಡಿಕೊಳ್ಳೋಣವೆಂದಿರುವ ವಾತರಕ್ತವೆಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ (ತುಳಿಕಣ್ಣೆಯಂತೆ) ವು ಗುಣಪಡುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಕಪತ್ರರಸೇಪಕ್ವಂ ಹರಿದ್ರಾ ಕಲ್ಮಸಂಯುತಂ ||

ನಾಶಯೇತ್ಸಾರ್ಷಪಂತ್ಯೈಲಂ ಸಾಮಾಂಕಚ್ಛಾಂವಿಚರ್ಚಿಕಾಂ || ೧೪೭ ||

ಅರ್ಕತೈಲ—ಯಕವ ಎಲೆಯ ರಸ, ಅರಿಸಿನದ ಕಲ್ಕ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಾಸು ವೆಯ ಎಣ್ಣೆಯೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿ ಹಚ್ಚುವುದರಿಂದ ಮೈನವೆ, ತುರಿ, ಕಜ್ಜಿ, ಮೊದಲಾದ ಚರ್ಮರೋಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ಮರಿಚಂಹರಿತಾಳಂಚತ್ರಿವೃತಂ ರಕ್ತಚಂದನಂ ||

ಮುಸ್ತಂ ಮನಶ್ಶಿಲಾಮಾಂಸೀದ್ವೇನಿಶೇದೇವದಾರುಚಿ || ೧೪೮ ||

ವಿಶಾಲಾಕರವೀರಂಚಕುಷ್ಮಮರ್ಕಪಯಸ್ತಥಾ ||

ತಥೈವಗೋಮಯರಸಂಕುರ್ಯಾತ್ಪ್ರಷ್ಠಮಿತಾನ್ಪ್ರಥಮ್ || ೧೪೯ ||

ವಿಷಂಚಾರ್ಧಪಲಂದೇಯಂ ಪ್ರಸ್ಥಂಚಕಟುಪೈಲಕಂ ||

ಗೋಮೂತ್ರಂ ದ್ವಿಗುಣಂದದ್ಯಾಜ್ಜಲಂಚ ದ್ವಿಗುಣಂಭವೇತ್ || ೧೫೦ ||

ಮರಿಚಾದ್ಯಮಿದಂತ್ಯೈಲಂ ಸಿದ್ಧಂಕುಷ್ಮಪ್ರಣಾಪಹಂ ||

ಜಯೇತ್ಪ್ರಷ್ಠಾನಿಸರ್ವಾಣಿಪುಂಡರೀಕಂವಿಚರ್ಚಿಕಾಂ || ೧೫೧ ||

ಸಾಮಾಂಶ್ಚಿತ್ರಾಣಿರಕ್ತಂಚಕಂಡೂಂಕಚ್ಛಾಂಪ್ರಣಾಶಯೇತ್ ||

ಮರಿಚಾದಿತೈಲ—ಮೆಣಸು, ಅರಿದಳ, ತಿಗಡೆ, ಕೆಂಪುಚಂದನ, ಭದ್ರ, ಮಣಿಶಿಲೆ, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಅರಿಸಿನ, ಮರಅರಿಸಿನ, ದೇವದಾರು, ಕಾಡು

ಕವಡೆಯಕಾಯಿ, ಕಡೆಗಲಬೇರು, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ, ಯಕ್ಕದ ಹಾಲು, ಸಗಣೆಯನ್ನು ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಹಿಂಡಿದ ನೀರು, ಇವುಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷ ಪರಿಮಾಣ, ವತ್ಸನಾಭಿ ಅಥವಾ ಲಾಂಗಲ ಎಂಬ ವಿಷವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಮೂಲಿಕೆ ಅರ್ಧಪಲ, ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ಸಾಸುವೆಯ ಎಣ್ಣೆ, ಎಣ್ಣೆಯ ಎರಡರಷ್ಟು ಗಂಜಳ, ಗಂಜಳದಷ್ಟು ನೀರು, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ತೈಲವಾಕ ವಿಧಾನದಿಂದ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಹಚ್ಚಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಪುಂಡರೀಕ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಕುಸ್ಥರೋಗಗಳು, ನೆವೆ, ಕಜ್ಜಿ, ತುರಿ, ಚಿತ್ರವೆಂದರೆ ಬಿಳಿ ತೊನ್ನು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ತ್ರಿಫಲಾರಿಷ್ಟಭೂನಿಂಬಂದ್ವೇನಿಶೇರಕ್ತಚಂದನಂ || ೧೫೨ ||
ಏತೈಸ್ಸಿದ್ಧಮರೂಂಷೀಣಾಂತ್ಯೈಲಮುಭ್ಯಂಜನೇಹಿತಂ ||

ತ್ರಿಫಲಾದಿತ್ಯೈಲ—ತ್ರಿಫಲ, ಬೇವಿನಚಕ್ಕೆ, ಚಿರಾಯಿತ, ಅರಿಸಿನ, ಮರಅರಿಸಿನ, ರತ್ನಚಂದನ ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿ ತಯಾರಿಸಿದ ತೈಲವು ಅರುಂಷಿಕ ಎಂಬ ಚರ್ಮರೋಗದಲ್ಲಿ ಅಭ್ಯಂಗಕ್ಕೆ ಅತ್ಯುಪಯುಕ್ತವಾದದ್ದು. ಕಷಾಯವನ್ನು ಹೇಳಲಿಲ್ಲವಾದ್ದರಿಂದ ಇಂತಹ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ವವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತೈಲದ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ನೀರನ್ನೂ ಹಾಕಬೇಕು.

ಭಾವಯೇನ್ನಿಂಬಬೀಜಾನಿಭೃಂಗರಾಜರಸೇನಹಿ || ೧೫೩ ||
ತಥಾಸನಸ್ಯತೋಯೇನತತ್ತ್ಯೈಲಂಪಂತಿನಸ್ಯತಃ ||
ಅಕಾಲಪತಿತಂಸದ್ಯಃಪುಂಸಾಂದುಗ್ಧಾನ್ನಭೋಜಿನಾಂ || ೧೫೪ ||

ಬೇವಿನ ಬೀಜಗಳನ್ನಾರಿಸಿ ತಂದು ಗರುಗದ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಭಾವನೆ ಕೊಟ್ಟು ನಂತರ ಅಸನವೆಂದರೆ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ರಾಳದ ಗಿಡದ ಚಕ್ಕೆಯ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಭಾವನೆಕೊಟ್ಟು, ಆ ಮೇಲೆ ಆ ಬೀಜಗಳನ್ನೊಣಗಿಸಿ ಗಾಣಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ತೈಲವನ್ನು ತೆಗೆದು ಆ ತೈಲವನ್ನು ನಸ್ಯದಂತೆ ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಮೂಗಿಗೆ ಸೇರುತ್ತ ಹಾಲನ್ನ ಭೋಜನ ಮಾಡುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೇ ಕೂದಲು ಬೆಳಗಾದ ಅಕಾಲ ನರೆಯು ಗುಣವಾಗಿ ಪುನಶ್ಚ ಕೂದಲುಗಳು ಕಪ್ಪಾಗುತ್ತವೆ.

ಯಷ್ಟೀನುಧುಕಕ್ಷಾರಾಭ್ಯಾಂನವಧಾತ್ರೀಫಲೈಶ್ಚೃತಂ ||
ತ್ಯೈಲಂನಸ್ಯಕೃತಂಕುರ್ಮಾತ್ ಕೇಶಶ್ಚಶ್ರೂಣಿಸಂಘಶಃ || ೧೫೫ ||

ಯಷ್ಟಿನುಧುತ್ಯೈಲ—ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಯವಕ್ಕಾರ, ಹೊಸ ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿ ರಸ, ಅಂದರೆ ಹೊಸದಾದ ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿನ ರಸವನ್ನು ಎಣ್ಣೆಯ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು

ಕಾಯಲಿರಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು ಮತ್ತು ಯವಕ್ಕಾರಗಳ ಕಲ್ಪನನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ತೈಲವನ್ನು ಪಕ್ವಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಸ್ಯದಂತೆ ಸೇದುತ್ತ ಬಂದರೆ ಕೂದಲು ಮತ್ತು ಮೂಳೆಗಳು ಬಹಳ ಚನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತವೆ.

ಕರಂಜಶ್ಚಿತ್ರಕೋಜಾತೀಕರನೀರಶ್ಚಪಾಚಿತಂ ||

ತೈಲಮೇಭಿದ್ಯುತಂಹನ್ಯಾದಭ್ಯಂಗಾದಿಂದ್ರಲುಪ್ತಕಂ || ೧೫೬ ||

ಹೊಂಗೆಯ ಬೀಜ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರು, ಜಾಜಿಯಸೊಪ್ಪು, ಕಣೆಗಲ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪನನ್ನು ಮಾಡಿ ತೈಲದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ನೀರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ತಲೆಗೆ ಹಚ್ಚಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತ ಬಂದರೆ ಇಂದ್ರಲುಪ್ತ ವೆಂಬ ಕೂದಲು ಉದರುವರೋಗವು ನಿವಾರಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

ನೀಲಿಕಾಕೇತಕೀಕಂದಂಭೃಂಗರಾಜಃಕುರಂಟಿಕಃ ||

ತಥಾರ್ಜುನಸ್ಯಪುಷ್ಪಾಣಿಬೀಜಕಾತ್ಯುಸುಮಾನ್ಯಸಿ || ೧೫೭ ||

ಕೃಷ್ಣಾಸ್ತಿಲಾರ್ಶ್ವತಗರಂಸಮೂಲಂಕಮಲಂತಥಾ ||

ಅಯೋರಜಃಪ್ರಿಯಂಗುಶ್ಚದಾಡಿನುತ್ಪಗ್ಗೂಡೂಚಿಕಾ || ೧೫೮ ||

ತ್ರಿಫಲಾಪದ್ಮಸಂಕಶ್ಚಕಲ್ಕೈರೇಭಿಃಪೃಥಕ್ಪೃಥಕ್ ||

ಕರ್ಷಮಾತ್ರೈಃಪಚೇತ್ತ್ಯಲಂತ್ರಿಫಲಾಕ್ಷಾಫಸಂಯುತಂ || ೧೫೯ ||

ಭೃಂಗರಾಜರಸೇನೈವಸಿದ್ಧಂಕೇಶಸ್ಥಿರೀಕೃತಂ ||

ಅಕಾಲಪಲಿತಂಹಂತಿದಾರುಣಂಚೋಪವಿಹ್ವಿಕಾಂ || ೧೬೦ ||

ವಜ್ರನೀಲಿಗಡದ ಎಲೆಗಳು, ಕೇದಿಗೇಗಿದ್ದೆ, ಗರ ಗದಸೊಪ್ಪು, ಗೋರಂಟಿ ಯಸೊಪ್ಪು, ಮತ್ತಿಯಹುವು, ಮಾದಳದಹುವು, ಕರಿಯಎಳ್ಳು, ಗ್ರಂಥಿತಗರ ಕಮಲದಗಡ್ಡೆ ಮತ್ತು ಹುವು, ಕಬ್ಬಿಣದ ಪುಡಿ, ಪ್ರಿಯಂಗು ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆಯ ಫಲಗಳು, ದಾಳಿಂಬದಚಕ್ಕೆ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ತ್ರಿಫಲ, ತಾವರೆಯ ಗಿಡ್ಡೆಯ ಒಡದಲ್ಲಿರುವ ಮಣ್ಣು, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷದಷ್ಟು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ತ್ರಿಫಲಾ ಕಷಾಯವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಗರುಗದಸೂಪಿನ ಸ್ವರಸವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಇವುಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪಕ್ವವಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿ ಕೊಂಡು ತಲೆಗೆ ಹಚ್ಚುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಕೂದಲು ಉದುವುದು ನಿಂತುಹೋಗಿ ಕೂದಲು ಬೆಳ್ಳಗಾಗುವುದೂ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ.

ಭೃಂಗರಾಜರಸೇನೈವಲೋಹಕಿಟ್ಟಂಫಲತ್ರಿಕಂ ||

ಸಾರಿಬಾಂಚಪಚೇತ್ಕಲ್ಕೈಸ್ತ್ಯಲಂದಾರುಣನಾಶನಂ || ೧೬೧ ||

ಅಕಾಲಪಲಿತಂಕಂಡೂಮಿಂದ್ರಲುಪ್ತಂಚನಾಶಯೇತ್ ||

ಭೃಂಗರಾಜತ್ವೈಲ—ಗರುಗದ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಿಟ್ಟಿ, ತ್ರಿಫಲ, ಸೊಗದೇಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮ ಮತ್ತು ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆ ಇವು ಮೂರನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿಕೊಂಡು ತಲೆಗೆ ಹತ್ತಿಸುತ್ತ ಬಂದರೆ ತಲೆಯ ಕೂದಲು ಬೆಳ್ಳಿ ಗಾಗುವುದು, ಕೂದಲು ಉದುರುವುದು, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ನೆವೆ ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಗುಣ ವಾಗುತ್ತವೆ

ಇರಿಮೇದತ್ವಚಂಕ್ಷುಣ್ಣಾಂಪಚೇತ್ ಶತಪಲೋನ್ನಿತಾಂ || ೧೬೨ ||
ಜಲದ್ರೋಣೇತತಃಕ್ವಾಥುಗೃಹ್ಣೀಯಾತ್ಪಾದಸೋಷಿತಂ ||
ತೈಲಸ್ಯಾರ್ಥಾಥಕಂದತ್ವಾಕಲ್ಪೈಃಕರ್ಷಮಿಕ್ಯೈಃಪಚೇತ್ || ೧೬೩ ||
ಇರಿಮೇದಲವಂಗಾಭ್ಯಾಂಗೈರಿಕಾಗರುಪದ್ಮಕೈಃ ||
ಮಂಜಿಷ್ಠಾಲೋಧ್ರಮಧುಕೈರ್ಲಾಕ್ಷಾನ್ಮಗ್ರೋಧಮುಸ್ತಕೈಃ ||
ತ್ವಗ್ಗ್ವತೀಫಲಕಪೂರ್ವಕಂಕೋಲಖದಿರೈಸ್ತಥಾ ||
ಪತಂಗಧಾತಕೀಪುಷ್ಪಸೂಕ್ಷ್ಮೈಲಾನಾಗಕೇಶರಂ || ೧೬೪ ||
ಕಟ್ಟಿಲೇನಚಸಂಸಿದ್ಧಂ ತೈಲಂಮುಖರುಜಂಜಯೇತ್ ||
ಪ್ರದುಷ್ಪನಾಂಸಂಪತಿತಂಶೀರ್ಣದಂತಂಚಸೌಷಿರಂ || ೧೬೫ ||
ಶ್ಯಾವದಂತಂಪ್ರಹರ್ಷಂಚನಿದ್ರಧಿಂಕ್ರಿಮಿದಂತಕಂ ||
ದಂತಸ್ಫುರಣದೌರ್ಗಂಧ್ಯಂಜಿಹ್ವಾತಾಲೋಷ್ಣಜಾಂರುಜಾಂ || ೧೬೬ ||

ಇರಿಮೇದಾದಿ ತೈಲ—ದಂತರೋಗ, ಮುಖರೋಗಗಳಿಗೆ, ಇರಿಮೇದ ವೆಂದರೆ ದುರ್ಗಂಧಯುಕ್ತವಾದ ಕಗ್ಗಲಿಗಿಡ, ಅವರ ಚಕ್ಕೆ ಒಂದು ನೂರು ಪಲ ದಷ್ಟನ್ನು ಒಂದು ಮೋಣ ಪರಿಮಾಣ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿ ನಾಲ್ಕರ ಲ್ಲೊಂದು ಭಾಗ ಕಷಾಯವಿಳಿಸಿಕೊಂಡು ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ನೂರಇಪ್ಪತ್ತಿಂಟು ತೊಲ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮತ್ತೆ ಕಾಯುವುದಕ್ಕೆರಿಸುವುದು, ದುರ್ವಾಸನೆಯ ಕಗ್ಗಲಿಗಿಡದ ತೊಪ್ಪೆ ಲವಂಗ, ಕಾವಿಯಕಲ್ಲು, (ಗೈರಿಕಧಾತು) ಅಗಿಲುಗಂಧ, ಪದ್ಮಕಾಪ್ಪ, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ಪತಂಗದಚಕ್ಕೆ, ಜೈಷ್ಠಮಧು, ಅರಗು, ಆಲದತೊಪ್ಪೆ, ಭದ್ರಮುಸೈ, ಲವಂಗರಶ್ಮಿ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಕಪೂರ್, ಗಂಧಮೇಣಸು, ಕಾಚು, ಕೆಂಪುಗಂಧ, ಧಾತ್ರೀಕುಸುಮ, ಸಣ್ಣ ಎಲೆಕ್ರೆ, ನಾಗಕೇಸರಿ, ಕಾಯಿಫಲದಚಕ್ಕೆ. ಈ ದಿನಸುಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನೂ ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣದಷ್ಟು ಕೂಡಿಸಿ ಕಲ್ಮಮಾಡಿ ಕಾಯುತ್ತಿರುವ ತೈಲದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ತೈಲಸಾಕಕ್ಕಮದಿಂದ ಪಕ್ವ ಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಈ ತೈಲವನ್ನು ಎಲ್ಲಾ ಮುಖರೋಗಗಳಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು, ಬಾಯೊಳಗೆ ವಸಡಿನ ಮಾಂಸ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗಿರುವುದು, ಹಲ್ಲು ಅಲ್ಲಾಡುವುದು, ಹುಳುಪತ್ತಿ ಹಲ್ಲು ಕೊರೆದು ಹೋಗಿರುವುದು, ಹಲ್ಲಿನ

ಬಣ್ಣ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗಿರುವುದು, ಕೆಲ್ಲ ಚುಯ್ ಗುಟ್ಟುವುದು (ದಂತಹರ್ಷ), ವಸದಿನ ಮೇಲೆ ಏಳತಕ್ಕ ದಂತದ ಹುಣ್ಣು, ಹಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಹುಳಸೇರಿ ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸುವುದು, ಬಾಯಿನಲ್ಲಿ ಹಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಸಹಾ ದುರ್ವಾಸನೆ ಬರುವುದು, ನಾಲಿಗೆ, ದವಡೆ, ತುಟಿ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ವ್ರಣಗಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ಈ ತೈಲವನ್ನು ಹಚ್ಚೋಣದರಿಂದ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುತ್ತವೆ.

ಜಾತೀನಿಂಬಪಟೋಲಾನಾಂನಕ್ತಮಾಲಸ್ಯಪಲ್ಲವಾಃ ||

ಸಿಕ್ಧಂಸಮಧುಕಂಕುಷ್ಠಂದ್ವೇನಿಶೇಕಟುರೋಹಿಣೀ || ೧೬೮ ||

ಮಂಜಿಷ್ಠಾಪದ್ಮಕಂಠೋಧ್ರಮಭಯಾನೀಲಮುತ್ಪಲಂ ||

ತುತ್ಥಕಂಸಾರಿಬಾಬೀಜಂನಕ್ತಮಾಲಸ್ಯದಾಪಯೇತ್ || ೧೬೯ ||

ಏತಾನಿಸಮಭಾಗಾನಿಸಿಷ್ಟಾಪ್ರೈಲಂವಿಸಾಚಯೇತ್ ||

ನಾಡೀವ್ರಣೇಸಮುತ್ಪನ್ನೇಸ್ಫೋಟಿಕೇಕಚ್ಛುರೋಗಿಷು || ೧೭೦ ||

ಸದ್ಯಶ್ಯಸ್ತ್ರಪ್ರಹಾರೇಷುದಗ್ಧವಿದ್ಧೇಷುಚೈವಹಿ ||

ನಖದಂತಕ್ಷತೇದೇಹೇವ್ರಣೇದುಷ್ಣೇಪ್ರಶಸ್ಯತೇ || ೧೭೧ ||

ಜಾತ್ಯಾದಿತ್ಯೈಲ--ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಬೇವಿನತೊಪ್ಪೆ, ಕೈಪಡವಲ, ಹೊಂಗಿಯ ಚಿಗರು, ಜೇನುಮೇಣ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಕಂಕುಷ್ಠ, ಅರಿಸಿನ, ಮರಚರಿಸಿನ, ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ಪತಂಗದಚಕ್ಕೆ, ಅಳಲೆಯಕಾಯಿ, ನೀಲ ವರ್ಣದ ತಾನರೆ, ಮ್ಯೂತುತ್ರ, ಸೂಗದೆಯಬೇರು, ಹೊಂಗಿಯಬೀಜ, ಇವು ಗಳಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರದು ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕದರಿ ಕಾಯಿಸಬೇಕು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿದ ತೈಲವು ನುಣ್ಣುಹುಣ್ಣುಗಳು, ಬಕ್ಕೆಗಳು, ಇವೆಂಬವೆಂಬ ಚರ್ಮರೋಗ, ಆಯುಧಗಳ ನೆಟ್ಟಿನಿಂದ ಆದ ಗಾಯ, ಸುಟ್ಟ ಗಾಯಗಳು, ಆಕಸ್ಮಿಕವಾದ ನೆಟ್ಟು, ಉಗುರುಗಾಯ, ಹಲ್ಲಿನಿಂದಾದ ಗಾಯ, ಇನ್ನೂ ಅಸಹ್ಯಕರವಾದ ಎಲ್ಲಾ ಬಗೆಯ ಗಾಯಗಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ

ಹಿಂಗುತುಂಬುರುಶುಂಠೀಭಿಕಟುತ್ಯೈಲಂವಿಸಾಚಯೇತ್ ||

ತಸ್ಯಪೂರಣಮಾಪ್ರೇಣಕರ್ಣಶೂಲಂಪ್ರಣಶ್ಯತಿ || ೧೭೨ ||

ಹಿಂಗ್ವಾದಿತ್ಯೈಲ--ಇಂಗು, ತುಂಬುರವೆಂಬದಾಗಿ ಸ್ವನಾಮ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮೂಲಿಕೆ, ಶುಂಠಿ, ಈ ವಸ್ತುಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನೂ ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಅಡಿನ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಕಟುತ್ಯೈಲವೆಂದರೆ ಸಾಸುವೆಯ ಎಣ್ಣೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿಸಿ ತೈಲವನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು, ಆ ತೈಲವನ್ನು

ನಿಯಮಿತವಾದ ಹೊತ್ತಿನವರಿಗೆ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳೋಣದರಿಂದ ಕಿವಿಇರತ ಕಿವಿಶಾಲೆ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ಬಾಲಬಿಲ್ವಾನಿಗೋಮೂತ್ರೇಪಿಷ್ಪಾಪ್ರೈಲಂವಿಸಾಚಯೇತ್ ||

ಸಾಜಕ್ಷೇರಂಚನೀರಂಚಬಾಧಿರ್ಮಂಹಂತಿಪೂರಣಾತ್ || ೧೭೩ ||

ಬಿಲ್ವಾದಿತ್ವೈಲ—ಎಳೆಯವಾದ ಬಿಲ್ವದ ಕಾಯಿಗಳನ್ನು ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರದು ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕದಡಿ ಆಡಿನ ಹಾಲನ್ನೂ ತೈಲಪಾಕಕ್ಕೆ ಸಾಕಾಗುವಷ್ಟು ನೀರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಪಕ್ವವಾಗಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಕಿವಿಗೆ ಹಾಕುತ್ತ ಬರುವುದರಿಂದ ಕಿವಿ ಕೇಳದಿರೋಣವು ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ, ಇಲ್ಲಿಯೂ ಸಾಸುವೆಯ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನೇ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಬಾಲಮೂಲಕಶುಂಗಾನಾಂಕ್ಷ್ವಾ ರಃಕ್ಷಾ ರಯುಗಂತಥಾ ||

ಲವಣಾನಿಚಪಂಚೈವಹಿಂಗುಶಿಗ್ರುಮಹಾಷಧಂ || ೧೭೪ ||

ದೇವದಾರುವಚಾಕುಷ್ಠಂಶತಪುಷ್ಪಾರಸಾಂಜನಂ ||

ಗ್ರಂಥಿಕಂಭದ್ರಮುಸ್ತಂಚಕಲ್ಪೈಃ ಕರ್ಷಮಿತ್ರೈಃಪೃಥಕ್ || ೧೭೫ ||

ತ್ವಲಪ್ರಸ್ಥಂಚಪಿಪಚೇತ್ಕದಳೀಬೀಜಪೂರಯೋಃ ||

ರಸಾಭ್ಯಾಂಮಧುಸೂಕ್ಷ್ಮೇನಚಾತುರ್ಗುಣ್ಯಮಿತೇನಚ || ೧೭೬ ||

ಪೂಯಸ್ತ್ರಪಂಕರ್ಣನಾದಂಶೂಲಂಬಧಿರತಾಂಕ್ರಿಮಿಾನ್ ||

ಅನ್ತಾಂಶ್ಚ ಕರ್ಣಜಾನೋಗಾನ್ಮುಖರೋಗಾಂಶ್ಚ ನಾಶಯೇತ್ ||

|| ೧೭೭ ||

ಕ್ಷ್ವಾರೈಲ—ಎಳೆಯದಾದ ಮೂಲಂಗಿಯನ್ನು ತಂದು ಅದರಿಂದ ತಯಾರು ಮಾಡಿಕೊಂಡ ಕ್ಷ್ವಾರ, ಯವಕ್ಷ್ವಾರ, ಸರ್ಜಕ್ಷ್ವಾರ, ಪಂಚಲವಣಗಳು. (ಸೈಂಧವ, ಸೌವರ್ಚ, ಬಿಡ, ಸಮುದ್ರ, ಚೌಳುಪ್ಪು) ಇಂಗು, ನುಗ್ಗೆಯಬೇರಿನ ರಸ, ಶುಂಠಿ, ದೇವದಾರಿಚಕ್ಕೆ, ಬಜ್ರ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಸಬಸಿಗೆ, ರಸಾಂಜನ, ಗ್ರಂಥಿತಗರ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಇವು ಸ್ತುತಿಯೊಂದನ್ನೂ ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷ ಪರಿಮಾಣ ಸೇರಿಸಿ ಕಲ್ಪ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹದಿನಾರು ಪಲ ಸಾಸುವೆಯ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಕದರಿ, ಎಣ್ಣೆಯ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ಬಾಳೆಯಗಿಡದ ರಸ, ಮಾದಳದ ಹಣ್ಣಿನ ರಸ, ಮುಂದಿನ ಪೂರ್ಣಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ ಮಧುಶುಕ್ತವೆಂಬ ದ್ರವ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ತೈಲವನ್ನು ಪಕ್ವವಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಈ ತೈಲವನ್ನು ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಸುರಿಯೋಣದರಿಂದ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಕೇವು ಸೋರುವುದು, ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಭೋರೆಂಬ ಶಬ್ದವಾಗುತ್ತಿರುವುದು, ಕಿವಿಶಾಲೆ, ಕಿವಡು, ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಶೇರಿ ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸುವುದು, ಇನ್ನೂ ನಾನಾ ವಿಧಗಳಾದ ಕರ್ಣರೋಗಗಳು ಮುಖರೋಗಗಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಗುಣಪಡಿಸಬಹುದು.

ಜಂಬೀರಾಣಾಂಫಲರಸಃಪ್ರಸ್ಥೈಕಃಕುಂಭವೋನ್ಮಿತಂ ||

ಮಾಕ್ಷಿಕಂತತ್ರದಾತನ್ಯಂಪಲೈಕಾಪಿಪ್ರಲೀಷ್ಮತಾ || ೧೭೮ ||

ಏತದೇಕೀಕೃತಂಸರ್ವಂಮೃದ್ಭಾಂದೇಶನಿಧಾಪಯೇತ್ ||

ವಚಾಂಭೋಮಧುಸಂಯುಕ್ತಂಶೃಂಗೇರಗುಡಾನ್ಮಿತಂ || ೧೭೯ ||

ಧಾನ್ಯರಾಶಿತ್ರಿರಾಶಿಸ್ಥಂಮಧುಶುಕ್ತಮಿದಾಹೃತಂ ||

ಮಧುಶುಕ್ತ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ನಿಂಬೆಯ ಹುಳಿ ಅರವತ್ತು ನಾಲ್ಕು ತೊಲ, ಹದಿನಾರು ತೊಲ ಜೇನುತುಣ್ಣ, ಒಂದು ಪಲವೆಂದರೆ ನಾಲ್ಕು ತೊಲ ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಚೂರ್ಣ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಹಸಿಯ ಬಜೆಯ ರಸ, ಜೇನು ತುಣ್ಣ, ಹಸಿ ಸುಂಟಿಯ ರಸ, ಬಿಲ್ಲ ಇವುಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಧಾನ್ಯದ ರಾಶಿಯಾದ ಮೂರು ದಿನಸ ಹೂಳಿ ಇರಿಸಿ ದ್ದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಮಧುಶುಕ್ತವು ತಯಾರಾದ ಹಾಗಾಗುತ್ತದೆ.

ಸಾಠಾದ್ವೇಚನಿಶೇಮೂರ್ವಾಪಿಪ್ರಲೀಷತಿಪಲ್ಲವೈಃ || ೧೮೦ ||

ದಂತ್ಯಾಚತೈಲಂಸಂಸಿದ್ಧಂನಸ್ಯಂಸ್ವಾಧ್ಯಾಪ್ಯಪೀನಸೇ ||

ಪಾರಾದಿತ್ಯೈಲ—ಅಗುಳು ಸುಂಟಿ, ಅರಿಸಿ, ಮರಅರಿಸಿನ, ಕುರಟೆಗಿನ ಬೇರು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಜಾಜಿಯ ಚಿಗರಿನ ರಸ, ಹುರಾಳದ ಬೀಜ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಲು ವನ್ನು ಮಾಡಿ ಎಣ್ಣೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿ ಮೂಗಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ತೊಟ್ಟು ಬಿಡುತ್ತ ಬರೋಣದರಿಂದ ಪೀನಸರೋಗವು ಸರಿಗಾರವಾಗುವುದು.

ವ್ಯಾಘ್ರೇದಂತೀವಚಾಶಿಗ್ರುತುಲಸೀಪ್ಪೋಷಸ್ಯೆಂಧವೈಃ || ೧೮೧ ||

ಕಫಸ್ಯಸಾಚಿನಂತೈಲಂಪೂತಿನಾಸೋಂಕಾಪಹಂ ||

ವ್ಯಾಘ್ರೇತ್ಯೈಲ—ನೆಲಗುಳ್ಳದ ಬೇರು, ಹೇರಾಳದ ಬೀಜ, ಬಜೆ, ಮಗ್ಗೆಯ ತೊಪ್ಪೆ, ತುಲಸಿ, ವ್ಯೋಷ, (ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೂಸು) ಸ್ಯೆಂಧವಲವಣ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಲುಮಾಡಿ ತೈಲದೊಡನೆ ಕೂಡಿಸಿ ಪಕ್ಕುರ ಮಾಡಿ ಮೂಗಿಗೆ ಬಿಡುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ಸಿಂಬಳವನ್ನು ಹೊರಗೆಡೆ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಯುವುದು, ದುರ್ದಾಸನೆ ಬರುವುದು ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಿಡುತ್ತವೆ.

ಕುಷ್ಠಂಬಿಲ್ವಕಣಾಶುಂಠೀದ್ರಾಕ್ಷಾಕೈಕಷಾಯವತ್ || ೧೮೨ ||

ಸಾಧಿತಂತೈಲಮಾಜ್ಯಂನಾನಸ್ಯಾತ್ಕಷಾಯಧುನಾಶನಂ ||

ಕುಷ್ಠಾದಿತ್ಯೈಲ—ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಬಿಳಿವಕಾಯಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶುಂಠಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಕಷಾಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು

ಅದರೊಡನೆ ತೈಲವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಇದೇ ಜನಸುಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಕೂಡಿಸಿ ತೈಲವನ್ನು ಪಕ್ವವಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿಕೊಂಡು ಮೂಗಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಶೀನು ಬರುವುದು ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ, ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪವನ್ನಾದರೂ ತಯಾರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಮೂಗಿಗೆ ಬಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದು

ಗೃಹಧೂಮಕಣಾಜಾರುಕ್ಷಾರನಕ್ತಾಹ್ವಸ್ಯೆಂಧನೈಃ || ೧೮೩ ||
ಸಿದ್ಧಂಶಿಖರಿಬೀಚೈಶ್ಚ ತ್ರೈಲಂನಾಸಾರ್ಶಸಾಂಹಿತಂ ||

ಗೃಹಧೂಮತೈಲ—ಇಲ್ಲ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ದೇವದಾರಿಯಚಕ್ಕೆ, ಯವಕ್ಷಾರ, ಹೊಂಗೆಯ ಬೀಜ, ಸ್ತಂಭನಲವಣ, ಉತ್ತರಣೆಯಬೀಜ ಇವುಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಸಮಾಂಶ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ಎಣ್ಣೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಪಕ್ವವಾಗುವಂತೆ ಕಾಯಿಸಿ ಮೂಗಿಗೆ ಬಿಡುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಮೋಲಯಂತದ ಮೊಳೆಯು ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ, ಇದಕ್ಕೆ ನಾಸಾರ್ಶಸ್ಸು ಎಂಬ ಹೆಸರು

ವಜ್ರೀಕ್ಷೀರಂರನಿಕ್ಷೀರಂದ್ರವಂಧತ್ತೂರಚಿತ್ರಜಂ || ೧೮೪ ||
ಮಹಿಷೀನಿಡ್ ಭವದ್ರಾವಂಸವಾರ್ಶಂಶಂತಿಲತೈಲಕಂ ||
ಪಚೇತ್ತೈಲಾವಶೇಷಂಚಗೋಮೂತ್ರೇಥಚತುರ್ಗುಣೇ || ೧೮೫ ||
ತ್ರೈಲಾವಶೇಷಂವಕ್ಷಾಚತತ್ತೈಲಂಪ್ರಸ್ಥಮಾತ್ರಕಂ ||
ಗಂಧಕಾಗ್ನಿಶಿಲಾತಾಲಂನಿಡಂಗಾತಿವಿಷಾನಿಷಂ || ೧೮೬ ||
ತಿಕ್ತಕೋಶಾತಕೀಕುಷ್ಠವಚಾನಾಂಸೀಕಟುತ್ರಯಂ ||
ಪಿತ್ತದಾರುಚಯಷ್ಣ್ಯಾಹ್ವಂಸ್ಪರ್ಜಿಕಾಕ್ಷಾರಜೀರಕಂ || ೧೮೭ ||
ದೇವದಾರುಚಕರ್ಷಾಂಶಂಚೂರ್ಣಂತ್ರೈಲೇನಿನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ ||
ವಜ್ರತ್ರೈಲಮಿದಂಖ್ಯಾತಮುಭ್ಯಂಗಾತ್ಸರ್ವಕುಷ್ಮನುಶ್ || ೧೮೮ ||

ವಜ್ರತೈಲ—ಕಳೆಯಹಾಲು, ಯಕ್ಕದ ಹಾಲು, ಉಮ್ಮತ್ತದ ಮೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ರಸ, ಎಮ್ಮೆಯ ಸಗಡೆಯ ರಸ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕೂಡಿಸುವುದು, ಇವೆಲ್ಲಾ ಕೂಡಿದರೆ ಎಷ್ಟಾಗುತ್ತದೋ ಅಷ್ಟು ಎಳ್ಳಿನೆಣ್ಣೆಯನ್ನೂ ಕೂಡಿಸುವುದು, ಇದರ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ಗೋಮೂತ್ರವನ್ನು ಸಹ ಸೇರಿಸಿ ಪಕ್ವವಾಗುವುದು, ತೈಲವು ಪಕ್ವವಾದ ಮೇಲೆ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ಪರಿಮಾಣ ತೈಲದಲ್ಲಿ ಗಂಧಕ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಮಣಿಶಿಲೆ, ಅದಳ, ವಾಯುನಿಡಂಗ, ಅತಿಬಜ, ವತ್ಸನಾಭಿ, ಕಹಿಹೀರೆ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಬಜೆ, ಜಟಾ ಮಾಂಸಿ, ತ್ರಿಕಟು (ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು) ಅರಿಸಿನ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಸರ್ಜ

ಕ್ಷಾರ, ಕಾಳುಜೀರಿಗೆ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ ಸೇರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಆ ತೈಲದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಕಲಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು. ಇದಕ್ಕೆ ವಜ್ರತೈಲವೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ತೈಲದಿಂದ ಅಭ್ಯಂಗ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಸಮಸ್ತ ವಾದ ಕುಷ್ಠರೋಗಗಳೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ.

ಕರವೀರಶಿಖಾದಂತೀತ್ರಿವೃತ್ತೋಶಾತಕೀಫಲಂ ||

ರಂಭಾಕ್ಷಾರೋದಕೇತೈಲಂಪ್ರಶಸ್ತಂಲೋಮಶಾತನಂ || ೧೮೯ ||

ಕರವೀರತೈಲ—ಕಣಿಗಲಗಿಡದ ಕುಡಿ, ಜಾಪುಳ, ತಿಗಡಿ, ಕಹಿಹೀರೇ ಕಾಯಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕದಳೀ ಕ್ಷಾರದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ಎಣ್ಣೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿ ಹಚ್ಚುತ್ತ ಬಂದರೆ ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದಂತೆ ಕೂದಲು ಉದುರಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ.

ಚಂದನಾಂಬುನಖೈರ್ಯಾನ್ಯಂಯಷ್ಟೀಶೈಲೀಯಪದ್ಮಕಂ ||

ಮಂಜಿಷ್ಠಾಸರಳಂದಾರುಸೇನ್ಮೈಲಂಪೂತಿಕೇಸರಂ || ೧೯೦ ||

ಪತ್ರಕೈಲಂಮುರಾಮಾಂಸೀಕಂಕೋಲಂಪನಿತಾಂಬುದಂ ||

ಹರಿದ್ರಾಸಾರಿಬಾತಿಕ್ತಾಲವಂಗಾಗರುಕುಂಕುಮಂ || ೧೯೧ ||

ತ್ವಗ್ರೇಣುನಳಿಕಾಚೇತಿತೈಲಂಮಸ್ತುಚತುರ್ಗುಣಂ ||

ಲಾಕ್ಷ್ಮಾರಸಸಮಂಸಿದ್ಧಂಗ್ರಹಘ್ನಂಬಲವರ್ಧನಂ || ೧೯೨ ||

ಅಪಸ್ಮಾರಜ್ವರೋನ್ಮಾದಕೃತ್ಯಾಲಕ್ಷ್ಮೀನಿಶಾನಂ ||

ಅಯುಃಪುಷ್ಟಿಕರಂಚೈವನಶೀಕರಣಮುತ್ಪಮಂ || ೧೯೩ ||

ವಿಶೇಷಾತ್ಕಷ್ಟಯರೋಗಘ್ನಂರಕ್ತಸಿತ್ತಹರಂಪರಂ ||

ಚಂದನಾದಿಶೈಲ—ಶ್ರೀಗಂಧ, ಭದ್ರಮುನಿ, ನಫವೆಂಬ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಶಿಲಾಪುಷ್ಪ, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ ಧೂಪ, ದೇವದಾರಿಚಕ್ಕೆ, ಲಾಮಂಚ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಪೂತಿಕೇಸರವೆಂದರೆ ಪುನಗು, ತಮಾಲಚಿತ್ತೆ, ದೊಡ್ಡ ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಮುರಾ ಎಂಬ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ, ಜಟುವಾಂಸಿ, ಗಂಧಮಣಿಸು, ಪ್ರಿಯಂಗು ಎಂಬ ಸ್ವನಾನುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಸ್ತು, ಅಂಬುದವೆಂದರೆ ಅಶ್ಮಂತಕ ವೆಂಬ ಲೋಕನಾಮ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಸ್ತು, ಅರಿಸಿನ, ಸೊಗದೆಯ ಬೇರು, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಲವಂಗ, ಅಗಿಲುಗಂಧ, ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ, ಲವಂಗಚಕ್ಕೆ, ರೇಣುಕ, ಬಿಳಿಯಕಮಲ, ಈ ವಸ್ತುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಕಲ್ಪಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಅವಲಕ್ಕಿ ಅರಗಿನ ಕಷಾಯ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇವುಗಳನ್ನು ಎಣ್ಣೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಸಾಲ್ಕರಪ್ಪು ಮೊಸರಿನ ತಿಳಿನೀರನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಸುಪಕ್ಷ

ವಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಇದನ್ನು ಹಚ್ಚಿ ಅಭ್ಯಂಗಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಗ್ರಹಬಾಧೆ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದು, ದೇಹಕ್ಕೆ ಶಕ್ತಿ ಕೊಡುವುದು, ಅಪಸ್ಮಾರ, ಜ್ವರ, ಹುಚ್ಚು, ನೊದಲಾದ ಅಮಂಗಲರೋಗಗಳೆಲ್ಲಾ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಆಯುಸ್ಸು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ, ಕ್ಷಯರೋಗಗಳಿಗೆ ಅತ್ಯಂತ ಹಿತಕರವಾದದ್ದು, ಶಕ್ತಪಿತ್ತರೋಗಗಳಿಗೂ ಬಹಳ ಪ್ರಯೋಜನಕರವಾದದ್ದು

ವಚಾಂಶರೀಂಹರಿದ್ರೇದ್ವೇದೇವದಾರುಮಹೌಷಧೀ || ೧೯೪ ||

ಹರೀತಕೀಮತಿವಿಷಾಮುಸ್ತಕೇಂದ್ರಯನಾನ್ ಸಮಾನ್ ||

ಏತಾನ್ ದಶಪಲಾನ್ಭಾಗಾಂಶ್ಚ ತುದ್ರೋಣೀಂಭಸಃಪಚೇತ್ ೧೯೫

ಚಕ್ರಮರ್ಧರಸ್ಯ ಸ್ತೈಲಂಕಟುಕಂವ್ಯದುನಾಗ್ನಿನಾ ||

ಸಾದಶೇಷೇವಿನಿಕ್ಷಿಪ್ಯ ಸಿಂದೂರಮವತಾರಯೇತ್ || ೧೯೬ ||

ಏತತ್ಸೈಲಂನಿಹಂತ್ಯಾ ಶುಗಂಡಮಾಲಾಂಸುದಾರುಣಾಂ ||

ವಚಾತ್ಮೈಲ—ಬಜೆ, ಕಚೋರ, ಅರಿಸಿನ, ಮರಅರಿಸಿನ, ದೇವದಾರಿಚಕ್ಕೆ, ಶುಂಠಿ, ಆಳಲೆಯಕಾಯಿ, ಅತಿಬಜೆ, ಭವ್ರಮುಸೈ, ಕೊಡಸದ ಬೀಜ, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಹತ್ತು ಪಲದಂತೆ ನೇರಿಸಿ ನಾಲ್ಕು ದ್ರೋಣದಷ್ಟು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಷಾಯವಿಟ್ಟು, ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಷಾಯ ಇಳಿಸಿ ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಚಗಚೆಯ ನೊಟ್ಟಿನ ರಸವನ್ನೂ ಸಾಸುವೆಯ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಪುನಶ್ಚ ಕಾಯಿಸುತ್ತ ನೀರಲ್ಲ ಇಂಗುತ್ತ ಬಂದ ಮೇಲೆ ಚಂದ್ರವನ್ನು ನೇರಿಸಿ ಕಲಕಿ ಇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಈ ತೈಲವನ್ನು ಹಚ್ಚುತ್ತ ಬಂದರೆ ಗಂಡಮಾಲೆಗಳು ಗುಣಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ನಿರ್ಗುಂಡೀಸ್ವರಸೇತೈಲಂಲಾಂಗಲೀಮೂಲಕಲ್ಮಿತಂ ||

ತೈಲಂನಸ್ಯಾನ್ನಿಹಂತ್ಯಾ ಶುಗಂಡಮಾಲಾಂಸುದಾರುಣಾಂ || ೧೯೭ ||

ಕರಿಯಾಲಕ್ಕಿಯ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಕೋಳಿಕುಕ್ಕಿನ ಬೇರನ್ನು ಅರದು ಕಲ್ಮ ಮಾಡಿ ಎಳ್ಳಿನೆಣ್ಣೆಯೊಡನೆ ಕೂಡಿಸಿ ನಸ್ಯರೂಪವಾಗಿ ಮೂಗಿನಿಂದ ನೇರಿಸೋಣವರಿಂದ ಭಯಂಕರವಾದ ಗಂಡಮಾಲೆಯು ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧತ್ತೂರರಸಮಾದಾಯಹಯಮಾರಾಂತಿಕಾರಸಂ ||

ಭೃಂಗರಾಜರಶಶ್ಚೈವಸಾರಿಣೀನಿಂಬಪತ್ರಕಂ || ೧೯೮ ||

ಶೋಭಾಂಜನಶ್ಚಿತ್ರಕಶ್ಚ ಅಶ್ವಗಂಧಾಪ್ರಸಾರಿಣೀ ||

ಶಿರೀಷಃಕುಟಜೋನಂತಾಶಾಲ್ಮಲೀನಕ್ತಪತ್ರಕಂ || ೧೯೯ ||

ರವಿಸ್ತ್ರಿಯೋಮಹಾನಿಂಬೋಡಿಂಡಿಘೋಷಾಮಹೇರಣಾ ||

ಬಲಾಜ್ಯೋತಿಷ್ಠ ತೀಚೈವಶ್ಯಾನಾಕಶ್ಚ ಕ್ರಮದರ್ಶಕಃ || ೨೦೦ ||
 ಏತೈಸ್ತು ರಸನಾದಾಯತ್ಯಲತುಲ್ಯಂತುದೀಯತೇ ||
 ದೇವದಾರುಹರಿದ್ರೇದ್ವೇಮಾಂಸೀಕುಷ್ಠಂಸಚಂದನಂ || ೨೦೧ ||
 ಮರಿಚಂತ್ರಿವೃತಾದಂತೀಹರಿತಾಲಂಮನಶ್ಶಿಲಾ ||
 ಕಂಪಿಲ್ಲಕೋಗಂಧಕಶ್ಚ ಖದಿರಃಪಿಪ್ಪಲಿರ್ವಚಾ || ೨೦೨ ||
 ರಸಾಂಜನಂಚಸಿಂದೂರಂಶ್ರೀವಾಸೋರಕ್ತಚಂದನಂ ||
 ಇರಿಮೇದಸ್ತಥಾತುಂಬೀಮಂಜಿಷ್ಠಾಸಿಂದುವಾರಕಃ || ೨೦೩ ||
 ಕರವೀರಜಟಾರಾಸ್ನಾನಿಶ್ವಾಶ್ರೇಷ್ಠಾಚಪಾಷ್ಕರಂ ||
 ಶಲೀತಾಲೀಸಪತ್ರಂಚಪ್ರಿಯಂಗೂರೇಣುಕಾತಥಾ || ೨೦೪ ||
 ಚತುರ್ಜಾತಕಮಂಜೀರಂಕಂಕೋಲಂಜಾತಿಪತ್ರಿಕಾ ||
 ಜ್ಯೋತಿಷ್ಠ ತೀಚಪಲಿಕಾನಿಷಸ್ಯದ್ವಿಪಲಂಭವೇತ್ || ೨೦೫ ||
 ಅಥಕಂಕಟುತ್ಯಲಸ್ಯಗೋಮೂತ್ರಂಚಚತುರ್ಗುಣಂ ||
 ಮೃತ್ಪಾತ್ರೇಲೋಹಪಾತ್ರೇಚಶನೈರ್ಮೃದ್ವಗ್ನಿನಾಪಚೇತ್ || ೨೦೬ ||
 ಮಜ್ಜಾಶ್ರಿತಂತ್ವಗ್ನಂತಂಚನಾತಂಚಾಸ್ಥಿಗತಂತಥಾ ||
 ಊರುಗ್ರಹಂಚಾಡ್ಯನಾತಂಕೃಚ್ಛ್ರಂದಂಡಾಪತಾನಕಂ || ೨೦೭ ||
 ಕುಬ್ಜತ್ವಂಚಾಥಶೋಥಂಚಪಕ್ಷಾಘಾತಂತಥಾದಿಫತಂ ||
 ಹನುಸ್ತಂಭಂಶಿರಃಕಂಪಂಮೂರ್ಛಿತಂದ್ರಷ್ಟಿವಿಭ್ರಮಂ || ೨೦೮ ||
 ಅಪಸ್ಮಾರಂತಥೋನ್ಮಾದಂತಥಾಚೈವಾಪತತ್ರಕಂ ||
 ಅಕ್ಷೇಪಕಂಚಾಸ್ಥಿಭಗ್ನಂಸಂಧಿಭಗ್ನಂಚನಾಶಯೇತ್ || ೨೦೯ ||

ಧತ್ತೂರಶೈಲ—ಉಮ್ಮತ್ತದ ಮೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಕಣಿಗಲಬೇರಿನ ಕಷಾಯ
 ರಸ, ಗುಗುವು ಮೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಸಾರಣೀಬಳ್ಳಿಯ ರಸ, ಬೇವಿನ ಮೊಪ್ಪಿನ ರಸ,
 ಶೋಭಾಂಜನ (ಮುಗ್ಗೆಯ ಚಕ್ಕೆಯ ಸತ್ವ) ಚಿತ್ರಮೂಲದ ರಸ, ಅಸ್ವಗಂಧಿಯ
 ರಸ, ಪ್ರಸಾರಣಿಯ ರಸ, ಬಾಗಿಯ ರಸ, ಕೊಡಸದ ಚಕ್ಕೆಯ ರಸ, ತುರಚಿಯ
 ಬೇರಿನ ರಸ, ಬೂರಗದ ಚಕ್ಕೆಯ ರಸ, ಹೂಂಗೆಯ ಮೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಕೆಂಪು
 ತಾವರಿಯ ರಸ, ಹೆಬ್ಬೇವಿನ ರಸ, ಕೆಂಪು ಹರಳು ರಸ, ಸಲ್ಲಕಿ ಎಂಬ ವೃಷದ
 ರಸ, ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆಯ ರಸ, ಗಂಗುಂಗಿಯ ರಸ, ಸಾವೇರಸ ಚಗಟಿಯ ರಸ,
 ಇವುಗಳ ರಸವನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಅಥಕ ಪರಿಮಾಣ ತೆಗೆದು ಅಷ್ಟೇ ಕಟು
 ತೈಲ ಅಂದರೆ ಸಾಸುವೆಯ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ, ದೇವದಾರಿ, ಅರಿಸಿನ,
 ಮರಳಿಸಿನ, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಚಂದನ, ಮೆಣಸು,
 ತಿಗಡೇಬೇರು, ಜಾಪಾಳದ ಬೀಜ, ಅರಿದಳ, ಮಣಿಶಿಲೆ, ಕಂಪಿಲ್ಲಕ

ಗಂಧಕ, ಜಾಲಿಯಚಕ್ಕೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಬಜೆ, ರಸಾಂಜನವೆಂದರೆ ದೇವದಾರಿಯ ಚಕ್ಕೆಯ ರಸಕ್ರಿಯೆ, ಚಂದ್ರ, ರಾಳ, ರಕ್ತಚಂದನ, ದುರ್ಮಾಸನೆ ಜಾಲಿಚಕ್ಕೆ, ಕೈಸೋರೆ, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ಲಕ್ಶಿಸೊಪ್ಪು, ಕಣಿಗಲ ಬೇರು, ಸಣ್ಣಾಸ್ಮೆ, ಅತಿಬಜೆ, ಶ್ರೇಷ್ಠಾ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಕಚೋರ, ತಾಳೇಸಪತ್ರೆ, ಪ್ರಿಯಂಗು ಎಂದು ಸ್ವನಾಮ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮೂಲಿಕೆ, ರೇಣುಕಬೀಜ, ಚತುರ್ಜಾತಕ (ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗಪತ್ರೆ, ಜಾಪತ್ರೆ, ನಾಗಕೇಸರಿ) ಮಂಜೀರವೆಂಬ ಆಪ್ತಸಿದ್ಧ ವಸ್ತು, ಗಂಧಮೆಣಸು, ಜಾತಿಪತ್ರೆ, ಗಂಗುಂಗಿ, ಇವುಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದಕ್ಕೆ ಪಲ, ವತ್ಸನಾಭಿ ಎರಡು ಪಲ, ಈ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ತೈಲದ ನಾಲ ರಷ್ಟು ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ಬೆರಸಿ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮಂದಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ತೈಲಪಾಕ ನೋಡಿ ಇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಈ ತೈಲವನ್ನು ಮೇಲೆ ಹಚ್ಚಿ ಸವರುತ್ತ ಬರುವುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತ ನಾತರೋಗಗಳು ಅಂದರೆ ಸೊಂಟಹಿಡಿಯುವುದು, ಅಧ್ಯನಾತವೆಂಬುವುದು, ದಂಡಾಪಕಾಸಕವೆಂದರೆ ಕೈ ಕಾಲು ಶಡತುಕೊಳ್ಳುವುದು, ವಾಯುಹಿಡಿದು ಗುಜ್ಜನಾಗುವುದು, ಶೋಭೆ, ಪಾರ್ಶ್ವವಾಯು, ಅರ್ದಿತವಾತ, ದವಡೆಹಿಡಿಯುವುದು, ತಲೆ ನಡುಗುವುದು, ಮೂರ್ಛೆ ಬರುವುದು, ದೃಷ್ಟಿಸಾಂದ್ರ್ಯ, ಅಪಸ್ಮಾರ, ಹುಚ್ಚು, ಆಕ್ಷೇಪಕವಾತ, ಎಲುಬುಮುರಿಯುವುದು, ಕೀಲುಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ನೋವು ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗುಣಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ.

ಹ ತ್ತ ನೆ ಯ ಅ ಧ್ಯಾಯ .

ದ್ರವೇಷುಚಿರಕಾಲಸ್ಥಂಧ್ರವ್ಯಂಯತ್ಸಂಧಿತಂಭವೇತ್ ||

ಅಸವಾರಿಷ್ಯಭೇದೈಸ್ತುಪ್ರೋಚ್ಯತೇಭೇಷಜೋಚಿತಂ

|| ೧ ||

ಅಸ, ಅರಿಷ್ಟ, ಎಂಬುವು ಮದ್ಯಪ್ರಭೇದಗಳು, ಔಷಧ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದಲೇ ಇವುಗಳನ್ನು ನಿವಾರಿಸಿಕೊಂಡು ಔಷಧವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ಆಯುರ್ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇದೆ, ಆಯುರ್ವೇದ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮದ್ಯಮಾಂಸಗಳ ಪ್ರಯೋಗವಿಲ್ಲವೇ ಇಲ್ಲವೆಂದು ವಾದಿಸುವವರು ಈ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಗಮನಿಸಬೇಕು, ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ನೀರು ಅಥವಾ ಯಾವುದಾದರೂ ಕಷಾಯಗಳು ಇಂತವುಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಲಿಕೆಗಳು, ಗಂಧಿಗೆ ಜನಸುಗಳು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೆಲವು ದಿನಸ ಕೊಳೆಯುವುದಕ್ಕಿರಿಸಿ ಅಷ್ಟು ದಿನಸ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು ಆ ಔಷಧಸಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದ್ರವವನ್ನು ಶೀಸೆ

ಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಔಷಧವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು, ಇದು ಆಸವ, ಅರಿಷ್ಟ, ಎಂಬದಾಗಿ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಯದಸಕ್ಕಾಷಢಾಂಬುಭ್ಯಾಂಸಿದ್ಧಂಮದ್ಯಂಸಆಸವಃ ||

ಅರಿಷ್ಟಃ ಕ್ವಾಥಸಿದ್ಧಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಯೋರ್ನಾರ್ಜನಂಜಲೋನ್ಮಿತಂ || ೨ ||

ಆಸವ, ಮತ್ತು ಅರಿಷ್ಟಗಳ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿಯಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿ ಸಂಸರ್ಕದಿಂದ ಪಕ್ವವಾಗದ ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೆಲವು ದಿವಸ ಕೊಳೆಯಿಸಿ ತಯಾರುಮಾಡಿಕೊಂಡ ಮದ್ಯಕ್ಕೆ ಆಸವವೆಂಬ ದಾಗಿಯೂ, ಕೆಲವು ಮೂಲಿಕೆಗಳ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಆ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೊಳೆಯಲಟ್ಟು ಕ್ಲೃಪ್ತವಾದ ದಿವಸ ಕಳದ ಮೇಲೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಅವಕ್ಕೆ ಅರಿಷ್ಟವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಹೆಸರು, ಇದನ್ನು ಸೇವನೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣವೆಷ್ಟು ಎಂದರೆ “ಜಲೋನ್ಮಿತಂ” ಪ್ರತಿ ದಿವಸವೂ ನೀರು ಕುಡಿಯುವಾಗ್ಯೆ ಒಂದು ಸಾರಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಕುಡಿಯಬೇಕಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತದೆಯೋ ಅಷ್ಟು ಮಾತ್ರವೇ ಕುಡಿಯಬೇಕು

ಅನುಕ್ತಮಾನಾರಿಷ್ಟೇಷುದ್ರವದ್ರೋಣೇಕುಲಾಂಗುಡಂ ||

ಕ್ವಾದ್ರಂಕ್ಷಿಪೇದ್ಗುಡಾದರ್ಥಂಪ್ರಕ್ಷೇಪಂದಶಮಾಂಶಕಂ || ೩ ||

ಯಾವುದಾದರೂ ಆಸವಾರಿಷ್ಟಗಳನ್ನು ಹೇಳುವಾಗ್ಯೆ ಏರ್ಪಾಡಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿ ಅದರ ಅಳತೆಯನ್ನು ಹೇಳದಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ದ್ರವಸದಾರ್ಥವು ಒಂದು ದ್ರೋಣದಷ್ಟಿದ್ದರೆ ಬೆಲ್ಲ ಒಂದು ನೂರು ಪಲ, ಬಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಬೇರೆಯಾಗಿ ಹಾಕತಕ್ಕ ವಸ್ತುಗಳೆ ನಾದರೂ ಉಳಿದಿದ್ದರೆ ಅವೆಲ್ಲಾ ಬೆಲ್ಲದ ಹತ್ತನೆಯ ಒಂದಂಶ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಜ್ಞೇಯಶೀತರಸಸ್ವೀಧುರಸಕ್ಷಮಧುರದ್ರವೈಃ ||

ಪರಿಪಕ್ವಾನ್ನಸಂಧಾನಸಮುತ್ಪನ್ನಾಂಸುರಾಂಜನಃ || ೪ ||

ಸಿದ್ಧಃ ಪಕ್ಷರಸಸ್ವೀಧುಸ್ಸಂಪಕ್ಷಮಧುರದ್ರವೈಃ ||

ಮದ್ಯಪ್ರಕರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಮದ್ಯಭೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಸೀಧು ಎಂಬ ಮದ್ಯವು ಎರಡು ವಿಧ, ಕಾಯಿಸದಿರುವ ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲು ಮೊದಲಾದ ಮಧುರ ರಸವುಳ್ಳ ದ್ರವದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಒಂದು ಬಗೆ, ಇದಕ್ಕೆ ಶೀತರಸವೆಂದು ಹೆಸರು, ಇನ್ನೊಂದು ಬಗೆಯ ಸೀಧು ಎಂಬುವುದು ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಕಬ್ಬಿನಹಾಲು ಇಂತಹ ಮಧುರದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು

ಇದಕ್ಕೆ ಪಕ್ಷರಸವೆಂದು ಹೆಸರು, ಚನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ಷಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದವುಗಳ ಹುಳಿನೀರಿನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾದಕದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಸುರಾ ಎಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು.

ಸುರಾಮಂಡಃಪ್ರಸನ್ನಾಸ್ಯಾತ್ತತಃಕಾದಂಬರೀಘನಃ || ೫ ||

ತದಧೋಜಗಲೋಜ್ವಲೋಮೇದಕೋಜಗಲಾಧ್ವನಃ ||

ವಕ್ತೃಸೋಹೃತಸಾರಸ್ವಾತ್ಪುರಾಬೀಜಂಚಕಿಣ್ಣಕಂ || ೬ ||

ಸುರಾ ಎಂಬ ಮದ್ಯದ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ತಿಳಿಯಾದ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಪ್ರಸನ್ನಾ ಎಂಬದಾಗಿಯೂ ಅಡಿಯಲ್ಲಿರುವ ಘನವಾದ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಕಾದಂಬರಿ ಎಂಬದಾಗಿಯೂ, ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಂದವಾದ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಜಗಲವೆಂಬದಾಗಿಯೂ, ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಂದವಾದ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಮೇದಕವೆಂಬದಾಗಿಯೂ, ತೀರಾ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉಳಿಯುವ ಸಾರರಹಿತವಾದ ಚರಟಕ್ಕೆ ವಕ್ತೃಸವೆಂಬದಾಗಿಯೂ, ಮಾದಕತ್ವವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಕಿಣ್ಣಕವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಹೆಸರು, ಈ ಭೇದಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಮಧ್ಯನಿರ್ವಾಣಕಲೆಯಲ್ಲಿ ನುರಿತವರಿಂದ ಅನುಭವ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು

ಯತ್ರಾಲಖರ್ಜೂರರಸೈಸ್ಸಂಧಿತಾಸಾಹಿವಾರುಣೇ ||

ಶಾಕೆಯ ಮರ ಮತ್ತು ಖರ್ಜೂರದ ಮರ ಇವುಗಳಿಂದ ಇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮದ್ಯದೊಡನೆ ನೇರಿಸಿ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮದ್ಯನಿರ್ವಾಣಕ್ಕೆ ವಾರುಣೇ ಎಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು.

ಕಂದಮೂಲಫಲಾದೀನಿಸನ್ನೇಹಲವಣಾನಿಚ || ೭ ||

ಯತ್ರದ್ರವೇಭಿಷೂಯಂತೇತಚ್ಛುಕ್ತಮಭಿಧೀಯತೇ ||

ವಿನಷ್ಟಮುನ್ಮತಾಂಯಾತಂಮದ್ಯಂವಾಮಧುರದ್ರವಂ || ೮ ||

ವಿನಷ್ಟಸ್ಸಂಧಿತೋಯಸ್ತುತಚ್ಛುಕ್ತಮಭಿಧೀಯತೇ ||

ಗುಡಾಂಬುನಾಸಪ್ರಲೇನಕಂದಮೂಲಫಲ್ಪ್ರಸ್ತಥಾ || ೯ ||

ಸಂಧಿತಂಚಾಮ್ಲತಾಂಯಾತಂಗುಡಶುಕ್ತಂತದುಚ್ಯತೇ ||

ಗೆಡ್ಡೆಗೆಣಸುಗಳು, ಮೂಲಂಗಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳು, ಬಾಳೇಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ ಹಣ್ಣುಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಲವಣಗಳು, ಎಣ್ಣೆಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಯಾವುದರೂ ದ್ರವಪ್ರವೃದ್ಧಾಡನೆ ನೇರಿಸಿ ಕೆಲವು ಒದವವೋ ಕೆಲವು ಕಾಲಮೋ ಇರಿಸಿದ್ದು ಮಾದಕಗುಣವುಂಟಾಗುವಂತೆ ತಯಾರಿಸದಲ್ಲಿ ಶುಕ್ತವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ, ಮದ್ಯವನ್ನಾಗಲೀ ಮಧುರವವುಳ್ಳ ಕಬ್ಬಿನಕುಲು ಮೊದಲಾದ ಯಾವು

ದಾದರೂ ದ್ರವದ್ರವ್ಯವನ್ನಾಗಲಿ ಮಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಧಾನ್ಯರಾಶಿಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಹುಳಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಸ್ವರಸವನ್ನು ಕೆಡಿಸಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಚುಕ್ರವೇಬ ಹೆಸರು. ಪಾನಕವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದಕ್ಕೆ ಎಳ್ಳಿನ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಬೆರೆಸಿ ಗೆಡ್ಡೆ ಗೆಣಸುಗಳ ನ್ನಾಗಲೀ ಯಾವುವಾದರೂ ಫಲಗಳನ್ನಾಗಲೀ ಸೇರಿಸಿ ಮದ್ಯಗುಣಗಳುಂಟಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗುಡಶುಕ್ತವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಏವಮೇನೇಕ್ಷ್ಯ ಶುಕ್ತಂ ಸ್ಯಾನ್ಮೃದ್ವೀಕಾಸಂಭವಂತಥಾ || ೧೦ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯೇ ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ್ದು ಇಕ್ಸುರುಕ್ತವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ, ದ್ರಾಕ್ಷೀಹಣ್ಣಿನ ಕಷಾಯವಿರುವ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಪೃದ್ವೀಕಾಶುಕ್ತವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ

ತುಷಾಂಬುಸಂಧಿತಂಜ್ಞೇಯಮಾನ್ಯುರ್ವಿದಳಿತೈರ್ಯವೈಃ ||

ಯನ್ಮೈಸ್ತುನಿಸ್ತಪ್ಯೈಃ ಪಕ್ಷೈಸ್ಸೌವೀರಂಸಂಧಿತಂಭವೇತ್ || ೧೧ ||

ಯವ ಎಂಬ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ನುಚ್ಚಾಗುವಂತೆ ಒಡೆದು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಇರಿಸಿದ್ದು ಹುಳಿಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ತುಷಾಂಬು ಎಂದು ಹೆಸರು. ಮವಧಾನ್ಯವನ್ನೇ ಹೊಟ್ಟೆಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ನೀರಿನೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಹುಳಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ತಯಾರಿಸಿದ್ದಕ್ಕೆ ಸೌವೀರವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಕುಲ್ಮಾಷಧಾನ್ಯಮುಂಡಾದಿಸಂಧಿತಂಕಾಂಜಿಕಂವಿದುಃ ||

ಕುಲ್ಮಾಷವೆಂದರೆ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉದ್ದಿನಕಾಳು, ಭತ್ತ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯಗಳು, ಇವುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ, ಆ ಕುದಿಸಿದ್ದರಲ್ಲಿ ಮದ್ಯಗುಣವು ಬರುವಂತೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ತಯಾರಿಸಿದ್ದಕ್ಕೆ ಕಾಂಜಿಕವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಸಂಡಾಕೀಸಂಧಿತಾಜ್ಞೇಯಾಮೂಲಕೈಸ್ಸರ್ಷಸಾದಿಭಿಃ || ೧೨ ||

ಮೂಲಂಗಿ, ಸಾಸುವಿಕಾಳು ಮೊದಲಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಯಾವುದಾದರೂ ದ್ರವವದಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಮದ್ಯದ ಗುಣಗಳು ಅವರಲ್ಲಿ ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ತಯಾರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಡಾಕಿ ಎಂದು ಹೆಸರು, ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಮದ್ಯಪ್ರಭೇದಗಳೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಉಶೀರಂವಾಲಕಂಪದ್ಮಂಕಾಶ್ಮರೀಂನೀಲಮುತ್ಪಲಂ ||

ಪ್ರಿಯಂಗುಂಪದ್ಮಕಂಠೋಧ್ರಂಮಂಜಿಷ್ಠಾಂಧನ್ವಯಾಸಕಂ || ೧೩ ||

ಪಾತಾಂಕಿರಾತತಿಕ್ತಂಚನ್ಯಗ್ರೋಧೋದುಂಬರಂಶತೀಂ ||
 ಪರ್ಪಟಿಂಪುಂಡರೀಕಂಚಪಟೋಲಂಕಾಂಚನಾರಕಂ || ೧೪ ||
 ಜಂಬೂಶಾಲ್ಮಲಿನಿರ್ಮಾಸಂಪ್ರತ್ಯೇಕಂಪಲಸನ್ನಿತಾನ್ ||
 ಭಾಗಾನ್ ಸುಚೂರ್ಣತಾನ್ ಕೃತ್ವಾದ್ರಾಕ್ಷ್ಣಿಯಾಃ ಪಲನಿಂರತಿಂ || ೧೫ ||
 ಧಾತಕೀಂಪೋಡಕಪಲಾಂಜಲದ್ರೋಣದ್ವಯೇಕ್ಷಿಪೇತ್ ||
 ಶರ್ಕರಾಯಾಸ್ತಲಾಂದತ್ವಾಕ್ಷ್ಣ್ಯದ್ರಸ್ಯೈಕತುಲಾಂತಥಾ || ೧೬ ||
 ಮಾಸ್ಯಕಂಸ್ಥಾಪಯೇದ್ಭಾಂಡೇಮಾಂಸೀನುರಿಚಧೂಪಿತೇ ||
 ಉಶೀರಾಸವಜ್ಞತೈಷರಕ್ತಪಿತ್ತವಿನಾಶನಃ || ೧೭ ||
 ಪಾಂಡುಕುಷ್ಮಪ್ರಮೇಹಾರ್ತಃಕ್ರಿಮಿಶೋಧಹರಸ್ತಥಾ ||

ಉಶೀರಾಸವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಲಾಸುಂಚ, ಮುಡಿನಾಳ, ತಾವರೆ, ಶಿವನೆಯ ತೊವೈ, ನೀಲವರ್ಣದ ತಾವರೆ, ಪ್ರಿಯಂಗು ಎಂಬ ಸ್ವನಾಮ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮೂಲಿಕೆ, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ಲೋಧ್ರದ ಚಕ್ಕೆ, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ತುರಚಿಯ ಬೇರು, ಅಗಲುಶುರಿ, ಚಿರಾಯಿತ, ಅಲದ ಚಕ್ಕೆ, ಕರ್ಜೂರ, ಪರ್ಮಾಪ್ಪಕ, ಬಿಳಿ ತಾವರೆಯ ಹುವ್ವು, ಕೈಪಡನಲ, ಕಂಚುನಾಳದ ಚಕ್ಕೆ, ನೇರಲಬೀಜ ಅಧವಾ ಮೇಣ, ಬೂರಗದ ಬುಕೆ, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಒಂದೊಂದು ಪಲದಷ್ಟು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇವುಗಳನ್ನು ಪಲದಷ್ಟು ದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಹಣ್ಣು, ಧಾತ್ರೀಕುಸುಮ ದದಿನಾರು ಪಲ ಈ ರೀತಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಗಳನ್ನೂ ಎರಡು ದ್ರೋಣ ಪರಿಮಾಣ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆಹಾಕಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ನೂರು ಪಲದಷ್ಟು ಸೇರಿಸಿ ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಮಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಗಾಳಿಯಾಡವಂತೆ ಬಾಯಿ ಬಂದೂಬುತ್ತ ಮಾಡಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಇರಿಸಬೇಕು. ಇದನ್ನು ತುಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮೊಸ ಮಡಿಕೆಗೆ ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಮೇಣಸಿನಕಾಳು ಇವುಗಳ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು, ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ತೆಗೆದು ಸೋಸಿ ಸೀಸೆಗಳಲ್ಲಿ ಭದ್ರಪಡಿಸಬೇಕು, ಇದಕ್ಕೆ ಉಶೀರಾಸವ ವೆಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು, ಇದನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ರಕ್ತಪಿತ್ತರೋಗ, ಪಾಂಡು ರೋಗ, ಕುಷ್ಮರೋಗ, ಸವಸ್ತ್ರ ಕ್ರಿಮಿವ್ಯಾಧಿಗಳು, ಮೇಹರೋಗ, ಮೂಲ ವ್ಯಾಧಿ, ಶೋಧ ಈ ರೋಗಗಳು ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ

ಸುಪಕ್ವರಸಸಂಶುದ್ಧಂಕುಮಾರ್ಯಾಃ ಪತ್ರಮಾಹರೇತ್ || ೧೮ ||
 ಯತ್ನೇನರಸಮಾದಾಯಪಾತ್ರೇಪಾಷಾಣಮ್ನಿಣ್ಮಯೇ ||
 ದ್ರೋಣೇಗುಡತುಲಾಂದತ್ವಾಘೃತಭಾಂಡೇನಿಧಾಪಯೇತ್ || ೧೯ ||

ಮಾಕ್ಷಿಕಂಪಕ್ಕಲೋಹಂಚತಸ್ಮಿನ್ನರ್ಧತುಲಾಂಕ್ಷೀಪೇತ್ ॥
 ಕಟುತ್ರಿಕಂಲವಂಗಂಚಚಾತುರ್ಜಾತಕಮೇವಚ ॥ ೨೦ ॥
 ಚಿತ್ರಕಂಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂವಿಡಂಗಂಗಜಪಿಪ್ಪಲೀ ॥
 ಚನಿಕಂಹಪುಷ್ಪಾಧಾನ್ಯಂಕ್ರಮುಕಂಕಟುರೋಹಿಣೀ ॥ ೨೧ ॥
 ಮುಸ್ತಾಫಲತ್ರಿಕಂರಾನ್ಯಾದೇವದಾರುನಿರಾದ್ವಯಂ ॥
 ಮೂರ್ವಾಮಧುರಸಾದಂತೀಮೂಲಂಪುಷ್ಕರಸಂಭವಂ ॥ ೨೨ ॥
 ಬಲಚಾತಿಬಲಾಚೈವಕಪಿಕಚ್ಛತ್ರಿಕಂಘಟಂ ॥
 ಶತಪುಷ್ಪಾಹಿಂಗುಪತ್ರಿಆಕಲ್ಲಕಮುಟಂಕಣಂ ॥ ೨೩ ॥
 ಪುನರ್ನವಾದ್ವಯಂಲೋಧ್ಯಂಧಾತುಮಾಕ್ಷಿಕಮೇವಚ ॥
 ಏಷಾಂಚಾರ್ಧಪಲಂದತ್ವಾಧಾತಕ್ರಾಸ್ತಪಲಾಷ್ಯಕಂ ॥ ೨೪ ॥
 ಪಲಂಚಾರ್ಧಪಲಂಚೈವಪಲದ್ವಯಮುದಾಹೃತಂ ॥
 ವಪುರ್ವಯಃಪ್ರಮಾಣೇನಬಲವರ್ಣಾಗ್ನಿದೀಪನಂ ॥ ೨೫ ॥
 ಬೃಹ್ಮಣಂರೋಚನಂಪೃಷ್ಠಂಪಂಕ್ತಿಶೂಲನಿವಾರಣಂ ॥
 ಅಷ್ಟಾವುದರಜಾನೋಗಾನ್ ಕ್ಷಯಮುಗ್ರಂಚನಾರಯೇತ್ ॥ ೨೬ ॥
 ವಿಂಶತಿನೋಹಜಾನೋಗಾನುದಾವರ್ತಮಪಸ್ಮೃತಿಂ ॥
 ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಮಪಸ್ಮಾರಂಶುಕ್ರದೋಷಂತಥಾರ್ಕರೀಂ ॥ ೨೭ ॥
 ಕ್ರಿಮಿಜಂರಕ್ತಪಿತ್ತಂಚನಾಶಯೇತ್ತುನಸಂಶಯಃ ॥

ಕುಮಾರ್ಯಾಸವವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಚನ್ನಾಗಿ ಬಲಿತು ವಕ್ಷವಾಗಿರುವ
 ಮತ್ತು ಶುದ್ಧನಾದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಲೋಳಿಸರವ ವಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ತಂದು ಪ್ರಯತ್ನ
 ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯಬೇಕು, ಒಂದು ದ್ರೋಣ ಸರಿಮಾಣ ಆ ರಸ
 ವನ್ನು ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸವರಿದ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಾಗಲಿ ಕಲ್ಲಿನ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಾಗಲಿ
 ಗಲಿ ಸುರಿದು ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ನೂರು ಪಲದಷ್ಟು ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಹಾಕಿ ಆ ರಸದಲ್ಲಿ
 ತ್ರಿಕಟುಕ (ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು) ಲವಂಗ ಚತುರ್ಜಾತಕ (ಯಾಲಕ್ಕಿ,
 ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ಜಾಯಿಪತ್ರಿ, ನಾಗಕೇಸರಿ) ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೋಡಿ,
 ನಾಯವಿಡಂಗ, ದೊಡ್ಡಹಿಪ್ಪಲಿ, ಚವ್ಯ, ಹಪುಸ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆ, (ಹಬ್ಬೆಯ
 ಗಿಡವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ) ಕೊತ್ತುಂಬರಿಯ ಬೀಜ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಭದ್ರ
 ಮುಷ್ಟಿ, ತ್ರಿಫಲ (ಅಳಲೆಯ ಕಾಯಿ, ತಾರೇಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿ) ಸಣ್ಣ ರಾಸ್ಮಿ,
 ದೇವದಾರಿಚಕ್ಕೆ, ಅರಿಸಿನ, ಮರದರಿಸಿನ, ಕುರಟೆಗ, ತೇಜಸ್ವಿನೀ ಎಂಬ
 ಮೂಲಿಕೆ, ಜಾಪಾಳ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಲೆ, ಬೋಳಂಗಡ್ಲೆ, ತುರಚೆ,
 ನೆಗ್ಗಿಲು, ಸದಾಪ, ಹಿಂಗುಪತ್ರಿ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆ, ಆಕಳುಕರೆ, ಆಕಲ್ಲಕ, ಉಟಂ

ಕಣ, ಇವು ಅಪರಿಚಿತ ಮೂಲಿಕೆಗಳು, ಬಿಳಿಕೊಮ್ಮೆಯ ಬೇರು, ಕೆಂಪು ಛಾಯೆಯ ಕೊಮ್ಮೆಯ ಬೇರು, ಸತಂಗದಚಕ್ಕೆ, ಧಾತುಮಾಕ್ಷಿ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮೂಲಿಕೆಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನೂ ಅರ್ಧ ಪಲದಷ್ಟು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಕೂರ್ಣವಾಡಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರಸದೊಡನೆ ಸೇರಿಸುವುದು. ಮಾಕ್ಷಿಕಧಾತು ಸ್ವಲ್ಪ ಸಕ್ಕವಾದ ಕಬ್ಬಿಣ ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಅರ್ಧ ತೊಲ ಅಂದರೆ ಐವತ್ತು ಪೈಸೆ ಸೇರಿಸುವುದು, ಎಂಟು ಪಲ ಧಾತ್ರೀಕುಸುಂವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಬಾಳೆ ಸರಿಯಾದ ಮುಚ್ಚಳವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಪಪ್ಪನಾಗು ಎರಿಗೆ ಅಂದರೆ ಒಂದು ಗಳಿಗೆ ಕಡಮೆ ಇಲ್ಲದಂತ ಇರಿಸಿದ್ದು ನಾತರ ಆಗಿದ್ದು ಮೇ ಸುಸುವರ ವರ್ಣವಾದವನ್ನು ಸರಿಸಿ ಅರ್ಧ ಪಲ, ಒಂದು ಪಲ, ಎರಡು ಪಲ, ಈ ರೀತಿ ೧ ಸೇರಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ರಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ದೇಹಕ್ಕೆ ಕಾಂತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ, ಜರಾಗ್ನಿ ವಾಟವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ, ರಕ್ತಮಾನಸಗಳನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತದೆ, ಆಪಾದದಲ್ಲಿ ರುಚಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ, ಎಲ್ಲಾ ಪೃಷ್ಠಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತದೆ, ಪರಿಣಾಮರೂಪಿಯನ್ನು ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಎಂಟು ವಿಧವಾಗಿ ಉದರರೋಗವನ್ನೂ, ಭಯಂಕರವಾದ ಕ್ಷಯರೋಗವನ್ನೂ, ಇಪ್ಪತ್ತು ವಾದ ಮೇಹರೋಗವನ್ನೂ, ಉದಾಸರ್ವವೆಂಬ ವಾತರೋಗವನ್ನೂ, ಎಲ್ಲಾ ರೋಗವನ್ನೂ, ಮೂತ್ರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಕಷ್ಟವಾಗುಣವನ್ನೂ, ರುಕುಣೀಷಗಳನ್ನೂ, ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದನ್ನೂ, ಕ್ರಿಸಿರೋಗವೂ, ರಕ್ತಪಿತ್ತರೋಗ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಂಬಯವಿಲ್ಲದೆ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಪಿಪ್ಪಲಾಸವ.

ಪಿಪ್ಪಲೀನುರಿಚಂಚವ್ಯಂಹರಿದ್ರಾಚಿತ್ರಕೋಳುನ || ೨೮ ||
 ವಿಡಂಗಂಕ್ರಮುಕೋಲೋಧ್ರಾಸಾಠಾಧಾತ್ಯೇ || ೨೯ ||
 ಉಶೀರಂಚಂದನಂಕುಷ್ಠಂಲವಂಗಂತಗರಂತಧಾ || ೩೦ ||
 ಮಾಂಸೀತ್ಸಗೇಲಾಪತ್ರಂಚಪ್ರಿಯಂಗುರ್ನಾಗಕೇ || ೩೧ ||
 ಏಷಾನುರ್ಧಸಲಾನ್ಘಾಗಾನ್ಸೂಕ್ಷ್ಮಚೂರ್ಣೈಕೃತ || ೩೨ ||
 ಜಲದ್ರೋಣದ್ವಯೇಕ್ಷಿಸ್ತಾದದ್ಯಾದ್ಗಡತುಲಾ || ೩೩ ||
 ಸಲಾನಿದಶಧಾತಕ್ಯಾದ್ರಾಕ್ನಾಷಷ್ಠಿಸಲಾಭನೇತ್ || ೩೪ ||
 ಏತಾನ್ಯೇಕತ್ರಸಂಯೋಜ್ಯನ್ಯುದ್ಧಾಂಡೇಚನಿಪ್ತಿ || ೩೫ ||
 ಜ್ಞಾತ್ವಾಗತರಸಂತಸ್ಯಸಾಯಯೇದಗ್ನ್ಯಪೇಕ್ಷಂ || ೩೬ ||
 ಕ್ಷಯಂಗುಲೋದರಂಕಾತ್ಯಂಗ್ರಹಣೀಂಸಾಂಡ || ೩೭ ||
 ಅರ್ಶಾಂಸಿನಾಶಯೇತ್ ಶೀಘ್ರಂಪಿಪ್ಪಲಾದ್ಯಾಸಂ || ೩೮ ||

ಹಿವ್ವಲಿ, ಮೆಣಸು, ಮೆಣಸಿನಬಳ್ಳಿ, ಅರಿಸಿನ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಭದ್ರಮುಷ್ಣೆ, ವಾಯುವಿಡಂಗ, ಅಡಿಕೆ, ಲೋಧ್ರದಚಕ್ಕಿ, ಅಗಲಕೋರಿ, ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿ, ಸುರ ಸುರಿಕೆ, ಲಾಸುಂಚ, ಚಂದನ, ಚಿಂಗಲಕೋಪ್ಪ, ಲವಂಗ, ಗ್ರಂಥಿಗರ, ಜಟಾ ಮಾಂಸಿ, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಜಾಯಪತ್ರ, ನಾಗಕೇಸರಿ, ಈ ದಿನಸುಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಅರ್ಧ ಪಲದಷ್ಟು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಸಣ್ಣಗೆ ಪುಡಿಗುಟ್ಟಿ ಎರಡು ದ್ರೋಣ ಪರಿಮಾಣ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮೂರುನೂರು ಪಲ ಬಿಚ್ಚುವನ್ನೂ ಹಾಕಿ ಹತ್ತು ಪಲ ಧಾತ್ರೀಕುಸುಮವನ್ನೂ ಅವರಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಅರಸುತ್ತ ಪಲ ದ್ರಾಕ್ಷೆಯಹಣ್ಣನ್ನೂ ಹಾಕಿ ಆ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗೆ ಜಾಯಮುಚ್ಚಿ ಉಸಿರಾಡದಂತೆ ಚೀಲಮಾಡಿ, ಸುಪ್ತನಾಗ ವಪರಿವಿಗೂ ಅವರಲ್ಲಿರಿಸಿದ್ದು ಸಪ್ತನಾದ ಮೇಲೆ ಪೋಧಿಸಿ ಭದ್ರ ಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಜೀರ್ಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ನಿಶ್ಚಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದನ್ನು ಸೇವಿಸೋಣದಿಂದ ಕ್ಷಯರೋಗ, ಗುಲ್ಮಗಳು, ಉದರ, ಕಾರ್ಯ ಎಂದರೆ ಮನುಷ್ಯನು ದಿನೆ ದಿನೇ ಒತ್ತಿಕೊಂಡು ಬಡವಾಗುತ್ತ ಬರುವುದು, ಗ್ರಹಣಿರೋಗ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಲೋಹಾಸನಂ .

ಲೋಹಚೂರ್ಣಂತ್ರಿಕಟುಕಂತ್ರಿಫಲಾಂಚಯನಾನಿಕಾಂ ||

ವಿಡಂಗಂಮುಸ್ತಕಂಚಿತ್ರಂಚತುಸ್ಸಂಖ್ಯಾಪಲಂಶ್ಯಥಕ್ || ೩೪ ||

ಧಾತಕೀಕುಸುಮಾನಾಂತುಪ್ರಕ್ಷಿಪೇತ್ಪಲನಿಂಶತಿಂ ||

ಚೂರ್ಣೈಕೃತ್ಯತತಃಕ್ವಾದ್ರಂಚತುಷ್ಟ್ಯಷ್ಟಿಪಲಂಕ್ಷಿಪೇತ್ || ೩೫ ||

ದದ್ಯಾದ್ಗುಡತುಲಾಂತತ್ರಜಲದ್ರೋಣದ್ವಯಂತಥಾ ||

ಘೃತಭಾಂಡೇವಿನಿಕ್ಷಿಪ್ಯನಿದಧ್ಯಾನ್ಮಾಸಮಾತ್ರಕಂ || ೩೬ ||

ಲೋಹಾಸನಮನುಂನುತ್ಯಪಿಬೇದ್ವಿಹ್ನಿಕರಂಪರಂ ||

ಪಾಂಡುಶ್ವಯಂಥುಗುಲ್ಮಾನಿಜರರಾಣ್ಯಾರ್ಸಾಂಋಜಂ || ೩೭ ||

ಕುಷ್ಠಂಘ್ನೀಹಾಮಯಂಕಂಡೂಂಕಾಸಂಶ್ವಾಸಂಭಗಂದರಂ ||

ಅರೋಚಕಂಚಗ್ರಹಣೀಂಹ್ಯದ್ರೋಗಂಚವಿನಾಶಯೇತ್ || ೩೮ ||

ಕಬ್ಬಿಣದ ಪುಡಿ, ಶುಂಠಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಮೆಣಸು, ಅಳಲಿಕಾಯಿ, ತಾರೀಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿ, ಮೋವು, ವಾಯುವಿಡಂಗ, ಭದ್ರಮುಷ್ಣೆ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ನಾಲ್ಕು ಜಲ ಪರಿಮಾಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಒಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಭಾಂಡದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ದ್ರೋಣ ಪರಿಮಾಣ ನೀರನ್ನು ಸುರಿದು, ಇವು ಹತ್ತು ಪಲ ಧಾತ್ರೀಕುಸುಮವನ್ನು ಹಾಕಿ, ಜೇನುತುಪ್ಪ

ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು ಪಲದಷ್ಟನ್ನು ಆದರಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ, ಬೆಲ್ಲ ಒಂದುನೂರು ಪಲದಷ್ಟನ್ನು ಹಾಕಿ ಆ ಭಾಂಡಕ್ಕೆ ಸೀಲು ಮಾಡಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಪರಿಯಂತರ ಇರಿಸಿರುವುದು, ಒಂದು ತಿಂಗಳಾದ ಮೇಲೆ ಚನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ವವಾದದ್ದನ್ನು ನೋಡಿ ಶೋಧಿಸಿ ಇರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕುಡಿಯುತ್ತ ಬಂದರೆ ಜರಾಕ್ಷಯವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತದೆ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಶೋಭೆ, ಗುಲ್ಮ, ಉದರಗಳು, ಮೂಲ ವ್ಯಾಧಿ, ಕುಷ್ಠರೋಗ, ಪ್ಲೀಹಾಭಿವೃದ್ಧಿ, ಮೈಸನೆ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಭಗಂದರ ವೆಂಬ ಪ್ರಣ, ಅರುಚಿ, ಗ್ರಹಣಿ ಎಂಬ ಭೇದಿ, ಹೃದಯರೋಗ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ

ಮೃದ್ವೀಕಾರಿಷ್ಟ .

ಮೃದ್ವೀಕಾರ್ಯಾಃ ಪಲಶತಂ ಚ ತುದ್ರೋಣೀಂ ಭಸ್ಮಪಚೇತ್ ||

ದ್ರೋಣಶೇಷೇ ಸುಶೀತೇ ಚ ಪೂತೇ ತಸ್ಮಿನ್ ಪ್ರದಾಪಯೇತ್ || ೩೯ ||

ತುಲೀದ್ವೇಕ್ಷಾದ್ರಖಂಡಾಭ್ಯಾಂ ಧಾತಕ್ಯಾಃ ಪ್ರಸ್ಥಮೇವ ಚ ||

ಕಂಕೋಲಕಂಠವಂಗಂ ಚ ಪಲಂ ಜಾತ್ಯಾಸ್ತಥೈವ ಚ || ೪೦ ||

ಪಲಾಂಶಕಂಚಮರಿಚತ್ವಗೇಲಾಪಸ್ತ್ರಕೇಸರಂ ||

ಸಿಂಹಲೀಚಿತ್ರಕಂಚವ್ಯಂ ಸಿಂಹಲೀಮೂಲರೇಣುಕೇ || ೪೧ ||

ಘೃತಭಾಂಡೇ ವಿನಿಕ್ಷಿಪ್ಯ ಚಂದನಾಗರುಧೂಪಿಲೇ ||

ಕರ್ಪೂರವಾಸಿತೋ ಹೈಷಗ್ರಹಣ್ಯಾದೀಪನಃ ಪರಃ || ೪೨ ||

ಅರ್ಶಸಾಂನಾಶನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಉದಾವರ್ತಸ್ಮಗುಲ್ಮನುತ್ ||

ಜರರಕ್ತಿಮಿಕುಷ್ಮಾನಿ ವ್ರಣಾನಿ ವಿವಿಧಾನಿ ಚ || ೪೩ ||

ಅಕ್ಷಿರೋಗಶಿರೋರೋಗಗಳರೋಗಾಂಶ್ಚ ನಾಶಯೇತ್ ||

ಒಂದುನೂರು ಪಲ ದ್ರಾಕ್ಷೆಯ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು ನಾಲ್ಕು ದ್ರೋಣ ಪರಿಮಾಣ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕಾಯಿಸುತ್ತ ಆ ನೀರಲ್ಲಿ ಬತ್ತಿ ಒಂದು ದ್ರೋಣ ನಿಲ್ಲುವ ವರಿವಿಗೂ ಕಾಯಿಸುವುದು, ಒಂದು ದ್ರೋಣದಷ್ಟಕ್ಕೆ ನಿಂತ ಮೇಲೆ ಕೆಳಗೆ ಇಳಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಆರಿದ ಮೇಲೆ ಶೋಧಿಸಿ ಆ ಕಷಾಯವನ್ನು ಒಂದು ತುಪ್ಪ ಹಾಕಿದ ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದುನೂರು ಪಲ ಚೇನುತುಪ್ಪ, ಒಂದುನೂರು ಪಲ ಖಂಡಸಕ್ಕರೆ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಹಾಕಿ ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು ತೊಲ ಧಾತ್ರೀಕುಸುಮ ವನ್ನೂ ಹಾಕಿ ಗಂಧಮೆಣಸು, ಲವಂಗ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಮೆಣಸು, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಜಾಪತ್ರಿ, ನಾಗಕೇಸರಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಮೆಣಸಿನಬಳ್ಳಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿಮೋಡಿ, ರೇಣುಕ, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಒಂದೊಂದು ಪಲದಷ್ಟು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಕಷಾಯವಿರುವ ಭಾಂಡದಲ್ಲಿ ಹಾಕಬೇಕು, ಇದೆಲಾ

ಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವ ಭಾಂಡಕ್ಕೆ ಗಂಧದ ಹೊಗೆ ಹಾಕಿರಬೇಕು, ಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಬಾಯಿಗೆ ಸರಿಯಾದ ಮುಚ್ಚಳ ಮುಚ್ಚಿ ಬಂದುಮಾಡಿ ಸಕ್ಕನಾಗುವವರಿಗೂ ಇರಿಸಿದ್ದು ನಂತರ ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು ಸುವಾಸನೆಗಾಗಿ ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರವನ್ನು ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು, ಇದರ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಜರಂಗನ್ನಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದದ್ದು, ಉದಾವರ್ತ, ಗುಲ್ಮಗಳು, ಉದರಗಳು, ಕ್ರಿಮಿರೋಗ, ಕುಷ್ಮರೋಗ, ಅನೇಕ ವಿಧಗಳಾದ ವ್ರಣಗಳು, ನೇತ್ರರೋಗಗಳು, ಶಿರೋರೋಗಗಳು, ಕಂಠರೋಗಗಳು ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಕು ಟಿ ಜಾ ರಿಷ್ಟ .

ತುಲಾಂಕುಟಜಮೂಲಸ್ಯಮೃದ್ವೀಕಾರ್ಥತುಲಾಂತಥಾ || ೪೪ ||
 ಮಧೂಕಪುಷ್ಪಕಾಶ್ಮರಭಾಗಾನ್ದಶಪಲೋನ್ನಿತಾನ್ ||
 ಚತುರ್ದ್ರೋಣೇಂಭಸಃಪಕ್ವಾಕ್ವಾಥೇದ್ರೋಣಾವಶೇಷಿತೇ || ೪೫ ||
 ಧಾತಕ್ಯಾವಿಂಶತಿಪಲಾಂತ್ರಿಜಾತಂಕ್ಷಿಪೇತ್ ||
 ಮಾಸಮಾತ್ರಂಸ್ಥಿತೋಭಾಂಡೇಕುಟಜಾರಿಷ್ಟಸಂಜ್ಞಿತಂ || ೪೬ ||
 ಜ್ವರಾನ್ತ್ರಶಮಯೇತ್ಸರ್ವಾನ್ಮುರ್ಘ್ಯಾರ್ತೀಕ್ಷ್ಣಂಧನಂಜಯಂ ||

ಒಂದುನೂರು ಪಲ ಕೊಡಸದ ಬೇರು, ಐವತ್ತು ಪಲ ದ್ರಾಕ್ಷಿಹೆಣ್ಣು, ಇಪ್ಪೆಯಹುನ್ನು ಶಿವನೆಯಹೆಣ್ಣು ಇವೆರಡೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ದತ್ತು ಪಲ, ಇವಿಷ್ಟನ್ನೂ ನಾಲ್ಕು ದ್ರೋಣದಷ್ಟು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಷಾಯವಿಟ್ಟು ಕಾಯಿಸಿ ಒಂದು ದ್ರೋಣದಷ್ಟು ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡು ಅವರಲ್ಲಿ ಬಿಲ್ಲ ಒಂದುನೂರು ಪಲ, ಧಾತ್ರೀಕುಸುಮ ಇಷ್ಟತ್ತು ಪಲ ಇಷ್ಟನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಮಧ್ಯದ ಮಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳ ವರಿಗೂ ಉಪವಾಸವಂತೆ ಮುಚ್ಚಿ ಇರಿಸಿದ್ದು ನಂತರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಶೋಧಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಇದರಿಂದ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಜ್ವರಗಳೂ ಶಮನವಾಗಿ ಜರಂಗನ್ನಿವಾಟವು ವಿಶೇಷ ಚನ್ನಗುತ್ತದೆ.

ವಿ ಡಂ ಗಾ ರಿಷ್ಟ .

ವಿಡಂಗಂಗ್ರಂಥಿಕಂಠಾಸ್ತುಕುಟಜತ್ಯಕ್ಫಲಾನಿಚ || ೪೭ ||
 ಪಾತ್ಯಲವಾಲುಕಂಧಾತ್ರೀಭಾಗಾನ್ಮಂಚಪಲಾನ್ಪೃಥಕ್ ||
 ಅಷ್ಟದ್ರೋಣೇಂಭಸಃಪಕ್ವಾಕ್ವಾರ್ಯದ್ರೋಣಾವಶೇಷಿತಂ || ೪೮ ||
 ಪೂತೇಶೀತೇಕ್ಷಿಪೇತ್ಪ್ರಕೃತ್ಯದ್ರಂಪಲರತತ್ರಯಂ ||
 ಧಾತಕೀಂವಿಂಶತಿಪಲಾಂತ್ರಿಜಾತಂಕ್ಷಿಪಲಂತಥಾ || ೪೯ ||

ಪ್ರಿಯಂಗುಕಾಂಚನಾರಾಣಾಂಸಲೋಧ್ರಾಣಾಂಪಲಂಪಲಂ ||
 ವ್ಯೋಷಸ್ಯಚಪಲಾನ್ಯಷ್ಟಾಚೂರ್ಣೈಶ್ಚೈವೈಶ್ವಾನ್ರಾಪಯೇತ್ || ೫೦ ||
 ಘೃತಭಾಂಡೇವಿನಿಕ್ಷಿಪ್ಯಮಾಸನೇಕಂನಿಧಾಪಯೇತ್ ||
 ತತಃಸಿಬೀದ್ಯಥಾರ್ಹಂತುಜಯೇದ್ವಿಧ್ರಧಿಮುಕ್ತಿತಾಂ || ೫೧ ||
 ಊರುಸ್ತಂಭಾಶ್ಮರೀಮೇಹಾನ್ವತ್ಯಷ್ಟೀಲಾಭಗಂದರಾನ್ ||
 ಗಂಡಮಾಲಾಂಹನುಸ್ತಂಭಂವಿಡಂಗುರಿಷ್ಟಸಂಜ್ಞಕಃ || ೫೨ ||

ವಾಯುವಿಕಂಗ, ಗ್ರಂಥಿತಗರ, ಸಣ್ಣರಾಸ್ಮಿ, ಕೊಡಸದ ಚಕ್ಕೆ ಮತ್ತು
 ಕಾಯಿಗಳು, ಚಗಸುರುರಿ, ಸುರಸುರಿಕೆ, ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿ, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ
 ಐವೈದು ಪಲದಷ್ಟು ಸೇರಿಸಿ ಎಂಟು ದ್ರೋಣ ಪರಿಮಾಣ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಷಾಯ
 ವಿಟ್ಟು ಒಂದು ದ್ರೋಣವಾಗುವವರಿವಿಗೂ ಕಾಯಿಸಿ ಇಳಿಸಿ ಆರಿದ ಮೇಲೆ
 ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು ತುಪ್ಪವನ್ನು ಬಳಸಿದ ಮಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಅದರ ಜೊತೆಗೆ
 ಮುನ್ನೂರು ಪಲ ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನು ಬೆರೆಸಿ, ಇಪ್ಪತ್ತು ಪಲ ಧಾತ್ರಿ(ಕುಸುಮ,
 ತ್ರಿಜಾತಕ (ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗಚಕ್ಕೆ, ಜಾಪತ್ರಿ) ಎರಡು ಪಲ, ಪ್ರಿಯಂಗು ಎಂಬ
 ಸ್ವನಾಮ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾದ ಮೂಲಿಕೆ, ಕಂಚುವಾಳದಚಕ್ಕೆ, ಪತಂಗದಚಕ್ಕೆ,
 ಇವು ಮೂರೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದು ಪಲ, ವ್ಯೋಷ ಎಂದರೆ ಶುರಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ,
 ಮೆಣಸು, ಇವು ಎಂಟು ಪಲ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಣ್ಣ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಆ ಮಡಿಕೆ
 ಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಬಾಯಿಗೆ ಮುಚ್ಚಲವನ್ನು ಹಾಕಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಪರ್ಯಂತ ಉಸಿ
 ರಾಡದೆಂತೆ ಇರಿಸಿದ್ದು ನಂತರ ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರಮಾಣವರಿತು ಕುಡಿಯುತ್ತ
 ಒಂದಲ್ಲಿ ವಿದ್ರಧಿ ಎಂಬ ಬಾವು, ಮೊಣಕಾಲು ಹಿಡಿಯುವುದು, ಮೂತ್ರದ್ವಾರದಲ್ಲಿ
 ಕಲ್ಲು ಬರುವುದು, ಮೇಹರೋಗ, ಭಗಂದರವೆಂಬ ವ್ರಣ, ಗಂಡಮಾಲೆ, ದವಡೆ
 ಹಿಡಿಯುವುದು ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ದೇವದಾನ್ಯಾದೃಶಿಷ್ಟ.

ತುಲಾರ್ಧಂದೇವದಾರೋಸ್ನಾನ್ವಾಸಾಚಪಲನಿಂಶತಿಃ ||
 ಮಂಜಿಷ್ಠೇಂದ್ರಯನಾದಂತೀತಗರಂರಜನೀದ್ವಯಂ || ೫೩ ||
 ರಾಸ್ನಾಕ್ರಿಮಿಘ್ನಂಮುಸ್ತಂಚಶಿರೀಷಂಖದಿರಾರ್ಜುನೌ ||
 ಭಾಗಾನ್ ದಶಪಲಾನ್ ದದ್ಯಾದ್ಯನಾನ್ಯಾನ್ ತತ್ರ ಕಸ್ಯಚ || ೫೪ ||
 ಚಂದನಸ್ಯಗುಡೂಚ್ಯಾಶ್ಚರೋಹಿಣ್ಯಾಶ್ಚಿತ್ತ ಕಸ್ಯಚ ||
 ಭಾಗಾನಷ್ಟಪಲಾನೇತಾನಷ್ಟದ್ರೋಣೇಂಭಸಃ ಪಚೇತ್ || ೫೫ ||
 ದ್ರೋಣಶೇಷೇಕಷಾಯೇಚಪೂತೇಶೀತೇಪ್ರದಾಪಯೇತ್ ||

ಧಾತಕ್ಯಾಃ ಸೋಡಶಪಲಂನಾಕ್ಷಿಕಸ್ಯತುಲಾತ್ರಯಂ || ೫೬ ||

ವೋಷಸ್ಯದ್ವಿಪಲಂದದ್ವಾತ್ರಿಜಾತಸ್ಯಚತುಷ್ಟಲಂ ||

ಚತುಷ್ಟಲಂಪ್ರಿಯಂಗೋಶ್ಚದ್ವಿಪಲಂನಾಗಕೇಶರಂ || ೫೭ ||

ಸರ್ವಾಣ್ಯೇತಾನಿಸಂಚೂರ್ಣಘೃತಭಾಂಡೇನಿಧಾಪಯೇತ್ ||

ಮಾಸಾದೂರ್ಧ್ವಂಸಿಬೇದೇನಂಪ್ರಮೇಹಂಹಂತಿದುರ್ಜಯಂ || ೫೮ ||

ನಾತರೋಗಾನ್ಗ್ರಹಣ್ಯಶೋಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರಾಣಿನಾಶಯೇತ್ ||

ದೇವದಾನ್ಯಾದಿಕೋರಿಷ್ಟಃ ಕಂಡೂಕುಷ್ಮವಿನಾಶನಃ || ೫೯ ||

ದೇವದಾರೀಚಕ್ಕೆ ಐವತ್ತು ಪಲ, ಅಶುಸೋಗೆಯ ಸೊಪ್ಪು ಇಪ್ಪತ್ತು ಪಲ, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ಕೊಡಸದ ಬೀಜ, ಜಾಸಾಳದ ಬೀಜ, ಗ್ರಂಥಿತಗರ, ಅರಿಸಿನ, ಮರದರಿಸಿನ, ಸಣ್ಣರಾಶ್ಮಿ, ನಾಯವಿಡಂಗ, ಭದ್ರಮುಸ್ರೆ, ಬಗೆಯತೊಪ್ಪೆ, ಕಗ್ಗಲಿಯ ತೊಪ್ಪೆ, ಮತ್ತಿಯಚಕ್ಕೆ, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಹತ್ತು ಪಲ ಪರಿಮಾಣ, ಪೋವಿನಕಾಳು. ಕೊಡಸದಚಕ್ಕೆ, ಚಂದನ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಕಬುಕರೋಹಿಣಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರು, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಎಂಟುಪಟ್ಟು ಪಲ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಎಂಟು ದ್ರೋಣ ಪರಿಮಾಣ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಷಾಯವಿಸಿ ಒಂದು ದ್ರೋಣ ದಷ್ಟು ಕಷಾಯವನ್ನುಳಿಸಿಕೊಂಡು ಸೋಸಿ ಅರಿದ ಮೇಲೆ ಆ ಕಷಾಯವನ್ನು ತುಪ್ಪ ಬಳಸಿದ ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಧಾತ್ರೀಕುಸುಮ ಹದಿನಾರುಪಲ, ಜೇನುತುಪ್ಪ ಇನ್ನಾರು ಪಲ, ವೈಷ (ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು) ಎರಡು ಪಲ, ತ್ರಿಜಾತ (ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ಜಾತಿಪತ್ರೆ) ನಾಲ್ಕು ಪಲ, ಪ್ರಿಯಂಗು ಎಂಬ ಸ್ವನಾಮಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮೂಲಿಕೆ ನಾಲ್ಕು ಪಲ, ನಾಗಕೇಸರಿ ಎರಡು ಪಲ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಚನ್ನಾಗಿ ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಆ ಕಷಾಯದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳ ವರಿಗೂ ಗಾಳಿ ಆಡದಂತೆ ಇರಿಸಿದ್ದು ನಂತರ ಸೇವನಮಾಡುತ್ತ ಬಂದರೆ ಎಂತಹ ಕರಿನತಮವಾದ ಮೇಹರೋಗವಾದರೂ ಗುಣಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ನಾತವ್ಯಾಧಿಗಳು, ಗ್ರಹಣೆ ಎಂಬ ಭೇದಿ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ ಎಂದರೆ ಮೂತ್ರಿಸುವುದು ಕಷ್ಟವಾಗೋಣ, ಮೈನೆವೆ, ಕುಷ್ಟರೋಗ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುತ್ತವೆ.

ಖ ದಿ ರಾ ರಿ ಷ್ಠ .

ಖದಿರಸ್ಯತುಲಾರ್ಧಂತುದೇವದಾರುಚತತ್ಸಮಂ ||

ಬಾಕುಚೇದ್ವಾದಶಪಲಾದಾರ್ವಿಸ್ಯಾತ್ಪಲವಿಂಶತಿಃ || ೬೦ ||

ತ್ರಿಪಲಾವಿಂಶತಿಪಲಾಹ್ಯಷ್ಟದ್ರೋಣೇಂಭಸಃಪಚೇತ್ ||

ಕಷಾಯೇದ್ರೋಣಶೇಷೇಚವೂತೇಶೀತಲೇವಿನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ || ೬೧ ||

ತುಲಾದ್ವಯಂನಾಕ್ಷಿಕಸ್ಯತುಲೈಕಾಶರ್ಕರಾಮತಾ ||

ಧಾತಕ್ಯಾ ವಿನಿಶ್ಚಿತಪಲಂಕಂಕೋಲಂನಾಗಕೇಸರಂ || ೬೨ ||
 ಜಾತೀಫಲಂಲನಂಗೈಲಾತ್ಮಕೈತ್ಯಾಣಿಪೃಥಕ್ಪೃಥಕ್ ||
 ಪಲೋನ್ಮಿತಾನಿಕೃಷ್ಣಾಯಾದದ್ಯಾತ್ಮಲಚತುಷ್ಟಯಂ || ೬೩ ||
 ಘೃತಭಾಂಡೇವಿನಿಕ್ಷಿಪ್ಯಮಾಸಾದೂರ್ಧ್ವಂಸಿಬೇನ್ಮರಃ ||
 ಮಹಾಕುಷ್ಮಾನಿಹೃದ್ರೋಗಂಸಾಂಡುರೋಗಾಬುರ್ದೇತಥಾ || ೬೪ ||
 ಗುಲ್ಮಂಗ್ರಂಥಿಂಕೈಮಿಾನ್ ಕಾಸಂಶ್ವಾಸಂಸ್ಥೋದರಂಜಯೇತ್ ||
 ವಿಷವೈಖದಿರಾರಿಷ್ಟಸ್ಯ ಸರ್ವಕುಷ್ಮಾನಿವಾರಣಃ || ೬೫ ||

ಕಗ್ಗಲಿಯಪಟ್ಟಿ ಐವತ್ತು ಪಲ, ದೇವದಾರೀಚಕ್ಕೆ ಐವತ್ತು ಪಲ, ಬಾವಂಚಿ ಬೀಜ ಹನ್ನೆರಡು ಪಲ, ಮರಅರಿಸಿನ ಇಪ್ಪತ್ತು ಪಲ, ತ್ರಿಫಲ (ಅಳಲೆ, ತಾರೆ, ನೆಲ್ಲಿ) ಇಪ್ಪತ್ತು ಪಲ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಎಂಟು ದ್ರೋಣ ಪರಿವಿತನಾದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಷಾಯವಿಟ್ಟು ಒಂದು ದ್ರೋಣದಷ್ಟು ಇಳಿಸಿಕೊಂಡ. ಶೋಧಿಸಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಬಳಸಿದ ಗುಡಾಣದಲ್ಲಿ ಆ ಕಷಾಯವನ್ನು ಹಾಕಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಇಕ್ಕೂರು ಪಲ ಜೇನು ತುಪ್ಪವನ್ನು ಬೆರಸಿ ನೂರು ಪಲ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ, ಧಾತ್ರೀಕುಸುಮ ಇಪ್ಪತ್ತುಪಲ, ಗಂಧಮೇಣು, ನಾಗಕೇಸರಿ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಲವಂಗ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ಜಾಪತ್ರಿ ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಒಂದೊಂದು ಪಲ ಹಿಪ್ಪಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪಲ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಕಳೆಯುವವರೆಗೂ ಉಸಿರಾಡದಂತೆ ಇರಿಸಿದ್ದು ನಂತರ ಶೋಧಿಸಿ ಕೊಂಡು ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಮಹಾಕುಷ್ಮಗಳು, ಹೃದಯರೋಗ, ಪಾಂಡು ರೋಗ, ಅರ್ಬುದವೆಂಬ ವ್ರಣರೋಗ, ಗುಲ್ಮರೋಗ, ಗ್ರಂಥಿಗಳು, ಕ್ರಿಮಿಗಳು, ಕೆಮ್ಮಲು, ಉಬ್ಬಿಸ, ಸ್ಥೋಮವರ, ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಕುಷ್ಮಗಳು ಇವುಗಳ ನೈಲ್ಯ ನಿವಾರಣಮಾಡುತ್ತದೆ, ಇದಕ್ಕೆ ಖದಿರಾರಿಷ್ಟವೆಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು.

ಬಬ್ಬುಲಾರಿಷ್ಟ.

ತುಲಾದ್ವಯಂ ತುಬಬ್ಬುಲ್ಯಾಶ್ಚ ತುದ್ರೋಣೇಜಶೇಪಚೇತ್ ||
 ದ್ರೋಣಶೇಷೇರಸೇಶೀತೇಗುಡಸ್ಯ ಚತುಲಾಂಕ್ಷಪೇತ್ || ೬೬ ||
 ಧಾತಕೀಂಷೋಡಶಪಲಾಂಕೃಷ್ಣಾಂಚದ್ವಿಪಲಾಂತಥಾ ||
 ಜಾತೀಫಲಾನಿಕಂಕೋಲಮೇಲಾತ್ಮಕೈತ್ರಕೇಶರಂ || ೬೭ ||
 ಲವಂಗಂಮರಿಚಂಚೈವಪಲಿಕಾನ್ಯುಸಕಲ್ಪಯೇತ್ ||
 ಮಾಘಂಭಾಂಡೇಸ್ಥಿತಸ್ತೇಷಬಬ್ಬುಲಾರಿಷ್ಟಕೋಜಯೇತ್ || ೬೮ ||
 ಕ್ಷಯಂ ಸುಷ್ಮನುತೀಸಾರಾಪ್ರಮೇಹಶ್ವಾಸಕಾಸಕಂ ||

ಗೊಬ್ಬಳಿಯಪಟ್ಟಿ ಇನ್ನೂರು ಪಲವನ್ನು ನಾಲ್ಕು ದ್ರೋಣ ಪರಿಮಾಣ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಷಾಯವಿಟ್ಟು ಕಾಯಿಸಿ ಒಂದು ದ್ರೋಣದಷ್ಟಕ್ಕಾಗಿ ಎಣ್ಣೆಗಾದ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಒಂದು ಮಡಿಕೆಗೆ ಸರಿದು ಅದರಲ್ಲಿ ನೂರು ಪಲ ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ಹಾಕಿ, ಧಾತ್ರೀಕಸುಮ ಹದಿನಾರು ಪಲ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಎರಡು ಪಲ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಗಂಧಮೆಣಸು, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ಜಾಪತ್ರಿ, ನಾಗಕೇಸರಿ, ಲವಂಗ, ಮೆಣಸು, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಒಂದೊಂದು ಪಲದಷ್ಟು ಸೇರಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಿ ಆ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಉಸಿರಾಡದಂತೆ ಇರಿಸಿದ್ದು ನಂತರ ಶೋಷಿಸಿ ಸೇವಿಸುವುದು, ಈ ಬಬ್ಬುಲಾರಿಷ್ಟ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಕ್ಷಯರೋಗ, ಕುಸ್ಠರೋಗ, ಅತಿಸಾರ, ಮೇಹರೋಗ, ಶ್ವಾಸ, ಕಾಸ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಗುಣ ಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ದ್ರಾಕ್ಷಾರಿಷ್ಟ .

ದ್ರಾಕ್ಷಾ ತುಲಾರ್ಧಂ ದ್ವಿದ್ರೋಣೇ ಜಲಸ್ಯ ನಿಪಚೇತ್ಸುಧೀಃ || ೨೯ ||
ಸಾದಶೇಷೇ ಕಷಾಯೇ ಚ ಪೂತೇ ಶೀತೇ ನಿನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ ||

ಗುಡಸ್ಯ ದ್ವಿತುಲಾಂತತ್ರತ್ವಗೇಲಾಪತ್ರಕೇಶರಂ || ೨೦ ||

ಪ್ರಿಯಂಗುರ್ಮರಿಚಂ ಕೃಷ್ಣಾ ವಿಡಂಗಂ ಚೇತಿ ಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||

ಪೃಥಕ್ ಪಲೋನ್ನಿ ತೈರ್ಭಾಗೈಸ್ತು ತೋಭಾಂಡೇನಿ ಧಾಪಯೇತ್ ೨೦ ||
ಸಮಂತತೋಘಟ್ಟಯಿತ್ವಾ ಪಿ ಬೇಜ್ಜಾ ತರಸಂತತಃ ||

ಉರಃಕ್ಷತಂಕ್ಷಯಂ ಹಂತಿಕಾಸಶ್ವಾಸಗಳಾನುಯಾನ್ || ೨೨ ||

ದ್ರಾಕ್ಷಾರಿಷ್ಟಾಹ್ವಯಃ ಪ್ರೋಕ್ತೋ ಬಲಕೃನ್ಮಲರೋಧನಃ ||

ಐವತ್ತು ಪಲ ದ್ರಾಕ್ಷೆಯಹಣ್ಣನ್ನು ಎರಡು ದ್ರೋಣ ಪರಿಮಿತವಾದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಷಾಯವಿಟ್ಟು ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗ ಅಂದರೆ ಅರ್ಧ ದ್ರೋಣವಾಗುವ ವರಿವಿಗೂ ಕಾಯಿಸಿ ನಂತರ ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು ತಣ್ಣಗಾದ ಮೇಲೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲ ಇನ್ನೂರು ಪಲವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಜಾತಿಪತ್ರಿ, ನಾಗ ಕೇಸರಿ, ಪ್ರಿಯಂಗು ಎಂಬ ಸ್ತನಾಮ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಸ್ತು, ಮೆಣಸು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ವಾಯವಿಡಂಗ ಇವುಗಳನ್ನು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಒಂದೊಂದು ಪಲದಷ್ಟು ಪುಡಿಯನ್ನು ಆ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಈ ಕಷಾಯವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಂದು ಭಾಂಡದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳಿಗೆ ಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದಷ್ಟು ದಿವಸ ಇರಿಸಿದ್ದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಕ್ಕ ವಾದದ್ದು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಶೋಧಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು. ಇದರ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಎದೆನೋವು, ಕ್ಷಯರೋಗ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಕಂಠರೋಗಗಳು, ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಗುಣಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಇದು ಬಲವರ್ಧಕವೂ ಮಲಶೋಧಕವೂ ಆಗಿರುತ್ತದೆ.

ರೋಹಿತಕಾರಿಷ್ಕ .

ರೋಹಿತಕಕುಲಾನೋಕಾಂಚತುದ್ರೋಣೇಜಲೇಪಚೀರ್ಣ || ೨೩ ||
 ಸಾವರೇಷೇರಸೇಶೀತೇಪೂತೇಪಲಶತದ್ವಯಂ ||
 ದಸ್ಯಾದ್ಗುಡಸ್ಯಧಾತಕ್ಯಾಃ ಪಲಷೋಡಶಿಕಂನುತಂ || ೨೪ ||
 ಪಂಚಕೋಲಂತ್ರಿಜಾತಂಚತ್ರಿಫಲಾಂಚನಿನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ ||
 ಚೂರ್ಣಯಿತ್ವಾಪಲಾಂಶೇನತತೋಭಾಂಡೇನಿಧಾಪಯೇತ್ || ೨೫ ||
 ಮಾಸಾದೂರ್ಧ್ವಂಚಪಿಬತಾಂಗುದಜಾಯಾಂತಿಸಂಕ್ಷಯಂ ||
 ಗ್ರಹಣೇಸಾಂಡುಹೃದ್ರೋಗಸ್ತೀಹಗುಲೋದರಾಣಿಚ || ೨೬ ||
 ಕುಷ್ಠಶೋಫಾರುಚಿಹರೋರೋಹಿತಾರಿಷ್ಕಸಂಜ್ಞಕಃ ||

ರೋಹಿತಕ ನೆಂದರೆ ಮುಳ್ಳುಮುತ್ತುಗದ ಗಿಡ, ಅದರ ತೊಪ್ಪೆ ಒಂದು ನೂರು ಪಲದಷ್ಟನ್ನು ನಾಲ್ಕು ದ್ರೋಣದಷ್ಟು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ನಾಲ್ಕು ಲೆಲ್ಲಂದು ಭಾಗ ಕಷಾಯವಿಳಿಸಿ ಸೋಸಿಕೊಂಡು ಅದರಲ್ಲಿ ಎರಡುನೂರು ಪಲ ಬೆಲ್ಲ, ಹದಿನಾರು ಪಲ ಧಾತ್ರೀಕುಸುಮ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿನೋಡಿ, ಮೆಣಸಿನಬಳ್ಳಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಶುಂಠಿ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗಪಟ್ಟಿ, ಜಾಪತ್ರಿ, ಅಳಲೆಯಕಾಯಿ, ತಾರೇಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿ, ಈ ದಿನಸುಗಳು ಒಂದೊಂದು ಪಲದಷ್ಟನ್ನು ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಆ ಭಾಂಡದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಪರ್ಯಂತ ಉಸಿರಾಡದಂತೆ ಮುಚ್ಚಿ ಇರಿಸಿದ್ದು ನಂತರ ತೆಗೆದು ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು ಸೇವನೆ ಮಾಡುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯ ಮೊಳೆಗಳು ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ. ಗ್ರಹಣೆ ಎಂಬ ಭೇದಿ, ಸಾಂಡುರೋಗ, ಹೃದಯರೋಗ, ಪ್ಲೀಹಾಭಿವೃದ್ಧಿ ಎಂದರೆ ಗೆಡ್ಡೆ, ಮಜೋದರಾದಿ ಉದರರೋಗಗಳು, ಗುಲ್ಮರೋಗ, ಕುಷ್ಠರೋಗ, ಶೋಫೆ, ಅರೋಚಕರೋಗ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಗುಣಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ದಶಮೂಲಾರಿಷ್ಕ .

ಪರ್ಣಾಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಾಗೋಕಂಟೋಬಿಲ್ಲೋಗ್ನಿಮಥನೋರಲಃ || ೨೭ ||
 ಸಾಟಲಾಕಾಶ್ಮರೀಚೇತಿದಶಮೂಲಮಿಹೋಚ್ಛೇತೇ ||
 ದಶಮೂಲಾನಿಕುರ್ವೀತಭಾಗ್ಯಃ ಪಂಚಪಲ್ಯೈಃ ಪೃಥಕ್ || ೨೮ ||
 ಪಂಚನಿಂಶತ್ಪಲಂಕುರ್ಯಾಚ್ಚಿತ್ರಕಂಸೌಷ್ಕರಂತಥಾ ||
 ಕುರ್ಯಾದ್ವಿಂಶತ್ಪಲಂಲೋಧ್ರಗುಡೂಚೀತತ್ಸಮಾಭವೇತ್ || ೨೯ ||
 ಪಲ್ಯೈಃ ಪೋಡಶಭಿರ್ಧಾತ್ರೀರನಿಸಂಖ್ಯೈರ್ದುರಾಲಭಾ ||
 ಖನಿರೋಬೀಜಸಾರತ್ವಪಥ್ಯಾಚೇತಿಪೃಥಕ್ ಪಲ್ಯೈಃ || ೩೦ ||

ಅಷ್ಟಭಿರ್ಗಣಿತೈಃಕುಷ್ಮಂಮಂಜಿಷ್ಠಾದೇವದಾರುಚಿ ||
 ವಿಡಂಗೆಂನುಧುಕಂಭಾಗೀಕಸಿತೋಕ್ಷೈಃಪುನರ್ನವಾ || ೮೧ ||
 ಚವ್ಯಂನೂಂಸೀಪ್ರಿಯಂಗುಶ್ಚಸಾರಿಬಾಕೃಷ್ಣಜೀರಕಂ ||
 ತ್ರಿವೃತಾರೇಣುಕಂರಾಸ್ನಾಸಿಪ್ತಲೀಕ್ರಮುಕಃಶರೀ || ೮೨ ||
 ಹರಿದ್ರಾಶತಪುಷ್ಪಾಚಸದ್ವಕಂನಾಗಕೇಸರಂ ||
 ಮುಸ್ತಮಿಂದ್ರಯನಶ್ಚುಂಠೀಜೀವಕರ್ಷಭಕೌತುಹಾ || ೮೩ ||
 ಮೇದಾಚಾನ್ಯಾಮಹಾಮೇದಾಕಾಕೋಲೌಕೈಃಪುದ್ಧಿವೃದ್ಧಿಕೇ ||
 ಕುರಾತ್ಪೃಥಗ್ವಿಸ್ತಪಲಿಕಾನ್ವಚೇದಷ್ಯಗುಣೇಜಲೇ || ೮೪ ||
 ಚತುರ್ಥಾಂಶಂಶೃತಂನೀತ್ವಾನ್ಯುದ್ಭಾಂಡೇಸನ್ನಿಧಾಪಯೇತ್ ||
 ತತಸ್ಸೃಷ್ಟಿಪಲಾಂದ್ರಾಕ್ಷಾಂಪಚೇನ್ನೀರೇಚತುರ್ಗುಣೇ || ೮೫ ||
 ತ್ರಿಸಾದಶೇಷಂಶೀತಂಚಪೂರ್ವಕ್ಷಾಭೇಶತಂಕ್ಷಿಪೇತ್ ||
 ದ್ವಾತ್ರಿಂಶತ್ಪಲಿಕಂಕ್ಷಾದ್ರಂದದ್ಯಾದ್ಗುಣಚತುಶೃತಂ || ೮೬ ||
 ತ್ರಿಂಶತ್ಪಲಾನಿಧಾತಕ್ಯಾಃಕಂಕೋಲಂಜಲಚಂದನಂ ||
 ಜಾತೀಫಲಂಲವಂಗಂಚತ್ವಗೇಲಾಪತ್ರಕೇಶರಂ || ೮೭ ||
 ಪಿಪ್ಪಲೀಚೇತಿಸಂಚೂರ್ಣಭಾಗೈರ್ದ್ವಿಪಲಿಕೈಃಪೃಥಕ್ ||
 ಶಾಣಮಾತ್ರಾಂಚಕಸ್ತೂರೀಂಸರ್ವಮೇಕತ್ರನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ || ೮೮ ||
 ಭೂಮೌನಿಖಾತಯೇದ್ಭಾಂಡಂತತೋಜಾತರಸಂಪಿಬೇತ್ ||
 ಕತಕಸ್ಯಫಲಂಕ್ಷಿಪ್ತಾರಸಂನಿರ್ಮಲತಾಂನಯೇತ್ || ೮೯ ||
 ಗೃಹಣೇಮರುಚಿಂಶ್ವಾಸಂಕಾಸಂಗುಲ್ಮಂಭಗಂದರಂ ||
 ನಾತನ್ಯಾಧಿಂಕ್ಷಯಂಭರ್ದಿಂಸಾಂಡುರೋಗಂಚಕಾಮಲಾಂ || ೯೦ ||
 ಕುಷ್ಮಾನ್ಯಶಾರ್ಫಂಸಿಮೇಹಾಂಶ್ಚಮಂದಾಗ್ನಿಮುದರಾಣಿಚ ||
 ಶರ್ಕರಾಮಶ್ವರೀಂಮೂತ್ರಕೃಚ್ಚ್ರಂಧಾತುಕ್ಷಯಂಜಯೇತ್ || ೯೧ ||
 ಕೃಶಾನಾಂಪುಷ್ಟಿಜನನೋವಂಧ್ಯಾನಾಂಗರ್ಭದಾಃಪರಃ ||
 ಅರಿಷ್ಟೋದಶಮೂಲಾಖ್ಯಸ್ತೇಜಶ್ಚಕ್ರಬಲಪ್ರದಃ || ೯೨ ||

ಒಂದೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಮೂರಲೆಹೊನ್ನೆ, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ, ನೆಲಗುಳ್ಳ, ನೆಗ್ಗಿಲ, ಬಿಲ್ಲು,
 ನರುವಲ, ಹೆಮ್ಮರ, ಪಾದರಿ, ಶಿವನೆ, ಈ ಹತ್ತು ಮೂಲಿಕೆಗಳಿಗೂ ದಶಮೂಲ
 ವೆಂದು ಹೆಸರು, ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ದಶಮೂಲಗಳೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಐದೈದು ಪಲ,
 ಚಿತ್ರಮೂಲ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಪಲ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ಪಲ, ಪತಂಗದಪಟ್ಟಿ
 ಇಪ್ಪತ್ತು ಪಲ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಇಪ್ಪತ್ತು ಪಲ, ಧಾತ್ರೀಕುಸುಮ ಹದಿನಾರು ಪಲ,
 ತುರಜಿ ಹನ್ನೆರಡು ಪಲ, ಖದಿರಸಾರವೆಂದರೆ ಕಾಚು, ವಿಜಯಸಾರವೆಂದರೆ

ಒಂದು ಬಗೆಯ ವೃಕ್ಷನಿರ್ಯಾಸ, ಅಳಲೆಯ ಕಾಯಿ ಇವು ಮೂರೂ ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಎಂಟೆಂಟು ಪಲ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಕ, ಮಂಜಿಷ್ಠಿ, ದೇವದಾರೀಚಕೈ, ನಾಯ ಎಡಂಗ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಗಂಟುಪರಂಗಿ, ಬೇಲ, ತಾರೆಯಕಾಯಿ, ಕೊಮ್ಮೆಯ ಬೇರು, ಕಾಡುಮೆಣಸಿನಬಳ್ಳಿ, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಪ್ರಿಯಂಗು ಎಂಬ ಸ್ವನಾಮ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮೂಲಿಕೆ, ಸೊಗದೆಯಬೇರು, ಕರೀಜೀರಿಗೆ, ತಿಗಡೆ, ರೇಣುಕಬೀಜ, ಸಣ್ಣರಾಸೈ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಅಡಿಕೆ, ಕಜೋರ, ಅರಿಸಿನ, ಸಬ್ಬಸಿಗೆ, ಪನ್ನಕಾಷ್ಕ, ನಾಗಕೇಸರಿ, ಭದ್ರಮುನೈ, ಕೊಡಸದಬೀಜ, ಶುಂಠಿ, ಜೀವಕ, ಋಷಭಕ, ಮೇದಾ, ಮಹಾಮೇದಾ, ಕಾಕೋಲಿ, ಪ್ರೇರಕಾಕೋಲಿ ಎಂಬ ಮಲೆಯಾಳದವರಿಗೆ ಗೊತ್ತಿರುವ ಮೂಲಿಕೆಗಳು, ಋದ್ಧಿ, ವೃದ್ಧಿ, ಇವುಗಳೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತವುಗಳೇ, ಈ ಮೂಲಿಕೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ವ್ರತ್ಯೇಕ ಎರಡೆರಡು ಪಲ, ಈ ರೀತಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಎಂಟರಷ್ಟು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ನಾಲ್ಕರಲ್ಲೊಂದು ಭಾಗ ಕಷಾಯವಿಳಿಸಿಕೊಂಡು ಮಣ್ಣಿನ ಮಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕುವುದು, ಅರುವತ್ತು ಪಲ ದ್ರಾಕ್ಷೆಯನ್ನು ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ ಒಂದು ಭಾಗ ನೀರು ಬತ್ತಿಹೋಗಿ ಮೂರು ಭಾಗ ಉಳಿದಿರುವಾಗ್ಯೆ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಅದರ ಮೇಲೆ ನೊದಲು ಕಷಾಯ ಸುರಿದಿರುವುದರ ಜೊತೆಗೆನೇ ಇದನ್ನು ಸುರಿಯುವುದು, ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಪಲ ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನೂ ನಾಲ್ಕನೂರು ಪಲ ಜಿಲ್ಲ ವನ್ನೂ ಧಾತ್ರೀಕುಸುಮ ಮೂವತ್ತು ಪಲವನ್ನೂ ಸೇರಿಸುವುದು, ಗಂಧಮೆಣಸು, ಭದ್ರಮುನೈ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಲವಂಗ, ಲವಂಗಪತ್ರ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ನಾಗಕೇಸರಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಎರಡೆರಡು ಪಲದಷ್ಟು ಚೂರ್ಣಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬೇಕು, ಒಂದು ಶಾಣ ಪರಿಮಾಣ ಕಸ್ತೂರಿಯನ್ನೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಭಾಂಡದ ಬಾಯಿಮುಚ್ಚಿ ಭಾಂಡವನ್ನು ನೆಲದಲ್ಲಿ ಗುಂಡಿ ತೆಗೆದು ಕೂಳಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ವವಾದ ಮೇಲೆ ತೆಗೆದು ಶೋಧಿಸಿ ಗಾಳಿಯಾಡದಂತೆ ಭದ್ರಪಡಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ದಶಮೂಲಾರಿಷ್ಟವೆಂದು ಹೆಸರು, ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿಲ್ಲ ದಿದ್ದರೆ ಚಿಲ್ಲವ ಬೀಜದ ವುಡಿಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಅರಿಷ್ಟವನ್ನು ಸ್ವಚ್ಛಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಬೇಕು, ಇದನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬಂದರೆ ಗ್ರಹಣಿ ಎಂಬ ಭೇದಿ, ಅರುಚಿ, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮಲು, ಗುಲ್ಮ, ಭಗಂದರವೆಂಬ ವ್ರಣ, ಸಮಸ್ತ ವಾತರೋಗಗಳು, ಕ್ಷಯ ರೋಗ, ವಾಂತಿ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಕಾಮಲಾರೋಗ, ಕುಷ್ಠರೋಗ, ಮೂಲ ವ್ಯಾಧಿ, ಮೇಹರೋಗ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಉದರರೋಗಗಳು, ಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ನುಚ್ಚುಕಲ್ಲು ಸೇರುವುದು, ಅಶ್ಮರಿ ಎಂಬ ಮಾತ್ರವಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲು ಸೇರುವುದು, ಮಾತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರ, ಧಾತುಕ್ಷಯ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಗುಣಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು, ಕೃಶ ರಾದವರಿಗೆ ಒಳ್ಳೆಯ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಬಂಜೆಯರಿಗೆ ಗರ್ಭ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ದೇಹಕಾಂತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಮಾಡುವುದಲ್ಲದೆ ಶುಕ್ರವೃದ್ಧಿ ಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಹತ್ತನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ.

ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

ಸ್ವರ್ಣತಾರಾರತಾಮ್ರಾಜಿನಾಗವಂಗೌಚತೀಕ್ಷ್ಣಕಂ ||

ಧಾತವಸ್ಪೃಶ್ವಿಜ್ಞೇಯಾಸ್ತತಸ್ತಾನ್ ಶೋಧಯೇದ್ಭುಧಃ || ೧ ||

ಈ ವರಿಗೂ ಮೂಲಿಕಾವೈದ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿ ಮುಂದೆ ಧಾತುವೈದ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಬಂಗಾರ, ಬೆಳ್ಳಿ, ಹಿತ್ತಾಳೆ, ತಾಮ್ರ, ತವರ, ಸೀಸ, ಕಬ್ಬಿಣ ಈ ಏಳಕ್ಕೂ ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಲೋಹಗಳೆಂಬವಾಗಿ ಹೆಸರು. ಈ ಲೋಹಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದೋಷಮಿಶ್ರಿತಗಳಾಗಿಯೂ ಮತ್ತೆ ಕೆಲವು ವಿಷಮಿಶ್ರಿತಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಇವುಗಳನ್ನು ಔಷಧವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಶೋಧನಮಾಡುವುದು ಅವಶ್ಯಕ.

ಸ್ವರ್ಣತಾರಾರತಾಮ್ರಾಯಃ ಪತ್ರಾಣ್ಯಗ್ನೌಪ್ರತಾಪಯೇತ್ ||

ನಿಷಿಂಚೇತ್ಪ್ರತಪ್ತಾನಿತ್ಯಲೇತಕ್ರೇಚಕಾಂಚಿಕೇ || ೨ ||

ಗೋಮೂತ್ರೇಚಕುಲತ್ಫಾನಾಂಕಷಾಯೇಚತ್ರಿಧಾತ್ರಿಧಾ ||

ಏವಂಸ್ವರ್ಣಾದಿಲೋಹಾನಾಂವಿಶುದ್ಧಿಸ್ಸಂಪ್ರಜಾಯತೇ || ೩ ||

ನಾಗವಂಗೌಪ್ರತಪ್ತಾಚಗಾಲಿತೌತಾನಿಷಿಂಚಯೇತ್ ||

ತ್ರಿಧಾತ್ರಿಧಾವಿಶುದ್ಧಿಸ್ಯಾದ್ರವಿದುಗ್ಧೇನಚತ್ರಿಧಾ || ೪ ||

ಧಾತುಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯ ಶೋಧನ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಬಂಗಾರ, ಬೆಳ್ಳಿ, ಹಿತ್ತಾಳೆ, ತಾಮ್ರ, ಕಬ್ಬಿಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ತೆಳುವಾದ ತಗಡು ಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸಿ ಎಳ್ಳಿನಎಣ್ಣೆ, ಮಜ್ಜೆಗೆ, ಅನ್ನದ ಹುಳಿ ನೀರು, ಗೋಮೂತ್ರ, ಹುರುಳಿಯಕಟ್ಟು, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಮೂರು ಮೂರು ಬಾರಿ ಹಾಕಬೇಕು, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಾರಿಯೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಯಿಸುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಮಾಡುತ್ತ ಬಂದರೆ ಈ ಲೋಹಗಳು ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ. ಸೀಸ, ತವರ ಈ ಎರಡನ್ನೂ ಕಾಯಿಸಿ ಕರಗಿಸಿ ಮೂರು ಮೂರು ಸಾರಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎಣ್ಣೆ ಮೊದಲಾದ ದ್ರವದ್ರವ್ಯಗಳಿಗೆ ಸುರಿಯುವುದು, ಅಲ್ಲದೆ ಕರಗಿಸಿ ಯಕ್ಕದ ಹಾಲಿಗೂ ಮೂರು ಸಾರಿ ಸುರಿಯುವುದು, ಈ ರೀತಿ ಸುರಿಯುವ ಕ್ರಮ ಪೂರೈಸಿದರೆ ಈ ಎರಡು ಲೋಹಗಳೂ ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ.

ಸ್ವರ್ಣಾಚ್ಚದ್ವಿಗುಣಂಸೂತಮನ್ವೇನಸಹಮರ್ದಯೇತ್ ||

ತದ್ಗೋಲಕಸಮಂಗಂಧಂನಿದಧ್ಯಾದಧರೋತ್ತರಂ || ೫ ||

ಗೋಲಕಂಚತತೋರುಂಧ್ಯಾಚ್ಛರಾವದ್ಯಥಸಂಪುಟೇ ||

ತ್ರಿಂಶದ್ವನೋಪಲೈರ್ದದ್ಯಾತ್ಪಟಾನ್ಯೇವಂಚತುರ್ದಶ || ೬ ||

ನಿರುತ್ಥಂಜಾಯತೇಭಸ್ಕುಗಂಧೋದೇಯಃ ಪುನಃ ಪುನಃ ||

ಇನ್ನು ಸುವರ್ಣವಾರಣ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಶುದ್ಧವಾದ ಬಂಗಾರವನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ರವೆಗಳಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಬಂಗಾರವ ಎರಡರಷ್ಟು ಶುದ್ಧವಾದ ರಸವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹುಳಿಯನ್ನು ಅಂದರೆ ನಿಂಬೆ, ಹೇರಳೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಹುಳಿಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅರೆದು ಗೋಲಿಮಾಡಬೇಕು, ಆ ಗೋಲಿಯ ತೂಕದಷ್ಟೇ ಶುದ್ಧವಾದ ಗಂಧಕವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಒಂದು ಶ್ರಾವೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ತಳಕ್ಕೆ ಹಾಕಿ ಅವರ ಮೇಲೆ ಆ ಗೋಲಿಯನ್ನಿರಿಸಿ ಮೇಲೆ ಉಳಿದ ಅರ್ಧ ಗಂಧಕವನ್ನು ಹಾಕಿ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ರಾವೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಸಂದುಬಿಡದಂತೆ ಚೀಲಮಾಡಿ ಮೂವತ್ತು ಕಾಡುಬೆರಣಿಯನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಮೇಲೆ ಸಹಾ ಇಟ್ಟು ಪುಟಹಾಕಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸಾರಿ ಪುಟವನ್ನು ಹಾಕತಕ್ಕದ್ದು. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಾರಿಯೂ ರಸ ಮತ್ತು ಬಂಗಾರಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಗೋಲಿಯನ್ನು ಹುಳಿಯೊಡನೆ ಅರೆದು ಹೊಸದಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕು, ಆದರೆ ರಸವನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕಾಗಿಲ್ಲ, ಗಂಧಕವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪ್ರತಿಸಾರಿಯೂ ಹೊಸಹೊಸವಾಗಿ ಹಾಕುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಕೆಲವರ ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಕೆಲವರು ಗೋಲಿಕಟ್ಟುವಾಗ್ಯೆ ಕೊಂಚ ಗಂಧಕವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಲೇ ಬೇಕೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಕಾಂಚನೇಗಾಲಿತೇನಾಗಂಷೋಡಶಾಂಶೇನನಿಷ್ಪಸೇತ್ || ೭ ||

ಚೂರ್ಣಯಿತ್ಯಾತಥಾನ್ಯೋನಘೃಷ್ವಾಪ್ಯಕ್ಯತ್ವಾಚಗೋಲಕಂ ||

ಗೋಲಕೇನಸಮಾಗಂಧಂದತ್ವಾಚೈವಾಧರೋತ್ತರಂ || ೮ ||

ಶರಾವಸಂಪುಟೇಧ್ಯತ್ವಾಪುಟೇತ್ತಿಂಶದ್ವನೋಪಲ್ಯೇಃ ||

ಏವಂಸಪ್ತಪುಟೈರ್ಹೇಮನಿರುತ್ಥಂಭಸ್ತಜಾಯತೇ || ೯ ||

ಶುದ್ಧವಾದ ಬಂಗಾರವನ್ನು ಕರಗಿಸಿ ಕರಗಿದ ಬಂಗಾರದಲ್ಲಿ ಬಂಗಾರದ ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದಂಶದಷ್ಟು ಸೀಸವನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡಿ ಸೇರಿಸಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಸೇರಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಎರಡನ್ನೂ ರವೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅನ್ಯವೆಂದರೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಹುಳಿ ರಸಮಾಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಮರ್ವನ ಮಾಡಿ ಉಂಡೆಯನ್ನು ಕಬ್ಬಿಬೇಕು, ಆ ಉಂಡೆಯನ್ನು ಶ್ರಾವೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಉಂಡೆಯಷ್ಟೇ ಗಂಧಕವನ್ನು ಕೆಳಗೂ ಮತ್ತು ಮೇಲೂ ಹಾಕಿ ಶ್ರಾವೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಚೀಲಮಾಡಿ ಮೂವತ್ತು ಕಾಡುಬೆರಣಿಯಿಂದ ಪುಟಹಾಕಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಏಳುಬಾರಿ ಮಾಡಿದರೆ ಬಂಗಾರವು ಶುದ್ಧವಾದ ಭಸ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಾಂಚನಾರರಸೈರ್ಘೃಷ್ವಾಪ್ಯಸಮಸೂತಕಗಂಧಯೋಃ ||

ಕಜ್ಜಲ್ಮಾಹೇಮಪತ್ರಾಣಿಶೇಷಯೇತ್ಸಮಸೂತ್ರಯಾ || ೧೦ ||

ಕಾಂಚನಃರತ್ನಚಕಲ್ಪೈಃಸೂರ್ಯಾಸಾಯುಗ್ಮಂಪ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್ ||

ಧೃತ್ವಾತತ್ಸಂಪುಟೇಗೋಲಂನ್ಮನ್ಮಾಸಂಪುಟೇಪಚೇತ್ || ೧೧ ||
 ನಿಧಾಯಸಂಧಿರೋಧಂಚಕ್ವತ್ವಾಸಂಶೋಷ್ಯಕೋಕಿಲೈಃ
 ವಹ್ನಿಂಖರತರಂಕುರ್ಯಾದೇವಂದದ್ವಾತ್ಪುಟತ್ರಯಂ || ೧೨ ||
 ನಿರುತ್ಥಂಜಾಯತೇಭಸ್ಮಸರ್ವಕಾರ್ಯೇಷುಯೋಜಯೇತ್ ||
 ಕಾಂಚನಾರಪ್ರಕಾರೇಣಲಾಂಗಲೀಹಂತಿಕಾಂಚನಂ || ೧೩ ||
 ಜ್ವಾಲಾಮುಖೀತಥಾಹನ್ಯಾತ್ಪಥಾಹಂತಿಮನಶ್ಶಿಲಾ ||

ಶುದ್ಧವಾದ ವಾದರಸ ಮತ್ತು ಶುದ್ಧವಾದ ಗಂಧಕ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಸಮ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಅರದು ಕಜ್ಜಲಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಆ ಕಜ್ಜಲಿಯನ್ನು ಕಂಚಿವಾಳದ ಪಟ್ಟಿಯ ರಸದಲ್ಲಿ ಅರದು ಅದರಿಂದ ಶುನ್ಮಮಾಡಿದ ಬಂಗಾರದ ತಗಡಿನ ಎರಡು ಭಾಗಕ್ಕೂ ಲೇಪಕೊಡಬೇಕು, ಲೇಪಿಸತಕ್ಕ ಕಜ್ಜಲಿಯು ಬಂಗಾರದಷ್ಟೇ ಇರಬೇಕು, ಕಂಚುವಾಳದ ತೊವೈಯನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ನಯವಾಗಿ ಅರದು ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಬಂಗಾರದ ತಗಡನ್ನು ಕೂರಿಸುವಂತಹ ಎರಡು ಮೂಸೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಒಣಗಿಸಿಕೊಂಡು ಆ ಮೂಸೆ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಈ ಬಂಗಾರದ ತಗಡನ್ನಿರಿಸಿ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಇದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಶ್ರಾವೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ರಾವೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಚೀಲ ಮಣ್ಣು ಮಾಡಿ ಒಣಗಿಸಬೇಕು. ಈ ರೀತಿ ಚನ್ನಾಗಿ ವಣಗಿದ ಮೇಲೆ ಕಾಡು ಬೆರಣಿಯನ್ನು ಪಟ್ಟಿ ಗಾಢಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಪುಟಿಹಾಕಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಮೂರು ಪುಟವನ್ನು ಪಾಕೋಣದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಯಾದ ಬಂಗಾರದ ಭಸ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ ಈ ಕಂಚುವಾಳದ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದಂತೆಯೇ ಲಾಂಗಲಿ ಎಂದರೆ ಕೋಳಿಕುಟುಕನ ಗೆದ್ದೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆಯನ್ನು ಸಹ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಸುವರ್ಣಭಸ್ಮ ಮಾಡಬಹುದು, ಮಣಿಶಿಲೆಯನ್ನೂ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಿ ಬಂಗಾರವನ್ನು ಮಾರಣಮಾಡಬಹುದು.

ಶಿಲಾಸಿಂದೂರಯೋಶ್ಣಾಣ್ಣಂಸಮಯೋರರ್ಕದಗ್ಧಕೃಃ || ೧೪ ||
 ಸಪ್ತೈವಭಾವನಾದದ್ವಾಚ್ಛೋಷಯೇಚ್ಚ ಪುನಃಪುನಃ ||
 ತತಸ್ತಗಾಲಿತೇಹೇಮ್ನಿಕಲ್ಯೋಮಂದೀಯತೇಸಮಃ || ೧೫ ||
 ಪುನರ್ಧಮೇದತಿತರಾಂಯಥಾಕಲ್ಯೋವಿಲೀಯತೇ ||
 ಏವಂವೇಲಾತ್ರಯಂದದ್ವಾತ್ಕಲ್ಕಂಹೇಮಮೃತಿರ್ಭವೇತ್ || ೧೬ ||

ಸುವರ್ಣಮಾರಣವನ್ನು ಪ್ರಕಾರಾಂತರದಿಂದ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಶುದ್ಧವಾದ ಮಣಿಶಿಲೆ, ಶುದ್ಧವಾದ ರಸಸಿಂದೂರ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಸಮಪರಿಮಾಣವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ಅವೆರಡನ್ನೂ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮುಳುಗುವಷ್ಟು ಯಕ್ಕದ ಹಾಲನ್ನು

ಅದರ ಮೇಲೆ ಸುರಿಯಬೇಕು, ಅದೆಲ್ಲಾ ಆರುವ ವರಿವಿಗೂ ಸುಮ್ಮನಿದ್ದು ಮತ್ತೆ ಯಕ್ಕದ ಹಾಲನ್ನು ಸುರಿಯಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಏಕು ಸಾರಿ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಂತರ ಆ ಮಿಶ್ರಣವನ್ನು ಯಕ್ಕದ ಹಾಲಿನಿಂದಲೇ ಅರೆದು ಕಲ್ಕಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಶುದ್ಧವಾದ ಬಂಗಾರವನ್ನು ಕರಗಿಸಿ ಕರಗಿದ ಬಂಗಾರದಲ್ಲಿ ಈ ಕಲ್ಕ ಬಂಗಾರದಷ್ಟನ್ನೇ ಬೆರೆಸಬೇಕು, ಬೆರೆಸಿ ಊದುತ್ತಲೇ ಬಂದರೆ ಕಲ್ಕವು ಅದರೊಡನೆ ಸೇರಿಹೋಗುತ್ತದೆ, ಮತ್ತೆ ಕಲ್ಕವನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಈ ರೀತಿ ಮೂರು ಭಾರಿ ಮಾಡಿದರೆ ಬಂಗಾರವು ಸತ್ತುಹೋಗಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಭಸ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಪಾರಾವತಮುಲ್ಯಲಿಂಪೇದಥನಾಕುಕ್ಯುಟೋದ್ಭವೈಃ ||

ಹೇಮಪತ್ರಾಣಿತೇಷಾಂಚಪ್ರದದ್ಯಾದಂತರಾಂತರಂ || ೧೭ ||

ಗಂಧಚೂರ್ಣಂಸಮಂಧ್ರತ್ವಾರರಾವಯುಗಸಂಪುಟೇ ||

ಪ್ರದದ್ಯಾತ್ಯುಕ್ಯುಟಪುಟಂಪಂಚಭಿರ್ಗೋಮಯೋವಲೈಃ || ೧೮ ||

ಏವಂನವಪುಟಾನ್ದದ್ಯಾದ್ವರನಂಚಸುಹಾಪುಟಂ ||

ತ್ರಿಂಶತ್ಸಂಖ್ಯಾಪಲ್ಯದೇಯಂಜಾಯತೇಹೇಮಭಸ್ಮಕಂ || ೧೯ ||

ಸುವರ್ಣಂಚಭವೇತ್ ಸ್ವಾಯತಿಕ್ತಸ್ತಿಸ್ಥಂಹಿಮಂಗುರು ||

ಬುದ್ಧಿವಿದ್ಯಾಸ್ತ್ರೂತಿಕರಂಏಷಹಾರಸಾಯನಂ || ೨೦ ||

ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಬಂಗಾರದಿಂದ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಮಾಡುವ ಮನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ - ಸುರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿಯ ವಾಯುವಿನೆ, ಕೋಳಿಯ ವಾಯುವಿನೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧವಾದ ಬಂಗಾರದ ತಗಡಿನ ಎರಡು ಕದೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಲೇಪ ಕೊಡಬೇಕು, ಶುದ್ಧವಾದ ಗಂಧಕವನ್ನು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಳ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಕೊಂಚ ದೂಕಿ ಅದರ ಮೇಲೆ, ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ತಗಡನ್ನಿರಿಸಿ ಮೇಲೆಯೂ ಗಂಧಕದ ದುಡಿಯನ್ನು ದೂಕಬೇಕು, ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ರಾವೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚಿಲಮಣ್ಣು ಮಾಡಿ ಐದು ಬೆರಗಿನಲ್ಲಿ ಕುಕ್ಕುಟಪುಟವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು, ವ್ರತಿಸಾರಿಯೂ ಬಂಗಾರದ ತೂಕದಷ್ಟೇ ಗಂಧಕದ ಹುಡಿಯನ್ನು ದೂಕಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಒಂಬತ್ತು ಸಾರಿ ಪುಟಕೊಟ್ಟು ಹತ್ತನೆಯ ಸಾರಿ ಗಜಪುಟವನ್ನು ದೂಕಬೇಕು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ ಬಂಗಾರವು ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ ಭಸ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಂಗಾರದ ಭಸ್ಮದ ಗುಣಗಳು—ಇದು ಮಧುರ ಮತ್ತು ಕಹಿರುಚಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ಜಿಪ್ಪು, ಶೀತವಿರ್ಯ, ಗುರುಗುಣವುಳ್ಳದ್ದು, ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ, ವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಜ್ಞಾಪಕಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡುತ್ತದೆ, ವಿಷದೋಷಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ರಸಾಯನವೆಂದರೆ ವೃದ್ಧಾಪ್ಯ ಸಮ್ಮಂಧವಾದ ಆಶಕ್ತಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿವಾರಣೆಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಭಾಗ್ಯೈಕಂತಾಳಕಂನ್ಮದ್ಯಂಜಂಬ್ಜೇನಾನ್ಲೇನಕೇನಚಿತ್ ||

ತೇನಭಾಗತ್ರಯಂತಾರಪತ್ರಾಣಿಪರಿಲೇಪಯೇತ್ || ೨೧ ||

ಧೃತ್ವಾಮೂಷಾಪುಟೇಮಧ್ವಾಪುಟೇತ್ತಿಂಶದ್ವನೋಪಲೈಃ ||

ಸಮುದ್ಧೃತ್ಯಪುನಸ್ತಾಲಂದತ್ವಾರುದ್ಧ್ವಾಪುಟೇಪಚೇತ್ || ೨೨ ||

ಏವಂಚತುರ್ದಶಪುಟೈಸ್ತಾರಂಭಸ್ಮಪ್ರಜಾಯತೇ ||

ಸುವರ್ಣಭಸ್ಮವನ್ನು ಹೇಳಿ ರಜತಭಸ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಬೆಳ್ಳಿಯನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ತೆಳುವಾದ ತಗಡಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಭಸ್ಮಮಾಡಬೇಕಾದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ತೂಕದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕುರಲ್ಲೊಂದು ಭಾಗ ಶುದ್ಧವಾದ ಅರಿದಳವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನಿಂಬೆಯ ಹುಳಿಯಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಅದನ್ನು ಬೆಳ್ಳಿಯ ತಗಡಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಲೇಪಮಾಡಬೇಕು, ಹೀಗೆ ಮಾಡಿ ಮೂನೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚಿ ಚೀಲಮಾಡಿ ಮೂವತ್ತು ಕಾಡುಬೆರಣಿಯಿಂದ ಪುಟಹಾಕಬೇಕು, ಮತ್ತೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಇದೇ ಕ್ರಮವನ್ನೇ ಮಾಡಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಮಾಡುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಪುಟ ಹಾಕುವಾಗ್ಯೆ ಬೆಳ್ಳಿಯು ಭಸ್ಮವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ

ಸ್ನೋಹೀಕ್ಷೀರೇಣಸಂಪಿಷ್ಠಂಮಾಕ್ಷಿಕಂತೇನಲೇಪಯೇತ್ || ೨೩ ||

ತಾಲಕಸ್ಮಪ್ರಕಾರೇಣತಾರಪತ್ರಾಣಿಬುದ್ಧಿಮಾನ್ ||

ಪುಟೇಚ್ಚತುರ್ದಶಪುಟೈಸ್ತಾರಂಭಸ್ಮಪ್ರಜಾಯತೇ || ೨೪ ||

ಬೆಳ್ಳಿಯುಭಸ್ಮ ಮಾಡತಕ್ಕ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಮಾಕ್ಷಿಕಧಾತುವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು ಕಳ್ಳಿಯ ಹಾಲಿನಿಂದ ಅರಮು ಶುದ್ಧವಾದ ಬೆಳ್ಳಿಯ ತಗಡಿಗೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಲೇಪಹಾಕಿ, ಅರಿದಳವನ್ನು ಲೇಪಹಾಕಿ ಮಾಡುವಂತೆಯೇ ಮಾಡಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸಾರಿ ಪುಟಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ಭಸ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅರ್ಕಕ್ಷೀರೇಣಸಂಪಿಷ್ಠೋಗಂಧಕಸ್ತೇನಲೇಪಯೇತ್ ||

ಸಮಾನಾರಸ್ಯಪತ್ರಾಣಿಶುದ್ಧಾನ್ಯಮ್ಲದ್ರವೈರ್ಮುಹಃ || ೨೫ ||

ತತೋಮೂಷಾಪುಟೇಧೃತ್ವಾಪುಟೇದ್ಗಜಪುಟೇನಚ ||

ಏವಂಪುಟದ್ವಯೈಃಪ್ರವಚಸ್ತಾರಂಭವತಿದ್ಧೃತಂ || ೨೬ ||

ಆರಸತ್ತ್ವಾಂಸ್ಯಮಸ್ಯೇವಂಭಸ್ಮತಾಂಯಾತಿನಿಶ್ಚಿತಂ ||

ಹಿತ್ತಾಲಿಂಬಭಸ್ಮ ಮಾಡುವ ವಿಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ತೆಳುವಾದ ತಗಡುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಹುಳಿರಸಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ನಿಂಬೆಯ ಹುಳಿ ನೋದಲಾದವುಗಳಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿ ಅದರಷ್ಟೇ ತೂಕ ಗಂಧಕವನ್ನು

ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಯಕ್ಕದ ಹಾಲಿನಿಂದರಸು ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ತಗಡಿನ ಉಭಯ ಭಾಗ ಗಳಿಗೂ ಲೇಪನಮಾಡಿ ಮೂಸೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಮುಚ್ಚಿ ಸೀಲುಮಾಡಿ ಗಜಪುಟದಲ್ಲಿ ಪಕ್ವಮಾಡಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಎರಡು ಪುಟ ಕೊಡುವಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ಹಿತ್ತಾಳೆಯು ಬೊಕ್ಕ ಭಸ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ, ಇದರಂತೆ ಕಂಚನ್ನು ಕೂಡಾ ಎರಡೇ ಪುಟದಲ್ಲಿ ಇದೇ ವಿಧಾನದಿಂದ ಭಸ್ಮಮಾಡಿ ಬಿಡಹುದು.

ಅರ್ಕಕ್ಷೀರನದಾಜಂಸ್ಯಾತ್ ಕ್ಷೀರನಿರ್ಗುಂಡಿಕಾತಥಾ || ೨೭ ||

ತಾಮ್ರರೀತಿಧ್ವನಿನಭೇಸಮಗಂಧಕಯೋಗತಃ

ತಾಮ್ರ, ಹಿತ್ತಾಳೆ, ಕಂಚು ಇವುಗಳನ್ನು ಮಾರಣಮಾಪುವುದಕ್ಕೆ ಯಕ್ಕದ ಹಾಲಿನಂತೆ ಗಂಧಕವನ್ನು ಅಡಿನಹಾಲು, ಲಕ್ಕಿಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ ಇವುಗಳಿಂದ ಅರದು ಲೇಪನಮಾಡಿದರೂ ಆಗಬಹುದು.

ಸೂಕ್ಷ್ಮಾನಿತಾಮ್ರಪತ್ರಾಣಿ ಕೃತ್ವಾ ಸಂಸ್ಪೃದಯೇದ್ವಿಧಃ || ೨೮ ||

ವಾಸರತ್ರಯಮುಲ್ಲೇನ ತತಃ ಖಲ್ವೇನಿನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ ||

ಪಾದಾಂಶಂ ಸೂತಕಂ ದತ್ವಾಯಾ ಮಮುಲ್ಲೇನ ಮರ್ದಯೇತ್ || ೨೯ ||

ತತಃ ಪತ್ರಾಣಿ ಲೇಪಯೇದ್ವಿಗುಣೇನ ಚ ||

ಗಂಧಕೇನಾ ಮುಲ್ಲಾಘ್ನೇನ ತಸ್ಯ ಕುರಾಚ್ಚ ಗೋಳಕಂ || ೩೦ ||

ತತಃ ಪಿಷ್ಠಾಚ್ಚ ಚಮೀನಾ ಕ್ಷೀಂಚಾಂಗೆಣಿಂ ಪುನರ್ನವಾಂ ||

ತತ್ಕಲ್ಪೇನ ಬಹಿರ್ಗೋಲಂ ಲೇಪಯೇದಂ ಸುಲೋನ್ಮಿತಂ || ೩೧ ||

ಧೃತ್ವಾ ತದ್ಗೋಲಕಂ ಭಾಂಡೇ ಶರಾಪೇಣ ಚ ಸೋಧಯೇತ್ ||

ಮಾಲುಕಾಭಿಃ ಪ್ರಪೂರ್ಯಾಥ ವಿಭೂತಿಲವಣಾಂಬುಭಿಃ || ೩೨ ||

ದತ್ವಾ ಭಾಂಡಮುಖೇ ಮುದ್ರಾಂತತಶ್ಚ ಲ್ಲಾಂನಿದುಬಯೇತ್ ||

ಕ್ರಮವ್ಯದ್ಭಾಗ್ವಿನಾ ಸಸ್ಯಾಗ್ರಾ ವದ್ಯಾಮಚತುಷ್ಟಯಂ || ೩೩ ||

ಸ್ವಾಂಗಶೀತಲಮುದ್ಧೃತ್ಯ ಮರ್ದಯೇತ್ ಸ್ನೋರಣದ್ರವೈಃ ||

ದಿನೈಕಂ ಗೋಲಕಂ ಕುರಾ ದರ್ಧಗಂಧೇನ ಲೇಪಯೇತ್ || ೩೪ ||

ಸಘೃತೇನ ತತೋಮೂಷಾಂ ಪುಟೇ ಗಜಪುಟೇ ಪಚೇತ್ ||

ಸ್ವಾಂಗಶೀತಂ ಸಮುದ್ಧೃತ್ಯ ನೃತಂ ತಾಮ್ರಂ ಶುಭಂ ಭವೇತ್ || ೩೫ ||

ವಾಂತಿಂಭ್ರಾಂತಿಂ ಕ್ಲಮಂ ಮೂರ್ಛಾಂ ನ ಕರೋತಿ ಕದಾಚನ ||

ತಾಮ್ರಭಸ್ಮ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಸುಧ್ಧೆಗಾದ ತಾಮ್ರ ವನ್ನು ಬಹಳ ತೆಸುವಾದ ರಗಸುಗಳಾಗಿ ಮಾಡಿ ಮೂರು ದಿವಸಗಳು ಯಾವುದಾದರೂ ಹುಳಿಯಾದ ದ್ರವದಲ್ಲಿ ತೂಗಟ್ಟಿ ದೋಲಾಯಂತ್ರಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪಕ್ವ

ಮಾಡಬೇಕು, ಮೂರು ದಿವಸವಾದ ಮೇಲೆ ಅದೊಂದು ನನ್ನ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕಲಬತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ತಾಮ್ರದ ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗ ಶುದ್ಧವಾದ ರಸವನ್ನೂ ಹಾಕಿ ನಿಂಬೀ ಹುಳಿಯಂತಹ ಹುಳಿರಸದೊಡನೆ ಒಂದು ಯಾಮ ಸರ್ಯಂತೆ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆಯಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಅರದು ನಂತರ ಆ ತಾಮ್ರದ ತಗಡುಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅದರ ತೂಕದ ಎರಡರಷ್ಟು ಗಂಧಕವನ್ನು ಹುಳಿರಸದಲ್ಲಿ ಅರದು ತಾಮ್ರದ ತಗಡಿಗೆ ಎರಡು ಕಡೆಯೂ ಲೇಪಹಾಕಬೇಕು, ನಂತರ ಆ ತಾಮ್ರದ ತಗಡನ್ನು ಉಂಡೆಯಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು, ನಂತರ ಹೊಸಗೊನ್ನೆ ಸೊಪ್ಪನ್ನಾಗಲಿ ಪುಳ್ಳಂಬುರುಚೆಯಸೊಪ್ಪನ್ನಾಗಲಿ ಕೊಮ್ಮೆಯಸೊಪ್ಪನ್ನಾಗಲಿ ಇವು ಮೂರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿಯೇ ಆಗಲಿ ಅರದು ಆ ತಾಮ್ರದ ತಗಡಿನ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಂಗುಲ ದಪ್ಪವಾಗಿ ಮೆತ್ತಬೇಕು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಉಂಡೆಯನ್ನು ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಆ ಮಡಕೆಯನ್ನು ಮರಳಿನಿಂದ ತುಂಬಿಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಸರಿಯಾದ ಮುಚ್ಚಳವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಸಂದಿಲ್ಲದ ಹಾಗೆ ಬೂದಿ ಉಪ್ಪು ನೀರು ಇವುಗಳಿಂದ ಲೇಪ ಹಾಕಿ ವಲಯ ಮೇಲೆ ಏರಿಸಬೇಕು, ಉರಿಯನ್ನು ಹಾಕುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡಿದಾಗ್ಯೆ ಮೊದಲು ದೀಪಾಗ್ನಿಯಿಂದಲೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಧೃಡಾಗ್ನಿ ಗಾಢಾಗ್ನಿಗಳಿಂದಲೂ ನಾಲ್ಕು ಯಾಮ ವರ್ಯಂತರ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಉರಿಯನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು, ನಂತರ ಉರಿಯನ್ನು ತೆಗೆದು ತಣ್ಣಗಾಗುವವರಿವಿಗೂ ಹಾಗೆಯೇ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದು ನಂತರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಗಡ್ಡೆಯ ರಸದಿಂದ ಒಂದು ದಿವಸ ಅರದು ಉಂಡೆಯಾಗಿ ಮಾಡಿ ತಾಮ್ರದ ಅರ್ಧದಷ್ಟು ಗಂಧಕವನ್ನು ತುಪ್ಪದಿಂದ ಅರದು ಆ ತಾಮ್ರದ ಉಂಡೆಗೆ ಎರಡು ಭಾಗಕ್ಕೂ ಲೇಪಹಾಕಿ ಮೂಸೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಮೇಲೆ ಮೂಸೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಸೀಲಮಾಡಿ ಗಜಪುಟದಲ್ಲಿ ಪುಟಹಾಕಬೇಕು, ನಂತರ ಅದರ ಮೇಲೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ತಾಮ್ರವು ಪೂರ್ಣ ಸತ್ತ್ವೋಗಿ ಭಸ್ಮವಾಗಿರುತ್ತದೆ, ಪಾಂತಿ, ಭ್ರಾಂತಿ, ವೂರ್ಧ್ವ, ಆಯಾಸ ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ದೋಷಗಳೂ ಈ ಭಸ್ಮದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ತಾಂಬೂಲೀರಸಸಂಪಿಷ್ಟಶಿಲಾಲೇಪಾತ್ಪುನಃ || ೩೬ ||

ದ್ವಾತ್ರಿಂಶದ್ವಿಃಪುಟೈರ್ನಾಗೋನಿರುದ್ಧೋಯಾತಿಭಸ್ಮತಾಂ ||

ಸೀಸವಭಸ್ಮ ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯ ರಸದಲ್ಲಿ ಸೀಸದ ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಾಲು ಮಣಿಶಿಲೆಯನ್ನು ಅರದು ಸೀಸಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಿ ಪುಟಹಾಕುವುದು, ಈ ರೀತಿ ಮೂವತ್ತೆರಡು ಪುಟಗಳನ್ನು ಹಾಕಿದರೆ ಸೀಸವು ಶುದ್ಧವಾದ ಭಸ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಶ್ವತ್ಥ ಚಿಂಚಾತ್ವಕ್ಲ್ಯೂರ್ಣಂ ಚ ತುರ್ಧಾಂಶೇನ ನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ | ೩೭ ||

ಸ್ಯುತ್ಪಾತ್ರೇ ದ್ರಾವಿತೇ ನಾಗೇಲೋಹದರ್ವ್ಯಾಪ್ರಚಾಲಯೇತ್ ||

ಶುದ್ಧಂಲೋಹಭವಂಚೂರ್ಣಂಸಾತಾಳಗರುಡಿರಸೈಃ ||

ಮರ್ದಯಿತ್ಯಾಪುಟೇದ್ವಹ್ನಾದದ್ಯಾದೇವಂಪುಟತ್ರಯಂ || ೪೪ ||

ಪುಟತ್ರಯಂಕುನಾರ್ಯಾಚಕುಠಾರಕುಳುತ್ಥರಸೈಃ ||

ಪುಟಷಟ್ಕಿಂತಲೋದದ್ಯಾದೇವಂತೀಕ್ಷ್ಣಸ್ತುತಿರ್ಭವೇತ್ || ೪೫ ||

ಶುದ್ಧಮಾಡಿದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಪುಡಿಯನ್ನು ಸಾತಾಳಗರುಡನಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ರದು ಬಿಲ್ಲೆಗಳಾಗಿ ಮಾಡಿ ಶ್ರವೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಗಜಪುಟಕೊಡಬೇಕು, ಈ ಕ್ರಮದಿಂದ ಮೂರು ಪುಟಕೊಟ್ಟು ನಂತರ ಲೋಕಸರದ ರಸದಲ್ಲಿ ಅರದು ಬಿಲ್ಲೆಮಾಡಿ ಮೂರು ಪುಟಕೊಡಬೇಕು, ಕೊಡಸದಚಕ್ಕೆಯ ರಸದಲ್ಲಿ ಆರು ಪುಟಕೊಡಬೇಕು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹನ್ನೆರಡು ಪುಟಕೊಟ್ಟು ಪೂರೈಸಿದರೆ ಕಬ್ಬಿಣವು ಭಸ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ, ಈ ಕಬ್ಬಿಣವು ಹದಿನೆಂಟು ತರವಾಗಿರುತ್ತದೆಂದು ನಾಗಾರ್ಜುನನೆಂಬ ಸಿದ್ಧನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಕೆಲವರು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಓಷಧೀವಯುಕ್ತವಾದ ಲೋಹವು ಎಂಟೇ ವಿಧವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ, “ಕಿಟ್ಟಿದ್ದನ್ನಶಗುಣಂಮುಂಡಂಮುಂಡಾತ್ತೀಕ್ಷ್ಣಂಶಕೋನ್ಮಿತಂ || ತೀಕ್ಷ್ಣಸ್ವಗುಣಂಕಾಂತಂಭಕ್ಷಣಾತ್ಕುತೇಗುಣಂ ||” ಎಂಬದಾಗಿ ಲೋಹಗಳ ನಡುವೆ ಕಾಂತವೆಂದರೆ ಸೂಜಿ - ಲ್ಲ ಎಂದು ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಲೋಹವು ಔಷಧಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸೇವಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅತ್ಯುತ್ತಮವೆಂದು ಸಿದ್ಧರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಕ್ಷೀಪೇದ್ವಾದಶಮಾಂಶೇನದರದಂತೀಕ್ಷ್ಣಚೂರ್ಣತಃ ||

ಮರ್ದಯೇತ್ಕನೈಕಾದ್ರಾವ್ಯಯೋಮುಗ್ಧಂಕುಂತತಃಪುಟೇತ್ || ೪೬ ||

ಏವಂಸಪ್ತಪುಟೈರ್ಮೃತ್ಯುಂಲೋಹಚೂರ್ಣಮವಾಪ್ನುಯಾತ್ ||

ರಸೈಃಕುಠಾರಚ್ಛಿನ್ನಾಯಾಃಸಾತಾಳಗರುಡಿರಸೈಃ || ೪೭ ||

ಸ್ತುಸ್ಮೇನಚಾರ್ಕದುಗ್ಧೇನತೀಕ್ಷ್ಣಸ್ತುಪಂಪುತಿರ್ಭವೇತ್ ||

ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧದಿಂದ ಲೋಹಭಸ್ಮಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ—ಕಬ್ಬಿಣದ ಪುಡಿಯ ಹತ್ತರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಂಶ ಇಂಗಲೀಕವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಲೋಕಸರದ ರಸದಿಂದ ಎರಡು ರೂಪವ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರದು ಬಿಲ್ಲೆಮಾಡಿ ಗಜಪುಟ ಕೊಡುವುದು, ಈ ರೀತಿ ಏಳುವಾರ್ತಿಮಾಡಿದರೆ ಲೋಹಚೂರ್ಣವು ಸತ್ತುಹೋಗಿ ಭಸ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ, ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇಂಗಲೀಕವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕೊಡಸದ ತೊಪ್ಪೆಯ ರಸ, ಸಾತಾಳಗರುಡನ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಪೊಲೆಹಾಲು, ಯಕ್ಕದ ಹಾಲು ಇವುಗಳಿಂದ ಅರದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಏಳು ಪುಟಕೊಟ್ಟರೂ ಲೋಹ ಚೂರ್ಣವು ಸತ್ತುಹೋಗಿ ಭಸ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೂತಕಾದ್ವಿಗುಣಂ ಗಂಧಂ ದತ್ವಾ ಕುರ್ಯಾಚ್ಚ ಕಜ್ಜಲೀಂ || ೪೮ ||
 ದ್ವಯೋಸ್ತು ನುಂಲೋಹಚೂರ್ಣಂ ನುರ್ದಯೇತ್ಯನ್ಯ ಕಾದ್ರವೈಃ ||
 ಯಾನುಯುಗ್ಮಂತತಃ ಪಿಂಡಂ ಕೃತ್ವಾ ತಾಮ್ರಸ್ಯ ಪಾತ್ರಕೇ || ೪೯ ||
 ಘರ್ನೇಧೃತ್ವಾ ಋಬೂಕಸ್ಯ ಪತ್ಯೈರಾಚ್ಛಾದಯೇದ್ಬಧಃ ||
 ಯಾನೂರ್ಧೇ ನೋಷ್ಣ ತಾಂಭೂಯಾದ್ಧಾನ್ಯರಾಶೌನ್ಯಸೇತ್ತತಃ || ೫೦ ||

ದತ್ತೋಪರಿಶರಾವಂತು ತ್ರಿದಿನಾಂತೇ ಸಮುದ್ಧರೇತ್ ||
 ಪಿಷ್ಪಾಚಗಾಲಯೇದ್ವಸ್ತ್ರಾದೇವಂ ವಾರಿತರಂಭವೇತ್ || ೫೧ ||
 ಏವಂ ಸರ್ವಾಣಿ ಲೋಹಾಣಿ ಸ್ವರ್ಣಾದೀನ್ಯ ಪಿಮೂರಯೇತ್ ||
 ಶಿಲಾಗಂಧಾರ್ಕದುಗ್ಧಾಕ್ತಾಸ್ವರ್ಣಾದ್ಯಾಸ್ತನ್ಯಧಾತವಃ || ೫೨ ||
 ಮ್ರಿಯಂತೇದ್ವಾದಶಪುಟ್ಟಿಸ್ತತ್ಯಂಗುರುನಚೋಯಥಾ ||

ಪಾದರಸದ ಜೊತೆಗೆ ಎರಡರಷ್ಟು ಗಂಧಕವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅರದು ಕಜ್ಜಲಿ
 ಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಲೋಹಚೂರ್ಣ ಮತ್ತು ಈ ಕಜ್ಜಲಿ ಎರಡನ್ನೂ
 ಸಮವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಲೋಳಿಸರದ ರಸದಲ್ಲಿ ಎರಡು ರೂವಾ ಅರದು ಒಂದು ಉಂಡೆ
 ಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು, ಈ ಉಂಡೆಯನ್ನು ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಹರಳಿಲಿ
 ಯನ್ನು ಅವರ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚಬೇಕು, ಅರ್ಧ ರೂವಾ ಹಾಗೆಯೇ ಬಿಸಲಲ್ಲಿ
 ಬಿಟ್ಟಿದ್ದು ನಂತರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅವರ ಮೇಲೆ ಶ್ರಾವೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಧಾನ್ಯದ
 ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹೂಳಿ ಮೂರು ದಿನವ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದು ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದು ಚನ್ನಾಗಿ ಅರದು
 ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಲೋಹವು ಸೇವನಯೋಗ್ಯವಾಗಿ ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ತೇಲು
 ತ್ತದೆ, ಇದೇ ರೀತಿಯಿಂದ ಭಂಗಾರ ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತ ಲೋಹಗಳನ್ನೂ
 ಮಾರಣಮಾಡಬಹುದು ಮಣಿಶಿಲೆ, ಗಂಧಕ, ಯಕ್ಷದ ಹಾಲು, ಇವುಗಳನ್ನು
 ಅರದು ಲೇವಹಾಕಿ ಹನ್ನೆರಡು ಪುಟಹಾಕೋಣದಿಂದ ಬಂಗಾರ ಮೊದಲಾದ
 ಸಮಸ್ತ ಧಾತುಗಳೂ ಸತ್ತುಹೋಗುತ್ತವೆ, ಈ ವಿಷಯವನ್ನು ಗುರುವಾಕ್ಯದಂತೆ
 ಸತ್ಯವೆಂದು ನಂಬಬಹುದು.

ಮಾಕ್ಷಿಕಂತುತ್ಥ ಕಾಭ್ರಾಚನೀಲಾಂಜನಶಿಲಾಲಕಾಃ || ೫೩ ||
 ರಸಕಶ್ಚೇತಿವಿಚ್ಛೇಯಾಂವತೇಸಪ್ರೋಪಧಾತವಃ ||

ಧಾತುಗಳ ಮಾರಣ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಿ ಉಪಧಾತು ಮಾರಣ ಪ್ರಕರಣ
 ವನ್ನಾರಂಭಿಸುತ್ತಾನೆ—ಮಾಕ್ಷಿಕ, ತುತ್ಥ, ಅಭ್ರಕ, ನೀಲಾಂಜನ, ಮಣಿಶಿಲೆ,
 ತಾಳಕ, ರಸಕ, ಇವು ಏಳಕ್ಕೂ ಉಪಧಾತುಗಳೆಂದು ಹೆಸರು ಮಾಕ್ಷಿಕವೆಂದರೆ
 ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಗ್ಗಲ್ಲು, ಇದರಲ್ಲಿ ಮೈತುಂಬ ಬಂಗಾರದ ಗೆರೆಗಳಿರುತ್ತವೆ,

ಬ್ರಾಹ್ಮಣರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ದೇವರ ಪೂಜೆಯ ನೆಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಕಲ್ಲನ್ನಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಅಂಬಿಕಾ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿರುತ್ತಾರೆ, ತುಫ್ಫವು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೊತ್ತಿರುತ್ತದೆ, ಅಭ್ರಕವೆಂದರೆ ಕಾಗೆಯ ಬಂಗಾರ, ನಿಲಾಂಜನನೆಂದರೆ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಲ್ಲು, ಕುಟ್ಟಿಸುಮಾರ್ ಎಂಬ ಕಣ್ಣಿನ ಕಪ್ಪನ್ನು ಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮಣಿಶಿಲೆ ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಗುತ್ತದೆ, ಕಜ್ಜಿಯ ಔಷಧಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಾರೆ. ಅರಿದಳ ಗೂಪತಿ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಭಾಗವತರ ಆಟದಲ್ಲಿ ಮುಖಕ್ಕೆ ಬಳಿದು ಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಸಹ ತರುತ್ತಾರೆ. ರಸಕವೆಂದರೆ ಕಪರಿ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ, ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ, ಪಿಂಗಾಣಿಯ ಬಿಳಿನಾತ್ರೆಯ ವಡಕಿನ ಹಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ಮಾಕ್ಷಿಕಸ್ಯತ್ರಯೋಭಾಗಾಭಾಗೈಕಂಸೈಂಧವಸ್ಯಚ || ೫೪ ||

ಮಾತುಲುಂಗದ್ರವೈರ್ವಾ ಧಜಂಬೀರೋತ್ಪದ್ರವೈಃಪಚೇತ್ ||

ಚಾಲಯೇಲ್ಲೋಹಜೇಷಾತ್ರೇಯಾನತ್ಯಾತ್ರಂತುಲೋಹಿತಂ || ೫೫ ||

ಭವೇತ್ತತಸ್ತುಸಂರುದ್ಧಿಸ್ಪರ್ಣಮಾಕ್ಷಿಕಮೃಚ್ಛತಿ ||

ಕುಳುತ್ಪಸ್ಯಕಷಾಯೇಣಘ್ನಾಷ್ಟೈಲೇನಮಪುಟೇತ್ || ೫೬ ||

ತಕ್ರೇಣನಾಜಮೂತ್ರೇಣಮ್ರಿಯತೇಸ್ಪರ್ಣಮಾಕ್ಷಿಕಂ ||

ಕರ್ಕೋಟೀನೇಷಶೃಂಗ್ಯತ್ಫ್ರದ್ರವೈರ್ವಂಬೀರಜೈರ್ದಿನಂ || ೫೭ ||

ಭಾವಯೇದಾತಪೇತೀವ್ರೇನಿಮಲಾಶುದ್ಧ್ಯತಿದ್ಧೃವಂ ||

ಮಾಕ್ಷಿಕಧಾತುವು ಸ್ಪರ್ಣಮಾಕ್ಷಿಕ, ತಾಮ್ರಮಾಕ್ಷಿಕ ಎಂಬುದಾಗಿ ಎರಡು ವಿಧ, ಸ್ಪರ್ಣಮಾಕ್ಷಿಕ ಮೂರು ಭಾಗ, ಒಂದು ಭಾಗ ಸೈಂಧವಲವಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದೆ ಕಬ್ಬಿಣದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಅದಕ್ಕೆ ಮಾಸಳದ ಹಣ್ಣಿನ ರಸವನ್ನಾಗಲಿ ನಿಂಬೆಯ ಹಣ್ಣಿನ ರಸವನ್ನಾಗಲಿ ಸುರಿದು ಒಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಉರಿಸುತ್ತ ನಾಟಿನಿಂದ ಕೆಡಕಬೇಕು, ಪಾತ್ರೆಯು ರಕ್ತವರ್ಣವಾಗುವ ವರಿವಿಗೂ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿರಬೇಕು, ಅಷ್ಟಾದ ಮೇಲೆ ಮಾಕ್ಷಿಕಧಾತುವು ಶುದ್ಧವಾಯಿತೆಂದು ತಾಪ್ತರ್ಯ, ಶುದ್ಧವಾದ ಮಾಕ್ಷಿಕಧಾತುವನ್ನು ಹುರಳಿಯಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಯಾಗಲಿ ಎಳ್ಳಿನೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ, ಮಜ್ಜೆಗೆ ಅಡಿನಮೂತ್ರ ಇವುಗಳಿಂದಲಾಗಲಿ ಅರದು, ಪುಟಹಾಕಿದರೆ ಸ್ಪರ್ಣಮಾಕ್ಷಿಕಧಾತುವು ಸತ್ತು ಬೂದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ತಾಮ್ರಮಾಕ್ಷಿಕವೆಂಬುವುದು ಕರ್ಕೋಟಿ ಎಂದರೆ ಕೊಸಾಣೀಕಾಯಿನ ರಸದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಕರ್ಕಾಟಕಶೃಂಗಿ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆಯ ರಸದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಒಂದು ದಿನ ನಿಂಬೆ ಹಣ್ಣಿನ ರಸದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಅರದು ಬಿಸಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ ಭಾವನೆ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಶುದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ವಿಷ್ಣುರೂಪಾರ್ಥಮೇತ್ಯುತ್ಥಂನಾರ್ಜಾರಕಕಪೋತಯೋಃ || ೫೮ ||
 ದಶಾಂಶಂಟಂಕಣಂದತ್ವಾಪಚೇನ್ಮೃದುಪುಟೇನತು ||
 ಪುಟಿಂದಧ್ವಾಪುಟಂಕ್ವಾ ದ್ವೈರ್ದೇಯಂತುತ್ಥವಿಶುದ್ಧಯೇ || ೫೯ ||

ತುತ್ಥದ ಜೊತೆಗೆ ಬೆಕ್ಕಿನ ಅಧವಾ ವಾರಿವಾಳದಹಕ್ಕಿಯ ಮಲವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ
 ತುತ್ಥದ ಹತ್ತನೆಯ ಒಂದು ವಾಲು ಬಿಳಿಗಾಸವನ್ನು ಸಹಾ ಸೇರಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ
 ಅರದು ಮೃದ್ವನ್ನಿ ಯಿಂದ ಒಂದು ಪುಟಕೊಡಬೇಕು, ನಂತರ ಮೊಸರಿನಲ್ಲರದು
 ಪುಟಕೊಡಬೇಕು, ನಂತರದಲ್ಲಿ ಜನಿನಲ್ಲರದು ಪುಟಕೊಡಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ
 ಯಾಗಿ ಮೂರು ಪುಟವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ತುತ್ಥವು ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕೃಷ್ಣಾಭ್ರಕಂಧಮೇದ್ವಹ್ನಾತತಃಕ್ಷೀರೇವಿನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ ||
 ಭಿನ್ನಪತ್ರಂತುತತ್ಕೃತ್ವಾತಂಡುಲೀಯಾನ್ಸುಯೋದ್ರವ್ಯೈಃ || ೬೦ ||
 ಭಾವಯೇದಷ್ಟಯಾನಂತದೇವಂಶುದ್ಧೃತಿಚಾಭ್ರಕಂ ||

ಅಭ್ರಕವು ಎರಡು ವಿಧ—ಕೃಷ್ಣಾಭ್ರಕ, ಶ್ವೇತಾಭ್ರಕ ಎಂಬದಾಗಿ, ಕೃಷ್ಣಾ
 ಭ್ರಕವೇ ಔಷಧಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದದ್ದು, ಈ ಅಭ್ರಕವನ್ನು ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ
 ಕಾಯಿಸಿ ಹಾಲಿಗೆ ಹಾಕಬೇಕು, ನಂತರ ಅದರ ಹಾಳೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಕಿರಕಸಾಲೆ
 ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ ಯಾವುದಾದರೂ ಹುಳಿ ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಕಿ
 ಎಂಟು ಯಾಮ ಪರ್ಯಂತ ಭಾವನಕೊಡಬೇಕು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ
 ಅಭ್ರಕವು ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ

ಕೃತ್ವಾಧಾನ್ಯಾಭ್ರಕಂತತ್ಪ್ರಶೋಷಯಿತ್ವಾಧನುರ್ದಯೇತ್ || ೬೧ ||
 ಅರ್ಕಕ್ಷೀರೈರ್ದಿನಂಖಲ್ವೇಚಕ್ರಾಕಾರಂಚಕಾರಯೇತ್ ||
 ನೇಷ್ಟಯೇದರ್ಕಪತ್ರೆಶ್ಚಸಮ್ಯಗ್ಗಜಪುಟೇಪಚೇತ್ || ೬೨ ||
 ಪುನರ್ಮರ್ದ್ಯಂಪುನಃಸಾಚ್ಯಂಸಪ್ತನಾರಂಪ್ರಯತ್ನತಃ ||
 ತತೋವಟಿಜಟಾಕ್ವಾಥೈಸ್ತದ್ವದ್ವೇಯಂಪುಟತ್ರಯಂ || ೬೩ ||
 ಮ್ರಿಯತೇನಾತ್ರಸಂದೇಹಃಸರ್ವಯೋಗೇಷುಯೋಜಯೇತ್ ||
 ತುಲ್ಯಂಘ್ರತಂಮೃತಾಭ್ರೇಣಲೋಹಸಾತ್ರೇವಿಸಾಚಯೇತ್ || ೬೪ ||
 ಘ್ರತೇಜೀರ್ಣೇತದಭ್ರಂತುಸರ್ವಯೋಗೇಷುಯೋಜಯೇತ್ ||
 ನೃತಂತ್ವಭ್ರಂಹರೇನ್ಮತ್ಯಂಜರಾಪಲಿತನಾಶನಂ || ೬೫ ||
 ಅನುಪಾನೈಶ್ಚಸಂಯುಕ್ತಂತತ್ತದ್ರೋಗಹರಂಪರಂ ||

ಅಭ್ರಕಮಾರಣ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಅಭ್ರಕವನ್ನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪ್ರಕಾರದಿಂದ ಶುದ್ಧಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಂತರ ಧಾನ್ಯಾಭ್ರಕವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಧಾನ್ಯಾಭ್ರಕಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ—“ಬದ್ವಾಧಾನ್ಯ ಯುತೇವಪ್ರೇಮದರ್ಶೀತ್ ಕಾಂಜಿಶೈಸ್ಸಹ || ಆದಾಯಾಧೋಗತಂಶುದ್ಧಂಶುಷ್ಕಂ ಧಾನ್ಯಾಭ್ರಕಂಭವೇತ್ ||” ಎಂದರೆ ಅಭ್ರಕದ ರೇಕುಗಳನ್ನು ಭತ್ತದ ಕಾಳಿನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೃಢವಾದ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಕಾಂಜಿಕವೆಂಬ ಆನ್ನದ ಹುಳಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಕೈಯಿಂದ ಹಿಸುಕುತ್ತಬರಬೇಕು, ಹೀಗೆ ಮಾಡುವುದ ರಿಂದ ಭತ್ತದೊಡನೆ ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ ಅಭ್ರಕದ ರೇಕುಗಳು ಸಣ್ಣ ರವೆಯಾಗಿ ಆ ಹುಳಿ ನೀರಿಗೆ ಬಂದು ಸೇರುತ್ತದೆ, ನಂತರ ಆ ಹುಳಿನೀರಿನ ತಿಳಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚಲ್ಲಿ ತಳದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುವ ಅಭ್ರಕದ ರವೆಯನ್ನು ಒಣಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅದೇ ಧಾನ್ಯಾಭ್ರಕವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳು ತ್ತದೆ, ಈ ರೀತಿ ಧಾನ್ಯಾಭ್ರಕಮಾಡಿ ಒಣಗಿಸಿ ಆ ಹುಡಿಯನ್ನು ಕಲ್ಲುಪತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಯಕ್ಷದ ಹಾಲನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಒಂದು ದಿವಸ ಚನ್ನಾಗಿ ಆರದು ಚಕ್ರ ದಂತೆ ದುಂಡಾದ ಬಿಲ್ಲುಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು, ನಂತರ ಎಕ್ತದಲೆಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಿ ಗಜಪುಟದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಮಾಡಬೇಕು, ಈ ಕ್ರಮದಿಂದ ಎಳುಸಾರಿ ಅರೆದು ಎಳುಸಾರಿ ಪಕ್ಷಮಾಡಬೇಕು, ಇದಾದ ಮೇಲೆ ಆಲದ ಬೇರಿನ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿರದು ಮೂರು ಬಾರಿ ಪುಟಿಕೊಡಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಹತ್ತು ಪುಟಿ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಅಭ್ರಕವು ಸತ್ತು ಔಷಧಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾಗುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ, ಈ ರೀತಿ ಸತ್ತುಹೋದ ಅಭ್ರಕವ ಸಮತೂಕ ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಬಾಣಲೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಬೆಂಕಿಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಹರಿಯುತ್ತಲಿರಬೇಕು, ಹಾಕಿದ ತುಪ್ಪವೆಲ್ಲವೂ ಆ ಅಭ್ರಕದಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣವಾಗುವ ವರಿವಿಗೂ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ ನಂತರ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಔಷಧವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು, ಈ ಅಭ್ರಕಭಸ್ಮದ ಗುಣಗಳು—ಈ ಅಭ್ರಕ ವನ್ನು ವಿಧಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಮುಪ್ಪನ್ನು ಮತ್ತು ಮುಪ್ಪಿನಿಂದ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಕೂದಲು ಬೆಳ್ಳಿಗಾಗೋಣವನ್ನೂ, ಅನುಪಾನಭೇದದಿಂದ ನಾನಾ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ನಿವಾರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಶುದ್ಧಂಧಾನ್ಯಾಭ್ರಕಂಮುಸ್ತಶುಂಠೀಷಡ್ಭಾಗಯೋಜಿತಂ || ೬೬ ||

ಮದರ್ಶಯೇತ್ಕಾಂಜಿಕೇನೈವದಿನಂಚಿತ್ರಕಚ್ಚಿರಸ್ಯಃ ||

ತತೋಗಜಪುಟಂದದ್ಧಾತ್ವಸ್ಮಾದುಧ್ವೃತ್ಯಮದರ್ಶಯೇತ್ || ೬೭ ||

ತ್ರಿಫಲಾವಾರಿಣಾತದ್ಧತ್ವುಟೇದೇವಂಪುಟ್ರಿಸ್ತ್ರಿಭಿಃ ||

ಬಲಾಗೋಮೂತ್ರಮುಸಲೀತುಲಸೀಸೂರಣದ್ರವೈಃ || ೬೮ ||

ಮುರ್ದಿತಂಪುಟಿತಂವಹ್ನಾತ್ರಿತ್ರಿನೇಲಂಪ್ರಜೇನ್ಮುತಿಂ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಶುದ್ಧವಾದ ಧಾನ್ಯಾಭ್ರಕದ ಅರಲೊಂದು ಪಾಲು ಭದ್ರಮುಸೇ, ಶುಂಠಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಂಚಿಕವೆಂಬ ಅನ್ನದ ಹುಳಿನೀರನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಒಂದು ದಿನನ ಅರೆಯಬೇಕು, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ರಸದಿಂದ ಒಂದು ದಿನನ ಅರೆಯಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಿ ಬಿಲ್ಲಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಗಜಪುಟಪಾಕಬೇಕು. ಅದರ ಮೇಲೆ ಪುನಃ ತ್ರಿಫಲಾಕಷಾಯದಿಂದ ಅರೆದು ಮೂರು ಪುಟಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು. ಪ್ರತಿವಾರಿಯೂ ಅರೆಯುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕು, ನಂತರ ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಡೆ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಗೋಮೂತ್ರ, ಹಂದಿಗೆಡ್ಡೆರಸ, ತುಲಸೀರಸ, ಚೂರ್ಣದಗೆಡ್ಡೆಯ ರಸ. ಈ ರಸಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮೂರು ಮೂರು ಸಾರಿ ಅರೆದು ಮೂರು ಮೂರು ಸಾರಿ ಪುಟಪಾಕದಲ್ಲಿ ಅಭ್ರಕವು ಸತ್ತು ಭಸ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧಾನ್ಯಾಭ್ರಕಸ್ಯ ಭಾಗ್ಯೈಕಂದ್ವಾಭಾಗಾಟಂಕಣಸ್ಯ ಚ || ೬೯ ||

ಸಿಷ್ಟಾತ್ವದಂಧಮೂಷಾಯಾಂರುಧ್ವಾತೀವ್ರಾಗ್ನಿನಾಪಚೇತ್ ||

ಸ್ವಭಾವಶೀತಲಂಚೂರ್ಣಂ ಸರ್ವಯೋಗೇಷುಯೋಜಯೇತ್ || ೭೦ ||

ಒಂದು ಭಾಗ ಧಾನ್ಯಾಭ್ರಕದ ಚೂರ್ಣ, ಎರಡು ಭಾಗ ಬಿಳಿಗಾರ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಅರದು ಮೂಸೆಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚಿ ಸೀಲುಮಾಡಿ ಗಾಢಾಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಪಕ್ವಮಾಡಬೇಕು, ನಂತರ ಸಾಂಪೀಡತಲವಾಗುವವರಿಗೂ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದು ತೆಗದುಕೊಂಡು ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಭ್ರಕಭಸ್ಮವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸುವ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು.

ನೀಲಾಂಜನಂಚೂರ್ಣಯಿತ್ಯಾಜಂಬೀರದ್ರವಭಾವಿತಂ ||

ದಿನೈಕಮಾತಪೇಶುದ್ಧಂಭವೇತ್ಕಾರ್ಯೇಷುಯೋಜಯೇತ್ || ೭೧ ||

ಏವಂಗೈರಿಕಕಾಸಿಕಟಂಕಣಾನಿವರಾಟಿಕಾ ||

ತಾರೀಶಂಖಂಚಕಂಕುಷ್ಯಂಶುದ್ಧಮಾಯಾತಿನಿಶ್ಚಿತಂ || ೭೨ ||

ನೀಲಾಂಜನ ರೋಧನ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ - ನೀಲಾಂಜನವನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ ನಂಬೆಯದಣ್ಣಿನ ರಸವನ್ನು ಒಂದು ದಿನನ ಭಾಸನೆ ಎತ್ತು ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ, ಸಮಸ್ಯ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದನ್ನು ನಿರ್ಭೀತಿಯಿಂದ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಗೃರಿಕ (ಕಾನಿಮ ಕಲ್ಲು), ಕಾಸೀಸ (ಅನ್ನಭೇದಿ) ಟಂಕಣ (ಬಿಳಿಗಾರ) ವರಾಟಕ (ಕನಕ) ತಾರೀ (ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸುಸುಪ್ಪದೇಶದ ಮಣ್ಣು) ಶಂಖ, ಕಂಕುಷ್ಯವೆಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉಪವಿಷ ಇವುಗಳು ಕೂಡ ಶುದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತವೆ.

ಪಚೇತ್ಕೃತಮಜಾಮೂತ್ರೈರ್ದೋಲಾಯಂತ್ರೇನುನಶ್ಶಿಲಾಂ ||
ಭಾವಯೇತ್ಸಪ್ತಧಾಸಿತ್ತೈರಜಾಯಾಶುದ್ಧಿಸ್ಪೃಚ್ಛತಿ || ೨೩ ||

ಮಣಿಶಿಲೆಯನ್ನು ತಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ತೂಗಗಟ್ಟಿ ಅದರತುಂಬಾ
ಆಡಿನ ಮೂತ್ರವನ್ನು ಸುರಿದು ಒಲೆಯ ಮೇಲಿರಿಸಿ ಮೂರು ದಿವಸ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನ
ವಾಗಿ ಉರಿಸಿ ವಸ್ತ್ರಮಾಡಿ ನಂತರ ಅಜಪಿತ್ತದಿಂದ ಏಳುಸಾರಿ ಭಾವನೆಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ
ಮಣಿಶಿಲೆಯು ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಾಲಕಂಕಣಶಃಕೃತ್ವಾಸಚೂರ್ಣಂಕಾಂಜಿಕೇಕ್ಷುಪೇತ್ ||
ದೋಲಾಯಂತ್ರೇಣಯಾಮೈಕಂತತಃಕೂಷ್ಮಾಂಡಜೈರ್ದ್ರವೈಃ || ೨೪ ||

ತಿಲತ್ರೈಲೇಪಚೇದ್ಯಾಮಂಯಾಮಂಚಿತ್ರಿಫಲಾಜಲೈಃ ||
ಏನಂಯಂತ್ರೇಚತುರ್ಯಾಮುಂಪಾಚ್ಯಂಶುದ್ಧ್ಯತೀತಾಲಕಂ || ೨೫ ||

ಅರಿದಳವನ್ನು ಸಣ್ಣ ಪುಡಿಮಾಡಿ ಅ ಪುಡಿಯನ್ನು ಹುಳಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕ
ಬೇಕು, ಅಂದರೆ ತಾಳಕವ ತುಣಕುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಒಂದು ಮಡಕೆ
ಯಲ್ಲಿ ಅನ್ನದ ಹುಳಿನೀರನ್ನು ಹಾಕಿ ಈ ಅರಿವೆಯ ಗಂಟನ್ನು ಅದರಲ್ಲಿ ತೂಗ
ಗಟ್ಟಿ ದೋಲಾಯಂತ್ರ ಕ್ರಮದಿಂದ ಒಂದು ಯಾಮ ಪಕ್ಷಮಾಡಬೇಕು, ನಂತರ
ಬೂದಿಗುಂಬಳಕಾಯಿನ ರಸದಲ್ಲಿ, ಎಳ್ಳಿನೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ, ತ್ರಿಫಲಾ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಈ
ರೀತಿ ಸ್ರೀಯೋಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೊಂದು ಯಾಮ ದೋಲಾಯಂತ್ರ ವಿಧಾನ
ದಿಂದ ಪಕ್ಷಮಾಡಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದ್ರವಗಳಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಯಾಮ
ಪಕ್ಷಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ತಾಳಕವು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಔಷಧೋಪಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ.

ನರಮೂತ್ರೈಶ್ಚ ಗೋಮೂತ್ರೈಸ್ಸಪ್ತಾಹಂರಸಕಂಪಚೇತ್ ||
ದೋಲಾಯಂತ್ರೇಣಶುದ್ಧಿಸ್ಸ್ಯತ್ತತಃಕಾರ್ಯೇಷುಯೋಜಯೇತ್ || ೨೬ ||

ರಸಕವೆಂಬ ಕಫರೀತುತ್ಥವನ್ನು ಒಂದು ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ತೂಗ
ಗಟ್ಟಿ ಮನುಷ್ಯಮೂತ್ರವನ್ನೂ ಗೋಮೂತ್ರವನ್ನೂ ಗಲಿ ಅ ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ
ಏಳು ದಿವಸ ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ಒಲೆಯನ್ನು ರಿಸಿ ದೋಲಾಯಂತ್ರ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ವಾಕ
ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಔಷಧಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದಾದಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಲಾಕ್ಷಾಂಮಿನಾಪಯಶ್ಚಗಂಟಂಕಣಂಮೃಗಶೃಂಗಕಂ ||
ಸಿಣ್ಯಾಕಂಸರ್ಷಪಾಶ್ರಿಗ್ನುಗುಂಜೋರ್ಣಾಗುಡಸೈಂಧವಾಃ || ೨೭ ||
ಯವಾಸ್ತಿಕ್ತಾಘೃತಂಕ್ಷೌದ್ರಂಯಥಾಲಾಭಂವಿಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||
ಏಭಿರ್ವಿಮಿಶ್ರಿತಾಸ್ಸ ವೇದಧಾತವೋಗಾಢವಹ್ನುನಾ || ೨೮ ||
ಮೂಷಾಧ್ಮಾತಾಃಪ್ರಜಾಯಂತೇನುಕ್ತಸತ್ವಾನಸಂಶಯಃ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಧಾರೂಪಧಾತುಗಳ ಸತ್ವವಾಚನ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಅರಗು, ಹೊನಗೊನೆನೊಪ್ಪು, ಆಡಿನಹಾಲು, ಬಿಳಿಗಾರ, ಶೃಂಗ, ಹಿಂಡಿ, ಸಾಸುವೆ, ನುಗ್ಗೆಯ ತೊಪ್ಪೆ, ಗುಲಗಂಜ, ಕುರಿಯಕುಂಬಟ, ಬೆಲ್ಲ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಯವೆ, ಕುಂಕರೋಹಿಣಿ, ತುಪ್ಪ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಬಹುದಾದಷ್ಟು ನೇರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಅವುಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಧಾತುಗಳ ನ್ನಾಗಲಿ ಉಪಧಾತುಗಳನ್ನಾಗಲಿ ನೇರಿಸಿ ಅಕ್ಕಸಾಲಿಗರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬಂಗಾರ ಬೆಳ್ಳಿಗಳನ್ನು ಕರಗಿಸಲು ಮಾಡಿಬಟ್ಟುಕೊಂಡಿರತಕ್ಕಂತಹ ವೊಸೆಗಳಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಮುಚ್ಚಿ ಸೀಲುಮಾಡಿ ಗಾಢಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಸುಕ್ಷಮಾದಿವಲ್ಲಿ ಸತ್ವವು ಅಡಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ, ಈ ಸತ್ವವಾಚನ ಕ್ರಮವನ್ನು ನೋಡಿ ಅಳಿದುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು.

ಕುಳುತ್ಥ ಕೋದ್ರವಕ್ಶಾಘೈರ್ದೋಲಾಯಂತ್ರೇಪಿಸಾಚಯೇತ್

|| ೭೯ ||

ವ್ಯಾಘ್ರೀಕಂದಗತಂವಜ್ರಂತ್ರಿದಿನಂತದ್ವಿರುದ್ಧೈತಿ ||

ತಪ್ತಂತಪ್ತಂತುತದ್ವಜ್ರಂಖರಮೂರ್ತ್ಯೇರ್ನಿಷೇಚಯೇತ್ || ೮೦ ||

ಪುನಸ್ತಪ್ತಂಪುನಸ್ಸೇಚ್ಯಮೇವಂಕುರ್ಯಾತ್ರಿಸಪ್ತಧಾ ||

ಮತ್ಕುಣೈಸ್ತಾಲಕಂಪಿಷ್ಪಾಯಾಪದ್ಭವತಿಗೋಲಕಂ || ೮೧ ||

ತದ್ಗೋಲೇನಿಹಿತಂವಜ್ರಂತದ್ಗೋಲಂಪಟ್ಟಿ ನಾಧಮೇತ್ ||

ಸಿಂಚಯೇದಶ್ಚಮೂರ್ತ್ಯೇಣತದ್ಗೋಲೇಚಕ್ಷಿಪೇತ್ಪುನಃ || ೮೨ ||

ರುದ್ಧಾಧ್ವಾತಂಪುನಸ್ಸೇಚ್ಯಮೇವಂಕುರ್ಯಾತ್ರಿಸಪ್ತಧಾ ||

ಏವಂಚಪ್ರಿಯತೇವಜ್ರಂಚೂರ್ಣಂಸರ್ವತ್ರಯೋಜಯೇತ್ || ೮೩ ||

ಧಾತುಶೋಧನ ಮಾರಣಗಳನ್ನು ಹೇಳಿ ರತ್ನಶೋಧನ ಮಾರಣ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ವಜ್ರವು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ—, ಹೃದ್ರ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ, ಶೂದ್ರ ಎಂಬವಾಗಿ. ಔಷಧ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ನಾಲ್ಕು ಜಾತಿಗೂ ಗುಣಗಳನ್ನೂ ಉಪಯೋಗವನ್ನೂ ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ, ವ್ಯಾಘ್ರೀಕಂದವೆಂಬುವುದೊಂದು ಬಗೆಯ ಗೆಡ್ಡೆ, ಈ ಗೆಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ವಜ್ರವನ್ನಿರಿಸಿ ಹುರಳಿಯ ಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲಿ, ಕೋದ್ರವೆಂಬ ಧಾನ್ಯದ ಕಷಾಯ (ಹಾರಕವೆಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೆಯಾಗುವ ಧಾನ್ಯವೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ)ವನ್ನಾಗಲಿ ಒಂದು ಮಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಆ ಮಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಗೆಡ್ಡೆಯನ್ನು ತೂಗಗಟ್ಟಿ ದೋಲಾಯಂತ್ರ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮೂರು ದಿವಸ ಬೆಂಕಿಯ ಮೇಲಿರಿಸಿ ಸಾಕಮಾಡಬೇಕು. ಈ ರೀತಿ ಸಾಕಮಾಡಿದರೆ ವಜ್ರವು ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ, ನಂತರ ವಜ್ರವನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಕಾಯಿಸುವುದು, ಕಾದಷ್ಟನ್ನು ಕತ್ತೆಯ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಾಕುವುದು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇವು ತೊಂದರೆ ಸಾರಿ ಮಾಡಬೇಕು, ನಂತರ ಶುದ್ಧವಾದ ತಾಲಕವನ್ನು ಖುಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಅದರ

ಜೊತೆಗೆ ಗೋದೆಯ ಮೇಲೆ ಓಡಾಕ ವ ತಿಗಣೆ ಎಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕ್ರಿಮಿ ಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಅರೆಯುವುದು, ತಾಳಕವು ನೆನದು ಉಂಡಿಗೆ ಬರುವ ವರಿವಿಗೂ ತಿಗಣೆಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಹಾಕುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕು, ಆ ತಾಳಕವನ್ನು ಗೋಲಿಕಟ್ಟಿ ಅದರಲ್ಲಿ ವಜ್ರವನ್ನಿರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಮುಸೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಉದಬೇಕು, ಚನ್ನಾಗಿ ಕಾದಮೇಲೆ ಕುದುರೆಯ ಮೂತ್ರವನ್ನು ಅದರ ಮೇಲೆ ಸುರಿಯಬೇಕು, ಪುನಃ ಮುಸೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಮಾಡಬೇಕು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಸಾರಿ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ವಜ್ರವು ಸತ್ತುಹೋಗುತ್ತದೆ, ನಂತರ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಬೆಷಧವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು

ಹಿರಿಗುಸೈಂಧವಸಂಯುಕ್ತೇಕ್ಷಾಫೇಕೌಲುತ್ಥಜೇಕ್ಷಿಪೇತ್ ||

ತಪ್ತಂತಪ್ತಂಪುನರ್ವಜ್ರಂಭೂಯಾಚ್ಛೂರ್ಣಂತ್ರಿಸಪ್ತಧಾ ||೮೪||

ಮೃಳಿಯ ಕಾಳಿನ ಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಇಂಗು, ಸೈಂಧವ ಲವಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ವಜ್ರವನ್ನು ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ಬಾರಿ ಆ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ ವಜ್ರವು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಚೂರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸುಂಡೂಕಂಕಾಂಸ್ಯಜೇಷಾಪ್ರೇನಿಗೃಹ್ಯಸ್ಥಾಪಯೇತ್ಸುಧೀಃ ||

ಸಭೀಶೋಮೂತ್ರಯೇತ್ತ್ರತನ್ಮೂತ್ರೇವಜ್ರಮಾನವೇತ್ ||೮೫||

ತಪ್ತಂತಪ್ತಂಚಬಹುಧಾವಜ್ರಸ್ಯೈವಂಮುತಿರ್ಭವೇತ್ ||

ಕಪ್ಪೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಒಂದು ಕಂಚಿನ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿಡಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪೆಯು ಹೆದರಿ ಆ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಮೂತ್ರವಿರ್ವರ್ಜನೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ವಜ್ರವನ್ನು ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸಿ ಆ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅದ್ಭುತ ಬಂದಲ್ಲಿ ವಜ್ರವು ಸತ್ತು ಚೂರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ವೈಕ್ರಾಂತಂವಜ್ರವತ್ ಶೋಧ್ಯಂನೀಲಂನಾಲೋಹಿತಂತಥಾ ||೮೬||

ಹಯಮೂತ್ರೇಣತತ್ಸೇಚ್ಯಂತಪ್ತಂತಪ್ತಂದ್ವಿಸಪ್ತಧಾ ||

ತತಸ್ತುಮೇಷದಗ್ಧಸ್ತಪಂಚಾಂಗೇಗೋಲಕಂಕ್ಷಿಪೇತ್ || ೮೭ ||

ಪುಟೇನ್ಮೂಷಾಪುಟೇರುಧ್ವಾಕುರ್ಯಾಪೇಷಂಚಸಪ್ತಧಾ ||

ವೈಕ್ರಾಂತಂಭಸ್ಮತಾಂಯಾತಿವಜ್ರಸ್ಥಾನೇನಿರೋಜಯೇತ್ ||೮೮||

ವೈಕ್ರಾಂತವೆಂಬುವುದೊಂದು ವಜ್ರದ ಜಾತಿಯ ಕಲ್ಲು ಇದನ್ನು ವಜ್ರ ವನ್ನು ಶುದ್ಧಮಾಡುವಂತೆಯೇ ಶುದ್ಧಮಾಡಬೇಕು, ಈ ವೈಕ್ರಾಂತವ ಕಲ್ಲು

ಕೊಂಚ ನೀಲವರ್ಣವಾಗಿಯೂ ಕೊಂಚ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣವಾಗಿಯೂ ಎರಡು ಜಾ ಯಲ್ಲಿರುತ್ತದೆ ವೈಕ್ರಾಂತದ ಕಲ್ಲನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿ ಹದಿನಾಲ್ಕುಸಾರ ಕುದುರೆಯ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಾಕಬೇಕು. ನಂತರ ಮೆಂಡದ್ದುಗ್ಗೆ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆಯ ಪಂಚಾಗ (ಪ್ರಕೃ, ಸಕ್ರ, ಪುಷ್ಕ, ಧೂ, ಮೂಲ) ತನ್ನ ತಂದು ಚನ್ನಾಗಿ ಅದು ಅದರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ವೈಕ್ರಾಂತವನ್ನು ರಿಸಿ ದುಂಡಾಗಿ ಉಂಡೆನಾಡಿ ಮೂಸೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಪುಟಹಾಕಬೇಕು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಏಳು ಬಾರಿ ಪುಟಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ವೈಕ್ರಾಂತವು ಭಸ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ, ಈ ವೈಕ್ರಾಂತ ಭಸ್ಮವನ್ನು ವಜ್ರಭಸ್ಮಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು, ಮೇಷದ್ದುಗ್ಗೆ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆಯ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ, ಈ ಪೀಕಲಾಚಿದಿಂದಲೇ ಕೆಲವರು “ಲತಾಸೂತ್ರವಾರಾಣಾಸ್ಯ” ಎಂಬದಾಗಿ ಮೂಲಶ್ಲೋಕವನ್ನೇ ತಿದ್ದಿದಂತೆ ಉತ್ತರವಾರಾಣಾಸ ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ದಾಸಮಿಕ್ಕೆ ಕಾಯಿನ ಜಾತಿಯಲ್ಲಿ ಚಿಕ್ಕ ಜಾತಿ ಎಂಬದಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗುತ್ತಾರೆ.

ಸ್ವೇದಯೇದ್ವೀಲಿಕಾಯಂತ್ರೇಜಯಂತ್ಯಾಸ್ವರಸೇನಚ ||
 ಮುಣಿಮುಕ್ತಾಪ್ರವಾಳಾನಿಯಾಮೃತಂಶೋಧನಂಭವೇತ್ || ೮೯ ||
 ಕುಮಾರ್ಯಾಸ್ತಂಡುಲೀಯೇನಸ್ತನ್ಯೇನಚನಿಷೇಚಯೇತ್ ||
 ಪ್ರತ್ಯೇಕಂಸಪ್ತವೇಲಂಚತಪ್ತತಪ್ತಾನಿಕೃತ್ಸ್ನಕಃ || ೯೦ ||
 ಮೌಕ್ತಿಕಾನಿಸ್ರವಾಳಾನಿತಥಾರತ್ನಾನಶೇಷತಃ ||
 ಕ್ಷಣಾದ್ವಿವಿಧವರ್ಣಾನಿಮ್ರಿಯಂತೇನಾತ್ರಸಂತಯಃ || ೯೧ ||
 ಉಕ್ತಸೂಕ್ಷ್ಮಕವನ್ಮುಕ್ತಾಪ್ರವಾಳಾನಿಚಮಾರಯೇತ್ ||
 ವಜ್ರವತ್ಸರ್ವರತ್ನಾನಿಶೋಧಯೇನ್ಮಾರಯೇತ್ಪಥಾ || ೯೨ ||

ಜಮುಂಕಿ ಎಂದರೆ ಕಂಠಗಡಲೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಿಧಿ, ಇದನ್ನು ಅರಿಸಿನ ಇದರ ರಸವನ್ನು ಎಂಟು ಮಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಮುಣಿಗಳು, ಮುತ್ತು, ಹವಳ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಒಂದು ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ತನಿಗಗಟ್ಟಿ ಒಲೆಯ ಮೇಲಿರಿಸಿ ಒಂದು ಯಾವು ಪರ್ಯಂತ ಕೆಳಗೆ ಸುರಿ ಹಾಕಿ ದೋಲಾಯಂತ್ರ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸಕ್ತ ಮಾಡಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಲೋಹಸರದ ರಸ, ಕಿರಕಸಾಲೇ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಪೊರ ಹಾಲು ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದು ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಮಧ್ಯಮದ ರಕ್ತದಿಗ ನ್ನು ಕೀಳಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸಿ ಕಾವಣ್ಣರ ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ರಸವೂ ಏಳು ಬಾರಿ ಸುರಿಯಬೇಕು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಾರ್ಗೋದ್ದೇಶ ನಾನಾ ಲಕ್ಷಣಗಳಾದ ರತ್ನಗಳಿಗೂ ಕೂಡ ಸ್ವಾಹೋಗುಂಟು, ಮಾರ್ಕಿಕ ಸೂತ್ರವನ್ನು ಮಾರ್ಗೋದ್ದೇಶವೂ ಹೇಳಿರುತ್ತದೆ, ಕ್ರಮದಿಂದ ರತ್ನಗಳನ್ನು ಕೊರೆತು ಮಾಡಬೇಕು ಎಂದು ತನ್ನ ಗಳನ್ನೂ ವಜ್ರದಂ ಯೆ ಶೋಧಿಸಬಹುದು, ಮತ್ತೊಂದೇ ಉದಾಹರಣೆ ಮಾಡಬೇಕು.

ಶಿಲಾಜತುಸಮಾನೀಯಗ್ರೀಷ್ಮತಪ್ತಶಿಲಾಚ್ಛುತಂ ||

ಗೋದುದ್ಗೈಸ್ತ್ರಿಫಲಾಕ್ಷಾಘೈರ್ಭೃಂಗದ್ರಾಘೈಶ್ಚ ಸುರ್ದಯೇತ್ ಕೌ
ಆತಪೇದಿನಮುಕ್ತಕಂತತ್ ಶುದ್ಧಂ ಶುದ್ಧತಾಂವ್ರಜೇತ್ ||

ಶಿಲಾಜತು ಶುದ್ಧಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಶಿಲಾಜತು ಎಂದರೆ ಸ್ವತಃ ಪ್ರಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದೊಡ್ಡದೊಡ್ಡ ಒಂದಗಳಲ್ಲಿ ಶೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಧಾತುಭಾಗಗಳು, ಬಿಸಿಲುಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಕರಗಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಅಂಟಾದ ಮತ್ತು ಮಂದವಾದ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣದ ದ್ರವವಾಗಿ ಹೊರಬೀಳುತ್ತವೆ, ಇದನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಕಾದುಜನರು ಅಂಗಡಿಗೆಗೆ ತಂದು ಮಾರುತ್ತಾರೆ, ಇದನ್ನು ಶಿಲಾಜತು ಎಂದೂ ಕಲ್ಮದವೆಂದೂ ಕರೆಯುವುದು ಮಾಡಿಕೆಯಾಗಿದೆ, ಇದರಲ್ಲಿ ಗಂಜಲದ ವಾಸನೆ ಇರುವುದರಿಂದ ಇದನ್ನು ಗೋಮೂತ್ರಶಿಲಾಜತು ಎಂಬ ದಾಗಿಯೂ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ, ಔಷಧಕ್ಕಾಗಿ ಎನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧಪಡಿಸಬೇಕು, ಶುದ್ಧಪಡಿಸುವ ಕ್ರಮವಂತೆಂದರೆ—ಶಿಲಾಜತುವನ್ನು ತಂದು ಕಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ, ಹಸುವಿನ ಬಾಲಿನಿಂದಲೂ, ತ್ರಿಫಲ ಕಷಾಯದಿಂದಲೂ, ಗರುಗದ ನೊಪ್ಪಿನ ರಸದಿಂದಲೂ, ಪ್ರತಿಯೊಂದರಿಂದಲೂ ಒಂದೊಂದು ದಿನ ಅರೆಯುವುದು, ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸುವುದು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಶಿಲಾಧಾತುವು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಔಷಧೋಪಯೋಗಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಮುಖ್ಯಾಂಶಿಲಾಜತುಶಿಲಾಂಸೂಕ್ಷ್ಮಖಂಡಪ್ರಕಲ್ಪಿತಾಂ || ೯೪ ||

ನಿಕ್ಷಿಪ್ಯತ್ಯುಷ್ಣಸುನೀಯೇಯಾಮೃತಂ ಸ್ಥಾಪಯೇತ್ಸುಧೀಃ ||

ಮರ್ದಯಿತ್ವಾತತೋನೀರಂಗೈಹೀಯಾದ್ವಸ್ತ್ರಗಾಲಿತಂ || ೯೫ ||

ಸ್ಥಾಪಯಿತ್ವಾಚಮೃತ್ಯಾಪ್ರೇಧಾರಯೇದಾತಪೇಯುಧಃ ||

ಉಪರಿಸ್ಥಂಘನಂಯತ್ ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರತಪ್ತಪೇದನಸಾತ್ಯಕೇ || ೯೬ ||

ಧಾರಯೇದಾತಪೇತಸ್ಮಾದುಪರಿಸ್ಥಂಘನಂನಯೇತ್ ||

ಏವಂಪುನಃಪುನರ್ನೀತ್ಯಾದ್ವಿಸಾಸಾಂಭ್ಯಾಂಶಿಲಾಜತು || ೯೭ ||

ಭೂಯಾತ್ಕಾರ್ಯಕ್ಷಮಂವಹನ್ನಿಕ್ಷಿಪ್ತಂಲಿಂಗೋಪಮಂಭವೇತ್

ನಿರ್ಧೂಮಂಚತತಶ್ಶುದ್ಧಂಸರ್ವಕರ್ಮಸುಯೋಜಯೇತ್ || ೯೮ ||

ಅಧಸ್ಥಿತಂಚಯತ್ ಶೇಷಂತಸ್ತಿನೀರಂವಿನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ ||

ವಿಸುದ್ಧಧಾರಯೇದ್ವಾರ್ಷಪೂರ್ವವಚ್ಚೈವತನ್ನಯೇತ್ || ೯೯ ||

ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಶುದ್ಧ ಶಿಲಾಜತು ಸಂವಾದನಾ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಶಿಲಾಜತು ಸಿಕ್ಕತಕ್ಕ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕಲ್ಲನ್ನೇ ತಂದು ಚನ್ನಾಗಿ

ಕುಟ್ಟಿ ಪುಡಿಸೂಡಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಕಾಯ್ದ ಮರಳುತ್ತಿರುವ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕದದಬೇಕು. ಕೊಂಚ ಹೊತ್ತು ಬಿಟ್ಟಿದ್ದು ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವ ಪುಡಿಯನ್ನು ಕೈಯ್ಯಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ಹಿಸುಕಿ ನಂತರ ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಬೇರೇ ವಾತ್ರಗೆ ಶೋಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಆ ನೀರನ್ನು ಮಣ್ಣಿನ ವಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಆ ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕಾಯುತ್ತಿರುವ ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಇರಿಸಬೇಕು, ಹೀಗೆಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಮೇಲೆ ಹೆಪ್ಪು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ, ಆ ಹೆಪ್ಪನ್ನು ತೆಗೆದು ಬೇರೆ ವಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಆ ಹೆಪ್ಪಿಗೆ ಬೇರೇ ಬಿಸಿಯಾಗಿ ಮರಳುವ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಯಬೇಕು, ನಂತರ ಕೈಯ್ಯಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ಹಿಸುಕಿ ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿರಿಸಬೇಕು, ಮೇಲೆ ಹೆಪ್ಪು ಕಟ್ಟಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಅದನ್ನು ತೆಗೆದು ಮತ್ತೆ ಇದೇ ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಬೇಕು, ಹೀಗೆ ಎರಡು ತಿಂಗಳು ಮಾಡೋಣ ದರಿಂದ ಒಳ್ಳೆಯ ದಾದ ಮತ್ತು ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಶಿಲಾಜತುವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸ ಬಹುದು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶಿಲಾಜತುವು ಸಮಸ್ತ ರೋಗ ಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದರೆ ಹೊಗೆ ಇಲ್ಲದ್ದಾಗಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ, ಇದನ್ನು ಸಮಸ್ತ ಔಷಧಗಳಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸ ಬಹುದು, ಮೊದಲಿನ ವಾತ್ರೆಯ ತಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉಳಿದ ಚರಬಿಕ್ಕಿ ಮತ್ತೆ ಬಿಸಿ ನೀರನ್ನು ಸುರಿದು ಈ ಕ್ರಮದಿಂದಲೇ ಶಿಲಾಜತುವನ್ನು ತೆಗೆಯಬಹುದು.

ಅಕ್ಷಾಂಗಾರ್ಯಧರ್ಮೋತ್ಕಿಟ್ಟಂಲೋಹಜಂತದ್ಗ ವಾಂಜಲೈಃ ||

ಸೇಚಯೇತ್ಪ್ರತಪ್ತಂಚಸಪ್ತವಾರಂಪುನಃಪುನಃ || ೧೦೦ ||

ಚೂರ್ಣಯಿತ್ವಾತತಃಕ್ವಾಧೈರ್ಧ್ವಿಗುಣೈಸ್ತ್ರಿಫಲಾಭವೈಃ ||

ಆಲೋಡ್ಯಭರ್ಜಯೇದ್ಬಹ್ನಾಮಂಡೂರಂಚಾಯತೇವರಂ || ೧೦೧ ||

ಮಂಡೂರವನ್ನು ಮಾಡುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ನೂರು ವರುಷ ಕ್ಷಿಂತ ಹಿಂದಿನ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಿಟ್ಟವನ್ನು ಕುಲುಮೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ತಾರೇ ಇದ್ದಿಲ್ಲದ್ದು ಹಾಕಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಕಾಯಿಸಬೇಕು, ಕಾದಿದ್ದರ ಮೇಲೆ ಗೋಮೂತ್ರವನ್ನು ಸುರಿಯ ಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಏಳು ಸಾರಿ ಮಾಡಿ ನಂತರ ಆ ಕಿಟ್ಟವನ್ನು ಸ್ನಾನಗೈ ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಒಂದು ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಅದರ ಎರಡರಷ್ಟು ತ್ರಿಫಲಾಕಷಾಯ ವನ್ನು ಹಾಕಿ ಒಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಕಷಾಯವೆಲ್ಲವೂ ಇಂಗುವ ತನಕ ಹುರಿಯ ಬೇಕು, ಇಷ್ಟಮಾಡಿದರೆ ಉತ್ತಮವಾದ ಮಂಡೂರವು ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕ್ಷೀರವೃಕ್ಷಸ್ಯಕಾಷ್ಠಾನಿಶುಷ್ಕಾಣ್ಯಗ್ನೌಪ್ರತಾಪಯೇತ್ ||

ನೀತ್ವಾತದ್ಭಸ್ಮನ್ಮುತ್ಪಾತ್ರೇಕ್ಷಿಸ್ತಾನೀರೇಚತುರ್ಗುಣೇ || ೧೦೨ ||

ನಿಮದ್ಯಧಾರಯೇದ್ರಾತ್ರೌಪ್ರಾತರಚ್ಚಂಜಲಂನಯೇತ್ ||

ತನ್ನೀರಂಕ್ಷಾಫಲೋದ್ವಹ್ನಾಯಾಪತ್ಸರ್ವಂವಿಶುಷ್ಯತಿ || ೧೦೩ ||

ತತಃಸಾತ್ರಾತ್ಸಮುಲ್ಲಿಖ್ಯಕ್ಷಾರೋಗ್ರಾಹ್ಯಸ್ಥಿತಪ್ರಭಃ ||

ಚೂರ್ಣಾಭಿಪ್ರತಿಷಾರ್ಯಸ್ಯಾಪ್ತೇಯಸ್ಯಾತ್ ಕ್ಷಾಫವತ್ ಸ್ಥಿತಃ

|| ೧೦೪ ||

ಇತಿಕ್ಷಾರದ್ವಯಂಧೀಮಾನ್ಯುಕ್ತಕಾರ್ಯೇಷುಯೋಜಯೇತ್ ||

ಕ್ಷಾರವೆಂಬ ಔಷಧ ವಿಶೇಷವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—
ಹಾಲು ಬರುವ ಮರಗಳ ಸೌದೆಯನ್ನು ಕಡಿದು ಒಣಗಿಸಿ ಅದನ್ನು ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಟ್ಟು ಬದಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಆ ಬೂದಿಯನ್ನು ಒಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಆ ಬೂದಿಯ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ನೀರನ್ನು ಹಾಕಿ ಬೂದಿಯನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೈಯಿಂದ ಹಿಸಿಕಿ ಕದರಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ರಾತ್ರಿ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದು ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಆ ತಿಳಿಯಾದ ನೀರನ್ನು ಒಂದು ಪಾತ್ರೆಗೆ ಬಸಿದುಕೊಂಡು ಬೆಂಕಿಯ ಮೇಲಿರಿಸಿ ಕಾಯಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ನೀರಿಲ್ಲವೂ ಬತ್ತಿಹೋದ ಮೇಲೆ ಪಾತ್ರೆಯ ತಳದಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿ ಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕರೆದು ಗೋರಿ ತೆಗೆದು ಒಂದು ಗಾಜಿನ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಕೆಲವು ಕ್ಷಾರಗಳ ನೀರು ಪೂರಾ ಬತ್ತಿಹೋಗದೇ ಕ್ಷಾರವು ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೊಜ್ಜಿನಂತಾಗುತ್ತದೆ, ಇದನ್ನದರೂ ಒಂದು ಗಾಜಿನ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಭದ್ರವಡಿಸಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಚೂರ್ಣದಂತಿರುವ ಕ್ಷಾರವನ್ನು ಚರ್ಮರೋಗಾದಿಗಳಿಗೆ ಬಹಿರ್ಲೇಪನವಾಗಿಯೂ ಗೊಜ್ಜಿನಂತೆ ಉಳಿಯುವ ಕ್ಷಾರವನ್ನು ಗುಲ್ಮಾದಿರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ವಾನಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕ್ಷಾರಗಳನ್ನು ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿ ಯುಕ್ತಗಳಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ.

ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

ಸಾರದಸ್ಸರ್ವರೋಗಾಣಾಂಚೇತಾಪ್ರುಷ್ಠಿಕರಸ್ಕ್ಯತಃ ||

ಸುದಿನೇಸಾಧಿತಃಕುರ್ಯಾತ್ಸಂಸಿದ್ಧಿಂದೇಹಲೋಹಯೋಃ || ೧ ||

ರಸವೈಕರೋವನ್ನು ಅಭಿಸುತಾನೆ—ರಸ ಸಂದರೆ ಸಾರದ ಸ ಆಯುರ್ವೇದದ ಸ್ತೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ಸಾರದರಸವು ಒಲಿಯಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಶೋಧಿಸಿ ಔಷಧವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ನಮಗೊಪ್ಪುವುದಾದ್ದರಿಂದ ಅನೇಕ ವಿಧಗಳಾದ ಸಿದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಕೂಡ ಸಂಪಾದಿಸ ಬಹುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಪಾದರಸದ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ರಸಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಬಹಳವಾಗಿ ಹೊಗಳಿದ್ದಾರೆ, ಇಲ್ಲಿಯೂ ರಸವಿಷಯವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಪಾದರಸವನ್ನು ಸರಿಯಾದ ದಿವಸ ಘಳಿಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧಮಾಡಿ ಔಷಧವಾಗಿ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅನುಪಾನ ಭೇದದಿಂದ ಸಮಸ್ತ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಗೆಲ್ಲುತ್ತದೆ, ಶರೀರಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ದೇಹಸಿದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಜರಾಮರಣಗಳ ಭಯವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಲೋಹವೆಂದರೆ ಬಂಗಾರದ ಸಂಸ್ಕಾರದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಸಹಕರಿಸುತ್ತದೆ.

ರಸೇಂದ್ರಃ ಪಾರದಸ್ಸೌ ತೋಹರಜಸ್ಸೌ ತಕೋರಸಃ ||

ಬುಧೈಸ್ತಸ್ಯೇತಿನಾಮಾನಿಜ್ಞೇಯಾನಿರಸಕರ್ಮಸು

|| ೨ ||

ಈ ಪಾದರಸವನ್ನು ರಸಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ರಸೇಂದ್ರ, ಪಾರದ, ಸೂತ, ಹರಜ, ಸೂತಕ, ರಸ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯುವುದು ರೂಢಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ತಾಮ್ರತಾರಾರನಾಗಾಶ್ವಹೇಮವಂಗೌಚತೀಕ್ಷ್ಣಕಂ ||

ಕಾಂಸ್ಥಕಂಕಾಂತಲೋಹಂಚಧಾತವೊನವಯೇಸ್ಕೃತಾಃ || ೩ ||

ಸೂರ್ಯಾದೀನಾಂಗ್ರಹಾಣಾಂತೇಕಥಿತಾನಾಮುಭಿಸಕ್ರಮಾತ್ ||

ಲೋಹಗಳ ನಡುವೆ ತಾಮ್ರವು ಸೂರ್ಯನಿಗೂ, ಬೆಳ್ಳಿಯು ಚಂದ್ರನಿಗೂ, ಹಿತ್ತಲೆ ಅಂಗಾರಕನಿಗೂ, ಸೀಸವು ಬುಧನಿಗೂ, ಬಂಗಾರವು ಗುರುವಿಗೂ, ತವರವು ಶುಕ್ರನಿಗೂ, ಉಕ್ಕು ಶನಿಗೂ, ಕಂಚು ರಾಹುವಿಗೂ, ಕಾಂತಲೋಹವೆಂದರೆ ಸೂಜಕಲ್ಲು ಕೇಳುವಿಗೂ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಲೋಹಗಳೆಂದೂ ಈ ಲೋಹಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಗ್ರಹಗಳ ಹೆರಿರಿಂದಲೇ ಕರೆಯುವುದೂ ರೂಢಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ರಾಜೀರಸೋನಮೂಷಾಯಾಂರಸಂಕ್ಷಿಪ್ತಾಬಂಧಯೇತ್ || ೪ ||

ವಸ್ತ್ರಗಣದೋಲಿಕಾಯಂತ್ರೇಷ್ಟೇದಯೇತ್ಸಾಂಜಿಕ್ರಿಸ್ತೃಹಂ ||

ದಿನೈಕಂಸುರ್ದಯೇತ್ಸನ್ನಿತಂಕುಸಾರೀಸಂಭವೈದ್ರವ್ಯೈಃ || ೫ ||

ತಥಾಚಿತ್ರಕಜೈಕವ್ಯಾಭ್ಯರ್ಥಯೇದೇಕವಾಸರಂ ||

ಕಾಕಮಾಬೀರಸಸ್ತಪ್ತದ್ವಿನಮೇಕಂಚ || ೬ ||

ತ್ರಿಫಲಾಯಾಸ್ತಥಾಕವ್ಯಾಭ್ಯರಸೋಮದ್ಯುಃಪ್ರಯತ್ನತಃ ||

ತತಸ್ತೇಭ್ಯಃಪೃಥಕ್ಪುರಾತ್ನತಂಪ್ರಕ್ಷಾಳ್ಯಕಾಂಜಿಕ್ರಿಸ್ತಃ || ೭ ||

ತತಃಕ್ಷಿಪ್ತಾರಸಂಖಲ್ವೀರಸಾದರ್ಥಂಚಸ್ಯಂಧಪಂ ||

ಮಾರ್ದಯೇನ್ನಿಂಬುಕರಸೈರ್ದಿನಮೇಕಮನಾರತಂ || ೮ ||

ತಲೋರಾಜೀರಸೋನಶ್ಚಮುಖ್ಯಶ್ಚನವಸಾದರಃ ||

ಏಕೈರಸಸಮೈಸ್ತದ್ವತ್ಸೂತೋಮದ್ವಸ್ತುಷಾಂಬುನಾ || ೯ ||

ತತಸ್ಸಂಶೋಷ್ಯಚಕ್ರಾಭಂಕೃತ್ಪಾಲಿಸ್ತ್ವಾಚೆಹಿಂಗುನಾ ||

ದ್ವಿಸ್ಥಾಲೀಸಂಪುಟೇಧೃತ್ವಾಪೂರಯೇಲ್ಲವಣೇನಚ || ೧೦ ||

ಅಫಸ್ಥಾಲೀಂತಲೋಮುದ್ರಾಂದದ್ಯಾಡ್ವ್ಯಥತರಾಂಬುಧಃ ||

ವಿಲೋಷ್ಯಾಗ್ನಿಂವಿಧಾಯಾಥೋನಿಷ್ಠಿಚೇದಂಬುನೋಪರಿ || ೧೧ ||

ತತಸ್ತುಕುರ್ಯಾತ್ತೀನ್ಯಾಗ್ನಿಂತದಧಃಪ್ರಹರತ್ತ್ರಯಂ ||

ಏವಂನಿಷಾತಯೇದೂರ್ಧ್ವಂರಸೋದೋಷನಿವರ್ಜಿತಃ || ೧೨ ||

ಅಥೋರ್ಧ್ವಪಿರರೀಮಧ್ಯೇಲಗ್ನೋಗ್ರಾಹ್ಯೋರಸೋತ್ತಮಃ ||

ಪಾದರಸವನ್ನು ಶೋಧನೆ ಮಾಡತಕ್ಕ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಸ್ವೇದನ ವೆಂಬ ರಸಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಹೇಗೆಂದರೆ—ಸುಸುವೆ ಮತ್ತು ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಅರದು ಅದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮೂನೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದರಲ್ಲಿ ರಸವನ್ನು ಹಾಕಿ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚಿ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುತ್ತಿ ಸೀಲುಮಾಡಿ ಒಂದು ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಧದವರೆಗೂ ಅನ್ನದ ಹುಳಿನೀರನ್ನು ಸುರಿದು ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ಗಂಟನ್ನು ತೂಗಗಟ್ಟಿ ಮೂರು ದಿವಸ ಹಗಲುರಾತ್ರಿ ಉರಿ ಹಾಕುತ್ತಿರಬೇಕು, ನಂತರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಆ ರಸವನ್ನು ಕಲ್ಲುಸತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಒಂದು ದಿವಸ ಲೋಳಿಸರದ ರಸದಲ್ಲಿ ಅರೆಯಬೇಕು, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಕಷಾಯ ದಲ್ಲೊಂದು ದಿನ ಅರೆಯಬೇಕು, ಕೆಂಪುಗಣಿಕೆಯ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಿಂದ ಒಂದು ದಿವಸ ಅರೆಯಬೇಕು, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ತ್ರಿಫಲಾಕಷಾಯವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ದಿವಸ ಅರದು ಆ ಮೇಲೆ ಆ ರಸವನ್ನು ಅನ್ನದ ಹುಳಿನೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆದು ಬೇರೆ ಮಾಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸ್ವೇದನವೆಂಬ ಕರ್ಮವು ಪೂರೈಸಿದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಮುಂದೆ ಮಾರ್ದನವೆಂಬ ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ— ನಂತರ ಸ್ವೇದನಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನಾಡಿ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಖಲ್ವದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ರಸದ ಅರ್ಧದಷ್ಟು ಸ್ತಂಧವಲವಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನಿಂಬೆಹುಳಿಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೊಂಡು ಒಂದು ದಿವಸವೆಲ್ಲಾ ಅರೆಯಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಮಾರ್ದನವೆಂಬ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಮುಗಿಯಿತು. ಮಾರ್ದನಸಂಸ್ಕಾರವು ಮುಗಿದ ಮೇಲೆ ಸಾವಿವೆಯ ಕಾಳು, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ಶುಧ್ಧವಾದ ನವಸಾಗರ ಇವು ಮೂರು ಶೇರಿ ರಸದಷ್ಟನ್ನು ರಸದೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಾಂಜಕವೆಂಬ ಹುಳಿನೀರನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆಯಬೇಕು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರದು ಚಕ್ರಾಕಾರವಾದ ಬಿಲ್ಲೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಬಿಸಿಲಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ ಆ ಬಿಲ್ಲೆಯ ಮೇಲ್ಭಾಗಕ್ಕೆ ಇಂಗನ್ನರಮೆ ಲೇಪಹಾಕಿ ಸಣ್ಣ ಶ್ರಾವೆಯಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪನ್ನು

ಹಾಕಿ ಆದರ ಮೇಲೆ ಈ ಬಿಲ್ಲೆಯನ್ನಿರಿಸಿ ಮೇಲೆ ಸುತ್ತಿ ಉಪ್ಪನ್ನು ತುಂಬಿ ಆದರ ಮೇಲೆ ಶ್ರಾವೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಬನ್ನಾಗಿ ಜೇಲಮುಣ್ಣು ಮಾಡಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿಸ ಬೇಕು, ಒಣಗಿದ ಮೇಲೆ ಆ ಶ್ರಾವೆಯನ್ನು ಒಲೆಯ ಮೇಲಿರಿಸಿ ಕೆಳಗೆ ಉರಿ ಹಾಕುತ್ತ ಮೂರು ಯಾಮ ಪರ್ಯಂತರ ಉರಿಯಿಸಬೇಕು, ಹೀಗೆ ಉರಿಯಿಸು ವಾಗ್ಯ ಮೇಲಿನ ಶ್ರಾವೆಯ ಮೇಲೆ ಆಗಾಗ್ಯ ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಿರಬೇಕು, ನಂತರ ಉರಿಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಆದರ ಮೇಲೆ ಮೇಲಿನ ಶ್ರಾವೆಯ ತಳದಲ್ಲಿ ಪತಂಗಿಸಿ ಮತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ ರಸವನ್ನು ಕೆರದು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಈ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಉದ್ಭವಾತನಕ್ರಮವೆಂದು ಹೆಸರು, ಇದು ಶುದ್ಧವಾದ ಮತ್ತು ಉತ್ತಮ ವಾದ ರಸವೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಲೋಹಪಾತ್ರೇವಿನಿಕ್ಷಿಪ್ಯಘೃತಮಗ್ನಾಪ್ರತಾಪಯೇತ್ || ೧೩ ||

ತಪ್ತೇಘ್ರತೇತತ್ಸಮಾನಂಕ್ಷಿಪೇದ್ಗಂಧಕಜಂರಜಃ ||

ವಿದ್ರುತಂಗಂಧಕಂಜ್ಞತ್ವಾದುಗ್ಧಮಧ್ಯೇವಿನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ || ೧೪ ||

ಏವಂಗಂಧಕಶುದ್ಧಿಸ್ತಾತ್ಸರ್ವಕಾರ್ಪೇಷುಯೋಜಯೇತ್ ||

ಗಂಧಕವನ್ನು ತಂದು ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ತುಪ್ಪ ವನ್ನು ಕಬ್ಬಿಣದ ಬಾಣಲಿಗೆ ಹಾಕಿ ಕಾಯಿಸಬೇಕು, ತುಪ್ಪವು ಕಾದ ಮೇಲೆ ಆ ತುಪ್ಪದಷ್ಟೇ ತೂಕ ಗಂಧಕದ ಪುಡಿಯನ್ನು ಆ ಕಾಯ್ದ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಸುರಿಯ ಬೇಕು, ಗಂಧಕವು ಕರಗಿ ತುಪ್ಪದೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ, ಆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಒಂದು ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಸುವಿನ ಹಾಲನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಅದರಲ್ಲಿ ಸುರಿಯಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಗಂಧಕವು ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ, ಗಂಧಕವನ್ನು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಶುದ್ಧಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಂತರ ಔಷಧಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು, ರಸಾಯ ನೌಷಧಗಳಿಗೆ ಒಳಕ್ಕೆ ಸೇವಿಸಬೇಕು, ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣದ ಗಂಧಕವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಶುದ್ಧಮಾಡಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಮೇಷೀಕ್ಷೀರೇಣದರದಮುಲ್ಲವರ್ಗೈಶ್ಚಭಾವಿತಂ || ೧೫ ||

ಸಪ್ತವಾರಂಪ್ರಯತ್ನೇನಶುದ್ಧಮಾಯಾತಿನಿಶ್ಚಿತಂ ||

ಇಂಗಲೀಕವನ್ನು ಶೋಧನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಕ್ರಮ—ಹಂಸಪಾದ ಇಂಗಲೀಕ ವನ್ನು ತಂದು ಕುರಿಯ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ನಿಂಬೆಯಹುಳಿ ಮೊದಲಾದ ಹುಳಿ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಏಳು ಬಾರಿ ಭಾವನೆಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಇಂಗಲೀಕವು ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ನಿಂಬೂರಸೈರ್ನಿಂಬಪತ್ರರಸೈರ್ವಾಯಾಮಮಾತ್ರಕಂ || ೧೬ ||
 ಪಿಷ್ಪಾದರದಮೂರ್ಧ್ವಂಚಸಾತಯೇತ್ಸೂತಯುಕ್ತತಃ ||
 ತತಶ್ಚುಧ್ಧರಸಂತಸ್ಮಾನ್ನೀತ್ಸಾಕಾರ್ಯೇಷುಯೋಜಯೇತ್ || ೧೭ ||

ಇಂಗಲೀಕವನ್ನು ನಿಂಬೆಯ ಹಣ್ಣಿನ ರಸದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಬೇವಿನಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಒಂದು ಯಾಮ ಪರ್ಯಂತ ಅರದು ಒಂದು ಮಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದು ಮಡಕೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಸಂದಿಬಿಡದಂತೆ ಚೀಲಮಣ್ಣುಮಾಡಿ ಒಣಗಿಸಿ ಬೆಂಕಿಯ ಮೇಲಿರಿಸಿ ಉರಿಹಾಕುತ್ತಾ ಮೇಲಿನ ಮಡಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ನೀರು ಸುರಿಯುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನ ಮಡಿಕೆಯ ತಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ರಸವು ಪತಂಗಿಸಿ ಹತ್ತಿಕೊಂಡಿರುತ್ತದೆ, ಅದು ಶುದ್ಧವಾದ ರಸ, ಅದನ್ನು ಕೆರದು ತೆಗೆದಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಎಲ್ಲಾ ಔಷಧಗಳಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು.

ಕಾಲಕೂಟೋವತ್ಸನಾಭಃಶೃಂಗಕಶ್ಚಪ್ರದೀಪಕಃ ||
 ಹಾಲಾಹಲೋಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರೋಹಾರಿದ್ರಸ್ಸಕ್ಷುಕಸ್ತಥಾ || ೧೮ ||
 ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಿಕಇತಿಪ್ರೋಕ್ತಾವಿಷಭೇದಾಅಮಾನವ ||
 ಅರ್ಕಸೇಹುಂಡಧತ್ತೂರಲಾಂಗಲೀಕರವೀರಕಂ || ೧೯ ||
 ಗುಂಜಾಹಿಫೇನಾನಿತ್ಯೇತಾಸ್ಸಪ್ರೋಪವಿಷಜಾತಯಃ ||
 ಏತೈರ್ನಿವಾರಿತಸ್ಸೂತಃಪಿನ್ನಪಕ್ಷಃಪ್ರಜಾಯತೇ || ೨೦ ||
 ಮುಖಂಚಜಾಯತೇತಸ್ಯಧಾತುಂಶ್ಚಗ್ರಸತೇಕ್ಷಣಾತ್ ||

ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧವಾದ ರಸವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಿ ಮುಖಕರಣವೆಂಬ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ರಸವು ಯಾವ ಲೋಹದೊಡನೆಯೂ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ ವೆಂಬುವುದು ಆಯುರ್ವೇದ ರಸರಾಸ್ತ್ರದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಆದರೆ ಈ ಮುಖಕರಣ ವೆಂಬ ಸಂಸ್ಕಾರವು ನಡೆಯಿತೆಂದರೆ ರಸವು ಯಾವ ಧಾತುವಿನೊಡನೆಯಾದರೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ನೇರಿಕೊಂಡು ಔಷಧರೂಪವಾದ ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದಲು ಸುಲಭ ವಾಗುತ್ತದೆ, ಕಾಲಕೂಟ, ವತ್ಸನಾಭ, ಶೃಂಗಕ ಪ್ರದೀಪಕ, ಹಾಲಾಹಲ, ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರ, ಹಾರಿದ್ರ, ಸಕ್ಷುಕ, ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಿಕ, ಇವು ಒಂಭತ್ತು ಆಯುರ್ವೇದ ಔಷಧಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾದ ವಿಷಗಳು, ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ವತ್ಸನಾಭವೆಂಬ ವಿಷ ವೊಂದು ಮಾತ್ರ ಆಯುರ್ವೇದ ಸೃಷ್ಟಿ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿದೆ, ಬಾಕಿ ಯಾದವುಗಳು ವಿರಳ, ಯಕ್ಕ, ಕಳ್ಳ, ಉಮ್ಮತ್ತ, ಕೋಳಿಕುಟುಕನ ಗೆಡ್ಡೆ, ಕಡೆಗಲ, ಗುಲಗಂಜಿ, ಅಫೀಮು, ಈ ಏಳು ಉಪವಿಷಗಳು, ಹಿಂದೆ

ಹೇಳಿದ ವಿಷಗಳಷ್ಟು ವೇಗವಾದವುಗಳಲ್ಲ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷ ಮತ್ತು ಉಪ ವಿಷಗಳನ್ನು ಶಾಸ್ತ್ರೀಕ್ತ ಕ್ರಮದಿಂದ ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ರಸದ ಹದಿನಾರ ನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವನ್ನು ರಸದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಏಳು ದಿವಸ ಚನ್ನಾಗಿ ಮರ್ದಿಸು ವುದು, ನಂತರ ತೊಳೆಯುವುದು ಈ ರೀತಿ ಮಾಡೋಣದರಿಂದ ರಸಕ್ಕೆ ಇತರ ಧಾತುಗಳೊಡನೆ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಕಲೆಯುವ ಗುಣವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಥವಾಕಟುಕಕ್ಷ್ಣಾರೌರಾಜೀಲವಣಸಂಚಿಕಂ || ೨೧ ||

ರಸೋನೋನವಸಾರಶ್ಚ ಶಿಗ್ರುಶ್ಚೈಕತ್ರಚೂರ್ಣತೈಃ ||

ಸಮಾಂಶೈಃಸಾರದಾದೇತೈರ್ಜಫಂಬೀರೇಣದ್ರವೇಣನಾ || ೨೨ ||

ನಿಂಬುಲೋಯೈಃಕಾಂಜಿಕೈರ್ವಾಸೋಷ್ಣೇಖಲ್ವೇವಿನುರ್ದಯೇತ್

ಅಹೋರಾತ್ರತ್ರಯೇಣಸ್ಯಾದ್ರಸೇಧಾತುಚರಂಮುಖಂ || ೨೩ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮವಲ್ಲದೆ ಬೇರೇ ಕ್ರಮದಿಂದಲೂ ರಸಕ್ಕೆ ಮುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಬಹುದು.—ತ್ರಿಕಟುಕ (ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು) ಯವಕ್ಷಾರ, ಸರ್ಜಕ್ಷಾರ, ನಾಸುವೆ, ಐದು ಬಗೆಯ ಲವಣಗಳು, ಬೆಳ್ಳಳ್ಳಿ, ನವಸಾಗರ, ಶೋಭಾಂಜನ ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನೂ ಸಮಾಂಶ ಸೇರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ರಸ ದೆಷ್ಟು ಸೇರಿಸಿ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕಲ್ಪದ ತಳದಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯ ಕೆಂಡವನ್ನು ಸುರಿದು ಅದರ ಮೇಲೆ ಕಲ್ಪವನ್ನಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಅದರಲ್ಲಿ ನಿಂಬೆಯಹಣ್ಣಿನ ರಸವಾಗಲಿ, ಬೇವಿನಸೊಪ್ಪಿನ ರಸವಾಗಲಿ, ಕಾಂಜಿಕವೆಂಬ ಹುಳೋರಾಗಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಮೂರು ದಿವಸ ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ಅರೆದು ತೆಗೆದು ತೊಳೆದರೆ ರಸಕ್ಕೆ ಧಾತುಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸತಕ್ಕ ರಕ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ

ಅಥವಾಬಿಂದುಲೀಕೀಟೈಃರಸೋಮುದ್ಯಸ್ತ್ರಿವಾಸರಂ ||

ಲವಣಾನ್ಮೈಮೂರ್ಖಂತಸ್ಯಜಾಯತೇಧಾತುಘ್ನಸ್ಮರಂ || ೨೪ ||

ಬಿಂದುಲೀಕೀಟವೆಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಳ (ಉಚ್ಚೇಮಲ್ಲಿ ಹುಳವೆನ್ನು ತ್ತಾರೆ) ಐದು ಬಗೆಯ ಲವಣಗಳು, ನಿಂಬೆಯ ಹುಳಿ ಮೊವಲಾದ ಹುಳಿಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಮೂರು ದಿವಸ ರಸವನ್ನು ಅರೆದು ತೊಳೆದರೆ ರಸಕ್ಕೆ ಧಾತುಗ್ರಹಣಶಕ್ತಿಯು ಬರುತ್ತದೆ

ಅಥಕಚ್ಛಸಯಂತ್ರೇಣಗಂಧಜಾರಣಮುಚ್ಯತೇ ||

ಮೃತ್ಯುಂಡೇನಿಪ್ತೇಶ್ವೋಯಂತನ್ಮಧ್ಯೇಚಶರಾವಕಂ || ೨೫ ||

ಮಹಾಕುಂಡಸಿಧಾನಾಭಂಮಧ್ಯೇಮೇಖಲಯಾಯುತಂ ||

ಲಿಷ್ಟಾಚಮೇಖಲಾಮಧ್ಯಂಚೋರ್ಣೇನಾತ್ರರಸಂಕ್ಷಿಪೇತ್ || ೨೬ ||

ರಸಸ್ಯೋಪರಿಗಂಧಸ್ಯ ರಜೋದದ್ಯಾತ್ಸಮಾಂಶಕಂ ||

ತತೋಪರಿಕರಾವಂಚಭಸ್ಮಮುದ್ರಾಂಪ್ರದಾಪಯೇತ್ || ೨೭ ||

ತಸ್ಯೋಪರಿಪುಟಂದದ್ಯಾಚ್ಚತುರ್ಭಿರ್ಗೋಮಯೋಪಲೈಃ ||

ಏನಂಪುನಃಪುನರ್ಗಂಧಂಷಡ್ಗುಣಂಜಾರಯೇದ್ಬುಧಃ || ೨೮ ||

ಗಂಧೇಜೀರ್ಣೇಭವೇತ್ಸೂತಸ್ತೀಕ್ಷ್ಣಗ್ನಿಸ್ಸರ್ವಕರ್ಮಸು ||

ರಸದೊಡನೆ ಗಂಧಕಜಾರಣ ಮಾಡತಕ್ಕ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—
ಗಂಧಕಜಾರಣವೆಂದರೆ ಗಂಧಕವು ಜೀರ್ಣವಾಗಿ ರಸದೊಡನೆ ಬೆರೆತು ಕಾಣ
ದಂತಾಗುವುದು, ಇದನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ಕ್ರಮ ಹೇಗೆಂದರೆ—ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಕಚ್ಚುಪ
ಯಂತ್ರವೆಂಬ ಒಂದು ಸಾಧನವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಈ ಕಚ್ಚುಪ
ಯಂತ್ರದ ಕ್ರಮವು ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಡುಬನ್ನು ಮಾಡುವ ಕಳಸಿಗೆಯಂತೆ ಎಂದು
ಕೊಂಚ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟುಮಾಳ್ತೇವೆಂದು, ಅದರ ಕಡುಬುಮಾಡಲು ಕಳಸಿಗೆ
ಯನ್ನು ಒಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಕೆಳಗೆ ಉರಿಹಾಕುತ್ತಾರೆ, ಗಂಧಕಜಾರಣದಲ್ಲಿ
ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಬೂದಿಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಮೇಲೆ ಕಾಡುಬೆರಣಿ
ಯಿಂದೂರಿಸುತ್ತಾರೆ, ಈ ಕ್ರಮ ಹೇಗೆಂದರೆ—ನಲವಲ್ಲಿ ಗುಂಡಿಯನ್ನು ತೋಡಿ
ಅದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಬಾಯಿ ಅಗಲವಾದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನಿರಿಸಿ ಅದರ ಅರ್ಧದ
ವರಿವಿಗೆ ನೀರನ್ನು ಸುರಿಯುವುದು, ನಂತರ ಆ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನಿರಿಸಿ
ಅಂದರೆ ತಿಕ್ಕಡಿಯಂತೆ ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಅಡ್ಡಡ್ಡಲಾಗಿ ಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಆ
ಕಡ್ಡಿಯ ಮೇಲೆ ಸುಣ್ಣವನ್ನು ಬೀದಿ ಒಂದು ಶ್ರಾಸಯನ್ನಿರಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ರಸ
ವನ್ನು ಹಾಕಿ ಆ ರಸದ ಮೇಲೆ ರಸದ ತುಕದಷ್ಟೇ ಗಂಧಕದ ಉದ್ದವಾದ
ಹುಡಿಯನ್ನು ಸುರಿಯಬೇಕು, ನಂತರ ಸಂದುಬಿಡದಂತೆ ಉಕ್ಕುವವಾದ ಒಂದು
ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಅದರ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚಿ ಉಸಿರಾಡದಂತೆ ತುಂಬಾ ಬೂದಿ
ಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಬೇಕು, ಅದರ ಮೇಲೆ ನಾಲ್ಕು ಕಾಡುಬೆರಣಿಯನ್ನಿಟ್ಟು ಬೆಂಕಿ
ಯನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು, ಅಂದರೆ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಬೆರಣಿಯನ್ನು ಹಾಕದೆ ಶಾಯಿಹತ್ತುವಷ್ಟು
ಮಾತ್ರ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು, ಇಷ್ಟುಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಾರಿ ಗಂಧಕ
ವನ್ನು ರಸದೊಡನೆ ನೇರಿಸಿ ಜಾರಣಮಾಡಿಸಿದಂತಾಯಿತು, ಇದೇ ಕ್ರಮದಿಂದ
ಆರು ಸಾರಿ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ರಸದಲ್ಲಿ ಷಡ್ಗುಣ ಗಂಧಕವನ್ನು ಜಾರಣಮಾಡಿಸಿದಂತಾ
ಗುತ್ತದೆ, ಈ ರೀತಿ ಆರು ಸಾರಿ ಗಂಧಕವನ್ನು ಜಾರಣಮಾಡಿಸಿದ ರಸವು
ಬೆಂಕಿಯಂತೆ ಅತಿ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ರೋಗಜಯ ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತ ಕೆಲಸ
ಗಳನ್ನೂ ಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಧೂಮಸಾರಂರಸಂತೋರೀಂಗಂಧಕಂನವಸಾಗರಂ || ೨೯ ||
ಯಾಮೈಕಂಮರ್ದಯೇದನ್ಮೈರ್ಭಾಗಂಕೃತ್ವಾಸಮಾಂಶಕಂ ||
ಕಾಚಕುಷ್ಠಾಂವಿನಿಕ್ಷಿಪ್ಯ ತಾಂಚವೃದ್ಧಸ್ತಮುದ್ರಯಾ || ೩೦ ||
ವಿಲಿಪ್ಯ ಪರಿತೋಷಕ್ತ್ರೇಮುದ್ರಾಂದತ್ವಾಚಶೋಷಯೇತ್ ||
ಅಧಸ್ತಚ್ಚಿದ್ರವಿರರೀಮಧ್ಯೇಕೂಪೀಂನಿವೇಶಯೇತ್ || ೩೧ ||
ಪಿಠರೀಂವಾಲುಕಾಪೂರೈರ್ಭೃತ್ವಾಚಾಕೂಪಿಕಾಗಳಂ ||
ನಿನೇಶ್ಯ ಚುಲ್ಯಾಂತದಧಃಕುರ್ಯಾದ್ವಹ್ನಿಂಶನೈಶ್ಚನೈಃ || ೩೨ ||
ತಸ್ಮಾದಪ್ಯಧಿಕಂಕಿಂಚಿತ್ಪಾನಕಂಜ್ವಲಯೇತ್ ಕ್ರಮಾತ್ ||
ಏನಂದ್ವಾದಶಭಿರ್ಯಾಮೈಮ್ರಿಯತೇಸೂತಕೋತ್ತಮಃ || ೩೩ ||
ಸ್ಪೋಟಿಯೇತ್ ಸ್ವಾಂಗತೀತಂತಮೂರ್ಧ್ವಗಂಗಂಧಕಂತ್ಯಜೇತ್ ||
ಅಧಸ್ಥಂವೃತಸೂತಂಚಸರ್ವಕರ್ಮಸುಯೋಜಯೇತ್ || ೩೪ ||

ರಸಮಾರಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ—ಧೂಮಸಾರವೆಂದರೆ ಅಡಿಗೆಯ ಒಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹೊಗೆಯಾಡುವ ಪ್ರದೇರದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿರುವ ಇಣ, ವಾದರಸ, ವಟಿಗಾರ, ಶುದ್ಧವಾದ ಗಂಧಕ, ನವಸಾಗರ, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನೂ ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನೂ ಬಂಡೂಂದು ಸಾರಿ ರಸಮಾಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಬಂಡೂಂದು ರೂಪ ಪಡ್ಯಂತ ನಿಂಬೇಹುಳಿ ಮೊದಲಾದ ಹುಳಿಗಳಿಂದ ಆರೆಯಬೇಕು, ಅರಮ ಆದ ನಂತರ ಆ ಮಿಶ್ರಣವನ್ನು ಗಾಂಧನ ಕುಪ್ಪಿಗೆಗೆ ತುಂಬಬೇಕು, ತುಂಬುವ ಮೊದಲೇ ಆ ಗಾಂಧನ ಕುಪ್ಪಿಗೆಯ ಹೊರಮೈಗಿಲ್ಲಾ ತೆಳುವಾದ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ಸುತ್ತಿ ಮೇಲೆ ಹೊದಿಸುವುದನ್ನು ಸವರಿ ಒಣಗಿಸಿ ಈ ರೀತಿಯ ದ ಐದಾರು ಕವಚಗಳನ್ನು ತೊಡಿಸಿರಬೇಕು, ಈ ಮಿಶ್ರಣ ವನ್ನು ತುಂಬಿದ ಮೇಲೆ ಬಾಯಿಗೆ ಬಿಡಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಅದಕ್ಕೂ ಮಣ್ಣನ್ನು ಮತ್ತಿ ಒಣಗಿಸಬಡಬೇಕು, ಇಷ್ಟಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಮಣಿನ ಮಡಿಕೆಯನ್ನು ತಂದು ಅದರ ತಳದಲ್ಲಿ ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ತೂತುಗಳನ್ನು ಕಿರುಬೆರಳು ಹಿಡಿಸು ವಷ್ಟು ಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ಕುಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನಿರಿಸಿ ಕುಪ್ಪಿಗೆಯ ಕಂಠದ ಎರಿವಿಗೂ ಮರಳನ್ನು ತುಂಬಬೇಕು, ಇದಕ್ಕೆ ವಾಲುಕಾಯಂತ್ರವೆಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು, ಈ ರೀತಿಮಾಡಿ ಆ ಮಡಿಕೆಯನ್ನು ಒಲೆಯ ಮೇಲೆ ಏರಿಸಿ ಕೆಳಗೆ ಉರಿಹಾಕಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಬೇಕು, ಉರಿಯನ್ನು ಮೊದಲು ಸೂಕ್ಷ್ಮಗ್ನಿಯಾಗಿಯೂ ಕ್ರಮೇಣ ಬಲವಾಗಿಯೂ ಹಾಕುತ್ತ ಬರಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಹನ್ನೆರಡು ರೂಪಾ ಉರಿಸಿದಲ್ಲಿ ರಸವು ಸತ್ತುಹೋಗುತ್ತದೆ, ಹನ್ನೆರಡು ಯಾಮ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಉರಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆರುವವರಿವಿಗೂ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದು ನಂತರ ಕುಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನು

ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಒಡೆಯಬೇಕು, ಕಂಠದ ಹತ್ತರ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವ ಗಂಧಕ ವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಿಟ್ಟು ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಸತ್ತುಹೋಗಿರುವ ಸಾದರವನ್ನು ಸಮಸ್ತ ಕೆಲಸಗಳಿಗೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

ಅಪಾನಾರ್ಗಸ್ಯ ಬೀಜಾಸಾಂ ಮೂಷಾಯುಗ್ಮಂ ಪ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್ ||
 ತತ್ಸಂಪುಟೇನ್ಯಸೇತ್ ಸೂತಂ ಮಲಯೂದುಗ್ಧಮಿಶ್ರಿತಂ || ೩೫ ||
 ದ್ರೋಣಪುಷ್ಪೇ ಪ್ರಸೂನಾನಿವಿಡಂ ಗಮಿರಿಮೇದಕಂ ||
 ಏತಚ್ಚೂರ್ಣಮಧೋರ್ಧ್ವಂ ಚ ದತ್ವಾ ಮುದ್ರಾಂ ಪ್ರದೀಯತೇ || ೩೬ ||
 ತಂಗೋಲಂ ಸಂಧಯೇತ್ಸಮ್ಯಕ್ ದ್ಯುನ್ಮಾಷಾಸಂಪುಟೇ ಸುಧೀಃ ||
 ಮುದ್ರಾಂ ದತ್ವಾ ಶೋಷಯಿತ್ವಾ ತಲೋಗಜಪುಟೇ ಸಚೇತ್ || ೩೭ ||
 ಏವಮೇಕಪುಟೇ ನೈವ ಜಾಯತೇ ಭಸ್ಮ ಸೂತಕಂ ||

ಮತ್ತೊಂದು ಕ್ರಮ ದಿಂದ ರಸಮಾರಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಉತ್ತರಣೆಯ ಬೀಜಗಳನ್ನು ತಂದು ಜಜ್ಜಿ ಬನ್ನಾಗಿ ನೀರುಹಾಕಿ ಅರೆದು ಎರಡು ಮೂಸೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು, ಭಸ್ಮ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಶುದ್ಧವಾದ ರಸದ ಜೊತೆಗೆ “ಮಲಯೂದುಗ್ಧ” ಎಂದರೆ ಕಾಡುಅತ್ತಿಯ ಹಾಲನ್ನು ಬೆರಸಿ ಅದನ್ನು ಆ ಮೂಸೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಬೇಕು, ತುಂಬಿಯ ಹವ್ಳು, ವಾಯುವಿಡಂಗ, ದುರ್ವಾಸನೆಯ ಜಾಲಿಯ ವಟ್ಟಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶ ಕೂಡಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ರಸದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ಕೆಳಗೆ ಸಹಾ ಮುಚ್ಚಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಿ ಉತ್ತರಣೆಯ ಬೀಜದ ಮತ್ತೊಂದು ಮೂಸೆಯನ್ನು ಸಂದಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಒಂದು ಮಣ್ಣಿನ ತ್ರಸೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಶ್ರಾವೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಉಸಿರುಹೋಗದಂತೆ ಸೀಲಮಣ್ಣು ಮಾಡಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿಸಿ ಗಜಪುಟದಲ್ಲಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿದರೆ ಒಂದೇ ಪುಟದಲ್ಲಿಯೇ ರಸವು ಭಸ್ಮವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ.

ಕಾಷ್ಠೋದುಂಬರಿಕಾದುಗ್ಧೈರಸಂಕಂಚಿದ್ವಿಮರ್ದಯೇತ್ || ೩೮ ||
 ತದ್ದುಗ್ಧೈಃ ಪುಷ್ಪಹಿಂಗೋಶ್ಚ ಮೂಷಾಯುಗ್ಮಂ ಪ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್ ||
 ಪ್ಲೆಸ್ತಾ ತತ್ಸಂಪುಟೇ ಸೂತಂ ತತ್ರ ಮುದ್ರಾಂ ಪ್ರದಾಪಯೇತ್ || ೩೯ ||
 ಧೃತ್ವಾ ತಂಗೋಲಕಂ ಪ್ರಾಜ್ಞೋನ್ಮಾಷಾಸಂಪುಟೇ ಧೀಕೇ ||
 ಸಚೇನ್ಮುದುಪುಟೇ ನೈವ ಸೂತ ಕೋಯಾತಿ ಭಸ್ಮತಾಂ || ೪೦ ||

ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ರಸಮಾರಣ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಭಸ್ಮ ಮಾಡಬೇಕಾದ ರಸವನ್ನು ಕಾಡುಅತ್ತಿಯ ಹಾಲಿನ ರಸದೊಡನೆ ಕೊಂಚ ಖಲ್ವದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಅರೆಯಬೇಕು, ಅದೇ ಹಾಲಿನಿಂದ ಇಂಗನ್ನೂ ಅರದು

ಎರಡು ಮೂಸೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಒಂದರಲ್ಲಿ ರಸವನ್ನು ಹಾಕಿ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚಿ ಸಂದಿಲ್ಲದಂತೆ ಭದ್ರಪಡಿಸಿ ಅದನ್ನು ಒಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಶ್ರಾವೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದು ಶ್ರಾವೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಉಸಿರುಹೋಗದಂತೆ ಸೀಲುಮಾಡಿ ಒಣಗಿಸಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಪುಟವನ್ನು ಹಾಕಿದರೂ ರಸವು ಭಸ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಾಗವಲ್ಲಿರಸೈರ್ಘ್ಯಃ ಕರ್ಕೋಟೀಕಂದಗರ್ಭಿತಃ ||

ಮೃನ್ಮೂಷಾಸಂಪುಟೇಪಕ್ತಾಸ್ತೋಯಾತ್ಯೇವಭಸ್ಮತಾಂ ೪೧

ರಸವನ್ನು ವೀಳ್ಯದೆಲೆ ರಸದೊಡನೆ ಅರಮ್ಬ ನೆಲಗುಂಬಳದ ಗೆಡ್ಡೆಯನ್ನು ತಂದು ಅದರಲ್ಲಿ ರಂಧ್ರಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ರಸವನ್ನಿರಿಸಿ ಆ ಗೆಡ್ಡೆಯನ್ನು ಮಣ್ಣಿನ ಶ್ರಾವೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಮೇಲೊಂದು ಶ್ರಾವೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಸಂದಿಲ್ಲದಂತೆ ಸೀಲುಮಾಡಿ ಪುಟಹಾಕಿದರೆ ಪಾದರಸವು ಭಸ್ಮವಾಗುತ್ತದೆ.

ಖಂಡಿತಂಮೃಗಶೃಂಗಂಚಜ್ವಲಾಮುಖ್ಯಾರಸೈಸ್ಸಮಂ ||

ರುಧ್ವಾಭಾಂಡೇಪಚೇಚ್ಚಲ್ಯಾಯಾನಾಯುಗ್ಮಂತತೋನ

ಯೇತ್ || ೪೨ ||

ಅಷ್ಟಾಂಶಂತ್ರಿಕಟುಂದದ್ಯಾನ್ನಿಷ್ಕಮಾತ್ರಂಚಭಕ್ಷಯೇತ್ ||

ನಾಗವಲ್ಲಿರಸೈರ್ಘ್ಯಧ್ವಂವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರಾಪಹಂ

|| ೪೩ ||

ಆಯಂಜ್ವರಾಂಕುಶೋನಾಮರಸಸ್ಪರ್ಶಜ್ವರಾಪಹಃ ||

ಏಕಾಹಿಕಂದಷ್ಟ್ಯಹಿಕಂಚತ್ಯಾಹಿಕಂವಾನಸಂಶಯಃ

|| ೪೪ ||

ಜ್ವರಾಂಕುಶವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಸಾರಗದ ಕೊಂಬನ್ನು ತಂದು ಚನ್ನಾಗಿ ಕುಟ್ಟಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ ಜ್ವಲಾಮುಖಿ ಅಂದರೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ನೆರುವಲು ಎಂದು ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಗಿಡದ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಮಣ್ಣಿನ ಭಾಂಡದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚಿ ಎರಡು ಯಾಮ ಪರ್ಯಂತ ಗಾಢಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಪಕ್ವಮಾಡಬೇಕು ನಂತರ ಕೆಳಗಿಳಿಸಿಕೊಂಡು ಶೃಂಗದ ತೂಕದ ಅಷ್ಟಮಾಂಶ ತ್ರಿಕಟು (ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು) ಪುಡಿಮಾಡಿ ಅದರೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಜ್ವರಾಂಕುಶವು ನಿರ್ಮಾಣವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಇದನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣ ಒಂದು ನಿಷ್ಕ, ಅಂದರೆ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಅನುಭವದ ಮೇಲೆಯೇ ಗೊತ್ತು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಒಂದು ಗ್ರೇನಿನ ಲಾಗಾಯಿತು ವಯೋಮಾನ ದಿಂದ ಐದು ಗ್ರೇನಿನ ವರಿಗೂ ಕೊಡುವುದು ರೂಢಿ ಇದೆ. ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯ ರಸದ ಅನುಪಾನದಲ್ಲಿ ಕೊಡೋಣದರಿಂದ ವಾತಪಿತ್ತಜ್ವರವನ್ನು ನಿವಾರಣ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಜ್ವರಗಳ ಮೇಲೆಯೂ ಅನುಪಾನ ಭೇದದಿಂದ

ಪ್ರಯೋಗಿಸಲಿಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಪ್ರತಿ ದಿವಸವೂ ಬರುವುದು, ಎರಡು ದಿವಸ ಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಬರುವುದು, ಮೂರು ದಿವಸಕ್ಕೆ ಒಂದು ಸಾರಿ ಬರುವುದು ಇಂತಹ ಜ್ವರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತದೆ

ಸಾರದಂರಸಕಂತಾಲತುತ್ಥಂಟಂಕಣಗಂಧಕೇ ||

ಸರ್ವಮೇತತ್ಸಮಂಶುದ್ಧಂಕಾರವಲ್ಲಿರಸೈರ್ಧಿವಂ || ೪೫ ||

ಮರ್ದಯೇಲ್ಲೇಪಯೇತ್ತೇನತಾಮ್ರಪಾತ್ರೋದರಂಭಿಷಕ್ ||

ಅಂಗುಲ್ಯರ್ಧಪ್ರಮಾಣೇನತತೋರುಧ್ವಾಚತನ್ಮುಖಂ || ೪೬ ||

ಪಚೇತ್ತಂವಾಲುಕಾಯಂತ್ರೇಕ್ಷಿಸ್ತ್ವಾಧಾನ್ಯಾನಿತನ್ಮುಖೇ ||

ಯದಾಸ್ಫುಟಂತಿಧಾನ್ಯಾನಿತದಾಸಿದ್ಧಂನಿನಿರ್ದಿಶೇತ್ || ೪೭ ||

ತತೋನಯೇತ್ ಸ್ವಾಂಗಶೀತಂತಾಮ್ರಪಾತ್ರೋದರಾದ್ಧಿಷಕ್ ||

ರಸಂಜ್ವರಾರಿನಾಮಾನಂನಿಚೂರ್ಣ್ಯಮರಿಚೈಸ್ಸಮಂ || ೪೮ ||

ನಾಷ್ಟೈಕಂಪರ್ಣಖಂಡೇನಭಕ್ಷಯೇನ್ನಾಶಯೇಜ್ವರಂ ||

ತ್ರಿದಿನೈರ್ವಿಷಮಂತೀಪ್ರಂಖಕದ್ವಿತ್ರಿಚತುರ್ಥಕಂ || ೪೯ ||

ಜ್ವರಾರಿ ರಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಶುದ್ಧವಾದ ವಾದರಸ, ಶುದ್ಧವಾದ ಕಫರೀ ತುತ್ಥ, ಶುದ್ಧವಾದ ತಾಳಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ಬಿಳಿಗಾರ, ಶುದ್ಧವಾದ ಗಂಧಕ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮವಾದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಹಾಗೆಯೆ ನೊಂದಿಸಿದ ರಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿವಸ ಅರಿಯಬೇಕು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿದ ನಂತರ ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಯ ತಳಕ್ಕೆ ಅದನ್ನು ಅರ್ಧ ಅಂಗುಲದಷ್ಟು ದಪ್ಪವಾಗಿ ಮೆತ್ತಬೇಕು, ನಂತರ ಆ ತಾಮ್ರ ಪಾತ್ರದ ಬಾಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಸಿರಾದದಂತೆ ಮುಚ್ಚಿ ಚೀಲಮಣ್ಣು ಮಾಡಿ ವಾಲುಕಾಯಂತ್ರವೆಂದರೆ ಒಂದು ಭಾಂಡದಲ್ಲಿ ತುಂಬಾ ಸುರಳನ್ನು ತುಂಬಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಹೂಳಿ ಈ ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಯ ಬಾಯಿನ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಹಿಡಿ ಭತ್ತದ ಕಾಳನ್ನಿರಿಸಿ ವಾಲಕ ಯಂತ್ರವನ್ನು ಒಲೆಯ ಮೇಲಿರಿಸಿ ತಳದಲ್ಲಿ ಉರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಆರಂಭಮಾಡಬೇಕು. ಮೇಲಿಂ ಸಿರುವ ಭತ್ತದಕಾಳು ತಿಡಿದು ಅರಳಾಯಿತೆಂದರೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಒಳಗಿರುವ ಔಷಧವು ಸಕ್ತವಾಯಿತೆಂದು ಭಾವಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು, ನಂತರ ನಿಯಮವನ್ನು ನಿಟ್ಟಿಸಿ ಪಾತ್ರವು ತಣ್ಣಗಾಗುವ ವರಿವಿಗೂ ಬಿಟ್ಟಿರುವುದು, ತಣ್ಣಗಾದ ನಂತರ ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರದ ಬಾಯನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಔಷಧವನ್ನು ಈಚೆಗೆ ಸುರಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅದನ್ನು ಸಮ ಪ್ರಮಾಣ ಮೆಣಸಿನ ಕಾಳಿನೊಂದಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ವಯೋನುಗುಣವಾಗಿ ಒಂದೆರಡು ಗ್ರೇನಿನಷ್ಟನ್ನು ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ನೇವಿಸ ಬೇಕು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನೇವಿಸಿದಲ್ಲಿ ಮೂರು ದಿವಸದೊಳಗಾಗಿ ವಿಷಮ ಜ್ವರ ವನ್ನೂ ಪ್ರತಿದಿವಸವೂ ಬರುವ ಜ್ವರ, ಎರಡು ದಿವಸದ್ದು, ಮೂರು ದಿವಸದ್ದು ಈ ಜ್ವರಗಳು ಎಷ್ಟೇ ಭಯಂಕರವಾಗಿರಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತದೆ.

ತಾಳಕಂತುತ್ಥಕಂತಾನ್ಮರಸಂಗಂಧಮನಶ್ಶಿಲಾಂ ||

ಕರ್ಷಕರ್ಷಂಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಮುದಯೇತ್ರಿಫಲಾಂಬುಭಿಃ || ೫೦ ||

ಗೋಲಂನೃಸೇತ್ಸಂಪುಟಿಕೇಪುಟಿಂದದ್ಯಾತ್ಮಯತ್ನತಃ ||

ತತೋನೀತ್ವಾರ್ಕದುಗ್ಧೇನಪಜ್ರೀದುಗ್ಧೇನಸಪ್ತಧಾ || ೫೧ ||

ಕ್ವಾಢೇನದಂತ್ಯಾಶ್ಯಾಮಾಯಾಭಾವಯೇತ್ಸಪ್ತಧಾಪುನಃ ||

ನಾಪನಾತ್ರಂರಸಂದಿವ್ಯಂಪಂಚಾಶನ್ಮರಿಚೈರ್ಯುತಂ || ೫೨ ||

ಗುಡಂಗದ್ಯಾಣಕಂಚೈವತುಲಸೀದಲಯುಗ್ಮಕಂ ||

ಭಕ್ಷಯೇತ್ರಿದಿನಂಭಕ್ತ್ಯಾಶೀತಾರಿದುರ್ಲಭಃಪರಃ || ೫೩ ||

ಪಥ್ಯಂದುಗ್ಧೋದನಂದೇಯಂನಿಷಮಂಶೀತಪೂರ್ವಕಂ ||

ದಾಹಪೂರ್ವಂಹರತ್ಯಾರುತ್ಯತೀಯಕಚತುರ್ಥಕೌ || ೫೪ ||

ದ್ವ್ಯಾಹಿಕಂಸತತಂಚೈವವ್ಯವರ್ಣ್ಯಂಚನಿಯಚ್ಛತಿ ||

ಶೀತಜ್ವರಾರಿ ರಸ—ಶುದ್ಧವಾದ ತಾಳಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ತುತ್ಥ, ಶುದ್ಧವಾದ ತಾಮ್ರಭಸ್ಮ, ಶುದ್ಧವಾದ ವಾದರಸ, ಶುದ್ಧವಾದ ಗಂಧಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ಮಣಿಶಿಲೆ ಇವು ಪ್ರಯೋಗದನ್ನೂ ಸಮಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ತ್ರಿಫಲಾ ಕಷಾಯದಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರದು ಒಂದು ಉಂದೆಯಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. ಆ ಉಂಡೆಯನ್ನು ಮಣ್ಣಿನ ಶ್ಯಾವಮೃದಿಸಿ ಉಸಿರಾಡದಂತೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೀಳುಮಾಡಿ ಪುಟಿಹಾಕ ಬೇಕು, ಪುಟಿಹಾಕಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಈಚೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಯಕ್ಕದ ಹಾಲಿ ನಲ್ಲಿಯೂ ಕಳ್ಳಿಯ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಜಾಸಾಳದ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿಯೂ, ತಿಗಡೆಯ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿಯೂ ಏಳೇಳು ಸಾರಿ ಭಾವನೆ ಕೊಡಬೇಕು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ರಸವನ್ನು ಒಂದು ಮಾಪ ಪರಿಮಾಣದಷ್ಟನ್ನು ಐವತ್ತು ಮೆಣಸಿನ ಕಾಳಿನೊಡನೆ ಒಂದು ಗದ್ಯಾಣ ಪ್ರಮಾಣ ಬೆಲ್ಲ, ಎರಡು ತುಲಸೀದಳ ಇವು ಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಈ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಮೂರು ದಿವಸ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸೇವನಮಾಡ ಬೇಕು, ಹಾಲು ಅನ್ನವನ್ನು ಭೋಜನಮಾಡಬೇಕು. ಇದರ ಸೇವನದಿಂದ ವಿಷಮಜ್ಜರ, ಶೀತಪೂರ್ವಕಜ್ವರವೆಂದರೆ ಛೇದಿ ಬಂದು ಜ್ವರಬರುವುದು, ದಾಹ ಪೂರ್ವಕ ಜ್ವರವೆಂದರೆ ಮೈಯ್ಯರಿ ಬಹಳವಾಗಿದ್ದು ಜ್ವರಬರುವುದು, ಮೂರು ದಿವಸದ ಜ್ವರ, ನಾಲ್ಕು ದಿವಸದ ಜ್ವರ, ಎರಡರ ಬಾರಿ, ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಜ್ವರ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗೆಲ್ಲುತ್ತದ್ದಲ್ಲದೆ ಜ್ವರಾದಿಗಳು ಬಂದು ಮನುಷ್ಯನು ರೂಪ ಕೆಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವುದನ್ನು ಸಹ ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಭಾಗ್ಯೈಕಂ ಸ್ಯಾದ್ರಸಾಚ್ಛದ್ಯಾದೈಲೇಯಃ ಪಿಪ್ಪಲೇಶಿವಾ || ೫೫ ||

ಅಕಾರಕರಭೋಗಂಧಃ ಕಟುತ್ವಲೇನ ಶೋಧಿತಃ ||

ಫಲಾನಿ ಚೇಂದ್ರವಾರುಣಾಶ್ಚ ತುರ್ಭಾಗಮಿತಾ ಅಮಿಾ || ೫೬ ||

ಏಕತ್ರ ಮರ್ದಯೇ ಚ್ಛೂರ್ಣಮಿಂದ್ರವಾರುಣಕಾರಸೈಃ ||

ಮಾಷೋನ್ನಿತಾಂಗುಟೀಂಕ್ತತ್ವಾದದ್ಯಾತ್ಸರ್ವಜ್ವರೇಬುಧಃ || ೫೭ ||

ಛಿನ್ನಾರಸಾನುಪಾನೇನ ಜ್ವರಘ್ನೀಗುಟಿಕಾಮತಾ ||

ಜ್ವರಘ್ನುಗುಟಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಶುದ್ಧಮಾಡಿದ ಸಾದರಸ ಒಂದು ಭಾಗ, ಶುದ್ಧಮಾಡಿದ ಬಾಣಂತಿಬೋ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಅಕಲೆಯ ಕಾಯಿ, ಅಕಳಕರೆ, ಸಾಸುವೆಯ ಎಣ್ಣೆಯಂತಹ ಕಟುತ್ವಲಿಂ ಶೋಧಿತವಾದ ಗಂಧಕ, ಕಾಡು ಕವಡೆಯ ಕಾಯಿ, ಈ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ರಸದ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನೇರಿಸಿ ಸಣ್ಣ ಪುಡಿಮಾಡಿ ಕಾಡುಕವಡೆಯಕಾಯಿನ ರಸದಲ್ಲಿಯೇ ಅರೆದು ಎರಡಾಣೆಯ ತೂಕದ ಒಂದೊಂದು ಮಾರ್ಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಇರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಜ್ವರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯ ರಸದ ಅನುಪಾನದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಜ್ವರಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಶುದ್ಧೋಬುಭುಕ್ಷಿತಸ್ಸುತೋಭಾಗದ್ವಯಮಿತೋಭವೇತ್ || ೫೮ ||

ತಥಾಗಂಧಸ್ತುಭಾಗದ್ವೈಕುರ್ಯಾತ್ಕಜ್ವಲಿಕಾಂತಯೋಃ ||

ಸೂತಾಚ್ಛತುರ್ಗುಣೇಷ್ಟೇವ ಕಪರ್ಧೇಷುವಿನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ || ೫೯ ||

ಭಾಗ್ಯೈಕಂಟಂಕಣಂದತ್ವಾಗೋಕ್ಷೇರೇಣವಿಮರ್ದಯೇತ್ ||

ತಥಾರಂಖಸ್ಯಖಂಡಾನಾಂಭಾಗಾನಷ್ಟಾಪ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್ || ೬೦ ||

ಕ್ಷಿಪೇತ್ಸರ್ವಂಪುಟಿಸ್ಕಾಂತಶ್ಚೂರ್ಣಲಿಪ್ತಶರಾವಯೋಃ ||

ಗರ್ತೇಹಸ್ತೋನ್ನಿತೇಧೃತ್ವಾಪುಟೇದ್ಗಜಪುಟೇನಚ || ೬೧ ||

ಸ್ವಾಂಗಶೀತಂಸಮುದ್ಭೃತ್ಯಪಿಷ್ಪಾತತ್ಸರ್ವಮೇಕತಃ ||

ಷಡ್ಗಂಜಾಸಮ್ಮಿತಂಚೂರ್ಣಮೇಕೋನತ್ರಂಶದೂಷಣೈಃ || ೬೨ ||

ಘೃತೇನನಾತಜೇದದ್ಯಾನ್ನವನೀತೇನಪಿತ್ತಜೇ ||

ಕ್ವಾದ್ರೇಣಶ್ಲೇಷ್ಮಜೇದದ್ಯಾದತೀಸಾರೇಕ್ಷಯೇತಥಾ || ೬೩ ||

ಅರುಚಾಗ್ರಹಣೇರೋಗೇಕಾಶ್ಯೇಮಂದಾನಲೇತಥಾ ||

ಕಾಸಶ್ವಾಸೇಷುಗುಲ್ಮೇಷುಲೋಕನಾಥರಸೋಹಿತಃ || ೬೪ ||

ತಸ್ಯೋಪರಿಘೃತಾನ್ಮಂಚಭುಂಜೀತಕವಳತ್ರಯಂ ||

ಮಂಚೇಕ್ಷಣೈಕಮುತ್ತಾನಶ್ಯಯಿತಾನುಪಧಾನಕೇ || ೬೫ ||

ಅನನ್ಯಮನ್ನಂಸಘೃತಂಭುಂಜೀತಮಧುರಂದಧಿ ||
 ಸ್ರಾಯೇಣಜಾಂಗಲಿಂಮಾಂಸಂಪ್ರದೇಯಂಘೃತಸಾಚಿತಂ || ೬೬ ||
 ಸುದುಗ್ಧಭಕ್ತಂದದ್ಯಾಚ್ಛಜಾತೇಗ್ನಾಸಾಂಧ್ಯಭೋಜನೇ ||
 ಸಘೃತಾನ್ಮದ್ಲವಟಿಕಾನ್ವ್ಯಂಜನೇಷ್ಟವಚಾರಯೇತ್ || ೬೭ ||
 ತಿಲಾಮಲಕಕಲ್ಕೇನಸ್ನಾಪಯೇತ್ಸರ್ಪಿಷಾಢವಾ ||
 ಅಭ್ಯಂಜಯೇತ್ಸರ್ಪಿಷಾಚಸ್ನಾನಂಕೋಷ್ಣೋದಕೇನಚ || ೬೮ ||
 ಕ್ಷುಚಿತ್ತೈಲಂನಗೃಹ್ಣೀಯಾನ್ನಬಿಲ್ವಂಕಾರನೇಲ್ಲಕಂ ||
 ವಾರ್ತಾಕಂಶಫರಿಂಚಿಂಚಾಂತ್ಯಜೇದ್ವ್ಯಾಯಾಮಮೈಥುನೇ || ೬೯ ||
 ಮದ್ಯಂಸಂಧಾನಕಂಹಿಂಗುಶುಂಠೀಮಾಷಾನ್ಮಸೂರಕಾನ್ ||
 ಕೂಷ್ಮಾಂಡಂರಾಜಿಕಾಂಕೋಪಂಕಾಂಜಿಕಂಚೈವವರ್ಜಯೇತ್ || ೭೦ ||
 ತ್ಯಜೇದಯುಕ್ತನಿದ್ರಾಂಚಕಾಂಸ್ಯಪಾತ್ರೇಚಭೋಜನಂ ||
 ಕಕಾರಾದಿಯುತಂಸರ್ವಂತ್ಯಜೇಚ್ಛಾಕಫಲಾದಿಕಂ || ೭೧ ||
 ಪಥ್ಯೋಯಂಲೋಕನಾಥಸ್ತುಶುಭನಕ್ಷತ್ರವಾಸರೇ ||
 ಪೂರ್ಣಾತಿಥೌಸಿತೇಸಕ್ಷೇಜಾತೇಚಂದ್ರಬಲೇತಥಾ || ೭೨ ||
 ಪೂಜಯಿತ್ವಾಲೋಕನಾಥಂಕುಮಾರೀಂಭೋಜಯೇತ್ತತಃ ||
 ದಾನಂದ್ರಾದ್ವಿಘಟಿಕಾಮಧ್ಯೇಗ್ರಾಹ್ಯೋರಸೋತ್ತಮಃ || ೭೩ ||
 ರಸಾಚ್ಛೇಜ್ಜಾಯತೇತಾಪಸ್ತೌಶಕರಯಾಯುತಂ ||
 ಸತ್ತಂಗುಡೂಚ್ಯಾಗೃಹ್ಣೀಯಾದ್ವಂಶರೋಚನಯಾಯುತಂ || ೭೪ ||
 ಖರ್ಜೂರಂದಾಡಿನುಂದ್ರಾಕ್ಷಾಮಿಕ್ಷುಖಂಡಾನಿಚಾರಯೇತ್ ||
 ಅರುಚೌನಿಸ್ತುಷಂಧಾನ್ಯಂಘೃತಭೃಷ್ಣಂಸಶರ್ಕರಂ || ೭೫ ||
 ದದ್ಯಾತ್ಪಥಾಜ್ವರೇಧಾನ್ಯಗುಡೂಜೀಕ್ವಾಥಮಾಹರೇತ್ ||
 ಉನೀರವಾಸಕಕ್ವಾಥಂದದ್ಯಾತ್ಸಮಧುಶರ್ಕರಂ || ೭೬ ||
 ರಕ್ತಪಿತ್ರೇಕಫೇರ್ವಾನೇಕಾಸೇಚಸ್ವರಸಂಕ್ಷಯೇ ||
 ಅಗ್ನಿಭೃಷ್ಣಜಯುಚೂರ್ಣಂಮಧುನಾನಿಶಿದೀಯತೇ || ೭೭ ||
 ನಿದ್ರಾನಾಶೇತಿಸಾರೇಚ್ಛ್ರೇಷ್ಠಾಣ್ಯಾಂಮಂದಸಾವಕೇ ||
 ಸೌವರ್ಚಲಾಭಯಾಕ್ಸ್ಯಾಚೂರ್ಣಮುಷ್ಣೋದಕೈಃಸಿಬೇತ್ || ೭೮ ||
 ಶೂಲೇಜೀರ್ಣೇತಥಾಕಷ್ಕಾಮಧುಯುಕ್ತಾಜ್ವರೇಹಿತಾ ||
 ಪ್ಲೀಹೋದರೇವಾತರಕ್ತೇಛದ್ಯಾಂಚೈವಗುದಾಂಕುರೇ || ೭೯ ||
 ನಾಸಿಕಾದಿಷ್ಠುರಕ್ತೇಷುರಸಂದಾಡಿನುಪುಷ್ಪಜಂ ||

ದೂರ್ವಾಯಾಸ್ತು ರಸಂ ನ ಸ್ಯೇಪ್ರದದ್ಯಾತ್ ಶರ್ಕರಾಯುತಂ || ೮೦ ||

ಕೋಲನುಜ್ವಾಕಣಾಬರ್ಹಿಪಕ್ಷಭಸ್ತು ಸಶರ್ಕರಂ ||

ಮಧುನಾಲೇಹಯೇಚ್ಛೇದಿಹಿಕ್ಕಾ ಕೋಪೋಪಶಾಂತಯೇ || ೮೧ ||

ವಿಧಿರೇಷನಿಯೋಜ್ಯಸ್ತು ಸರ್ವಸ್ಮಿನ್ ಪೋಟ್ಟಿಲೀರಸೇ ||

ಮೃಗಾಂಕೇಹೇಮಗರ್ಭೇ ಚಮಾಕ್ತಿ ಕಾಖ್ಯೇಪರೇಷುಚ || ೮೨ ||

ಇತ್ಯಯಂ ಲೋಕನಾಥಾಖ್ಯೋರಸಸ್ಪರ್ಶರುಚೋಜಯೇತ್ ||

ಲೋಕನಾಥರಸನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ— ಶುದ್ಧವಾದ ಪಾದ ರಸ ಎರಡು ಭಾಗ, ಗಂಧಕ ಎರಡು ಭಾಗ, ಇವೆರಡನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆದರೆ ಕಪ್ಪಿಗೆ ಮಶಿಯಂತಹ ಹುಡಿಯಾಗುತ್ತದೆ, ಇದಕ್ಕೇನೇ ಕಜ್ಜಲ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ರೀತಿ ಕಜ್ಜಲಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿಕೊಂಡು ಈ ಕಜ್ಜಲಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ ರಸದ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ಶೂಕವುಳ್ಳ ಕವಡೆಯನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ಕಜ್ಜಲಿಯನ್ನು ತುಂಬಬೇಕು, ರಸದ ಅರ್ಧದಷ್ಟು ಟಿಂಕಣಕ್ಕಾರಸನ್ನು ಹಸುವಿನ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಅರದು ಕಜ್ಜಲಿಯನ್ನು ತುಂಬಿರುವ ಕವಡೆಯ ಬಾಯಿಗೆ ಮುತ್ತುಬೇಕು, ರಸದ ಎಂಟರಷ್ಟು ಶುದ್ಧವಾದ ಶಂಬದ ಚೂರುಗಳನ್ನೂ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿ ಇರಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ನಾನುಗ್ರಿಗಳು ಸಿದ್ಧವಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಶ್ರಾವಯ ಒಳಭಾಗಕ್ಕೆ ಒಳ್ಳೆಯದಾದ ಕಪ್ಪೆಯಚೆಪ್ಪಿನ ಸುಣ್ಣವನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಒಳಿದು ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ಕವಡೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಶಂಬದ ಚೂರುಗಳನ್ನೂ ತುಂಬಿ ಮೇಲೊಂದು ಶ್ರಾವೆಯನ್ನು ಸಂದು ಬಿಡದಂತೆ ಮುಚ್ಚಿ ಚೀಲ ಎಣ್ಣೆ ಮುಂತಾದ ಗಜಪುಟದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷಮಾಡಬೇಕು, ಇದಕ್ಕಾಗಿ ಗುಂಡಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಒಂದು ತೋಳಿನಷ್ಟಿದ್ದ ಗುಂಡಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು, ಪುಟಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಅರಿ ತಣ್ಣಗಾಗುವ ವರಿವಿಗೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದ ನಂತರ ಈಚೆಗೆ ತೆಗೆದು ಆ ಶ್ರಾವೆಯಲ್ಲಿರುವುದನ್ನೆಲ್ಲ ಒಂದುಗೂಡಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಅರೆಯಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಲೋಕನಾಥರಸವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು ಇದನ್ನು ಅರುಗುಲಗಂಜಯ ಪ್ರಮಾಣದಷ್ಟನ್ನೂ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂಭತ್ತು ಮೊಣಸಿನಕಾಯನ್ನೂ ಸಹ ಒಬ್ಬರು ಸೇಸುಸ ಬಹುದು, ವಾತಕ್ರೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ತುಸು ಅನುಪಾನ ದೊಂದಿಗೂ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯಗಳಾದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಬೆಣ್ಣೆಯ ಅನುಪಾನ ದೊಂದಿಗೂ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ ವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಚೇನುತುಪ್ಪದ ಅನುಪಾನ ದೊಂದಿಗೂ ಮತ್ತು ಅತಿಸಾರ, ಕ್ಷಯರೋಗ, ಅರೋಚಕರೋಗ, ಗ್ರಹಣಿ ಎಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೇದಿರೋಗ, ಕಾರ್ಶ್ಯರೋಗವೆಂದರೆ ದಿನಂಪ್ರತಿ ಸ್ವಲ್ಪನಾಗಿ ಹೋಗುವ ರೋಗ, ಅಗ್ನಿವಾಂದ್ಯ, ಕೆಮ್ಮಲು, ಉಬ್ಬಸ, ಗುಲ್ಮರೋಗ. ಈ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಲೋಕನಾಥರಸವನ್ನು ನಿರ್ಭಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು.

ಈ ಔಷಧವನ್ನು ತೆಗದುಕೊಂಡ ಒಡನೆಯೇ ಮೂರು ತುಸ್ತಿನಷ್ಟು ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಅನ್ನವನ್ನು ತಿಂದು ಮಂಚದ ಮೇಲೆ ಉರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಮಲಗಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಕ್ಷಣ ಹಾಗೆಯೇ ಇರಬೇಕು, ತಲೆದಿಂಬನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರದು, ಈ ರಸವನ್ನು ಸೇವಿಸುವವರು ಹುಳಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸಬಾರದು, ತುಪ್ಪ ಸಕ್ಕರೆ ಇವುಗಳೊಂದಿಗೇನೇ ಅನ್ನವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು, ಆದರೆ ಸೀಯಾದ ಮೊಸರನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು, ಕಾಡುಮೃಗಗಳ ಮಾಂಸವನ್ನು ತುಪ್ಪದೊಂದಿಗೆ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಅನ್ನಬಹುದು, ಚನ್ನಾಗಿ ಜರಡ್ಯಾಪಾಟವ ಉಟಾದ ಮೇಲೆ ಸಾಯಂಕಾಲದ ಉಟದಲ್ಲಿ ಹಾಲುಅನ್ನವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು. ನಂಜಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಹೆಸರುವಡೆಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು, ಎಳ್ಳು ಮತ್ತು ನೆಲ್ಲಿಯ ಒಣಕಾಯಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಆರದು ತಲೆಗೆ ತಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಾಗಲಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ತಲೆಗೆ ತಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಾಗಲಿ ಬಿಸಿನೀರು ನ್ನನವನ್ನು ಅಪ್ಯಂಜನವನ್ನನವನ್ನು ಸಹಾ ಮಾಡಬೇಕು. ಎಣ್ಣೆ, ಬಿಲ್ವದಕಾಯಿ, ಹಾಲಕಾಯಿ, ಬದನೆಯಕಾಯಿ, ಮಿಾನು ಹುಣಸೆಯಹುಳಿ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ವ್ಯಾಯಾಮ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ, ಮದ್ಯ, ಇಂಗು, ಶುಂಠಿ, ಉದ್ದು, ಮಸೂರ ಎಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತೂಗರಿಯ ಬೇಳೆ, ಕುಂಬಳಕಾಯಿ, ಸಾಸುವೆ, ಶಿಟ್ಟುಮಾಡುವುದು, ಕಾಂಜಿಕಸಂಬ ಎನ್ನುವ ಹುಳಿನೀರು ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸ್ವರ್ತಾ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕು, ಈ ಗಲು ನಿದ್ರೆಯನ್ನಾಕಂಚಿನ ವಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಭೋಜನಮಾಡುವುದನ್ನೂ ಸಹ ಬಿಡಬೇಕು. ಈ ಎಂಬ ಅಪ್ಪರದಿಂದ ಮೊದಲಾಗುವ ಎಲ್ಲಾ ತರ್ಕಾರಿಗಳು ದಣ್ಣುಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು, ಈ ರೀತಿಯಾದ ವಧ್ಯವನ್ನು ನಡೆಯಿಸುತ್ತ ಶುಭನಕ್ಷತ್ರ ಶುಭವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟದೇವತಾವ್ರಾಜಿ ಮಾಡಿ ದಾನಾದಿಗಳನ್ನೂ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಭೋಜನವನ್ನೂ ಮಾಡಿಸಿ ಬೆಳಗಿನ ಎರಡು ಗಳಿಗೆಯೊಳಗಾಗಿ ಈ ರಸವನ್ನು ಉತ್ತಮವಿಧಾದೊಡನೆ ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಶ್ರೋತವ ರಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ತನಗೆ ತಾರಾಚಂದ್ರ ಬಲಗಳು ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ದಿವಸವನ್ನು ಚುನಾಯಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಈ ರಸಸೇವನೆಯಿಂದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ತಾಪವುಂಟಾಗುವುದಾದರೆ ಅವೃತಬಳ್ಳಿಯ ಸತ್ವ, ವಂಶರೋಚನ, ಸಕ್ಕರೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಬಿರ್ಜಾರದ ಹೆಣ್ಣು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ದಾಳಿಂಬರದ ಹೆಣ್ಣು, ಕಬ್ಬಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅನ್ನಬಹುದು, ಬಾಯಿರುಚಿ ಸರಿಯಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೊತ್ತುಂಬರಿ ಬೀಜವನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹುರಿದು ಚನ್ನಾಗಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರೆಸಿ ಕೊಡಬಹುದು, ಜ್ವರನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಕೊತ್ತುಂಬರಿಬೀಜ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನೋ, ಲಾಮಂಚ, ಅಡುಸೋಗೆ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನೋ ಜೇನು ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆಯೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಕೊಡಬಹುದು. ರಕ್ತಪಿತ್ತವೆಂದರೆ ಯಾವುದಾದರೂ ದ್ವಾರಗಳಿಂದ ರಕ್ತವು ಹೊರಬೀಳುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಕಪ ಹೆಚ್ಚಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ,

ಶ್ವಾಸರೋಗ, ನಿದ್ರೆಬಾಧಿರುವುದು, ಭೇದಿ ಇರುವುದು, ಗ್ರಹಣೆ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ ಇವುಗಳಿದ್ದರೆ ಭಂಗಿಯ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಹುರಿದು ಪುಡಿನಾಡಿ ಯುಕ್ತ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಹೊತ್ತು ಕೊಡಬಹುದು. ಅರ್ಜೀಣದ ಹೊಟ್ಟೆಶಾಲೆಯಿದ್ದರೆ ಸೌವರ್ಚಲವಣ, ಅಳಲೇಕಾಯಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬಿಸಿಸೀರಿನೊಂದಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕು, ಜ್ವರವಿದ್ದರೆ ಜೇನುತುಪ್ಪದೊಡನೆ ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು ಸ್ಲಿಹಾಭಿವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ಉದರ ರೋಗ, ವಾತರಕ್ತ, ವಮನ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಚೂರ್ಣವೇ ಹಿತಕರವಾದದ್ದು, ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಬರುತ್ತಿದ್ದರೆ ದಾಳಿಂಬರೇ ಹುಮ್ಮಿನ ರಸ, ಗರಿಕೆಯಹುಲ್ಲಿನ ರಸ, ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನಸ್ಯಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಬೋರೆಯ ಪಪ್ಪು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ನವಿಲುಗರಿಯ ಬೂದಿ, ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನು ಬೆರಸಿ ವಾಂತಿ ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ ನೆಕ್ಕಿಸಬೇಕು ಇದೇ ಕ್ರಮವನ್ನೇ ವೃಗಾಂಕಪೋಟಲಿ ರಸ, ಹೇಮಗರ್ಭಪೋಟಲಿ ರಸ, ಪೂಕ್ತಿಕರಸ, ಮೊದಲಾದ ರಸಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸುವಾಗ್ಯೇ ಆನುಸರಿಸಬೇಕು, ಈ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಲೋಕನಾಥರಸವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರೆ ಸಮಸ್ತ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಗುಣಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ವರಾಟಭಸ್ಮ ಮಂಡೂರಂಚೂರ್ಣಯುತ್ಪಾಘೃತೇಷಚೇತ್ ॥ ೮೩ ॥

ತತ್ಸಮಂಮರಿಚಿಕಂಚೂರ್ಣಂನಾಗಸಲ್ಯಾವಿಭಾವಿತಂ ॥

ತಚ್ಚೂರ್ಣಂಮಧುನಾಲೇಹ್ಯಮಥವಾನವನೀತಕ್ಲೇಃ ॥ ೮೪ ॥

ಮಾಷಮಾತ್ರಂಕ್ಷಯಂಹಂತಿಯಾಮೇಯಾಮೇಚಭಕ್ಷಿತಂ ॥

ಲೋಕನಾಥರಸೋಹ್ವೇಷಮಂಡಲಾದ್ರ್ಯಜಯಕ್ಷುನುತ್ ॥ ೮೫ ॥

ಇನ್ನೊಂದು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಲೋಕನಾಥರಸವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಕವಡಿಯ ಭಸ್ಮ ಮಂಡೂರಭಸ್ಮ, ಇವೆರಡನ್ನೂ ಸಮಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ವಮಾಡಬೇಕು, ಇದರಷ್ಟೇ ಮೆಣಸಿನ ಕಾಯಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಇದರೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ವಿಳೈದೆಲೆಯ ರಸದಲ್ಲಿ ಭಾವನೆಕೊಡಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನುತುಪ್ಪದೊಡನೆ ಬೆಣ್ಣೆಯೊಡನಾಗಲಿ ಒಂದು ಮಾಷ ಪರಿಮಾಣದಷ್ಟನ್ನು ಒಂದು ಮಂಪಲಕಾಲ ಬಿಡದೆ ಸೇವಿಸಬೇಕು ಅವಶ್ಯಕವಿದ್ದಂತೆ ವ್ರತವಿವರಣೆ ಎಷ್ಟು ಸಾರಿಯಾದರೂ ಸೇವಿಸಬಹುದು, ಈ ಕ್ರಮದಿಂದ ಸೇವಿಸಿದರ ಕ್ಷಯರೋಗವನ್ನು ಸಹ ಗೆಲ್ಲಬಹುದು.

ಭೂರ್ಜವತ್ತನುಪತ್ತಾಣಿಹೇಮ್ನ ಸ್ನೋಕ್ಷಾಣಿಕಾರಯೇತ್ ||
 ತುಲ್ಯಾನಿತಾನಿಸೂತೇನಖಲ್ವೇಕ್ಷಿಸ್ತಾನ್ವಿನಮದಯೇತ್ || ೮೬ ||
 ಕಾಂಚನಾರರಸೇನೈವಜ್ವಾಲಾಮುಖ್ಯಾರಸೇನಚ ||
 ಲಾಂಗಲ್ಯಾನಾರಸೈಸ್ತಾವದ್ಯಾವದ್ಭವತಿಸಿಷ್ಟಿಕಾ || ೮೭ ||
 ತತೋಹೇಮ್ನ ಶ್ವತುರ್ಧಾಂಶಂಟಂಕಣಂತತ್ರನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ ||
 ಖಿಷ್ಣಮೌಕ್ತಿಕಚೂರ್ಣಂಚಹೇಮದ್ವಿಗುಣಮೂವಪೇತ್ || ೮೮ ||
 ತೇಷುಸರ್ವಸಮಂಗಂಧಂಕ್ಷಿಸ್ತಾಚೈಕತ್ರನುದಯೇತ್ ||
 ತೇಷಾಂಕೃತ್ವಾತತೋಗೋಳಂವಾಸೋಭಿಃಪರಿವೇಷ್ಟಯೇತ್ || ೮೯ ||
 ಸಶ್ಚಾನ್ಮದಾನೇಷ್ಟಯಿತ್ವಾಶೋಷಯಿತ್ವಾಚಧಾರಯೇತ್ ||
 ಶರಾವಸಂಪುಟಿಸ್ಯಾಂತಸ್ತತ್ರಮುದ್ರಾಂಪ್ರದಾಪಯೇತ್ || ೯೦ ||
 ಲವಣಾಪೂರಿತೇಭಾಂಡೇಧಾರಯೇತ್ಪಂಚಸಂಪುಟಂ ||
 ಮುದ್ರಾಂದತ್ವಾಶೋಷಯಿತ್ವಾಬಹುಭಿರ್ಗೋರ್ಮಮಯೈಃಪುಟೇತ್ || ೯೧ ||
 ತತಶ್ಚೀತೇಸಮಾಹೃತ್ಯಗಂಧಂಸೂತಸಮಂಕ್ಷಿಪೇತ್ ||
 ಘೃಷ್ಟಾಪ್ಪಚಪೂರ್ವವತ್ಖಲ್ವೇಪುಟೇದ್ವಜಪುಟೇನಚ || ೯೨ ||
 ಸ್ವಾಂಗಶೀತಂತತೋನೀತ್ವಾಗುಂಜಾಯುಗ್ಮಂಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||
 ಅಷ್ಠಭಿರ್ಮರಿಚೈರ್ಯುಕ್ತಃಕ್ವಾನ್ತ್ರಿಯಯುತೋಽಥವಾ || ೯೩ ||
 ನಿಲೋಕ್ಯದೇಯೋದೋಷಾದೀನೈಕೈಕಾರಸರಕ್ತಿಕಾ ||
 ಸರ್ಪಿಷಾಮಧುನಾನಾಪಿದದ್ಯಾದ್ವೋಷಾದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ || ೯೪ ||
 ಲೋಕನುಥಸಮಂಪಥ್ಯಂಕುರ್ಯಾತ್ಸಸ್ಥಮನಾಶ್ಯಚಿಃ ||
 ಕ್ಲೇಷ್ಮಾಣಂಗ್ರಹಣೀಂಕಾಸಂಶ್ವಾಸಂಕ್ಷಯಮರೋಚಕಂ || ೯೫ ||
 ಮೃಗಾಂಕೋಯಂರಸೋಹನ್ಯಾತ್ಪೃಶತ್ಸಂಬಲಹೀನತಾಂ ||

ಮೃಗಾಂಕಪೋಟಲಿ ರಸವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—
 ಬಂಗಾರವನ್ನು ಪ್ರಮಾಣ ಚನ್ನಾಗಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿ ಬಹಳ ತೆಳ್ಳಗೆ ಅಂದರೆ ಬುಜ
 ಪತ್ರೆಯಂತೆ ತಗಲನ್ನು ಮಾಡುವುದು ಆ ತಗಲನ್ನು ಮತ್ತು ಅದರಷ್ಟೇ
 ಗಂಧಕವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಲಬತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚಿನಾಳದ ರಸದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಜ್ವಾಲಾ
 ಮುಖಿ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆಯ ರಸದೊಡನಾಗಲಿ ಲಾಂಗಲಿ ಅಂದರೆ ಕೋಳಿಕುಕ್ಕಿನ
 ಗೆದ್ದೆಯ ರಸದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಹಿಟ್ಟಿನಂತಾಗುವ ವರೆಗೂ ಆರಿಯಬೇಕು,
 ನಂತರ ಅದರಲ್ಲಿ ಬಂಗಾರದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದಂಶವಷ್ಟು ಶುದ್ಧವಾದ ಟಂಕಣ
 ಕ್ಷಾರವನ್ನು ಬಂಗಾರದ ಎರಡರಷ್ಟು ಶುದ್ಧವಾದ ಮುತ್ತಿನ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ

ಇವೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡಿದರೆ ಎಷ್ಟಾಗುತ್ತದೋ ಅಷ್ಟು ಗಂಧಕವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ಮಾಡಿ ಅರಿಯಬೇಕು, ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಒಂದು ಉಂಡೆಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಒಣಗಿಸಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸುತ್ತಬೇಕು, ಆ ಬಟ್ಟೆಯ ಮೇಲೆ ಜೇಡಿಮಣ್ಣನ್ನು ಸವರಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಈ ಉಂಡೆಯನ್ನು ಒಂದು ಶ್ರಾವೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಶ್ರಾವೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಸಿಲುಮಾಡಬೇಕು ಅಂದರೆ ಜೇಡಿಮಣ್ಣಿನಿಂದ ಉಸಿರಾದಂತೆ ಸುತ್ತಬೇಕು ಒಂದು ಸಂಜೆಯಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪನ್ನು ತುಂಬಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ಶ್ರಾವೆಯನ್ನಿರಿಸಿ ಉಸಿರಾದಂತೆ ಮುಚ್ಚಿ ಒಂದು ಮಾಡಿ ಒಣಗಿಸಿ ಕಾಡುಬೆರಣಿಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ಮಡಕೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಪುಟಿಕೊಡಬೇಕು, ನಂತರ ತಣ್ಣಗಾಗುವ ವರಿವಿಗೂ ಬಿಟ್ಟು ತಣ್ಣಗಾದ ಮೇಲೆ ತೆಗದುಕೊಂಡು ಆ ಉಂಡೆಯನ್ನು ಅದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವ ರಸದಷ್ಟು ಗಂಧಕವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮತ್ತೆ ಅರೆಯಬೇಕು, ಒಂದು ಶ್ರಾವೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಉಸಿರಾದಂತೆ ಒಂದುಮಾಡಿ ಕಾಡುಬೆರಣಿಯ ಗಜವುಟದಲ್ಲಿ ಎತ್ತು ಮಾಡಬೇಕು, ಚನ್ನಾಗಿ ತಣ್ಣಗಾದ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ತೆಗದು ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಇಲ್ಲಿಗೆ ರಸವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು ಈ ರೀತಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ರಸವನ್ನು ಎರಡು ಗುಲಗಂಜಿಯ ಪ್ರಮಾಣ ಎಂಟು ಮೊಸಸ ಕಾಳಿನೊಸನಾಗಲಿ ಮೂರು ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಕೊನೆಯೊಡನಾಗಲಿ ತುಪ್ಪದೊಸನಾಗಲಿ ಜೇನುತುಪ್ಪದೊಡನೆಯಾಗಲಿ ಪ್ರಕುಪಿತವಾಗಿರುವ ದೋಷಗಳ ಸ್ವರೂಪ ಬಲಾಬಲಗಳನ್ನು ವಿಚಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕೊಡಬೇಕು, ಲೋಕನುಧರಸಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೇ ಇದನ್ನೂ ಪಥ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕು, ಪ್ಲೇಷ್ವ ಪ್ರಕೋಪ, ಗ್ರಹಣಿ ಎಂಬ ಭೇದಿ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಕ್ಷಯರೋಗ, ಅರಚಿ, ದೇಹವು ಕೈರಸಾಗುವುದು, ಬಲಹಾನಿ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಈ ರಸವು ಗುಣಿಸುತ್ತದೆ.

ಸೂತಾತ್ಪಾದಪ್ರಮಾಣೇನಹೇಮ್ನಃಽನಿಷ್ಕಂವ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್ || ೯೬ ||

ತಯೋಸ್ಸ್ಯಾದ್ವಿಗುಣೋಗಂಧೋನುದರ್ಪಯೇತ್ಕಾಂಚನಾರಕೈಃ ||

ಕೃತ್ವಾಗೋಳಂಕ್ಷಿಪೇನ್ನೂಷಾಸಂಪುಟೇಮುದ್ರಯೇತ್ತತಃ || ೯೭ ||

ಪಚೇದ್ಭೂಧರಯಂಪ್ರೇಣವಾಸರತ್ರಿತಯಂಬುಧಃ ||

ತತಉದ್ಭೃತ್ಯತಸ್ಸರ್ವಂದದ್ಧಾದ್ಧಂಧಂಚತಸ್ಸಮಂ || ೯೮ ||

ಮುದರ್ಪಯೇದಾದ್ರ್ಯಕರಸೈಶ್ಚಿತ್ರಕಸ್ವರಸೇನಚ ||

ಸ್ಥೂಲಸೀತವರಾಟಾಂಶ್ಚ ಪೂರಯೇತ್ತೇನಯುಕ್ತಿತಃ || ೯೯ ||

ಏತಸ್ಮಾದೌಷಧಾತ್ಮರ್ಯಾದಷ್ಟಮಾಂಶೇನಟಂಕಣಂ ||

ಟಂಕಣಾರ್ಧಂವಿಷಂದತ್ವಾಪಿಷ್ಪಾಪಿಸೇಹುಂಡದುಗ್ಧಕೈಃ || ೧೦೦ ||

ಮುದ್ರಯೇತ್ರೇನಕಲ್ಮೇನವರಾಟಾನಾಮುಖಾನಿಚಃ ||

ಭಾಂಡೇಚೂರ್ಣಪ್ರಲಿಪ್ತೇಚಧೃತ್ವಮುಗ್ರಾಂಪ್ರದಾಪಯೇತ್

|| ೧೦೧ ||

ಗರ್ವೇಹಸ್ತೋನ್ನಿತೇಧೃತ್ವಾಪುಟೇದ್ಗಜಪುಟೇನಚ ||

ಸ್ವಾಂಗಶೀತಂರಸಂಜ್ಞಾತ್ವಾಪ್ರದದ್ಯಾಲ್ಲೋಕನಾಭವತ್ || ೧೦೨ ||

ಪಥ್ಯಂಸ್ಯುಗಾಂಕವದ್ಬಿಲ್ಲೇಂತ್ರಿದಿನಂಲವಣಂತ್ರಜೇತ್ ||

ಯದಾಭರ್ಧಿರ್ಭವೇತ್ತಸ್ಯದದ್ಯಾಚ್ಛೇನಾಶ್ವತಂತ್ರಜಾ || ೧೦೩ ||

ಮಧುಯುಕ್ತಂತ್ರಧಾಶ್ಲೇಷೈಕೋಪೇಡದ್ಯಾದ್ಯದಾರ್ಪಕಂ ||

ವಿರೇಕೇಭರ್ಜಿತಾಭಂಗಾವ್ರದೇಯಾಽಘ್ನಿಸಂಯುತಾ || ೧೦೪ ||

ಜಯೇತ್ಕೃಷ್ಣಸಂಕ್ಷಯಂಶ್ವಸಂಗ್ರಹಣೇಸುರುಚಿಂತ್ರಧಾ ||

ಅಗ್ನಿಂಚಕುರುದೇದೀಪ್ತಂಕಫಸಾತಂಸಯಚ್ಛತಿ || ೧೦೫ ||

ದೇನುಗರ್ಭಃಪರೋಚ್ಛೇಯಃರಸಃಪ್ರೋಟಲಿಕಾಭಿಧಃ ||

ಹೇಮಗರ್ಭಪ್ರೋಟಲೀ ರಸವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸುವ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾ:-
ಶುದ್ಧವಾದ ವಾದವಾದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಷ್ಟು ಶುದ್ಧವಾದ ಬಂಗಾರ
ವನ್ನು ಒಟ್ಟಿನಂತೆ ಸಣ್ಣಗೆ ಪುಡಿಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ರಸ ವತ್ತು
ಬಂಗಾರಗಳಿಗೆ ದ್ವಿಗುಣವಾಗಿ ಶುದ್ಧವಾದ ಗಂಧಕವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಇವೆಲ್ಲ
ವನ್ನೂ ಬಿಲ್ಲರಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕ ಚುವಾಳದ ತೂಪೆಯ ರಸದೊಡನೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರದು
ಗೋಲಿಯ ಹಾಗೆ ಒಂದು ಉಂಡೆಯನ್ನು ಮಾಡುವುದು, ಅದನ್ನೊಂದು ಮೂಸ
ಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚಿ ಸಂದಿಲ್ಲದಂತೆ ಉಸಿರಾತದಂತೆ ಚೀಲಮಣ್ಣು ಮಾಡು
ವುದು, ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಿದ ಮೂಸೆಯನ್ನು ರಸಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಭೂಧರ
ಯಂತ್ರದಲ್ಲಿರಿಸಿ ಮೂರು ದಿವಸ ಕಾಡುಬೆರಣಿಯನ್ನು ಉರಿವಬೇಕು. ತಣ್ಣಗಾದ
ಮೇಲೆ ತಗೆದು ಆ ಗೋಲಿಯನ್ನು ಪುನಶ್ಚ ಬಿಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಅದರಷ್ಟೇ ಗಂಧಕ
ವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಹಸೀಸಂಟೆಯ ರಸ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ರಸ ಇವುಗಳಿಂದ
ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಯಬೇಕು, ಅರದದ್ದನ್ನು ದವ್ವವಾದ ಹಳದೀ ಒಣ್ಣದ ಕವಡೆಗೆ
ತುಂಬಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ತುಂಬಿ ಇದರ ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ಟಂಕಣ
ಕ್ವಾರವನ್ನೂ, ಟಂಕಣಕ್ವಾರದ ಅರ್ಧದಷ್ಟು ವತ್ಸನಾಭಿಯನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಕ್ಷಯ
ಹಾಲಿನಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರದು ಅದರಿಂದ ಆ ಕವಡೆಯ ಮುಖವನ್ನು ಉಸಿರಾಡ
ದಂತೆ ಮುಚ್ಚಬೇಕು, ಒಂದು ಮಡಕೆಯ ಒಳಭಾಗಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಸುಣ್ಣವನ್ನು ಬಳಿದು
ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ಕವಡೆಗಳನ್ನು ಟ್ಟು ಮೇಲೊಂದು ಮುಚ್ಚಳವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಉಸಿರಾಡ
ದಂತೆ ಚೀಲಮಣ್ಣುಮಾಡಿ ಒಂದು ತೋಳುದ್ದ ಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಮೇಲೆ ಕಾಡು
ಬೆರಣಿಯಿಂದ ಗಜಪುಟವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು ನಂತರ ಸ್ವಾಂಗಶೀತವಾದ ಮೇಲೆ

ತೆಗದಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಹೇಮಗರ್ಭಪೋಟಲೀರಸವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಲೋಕನಾಥರಸವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆಯೇ ಇದನ್ನೂ ಸಮಸ್ತ ರೋಗಗಳಿಗೂ ಅನುಪಾನ ಭೇದದಿಂದ ಕೊಡುತ್ತ ಬರಬೇಕು, ಮೃಗಾಂಕ ಪೋಟಲೀರಸ ಪ್ರಯೋಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ರೀತಿ ಸಧ್ಯವನ್ನು ನಡೆಯಿಸು ತ್ತಾರೆಯೋ ಅದಂತೆ ಸಧ್ಯ ನಡೆಯಿಸಬೇಕು, ಮೂರು ದಿನವ ಮೊದಲು ಉಪ್ಪನ್ನು ಸರ್ಜ್ಯಮಾಡಿ ಸಪ್ತೆಯನ್ನೇ ಉಣ್ಣಬೇಕು, ಈ ರಸವನ್ನು ಸೇವಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಮನ ಪ್ರಾರಂಭವಾದರೆ ಅಥವಾ ವಮನವಾಗುವ ಲಕ್ಷಣಗಳು ತೋರಿದರೆ ಅಮೃತಬಳ್ಳಿಯ ಕಷಾಯವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದರೊಂದಿಗೆ ಜೇನುತುಪ್ಪ ವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಡಿಯಲು ಕೊಡಬೇಕು, ಶ್ಲೇಷ್ಮವ್ರಕೋಶವಾದಂತೆ ತೋರಿದರೆ ಹಸೀಮಂಟಿಯನ್ನು ಕೊಂಚ ಬಿಲ್ಲದೊಂಟಿಗೆ ಕೂಡಬೇಕು, ಭೇದಿಯಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭವಾದರೆ ಭಂಗಿಯಸೊಪ್ಪನ್ನು ಶುದ್ಧಿಸಿ ಕೊಂಡು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹುರಿದು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಮೊಸರಿನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು, ಈ ರೀತಿಯಿಂದ ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಹಳೆಯಕೆಮ್ಮು, ಸ್ವಯರೋಗ, ಉಬ್ಬಸ, ಗ್ರಹಣಿ ಎಂಬ ಭೇದಿ, ಅರುಚಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುತ್ತದೆ, ಅಗ್ನಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನಂಟುಮಾಡಿ ಕಫ ಪ್ರಕೋಪ ವಾತಪ್ರಕೋಪಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನಗೊಂಡ ಸಮಸ್ತ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ನಿವಾರಣಮಾಡುತ್ತದೆ

ರಸಸ್ಯಭಾಗಾಶ್ಚ ತ್ವಾರಸ್ತಾವಂತಃಕನಕಸ್ಕಚಃ || ೧೦೬ ||

ತಯೋರ್ದ್ವಪಿಘ್ರಕಾಂಕೈತ್ಯಾಗಂಧೋದ್ವಾದಶಭಾಗಿಕಃ ||

ಕುರ್ಯಾತ್ಕಚ್ಚಲಿಕಾಂತೇಷಾಂಮುಕ್ತಾಭಾಗಾಶ್ಚ ಷೋಡಶ || ೧೦೭ ||

ಚತುರ್ವಿಂಶಚ್ಚಶಂಖಸ್ಯಭಾಗೈಕಂಟಂಕಣಸ್ಯ ಚ ||

ಏಕತ್ರಮರ್ದಯೇತ್ಸರ್ವಂಪಕ್ವನಿಂಬರಾಕಚೈರಸ್ಯಃ || ೧೦೮ ||

ಕೃತ್ವಾತೇಷಾಂತಲೋಗೋಳಂಮೂಷಾಸಂಪುಟಿಕೇನ್ಯಸೇತ್ ||

ಮುದ್ರಾದತ್ವಾತಲೋಹಸ್ತಮಾತ್ರೇಗರ್ತೇಚಗೋಮಯೈಃ || ೧೦೯ ||

ಪುಟೇದ್ಗಜಪುಟೇನೈವಸರ್ವಾಂಗಗೀತಂಸಮುದ್ಧರೇತ್ ||

ಔಷ್ಣ್ಯವುಂಚಾಚಕುರ್ಮಾನಂದದ್ಯಾದ್ವ್ಯಾಜ್ಯಸಂಯುತಂ || ೧೧೦ ||

ಏಕೋನತ್ರಂತದಿನ್ಮಾನಮರಿಚೈಸ್ಸಹದೀಯತೇ ||

ರಾಜತೇಪ್ಯುನ್ಮಯೈವಾತ್ರಾಚಚೇನಾವಲೇಹಯೇತ್ || ೧೧೧ ||

ಲೋಕನಾಥಸಮಂಪಥ್ಯಂಕುರ್ಯಾಚ್ಚಸ್ವಸ್ಥಮಾನಸಃ ||

ಕಾಸೇಶ್ವಾಸೇಕ್ಷಯೇವಾತೇಕಫೇಗ್ರಹಣಿಕಾಗದೇ || ೧೧೨ ||

ಅತೀಸಾರೇಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯಾಪೋಟ್ಟಿಲೀಹೇಮಗರ್ಭಿತಾ ||

ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧದ ಹೇಮಗರ್ಭಪೋಟಲೀ ರಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—
 ಶುದ್ಧವಾದ ಪಾದರಸ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗ, ಅಷ್ಟೇ ಶುದ್ಧವಾದ ಭಂಗಾರದ ರಸ, ಇವೆರಡನ್ನೂ ಮೊದಲು ಕೂಡಿಸಿ ಅರೆಯಬೇಕು, ನಂತರ ಹನ್ನೆರಡರಷ್ಟು ಗಂಧಕ ವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಇವು ಮೂರನ್ನೂ ಅರದು ಕಪ್ಪಾದ ಕಾಡಿಗೆಯಂತಹ ಪುಡಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು, ನಂತರ ಶುದ್ಧವಾದ ಮುತ್ತಿನಪುಡಿ ಹದಿನಾರು ಭಾಗ, ಶಂಖಭಸ್ಮ ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಭಾಗ, ಟಂಕಣಕ್ಕಾರ ಒಂದು ಭಾಗ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ನಿಂಬೇಹಣ್ಣಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಒಂದು ದುಂಡಾದ ಗೋಲಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಒಣಗಿಸಿ ಆ ಗೋಲಿಯನ್ನು ಮೂನೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಮೇಲೊಂದು ಮೂಸೆ ಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಉಸಿರಾಡದಂತ ಸೀಲಾಮಣ್ಣುಮಾಡಿ ಒಂದು ಗಜದುದ್ದ ಗುಂಡಿ ತೆಗೆದು ಅದರಲ್ಲಿ ಆ ಮೂನೆಯನ್ನಿರಿಸಿ ಮೇಲೆ ಕಾಡುಬೆರಣಿಯನ್ನು ವಟ್ಟಿ ಗಜಘಟಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕಮಾಡಬೇಕು, ತಣ್ಣಗಾಗುವ ವರಿವಿಗೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಜಿಟ್ಟಿದ್ದು ನಂತರ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮೂನೆಯನ್ನೊಡದು ಗೋಳವನ್ನು ಖಲ್ವದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರದು ಪುಡಿಮಾಡಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ರಸವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾ ಯಿತು. ಇದರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಗುಲಗಂಜಿಯ ತೂಕವನ್ನು ಇವೃತ್ತೇಂಭತ್ತು ಮೆಣಸಿನಕಾಳಿನೊಂದಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪುಡಿಮಾಡಿ ರೋಗದ ಬಲಾಬಲವನ್ನು ನೋಡಿ ಸರಿಯಾದ ಪುಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು, ಯಾವುದಾದರೂ ದ್ರವ ಮೊದನೆ ಸೇರಿಸಿ ಕೊಡಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಿಯ ವಾತ್ರದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರ ದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ತಾಳಿನ ವಾತ್ರದಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಕೊಡಿಸಬೇಕು. ಲೋಕನಾಧರಸಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದಂತೆಯೇ ಇದಕ್ಕೂ ಪಧ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕು. ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ, ಕ್ಷಯರೋಗ, ವಾತರೋಗಗಳು, ಕಫರೋಗಗಳು, ಗ್ರಹಣೆ, ಅತಿಸಾರ, ಈ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲಾ ಕೊಡಬಹುದು.

ಶುದ್ಧಸೂತೋನಿಷಂಗಂಧಃಪ್ರತ್ಯೇಕಂಶಾಣಸಮ್ನಿತಂ || ೧೧೩ ||

ಧೂರ್ತಬೀಜಂತ್ರಿಶಾಣಂಶ್ಯಾತ್ಸರ್ವಭ್ಯೋದ್ವಿಗುಣಾಭವೇತ್ ||

ದೇವಾನ್ಯಾಕಾರಯೇದೇಷಾಂಸೂಕ್ಷ್ಮಂಚೂರ್ಣಂವ್ರಯತ್ನತಃ || ೧೧೪ ||

ದೇಯಂಜಂಬೀರನುಜ್ವಾಭಿರನ್ಯಾಣಂಗುಂಜಾದ್ವಯೋನ್ಮಿತಂ ||

ಅರ್ಧಕಸ್ತೂರಸ್ಯವಾಪಿಜ್ವರಂಹಂತಿತ್ರಿದೋಷಜಂ || ೧೧೫ ||

ಐಕಾಹಿಕಂದ್ವ್ಯಾಹಿಕಂವಾತ್ಯಾಹಿಕಂವಾಚತುರ್ಥಕಂ ||

ವಿಷಮಂಚಜ್ವರಂಹನ್ಯಾದ್ವಿಷ್ಯಾತೋಯಂಜ್ವರಾಂಕುಶಃ || ೧೧೬ ||

ಮಹಾಜ್ವರಾಂಕುರರಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಶುದ್ಧವಾದ ಪಾದರಸ, ವತ್ಸ ನಾಭಿ, ಗಂಧಕ, ಇವು ಮೂರೂ ಒಂದೊಂದು ತೂಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ದತ್ತೂರೀ

ಬೀಜ ಮೂರು ತೂಕ, ಇನ್ನೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡಿದರೆ ಎಷ್ಟಾಗುತ್ತದೋ ಅದು ಎರಡ ರಷ್ಟು ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೀರಿ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಬಹಳ ಸಣ್ಣನಾದ ಪುಡಿಯಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಇದಕ್ಕೆ ಮಹಾಜ್ವರಾಂಕುಶರಸ ವೆಂದು ಹೆಸರು, ಈ ರಸವನ್ನು ನಿಂಬೆಯಕಣ್ಣಿನ ರಸದೊಡನೆಯಾಗಲಿ ಹಸಿ ಸುಂಟಿಯ ರಸದೊಡನೆಯಾಗಲಿ ದೋಷ ಬಲಾಬಲಗ-ನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಕೊಡುವುದು, ಇದರಿಂದ ತ್ರಿದೋಷಜ ಜ್ವರಗಳು, ದಿನವಹಿ ಬರುವ ಜ್ವರ, ಎರಡು ದಿನಕ್ಕೊಮ್ಮೆ ಬರುವ ಜ್ವರ ಮೂರರ ಜ್ವರ, ನಾಲ್ಕರ ಜ್ವರ, ಏ ಮಜ್ವರ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುತ್ತವೆ.

ದರದಂವತ್ಸನಾಭಂಚಮರಿಚಂಟಿಂಕಣಂಕಣಾಂ ||

ಚೂರ್ಣಯೇತ್ಸಮಭಾಗೇನರಸೋಹ್ಯಾನಂದಭೈರವಃ || ೧೧೩ ||

ಗುಂಜೈಕಂವಾದ್ವಿಗುಂಜಂಸಾಬಲಂಜ್ಞಾತ್ವಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||

ಮಧುನಾಲೇಹಯೇಚ್ಛಾನುಕುಟಿಜಸ್ಯಫಲಂತ್ವಚಿಂ || ೧೧೪ ||

ಚೂರ್ಣಿತಂಕರ್ಷಮಾತ್ರಂತುತ್ರಿಬೋಷೋತ್ಪತ್ತಿಸಾರಜಿತ್ ||

ದಧ್ಯನ್ನಂದಾಪಯೇತ್ಪಥ್ಯಂಗವಾಜ್ಯಂತಕ್ರಮೇವಚ || ೧೧೫ ||

ಪಿಸಾಸಾಯಾಂಜಲಂತೀತಂವಿಜಯಾಚೂತಾನಿಶಿ ||

ಆನಂದಭೈರವ ರಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಶುದ್ಧವಾದ ಇಂಗಲೀಕ ವತ್ಸ ನಾಭಿ ಮೆಣಸು, ಟಿಂಕಣಕ್ಕೂ ಬೀಜಿಗೆ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮವಾದ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರಗು ಪುಡಿಮಾಡಬೇಕು, ವ್ಯಾಧಿಯ ಬಲಾಬಲಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಒಂದು ಗುಂಜಾಪ್ರಮಾಣವೂ ಎರಡು ಗುಲಗಂಜಿಯ ತೂಕವೂ ಕೊಡುತ್ತ ಬರಬೇಕು. ಅನುವಾನವಾಗಿ ಕೊಡುವ ಬೇಜವನ್ನೂ ಚಕ್ಕಯನ್ನೂ ಜೇನಿನಲ್ಲ ಸಕ್ಕಿಸಬೇಕು, ಇದರ ಒಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣವು ತ್ರಿದೋಷವನ್ನವಾದ ಅತಿಸಾರವನ್ನು ಗಣಿಸುತ್ತದೆ ಮೊಸರು ಅನ್ನ, ತುಪ್ಪಅನ್ನ, ಮಜ್ಜೆಗೆಅನ್ನ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು, ಬಾಯಾರಿಕೆಯಾದರೆ ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು, ರಾತ್ರಿ ನಿದ್ರೆಹತ್ತುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶುದ್ಧವಾದ ಭಂಗಿಯನೊಪ್ಪನ್ನು ಮಿತವಾದ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು.

ವಿಷಂಪಲಮಿತಂಸೂತಶ್ಯಾಣಿಕಶ್ಚೂರ್ಣಯೇದ್ವಯಂ || ೧೧೬ ||

ತಚ್ಚೂರ್ಣಂಸಂಪುಟೇಕ್ಷಿಸ್ತ್ವಾಕಾಚಲಿಪ್ತಶರಾವಯೋಃ ||

ಮುದ್ರಾಂದತ್ವಾಚಸಂಶೋಷ್ಯತತಶ್ಚಲ್ಯಾಂನಿನೇಶಯೇತ್ || ೧೧೭ ||

ವಹ್ನಿಂಶನೈಶ್ಯನೈಃಕುರ್ಯಾತ್ಪ್ರಹರದ್ವಯಸಂಖ್ಯಯಾ ||

ತತಲುದ್ವಾಟಿಯೇನ್ಮು ದ್ರಾಮುಪರಿಸ್ಥಾಂಶರಾವಕಾತ್ || ೧೨೨ ||

ಸಂಲಗ್ನೋಯೋಭವೇತ್ಸು ತಸ್ತಂಗೃಹ್ಣೀಯಾತಾ ಶನೈಶ್ಯನೈಃ ||

ನಾಯುಸ್ಯ ಶೋಯಥಾನಸ್ಯಾತ್ಪಥಾಕುಸ್ಯಾಂನಿವೇಶಯೇತ್ ||

|| ೧೨೩ ||

ಯಾವತ ಸ್ವಚ್ಛಾ ಮುಖೇಲಗ್ನಂಕೂಸ್ಯಾನಿರ್ಯಾತಿಭೇಷಜಂ ||

ತಾವನ್ನಾಹೋರಸೋದೇಯೋಮೂರ್ಛಿತೇಸನ್ನಿಪಾತಿನಿ || ೧೨೪ ||

ಕನ್ವರೇಣಪ್ರಚ್ಛೀರೇಮೂರ್ಛಿತತ್ಪ್ರಾಂಘ್ರಾಚ್ಛಾಪಯೇತ್ ||

ರಕ್ತಭೇಷಜಸಂಪರ್ಕಾನ್ಮೂರ್ಛಿತೋಪಿಹಿಜೀವತಿ || ೧೨೫ ||

ತಥೈವಸರ್ವದಷ್ಟಸ್ತಮೃತಾವಸ್ಥೋಪಿಜೀವತಿ ||

ಯಾವತಾವೋಭವೇತ್ಸ್ಯಾಂಧುರಂತತ್ಪದೀಯೇ || ೧೨೬ ||

ಲಘುಸೂಕ್ಷ್ಮಾಭರಣರಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ವಸ್ತ್ರನಾಭಿ ಒಂದು ಪಲ ಪರಿಮಾಣ. ಶುದ್ಧವಾದ ವಾದರಸ ಒಂದು ಶಾಣ ಪರಿಮಾಣ, ಇವೆರಡನ್ನೂ ಬಹು ನಮಿಸಾಗಿ ಮಿಶ್ರಿಸುವಂತೆ ಅರೆಯಬೇಕು ಈ ಚಾರ್ಣವನ್ನು ಒಂದು ಶ್ರಾವ್ಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಮೇಲೊಂದು ಶ್ರಾವ್ಯ ಸ್ನಾನುಚ್ಛೇದಿಸಿರಾದಂತೆ ಸಂದಿಗ್ಧ ಸಂಪ್ರದಾಯಪ್ರಕಾರ ಚೀಲವುಣ್ಣನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು, ಕುರಿ ಮೂಡಿದ ಶ್ರಾವ್ಯವನ್ನು ಒಲೆಯ ಮೇಲೆ ಏರಿಸಿ ಎರಡು ರೂಪಾ ವರ್ಯಂವ ಒಲೆಯನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು, ನಂತರ ಅರಿದ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚುವನ್ನು ಬಿಚ್ಚಿ ಮೂಲಿನ ಶ್ರಾವ್ಯಗೆ ಅಂಟಿಕೊಂಬುವ ರಸವನ್ನು ಗಾಳಿ ತಾಗುವಂತೆ ಕೆರದು ಶೀನಿಗೆ ಮುಂದೆ ದ್ರವ ಪಡಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಸೂಚಿಕಾಭರಣ ರಸವು 'ಲಘುವಾ' ಹಾಗಾಯಿತು. ಸನ್ನಿವಾರಣ್ಯರಿಂದ ಮೂರ್ಛಿತನಾದವನಿಗೆ ಶಲೆಯ ಮೇಲೆ ಗಾಯ ಮಾಡಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವು ಮೂನೆಯಲ್ಲಿ ಈ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ರಕ್ತಗತವಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಬಿಳಿಸಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ತಿಕ್ಕಿಸರೆ ಕೂಡಲೆ ಜ್ಞಾನಸಂಚಾರವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾವು ಕಡದು ಮೂರ್ಛ ಹೊಂದುವಾಣಹೋಗುವ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿರುವವನಿಗೂ ಇದೇ ರೀತಿ ಮಾಡಿದರೆ ಗುಣವುರುತ್ತದೆ, ಒಂದುವೇಳೆ ಈ ರಸಪ್ರಯೋಗದ ಪರಿಮಾಣವು ಎಚ್ಚಾಗಿ ಮೂಗಿಗೆ ತಾಪವಾದಲ್ಲಿ ಸಹಿಯಾದ ಸಕ್ಕರೆ ಬಿಲ್ಲ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ವೇಗವು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೂತಭಸ್ಮ ಸಮಂಗಂಧಂಧಾತ್ಯಾದದ್ಯಾನ್ಮನಶ್ಶಿಲಾಂ ||

ಮಾಕ್ಷಿಕಂಪಿಪ್ಪಲೀವ್ಯೋಷಂಪ್ರತ್ಯೇಕಂಶಿಲಯಾಸಮಂ || ೧೨೭ ||

ಚೂರ್ಣಯೇದ್ವಾವಯೇತ್ಪ್ರಿಮೃತ್ಸ್ಯಮಾಯೂರಸಂಭವ್ಯಃ ||

ಸಪ್ತಧಾಭಾವಯೇತ್ ಶುಷ್ಕಂ ದೇಯಂಗುಂಜಾಧ್ವಯಂಹಿತಂ ೧೨೮

ತಾಲಪರ್ಣಿ ಶ್ರುತಶ್ಚಾನುಸಂಚಕೋಲಶ್ರುತೋಽಥವಾ ||

ಜಲಬಂಧುರಸೋನಾಮಸನ್ನಿಸಾತಂನಿಯಚ್ಚತಿ || ೧೨೯ ||

ಜಲಯೋಗಶ್ಚ ಕರ್ತವ್ಯಸ್ತೇನನೀರೈಂಭವೇದ್ರಸೇ ||

ಜಲಬಂಧು ರಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಶುದ್ಧವಾದ ಪಾದರಸದ ಭಸ್ಮ ಒಂದು ತೂಕ, ಗಂಧಕ ಒಂದು ತೂಕ, ಜಾಸಾಳದ ಬೀಜ ಒಂದು ತೂಕ, ಗಂಧಕದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ಶುದ್ಧವಾದ ಮಣಿಶಿಲೆ, ಶುದ್ಧವಾದ ಸ್ವರ್ಣಮಾಕ್ಷಿಕಭಸ್ಮ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಮೈಷವೆಂದರೆ ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಮಣಿಶಿಲೆಯಷ್ಟು, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಕೂಡಿಸಿ ನುಣ್ಣಗೆ ಪುಡಿಯಾಗುವಂತೆ ಅರದು ಮತ್ಸ್ಯಪಿತ್ತ, ಮಯೂರಪಿತ್ತ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಏಳುಸಾರಿ ಭಾಪನೆಕೊಟ್ಟು ಒಣಗಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಔಷಧವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು ರೋಗಬಲಾಬಲಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಈ ಔಷಧವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜ್ವರಗಳು ಸನ್ನಿಪಾತಗಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಗೆಲ್ಲುತ್ತದೆ, ತಾಲಪರ್ಣಿ ಎಂದರೆ ಸ್ಪಷ್ಟಿಗೆ ನೊಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಭೇದ. ಇದರ ರಸವನ್ನುಗಲಿ, ಪಂಚಕೋಲವೆಂದರೆ ಪಿಪ್ಪಲಿ, ಹಿವ್ವಲಿಮೋಡಿ, ಚಪ್ಪ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಶುಂಠಿ, ಇವುಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲಿ ಅನುವಾನವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು, ತಣ್ಣೀರನ್ನು ವಾನಮಾಡುವುದು, ತಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ಕೈಕಾಲು ಮತ್ತು ಎದೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಒರಸುವುದು ಇದನ್ನೂ ಮಾಡಬಹುದು, ತಾಲಪರ್ಣಿ ಎಂಬ ಮೂಲಿಗೆ ಮುಸಲೀಕಂದ ಎಂದರೆ ವನಿಕೇಗೆಡ್ಡೆ ಎಂದೂ ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಶುದ್ಧಂಸೂತಂವಿಷಂಗಂಧಂಮುರಿಚಂಟಂಕಣಂಕಣಾಂ || ೧೩೦ ||

ಮರ್ಧಯೇದ್ಧೂರ್ತಜದ್ರೈಶ್ಚೈವನಮೇಕಂಚಶೋಷಯೇತ್ ||

ಪಂಚವಕ್ತ್ರೋರಸೋನಾಮದ್ವಿಗುಂಜಸ್ಸನ್ನಿಸಾತಚಿತ್ || ೧೩೧ ||

ಅರ್ಕಮೂಲಕಷಾಯಂತುಸತ್ಕೃಷ್ಣಮನುಪಾಯಯೇತ್ ||

ಯುಕ್ತಂದಧ್ಯೋದನಂಪಥ್ಯಂಜಲಯೋಗಂಚಕಾರಯೇತ್ | ೧೩೨ |

ರಸೇನಾನೇನಶಾಸ್ತ್ರಾಂತಿಸಕ್ನಾದ್ರೇಣಕಪೋದ್ಭವಾಃ ||

ಮಧ್ವಾರ್ಧ್ರಕರಸಂಚಾನುಪಿಬೇದಗ್ನಿದ್ವಿದ್ಧಯೇ || ೧೩೩ ||

ಯಥೇಷ್ಟಂಘ್ರತಮಾಂಸಾಶೀಶಕ್ತೋಭವತಿಪಾನಕಃ ||

ಪಂಚವಕ್ತ್ರರಸ—ಶುದ್ಧವಾದ ಪಾದರಸ, ಗಂಧಕ, ವಸ್ತನಾಭಿ, ಮೆಣಸು, ಟಂಕಣಕ್ಕಾರ, ಹಿವ್ವಲಿ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ

ದತ್ತೂರದ ಎಲೆಗಳ ರಸದೊಡನೆ ಖಲ್ವದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿವಸ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆಯಬೇಕು, ನಂತರ ಒಣಗಿಸಬೇಕು. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪಂಚವಕ್ತ್ರರಸವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು. ರೋಗಾನುಸಾರವಾಗಿ ಎರಡು ಗುಂಜಾ ಪರಿಮಾಣದವರಿಗೂ ಇದನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಹುದು, ಇದರಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜ್ವರಗಳು ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರಗಳು ಎಲ್ಲವೂ ಗುಣಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಎಕ್ಕದಬೇರಿನ ಕಷಾಯದೊಡನೆ ತದ್ರೂಪಣ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು, ಮೊಸರನ್ನು ವನ್ನು ಪಧ್ಯವಿಡಬಹುದು. ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು, ಈ ಔಷಧವನ್ನು ಜೇನಿನೊಡನೆ ಕೊಡಬೇಕು, ಜರಾಗ್ನಿ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುವಂತೆ ಹಸೀನುಂಟೆಯ ರಸ ಮತ್ತು ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಸಬೇಕು, ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ತುಪ್ಪ, ಮಾಂಸಗಳು ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು, ರೋಗವು ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ಜರಾಗ್ನಿಯೂ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ರಸಂಗಂಧಕತುಲ್ಯಾಂಶಂಧತ್ತೂರಫಲಜದ್ರವ್ಯೈಃ || ೧೩೪ ||

ಮರ್ದಯೇದ್ವಿನಸೇಕಂತುತತ್ತ್ವಂತ್ರಿಕಟುಕ್ಷಿಪೇತ್ ||

ಉನ್ಮತ್ತಾಖ್ಯೋರಸೇನಾಮ್ನಾನಸ್ಯಾತ್ಸನ್ನಿಪಾತಜಿತ್ || ೧೩೫ ||

ರಸ, ಗಂಧಕ, ಎರಡನ್ನೂ ಶುದ್ಧವಾದವುಗಳನ್ನು ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ದತ್ತೂರ ರಸವೆಂಬ ಒಂದು ದಿವಸ ಅರದು ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ತ್ರಿಕಟು ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಇರಕ್ಕು ಉನ್ಮತ್ತರಸವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದನ್ನು ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ನಸುವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ನಿಸ್ತ್ವಗ್ಜೇಷಾಲಬೀಜಂಚದಶನಿಷ್ಕಂವಿಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||

ಮರಿಚಂಪಿಪ್ಪಲೀಂಸೂತಂಸ್ತತ್ರಿವಿಷ್ಣಂವಿಮಿಶ್ರಯೇತ್ || ೧೩೬ ||

ಭಾಮೋಜಂಬೀರಜಿ ದಾರ್ಢ್ಯ ಸ್ನಂಹಂಸಂಪ್ರಯತ್ನತಃ ||

ರಸೋಯಮಂಜನೇದ್ರೇಕಸನ್ನಿಪಾತಂವಿನಾಶಯೇತ್ || ೧೩೭ ||

ಜಾಪಾಳದಬೀಜ ಹೊಟ್ಟು, ತೆಗೆದು ಶುದ್ಧವಾಗಿರ್ದು ಹತ್ತು ದಿವ್ಯ, ಮೆಣಸು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ವಾದಸ ಪುತಿಯೊಂದಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ನಿಷ್ಕ ವ್ರಮಾಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿದು ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಜೆಯಾಣ್ಣಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಏಳು ದಿವಸ ಭಾವನೆ ಕೊಡಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಔಷಧ ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಇದನ್ನು ಅಂಜನವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರ ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ಸೂತಂಟಂಕಣಕಂತುಲ್ಕುಂಮರಿಚಂಸೂತತುಲ್ಕುಕಂ ||

ಗಂಧಕಂಪಿಪ್ಪಲೀಂಶುಂಠೀಂದ್ರಾ ದ್ವಾ ಭಾಗೌವಿಚೂರ್ಣಯೇತ್

|| ೧೩೮ ||

ಸರ್ವತುಲ್ಕುಂಕ್ಷಿಪೇದ್ಧಂತಿಬೀಜಂನಿಸ್ತುಷಿತಂಭಿಷಕ್ ||

ದ್ವಿಗುಂಜಂರೇಚನಂಸಿದ್ಧಂನಾರಾಚೋಯಂಮಹಾರಸಃ || ೧೩೯ ||

ಅಧ್ಮಾನಂಮಲವಿಷ್ಣುಂಭಾನುದಾವರ್ತಂಚನಾಶಯೇತ್ ||

ನಾರಾಚರಸವನ್ನ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಶುದ್ಧಮಾಡಿದ ಪಾದರಸ. ಟಂಕಣಕ್ಕನ್ನಿರ, ಮೆಣಸು, ಇವು ಮೂರೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದು ತೂಕ, ಗಂಧಕ ಶುದ್ಧವಾದದ್ದು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಇವು ಸ್ತುತಿಯೊಂದೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಸ್ತುಗಳ ಎರಡರಷ್ಟು, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ನುಣ್ಣಗೆ ಪುಡಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಇವೆಲ್ಲ ವಸ್ತುಗಳೂ ಎಷ್ಟಾಗುತ್ತವೋ ಅಷ್ಟು ಶುದ್ಧವಾದ ಮತ್ತು ಹೊಟ್ಟೆ ಕಳೆದ ಜಯಪಾಲದ ಬೀಜವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾದ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಸೀಸೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಚೇತನ ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಕೆಲವರು ನಿಂಬೇಹುಳಿಯಲ್ಲಿ ಅರಸು ಮಾತ್ರ ಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ ಎರಡು ಗುಲ ಗಂಜಿಯ ಪರಿಮಾಣ ಈ ರಸವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರೆ ಚನ್ನಾಗಿ ವಿರೇಚನೆ ಆದರೆ ಭೇದಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಮಲಬಂಧನ, ಮಲಬಂಧನವಿಂದ ಹುಟ್ಟಿ ತಕ್ಕ ಉದಾರ್ತವೆಂಬ ವಾತರೋಗ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಇದರಿಂದ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ದರದಂಟಂಕಣಂಶುಂಠೀಪಿಪ್ಪಲೀಚೈಕಕಾರ್ಷಿಕಾಃ || ೧೪೦ ||

ಹೇಮಾಹ್ವಾಪಲಪೂತ್ರಾಸ್ಯಾದ್ಧಂತಿಬೀಜಂಚತತ್ಸಮಂ ||

ವಿಚೂರ್ಣೈಕತ್ರಸರ್ವಾಣಿಗೋದುಗ್ಲೇನೈವಸಾಧಯೇತ್ || ೧೪೧ ||

ತ್ರಿಗುಂಜಂರೇಚನಂದದ್ವಾದ್ವಿಷ್ಣುಂಭಾಧ್ಮಾನರೋಗಿಷ್ಠ ||

ಇಚ್ಛಾಭೇದಿರಸವನ್ನ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಶುದ್ಧವಾದ ಇಂಗಲೀಕ, ಟಂಕಣ ಕನ್ನಿರ, ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವು ಒಂದೊಂದೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ, ಹೇಮಕ್ಷೇಪ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆ ಒಂದು ಪಲ ಪ್ರಮಾಣ, ಶುದ್ಧವಾದ ಜಾಪಾಳದ ಬೀಜವೂ ಒಂದು ಪಲ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ನಯವಾದ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಹಸುವಿನ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಅರಸು ಮೂರು ಗುಲಗಂಜಿಯ ತೂಕ ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಇಡಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಇಚ್ಛಾಭೇದಿರಸಮಾತ್ರೆಯು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು ಮಲಬಂಧ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಈ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಈ ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತದೆ.

ದ್ವಾಭಾಗೌಹೇಮಭೂತೇಶ್ಚ ಗಗನಂಚಾಸಿತತ್ಸಮಂ || ೧೪೨ ||
 ಲೋಹಭಸ್ಮತ್ರಯೋಭಾಗಾಶ್ಚ ತ್ವಾರೋರಸಭಸ್ಮನಃ ||
 ವಂಗಭಸ್ಮತ್ರಿಭಾಗಂ ಸ್ಯಾತ್ಸರ್ವಮೇಕತ್ರಮದರ್ಯೇತ್ || ೧೪೩ ||
 ಪ್ರವಾಳಂಮೌಕ್ತಿ ಕಂಚೈವರಸಸಾಮ್ಯೇನದಾಪಯೇತ್ ||
 ಭಾವನಾಗ್ರವ್ಯದುಗ್ಧೇನರಸೈರ್ವೃಷ್ಟ್ವಾಟಿರೂಷಕೈಃ || ೧೪೪ ||
 ಹರಿದ್ರಾವಾರಿಣಾಚೈವಮೋಚಕಂದರಸೇನಚ ||
 ಶತಪತ್ರರಸೇನಾಪಿಮೂಲತ್ಯಾಸ್ವರಸೇನಚ || ೧೪೫ ||
 ಪಶ್ಚಾನ್ಮೃಗಮದಶ್ಚಂದ್ರತುಲಸೀರಸಭಾವಿತಃ ||
 ಕುಸುಮಾಕರಾಶ್ಚೈವಸಂತಪದಪೂರ್ವಕಃ || ೧೪೬ ||
 ಗುಂಚಾಚ್ಛಯೇಂದ್ರೀತಾಸ್ಯಮಥುನಾಸರ್ವಮೇಹನುತ್ ||
 ಸಿತಾಚಂದನಸಂಯುಕ್ತಶ್ಚಾಪ್ಲವಿತತ್ತಾದಿರೋಗೇಚಿತ್ || ೧೪೭ ||

ವಸಂತಕುಸುಮಾಕರರಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವಿಲ್ಲ, ಪ್ರಕ್ಷಿಪ್ತ, ಸುರ್ವದಭಸ್ಮ ಎರಡು ತೂಕ, ಅಭ್ಯಕಭಸ್ಮ ಎರಡು ತೂಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ಲೋಹಭಸ್ಮ ಮೂರು ತೂಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ರಸಭಸ್ಮ ನಾಲ್ಕು ತೂಕ ಶುದ್ಧವಾದ ವಂಗಭಸ್ಮ ಮೂರು ತೂಕ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದುಗೂಡಿಸಿ ಬಿಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಜನ್ನಾಗಿ ಅರೆಯಬೇಕು, ಶುದ್ಧವಾದ ಹರಿದ್ರಾಶ್ಚೂಷ, ಮುತಿನಶ್ಚೂಷ, ಇವುಗಳನ್ನು ರಾಭ್ಯಾಶ್ಚೂಷೇ ಸೇರಿಸಬೇಕು, ಇವುಗಳನ್ನು ಅಡುಸೋಗೇ ಸೇರಿಸಿದ ರಸದಲ್ಲಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಅರಿದು ನಂತರ ಕುಸುವಿನ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಭವನೇಕೊಡಬೇಕು, ನಂತರ ಅರಿಸಿದನ ರಸದಲ್ಲಿಯೂ ಬೂರಗದ ರಸದಲ್ಲಿಯೂ ಶತಪತ್ರವೆಂದರೆ ಸೇವಂತಿ ಸೇವಾಪ್ತಿನ ರಸದಲ್ಲಿಯೂ, ಜಾಜಿನೋಪ್ತಿನ ರಸದಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅರೆಯಬೇಕು ನಂತರ ಕಮ್ಮರಿ ವಜ್ರಕರ್ಪೂರಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ತುಲಸೀರಸದಲ್ಲಿ ಭಾವನೇಕೊಟ್ಟು ನಂತರ ಮಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು, ಇದಕ್ಕೆ ವಸಂತ ಕುಸುಮಾಕರರಸವೆಂದು ಹೆಸರು ಈ ರಸವನ್ನು ಜೇನುತುಪ್ಪದ ಅನುಪಾನ ದೊಳಗ ಎರಡು ಗುಲಗಂಜಿಯು ಪ್ರಮಾಣ ಸೇವಿಸಿದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಮೇಹರೋಗಗಳನ್ನೂ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ. ಶ್ರೀಗಂಧ ಮತ್ತು ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಯೊಡನೆ ಸೇವಿಸಿದರೆ ಅಪ್ಪಾಪಿತ್ತ ಮಾದಲಾದ ನಾನಾ ರೋಗಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲ ಬಹುದು, ಮಾಲತೀ ಎಂದರೆ ಗುಲಾಬಿಗಿಡವೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

ಸೂತಭಸ್ಮತ್ರಯೋಭಾಗಾಭಾಗೈಕಂಹೇಮಭಸ್ಮಕಂ ||
 ಸ್ವೃತಾಮ್ರಸ್ಯಭಾಗೈಕಂಶಿಲಾಗಂಧಕತಾಲಕಂ || ೧೪೮ ||
 ಪ್ರತಿಭಾಗದ್ವಯಂಶುದ್ಧಮೇಕೇಕೃತ್ಯವಿಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||

ವರಾಟಾನ್ನೂರಯೇತ್ರೇನಘಗೀಕ್ಷೇರೇಣಟಿಂಕಣಂ || ೧೪೯ ||
 ಪಿಷ್ಪಾತ್ವೇನಮುಖಂರುಧ್ವಾನ್ಮದ್ಭಾಂಚೇಸನ್ನಿರೋಧಯೇತ್ ||
 ಶುಷ್ಕಂಗಳಪುಟಂಪಕ್ತ್ವಾಚೂರ್ಣಯೇತ್ ಸ್ವಾಂಗಶೀತಲಂ | ೧೫೦ |
 ರಸೋರಾಜಮೃಗಾಂಕೋಯಂಚತುರ್ಗುಂಜಃಕ್ಷಯಾಪಹಃ ||
 ದಶಪಿಪ್ಪಲಿಕಾಕ್ಷೌದ್ರೇರೇಕೋನತ್ರಿಂಶದೂಷಣೈಃ || ೧೫೧ ||
 ಸಘೃತಂದಾಪಯೇತ್ಯಥ್ಯಂಪ್ರೀಕೋಪಾಗ್ನಿಶ್ರಮಾಂಸ್ತ್ಯಜೇತ್ ||
 ಪಥ್ಯಂವಾಲಘುಮಾಂಸಾನಿರಾಜರೋಗಪ್ರಶಾಂತಯೇ || ೧೫೨ ||

ರಾಜಮೃಗಾಂಕರಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಶುದ್ಧವಾದ ಪಾದರಸದ ಭಸ್ಮ
 ಮೂರು ತೂಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ಬಂಗ ರಸಭಸ್ಮ ಒಂದು ಭಾಗ, ಶುದ್ಧವಾದ
 ಮಣಿಶಿಲೆ, ಗಂಧಕ, ಅರಿವಳ, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಎರಡು ತೂಕ,
 ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಖಲ್ವದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆರೆಯಬೇಕು, ಆರೆದ ಪುಡಿ
 ಯನ್ನು ದೊಡ್ಡದಾದ ಕವಚಯಾಳಕೆ ತುಂಬಿ ಟಿಂಕಣಕ್ಷಾರವನ್ನು ಅಡಿನ ಹಾಲಿ
 ನಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆರೆದು ಆ ಕವಡೆಯ ರಂಧ್ರಕ್ಕೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೆತ್ತಿ ಉಸಿರಾಡದಂತೆ
 ಮಾಡಬೇಕು, ಆ ಕವಡೆಯನ್ನು ಮೃದ್ವಾ ನ ಭಾಂಡದಲ್ಲಿರಿಸಿ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚಳವನ್ನು
 ಮುಚ್ಚಿ ಸಂಪ್ರದಾಯ ಪ್ರಕಾರ ಉಸಿರಾಡದಂತೆ ಚೀಲುಮಣ್ಣು ಮಾಡಿ ಗಜಪುಟ
 ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಸ್ವಾಂಗಶೀತಲವಾದ ಮೇಲೆ ತೆಗೆದಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಚೆನ್ನಾಗಿ
 ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ನೀನಯಲ್ಲಿ ಭದ್ರವಡಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪೇಷಧವು
 ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು, ಇದಕ್ಕೆ ರಾಜಮೃಗಾಂಕರಸ ಎಂದು ಹೆಸರು. ನಾಲ್ಕು
 ಗುಲಗಂಜಿಯ ಪರಿಮಾಣ ನೀವಿಸಿದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಕ್ರಯರೋಗವನ್ನೂ
 ಪರಿಹರಿಸುತ್ತದೆ, ಇದನ್ನು ಹತ್ತು ಹಿನ್ನಲಿ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಬತ್ತು
 ಮಣಸು, ಇವುಗಳೂ ನೆ ಸೇವಿಸುವುದು, ತುಪ್ಪವನ್ನು ಪಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಥಾಷ್ಟವಾಗಿ
 ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು, ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ, ಕೋಪ, ಬೆಂಕಿಕಾಯುವುದು, ಅತಿಯಾಗಿ
 ಶ್ರಮಪಡುವುದು, ಇವುಗಳನ್ನು ಈ ಪೇಷಧ ಸುಪ್ರಕುಲದಲ್ಲಿ ಬಿಡಬೇಕು, ಲಘು
 ವಾದ ಮಾಂಸಗಳನ್ನು ಕ್ಷಯರೋಗನಿವೃತ್ತಿಗಾಗಿ ಸೇವಿಸಬೇಕು

ಶುದ್ಧಂಸೂರಾದ್ವಿಧಾಗಂಧಂಕುರ್ಯಾತ್ ಖಲ್ವೇನಕಜ್ಜಲೀಂ ||
 ತಯೋಸ್ಪೃಶ್ಯಾಂಗಶೀಕ್ಷ್ಯಾಚೂರ್ಣಂಸಾರ್ಧಯೇತ್ಯನ್ಯಕುದ್ರವೈಃ | ೧೫೩ |
 ದ್ವಿಯಾನ್ಮುಖಂಕೃತಂಗೆರೋಲಂತಾಪ್ರಪಾತ್ರೇವಿನಿಕ್ಷಿವೇತ್ ||
 ಆಚ್ಛಾದ್ಯೈರಂಜಪತ್ರೇಣಯಾ ಶಾರ್ಙ್ಗೇಶ್ಯೈಶ್ಚ ತಾಭನೇತ್ | ೧೫೪ |
 ಧಾನ್ಯರಾಶಿಂನೈತ್ಯಶ್ವಾದದೋರಾತ್ರಾಪ್ನಮುದ್ಧರೇತ್ ||
 ಸಂಚೂರ್ಣಗಾಲಯೇದ್ವಸ್ತ್ರೇಸತ್ಯಂವಾರಿತರಂಭನೇತ್ || ೧೫೫ ||

ಭಾವಯೇತ್ಕನ್ಯಕಾದ್ರಾವ್ಯೈಃ ಸಪ್ತಧಾಭೃಂಗಜೈಸ್ತಥಾ ||
 ಕಾಕನಾಚೀಕುರಂಟೋತ್ಥದ್ರವೈರ್ಮುಂಡ್ಯಾಃ ಪುನರ್ನವೈಃ || ೧೫೬ ||
 ಸಹದೇವ್ಯಮೃತಾನೀಲೀನಿಗುಂಡೀಚಿತ್ರಜೈಸ್ತಥಾ ||
 ಸಪ್ತಧಾತುಪೃಥಕ್ ದ್ರಾವ್ಯೈರ್ಭಾವ್ಯಂಶೋಷ್ಯಂತಥಾತಪೇ || ೧೫೭ ||
 ಸಿದ್ಧಯೋಗೋಹ್ಯಯಂಖ್ಯಾತಃ ಸಿದ್ಧಾನಾಂಚಮುಖಾಂಗತಃ ||
 ಅನುಭೂತೋನುಯಾಸತ್ಯಂಸರ್ವರೋಗಗಣಾಪಹಃ || ೧೫೮ ||
 ಸ್ವರ್ಣಾದೀನ್ಮಾರಯೇದೇವಂಚೂರ್ಣೈಕೃತ್ಯತುಲೋಹವತ್ ||
 ತ್ರಿಫಲಾನುಧುಸಂಯುಕ್ತಃ ಸರ್ವರೋಗೇಷುಯೋಜಯೇತ್ || ೧೫೯ ||
 ತ್ರಿಕಟುತ್ರಿಫಲೈಲಾಭಿರ್ಜಾತೀಫಲಲವಂಗಳೈಃ ||
 ನವಭಾಗೋನ್ಮಿತ್ರೈರೇತೈಸ್ಸಮಃ ಪೂರ್ವರಸೋಭನೇತ್ || ೧೬೦ ||
 ಸುಚೂರ್ಣಲೋಡಯೇತ್ ಕ್ಷ್ಣಾದ್ರೈರ್ಭಕ್ಷ್ಯಂನಿಷ್ಯದ್ವಯಂ ||
 ಸ್ವಯಮಗ್ನಿರಸೋನಾಮ್ನಾಕ್ಷಯಕಾಸನಿಕೃಂತನಃ || ೧೬೧ ||

ಅಗ್ನಿರಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಶುದ್ಧವಾದ ಪಾದರಸ ಒಂದು ಭಾಗ,
 ಶುದ್ಧ ಗಂಧಕ ಎರಡು ಭಾಗ, ಇವೆರಡನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಕಜ್ಜಲಿ
 ಎಂದರೆ ಕಾಡಿಗೆಯಂತಹ ಕಪ್ಪು ಹುಡಿಯನ್ನು ತಯಾರು ಮಾಡಬೇಕು,
 ಇವೆರಡೂ ಸೇರಿದರೆ ಎಷ್ಟಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅಷ್ಟು ಶುದ್ಧವಾದ ಉಕ್ಕಿನ ಪುಡಿ
 ಯನ್ನು ಇದರೊಡನೆ ಕೂಡಿಸಿ ಲೋಳಿಸರದ ರಸದಿಂದ ಅರೆಯಬೇಕು, ಎರಡು
 ರೂಪಾಂಶ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅರದು ಒಂದು ಗೋಲಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಅದನ್ನು ತಾಮ್ರದ
 ವಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿರಿಸಬೇಕು, ಮೇಲೆ ಹರಳೆಲೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಮುಚ್ಚಿ
 ದರೆ ಅರ್ಧ ಯಾಮದೊಳಗಾಗಿ ಆ ಗೋಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಬಿಸಿಯಾಗುತ್ತದೆ, ನಂತರ
 ಅದನ್ನು ಒಂದು ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿ ಸಹ ಧಾನ್ಯದ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಧಾನ್ಯ
 ಪುಟಿಹಾಕಿ ನಂತರ ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ
 ಆ ಗೋಲಿಯನ್ನು ಖಲ್ವದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಪುಡಿಮಾಡಿ ವಸ್ತ್ರಗಳಿಗತಮಾಡಿ
 ಇರಿಸಬೇಕು, ಇಷ್ಟಾದ ಮೇಲೆ ಆ ಪುಡಿಯನ್ನು ಏಳು ದಿವಸ ಲೋಳಿಸರದ
 ರಸದಲ್ಲಿಯೂ ಗರುಗದ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹದೇವಿಯಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ
 ದಲ್ಲಿಯೂ ಅವ್ಯತಬಳ್ಳಿಯ ರಸದಲ್ಲಿಯೂ ನೀಲೀಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿಯೂ ಲಕ್ಕಿಯ
 ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿಯೂ ಚಿತ್ರಮೂಲದ ರಸದಲ್ಲಿಯೂ ಗಣಿಕೇಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ
 ದಲ್ಲಿಯೂ ಗೋರಂಟೀಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿಯೂ ಅನಂತನಗೊಂಡೇ ರಸದಲ್ಲಿಯೂ
 ಕೊಮ್ಮೇಬೇರಿನ ರಸದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಏಳೇಳುಸಾರ

ಭಾವನೆಮಾಡಿ ಒಣಗಿಸಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಔಷಧವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು. ತ್ರಿಫಲ ಚೂರ್ಣ ಮತ್ತು ಜೇನುತುಪ್ಪದೊಡನೆ ಈ ರಸವನ್ನು ಯುಕ್ತವಾದ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ರೋಗಗಳಿಗೂ ಕೊಡಬಹುದು, ತ್ರಿಕಟು, ತ್ರಿಫಲ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಜಾಯಿಕಾಯಿ, ಲವಂಗ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರಸ ಒಂದು ತೂಕ, ಈ ಪುಡಿ ಒಂಭತ್ತರಷ್ಟು ಸೇರಿಸಿ ಸೇನಿನಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಗುಳಿಗೆಗಳಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಎರಡು ನಿಷ್ಕ ಪ್ರಮಾಣ ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬಂದರೆ ಕ್ಷಯರೋಗ ಮತ್ತು ಕ್ಷಯರೋಗದ ಕೆಮ್ಮು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಗುಣಹೊಂದುತ್ತವೆ, ಇದು ಅನುಭವಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯ

ಸಾರದಂಗೆಂಧಕಂಶುದ್ಧಂಸ್ಕೃತಲೋಹಂಚಟಿಂಕಣಂ ||

ರಾಸ್ನಾವಿಡಂಗತ್ರಿಫಲಾದೇವದಾರುಕಟುತ್ರಯಂ || ೧೬೨ ||

ಅಸ್ಕೃತಾಪದ್ಮಕಂಕನ್ನಾದ್ವಂವಿಶ್ವಂತುಲ್ಕಾಂಶಚೂರ್ಣಿತಂ ||

ತ್ರಿಗುಂಜಂಸರ್ವಕಾಸಾರ್ತಸ್ನೇಪಯೇದ್ಯುತಾರ್ಣವಂ || ೧೬೩ ||

ಅಸ್ಕೃತಾರ್ಣವರಸ — ಇದು ಪ್ರಕ್ಷೇಪ, ಶುದ್ಧವಾದ ಸಾದರಸ, ಶುದ್ಧವಾದ ಗಂಧಕ, ಲೋಹಭಸ್ಮ, ಟಿಂಕಣಶ್ವೇತ, ಸಣ್ಣರಾಸ್ಮಿ, ವಾಯುವಿಡಂಗ. ತ್ರಿಫಲ, ದೇವದಾರುಚಕ್ಕೆ, ತ್ರಿಕಟು, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ಸ್ವರಾಸ್ಮ, ಶುಂಠಿ ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನೂ ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ನೂಲುವಾರ ಚೂರ್ಣವಾಗಿಸಿ ಮಾಡಿ ಅದರೊಡನೆ ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಲಿಸಿ ಗುಳಿಗೆಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಕೆಮ್ಮಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮೂರು ಗುಲಗಂಜಿಯ ತೂಕ ಕೊಡುತ್ತ ಬರೋಣದರಿಂದ ಕೆಮ್ಮುಗಳು ಗುಣಹೊಂದುತ್ತವೆ

ಸೂತಾರ್ಥೋಗಂಧಕೋಮದ್ಯೋರ್ಯಾಸ್ಯಕಂಕನ್ಯಕಾದ್ರವ್ಯೈಃ ||

ದ್ವಯೋಸ್ತುಲ್ಯಂತಾಮ್ರಪತ್ರಂಪೂರ್ವಕಲ್ಕೇನಲೇಪಯೇತ್ || ೧೬೪ ||

ದಿನೈಕಂಸ್ವಾಲಿಕಾಯಂತ್ರೇಪಕ್ಷಮಾಪಾಯಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||

ಸೂರ್ಯವರ್ಣೋರಸೋಹೈಷದ್ವಿಗುಂಜಶ್ವಾಸಜಿಹ್ವನೇತ್ || ೧೬೫ ||

ಸೂರ್ಯವರ್ಣರಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಒಂದು ಪಾಲು ರಸ, ಅರ್ಧ ಪಾಲು ಗಂಧಕ, ಇವೆರಡನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಲೋಳಿಸರದ ರಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ರೂಮ ಪರಿಯಂತ ಅರಿಯಬೇಕು, ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರಸಗಂಧಕಗಳಷ್ಟು ತೂಕ ಶುದ್ಧವಾದ ತಾಮ್ರದ ರೇಕನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಮೇಲಿನ ಕಲ್ಪವನ್ನು ತಗಡಿನ ಎರಡು ಮುಖಕ್ಕೂ ಚನ್ನಾಗಿ ಲೇಪಹಾಕಬೇಕು, ಆ ತಗಡನ್ನು ಒಂದು ಮಡಿಕೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಮೇಲೆ

ಮುಚ್ಚಿ ಸೀಲುಮಾಡಿ ಒಂದು ದಿವಸ ಚನ್ನಾಗಿ ಉರಿಸಬೇಕು, ಚನ್ನಾಗಿ ಸತ್ವವಾದ ಮೇಲೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕಲಬತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ನುಣ್ಣುನೆಯ ಚೂರ್ಣಮಾಡಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಔಷಧವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು, ಈ ರಸ ಎರಡು ಗುಲಗಂಜಿಯ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದಲ್ಲಿ ಶ್ವಾಸರೋಗವನ್ನು ಗೆಲ್ಲಬಹುದು.

ಶುದ್ಧಂಸೂತಂಮೃತಂಲೋಹಂತಾಸ್ಯಂಗಂಧಕತಾಲಕೇ ||

ಸಢ್ಯಾಗ್ನಿಮಂಥಂನಿಗುಂಡೀಂತ್ರ್ಯಾಷಣಂಟಂಕಣಂವಿಷಂ || ೧೬೬ ||

ತುಲ್ಯಾಂಶಂಮರ್ದಯೇರ್ಖಲ್ವೇದಿನಂನಿಗುಂಡಿಕಾದ್ರವ್ಯೈಃ ||

ಮುಂದೀದ್ರಾಪ್ಯದ್ಧಿ ನೈಕಂತುದ್ವಿಗುಂಜಂವಟಿಕೀಕ್ತಂ || ೧೬೭ ||

ಭಕ್ಷಯೇದ್ವಾತರೋಗಾಪೂರ್ಣಾಪ್ನಾಸ್ವಚ್ಛಂದಭೈರವಃ ||

ರಾಸ್ಮಾಮೃತಾದೇವದಾರುಶುಂಠೀವಾತಾರಿಜಂಶ್ರುತಂ || ೧೬೮ ||

ಸಗುಗ್ಗು ಲುಂಘಿಬೀತ್ ಕೋಷ್ಯಮನುವಾನಂಸುಖಾಕಪಂ ||

ಸ್ವಚ್ಛಂದಭೈರವರಸ—ಶುದ್ಧವಾದ ಸಾದರಸ, ಲೋಹಭಸ್ಮ, ಸ್ವರ್ಣ ಮಾಕ್ಷಿಕ, ಗಂಧಕ, ಅರಿದಂ ಅಳಲೆಯಕಾಯಿ, ನವುಲತೋವ್ವ, ಲಕ್ಕಿಯ ಸೊಸ್ಟು, ಶುಂಠಿ ಒಪ್ಪಲಿ ಮೆಣಸು, ಟಂಕಣಕ್ಕಾರ, ವತ್ಸನಾಭಿ ಎಪೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಶುದ್ಧವಾದವುಗಳನ್ನು ಮಸಾಡ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸಮವಾದ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ಲುಪ್ಪಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಲಕ್ಕಿಯನುಗ್ಗಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಒಂದು ದಿವಸ ಬಿಡಬೇಕು, ಒಂದು ದಿವಸ ಅನಂದನಗೊಂೆಯ ರಸದಲ್ಲಿ ಅರಸು ಬಿಡಬೇಕು, ನಂತರ ಎರಡು ಗುಲಗಂಜಿಯ ತೂಕಕ್ಕೆ ಒಂದರಂತೆ ಗು-ಗೇರುನ್ನು ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಔಷಧವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು ಈ ರಸದ ಸೇವನೆ ಯಿಂದ ಸಮ ರಾತರೋಗಗಳು ಗುಣವೊಂದುತ್ತವೆ. ಇದನ್ನು ಸೇವಿಸುವಾಗ್ಯೆ ಅನುಮಾನವಾಗಿ ಸಣ್ಣರಾಸ್ಮಿ, ಎವೃತಬಳ್ಳಿ, ದೇವದಾರೀಚಕ್ಕೆ, ಶುಂಠಿ, ಹರಳು ಬೇರು ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಶುದ್ಧವಾದ ಗುಗ್ಗುಳವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಬಿಸಿಯಾಗಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು

ದಗ್ಧಾಕ್ಷಕಪರ್ದಕಂಪಿಷ್ಣಾಂತ್ರ್ಯಾಷಣಂಟಂಕಣಂವಿಷಂ || ೧೬೯ ||

ಗಂಧಕಂಶುದ್ಧಸೂತಂಚತುಲ್ಯಂಜಂಬೀರಜೈರ್ದ್ರವ್ಯೈಃ ||

ಮರ್ದಯೇದ್ಭಕ್ಷಯೇನ್ಮಾಷಂಮರಿಚಾಜ್ಯಂಲಿಹೇದನು || ೧೭೦ ||

ನಿಹಂತಿಗ್ರಹಣೀರೋಗಂಪಥ್ಯಂತಕ್ರೌದನಂಹಿತಂ ||

ಹಂಸಪೋಟಲೀರಸ—ಕವಡೆಯನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ಭಸ್ಮಮಾಡಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರದು ಅವರ ಜೊತೆಗೆ ಅದರಷ್ಟೇ ತ್ರ್ಯಾಷಣಚೂರ್ಣ, ಟಂಕಣಕ್ಕಾರ, ವತ್ಸನಾಭಿ, ಶುದ್ಧವಾದ ಗಂಧಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ಸಾದರಸ ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ

ನಿಂಬೆಯಹಣ್ಣಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಅರೆಯಬೇಕು, ನಂತರ ಒಂದು ಮಾಷ ಪರಿಮಾಣ ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಔಷಧವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಮೆಣಸಿನಕಾಳಿನ ಪುಡಿ ಮತ್ತು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಸೇವಿಸಿದರೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಗ್ರಹಣೀರೋಗವನ್ನು ನಿವಾರಣಮಾಡುತ್ತದೆ, ಪಥ್ಯ ಮಜ್ಜಿಗೆ ಅನ್ನ.

ಮೃತಂತಾಮ್ರಮಜಾಕ್ಷೀರೈಃಸಾಚ್ಯಂತುಲ್ಕೈರ್ಗತವ್ರವಂ ||೧೭೧||

ತತ್ತಾಮ್ರಂಶುದ್ಧಸೂತಂಚಗಂಧಕಂಚಸಮಂಸಮಂ ||

ನಿರ್ಗುಂಡೀಸ್ವರಸೈರ್ಮರ್ಯದ್ಯಂತದ್ಗೋಲಂಸೌಧಯೇದ್ವಿನಂ||೧೭೨||

ಯಾಮೈಕಂವಾಲುಕಾಯಂತ್ರೇಸಾಚ್ಯಂಭೋಜ್ಯಂದ್ವಿಗುಂಜಕಂ ||

ಬೀಜಪೂರಕಮೂಲಂತುಸಜಲಂಚಾನುಪಾಯಯೇತ್ || ೧೭೩ ||

ರಸಸ್ತ್ರೀವಿಕ್ರಮೋನಾಮ್ನಾಮಾಸೈಕೇನಾಶ್ಮರೀಪ್ರಣುತ್ ||

ಶ್ರೀವಿಕ್ರಮರಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ತಾಮ್ರದ ಭಸ್ಮವನ್ನು ಸಮತೂಕ ಅಡಿನಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಒಲೆಯ ಮೇಲಿರಿಸಿ ಹಾಲೆಲ್ಲಾ ಇಂಗುವ ಮವಿಗೂ ಕಾಯಿಸಬೇಕು, ನಂತರ ಆ ತಾಮ್ರಭಸ್ಮದ ಜೊತೆಗೆ ಶುದ್ಧವಾದ ಪಾದರಸ, ಗಂಧಕ, ಇವುಗಳನ್ನು ಮೂರೂ ಒಂದೇ ಪ್ರಮಾಣವಿರುವಂತೆ ಸೇರಿಸಿ ಲಕ್ಕೆಯ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಗೋಲಿಮಾಡಿ ಆ ಗೋಲಿಯನ್ನೊಂದು ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಸೀಲುಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ವಾಲುಕಾಯಂತ್ರದಲ್ಲಿರಿಸಿ ಒಂದು ರೂಮ ಪಕ್ಷಮಾಡಿ ಸ್ವಾಂಗಶೀತವಾದ ಮೇಲೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅರೆದು ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಔಷಧವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು. ನೇವಿಸತಕ್ಕ ಪರಿಮಾಣ ಎರಡು ಗುಲಗಂಜಿಯ ತೂಕ, ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಮಾಡಲದ ಬೇರಿನ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಿಸಬೇಕು, ಇದರಿಂದ ಅಶ್ಮರಿ ಎಂಬ ಮೂತ್ರಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲುಬರುವ ರೋಗವು ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಾಲಂತಾಸ್ಯಂಶಿಲಾಸೂತಂಶುದ್ಧಂಸೈಂಧವಟಂಕಣೇ || ೧೭೪ ||

ಸಮಾಂಶಂಚೂರ್ಣಯೇತ್ ಖಲ್ವೇಸೂತಾದ್ವಿಗುಣಗಂಧಕಂ ||

ಗಂಧತುಲ್ಯಂಮೃತಂತಾಮ್ರಂಜಂಬೀರೈರ್ದಿನಪಂಚಕಂ || ೧೭೫ ||

ಮರ್ಯದ್ಯಂಷಡ್ಭಿಃಪುಟೈಃಸಾಚ್ಯಂಭೂಧರೇಸಂಪುಟೋದರೇ ||

ಪುಟೇಪುಟೇದ್ರವೈರ್ಮರ್ಯದ್ಯಂಸರ್ವಮೇತತ್ಪುಟೈಲಂ || ೧೭೬ ||

ದ್ವಿಪಲಂನಾರಿತಂತಾಮ್ರಂಲೋಹಭಸ್ಮಚತುಷ್ಟಲಂ ||

ಜಂಬೀರಾಂಜ್ಲೇನತತ್ಸರ್ವಂದಿನಂಮರ್ಯದ್ಯಂಪುಟೇಲ್ಲಘಂ || ೧೭೭ ||

ತ್ರಿಂಶದಂಶಂನಿಷಂಚಾಸ್ಯಕ್ತಿಪ್ತಾಸ್ಸರ್ವಂನಿಚೋರ್ಣಯೇತ್ ||
 ಮಾಹಿಷಾಜ್ಯೇನಸಮ್ನಿಶ್ರಂನಿಷ್ಕಾರ್ಥಂಭಕ್ಷಯೇತ್ಸದಾ || ೧೭೮ ||
 ಮಧ್ವಾಜ್ಯೈರ್ಬಾಕುಚೀಚೋರ್ಣಂಕರ್ಷಮಾತ್ರಂಲಿಹೇದನು ||
 ಸರ್ವಕುಷ್ಠಾನಿಹಂತ್ಯಾಶುಮಹಾತಾಲೇಶ್ವರೋರಸಃ || ೧೭೯ ||

ಮಹಾತಾಲೇಶ್ವರರಸ—ಶುದ್ಧವಾದ ಬೆಳ್ಳಿ, ಸ್ವರ್ಣಮಾಕ್ಷಿಕ, ಮಣಿಶಿಲೆ, ಪಾದರಸ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಟಂಕಣಕ್ಕಾರ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಅರೆಯಬೇಕು, ಪಾದರಸದ ಎರಡರಷ್ಟು ಗಂಧಕ, ಗಂಧಕದಷ್ಟೇ ತಾಮ್ರಭಸ್ಮ, ಇವುಗಳನ್ನೂ ಮೇಲಿನ ಚೋರ್ಣದ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಸಿ ನಿಂಬೇ ಹುಳಿಯನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಐದು ದಿವಸ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರದು ಒಂದು ಶ್ರಾವೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಭೂಧರಯಂತ್ರಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪುಟಹಾಕಬೇಕು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಐದು ಪುಟವನ್ನು ಹಾಕಿ ತೆಗೆಯಬೇಕು, ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಸಾರಿಯೂ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದ ಕ್ರಮವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಬೇಕು, ಅಂದರೆ ನಿಂಬೆಯಹಣ್ಣಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಐದು ದಿವಸ ಅರೆಯಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಆರು ಸಾರಿ ಪುಟಹಾಕಿ ತೆಗೆದ ಮೇಲೆ ಆ ಚೋರ್ಣ ಆರು ಫಲದಷ್ಟಕ್ಕೆ ಎರಡು ಪಲ ಮೃತತಾಮ್ರ ನಾಲ್ಕುಪಲ ಲೋಹಭಸ್ಮ ಈ ರೀತಿ ಆರು ಪಲಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮತ್ತೆ ನಿಂಬೆಯಹುಳಿಯಿಂದ ಒಂದು ದಿವಸ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರದು ಶ್ರಾವೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಉಸಿರಾಡದಂತೆ ಸೀಲುಮಣ್ಣು ಮಾಡಿ ಲಘುಘಟದಲ್ಲಿ ಪಕ್ವಮಾಡಬೇಕು, ನಂತರ ಈ ಒಟ್ಟು ಔಷಧದ ಮೂವತ್ತನೆಯ ಒಂದಂಶ ವತ್ಸನಾಭಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚೋರ್ಣಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಅರ್ಧ ನಿಷ್ಕ ಪರಿಮಾಣದಷ್ಟು ಔಷಧಿಯನ್ನು ಎಮ್ಮೆಯತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ತಿನ್ನಿಸಿ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಬಾವಂಚೀಬೀಜದ ಚೋರ್ಣವನ್ನು ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಜೇನುತುಪ್ಪದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ನೆಕ್ಕಿಸಬೇಕು, ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಕುಷ್ಮರೋಗವನ್ನೂ ಈ ರಸವು ಪರಿಹಾರಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಭಸ್ಮಸಂಕತಸಮೋಗಂಧೋಮೃತಾಯಸ್ತಾಮ್ರಗಗ್ಗುಲಾಃ ||
 ತ್ರಿಫಲಂಚಮಹಾನಿಂಬಶ್ಚಿತ್ರಕಶ್ಚಶಿಲಾಜತು || ೧೮೦ ||
 ಇಲೈಷ್ಠೋರ್ಣಿತಂಕುರ್ಯಾತ್ಪ್ರತ್ಯೇಕಂರಾಣಿಷೋಡಶ ||
 ಚತುರ್ದಶ್ಚೈಕರಂಜಸ್ಯಬೀಜಚೋರ್ಣಂಸ್ತಕಲ್ಪಯೇತ್ || ೧೮೧ ||
 ಚತುರ್ದಶ್ಚೈಕೈರ್ಬಾಹ್ಯಂಮಧ್ವಾಜ್ಯೈರ್ಬಾಹ್ಯಂನಿಲೋದಯೇತ್ ||
 ಸ್ನಿಗ್ಧಂಭೂಂಡೇಧ್ವತಂಖಾದೇದ್ವಿನಿಷ್ಕಂಸರ್ವಕುಷ್ಮನುತ್ || ೧೮೨ ||
 ರಸಃಕುಷ್ಮಕುಠಾರೋಯಂಗಲತ್ಯುಷ್ಮನಿನಾರಣಃ ||

ಕುಷ್ಠಕುಠಾರರಸ—ರಸಭಸ್ಮ, ಶುದ್ಧವಾದ ಗಂಧಕ, ಲೋಹಭಸ್ಮ, ಶುದ್ಧವಾದ ಗುಗ್ಗುಳ, ತ್ರಿಫಲಚೂರ್ಣ, ಬೇವಿನಪಟ್ಟಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಶುದ್ಧ ಶಿಲಾಜತು, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಹದಿನಾರು ಶಾಣ ಪ್ರಮಾಣ ಸೇರಿಸಿ ಸಣ್ಣ ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಬೇಕು, ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು ಶಾಣದ ತೂಕ ಒಳ್ಳೆಯದಾದ ಹೊಂಗೆಯ ಬೀಜವನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ಚಿಗಳಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಅಷ್ಟೇ ಅಭ್ರಕಭಸ್ಮ ವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಂದು ವಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಜೇನುತುಪ್ಪಗಳನ್ನು ಸಮಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಲಸಿ ಜಿಡ್ಡು ತುಂಬಿರಿಸಿದ್ದ ಒಂದು ಹಳೆಯ ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ದಿನಸ ಹಾಕಿ ಇರಿಸಿದ್ದು ಪ್ರತಿ ದಿನಸವೂ ಇದರಲ್ಲಿ ಎರಡು ನಿಷ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಷ್ಟನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಗಲಿತ ಕುಷ್ಠವೆನ್ನುವುದು ಸಹ ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶುದ್ಧಂಸೂತಂದ್ವಿಧಾಗಂಧಂಮದ್ಯಾಂಕನ್ಯಾದ್ರವೈರ್ದಿಫನಂ ||೧೮೩||
 ತದ್ಗೋಲಂಪೀಠರೀಮುಧೈತಾಮ್ರಪಾತ್ರೇಣರೋಧಯೇತ್ ||
 ಸೂತಕಾದ್ವಿಗುಣೇನೈವಶುದ್ಧೇನಾಧೋಮುಖೇನಚ || ೧೮೪ ||
 ಪಾಶ್ಚೇಭಸ್ಮನಿಧಾಯಾಥಪಾತ್ರೋರ್ಧ್ವಾಂಗೋಮಯಂಜಲಂ ||
 ಕಿಂಚಿಕ್ಕಿಂಚಿತ್ತ್ವದಾತನ್ಯಂಚುಲ್ಕಾಯಾಮದ್ವಯಂಪಚೇತ್ ||೧೮೫||
 ಚಂಡಾಗ್ನಿನಾತದುಧ್ವತ್ಯಸ್ವಾಂಗಶೀತಂವಿಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||
 ಕಾಷ್ಠೋದುಂಬರಿಕಾವನ್ನಿ ತ್ರಿಫಲಾರಾಜವೃಕ್ಷಕಂ || ೧೮೬ ||
 ವಿಡಂಗಂಜಾಕುಚೀಬೀಜಂಕ್ವಾಥಯೇತ್ತೇನಭಾವಯೇತ್ ||
 ದಿನೈಕಮುದಯಾದಿತ್ಯೋರಸೋದೇಯೋದ್ವಿಗುಂಜಕಃ ||೧೮೭||
 ವಿಚರ್ಚಿಕಾಂದದ್ರುಕುಷ್ಠಂನಾತರಕ್ತಂಚನಾಶಯೇತ್ ||
 ಅನುಪಾನಂಚಕರ್ತವ್ಯಂಜಾಕುಚೀಫಲಚೂರ್ಣಕಂ || ೧೮೮ ||
 ಖದಿರಸ್ಯಕಷಾಯೇಣಸಮೇನಪರಿಪಾಚಿತಂ ||
 ತ್ರಿಶಾಣಂತದ್ಗನಾಂಕ್ಷೀರೈಃಕ್ವಾಥೈರ್ವಾಪ್ರೈಫಲೈಃಪಿಬೇತ್ ||೧೮೯||
 ತ್ರಿದಿನಾಂತೇಭವೇತ್ ಸ್ಫೋಟಿಸ್ಪಸ್ತಾಹಾದ್ವಾಕಿಲಾಸಕೇ ||
 ನೀಲೀಂಗುಂಜಾಂಚಕಾಸೀಸಂಧತ್ತೂರಂಹಂಸಸಾದಿಕಾಂ || ೧೯೦ ||
 ಸೂರ್ಯಭಕ್ತಾಂಚಚಾಂಗೇರೀಂಪಿಷ್ಪಮೂಲಾತ್ರಲೇಪಯೇತ್ ||
 ಸ್ಫೋಟಿಸ್ಥಾಸಪ್ರಶಾಂತ್ಯರ್ಥಂಸಪ್ತರಾತ್ರಂಪುನಃಪುನಃ || ೧೯೧ ||
 ಶ್ವೇತಕುಷ್ಠಂನಿಹಂತ್ಯಾಶುಸಾಧ್ಯಾಸಾಧ್ಯಂನಸಂಶಯಃ ||
 ಅಪರಶ್ಚಿತ್ರಲೇಪೋಽಸಿಕಥ್ಯತೇತ್ರಭಿಷಗ್ವರೈಃ || ೧೯೨ ||
 ಗುಂಜಾಫಲಾಗ್ನಿಚೂರ್ಣಂಚಲೇಪಿತಂಶ್ವೇತಕುಷ್ಠನುತ್ ||
 ಶಿಲಾಪಾನಾರ್ಗಭಸ್ಮಾಪಿಲಿಪ್ತಂಶ್ಚಿತ್ರಂವಿನಾಶಯೇತ್ || ೧೯೩ ||

ಉದಯಾದಿತ್ಯರಸ—ಶುದ್ಧವಾದ ಪಾದರಸ, ರಸದ ಎರಡರಷ್ಟು ಗಂಧಕ, ಇವೆರಡನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಲೋಳಿಸರದ ರಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿವಸ ಜೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆಯಬೇಕು, ಅರಡು ಉಂಡೆಯಾಗಿ ಮಾಡಿ ಒಣಗಿಸಿ ಆ ಗೋಲವನ್ನು ಒಂದು ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಆ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ಬಾರಲಹಾಕಿರಿಸಬೇಕು, ಆ ತಾಮ್ರಪಾತ್ರವು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರಸದ ಎರಡರಷ್ಟು ತೂಕವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಶುದ್ಧವಾದ ತಾಮ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಿ ಮಡಿಕೆಯ ಬಾಯಿಗೊಂದು ತಾಮ್ರದ ಶ್ರಾವೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಉಸರಾಡದಂತೆ ಸೀಲುಮಾಡಬೇಕು, ಮಡಕೆಯನ್ನು ಒಲೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಮಗ್ಗಲಿಗಿಲ್ಲಾ ಬೂದಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಎರಡು ರೂಪು ಬೆಂಕಿಯನ್ನುರಿಸಬೇಕು, ಈ ಮಧ್ಯೆ ಮಡಿಕೆಯ ಮೇಲೆ ಮತ್ತಿರುವ ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಯ ಮೇಲೆ ಕಾದಂತೆಲ್ಲಾ ಸಗಣಿಸೀರನ್ನು ಸುರಿಯುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕು, ಉರಿಯನ್ನು ಬಲವಾಗಿಯೇ ಹಾಕುತ್ತಿರಬೇಕು, ಎರಡು ರೂಪು ಕಳದ ಮೇಲೆ ಆರುವುದಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟು ಜೆನ್ನಾಗಿ ಆರಿದ ಮೇಲೆ ನುಣ್ಣಿಗೆ ಪುಡಿಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಕಾಡು ಅತ್ತಿಯಚಕ್ಕೆ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ತ್ರಿಫಲಚೂರ್ಣ, ಕಕ್ಕೇತೊಪ್ಪೆ, ವಾಯವಿಡಂಗ, ಬಾವಂಚೇಬೀಜ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಜೆನ್ನಾಗಿ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಆ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ರಸವನ್ನು ಒಂದು ದಿವಸ ಭಾವನೆಕೊಡಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಔಷಧ ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಈ ಔಷಧವನ್ನು ಒಂದು ದಿವಸಕ್ಕೆ ಎರಡು ಗುಲಗಂಜಿಯ ಪ್ರಮಾಣ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದು, ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಜಾಲಿಯಚ್ಚ ಮತ್ತು ಬಾವಂಚೇಬೀಜದ ಚೂರ್ಣ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಸವನಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಮೂರು ಶಾಣ ಪ್ರಮಾಣ ಆ ಕಷಾಯವನ್ನು ಹಸವಿನ ಹಾಲಿನೊಡನಾಗಲಿ ತ್ರಿಫಲಾಕಷಾಯದೊಡನಾಗಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಬಿಳಿಯ ತೂನ್ನಿರುವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ದಿವಸವೂ ಏಳನೆಯ ದಿವಸವೂ ಗುಳ್ಳೆಗಳೇಳುತ್ತವೆ, ಈ ಗುಳ್ಳೆಗಳು ಶಾಂತವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ವಜ್ರನೀಲೀಸೊಪ್ಪು, ಗುಲಗಂಜಿ, ಅನ್ನಬೇದಿ, ಉಪ್ಪುತ್ತದ ಸೊಪ್ಪು, ಹಂಸಕಾದೀಸೊಪ್ಪು, ಸೂರ್ಯಕಾಂತೀಸೊಪ್ಪು, ಹುಳಚಿಕ್ಕನಸೊಪ್ಪು, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮೂಲವಾಗಿ ತಂದು ಅರಡು ಏಳು ದಿವಸ ಲೇಪಹಾಕುತ್ತಿರಬೇಕು, ಇದರಿಂದ ಬಿಳಿಯತೊನ್ನು, ವಿಚರ್ಚಿಕಾ ಎಂಬ ತುರಿಗಜ್ಜಿ, ದದ್ರು ಎಂಬ ಕುಷ್ಠ, ವಾತರಕ್ತವೆಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗ ಇವುಗಳು ಗುಣಹೊಂದುತ್ತವೆ, ಬಿಳಿತೊನ್ನುಗೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾಕತಕ್ಕ ಒಂದೆರಡು ಬಗೆಯ ಉಪಾಯವಾದ ಲೇಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಗುಲಗಂಜಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅರಡಾಗಲೀ, ಮಣಿಶಿಲೆ, ಉತ್ತರಣೇಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಬೂದಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಗಲೀ ಅರಡು ಲೇಪಿಸಿದರಾಗಲಿ ಬಿಳಿತೊನ್ನು ಗುಣವಾಗುವದುಂಟು.

ಶುದ್ಧಂಸೂತಂಚತುರ್ಗಂಧಂಪಲಂಯಾನುಂವಿಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||
 ಮೃತತಾಮ್ರಾಭ್ರಲೋಹಾನಾಂದರದಸ್ಯಫಲಂಪಲಂ || ೧೯೪ ||
 ಸುವರ್ಣಂರಜತಂಚೈವಪ್ರತ್ಯೇಕಂದಶನಿಷ್ಕಕಂ ||
 ಮೂಷೈಕಂಮೃತವಜ್ರಂಚತಾಲಂಶುದ್ಧಂಪಲದ್ವಯಂ || ೧೯೫ ||
 ಜಂಬೀರೋನ್ಮತ್ತವಾಸಾಭಿಃಸ್ನಹ್ಯರ್ಕವಿಷಮುಷ್ಣಿಭಿಃ ||
 ಮರ್ದ್ಯಂಹಯಾರಿಜೈರ್ದ್ರಾವ್ಯೈಃಪ್ರತ್ಯೇಕೇನದಿನಂದಿನಂ || ೧೯೬ ||
 ಏನಂಸಪ್ತದಿನಂಮರ್ದ್ಯಂತದ್ಗೋಲಂವಸ್ತ್ರವೇಷ್ಟಿತಂ ||
 ವಾಲುಕಾಯಂತ್ರಗಂಸ್ತೇದ್ಯಂತ್ರಿದಿನಂಲಘುವಹ್ನಿಸಾ || ೧೯೭ ||
 ಆದಾಯಚೂರ್ಣಯೇತ್ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಂಪಲೈಕಂಯೋಜನೇದ್ವಿಷಂ ||
 ದ್ವಿಪಲಂಪಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣಂಮಿಶ್ರಂಸರ್ವೇಶ್ವರೋರಸಃ || ೧೯೮ ||
 ದ್ವಿಗುಂಜೋಲಿಹ್ಯತೇಕ್ಷ್ಣಾದೈಸ್ಸುಪ್ತಿಸುಂಡಲಕುಷ್ಮನುತ್ ||
 ನಾಕುಚೀದೇವಕಾಂಡಂಚಕರ್ಷನಾತ್ರಂಸುಚೂರ್ಣಯೇತ್ || ೧೯೯ ||
 ಲಿಹೇದೇರಂಡತೈಲಾಕ್ತಮನುಪಾನಂಸುಖಾನಹಂ ||

ಸರ್ವೇಶ್ವರರಸ—ಶುದ್ಧವಾದ ಪಾದರಸ ಒಂದು ತೂಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ಗಂಧಕ ನಾಲ್ಕು ತೂಕ, ಇವೆರಡನ್ನೂ ಖಲ್ವದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಜಾವ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆಯಬೇಕು, ತಾಮ್ರಾಭಸ್ಮ, ಅಭ್ರಕಭಸ್ಮ, ಲೋಹಭಸ್ಮ, ಇಂಗಲೀಕ ಇವುಗಳನ್ನು ರಸದಷ್ಟು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಸುವರ್ಣಭಸ್ಮ, ಕಜತಭಸ್ಮ, ಇವೆರಡೂ ಹತ್ತು ಹತ್ತು ನಿಷ್ಕದಂತೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ವಾಸಭಸ್ಮ ಒಂದು ಮಾಷ ಪರಿಮಾಣ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಶುದ್ಧವಾದ ಅರಿದಳವನ್ನು ಪಾದರಸದ ಎರಡು ಸೇರಿಸಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಎಲ್ಲಾ ವಸ್ತುಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ನುಣ್ಣಗೆ ಅರಮೆ ಪುಡಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಂತರ ನಿಂಬೇಹುಳಿ, ಉಮ್ಮತ್ತದಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಆರುಸೋಗೇನೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಮುಷ್ಟಿಬೀಜದ ಕಷಾಯ, ಕಡೆಗಲಗಿರ್ದೆಯ ರಸ, ಈ ನೈವದ್ರವ್ಯಗಳೊಡನೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದು ದಿವಸ ಅರೆಯಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಏಳು ದಿನ ಅರಮೆ ನಂತರ ಅದನ್ನು ಒಂದು ಗೋಲಿಕಟ್ಟಿ ಎದನ್ನು ಒಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಸು ವಾಲುಕಾಯಂತ್ರದಲ್ಲಿ ಸಿ ಮೂರು ದಿವಸ ಮಂದಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಸ್ತೇದನ ಮಾಡಬೇಕು, ಸುಮಾರು ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಮೂರು ದಿವಸವೂ ನಿಲ್ಲಿಸುವಾಗಿ ಉಪಬೇಕು, ಅರಿದ ಮೆಲೆ ಏಜಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನುಣ್ಣಗೆ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಒಂದು ಪಲ ವತ್ಸನಾಭಯ ಚೂರ್ಣ, ಎರಡು ಪಲ ಹಿಪ್ಪಲಯ ಚೂರ್ಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಮಿಶ್ರಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗ ಔಷಧವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಇದರ ಎರಡು ಗುಲಗಂಜಿಯ ಪ್ರಮಾಣದಷ್ಟನ್ನು ಜೇನಿಸೊಡನೆ

ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬರಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಸುಸ್ತಿ ಕುಷ್ಠ, ಮಂಡಲಕುಷ್ಠ ನೊದಲಾದ ನಾನಾ ವಿಧಗಳಾದ ಕುಷ್ಠಗಳು ಗುಣಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಬಾವಂಚಿಬೀಜ, ದೇವದಾರಿಚಕ್ಕೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಒಂದು ಕರ್ಷ ಮಾತ್ರ ಹರಳೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ನೆಕ್ಕಬೇಕು.

ಹೇಮಾಹ್ವಾಂಪಂಚಪಲಿಕಾಂಕ್ಷಿಪ್ಲಾತಕ್ರಘಟೀಪಚೇತ್ || ೨೦೦ ||

ತಕ್ರೇಜೀರ್ಣೇಸಮುದ್ಧೃತ್ಕಪುನಃಕ್ಷೀರಘಟೀಪಚೇತ್ ||

ಕ್ಷೀರೇಜೀರ್ಣೇಸಮುದ್ಧೃತ್ಕಪ್ನಾಳಯಿತ್ವಾವಿಶೋಧಯೇತ್ || ೨೦೧ ||

ತಚ್ಚೂರ್ಣಂಪಂಚಪಲಿಕಂಮರಿಚಾಢಾಂಪಲದ್ವಯಂ ||

ಪಲ್ಯೈಕಂಮೂರ್ಚೈತಂಸೂತಂಏಕೀಕೃತ್ಕತುಭಕ್ಷಯೇತ್ || ೨೦೨ ||

ನಿಷ್ಕೈಕಂಸುಸ್ತಿ ಕುಷ್ಠಾತ್ಕಾಸ್ತೂರ್ಣಕ್ಷೀರೇರಸೋಹ್ಯಯಂ ||

ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೀರೇರಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಒಂದು ಮಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಮಜ್ಜೆಗೆ ಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಐದು ಪಲದಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣ ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೀರೇ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಕೆಳಗೆ ಉರಿಯನ್ನು ಹಾಕುತ್ತ ಮಜ್ಜೆಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಇಂಗುವ ಪರ्यಂತರ ಕಾಯಿಸಬೇಕು. ಮಜ್ಜೆಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ಬತ್ತಿ ಹೋದ ಮೇಲೆ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಅದನ್ನೇ ಹಾಲು ತುಂಬಿದೆ ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಹಾಲೆಲ್ಲಾ ಇಂಗುವ ವರಿವಿಗೂ ಕಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದು ನಂತರ ಮೂಲಿಕೆಯನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆದು ಒಣಗಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಬೇಕು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ತಯಾರಾದ ಚೂರ್ಣ ಐದು ಪಲ, ಮೆಣಸಿನ ಚೂರ್ಣ ಎರಡು ಪಲ, ಒಂದು ಪಲ ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಮೂರ್ಛನಸಂಸ್ಕಾರ ನಡೆದಿರುವ ಪಾದರಸ ಇವು ಮೂರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಖಲ್ವದಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಪುಡಿಮಾಡಿ ಗಾಜಿನ ಕುಪ್ಪಿಗೆ ಯಲ್ಲಿ ಭದ್ರಪಡಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಔಷಧವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಈ ರಸ ಒಂದು ನಿಷ್ಕ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಕುಷ್ಠರೋಗಗಳೂ ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆ.

ಭಸ್ತುಸೂತಂಮೃತಂಕಾಂತಂಮುಂಡಭಸ್ತುಶಿಲಾಜತು || ೨೦೩ ||

ಶುದ್ಧಂತಾಪ್ಯಂತಿಲಾವ್ಯೋಮುತ್ರಿಫಲಾಂಕೋಲಬೀಜಕಂ ||

ಕಪಿತ್ಥಂರಜನೀಚೂರ್ಣಂಭೃಂಗರಾಜೇನಭಾವಯೇತ್ || ೨೦೪ ||

ತ್ರಿಂಶದ್ವಾರಂವಿಶೋಷ್ಯಾಥಮಧುಯುಕ್ತಂಲಿಹೇತ್ಸದಾ ||

ನಿಷ್ಕಮಾತ್ರೋಹರೇನ್ಮೇಹಾನ್ಮೇಹಬದ್ಧೋರಸೋಮಹಾನ್ || ೨೦೫ ||

ಮಹಾನಿಂಬಸ್ಥಬೀಜಾನಿಸಿಷ್ಟಾಷಟ್ ಸಮ್ನಿತಾನಿಚ ||

ಪಲತಂಡುಲತೋಯೇನಘೃತನಿಷ್ಕದ್ವಯೇನಚ
ಏಕೀಕೃತ್ಯಪಿಬೇಚ್ಛಾನುಹಂತಿಮೇಹಂಚಿರಂತನಂ ||

|| ೨೦೬ ||

ಮೇಹಬದ್ಧರಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಶುದ್ಧವಾದ ರಸಭಸ್ಮ, ಕಾಂತಭಸ್ಮ, ಮುಂಡವೆಂಬ ಲೋಹಭಸ್ಮ (ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಬ್ಬಿಣ) ಶುದ್ಧವಾದ ಶಿಲಾಜತು, ಶುದ್ಧವಾದ ಸ್ವರ್ಣಮಾಕ್ಷಿಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ಮಣಿಶಿಲೆ, ಶುದ್ಧವಾದ ಅಭ್ರಕ, ತ್ರಿಫಲಚೂರ್ಣ, ಅಂಕೋಲೇಬೀಜದ ಚೂರ್ಣ, ಬೇಲದ ಹಣ್ಣು, ಅರಿಸಿನ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಗರುಗದ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಮೂವತ್ತು ಸಾರಿ ಕೊಡಬೇಕು, ನಂತರ ಚನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿಸಿ ಗಾಜಿನ ಸೀಸೆಯಲ್ಲಿ ಭದ್ರಪಡಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಔಷಧವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ನಿಷ್ಕ ಪ್ರಮಾಣ ಔಷಧವನ್ನು ಜೇನುತುಪ್ಪದೊಡನೆ ಸೇವಿಸಿದರೆ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಮೇಹರೋಗಗಳೂ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಮೇಹಬದ್ಧರಸವೆಂದು ಹೆಸರು ತೆಚ್ಚೇವಿನ ಬೀಜ ಆರನ್ನು ಒಂದು ಪಲ ಅಕ್ಕಿ ತೊಳೆದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಅದರೊಂದಿಗೆ ಎರಡು ನಿಷ್ಕ ಹಸುವಿನ ತುವ್ವವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಸೇವಿಸಬೇಕು, ಇದರಿಂದ ಮೇಹರೋಗವು ಬಹಳ ಕಾಲದ್ದಾಗಿದ್ದರೂ ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಚತುಸ್ಸೂತಸ್ಯಗಂಧಾಷ್ಟಾರಜನೀತ್ರಿಫಲಾಶಿನಾ || ೨೦೭ ||

ಪ್ರತ್ಯೇಕಂಚದ್ವಿಭಾಗಂಸ್ಯಾತ್ರಿವೃಷ್ಟೈಸ್ಸಾಲಚಿತ್ರಕಂ ||

ಪ್ರತ್ಯೇಕಂಚತ್ರಿಭಾಗಂಸ್ಯಾತ್ಯೂಷಂದಂತೀಚಜೀರಕಂ || ೨೦೮ ||

ಪ್ರತ್ಯೇಕಮಷ್ಟಭಾಗಂಸ್ಯಾದೇಕೀಕೃತ್ಯವಿಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||

ಜಯಂತೀಸ್ತು ಕೈಯೋಭ್ಯಂಗವಹ್ನಿವಾತಾರಿಘ್ರಲಕ್ಯೈಃ || ೨೦೯ ||

ಪ್ರತ್ಯೇಕೇನಕ್ರಮಾದ್ಭಾಷ್ಯಂಸಪ್ತವಾರಂಪ್ರಥಕ್ಪ್ರಥಕ್ ||

ಮಹಾವಹ್ನಿರಸೋನಾನಿಷ್ಕಮುಷ್ಣಜಲೈಃಪಿಬೇತ್ || ೨೧೦ ||

ವಿರೇಚನಂಭವೇತ್ತೇನತಕ್ರಭಕ್ತಂಸಸ್ಯಂಧವಂ ||

ದಿನಾಂಶೇದಾಪಯೇತ್ಪಥ್ಯಂವರ್ಜಯೇತ್ಶೀತಲಂಜಲಂ || ೨೧೧ ||

ಸರ್ವೋದರಹರಃಪ್ರೋಕ್ತೋಮೂಢನಾತಹರಃಪರಃ ||

ಮಹಾವಹ್ನಿರಸ—ಶುದ್ಧವಾದ ರಸ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗ, ಗಂಧಕ ಎಂಟು ಭಾಗ, ಅರಿಸಿನ, ತ್ರಿಫಲಚೂರ್ಣ, ಅಳಲೇಕಾಯಿ ಇವುಗಳು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಎರಡು ಭಾಗ, ತಿಗಡೆ, ಜಾಪಾಳದ ಬೀಜ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಇವು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮೂರು ಭಾಗ, ಪ್ಯೂಷಣಚೂರ್ಣ, ಜಾಪಾಳದ ಬೀಜ, ಜೀರಿಗೆ ಇವು ಮೂರು ಪ್ರತ್ಯೇಕ

ಎಂಟು ಭಾಗ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಆ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಜಯಂತೀ ಎಂಬ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಕಳ್ಳಿಯ ಹಾಲು, ಗರುಗದ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಕಷಾಯ, ಹರಕಣ್ಣೆ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಏಳೇ ೧ ಸಾರಿ ಭಾವನೆ ಕೊಡಬೇಕು, ಇಷ್ಟು ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಔಷಧವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು, ಇದಕ್ಕೆ ಸುಹಾವಚ್ಚುರಸವೆಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು. ಇದನ್ನು ಒಂದು ನಿಷ್ಯ ವರಿಮಾಣ ಬಿಸಿನೀರಿನೊಡನೆ ಸೇವಿಸಬೇಕು, ಚನ್ನಾಗಿ ಭೇದಿಯಾಗುತ್ತದೆ, ಸ್ವಂಭವಲವಣದೊಡನೆ ಮಜ್ಜೆಗೆ ಅನ್ನವನ್ನು ಭೋಜನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು, ಅದೂ ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಭೋಜನವನ್ನು ಕೊಡಿಸಬೇಕಾದದ್ದು, ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಯಾವ ಕೆಲಸಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರದು, ಇದರಿಂದ ಸಮಸ್ತ ವಿಧಗಳಾದ ಉದರರೋಗಗಳೂ, ಮೂಢವಾತವೂ ಸಹ ಗುಣಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಗಂಧಕಂತಾಲಕಂತಾಪ್ಕಂವೃತತಾಮ್ರಂಮನಶ್ಚಿಲಾಂ || ೨೧೨ ||

ಶುದ್ಧಂಸೂತಂಚತುಲ್ಕಾಂಶಂಮರ್ದಯೇದ್ಭಾವಯೇದ್ವಿನಂ ||

ಪಿಪ್ಪಲಾಸ್ತುಕಷಾಯೇಣವಜ್ರೀಕ್ಷ್ಮೀರೇಣಭಾವಯೇತ್ || ೨೧೩ ||

ನಿಷ್ಕಾರ್ಥಂಭಕ್ಷಯೇತ್ ಕ್ಷ್ಣಾದ್ವೈಗುಲ್ಮಂಸ್ವೀಹಾದಿಕಂಜ

ಯೇತ್ ||

ರಸೋವಿದ್ಯಾಧರೋನಾಮಗೋಮೂತ್ರಂಚಪಿಬೇದನು || ೨೧೪ ||

ವಿದ್ಯಾಧರರಸ—ಶುದ್ಧವಾದ ಗಂಧಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ತಾಳಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ಸ್ವರ್ಣಮಾಕ್ಷಿಕೆ ತಾಮ್ರಭಸ್ಮ, ಶುದ್ಧವಾದ ಮಣಿಲೆ, ಶುದ್ಧವಾದ ಪಾದರಸ ಇವುಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನೂ ಸಮಸಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರದು ಚೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು, ನಂತರ ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿವಸವೂ ವಜ್ರ ಎಂಬ ಒಂದು ಒಗೆಯ ಕಳ್ಳಿಯ ಹಾಲಿನಿಂದ ಒಂದು ದಿವಸವೂ ಭಾವನೆಕೊಡಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಔಷಧವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಈ ಔಷಧದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ನಿಷ್ಯ ವರಿಮಾಣ ಔಷಧವನ್ನು ಜೇನು ತುಪ್ಪದೊಂದಿಗೆ ಸೇವಿಸಿದಲ್ಲಿ ಗುಲ್ಮ, ಪ್ಲೀಹಾಭಿವೃದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದ ಸಮಸ್ತ ಉದರರೋಗಗಳೂ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ, ಇದಕ್ಕೆ ವಿದ್ಯಾಧರರಸವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಗೋಮೂತ್ರವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಟಂಕಣಂಹಾರಿಣಂಶೃಂಗಂಸ್ವರ್ಣಂಶುಲ್ಕಂವೃತಂರಸಂ ||

ದಿನೈಕಮಾದ್ಯಕದ್ರಾನ್ಯೈರ್ಮರ್ದ್ಯಂರುಧ್ವಾಪುಟೇಪಚೇತ್ || ೨೧೫ ||

ತ್ರಿನೇತ್ರಾಖ್ಯರಸಸ್ಯೈಕಮಾಷಂಮಧ್ವಾಜ್ಯಕೈರ್ಲಿಹೇತ್ ||

ಸೈಂಧವಂಜೀರಕಂಹಿಂಗುಮಧ್ಯಾಜ್ಞಾಭ್ಯಾಂಲಿಹೇದನು || ೨೧೬ ||
ಪಕ್ತಿತೂಲಹರಃಖ್ಯಾತೋನಾಸಮಾತ್ರಾನ್ನಸಂಶಯಃ ||

ಶ್ರೀನೇತ್ರರಸ—ಶುದ್ಧವಾದ ಟಂಕಣಕ್ಕಾರ, ಸಾರಗದ ಕೋಡು, ಶುದ್ಧವಾದ ಬಂಗಾರದ ಭಸ್ಮ, ಶುದ್ಧವಾದ ತಾಮ್ರಭಸ್ಮ, ರಸಭಸ್ಮ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ದಿನಸ ಹಸಿಸುಂಟಿಯ ರಸದಲ್ಲಿರದು. ಗೋತಿ ಕಟ್ಟಿ ಶ್ರಾನೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚಿ ಉಸಿರಾಡದಂತೆ ಸೀಲುಮಾಡಿ ಪುಟಿಹಾಕಿ ಪಕ್ವಮಾಡಬೇಕು, ತಣ್ಣಗಾದ ಮೇಲೆ ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಔಷಧವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು ಇದಕ್ಕೆ ಶ್ರೀನೇತ್ರರಸವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾಸ ಪರಿಮಾಣ ರಸವನ್ನು ಜೇನುತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ತುಪ್ಪಗಳೊಡನೆ ಕಲಿಸಿ ಭಕ್ಷಿಸಬೇಕು, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಜೀರಿಗೆಯ ಹುಡಿ, ಇಂಗಿನ ಪುಡಿ ಇವುಗಳನ್ನೂ ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಕುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಜೇನುತುಪ್ಪಗಳೊಡನೆಯೇ ಕಲಿಸಿ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಸೇವಿಸಬೇಕು, ಈ ರೀತಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಸೇವಿಸೋಣದಿಂದ ಎಂಥಹ ಅಜೀರ್ಣ ಶೂಲೆ ಯಾದರೂ ಗುಣಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಶುಷ್ಕಂಸೂತಂದ್ವಿಧಾಗಂಧಂಯಾಮ್ನುಕಂಘರ್ಹಯೇದ್ವ್ಯಥಂ೨೧೭
ದ್ವಯೋಸ್ತುಲ್ಯಂಶುದ್ಧತಾಮ್ರಂಸಂಪುಟೇತನ್ನಿರೋಧಯೇತ್ ||
ಲೂರ್ಧ್ವಾಧೋಲವಣಂದತ್ಸಾಮ್ಯದ್ಭಾಂಡೇಧಾರಯೇದ್ವಿಷಕ್ || ೨೧೮ ||

ತತೋಗಜಪುಟೇಪಕ್ತ್ವಾಸ್ನಾಂಗಶೀತಂಸಮುದ್ಧರೇತ್ ||
ಸಂಪುಟಂಚೂರ್ಣಯೇತ್ಸುಕ್ಷೇಂಪರ್ಣಖಂಡೇದ್ವಿಗುಂಜಕಂ೨೧೯
ಭಕ್ಷಯೇತ್ಸರ್ವಶೂಲಾತೋರ್ಹಿಂಗುಶುಂಠೀಚಜೀರಕಂ ||
ವಚಾನುರಿಚಜಂಚೂರ್ಣಂಕರ್ಷಮುಷ್ಣಜಲೈಃಪಿಬೇತ್ || ೨೨೦ ||
ಅಸಾಧ್ಯಂನಾಶಯೇತ್ ಶೂಲಂರಸೋಯಂಗಜಕೇಸರೀ ||

ಶೂಲಗಜಕೇಸರರಸ—ಶುದ್ಧವಾದ ಪಾದರಸ ಒಂದು ಭಾಗ, ಗಂಧಕ ಎರಡು ಭಾಗ, ಇವೆರಡನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ಯಾಮ ವರ್ಯಂತರ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆಯಬೇಕು, ಇವೆರಡರನ್ನು ಶುದ್ಧವಾದ ತಾಮ್ರದಲ್ಲಿ ಸಂಪುಟವೆಂದರೆ ಒಂದು ಡಬ್ಬೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು, ಆ ಡಬ್ಬೆಯಲ್ಲಿ ಅರದಿರುವ ಈ ಔಷಧವನ್ನು ಹಾಕಿ ಮುಚ್ಚಿ ಉಸಿರಾಡದಂತೆ ಸೀಲುಮಾಡಬೇಕು, ಒಂದು ಮಡಿಕೆಗೆ ತಳದಲ್ಲಿ ಉಪ್ಪನ್ನು ಹಾಕಿ ಅದರ ಮೇಲೆ ಈ ತಾಮ್ರದ ಭರಣಿಯನ್ನಿರಿಸಿ ಮೇಲೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ಉಪ್ಪನ್ನು ಸುರಿಯಬೇಕು, ನೆಲದಲ್ಲಿ ಗುಂಡಿಯನ್ನು ತೋಡಿ ಕಾಡುಬೆರಣಿಯನ್ನು

ಹಾಕಿ ಮೇಲೆ ಈ ಮಡಕೆಯನ್ನಿರಿಸಿ ಮುಚ್ಚಿ ಗಜಪುಟ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪಕ್ವಮಾಡ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಣ್ಣಗಾದ ಮೇಲೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ತಾಮ್ರಸಂಪುಟ ಸಮೇತವಾಗಿ ಔಷಧವನ್ನು ಕಲಬತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಚೂರ್ಣಮಾಡಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಔಷಧವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು, ಈ ಔಷಧವನ್ನು ಎರಡು ಗುಲ ಗಂಜಿಯ ಪ್ರಮಾಣ ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಅಗಿದು ತಿನ್ನಬೇಕು, ಇಂಗು, ಶುಂಠಿ, ಜೀರಿಗೆ, ಬಜೆ, ಮೆಣಸಿನ ಕಾಳಿನ ಚೂರ್ಣ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಕೂಡಿಸಿ ಒಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಬಾಯಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಬಿಸಿನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು, ಇದರಿಂದ ಅಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ಸಮಸ್ತ ಶೂಲಗಳೂ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ಶುದ್ಧಸೂತಂವಿಷಂಗಂಧಂಅಜನೋದಾಂಫಲತ್ರಯಂ || ೨೨೧ ||

ಸರ್ಜಕ್ಕಾರಂಯವಕ್ಕಾರಂವಹ್ನಿಸೈಂಧವಜೀರಕಂ ||

ಸೌವರ್ಚಲಂವಿಡಂಗಾನಿಸಾಮುದ್ರಂತ್ಯೂಷಣಂಸಮಂ || ೨೨೨ ||

ವಿಷಮುಷ್ಟಿಂಸರ್ವತುಲ್ಯಂಜಂಬೀರಾನ್ಮೇನಮರ್ದಯೇತ್ ||

ಮರಿಚಾಭಾಂವಟೀಂಜಾದೇಡ್ಡುಹ್ನಿ ಮಾಂದ್ಯಪ್ರಶಾಂತಯೇ || ೨೨೩ ||

ಅಗ್ನಿತುಂಡಿನಟಿರಸ—ಶುದ್ಧವಾದ ಪಾದರಸ, ಶುದ್ಧವಾದ ವತ್ಸನಾಭಿ, ಶುದ್ಧ ಗಂಧಕ, ಪೋವಿನ ಕಾಳು, ತ್ರಿಫಲ, ಸರ್ಜಕ್ಕಾರ, ಯವಕ್ಕಾರ, ಚಿತ್ರ ಮೂಲ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಜೀರಿಗೆ, ಸೌವರ್ಚಲವಣ, ವಾಯುವಿಡಂಗ, ಉಪ್ಪು, ತ್ಯೂಷಣ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿದರೆ ಎಷ್ಟಾಗುತ್ತದೋ ಅಷ್ಟು ಶುದ್ಧವಾದ ವಿಷಮುಷ್ಟಿ ಬೀಜವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನಿಂಬೇ ಹುಳಿಯಿಂದ ಅರದು ಮೆಣಸಿನ ಕಾಳಿನ ಗಾತ್ರ ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಮಾಂದ್ಯವು ತೊಲಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ.

ಶುದ್ಧಸೂತಂವಿಷಂಗಂಧಂಸಮಂಸರ್ವಂವಿಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||

ಮರಿಚಂಸರ್ವತುಲ್ಯಂಶಂಕಂಟಿಕಾರ್ಯಾಫಲದ್ರವ್ಯೈಃ || ೨೨೪ ||

ಮರ್ದಯೇದ್ಭಾವಯೇತ್ಸರ್ವಮೇಕವಿಂಶತಿನಾರಕಂ ||

ವಟೀಂಗುಂಜಾತ್ರಯಂಜಾದೇತ್ಸರ್ವಾಜೀರ್ಣಪ್ರಶಾಂತಯೇ ೨೨೫

ಅಜೀರ್ಣಕಂಟಿಕಸ್ನೋಯಂರಸೋಹಂತಿಸಿಸೂಚಿಕಾಂ ||

ಅಜೀರ್ಣಕಂಟಿಕರಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಶುದ್ಧವಾದ ಪಾದರಸ, ವತ್ಸ ನಾಭಿ, ಗಂಧಕ ಇವು ಮೂರನ್ನೂ ಸಮಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಬೇಕು, ಇವು ಮೂರೂ ಸೇರಿದಷ್ಟು ಮೆಣಸನ್ನು ಸಮ ಪುಡಿಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ಇವೆರಡು ಚೂರ್ಣಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಗುಳ್ಳದ ದಣ್ಣಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ

ಅರೆಯುತ್ತ, ಒರಬೇಕು, ಅದೇ ರಸದಲ್ಲಿಯೇ ಇಷ್ಟತ್ತೊಂದು ಬಾರಿ ಭಾವನೆ ಕೊಡಬೇಕು, ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಮೂರು ಗುಂಜಾ ಪ್ರಮಾಣ ಸೇವಿಸಿದರೆ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಅಜೀರ್ಣವೂ ತೊಲಗುತ್ತದೆ, ಇದಕ್ಕೆ ಅಜೀರ್ಣ ಕಂಟಕರಸವೆಂದು ಹೆಸರು. ವಿಷೂಚಿರೋಗವೆಂದರೆ ಕಾಲರಾ ಎನ್ನು ಸಿಕೊಳ್ಳುವ ರೋಗ, ಈ ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸೋಣದರಿಂದ ಅಂತಹ ವಿಷೂಚಿರೋಗವೂ ಕೂಡ ಪ್ರಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮೃತಂ ಸೂತಂ ಮೃತಂ ತಾಮ್ರಂ ಹಿಂಗುಪುಷ್ಕರಮೂಲಕಂ || ೨೨೬ ||
 ಸೈಂಧವಂಗಂಧಕಂತಾಲಂಕಟುಕೀಂಚೂರ್ಣಯೇತ್ಸಮಂ ||
 ಪುನರ್ನವಾದೇವದಾಲೀನಿಗುಂಡೀತಂಡುಲೀಯಕೈಃ || ೨೨೭ ||
 ತಿಕ್ತಕೋಶಾತಕೀದ್ರಾವೈದಿನೈಕಮರ್ದಯೇದ್ವೃಥಂ ||
 ಮಾಷಮಾತ್ರಂ ಲಿಹೇತ್ ಕ್ಷ್ಣಾದ್ರೈರಸಮಂ ಧಾನಭೈರನಂ || ೨೨೮ ||
 ಕಫರೋಗಸ್ರಶಾಂತ್ಯರ್ಥಂ ನಿಂಬಕ್ಕಾಫಂಪಿ ಬೇದನು ||

ಮಂಧಾನಭೈರವರಸ—ರಸಭಸ್ಮ, ತಾಮ್ರಭಸ್ಮ, ಇಂಗು, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಗಂಧಕ, ತಾಳಕ, ಕಟುರೋಹಿಣಿ ಇವುಗಳನ್ನೂ ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ನುಣ್ಣಗೆ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಕೊಮ್ಮೆಯಬೇರಿನ ರಸ, ದೇವದಾಲಿ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆಯ ರಸ, ಲಕ್ಕಿನೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಕೆರಕಸಾಲೇಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಕೈಸೋರೇ (ಕೈಹೀರೆ) ರಸ, ಇವುಗಳಿಂದ ಒಂದೊಂದು ದಿನವ ಜನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಗಾಳಿಯಾಡದಂತೆ ಸೀಸೆಯಲ್ಲಿ ಭದ್ರಪಡಿಸುವುದು, ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾಷ ಪ್ರಮಾಣ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಜೇನಿನೊಡನೆ ಸೇವಿಸೋಣದರಿಂದ ಸಮಸ್ತ ವಿಧಗಳಾದ ಕಫರೋಗಗಳೂ ಗುಣಹೊಂದುತ್ತವೆ, ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಬೇವಿನಪಟ್ಟಿಯ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.

ಸೂತಹಾಟಿಕವಜ್ರಾಣಿತಾಮ್ರಂ ಲೋಹಂಚಮಾಕ್ಷಿಕಂ || ೨೨೯ ||
 ತಾಲಂನೀಲಾಂಜನಂತುತ್ಥಮಹಿಘೇನಂ ಸಮಾಂಶಕಂ ||
 ಪಂಚಾನಾಂಲವಣಾನಾಂಚಭಾಗಮೇಕಂ ನಿಮರ್ದಯೇತ್ || ೨೩೦ ||
 ವಜ್ರೀಕ್ಷೀರೈರ್ದಿನೈಕಂತುರುಧ್ವಾಘೋಭೂಧರೇಪಚೇತ್ ||
 ಮಾಷೈಕಮಾರ್ದ್ರಕದ್ರಾವೈರ್ಲೇಹಯೇದ್ವಾತನಾಶನಂ || ೨೩೧ ||
 ಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಜಕ್ಕಾಫಂಸಕೃಷ್ಣಮನುಸಾಯಯೇತ್ ||
 ಸರ್ವಾನ್ಮಾತನಿಕಾರಾಂಸ್ತುನಿಹಂತ್ಯಾಕ್ಷೇಪಕಾದಿಕಾನ್ || ೨೩೨ ||

ವಾತನಾಶನರಸ—ಶುದ್ಧವಾದ ಪಾದರಸ, ಶುದ್ಧವಾದ ಭಂಗಾರ, ಶುದ್ಧವಾದ ವಜ್ರ, ಶುದ್ಧವಾದ ತಾಮ್ರ, ಶುದ್ಧವಾದ ಲೋಹ, ಶುದ್ಧವಾದ ಸ್ವರ್ಣ ಮಾಕ್ಷಿಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ತಾಳಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ನೀಲಾಂಜನ, ಶುದ್ಧವಾದ ತುತ್ಥ, ಶುದ್ಧವಾದ ಅಫೀಮು. ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ನೇರಿಸಿ ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಪಂಚಲವಣಗಳೂ ನೇರಿದ್ದು ಒಂದು ಭಾಗ ಈ ರೀತಿ ನೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಪಜ್ಜಿ ಎಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಳ್ಳಿಯ ಹಾಲಿನಿಂದ ಒಂದು ದಿನವ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ನಂತರ ಭೂಧರಯಂತ್ರ ಕ್ರಮದಿಂದ ವಕ್ರಮಾದಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಔಷಧವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾಷ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹಸಿಸುಂಟಿಯ ರಸದಲ್ಲಿ ನೇರಿಸಿ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೇರಿನ ಕಷಾಯದೊಡನೆ ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ನೇರಿಸಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು, ಇದರಿಂದ ಸಮಸ್ತ ವಿಧಗಳಾದ ವಾತರೋಗಗಳೂ ರಮನಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಕನಕಸ್ಯಾಷ್ಟಶಾಣಾಸ್ಯುಸ್ಸುತೋದ್ವಾದಶಭಿರ್ಮುತಃ ||
 ಗಂಧೋಸಿದ್ಧಾದಶಪ್ರೋಕ್ತಸ್ತಾಮ್ರಂಶಾಣದ್ವಯೋನ್ಮಿತಂ || ೨೩೩ ||
 ಅಭ್ರಕಂಸ್ಯಾಚ್ಚತುಶ್ಚಾಣಂಮಾಕ್ಷಿಕಂಚದ್ವಿಶಾಣಿಕಂ ||
 ವಂಗೋದ್ವಿಶಾಣಸ್ಸೋನೀರಂತ್ರಿಶಾಣಂಲೋಹಸುಷ್ಪಕಂ || ೨೩೪ ||
 ವಿಷಂತ್ರಿಶಾಣಿಕಂಕೃತ್ಪಾಲಾಂಗಲೀಪಲಸಮ್ಮಿತಾ ||
 ಮರ್ದಯೇದ್ವಿನಮೋಕಂತುರಸೈರಮ್ಲಫಲೋದ್ಭವೈಃ || ೨೩೫ ||
 ದದ್ಯಾನ್ಮೃದುಪುಟಿಂವಹ್ನಾತತಸ್ಸುಕ್ಷ್ಮಂವಿಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||
 ಮಾಷಮಾತ್ರೋರಸೋದೇಯಃಸನ್ನಿಪಾತೇಸುದಾರುಣೇ || ೨೩೬ ||
 ಅದ್ರ್ವಕಸ್ವರಸೇನೈವರಸೋನಸ್ಯರಸೇನವಾ ||
 ಕಿಲಾಸಂಸರ್ವಕುಷ್ಠಾನಿವಿಸರ್ಪಂಚಭಗಂದರಂ || ೨೩೭ ||
 ಜ್ವರಂಗರಮಜೀರ್ಣಂಚಜಯೇದ್ರೋಗಹರೋರಸಃ ||

ಕನಕಸುಂದರರಸ—ಭಂಗಾರ ಎಂಟು ಶಾಣಗಳ ತೂಕ ಅಂದರೆ ಶುದ್ಧವಾದ ಭಂಗಾರದ ಭಸ್ಮ ಎಂಟು ಶಾಣ ತೂಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ರಸಭಸ್ಮ ಹನ್ನೆರಡು ಶಾಣ ತೂಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ಗಂಧಕವೂ ಅಷ್ಟೇ ತೂಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ತಾಮ್ರಭಸ್ಮ ಎರಡು ಶಾಣ ತೂಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ಅಭ್ರಕಭಸ್ಮ ನಾಲ್ಕು ಶಾಣ ತೂಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ಮಾಕ್ಷಿಕಭಸ್ಮ ಎರಡು ಶಾಣ ತೂಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ವಂಗಭಸ್ಮ ಎರಡು ಶಾಣ ತೂಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ಸೌವೀರ ಮೂರು ಶಾಣ ಪರಿಮಾಣ, ಶುದ್ಧವಾದ ಲೋಹಭಸ್ಮ ಎಂಟು ಶಾಣ ಪ್ರಮಾಣ, ಶುದ್ಧವಾದ ವತ್ಸನಾಭಿ ಮೂರು ಶಾಣ ಪ್ರಮಾಣ, ಲಾಂಗಲಿ ಎಂದರೆ ಅದೊಂದು ಉಪವಿಷ ಜಾತಿಗೆ ನೇರಿದ ಮೂಲಿಕೆ, ಕೋಳಿ

ಕುಕ್ಕನಗೆಡ್ಡೆ ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ, ಶುದ್ಧವಾದ ಲಾಂಗಲಿ ಒಂದು ಪಲಪ್ರಮಾಣ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಕಲ್ಲದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಹುಳಿಯಾದ ಫಲಗಳು ಅಂದರೆ ನಿಂಬೆಯ ಹಣ್ಣು, ಹೆರಳೆಯಹಣ್ಣು, ಮಾದಲದಹಣ್ಣು ಇವುಗಳ ರಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ದಿವಸ ಅರೆದು ಗೋಲಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಮೃದುವಾಗಿ ಅಂದರೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಪುಟವನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು, ತಣ್ಣಗಾದ ಮೇಲೆ ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದು ನಯವಾಗಿ ಅರೆದು ಭದ್ರಪಡಿಸಿ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಭಯಂಕರವಾದ ಸ್ನಿಗ್ಧಪಾತಜ್ವರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾಷ ಪ್ರಮಾಣ ಈ ರಸವನ್ನು ಹಸಿಸುಂಟಿಯ ರಸದೊಡನಾಗಲಿ ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಯ ರಸದೊಡನಾಗಲಿ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ, ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಕುಷ್ಮರೋಗಗಳು, ಜ್ವರ, ವಿಷ, ಅರ್ಜೀರ್ಣರೋಗ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ತಪ್ಪದೆ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ರಸೋಗಂಧಸ್ತ್ರಿಕರ್ಷಸ್ತ್ಯಾತ್ಮಯೋತ್ಕೃಷ್ಟಜ್ವಲಿಕಾಂತಯೋಃ || ೨೩೮ ||

ತಾಮ್ರ ತಾರಾರವಂಗಾಹಿಸಾರಾಶ್ಚೇಕೈಕಕಾರ್ಷಿಕಾಃ ||

ಶಿಗ್ರುಜ್ವಾಲಾಮುಖೀಶುಂಠೀಬಿಲ್ವೇಭ್ಯಸ್ತಂಡುಲೀಯಕಾನ್ || ೨೩೯ ||

ಪ್ರತ್ಯೇಕಂಸ್ವರಸ್ಯೈಕುರ್ಯಾದ್ಯಾಮೈಕೈಕಂವಿಮರ್ದಯೇತ್ ||

ಕೃತ್ವಾಗೋಲಂವೃತಂವಸ್ತ್ರೇಲವಣಾಪೂರಿತೇನ್ಯಸೇತ್ || ೨೪೦ ||

ಕಾಚಭಾಂಡೇತತಸ್ಥಾಲ್ಯಾಂಕಾಚಕೂಪೀಂನಿನೇಶಯೇತ್ ||

ನಾಲುಕಾಭಿಸ್ರಪೂರ್ಯಾಥವಹ್ನಿಯಾಮದ್ವಯಂಭನೇತ್ || ೨೪೧ ||

ತತಲ್ಪದ್ಧೃತ್ಯತಂಗೋಲಂಚೂರ್ಣಯಿತ್ವಾನಿಮಿಶ್ರಯೇತ್ ||

ಪ್ರವಾಣಶ್ಚೂರ್ಣಕರ್ಷೇಣಶಾಣಮಾತ್ರವಿಷೇಣಚ || ೨೪೨ ||

ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪಸ್ಯಗರಳೈರ್ಧ್ವಿವೇಲಂಭಾವಯೇತ್ತಥಾ ||

ತಗಗಂಮುಸಲೀಮಾಂಸೀಹೇಮಾಹ್ವಾನೇತಸಃಕಣಾ || ೨೪೩ ||

ನೀಲಿನೀಪತ್ರಕಂಚೈಲಾಚಿತ್ರಕಶ್ಚ ಶುಠೇರಕಃ ||

ಶತಪುಷ್ಪಾದೇವದಾಲೀಧತ್ತೂರಾಗಸ್ತ್ಯಮುಂಠಿಕಾಃ || ೨೪೪ ||

ಮಧೂಕಜಾತೀನುದಸರಸೈರೇಷಾಂವಿಮರ್ದಯೇತ್ ||

ಪ್ರತ್ಯೇಕಮೇಕವೇಲಂಚತತಸ್ಸಂಶೋಷ್ಯಧಾರಯೇತ್ || ೨೪೫ ||

ಬೀಜಪೂರಾದ್ರ್ಯಕದ್ರಾನ್ಯೈರ್ಧರಿಚೈಷ್ಣೋಡಶೋನ್ಮಿತ್ರೈಃ ||

ರಸೋದ್ವಿಗುಂಜಾಪ್ರಮಿತಸ್ಸನ್ನಿಪಾತೇಷುದೀಯತೇ || ೨೪೬ ||

ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಯಂರಸೋನಾಮ್ನಾಸನ್ನಿಪಾತಸ್ಯಭೈರವಃ ||

ಸನ್ನಿ ಪಾತಭೈರವರಸ—ಶುದ್ಧವಾದ ಪಾದರಸ ಮೂರು ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ, ಶುದ್ಧವಾದ ಗಂಧಕ ಮೂರು ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ ಎರಡನ್ನೂ ಖಲಪತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಅರದು ಕಾಡಿಗೆಯಂತಹ ಫುಡಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು, ಶುದ್ಧವಾದ ತಾಮ್ರಭಸ್ಮ ಒಂದು ಕರ್ಷ, ಶುದ್ಧವಾದ ರಜತಭಸ್ಮ ಒಂದು ಕರ್ಷ, ಶುದ್ಧವಾದ ಪಿತ್ತಲಭಸ್ಮ ಒಂದು ಕರ್ಷ, ವಂಗಭಸ್ಮ ಒಂದು ಕರ್ಷ, ನಾಗಭಸ್ಮ ಒಂದು ಕರ್ಷ, ಲೋಹ ಭಸ್ಮ ಒಂದು ಕರ್ಷ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮೊದಲು ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಕಜ್ಜಲಿಯ ಜೊತೆ ಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಹುಗ್ಗಿಯ ತೊಪ್ಪೆಯ ರಸ, ಜಯಂತೀ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಶುಂಠಿಯ ರಸ, ಬಿಲ್ವದತೊಪ್ಪೆಯ ರಸ, ಕಿರುಕಸಾಲೇಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಈ ಮೂಲಿಕೆಗಳ ಪ್ರತಿಯೊಂದರ ರಸದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೊಂದು ಯಾಮ ಪರ್ಯಂತರ ಚನ್ನಾಗಿ ಮರ್ದನಮಾಡಬೇಕು, ನಂತರ ಉಂಡೇಕಟ್ಟಿ ಒಣಗಿಸಿ ತುಂಬಾ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸುತ್ತಿ ಒಂದು ಗಾಜಿನ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಕೆಳಗೆ ಮತ್ತೆ ಮೇಲೆ ಸಹ ಉಪ್ಪನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಈ ಗಂಟನ್ನಿರಿಸಿ ಆ ಗಾಜಿನ ಪಾತ್ರೆಯನ್ನು ಮರಳು ತುಂಬಿದ ಒಂದು ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಆ ಮಡಕೆಯನ್ನು ಒಲೆಯ ಮೇಲಿರಿಸಿ ಒಲೆಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಯಾಮ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಉರಿಸಬೇಕು, ನಂತರ ಅದರ ಮೇಲೆ ಅದರಲ್ಲಿ ಪಕ್ವವಾದ ಔಷಧಗಳ ಉಂಡೆಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ನುಣ್ಣಿಗೆ ಅರೆದು ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಪ್ರವಾಣಚೂರ್ಣವೆಂದರೆ ಸುಣ್ಣದಹುಡಿ ಒಂದು ಕರ್ಷ ಪರಿಮಾಣ (ಪ್ರವಾಳ ಭಸ್ಮವೆಂದು ಕೆಲವರೂ, ಶುಕ್ತಿಭಸ್ಮವೆಂದು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರೂ, ಶಂಖಭಸ್ಮವೆಂದು ಇನ್ನು ಕೆಲವರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.) ಒಂದು ಶಾಣ ಪ್ರಮಾಣ ವಿಷ, ಇವೆರಡನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪದ ವಿಷದ ಕೊಳವೆಯಿಂದ ತೆಗೆದ ವಿಷದ್ರವದೊಡನೆ ಎರಡು ಬಾರಿ ಭಾವನೆಕೊಟ್ಟು ನಂತರ ಗ್ರಂಥಿತಗರ, ಹಂದೀಗೆಡ್ಡೆ, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಸ್ಪರ್ಣಸ್ತೇರಿ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆ, ಹೆಚ್ಚಿಗಿಡ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ವಜ್ರನೀಲೀಗಿಡದ ಎಲೆ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಬಿಳಿಯತುಳಸಿ, ಸಬಸಿಗೆ ಸೊಪ್ಪು, ದೇವದಾಲಿ, ದತ್ತೂರ, ಅಗಸೇಗಿಡ, ಅನಂತನಗೊಂಡೆ, ಇವ್ವೆಯಹುಪ್ಪು, ಜಾಜೀಸೊಪ್ಪು, ಗಂಟುಗಾರೇಕಾಯಿ, ಇವುಗಳ ಸ್ವರಸ ಅಥವಾ ಕಷಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದ ರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೊಂದು ದಿನವ ಅರೆದು ನಂತರ ಚನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಔಷಧವು ಸಿದ್ಧವಾಯಿತು. ಈ ರಸದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಗುಲಗಂಜಿಯ ಪ್ರಮಾಣ ರಸವನ್ನು ಮಾಡಲದಹಣ್ಣಿನ ರಸ, ಹಸೀಸುಂಟಿಯ ರಸ, ಇದರ ಜೊತೆಗೆ ಹದಿನಾರು ಮೆಣಸಿನ ಕಾಳಿನ ಹುಡಿಯನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಸನ್ನಿ ಪಾತಜ್ವರ ಮೊದಲಾದ ಭಯಂಕರ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಹುದು, ಇದೇ ಬಹಳ ನಂಬಿಕೆಯಾದ ಮತ್ತು ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಸನ್ನಿ ಪಾತಭೈರವರಸವನ್ನುವುದು.

ತಾರಮೌಕ್ತಿಕಹೇಮಾನಿಸಾತಶ್ಚೈಕೈಕಭಾಗಿಕಾಃ || ೨೪೭ ||
 ದ್ವಿಭಾಗೋಗಂಧಕಸ್ತುತಸ್ತೃಭಾಗೋನುರ್ದಯೇದಿನಾನ್ ||
 ಕಪಿತ್ಥಸ್ತರಸೈರ್ಗಾಢಂಮೃಗತ್ಯಂಗೆತತಃಕ್ಷಿಪೇತ್ || ೨೪೮ ||
 ಪುಟೇನ್ಮಧ್ಯಪುಟೇನೈವತತಲುಧ್ಯತ್ಯನುರ್ದಯೇತ್ ||
 ಬಲಾರಸೈಸ್ತಪ್ತನೇಲನುಸಾಮಾಗರಸೈಸ್ತೃಧಾ || ೨೪೯ ||
 ಲೋಧ್ರಪ್ರತಿವಿಷಾಮುಸ್ತಧಾತಕೇಂದ್ರಯನಾಮೃತಾಃ ||
 ಪ್ರತ್ಯೇಕಮೇಷಾಂಸ್ತರಸೈರ್ಭಾವನಾಸ್ಯಾತ್ರಿಧಾತ್ರಿಧಾ || ೨೫೦ ||
 ಮಾಷಮಾತ್ರೋರಸೋದೇಯೋನುಧುನಾಮರಿಚೈಸ್ತಧಾ ||
 ಹನ್ಯಾತ್ಸರ್ವಾನತೀಸಾರಾನ್ ಗ್ರಹಣೇಂಸರ್ವಜಾಮುಪಿ || ೨೫೧ ||
 ಕಸಾಟೋಗ್ರಹಣೇರೋಗೇರಸೋಯಂವಹ್ನಿದೀಪನಃ ||

ಗ್ರಹಣೇಕಸಾಟರಸ—ಶುದ್ಧವಾದ ರಜತಭಸ್ಮ, ಮೌಕ್ತಿಕಭಸ್ಮ, ಸುವರ್ಣಭಸ್ಮ, ಲೋಹಭಸ್ಮ, ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬೇಕು, ಎರಡು ಭಾಗ ಗಂಧಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ವಾದರಸ ಮೂರು ಭಾಗ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಟ್ಟಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಬೇಲದಹಣ್ಣಿನ ರಸದೊಡನೆ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆಯಬೇಕು, ಅರಿದದ್ದನ್ನು ಹುಲ್ಲಿಯ ಕೊಂಬಿನ ಪೊಳ್ಳಿಗೆ ತುಂಬಿ ಮೃದುವಾದ ಪುಟದಲ್ಲಿ ಪಕ್ವಮಾಡಬೇಕು, ಪುಟಹಾಕಿದ ಮೇಲೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮತ್ತೆ ಖುಲಬತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕಲ್ಲಂಗಡಲೆಯ ರಸದೊಡನೆ ಏಳು ಸಾರಿಯೂ, ಉತ್ತರಣೆಯ ರಸದೊಡನೆ ಮೂರು ಸಾರಿಯೂ ಲೋಧ್ರದ ಚಕ್ಕೆ, ಅತಿಬಜೆ, ಭದ್ರಮುನ, ಧಾತ್ರೀಕುಸುಮ, ಕೊಡಸದಚಕ್ಕೆ, ಅವೃತಬಳ್ಳಿ, ಇವುಗಳ ರಸದೊಡನೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಮೂರು ಮೂರು ಸಾರಿಯೂ ಭಾವನೆಕೊಡಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಔಷಧವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮಾಷ ಪ್ರಮಾಣ ರಸವನ್ನು ಜೇನುತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಮೆಣಸಿನಕಾಳಿನ ಪುಡಿಯೊಂದಿಗೆ ಸೇವಿಸಿದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಅತಿಸಾರ ಮತ್ತು ಗ್ರಹಣಿ ಎಂಬ ಭೇದಿ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಶಾಂತವಾಗುತ್ತವೆ, ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿವೃದ್ಧಿಯೂ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಮೃತಸೂತಾಭ್ಯಕಂಗಳಂಧಂಯವಕ್ಷ್ಣಾರಂಸಟಂಕಣಂ || ೨೫೨ ||
 ಅಗ್ನಿನುಂಧಂವಚಾಂಕುರ್ಮಾತ್ಸೂತತುಲ್ಯಾನಿಮಾನ್ ಸುಧೀಃ ||
 ತತೋಜಯಂತೀಜಂಬೀರಭೃಂಗದ್ರಾವ್ಯೈರ್ವಿಮರ್ದಯೇತ್ || ೨೫೩ ||
 ತ್ರಿವಾಸರಂತತೋಗೋಲಂಕೃತ್ವಾಸಂಶೋಷ್ಯಧಾರಯೇತ್ ||
 ಲೋಹಪಾತ್ರೇಶರಾವಂಚದಶ್ಚೋಪರಿವಿಮುದ್ರಯೇತ್ || ೨೫೪ ||
 ಅಥೋವಹ್ನಿಂಶನೈಃಕುರ್ಮಾದ್ಯಾಮಾರ್ಧಂತತಲುಧ್ರರೇತ್ ||

ರಸತುಲ್ಯಾಂಪ್ರತಿವಿಷಾಂದದ್ಯಾನೋಚರಸಂತಥಾ || ೨೫೫ ||
 ಕಪಿತ್ಥವಿಜಯಾದ್ರಾವ್ಯಭಾವಯೇತ್ಸಪ್ತಧಾಪ್ಯಥಕ್ ||
 ಧಾತಕೀಂದ್ರಯನಾಮುಸ್ತಾಲೋಧ್ರಂಬಿಲ್ವಂಗುಡೂಚಿಕಾ || ೨೫೬ ||
 ಏತದ್ರಸ್ಯಭಾವಯಿತ್ವಾವೇಲ್ಪೈಕ್ಯಕಂಚಶೋಷಯೇತ್ ||
 ರಸಂನಜ್ರಕಸಾಟಾಖ್ಯಂಶಾಣೈಕಂನುಧುಗಾಲಿಹೇತ್ || ೨೫೭ ||
 ವಹ್ನಿಂಶುಂರೀಂಪಿಚಂಬಿಲ್ವಂಲವಣಂಚೂರ್ಣಯೇತ್ಸಮಂ ||
 ಪಿಬೇದುಷ್ಣಾಂಬುನಾಚಾನುಸರ್ವಜಾಂಗ್ರಹಣೇಂಜಯೇತ್ || ೨೫೮ ||

ಗ್ರಹಣೇವಜ್ರಕಪಾಟರಸ—ಶುದ್ಧವಾದ ರಸಭಸ್ಮ, ಶುದ್ಧವಾದ ಮತ್ತು
 ಸತ್ತುಹೋದ ಅಭ್ರಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ಗಂಧಕ, ಶುದ್ಧವಾದ ಯಸಕ್ರ್ಷ್ಣ, ಶುದ್ಧ
 ವಾದ ಟಂಕಣಕ್ಸರ, ನರೂಲತೊಪ್ಪೆ, ಬಜೆ, ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ
 ಸೇರಿಸಿ ನಯನಾದ ಚೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಖಲ್ವದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಜಯಂತಿ
 ಎಂಬ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ನಿಂಬೆಯಹಣ್ಣಿನ ರಸ, ಗರುಗದಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ
 ಅರೆಯಬೇಕು, ಮೂರು ದಿವಸ ಅರದು ನಂತರ ಗೋಲಿಯಂತೆ ಉಂಡೆಕಟ್ಟಿ,
 ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿಸಿ ಆ ಉಂಡೆಯನ್ನು ಕಬ್ಬಿಣದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಮೇಲೆ ಉಸಿ
 ರಾಡದಂತೆ ಮುಚ್ಚಿ ಒಲೆಯ ಮೇಲಿರಿಸಿ ಕೆಳಗೆ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಅರ್ಧ ಯಾಮ ಪರ್ಯಂತರ
 ಉರಿಯನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು, ನಂತರ ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ
 ಸಾದರಸದಷ್ಟು ಅತಿಬಜೆಯನ್ನು ಮತ್ತು ಬೂರಗದ ಮೇಣವನ್ನು ಸಹ ಸೇರಿಸಿ
 ಅರದು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬೇಲದ ಚಕ್ಕೆಯ ರಸ, ಸಿದ್ಧಪತ್ರೆಯ
 ಕಷಾಯ, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಏಳೇಳು ಸಾರಿ ಭಾವನೆಕೊಟ್ಟು ನಂತರ
 ಧಾತ್ರೀಕುಸುಮದ ಕಷಾಯ, ಕೊಡಸದ ಬೀಜದ ಕಷಾಯ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆಯ
 ಕಷಾಯ, ಲೋಧ್ರದ ಚಕ್ಕೆಯ ಕಷಾಯ, ಬಿಲ್ವದಬೇರಿನ ಕಷಾಯ, ಅವೃತ
 ಬಳ್ಳಿಯ ರಸ, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೊಂದು ಸಾರಿ ಭಾವನೆಕೊಟ್ಟು
 ಒಣಗಿಸಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಗ್ರಹಣೇ ಕಪಾಟರಸವೆಂಬ ಔಷಧವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾ
 ಯಿತು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಾಣ ಪರಿಮಾಣ ರಸವನ್ನು ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ
 ನೆಕ್ಕಿ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಶುಂರಿ, ಬಿಡಾಲಲವಣ, ಬಿಲ್ವದಬೇರು,
 ಸೈಂಧವಲವಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಬಿಸಿ
 ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕುಡಿಯಬೇಕು, ಇದರಿಂದ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಗ್ರಹಣೇರೋಗವೂ
 ನಿವಾರಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

ತಾರಂವಜ್ರಂಸುವರ್ಣಂಚತಾಮ್ರಂಸೂತಕಗಂಧಕಂ ||

ಲೋಹಂಕ್ರಮವಿವೃದ್ಧಾ ನಿಕುರ್ಯಾದೇತಾನಿಮಾತ್ರಯಾ || ೨೫೯ ||

ವಿಮುದ್ಘಕಸ್ಯ ಕಾದ್ರಾವೈರ್ಯಸೇತ್ಯಾ ಚಮಯೇಘಟೇ ||
 ವಿಮುದ್ರಾಂ ಪಿಠರೀನುಧ್ಯೇಧಾರಯೇತ್ಸೈಂಧವಾನ್ವತೇ || ೨೬೦ ||
 ಪಿಠರೀಂ ಮುದ್ರಯೇತ್ಸಮ್ಯಕ್ತತಶ್ಚ ಲ್ಯಾಂನಿನೇಶಯೇತ್ ||
 ವಹ್ನಿಂ ಶನೈಶ್ಚ ನೈಃ ಕುರ್ಯಾದ್ವಿನೈಕತತಉದ್ಧರೇತ್ || ೨೬೧ ||
 ಸ್ವಾಂಗಶೀತಂ ಚ ಸಂಚೂರ್ಣಭಾವಯೇದರ್ಕದುಗ್ಧಕೈಃ ||
 ಅಶ್ವಗಂಧಾಚಕಾಕೋಲೀವಾನರೀಮುಶಲೀಕ್ಷುಕಃ || ೨೬೨ ||
 ತ್ರಿತ್ರೀವೇಲಂ ರಸೈರಾಸಾಂಶತಾನರ್ಯಾಶ್ಚ ಭಾವಯೇತ್ ||
 ಪದ್ಮಕಂದಕಸೇರೂಣಾಂ ರಸೈಃ ಕಾಶಸ್ಯ ಭಾವಯೇತ್ || ೨೬೩ ||
 ಕಸ್ತೂರೀವೈಷಕಪೂರ್ವಕಂ ಕೋಲ್ಯೇಲಾಲವಂಗಳಕಂ ||
 ಪೂರ್ವಚೂರ್ಣಾದಷ್ಟಮಾಂಶಮೇತಚ್ಚೂರ್ಣಂ ವಿಮಿಶ್ರಯೇತ್ || ೨೬೪ ||
 ಸರ್ವೈಸ್ಸಮಾಂಶಕರಾಂಚದತ್ತಾಶಾಣೋತ್ಪತಾಂ ಪಿಬೇತ್ ||
 ಗೋದುಗ್ಧದ್ವಿಪಲೇನೈವ ಮಧುರಾಹಾರಸೇವಕಃ || ೨೬೫ ||
 ಅಸ್ಯ ಪ್ರಭಾವಾತ್ಸಾಂದರ್ಭಂ ಬಲಂ ತೇಜೋಭಿವರ್ಧತೇ ||
 ತರುಣೀರಮಯೇದ್ಬಹ್ವೀಶುಕ್ರಹಾನಿರ್ನಜಾಯತೇ || ೨೬೬ ||

ಮನಸಕಾಮದೇವರಸ—ಬೆಳ್ಳಿಯಭಸ್ಮ, ವಜ್ರದಭಸ್ಮ, ಸುವರ್ಣಭಸ್ಮ, ತಾಮ್ರಭಸ್ಮ, ರಸಭಸ್ಮ, ಶುದ್ಧವಾದ ಗಂಧಕ, ಲೋಹಭಸ್ಮ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಒಂದೊಂದು ಪಾಲು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು ಅಂದರೆ ಬೆಳ್ಳಿಯಭಸ್ಮ ಒಂದು ತೊಲವಾದರೆ ವಜ್ರ ಎರಡು ತೊಲ ಬಂಗಾರ ಮೂರು ತೊಲ ಈ ಕ್ರಮದಿಂದ ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿಕೊಂಡು ಖಲ್ವದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಲೋಳಿಸರದ ರಸದಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ಆರೆದು ಗಾಜಿನ ಕುಪ್ಪಿಗೆಗೆ ತುಂಬಿ ಚೀಲಮಾಡಿ ಬಾಯಿಗೂ ಬಿರಡೆಯನ್ನು ಹಾಕಿ ಒಂದು ಮಚಕಗೆ ಸೈಂಧವಲವಣದ ಪುಡಿಯನ್ನು ತುಂಬಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ಕುಪ್ಪಿಗೆಯನ್ನಿರಿಸಿ ಆ ಮಡಕೆಯನ್ನು ಒಲೆಯ ಮೇಲೆ ಏರಿಸಿ ಒಂದು ದಿವಸ ನೆಲ್ಲಾ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಶಾಖ ತಗಲುವಂತೆ ಒಲೆಯನ್ನಿರಿಸಿ ನಂತರ ಉರಿಯನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ತಣ್ಣಗಾದ ಮೇಲೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಕುಪ್ಪಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಪಕ್ವವಾಗಿರುವ ಔಷಧವನ್ನು ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ನುಣ್ಣಿಗೆ ಆರೆದು ಯಕ್ಕದೆ ಹಾಲಿನಿಂದ, ಅರ್ಜುಗಂಧಿಯ ಬೇರಿನ ರಸದಿಂದ, ಕಾಕೋಲೀ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆಯ ರಸದಿಂದ, ತುಗಚೆಯಬೇರಿನ ರಸದಿಂದ, ಹಂದೀಗೆಡ್ಡಿಯ ರಸದಿಂದ, ಕೊಳವಂಕನ ಬೇರಿನ ರಸದಿಂದ, ಈ ರಸಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮೂರು ಮೂರು ಸಾರಿಯೂ ಶತಾನರೀ ರಸದಿಂದ ಮೂರು ಸಾರಿಯೂ ಭಾವನೆಕೊಡಬೇಕು,

ನಂತಃ ಕಮಲದಗೆಡ್ಡೆಯ ರಸ, ಭವ್ರಮುನೆಯ ರಸ, ಕಾಶವೆಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲಿನ ರಸ, ಇವುಗಳಿಂದಲೂ ವ್ಯತ್ಯೇಕ ಮೂರು ಮೂರು ಬಾರಿ ಭಾವನೆಕೊಡಬೇಕು, ನಂತರ ಹಿಂದಿನ ಔಷಧದ ಎಂಟನೆಯ ಭಾಗದಷ್ಟು ಕಸೂರಿ, ತ್ರಿಕಟು, ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ, ಬಾಲಪೆಣಸು, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನೂ ಇದೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿ ಎಷ್ಟುಗುತ್ತದೋ ಅಷ್ಟು ಸಕ್ಕರೆಯನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಔಷಧವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ಔಷಧವನ್ನು ಶರೀರವನ್ನು ಗಮನಿಸಿ ಒಂದು ಶಾಣ ಪ್ರಮಾಣ ಸೇವಿಸಿ ಎರಡು ಪಲ ಪರಿಸೂಣ ಹಸುವಿನ ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿದು ಮಧುರವಾದ ಆಹಾರವನ್ನೇ ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ದೇಹದ ಸೌಂದರ್ಯ, ಶಕ್ತಿ, ತೇಜಸ್ಸು ಇವುಗಳು ಉತ್ತಮರೀತಿಯಿಂದ ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತ ಬರುವುದಲ್ಲದೆ ಶುಕ್ರವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಎಷ್ಟು ಜನ ಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲಿ ಸುಖವಟ್ಟುಗೂ ಶುಕ್ರವು ಕ್ಷಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ.

ಸೂತೋವಜ್ರಮಹರ್ಷಿಃ ಕ್ರಾಂತಾರಂಹೇಮಾಸಿತಾಭ್ರಕಂ ||
 ರಸೈಃ ಕರ್ಷಾಂಶಕಾನೀತಾನ್ಮದರ್ಯೇದಿರಿಮೇದಜೈಃ || ೨೬೭ ||
 ಪ್ರವಾಳಚೂರ್ಣಂಗಂಧಂಚದ್ವಿದ್ವಿಕರ್ಷಂವಿಮಿಶ್ರಯೇತ್ ||
 ತತೋತ್ಪಗಂಧಾಸ್ವರಸೈರ್ವಿಮದ್ಯಮೃಗಶೃಂಗಕೇ || ೨೬೮ ||
 ಕ್ಷಿಸ್ತಾನ್ಮದುಪುಟೇಪಕ್ತ್ವಾಭಾವಯೇದ್ಧಾತಕೀರಸೈಃ ||
 ಕಾಕೋಲೀಮಧುಕಂಘಾಂಸೀಬಲಾತ್ರಯಬಿಸೇಂಗುದೇ || ೨೬೯ ||
 ದ್ರಾಕ್ಷಾಪಿಪ್ಪಲಿನಂದಾಕಂಘರಿವರ್ಜೇಚತುಷ್ಠಯಂ ||
 ಪರೂಷಕಂಕಸೇರುಶ್ಚಮಧೂಕಂಘಾನಿರೀತಧಾ || ೨೭೦ ||
 ಭಾವಯಿತ್ವಾರಸೈರೇಷಾಂಶೋಷಯಿತ್ವಾವಿಚೂರ್ಣಯೇತ್ ||
 ಏಲಾತ್ಪಕ್ವತ್ರಕಂಘಾಂಸೀಲವಂಗಾಗರುಕೇಸರಂ || ೨೭೧ ||
 ಮುಸ್ತಂಮೃಗಮದಃ ಕೃಷ್ಣಾಜಲಂಚಂದ್ರಶ್ಚಮಿಶ್ರಯೇತ್ ||
 ಏತಚ್ಚೋರ್ಣೈಶ್ಚಾಣಮಿತ್ಯೈರಸಂಕಂದರ್ಪಸುಂದರಂ || ೨೭೨ ||
 ಖಾದೇಚ್ಛಾಣಮಿತಂರಾತ್ರೌಸಿತಾಧಾತ್ರೀವಿದಾರಿಕಾ ||
 ಏತಾಸಾಂಕರ್ಷಚೂರ್ಣೇನಸರ್ಪಿಷ್ಕರ್ಷೇಣಸಂಯುತಂ || ೨೭೩ ||
 ತಸ್ಯಾನುದ್ವಿಪಲಂಕ್ಷೀರಂಸಿಬೇತ್ ಸುಸ್ಥಿತಮಾನಸಃ ||
 ರಮಣೀರಮಯೇದ್ಬಹ್ವೀರ್ನಹಾನಿಂಕ್ವಾಪಿಗಚ್ಛತಿ || ೨೭೪ ||

ಕಂದರ್ಪಸುಂದರರಸವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಶುದ್ಧನಾದ ರಸಭಸ್ಮ, ವಜ್ರ ಭಸ್ಮ, ಸೀಸದ ಭಸ್ಮ, ಮುತ್ತಿನ ಭಸ್ಮ, ರಜತ ಭಸ್ಮ, ಭಂಗಾರದ ಭಸ್ಮ, ಕೃಷ್ಣಾಭ್ರಕ ಭಸ್ಮ, ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ ಸೇರಿಸಿ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಇರಿಮೇದವೆಂದರೆ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದುರ್ವಾಸನೆಯ ಜಾಲಿಯ ತೊಪ್ಪೆಯ ಸ್ವರಸದಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ಆರೆಯಬೇಕು, ನಂತರ ಪ್ರವಾಳ ಭಸ್ಮ, ಶುದ್ಧವಾದ ಗಂಧಕ, ಇವುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಎರಡೆರಡು ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ ಇದರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಬೇಕು, ನಂತರ ಅಶ್ವಗಂಧಿಯ ಸ್ವರಸದಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಆರಿದು ಸಾರಗದ ಕೊಂಬಿನ ಪೊಳ್ಳಿನಲ್ಲಿ ಇದನ್ನೆಲ್ಲಾ ತುಂಬಿ ವೃದ್ಧಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಆ ಕೊಂಬನ್ನಿಟ್ಟು ಪುಟಹಾಕಬೇಕು, ನಂತರ ಧಾತ್ರೀಕುಸುಮದ ರಸ, ಕಾಕೋಲಿ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆಯ ರಸ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧುವಿನ ರಸ ಅಥವಾ ಕಷಾಯ, ಜಟಾ ಮಾಂಸಯ ರಸ, ಬಲಾತ್ರಯವೆಂದರೆ ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಡೆಯ ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದ ಬಲ, ಅತಿಬಲ, ನಾಗಬಲ, ಎಂಬ ಮೂರು ಜಾತಿಯ ಗಿಡಗಳ ರಸದಿಂದ, ಶಾವರೆಯ ಗಿಡ್ಡೆಯ ರಸದಿಂದ, ಇಂಗಳದ ತೊಪ್ಪೆಯ ರಸ, ದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ರಸ, ಅರಳಿಯ ಮರದಲ್ಲಿರುವ ಬದನಿಕೆಯ ರಸ, (ಅರಳಿಯ ಮರದ ಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟತಕ್ಕ ಬಂದರಿ ಕೆಯ ಗಿಡವೆಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಇದೆ.) ಅಷಾಡೀಬೇರಿನ ರಸ, ಪರ್ಣಿಜೆ ತುಷ್ಪಯವೆಂದರೆ ಒಂದೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಮೂರೆಲೆಹೊನ್ನೆ, ಕಾಡು ಹೆಸರು, ಕಾಡು ಉದ್ದು, ಈ ನಾಲ್ಕರ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸ್ವರಸ, ಪರೂಷಕವೆಂಬ ಸ್ವನಾಮ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮೂಲಿಕೆಯ ರಸ, ಸಿಂಗಾಡಿ ಎಂಬ ಗಿಡ್ಡೆಯ ರಸ, ಇವೈಯ ಹವ್ವಿನ ರಸ, ತುರಜಿಯ ಬೇರಿನ ರಸ, ಈ ರಸಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಭಾವನೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಚನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರೊಂದಿಗೆ ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಲವಂಗ ಪತ್ರೆ, ಶಾಳೀಸಪತ್ರೆ, ಬಿದಿರುವು, ಲವಂಗ, ಅಗಿಲುಗಂಧ, ನಾಗಕೇಸರಿ, ಭದ್ರ ಮುಸ್ತೆ, ಕಸ್ತೂರಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಲಾಮಂಚ, ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ, ಈ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಒಂದೊಂದು ಶಾಣ ಪರಿಮಾಣ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕೂಡಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಇಲ್ಲಿಗೆ ಔಷಧವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು, ಇದಕ್ಕೆ ಕಂದರ್ಪಸುಂದರರಸವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಶಾಣ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅದರೊಟ್ಟಿಗೆ ಒಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ ಸಕ್ಕರೆ, ಒಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿನ ಚೂರ್ಣ, ಒಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ ಹಂದೀಗೆಡ್ಡೆಯ ಚೂರ್ಣ, ಇವು ಮೂರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ರಾತ್ರಿನೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸಿ ಎರಡು ಪಟ್ಟಿ ಪಾನೀಕಾಣಿ ಹಾಕಿನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕು, ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಮಾಡೋಣದರಿಂದ ಭುಕ್ತವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಆನೇಕ ಜಘ ಸ್ತ್ರೀಯರನ್ನು ಸಂಭೋಗಿಸುವ ಶಕ್ತಿ ಬರುತ್ತದೆ, ಯಾವಾಗ್ನೂ ವೀರ್ಯಹಾನಿಯಾಗುವುದೇ ಇಲ್ಲ.

ಶುದ್ಧಂರಸೇಂದ್ರಂಭಾಗೈಕಂದ್ವಿಭಾಗಂಶುದ್ಧಗಂಧಕಂ ||
 ಕ್ಷಿಪೇತ್ ಕಜ್ಜಲಿಕಾಂಕುರ್ಯಾತ್ ತತ್ರ ತೀಕ್ಷ್ಣಭವಂರಜಃ || ೨೭೫ ||
 ಕ್ಷಿಪ್ತಾ ಕಜ್ಜಲಿಕಾತುಲ್ಯಂ ಪ್ರಹರೈಕಂವಿಮರ್ದಯೇತ್ ||
 ತತಃ ಕನ್ಯಾದ್ವೈರ್ಘರ್ಷಯೇತ್ರಿದಿನಂ ಪರಿಮರ್ದಯೇತ್ || ೨೭೬ ||
 ತತಸ್ಸಂಜಾಯತೇತಸ್ಯ ಸೋಷ್ಣೋಧೂನೋದಗ್ಧಮೋಮಹಾನ್ ||
 ಅತ್ಯಂತಂಸಿಂಡಿತಂಕೃತ್ವಾ ತಾಮ್ರಸಾತ್ರೇನಿಧಾಪಯೇತ್ || ೨೭೭ ||
 ಮಧ್ಯೇಧಾನ್ಯಕುಸೂಲಸ್ಯ ತ್ರಿದಿನಂಧಾರಯೇದ್ವಿಧಃ ||
 ಉದ್ಧೃತ್ಯ ತಸ್ಮಾತ್ ಖಲ್ವೇಚಕ್ಷಿಪ್ತಾ ಘರ್ಷಯೇನಿಧಾಯಚ || ೨೭೮ ||
 ರಸೈಃ ಕುಠಾರಚ್ಛಿನ್ನಾಯಾಸ್ತ್ರೀನೇಲಂ ಪರಿಭಾವಯೇತ್ ||
 ಸಂಶೋಷ್ಯ ಘರ್ಷಯೇತ್ ಕ್ಷಾಭೈಶ್ಚ ಭಾವಯೇತ್ರಿಕಟೋಸ್ತ್ರಿದಾ || ೨೭೯ ||
 ವಾಸಾನ್ಯತಾಚಿತ್ರಕಾಣಾಂ ರಸೈರ್ಭಾವಯಂಕ್ರಮಾತ್ರಿಧಾ ||
 ಲೋಹಸಾತ್ರೇತತಃ ಕ್ಷಿಪ್ತಾ ಭಾವಯೇತ್ರಿಫಲಾಜಲೈಃ || ೨೮೦ ||
 ನಿರ್ಗುಂಡೀದಾಡಿನುತ್ಪಗ್ನಿರ್ಬಿಸಭೃಂಗಕುರಂಟಿಕೈಃ ||
 ಪಲಾಶಕದಳೀದ್ರಾವೈರ್ಬೀಜಕಸ್ಯ ಶ್ವೇತೇನಚ || ೨೮೧ ||
 ನೀಲಿಕಾಲಂಬುಷಾದ್ರಾವೈರ್ಬಬ್ಬುಲಫಲಿಕಾರಸೈಃ ||
 ಭಾವಯೇತ್ರಿತ್ರಿವೇಲಂಚತತೋನಾಗಬಲಾರಸೈಃ || ೨೮೨ ||
 ಶತಾನರೀಗೋಕ್ಷುರುಭಿಃ ಸಾತಾಳಗರುಡೀದ್ರವೈಃ ||
 ತ್ರಿತ್ರಿವೇಲಂಯಥಾಲಾಭಂಭಾವಯೇದೇಭಿರಾಷ್ಠಭೈಃ || ೨೮೩ ||
 ತತಃ ಸ್ರಾತರ್ಲಿಹೇತ್ ಕ್ಲಾದ್ರಘೃತಾಭ್ಯಾಂಕೋಲಮಾತ್ರಕಂ ||
 ಪಲಮಾತ್ರಂನರಾಕ್ಷಾಫಂಪಿಬೇದಸ್ಯಾನುಪಾನಕಂ || ೨೮೪ ||
 ಮಾಸತ್ರಯಂಶೀಲಿತಂಸ್ಯಾದ್ವಲೀಪಲಿತನಾಶನಂ ||
 ಮಂದಾಗ್ನಿಂಶ್ವಾಸಕಾಸೌಚಸಾಂಡುತಾಂಕಫಮಾರುತೌ || ೨೮೫ ||
 ಪಿಪ್ಪಲೀಮಧುಸಂಯುಕ್ತಂಹನ್ಯಾದೇತನ್ನಸಂಶಯಃ ||
 ವಾತಾಸ್ರಂಮೂತ್ರದೋಷಾಂಶ್ಚಗ್ರಹಣೀಂಗುದಜಾಂರುಜಂ || ೨೮೬ ||
 ಅಂಡವೃದ್ಧಿಂಜಯೇದೇತತ್ ಛಿನ್ನಾ ಸತ್ತ್ವಮಧುಪ್ಲತಂ ||
 ಬಲನರ್ಣಕರಂನ್ಯಸ್ಯಮಾಯುಷ್ಯಂ ಪರಮಂಸ್ಪೃತಂ || ೨೮೭ ||
 ಜಯೇತ್ಸರ್ವಾಮಯಾನ್ಯಾಲಾದಿದಂಲೋಹಪಸಾಯನಂ ||
 ಕೂಷ್ಮಾಂಡಂತಿಲತೈಲಂಚಘೃತಾನ್ನಂರಾಜಿಕಾಂತಥಾ || ೨೮೮ ||
 ಮೂದ್ಯಮೂದ್ಯ ರಣಂಜೈವತ್ಯಜೇತ್ಪ್ಲೋಹಸ್ಯಸೇವಕಃ ||

ಲೋಹರಸಾಯನ—ಶುದ್ಧವಾದ ಪಾದರಸ ಒಂದು ಭಾಗ, ಶುದ್ಧವಾದ ಗಂಧಕ ಎರಡು ಭಾಗ, ಇವೆರಡನ್ನೂ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರದು ಕಾಡಿಗೆಯಂತಹ ಪುಡಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು, ಆ ಕಜ್ಜಲಿಯನ್ನು ಶುದ್ಧವಾದ ಉಕ್ಕಿನ ಪುಡಿಯನ್ನು ಅದರೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ಯಾವ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆಯಬೇಕು, ನಂತರ ಕಲ್ಪನನ್ನು ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡ. ಲೋಹರಸದ ರಸವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಮೂರು ದಿವಸ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆಯಬೇಕು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಅರೆಸರೆ ಮೂರು ದಿವಸವಾದ ಮೇಲೆ ಆ ವಿಶ್ರವದಲ್ಲಿ ಬಿಸಿಯಾದ ಹೊಗೆ ಹೊರಡುತ್ತದೆ, ಆ ಮೇಲೆ ಅದನ್ನು ಉಂಡೆಯಾಗಿ ಮಾಡಿ ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆ ಯಲ್ಲಿರಿಸಿ ಮೇಲೆ ಮುಚ್ಚಿ ಧಾನ್ಯದ ಪಣತದಲ್ಲಿ ಮೂರು ದಿವಸ ಇಡಬೇಕು, ಮೂರು ದಿವಸವಾದ ಮೇಲೆ ಮೂರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಇರಿಸಿ ಕುರಾರಭಿನ್ನು ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆಯ ರಸದಿಂದ ಮೂರು ಬಾರಿ ಭಾವನೆ ಕೊಡಬೇಕು, ನಂತರ ಒಣಗಿಸಿ ತ್ರಿಕಟು ಕಷಾಯದಿಂದ ಮೂರು ಬಾರಿಯೂ ಆಡುಸೋಗೆಯ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಅವೃತಬಳ್ಳಿಯ ರಸ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಬೇರಿನ ರಸ ಅಥವಾ ಕಷಾಯ ಇವುಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮೂರು ಮೂರು ಬಾರಿ ಭಾವನೆ ಕೊಟ್ಟು, ಒಣಗಿಸಿ ನಂತರ ಆ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕಬ್ಬಿಣದ ಬಾಣಲಿಗೆ ಹಾಕಿ ತ್ರಿಫಲ ಕಷಾಯ, ಲಕ್ಕಿಸೋಪ್ಪಿನ ರಸ, ದಾಳಿಂಬರೆಶಿವೈಯ ಕಷಾಯ, ವಾಸರೇಗಡ್ಡೆಯ ರಸ, ಗದುಗದಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಗೋರಂಟಿಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಮುತ್ತುಗದ ಚಕ್ಕೆಯ ರಸ, ಬಾಳೆಗೊಡ್ಡೆಯ ರಸ, ಮಾದಕದಬೇರಿನ ಕಷಾಯ, ವಜ್ರಸೀಲೇಗಡದ ರಸ, ಗೋಡೇಗಡದ ರಸ, ಗೊಬ್ಬಳಿಯ ಚಕ್ಕೆಯ ರಸ, ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಡೆಯ ರಸ, ಅಷಾಡೀ ಬೇರಿನ ರಸ, ನೆಗ್ಗಲಮುಳ್ಳಿನ ಕಷಾಯ, ಪಾತಾಳಗದುಡನ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸ, ಈ ರಸಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮೂರು ಮೂರು ಬಾರಿ ಭಾವನೆಕೊಡಬೇಕು, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮೂಲಿಕೆಗಳ ಪೈಕಿ ಎಷ್ಟು ಶಿಕ್ವಿದರೆ ಅಷ್ಟರಿಂದಲೇ ಕೊಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದು, ಈ ರೀತಿ ಭಾವನೆಕೊಡುವುದು ಮುಗಿದರೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಔಷಧವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾಯಿತು, ಸಿದ್ಧವಾದ ಔಷಧದಲ್ಲಿ ಒಂದು ತೊಲ ಪ್ರಮಾಣ ಮಾತ್ರವನ್ನು ಜೇನುತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪ ಇವುಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಒಂದು ಪಲ ತ್ರಿಫಲಾ ಕಷಾಯವನ್ನು ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಸೇವಿಸುವುದು, ಈ ರೀತಿ ಮೂರು ತಿಂಗಳು ಸೇವಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಮಾಂಡ್ಯ, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಶ್ಲೇಷ್ಮ ರೋಗ, ವಾತರೋಗಗಳು, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ, ಹಿಪ್ಪಲೀಚೂರ್ಣ ಮತ್ತು ಜೇನುತುಪ್ಪಗಳೊಡನೆ ಸೇವಿಸುವುದರಿಂದ ವಾತರಕ್ತ, ಮಾತ್ರದೋಷಗಳು, ಗ್ರಹಣೆ ಎಂಬ ಭೇದಿ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ವೃಷಣವಾತ, ಇವುಗಳನ್ನು ಗುಣ ಪಡಿಸುತ್ತದೆ, ಗುಡೂಚೇಸತ್ವ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಇವುಗಳೊಡನೆ ಸೇವಿಸೋಣದರಿಂದ

ದೇಹದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತದೆ, ಕಾಂತಿಯನ್ನೂ ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತದೆ, ವೀರ್ಯ ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಈ ಲೋಹರಸಾಯ ನವು ಸಮಸ್ತ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ, ಇದನ್ನು ಸೇವನಮಾಡತಕ್ಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕುಂಬಳಕಾಯಿ, ಎಣ್ಣೆ, ಉದ್ದು ಸೇರಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳು, ರಾಗಿ, ಮಧ್ಯ, ಹುಳಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಬಿಡಬೇಕು.

ಜೈಪಾಲಂಠಗಿತಂತ್ವಗಂಕುರರಸಜ್ಞಾಭಿರ್ನುಲೇನಾಹಿಷೇನಿಕ್ಷಿ
ಪ್ರಂತ್ಯಕ್ರಮುಷ್ಣತೋಯಮಿಳಿತಂಖಲ್ವೇಷವಾಸೋದಿ೦ತಂ ||
ಲಿಪ್ರಂನೂತನಖರ್ಪರೇಷುವಿಗತಸ್ನೇಹಂರಜಸ್ಸನ್ನಿಭಂನಿಂಬಾ
ಕಾಂಬುನಿಭಾವಿತಂಚಬಹುಶತ್ಕುಡ್ಧಂಗುಣಾಥ್ಯಂಭವೇತ್
|| ೨೮೯ ||

ಜಾನಾಳದ ಬೀಜವನ್ನು ಶೋಧನಮಾಡತಕ್ಕ ಕ್ರಮ—ಜಾನಾಳದ ಬೀಜದ ಮೇಲಿನ ಹೊಟ್ಟನ್ನು ತೆಗೆದು ಎರಡು ಪಾಲಾಗಿ ಶೀಳಿ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ನೊಳಕೆ ಮತ್ತು ನಾಲಿಗೆಗಳನ್ನು ತೆಗೆದು ಎಮ್ಮೆಯ ಸಗಣೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರು ದಿವಸ ನೆನೆ ಹಾಕಿ ನಂತರ ಈಚೆಗೆ ತೆಗೆದು ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದ ತೊಳೆದು ಖಲಬತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಅರದು ಹೊಸ ಹಂಚಿಗೆ ಮೆತ್ತಿ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ಜಿಡ್ಡನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕಳೆದರೆ ಹುಡಿಯಂತಾಗುತ್ತದೆ ಆ ಹುಡಿಯನ್ನು ನಿಂಬೇಹಣ್ಣಿನ ರಸದಲ್ಲಿ ಭಾವನೆಮಾಡಿ ಔಷಧಗಳಿಗೆ ಉಪ ಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಗುಣಯುಕ್ತವಾಗಿರುತ್ತದೆ.

ವಿಷಂತುಖಂಡಶಃಕೃತ್ಪಾವಸ್ತ್ರಖಂಡೇನಬಂಧಯೇತ್ ||
ಗೋಮೂತ್ರಮಧ್ಯೇನಿಕ್ಷಿಪ್ಯಸ್ಥಾಪಯೇದಾತಪೇತ್ಯ್ರಹಂ || ೨೯೦ ||
ಗೋಮೂತ್ರಂಚಪ್ರದಾತವ್ಯಂನೂತನಂಪ್ರತ್ಯಹಂಬುಧ್ಯಃ ||
ತ್ಯ್ರಹೇತೀತೇಸಮುದ್ಧೃತ್ಯ್ರಶೋಷಯೇನ್ಮೃದುಪೇಷಯೇತ್ ೨೯೧
ಶುದ್ಧತ್ಯ್ರೇವಂವಿಷಂತಚ್ಚಯೋಗ್ಯಂಭವತಿಚಾರ್ತಿಜಿತ್ ||
ಖಂಡೀಕೃತ್ಯ್ರವಿಷಂವಸ್ತ್ರಪರಿಬದ್ಧಂತುದೋಲಯಾ || ೨೯೨ ||
ಅಜಾಪಯಸಿಸಂಸ್ಪಿನ್ನಂಯಾನುತಶ್ಯದ್ಧಿನಾಪ್ನುಯಾತ್ ||
ಅಜಾದುಗ್ಧಾಭಾವತಸ್ತುಗವ್ಯಕ್ಷೀರೇಣಶೋಧಯೇತ್ || ೨೯೩ ||

ವತ್ಸನಾಭಿಯನ್ನು ಶೋಧನಮಾಡುವ ಕ್ರಮ—ವತ್ಸನಾಭಿಯನ್ನು ಅಡಿಕೆ ಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವಂತೆ ಕತ್ತರಿಸಿ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಒಂದು ಮಡಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಅದಕ್ಕೆ ಗೋಮೂತ್ರವನ್ನು ತುಂಬಿ ಬಿಸಲಿನಲ್ಲಿ ಮೂರು ದಿವಸ ಇರಿಸಬೇಕು, ಪ್ರತಿ ದಿವಸವೂ ಹಳೆಯ ಗೋಮೂತ್ರವನ್ನು ತೆಗೆದು ಹೊಸದಾಗಿ ಗೋಮೂತ್ರ

ವನ್ನು ಹಾಕುತ್ತಿರಬೇಕು, ಮೂರು ದಿವಸದ ಮೇಲೆ ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದು ಒಣಗಿಸಿ
 ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆಯಬೇಕು, ಇಷ್ಟು ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ವತ್ಸನಾಭಿಯು ಶುದ್ಧವಾದ ಹಾಗಾ
 ಯಿತು. ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧ—ವತ್ಸನಾಭಿಯನ್ನು ಸಣ್ಣಗೆ ಕತ್ತರಿಸಿ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ
 ಗಂಟುಕಟ್ಟಿ ಒಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಮಗೆಯಲ್ಲಿ ತೂಗಗಟ್ಟಿ ಆ ಮಗೆಯಲ್ಲಿ ಆಡಿನ
 ಹಾಲನ್ನು ಹಾಕಿ ಒಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಉರಿಹಾಕಿ ಬೇಯಿಸಬೇಕು, ಆಡಿನ ಹಾಲು
 ಸಿಗದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಹಸುವಿನ ಹಾಲಾದರೂ ಆಗಬಹುದು, ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ವತ್ಸ
 ನಾಭಿಯು ಶುದ್ಧವಾಗಿ ಔಷಧೋಪಯೋಗಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ

ಪಂಡಿತ ಗೋಪಾಲಚಾರ್ಯ ಶಿಷ್ಯ
 ಪಟ್ಟಗೆರೆ ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣಶಾಸ್ತ್ರಿಯಿಂದ
 ಕರ್ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ
 ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ
 ಮಧ್ಯಮಖಂಡ ಸಂಪೂರ್ಣ.

॥ ಶ್ರೀ ಗುರುಭ್ಯೋ ನಮಃ ॥

ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಸಂಹಿತಾ

ತೃತೀಯಖಂಡ.

ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯ.

“ಅವಿಶುದ್ಧೇಶುಶರೀರೇಹಿಯುಕ್ತೋರಾಸಾಯನೋವಿಧಿಃ | ವಾಜೇಕರೋ
ವಾಮಲಿನೇವಸ್ತ್ರೀರಂಗಇವಂಫಲಃ॥” “ತಸ್ಮಾತ್ ಶರೀರಶುದ್ಧ್ಯರ್ಥಂಪಂಚಕರ್ಮಾ
ಣಿಯೋಜಯೇತ್” “ಸ್ನೇಹಸ್ತೇದಾವನಭ್ಯಸ್ಯಕುರ್ಯಾತ್ ಸಂಶೋಧನಂತುಯಃ |
ದಾರುಶುಷ್ಕಮಿವಾಯಾಮೇಶರೀರಂತಸ್ಯಶೀಝತೇ॥” ಇತ್ಯಾದಿ ಆಯುರ್ವೇದ ವೈ
ದ್ಯೋಕ್ತಿಗಳ ಮೇರೆ ಪ್ರಥಮತಃ ಶರೀರಶೋಧನ ಮಾಡದೆ ಯಾವ ಔಷಧವನ್ನೂ
ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದರೂ ಅದು ಸಂಪೂರ್ಣ ಫಲಕಾರಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ
ಪ್ರಥಮತಃ ಶರೀರಶೋಧನವು ಅವಶ್ಯಕ, ಶರೀರಶೋಧನವೆಂದರೆ ಪಂಚಕರ್ಮ
(ವಮನಂ, ರೇಚನಂ, ನಸ್ಯಂ, ನಿರೂಹ, ಮನುವಾಸನಂ, ಜ್ವೇಯಂಪಂಚವಿಧಂ
ಕರ್ಮ)ಗಳ ದ್ವಾರ ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಮಲವನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಿ ಶುದ್ಧಿಪಡೆ
ಸುವುದು, ಅಂತಹ ಪಂಚಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ಸ್ನೇಹಸ್ವರೂಪ,
ಭೇದ, ಪರಿಮಾಣಗಳನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ ಪಂಚಕರ್ಮಗಳನ್ನು
ಉತ್ತರಖಂಡದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ.

ಸ್ನೇಹಶ್ಚ ತುರ್ವಿಧಃಪ್ರೋಕ್ತೋಘೃತಂತ್ಯಲಂತಥಾನಸಾ ॥

ಮಜ್ಜಾಚ—

ಸ್ನೇಹವೆಂದರೆ ಜಿಡ್ಡಾದ ದ್ರವದ್ರವ್ಯ, ಅದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ—ಘೃತ ಅಂದರೆ
ತುಪ್ಪ, ತೈಲ ಎಂದರೆ ಎಣ್ಣೆ, ವಸ ಎಂದರೆ ಮಾಂಸರಸ, ಮಜ್ಜ ಎಂದರೆ ಅಸ್ಥಿಗತ
ವಾದ ಸ್ನೇಹರಸ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಕಾರವಾದ ಸ್ನೇಹಗಳು.

—ತಂಪಿಬೇನ್ಮತ್ಯಃಕಿಂಚಿದಭ್ಯುದಿತೇರವಾ ॥ ೧ ॥

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಸ್ನೇಹಗಳನ್ನೂ ಸ್ವಲ್ಪಮಾತ್ರ
ಸೂರ್ಯೋದಯವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ್ಯೆ ಅಂದರೆ ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಾನಮಾಡಬೇಕು,

“ಶೀತಕಾಲೇದಿನಾಸ್ನೇಹಮುಷ್ಣುಕಾಲೇಪಿಬೇನ್ನಿಶಿ” ಎಂಬ ವೈದ್ಯಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ಶೀತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಗಲುಹೊತ್ತು ಉಷ್ಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಹೊತ್ತು ಸ್ನೇಹ ಪಾನಮಾಡಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಸ್ಥಾವರೋಜಂಗಮಶ್ಚೈವದ್ವಿಯೋನಿಸ್ನೇಹಉಚ್ಯತೇ ||

ಪಾನಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ನೇಹದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಸ್ಥಾವರ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ (ಸಸ್ಯಜ) ಮತ್ತು ಜಂಗಮ (ಪ್ರಾಣಿಜ) ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ.

ತಿಲತೈಲಂಸ್ಥಾವರೇಷುಜಂಗಮೇಷುಘೃತಂವರಂ || ೨ ||

ಸ್ಥಾವರಸ್ನೇಹದಲ್ಲಿ ಎಳ್ಳೆಣ್ಣೆಯೂ ಜಂಗಮಸ್ನೇಹದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪವೂ ಉತ್ತಮ ವಾದವುಗಳು.

ದ್ವಾಭ್ಯಾಂತ್ರಿಭಿಶ್ಚತುರ್ಭಿಸ್ತ್ವಯೋರ್ಮಮಕಸ್ತ್ರಿವೃತೋಮಹಾನ್ ||

ಔಷಧಾರ್ಥವಾಗಿ ನಿರ್ಮೂಣ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸ್ನೇಹಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಗೆಯ ಸ್ನೇಹಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ಯಮಕಸ್ನೇಹವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಮೂರು ಬಗೆಯ ಸ್ನೇಹಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ತ್ರಿವೃತಸ್ನೇಹವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯ ಸ್ನೇಹಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿದರೆ ಮಹಾಸ್ನೇಹ ಎಂಬದಾಗಿಯೂ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಸಂಕೇತವಾದ ಹೆಸರುಗಳು ಇರುವುವು.

ಪಿಬೇತ್ತ್ಯಹಂಚತುರಹಂಪಂಚಾಹಂಷಡಹಂತಥಾ || ೩ ||

ಸಪ್ತರಾತ್ರಾತ್ವರಂಸ್ನೇಹಸ್ನಾತ್ತೀಭವತಿಸೇವಿತಃ ||

ಮೃಗ, ಪಥ್ಯ, ಕ್ರೂರ ಎಂಬ ಕೋಷ್ಠಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ದಿವಸ, ನಾಲ್ಕು ದಿವಸ, ಐದು ದಿವಸ, ಆರು ದಿವಸ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸ್ನೇಹಪಾನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು, ಎಳು ದಿವಸಕ್ಕೆ ಮೇಲೆ ಸ್ನೇಹಪಾನ ಮಾಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹವು ಸಾತ್ತ್ವಿಕವಾಗಿ ಅಂದರೆ ಶರೀರಕ್ಕೆ ವಗ್ಗಿಹೋಗಿ ಯಾತಕಾಾಗಿ ನಾವು ಸ್ನೇಹಪಾನಮಾಡಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡದೇನೇ ಹೋಗಿಬಿಡುತ್ತದೆ, “ಸಾತ್ವೀಭೂತೋಹಿಕುರುತೇನಮಲಾನಾವಂದೀರಣಂ |”

ದೋಷಕಾಲಾಗ್ನಿವಯಸಾಂಬಲಂದೃಷ್ಟ್ವಾಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ || ೪ ||

ಹೀನಾಂಚಮಧ್ಯಮಾಂಜ್ಯೇಷಾಂಮಾತ್ರಾಂಸ್ನೇಹಸ್ಯಬುದ್ಧಿಮಾನ್

ಮಾತಾದಿದೋಷಗಳು, ವಸಂತಾದಿ ಕಾಲಗಳು, ಮೃದುಮಧ್ಯಾದ್ಯಗ್ನಿಗಳು ಮತ್ತು ವಯಸ್ಸು ಇವುಗಳ ಬಲಾಬಲವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಹೀನ, ಮಧ್ಯಮ, ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳತಕ್ಕ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಬೇಕು.

ಅನಾತ್ರಯಾತಥಾಕಾಲೇಮಿಥ್ಯಾಹಾರವಿಹಾರತಃ || ೫ ||

ಸ್ನೇಹಃ ಕರೋತಿಶೋಫಾರ್ಶಸ್ತಂದ್ರಾನಿದ್ರಾವಿಸಂಜ್ಞತಾಃ ||

ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಆಹಾರವಿಹಾರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾಗಿ ಶಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಶೋಭೆ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಆಕಳಿಕೆ, ನಿದ್ರೆ, ಮೂರ್ಛೆ, ಈ ರೋಗಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ.

ದೇಯಾದೀಸ್ತಾಗ್ನಯೇನಾತ್ರಾಸ್ನೇಹಸ್ಯ ಪಲಸಮ್ಮಿತಾ || ೬ ||

ಮಧ್ಯಮಾಯತ್ರಿಕರ್ಷಾಸ್ಯಾಜ್ಜಘ್ರಾನ್ಯಾಯದ್ವಿಕಾರ್ಷಿಕೇ ||

ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸ್ನೇಹವ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಅಗ್ನಿಪಾಟವ ಚನ್ನಾಗಿರುವವನಿಗೆ ಒಂದು ಪಲ ಪ್ರಮಾಣ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು, ಅಗ್ನಿಬಲ ಮಧ್ಯಮವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಮೂರು ತೊಲ, ನಿಕ್ರಷ್ಟವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಎರಡು ತೊಲ ಕೊಡಬಹುದು.

ಅಥವಾಸ್ನೇಹಮಾತ್ರಾಸ್ಯುಸ್ತಿಸ್ರೋನ್ಮಾಸ್ಯರ್ವಸಮ್ಮತಾಃ || ೭ ||

ಅಹೋರಾತ್ರೇಣಮಹತೀಜೀರ್ಮತ್ಯಹ್ನಿಶುಮಧ್ಯಮಾ ||

ಜೀರ್ಮತ್ಯಲ್ಪಾದಿನಾರ್ಥೇನಸಾವಿಜ್ಞೇಯಾಸುಖಾವಹಾ || ೮ ||

ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧವಾಗಿ ಸ್ನೇಹದ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಉತ್ತಮ ಮಾತ್ರೆಯಿಂದ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಸ್ನೇಹವು ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಎಂಟು ಯಾಮಗಳಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ, ಮಧ್ಯಮ ಮಾತ್ರೆಯಿಂದ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ತೈಲವು ನಾಲ್ಕು ಯಾಮದಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ, ಅಲ್ಪಮಾತ್ರೆಯಿಂದ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಸ್ನೇಹವು ದಿನಾರ್ಧ ಎಂದರೆ ಹಗಲಿನ ಅರ್ಧವಾದ ಎರಡು ಯಾಮದಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆ, ಅಲ್ಪಮಾತ್ರೆಯಿಂದ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ಸ.ಖವಾದದ್ದು.

ಅಲ್ಪಾಸ್ಯಾದ್ವೀಪನೀವ್ಯಷ್ಠಾಸ್ತಲ್ಪದೋಷೇಷುಪೂಜಿತಾ ||

ಮಧ್ಯಮಾಸ್ನೇಹನೀಜ್ಞೇಯಾಬೃಂಹಣೇಭ್ರಮಹಾರಿಣೀ || ೯ ||

ಜ್ಯೇಷ್ಠಾಕುಷ್ಠವಿಷೋನ್ನಾದಗ್ರಹಾಪಸ್ಮಾರನಾಕನೀ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತವಾದ ಸ್ನೇಹಮಾತ್ರಗಳ ಗುಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಅಲ್ಪಮಾತ್ರೆಯಿಂದ ಸ್ನೇಹಪಾನವು ಅಗ್ನಿದೀಪನ, ಶುಕ್ರವರ್ಧಕ, ಅಲ್ಪವಾದ ದೋಷದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ರೋಗದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಕ್ರಶಕ್ಷಣಾಗಿದ್ದಿಹಿಮಧ್ಯಮ

ಮಾತ್ರೆಯು ರೂಕ್ಷರಾದವರಿಗೆ ಸ್ವೇಚ್ಛಾರ್ಥವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು, ಬೃಂಹಣಿ ಎಂದರೆ ಧಾತುವೃದ್ಧಿಕರ ಮತ್ತು ಶಿರೋಭ್ರಮಣೆಯನ್ನು ನಿವಾರಣೆಮಾಡುತ್ತದೆ, ಉತ್ತಮ ಮಾತ್ರೆಯು ಕುಸ್ಯ, ವಿಷರೋಗ, ಹುಚ್ಚು, ಗ್ರಹಶಂಕೆ, ಅಪಸ್ಮಾರ ರೋಗ, ಇವುಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಕೇವಲಂಸೈತ್ತಿಕೇಸರ್ಪಿವಾತಿಕೇಲನಣಾಸ್ವಿತಂ || ೧೦ ||
ಪೇಯಂಬಹುಕಫೇಚಾಪಿವ್ರೋಷಕ್ಸಾರಸಮಸ್ವಿತಂ ||

ಪಿತ್ತಜನ್ಯನಾದ ವಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಕೇವಲ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ ವಾತವಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಸೈಂಧವಲವಣದಿಂದ ಯುಕ್ತನಾದ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ ಕಫಜನ್ಯವಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ತ್ರಿಕಟು ಮತ್ತು ಯವಕ್ಷಾರ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನೂ ಪಾನಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ರೂಕ್ಷಕ್ಷೇತವಿಷಾರ್ತಾನಾಂವಾತಪಿತ್ತವಿಕಾರಿಣಾಂ || ೧೧ ||
ಹೀನಮೇಧಾಸ್ತ್ಯತೀನಾಂಚಸರ್ಪಿಷ್ಪಾನಂಪ್ರಶಸ್ಯತೇ ||

ರೂಕ್ಷಸ್ವಭಾವದವರು, ಉರಃಪ್ರತಾದಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವರು, ವಿಷವೇಗ ದಿಂದ ಯುಕ್ತರಾದವರು, ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಈ ಸಂಬಂಧವಾದ ವಿಕಾರಗಳುಳ್ಳವರು, ಬುದ್ಧಿ ಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾಪಕಶಕ್ತಿ ಸಹ ಕಡಮೆಯಾದವರು ಇವರುಗಳಿಗೆ ತುಪ್ಪ ವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು ಹಿತಕರ.

ಕ್ರಿಮಿಕೋಷ್ಠಾನಿಲಾವಿದ್ಧಾಃಪ್ರವೃದ್ಧಕಫಮೇದಸಃ || ೧೨ ||
ಪಿಚೇಯುಸ್ತ್ಯೈಲಸಾತ್ಮಾಯೇತೈಲಂದಾಡ್ಯಾರ್ಥಿನಸ್ತುಯೇ ||

ಕೋಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಮಿಹೆಚ್ಚಿರುವವರು, ವಾತವ್ಯಾಧಿಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದವರು, ಕಫಪ್ರಕೋಪ ಉಳ್ಳವರು, ಮೇದೋವೃದ್ಧಿಯಿಂದ ಸ್ಥೂಲಕಾಯರಾದವರು, ತೈಲವು ಒಗ್ಗಿದವರು, ಶರೀರದಾರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸತಕ್ಕವರು, ಇಂತವರು ತೈಲ ಪಾನ ಮಾಡಬೇಕು.

ವ್ಯಾಯಾಮಕರ್ಶಿತಾಶ್ಚಷ್ಠರೇತೋರಕ್ತಾನುಹಾರುಜಃ || ೧೩ ||
ಮಹಾಗ್ನಿಮಾರುತಪ್ರಾಣಾನಸಾಯೋಗ್ಯಾನರಾಸ್ತ್ಯತಾಃ ||

ಮಾಂಸರಸಪಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾದವರನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ವ್ಯಾಯಾಮ ಮಾಡೋಣದರಿಂದ ಕೃಶರಾದವರು, ಶುಕ್ರ ಮತ್ತು ಶೋಣಿತ ರಕ್ತ ಇವುಗಳು ಶೋಷಿಸಿ ಹೋದವರು, ಮಹಾರೋಗ ಪೀಡಿತರಾದವರು, ತೀಷ್ಣಗ್ನಿಗಳು, ವಾಯುವೃದ್ಧಿಯಾದವರು, ಕಾಯಶಕ್ತಿ ಚೆನ್ನಾಗಿರುವವರು, ಇಂತವರು ವಸಾ ಪಾನಮಾಡಲು ಅರ್ಹರಾದವರು.

ಕ್ರೂರಾಶಯಾಃ ಕ್ಲೇಶಸಹಾಃ ನಾತಾರ್ಕಾದೀಪ್ತವಹ್ನಯಃ || ೧೪ ||
ಮಜ್ಜಾನಂಚಪಿಬೇಯುಸ್ತೇಸರ್ಪಿರ್ವಾಸರ್ವತೋಽಹಿತಂ ||

ಅಸ್ಥಿರಸಪಾನ ಯೋಗ್ಯರನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಕ್ರೂರವಾದ ಕೋಷ್ಠವುಳ್ಳವರು, ಕಷ್ಟವನ್ನು ಸಹಿಸತಕ್ಕವರು, ವಾತವ್ಯಾಧಿ ಪೀಡಿತರಾದವರು, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಅಗ್ನಿಬಲವುಳ್ಳವರು, ಇಂತವರು ಮಜ್ಜಾಪಾನವನ್ನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಸರ್ವತ್ರ ಹಿತಕರವಾದ ಸರ್ಪಿಷ್ಠಾಪನವನ್ನಾಗಲಿ ಮಾಡಬಹುದು.

ಶೀತಕಾಲೇದಿನಾಸ್ನೇಹಮುಷ್ಣ ಕಾಲೇಪಿಬೇನ್ನಿಶಿ || ೧೫ ||
ವಾತಸಿತ್ತಾಧಿಕೇರಾತ್ರಾ ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಾಧಿಕೇದಿನಾ ||

ಶೀತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಗಲು ಸ್ನೇಹಪಾನಮಾಡಬೇಕು, ಉಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿ ಸ್ನೇಹಪಾನ ಮಾಡಬೇಕು, ವಾತಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಪಿತ್ತವು ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿ ಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ವಾತಯುಕ್ತವಾದ ಶ್ಲೇಷ್ಮವು ಉಲ್ಬಣವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಹಗಲಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ನೇಹಪಾನಮಾಡಬೇಕು.

ನಸ್ಯಾಭ್ಯಂಜನಗಂಡೂಷಮೂರ್ಧಕರ್ಣಾಕ್ಷಿತರ್ಪಣೇ || ೧೬ ||
ತೈಲಂಘ್ರತಂವಾಯುಂಜೀತದೃಷ್ಟ್ವಾದೋಷಬಲಾಬಲಂ ||

ನಾಸಾದ್ವಾರದಿಂದ ಔಷಧವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ನಸ್ಯವೆನ್ನಿಸುವುದು, ಅಭ್ಯಂಜನವೆಂದರೆ ಯಾವದಾದರೂ ತೈಲವನ್ನು ಶರೀರಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ತಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಬಿಸಿ ನೀರು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಗಂಡೂಷ ಎಂದರೆ ತೈಲವಿಂದ ಬಾಯಿ ಮುಕ್ಕುಳಿಸುವುದು, ಇವುಗಳಿಗೂ ಮತ್ತು ತಲೆಗೆ ತಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಿವಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಈ ಕೆಲಸಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಶರೀರ ಬಲಾಬಲಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ತೈಲವನ್ನಾಗಲಿ ತುಪ್ಪವನ್ನಾಗಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಘೃತೇಕೋಷ್ಣಂಜಲಂಪೇಯಂತ್ಯೇಲೇಯೂಷಃಪ್ರಶಸ್ಯತೇ || ೧೭ ||
ವಸಾಮಜ್ಞೋಃಪಿಬೇನ್ಮಂಜಮನುಪಾನಂಸುಖಾವಹಂ ||

ಘೃತಪಾನಮಾಡತಕ್ಕವರು ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ಬಿಸಿ ನೀರನ್ನು ಅನುಪಾನವಾಗಿಯೂ, ತೈಲಪಾನಮಾಡತಕ್ಕವರು ಯೂಷವೆಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಜಿಯನ್ನೂ ವಸ ಮತ್ತು ವಜ್ಜ ಇವುಗಳನ್ನು ಪಾನಮಾಡತಕ್ಕವರು ಗಂಜಿಯನ್ನೂ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ಸುಖಕರವು.

ಸ್ನೇಹದ್ವಿಷಶ್ಶಿಶೂನ್ಯವೃದ್ಧಾನ್ಸುಕುಮಾರಾನ್ ಕೃಶಾನಪಿ || ೧೮ ||
ಉಷ್ಣಕಾಮಾನುಷ್ಣಕಾಲೇಸಹಭಕ್ತೇನಪಾಯಯೇತ್ ||

ಸ್ನೇಹಶೇರದವರು, ಮಕ್ಕಳು, ಮುಮಕರು, ಸುಕುಮಾರರಾದವರು, ಕೃಶರಾದವರು, ಉಷ್ಣವಸ್ತ್ರವೇಷಿಸುವವರು, ಇಂತವರುಗಳಿಗೆ ಉಷ್ಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಭೋಜನವ ಜೂತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು.

ಸರ್ಪಿಷ್ಠ ತೀಬಹುತಿಲಾಯವಾಗೂ ಸ್ವಲ್ಪ ತಂಡುಲಾ || ೧೯ ||

ಸುಖೋಷ್ಣ ಸೇವ್ಯಮಾನಾತುಸದ್ಯಸ್ನೇಹನಕಾರಿಣೀ ||

ಶರ್ಕರಾಚೂರ್ಣಸಂಭ್ರಷ್ಟೇದೋಹನಸ್ಥೇಘೃತೇತುಗಾಂ || ೨೦ ||

ದುಗ್ಧಾಪ್ತೇರಂಪಿಬೇದುಷ್ಣಂಸದ್ಯಸ್ನೇಹನಮುಚ್ಯತೇ ||

ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಲು ಶೇರದೆ ಇರುವವರಿಗಾಗಿ ಸ್ನೇಹನಾರ್ಥವಾಗಿ ಉಪಾಯಾಂತರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಅಕ್ಕಿಯನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಯೆಳ್ಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಗಂಜಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ಪಾನಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹಪಾನಮಾಡಿದಷ್ಟು ಮಟ್ಟಿಗೆ ಕಾರ್ಯಕಾರಿಯಾಗುತ್ತದೆ, ಹಾಲು ಕರೆಯತಕ್ಕ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಸಕ್ಕರೆ ಮತ್ತು ತುಪ್ಪ ಇವುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಅದಕ್ಕೆ ಹಾಲನ್ನು ಕರದು ಧಾರೋಷ್ಣವಾಗಿ ಪಾನಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅದೂನೂ ಸದ್ಯ ಸ್ನೇಹಕರವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಮಿಥ್ಯಾಚಾರಾದೃಹುತ್ವಾದ್ವಾಯಸ್ಯಸ್ನೇಹೋನಜೀರ್ಮತಿ || ೨೧ ||

ವಿಷ್ವಭ್ಯವಾಪಿಜೀರ್ಮೇತವಾರಿಣೋಷೇನವಾಮುಯೇತ್ ||

ಸ್ನೇಹಪಾನಮಾಡತಕ್ಕವರು ಆಹಾರ ವಿಹಾರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ನಿಯಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾಗಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆಯೋ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ವರ್ತಿಸೋಣದರಿಂದಲೂ, ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸ್ನೇಹಪಾನಮಾಡೋಣದರಿಂದಲೂ, ಯಾರಿಗೆ ಪಾನಮಾಡಿದ ಸ್ನೇಹವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅಥವಾ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಜೀರ್ಣವಾಗುತ್ತದೆಯೋ ಅಂತವರಿಗೆ ಬಿಸಿನೀರನ್ನು ಕುಡಿಸಿ ವಮನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಸ್ನೇಹಸ್ಯಾಜ್ಜೀರ್ಣಶಂಕಾಯಾಂಪಿಬೇದುಷ್ಣೋದಕಂನರಃ || ೨೨ ||

ತೇನೋದ್ಗಾರೋಭವೇತ್ ಶುದ್ಧೋಭಕ್ತಂಪ್ರತಿರುಚಿಸ್ತಥಾ ||

ಪಾನಮಾಡಿದ ಸ್ನೇಹವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವದು ಸಂದೇಹವಾದಲ್ಲಿ ಬಿಸಿನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು, ಇದರಿಂದ ಸ್ನೇಹವು ಜೀರ್ಣವಾಗಿ ಶುದ್ಧವಾಗಿ ತೇಗು ಬಂದು ಅನ್ನದಲ್ಲಿ ಅರ್ಜೇಕ್ಷೆಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ನೇಹೇನಹೈತ್ತಿಕಸ್ಯಾಗ್ನಿಯದಾತೀಕ್ಷ್ಣ್ಯತರಿಕೃತಃ || ೨೩ ||
ತದಾಸ್ಯೋದೀರಯೇತ್ತ್ಯುಷ್ಣಾಂವಿಷಮಾಂತಸ್ಯನಾಮಯೇತ್ ||
ಶೀತಂಜಲಂಪಾಯಯೇಚ್ಛಪಿಸಾಸಾತೇನಶಾಮ್ಯತಿ || ೨೪ ||

ಪಿತ್ತವ್ರಕೃತಿಯವನಿಗೆ ಸ್ನೇಹಪಾನಮಾಡಿಸೋಣದರಿಂದ ಕೋಷ್ಠಗತವಾದ ಅಗ್ನಿಯು ಅತಿ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದಲ್ಲಿ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಆಗ್ನಿ ಉಷ್ಣಜಲಪಾನಮಾಡಿಸಿ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ವಮನಮಾಡಿಸಬೇಕು, ನಂತರ ಶೀತೋದಕಪಾನಮಾಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಜೀರ್ಣೇವರ್ಜಯೇತ್ ಸ್ನೇಹಮುದರಿತರುಣಜ್ವರಿ ||
ದುರ್ಬಲೋರೋಚಕೀಸ್ಥೂಲೋಮೂಲಿವಾರ್ತೋಮದಪೀಡಿತಃ || ೨೫ ||
ದತ್ತಬಸ್ತಿರ್ನಿರಿಕ್ತಶ್ಚ ನಾಂತಸ್ತ್ಯುಷ್ಣಾಶ್ರಮಾನ್ವಿತಃ ||
ಅಕಾಲಪ್ರಸವಾನಾರೀದುರ್ದಿ ನೇಚವಿವರ್ಜಯೇತ್ || ೨೬ ||

ಸ್ನೇಹಪಾನವನ್ನು ಯಾರು ಮಾಡಬಾರದು ಎಂಬುವದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—
ಅಜೀರ್ಣವುಳ್ಳವನು, ಉದರರೋಗವುಳ್ಳವನು ನವಜ್ವರಿತ, ಬಲಹೀನನಾದವನು, ಅರೋಚಕದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಸ್ಥೂಲಕಾಯನಾದವನು, ಮೂರ್ಛಾರೋಗ ಪೀಡಿತನಾದವನು, ಮದಾತ್ಮಯರೋಗ ಪೀಡಿತನಾದವನು, ಬಸ್ತಿರ್ಮೂಲಿ ಕೊಂಡವನು, ವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು, ವಮನ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಆಯಾಸ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಗರ್ಭಸ್ತ್ರವ ಮತ್ತು ವಾತ ಇವುಗಳುಳ್ಳ ಸ್ತ್ರೀ ಇವರುಗಳು ಸ್ನೇಹಪಾನಮಾಡಬಾರದು, ಮತ್ತು ನೋಡವಾಗಿ ಬಿಸಲೇ ಕಾಣದಿರುವಾಗಲೂ ಸ್ನೇಹಪಾನಮಾಡಬಾರದು.

ಸ್ವೇದ್ಯಸಂಶೋಧ್ಯಮದ್ಯಸ್ತ್ರೀವ್ಯಾಯಾಮಾಸಕ್ತಮಾನಸಾಃ ||
ವೃದ್ಧಾಬಾಲಾಕೃಶಾರೂಕ್ಷಾಕ್ಷೇಣಾಸ್ರಾಃಕ್ಷೇಣರೇತಸಃ || ೨೭ ||
ನಾತಾರ್ತಾಸ್ತಿಮಿರಾರ್ತಾಯೇತೇಷಾಂಸ್ನೇಹನಮುತ್ತಮಂ ||

ಯಾರು ಸ್ನೇಹಪಾನಮಾಡಬಹುದು ಎಂಬ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—
ಸ್ವೇದನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯರಾದವರು, ಸಂಶೋಧ್ಯ ಅಂದರೆ ವಮನ ವಿರೇಚನಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯರಾದವರು, ಮದ್ಯಪಾನ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ, ವ್ಯಾಯಾಮ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತರಾದವರು, ಮುದುಕರು, ಹುಡುಗರು, ಕೃಶರಾದವರು, ರೂಕ್ಷರಾದವರು, ರಕ್ತಕ್ಷೇಣವಾದವರು, ಶುಕ್ರಕ್ಷಯವುಳ್ಳವರು, ವಾತರೋಗಿಗಳು, ತಿಮಿರವೆಂಬ ನೇತ್ರರೋಗವುಳ್ಳವರು, ಇವರುಗಳಿಗೆ ಸ್ನೇಹಪಾನವು ಹಿತಕರ.

ವಾತಾನುಲೋಮ್ಯಂದೀಪ್ತೋಗ್ನಿರ್ವರ್ಚಸ್ವಿಗ್ಧಮಸಂಹತಂ || ೨೮ ||
 ಮೃದುಸ್ವಿಗ್ಧಾಂಗತಾಗ್ಲಾನಿಸ್ನೇಹೋದ್ವೇಗೋಫಲಾಘವಂ ||
 ವಿಮಲೇಂದ್ರಿಯತಾಸಮ್ಯಕ್ ಸ್ವಿಗ್ಧೇ—

ಸ್ನೇಹಪಾನದಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ಸ್ವಿಗ್ಧರಾದವರ ಲಕ್ಷಣ—ಆರ್ಭೋವಾಯು ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವುದು, ಜರರಾಗಿ ಚನ್ನಾಗಿರುವುದು, ಮಲವು ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವಾಗಿ ಮೃದುವಾಗಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದು, ಅವಯವಗಳು ಕೋಮಲವಾಗಿಯೂ ಸ್ವಿಗ್ಧವಾಗಿಯೂ ಇರುವುವು, ಅಗ್ಲಾನಿಃ ಅಂದರೆ ಬಳಲಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಶರೀರಲಾಘವ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ನಿರ್ಮಲವಾಗಿರುವುದು, ಇವು ಸ್ವಿಗ್ಧಲಕ್ಷಣಗಳು.

—ರೂಕ್ಷೇವಿಪರೈಃ || ೨೯ ||

ಪೂರ್ವೋಕ್ತ ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ವ್ಯತಿರಿಕ್ತವಾದ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಂಡಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಸ್ವಿಗ್ಧನಾಗಿಲ್ಲ, ರೂಕ್ಷನಾಗಿದ್ದಾನೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಭಕ್ತದ್ವೇಷೋಮುಖಸ್ತ್ರಾವೋಗುದೇದಾಹಃಪ್ರನಾಹಿಕಾ ||

ತಂದ್ರಾತಿಸಾರಃಪಾಂಡುತ್ವಂಭೃಶಂಸ್ವಿಗ್ಧಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಂ || ೩೦ ||

ಅತಿ ಸ್ವಿಗ್ಧನಾದವನ ಲಕ್ಷಣಗಳು—ಅನ್ನದ್ವೇಷ, ಬಾಯಿನೀರು ಬರುವುದು ಗುದದಲ್ಲಿ ಉರಿ, ಜಲರೂಪವಾಗಿ ಮಲಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಆಕಳಿಕೆ, ಅತಿಸಾರ, ಮೈ ಕೈಯೈಲ್ಲ ಬೆಳ್ಳಗಾಗುವುದು, ಇವುಗಳು.

ರೂಕ್ಷಸ್ಯ ಸ್ನೇಹನಂ ಸ್ನೇಹೈರತಿ ಸ್ವಿಗ್ಧಸ್ಯ ರೂಕ್ಷಣಂ ||

ಸ್ನೇಹದ ಹೀನಯೋಗ ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗಗಳಿಂದ ರೂಕ್ಷನಾದವನಿಗೆ ಘೃತೈಲ ರೂಪವಾದ ಸ್ನೇಹಗಳಿಂದ ಸ್ನೇಹನಮಾಡಿರುವುದು, ಸ್ನೇಹಾತಿಯೋಗದಿಂದ ಅತಿ ಸ್ವಿಗ್ಧನಾದವನಿಗೆ ರೂಕ್ಷವದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ರೂಕ್ಷವಡಿಸುವುದು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಶ್ಯಾಮಾಕಚಣಕಾದ್ಯೈಶ್ಚ ತಕ್ರಪಿಣ್ಯಾಕಸಕ್ತಾಭಿಃ || ೩೧ ||

ರೂಕ್ಷಣದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಶ್ಯಾಮಾಕ ಅಂದರೆ ಸಾವೆ, ಕಡಲೆ, ಮಜ್ಜೆಗೆ, ಪಿಣ್ಯಾಕ ಅಂದರೆ ಎಳ್ಳಿನ ಕಲ್ಲು ಇವುಗಳಿಂದ ರೂಕ್ಷಣಮಾಡಬೇಕು.

ದೀಪ್ತಾಗ್ನಿಶ್ಯುದ್ಧಕೋಷ್ಠಶ್ಚ ಪುಷ್ಪಧಾತುದೃಢೇಂದ್ರಿಯಃ ||

ನಿರ್ಜರೋಬಲವರ್ಣಾಢ್ಯ ಸ್ನೇಹಸೇವೀಭವೇನ್ನರಃ || ೩೨ ||

ಸ್ನೇಹಪಾನದಿಂದ ಅಗ್ನಿದೀಪ್ತಿ ಕೋಷ್ಠಶುದ್ಧಿ, ಧಾತುಪುಷ್ಟಿ, ಇಂದ್ರಿಯ ದಾರ್ಢ್ಯ, ಜರಾರಾಹಿತ್ಯ, ಬಲ, ಕಾಂತಿ, ಇವುಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ

ಸ್ನೇಹೇವ್ಯಾಯಾಮಸಂಶೀತನೇಗಾಘಾತಪ್ರಜಾಗರಾನ್ ||

ದಿನಾಸ್ವಪ್ನಾನುಭಿಷ್ಠಾದಿರೂಕ್ಷಾನ್ಮಂಚವಿವರ್ಜಯೇತ್ || ೩೩ ||

ಸ್ನೇಹಪಾನಮಾಡತಕ್ಕವರು ವ್ಯಾಯಾಮ, ಅತಿ ಶೀತಪದಾರ್ಥಗಳು, ವೇಗ ವನ್ನು ತಡೆಯುವದು ಅಂದರೆ ಮಲಮೂತ್ರ ರೇತಸ್ಸುಗಳ ವೇಗವನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸುವದು, ಜಾಗರಣೆ, ಹಗಲು ಮಲಗುವದು, ಅಭಿಷ್ಠಾದಿ ಅಂದರೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪ ಮಾಡತಕ್ಕ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಮತ್ತು ಶ್ಯಾಮಾಕಚಣಕಾದಿ ರೂಕ್ಷಾಹಾರಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ವರ್ಜ್ಯಮಾಡಬೇಕು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಪ್ರಥಮಾಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ.

ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯ .

ಸ್ವೇದಶ್ಚತುರ್ವಿಧಃಪ್ರೋಕ್ತಸ್ತಾಪೋಷ್ಣಸ್ವೇದಸಂಜ್ಞಕೌ ||

ಉಪನಾಹೋದ್ರವಸ್ವೇದಃಸರ್ವೇವಾತಾರ್ತಿಕಾಠಿಣಃ || ೧ ||

ಸ್ವೇದೌತಾಪೋಷ್ಣಜಾಪ್ರಾಯಶ್ಲೇಷ್ಣಘ್ನಾಸಮುದೀರಿತೌ ||

ಉಪನಾಹಸ್ತವಾತಘ್ನಃಪಿತ್ತಸಂಗೇದ್ರವೋಹಿತಃ || ೨ ||

ಚಿಕಿತ್ಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಂಚಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅಗ್ರಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಪಂಚಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವೇದಸ್ವೇದಗಳು ಅತಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರಥಮತಃ ಸ್ವೇದನಿರೂಪಣಮಾಡಿ ನಂತರ ಸ್ವೇದನಿರೂಪಣಮಾಡುತ್ತಾನೆ, ಸ್ವೇದವು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ—ತಾಪ, ಉಷ್ಮ, ಉಪನಾಹ, ದ್ರವ ಎಂಬದಾಗಿ ಈ ಸ್ವೇದಕರ್ಮಗಳೆಲ್ಲಾ ವಾತಪ್ರಕೋಪವನ್ನು ಶಮನಮಾಡತಕ್ಕವುಗಳು, ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಸ್ವೇಹಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾಪ ಮತ್ತು ಉಷ್ಮ ಎಂಬ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಸ್ವೇದಗಳು ಪ್ರಾಯಿಕವಾಗಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮವಿಕಾರ ನಾಶಕವಾಗಿಯೇ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ, ಉಪನಾಹ ಎಂಬ ಸ್ವೇದವು ವಾತವಿಕಾರ ನಾಶಕವು, ದ್ರವಸ್ವೇದವು ವಾತ ಮತ್ತು ಶ್ಲೇಷ್ಮವಿಕಾರಗಳಿಗೆ ಪಿತ್ತಸಂಬಂಧವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಹಿತಕರವಾದದ್ದು.

ಮಹಾಬಲೇಮಹಾವ್ಯಾಧಾಶೀತೇಸ್ವೇದೋಮಹಾನ್ ಸ್ಮೃತಃ ||

ದುರ್ಬಲೇದುರ್ಬಲಸ್ವೇದಃಮಧ್ಯೇಮಧ್ಯತಮೋಮತಃ || ೩ ||

ರೋಗಿಯು ಬಲಶಾಲಿಯಾಗಿರುವಾಗಲೂ, ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಮಹಾವ್ಯಾಧಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ರೋಗಿಗೆ ಶೀತಬಾಧೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವಾಗಲೂ ಮಹಾ ಸ್ವೇದವನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು, ರೋಗಿಯು ದುರ್ಬಲನಾಗಿರುವಾಗ್ಯೈ ವಿಕಾರವು ಸಿತ್ತಪ್ರಧಾನವಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ದುರ್ಬಲಸ್ವೇದವನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು, ರೋಗಿಯು ಮಧ್ಯಮ ಬಲವುಳ್ಳವನಾಗಿರುವಾಗಲೂ ಮತ್ತು ವಾತವಿಕಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಮಧ್ಯಮ ಸ್ವೇದವನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಬಲಾಸರೂಪೋದೋರೂಪೋಸ್ನಿಗ್ಧಂಕಫಾಲೇ ||

ಕಫಮೇದೋವೃತೇವಾತೇಕೋಷ್ಠಂಗೇಹಂರವೇಕರಾನ್ || ೪ ||

ನಿಯುಧ್ರಂಮಾರ್ಗಗಮನಂಗುರುಸ್ರಾವರಣಂಕ್ಷುಧಃ ||

ಚಿಂತಾವ್ಯಾಯಾಮಭಾರಾಂಶ್ಚ ಸೇವೇತಾಮಯಮುಕ್ತಯೇ || ೫ ||

ಕಫಜಸ್ರವಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ರೂಕ್ಷಗುಣವನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸತಕ್ಕವುಗಳಾದ ಮರಳು, ಒಟ್ಟಿ ದಂಚು, ಬೆಂಕಿಮು ಕೆಂಡ, ಇವುಗಳಿಂದ ಸ್ವೇದನಮಾಡಿಸಬೇಕು, ಕಫ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ವಾತವಿಕ ರದಲ್ಲಿ ರೂಕ್ಷ ಮತ್ತು ಸ್ನಿಗ್ಧವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಸ್ವೇದನಮಾಡಿಸಬೇಕು, ಕಫ ಮೇದಸ್ಸು ಇವುಗಳಿಂದ ಪ್ರಕುಲಿತವಾದ ವಾತ ಜನ್ಯ ವಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು, ಬಿಸಿಲು ಕಾಯುವುದು, ಕುಸ್ತಿಮಾಡುವುದು, ಹಾರಿ ನಡೆಯುವುದು, ಬಲವಾದ ಹೊದಿಕೆ ಹೊದಿಯುವುದು ಹಸಿವು, ಚಿಂತೆ, ವ್ಯಾಯಾಮ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಹಿಸುವದನ್ನು ರೂಢಿಮಾಡುವುದು, ಇವುಗಳಿಂದ ದೋಷಪ್ರಕೋಪವನ್ನು ಶಮನಪಡಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಬೇಕು

ಯೇಷಾಂನಸ್ಯಂನಿಧಾತವ್ಯಂಬಸ್ತಿಶ್ಚಾಪಿಹಿದೇಹಿನಾಂ ||

ಶೋಧನೀಯಾಶ್ಚ ಯೇಕೇಚಿತ್ಕೂರ್ಷ್ಣಂಸ್ವೇದ್ಯಾಶ್ಚ ತೇಮತಾಃ || ೬ ||

ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಮೊದಲು, ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಮೊದಲು ಮತ್ತು ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಸಹ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸ್ವೇದನಕರ್ಮವು ಮೂರು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತದೆ, ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಮೊದಲು ಸ್ವೇದನಮಾಡಿಸುವದು ಯಾವ ರೋಗಿಗಳನ್ನೆಂದು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಯಾರಿಗೆ ನಸ್ಯಕರ್ಮ ಮಾಡಿಸಬೇಕೋ, ಯಾರಿಗೆ ನಸ್ತಿಕರ್ಮ ಮಾಡಿಸಬೇಕೋ, ಯಾರಿಗೆ ವಮನವಿರೇಕಾದಿಗಳಿಂದ ಶೋಧನಮಾಡಿಸಬೇಕೋ ಅವರುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಆಯಾ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಪೂರ್ದವೇ ಸ್ವೇದನಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಪಶ್ಚಾತ್ ಸ್ವೇದ್ಯಾಗತೇಶಲ್ಯಾಮೂಢಗರ್ಭಗದೇತಫಾ ||

ಕಾಲೇಪ್ರಜಾತಾಕಾಲೇವಾಪಶ್ಚಾತ್ ಸ್ವೇದ್ಯಾನಿತಂಬಿನೀ || ೭ ||

ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಆದನಂತರ ಯಾವ ರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಸ್ವೇದನಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂದರೆ—
ಶರೀರಗತವಾದ ಶಲ್ಯವನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದೆ ಮೇಲೆ, ಮೂಢಗರ್ಭರೋಗದ
ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡವ ಮೇಲೆ ನವಮಾಸ ತುಂಬಿ ಅಥವಾ ತುಂಬುವುದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವವೇ
ಜನನವಾದ ಮೇಲೆ ಸ್ವೇದನಕರ್ಮ ಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಸ್ವೇದ್ಯಾಃ ಪೂರ್ವಂ ತ್ರಯಃ ಸ್ಥಿಹಭಗಂದರ್ಶ್ಯರ್ತಸಸ್ತಥಾ ||

ಅಶ್ಮರಶ್ವಾತುರೋಜಂತುಸ್ಸಮಯೇತಸ್ತಕರ್ಮಣಃ || ೮ ||

ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಅನಂತರದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಸ್ವೇಹನಮಾಡತಕ್ಕ
ರೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ದೋಷತ್ರಯಜನ್ಯವಾದ ಸ್ಥಿಹ, ಭಗಂದರ,
ಅರ್ಶಸ್ಸು, ಶುಕ್ರಾಶ್ಮರಿ ಈ ರೋಗಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿಯೂ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡದೆ
ಮೇಲೆಯೂ ಸ್ವೇದನಮಾಡಬೇಕು, ಅಲ್ಲದೆ ಶಸ್ತ್ರಕ್ರಿಯೆ ನಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ
ಮೊದಲು ಮತ್ತು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ವೇಹನಮಾಡಬೇಕು.

ಸರ್ವಾನ್ ಸ್ವೇದಾನ್ ನಿವಾತೇ ಚ ಜೀರ್ಣಾಹಾರೇ ಚ ಕಾರಯೇತ್ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ಸ್ವೇದಗಳನ್ನೂ ಗಾಳಿ ಇಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶ
ದಲ್ಲಿ ಆಹಾರಜೀರ್ಣವಾದ ಮೇಲೆ ಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಸ್ವೇದಾದ್ಧಾತುಸ್ಥಿತಾದೋಷಾಸ್ವೇಹಕ್ಲಿನ್ನಸ್ಯದೇಹಿನಃ || ೯ ||

ದ್ರವತ್ವಂ ಸ್ಪ್ರಾಪ್ಯ ಕೋಷ್ಮಾಂತರ್ಗತ್ವಾಯಾಂತಿವಿರೇಕತಾಂ ||

ಸ್ವೇದನಮಾಡಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರಯೋಜನವೇನೆಂದರೆ—ಸ್ವೇಹಪಾನದಿಂದ
ಛಾತುಗತವಾದ ದೋಷಗಳು ಮಾರ್ದವವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಸ್ವೇದನದಿಂದ ದ್ರವ
ರೂಪವಾಗಿ ಕೋಷ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಮಲದ್ವಾರದಿಂದ ವಿವೇಕರೂಪವಾಗಿ
ಹೊರಬೀಳುತ್ತವೆ.

ಸ್ವಿದ್ಯಮಾನಶರೀರಸ್ಯ ಹೃದಯಂ ಶೀತಲೈಸ್ಪೃಶೇತ್ || ೧೦ ||

ಸ್ವೇಹಾಭ್ಯಕ್ತಶರೀರಸ್ಯ ಶೀತೈರಾಚ್ಛಾದ್ಯ ಚ ಕ್ಷುಷೀ ||

ಸ್ವೇದನಮಾಡಿಸತಕ್ಕವನ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ತೈಲಾಭ್ಯಂಗಮಾಡಿಸಿ
ಹೃದಯಕ್ಕೆ ಶೀತಲಗಳಾದ ಗಂಧ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಲೇಪನಮಾಡಿಸಿ ಕಣ್ಣು
ಗಳನ್ನು ಕದಳಿಪತ್ರ ಪದ್ಮಪತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ ನಂತರ ಸ್ವೇದನಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಅಜೀರ್ಣೇದುರ್ಬಲೋಮೇಹೀಕ್ಷತಕ್ಷೀಣಃ ಪಿಸಾಸಿತಃ || ೧೧ ||

ಅತಿಸಾರೀರಕ್ತಪಿತ್ತೀಷಾಂಡುರೋಗೀತಥೋದರೀ ||

ಮದಾರ್ತೋಗರ್ಭಿಣೀಚೈವನಹಿಸ್ವೇದ್ಯಾವಿಜಾನತಾ || ೧೨ ||
ಏತಾನಸಿನ್ಮದ್ವಸ್ವೇದ್ಯೈಃಸ್ವೇದಸಾಧ್ಯಾನುಸಾಚರೇತ್ ||

ಸ್ವೇದನಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹರಾದವರನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಆರ್ಜೀರ್ಣದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದವನು, ಬಲವಿಲ್ಲವನು, ಮೇಹರೋಗಿ, ಯಾವದಾವರೂ ಗಾಯದಿಂದ ಕ್ಷೀಣನಾದವನು, ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಳ್ಳವನು, ಅತಿಸಾರರೋಗದಿಂದ ಸೀಡಿತನಾದವನು, ರಕ್ತಪಿತ್ತರೋಗಿ, ಪಾಂಡುರೋಗಿ, ಉದರರೋಗಿ, ಮದದಿಂದ ಮಸ್ತನಾದವನು, ಗರ್ಭಿಣಿ, ಇವರುಗಳನ್ನು ಸ್ವೇದನಮಾಡಿಸಬಾರದು, ಒಂದು ವೇಳೆ ಸ್ವೇದನಮಾಡಿಸಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಮೃದುವಾದ ಸ್ವೇದಗಳಿಂದ ಸ್ವೇದನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಮೃದುವೇದೋತ್ರಯುಂಜೀತತಥಾಹ್ಯನ್ಮುಷ್ಯದೃಷ್ಟಿಷು || ೧೩ ||

ಕಣ್ಣು, ವೃಷಣ, ದೃಷ್ಟಿ ಇವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸ್ವೇದನಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ ಸಂದರ್ಭ ಒಂದರೆ ಮೃದುವೇದವನ್ನೇ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಅತಿಸ್ವೇದಾತ್ಸಂಭಿಪೀಡಾದಾಹಸ್ತೃಷ್ಣಾಕ್ಲಮೋಭ್ಯನುಃ ||

ಏತಾಸ್ತುಕ್ತೈಃಕಾಕೋಪಸ್ತತ್ರಶೀತೈರುಸಾಚರೇತ್ || ೧೪ ||

ಅತಿಯಾಗಿ ಸ್ವೇದನಮಾಡಿಸುವುದರಿಂದ ಕೀಲುಗಳಲ್ಲಿ ನೋವು, ಮೈಯ್ಯರಿಬಾಯಾರಿಕೆ, ಬಳಲಿಕೆ, ಶಲಿತರುಗುವುದು, ರಕ್ತಪಿತ್ತ, ಮೈಯ್ಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಗುಳ್ಳೆಗಳೇಳುವುದು, ಈ ವಿಕಾರಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರಗಳಿಂದ ಶಮನಪಡಿಸಬೇಕು.

ತೇಷುತಾಸಾಭಿದಃಸ್ವೇದೋವಾಲುಕಾವಸ್ತ್ರಪಾಣಿಭಿಃ ||

ಕಪಾಲಕಂದುಕಾಂಗಾರೈರ್ಯಥಾಯೋಗ್ಯಃಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ || ೧೫ ||

ಸ್ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾದ ತಾಪಸ್ವೇದವನ್ನು ಏವರಿಕುತ್ತಾನೆ—ಕಾದ ಮರಳು, ಕಾದ ನೇನುಹಟ್ಟಿ, ಕೈಯ್ಯನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಕಾಖು ಹಿಡಿಯುವುದು, ಕಾದ ಹಂಚು, ಕಾಯಿಸಿದ ಅರತಿಯ ಚಂದು, ಬೆಂಕಿ, ಇವು ಪದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ವ್ಯಾಧಿಗೆ ಹೇಗೆ ಅನುಕೂಲವೋ ಹಾಗೆ ಕಾಯಕೂರುವುದು ತಾಪಸ್ವೇದವೆನ್ನು ಸುವುದು.

ಉಷ್ಣಸ್ವೇದಃಪ್ರಯೋಕ್ತವ್ಯೋಲೋಹಪಿಂಡೇಷ್ಯಕಾಶ್ಮಭಿಃ ||

ಸುತಪ್ತೈರಮ್ಲಸಿಕ್ತೈಶ್ಚಕಾಯೇನಕ್ತಕನೇಷ್ವಿತೇ || ೧೬ ||

ಅಥವಾನಾತನಿರ್ನಾತಿದ್ರವ್ಯಕ್ಕಾಥರಸಾದಿಭಿಃ ||

ಉಷ್ಣೈರ್ಘಟಿಂಪೂರಯಿತ್ವಾಪಾಶ್ವೇಳಿದ್ರಂವಿಧಾಯಚ || ೧೭ ||

ವಿಮುದ್ರಾಸ್ಯಂತ್ರಿಖಂಡಾಂಚಧಾತುಜಾಂಕಾಪ್ಯನಂಶಜಾಂ ||

ಷಡಂಗುಲಾಸ್ಯಾಂಗಗೋಪುಚ್ಛಾಂನಳೀಂಯುಂಜ್ಯಾದ್ವಿಹಸ್ತಿಕಾಂ ೧೮

ಸುಖೋಪವಿಷ್ಯಂಸ್ತುಭ್ಯಕ್ತಂಗುರುಪ್ರಾವರಣಾವೃತಂ ||

ಹಸ್ತಿತುಂಡಿಕಯಾನಾಡ್ವಾಸ್ತೇದಯೇದ್ವಾತರೋಗಿಣಿಂ || ೧೯ ||

ಪುರುಷಾಯಾನುಮಾತ್ರಾಂವಾಭೂನುಮುತ್ಕೀರ್ಯಾಧಿರೈಃ ||

ಕಾಷ್ಠೈರ್ದಗ್ಧಾಸ್ತಥಾಭ್ಯುಕ್ತೈಶ್ಚೇರಧಾನ್ಯಾವ್ಲವಾರಿಭಿಃ || ೨೦ ||

ವಾತಘ್ನಪತ್ರೈರಾಚ್ಛಾದ್ಯಶಯಾನಂಸ್ತೇದಯೇನ್ನರಂ ||

ಏನಂಮಾಪಾದಿಭಿಸ್ಪಿನ್ನೈಶ್ಚಯಾನಂಸ್ತೇದಮಾಚರೇತ್ || ೨೧ ||

ಉಷ್ಮಸ್ತೇದ ವಿಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಕಬ್ಬಿಣ, ಇಟ್ಟಿಗೆ, ಕಲ್ಲು, ಇವುಗಳನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿ ಕಾದದ್ದರ ಮೇಲೆ ಅಮ್ಲರಸಗಳನ್ನು ಚಲ್ಲಿ ತರೀರದಲ್ಲಿ ಸ್ತೇದನಮಾಡಿಸತಕ್ಕ ಭಾಗಕ್ಕೆ ವಾತಹರಗಳಾದ ಎಲೆಗ-ನ್ನು ಸುತ್ತ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕಬ್ಬಿಣ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಆ ಬಾಗಕ್ಕೆ ತಗಲಿಸಿ ಸ್ತೇದನಮಾಡಿಸಬೇಕು, ಅಥವಾ ವಾತಹರ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಕಷಾಯ ಅಥವಾ ಸ್ವರಸ ಇವುಗಳಿಂದ ಘಟವನ್ನು ಪೂರ್ಣಮಾಡಿ ಘಟದ ಬಾಹ್ಯವನ್ನು ಹಬೆಹೋಗದಂತೆ ಮುಚ್ಚಿ ಆ ಘಟದ ಒಂದು ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ರಂಧ್ರಮಾಡಿ ಆ ರಂಧ್ರಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಹಾಗೆ ಯಾವ ದಾದರೂ ಲೋಹದಿಂದಲಾಗಲಿ ಮ-ದಿಂದಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಬಿಡಿರಿನಿಂದಲಾಗಲಿ ಎರಡು ಮೊಳದುದ್ದ ಮೂರು ಭಾಗವಾದ ಕೊಳವೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕು, ಆ ಕೊಳವೆಯು ಮುಖದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಅದು ಅಂಗುಲ ಅಗಲವಿರಬೇಕು, ಅಥವಾ ಗೋಪುಚ್ಛದಂತೆ ಮೂಲದವಡೆ ದಪ್ಪವಾಗಿ ಮುಖದ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣನಾಗಿರಬೇಕು, ಇಂತಹ ನಳಿಕೆಯನ್ನು ಆ ಘಟದ ಮಗ್ಗಲಿನ ರಂಧ್ರಕ್ಕೆ ತಗಲಿಸಿ ಸುತ್ತಲೂ ಹಬೆಹೋಗದ ಹಾಗೆ ಮುಚ್ಚಬೇಕು, ಇಷ್ಟು ಅದರಲ್ಲಿ ಸ್ತೇದನಯಂತ್ರವು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗ ಹಾಗಾಯಿತು ಇನ್ನು ಮೇಲೆ ವಾತರೋಗಿಗೆ ಪೈಲಾಭ್ಯಂಗ ಮಾಡಿಸಿ ದಪ್ಪವಾಗಿ ಹೊದಿಸಿ ಕಷಾಯ ತುಂಬಿದ ಘಟವನ್ನು ಜಲಿಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಕಾಯಿಸುತ್ತ ಕೊಳವೆಯು ಮೂಲಕ ಹೊರಡುವ ಹಬೆಯನ್ನು ಶರೀರದ ಯಾವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವಾತಬಾಧೆಯಿದೆಯೋ ಆ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಹಿಡಿಸಿ ಸ್ತೇದನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು, ಇದೊಂದು ವಿಧ. ಅಥವಾ ಪುರುಷರು ಮಲಗಿದರೆ ಮುಚ್ಚುವಷ್ಟು ನೆಲದಲ್ಲಿ ಗುಂಡಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಕಗ್ಗಲಿಸಾಡೆಯಿಂದ ಗುಂಡಿಯನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಸುಟ್ಟು ಹಾಲು ಧಾನ್ಯಾಮ್ಲ ನೀರು ಇವುಗಳನ್ನು ಗುಂಡಿಗೆಲ್ಲಾ ಚುಮ

ಕಿಸಿ ಹಬಿ ಏಳುತ್ತಿರುವಾಗ್ಯೆ ವಾತಹರಗಳಾವ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಗುಂಡಿಯಲ್ಲಿ ಹರವಿ
ಅದರ ಮೇಲೆ ರೋಗಿಯನ್ನು ಮಲಗಿಸಿ ಮೇಲೆ ಕಂಬಳಿಯನ್ನು ಹೊದಿಸಿ
ಸ್ವೇದನಮಾಡಿಸುವದು, ಇದೇ ರೀತಿಯಿಂದಲೇ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಗುಂಡಿಯನ್ನು
ಮಾಷಾದಿವಾತಹರದ್ರವ್ಯಕಷಾಯಗಳಿಂದ ಸೇಚನಮಾಡಿ ಹೊರಡತಕ್ಕ ಹಬಿ
ಯಿಂವ ಸ್ವೇದನಮಾಡಿಸುವುದು.

ಅಥೋಪನಾಹಸ್ವೇದಂಚಕುರ್ಯಾದ್ವಾತಹರೌಷಧೈಃ ||

ಪ್ರದಿಹ್ಯದೇಹಂವಾತಾತಂಕ್ಷೀರಮಾಂಸರಸಾನ್ನಿತ್ಯೈಃ || ೨೨ ||

ಅನ್ಮಸಿಷ್ಟೈಸ್ಸಲವಣೈಃಸುಖೋಷ್ಣೈಃಸ್ನೇಹಸಂಯುತೈಃ ||

ಉಪಗ್ರಾಮಾನೂಪಮಾಂಸೈರ್ಜೀವನೀಯಗಣೇನಚ || ೨೩ ||

ದಧಿಸೌವ್ವೀರಕಕ್ಷೀರೈರ್ವೀರತರ್ಪಾದಿನಾತಥಾ ||

ಕುಲತ್ಥಮಾಷಗೋಧೂಮೈರತಸೀತಿಲಸರ್ಪಪೈಃ || ೨೪ ||

ಶತಪುಷ್ಪಾದೇವದಾರುಶೇಫಾಲೀಸ್ಥೂಲಜೀರಕೈಃ ||

ಏರಂಡಮೂಲಬೀಜೈಶ್ಚರಾಸ್ನಾಮೂಲಕಶಿಗ್ರುಭಿಃ || ೨೫ ||

ಮಿಶ್ರಕೃಷ್ಣಾಕುಶೇರೈಶ್ಚಲವಣೈರಮ್ಲಸಂಯುತೈಃ ||

ಪ್ರಸಾರಿಣೈಶ್ಚಗಂಧಾಭ್ಯಾಂಬಲಾಭಿದ್ರವಮೂಲಕೈಃ || ೨೬ ||

ಗುಡೂಚೀವಾನರೀಬೀಜೈರ್ಮಥಾಲಾಭಂಸಮಾಹೃತೈಃ ||

ಕ್ಷುಣೈಸ್ಸಿನ್ನೈಶ್ಚವಸ್ತ್ರೇಣಬದ್ಧೈಸ್ಸಂಸ್ಪೇದಯೇನ್ನರಂ || ೨೭ ||

ಮಹಾಶಾಲ್ವಣಸಂಜ್ಞೋಲಯಂಯೋಗಸ್ಸರ್ವಾನಿಲಾರ್ತಿನುತ್ ||

ಉಪನಾಹಸ್ವೇದವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ವಾಯುರೋಗದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ
ವನಿಗೆ ಹಾಲು ಮಾಂಸ ರಸ ಇವುಗಳೊಡನೆ ವಾತಗಳ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಲವಣ
ಮತ್ತು ಅಮ್ಲರಸ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಹ ಕೂಡಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರದು ರೋಗಕ್ಕೆ
ಅವಶ್ಯಕವಾದ ಸ್ನೇಹವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಕುದಿಸಿ ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ವಾತಬಾಧೆ
ಇರುವ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಲೇಪಹಾಕುವುದು, ಇದೊಂದು ವಿಧವಾದ ಉಪನಾಹಸ್ವೇದ
ಇನ್ನೊಂದು ಏನೆಂದರೆ—ಗ್ರಾಮ್ಯಪ್ರಾಣಿಗಳಾದ ಕುದುರೆ ಕತ್ತೆ ನೊಡಲಾದವು
ಗಳು ಅನೂಪ ಅಂದರೆ ಜಲವ್ರಾಯ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡತಕ್ಕ ಪ್ರಾಣಿಗಳು
ಇವುಗಳ ಮಾಂಸರಸ, ಜೀವನೀಯಗಣೋಕ್ತ ಮೂಲಿಕೆಗಳು, ನೊಸರು,
ಕಾಂಜಿಕ ಅಂದರೆ ಅನ್ನದ ಹುಳಿ ನೀರು, ಹಾಲು, ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವೀರ
ತರ್ಪಾದಿಗಣೋಕ್ತವಾದ ಮೂಲಿಕೆಗಳು, ಹುರಳಿ, ಉದ್ದು, ಗೋಧಿ, ಅಗಸೇಬೀಜ
ಎಳ್ಳು, ಸಾಸವೆ, ಸದಾಪನನೊಪ್ಪು, ದೇವದಾರಿ, ನಿಗುಂಡಿ, ಕಾಳುಜೀರಿಗೆ,
ಹರಳುಬೀಜ ಮತ್ತು ಅದರ ಬೇರು, ಸಣ್ಣರಾಶಿ, ಪುಷ್ಕರಮೂಲ, ನುಗ್ಗೆ, ಮಿಶ್ರ

ನಾಯಿತಳಸಿ ಇವುಗಳು, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಅಮ್ಲರಸ, ಪ್ರಸಾರಣಿ, ಅಶ್ವಗಂಧ, ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಲೆ, ದಶಮೂಲ, ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ, ನಸುಗುನ್ನಿಯ ಜೀಜ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ದೊರಕಿದಷ್ಟನ್ನೂ ತಂದು ಕುಟ್ಟಿ, ಬೇಯಿಸಿ ಬಿಸಿ ಇರುವಾಗಲೇ ಬಟ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿ ಶಾಖಕೊಡಬೇಕು, ಇದು ಮಹಾಶಾಲ್ವಣ ಎಂಬ ಸ್ವೇದನಾತ ವ್ಯಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಆತ್ಯಂತ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದದ್ದು.

ದ್ರವಸ್ವೇದಸ್ತುವಾತಘ್ನದ್ರವಕ್ಷಾಫೇನಪೂರಿತಂ || ೨೮ ||

ಕಟಾಹಂ ಕೋಷ್ಠಕಂವಾಪಿಸೂಪನಿಷ್ಕೋವಗಾಹಯೇತ್ ||

ದ್ರವಸ್ವೇದ ಪ್ರಕಾರನೆಂತೆಂದರೆ—ವಾತಹರದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಕಷಾಯ ಕಾಯಿ ಸಿ ಕಾದ ಕಷಾಯವನ್ನು ಕಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಪಾತ್ರೆಗೆ ಬಿಸಿಯಾಗಿ ತುಂಬಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಮುಳುಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುವುದು.

ನಾಭೇಷ್ಟಡಂಗುಲಂಯಾವನ್ನಗ್ನಃಕ್ಷಾಫಸ್ಯಧಾರಯಾ || ೨೯ ||

ಕೋಷ್ಟಯಾಸ್ತಂಧಯೋಸ್ತಿಕ್ತಃತಿಷ್ಠೇತ್ ಸ್ನಿಗ್ಧತನುರ್ನರಃ ||

ಏವಂತ್ಯೇಲೇನದುಗ್ಧೇನಸರ್ಪಿಷಾಸ್ವೇದಯೇನ್ನರಂ || ೩೦ ||

ಹೊಕ್ಕುಳಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಆರು ಅಂಗುಲ ನೀರು ಬರುವ ವರಿಗೂ ಕಷಾಯದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಮೈಗೆಲ್ಲಾ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಕಷಾಯ ವನ್ನು ಸರ್ಪಿಷಾಸ್ವವಾಗಿ ಭುಜದ ಮೇಲೆ ಮತ್ತು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಸಹ ಸುರಿದು ಕೊಳ್ಳುವುದು, ಇದರಂತೆಯೇ ತೈಲ, ಹಾಲು, ತುಪ್ಪ ಇವುಗಳಿಂದಲೂ ಸೌಕರ್ಯ ವಿದ್ದಂತೆ ಸ್ವೇದನಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಏಕಾಂತರೋದ್ವ್ಯಂತರೋವಾಸ್ನೇಹಯುಕ್ತೋವಗಾಹನೇ ||

ಈ ಸ್ವೇದನಕರ್ಮವನ್ನು ಮಧ್ಯೆ ಒಂದು ದಿವಸ ಬಿಟ್ಟು ದಿವಸ, ಎರಡು ದಿವಸ ಬಿಟ್ಟು ದಿವಸ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಬಹುದು.

ಶಿರಾಮುಖೈರೋಮಕೂಪೈರ್ಧಮನೀಭಿಶ್ಚ ತರ್ಪಯೇತ್ || ೩೧ ||

ಶರೀರೇಬಲಮಾಧತ್ತೇಯುಕ್ತಸ್ನೇಹೋವಗಾಹನೇ ||

ಅಭ್ಯಂಜನಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ಮೈಗೆ ತಿಕ್ಕಿಕೊಂಡ ಸ್ನೇಹವು ಶರೀರಗತವಾದ ಮೋಷಗಳನ್ನು ಸ್ಥಾನಾಂತರ ಪಡಿಸತಕ್ಕ “ಶಿರಾ” ಎಂಬ ನಾಡಿಗಳ ಮೂಲಕ ವಾಗಿಯೂ, ರೋಮಕೂಪಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ ಅನ್ನರಸವನ್ನು ಶರೀರ ಕೈಲ್ಲಾ ಹಂಚತಕ್ಕ “ಧಮನಿ”ಗಳೆಂಬ ನಾಡಿಗಳ ಮೂಲಕವಾಗಿಯೂ ಶರೀರ ಗತವಾಗಿ ಧಾತುಗಳನ್ನು ತೃಪ್ತಪಡಿಸುತ್ತ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಬಲ ಮತ್ತು ಕಾಂತಿಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಜಲಸಿಕ್ತಸ್ಯ ವರ್ಧಂತೇ ಯಥಾ ನೂಲೇಂಕುರಾಸ್ತು ರೋಃ || ೩೨ ||

ತಥಾ ಧಾತುನಿವೃದ್ಧಿರ್ಹಿಸ್ತೇ ಹಸಿಕ್ತಸ್ಯ ಜಾಯತೇ ||

ನಾತಃ ಪರತಃ ಕಶ್ಚಿದ್ವಿಷಾಯೋವಾತನಾಶನಃ || ೩೩ ||

ಶೀತಶೂಲಾದ್ಯುಪರಮೇಸ್ತಂಭಗೌರವನಿಗ್ರಹೇ ||

ದೀಪ್ತೇ ಗ್ನೌ ನಾರ್ದನೇ ಜಾತೇ ಸ್ವೇದನಾದ್ವಿರತಿರ್ಮತಾ || ೩೪ ||

ಮರದ ಬುಡಕ್ಕೆ ನೀರನ್ನು ಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ಚಿಗುರುಕಾಯಗಳಿಂದ ಹೇಗೆ ಗಿಡವು ಶೋಭಿಸುತ್ತದೆಯೋ ಹಾಗೆಯೇ ಶರೀರಕ್ಕೆ ತೈಲಾದಿಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಧಾತುವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಶರೀರವು ಕಾಂತಿ ಹೊಂದುತ್ತದೆ, ಸ್ನೇಹನಕ್ಕಿಂತಲೂ ವಾತ ನಾಶಕರವಾದ ಉಪಾಯವು ಮತ್ತೊಂದಿಲ್ಲ, ಶರೀರಗತವಾದ ಶೀತ ಮತ್ತು ಶೂಲೆ ಮೊದಲಾದ ವಾತವಿಕಾರಗಳು ಕಡಮೆಯಾದ ಮೇಲೆ ಶರೀರಸ್ತಂಭ ಅಂದರೆ ಕಾಂತ್ಯಕ್ಷಮತ್ವ, ಭಾರ, ಇವುಗಳಲ್ಲದಂತಾಗಿ ಅಗ್ನಿದೀಪ್ತಿ ಶರೀರಮಾರ್ದವ ಇವುಗಳು ಉಂಟಾದ ಮೇಲೆ ಸ್ನೇಹಕರ್ಮದ ಪ್ರಯೋಜನವಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿದು ಸ್ನೇಹಕರ್ಮವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕು.

ಸಮ್ಯಕ್ ಸ್ವಿನ್ನಂ ವಿನ್ಯು ದಿತಂ ಸ್ನಾತಮುಷ್ಣಾಂ ಬುಭಿಶ್ಚ ನೈಃ ||

ಭೋಜಯೇಚ್ಛಾ ನಭಿಷ್ಯಂದಿವ್ಯಾಯಾಮಂ ನ ಚ ಕಾರಯೇತ್ || ೩೫ ||

ಚನ್ನಾಗಿ ಸ್ವೇದನಮಾಡಿದ ನಂತರದಲ್ಲಿ ಶರೀರವನ್ನು ಮಾರ್ದನಮಾಡಿ ಬಿಸಿ ನೀರಿನಿಂದ ಸ್ನಾನಮಾಡಿಸಬೇಕು, ಶ್ಲೇಷ್ಮವರ್ಧಕ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿನಹ ಸುಖವಾಗಿ ಭೋಜನಮಾಡಿಸಬೇಕು, ವ್ಯಾಯಾಮ ಮಾಡಿಸಬಾರದು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ದ್ವಿತೀಯಾಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ

ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯ.

ಶರತ್ಕಾಲೇ ರಸಂತೇ ಚ ಪ್ರಾಂವೃಟ್ ಕಾಲೇ ಚ ದೇಹಿನಾಂ ||

ವಮನಂ ರೇಚನಂ ಚೈವ ಕಾರಯೇತ್ಕುಶಲೋ ಭಿಷಕ್ || ೧ ||

ಸ್ನೇಹಸ್ವೇದ ಕರ್ಮಗಳಾದ ಮೇಲೆ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ವೈದ್ಯನು ಶರದ್ಋತು, ವಸಂತಋತು, ವರ್ಷಋತು, ಈ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ವಮನರೇಚನಾಖ್ಯ ಶೋಧನಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು.

ಬಲವಂತಂಕಫನ್ಯಾಸ್ತಂಹ್ಯಲ್ಲಾಸಾದಿನಿಪೀಡಿತಂ ||

ತಥಾ ವಮನಸಾತ್ಮ್ಯಂ ಚ ಧೀರಚಿತ್ತಂ ಚ ವಾಮಯೇತ್ || ೨ ||

ವಮನವೇಗವನ್ನು ತಡೆಯುವಷ್ಟು ಬಲಿಷ್ಠನಾದವನು, ಕಫರೋಗದಿಂದ
ಪೀಡಿತನಾದವನು, ಹೃಲ್ಲಾಸ ಅಂದರೆ ವಾಂತಿಬರುತ್ತಿರುವಂತೆ ತೋರುವವನು,
ವಾಂತಿಮಾಡುವದು ವಗ್ಗಿದವನು, ಧೈರ್ಯಶಾಲಿಯಾದವನು, ಇಂತವರನ್ನು
ವಮನಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ವಿಷದೋಷೇಸ್ತನ್ಮರೋಗೇಮಂದೇಗ್ನಾಶ್ಲೀಪದೇರ್ಬುದೇ ||

ಹೃದ್ರೋಗಕುಷ್ಠವೀಸರ್ಪಮೇಹಾಜೀರ್ಣಭ್ರಮೇಷುಚ || ೩ ||

ವಿದಾರಿಕಾಪಜೀಕಾಸಶ್ವಾಸಪೀನಸವೃದ್ಧಿಷು ||

ಅಪಸ್ಮಾರೇಜ್ವರೋನ್ಮಾದೇತಥಾರಕ್ತಾತಿಸಾರಿಷು || ೪ ||

ನಾಸಾತಾಲ್ಮೋಷ್ಠಪಾಕೇಷುಕರ್ಣಸ್ಪ್ರವೇದ್ವಿಜಿದ್ವಕೇ ||

ಗಲಶುಂಡ್ಯಾಮುತೀಸಾರೇಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಗದೇತಥಾ || ೫ ||

ಮೇದೋಗದೇರುಚೌಚೈವವಮನಂಕಾರಯೇದ್ವಿಷಕ್ ||

ಯಾವ ಯಾವ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ವಮನಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂದರೆ-ವಿಷದೋಷವು
ಶರೀರಗತವಾಗಿರುವಾಗ, ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಸ್ತನ್ಯವು ದುಷ್ಟವಾಗಿರುವಾಗ್ಯೆ, ಅಗ್ನಿ
ಮಾಂದ್ಯದಲ್ಲಿ, ಅನೇಕಾಲು ರೋಗದಲ್ಲಿ, ಬಾವು, ಹೃದಯರೋಗ, ಕುಷ್ಠ,
ವಿಸರ್ಪ ಎಂಬ ಚರ್ಮರೋಗ, ಮೇಹರೋಗ, ಅಜೀರ್ಣ, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣೆ,
ವಿದಾರಿಕಾ 'ಎಂಬ ರೋಗ, ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಉದರಗ್ರಂಥಿ, ಕೆಮ್ಮು, ಉಬ್ಬಸ,
ಪೀನಸ, ಅಂಡವೃದ್ಧಿ, ಅಪಸ್ಮಾರ, ಜ್ವರ, ಹುಚ್ಚು, ರಕ್ತಾಸಾರ, ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ
ದವಡೆಯಲ್ಲಿ ತುಟಿಯಲ್ಲಿ ಸಹ ಬಕ್ಕೆಗಳೇಳುವದು, ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಕೀವು ಸೋರು
ವುದು, ಜಿಹ್ವಾರೋಗ, ಗಳರೋಗ, ಅತಿಸಾರ, ಸಿತ್ತಸಮ್ಮಂಧವಾದ ರೋಗಗಳು,
ಶ್ಲೇಷ್ಮರೋಗಗಳು, ಮೇದಸ್ಸು ಹೆಚ್ಚುವುದರಿಂದ ಬರುವ ರೋಗಗಳು, ಅರೋ
ಚಕರೋಗ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಮನಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಸನಾಮನೀಯಸ್ತಿಮಿರೀನಗುಲ್ಮೀನೋದರೀಕೃಶಃ || ೬ ||

ನಾತಿವೃದ್ಧೋಗಭಿಣೇಚನಸ್ಥೂಲೋನಕ್ನುಧಾತುರಃ ||

ಮದಾತೋರ್ಬಾಲಕೋರೂಕ್ಷಃಕ್ನುಧಿತಶ್ಚನಿರೂಹಿತಃ || ೭ ||

ಉದಾಮರ್ತ್ಯೂರ್ಧ್ವರಕ್ತೀಚದುಶ್ವದಿಃಕೇವಲಾನಿಲೀ ||

ಪಾಂಡುರೋಗೀಕ್ರಿಮಿವ್ಯಾಪ್ತಃಪತನಾತ್ಸ್ವರಘಾತಕಃ || ೮ ||

ಯಾವ ಯಾವ ರೋಗವಿರತಕ್ಕವರನ್ನು ವಮನಮಾಡಿಸಬಾರದೆಂದರೆ—
ತಿಮಿರವೆಂಬ ನೇತ್ರರೋಗವುಳ್ಳವನು, ಗುಲ್ಮರೋಗವುಳ್ಳವನು, ಉದರರೋಗ
ವುಳ್ಳವನು, ಕೃಶನಾದವನು, ಅತ್ಯಂತ ಮುದುಕ, ಗರ್ಭಿಣಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು,

ಸ್ಥೂಲಕಾಯನಾದವನು, ಹಸಿದವನು, ಮತ್ತನಾದವನು, ಹುಡುಗ, ರೂಕ್ಷನಾದವನು ಅಂದರೆ ಪ್ರಥಮತಃ ಸ್ನೇಹಸ್ವೇದಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿದ್ದವನು, ಹಸಿವಿನಿಂದ ಆತುರನಾದವನು, ನಿರೂಹವಸ್ತ್ರಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡವನು, ಉದಾವರ್ತವೆಂಬ ವಾತರೋಗವುಳ್ಳವನು, ಉರ್ಧ್ವಗತ ರಕ್ತಪಿತ್ತವುಳ್ಳವನು, ವಮನಾಷಧತಡೆಯದೆ ಇರುವವನು, ಕೇವಲ ವಾತರೋಗಿ, ಕ್ರಿಮಿರೋಗದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದವನು, ಓದಿ ಕಂಠಧ್ವನಿ ಕುಗ್ಗಿದವನು, ಇವರುಗಳಿಗೆ ವಮನಮಾಡಿಸಬಾರದು.

ಏತೇಷ್ಯಜೀರ್ಣವ್ಯಥಿತಾನಾಮ್ಯಾಯೇವಿಷಸೀಡಿತಾಃ ||

ಕಫವ್ಯಾಪ್ತಾಶ್ಚ ತೇವಾಮ್ಯಾಮಧುಕ್ವಾಥಸ್ಯಪಾನತಃ || ೯ ||

ಸುಕುಮಾರಂಕೃಶಂಚಾಲಂವೃದ್ಧಂಭೀರುಂಚವಾಮಯೇತ್ ||

ಪೀತ್ವಾಯನಾಗೂಮಾಕಂಠಂಕ್ಷೀರತಕ್ರದಧೀನಿವಾ || ೧೦ ||

ಅಸಾತ್ಮೈಃಶ್ಲೇಷ್ಮಲ್ಪೈರ್ಭೋಜ್ಯೈರ್ದೋಷಾನುತ್ಕ್ಲಿಶ್ಯದೇಹಿನಃ

ಸ್ನಿಗ್ಧಸ್ನಿಗ್ಧಾಯವಮನಂದತ್ತಂಸಯ್ಯುಕ್ತವರ್ತತೇ || ೧೧ ||

ಹಿಂದೆ ವಮನಮಾಡಿಸಬಾರದವರನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದು ಸರಿಯಷ್ಟೆ. ಅಂತವರಿಗೇನೇ ಒಂದು ವೇಳೆ ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ವಮನಮಾಡಿಸಿಯೇ ತೀರಬೇಕಾದ ಅಜೀರ್ಣಾದಿರೋಗಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ವಿಷವೇಗದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತರಾದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಕಫವ್ಯಾಪ್ತರಾದಲ್ಲಿ ಅಂತವರಿಗೆ ಯಷ್ಟಿದುಧುಕಕ್ವಾಥವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿಸಿ ವಮನಮಾಡಿಸಬೇಕು, ವಮನಸಾಧ್ಯವಾದ ವಿಚಾರದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತರಾದ, ಸುಕುಮಾರ, ಕೃಶ, ಬಾಲ, ವೃದ್ಧ, ಭೀತ, ಇಂತವರುಗಳಿಗೆ ಕಂಠಪೂರ್ತಿ ಗಂಜಿ, ಹಾಲು, ಮೊಸರು, ಮಜ್ಜಿಗೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿಸಿ ಪ್ರಕೃತಿ ವಿರುದ್ಧಗಳಾಗಿಯೂ ಶ್ಲೇಷ್ಮವರ್ಧಕಗಳಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಭೋಜ್ಯವದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪ್ರಕೋಪಗೊಳಿಸಿ ಸ್ನೇಹಸ್ವೇದಾದಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ನಂತರ ವಮನಮಾಡಿಸಬೇಕು, ಈ ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ವಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ವಮನೇಷುಚಸರ್ವೇಷುಸ್ಯಂಧವಂಮಧುವಾಹಿತಂ ||

ವಮನಸ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಸರ್ವತ್ರ ಸ್ಯಂಧವಲವಣ ಮತ್ತು ಚೇನುತುಪ್ಪ ಇವುಗಳು ಹಿತಕರವಾದವುಗಳು.

ಬೀಭತ್ಸಂವಮನಂದದ್ಯಾದ್ವಿಪರೀತಂವಿರೇಚನಂ || ೧೨ ||

ವಮನಾಷಧವು ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಜುಗುಪ್ಸಾವಹವಾಗಿ ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೇ ವಾಂತಿ ಬರುವಂತಿರಬೇಕು, ವಿರೇಚನಾಷಧವು ಮಾತ್ರ ಪೂರೈಸಿತ್ತು ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಸುಕುಮಾರವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹರ್ಷಪ್ರದವಾಗಿ ತಿನ್ನುವುದಕ್ಕೆ ಹಿತವಾಗಿರಬೇಕು.

ಕ್ಷಾಢ್ಯದ್ರವ್ಯಸ್ಯಕುಡವಂಶ್ರಪಯಿತ್ವಾಜಲಾಥಕೇ ||

ಅರ್ಧಭಾಗಾನತಿಷ್ಠಂಚನಮನೇಷ್ಠಪಚಾರಯೇತ್ || ೧೩ ||

ವಮನೋಪಯುಕ್ತವಾದ ಕಷಾಯವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡುವ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ—ಕಷಾಯಮಾಡತಕ್ಕ ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ನಾಲ್ಕು ಪಲವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅರುವತ್ತನಾಲ್ಕು ಪಲ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಅರ್ಧಕ್ಕಿಳಿಸಿ ಅದನ್ನು ವಮನಾರ್ಥವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಕ್ಷಾಢ್ಯಸಾನೇನವಪ್ರಸ್ಥಾಜ್ಯೇಷ್ಠಾನಾತ್ರಾಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ ||

ಮಧ್ಯಮಾಷಣ್ಮಿತಾಪ್ರೋಕ್ತಾತ್ರಿಪ್ರಸ್ಥಾಫಕನೀಯಸೀ || ೧೪ ||

ವಮನಕ್ಕಾಗಿ ಕಷಾಯವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿಸಬೇಕಾದರೆ ಉತ್ತಮ ಮಾತ್ರ ಒಂಭತ್ತು ಪ್ರಸ್ಥ, ಮಧ್ಯ ಮಾತ್ರ ಆರು ಪ್ರಸ್ಥ, ಕನಿಷ್ಠ ಮಾತ್ರ ಮೂರು ಪ್ರಸ್ಥ, ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು.

ಕಲ್ಪಚೂರ್ಣಾವಲೇಹಾನಾಂತ್ರಿಪಲಂಶ್ರೇಷ್ಠಮಾತ್ರಯಾ ||

ಮಧ್ಯಮಂದ್ವಿಪಲಂವಿದ್ಯಾತ್ಯನೀಯಃಪಲಸಮ್ನಿತಾ || ೧೫ ||

ವಮನಕ್ಕಾಗಿ ಕಲ್ಪ, ಚೂರ್ಣ, ಲೇಹ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾಗಿ ಸಂದರ್ಭ ಬಂದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಮಾತ್ರ ಮೂರು ಪಲವೆಂದೂ, ಮಧ್ಯಮ ಮಾತ್ರ ಎರಡು ಪಲವೆಂದೂ, ಕನಿಷ್ಠ ಮಾತ್ರ ಒಂದು ಪಲವೆಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ವಮನೇಚಾಪಿನೇಗಾಸ್ಯುರಷ್ವಾಪಿತ್ತಾಂತಮುತ್ತಮಾಃ ||

ಷಡ್ವೇಗಾಮಧ್ಯಮಾವೇಗಾತ್ಪ್ರತ್ಯಾರಸ್ತ್ವವರೇಮತಾಃ || ೧೬ ||

ವಮನದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವೇಗವೆಂದರೆ ಎಂಟು ಸಾರಿ ವಮನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವದು, ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹಿತ್ತವು ನಿಶ್ಚೇದವಾಗಿ ಹೊರಬೀಳುತ್ತದೆ, ಮಧ್ಯಮವೆಂದರೆ ಅದು ಸಾರಿ ವಮನವಾಗುವ ವರೆಗೂ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವದು, ನಾಲ್ಕು ಸಾರಿ ಎನ್ನುವದು ಕನಿಷ್ಠಪಕ್ಷ ಎಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ವಮನೇಚವಿರೇಕೇಚತಥಾಶೋಣಿತಮೋಕ್ಷಣೇ ||

ಸಾರ್ಧತ್ರಯೋದಶಪಲಂಪ್ರಸ್ಥಮಾಹುರ್ಮನೀಷಿಣಃ || ೧೭ ||

ವಮನ, ವಿರೇಚನ, ರಕ್ತಮೋಕ್ಷಣ, ಇವುಗಳ ಪರಿಮಾಣವೆಷ್ಟೆಂದರೆ—ಹದಿಮೂರುವರೆ ಪಲ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥವಷ್ಟು ಪದಾರ್ಥವು ವಮನಾದಿಗಳ ದ್ವಾರದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದರೆ ಸಾಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಕಫಂಕಟುಕತೀಕ್ಷ್ಣೋಷ್ಣೈಃಸಿತ್ತಂಸ್ವಾದುಹಿಮೈರ್ಜಯೇತ್ ||
 ಸುಸ್ವಾದುಲವಣಾನೋಷ್ಣೈಃಸಂಸ್ಪೃಷ್ಟಂವಾಯುನಾಕಫಂ || ೧೮ ||
 ಕೃಷ್ಣಾ ರಾತಫಲಂಸಿಂಧುಕಫೇಕೋಷ್ಣ ಜಲೈಃಸಿಬೇತ್ ||
 ಪಟೋಲವಾಸಾನಿಂಬೈಶ್ಚ ಸಿತ್ತೇಶೀತಜಲಂಸಿಬೇತ್ || ೧೯ ||
 ಸಶ್ಲೇಷ್ಮವಾತಸೀಡಾಯಾಂಸಕ್ಷೀರಂಮದನಂಸಿಬೇತ್ ||
 ಅಜೀರ್ಣೇಕೋಷ್ಣ ಪಾನೀಯೈಸ್ಸಿಂಧುಸೀತ್ನಾವಮೇತ್ಸುಧೀಃ || ೨೦ ||

ಕಫರೋಗದಲ್ಲಿ ಖಾರವಾದ ಮೆಣಸು ಮೊದಲಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ತೀಕ್ಷ್ಣಗಳಾದ ಸಾಸುವೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನೂ ಉಷ್ಣವೀರ್ಯಗಳಾದ ಇನ್ನೂ ಯಾವದಾದರೂ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಮನಮಾಡಿಸಬೇಕು, ಪಿತ್ತದಲ್ಲಿ ತೀಯಾದ ಮತ್ತು ಶೀತವೀರ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಮನಮಾಡಿಸ ಬೇಕು, ಕಫಮಿಶ್ರವಾದ ವಾತರೋಗದಲ್ಲಿ ಮಧುರ, ಲವಣ, ಹುಳಿ, ಉಷ್ಣ ವೀರ್ಯವಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ವಮನಮಾಡಿಸಬೇಕು, ಕೇವಲ ಕಫ ಪ್ರಕೋಪದಲ್ಲಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮದನಫಲ, ಇವುಗಳನ್ನು ಬಿಸಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ಅದರಿಂದ ವಮನಮಾಡಿಸಬೇಕು, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪದಲ್ಲಿ ಕೈಸಡವಲ, ಅಡುಸೋಗಿ ಸೊಪ್ಪು, ಬೇವಿನತೊಪ್ಪೆ ಇವುಗಳನ್ನು ತಣ್ಣೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ಪಾನಮಾಡಿಸಿ ವಮನಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಶ್ಲೇಷ್ಮಸಹಿತವಾದ ವಾತರೋಗದಲ್ಲಿ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮದನ ಫಲವನ್ನು ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ವಮನಮಾಡಿಸಬೇಕು, ಅಜೀರ್ಣರೋಗದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಬಿಸಿನೀರಿಗೆ ಸೈಂಧವಲವಣುನ್ನು ಹಾಕಿ ಕುಡಿಸಿ ವಮನಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ದಮನಂಪಾನಯುಕ್ತಾಚಜಾನುಮಾತ್ರಾಸನೇಸ್ಥಿತಂ ||
 ಕಂಡಮೇರಂಡನಾಳೀನಸ್ಪೃಶಂತಂಪಾಮಯೇದ್ಭಿಷಕ್ || ೨೧ ||
 ಲಲಾಟಂವಮತಃಪುಂಸಃಪಾರ್ಶ್ವೇದ್ವೇಚಪ್ರದಾಪಯೇತ್ ||

ವಮನೋಪಧವನ್ನು ಕುಡಿಸಿ ಒಳಕಾಲುಮಟ್ಟಿ ಎತ್ತರವಾದ ಆಸನ ಅಂದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆ ಈ ಆಸನ ಸ್ಥಿತಿಲು ಎಂಬ ಎರಡದ ಆಸನದ ಮೇಲೆ ಕುಳಿರಿಸಿ ಹೃದಯ ಕೊನೆಯಿಂದ ಗಂಟಿನ ಒಳಭಾಗವನ್ನು ಪದೇ ಪದೇ ಮುಟ್ಟುತ್ತ ವಮನಮಾಡಿಸಬೇಕು, ವಮನಮಾಡುತ್ತಿರುವವನ ಹಣೆ ಮತ್ತು ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳನ್ನು ಸಹ ಕೈಯ್ಯಿಂದ ಮುಟ್ಟುತ್ತಿರಬೇಕು.

ಪ್ರಸೇಕೋಹ್ನೈಶ್ಚೈಷೋತಃಕಂಡೂರ್ದಾರ್ಪಣೈರ್ದೀಪಿತಾಧ್ಯವೇತ್ || ೨೨ ||

ವಮನಾಪಧ ನೇವನಯಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ವಮನವಾಗದೆ ಇರತಕ್ಕ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಕಫಮಿಶ್ರವಾದ ಉಗಳು ಬರುತ್ತಿರುವುದು, ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಸತ್ತುವುದು, ಮೈಯ್ಯಲ್ಲಿ ಗಂಧಿಗಳೇಳುವುದು. ಇವುಗಳೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

ಅತಿವಾಂತೇಭ್ಯೋಽಪಿ ತ್ವಷ್ಟಾಹಿಕ್ಮೋದ್ಗಾರೌವಿಸಂಜ್ಞತಾ ||
ಜಿಹ್ವಾನಿಸ್ಪರ್ಶಣಂಚಾಕ್ಲೋಷ್ಣಾವ್ಯವೃತ್ತಿಹ್ವನುಸಂಹತೀ || ೨೩ ||
ರಕ್ತಚೈದ್ವರ್ಧಿಸ್ತೀವನಂಚಕಂಠಪೀಡಾಚೇಜಾಯತೇ ||

ವಮನ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬಿಡುಬಿಡು ಆಗುವುದು, ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ, ತೇಗು, ಜ್ವರವುಂಟಾಗುವುದು, ನಾಲಿಗೆ ಒಳಕ್ಕೆ ಹೋಗದೆ ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ನಿಲ್ಲುವುದು, ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಎದೆಗುರು ಅಲ್ಲಾಡದಂತೆ ನಿಂತುಹೋಗುವುದು, ರಕ್ತವು ವಾಂತಿಯಾಗುವುದು. ದುರ್ಗಂಧದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಹೊರಬೀಳುವುದು, ಗಂಟಲುನೊವು, ಇವುಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

ವಮನಸ್ಯಾತಿಯೋಗೇತುಮೃದುಕುರ್ಯಾದ್ವಿರೇಚನಂ || ೨೪ ||
ವಮನಾಂತಃಪ್ರವಿಷ್ಟಾಯಾಂಜಿಹ್ವಾಯಾಂಕವಲಗ್ರಹಃ ||
ಸ್ನಿಗ್ಧಾಂಶುಲವಣ್ಣೈರ್ಧೃತ್ಯುರ್ಧ್ವತಕ್ಷೇರರಸೈರ್ಹಿತಃ || ೨೫ ||
ಫಲಾನ್ಯಮ್ಲಾನಿಖಾದೇಯುಸ್ತಸ್ಯಚಾನ್ಯೇಷ್ವರೋನರಾಃ ||
ನಿಸ್ಯತಾಂತುತಿಲದ್ವಾರ್ಕಾನ್ನಿಕಲ್ಕಂಽಲಿಪ್ತಾಪ್ರವೇಶಯೇತ್ || ೨೬ ||
ವ್ಯಾವೃತ್ತೇಕ್ಷ್ಣೀಘೃತಾಭ್ಯಕ್ತೇಪೀಡಯೇಚ್ಛಶಸ್ತ್ರೈಶ್ಚ ||
ಹನುಮೋಕ್ಷೇಸ್ತಸ್ಯತಃಸ್ವೇದೋನಸ್ಯಂಚಶ್ಲೇಷ್ವನಾತಹೃತ್ || ೨೭ ||
ರಕ್ತಪಿತ್ತವಿಧಾನೇನರಕ್ತಚೈದ್ವರ್ಧಿಸಂಪಾಚರೇತ್ ||
ಧಾತ್ರೀರಸಂಜನೋಽಪಿರಲಾಜುಂಜಂವನವಾರಿಭಿಃ || ೨೮ ||
ಮಂಥಂಕೃತ್ವಾಪಾಯಯೇಚ್ಛಸಘೃತಕೃನ್ವದ್ರವರ್ಶರಂ ||
ಶಾಮ್ಯಂತ್ಯನೇನತ್ವಷ್ಟಾದ್ಯಾಪೀಡಾಶ್ಚೈದ್ವರ್ಧಿಸಮಂಧ್ಯವಾಃ || ೨೯ ||

ವಮನ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆಗುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಕಾರಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮತಃ ವಮನ ಹೆಚ್ಚಾದಲ್ಲಿ ಮೃದುವಾದ ವಿರೇಚನ ದ್ರವಗಳಿಂದ ವಿರೇಚನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ವಮನ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಾಲಿಗೆ ಒಳಕ್ಕೆ ಎಳೆ ಎಳೆಯಾದ ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು, ಸ್ನೇಹಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒದಕುವುದಾದ ಹೃದ್ರ, ಪ್ಲೀಹ, ಮಾಂಸರಸ, ಇವುಗಳನ್ನು ಬಾಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಕೆಲವು ಕಾಲ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಮತ್ತು ಅವನ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಇತರರು ಹುಳಿಯಾದ ಹಣ್ಣುಗಳನ್ನು

ತಿನ್ನುವುದು, ಈ ರೀತಿನಾಡಬೇಕು. ವಮನ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಾಲಿಗೆ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಕೊಂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಎಳ್ಳು, ದ್ರಾಕ್ಷೆಹಣ್ಣು ಇವುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅರದು ಕಲ್ಕುವಾಡಿ ನಾಲಿಗೆಗೆ ಸವರಿ ಒಳಕ್ಕೆ ನೂಕುವುದು, ವಮನ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಂಡಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಅಮುಕಿ ಸಂಮಾಡಬೇಕು, ದವಡೆಯ ಕೀಲು ವೃತ್ತಾಸವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮವಾತ ಪ್ರತಿಕೂಲಗಳಾದ ಸ್ವೇದ ಮತ್ತು ನಸ್ಯಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು, ರಕ್ತ ವಮನ ವಾಗುತ್ತಿರುವಲ್ಲಿ ಉರ್ಧ್ವಗರಕ್ತಪಿತ್ತರೋಗಕ್ಕೆ ಉತ್ತವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು, ನೆಲ್ಲಿಚಟ್ಟುರಸಾಂಜನ (ಮರಅರಿಸಿನದ ಕಷಾಯದಿಂದ ಮಾಡಿದ ರಸ ಕ್ರಿಯೆ) ಲಾವಂಚ, ಅರಳು, ಶ್ವೇತಚಂದನ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಕದಿಂದ ಮಂಧವನ್ನು ಮಾಡಿ, ತುಪ್ಪ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಸಕ್ಕರೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕುಡಿಸಬೇಕು, ಇವರಿಂದ ವಮನ ಹೆಚ್ಚಾಗೋಣದರಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ವಿಕಾರಗಳೆಲ್ಲಾ ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ.

ಹೃತ್ಕಂಠಶಿರಸಾಂಶುದ್ಧಿದೀಪ್ತಾಗ್ನಿತ್ವಂಚಲಾಘವಂ ||

ಕಫಪಿತ್ತವಿನಾಶಶ್ಚ ಸಮ್ಯಗ್ಭಾಂತಸ್ಯ ಲಕ್ಷಣಂ

|| ೩೦ ||

ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತವು ವತ್ಸ್ಯಾದದೆ ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಕಂಠದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಬಾಧೆಯಲ್ಲದಿರುವುದು, ಶಿರೋವೇದನಾದಿ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದೆ ತಲೆ ಹಗುರವಾಗಿರುವುದು, ಜರರಾಗ್ನಿ ಪಟುವಾಗಿರುವುದು ಮೈ ಹಗುರವಾಗಿರುವುದು, ಕಫ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಗಳು ಉಬ್ಬಣವಾಗದೆ ಸಮವಾಗಿರುವುದು, ಇವುಗಳು ಚನ್ನಾಗಿ ವಮನ ವಾದ್ದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ತತೋಪರಾಹ್ಲೇದೀಪ್ತಾಗ್ನಿಂಮುದ್ಗಷ್ಣಿಕಶಾಲಿಭಿಃ ||

ಹೃದ್ವೈಶ್ಚ ಜಾಂಗಲರಸೈಃ ಕೃತ್ವಾಯೂಷಂ ಚ ಭೋಜಯೇತ್ ೩೧

ಚನ್ನಾಗಿ ವಮನವಾದ ಮೇಲೆ ಅಗ್ನಿದೀಪ್ತಿ ಚನ್ನಾಗಿರುವಾಗ್ಯೆ ಅಪರಾಹ್ಲದಲ್ಲಿ ಹೆಸರುಬೇಳೆ, ಸಣ್ಣಕೈ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಇಂವಾದ ಜಾಂಗಲಿಮಾಂಸರಸ ಇವುಗಳಿಂದ ಯೂಷವೆಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಜಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಭೋಜನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ತಂದ್ರಾನಿದ್ರಾಸ್ಯದೌರ್ಗಂಧ್ಯಂಕಂಡೂಶ್ಚ ಗ್ರಹಣೇವಿಷಂ ||

ಸುವಾಂತಸ್ಯ ನಸೀಡಾಯೈಭವಂತೈತೇಕದಾಚನ

|| ೩೨ ||

ಚನ್ನಾಗಿ ವಮನವಾದರೆ ತೂಕಡಿಕೆ, ನಿದ್ರೆ, ಬಾಯಿದುರ್ವಾಸನೆ, ಮೈನೆನೆ, ಅತಿಸಾರ, ವಿಷವೇಗ, ಇವುಗಳು ತೊಂದರೆಮಾಡದೆ ಸ್ವತಃ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತವೆ.

ಅಜೀರ್ಣಾಂತೀತಸಾಽನೀಯಂನ್ಯಾಯಾಮಂನೈಘನಂತಥಾ ||

ಸ್ನೇಹಾಭ್ಯಂಗಂಪ್ರಕೋಪಂಚದಿನೈಕಂವರ್ಜಯೇತ್ಸುಧೀಃ ||೩೩||

ನಮನಾಷಧ ಸೇವನಮಾಡಿದವನಿಗೆ ಪಥ್ಯ, ಅಜೀರ್ಣವಾಗತಕ್ಕ ಪದಾರ್ಥಗಳು, ತಣ್ಣೀರು, ವ್ಯಾಯಾಮ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ, ಅಭ್ಯಂಗಸ್ನಾನ, ಶಿಟ್ಟುಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುವದು ಇವುಗಳನ್ನು ಒಂದು ದಿನವಸದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಬಿಡಬೇಕು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ತೃತೀಯಾಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ.

ಚ ತು ಧೋ ರ್ಧ್ಯಾಯ .

ಸ್ನಿಗ್ಧಸ್ವಿನ್ನಸ್ಯವಾಂತಸ್ಯದದ್ಯಾತ್ಸಮ್ಯಗ್ನಿರೇಚನಂ ||

ಶಾಸ್ತ್ರಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನನುಸರಿಸಿ ಸ್ನೇಹಪಾನಸ್ನೇಹನ ವಮನಾದಿಗಳನ್ನು ಮುಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಚನ್ನಾಗಿ ವಿರೇಚನವಾಗುವ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು.

ಅವಾಂತಸ್ಯತ್ವಧಸ್ತಸ್ಮೋಗ್ರಹಣೀಂಛಾದಯೇತ್ಕಫಃ || ೧ ||

ಮಂದಾಗ್ನಿಂಗೌರವಂಕುರಾಜ್ಜನಯೇದ್ವಾಪ್ರವಾಹಿಕಾಂ ||

ಅಥವಾಸಾಚಸೈರಾಮಂಬಲಾಸಂಚವಿಸಾಚಯೇತ್ || ೨ ||

ಸ್ನಿಗ್ಧಸ್ಯಸ್ನೇಹನೈಃಕಾರ್ಕೃತ್ಯಸ್ನೇದೈಸ್ವಿನ್ನಸ್ಯರೇಚನಂ ||

ನಮನಾಷಧ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡದೆ ವಿರೇಚನಮಾಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ವಮನಮಾಡಿಸದೇನೇ ವಿರೇಚನಾಷಧವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ವಿರೇಚನಾಷಧ ಸ್ವಭಾವದಿಂದ ಅಧೋಮಾರ್ಗೋನ್ಮುಖವಾದ ಶ್ಲೇಷ್ಮವು ಪಾಚಕಾಗ್ನ್ಯಧಿಷ್ಠಾನಭೂತವಾದ ಗ್ರಹಣಿಯನ್ನು ಆಚ್ಛಾದನಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ವೈಭಾರ ಇವುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಅಥವಾ ಪ್ರವಾಹಿಕ ಎಂಬ ಅತಿಸಾರದಂತಹ ವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಕಫವು ಗ್ರಹಣಿಯನ್ನು ಆಚ್ಛಾದನಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ವಾಚನಾಷಧಗಳಿಂದ ಆಪಕ್ಷವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಶ್ಲೇಷ್ಮವನ್ನು ಪಚನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು, ವಿರೇಚನಾಷಧಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾದರೆ ಮೊದಲು ಸ್ನೇಹಗಳಿಂದ ಸ್ನೇಹನಮಾಡಿಸಿ ನಂತರ ಸ್ನೇಹನವನ್ನೂ ಮಾಡಿಸಿ ವಿರೇಚನವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು.

ಶರದ್ಯತೌವಸಂತೇಚದೇಯಂಶುದ್ಧಾ ವಿರೇಚನಂ

|| ೩ ||

ಅನ್ಯದಾತ್ಯಯಿಕೇಕಾರ್ಯೇಸ್ನೇಹನಂಶೀಲಯೇದ್ವುಧಃ ||

ಶರೀರ ಶುದ್ಧ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ವಿರೇಚನಾಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾದರೆ ಶರದ್ರತು, ವಸಂತಯತು, ವರ್ಷಯತು, ಈ ಮೂರು ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಕಾಲಗಳಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೆ ಯಾವಾಗಲಾದರೂ ವಿರೇಚನಮಾಡಿಸುವುದು ಅವಶ್ಯ ಬಂದಲ್ಲಿ ವಿರೇಚನಮಾಡಿಸಿ ನಂತರ ಸ್ವೇದನಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ದೋಷಾಃ ಕದಾಚಿತ್ಕೃತ್ಯಂತಿಜಿತಾಲಂಘನಸಾಚನೈಃ || ೪ ||
ಯೇತುಸಂಶೋಧನೈಶ್ಚುದ್ಧಾನತೇಷಾಂಪುನರುದ್ಧವಃ ||

ಉಪವಾಸ ಮತ್ತು ಸಾಚನಾಷಧ ಇವುಗಳಿಂದ ಶಮನವಾದ ದೋಷಗಳು ಕಾಲಾಂತರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಪ್ರಕೋಪಕಾರಣಗಳು ವದಗಿದಲ್ಲಿ ಕುಪಿತಗಳಾದಾವು ಅದರಿ ಸಂಶೋಧನ ಅಂದರೆ ವಸುನವಿರೇಚನಗಳಿಂದ ಶುದ್ಧವಾದ ದೋಷಗಳು ಮತ್ತೆ ಪ್ರಕೋಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲ.

ಪಿತ್ತೇವಿರೇಚನಂಯುಂಜ್ಯಾದಾನೋದ್ಧೃತಗದೇತಥಾ || ೫ ||
ಉದರೇಚತಥಾಧ್ಮಾನೇಕೋಷ್ಠಶುದ್ಧೈವಿಶೇಷತಃ ||

ಪಿತ್ತಪ್ರಧಾನವಾದ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಅನೋದ್ಧೃತಗದೆ ಅಂದರೆ ಅನುವಾತ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಉದರರೋಗಗಳು, ಅಧ್ಮಾನ ಎಂದರೆ ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ ಈ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಬದ್ಧಕೋಷ್ಠದಲ್ಲಿ ಕೋಷ್ಠಶುದ್ಧ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಸಹ ವಿರೇಚನಾಷಧವನ್ನು ಕುಡಿಸಬೇಕು.

ಬಾಲವೃದ್ಧಾವತಿಗ್ನಿಗ್ಧೃತಕ್ಷೇಣೋಭಯಾನ್ವಿತಃ || ೬ ||
ಶ್ರಾಂತಸ್ತೃಷಾರ್ತಸ್ಥೂಲಶ್ಚಗರ್ಭಿಣೀಚನವಜ್ಜರೀ ||
ನವಪ್ರಸೂತಾನಾರೀಚಮಂದಾಗ್ನಿಶ್ಚಮದಾತ್ಮಯೀ || ೭ ||
ಶಲ್ಯಾರ್ಧಿತಶ್ಚರೂಕ್ಷಶ್ಚನವಿರೇಚ್ಯವಿಜಾನತಾ ||

ವಿರೇಚನಾನರ್ಹರನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಹುಡುಗರು, ಮುದುಕರು, ಸ್ನೇಹ ಅತಿಯೋಗವುಳ್ಳವರು, ಉರೇಕ್ಷತಾ (ರಾಜಯಕ್ಷ್ಮಭೇದ)ದಿಗಳಿಂದ ಪ್ರೀಣರಾದವರು, ಭೀತರಾದವರು, ಶ್ರಮಪಟ್ಟವರು, ಬಾಯಾರಿದವರು, ಸ್ಥೂಲಶರೀರಿಗಳು, ಗರ್ಭಿಣಿಯರು, ಹೊಸದಾಗಿ ಜ್ವರಬಂದವರು, ಹೊಸದಾಗಿ ಜನನವಾದ ಸ್ತ್ರೀಯರು, ಅಗ್ನಿನಾಂದ್ಯವುಳ್ಳವರು, ಮದಾತ್ಮಯ ರೋಗಿಗಳು ಅಂದರೆ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಹುಚ್ಚರು, ಶಸ್ತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ರೋಗವುಳ್ಳವರು, ರೂಕ್ಷರು ಅಂದರೆ ಸ್ನೇಹರಹಿತರಾದವರು, ಇಂತವರಿಗೆ ವಿರೇಚನಾಷಧಗಳನ್ನು ಕೊಡಬಾರದು.

ಜೀರ್ಣಜ್ವರೀಗರವ್ಯಾಪ್ತೋವಾತರಕ್ತೀಭಗಂದರಿಃ || ೮ ||

ಅರ್ಶಃ ಪಾಂಡೂದರಗ್ರಂಥಿಹೃದ್ರೋಗಾರುಚಿಸೀಡಿತಾಃ ||

ಯೋನಿರೋಗಪ್ರಮೇಹಾತಾಗುಲ್ಮಪ್ಲೀಹವ್ರಣಾದಿಶಾಃ || ೯ ||

ವಿದ್ರದಿಚ್ಛರ್ದಿವಿಸ್ಫೋಟವಿಸೂಚೀಕುಷ್ಠಸಂಯುತಾಃ ||

ಕರ್ಣನಾಸಾರೋವಕ್ತ್ರಗುದಮೇಧ್ರಾಮಯಾನ್ನಿತಾಃ || ೧೦ ||

ಪ್ಲೀಹಶೋಥಾಕ್ಷಿರೋಗಾತಾಃ ಕ್ರಿಮಿಕ್ಷೇಣಾನಿಲಾದಿಶಾಃ ||

ಶೂಲನೋಮೂತ್ರಘಾತಾತಾವಿರೇಕಾರ್ಹಾನರಾನುತಾಃ || ೧೧ ||

ಪುರಾಣಪುರವುಳ್ಳವನು, ಕೃತ್ರಿಮವಿವದಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ತನಾದವನು, ವಾತರಕ್ತ ರೋಗಿ, ಭಗಂದರೋಗಿ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಇರುವವನು, ಪಾಂಡುರೋಗಿ, ಎಂಟು ವಿಧವಾದ ಉದರರೋಗವುಳ್ಳವರು, ಉದರಗ್ರಂಥಿವುಳ್ಳವರು, ಹೃದಯರೋಗ, ಅರುಚಿ, ಯೋನಿರೋಗ, ಮೇಹರೋಗ, ಗುಲ್ಮ, ಪ್ಲೀಹ ಅಂದರೆ ಜ್ವರಗಡ್ಡೆ, ವ್ರಣಗಳು, ವಿದ್ರದಿ ಎಂದರೆ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಚರ್ಮರೋಗ, ವಾಂತಿ, ವೈಯ್ಯಲ್ಲಿ ಏರುವ ಗುಳ್ಳೆಗಳು. ವಿಸೂಚಿ ಎಂಬ ಅತಿಸಾರಭೇದ, ಕುಷ್ಠರೋಗ, ಕರ್ಣರೋಗ, ನಾಸಿಕಾರೋಗ, ಶಿರೋರೋಗಗಳು, ಮುಖರೋಗ, ಗುದರೋಗ ಗಳು, ಶಿಶ್ನುರೋಗಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದವರು, ಪ್ಲೀಹ, ಶೋಧ, ನೇತ್ರ ರೋಗಗಳು, ಕ್ರಿಮಿರೋಗಗಳು, ಇವುಗಳಿಂದ ಪೀಡಿತರಾದವರು, ಕ್ಷೇಣರಾದ ವರು, ವಾತರೋಗಿಗಳು, ಶೂಲಪೀಡಿತರು, ಮೂತ್ರಾಘಾತಪೀಡಿತರು, ಇಂತ ವರು ವಿರೇಚನಯೋಗ್ಯರು.

ಬಹುಪಿತ್ತೋಮ್ನದುಃಕೋಷ್ಠೋಬಹುಶ್ಲೇಷ್ಮಾಚಮಧ್ಯಮಾಃ ||

ಬಹುನಾತಕ್ರೂರಕೋಷ್ಠೋದುರ್ವಿರೇಚ್ಯಸ್ಸಕಥ್ಯತೇ || ೧೨ ||

ವಿರೇಚನಾಷಧ ಪ್ರಯೋಗ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಕೋಷ್ಠಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಪಿತ್ತವು ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಮೃದುಕೋಷ್ಠವೆಂದು ಹೆಸರು, ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಪ್ರಕೃತಿಯವನು ಮಧ್ಯಮಕೋಷ್ಠನೆಂದು ಹೆಸರು, ಕೊಂಚ ಕಠಿಣವಿರೇಚನ ಬೇಕು, ವಾತಪ್ರಕೃತಿಯವನು ಕ್ರೂರಕೋಷ್ಠನೆಂದು ಹೆಸರು, ಎಂತಹ ವಿರೇಚ ನಾಷಧವಾದರೂ ವಿರೇಚನವಾಗುವುದೇ ಕಷ್ಟ.

ಮೃದ್ವೀಮಾತ್ರಾಮೃದಾಕೋಷ್ಠೋಮಧ್ಯಕೋಷ್ಠೋಚಮಧ್ಯಮಾ ||

ಕ್ರೂರೇತೀಕ್ಷ್ಣಮತಾದ್ರವ್ಯೈರ್ಮೃದುಮಧ್ಯಮತೀಕ್ಷ್ಣೈಃ ಕೈಃ || ೧೩ ||

ಮೃದುಕೋಷ್ಠದವನಿಗೆ ಮೃದುವಾದ ವಿರೇಚನದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತ ವಾದ ವಿರೇಚನಾಷಧಗಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರೆಯಿಂದ ಕೊಡಬೇಕು, ಮಧ್ಯಮ

ಕೋಷ್ಠದವನಿಗೆ ಅಂದರೆ ಶ್ವೇತ್ಪ್ರಕೃತಿಯವನಿಗೆ ಮಧ್ಯಮವಾದ ವಿರೇಚನ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಔಷಧವನ್ನು ಮಧ್ಯಮ ಪರಿಮಾಣದಿಂದ ಕೊಡಬೇಕು. ಕ್ರೂರಕೋಷ್ಠದವನಿಗೆ ಅಂದರೆ ವಾತಪ್ರಕೃತಿಯವನಿಗೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವಿರೇಚನ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಔಷಧವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕೊಡಬೇಕು.

ಮೃದುದ್ರಾಕ್ಷಾ ಪಯಶ್ಚಾಂಬುತೈರ್ಲಿರಪಿವಿಚ್ಯತೇ ||

ಮಧ್ಯಮಸ್ತ್ರಿವ್ಯತಾತಿಕ್ರಾಂತಾಜನ್ಯಷ್ಟೈರ್ವಿರಚ್ಯತೇ ||.೧೪ ||

ಕ್ರೂರಸ್ತುತ್ಪಯಸಾದೇಮಕ್ಷೇರೀದಂತೀಫಲಾದಿಭಿಃ ||

ಮೃದುಕೋಷ್ಠದವನಿಗೆ ದ್ರಾಕ್ಷೇಹಣ್ಣು, ಹಾಲು, ಬಿಸ್ಕೀರು, ಹರಳೆಣ್ಣು, ಇವುಗಳಿಂದಲೇನೇ ವಿರೇಚನವಾಗುತ್ತದೆ, ಮೃದುಮೂ ಅಲ್ಲ ಕ್ರೂರಮೂ ಅಲ್ಲ. ಅಂತಹ ಮಧ್ಯಮಕೋಷ್ಠದವನಿಗೆ ತಿಗಡೆ, ಕಟುರೋಹಣಿ, ಬ್ಯಾಟಿಗಿಡ ಇವುಗಳಿಂದಲೇನೇ ಚನ್ನಾಗಿ ವಿರೇಚನವಾಗುತ್ತದೆ, ಕ್ರೂರಕೋಷ್ಠದವನಿಗೆ ಸ್ನಿಹಿ ಪ್ರೀರ, ಹೇಮಪ್ರೀರ, ಜಯಪಾಲಬೀಜ ಇವುಗಳಿಂದ ವಿರೇಚನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಾತ್ರೋತ್ತಮಾವಿರೇಕಸ್ಯ ತ್ರಿಂಶದ್ವೇಗೈಃ ಕಫಾಂತಗಾ ||.೧೫ ||

ನೇಗೈರ್ವಿಂಶತಿಭಿರ್ಮಧ್ಯಾಹೀನೋಕ್ತಾದಶನೇಗಕೈಃ ||

ವಿರೇಚನೋಷಧ ಪಾನಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಮೂವತ್ತುಸಾರಿ ವಿರೇಚನವಾಗುವುದು ಕಫಾಂತವಾಗಿ ಉತ್ತಮವೇಗವೆಂಬದಾಗಿಯೂ, ಇಪ್ಪತ್ತುಸಾರಿ ಪಿತ್ತಾಂತವಾಗಿ ವಿರೇಚನವಾಗುವುದು ಮಧ್ಯಮವೆಂಬದಾಗಿಯೂ, ಹತ್ತುಸಾರಿ ವಿರೇಚನವಾಗುವುದು ಹೀನವೇಗವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಹೆಸರು.

ದ್ವಿಪಲಂಶ್ರೇಷ್ಠಮಾಖ್ಯಾತಮಧ್ಯಮಂಚಪಲಂಭವೇತ್ ||.೧೬ ||

ಪಲಾರ್ಧಂತುಕಷಾಯಾಣಾಂಕನೀಯಸ್ತುವಿರೇಚನಂ ||

ಕಲ್ಮನೋದಕಚೂರ್ಣಾಣಾಂಕರ್ಷಮಧ್ಯಜ್ವಲೇಹತಃ ||.೧೭ ||

ಕರ್ಷದ್ವಯಂಪಲಂಸಾಪಿರಯೋರೋಗಾದ್ಯಪೇಕ್ಷಯಾ ||

ವಿರೇಚನಕ್ಕಾಗಿ ಕಾಯಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವಲ್ಲಿ ಕ್ರೂರ ಕೋಷ್ಠದವನಿಗೆ ಎರಡು ಪಲ ಪ್ರಮಾಣ ಉತ್ತಮ ಮಾತ್ರ ಎಂಬದಾಗಿಯೂ ಮಧ್ಯಮ ಕೋಷ್ಠದವನಿಗೆ ಮಧ್ಯಮ ಮಾತ್ರ ಒಂದು ಪಲ ಪರಿಮಾಣವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಮೃದುಕೋಷ್ಠದವನಿಗೆ ಕನಿಷ್ಠಮಾತ್ರ ಅರ್ಧ ಪಲ ಪರಿಮಾಣ ಎಂಬದಾಗಿಯೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಕಲ್ಮಗಳು, ಮೋದಕ ಅಂದರೆ ಮಾತ್ರ ಚೂರ್ಣ ಇವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ರೋಗಿಯ ವಯಸ್ಸು ಮತ್ತು ರೋಗ ಇವುಗಳ ಬಲಾಬಲಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಚೇನಿನ ಚೂತೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕರ್ಷ, ಎರಡು ಕರ್ಷ, ಒಂದು ಪಲ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ಪಿತ್ತೋತ್ತರೇತ್ರಿವೃಚ್ಚೂರ್ಣಂದ್ರಾಕ್ಷಾಕ್ಷಾಛಾದಿಭಿಃಪಿಬೇತ್ ೧೮
 ತ್ರಿಫಲಾಕ್ಷಾಛಗೋಮೂತ್ರೈಃಪಿಬೇದ್ಭೋಷಂಕಛಾರ್ಧತಃ ||
 ತ್ರಿವೃತ್ತೈಂಧನಶುಂಠೀನಾಂ ಚೂರ್ಣಮಮ್ಲೈಃಪಿಬೇನ್ನ ರಃ || ೧೯ ||
 ವಾತಾರ್ದಿ ತೋವಿರೇಕಾಯಜಾಂಗಲಾನಾಂರಸೇನವಾ ||

ಕೆಲವು ವಿರೇಚನಾಪದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಪಿತ್ತಪ್ರಧಾನವಾದ ಮೃದು
 ಕೋಷ್ಠದಲ್ಲಿ ತಿಗಡೆಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ದ್ರಾಕ್ಷೀಹಣ್ಣಿನ ಕಷಾಯದೊಡನೆ
 ಸೇವಿಸಬೇಕು ಕಫರೋಗಿಯು ತ್ರಿಫಲಕಷಾಯ ಅಥವಾ ಗೋಮೂತ್ರಗಳೊಡನೆ
 ವೈಷಂ ಅಂದರೆ ಶುಂಠಿ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಮೆಣಸು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮತ್ತು
 ತಿಗಡೆಯ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸಹ ವಿರೇಚನಾರ್ಥವಾಗಿ ಪಾನಮಾಡಬೇಕು, ವಾತ
 ರೋಗಪೀಡಿತನಾದವನು ವಿರೇಚನಾರ್ಥವಾಗಿ ತಿಗಡೆ, ಸೈಂಧವಲಮಣ, ಶುಂಠಿ,
 ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಅಮ್ಲರಸಗಳೊಡನೆಯೂ ಜಾಂಗಲಮೃಗಗಳ ಮಾಂಸ
 ರಸಗಳೊಡನೆಯೂ ಪಾನಮಾಡಬೇಕು.

ಏರಂಡತೈಲಂ ತ್ರಿಫಲಾಕ್ಷಾಛೇನದ್ವಿಗುಣೇನಚ || ೨೦ ||
 ಯುಕ್ತಂಪೀತಂಪಯೋಭಿರ್ದಾನಚಿರೇಣವಿರಿಚ್ಯತೇ ||

ಹರಳೆಣ್ಣೆಯನ್ನು ದ್ವಿಗುಣ ತ್ರಿಫಲಕಷಾಯದೊಂದಿಗಾಗಲಿ ಹಾಲಿನೊಂದಿ
 ಗಾಗಲಿ ಪಾನಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಕೂಡಲೇ ವಿರೇಚನವಾಗುತ್ತದೆ

ತ್ರಿವೃತಾಕೌಟಿಜಂಬೀಜಂಪಿಪ್ಪಲೀವಿಶ್ವಭೇಷಜಂ || ೨೧ ||
 ಸಮೃದ್ವೀಕಾರಸಕ್ಷಾದ್ರಂವರ್ಷಾಕಾಲೇವಿರೇಚನಂ ||
 ತ್ರಿವೃದ್ಧರಾಲಭಾಮುಸ್ತಾಶರ್ಕರೋದೀಚ್ಯಚಂದನಂ || ೨೨ ||
 ದ್ರಾಕ್ಷಾಂಬುನಾಸಯಷ್ಪಾಹ್ವಂತೀತಲಂಚಘನಾತ್ಯಯೇ ||
 ಪಿಪ್ಪಲೀನಾಗರಂಸಿಂಧುಶ್ಯಾಮಾಚತ್ರಿವೃತಾಸಹ || ೨೩ ||
 ಲಿಹೇತ್ ಕ್ಷೌದ್ರೇಣಶಿಶಿರೇವಸಂತೇಚವಿರೇಚನಂ ||
 ತ್ರಿವೃತಾಶರ್ಕರಾತುಲ್ಯಾಗ್ರೀಷ್ಠಕಾಲೇವಿರೇಚನಂ || ೨೪ ||

ತಿಗಡೆ, ಕೊಡಸಿಗಿಬೀಜ, ಹಿವ್ವಲಿ, ಶುಂಠಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೀಹಣ್ಣಿನ ರಸ, ಜೇನು
 ಶುಪ್ಪ, ಇವುಗಳನ್ನು ವರ್ಷಮುತುವಿನಲ್ಲಿ ವಿರೇಚನಾರ್ಥವಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳ
 ಬೇಕು, ತಿಗಡೆ, ತುರಜೆ, ಗೇಕಿನಗೆಡ್ಡೆ, ಸಕ್ಕರೆ, ಲಾಮಂಚ, ಪ್ವೇತಚಂದನ,
 ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ದ್ರಾಕ್ಷಿಯ ಕಷಾಯದೊಡನೆ ಅರಿ ತಣ್ಣ
 ಗಾದ ಮೇಲೆ ವಿರೇಚನಾರ್ಥವಾಗಿ ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪಾನಮಾಡಬೇಕು, ಶಿಶಿರ

ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ತಿಗಡಿ, ಕರೀಕೊಮ್ಮೆ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಜೇನುತುಪ್ಪದೊಡನೆ ತಿಶಿರ, ವಸಂತಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಭೇದಿಗೆ ತೆಗದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಗ್ರೀಷ್ಮಋತುವಿನಲ್ಲಿ ತಿಗಡೆಯ ಚೂರ್ಣಕ್ಕೆ ಸಮನಾಗಿ ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರಸಿ ವಿರೇಚನೌಷಧವಾಗಿ ತೆಗದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ತ್ರಿವೃತಾಂದಂತೀಂಹಪುಷಾಂಸಪ್ತಲಾಂಕಟುರೋಹಿಣೀಂ ||

ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೀರೀಂಚಸಂಚೂರ್ಣಗೋಮೂತ್ರೇಭಾವಯೇತ್

ತೈಹಂ || ೨೫ ||

ಏಷಸರ್ವರ್ತುಕೋಯೋಗೋಸ್ನಿಗ್ಧಾನಾಂಮಲದೋಷಹಾ ||

ತಿಗಡಿ, ಜಯಸಾಲ, ಹಪುಷಾ ಸ್ವನಾಮಪ್ರಸಿದ್ಧ ಬಜೆಯ ತರಹದ ಮೂಲಿಕೆ, ಸಪ್ತಲಾ, ಸ್ವನಾಮಖ್ಯಾತ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ, ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೀರಿ, ಸ್ವಯಂ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮೂರು ದಿವಸ ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನೆನೆಹಾಕಿ ತೆಗದು ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಋತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲರ್ಹವಾದ ವಿರೇಚನೌಷಧವಾಗುತ್ತದೆ, ಸ್ನಿಗ್ಧರಾದವರು ಇದನ್ನು ತೆಗದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಅಭಯಾಮರಿಚಂಶುಂಠಿವಿಡಂಗಾಮಲಕಾನಿಚ

|| ೨೬ ||

ಪಿಪ್ಪಲೀಪಿಪ್ಪಲೀಮೂಲಂತ್ವಕ್ವತ್ರಿಮುಸ್ತಮೇವಚ ||

ಏತಾನಿಸಮಭಾಗಾನಿದಂತೀಚದ್ವಿಗುಣಾಭವೇತ್

|| ೨೭ ||

ತ್ರಿವೃದಷ್ಟಗುಣಾಜ್ಞೇಯಾಷಡ್ಗುಣಾಚಾತ್ರಶರ್ಕರಾ ||

ಮಧುನಾಮೋದಕಾನ್ ಕೃತ್ವಾಕರ್ಷಮಾತ್ರಪ್ರಮಾಣತಃ || ೨೮ ||

ಏಕೈಕಂಭಕ್ಷಯೇತ್ಪ್ರಾತಶ್ಚೀತಂಚಾನುಪಿಬೇಜ್ಜಲಂ ||

ತಾವದ್ವಿರಿಚ್ಯತೇಜಂತುರ್ಯಾವದುಷ್ಟಂನಸೇವತೇ

|| ೨೯ ||

ಸಾನಾಹಾರವಿಹಾರೇಷುಭವೇನ್ನಿರ್ಮಂತ್ರಣಸ್ತದಾ ||

ವಿಷಮಜ್ವರಮಂದಾಗ್ನಿಸಾಂಡುಕಾಸಭಗಂದರಾನ್

|| ೩೦ ||

ದುರ್ನಾಮಕುಷ್ಮಗುಲ್ಮಾಶೋಗಲಗಂಡಭ್ರಮೋದರಾನ್ ||

ವಿದಾಹಸ್ಲೀಹಮೇಹಾಂಶ್ಚಯಕ್ಷ್ಣಾಣಂನಯನಾಮಯಾನ್ || ೩೧ ||

ಪಾತರೋಗಾಸ್ತಥಾಧ್ಮಾನಂಮೂತ್ರಂಕೃಭ್ರಾಣಿಚಾಶ್ಮರೀಂ ||

ಪ್ರೃಷ್ಠಪಾಶ್ಲೋರುರುಜಘನಂಜಂಘೋದರರುಜಂಜಯೇತ್ || ೩೨ ||

ಸತತಂಶೀಲನಾದೇಷಾಂಪಲಿತಾನಿಪ್ರಣಾಶಯೇತ್ ||

ಅಭಯಾಮೋದಕಾಹೈತೇರಸಾಯನವರಾಸ್ಕೃತಾಃ

|| ೩೩ ||

ವಿರೇಚನೋಪಯೋಗಿ ಅಭಯಾ ಮೋದಕಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ಅಳಲೆ ಕಾಯಿ, ಮೆಣಸು, ಶುಂಠಿ, ವಾಯುವಿಕಂಗ, ನೆಲ್ಲಿ, ಚಟ್ಟುಹಿಪ್ಪಲೆ, ನೋಡಿ, ದಾಲಚಿನಿ, ತಾಳಿಸಪತ್ರಿ, ಗೇಕಿನಗೆಡ್ಡೆ, ಇವುಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಒಂದೊಂದು ತೂಕ, ಜಾಸಾಕದ ಬೀಜ ಇವುಗಳ ಎರಡರಷ್ಟು, ಎಂಟರಷ್ಟು ತಿಗಡೆ, ಅರರಷ್ಟು ಹುಡಿಸಕ್ಕರೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಕರ್ಷಪ್ರಮಾಣ ಮಾತ್ರಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಪ್ರತಿದಿವಸವೂ ಬೆಳಗ್ಗೆ ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಯನ್ನು ಸೇವಿಸಿ ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಸೇವಿಸಬೇಕು, ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಸೇವಿಸಿದಂತೆಲ್ಲಾ ವಿರೇಚನವಾಗುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತದೆ, ಬಿಸಿನೀರನ್ನು ಕುಡಿದ ಒಡನೆಯೇ ವಿರೇಚನ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ, ಪಥ್ಯವೇನೂ ನಿಯಮವಿಲ್ಲ, ವಿಷಮಜ್ಜರ, ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಕೆಮ್ಮು, ಭಗಂದರ, ಕುಷ್ಠ, ಗುಲ್ಮ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ, ಗಲಗಂಡ, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮಣ, ಉದರರೋಗ, ವಾತರೋಗಗಳು, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಉರಿ ಮೂತ್ರ, ಅಶ್ಮರಿ ಎಂದರೆ ಮೂತ್ರದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಕಲ್ಲಿನಂತೆ ಸಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುವದು, ಬೆನ್ನುವಡತ, ಮಗ್ಗಲುವಡತ, ತೊಡೆವಡತ, ಸೊಂಟವಡತ, ಹೊಟ್ಟೆಯ ಉಪದ್ರವಗಳು, ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಈ ಮೋದಕದಿಂದ ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ, ಯಾವಾಗಲೂ ಈ ಮೋದಕಗಳನ್ನು ಸಾಧನೆ ಮಾಡುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಮುಪ್ಪು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಬರುವದಿಲ್ಲ, ಈ ಅಭಯಾಮೋದಕಗಳು ರಸಾಯನಗಳೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ.

ಪೀತ್ವಾವಿರೇಚನಂಶೀತಜಲೈಸ್ಸಂಸಿಚ್ಯಚಕ್ವುಷೀ ||

ಸುಗಂಧಿಕಿಂಚಿದಾಘ್ರಾಯತಾಂಬೂಲಂಶೀಲಯೇದ್ವರಂ || ೩೪ ||

ನಿನಾತಸ್ಥೋನವೇಗಾಂಶ್ಚಧಾರಯೇನ್ನಸ್ವಪೇತ್ತಥಾ ||

ಶೀತಾಂಬುನಸ್ಯ ಶೀತೌಕ್ವಾಪಿಕೋಷ್ಠನೀರಂಪಿಬೇನ್ಮಹಾಃ || ೩೫ ||

ವಿರೇಚನಾಷಧವನ್ನು ಕುಡಿದು ನಂತರ ತಣ್ಣೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಸವರಬೇಕು, ವಮನವಾದೀತಂಬ ಅನುಮಾನದಿಂದ ಯಾವದಾದರೂ ಸುಗಂಧವುಳ್ಳ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮೂಸಿನೋಡಿ ತಾಂಬೂಲವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿರಬಾರದು, ಮಲಮೂತ್ರಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನು ತಡೆಯಬಾರದು, ವಿರೇಚನವೂರೈಸುವ ವರಿಗೂ ಮಲಗಬಾರದು, ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬಾರದು, ಪದೇಪದೇ ಬಿಸಿನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುತ್ತಿರಬೇಕು.

ಬಲಾಸೌಷಧಪಿತ್ತಾನಿನಾಯುರ್ವಾಂಶೇಯಥಾವ್ರಜೇತ್ ||

ರೇಕಾತ್ತಥಾಮಲಂಪಿತ್ತಂಭೇಷಜಂಚಕಘೋವ್ರಜೇತ್ || ೩೬ ||

ವಮನವಾಗುವಾಗ್ಯೆ ಮೊದಲು ಶ್ಲೇಷ್ಮ, ನಂತರ ವಮನಾಷಧ, ಪಿತ್ತ, ವಾಯು, ಇವುಗಳು ಒಂದೊಂದೊಂದು ವಮನವಾಗುವಂತೆ ವಿರೇಚನವಾಗುವಾಗ್ಯೆ ಮಲ, ಪಿತ್ತ, ವಿರೇಚನಾಷಧ, ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಇವುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೊರಬೀಳುತ್ತವೆ.

ದುರ್ವಿರಿಕ್ತಸ್ಯ ನಾಭೇಸ್ತು ಸ್ತಬ್ಧತ್ವಂಕುಪ್ತಶೂಲತಾ ||

ಪುರೀಷವಾತಸಂಗಶ್ಚ ಕಂಡೂಮಂಡಲಗೌರವಃ

|| ೩೭ ||

ವಿದಾಹೋರುಚಿರಾಧ್ಮಾ ನಂಭ್ರಮಶ್ವರ್ಧಿಶ್ಚ ಜಾಯತೇ ||

ಚನ್ನಾಗಿ ವಿರೇಚನವಾಗದೇ ಹೋದರೆ ನಾಭಿಸ್ಥಾನಗತವಾದ ಪಕ್ಷಾಶಯವು ಸ್ತಬ್ಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ, ಹೊಟ್ಟೆನೋವು, ಅಧೋವಾಯು, ಮಲ ಸಹ ಬಂದಾಗುವದು, ಮೈನವೆ, ಮೈಯ್ಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಗಂದೆಗಳೇಳುವುದು, ಮೈಭಾರ, ಮೈಯ್ಯುರಿ, ಅರುಚಿ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ತಲೆತಿರುಗುವುದು, ವಮನ ಇವುಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ

ತಂಪುನಃಪಾಚನ್ಯಃ ಸ್ನೇಹೈಃ ಪಕ್ತ್ವಾ ಸಂಸ್ನೇಹ್ಯರೇಚಯೇತ್ |೩೮|

ತೇನಾಸ್ಯೋಪದ್ರವಾಯಾಂತಿದೀಪ್ತಾಗ್ನಿರ್ಲಘುತಾಭವೇತ್ ||

ವಿರೇಚನ ಸರಿಯಾಗದೆ ಪೂರೋಕ್ತವಾದ ಉಪದ್ರವಗಳು ಕಂಡುಬಂದಲ್ಲಿ ಪಾಚನೌಷಧಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಆಮಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ ದೋಷಗಳನ್ನು ಪಕ್ವವಾಗ ಮಾಡಿಸಿ ನಂತರ ಸ್ನೇಹಪಾನಮಾಡಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಸ್ನಿಗ್ಧನಾದ ಮೇಲೆ ವಿರೇಚನೌಷಧವನ್ನು ಪುನಃ ಪಾನಮಾಡಿಸಿ ವಿರೇಚನಮಾಡಿಸಬೇಕು, ಈ ಕ್ರಮವನ್ನನುಸರಿಸಿದಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ವಿರೇಚನವಾಗಿ ಉಪದ್ರವಗಳೆಲ್ಲಾ ಶಮನವಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ಶರೀರಲಾಘವ, ಅಗ್ನಿದೀಪ್ತಿ ಇವುಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

ವಿರೇಕಸ್ಯಾತಿಯೋಗೇತುಮೂಲಿರ್ವಾ ಭ್ರಂಶೋಗುದಸ್ಯ ಚ || ೩೯ ||

ಶೂಲಂಕಫಾತಿಯೋಗಸ್ಯಾನ್ಮಾಂಸಧಾವನಸನ್ನಿಭಂ ||

ಮೇದೋನಿಭಂಜಲಾಭಾಸಂರಕ್ತಂವಾಪಿವಿರಿಚ್ಯತೇ

|| ೪೦ ||

ಅತಿಯಾಗಿ ವಿರೇಚನವಾದರೆ ಮೂರ್ಛೆ, ಗುದಭ್ರಂಶ ಅಂದರೆ ಅಸನಹೊರಬೀಳುವುದು, ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆ, ಕ್ಲೇಷ್ಮವು ಅತಿಸಾರ ರೂಪವಾಗಿ ಹೋಗುವುದು, ಮಾಂಸವನ್ನು ತೊಳೆದ ನೀರಿನಂತೆಯೂ, ಕೊಬ್ಬಿನಂತೆಯೂ, ಶುದ್ಧ ನೀರಿನಂತೆಯೂ ಮಲವು ವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ರಕ್ತಭೇದಿ ಸಹ ಆಗುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಯ ಶೀತಾಂಬುಭಿಸ್ತಿಕ್ತ್ವಾ ಶರೀರಂತಂಡುಲಾಂಬುಭಿಃ ||

ಮಧುಮಿಶ್ರೈಸ್ತಥಾ ಶೀತೈಃ ಕಾರಯೇದ್ವಮನಂಮೃದು

|| ೪೧ ||

ಸಹಕಾರತ್ವಚಃ ಕಲ್ಮೋದಧ್ವಾ ಸೌವೀರಕೇಣವಾ ||

ಪಿಷ್ಪಾ ನಾಭಿಪ್ರಲೇಖೇನ ಹಂತ್ಯತೀಸಾರಮುಲ್ಪಣಂ

|| ೪೨ ||

ಅಜಾಕ್ಷೇರಂರಸಂವಾಪಿ ವೈಷ್ಣಿರಂಹಾರಿಣಂತಥಾ ||

ಶಾಲಿಭಿಷ್ಣುಷ್ಣುಕೈಸ್ಸಲ್ಪಮಸೂರೈರ್ವಾ ಪಿಭೋಜಯೇತ್

|| ೪೩ ||

ಶೀತೈಸ್ಸಂಗ್ರಾಹಿಭಿದ್ರವ್ಯೈಃ ಕುರ್ಯಾತ್ ಸಂಗ್ರಹಣಂಭಿಷಕ್ ||

ಮಿತಿವಿಾರಿ ವಿರೇಚನವಾಗಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಸಂಕಟಗಳು ಮತ್ತು ಉಪದ್ರವಗಳು ಕಂಡು ಬಂದಲ್ಲಿ ಮೈಮೇಲೆ ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಸುರಿಯಬೇಕು, ಶೀತವೀರ್ಯವಾದ ಅಕ್ರಿಯತೆಗಳಾದ ನೀರಿನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕುಡಿಸಿ ಮೃದುವಾಗಿ ನಮನಮಾಡಿಸಬೇಕು, ಮಾವಿನ ಚಕ್ಕೆಯನ್ನು ಮೊಸರಿನಲ್ಲಿ ಆಗಲಿ ಅನ್ನದ ಹುಳಿನೀರಿನಲ್ಲಿಯಾಗಲಿ ಅರದು ನಾಭಿಗೆ ಲೇಪಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ಭೇದಿ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ, ಆಡಿನ ಹಾಲು, ಕೋಳಿಮೊಟ್ಟೆಯ ರಸ, ಜಿಂಕೆಯ ಮಾಂಸದ ರಸ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕುಡಿಸಬೇಕು, ಅನ್ನ ಮತ್ತು ಮಸೂರ ಎಂಬ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ತೊಗರಿಯೇಳೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಅರ್ಜೀರ್ಣವಾಗದಂತೆ ಲಘು ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಭೋಜನಮಾಡಿಸಬೇಕು, ಶೀತವೀರ್ಯಗಳಾಗಿಯೂ ಸಂಗ್ರಾಹಿ ಅಂದರೆ ಒಗ್ಗೂರಸವುಳ್ಳ ಮಲಬಂಧಕಗಳಾದ ಪಪಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಮಲವನ್ನು ಬಂದಾಗುವಂತೆ ತಡೆಯಬೇಕು.

ಲಾಘವಂ ಮನಸಸ್ತುಷ್ಟಿರನುಲೋಮಂಗತೇನಿಲೇ || ೪೪ ||

ಸುವಿರಿಕ್ತಂ ನರಂಜ್ಞಾ ತ್ವಾಸಾಚನಂಸಾಯಯೇನ್ನಿತಿ ||

ಚನ್ನಾಗಿ ವಿರೇಚನವಾದರೆ ಶರೀರಲಾಘವ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹರ್ಷ ವಾಯು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವುದು, ಈ ಸುಲಕ್ಷಣಗಳೆಲ್ಲಾ ಕಾಣುತ್ತವೆ, ಇದರಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ವಿರೇಚನವಾಯಿತೆಂದು ಊಹಿಸಿ ಪಾಚನೌಷಧಗಳಿಂದ ಸಾಧಿತಗಳಾದ ಮಾಂಸರಸಗಳನ್ನು ರಾತ್ರಿ ಕುಡಿಯಲು ಕೊಡಬೇಕು

ಇಂದ್ರಿಯಾಣಾಂಬಲಂಬುದ್ಧೇವ್ರಸಾದಂವಹ್ನಿದೀಪನಂ || ೪೫ ||

ಧಾತುಸ್ಥೈರ್ಯವಯಸ್ಥೈರ್ಯಂಭವೇದ್ರೇಚನಸೇವನಾತ್ ||

ವಿರೇಚನೌಷಧವನ್ನು ಸೇವಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ವಿರೇಚನವಾದಲ್ಲಿ ಚಕ್ಷುರಾದಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ತಮ್ಮ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಗಳಾಗುತ್ತವೆ, ಬುದ್ಧಿಯು ಪ್ರಸನ್ನವಾಗಿಯೂ ಜರರಾಗ್ನಿಯು ಚನ್ನಾಗಿ ಪ್ರದೀಪ್ತವಾಗಿಯೂ ರಸಾದಿ ಧಾತುಗಳು ಸ್ಥಿರವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ, ಮುಪ್ಪು ಜಾಗ್ರತೆ ಬರುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರವಾತಸೇವಾಶೀತಾಂಬುಸ್ನೇಹಾಭ್ಯಂಗಮರ್ಜೀರ್ಣತಾಂ || ೪೬ ||

ವ್ಯಾಯಾಮಂಮೃಧುನಂಚೈವನಸೇವೇತವಿರೇಚಿತಃ ||

ವಿರೇಚನೌಷಧ ಸೇವನಮಾಡಿದವನು ಅನುವರ್ತಿಸಬೇಕಾದ ನಿಯಮಗಳೇನೆಂದರೆ—ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿರಬಾರದು, ತಣ್ಣೀರನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬಾರದು, ಅಭ್ಯಂಜನವನ್ನಾಡಬಾರದು, ವ್ಯಾಯಾಮ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಸಂಗಗಳನ್ನು ಕೆಲವು ದಿನಸ ಬಿಟ್ಟುಬಿಡಬೇಕು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಚತುರ್ಥೋಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ.

ಐ ದ ನೆ ಯ ಅ ಧ್ಯಾ ಯ .

ವಸ್ತಿರ್ವಿಧಾನುನಾಸಾಖ್ಯೋನಿರೂಹತ್ವತತಃಪರಂ ||

ಬಸ್ತಿಭಿದೀಯತೇಯಸ್ಮಾತ್ಪ್ರಸಾದ್ಯಸ್ತಿರಿತಿಶ್ಚತಃ || ೧ ||

ಬಸ್ತಿ ಎಂದರೆ ಆಧುನಿಕ ವೈದ್ಯ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿರುವ ಎನಿಮಾ ಎಂಬ ಉಪಕರಣಕ್ಕೆ ಸರಿಹೋಲುವ ಒಂದಾನೊಂದು ಉಪಕರಣದಿಂದ ಮಾಡತಕ್ಕ ಶರೀರಶೋಧನಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಯಂತ್ರಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ಕಡಮೆಯಾದ ಆಯುರ್ವೇದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯಗಾದಿಗಳ ಮೂತ್ರಕೋಶವನ್ನಾಗಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಚರ್ಮದ ಬೀಲವನ್ನಾಗಲಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಈ ವಿಧವಾದ ಸಾಧನವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಶರೀರಶೋಧನೆಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಉಪಕರಣಕ್ಕೆ ಬಸ್ತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರು ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುತ್ತದೆ, ಈ ಬಸ್ತಿ ಎಂದರೆ ಇದರಿಂದ ಮಾಡತಕ್ಕ ಶರೀರಶೋಧನವು ಎರಡು ವಿಧ-ಅನುವಾಸನ, ನಿರೂಹ ಎಂಬದಾಗಿ.

ಯಃಸ್ನೇಹೈರ್ದೀಯತೇಸಸ್ಯಾದನುವಾಸನಾನುತಃ ||

ಕಷಾಯಕ್ಷೀರತೈಲ್ಪೈರ್ಯೋನಿರೂಹಸ್ಸನಿಗದ್ಯತೇ || ೨ ||

ಯಾವದಾದರೂ ಸ್ನೇಹ ಎಂದರೆ ತೈಲಗಳಿಂದ ಮಾತ್ರವೆ ಕೊಡತಕ್ಕ ಬಸ್ತಿಗೆ ಅನುವಾಸನಬಸ್ತಿ ಎಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು, -ಮೂಲಿಕೆಗಳ ಕಷಾಯ ಹಾಲು ಮತ್ತು ತೈಲ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕೊಡತಕ್ಕದ್ದಕ್ಕೆ ನಿರೂಹಬಸ್ತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ತತ್ರಾನುವಾಸನಾಖ್ಯೋಹಿಬಸ್ತಿಯ್ರಸ್ಯೋತ್ರಕಥ್ಯತೇ ||

ಪೂರ್ವಮೇವತತೋಬಸ್ತಿರ್ನಿರೂಹಾಖ್ಯೋಭವಿಷ್ಯತಿ || ೩ ||

ನಿರೂಹಾದುತ್ತರಂಚೈವಬಸ್ತಿ ಸ್ಯಾದುತ್ತರಾಭಿಧಃ ||

ಮೊದಲು ಅನುವಾಸನಬಸ್ತಿ ವಿಸಯವನ್ನೂ ನಂತರ ನಿರೂಹಬಸ್ತಿ ವಿಷಯವನ್ನೂ ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯ ನಂತರ ಉತ್ತರಬಸ್ತಿ ಎಂಬ ಬಸ್ತಿಯ ವಿಸಯವನ್ನೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ

ಅನುವಾಸನಭೇದಶ್ಚ ಮಾತ್ರಾಬಸ್ತಿರುದೀರಿತಃ || ೪ ||

ಪೌಡ್ವಯಂ ಶಸ್ತ್ರಮಾತ್ರಾತಸ್ಮಾದರ್ಥಾಪಿನಾಭವೇತ್ ||

ಮೊದಲನೆಯದಾದ ಅನುವಾಸನಬಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರಾಬಸ್ತಿ ಎಂಬ ಒಂದು ಭೇದ ಉಂಟು, ಅನುವಾಸನಬಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ಸ್ನೇಹದ ಮಾತ್ರ ಎಂದರೆ ಅಳತೆಯನ್ನು ಪ್ರಕರಣಾನುರೋಧೇನ್ ನಿಷ್ಕರ್ಷಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೇನೇ ಮಾತ್ರಾಬಸ್ತಿ ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರ, ಅಳತೆಯು ಎರಡು ಪಲ, ಒಂದು ಪಲ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿರತಕ್ಕದ್ದು.

ಅನುವಾಸ್ಯಸ್ತು ರೂಕ್ಷಸ್ಯಾತ್ತೀಕ್ಷ್ಣಾಗ್ನಿಃ ಕೇವಲಾನಿಲೀ || ೫ ||

ಸ್ನೇಹವಾನಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ರೂಕ್ಷನಾದವನು ಅತೀ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಜರರಾಗ್ನಿ ಉಳ್ಳವನು, ಕೇವಲ ಪಾತರೋಗದವನು ಇವರಿಗೆ ಅನುವಾಸನ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು.

ನಾನುವಾಸ್ಯಸ್ತು ಕುಷ್ಠೀಸ್ಯಾನ್ಮೇಹೇಸ್ಥೂಲಸ್ತಥೋದರೀ ||

ನಾಸ್ಯಾಸ್ಯಾನುವಾಸ್ಯಾಸ್ತೇಜೀರ್ಣೋನ್ಮಾದತ್ಪಡದಿಫತಾಃ || ೬ ||

ಶೋಕಮೂರ್ಛಾಭಯಶ್ಚಾಸಾರುಚಿಕಾಸಕ್ಷಯಾತುರಾಃ ||

ಕುಷ್ಠರೋಗಿ, ಮೇಹರೋಗಿ, ಮೇದಸ್ಸು ಹೆಚ್ಚಿ ಸ್ಥೂಲನಾದವನು, ಉದರರೋಗಿ, ಇವರುಗಳಿಗೆ ಅನುವಾಸನಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬಾರದು, ಅಜೀರ್ಣ ಹುಚ್ಚು, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ದುಃಖ, ಮೂರ್ಛೆ, ಅರುಚಿ, ಭಯ, ಉಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಕ್ಷಯರೋಗ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲವರಿಗೆ ಅನುವಾಸನಬಸ್ತಿ ಮತ್ತು ನಿರೂಹಬಸ್ತಿ ಎರಡನ್ನೂ ಕೊಡಬಾರದು.

ನೇತ್ರಂಕಾರ್ಪಂಸುವರ್ಣಾದಿಧಾತುಭಿರ್ವಕ್ಷನೇಣುಭಿಃ || ೭ ||

ನಲೈರ್ಧಂತ್ರೈರ್ವಿಷಾಣಾಗ್ನೈರ್ಮಣಿಭಿರ್ವಾನಿಧೀಯತೇ ||

ಏಕಪರ್ಷಾತ್ತುಷಡ್ವರ್ಷಂಯಾವನ್ಮಾನಂಷಡಂಗುಲಂ || ೮ ||

ತತೋದ್ವಾದಶಕಂಯಾವನ್ಮಾನಂಸ್ಯಾದಷ್ಟಸಮ್ಮಿತಂ ||

ತತಃಪರಂದ್ವಾದಶಭಿರಂಗುಲೈರ್ನೇತ್ರದೀರ್ಘತಾ || ೯ ||

ಮುಗ್ಧಭಿದ್ರಕಲಾಯಾಮಂಭಿದ್ರಂಕೋಲಾಸ್ಥಿಸನ್ನಿಭಂ ||

ಯಥಾಸಂಖ್ಯಂಭವೇನ್ನೇತ್ರಂಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಂಗೋಪುಚ್ಛಸನ್ನಿಭಂ || ೧೦ ||

ಅತುರಾಂಗುಷ್ಟಃ ಸಾನೇನಮೂಲೇಸ್ಥೂಲಂನಿಧೀಯತೇ ||

ಕನಿಷ್ಠಿಕಾಪರಿಣಾಹಮಗ್ರೇಚಗುಟಿಕಾಮುಖಂ || ೧೧ ||

ತನ್ನಾಲೇಕರ್ಣಿಕೇದ್ವೇಚಕಾರ್ಯೇಭಾಗಾಚ್ಚತುರ್ಥಕಾತ್ ||

ಯೋಽಯೋತ್ತಮಃ ಸುಖವಿಧಾನತಃ || ೧೨ ||

ಮೃಗಾಜಸೂಕರಗಮಾಂಸುಹಿಷಸ್ಯಾವಿವಾಭವೇತ್ ||

ಮೂತ್ರಕೋಶಸ್ಯಬಸ್ತಿ ಸ್ತುತದಲಾಭೇನಚರ್ಮಜಾ || ೧೩ ||

ಕಷಾಯರಕ್ತಸ್ಸುಮ್ನದುರ್ಬಸ್ತಿಸ್ನಿಗ್ಧೋದ್ಯುಧೋಹಿತಃ ||

ವ್ರಣಬಸ್ತೇಸ್ತುನೇತ್ರಂಸ್ಯಾತ್ ಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಮಷ್ಟಾಂಗುಲೋನ್ಮಿತಂ || ೧೪ ||

ಮುಗ್ಧಭಿದ್ರಂಗೈರ್ದ್ರಪಕ್ಷನಳಿಕಾಪರಿಣಾಹಿಚ ||

ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಕ್ರಮವಾದ ಸಾಮಗ್ರಿಗಳು ಮೊದಲನೆಯ ಬಸ್ತಿನೇತ್ರ ಅಂದರೆ ಗುದದ್ವಾರದಿಂದ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿಸತಕ್ಕ ಕೊಳವೆ, ಇದನ್ನು ಸುವರ್ಣರಜತಾದಿ ಧಾತುಗಳಿಂದಲಾಗಲಿ ಯಾವದಾದರೂ ಮರದಿಂದಲಾಗಲಿ ಬಿದಿರಿನಿಂದಲಾಗಲಿ ಟೊಳ್ಳಾಗಿರುವ ಯಾವದಾದರೂ ಹುಲ್ಲು ಗಣಕಿನಿಂದಲಾಗಲಿ, ದಂತದಿಂದಲಾಗಲಿ ಯಾವದಾದರೂ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕೊಂಬಿನಿಂದಲಾಗಲಿ ಅನುಕೂಲವಿದ್ದಲ್ಲಿ ರತ್ನಗಳಿಂದಲಾಗಲಿ ಕಲ್ಲಿನಿಂದಲಾಗಲಿ ಮಾಡಿಸಬಹುದು, ಬಸ್ತಿವ್ರಯೋಗ ಮಾಡತಕ್ಕವರ ವಯಸ್ಸಿನ ಮೇಲೆ ನೇತ್ರದ ಉದ್ದವನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಆರು ವರುಷದ ವರಿಗೂ ಆರು ಅಂಗುಲ ನಂತರ ಹನ್ನೆರಡು ವರುಷದ ವರಿಗೂ ಎಂಟು ಅಂಗುಲ, ಅಂದಾಜಿಗಲ್ಲಾ ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗುಲ, ಈ ರೀತಿ ಉದ್ದವಿರಬೇಕು, ಆರಂಗುಲದ ನೇತ್ರದ ಬಳಗಿರುವ ಟೊಳ್ಳು ಹೆಸರು ಹಸಿಯದು ಹಿಡಿಯುವಷ್ಟಿರಬೇಕು, ಎಂಟುಗುಲದರ ಟೊಳ್ಳು ಬಟಾಣಿ ಹಿಡಿಸುವಷ್ಟಿರಬೇಕು, ಹನ್ನೆರಡುಗುಲದ್ದಕ್ಕೆ ಬೋರೇಬೀಜ ಹಿಡಿಸುವಷ್ಟು ಟೊಳ್ಳಿರಬೇಕು, ನೇತ್ರವು ಗೋಪುಚ್ಚದ ಹಾಗೆ ಬುಸು ಕಡೆ ದಪ್ಪನಾಗಿಯೂ ಗುದಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶವಾಗತಕ್ಕ ತುದಿಯ ಕಡೆ ಸಣ್ಣನಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು, ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕವನ ಅಂಗುಷ್ಠದ ಬೆರಳಿನಷ್ಟು ನೇತ್ರದ ಒಡ ದಪ್ಪನಾಗಿಯೂ ಕಿರುಬೆರಳಿನಷ್ಟು ದಪ್ಪನಾಗಿ ನೇತ್ರದ ಮುಖವೂ ಇರಬೇಕು, ನೇತ್ರದ ತುದಿಯನ್ನು ಗುಳಿಗೆಯ ಹಾಗೆ ಗುಡಗೆ ಗುದಕ್ಕೆ ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮಾಡಿರಬೇಕು, ನೇತ್ರದ ಅಳತೆಯನ್ನು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗ ಮಾಡಿ ಮುಖದ ಕಡೆಗೆ ಮೂರು ಭಾಗ ಬಿಟ್ಟು ಅಂದರೆ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸತಕ್ಕ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಕಿವಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರಬೇಕು, ಈ ಕಿವಿಯ ವರಿಗೂ ಬಸ್ತಿಯ ಒಳಕ್ಕೆ ನೇತ್ರವನ್ನು ತೂರಿಸಿ ಕಟ್ಟಿಗಳನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು, ಕಿವಿಗಳು ಇರುವುದು ಒಂದು ವೇಳೆ ಕಟ್ಟಿ ಸಡಿಲವಾಗಿದ್ದರೂ ಬಸ್ತಿನೇತ್ರನು ಗುದದೊಳಕ್ಕೆ ನುಸುಳಿಕೊಳ್ಳದಂತೆ ತಡೆಯುವುದಕ್ಕಾಗಿದೆ, ಇಷ್ಟಾದರೆ ಬಸ್ತಿನೇತ್ರವು ಸಿದ್ಧವಾದ ಭಾಗ ಯಿತು, ಇನ್ನು ಅಡು ಹುಲ್ಲೆ ಹಂದಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಮುತ್ತು ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ಮೂತ್ರಕೋಶವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಕಷಾಯ ರಸಪ್ರಧಾನವಾದ ದ್ರವ್ಯ ಕಷಾಯಗಳಿಂದ ಹದಮಾಡಿಸಿ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ ಕೊಟ್ಟು ಚನ್ನಾಗಿ ಜಿಡ್ಡನ್ನು ಹಚ್ಚಿಸಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುವಂತೆ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಇದು ಗುದದ್ವಾರದಿಂದ ತರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವಾಗ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ಬಸ್ತಿಯ ಸ್ವರೂಪವಾಯಿತು, ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕಲ್ಮಷವನ್ನು ತೊಳೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬಸ್ತಿಯ ನೇತ್ರವು ಎಂಟುಗುಲ ಉದ್ದವಾಗಿರಬೇಕು, ರಂಧ್ರವು ಹೆಸರುಕಾಳು ಹಿಡಿಯುವಷ್ಟಿರಬೇಕು, ಹದ್ದಿನ ಗರಿಯ ಒಡ ದಲ್ಲಿರುವ ಟೊಳ್ಳು ಕೊಳವೆಯಷ್ಟು ದಪ್ಪವಿದ್ದರೆ ಸಾಕು.

ಶರೀರೋಪಚಯಂಪರ್ಣಂಬಲಮಾರೋಗ್ಯಮಾಯುಷಃ || ೧೫ ||
ಕುರುತೇಪರಿವೃದ್ಧಿಂಚಬಸ್ತಿ ಸ್ವನ್ಯಗುಪಾಸಿತಃ ||

ಬಸ್ತಿವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಸೇವಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಶರೀರದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಕಾಂತಿಯನ್ನೂ ಶಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಆರೋಗ್ಯವನ್ನೂ ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ.

ದಿರಾಶೀಲೇವಸಂತೇಚಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿಃಪ್ರದೀಯತೇ || ೧೬ ||
ಗ್ರೀಷ್ಮವರ್ಷಾಶರತ್ಕಾಲೇರಾತ್ರೌಸ್ಯಾದನುವಾಸನಂ ||
ನಚಾತಿಸ್ನಿಗ್ಧಮಶನಂಭೋಜಯಿತ್ವಾನುವಾಸಯೇತ್ || ೧೭ ||
ಮದಂಮೂರ್ಛಾಂಚಜನಯೇದ್ವಿಧಾಸ್ನೇಹಃಪ್ರಯೋಜಿತಃ ||
ರೂಕ್ಷಂಭುಕ್ತವತೋತ್ಯನ್ನಂಬಲಂಪರ್ಣಂಚಹೀಯತೇ || ೧೮ ||

ಹೇಮಂತ, ಶಿಶಿರ, ವಸಂತ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಹಗಲು ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊವಬೇಕು, ಗ್ರೀಷ್ಮ, ವರ್ಷ, ಶರತ್, ಈ ಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಅನುವಾಸನ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ರಾತ್ರಿವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು, ಅತಿಯಾಗಿ ಜಿಡ್ಡುಳ್ಳ ಭೋಜನ ಮಾಡಿ ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಾರದು, ಸ್ನೇಹಸಹಿತವಾದ ಭೋಜನವನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಬಸ್ತಿಯಿಂದಲೂ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧವಲ್ಲ ಸ್ನೇಹವು ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಸೇರಿದಂತಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮೂರ್ಛೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ, ಸ್ನೇಹರಹಿತವಾಗಿ ಮತ್ತು ಅತಿಯಾಗಿ ಭೋಜನಮಾಡಿ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ ಶರೀರದ ಬಲ ಮತ್ತು ಕಾಂತಿ ಇವುಗಳು ಹಾಳಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತವೆ.

ಹೀನಮಾತ್ರಾವುಭೌಬಸ್ತೀನಾತಿಕಾರ್ಯಕರೌಸ್ತ್ಯತೌ ||
ಅತಿಮಾತ್ರೌತಥಾನಾಹಕ್ಲಮಾತೀಸಾರಕಾರಕೌ || ೧೯ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಬಸ್ತಿಗಳಿಗೂ ಉತ್ತಮಾದ ದ್ರವದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಅಂಶ ಕಷಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿರಲ್ಲಿ ಅದುಂದ ಅಸು, ಪ್ರಯೋಜನವಾಗುವುದಿಲ್ಲ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ಹೊಟ್ಟೆಬುಬ್ಬರ, ಬಳಲಿಕೆ, ಅತಿಸಾರ, ಇವುಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ, ಅದ್ದರಿಂದ ಕಚ್ಚುಕಷಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಉತ್ಸಮಸ್ಯಪಲೈಷ್ಠ್ಯದ್ಧಿಮಫ್ಯಮಸ್ಯಪಲೈಸ್ತ್ರಿಭಿಃ ||
ಪಲಸ್ಯಾರ್ಥೇನಹೀನಸ್ಯಯುಕ್ತಾಮಾತ್ರಾನುವಾಸನೇ || ೨೦ ||

ಉತ್ತಮಬಲವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಅನುವಾಸನಬಸ್ತಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ದ್ರವದ್ರವ್ಯ ಪರಿಮಾಣವು ಆರು ಪಲ, ಮಧ್ಯಮಬಲವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಮೂರು ಪಲ, ಹೀನಬಲವುಳ್ಳವನಿಗೆ ಒಂದು ಸರಪಲ ಎಂದು ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ತಕಾಹ್ವಾಸ್ಯಂಧವಾಭ್ಯಾಂಚದೇಯಂಸ್ನೇಹೇಚಚೂರ್ಣಕಂ ||

ತನ್ಮಾತ್ರೋತ್ತಮಮಧ್ಯಾಂತಾಷಟ್ ಚತುರ್ಧ್ಯಯಮಾಷಕೈಃ ೨೧

ಸದಾಪ, ಸ್ವೇಧನಲವಣ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಬಸ್ತಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸ್ನೇಹದ ಜೊತೆಗೆ ಸೇವಿಸಬೇಕು, ಉತ್ತಮ ಪರಿಮಾಣ ಆರು ಮಾಷ, ಮಧ್ಯಮ ಪರಿಮಾಣ ಮೂರು ಮಾಷ, ಕನಿಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣ ಎರಡು ಮಾಷ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಗೊತ್ತುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

ವಿರೇಚನಾತ್ಸಪ್ತರಾತ್ರೇಗತೇಜಾತಬಲಾಯಚ ||

ಭುಕ್ತಾನ್ನಾಯಾನುವಾಸ್ಯಾಯಬಸ್ತಿರ್ದೇಯೋನುವಾಸನಃ || ೨೨ ||

ಅಥಾನುವಾಸ್ಯಂಸ್ತುಭ್ಯಕ್ತಂಉಷ್ಣಾಂಬುಸ್ತೇದಿತಂಶನೈಃ ||

ಭೋಜಯಿತ್ವಾಯಥಾಶಾಸ್ತ್ರಂಕೃತಚಂಕ್ರಮಣಂತತಃ || ೨೩ ||

ಉತ್ಪ್ರಾಂಶ್ವಾನಿಲವಿಣ್ಣ್ವಾತ್ರಂಯೋಜಯೇತ್ ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿನಾ ||

ಸುಪ್ತಸ್ಯವಾಮಪಾರ್ಶ್ವೇನವಾಮಜಂಘಾಪ್ರಸಾರಿಣಃ || ೨೪ ||

ಕುಂಚಿತಾಪರಜಂಘಸ್ಯನೇತ್ರಂಸ್ನಿಗ್ಧಗುದೇಷ್ಯನೇತ್ ||

ಬಧ್ವಾವಸ್ತಿಮುಖಂಸೂತ್ರವಾರ್ತಮಹಸ್ತೇನಧಾರಯೇತ್ || ೨೫ ||

ಪೀಡಯೇದ್ವಕ್ಷುಣೇನೈವಯಧ್ಯನೇಗೇನಧೀರಧೀಃ ||

ಜೃಂಭಾಕಾಸಕ್ಷವಾದಿಶಬ್ದಬಸ್ತಿಕಾಲೇನಕುರಯೇತ್ || ೨೬ ||

ತ್ರಿಂಶನ್ನಾತ್ರಾಮಿತಃಕಾಲಃಪ್ರೋಕ್ತೋಬಸ್ತೇಸ್ತುಪೀಡನೇ ||

ತತಃಪ್ರಣಿಹಿತಸ್ನೇಹಉಪ್ತನೋವಾಕ್ ಶತಂಭವೇತ್ || ೨೭ ||

ಜಾನುಮಂಡಲಮಾಂಸಸ್ಯಕುರ್ಮಾತ್ ಭೋಜಿತಕಯಾಯುತಂ ||

ಏಕಾಮಾತ್ರಾಭವೇದೇಷಾಸರ್ವಪ್ರಷನಿರಿಕ್ಷಯಃ || ೨೮ ||

ಪ್ರಸಾರಿತ್ಯಸ್ಸಗ್ಧಗಾತ್ರೈರ್ಯಥಾವೀರ್ಯಂವಸರ್ಪತಿ ||

ಬಸ್ತಿಪ್ರಯೋಗಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ—ವಿರೇಚನಾಪಥವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಏಳು ದಿವಸ ಕಳೆದ ಮೇಲೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಬಲವಿರುವಾಗ್ಯೇ ಉತ್ತರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮಿತವಾಗಿ ಭೋಜನಮಾಡಿಸಿ ಅನುವಾಸನಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು, ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಮೊದಲು ಚನ್ನಾಗಿ ತೈಲಾಭ್ಯಂಗಮಾಡಿಸಿ ಉಷ್ಣೋದಕ

ದಿಂದ ಸ್ವೇದನಮಾಡಿಸಿ ನಿಯಮಾನುಸಾರ ಭೋಜನಮಾಡಿಸಿ ಮಲಮೂತ್ರ
ಅಪಾನವಾಯುಗಳು ಸಡಲುನಂತೆ ಕೊಂಚ ಸಂಚಾರವೂ ಮಾಡಿಸಿ ಮಲಮೂತ್ರ
ಮತ್ತು ವಾಯುಗಳು ಸಡಲುನಂತಿದ್ದರೆ ಅದನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿವೃತ್ತಿಮಾಡಿಸಿ ಬಸ್ತಿ
ಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಉಪಕ್ರಮಿಸಬೇಕು, ಪ್ರಥಮತಃ ಬಸ್ತಿಪ್ರಯೋಗವನ್ನು
ಯಾರಿಗೆ ಮಾಡಬೇಕೋ ಪೂರೈಕೃತ ಲಕ್ಷಣಯುಕ್ತನಾದ ಅಂತವನನ್ನು ಬಲ
ಮಗ್ಗಲಾಗಿ ಮಲಗಿಸಿ ಒಲಗಾಲನ್ನು ನೀಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆಯೂ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು
ಪ್ರಯೋಗಿಸಲನುಕೂಲವಾಗುವಂತೆ ಎಡಗಾಲನ್ನು ಮಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆಯೂ
ಮಾಡಬೇಕು, ನಂತರ ಗುದದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಚನ್ನಾಗಿ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿ ಬಸ್ತಿನೇತ್ರ
ವನ್ನು ಗುದದ್ವಾರದಿಂದ ಒಳಕ್ಕೆ ತೂರಿಸಿ ಬಸ್ತಿನೇತ್ರವೂ ಬಸ್ತಿಯೂ ಕೂಡಿರುವ
ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಿಗಿದಿರುವ ಕಟ್ಟನ್ನು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಬಲಗೈಯಿಂದ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು
ಎಡಗೈಯಿಂದ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಜೋರು ಮತ್ತು ನಿದಾನ ಈ ಎರಡೂ ಆಗದಂತೆ
ಮಧ್ಯಮ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿ ಅನುಕರಿಸಿ, ವಸ್ತ್ರವನ್ನು ತೆಗದುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕವನು
ವಸ್ತ್ರಕರ್ಮ ನಡೆಯುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಕಳಿಸುವುದು, ಕೆಮ್ಮುವುದು, ಶೀನುವುದು
ಇವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು, ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಮೂವತ್ತು ಮಾತ್ರೆಯ ಕಾಲ
ಅನುಕರಿಸಿ, ಸ್ನೇಹವೆಲ್ಲವೂ ಒಳಕ್ಕೆ ಹೋದ ಮೇಲೆ ಅಂಗತಂತ್ರವಾಗಿ ಮಲಗಿ
ಕೊಂಡು ನೂರುಮಾತ್ರೆಯ ಕಾಲ ಸುಮ್ಮನಿರಬೇಕು, ವಾಕ್ಶತಂ ಎಂದರೆ
ನೂರುಮಾತ್ರೆ ಎಂದರ್ಥ, ಒಂದುರಾತ್ರಿ ಎಂದರೆ ಅಂಗೈನಿಂದ ವೇಷಕಾಲನ್ನು
ಒಂದು ಸಾರಿ ಸವರಿ ಒಂದು ಚುಟಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದರೆ ಒಂದುರಾತ್ರಿ ಕಾಲ
ವಾಗುತ್ತದೆ, ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ತೆಗದುಕೊಂಡ ಮೇಲೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಮುರುವನ್ನು ಮಾಡಿ
ಕೊಂಡು ಕೃಕಾಲುಗಳನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ನೀಡಿಕೊಂಡು ಮಲಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಬಸ್ತಿಯು ವೀರ್ಯ
ವತ್ತರವಾಗಿ ಚನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುತ್ತದೆ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಲಗಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ
ವೈದ್ಯನು ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ತೆಗದುಕೊಂಡಿರುವನ ಅಂಗೈ ಅಂಗಾಲುಗಳು ಮತ್ತು
ಪೃಷ್ಠದ ಮೇಲೆ ಸಹ ಮೂರು ಸಾರಿ ಕಟ್ಟಬೇಕು, ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ನಲಗಿದು
ವಪನು ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆಯೇ ಅಂಡನ್ನು ಎತ್ತಿ ಕುಳಿತಬೇಕು, ಬಸ್ತಿಗ ಅಂಗ
ವಾದ ಇಷ್ಟು ಕೆಲಸವೂ ನಡೆವ ಮೇಲೆ ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆಯೇ ಮಲಗಿಕೊಂಡು
ಸುಖವಾಗಿ ನಿದ್ರಿಸಬೇಕು.

ಸಾನಿಲಃಸಪುರೀಷಶ್ಚ ಸ್ನೇಹಃ ಪ್ರತ್ಯೇತಿಯಸ್ಯ ನೈ

॥ ೨೯ ॥

ಉಪದ್ರವಂವಿಸಾಶೀಘ್ರಂ ಸಸಮ್ಯಗನುವಾಸಿತಃ

ಬಸ್ತಿಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿದ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಲದೊಳಗಾಗಿಯೇ ಅಧೋವಾಯು
ಮತ್ತು ಪುರೀಷ ಇವುಗಳಿಂದ ಸಹಿತವಾಗಿ ಗದದಲ್ಲಿ ಉರವೊದಲುವ ಉರದ್ರವ
ಗಳಿಲ್ಲದೆ ಬಸ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿದ ಸ್ನೇಹವು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಬಿಚ್ಚಿಕೆ
ಅನುವಾಸನಬಸ್ತಿಕರ್ಮವು ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆಯಿತು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಜೀರ್ಣಾನ್ನಸ್ತು ಫಸಾಯಾಹ್ನೇಸ್ತೇಹೇಪ್ರತ್ಯಾಗತೇಪುನಃ || ೩೦ ||
 ಲಘುನ್ನಂಭೋಜಯೇತ್ ಕಾಮಂದೀಸ್ತಾಗ್ನಿಸ್ತುನರೋಯದಿ ||

. ಬಸ್ತಿ ದ್ವಾರಾ ಒಳಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಶೈಲವು ಹಿಂದಿರಿಗಿ ಹೊರಟು ಬಂದ
 ಮೇಲೆ ಅಹಾರವು ಚನ್ನಾಗಿ ಜೀರ್ಣವಾಗಿ ಹರಿವು ಚನ್ನಾಗಿ ಆಗಿರುವಲ್ಲಿ ಸಾಯಂ
 ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲಘುವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ಭೋಜನಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಅನುವಾಸಿತಾಯದಾತವ್ಯಮಿತರೇಹ್ನಿಸುಖೋದಕಂ || ೩೧ ||
 ಧಾನ್ಯಶುಂಠೀಕಷಾಯಂನಾಸ್ತೇಹವ್ಯಾಪತ್ತಿನಾಶನಂ ||

ಅನುವಾಸನಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಮಾರಣೆಯ ದಿವಸ ಅನುವಾಸಿತನಿಗೆ
 ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ಬಿಸಿನೀರನ್ನಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಕೊತ್ತುಂಬರಿ
 ಬೀಜ, ಶುಂಠಿ ಇವುಗಳ ಸುಮೇಷ್ಣವಾದ ಕಷಾಯವನ್ನಾಗಲೀ ಪಾನಮಾಡಿಸಿ
 ದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ಕೆಡಕುಗಳು ನಿವಾರಣೆಯಾಗುತ್ತವೆ.

ಅನೇನವಿಧಿನಾಸಸ್ತು ಚಾಷ್ಟಾ ನಾನವಮಾಪಿವಾ || ೩೨ ||

ವಿಧೇಯಾಬಸ್ತಯಸ್ತೇಷಾಮಂತರಾತುನಿರೂಹಣಾ ||

ದತ್ತಸ್ತು ಪ್ರಥಮೋಬಸ್ತಿಸ್ತೇಹಯೇದ್ಭಸ್ತಿವಂಕ್ಷಣಾ || ೩೩ ||

ಸಮ್ಯಗ್ಗತ್ತೋದ್ವಿತಿಲಯಸ್ತು ಮೂರ್ಧಸ್ತಮನಿಲಂಜಯೇತ್ ||

ಬಲಂವರ್ಣಂಚಜನಯೇತ್ತ ತಿಲಯಸ್ತುಪ್ರಯೋಜಿತಃ || ೩೪ ||

ಚತುರ್ಥಪಂಚಮೌದತ್ತಾಸ್ತೇಹಯೇತಾಂರಸಾಸೃಜೀ ||

ಷಷ್ಠೋಮಾಂಸಂಸ್ತೇಹಯತಿಶಪ್ತನೋಮೇದವಿನಚಿ || ೩೫ ||

ಅಷ್ಟಮೋನಸಮುತ್ಥಾಸಿಮಜ್ಜಾನಂಚಯಥಾಕ್ರಮಂ ||

ಏವಂಶುಕ್ರಗಿತಾರ್ದೋಷಾದ್ವಿಗುಣಸ್ಸಧುಸಾಧಯೇತ್ || ೩೬ ||

ಅಷ್ಟಾದಶಾಷ್ಟಾದಶಕಾನ್ಭಸ್ತಿಸಾಂಯೋನಿಷೇವತೇ ||

ಸಕಂಜರಬಲೋಪ್ಯರ್ಥಂಜಯೇತ್ತಲೋಮರಪ್ರಭಃ || ೩೭ ||

ರೂಕ್ಷಾಯುಬಹುಮಾತಾಯಸ್ತೇಹಬಸ್ತಿದಿನೇದಿನೇ ||

ದವ್ಯಾಪ್ತೈದ್ಯಪ್ತಥಾನೈಷಾಮುತ್ಕಾಂಬಾಧಾಮಾಹರೇತ್ || ೩೮ ||

ಸ್ನೇಹೋಲ್ನಮಾತ್ರೋರೂಕ್ಷಾಣಾಂದೀರ್ಘಕಾಲಮನತ್ಯಯಃ ||

ತಥಾನಿರೂಹಸ್ವಿಗ್ಧಾನಾಮಲ್ಪಮಾತ್ರಃಪ್ರಶಸ್ತೇ || ೩೯ ||

ಈ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ರೀತಿಯಿಂದ ಶ್ಲೇಷ್ಠ, ಪಿತ್ತ, ವಾತ ಎಂಬ ದೋಷಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಏಳು ಎಂಟು ಒಂಭತ್ತು ಬಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು, ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇವುಗಳನ್ನೇ ಕೊಡದೆ ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ನಿರೂಹ (ಕಷಾಯ) ಬಸ್ತಿಯನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತಿರಬೇಕು. ಏಳೆಂಟುಒಂಭತ್ತು ಸಾರಿ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಹೇಳುವುದರ ಪ್ರಯೋಜನವೇನೆಂದರೆ—ಮೊದಲನೆಯ ಸಾರಿ ಕೊಟ್ಟ ಬಸ್ತಿಯು ಮೂತ್ರಕೋಶ ಮತ್ತು ಮೂತ್ರಜನಕಾಂಗಗಳನ್ನು ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಎರಡನೆಯ ಸಾರಿ ಕೊಟ್ಟ ಬಸ್ತಿಯು ಶಿರೋಗತವಾದ ವಾತರೋಗಗಳನ್ನು ಗೆಲ್ಲುತ್ತದೆ, ಮೂರನೆಯ ಸಾರಿ ಕೊಟ್ಟ ಬಸ್ತಿಯು ಶರೀರಕ್ಕೆ ಬಲವನ್ನೂ ಕಾಂತಿಯನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತದೆ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಮತ್ತು ಐದನೆಯ ಸಾರಿ ಕೊಟ್ಟ ಬಸ್ತಿಗಳು ರಸಧಾತು ಮತ್ತು ರಕ್ತ ಇವುಗಳನ್ನು ಸ್ಥಿಗ್ಧವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ, ಆರನೆಯ ಸಾರಿ ಕೊಟ್ಟ ಬಸ್ತಿಯು ಮಾಂಸವನ್ನು ಸ್ಥಿಗ್ಧವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತದೆ, ಏಳನೆಯ ಸಾರಿ ಕೊಟ್ಟದ್ದು ಮೇದೋಧಾತುವಿಗೆ ಆಪ್ಯಾಯಕವಾಗುತ್ತದೆ, ಎಂಟನೆಯ ಮತ್ತು ಒಂಭತ್ತನೆಯ ಸಾರಿ ಕೊಟ್ಟ ಬಸ್ತಿಗಳು ಮಜ್ಜಧಾತುವನ್ನು ಸ್ಥಿಗ್ಧವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತವೆ, ಪೂರೋಕ್ತವಾದ ಬಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಪೂರೋಕ್ತವಾದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯೇ ದ್ವಿಗುಣವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಶುಕ್ರಗತವಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಸಹ ನಿವಾರಣ ಮಾಡುತ್ತವೆ, ಅಲ್ಲದೆ ದ್ವಿಗುಣವಾಗಿ ಬಸ್ತಿಗಳನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯನು ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ಬಲದಲ್ಲಿ ಆನೆಗೆ ಸಮಾನನೂ ವೇಗದಲ್ಲಿ ಕುದುರೆಗೆ ಸಮಾನನೂ ಆಗುವುದಲ್ಲದೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಶರೀರಕಾಂತಿವುಳ್ಳವನಾಗುತ್ತಾನೆ, ರೂಕ್ಷನಾದ ವಾತಪ್ರಕೃತಿಯವನಿಗೆ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಪವಾಗಿ ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿಯನ್ನು ದಿಘ್ಘಕಾಲ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅವಾಯವೇನೂ ಇಲ್ಲ, ಹಾಗೆಯೇ ಸ್ಥಿಗ್ಧನಾದವನಿಗೆ ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ನಿದೂಹ (ಕಷಾಯ) ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವುದೂ ಗುಣಕರವೇ ಆಗುತ್ತದೆ.

ಅಥವಾಯಸ್ಯತತ್ಕಾಲಂಸ್ನೇಹೋನಿರ್ಯಾತಿಕೇವಲಃ ||

ತಸ್ಯಾನ್ಯೋಲ್ಪತರೋದೇಯೋನಹಸ್ತಿಹೃತ್ಕೃತಿಸ್ಪತಿ || ೪೦ ||

ಅಶುದ್ಧಸ್ಯಮಲೋನ್ನಿಶ್ರಃಸ್ನೇಹೋನ್ಯತಿಯದಾಪುನಃ ||

ತದಾಶೈಥಿಲ್ಯಮಾಧ್ಯಾನಂತೂಲಂಶ್ವಾಸಶ್ಚಜಾಯತೇ || ೪೧ ||

ಪಕ್ಷಾಶಯೇಗುರುತ್ವಂಚತತ್ರದದ್ಯಾನ್ನಿರೂಹಣಂ ||

ತೀಕ್ಷ್ಣಂತೀಕ್ಷ್ಣಾಷಢೈರ್ಯುಕ್ತಾಫಲವರ್ತಿಹಿತಾತಥಾ || ೪೨ ||

ಯಥಾನುಲೋಮನಂನಾಯುರ್ಮಲಂಸ್ನೇಹಶ್ಚಜಾಯತೇ ||

ತಥಾವಿರೇಚನಂದದ್ಯಾತ್ರೀಕ್ಷ್ಣಂನಶ್ಯಂಚಶಸ್ಯತೇ || ೪೩ ||

ಯಸ್ಯನೋಪದ್ರವಂಕುರ್ಯಾತ್ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿರನಿಸೃತಃ ||

ಸರ್ವೋಲೋವಾವೃತೇರಾಕ್ಷ್ಣ್ಯದುಪೇಕ್ಷ್ಯಸ್ವನಿಜಾಸತಾ || ೪೪ ||

ಅನುವಾಸನ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಸ್ನೇಹವು ಒಳಗೆ ನಿಂತು ಕೆಲಸ ಮಾಡಿ-ಮಲಾದಿಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸದೆ ಕೂಡಲೇ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಅಲ್ಪಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಸಾರಿ ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿಯನ್ನೇ ಕೂಡಬೇಕು, ಸ್ನೇಹಸ್ನೇಹಾದಿಗಳಿಂದ ಸ್ನಿಗ್ಧನಾಗದವನಿಗೆ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಬಸ್ತಿಯು ಮುಳುಗಿದಿರುವಂತೆ ಕೂಡಿ ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊರಬೀಳದೆ ಹೋದಲ್ಲಿ ಬಳಲಿಕೆ, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ, ಶೂಲೆ, ಉರ್ಧ್ವಶ್ವಾಸ ಮತ್ತು ಪಕ್ಷಾಶಯದಲ್ಲಿ ಭಾರ ಇವುಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ, ಆಗ್ಯ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಔಷಧಗಳ ಕಷಾಯದಿಂದ ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು, ಅಥವಾ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಫಲವರ್ತಿಯನ್ನೊದರೂ ಕೊಡಬೇಕು, ಅಥವಾ ಅಧೋವಾತ, ಅಂತರ್ಗತವಾದ ಮಲ, ಸ್ನೇಹ, ಇವುಗಳು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಸ್ಪೃಷ್ಣಾಗಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು, ರೂಕ್ಷಶರೀರದವರಿಗೆ ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು, ಬಸ್ತಿಯ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಾರದೆ ನಿಂತು ಅದರಿಂದ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಹಿಂಸೆ ಏನೂ ಆಗದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕಾಗಿ ಮತ್ತೆ ಏನೂ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲ.

ಅನಾಯಾತಂತ್ವಹೋರಾತ್ರೇಸ್ನೇಹಂಸಂಶೋಧನೈರ್ಹರೇತ್ ॥

ಸ್ನೇಹಬಸ್ತುವನಾಯಾತೇನಾನ್ಯಸ್ನೇಹೋವಿಧೀಯತೇ ॥ ೪೫ ॥

ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ರಾತ್ರಿ ಮತ್ತು ಒಂದು ಹಗಲು ಸಹ ಸ್ನೇಹ ಬಸ್ತಿದ್ವಾರ ಒಳಹೊಕ್ಕು ಸ್ನೇಹವು ಹೊರಬೀಳದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಶೋಧ (ವಿರೇಚ) ನೌಷಧಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಬೇಕು, ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿಯು ಹೊರಬಿದ್ದ ಹೊರತು ಮತ್ತೆ ಸ್ನೇಹಪ್ರಯೋಗಮಾಡಲು ಅನುಮತಿಯಿಲ್ಲ.

ಗುಡೂಚೈರಂಡಪೂತೀಕಭಾರ್ಗೀವೃಷಕರೋಹಿಷಂ ॥

ಶತಾವರೀಂಸಹಚೆರಂಕುಕನಾಸಾಂಪಲೋನ್ನಿತಾಂ ॥ ೪೬ ॥

ಯವನಾಷಾತಸೀಕೋಲಕುಲತ್ಥಾಸ್ತಸೃತೋನ್ನಿತಾನ್ ॥

ಚತುರ್ದ್ರೋಣೇಂಭಸಃಪಕ್ವಾದ್ರೋಣಶೇಷೇಣತೇನಚೆ ॥ ೪೭ ॥

ಪಚೇತ್ತೈಲಾಥಕಂಪೇಷ್ಠೈರ್ಜೀವನೀಯೈಃಪಲೋನ್ನಿತೈಃ ॥

ಅನುವಾಸನಮೇತದ್ಧಿಸರ್ವವಾತವಿಕಾರನುಷ್ ॥ ೪೮ ॥

ಅಮೃತವಳ್ಳಿ, ಹರಳುಬೇರು, ಹೊಂಗಿ, ಗಂಟುಪರಂಗಿ, ಅಡುಸೋಗಿ, ರೋಹಿಷ ಎಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲು, ಶತಾವರೀಬೇರು, ಗೊರಂಟಿ, ಕಾಕನಾಸಾ ಎಂಬ ಸ್ಪುನಾಮುಪ್ರಸಿದ್ಧ, ಯವೆ, ಉದ್ದು, ಆಗಸೆ, ಬೋರೆ, ಹುರಳಿ,

ಇವುಗಳು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಎರಡೆರಡು ಪಲವನ್ನು ನಾಲ್ಕು ದ್ರೋಣ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಒಂದು ದ್ರೋಣಕ್ಕೆ ಇಳಿಸಿ ಒಂದು ಅಧಕ ಪರಿಮಾಣ ತೈಲವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಒಂದೊಂದು ಪಲ ಜೀವನೀಯಗಣೋಕ್ತ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತೈಲವನ್ನು ಪಕ್ವವಾಗಿ ಕಾಯಿಸಿ ಅನುವಾಸನ ಬಸ್ತಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ವಾತವ್ಯಾಧಿಗಳೂ ನಿವಾರಣವಾಗುವವು.

ಷಟ್ ಸಪ್ತ ತಿರ್ವ್ಯಾಪದಸ್ತು ಜಾಯಂತೇನಸ್ತಿ ಕರ್ಮಣಾ ||

ದೂಷಿತಾತ್ಮನು ದಾಯೇನತಾಶ್ಚಿ ಕಿತ್ಯಾಸ್ತು ಸುಶ್ರುತಾತ್ || ೪೯ ||

ಬಸ್ತಿಪ್ರಯೋಗಮಾಡೋಣದರಲ್ಲಿ ಬಸ್ತಿಗತವಾದ ದೋಷದಿಂದ ಮತ್ತು ಕಷಾಯತೈಲ ಇವುಗಳ ದೋಷದಿಂದ, ಸ್ನೇಹನಾಶ್ಯಭಾವದಿಂದ, ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಎಪ್ಪತ್ತಾರು ರೋಗಗಳು ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ, ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಅವುಗಳಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಮಾಡಬೇಕು.

ಪಾನಾಹಾರವಿಹಾರಶ್ಚ ಪರಿಹಾರಶ್ಚ ಕೃತ್ಸ್ಮಶಃ ||

ಸ್ನೇಹಪಾನಸಮಾಃಕಾರ್ಯಾಃ ನಾತ್ರ ಕಾರ್ಯಾ ವಿಚಾರಣಾ || ೫೦ ||

ಸ್ನೇಹಪಾನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಪಾನ, ಆಹಾರ, ವಿಹಾರಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆಯೋ, ಯಾವದನ್ನು ತ್ಯಾಜ್ಯವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆಯೋ ಬಸ್ತಿ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಅದೇ ಪಾನಾಹಾರಾದಿ ನಿಯಮಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿದರೆ ಸಾಕು. ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಏನೂ ವಿಚಾರ ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಐದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ.

ಆ ರ ನೆ ಯ ಅ ಧ್ಯಾಯ .

ನಿರೂಹಬಸ್ತಿರ್ಬಹುಧಾಭಿದ್ಯತೇಕಾರಣಾಂತರೈಃ ||

ತೈರೇವತಸ್ಯಾನಾಮಾನಿಕೃತಾನಿಮುನಿಪುಂಗವೈಃ || ೧ ||

ನಿರೂಹಸ್ಯಾಪರಂನಾಮಪ್ರೋಕ್ತಮಾಸ್ಥಾಪನಂಬುಧೈಃ ||

ಸ್ವಸ್ಥಾನಸ್ಥಾಪನಾದ್ಧೋಷಧಾತೂನಾಂ ಸ್ಥಾಪನಂನುತಂ || ೨ ||

ನಿರೂಹಬಸ್ತಿ ಎಂದರೆ ಕಷಾಯಗಳು ಮತ್ತು ಸ್ನೇಹರಸಗಳು ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸೇರಿಸಿ ಬಸ್ತಿದ್ವಾರದಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ಬಸ್ತಿಗೆ ಹೆಸರು ಈ ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯು ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಭಿನ್ನೈಸುತ್ತದೆ, ಯಾವ ಯಾವ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಅದು ಭಿನ್ನೈಸುತ್ತದೆಯೋ ಅದೇ ಕಾರಣ

ಗಳಿಂದಲೇ ಅದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರುಗಳನ್ನೂ ವಂದಿದ್ದಾರೆ, ಈ ನಿರೂಪಣೆ, ಗೇನೇ ದೋಷಗಳು ಮಿತಿಯಾರದಂತೆ ಸ್ಪಷ್ಟಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಸ್ಪಷ್ಟಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದರಿಂದ ಅಸ್ಥಾಪನೆಯು ಎಂದೂ ಹೆಸರುಂಟು.

ನಿರೂಪಿಸುವುದುಮಾಣಂತುಪ್ರಸ್ಥಂಪಾದೇ ತೇತ್ತರಂಪರಂ ||

ಮಧ್ಯಮಂಪ್ರಸ್ಥಮುದ್ದಿಷ್ಟಹೀನಂಚಕುತವಾಸ್ತ್ರಯಃ || ೩ ||

ನಿರೂಪಿಸಿದ್ದಾರಾ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ವಸ್ತುವುಗಳು ಉತ್ತಮ ಪರಿಮಾಣ, ಒಂದೂಕಾಲು ಪ್ರಸ್ಥ ಅಂದರೆ ಎಂಭತ್ತ ತೊಲ ಮಧ್ಯಮ ಪರಿಮಾಣ, ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ ಅಂದರೆ ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು ತೊಲ ಅನಮಾತ್ರ ಮೂರು ಕುಡವ ಅಂದರೆ ನಲವತ್ತೆಂಟು ತೊಲ ಎಂದು ತಿಳಿಯತಕ್ಕದ್ದು.

ಅತಿಸ್ಥಿಗ್ಧೋತ್ಕ್ರಿಸ್ತದೋಕ್ಷಾಪ್ತತೋರಸ್ತುಃಕ್ವಶಸ್ತಥಾ ||

ಅಧ್ಮಾನಚ್ಛದ್ಧಿಹಿಕ್ವಾಶಃಕಾಸಶ್ವಾಸಪ್ರಸೀದಿತಃ || ೪ ||

ಗುದಶೋಫಾತಿಸಾರಾತೋವಿಷ್ಣುಜೀಕುಷ್ಠಸಂಯುತಃ ||

ಗರ್ಭಣೀಮಧುಮೇಹೀಚನಾಸ್ಥಾಪನ ಜಲೋದರೀ || ೫ ||

ಅತಿ ಸ್ಥಿಗ್ಧನಾದವನು, ವಮನವಾಗುವ ತಿರುಳಿರುವವನು, ಉರಃಕ್ಷತವುಳ್ಳವನು, ಕೃಶನಾದವನು, ಊದಿಕೊಂಡಿರುವನು, ವಮನವಾದವನು, ಬಿಕ್ಕಳಿವುಳ್ಳವನು, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿವುಳ್ಳವನು, ಕಷ್ಟ, ಉಬ್ಬಿಸ, ಇವುಗಳುಳ್ಳವನು, ಗುದದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಶೋಭೆ, ಅತಿಸಾರ ವಿಸೂಜಾಡ್ಯ ಅಂದರೆ ಅಜೀರ್ಣ ಭೇದಿ ಇವುಗಳುಳ್ಳವನು, ಕುಷ್ಠರೋಗಿ, ಗರ್ಭಣೀಯರು, ಮಧುಮೇಹರೋಗಿವುಳ್ಳವರು, ಜಲೋದರವುಳ್ಳವರು, ಇವರುಗಳಿಗೆ ಔಷಧವನ್ನು ಕೊಡಬಾರದು.

ನಾತವ್ಯಾಧಾವುದಾವರ್ತೇವಾತಾಸು ವಮಂಜ್ವರೇ ||

ಮೂರ್ಛಾತ್ಯಷ್ಟೋದರಾನಾಹವಾಶ್ಯಕ್ಯಞ್ಚಶ್ಮರೀಷುಚಃ || ೬ ||

ವೃದ್ಧಾಸೃಗ್ಧರಮಂದಾಗ್ನಿಪ್ರಮೇಹಾಸಿರೂಹಣಂ ||

ಶೂಲೇವ್ಲಪಿತ್ತೇಹೃದ್ರೋಗೇಯೋ ಯೇವ್ಲಧಿವದ್ವುಧಃ || ೭ ||

ನಾತಜನ್ಯವಿಕಾರಗಳು— ಹೊಟ್ಟೆಯ, ನಾತರಕ್ತ, ವಮಂಜ್ವರ, ಮೂರ್ಛಾರೋಗ, ತೃಷ್ಣಾರೋಗ, ಜಲೋದ್ರಾತಿರಕ್ತವಾದ ಸರ್ವ ವಿಧವಾದ ಉದರಗಳು, ಊದುವರೋಗ, ಮೂತ್ರಕ್ರೂರ, ಅಶ್ಮರೀರೋಗ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಕುಸುಮರೋಗ, ಅಗ್ನಿಮಾಂಧ್ಯ, ಪ್ರಮೇಹ, ಉದರಶೂಲೆ, ಅನ್ವಪಿತ್ತ, ಹೃದ್ರೋಗ, ಈ ವಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ನಿರೂಪಿಸಿರುವವು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಉತ್ಸೃಷ್ಟಾ ನಿಲವಿಣ್ಣೂ ತ್ರಂಸ್ತಿಗ್ಧಸ್ತಿನ್ನಮಭೋಜಿತಂ ||
ಮಧ್ಯಾಹ್ನೇಗೃಹಮಧ್ಯೇಚಯಥಾಯೋಗ್ಯಂನಿರೂಹಯೇತ್ ||೮||
ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿವಿಧಾನೇನಬುಧಃಕುರ್ಯಾನ್ನಿರೂಹಣಂ ||
ಜಾತೇನಿರೂಹೇಚತತೋಭವೇದುತ್ಪಟಿಕಾಸನಃ || ೯ ||
ತಿಷ್ಠೇನ್ನುಹೂರ್ತಮಾತ್ರಂತುನಿರೂಹಾಗಮನೇಚ್ಛಯಾ ||
ಅನಾಯಾತಂನುಹೂರ್ತಂತುನಿರೂಹಂಶೋಧನೈರ್ಹರೇತ್ || ೧೦ ||
ನಿರೂಹೈರೇವಮತಿಮಾನ್ ಕ್ಷ್ಣಾರಮೂತ್ರಾನ್ಲಸ್ಯಂಧವೈಃ ||

ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾದರೆ ಮಲ, ಮೂತ್ರ, ಅಭೋವಾಯುಗಳನ್ನು ನಿವೃತ್ತಿಮಾಡಿಸಿ ಸ್ನೇಹಸ್ವೇದಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿಸಿ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮಧ್ಯಾಹ್ನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಿಸಲುಗಾಳಿಗಳ ಭಯವಿಲ್ಲದಂತೆ ಮನೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅನುವಾಸನಬಸ್ತಿಗೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆಯೇ ಮಲಗಿಸಿ ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು, ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತ ಪರ్యಂತ ಕುಕ್ಕುರಗಾಲಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರಬೇಕು, ಒಂದು ಮುಹೂರ್ತವಾದರೂ ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಾರದೆ ಒಳಗೆ ನಿಂತಲ್ಲಿ ವಿರೇಚನೌಷಧಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಅಗಲಿ ಯಾವದಾದರೂ ಕ್ಷಾರಗಳು, ಗೋಮೂತ್ರಾದಿಗಳು, ಹುಳಿಯಾದ ದ್ರವದ್ರವ್ಯಗಳು, ಸ್ತಂಧವಲವಣ ಮಿಶ್ರಿತವಾದ ದ್ರವದ್ರವ್ಯ ಇವುಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯನ್ನಾದರೂ ಕೊಟ್ಟು ಮೊದಲು ಕೊಟ್ಟ ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಬೇಕು.

ಯಸ್ಯಕ್ರಮೇಣಗಚ್ಛಂತಿಪಿಟ್ ಪಿತ್ತಕಫನಾಯನಃ || ೧೧ ||
ಲಾಘವಂಚೋಪಜಾಯೇತಸುನಿರೂಹಂತಮಾದಿಶೇತ್ ||

ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಮೇಲೆ ಯಾವ ನಿರೂಹಿತನಿಗೆ ಮಲ, ಪಿತ್ತ, ಕಫ, ನಾಯು, ಇವುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೊರಬಿದ್ದು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಲಾಘವ ಉಂಟಾದಲ್ಲಿ ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯು ತನ್ನ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿತೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಯಸ್ಯಸ್ಯಾಧ್ಯಸ್ತಿರಲ್ಪಾಲ್ಪವೇಗೋಹೀನಮಲಾನಿಲಃ || ೧೨ ||
ಮೂರ್ಛಾರ್ತಿಜಾಡ್ಯಾರುಚಿಮಾನ್ ದುರ್ನಿರೂಹಂತಮಾದಿಶೇತ್ ||

ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟ ಮೇಲೆ ನಿರೂಹಿತನಿಗೆ ಬಸ್ತಿಯು ಕ್ರಮವಾದ ವೇಗದಿಂದ ಹೊರಬೀಳದೆ ಮಲ ಮತ್ತು ಅಭೋವಾಯುಗಳಿಲ್ಲದೆ ಬಸ್ತಿಯೊಡನೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಕಷಾಯ ಮಾತ್ರ ಕೊಂಚ ಕೊಂಚ ಹೊರಬಿದ್ದು ನಿರೂಹಿತನಿಗೆ ಮೂರ್ಛೆ ಒಡತ್ತು ಅರುಚಿ ಇವುಗಳಿಂದ ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯು ಸರಿಯಾಗಲಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅನೇನವಿಧಿನಾಯುಂಜ್ಯಾನ್ನಿರೂಹಂಬಸ್ತಿದಾನನಿತ್ ॥ ೧೩ ॥

ದ್ವಿತೀಯಂನಾತ್ಮತೀಯಂನಾಚತುರ್ಥಂನಾಯಥೋಚಿತಂ ॥

ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ರೂಢಿ ಇರುವ ವೈದ್ಯನು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಮೇರೆಗೆ ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು, ಅವಶ್ಯಕವಿದ್ದಲ್ಲಿ ದೋಷಾನುರೋಧೇನ ಎರಡು ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಸಾರಿಯಾದರೂ ಯಥೋಚಿತ ವಾಗಿ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬಹುದು.

ಪಿತ್ತಶ್ಲೇಷ್ಮಾನಿಲಾವಿಷ್ಣಂಕ್ಷೀರಯೂಷರಸೈಕ್ರಮಾತ್ ॥ ೧೪ ॥

ನಿರೂಹಂಭೋಜಯಿತ್ವಾತುತತಸ್ತಮನುನಾಸಯೇತ್ ॥

ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರ, ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪದಲ್ಲಿ ಯೂಷ, ವಾತಪ್ರಕೋಪ ದಲ್ಲಿ ಮಾಂಸರಸ, ಇವುಗಳಿಂದ ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ನಂತರ ಭೋಜನ ಮಾಡಿಸಿ ಆ ಮೇಲೆ ಅನುನಾಸನ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು.

ಸುಕುಮಾರಸ್ಯವೃದ್ಧಸ್ಯಬಾಲಸ್ಯಚಮ್ಪದುರ್ಹಿತಃ ॥ ೧೫ ॥

ಬಸ್ತಿಸ್ತೀಕ್ಷ್ಣಃಪ್ರಯುಕ್ತಸ್ತುತೇಷಾಂಹನ್ಯಾದ್ವಲಾಯುಷೀ ॥

ಸುಕುಮಾರ ಅಂದರೆ ಮೃದುಪ್ರಕೃತಿಯವರಿಗೂ ಮುದುಕರಿಗೂ ಹುಡುಗ ರಿಗೂ ಮೃದುದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಬಸ್ತಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು, ಇಂತವರಿಗೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ದಲ್ಲಿ ಬಲ ಮತ್ತು ಆಯುಸ್ಸು ಇವುಗಳಿಗೆ ಹಾನಿಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ.

ದದ್ಯಾದುತ್ ಕ್ಲೇಶನಂಪೂರ್ವಮಧ್ಯದೋಷಹರಂತತಃ ॥ ೧೬ ॥

ಪಶ್ಚಾತ್ ಸಂಶಮನೀಯಂಚದದ್ಯಾದ್ವಸ್ತಿಂವಿಚಕ್ಷಣಃ ॥

ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ್ಯೆ ಮೊದಲು ದೋಷಗಳು ಉದ್ರೇಕವಾಗುವಂತೆ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು, ಎರಡನೆಯ ಸಾರಿ ಉದ್ರಿಕ್ತಗಳಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಒರಗಗೆ ಹೊರಡಿಸತಕ್ಕ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳನ್ನು ಧಮಮಾಡತಕ್ಕ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು.

ಏರಂಡಬೀಜಂಮಧುಕಂಪಿಪ್ಪಲೀಸೈಂಧವಂವಚಾ ॥ ೧೭ ॥

ಹಪುಷಾಫಲಕಲ್ಮಂಚಬಸ್ತಿರುತ್ ಕ್ಲೇಶನಃಸ್ಪೃತಃ ॥

ಹರಳುಬೀಜ, ಯಷ್ಟಿಮಧು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಬಜೆ, ಹಪುಷಾ ಅಂದರೆ ಸ್ತನಾಮಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕಾಯಿಫಲ, ಇವುಗಳ ಕಲ್ಮದಿಂದ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡು ವುದು ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಮೊದಲನೆಯದಾದ ಉತ್ ಕ್ಲೇಶನಬಸ್ತಿ ಎನಿಸುತ್ತದೆ.

ಶತಾಹ್ವಾನಮಧುಕಂಬಿಲ್ವಂಕಾಟಜಂಫಲಮೇವಚಃ || ೧೮ ||
ಸಕಾಂಜಿಕಸ್ಯಗೋಮೂತ್ರೋಬಸ್ತಿರ್ದೋಷಹರೋನುತಃ ||

ಸದಾಪ, ಯಷ್ಟಿಮಧು, ಬಿಲ್ವದಬೇರು, ಕೊಡತಿಗೆಕಾಯಿ, ಇವುಗಳನ್ನು
ಅನ್ನದ ಹುಳಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ಗೋಮೂತ್ರ ಬೆರಸಿ ಬಸ್ತಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ
ದಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಎರಡನೆಯದಾದ ದೋಷಹರಬಸ್ತಿ ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಿಯಂಗುಮಧುಕಂಮುಸ್ತಂತಥೈವಚರಸಾಂಜನಂ || ೧೯ ||
ಸಕ್ಷೀರಶ್ಯತ್ಯತೇಬಸ್ತಿರ್ದೋಷಾಣಾಂಶಮನಸ್ಮೃತಃ ||

ಪ್ರಿಯಂಗು ಎಂದರೆ ಸ್ತನಾಮಪ್ರಸಿದ್ಧ, ಯಷ್ಟಿಮಧು, ಗೇಕೆನಗೆಡ್ಡೆ,
ರಸಾಂಜನ ಇವುಗಳನ್ನು ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ಬಸ್ತಿಗೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ
ದೋಷಗಳನ್ನು ಶಮನಮಾಡುವುದರಿಂದ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ದೋಷಶಮನಬಸ್ತಿ
ಎನ್ನಿಸಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ.

ಶೋಧನದ್ರವ್ಯನಿಷ್ಕಾಢೈಸ್ತತ್ಕಲ್ಕೈಸ್ಸೇಹಸ್ಯಂಧವೈಃ || ೨೦ ||
ಯುಕ್ತಾಽಖರ್ಜೇನಮಥಿತಾಬಸ್ತಯಶೋಧನಾಸ್ಮೃತಾಃ ||

ಶೋಧನೀಯಗಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಕ್ಷಾರ, ಕಲ್ಪ, ತೈಲ, ಸ್ಯಂಧವ
ಲವಣ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೂಡಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಕಡದು ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿ
ಸಿದರೆ ಚನ್ನಾಗಿ ಶೋಧನಮಾಡುತ್ತದೆ.

ತ್ರಿಫಲಾಕ್ಷಾಢಗೋಮೂತ್ರಕ್ಷಾದ್ರಕ್ಷಾರಸಮಾಯುತಾಃ || ೨೧ ||
ಉಷಕಾದಿಪ್ರತೀವಾಪಾಬಸ್ತಯೋಲೇಖನಾಸ್ಮೃತಾಃ ||

ತ್ರಿಫಲಾಕಷಾಯ, ಗೋಮೂತ್ರ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಯವನ್ನಾರ, ಮೊದಲಾದ
ವುಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಉಷಕಾದಿಗಣೋಕ್ತ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಕಷಾಯ
ದಿಂದಲೂ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಅದು ಲೇಖನಬಸ್ತಿ (ನೀದೋವೃದ್ಧಿಯಿಂದ
ಸ್ಥೂಲರಾದವರನ್ನು ಕೈರಂಗುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಉಪಾಯಕ್ಕೆ ಲೇಖನವೆಂದು
ಹೆಸರು) ಎನ್ನಿಸುತ್ತದೆ.

ಬೃಂಹಣದ್ರವ್ಯನಿಷ್ಕಾಢೈಃಕಲ್ಕೈರ್ದುರಕೈರ್ಯುತಾಃ || ೨೨ ||
ಸರ್ಪಿಮೂರ್ಸರಸೋಪೇತಾಬಸ್ತಯೋಬೃಂಹಣಾಸ್ಮೃತಾಃ ||

ಬೃಂಹಣದ್ರವ್ಯಗಳ ಕಷಾಯ, ಮಧುರನಸ್ತುಗಳ ಕಲ್ಪ, ತುಪ್ಪ, ಮಾಂಸ
ರಸ, ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನೇರಿಸಿ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಪುಷ್ಟಿಯನ್ನು
ಕೊಡುತ್ತದೆ.

ಬದರ್ಶ್ಯರಾವತೀಶೇಲುಶಾಲ್ಮಿಲೀಧನ್ವನಾಗರಾಃ || ೨೩ ||

ಕ್ಷೀರಸಿದ್ಧಾಃ ಕ್ಷೌದ್ರಯುಕ್ತಾನಾಮ್ನಾಃ ಪಿಚ್ಛಿಲಸಂಜ್ಞಿತಾಃ ||

ಅಜೋರಭ್ರಿಣರುಧಿರೈರ್ಯುಕ್ತಾದೇಯಾವಿಚಕ್ಷಣೈಃ || ೨೪ ||

ಮಾತ್ರಪಿಚ್ಛಿಲಬಸ್ತೀನಾಂ ಪಲ್ಯೇರ್ವಾದತಭಿರ್ಮತಾಃ ||

ಬೋರೆಹಣ್ಣಿನ ತಿರಳು, ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಡೆ, ಚಳ್ಳೆಹಣ್ಣು, ಬೂರಗದೆ ಮೇಣ, ಮರುಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಗೇಕಿನಗೆಡ್ಡೆ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಕುಮಾಡಿ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಸೇರಿಸಿ, ಅಡುಕುರಿ ಜಿಂಕೆ ಇವುಗಳ ರಕ್ತವನ್ನೂ ಸಹ ಇದರೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಪಿಚ್ಛಿಲ (ಜಿಗಟು) ಬಸ್ತಿ ಎನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ, ಇದರ ಪ್ರಮಾಣ ಹನ್ನೆರಡು ಪಲ.

ದತ್ವಾದೌಸೈಂಧವಸ್ಯಾಪ್ತಮಧುನಃ ಪ್ರಸೃತಿದ್ವಯಂ || ೨೫ ||

ವಿನಿರ್ಮಥ್ಯತತೋದದ್ಯಾತ್ ಸ್ನೇಹಸ್ಯಪ್ರಸೃತಿತ್ರಯಂ ||

ಏಕೀಭೂತೇತತಃ ಸ್ನೇಹೇ ಕಲ್ಕಸ್ಯ ಪ್ರಸೃತಿಂಕ್ಷಿಪೇತ್ || ೨೬ ||

ಸಂನೂರ್ಜ್ವಿತೇಕಷಾಯಂತುಚತುಃ ಪ್ರಸೃತಿಸಮ್ಮಿತಂ ||

ಕ್ಷಿಪ್ತ್ವಾವಿನುಥ್ಯದದ್ಯಾಚ್ಚ ನಿರೂಹಂಕುಶಲೋಭಿಷಕ್ || ೨೭ ||

ವಾತೇಚತುಷ್ಟಲಂಕ್ಷೌದ್ರಂದದ್ಯಾತ್ ಸ್ನೇಹಸ್ಯಷಟ್ಪಲಂ ||

ಪಿತ್ತೇಚತುಷ್ಟಲಂಕ್ಷೌದ್ರಂಸ್ನೇಹಂದದ್ಯಾತ್ಪಲತ್ರಯಂ || ೨೮ ||

ಕಫೇಚಷಟ್ಪಲಂಕ್ಷೌದ್ರಂಕ್ಷಿಪೇತ್ ಸ್ನೇಹಂಚತುಷ್ಟಲಂ ||

ಸೈಂಧವಲವಣ ಒಂದು ಅಕ್ಷಪ್ರಮಾಣ (ಒಂದು ತೊಲ), ಜೇನುತುಪ್ಪ ಎರಡು ಪ್ರಸೃತಿ (ಹದಿನಾರು ತೊಲ) ಇವೆರಡನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಕಡದು ಮೂರು ಪ್ರಸೃತಿ (ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ತೊಲ) ಸ್ನೇಹವನ್ನು ಕೂಡಿಸಬೇಕು, ಇವು ಮೂರೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಕಡದು ಒಂದು ಪ್ರಸೃತಿ (ಎಂಟು ತೊಲ) ಕಲ್ಕವನ್ನೂ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಸೃತಿ (ಮೂವತ್ತೆರಡು ತೊಲ) ಕಷಾಯವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಎಲ್ಲವೂ ಕೂಡಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಕಡದು ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು, ವಾತರೋಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪಲ ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಆರು ಪಲ ತೈಲ, ಪಿತ್ತರೋಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಪಲ ಜೇನು ಮೂರು ಪಲ ತೈಲ, ಕಫರೋಗದಲ್ಲಿ ಆರು ಪಲ ಜೇನು, ನಾಲ್ಕು ಪಲ ತೈಲ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ರೋಗಾನುಗುಣವಾಗಿ ತೈಲ ಮತ್ತು ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನು ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಗೆ ಸೇರಿಸಬೇಕು.

ಏರಂಡಕ್ಕಾಘತುಲ್ಯಾಂಶಂನುಧುತ್ಯೈಲಂಪಲಾಂಶರಂ || ೨೯ ||
 ಕತಪುಷ್ಪಾಪಲಾಧೇನಸ್ಯೈಂಧವಾಧೇನಸಂಯುತಂ ||
 ಮಧುತ್ಯೈಲಕಸಂಜ್ಞೋಯಂಬಸ್ತಿಃಖಜವಿಲೋಡಿತಃ || ೩೦ ||
 ಮೇದೋಗುಲ್ಮಕ್ರಿಮಿಸ್ತೀಹಮಲೋದಾವರ್ತನಾತನಃ ||
 ಬಲನರ್ಣಕರಶ್ಚೈವವೃಷ್ಯೋದೀಪನಬೃಂಹಣಃ || ೩೧ ||

ಹರಳುಬೇರಿನ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ತೈಲ ಸಹ ಪಲ ಪ್ರಮಾಣ ಅದಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಸದಾಪಸೋಷ್ಟಿನ ರಸ ಸೈಂಧವಲನಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಅದಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಡಗೋಲಿನಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ಕಡದು ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೆ ಮೇದೋದೋಷ, ಗುಲ್ಮರೋಗ, ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗುವುದು, ಸ್ಥಿಹಾಭಿವೃದ್ಧಿ, ಮಲಬಂಧ, ಉದಾವರ್ತ ಎಂಬ ಉದರರೋಗ, ಇವುಗಳು ನಿವಾರಣೆಯಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಬಲ, ಕಾಂತಿ, ಪುಷ್ಟಿ, ಅಗ್ನಿವೃದ್ಧಿ, ವೀರ್ಯವೃದ್ಧಿ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ, ಈ ಬಸ್ತಿಗೆ ಮಧುತ್ಯೈಲಕ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಕ್ನಾ ದ್ರಾಜ್ಯಕ್ಷೇರತೈಲಾನಾಂಪ್ರಸೃತಂಪ್ರಸೃತಂಭವೇತ್ ||
 ಹಪುಷಾಸೈಂಧವಾಕ್ನಾಂಶೋಬಸ್ತಿಸ್ಯಾದ್ವೀಪನಃಪರಃ || ೩೨ ||

ಜೇನುತುಪ್ಪ, ತುಪ್ಪ, ಹಾಲು, ತೈಲ, ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದೂ ಪ್ರಸೃತ ಎಂದರೆ ಎರಡು ಸಲ, ಹಪುಷಾ ಎಂಬ ಸ್ತನಾಮಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಮೂಲಿಕೆ ಮತ್ತು ಸೈಂಧವಲನಣ ಇವುಗಳು ಅಕ್ಷಪರಿಮಾಣ ಎಂದರೆ ಎರಡು ತೊಲ ಇವುಗಳ ನೈಲ್ವಾ ಚನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿದೀಪನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಏರಂಡಮೂಲನಿಕ್ವಾಘೋಮಧುತ್ಯೈಲಂಪಸೈಂಧವಂ ||
 ಏಷಯುಕ್ತರಥೋಬಸ್ತಿಸ್ಸವಚಾಪಿಪೈಲೀಫಲಃ || ೩೩ ||

ಹರಳುಬೇರಿನ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ಸೈಂಧವಲನಣ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ತೈಲ, ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಬಜಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಗಂಟುಕಾರೇಕಾಯಿ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಕಡದು ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಈ ಬಸ್ತಿಗೆ ಯುಕ್ತರಥ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಪಂಚಮೂಲಸ್ಯನಿಷ್ಕಾಘಶ್ಚೈಲಂಮಾಗಧಿಕಾಮಧು ||
 ಸಸೈಂಧವಸ್ಸಮಧುಕಸ್ಸಿದ್ಧಬಸ್ತಿರಿತಿಶ್ಚುತಃ || ೩೪ ||

ಪಂಚಮೂಲ (ಬಿಲ್ವ, ಅಗ್ನಿಮಂಥ, ಸ್ಯೋನಾಕ, ಕಾಶ್ಮರಿ, ಪಾಟಲಿ) ಕಷಾಯ, ತಿಲಕೈಲ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಮಧುಕ (ಯಷ್ಟಿ ಮಧುಸಾರವಾದ ರುಚಿಸೂಸ್ ಎಂಬ ವಸ್ತು) ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಕೂಡಿಸಿ ನಿರೂಹ ಬಸ್ತಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು, ಇವಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಬಸ್ತಿ ಎಂದು ಹೆಸರು.

ಸ್ನಾನಮುಷ್ಣೋದಕೈಃ ಕುರ್ಯಾತ್ ದಿನಾಸ್ತು ಪ್ನುಮಜೀರ್ಣತಾಂ ||

ವರ್ಜಯೇದಪರಂಸರ್ವ ಆಚರೇತ್ ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿವತ್ || ೩೫ ||

ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡವನು ಜಿನೀರಿನ ಸ್ನಾನಮಾಡಬೇಕು. ಹಗಲು ಮಲಗುವುದು, ಅಜೀರ್ಣವಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸುವುದು, ಇವುಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು, ಉಳಿದದ್ದೆಲ್ಲಾ ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿ ನಿಯಮಗಳೇ ಇದಕ್ಕೂ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತವೆ

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಆರನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು ಸಂಪೂರ್ಣ.

ಏಳನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯವು.

ಅತಃಪರಂಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿಬಸ್ತಿಮುತ್ತರಸಂಜ್ಞಿತಾಂ ||

ದ್ವಾದಶಾಂಗುಲಕಂನೇತ್ರಂಮಧ್ಯೇಚಕೃತಕರ್ಣಿಕಂ || ೧ ||

ಮಾಲತೀಪುಷ್ಪವೃಂತಾಭಂಭಿದ್ರಂಸರ್ವಪಸನ್ನಿಭಂ ||

ಉತ್ತರಬಸ್ತಿ ಎಂದರೆ ಮೂತ್ರದ್ವಾರದ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ರೋಗಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣಮಾಡುವ ಉದ್ದಿಶ್ಯ ಕಷಾಯಸ್ನೇಹಾಪ್ಯೌಷಧಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಉತ್ತರಬಸ್ತಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ಬಸ್ತಿ ನೇತ್ರ (ಟ್ರ್ಯಾಬ್)ದ ಪ್ರಮಾಣ ಹನ್ನೆರಡುಗುಲ, ಮಧ್ಯ ಎಂದರೆ ಅದು ಅಂಗುಲ ವಾದ ಮೇಲೆ ಎರಡು ಕಿವಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರಬೇಕು, ಜಾಯಂತುಮ್ನಿನ ತೊಟ್ಟ ನಷ್ಟ ದವನಾಗಿ ಸಾಸುವೆಯಕಾಳು ಹೊಕ್ಕು ಹೊರಡುವಷ್ಟು ಸಣ್ಣನಾದ ರಂಧ್ರವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರಬೇಕು

ಪಂಚವಿಂಶತಿನರ್ಷಾಣಾಮಧೋಮಾತ್ರಾದ್ವಿಕಾರ್ಷಿಕೇ || ೨ ||

ತದೂರ್ಧ್ವಂಪಲಮಾತ್ರಾಚಸ್ನೇಹಸ್ಯೋಕ್ತಾಭಿಷ್ಕರ್ಷೇಃ ||

ಇಪ್ಪತ್ತೈದು ವರುಷಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ವಯಸ್ಸಿನವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಎರಡು ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ ಸ್ನೇಹದ್ರವ್ಯವನ್ನೂ ಅದಕ್ಕೆ ಮೆಟ್ಟುಟ್ಟವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಒಂದು ಪಲ ಪ್ರಮಾಣ ಸ್ನೇಹವನ್ನೂ ಉತ್ತರಬಸ್ತಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಅಥಾಸ್ಥಾಪನಶುದ್ಧಸ್ಯ ತೃಪ್ತಸ್ಯ ಸ್ನಾನಭೋಜನೈಃ || ೩ ||

ಸ್ಥಿತಸ್ಯ ಜಾನುಮಾತ್ರೇ ಚ ಪೀಠೇ ನಿಷ್ಕಾಶಲಾಕಯಾ ||

ಸ್ನಿಗ್ಧಯಾಮೇಢ್ರಮಾರ್ಗೇ ಚ ತತೋನೇತ್ರಂ ನಿರೋಜಯೇತ್ ||

ಶನೈಶ್ಚ ನೈಘೃತಾಭ್ಯಕ್ತಂ ಮೇಢ್ರರಂಧ್ರೇಂ ಗುಲಾನಿಷಟ್ ||

ತತೋನಪೀಡಯೇದ್ವಸ್ತಿಂ ಶನೈರ್ನೇತ್ರಂ ಚ ನಿರ್ಹರೇತ್ || ೫ ||

ತತಃ ಪ್ರತ್ಯಾಗತೇ ಸ್ನೇಹೇ ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿಕ್ರಮೋ ಹಿತಃ ||

ಮೊದಲು ನಿರೂಹಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿ ಶರೀರವನ್ನು ಶೋಧನಮಾಡಿ ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವಂತೆ ಸ್ನಾನ ಮತ್ತು ಭೋಜನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ನಂತರ ಉತ್ತರ ಬಸ್ತಿ ಕೊಡತಕ್ಕವನನ್ನು ಮೊಳಕಾಲಿನಷ್ಟು ಎತ್ತರವಾದ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ನುಣ್ಣುಗಿರತಕ್ಕ ಸಲಾಕಿಗೆ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಜಿಡ್ಡನ್ನು ಸವರಿ ಅದರಿಂದ ಶಿಶ್ನದೊಳಗೆ ಉತ್ತರಬಸ್ತಿಯನ್ನು ತೂರಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾದ ಮಾರ್ಗವನ್ನು ನಿದಾನವಾಗಿ ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಆ ರಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಬಸ್ತಿ ನೇತ್ರಕ್ಕೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸವರಿ ಅರು ಅಂಗುಲ ಒಳಕ್ಕೆ ತೂರಿಸಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಅಮುಕಿ ದ್ರವದ್ರವ್ಯವೆಲ್ಲಾ ಒಳಕ್ಕೆ ಹೋದ ಮೇಲೆ ಬಸ್ತಿನೇತ್ರವನ್ನು ಮೆಲ್ಲಗೆ ಹಿಡಿದು ಬಿಡಬೇಕು, ಇದಾದ ಮೇಲೆ ಬಸ್ತಿಯಿಂದ ಒಳಕ್ಕೆ ಹೋದ ಸ್ನೇಹವು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದುಬಿಟ್ಟರೆ ಬಸ್ತಿಯು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸರವೇರಿತೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಕನಿಷ್ಠಿಕಾಸ್ಥೂಲಂ ನೇತ್ರಂ ಕುರಾದ್ವಶಾಂಗುಲಂ || ೬ ||

ಮುದ್ಗಪ್ರನೇಶಯೋಗ್ಯಂ ಚ ಯೋನ್ಯಂತಶ್ಚ ತುರಂಗುಲಂ ||

ದ್ವ್ಯಂಗುಲಂ ಮೂತ್ರಮಾರ್ಗೇ ಚ ಸೂಕ್ಷ್ಮಂ ನೇತ್ರಂ ನಿರೋಜ

ಯೇತ್ || ೭ ||

ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಉತ್ತರಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಲನುಕೂಲವಾದ ಬಸ್ತಿನೇತ್ರವು ಕಿರುಬೆರಳಿನಷ್ಟು ದಪ್ಪ, ಹತ್ತಂಗುಲ ಉದ್ದ, ಹೆಸರುಕಾಳು ಒಳಗೆ ಹೋಗಿಬರುವಷ್ಟು ರಂಧ್ರವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರಬೇಕು, ಬಸ್ತಿಪ್ರಯೋಗಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬಸ್ತಿನೇತ್ರವನ್ನು ಯೋನಿಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲವೂ ಮೂತ್ರಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಎರಡಂಗುಲವೂ ಒಳಕ್ಕೆ ನೂಕಬೇಕು, ಮೂತ್ರಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿಸತಕ್ಕ ಬಸ್ತಿಯ ನೇತ್ರವು ಪುರುಷರಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಬಸ್ತಿನೇತ್ರದಷ್ಟೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿರಬೇಕು.

ಮೂತ್ರಕೃಚ್ಛ್ರನಿಕಾರೇಷು ಬಾಲಾ ನಾಂ ತ್ವೇಕಮಂಗುಲಂ ||

ಶನೈರ್ನಿಷ್ಕಂ ಪಮಾಧೇಯಂ ಸೂಕ್ಷ್ಮನೇತ್ರಂ ನಿಚಕ್ಷಣಃ || ೮ ||

ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಮೂತ್ರವು ಹೊರಡುವುದು ಕಷ್ಟವಾಗಿ ತೊಂದರೆಯಾದಲ್ಲಿ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕಾಗಿ ಬಂದರೆ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಬಸ್ತಿನೇತ್ರವನ್ನು ಮೆಲ್ಲಗೆ ಅಲ್ಲಾಡದಂತೆ ಒಂದೊಂದುಗುಲ ಮಾತ್ರ ಒಳಕ್ಕೆ ನೂಕಬೇಕು.

ಯೋನಿನಿಮಾಗೇರ್ಷುಸ್ತೇಹಮಾತ್ರಾದ್ವಿಪಾಲಿಕೇ ||

ಮೂತ್ರನಿಮಾಗೇರ್ಷಪಲೋನ್ಮಾನಾಬಾಲಾನಾಂಚದ್ವಿಕಾರ್ಷಿಕೇ ||೯||

ಯೋನಿದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ಬಸ್ತಿಗೆ ಸ್ನೇಹದ್ರವ್ಯ ಎರಡು ಪಲ, ಮೂತ್ರಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲು ಒಂದು ಪಲ, ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಉತ್ತರಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಲು ಎರಡು ಕರ್ಷ.

ಉತ್ತಾನಾಯೈಸ್ತಿಯೈಕುರ್ಮಾದೂರ್ಧ್ವಜಾನ್ವೈವಿಚಕ್ಷಣಃ ||

ಅಪ್ರತ್ಯಾಗಚ್ಛತಿಭಿಷಗ್ವಸ್ತಾವುತ್ತರಸಂಜ್ಞಿತೇ || ೧೦ ||

ಭೂಯೋಬಸ್ತಿಂನಿದಧ್ಯಾಚ್ಛಸಂಯುಕ್ತೈಶ್ಶೋಧನೈರ್ಗಣೈಃ ||

ಫಲವರ್ತಿಂನಿದಧ್ಯಾದ್ಭೂಯೋನಿನಿಮಾಗೇರ್ಷದೃಢಾಂಭಿಷಕ್ || ೧೧ ||

ಸೂತ್ರೈರ್ವಿನಿರ್ಮಿತಾಂಸ್ತಿಗ್ಧಾಂಶೋಧನದ್ರವ್ಯಸಂಯುತಾಂ ||

ದಹ್ಯಮಾನೇತಥಾಬಸ್ತಾದದ್ಯಾಪ್ತಿಸ್ತಿಂವಿಶಾರದಃ || ೧೨ ||

ಕ್ಷೇರವೃಕ್ಷಕಷಾಯೇಣಪಯಸಾಶೀತಲೇನವಾ ||

ಬಸ್ತಿಶ್ಯುಕ್ರರುಜಃಪುಂಸಾಂಸ್ತ್ರೀಣಾಮಾರ್ತವಜಾಂರುಜಂ || ೧೩ ||

ಹನ್ಯಾದ್ವುತ್ತರಬಸ್ತಿಸ್ತುನೋಚಿತೋಮೇಹಿನಾಂಕ್ಷಚಿತ್ ||

ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಉತ್ತರಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವಾಗ ಅಂಗತನಾಗಿ ಮಲಗಿಸಿ ಎರಡು ಮಂಡಿಗಳನ್ನೂ ಮಡಿಸಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ ಬಸ್ತಿಪ್ರಯೋಗಮಾಡಬೇಕು, ಉತ್ತರಬಸ್ತಿಯು ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಾರದೆ ಹೋದರೆ ಶೋಧನೀಮಗಣೋಕ್ತ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಕಷಾಯದಿಂದ ಪುನಶ್ಚ ಉತ್ತರಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಕೊಡಬೇಕು, ಶೋಧನಗಣೋಕ್ತ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ಸೂತ್ರನಿರ್ಮಿತವಾದ ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವಾದ ದೃಢವಾದ ಫಲವರ್ತಿಯನ್ನಾದರೂ ಯೋನಿನಿಮಾಗದಲ್ಲಿ ತೂರಿಸಬೇಕು, ಬಸ್ತಿಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಉರಿಯಾದರೆ ಅಲ ಅತ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಕ್ಷೇರವೃಕ್ಷಗಳ ತಣ್ಣನೆಯ ಕಷಾಯದಿಂದಲಾಗಲೀ ಅಥವಾ ತಣ್ಣನೆಯ ಹಾಲಿನಿಂದಲಾಗಲೀ ಮತ್ತೆ ಬಸ್ತಿಯನ್ನೇ ಕೊಡಬೇಕು, ಉತ್ತರಬಸ್ತಿಯು ಪುರುಷರ ಶುಕ್ರದೋಷವನ್ನೂ ಸ್ತ್ರೀಯರ ರಜೋದೋಷವನ್ನೂ ಶಮನಮಾಡುತ್ತದೆ, ಆದರೆ ಮೇಹರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಉತ್ತರಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಾರದು.

ಸಮ್ಯಗ್ಧತ್ತಸ್ಕಲಿಂಗಾನಿವ್ಯಾಪದಾಕ್ರಮವನಚ್ಚ

|| ೧೪ ||

ಬಸ್ತೇರುತ್ತರಸಂಜ್ಞಾಸ್ಯಸಮಾನಂಸ್ತೇಹಬಸ್ತಿನಾ ||

ಉತ್ತರಬಸ್ತ ಸರಿಯಾಗಿ ಕೂಡಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ ಸ್ನೇಹ ಬಸ್ತಿಯ ಗುಣಗಳೇ ಸಿಕ್ಕುತ್ತವೆ, ಸರಿಯಾಗದೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿಗೆ ಯಾವ ವಿಪತ್ತುಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆಯೋ ಇದಕ್ಕೂ ಅದೇ ವಿಪತ್ತುಗಳು ಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ, ಬಸ್ತಿಪ್ರಯೋಗ ಕ್ರಮ ಕೂಡ ಹೇಳಿರುವುದು ವಿನಹ ಉಳಿದದ್ದೆಲ್ಲಾ ಸ್ನೇಹಬಸ್ತಿಯಂತೆಯೇ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು

ಘೃತಾಭ್ಯಕ್ತೇಗುದೇಕ್ಷೇಪ್ಯಾತ್ಲಕ್ಷ್ಣಾಸ್ವಾಂಗುಷ್ಠಸನ್ನಿಭಾ || ೧೫ ||

ಮಲಪ್ರವರ್ತಿನೀವರ್ತಿಃಫಲವರ್ತಿಶ್ಚಸಾಸ್ತೃತಾ ||

ಫಲವರ್ತಿ ಎಂದರೆ ರೋಗಿಯ ಅಂಗುಷ್ಠದ ಬೆರಳಿನಷ್ಟು ದಪ್ಪವಾಗಿ ಶೋಧನದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾಗಿ ಮಲಪ್ರವರ್ತಕವಾಗಿರತಕ್ಕ ವರ್ತಿಗೆ ಹೆಸರು, ಅಂತರ್ಗತವಾದ ಮಲವನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಗುದದ್ವಾರಕ್ಕೆ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿ ಒಳಕ್ಕೆ ತೂರಿಸಬೇಕು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ವಿಷನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ.

ಎಂಟನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

ನಸ್ಯಂತತ್ಕಥ್ಯತೇಧೀರೈರ್ನಾಸಾಗ್ರಾಹ್ಯಂಯದೌಷಧಂ ||

ನಾವನಂನಸ್ಯಕರ್ಮೇತಿತಸ್ಯನಾನುದ್ವಯಂಮತಂ

|| ೧ ||

ಮೂಗಿನಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ಔಷಧಕ್ಕೆ ನಸ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು, ನಾವನ—ನಸ್ಯಕರ್ಮ ಎಂಬದಾಗಿಯೂ ನಸ್ಯಕರ್ಮಕ್ಕೇನೇ ಎರಡು ಹೆಸರುಗಳು ಪರಾಯಗಳು

ನಸ್ಯಭೇದೋದ್ವಿಧಾಪ್ರೋಕ್ತೋರೇಚನಃಸ್ನೇಹನಸ್ತಥಾ ||

ರೇಚನಾಕರ್ಷಣಂಪ್ರೋಕ್ತಂಸ್ನೇಹನಂಬೃಹಣಂಮತಂ

|| ೨ ||

ನಸ್ಯವು ರೇಚನನಸ್ಯವೆಂತಲೂ ಸ್ನೇಹನನಸ್ಯವೆಂತಲೂ ಎರಡು ವಿಧ, ರೇಚನನಸ್ಯಕ್ಕೆನೇ ಕರ್ಷಣನಸ್ಯವೆಂಬದಾಗಿಯೂ, ಸ್ನೇಹನನಸ್ಯಕ್ಕೆನೇ ಬೃಹಣನಸ್ಯವೆಂತಲೂ ನಾಮಾಂತರಗಳುಂಟು.

ಕಫಪಿತ್ತಾನಿಲಧ್ವಂಸೇಪೂರ್ವಮಧ್ಯಾಪರಾಹ್ನಕೇ ||

ದಿನೇತುಗೃಹ್ಯತೇನಸ್ಯಂರಾತ್ರಾವಪ್ಯುತ್ಯುಟೇಗದೇ

|| ೩ ||

ಕಫ, ಪಿತ್ತ, ವಾಯು, ಇವುಗಳು ಪ್ರಕೋಪವಾಗಿರುವಾಗ್ಗೆ ಹಗಲುಹೊತ್ತು ಪೂರ್ವಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ಕಫಶಾಂತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತಶಾಂತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಸಾಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ವಾತಶಾಂತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ನಸ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನಸ್ಯಪ್ರಯೋಗವು ಅವಶ್ಯಕವಾಗುವಷ್ಟು ರೋಗವು ಪ್ರಬಲವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ನಸ್ಯಂತ್ಯಜೇದ್ಭೋಜನಾಂತೇದುರ್ದಿನೇಚಾಪತರ್ಪಿತೇ ||

ತಥಾನವಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಾಗರ್ಭಿಣೀಗರದೂಷಿತಃ

|| ೪ ||

ಅಜೀರ್ಣದತ್ತಬಸ್ತಿಶ್ಚಪೀತಸ್ನೇಹೋದಕಾಸವಃ ||

ಕ್ರುದ್ಧಶ್ಶೋಕಾಭಿಭೂತಶ್ಚ ತೃಷ್ಣಾತೋವೃದ್ಧಭಾಲಕೌ

|| ೫ ||

ವೇಗಾವರೋಧೀಸ್ನಾತಶ್ಚ ಸ್ನಾತುಕಾನುಶ್ಚ ವರ್ಜಯೇತ್ ||

ಭೋಜನಮಾಡಿದ ನಡನೆಯೇ, ಮೋಡಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಕಾಣದಿರುವಾಗ್ಗೆ, ಧಾತುವರ್ಧಕಗಳಾದ ಆಹಾರಾದಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಅಪತರ್ಪಿತನಾಗಿರುವಾಗ್ಗೆ, ಹೊಸದಾಗಿ ನೆಗೆಡಿಯಾಗಿರುವಾಗ್ಗೆ, ಗರ್ಭವತಿಯಾಗಿರುವಾಗ್ಗೆ, ಕೃತ್ರಿಮ ವಿಸಪ್ರಯೋಗದೋಷವಿರುವಾಗ್ಗೆ, ಆಹಾರ ಜೀರ್ಣವಾಗದಿರುವಾಗ್ಗೆ, ಬಸ್ತಿಪ್ರಯೋಗವಾದ ಮೇಲೆ, ಸ್ನೇಹಪಾನಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ, ಉದಕಪಾನಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ, ಆಸನ, ಅರಿಷ್ಟಗಳನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ, ಏಟುಗೊಂಡಿರುವಾಗ್ಗೆ, ದುಬ್ಬಿತನಾಗಿರುವಾಗ್ಗೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆಯಾದಾಗ, ಇಂತಹ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಮುದುಕರು, ಹುಡುಗರು, ಮಲಮೂತ್ರಗಳ ವೇಗವನ್ನು ತಡೆದು ಕೊಂಡಿರುವವರು, ಸ್ನಾನಮಾಡಿದವರು, ಸ್ನಾನಮಾಡುವವರು, ಇಂತವರು ಸಹ ನಸ್ಯಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹರು.

ಅಷ್ಟವರ್ಷಸ್ಯಬಾಲಸ್ಯನಸ್ಯಕರ್ಮಸಮಾಚರೇತ್

|| ೬ ||

ಅಶೀತಿವರ್ಷಾದೂರ್ಧ್ವಂಚನಾವನಂನೈವದೀಯತೇ ||

ಎಂಟು ವರುಷ ತುಂಬಿದ ಮೇಲೆ ಹುಡುಗರಿಗೆ ನಸ್ಯಪ್ರಯೋಗಮಾಡಬಹುದು, ಎಂಬತ್ತು ವರುಷ ತುಂಬಿದ ಮೇಲೆ ಮುದುಕರಿಗೆ ನಸ್ಯಪ್ರಯೋಗಮಾಡಕೂಡದು.

ಅಥನೈರೇಚನಂನಸ್ಯಂಗ್ರಾಹ್ಯಂತ್ಯಲ್ಪಸ್ಸುತೀಕ್ಷ್ಣೈಃ

|| ೭ ||

ತೀಕ್ಷ್ಣಭೇಷಜಪಿಡ್ಧೈರಾಸ್ವೇಹೈಃ ಕ್ವಾಥೈರಸ್ಯುತಥಾ ||

ತೀಕ್ಷ್ಣವೀರ್ಯಗಳಾದ ಸಂಸುವೆಯಣ್ಣಿ ಮೊದಲಾದ ತೈಲಗಳಿಂದಲಾಗಲಿ, ಅಥವಾ ತೀಕ್ಷ್ಣವೀರ್ಯಗಳಾದ ಔಷಧದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತಗಳಾದ ತೈಲಗಳಿಂದಲಾಗಲಿ, ತೀಕ್ಷ್ಣವೀರ್ಯಗಳಾದ ಕಷಾಯಗಳು, ಸ್ವರಸಗಳು, ಇವುಗಳಿಂದಲಾಗಲಿ ವಿರೇಚನನಸ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ನಾಸಿಕಾರಂಧ್ರಯೋರನ್ನಾಷಟ್ ಚತ್ವಾರಶ್ಚ ಬಿಂದವಃ || ೮ ||

ಪ್ರತ್ಯೇಕಂ ರೇಚನೇಂದ್ರಿಯಾಂ ಜ್ಯಾಮುಖ್ಯಮುಧ್ಯಾಂ ತ್ಯಮಾತ್ರಯಾ ||

ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮೂಗಿನ ರಂಧ್ರದಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತಮ ಪರಿಮಾಣ ನಸ್ಯ ದ್ರವವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಲ್ಲಿ ಎಂಟು ಬಿಂದು, ಮಧ್ಯಮ ಪರಿಮಾಣವಾದರೆ ಆರು ಬಿಂದು, ಕನಿಷ್ಠಪರಿಮಾಣವಾದರೆ ನಾಲ್ಕು ಬಿಂದು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಸ್ಯ ದ್ರವವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ನಸ್ಯಕರ್ಮಣಿದಾತಂ ಶಾಣೈಕಂ ತೀಕ್ಷ್ಣಮಾಷಧಂ || ೯ ||

ಹಿಂಗು ಸ್ಯಾದ್ಯವಮಾತ್ರಂ ತು ಮಾಷ್ಟ್ರಕಂ ಸ್ಯಂಧವಂ ಮುತಂ ||

ಕ್ಷೀರಂ ಚೈವಾಷ್ಟ್ರಶಾಣಂ ಸ್ಯಾತ್ಪಾನೀಯಂ ಚ ತ್ರಿಕಾರ್ಷಿಕಂ || ೧೦ ||

ಕಾರ್ಷಿಕಂ ಮಧುರಂ ದ್ರವ್ಯಂ ನಸ್ಯಕರ್ಮಣಿಯೋಜಯೇತ್ ||

ನಸ್ಯಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ತೀಕ್ಷ್ಣದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಶಾಣ ಅಂದರೆ ಅರ್ಧ ತೊಲ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು, ಹಿಂಗನ್ನು ಒಂದು ಗೋಧಿಯ ತೂಕ, ಸೈಂಧವಲವಣವನ್ನು ಒಂದು ಮಾಷ ಅಥವಾ ಆರು ಗುಲಗಂಜಿಯ ತೂಕ, ಹಾಲು ಎಂಟು ಶಾಣ ಅಂದರೆ ನಾಲ್ಕು ತೊಲ, ನೀರು ಮೂರು ಕರ್ಷ ಅಂದರೆ ಮೂರು ತೊಲ, ಮಧುರದ್ರವ್ಯ ಸೇರಿಸತಕ್ಕದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಒಂದು ತೊಲ, ಈ ರೀತಿ ಸೇವಿಸಬೇಕು.

ಅವಪೀಡಪ್ರಥಮಸೌದ್ವಾಭೇದಾವಸರಾಸ್ತ್ಯತೌ || ೧೧ ||

ಶಿರೋವಿರೇಚನಸ್ಯಾತ್ರತೌತುದೇಯಂ ಯಥಾಕ್ರಮಂ ||

ಶಿರೋಗಲವಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಹೊರಹೊರಡಿಸತಕ್ಕ ನಸ್ಯಪ್ರಯೋಗವು ಅವಪೀಡ, ಪ್ರಥಮಃನ, ಎಂಬದಾಗಿ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿದೆ, ಅವುಗಳನ್ನೂ ಕ್ರಮ ವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕು

ಕಲ್ಪೀಕೃತಾ ದೌಷಧಾದ್ಯಃ ಪೀಡಿತೋನಿಸ್ಸಮೋರಸಃ || ೧೨ ||

ಸೋವಪೀಡಸ್ಯ ಮುದ್ದಿಷ್ಟ ಸ್ತೀಕ್ಷ್ಣದ್ರವ್ಯಸಮುಚ್ಛವಃ ||

ಷಡಂಗುಲಾದ್ವಿವಕ್ತ್ರಯಾನಾಡೀಚೂರ್ಣಂತಯಾಧಮೇತ್ || ೧೩ ||

ತೀಕ್ಷ್ಣಂ ಕೋಲಮಿವಂವಕ್ತ್ರವಾತ್ಯೈಃ ಪ್ರಥಮನಂಹಿತತ್ ||

ತೀಕ್ಷ್ಣದ್ರವ್ಯಗಳಾದ ಶುಂಠಿ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ನೀರು ಅಥವಾ ಹಾಲು ಹಾಕಿ ಅರದು ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಎಷ್ಟು ಬೇಕೋ ಅಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ಮೂಗಿನ ರಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ಹಿಂಡುವುದು, ಇದಕ್ಕೆ ಅವಪೀಡನನಸ್ಯವೆಂಬ ಹೆಸರು, ಅದು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದ ಎರಡು ಕಡೆಯೂ ರಂಧ್ರವಿರತಕ್ಕೆ ಕೊಳವೆಯಲ್ಲಿ ನಸ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ತೀಕ್ಷ್ಣದ್ರವ್ಯಗಳ ಚಾರ್ಣ ಒಂದು ತೊಲ ಪ್ರಮಾಣ ಅಂದರೆ ಒಂದು ತೊಲದಷ್ಟು ತುಂಬಿ ರಂಧ್ರದಕಡೆ ಮುಗಿನಲ್ಲಿಟ್ಟು ಇನ್ನೊಂದು ರಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ಬಾಯನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಮೂಗಿನೊಳಕ್ಕೆ ಊದುವುದು, ಇದಕ್ಕೆ ಪ್ರಥಮನನಸ್ಯವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಉರ್ಧ್ವಜತ್ರಗತೇರೋಗೇಕಫಜೇಷ್ವರಸಂಕ್ಷಯೇ || ೧೪ ||

ಅರೋಚಕೇಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯೇಶಿರತ್ಯಾಲೇಚನೇ ||

ಶೋಫಾಪಸ್ಮಾರಕುಷ್ಠೇಷುನಸ್ಯಂವೈರೇಚನಂಹಿತಂ || ೧೫ ||

ಭುಜದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಇರುವ ಅವಯವಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ರೋಗಗಳು, ಕಫರೋಗಗಳು, ಸ್ವರಕುಗ್ಗುವುದು, ಅರುಚಿ, ನೆಗೆಡಿ, ತಲೆಶಾಲೆ, ಪೀನಸಿ, ಶೋಫೆ, ಅಪಸ್ಮಾರ, ಕುಷ್ಠರೋಗ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿರೇಚನನಸ್ಯವನ್ನು ಹಿತಕರ ವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕು.

ಭೀರುಸ್ತ್ರೀಕೃಶಬಾಲಾನಾಂನಸ್ಯಂಸ್ನೇಹೇನಶಸ್ಯತೇ ||

ಹೆಂಗಸರು, ಹೆದರಿಕೆ ಸ್ತುಭಾವದವರು, ಕೃಶರಾದವರು, ಹುಡುಗರು, ಇಂತವರಿಗೆ ನಸ್ಯಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವ ಅವಶ್ಯ ಬಿದ್ದಲ್ಲಿ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗಳಾದ ಸ್ನೇಹಗಳಿಂದಲೇ ಕೊಡಬೇಕು.

ಗಲರೋಗೇಸನ್ನಿಪಾತೇನಿದ್ರಾಯಾಂವಿಷಮಜ್ವರೇ || ೧೬ ||

ಮನೋವಿಕಾರೇಕ್ರಿಮಿಷುಯುಜ್ಯತೇಚಾನಪೀಡನಂ ||

ಕಂಠರೋಗಗಳು, ಸನ್ನಿಪಾತಜ್ವರ, ನಿದ್ರಾರೋಗ, ವಿಷಮಜ್ವರ, ಇತರ ವಿಧವಾದ ಮನೋವಿಕಾರಗಳು, ಕ್ರಿಮಿರೋಗಗಳು, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅವಪೀಡನ ನಸ್ಯವು ಹಿತವಾದದ್ದು.

ಅತ್ಯಂತೋತ್ಕಟಿರೋಗೇಷುವಿಷಂಜ್ಞೇಷುಚದೀಯತೇ || ೧೭ ||

ಚಾರ್ಣಂಪ್ರಥಮನಂಧೀರೈಸ್ತದ್ಧಿ ತೀಕ್ಷ್ಣತರಂಯತಃ ||

ಅತ್ಯುತ್ತಟವಾದ ರೋಗಗಳು ಅಂದರೆ ಮನೋವಿಕಾರಗಳು ವಿಷಾದಿಗಳು ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಾಗ್ಯೆ ಚಾರ್ಣರೂಪವಾದ ಪ್ರಥಮನನಸ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸ ಬೇಕು, ಈ ಪ್ರಥಮನನಸ್ಯವು ಅತಿ ತೀಕ್ಷ್ಣತರವಾದ್ದರಿಂದ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿತನ ಅವಶ್ಯಕ.

ನಸ್ಯಂಸ್ಯಾದ್ಗುಡಶುಂತೀಭ್ಯಾಂಪಿಪ್ಪಲ್ಯಾಸ್ಯೆಂಧವೇನನಾ || ೧೮ ||

ಜಲಪಿಪ್ಪೇನತೇನಾಕ್ಷಿಕರ್ಣನಾಸಾಶಿರೋಗದಾಃ ||

ಮಸ್ಯಾಹಸುಗಲೋದ್ಭೂತಾಃ ನತ್ಯಂತಿಭುಜಪೃಷ್ಠಜಾಃ || ೧೯ ||

ಬೆಲ್ಲ ಮತ್ತು ಶುಂಠಿ ಇವುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ಅರದು ಕಲ್ಪಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಸ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಮತ್ತು ಸೈಂಧವಲವಣ ಇವುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ಅರದು ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ನಸ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು, ಇದರಿಂದ ಕಣ್ಣು, ಮೂಗು, ಕಿವಿ, ತಲೆ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿರುವ ರೋಗಗಳು, ಮನ್ಯ, ದವಡೆ, ಗಂಟಲು, ಭುಜ, ಪೃಷ್ಠ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಎಲ್ಲಾ ರೋಗಗಳೂ ನಾಶವಾಗುತ್ತವೆ.

ಮಧೂಕಸಾರಕೃಷ್ಣಾ ಭ್ಯಾಂವಚಾಮರಿಚಸ್ಯೆಂಧವೈಃ ||

ನಸ್ಯಂಕೋಷ್ಠಜಲೇಪಿಷ್ಠಂದದ್ಯಾತ್ಸಂಜ್ಞಾಪ್ರಬೋಧನಂ || ೨೦ ||

ಅಪಸ್ಮಾರೇತಥೋನ್ಮಾದೇಶನ್ನಿಸಾತೇಪತಂತ್ರಕೇ ||

ಇಪ್ಪೆಯ ಛೇಗು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದ ಅರದು ನಸ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು, ಬಜೆ, ಮೆಣಸು, ಸೈಂಧವಲವಣ ಇವುಗಳನ್ನೂ ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದ ಅರದು ನಸ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು, ಈ ನಸ್ಯಗಳನ್ನು ಅಪಸ್ಮಾರ, ಉನ್ಮಾದ, ಸನ್ನಿಪಾತ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಜ್ಞೆ ನಷ್ಟವಾಗಿ ಹೋಗಿರುವಾಗ್ಯೆ ಜ್ಞಾನಬರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಹುದು, ಅಪತಂತ್ರಕವೆಂಬ ವ್ಯಾಧಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ.

ಸೈಂಧವಂಶ್ವೇತಮರಿಚಂಸರ್ಷಪಾಃ ಕುಷ್ಠಮೇವಚ || ೨೧ ||

ಬಸ್ತಮೂತ್ರೇಣಪಿಷ್ಠಾನಿನಸ್ಯಂತಂದ್ರಾನಿವಾರಣಂ ||

ಸೈಂಧವಲವಣ, ಶ್ವೇತಮರಿಚ ಎಂದರೆ ನುಗ್ಗೇಬೀಜ, ಸಾಸುವೆ, ಚಂಗಲ ಕೋಷ್ಠ, ಇವುಗಳನ್ನು ಅಡಿನ ಗಂಜಲದಲ್ಲರದು ನಸ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ತಂದ್ರಾ ಅಂದರೆ ತೂಕಡಿಸುವರೋಗ ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ರೋಹಿತಮತ್ಸ್ಯಪಿತ್ತೇನಭಾವಿತಂಸೈಂಧವಂವಚಾ || ೨೨ ||

ಮರಿಚಂಪಿಪ್ಪಲೀಶುಂತೀಕಂಕೋಲಂಲಶುನಂಪುರಂ ||

ಕಟ್ಟೆಲಂಚೇತಿತಚ್ಚೂರ್ಣಂದೇಯಂಪ್ರಧಮನಂಬುಧೈಃ || ೨೩ ||

ರೋಹಿತವೆಂಬ ಮೀನಿನ ಪಿತ್ತದಲ್ಲಿ ಭಾವನೆಮಾಡಿದ ಸೈಂಧವಲವಣ, ಬಜೆ, ಮೆಣಸು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಶುಂಠಿ, ಕಂಕೋಲ ಸ್ತನಾಮಪ್ರಸಿದ್ಧ ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ಪುರ ಎಂದರೆ ಗುಗ್ಗುಲ, ಕಾಯಿಫಲಚಕ್ಕೆ ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಪ್ರಧಮನನಸ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು.

ಅಥಬ್ಬರಹಣಿಸಸ್ಯಸ್ಯಕಲ್ಪನಾಕಥ್ಯತೇಧುನಾ ||
 ಮರ್ಶಶ್ಚಪ್ರತಿಮರ್ಶಶ್ಚದ್ವಾಭೇದಾಸ್ನೇಹನಾಮತೌ || ೨೪ ||
 ಮರ್ಶಸ್ಯತರ್ಪಣೇಮಾತ್ರಾಮುಖ್ಯಶಾಸ್ತ್ರೇಸ್ಯತಾತ್ಪರ್ಯಃ ||
 ಮುಧ್ಯಮಾಚಚತುತ್ಯಾನ್ಯೇಹೀನಾಶಾಣಮಿತಾಸ್ತುತಾ || ೨೫ ||
 ಏಕೈಕಸ್ಮಿಂಸ್ತುಮಾತ್ರೇಯಂದೇಯೋನಾಸಾಪುಟೇಬುಧೈಃ ||
 ಮರ್ಶಸ್ಯದ್ವಿತ್ರೀನೇಳಂನಾವೀಕ್ಷ್ಯದೋಷಬಲಾಬಲಂ || ೨೬ ||
 ಏಕಾಂತರಂದ್ವ್ಯಂತರಂನಾನಸ್ಯಂದದ್ಯಾದ್ವಿಚಕ್ಷಣಃ ||
 ತ್ಕ್ರೂಹರಹಂಚಾಹಮುಥನಾಸಪ್ರಾಹಂನಾಸುಯಂತ್ರಿತಂ || ೨೭ ||
 ಮರ್ಶೇಶಿರೋವಿರೇಕೇಚನ್ಯಾಪದೋವಿವಿಧಾಸ್ತುತಾಃ ||
 ದೋಷೋತ್ಕಲೇತಾತ್ಪರ್ಯಾಚ್ಛೇವವಿಜ್ಞೇಯಾಸ್ತಾಯಥಾ
 ಕ್ರಮಂ || ೨೮ ||
 ದೋಷೋತ್ಕಲೇತನಿಮಿತ್ತಾಸುಯಂಜ್ಯಾಧ್ವಮನಶೋಧನಂ ||
 ಅಥಕ್ಷಯನಿಮಿತ್ತಾಸುಯಥಾಸ್ವಂಬೃಂಹಣಂಹಿತಂ || ೨೯ ||
 ಶಿರೋನಾಸಾಕ್ಷಿರೋಗೇಷುಸೂರ್ಯಾನ್ತಾರ್ಥಭೇದಕೇ ||
 ದಂತರೋಗೇಬಲೇಹೀನೇಮನ್ಯಾಬಾಹ್ಯಂಸಚೇಗದೇ || ೩೦ ||
 ಮುಖಶೋಷೇಕರ್ಣನಾದೇನಾತಪಿತ್ತಗದೇತಥಾ ||
 ಅಕಾಲಪಲಿತೇಚೈವಕೇಶಶ್ಚಶ್ರುಪ್ರಸಾತನೇ || ೩೧ ||
 ಯುಜ್ಯತೇಬೃಂಹಣಂನಸ್ಯಂಸ್ವೇಹೈರ್ವಾಮಧುರದ್ರವೈಃ ||

ಈ ವರಿಗೂ ರೇಚನನಸ್ಯಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸಿ ಈ ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಬೃಂಹಣ
 ನಸ್ಯ ಅದರ ಸ್ವರೂಪ ಸ್ವಭಾವಗಳು ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗಕ್ರಮ ಇವುಗಳನ್ನು
 ಹೇಳುತ್ತಾ—ಈ ಬೃಂಹಣನಸ್ಯವು ಮರ್ಶ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಮರ್ಶ ಎಂಬದಾಗಿ
 ಎರಡು ವಿಧ, ಮರ್ಶನೆಂಬ ತರ್ಪಣಕರವಾದ ನಸ್ಯಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ
 ಪರಿಮಾಣ ಎಂಟು ಶಾಣ ಎಂದರೆ ನಾಲ್ಕು ತೊಲ, ಮಧ್ಯಮ ಪರಿಮಾಣವಾಗಿ
 ಉಪಯೋಗಿಸುವುದಾದರೆ ನಾಲ್ಕು ಶಾಣ ಅಥವಾ ಎರಡು ತೊಲ, ಕನಿಷ್ಠ
 ಪರಿಮಾಣವೆಂದರೆ ಅರ್ಧ ತೊಲ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಮೂಗಿನ
 ಸೊಳ್ಳೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು, ಕುಪಿತಗಳಾದ ದೋಷಗಳ ಪ್ರಬಲ ದುರ್ಬ
 ಲತ್ವವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಈ ಮರ್ಶ ಎಂಬ ನಸ್ಯವನ್ನು ಎರಡುಮೂರಾವರ್ತಿ
 ಸಹ ಪ್ರಯೋಗಿಸಬಹುದು, ಹೀಗೆಯೇ ಒಂದು ದಿವಸ ಎರಡು ದಿವಸ ಈ ರೀತಿ
 ಯಾಗಿ ಏಳು ದಿವಸದ ವರಿಗೂ ವ್ಯವಧಾನವಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ದೋಷಾನುರೋಧೇನ
 ಈ ನಸ್ಯಪ್ರಯೋಗಮಾಡಲು ಅವಕಾಶವುಂಟು, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಬೃಂಹಣ

ಮತ್ತು ರೇಚನನಸ್ಯಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಅತಿಯೋಗ ಮಿಥ್ಯಾಯೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ದೋಷಗಳು ಉದ್ಭವವಾಗುವುದು ಮತ್ತು ಕ್ಷಯಿಸುವುದು, ಇಂತಹ ಅಸಂಸ್ಥಿತಗಳಾಗಿ ಅನೇಕ ವಿಪತ್ತುಗಳು ಸಂಭವಿಸುತ್ತವೆ, ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ದೋಷೋದ್ರೇಕದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನಗಳಾದ ವಿಪತ್ತುಗಳನ್ನು ವಮನ ಮತ್ತು ಶೋಧನಾಷಧಗಳಿಂದ ನಿವಾರಣೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ದೋಷಕ್ಷಯಜನ್ಯಗಳಾದ ವಿಪತ್ತುಗಳನ್ನು ಬೃಂಹಣಾಷಧಗಳಿಂದ ನಿವಾರಣಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ಈ ಬೃಂಹಣನಸ್ಯವನ್ನು ಶಿರೋರೋಗಗಳು, ಮೂಗಿನ ರೋಗಗಳು, ನೇತ್ರರೋಗಗಳು, ಸೂರ್ಯಾವರ್ತ ಅರ್ಧಭೇದಕ ಎಂಬ ಅರತಲೆನೋವುಗಳು, ಹಲ್ಲಿನ ರೋಗಗಳು, ಬಲಹೀನತೆ, ಗಳರೋಗ, ಬಾಹುರೋಗ, ಭುಜದರೋಗ, ಮುಖಶೋಷವೆಂದರೆ ಮುಖ ಬತ್ತಿಹೋಗುವುದು, ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಸದ್ದಾಗುತ್ತಿರುವುದು, ವಾತ ಪಿತ್ತರೋಗಗಳು, ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಕೂದಲು ನರಿತು ಬೆಳ್ಳಗಾಗುವುದು, ಕೂದಲು ಮೀಸೆ ಇವುಗಳು ಉದುರಿ ಹೋಗುವುದು, ಈ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು, ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಧುರರಸಪ್ರಧಾನ ದ್ರವದ್ರವ್ಯಯುಕ್ತವಾದ ಸ್ನೇಹನಸ್ಯವನ್ನಾ ವರೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು.

ಸಶರ್ಕರಂಪಯಃಪಿಷ್ಟಂಭೃಷ್ಟಮಾಜ್ಯೇನಕುಂಕುಮಂ || ೩೨ ||

ನಸ್ಯಪ್ರಯೋಗತೋಹನ್ಯಾದ್ವಾತರಕ್ತಭವಾರುಜಃ ||

ಭ್ರೂಶಂಖಾಕ್ಷಿಶಿರಃಕರ್ಣಸೂರ್ಯಾವರ್ತಾರ್ಧಭೇದಕಾನ್ || ೩೩ ||

ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ ಮತ್ತು ಬಿಳಿಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಈ ಎರಡನ್ನೂ ಹಾಲಿನಿಂದರದು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹುರಿದು ನಸ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ವಾತರಕ್ತ ಸಂಬಂಧ ವಿಕಾರಗಳು, ಹುಬ್ಬಿನನೋವು, ಕಣ್ಣಿನ ಮಗ್ಗಲಿನಲ್ಲಿ ವಡತ, ಕಣ್ಣು ವಡತ, ತಲೆವಡತ, ಕಿವಿಇರಿತ, ಅರತಲೆನೋವು, ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಸುಮ್ಮನಾಗುತ್ತವೆ.

ನಸ್ಯಂಸ್ಯಾದಣ್ವಲೇನತಥಾನಾರಾಯಣೇನವಾ ||

ಮಾಷಾದಿನಾವಾಸರ್ಪಿಭಿಸ್ತತ್ತದ್ಭೇಷಜಸಾಧಿತೈಃ || ೩೪ ||

ಅಣುತೈಲ, ನಾರಾಯಣತೈಲ, ಮಾಷತೈಲ, ರೋಗನಾಶಕಗಳಾದ ಮೂಲಿಕೆಗಳಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರಹೊಂದಿದ ತುಪ್ಪ, ಇವುಗಳನ್ನು ನಸ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ರೋಗಗಳೆಲ್ಲಾ ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ.

ತೈಲಂಕಫೇಸ್ಯಾದ್ವಾತೇಚಕೇವಲೇಪವನೇವಸಾಂ ||

ದದ್ಯಾನ್ನಸ್ಯಂಸದಾಪಿತ್ತೇಸರ್ಪಿಮುಜ್ಜಾನಮೇವಚ || ೩೫ ||

ಕಫಪ್ರಧಾನವಾದ ರೋಗದಲ್ಲಿ ದೋಷಾಂತರ ಸಂಸ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ವಾತರೋಗದಲ್ಲಿ ನಸ್ಯಕ್ಕೆ ತೈಲವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು, ಕೇವಲ ವಾತರೋಗದಲ್ಲಿ ಮಾಂಸಸ್ನೇಹವನ್ನು ನಸ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು, ಪಿತ್ತರೋಗದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪವನ್ನಾಗಲಿ ಮಜ್ಜೆ ಎಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಸ್ನೇಹವನ್ನಾಗಲಿ ನಸ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು.

ಮಾಷಾತ್ಮ ಗುಪ್ತಾರಾಸ್ನಾ ಭಿರ್ಬಲಾಋತುಬುಕರೋಹಿಷ್ಯಃ ||

ಕೃತೋತ್ಪಗಂಧಯಾಕ್ವಾಥೋಹಿಂಗುಸ್ಯಂಧನಸಂಯುತಃ || ೩೬ ||

ಕೋಷ್ಣೋನಸ್ಯಪ್ರಯೋಗೇನಪಕ್ವಾಘಾತಂಸಕಂಪನಂ ||

ಜಯೇದರ್ದಿತವಾತಂಚಮನ್ಯಾಸ್ತಂಭಾಪಬಾಹುಕೌ || ೩೭ ||

ಉದ್ದು, ತುರಚೆ, ಸಣ್ಣರಾಸ್ಮೆ, ಕಳ್ಳೆಗಡ್ಡೆ, ಹರಳುಬೇರು, ಗಂಧ, ತೃಣ (ವಾಸನೆಹುಲ್ಲು) ಹಿರೀಮದ್ದಿನ ಬೇರು, ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಸ್ಯಂಧವಲವಣ, ಇಂಗು, ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ನಸ್ಯವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷವಾಯು, ಅವಯವಗಳು ನಡುಗುತ್ತಿರುವುದು, ಅರ್ದಿತ, ಮನ್ಯಾಸ್ತಂಭ, ಅಪಬಾಹುಕಗಳೆಂಬ ವಾತರೋಗಗಳನ್ನೂ ನಿವಾರಣಮಾಡುತ್ತದೆ.

ಪ್ರತಿಮರ್ಶಸ್ಯಮಾತ್ರಾತುದ್ವಿದ್ವಿಬಿಂದುಮಿತಾನುತಾ ||

ಪ್ರತ್ಯೇಕಶೋನಸ್ತಕಯೋಸ್ನೇಹೇನೇತಿವಿನಿಶ್ಚಿತಂ || ೩೮ ||

ಸ್ನೇಹೇಗ್ರಂಥಿದ್ವಯಂಯಾವನ್ನಿಮಗ್ನಾಚೋದ್ವೃತಾತತಃ ||

ತರ್ಜನೀಯಂಪ್ರನೇದ್ವಿಬಿಂದುಸಾಮಾತ್ರಾಬಿಂದುಸಂಜ್ಞಿತಾ || ೩೯ ||

ಏವಂವಿಧೈರ್ಬಿಂದುಸಂಜ್ಞೈರಷ್ಟಭಿಶ್ಚಾಣಲುಚ್ಯತೇ ||

ಸದೇಯೋಮರ್ಶನಸ್ಯೇತುಪ್ರತಿಮಶೋದ್ವಿದ್ವಿಬಿಂದುಕಃ || ೪೦ ||

ಸಮಯಾಃಪ್ರತಿಮರ್ಶಸ್ಯಬುದ್ಧೈಃಪ್ರೋಕ್ತಾಶ್ಚತುರ್ದಶ ||

ಪ್ರಭಾತೇದಂತಕಾಷ್ಠಾಂತೇಗೃಹಾನ್ನಿರ್ಗಮನೇತಥಾ || ೪೧ ||

ವ್ಯಾಯಾಮಾಧ್ಯಮ್ಯನಾಯಾಂತೇವಿಣ್ಣೂಂತ್ರಾಂತೇಜನೇಕೃತೇ ||

ಕವಲಾಂತೇಭೋಜನಾಂತೇದಿನಾಸುಪ್ರೋತ್ಥಿತೇತಥಾ || ೪೨ ||

ವಮನಾಂತೇತಥಾಸಾಯಂಪ್ರತಿಮರ್ಶಃಪ್ರಯುಜ್ಯತೇ ||

ಈಷದುಚ್ಚಿಕ್ಕನಾತ್ ಸ್ನೇಹೋಯದಾವಕ್ತ್ರಂಪ್ರಪದ್ಯತೇ || ೪೩ ||

ನಸ್ಯೇನಿಷ್ಠಿಕ್ರಂತಂನಿದ್ಯಾತ್ಪ್ರತಿಮರ್ಶಂಪ್ರಮಾಣತಃ ||

ಉಚ್ಚಿಂದನ್ನಪಿಬೇಚ್ಛೇತನ್ನಿಷ್ಠೀವೇನ್ನುಖಮಾಗತಂ || ೪೪ ||

ಕ್ಷೀಣೇತೃಷ್ಣಾಸ್ಯಶೋಷಾರ್ತೇಬಾಲೇವೈದ್ಧೇಚಯುಜ್ಯತೇ ||

ಪ್ರತಿಮರ್ಶೇನಶಾನ್ಯಂತಿರೋಗಾಶ್ಚೈವೋರ್ಧ್ವಜತ್ರುಜಾಃ || ೪೫ ||

ವಲೀಪಲಿತನಾಶಶ್ಚಬಲಮಿಂದ್ರಿಯಜಂಭನೇತ್ ||

ಪ್ರತಿಮರ್ಶವೆಂಬ ಬೃಂಹಣನಸ್ಯನನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಬೇಕಾದರೆ ಒಂದೊಂದು ತೂಗಿನ ರಂಧ್ರದಲ್ಲಿ ಎರಡೆರಡು ಬಿಂದುವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು, ಬಿಂದುವೆಂದರೆ ಸ್ನೇಹದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಗಿಣ್ಣುಗಳು ಮುಳುಗುವವರಿಗೂ ಬೆರಳನ್ನು ಎದ್ದಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದರೆ ಬೆರಳುತುದಿಯಿಂದ ತೊಟ್ಟು ತೊಟ್ಟಾಗಿ ಬೀಳುವುದಕ್ಕೆ ಬಿಂದು ಎಂದು ಹೆಸರು, ಇಂತಹ ಎಂಟು ಬಿಂದುಗಳಿಗೆ ಒಂದು ತಾಣನೆಂದು ಹೆಸರು, ಮರ್ಶವೆಂಬ ಬೃಂಹಣನಸ್ಯದಲ್ಲಿ ತಾಣಪರಿಮಾಣವನ್ನೂ ಪ್ರತಿಮರ್ಶ ವೆಂಬ ನಸ್ಯದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಬಿಂದುವನ್ನೂ ಮೂಗಿನ ಸೊಳ್ಳೆಗೆ ಬಿಡಬೇಕು, ಈ ಪ್ರತಿಮರ್ಶನಸ್ಯವನ್ನು ಒಂದು ದಿವಸದಲ್ಲಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಬಾರಿ ಉಪಯೋಗಿಸ ಬಹುದು, ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಹಲ್ಲುಜ್ಜಿಕೊಂಡ ಮೇಲೆ, ಮನೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಾಗ್ಗೆ, ವ್ಯಾಯಾಮ ಮಾಡಿದಮೇಲೆ, ದಾರಿನಡೆದ ಮೇಲೆ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಗ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ, ಮಲಮೂತ್ರ ವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನ ವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದ ಮೇಲೆ, ಜಲಪಾನಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ, ಭೋಜನಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ, ಹಗಲು ಮಲಗಿ ಎದ್ದಮೇಲೆ, ವಮನವಾದ ಮೇಲೆ, ಸಾಯಂಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹದಿನಾಲ್ಕು ವೇಳೆ ಪ್ರತಿಮರ್ಶ ನಸ್ಯವನ್ನು ಪಯೋಗಿಸಬೇಕು, ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ಉಸಿರನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆ ಎಳೆದರೆ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ಬಿಟ್ಟು ನಸ್ಯಸ್ನೇಹವು ಬಾಯಿಗೆ ಬಂದು ಬಿಟ್ಟಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಮರ್ಶ ನಸ್ಯಪ್ರಮಾಣವು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಸಮನಾಯಿತೆಂದರಿಯ ಬೇಕು, ಮತ್ತು ಬಾಯಿಗೆ ಬಂದ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ನುಂಗದೆ ಉಗುಳಿಬಿಡಬೇಕು, ಪ್ಲೀಣರಾದವರು, ಮುಖಶೋಷಿಸಿದವರು, ಹುಡುಗರು, ಮುದುಕರು, ಇಂತವರಿಗೆ ಈ ನಸ್ಯವು ಒಳ್ಳೆಯದು, ಶುಕ್ರಗ್ರಿಯ ಮೇಲಿನ ಅವಯವಗಳಿಗೆ ಬರುವ ರೋಗ ಗಳೆಲ್ಲಾ ಈ ಪ್ರತಿಮರ್ಶನಸ್ಯದಿಂದ ಶಮನವಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ಚರ್ಮ ಸುಕ್ಕುಹಿಡಿ ದಿರುವುದು, ಆಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೂದಲು ಬೆಳ್ಳಗಾಗಿರುವುದು, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಬಲ ಕುಂದಿರುವುದು, ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ವಿಭೀತನಿಂಬಕಂಭಾರೀತಿವಾಶೇಲುಶ್ಚ ಕಾಕಿನೀ

॥ ೪೬ ॥

ಏಕೈಕತ್ವೈಲನಸ್ಯೇನಪಲಿತಂನತ್ಯತಿಧ್ರುವಂ ॥

ತಾರೇಪಪ್ಪು, ಬೇವಿನಪಪ್ಪು, ತಿವನೆಪಪ್ಪು, ಆಳಲೇಕಾಯಿನ ಪಪ್ಪು, ಶೇಲು ಎಂಬ ಸ್ತನಾಮಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಗಿಡದಬೀಜ, ಕಾಕಿನಿ ಎಂದರೆ ಕಾಗೋಲೀ ಎಂಬ ದೇಶಮೂಲಾಂತರ್ಗತವಾದ ಮೂಲಿಕೆ ಇವುಗಳೊಂದೊಂದರ ತೈಲವನ್ನು ನಸ್ಯ ವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದರೂ ಆಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಲೆಗೂದಲು ನರತದ್ದು ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಥನಸ್ಯ ನಿಭಂವಕ್ಷ್ಯೇನಸ್ಯ ಗ್ರಹಣಹೇತವೇ || ೪೭ ||
 ದೇಶೇನಾ ಕರಚೋಷುಕ್ತೈಶ್ಚ ತದಂತಧಿಭವಣಾ ||
 ನಿಶುಬ್ದ ಧೂಮಾಸಾನೇನ ಸ್ಥಿತ್ವ ಭಾವಗಲಂತಥಾ || ೪೮ ||
 ಉತ್ಪನ್ನಶಾಯಿಸಂಕೇಚಿತ್ಪ ಲಂಬಶಿರಸಂನರಂ ||
 ಅಸ್ತೀರ್ಣಹಸ್ತಸಾದಂಶವಸ್ತಾಚ್ಛಾದಿತಲೋಚನಂ || ೪೯ ||
 ಸಮುಖ್ಯನುತನಾಸಾಗ್ರಂವೈದ್ಯೋನಸ್ಯೇನಯೋಜಯೇತ್ ||
 ಕೋಷ್ಟಮುಚ್ಛಿನ್ನಧಾರಂಚಹೇವಂತಾರಾದಿಶುಕ್ತಿಭಿಃ || ೫೦ ||
 ಶುಕ್ತ್ಯಾನಾಯತ್ರಯುಕ್ತ್ಯಾನಾಪ್ಲೋತೈರ್ವಾಸಸ್ಯಮಾಚರೇತ್ ||
 ಸಸ್ಯೇಷ್ವಾಸಿಚ್ಯಮಾನೇಷುಶಿರೋನೈವಪ್ರಕಂಪಯೇತ್ || ೫೧ ||
 ನಕುಪೇನ್ನಪ್ರಭಾಷೇತನೋಚ್ಛಿದೇನ್ನಹಸೇತ್ತಥಾ ||
 ಏತೈರ್ಹಿಫಿಹಿತಸ್ತೇಹೋನೈವಾಂತಸ್ತಂಪ್ರಪದ್ಯತೇ || ೫೨ ||
 ತತಃಕಾಸಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಶಿರೋಕ್ಷಗದಸಂಭವಃ ||
 ಶೃಂಗಾಟಕಮುಭಿಷ್ಣಾವ್ಯಸ್ಯಾಪಯೇನ್ನಗಿಲೇದ್ಧ್ರವಂ || ೫೩ ||

ನಸ್ಯಪ್ರಯೋಗಕ್ರಮವಂತೆಂದರೆ—ಗಾಳಿ ಮತ್ತು ಧೂಳು ನುಗ್ಗದಂತಹ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ರೋಗಿಗೆ ದಂತಧಾವನಮಾಡಿಸಿ ಧೂಮಪಾನವಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಕ್ರಮದಂತೆ ಧೂಮಪಾನಮಾಡಿಸಿ ಹಣೆ ಮತ್ತು ಕೊರಳುಗಳನ್ನು ಸ್ನೇಹನ ಮಾಡಿಸಿ ಉರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಮಲಗಿಸಿ ಕೊಂಚ ತಲೆ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಾಗುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿ ಕೈಕಾಲುಗಳನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ನೀಡಿಸಿ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ಮುಚ್ಚಿ ಮೂಗನ್ನು ಪ್ಲೆಬ್ಬ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಮಾಡಿ ನಸ್ಯಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಬೇಕು, ನಸ್ಯರೂಪವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ದ್ರವದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಕೊಂಚವಾಗಿ ಬೆಚ್ಚಗೆಮಾಡಿ ಭಂಗಾರ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯಿಂದ ಕವೆಚಿಪ್ಪಿನ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿಸಿ ಅನುಕೂಲವಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕವೆಯೆಚಿಪ್ಪಿನಲ್ಲಿಯೇ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಸಣ್ಣ ಧಾರೆಯಾಗಿ ಮೂಗಿಗೆ ಬಿಡಬೇಕು, ಅನುಕೂಲವಾದ ಇನ್ನೂ ಯಾವದಾದರೂ ರೀತಿಯಿಂದ ಲಾದರೂ ಬಿಡಬಹುದು, ನಸ್ಯದ್ರವವು ಮೂಗಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತಿರುವಾಗ್ಯೆ ತಲೆಯನ್ನು ಅಲ್ಲಂಗಿಸಬಾರದು, ಶಿಟ್ಟುಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು, ಮಾತಾಡಬಾರದು, ಶೀನಬಾರದು, ನಗಬಾರದು, ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ನಸ್ಯವು ಚನ್ನಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಗುಣಕಾರಿಯಾಗದೆ ಕೆಮ್ಮು, ನೆಗಡಿ, ತಲೆನೋವು, ಕಣ್ಣುನೋವು ಇವುಗಳ ನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ, ನಸ್ಯದ್ರವವನ್ನು ಎರಡು ಸೊಳ್ಳೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮೂಗಿನ ಮಧ್ಯದ ಎಲುವಿಗೆ ಚನ್ನಾಗಿ ಆವ್ಯಾಯನವಾಗಿ ವ್ಯಾಪಿಸುವಂತೆ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ಪರ್ಶಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು, ನುಂಗಬಾರದು.

ಪಂಚಸಪ್ತದಶೈವಸ್ಯುರ್ಮೂರ್ತಾನಸ್ಯಸ್ಯಧಾರಣೇ ||

ನಸ್ಯದ್ರವವನ್ನು ಐದು ಮಾತ್ರೆಯ ಕಾಲ, ಏಳು ಮಾತ್ರೆಯ ಕಾಲ ಅಥವಾ ಹತ್ತು ಮಾತ್ರೆಯ ಕಾಲ ದೋಷಾನುಗುಣವಾಗಿ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು

ಉಪವಿಶ್ಯಾಥನಿಸ್ಥೀವೇನ್ನಾಸಾವಕ್ತ್ರಗತಂದ್ರವಂ || ೫೪ ||

ವಾನುದಕ್ಷಿಣಪಾರ್ಶ್ವಾಭ್ಯಾಂನಿಸ್ಥೀವೇತ್ಸಂಮುಖೇನಹಿ ||

ನೀತೇನಸ್ಯೇನು ನಸ್ತಾಪಂರಜಃಕ್ರೋಧಂಚಸಂತ್ಯಜೇತ್ || ೫೫ ||

ಶಯಿಸತನಿದ್ರಾಂತ್ಯಕ್ವಚವೋಕ್ತಾನೋನಾಕ್ ಶತಂನರಃ ||

ತಥಾನ್ಯರೇಚನಶ್ಚಾಂತೇಧೂನೋನಾಕವಲೋಹಿತಃ || ೫೬ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಷ್ಟು ಹೊತ್ತು ಮೂಗಿನಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದು ನಂತರ ಎದ್ದು ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಮೂಗು ಬಾಯಿಗಳಲ್ಲಿರುವ ದ್ರವವನ್ನು ಉಗುಳಿ ಬಿಡಬೇಕು, ಉಗುಳಬೇಕಾದರೆ ಮೂಗಿನ ಎಡಸೊಳ್ಳೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಬಲಸೊಳ್ಳೆಯಿಂದಲೂ ಬಲಸೊಳ್ಳೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಎಡಸೊಳ್ಳೆಯಿಂದಲೂ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಬೇಕು, ಸಂಮುಖನೆಂದರೆ ಎರಡರಿಂದಲೂ ಒಂದೇ ಬಾರಿ ಹೊರಡಿಸುವ ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಬಾರದು, ಹಾಗೆ ಮಾಡಿದರೆ ದ್ರವವು ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿ ಹೊರಹೊರಡುವದಿಲ್ಲ, ನಂತರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತಾಪವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನೂ ಧೂಳಿನಲ್ಲಿರುವುದನ್ನೂ ಶಿಟ್ಟನ್ನೂ ಸಹ ತ್ಯಜಿಸಿ ನಿದ್ರೆಮಾಡದೆ ಅಂಗತನಾಗಿ ವಾಕಶತಂ ಅಂದರೆ ಒಂದುನೂರು ಗುರುಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವಷ್ಟು ಕಾಲ ಮಲಗಿರಬೇಕು, ನಂತರ ಧೂಮವನ್ನಾಗಲೀ ಔಷಧಕಷಾಯ ಸಿದ್ಧವಾದ ಕವಲವನ್ನಾಗಲೀ ಬಾಯಿನಲ್ಲಿ ಧರಿಸಬೇಕು.

ನಸ್ಯೇತ್ರೀಣ್ಮುಪದಿಷ್ಟಾನಿಲಕ್ಷಣಾನಿಪ್ರಯೋಗತಃ ||

ಶುದ್ಧಿಹೀನಾತಿಯೋಗಾನಿವಿಶೇಷಾತ್ ಶಾಸ್ತ್ರಜಿಂಕಕ್ಯಃ || ೫೭ ||

ನಸ್ಯಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಶುದ್ಧಿ, ಹೀನಶುದ್ಧಿ, ಅತಿಶುದ್ಧಿ ಎಂಬದಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಹೇಳಿದ್ದಾರೆ.

ಲಾಘವಂನುನಸತ್ಯುದ್ಧಿಸ್ತೋತಸಾಂವ್ಯಾಧಿಸಂಕ್ಷಯಃ ||

ಚಿತ್ತೇಂದ್ರಿಯಪ್ರಸಾದಶ್ಚ ಶಿರಸತ್ಯುದ್ಧಿಲಕ್ಷಣಂ || ೫೮ ||

ಹಿಂದಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದ ಶುದ್ಧಿಲಕ್ಷಣವೇನೆಂದರೆ—ಶೀರಲಾಘವ, ಮನಸ್ಸು ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವುದು, ರಸರಕ್ತಾದಿವಾಹಿನಿಗಳಾದ ನಾಡಿಗಳು ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವುದು, ವ್ಯಾಧಿಗಳು ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿರುವುದು, ಇಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹರ್ಷವಿರುವುದು, ಇವುಗಳು ನಸ್ಯಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಶಿರಸ್ಸು ಶುದ್ಧವಾಗಿರುವುದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ಅಧೂನಾರ್ಹಾಶ್ಚ ಖಲ್ವೇತೇಶ್ಚಾಂತೋಭೀತಶ್ಚ ದುಃಖಿತಃ || ೩ ||

ದತ್ತಬಸ್ತಿರ್ನಿರಿಕ್ತಶ್ಚ ರಾತ್ರೌಜಾಗರಿತಸ್ತಥಾ ||

ಪಿಪಾಸಿತಶ್ಚ ದಾಹಾರ್ತಸ್ತಾಲುಶೋಷೀತಘೋದರೀ || ೪ ||

ಶಿರೋಭಿತಾಪೀತಮಿರೀಳದಾರ್ಢ್ಯಧ್ವಾಸಪ್ರಪೀಡಿತಃ ||

ಕ್ಷತೋರಸ್ಯಃ ಪ್ರಮೋಹಾರ್ತಃ ಪಾಂಡುರೋಗೀಚಗರ್ಭಿಣೀ || ೫ ||

ರೂಕ್ಷಃ ಕ್ಷೀಣೋಭ್ಯವಹೃತಕ್ಷೀರಕ್ನೋದ್ರಘೃತಾಸವಃ ||

ಭುಕ್ತಾನ್ನದಧಿಮತ್ಸ್ಯಶ್ಚ ಬಾಲೋವೃದ್ಧಃ ಕೃತಸ್ತಥಾ || ೬ ||

ಯಾರು ಹೊಗೆಯನ್ನು ಸೇದಬಾರದು ಎಂಬ ವಿಚಾರವನ್ನು ವಿರದ ಪಡಿಸುತ್ತಾನೆ. ಯಾವುದಾದರೂ ಕಷ್ಟಕರವಾದ ಕೆಲಸಮಾಡಿ ಅಯಾಸಹೊಂದಿ ದವರು ಹೊಗೆಯನ್ನು ಸೇದಬಾರದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೆದರಿದವರೂ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಸೇದಬಾರದು. ಅತಿಯಾಗಿ ದುಃಖಿತರಾದವರೂ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಸೇದಬಾರದು ಬಸ್ತಿಪ್ರಯೋಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡವರು ಅಂದರೆ ಹಿಂದೆ ಬಸ್ತಿ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನಿರೂಪ ಅನುಸಾಸನ ಮೊದಲಾದ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದವರೂ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಸೇದಲಾಗದು. ವಿರೇಚನೋಷಧವನ್ನು ಸೇವಿಸಿದವರು ಅಂದರೆ ಬೇಧಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡವರೂ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಸೇದಬಾರದು. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೂ ಕಾರಣದಿಂದ ಜಾಗರಣೆ ಮಾಡಿದವರೂ ಹೊಗೆ ಸೇದಬಾರದು. ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಇರುವಾಗ್ಯೆ ಹೊಗೆ ಸೇದಬಾರದು. ಮೈಯ್ಯುರಿ ಇರುವವರು ದವಡೆ ಮುಖ ಇವು ಶೋಷಿಸಿ ಬತ್ತಿಹೋಗಿರುವವರೂ ಉದರರೋಗಿಗಳೂ, ಶಿರೋವೇದ ಇರುವವರೂ, ದೃಷ್ಟಿಮಾಂದ್ಯವಿರುವವರೂ, ವಸುನವಾಗುತ್ತಿರುವವರು, ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರವಿರುವವರು, ಉಃಕ್ಷತವೆಂದರೆ ಎದೆಯು ಯಾವುದಾದರೂ ಕಾರಣದಿಂದ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗಿರುವವರು, ಮೇಹರೋಗಿಗಳು, ಪಾಂಡುರೋಗಿಗಳು, ಗರ್ಭಿಣಿಯಾದ ಹೆಂಗಸರು, ದೇಹಸ್ಥಿತಿಯುರೂ ಕ್ಷಾಹಾರದಿಂದರೂಕ್ಷವಾಗಿರತಕ್ಕವರು, ಕ್ಷಯಿಸಿಹೋದವರು, ಹಾಲ, ಜೇನು ತುಪ್ಪ, ಫೃತ, ಆಸವಾರಿಷ್ಪಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇವಿಸಿದವರು, ಊಟಮಾಡಿದವರು, ಮೊಸರನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದವರು, ಮೊನನ್ನು ತಿನ್ನುವವರು, ಹುಡುಗರು, ಮುದುಕರು, ಬಡಕಲಾದವರು, ಇಂತವರುಗಳೆಲ್ಲಾ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಸೇದಬಾರದು.

ಅಕಾಲೇಚಾತಪೀತಶ್ಚ ಧೂಮಃ ಕುರ್ಯಾದುಪದ್ರವಾನ್ ||

ತತ್ರೇಷ್ಯಂಶರ್ಪಿಷಃ ಪಾಸಂನಾನಸಾಂಜನತರ್ಪಣಂ || ೭ ||

ಸರ್ವಿರಿಕ್ಷುರಸಂದ್ರಾಕ್ಷಾಂಪಯೋನಾತರ್ಕರಾಂಬುನಾ ||

ಮಧುರಾಮ್ಲಾರಸೌವಾಸಿತಮನಾಯಪ್ರದಾಪಯೇತ್ || ೮ ||

ಕಾಲವಲ್ಲದೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದೋಷಗಳಿಗೆ ಪ್ರತೀಕಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಕಾಲವಲ್ಲದೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡಿದರೂ ಅತಿಯಾಗಿ ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡಿದರೂ ನಾನಾವಿಧಗಳಿಂದ ಉಪದ್ರವಗಳನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ. ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು, ನಸ್ಯಕರ್ಮವನ್ನಾಚರಿಸುವುದು, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ತರ್ಪಣಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಆಚರಿಸುವುದು ಅಂದರೆ ಧೂಮಪಾನವು ಹೆಚ್ಚಾಗುವುದರಿಂದ ಹುಟ್ಟಬಹುದಾದ ಉಪದ್ರವಗಳಾದ ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮೈಯ್ಯುರಿಜ್ಜರ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಕಮನಮಾಡತಕ್ಕ ಸಂತರ್ಪಣಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಅಂದರೆ ಕಮನೋಪಾಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವುದು ಅಲ್ಲದೆ ಈ ಕೆಳಗೆ ಹೇಳುವ ಯೋಗಗಳನ್ನೂ ಯಥೋಚಿತವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು ಯಾವುವೆಂದರೆ.—ತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಕಚ್ಚಿನರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು, ದ್ರಾಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಹಾಲು ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು, ಸಕ್ಕರೆಕೂಡಿಸಿದನೀರಿನ ಅಂವರಿ ಸಕ್ಕರೆಯ ಪಾನಕ, ಮಧುರರಸ ಮತ್ತು ಹುಳರಸ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು, ಮತ್ತು ವಮನೋಪಧಗಳನ್ನು ಕೊಡುವುದು, ಈ ಕ್ರಮವನ್ನೆಲ್ಲಾ ಅನುಸರಿಸಬೇಕು

ಧೂಮಸ್ತುದ್ವಾದಶಾದ್ವರ್ಷಾದ್ಧ್ಯುಹ್ಯತೇಶೀತಿಹಾನ್ವಚ ||

ಕಾಶತ್ವಾಸಪ್ರತಿಶ್ಯಾಯಾನ್ಮನ್ಯಾಹಸುಹಿರೋರುಜಃ || ೯ ||

ನಾತಶ್ಲೇಷ್ಮನಿಕಾರಾಂಕ್ಷಹನ್ಯಾದ್ಧೂಮಸ್ಸುಯೋಜಿತಃ ||

ಧೂಮಪ್ರಯೋಗಾತ್ಪುರುಷಃಪ್ರಸನ್ನೇಂದ್ರಿಯವಾಙ್ಮನಃ || ೧೦ ||

ದೃಢಕೇಶದ್ವಿಜಶ್ಚಕ್ರುಃಸುಗಂಧಿವದನೋಭವೇತ್ ||

ಧೂಮಪಾನವನ್ನು ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ವರುಷ ಮೊದಲುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಎಂಬತ್ತನೆಯ ವರುಷದ ವರಿವಿಗೂ ಮಾಡಿಸಬಹುದು, ಅನಂತರ ಮಾಡಿಸಬಾರದು, ಅಂದರೆ ಹನ್ನೆರಡುವರುಷ ವಯಸ್ಸಾಗುವ ಮೊದಲು ಎಂಬತ್ತುವರುಷ ತುಂಬಿದ ಮೇಲೆ ಧೂಮಪಾನರೂಪವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಾರದೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ವಿಧಿಗೆ ಅನುಪಾನವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಧೂಮಪಾನವು ಕೆಮ್ಮಲು ಉಬ್ಬಿಸ ನೆಗಡಿ ತಲೆಯಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸುವ ನೋವು ದವಡೆಯಲ್ಲಿ

ಉಂಟಾಗುವ ನೋವು ತಲೆತೂಲೆ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕಬಗೆಯ ವಾತಸಂಬಂಧದ
ವಿಕಾರಗಳು ಮತ್ತು ಕ್ಲೇಷ್ಮವಿಕಾರಗಳು ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ನಿವಾರಣಮಾಡುತ್ತದೆ.
ಅಲ್ಲದೆ ಇಂತಹ ಔಷಧರೂಪವಾದ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಸೇದೋಣದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯ
ಗಳು ಪ್ರಸನ್ನವಾಗುತ್ತವೆ, ವಾಕ್ಶಕ್ತಿ ಉತ್ತಮಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ, ಮನಸ್ಸು ಹರ್ಷ
ಗೊಳ್ಳುತ್ತದೆ, ಕೂದಲುಗಳು ಮತ್ತು ಹಲ್ಲುಗಳು ವಿಸೇಯಕೂದಲು ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ
ಬಲಗೊಳ್ಳುತ್ತವೆ, ಬಾಯಿನ ದುರ್ಗಂಧವೆಲ್ಲವೂ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಸುವಾಸನೆ
ಯುಂಟಾಗುತ್ತದೆ,

ಧೂಮನಾಡೀಭವೇತ್ತತ್ಪ್ರತಿಬುಂಡಾಚಪ್ರಪರ್ವಿಕಾ || ೧೧ ||

ಕನಿಷ್ಠಿಕ ಪರಿಣಾಹಾರಾಜಮೂಷಾಗಮಂತರಾ ||

ಧೂಮನಾಡೀಭವೇದ್ವೀಘಾಶಮನೇರೋಗಿಣೋಂಗುಲೈಃ || ೧೨ ||

ಚತ್ವಾರಿಂಶದ್ವಿತ್ಯೈಸ್ತದ್ವಾದ್ವಾತ್ರಿಂಶದ್ವಿಮೃದಾಮತಾ ||

ತೀಕ್ಷ್ಣೇಚತುರ್ವಿಂಶತಿಭಿಃಕಾಸಘ್ನೇಷೋಡಶೋನ್ಮಿತ್ಯೈಃ || ೧೩ ||

ದಶಾಂಗುಲೈರ್ವಾಮನೀಯೇತಥಾಸ್ಯಾದ್ವೈಣನಾಡಿಕಾ ||

ಕಲಾಯಮಂಡಲಸ್ಥೂಲಾಕುಲಿತಾ ಗಮರಂಧ್ರಿಕಾ || ೧೪ ||

ಧೂಮಪಾನಮಾಡತಕ್ಕ ನಾಡಿ ಎಂದರೆ ನಳಿಗೆಯ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು
ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:—ಹೊಗೆಯನ್ನು ಸೇದತಕ್ಕ ನಳಿಗೆಯು ಅಂದರೆ
ಶಮನಾರ್ಥವಾಗಿ ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡತಕ್ಕ ಕೊಳವೆಯು ಯಾವ ರೋಗಿಗೆ
ಶಮನ ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡಿಸುತ್ತೇವೆಯೋ ಅವನ ಅಂಗುಲದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟತ್ರನಾಲ್ಕು
ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಿರಬೇಕು, ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೊಗೆ ಸೇದತಕ್ಕ ಕೊಳವೆಯು ಕಿರು
ಬೆರಳಿನಷ್ಟು ದಪ್ಪವಾಗಿಯೂ ಮೂರು ಗೆಣ್ಣುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಗೆಣ್ಣಿಗೆ ಒಂದು
ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಕಳಚುವುದಕ್ಕೆ ಬರುವಹಾಗೆ ಮೂರುಭಾಗ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟದ್ದಾಗಿಯೂ
ಹಲಸಂದೆಯಕಾಳು ಒಳಗೆ ಹೋಗುವಷ್ಟು ರಂಧ್ರಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು.
ಮೃದು ಧೂಮಪಾನಮಾಡತಕ್ಕ ಅಂದರೆ ಬೃಂಹಣ ಧೂಮಪಾನಕ್ಕೆ ಉಪ
ಯೋಗಿಸುವ ನಳಿಗೆಯ ಉದ್ದವು ಮೂವತ್ತೆರಡು ಅಂಗುಲ ಪ್ರಮಾಣದ್ದಾಗಿರ
ಬೇಕು. ತೀಕ್ಷ್ಣ ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡಿಸತಕ್ಕದ್ದು ಅಂದರೆ ರೇಚನ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾದ
ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡಿಸುವ ನಳಿಗೆಯ ಉದ್ದವು ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲ ಪ್ರಮಾಣ
ವಾಗಿ ಇರಬೇಕು ಕಾಸಹರೆ ಅಂದರೆ ಕೆಮ್ಮನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹೊಗೆ
ಯನ್ನು ಸೇದುವ ನಳಿಗೆಯು ಹದಿನಾರು ಅಂಗುಲ ಅಳತೆಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ
ವಮನಾರ್ಥವಾಗಿ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಸೇದುವ ನಳಿಗೆಯು ಹತ್ತು ಅಂಗುಲ ಮಾತ್ರ
ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. ವ್ರಣಗಳಿಗೆ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ವ್ರಣ

ಚಿಕಿತ್ಸೋಪಯೋಗಿಯಾದ ಧೂಮಸಾಡಿಯು ಹತ್ತಂಗುಲ ಉದ್ದವಾಗಿಬಿಟ್ಟು ಬಿಡು
ಕಾಳಿನಷ್ಟು ದಪ್ಪವಾಗಿಯೂ, ಕುಳಿತ್ವವೆಂದರೆ ಹುರಳಿಯಕಾಳು ಹೋಗುವಷ್ಟು
ವಿಶಾಲವಾದ ರಂಧ್ರ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು ಅಂದರೆ ಹುರಳಿಯಕಾಳಿನ
ಆಕಾರದ ರಂಧ್ರ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ತಾತ್ಪರ್ಯ.

ಅಥೇಷಿಕಾಂಪ್ರಲಿಂಪೇಚ್ಛಸುಶ್ಲಕ್ಷ್ಣಾದ್ವಾದಶಾಂಗುಲಾಂ ||
ಧೂಮದ್ರವ್ಯಸ್ಯಕಲ್ಪೇನಲೇಪಶ್ಚಾಪ್ಪಾಂಗುಲಸ್ಕೃತಃ || ೧೫ ||
ಕಲ್ಪಂಕರ್ಷಮಿತಂಲಿಪ್ತಾಘಾಯಾಶುಷ್ಯಂಚಕಾರಯೇತ್ ||
ಈಷಿಕಾಮಪನೀಯಾಥಸ್ನೇಹಾಕ್ರಾಂತರ್ತಿನಾದರಾತ್ || ೧೬ ||
ಅಂಗಾರ್ಯದೀಪಿತಾಂಕೃತ್ವಾಧೃತ್ವಾನೇತ್ರಸ್ಯರಂಧ್ರಕೇ ||
ವದನೇನಸಿಬೇದ್ಧಾಂಮಂವದನೇನೈವಸಂತ್ಯಜೇತ್ || ೧೭ ||
ನಾಸಿಕಾಭ್ಯಾಂತತಃಸೀತಾ ಮುಖೇನೈವಮೇತ್ಸುಧೀಃ ||
ಶರಾವಸಂಪುಟೇಷ್ವಿಪ್ತಾಕಲ್ಪಮಂಗಾರದೀಪಿತಂ || ೧೮ ||
ಛಿದ್ರೇನೇತ್ರೇನಿವೇಶ್ಯಾಥವ್ರಣಂತೇನೈವಧೂಪಯೇತ್ || ;

ಧೂಮವರ್ತಿ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:—ಹತ್ತಿಯನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ
ಬಿಡಿಸಿ ಕಿರುಬೆರಳುಗಾತ್ರವಾಗಿಯೂ ಹನ್ನೆರಡಂಗುಲ ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ ಇರುವ
ಲಾಳದಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅದರ ಎಂಟು ಅಂಗುಲದುದ್ದಕ್ಕೆ ಆ ಹತ್ತಿ
ಯನ್ನು ಸುತ್ತಿ ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಬತ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು, ನಂತರ ಧೂಮಪಾನ
ಮಾಡಿಸಬೇಕಾದ ಔಷಧದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ನುಣ್ಣಗೆಅರೆದು ಕಲ್ಪಮಾಡಿ
ಒಂದುಕರ್ಷಪ್ರಮಾಣ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಆ ಹತ್ತಿಯ ಬತ್ತಿಗೆ ಎಂಟಂಗುಲದುದ್ದಕ್ಕೂ
ಚೆನ್ನಾಗಿ ಲೇಪಮಾಡಿ ನೆರಳಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಬೇಕು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗಿದಮೇಲೆ
ಬತ್ತಿಯ ಒಳಗಿರುವ ಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಹಿರಿದು ಬಿಸಾಡಬೇಕು, ಆ ಮೇಲೆ
ಆ ಬತ್ತಿಯನ್ನು ಯಾವುದಾದರೂ ಸ್ನೇಹದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿಯೂ ಎಣ್ಣೆ
ಯಲ್ಲಿಯೂ ಅದ್ದಿ ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡತಕ್ಕ ನಳಗೆಯೊಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಬತ್ತಿಯನ್ನು
ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಉರಿಸಿ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಒಳಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಂಡು
ಬಾಯಿನಿಂದಲೇ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಉಗುಳಬೇಕು, ಎರಡನೆಯಸಾರಿ
ಮೂಗಿನಿಂದ ಹೊಗೆಯನ್ನೆಳೆದುಕೊಂಡು ಬಾಯಿನಿಂದ ಉಗುಳಬೇಕು, ನ್ರಣ
ಗಳಿಗೆ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಹಾಕಬೇಕಾದರೆ ಮಣ್ಣಿನಶ್ರಾವೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಂಕಿಯ ಕೆಂಡವನ್ನು
ತುಂಬಿ ಹೊಗೆ ಹಾಕಬೇಕಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಆ ಕೆಂಡದಮೇಲೆ
ಹಾಕಿ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಶ್ರಾವೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿ ಮುಚ್ಚಿರುವ ಶ್ರಾವೆಗೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ
ರಂಧ್ರವನ್ನು ಮಾಡಿ ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಹೊಗೆಕೊಡತಕ್ಕ ಹೊಗೆಯ ನಳಿಗೆಯನ್ನು ಆ

ರಂಧ್ರಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಇಟ್ಟು ಇನ್ನೊಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೊರಡುವ ಹೊಗೆಯಿಂದ
ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಹೊಗೆ ಕೊಡಬೇಕು.

ಏಲಾದಿಕಲ್ಪಂಶಮನೇಸ್ವಿ ಗ್ಧಂಸರ್ಜರಸಂಮೃದೌ || ೧೯ ||
ರೇಚನೇತೀಕ್ಷ್ಣಕಲ್ಪಂಚಕಾಸಘ್ನಂಕ್ಷುದ್ರಿಕೋಷಣಂ ||
ನಾಮನೇಸ್ವಾಯುಚರ್ನಾದ್ಯಂದದ್ಯಾದ್ಯಾಮಸ್ಯಪಾನಕಂ || ೨೦ ||
ವ್ರಣೇನಿಂಬವಚಾದ್ಯಂಚಧೂಪನಂಸಂಪ್ರಶಸ್ಯತೇ ||

ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡಿಸತಕ್ಕ ನಾಡಿ ಮತ್ತು ವರ್ತಗಳನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸತಕ್ಕ
ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಿ ಧೂಮಪಾನೋಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ಕೆಲವು ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಹೇಳು
ತ್ತಾನೆ:—ಶಮನವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡಿಸತಕ್ಕ ಬಗ್ಗಿ ಸುಶ್ರುತದಲ್ಲಿ
ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಏಲಾದಿಗಣೋಕ್ತ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಕಲ್ಪವು ಹಿತಕರವಾದ್ದು.
ಮೃದು ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಅಂದರೆ ಬೃಂಹಣವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ
ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡಿಸತಕ್ಕ ಬಗ್ಗಿ ಸ್ನೇಹಯುಕ್ತವಾದ ಸರ್ಜರಸವು ಹಿತಕರವು
ರೇಚನ ಧೂಮವೆಂದರೆ ಶೋಧನವೆಂಬ ಹೆಸರಿನ ಧೂಮವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಿಸು
ವುದಕ್ಕೆ ತೀಕ್ಷ್ಣದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಕಲ್ಪವು ಹಿತಕರವು ಕಾಸಘ್ನ ಧೂಮ
ಪಾನ ಮಾಡಿಸತಕ್ಕ ಬಗ್ಗಿ ನೆಲಗುಳ್ಳ, ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು ಇವುಗಳು
ಹಿತಕರವಾದವುಗಳು. ವಮನಾರ್ಥವಾಗಿ ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡಿಸಬೇಕಾದರೆ
ಸತ್ತ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ನರ. ಚರ್ಮ, ಒಣಮಾಂಸ ಇವುಗಳು ಪ್ರಶಸ್ತವಾದವು. ವ್ರಣ
ಗಳಿಗೆ ಹೊಗೆಯನ್ನು ಹಾಕುವುದಾದರೆ ಬೇವಿನ ಚಕ್ಕೆ ಬಚೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳು
ಹಿತಕರವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅನ್ಯೇಪಿಧೂಮಾಗೇಹೇಷುಃತನ್ಯಾರೋಗಶಾಂತಯೇ || ೨೧ ||
ಮಯೂರಪಿಚ್ಛಂನಿಂಬಸ್ಯಪತ್ರಾಣಿಬೃಹತೀಫಲಂ ||
ಮರಿಚಂಹಿಂಗುಮಾಂಸೀಚೆಬೀಜಂಕಾಪಾಸಸಂಭವಂ || ೨೨ ||
ಭಾಗರೋಮಾಹಿನಿನೋಕಂವಿಷ್ಣುವೈಡಾಲಿಕೇತಧಾ ||
ಗಜದಂತಶ್ಚತಚ್ಛಾಣ್ಣಂಕಿಂಚಿತ್ಫೃತನಿಮಿಶ್ರಿತಂ || ೨೩ ||
ಗೇಹೇಷುಧೂಪನಂದತ್ತಂಸರ್ವಾನ್ಬಾಲಗ್ರಹಾನ್ಜಯೇತ್ ||
ಪಿಶಾಚಾನ್ರಾಕ್ಷಸಾನ್ಜಿತ್ವಾಸರ್ವಜ್ವರಹರಂಭವೇತ್ || ೨೪ ||

ಇನ್ನೂ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ರೋಗನಾಶಕಗಳಾದ ಹೊಗೆಯ
ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಅನೇಕಗಳಾಗಿ ಇವೆ. ಅವುಗಳನ್ನು ಕೊಂಚಮಾತ್ರ ವಿವರಿಸು

ತ್ತಾನೆ— ನವಿಲಿನಗರಿ, ಬೇವಿನ ಎಲೆಗಳು, ಗುಳ್ಳದಕಾಯಿ, ಮೆಣಸು, ಇಂಗು, ಜಟಾಮಾಂಸ, ಹೆತ್ತಿಯಬೀಜ, ಆಡಿನ ಕೂದಲು, ಹಾವಿನಪರೆ, ಬೆಕ್ಕಿನ ಪಾಯಿಖಾನೆ, ಅನೆಯ ದಂತದವುಡಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕೊಂಚ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೊಗೆ ಹಾಕುವುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತ ವಿಧಗಳಾದ ಬಾಲಗ್ರಹಗಳು ರಾಕ್ಷಸ ಪಿಶಾಚಾದಿ ಭೀತಿಗಳು ತೊಲಗಿ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಜ್ವರಗಳೂ ತೊಲಗುವವು.

ಪರಿಹಾರಸ್ತು ಧೂಮೇಷುಕಾರ್ಯೋರೇಚನಸಸ್ಯವತ್ ||

ನೇತ್ರಾಣಿಧಾತುಜಾನ್ಯಾಹುರ್ನಲವಂಶಾದಿಜಾನ್ಯಪಿ

||೨೫||

ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡಿದವರು ಬಿಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸಗಳು ಹಿಂದೆ ರೇಚನ ಸಸ್ಯಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದವುಗಳೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ. ಅಂದರೆ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುವುದು, ಅಜೀರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಭೋಜನ ಮಾಡುವುದು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ಧೂಮಪಾನ ಮಾಡಿಸತಕ್ಕ ನಳಿಗೆಗಳು ಲೋಹಗಳಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟವುಗಳಾಗಿಯೂ ಬಿದರು ಕೊಳವೆ ಲಾಳದೆ ಕೂಳವೆಗಳಾಗಿಯೂ ಇರಬಹುದು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ವೈದ್ಯರತ್ನ ಪಂಡಿತ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ ಶಿಷ್ಯ

ಪಟ್ಟಿಗೆರೆ ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣಶಾಸ್ತ್ರಿ ವಿರಚಿತ

ಶಾರ್ಙ್ಗಧರ ಸಂಹಿತಾ ಕರ್ನಾಟಕಾನುವಾದದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಖಂಡ

ನವಮಾಧ್ಯಾಯ ಸಮಾಪ್ತ.

ದಶಮಾಧ್ಯಾಯ.

ಚತುರ್ವಿಧಃ ಸ್ಯಾದ್ಗಂಧೂಷಃ ಸ್ನೇಹಿಕತ್ವಮನಸ್ತಥಾ ||

ಶೋಧನೋರೋಪಣಶ್ಚೈವಕವಲಶ್ಚಾಪಿತದ್ವಿಧಃ

||೧||

ಸ್ನಿಗ್ಧೈಸ್ತುಸ್ನೇಹಿಕೋವಾತೇಸ್ವಾದುಶೀತೈಃ ಪ್ರಸಾದನಃ ||

ಪಿತ್ತೇಕಟ್ಟಿಮ್ಲಲವಣೈರುಷ್ಣೈಃ ಸಂಶೋಧನಃ ಕಫೇ

||೨||

ಕಷಾಯತಿಕ್ತಮಧುರೈಃ ಕದುಷ್ಣೋರೋಪಣೋನ್ವೇಣೇ ||

ಚತುಷ್ಟ್ರಕಾರೋಗಂಧೂಷಕವಲಶ್ಚಾಪಿಕೀರ್ತಿತಃ

||೩||

ಅಸಂಚಾರೀಮುಖೇಪೂರ್ಣೇಗಂಧೂಷಃ ಕವಲಶ್ಚರಃ ||

ತತ್ರದ್ರವೇಣಗಂಧೂಷಃ ಕಲ್ಕೇನಕವಲಃ ಸ್ಫುಕಃ

||೪||

ದದ್ಯಾತ್ಸು ನೇಷು ಚೂರ್ಣಂ ಚ ಗಂಡೂಷೇ ಕೋಲನಾತ್ರಕಂ ||

ಕರ್ಷಪ್ರಮಾಣಃ ಕಲ್ಪಶ್ಚ ದೀಯತೇ ಕವಲೇಬುಧೈಃ

||೫೫||

ಗಂಡೂಷಕವಳಾದಿಗಳ ಕ್ರಮವನ್ನು ಈ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ—
ಗಂಡೂಷಕವಳಗಳೆಂದರೆ ಔಷಧ ದ್ರವ್ಯಗಳ ಶಸಾಯಗಳನ್ನಾಗಲೀ ಕಲ್ಪ
ಗಳನ್ನಾಗಲೀ ಬಾಯಿತುಂಬಾ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಬಾಯಿ ಮುಕ್ಕಳಿಸುವುದು,
ಈ ವಿಧವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಕೂಡಾ ಉರ್ಧ್ವಜತ್ರಗತಗಳಾದ ರೋಗಗಳ
ನಿವಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತದೆ. ಗಂಡೂಷವೆಂಬುವುದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ
ಸ್ನೇಹ ಗಂಡೂಷ ಅಂದರೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಬಾಯಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ
ಮುಕ್ಕಳಿಸುವುದು. ಶಮನ, ಶೋಧನ, ರೋಪಣ ಎಂಬದಾಗಿ ಇದೇ ರೀತಿ
ಯಾದೆ ಹೆಸರುಗಳಿಂದಲೇ ಕವಳವೂ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ ಸ್ನೇಹಯಕ್ತ
ಗಳಾದ ಔಷಧ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸ್ನೇಹ ಗಂಡೂಷ ಕವಳಗಳು ವಾತ
ಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯಗಳಾದ ದಂತಶೂಲ, ಕರ್ಣಶೂಲ, ಶಿರಶ್ಶೂಲಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹಿತಕರ
ಗಳಾದವುಗಳು. ಮಧುರ ರಸ ಪ್ರದಾನಗಳಾಗಿಯೂ ತೀತ ವೀರ್ಯಗಳಾಗಿಯೂ
ಇರುವ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಯುಕ್ತವಾದ ದ್ರವದ್ರವ್ಯದಿಂದ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗಂಡೂಷ
ಕವಳಗಳು ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯಗಳಾದ ಉರ್ಧ್ವಜತ್ರ ವಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತ
ವಾದವುಗಳು. ಬಿಸಿಯಾಗಿಯೂ ಕಾರ, ಹುಳಿ, ಉಪ್ಪು ಈ ರಸಗಳುಳ್ಳ ಔಷಧ
ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಗಳಾದ ಗಂಡೂಷ ಮತ್ತು ಕವಳಗಳು ಕಫಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯ
ಗಳಾದ ವಿಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಶಸ್ತಗಳಾದವುಗಳು. ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂಶೋಧನಗಳೆಂಬ
ದಾಗಿ ಹೆಸರು. ಒಗರು, ಕಹಿ, ಸಿಹಿ ಈ ರಸಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಸ್ವಲ್ಪಮಾತ್ರ
ಬಿಸಿಯಾದ ಗಂಡೂಷ ಧಾರಣವು ಬಾಯಲ್ಲಿರುವ ವ್ರಣಗಳನ್ನು ಆರುವ ಸ್ಥಿತಿಗ
ತಂದು ಗುಣಪಡಿಸಲು ಹಿತಕರವಾದುದು. ಇದಕ್ಕೆ ವ್ರಣರೋಪಣವೆಂಬದಾಗಿ
ಯೂ ಹೆಸರುಂಟು, ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಗಂಡೂಷವೂ ಮತ್ತು ಕವಳವೂ
ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಗಂಡೂಷ ಮತ್ತು ಕವಳಗಳ ಪರಸ್ಪರ ಬೇದ
ವೇನೆಂದರೆ—ಔಷಧ ಯುಕ್ತವಾದ ದ್ರವ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಬಾಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡು
ಅಲ್ಲಾಡಿಸದೆ ಕ್ಲಪ್ತಕಾಲ ಪರ್ಯಂತವಾಗಿಯೂ ಹಾಗೆಯೇ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡರೆ
ಗಂಡೂಷವೆಂಬದಾಗಿಯೂ, ತುಂಬಿಕೊಂಡ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಪದೇಪದೇ ಬಾಯೊಳ
ಗೆಲ್ಲಾ ಓಡಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಕವಳವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಮತ್ತು
ನೀರು ಮೊದಲಾದ ದ್ರವ್ಯದೊಡನೆ ಔಷಧ ಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಿ
ವುದಕ್ಕೆ ಗಂಡೂಷವೆಂಬದಾಗಿಯೂ ಔಷಧ ದ್ರವ್ಯಗಳೊಡನೆ ನೀರನ್ನು ಸೇರಿಸಿ
ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆರೆದು ಬಾಯಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಕವಳವೆಂಬದಾಗಿಯೂ

ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಗಂಡೂಷ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಕ್ಲೃಪ್ತಪರಿಮಿತವಾದ ದ್ರವದ್ರವ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ತೊಲ್ಕುಪರಿಮಾಣದಷ್ಟು ಔಷಧ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕು. ಕವಳ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಒಂದು ಕರ್ಷ ಪ್ರಮಾಣ ಔಷಧ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ದ್ರವಪದಾರ್ಥದೊಡನೆ ಸೇರಿಸಿ ಅರೆದು ಕಲ್ಪಮಾಡಬೇಕು.

ಧಾಯಂ ತೇ ಪಂಚಮಾದ್ವರ್ಷಾದ್ ಗಂಡೂಷಕವಳಾದಯಃ ||

ಗಂಡೂಷಾನ್ ಸುಸ್ಥಿತಃ ಕುರ್ಯಾತ್ ಸ್ವಿನ್ನಭಾಲಗಳಾದಿತಃ || ೬ ||

ಮನುಷ್ಯಸ್ತ್ರೀಂಸ್ತು ಫಾಪಂಚಸಪ್ತವಾದೋಷನಾಶನಾತ್ ||

ಕಫಪೂರ್ಣಾ ಸ್ಯ ತಾಯಾವತ್ ಛೇದೋದೋಷಸ್ಯ ನಾಭನೇತ್ || ೭ ||

ನೇತ್ರಘ್ರಾಣಸ್ಪ್ರಶಿಯಾರ್ವತೃವದ್ ಗಂಡೂಷಧಾರಣಂ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಗಂಡೂಷ ಮತ್ತು ಕವಳಗಳನ್ನು ಯಾವ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕು ಎಂಬುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ— ಗಂಡೂಷವನ್ನಾಗಲೀ ಕವಳವನ್ನಾಗಲೀ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಹುಟ್ಟಿದ ಐದನೇ ವರುಷದಿಂದ ಮಾಡಬೇಕು. ಹಣೆ ಮತ್ತು ಕಂಠಪ್ರದೇಶ ಇವುಗಳನ್ನು ಸ್ಪೇಷವಾಗಿ ಕರ್ಮದಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆವರು ವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸ್ವಸ್ಥವಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಗಂಡೂಷವನ್ನು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಧಾರಣೆಮಾಡಬೇಕು. ದೋಷಗಳ ಬಲಾಬಲಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಮೂರುಸಾರಿ, ಐದುಸಾರಿ, ಏಳುಸಾರಿ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ದೋಷಗಳು ಶಾಂತವಾಗುವ ವರೆವಿಗೂ ಧಾರಣೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಎಷ್ಟು ಹೊತ್ತು ಧಾರಣೆ ಮಾಡಬೇಕೆಂದರೆ ಬಾಯಿತುಂಬಲೂ ಕಫ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವವರೆವಿಗೂ ಅಂದರೆ ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವ ದ್ರವವೆಲ್ಲಾ ಕಫವಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡುವವರೆವಿಗೂ ಅಥವಾ ದೋಷಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕತ್ತರಿಸಿ ಹೋಗುವವರೆವಿಗೂ ಅಥವಾ ಕಣ್ಣು, ಮೂಗುಗಳಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಯುವ ವರೆವಿಗೂ ಗಂಡೂಷಧಾರಣೆ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು.

ತಿಲಕಲೆಛೋದಕಂಕ್ಷೀರಂಸ್ತೇಹೋನಾಸ್ತೈಹಿಕೇಹಿತಃ || ೮ ||

ತಿಲಾನೀಲೋಸ್ಪಲಂಸರ್ಪಿಶರ್ಕರಾಕ್ಷೀರಮೇವಚ ||

ಸಕ್ನಾದ್ರೋಹನುನಕ್ತ್ರಸ್ಥೋಗಂಡೂಷೋದಾಹನಾಶನಃ || ೯ ||

ವೈಶದ್ಯಂಜನಯತ್ಯಾಸ್ಯೇಸಂದಧಾತಿಮುಖವ್ರಣಾನ್ ||

ದಾಹತೃಷ್ಣಾ ಪ್ರಶಮನಂನುಧುಗಂಡೂಷಧಾರಣಂ || ೧೦ ||

ವಿಷಕ್ನಾರಾಗ್ನಿದಗ್ಧೇಚಸರ್ಪಿಧಾರ್ಮಂಪಯೋಥವಾ ||

ತೈಲಸ್ಯಂಧವಗಂಡೂಷೋದಂತಚಾಲೇಪ್ರಶಸ್ಯತೇ || ೧೧ ||

ಶೋಷಂಮುಖಸ್ಯವೈರಸ್ಯಂಗಂಡೂಷಃ ಕಾಂಜಿಕೋಜಯೇತ್ ||
 ಸಿಂಧುತ್ರಿಕಟುರಾಜೀಭಿರಾದ್ರ್ಯಕೇಣಕಫೇಹಿತಃ || ೧೨ ||
 ತ್ರಿಫಲಾಮಧುಗಂಡೂಷಃಕಫಾಸ್ಯಕ್ವಿತ್ತನಾಶನಃ ||

ಗಂಡೂಷ ಮತ್ತು ಕವಳ ವಿಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬರುವ ಕೆಲವು ಔಷಧಯೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಸ್ನೇಹಗಂಡೂಷ ಮಾಡತಕ್ಕ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಎಳೆನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಮಾಡಿ ನೀರಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದನ್ನಾಗಲೀ ಹಾಲನ್ನಾಗಲೀ ತೈಲವಾಗಲೀ ಉಪಯೋಗಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು ಯಾವುದಾದರೂ ಔಷಧ ರೂಪವಾಗಿ ಕ್ಷಾರಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸೋಣದರಿಂದ ಅತಿ ಬಿಸಿಯಾದ ಆಹಾರವನ್ನು ಸೇವಿಸೋಣದರಿಂದ ಬಾಯಿ ಸುಟ್ಟುಹೋಗಿ ಬೊಟ್ಟಿಗಳಿದ್ದು ತೊಂದರೆ ಯಾಗುತ್ತಿರುವಲ್ಲಿ ಎಳ್ಳು, ನೀಲೋತ್ಪಲ ಕನ್ನೈದಿಲೆವುಷ್ಪ, ತುಪ್ಪ, ಸಕ್ಕರೆ, ಹಾಲು ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನೂ ಬೆರೆಸಿ ಗಂಡೂಷಧಾರಣ ಮಾಡಿದರೆ ಹಿತಕರವಾಗಿಯೂ, ರೋಗನಿವರ್ತಕವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಜೇನು ತುಪ್ಪ ಒಂದನ್ನೇ ಗಂಡೂಷವಾಗಿ ಧಾರಣಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಬಾಯಿ ಸ್ವಚ್ಛವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಾಯಿಯಲ್ಲಿರುವ ವ್ರಣಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮಾಯುತ್ತವೆ. ಬಾಯಿನ ಉರಿ, ಬಾಯಾರಿಕೆ, ಇವುಗಳು ಶಮನ ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ವಿಸಗಳಿಂದಲಾಗಲೀ, ಕ್ಷಾರಗಳಿಂದಲಾಗಲೀ ಬೆಂಕಿಯಿಂದಲಾಗಲೀ ಬಾಯಿ ಸುಟ್ಟು ಹೋಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ತುಪ್ಪವನ್ನಾಗಲೀ ಹಾಲನ್ನಾಗಲೀ ಗಂಡೂಷವಾ ಬಾಯಲ್ಲಿ ಧಾರಣ ಮಾಡಬೇಕು. ಹಲ್ಲುಗಳು ಅಲ್ಲಾಡುತ್ತಲಿದ್ದರೆ ತೈಲ ಮತ್ತು ಸೈಂದವ ಲವಣಗಳ ಗಂಡೂಷಧಾರಣ ಮಾಡೋಣದರಿಂದ ಹಲ್ಲು ಬಿಗಿಯಾಗ ತ್ತದೆ ಬಾಯಿ ಒಣಗೋಣ, ಬಾಯಿ ರುಚಿ ತಪ್ಪಿಹೋಗೋಣ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಂಜಿಕವೆಂದರೆ ಅನ್ನದ ಹುಳಿನೀರಿನ ಗಂಡೂಷಧಾರಣ ಮಾಡಬೇಕು ಸೈಂದವ ಲವಣ, ತ್ರಿಕಟುವೆಂದರೆ ಶುಂಠಿ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು, ಸಾಸನೆ, ಹಶಿಕುಂಡಿ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಸಿ, ಯಾಗಲೀ ಒಂವೊಂವಾಗಿಯೇ ಆಗಲೀ ಮಾಡಿಸಿದ ಗಂಡೂಷ ಕವಳಗಳು ಕಫ ಪ್ರಕೋಪದಲ್ಲಿ ಹಿತಕರಗಳು. ತ್ರಿಫಲಚೂರ್ಣದೊಂದಿಗೆ ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಗಂಡೂಷವು ಕಫವ್ಯಾಧಿರಕ್ತಪಿತ್ತವ್ಯಾಧಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಖಂಡಿಸುತ್ತದೆ.

ದಾರ್ವೀಗುಡೂಚೀತ್ರಿಫಲಾದ್ರ್ಯಕ್ಷಾಜಾತ್ಯಾಶ್ವಪಲ್ಲವಾಃ || ೧೩ ||
 ಯನಾಸತ್ಪೇತಿತತ್ತ್ವಾಫಃಷಷ್ಕಾಂತಕ್ಷೌದ್ರಸಂಯುತಃ ||
 ಶೀತೋಮುಖೇಧೃತೋಹನ್ಯಾನ್ಮುಖಸಾಕಂತ್ರಿದೋಷಜಂ || ೧೪ ||

ಯಸ್ಯಾಪ್ಯಧಸ್ತಗಂಧೂಪಸ್ತಸ್ಯೈಪ್ರತಿಪಾರಣಂ ||
 ಕವಲಶ್ಚಾಪಿತಸ್ಯೈವಜ್ಜೀಯೋತ್ರಕುಶಲೈರ್ನರೈಃ || ೧೫ ||
 ಕೇಸರಂನೂತುಲುಂಗಸ್ಯಸ್ಯಂಧವೋಷಣಸಂಯುತಂ ||
 ಹನ್ಯಾತ್ಯವಲತೋಜಾಡ್ಯಮರುಚಿಂಕಫನಾತಜಾಂ || ೧೬ ||
 ಕಲ್ಯೋವಲೇಹಶ್ಚೂರ್ಣಂಚತ್ರಿವಿಧಂಪ್ರತಿಪಾರಣಂ ||
 ಅಂಗುಲ್ಯಗ್ರಗೃಹೀತಂಚಯುಥಾಸ್ವಂಮುಖರೋಗಿಣಂ || ೧೭ ||
 ಕುಷ್ಮಂದಾವೀಸಮಂಗಾಚಸಾತಾತಿಕ್ತಾಚಸೀತಿಕಾ ||
 ತೇಜನೀಮುಸ್ತಲೋಭ್ರೇಚಚೂರ್ಣಂಸ್ಯಾತ್ಯತಿಪಾರಣಂ || ೧೮ ||
 ಇಕ್ತಸುತಿಂದಂತಪೀಡಾಂಶೋಫಂಧಾದಾಹಂಚನಾಶಯೇತ್ ||

ಮುಖಪಾಕಹೃದವಾದ ಗಂಧೂಪ ಕವಳಗಳ ಯೋಗವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಮರಅರಸಿನ, ಅಮೃತಒಳ್ಳಿ, ತ್ರಿಫಲ ಅಂದರೆ ಅಳಲೇಕಾಯಿ, ತಾರೆಕಾಯಿ, ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಜಾಜೀವಿ, ತುರಚಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗವಾಗಿ ಸೇರಿಸಿ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಕಷಾಯದ ಅರಣಿ ಒಂದು ಭಾಗ ಜೇನನ್ನು ಬೆರೆಸಿ, ತಣ್ಣಗಿರುವಂತೆ ಬಾಯಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಗಂಧೂಪ ವಿಧಾನವನ್ನಾಗಲೀ ಕವಳ ವಿಧಾನವನ್ನಾಗಲೀ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಮುಖಪಾಕ, ಮುಖವ್ರಣಗಳು ತ್ರಿದೋಷಪ್ರಕೋಪ ಜನ್ಯಗಳಾದರೂ ನಿವೃತ್ತಿ ಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಪ್ರತಿಪಾರಣವೆಂಬುವುದೂ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮುಖರೋಗಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ಇದನ್ನು ಆಚರಿಸತಕ್ಕ ಕ್ರಮ ಹೇಗೆಂದರೆ ಮುಖರೋಗ ನಿವರ್ತಕಗಳಾದ ಗಂಧೂಪ ಮತ್ತು ಕವಳಗಳಿಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಔಷಧಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಕೂಡಿಸಿ ಬಾಯಲ್ಲಿರುವ ವ್ರಣಗಳಿಗೆ ಹಾಕಿ ತಿಕ್ಕುವುದು. ಇದನ್ನೇನೆ ಪ್ರತಿಪಾರಣವೆಂದು ವೈದ್ಯರುಗಳು ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಗಂಧೂಪ ಕವಳ, ಪ್ರತಿಪಾರಣ ಇವುಗಳಿಗೆಲ್ಲಾ ಔಷಧಯೋಗಗಳು ಒಂದೇ ಮಾಡತಕ್ಕ ವಿಧಾನಗಳು ಮಾತ್ರ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು ಮಾಡಳದ ಹಣ್ಣಿನ ಕುಸುಮ, ಸ್ಯಂಧವಲವಣ, ಮೆಣಸಿನಕಾಳು ಇವುಗಳ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಮಾಡಿ ಬಾಯಿನಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಕವಳ ವಿಧಾನವನ್ನು ಆಚರಣೆ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ಕಫ ಪ್ರಕೋಪ ಮತ್ತು ವಾತ ಪ್ರಕೋಪಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಮುಖಜಾಡ್ಯ, ಅರುಚಿ ಇವುಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗುತ್ತವೆ. ಪ್ರತಿಪಾರಣ ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗಲಿ, ಲೇಹ ರೂಪವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಾಗಲೀ ಚೂರ್ಣರೂಪವಾಗಿಯೇ ಆಗಲೀ ಹೇಗಾದರೂ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾರಣಾಷಧವನ್ನು ಸಿದ್ಧಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ಸರ್ಜನಿ ಬೆರಳಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾಯೊಳಗಿನ ರೋಗ

ಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು. ಪ್ರತಿಸಾರಣೋಪಯೋಗಿಯಾದ ಯೋಗನನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ— ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಮರ ಅರಸಿನ, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ಅಗಳುಶುಂರಿ, ಕಟುರೋಹಿಣಿ, ಅರಸಿನ, ತೇಜಿನಿ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಲೋಧ್ರ ಎಂದರೆ ಪತಂಗದ ಚಕ್ಕೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಭಾಗ ಚೂರ್ಣಿಸಿ. ಪ್ರತಿಸಾರಣ ಮಾಡೋಣದರಿಂದ ಹಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಸೋರುವುದು, ಹಲ್ಲು ಇರಿತ, ವಸಡು ಉಬ್ಬುವುದು, ಉರಿ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ಹೀನಯೋಗಾತ್ ಕಫೋತ್ ಕ್ಲೇಶೋರಸಾಜ್ಞಾನಾರುಚೀ

ತಥಾ ||೧೯||

ಅತಿಯೋಗಾನ್ಮುಖೇಪಾಕಃ ಶೋಷಃ ತೃಷ್ಣಾ ಕ್ಲಮೋಭವೇತ್ ||

ಗಂಡೂಷಕವಶ ಪ್ರತಿಸಾರಣಗಳನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಕಡಮೆಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸೋಣವೆಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ದುರ್ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ— ಈ ಕ್ರಿಯೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸತಕ್ಕ ಕಾಲಪ್ರಮಾಣವಾಗಲೀ ಔಷಧ ಪ್ರಮಾಣವಾಗಲೀ ಕಡಮೆಯಾದಲ್ಲಿ ಕಫ ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಕ್ಲೇಶವಾಗುವುದು ವಾಂತಿಯಾಗುವಹಾಗಾಗುವುದು. ಬಾಯಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡ ಪದಾರ್ಥವ ರುಚಿ ಗೊತ್ತಾಗದಿರುವುದು, ಬಾಯಿ ರುಚಿ ಕಡುವುದು ಈ ವಿಚಾರಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಅಧಿಕಮಾದಲ್ಲಿ ಬಾಯಲ್ಲಿ ವ್ರಣಗಳಾಗುವುದು, ಬಾಯಿ ಒಣಗುವುದು, ಬಾಯಾರಿಕೆ ಇವುಗಳು ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ.

ವ್ಯಾಧೇರಪಚಯಸ್ತುಷ್ಪಿರ್ವೈಶದ್ಯಂವಕ್ತ್ರಲಾಘವಂ ||

ಇಂದ್ರಿಯಾಣಾ ಪ್ರಸಾದಶ್ಚ ಗಂಡೂಷೇಶುದ್ಧಿಲಕ್ಷಣಂ || ೨೦ ||

ಸಮ್ಯಗ್ಯೋಗವೆಂದರೆ ಗಂಡೂಷಾದಿಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸೋಣದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಸುಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಮುಖ ರೋಗಗಳೆಲ್ಲಾ ಕ್ರಮೇಣ ವಾಸಿಯಾಗುವುದು. ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಂತೋಷ ಉಂಟಾಗುವುದು, ಬಾಯಿ ಹುಗುರವಾಗುವುದು, ಕಿವಿ, ಮೂಗು, ಕಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಸ್ವಸ್ವಕಾರ್ಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಲಗಳಾಗುವುದು ಇವುಗಳು ಗಂಡೂಷಾದಿಗಳನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಆಚರಣೆ ಮಾಡಿದ್ದರ ಲಕ್ಷಣಗಳು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ದಶಮಾಧ್ಯಾಯ ಸಮಾಪ್ತಿ.

ಏಕಾದಶಾಧ್ಯಾಯ.

ಅಲೇಪಸ್ಯ ಚನಾನಾನಿಲಿಪ್ತೋಲೇಪಶ್ಚ ಲೇಪನಂ ||

ದೋಷಘ್ನೋವಿಷಹಾವಣ್ಯೋಮುಖಲೇಪಸ್ತ್ರಿಧಾಮತಃ || ೧ ||

ತ್ರಿಪ್ರನಾಣಶ್ಚ ತುರ್ಭಾಗತ್ರಿಭಾಗಾರ್ಥಾಂಗುಲೋನ್ನತಃ ||

ಅದ್ವೋವ್ಯಾಧಿಹರಸ್ಸಸ್ಪೃಶ್ ತುಷ್ಕೋದೂಷಯತಿಚ್ಛಯಿಂ || ೨ ||

ಲೇಪವೆಂದರೆ ರೋಗಶಾಂತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ರೋಗವಿರುವ ದೇಹದ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಔಷಧ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಅರೆದು ಮೆತ್ತುವುದು. ಇದನ್ನೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟು ಹಾಕುವುದೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಲೇಪ, ಲಿಪ್ತ, ಲೇಪನ ಎಂಬದಾಗಿ ಇದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಈ ಲೇಪವು ಮೂರು ವಿಧ (1) ದೋಷಘ ಅಂದರೆ ದೋಷಗಳು ಪ್ರಕುಪಿತಗಳಾಗಿ ಶರೀರದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಾಕು, ವಡತ, ಇಂಥ ಹಿಂಸೆಗಳಾಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅವುಗಳನ್ನು ಶಮನಮಾಡುವುದು. (2) ವಿಷಹರ ಅಂದರೆ ಸ್ಥಾವರ, ಜಂಗಮಾದಿ ಭೇದದಿಂದ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿರುವ ವಿಷಗಳ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಬಾಧೆಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸತಕ್ಕದ್ದು. (3) ವರ್ಣಕರವಾದ ಮುಖಲೇಪ ಅಂದರೆ ಶರೀರದ ಯಾವುದಾದರೂ ಭಾಗದ ಅಥವಾ ಮುಖದ ಬಣ್ಣವು ಕೆಟ್ಟುಹೋಗಿ ಅವಲಕ್ಷಣವಾಗಿದ್ದರೆ ಆ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಔಷಧಗಳ ಪಟ್ಟನ್ನು ಹಾಕಿ ಸರಿಪಡಿಸತಕ್ಕ ಕ್ರಮ ಎಂಬ ರೀತಿಯಿಂದ ಮೂರು ವಿಧ ಇವುಗಳನ್ನು ರೂಪಿತಕ್ಕೆ ದಪ್ಪವು ಕೂಡಾ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿಯೇ ಇದೆ. ಅಂದರೆ ದೋಷಹರವಾದ ಲೇಪವನ್ನು ಒಂದೆಂಗುಲ ದಪ್ಪವಾಗಿ ಶರೀರದಮೇಲೆ ಮೆತ್ತಬೇಕು. ವಿಷಹರವಾದ ಲೇಪವನ್ನು ಮುಕ್ಕಾಲುಂಗುಲ ದಪ್ಪವಾಗಿ ಮೆತ್ತಬೇಕು. ವರ್ಣಪ್ರದವಾದ ಲೇಪವನ್ನು ಅರ್ಧ ಅಂಗುಲ ಪರಿಮಾಣ ದಪ್ಪವಾಗಿ ಮೆತ್ತಬೇಕು. ಇಷ್ಟೊಂದು ದಪ್ಪವಾಗಿ ಮೆತ್ತಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದರೆ ಈ ಲೇಪಗಳೆಲ್ಲವೂ ಎಷ್ಟು ಹೊತ್ತು ಹಸಿಯವಾಗಿರುತ್ತವೋ ಅಷ್ಟುಹೊತ್ತಿನ ವರಿವಿಗೆ ಮಾತ್ರವೇ ರೋಗನಿವೃತ್ತಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ. ಒಣಗಿದವೆಂದರೆ ತೀರಿತು ಕೂಡಲೇ ಇವುಗಳನ್ನು ಉದುರಿಸಿ ತೆಗೆದುಹಾಕಿಬಿಡಬೇಕು ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಆ ಭಾಗದ ಕಾಂತಿಯನ್ನೇ ಕೆಡಿಸಿ ಹಾಲು ಮಾಡಿ ಬಿಡುತ್ತವೆ.

ದೋಷಘ್ನ ಲೇಪ.

ಪುನರ್ನವಾಂದಾರುತುಂತೀಂಸಿದ್ಧಾರ್ಥಂಶಿಗ್ರುಮೇವಚ ||

ಏಷ್ಯಾಚ್ಛಿವಾರನಾಳೇನಪ್ರಲೇಪಸ್ಸರ್ವಕೋಠಚಿತ್ || ೩ ||

ದೋಷಹರವಾದ ಲೇಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:— ಕೊನ್ನೆಯ ಬೇರು, ದೇವದಾರಿಯಚಕ್ಕೆ, ಶುಂಠಿ, ಬಿಳಿಯ ಸಾಸುವೆಯ ಕಾಳು, ನುಗ್ಗೆಯ ಚಕ್ಕೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ, ಕಾಂಜಿಕವೆಂಬ ಹುಳಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ನುಣ್ಣಗೆ ಅರೆದು ದೋಷಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಬಾಕು ಬಂದಿರುವ ಭಾಗದಮೇಲೆ ಲೇಪಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಬಾಕೂ ಶಮನಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ದಾಹಹರಲೇಪ.

ವಿಭೀತಫಲಮುಜ್ಜಾಯಾಲೇಪೋದಾಹಾರ್ತಿನಾಶನಃ ||

ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪದ ದೆಶೆಯಿಂದ ಶರೀರದ ಯಾವ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಉರಿ ಬಂದಲ್ಲಿ ತಾರೇಕಾಯಿನ ಒಳಗಿನ ಪಪ್ಪನ್ನು ತೆಗೆದು ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಹುಳಿನೀರಿನಿಂದ ಅರೆದು ಲೇಪಹಾಕಿದರೆ ಉರಿ ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಶಾಂಗಲೇಪ.

ಶಿರೀಷಂಮಧುಯಷ್ಟೀಚತಗರಂರಕ್ತಚಂದನಂ || ೪ ||
 ಏಲಾನಾಂಸೀನಿಶಾಯುಗ್ಮಂಕುಷ್ಠಂನಾಲಕನೇವಚೆ ||
 ಇತಿಸಂಚೂರ್ಣ್ಯಾಲೇಪೋಯಂಪಂಚಮಾಂಶಘೃತಪ್ಲುತಃ || ೫ ||
 ಜಲೇನಕ್ರಿಯತೇಸುಜ್ಜ್ವಲ್ದಶಾಂಗಇತಿಸಂಜ್ಞಿತಃ ||
 ವಿಸರ್ಪಾನ್ವಿಷವಿಸ್ಪೋಟಾನ್ ಶೋಥಾನ್ ದುಷ್ಪವ್ರಣಾನ್
 ಜಯೇತ್ || ೬ ||

ದಶಾಂಗಲೇಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:— ಬಾಗೆಯಚಕ್ಕೆ, ಜೈಷ್ಠಮಧು, ಗ್ರಂಥಿತಗರ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಅರಸಿನ ಮರಅರಸಿನ, ಚಂಗಲಕೋಪ್ಪ, ಮುಡಿನಾಳ ಇವುಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಐದನೆಯ ಭಾಗದಷ್ಟು ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಲಿಸಿ, ನೀರಿನಿಂದ ಲೇಪಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ವಿಸರ್ಪ ಗಳೆಂಬ ಉರಿಬಕ್ಕೆಗಳು, ವಿಷಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನಗಳಾದ ಗುಳ್ಳೆಗಳು, ಬಾಕುಗಳು, ದುಷ್ಪ ವ್ರಣಗಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಗುಣಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಅಜಾದುಗ್ಧತಿಲೈಲೇಪೋನವನೀತೇನಸಂಯುತಃ ||

ಶೋಫಮಾರುಷ್ಯರಂಹಂತಿಲೇಪೋನಾಕೃಷ್ಣಮೃತ್ತಿಕೈಃ || ೭ ||

ವಿಷಘ್ನಲೇಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:— ಗೇರುಹರಳಿನ ವಿಷಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಬಾಕು ಬಂದರೆ ಅಡಿನಹಾಲು, ಎಳ್ಳು, ಬೆಣ್ಣೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ನುಣ್ಣಗೆ ಆರಿದು, ಲೇಪಹಾಕುವುದರಿಂದ ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಥವಾ ಆ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಕಪ್ಪುಮಣ್ಣನ್ನು ತಣ್ಣೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲೆಸಿ ಮೆತ್ತಿದರೂ ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಲಾಂಗಲ್ಯತಿಸಿಷಾಲಾಬುಜಾಲನೀಮೂಲಬೀಜಕೈಃ ||

ಲೇಪೋಧಾನ್ಯಾಂಬುಸಂಪಿಷ್ಠಃ ಕೀಟವಿಸ್ಫೋಟನಾಶನಃ || ೮ ||

ಕೀಟಘ್ನಲೇಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:— ಕೋಳುಕುಟುಕನಗೆಡ್ಡೆ, ಅತಿಬಜೆ, ಕಹಿಸೋರೇಬೀಜ, ಕಹಿ ಹೀರೇಬೀಜ, ಮೂಲಂಗಿಬೀಜ ಇವುಗಳನ್ನು ಅನ್ನದ ಹುಳಿನೀರಿನಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಆರಿದು ಲೇಪಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ವಿಷ ಕ್ರಿಮಿಗಳು ಕಚ್ಚೋಣದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಗುಳ್ಳೆಗಳು ಗುಣಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ರಕ್ತಚಂದನಮಂಜಿಷ್ಠಾಲೋಧ್ರಕುಷ್ಠಪ್ರಿಯಂಗವಃ ||

ವಟಾಂಕುರಾಮಸೂರಾಶ್ವತ್ಥವ್ಯಂಗಘ್ನಾಮುಖಕಾಂತಿದಾಃ || ೯ ||

ಮಾತುಲುಂಗಜಟಾಸರ್ಪಿಶಿಲಾಗೋಶಕೃತೋರಸಃ ||

ಮುಖಕಾಂತಿಕರೋಲೇಪಃ ಪಿಟಿಕಾವ್ಯಂಗಕಾಲಜಿತ್ || ೧೦ ||

ಲೋಧ್ರಧಾನ್ಯವಚಾಲೇಪಸ್ತಾರುಣ್ಯಪಿಟಿಕಾಪಹಃ ||

ತದ್ವದ್ಗೋರೋಚನಾಯುಕ್ತಂ ಮರಿಚಂ ಮುಖಲೇಪನಂ || ೧೧ ||

ಸಿದ್ಧಾರ್ಥಕವಚಾಲೋಧ್ರಸ್ಯಂಧನೈಶ್ಚ ಪ್ರಲೇಪನಂ ||

ವ್ಯಂಗೇಷುಚಾರ್ಜುನತ್ವಗ್ಧಾಮಂಜಿಷ್ಠಾ ನಾಸಮಾಕ್ಷಿಕಾ || ೧೨ ||

ಲೇಪಸ್ಸನವನೀತೋನಾಶ್ವೇತಾಶ್ವಮುರಜಾಮುಷೀ ||

ಅರ್ಕಕ್ಷೀರಹರಿದ್ರಾಭ್ಯಾಂ ಮುದ್ರಯಿತ್ವಾನಿಲೇಪನಾತ್ || ೧೩ ||

ಮುಖಕಾಷ್ಠ್ಯಂ ಶಮಂ ಯಾತಿ ಚಿರಕಾಲೋದ್ಭವಂ ಧ್ರುವಂ ||

ವಟಿಸ್ಯಪಾಂಡುಪತ್ರಾಣಿಮಾಲತೀರಕ್ತಚಂದನಂ || ೧೪ ||

ಕುಷ್ಠಂ ಕಾಲೀಯಂ ಕಂಠೋದ್ರನೇಛಿಲೇಪಂ ಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||

ತಾರುಣ್ಯಪಿಟಿಕಾವ್ಯಂಗನೀಲಿಕಾದಿನಿನಾಶನಂ || ೧೫ ||

ವರ್ಣಕಂಗಳಾದ ಲೇಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:—ವರ್ಣಕರಗಳು ಅಂದರೆ ಚರ್ಮಕ್ಕೆ ವರ್ಣವನ್ನೂ ಹೊಳಪನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡತಕ್ಕವುಗಳು. ರಕ್ತಚಂದನ, ಮಂಜಿಷ್ಠ, ಪತಂಗದಚಕ್ಕೆ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಪ್ರಿಯಂಗುನಿಂಬ ಸ್ವನಾಮ ಪ್ರಸಿದ್ಧ

ವಾದ ಮೂಲಿಕೆ, ಅಲದ ಕುಡಿ, ಮಸೂರವೆಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಧಾನ್ಯ ಇವುಗಳನ್ನು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಅರೆದು ಲೇಪಹಾಕುವುದರಿಂದ ಮುಖದಮೇಲೆ ಹತ್ತುದ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಬಂಗು ಎಂಬ ಚರ್ಮರೋಗವು ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆಲ್ಲದೆ ಮುಖಕ್ಕೆ ಕಾಂತಿಯನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತದೆ. ಮಾದಕದ ಬೇರು ತುಪ್ಪ, ಮಣಿಸಿಲೆ, ಹಸು ವಿನ ಸಗಣೆಯನ್ನು ಹಿಂಡಿದ ನೀರು, ಇವುಗಳನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಮುಖಕ್ಕೆ ಲೇಪಹಾಕುವುದರಿಂದ ಮುಖದಮೇಲೆ ಏಳುವ ನೊಡನೆ ಬಕ್ಕೆಗಳು, ಬಂಗು, ಕಪ್ಪುಮುಚ್ಚೆ ಇವುಗಳು ಮಾಯವಾಗಿ ಮುಖಕ್ಕೆ ಕಾಂತಿ ಬರುವುದು. ಪತಂಗದ ಚಕ್ಕೆ, ಕೊತ್ತಂಬರಿ ಬೀಜ, ಬಜೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ನುಣ್ಣಾಗಿ ಅರೆದು ಲೇಪಿಸುವುದ ರಿಂದ ನೊಡಮೆಗಳೆಂಬ ಪ್ರಾಯದ ಬಕ್ಕೆಗಳು ಗುಣಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಗೋರೋ ಚನವನ್ನು ಮೆಣಸಿನಕಾಳನ್ನು ಸಹ ಅರೆದು ಲೇಪಹಾಕಿದರೂ ಮಡಿಮೆಗು ವಾಸಿಯಾಗುತ್ತವೆ. ಸಾಸುವೆಯ ಕಾಳು, ಬಜೆ, ಪತಂಗದ ಚಕ್ಕೆ, ಸೈಂಧವ ಲವಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಅರೆದು ಲೇಪಹಾಕಿದರೆ ಬಂಗುಹತ್ತಿರುವುದು ಗುಣಕ್ಕೆ ಬರು ತ್ತದೆ. ಇದೇರೀತಿ ಮತ್ತಿಯಮರದಚಕ್ಕೆಯನ್ನಾಗಲೀ ಅಥವಾ ಮಂಜಿಷ್ಠೆ ಮತ್ತು ಸ್ವರ್ಣಮಾಕ್ಷಿಕೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಅರೆದು ಹಚ್ಚಿದರಾಗಲೀ ಬಂಗು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಬಿಳಿಯಕುದುರೆಯ ಕಾಲುಗೊರಸನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಮಶಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಬೆಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ ಹತ್ತಿಸಿದರೂ ಬಂಗು ಗುಣಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಯಕ್ಕದ ಹಾಲು, ಮರಅರಸಿನ, ಇವೆರಡನ್ನೂ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಮುಖಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕಾಲದ್ದಾದರೂ ಮುಖದ ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣವು ತಿರುಗಿ ಒಳ್ಳೆಯ ಬಣ್ಣ ಬರುತ್ತದೆ. ಅಲದ ಹಣ್ಣೆಲೆಗಳು, ಜಾಜಿಯಸೊಪ್ಪು, ಕೆಂಪುಗಂಧ, ಚಂಗಲ ಕೋಷ್ಟ, ವ.ರಅರಸಿನ ಪತಂಗದಚಕ್ಕೆ ಈ ಔಷಧಗಳಿಂದ ಲೇಪವನ್ನು ಮಾಡಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಯದ ನೊಡನೆಯ ಬಕ್ಕೆಗಳು, ಬಂಗು, ಮುಖದ ಕಪ್ಪು, ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಅಂದರೆ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ಪುಠಾಣಮುಠಸಿನ್ಯಾಕಂಪುರೀಷಂಕುಕ್ಕುಟಿಸ್ಯಚ ||

ಮೂತ್ರಸಿಪ್ಪೆಃ ಪ್ರಲೇಪೋಯಂತೀಘ್ರಂಹನ್ಯಾದರೂಂಷಿಕಾಂ ||೧೬||

ಖದಿರಾರಿಷಃ ಜಂಬೂನಾಂತ್ವಗ್ನಿವಾರ್ತಮೂತ್ರಸಂಯುತ್ಯಃ ||

ಕುಟಿಜತ್ವಕ್ಸ್ವಂಧವಂಚಲೇಪೋಹನ್ಯಾದರೂಂಷಿಕಾಂ || ೧೭ ||

ಅರುಂಷಿಕಾ ಎಂಬುವುದೊಂದುಬಗೆಯ ಬಕ್ಕೆಗಳು ಇವುಗಳಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತ ವಾದ ಲೇಪವನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:— ಹಳೆಯದಾದ ಎಳ್ಳಿನಹಿಂಡಿ, ಕೋಳಿಯ ಮಲ, ಇವುಗಳನ್ನು ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಲೇಪಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ಅರುಂಷಿಕಾ ಎಂಬ

ಬಕ್ಕೆಗಳು ಗುಣಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಜಾಲಿಮುಚಕ್ಕೆ, ಬೇವಿನಚಕ್ಕೆ, ನೇರಲಚಕ್ಕೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಹಚ್ಚುವುದರಿಂದಲೂ ಕೊಡಸದಚಕ್ಕೆ ಸೈಂಧವ ಲವಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಅರೆದು ಲೇಪಹಾಕೋಣದರಿಂದಲೂ ಅರುಂಷಿಕೆ ಎಂಬ ಬಕೆಗಳು ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ಪ್ರಿಯಾಲಬೀಜಮಧುಕಕುಷ್ಠಮಾಷೈಸ್ಸಸೈಂಧವೈಃ ||

ಕಾರ್ಯೋದಾರುಣಕೇಮೂರ್ಧ್ನಪ್ರಲೇಪೋಮಧು

ಸಂಯುತಃ || ೧೮ ||

ದುಗ್ಧೇನಜಾಖಸಂಬೀಜಂಪ್ರಲೇಪಾದ್ಧಾರುಣಂಜಯೇತ್ ||

ಅಮ್ರಬೀಜಸ್ಯ ಚೂರ್ಣಂತುಶಿನಾಚೂರ್ಣಸಮಂದ್ವಯಂ || ೧೯ ||

ದುಗ್ಧಪಿಷ್ಠಃ ಪ್ರಲೇಪೋಯಂ ದಾರುಣಂ ಹಂತಿದಾರುಣಂ ||

ಸಾರಪಪ್ಪು, ಜೈಷ್ಠಮಧು, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ನುಣ್ಣಿಗೆ ಅರೆದು ಜೇನಿನಲ್ಲಿ ಕಲೆಸಿ ಲೇಪಹಾಕುವುದರಿಂದ ಪರಮದಾರು ವಾಗಿದ್ದರೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಖಾಖಸಬೀಜವೆಂದರೆ ಗಸಗಸೆಯ ಬೀಜ, ಇದನ್ನು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು, ನೆತ್ತಿಗೆ ಲೇಪಹಾಕಿದರೂ ದಾದುಣ ಪರಿಹರ. ಮಾವಿನಕಪ್ಪಿನಹುಡಿ, ಅಳಲೇಕಾಯಿಹುಡಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕಲೆಸಿ ಲೇಪಹಾಕೋಣದರಿಂದಲೂ ದಾದುಣ ಶಾಂತಿಯಾಗುತ್ತದೆ.

ರಸಸ್ತಿಕ್ತಪಟೋಲಸ್ಯಪತ್ರಾಣಾಂತದ್ವಿಲೇಪನಾತ್ || ೨೦ ||

ಇಂದ್ರಲುಪ್ತಂಶಮಂಯಾತಿತ್ರಿಭಿರೇವದಿನೈರ್ಧೃವಂ ||

ಇಂದ್ರಲುಪ್ತಾಪಹೋಲೇಪೋಮಧುನಾಬೃಹತೀರಸಃ || ೨೧ ||

ಗುಂಜಾಮೂಲಂಫಲಂವಾಪಿಭಲ್ಲಾತಕರಸೋಪಿವಾ ||

ಗೋಕ್ಷುರಸ್ತಿಲಪುಷ್ಪಾಣಿತುಲ್ಕೇಚಮಧುಸರ್ಪಿಷೀ || ೨೨ ||

ಶಿರಃಪ್ರಲೇಪನಂತೇನಕೇಶಸಂವರ್ಧನಂಪರಂ ||

ಹಸ್ತಿದಂತಮುಷೀಂಕೃತ್ಪಾಠಾಗೀದುಗ್ಧಂರಸಾಂಜನಂ || ೨೩ ||

ರೋಮಾಣ್ಯನೇನಜಾಯಂತೇಲೇಪಾತ್ಪಾಣಿತಲೇಷ್ವಪಿ ||

ಯಷ್ಟೀಂದೀವರಮೃದ್ವೀಕಾತ್ಪಲಾಜಕ್ಷೀರಲೇಪನೈಃ || ೨೪ ||

ಇಂದ್ರಲುಪ್ತಂಶಮಂಯಾತಿಕೇಶಾಸ್ಯುಸ್ಸಘನಾದ್ಯಥಾಃ ||

ಚತುಷ್ಟದಾನಾಂತ್ವಗ್ರೋಮನಖತ್ಯಂಗಾಸ್ಥಿಭಸ್ಮಭಿಃ || ೨೫ ||

ತೈಲೇನಸಹಲೇಪೋಯಂರೋಮಸಂಜನನೈಃಪರಃ ||

ಇಂದ್ರಲುಪ್ತನೆಂದರೆ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೂದಲು ಉದುರಿಹೋಗಿ ತಲೆಯು ತಾಮ್ರದ ಚೊಂಬಿನಂತಾಗುವುದು. ಇದನ್ನು ಪಟ್ಟತಲೆ ಎಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಈ ರೋಗಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಪಡುವ ಲೇಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಕಹಿಪಡವಲದ ಎಲೆಯರಸವನ್ನು ತೆಗೆದು ಕೂದಲು ಉದುರಿಹೋದ ತಲೆಗೆ ಮೂರು ದಿವಸ ಲೇಪಹಾಕಿದರೆ ಆ ರೋಗವು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದಕಾಯಿನ ರಸವನ್ನು ಜೇನಿನೊಡನೆ ಲೇಪಹಾಕಿದರೂ ಗುಲಗುಂಜಿಯಬೀರು, ಗುಲಗುಂಜಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಅರದು ಲೇಪಹಾಕಿದರೂ, ಗೇರುಬೀಜದ ರಸವನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿದರೂ, ನೆಗ್ಗಲುಮುಳ್ಳು, ಎಳ್ಳುಹುವು ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಜೇನು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಅರದು ಹತ್ತಿಸಿದರೂ ಇಂದ್ರಲುಪ್ತರೋಗವು ಗುಣವಾಗಿ ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೂದಲು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಆನೆಯ ದಂತವನ್ನು ಸುಟ್ಟು, ಕರಕುಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರೊಟ್ಟಿಗೆ ಅಡಿನ ಹಾಲು, ರಸಾಂಜನ ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರದು ಹತ್ತಿಸಿದರೆ ಅಂಗೈಲಾದರೂ ಕೂದಲು ಹುಟ್ಟಬಹುದು. ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ನೀಲೋತ್ಪಲಬೀಜ, ದ್ರಾಕ್ಷೆ, ಇವುಗಳನ್ನು ಎಳ್ಳಿನಎಣ್ಣೆ, ತಪ್ಪ, ಹಾಲು ಇವುಗಳೊಡನೆ ಅರಿದು ಲೇಪಮಾಡಿದರೆ ಇಂದ್ರಲುಪ್ತರೋಗವು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ಚತುಸ್ಪದಸ್ರಾಣಿಗಳ ಚರ್ಮ, ಕೂದಲು, ಉಗುರು, ಕೊಂಬು ಇವುಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಬೂದಿಮಾಡಿ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಲೆಸಿ, ಲೇಪಹಾಕಿದರೆ ಕೂದಲು ಉದುರಿಹೋಗಿರುವ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಕೂದಲು ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ.

ಇಂದ್ರವಾರುಣಿಕಾಬೀಜತೈಲೇನಾಭ್ಯಂಗಮಾಚರೇತ್ || ೨೬ ||
 ಪ್ರತ್ಯಹಂತೇನಜಾಯಂತೇಕುಂತಲಾಭ್ಯಂಗಸನ್ನಿಭಾಃ ||
 ಅಯೋರಜೋಭ್ಯಂಗರಜಸ್ತ್ರಿಫಲಾಕೃಷ್ಣಮೃತ್ತಿಕಾ || ೨೭ ||
 ಸ್ಥಿತಮಿಷ್ಟುರಸೇನಾಸಂಲೇಪನಾತ್ಪಲಿತಂಜಯೇತ್ ||
 ಧಾತ್ರೀಫಲತ್ರಯಂಪಥ್ಯೇದ್ವೇತಥ್ಯೇಕಂವಿಭೇತಕಂ || ೨೮ ||
 ಪಂಚಾಮೃತಂಜ್ವಲೋಹಸ್ಯಕರ್ಷ್ಯೇಕಂಚಪ್ರದೀಯತೇ ||
 ಸಿಷ್ಣ್ವಾಲೋಹಸುಯೇಭಾಂಡೇಸ್ಥಾಪಯೇದುಷಿತಂನಿಶಿ || ೨೯ ||
 ಲೇಪೋಯಂಹಂತಿನಚಿರಾದಕಾಲಪಲಿತಂನುಹತ್ ||
 ತ್ರಿಫಲಾನೀಲಿಕಾಪತ್ರಂಲೋಹಂಭ್ಯಂಗರಜಸ್ಸಮಂ || ೩೦ ||
 ಅವಿನೂತ್ರೇಣಸಂಸಿಷ್ಟಂಲೇಪಾತ್ ಕೃಷ್ಣೇಕರಂಸ್ಕೃತಂ ||
 ತ್ರಿಫಲಾಲೋಹಚೂರ್ಣಂಚದಾಡಿನುತ್ಕಗ್ನಿಸಂತಥಾ || ೩೧ ||

ಪ್ರತ್ಯೇಕಂಪಂಚಪಲಿಕಂಚೂರ್ಣಂಕುರ್ಯಾದ್ವಿಚಕ್ಷಣಃ ||

ಭೃಂಗರಾಜರಸಸ್ಯಾಪಿಪ್ರಸ್ಥ ಪಟ್ಟಿಂಪ್ರದಾಪಯೇತ್ || ೩೨ ||

ಕ್ಷಿಪ್ತಾಲ್ಪೋಹನುಯೇಪಾತ್ರೇಭೂಮಿನುಧೇನಿಧಾಪಯೇತ್ ||

ಮಾಸನೋಕಂತತಃಕುರ್ಯಾತ್ ಛಾಗೀದುಗ್ಧೇನಲೇಪನಂ || ೩೩ ||

ಕೂರ್ಚೇಶಿರಸಿರಾತ್ರಾಚಸಂನೇಷ್ಯೈರಂಡಪತ್ರಕೈಃ ||

ಸ್ವಪೇತ್ಪ್ರತಸ್ತತಃಕುರ್ಯಾತ್ ಸ್ನಾನಂತೇನಪಚಾಯತೇ || ೩೪ ||

ಪಲಿತಸ್ಯವಿನಾಶಶ್ಚ ತ್ರಿಭಿರ್ಲೇಪೈರ್ನಸಂಶಯಃ ||

ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಚಿಕ್ಕತನದಲ್ಲಿಯೇ ಕೂದಲು ಬೆಳ್ಳಗಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಪಲಿತನೆಂದುಹೆಸರು ಆ ರೀತಿ ಕೂದಲು ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬೆಳ್ಳಗಾದದ್ದನ್ನು ಪುನಶ್ಚ ಕಪ್ಪಾಗುವಂತೆ ಮಾಡಲು ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ಕೆಲವು ಲೇಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:— ಕಾಡು ಕವಡೇಕಾಯಿನ ಬೀಜದ ತೈಲದಿಂದ ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ ಕೆಲವು ದಿನಸಗಳು ಅಭ್ಯಂಗಮಾಡುತ್ತ ಬಂದರೆ ಕೂದಲುಗಳು ನರಿತಿದ್ದರೆ ಕಪ್ಪಾಗುತ್ತವೆ ಕಬ್ಬಿಣದಪುಡಿ, ಗರುಗದ ಸೊಪ್ಪಿನಪುಡಿ, ತ್ರಿಫಲ (ಅಳಲೆ, ತುರಿ, ನೆಲ್ಲಿ) ಚೂರ್ಣ ಕಪ್ಪುಮಣ್ಣು ಇವುಗಳನ್ನು ಕಬ್ಬಿನರಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಕೊಳೆಹಾಕಿ, ನಂತರ ಅದನ್ನು ತೆಗೆದು ನರಿತ ಕೂದಲಿಗೆ ಹತ್ತಿಸಿದರೆ ಕೂದಲು ಕಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ ಮೂರು ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿ, ಎರಡು ಅಳಲೆಯಕಾಯಿ, ಒಂದು ತಾರೇಕಾಯಿ, ಮಾವಿನವೋಟಿಯೊಳಗಿನ ಎಪ್ಪು ಐದು, ಒಂದು ಕರ್ಪಪ್ರಮಾಣ ಕಬ್ಬಿಣದ ಪುಡಿ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಒಂದು ಲೋಕದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದೆರಡು ದಿನಸ ಇರಿಸಿದ್ದು ನಂತರ ನರಿತ ಕೂದಲಿಗೆ ಹಚ್ಚಿದರೆ ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ನರಿಯು ಹೋಗುತ್ತದೆ ತ್ರಿಫಲಚೂರ್ಣ, ವಜ್ರನಿಲೀಗಿಡದ ಎಲೆ, ಕಬ್ಬಿಣದಪುಡಿ, ಗರುಗದ ಸೊಪ್ಪಿನ ಚೂರ್ಣ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಅಡಿನ ಗಂಜಲದಲ್ಲಿರದು ನಂತರ ಕೂದಲಿಗೆ ಲೇಪಹಾಕಿದರೆ ಕಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ರಿಫಲಚೂರ್ಣ, ಕಬ್ಬಿಣದಪುಡಿ, ದಾಳಿಂಬರಿಯ ತೊಪ್ಪೆ, ಕಮಲದ ದಂಟೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದನ್ನೂ ಸಮ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ, ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಗರುಗದ ಸೊಪ್ಪಿನ ರಸವನ್ನು ಒಂದು ಕಬ್ಬಿಣದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮುಳುಗಿಸಿ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ನೀಲದಲ್ಲಿ ಹೂಳಿ ಇರಿಸಿದ್ದು ಒಂದು ತಿಂಗಳಾದ ಮೇಲೆ ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದು ಅಡಿನ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಕಲೆಸಿ ಕೂರ್ಚವೆಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮಿ ನಂತಹ ಸಾಧನದಿಂದ ಕೂದಲಿಗಲ್ಲಾ ರಾತ್ರಿ ಬಳಿದು ಹರಳೆಲೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಮಲಗಿದ್ದು ಬೆಳಿಗ್ಯೆ ಎದ್ದು ಸ್ನಾನಮಾಡಬೇಕು. ಈ ರೀತಿ ಮೂರು ಲೇಪಗಳಿಂದ ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ನರಿಯು ಹೋಗಿ ಕೂದಲೆಲ್ಲಾ ಭ್ರಮರಗಳಂತೆ ಕಪ್ಪಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಂಖಚೂರ್ಣಸ್ಯ ಭಾಗೌದ್ವೌ ಹರಿತಾಳಂ ಚ ಭಾಗಿಕಂ || ೩೫ ||

ಮನಶ್ಚಿಲಾ ಚಾರ್ಧಭಾಗಾಸ್ವರ್ಜಿಕಾ ಚೈಕಭಾಗಿಕಾ ||

ಲೇಪೋಯಂವಾರಿಸಿಷ್ಟಸ್ತು ಕೇಶಾನುತ್ಪಾಟ್ಯದೀಯತೇ || ೩೬ ||

ಅನಯಾಲೇಪಯುಕ್ತ್ಯಾ ಚ ಸಪ್ತವೇಲಂ ಪ್ರಯುಕ್ತಯಾ ||

ನಿರ್ಮೂಲಂ ಕೇಶಸ್ಥಾನಂ ಸ್ಯಾತ್ ಕ್ಷಪಣಸ್ಯ ಶಿರೋಯಥಾ || ೩೭ ||

ತಾಳಕಂಶಾಣಯುಗ್ಮಂ ಸ್ಯಾತ್ ಷಟ್ ಶಾಣಂ ಶಂಖಚೂರ್ಣಕಂ ||

ದ್ವಿಶಾಣಿಕಂ ಪಲಾಶಸ್ಯ ಕ್ಷಾರಂದತ್ವಾ ಪ್ರಮದಯೇತ್ || ೩೮ ||

ಕದಳೀದಂಡತೋಯೇನ ರವಿಪತ್ರರಸೇನ ವಾ ||

ಅಸ್ಯಾಪಿಸಪ್ತಭಿರ್ಲೇಪೈಃ ಶಿರೋನ್ಮಾಂಶಾತನಮಂತ್ಯಮಂ || ೩೯ ||

ಕೂದಲನ್ನು ಉದುರಿಸತಕ್ಕ ಲೇಪನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ.— ಶಂಖದ ಚೂರ್ಣ ಎರಡುಭಾಗ ಅರಿದಳ ಒಂದು ಭಾಗ ಮಣಿಲೆಲಿ ಅರ್ಧಭಾಗ ಸರ್ಜ ಕ್ಷಾರ ಒಂದು ಭಾಗ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ, ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ನೀರಿನಿಂದ ಅರಿದು ಕೂದಲಿರುವ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಲೇಪಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ಕೂದಲು ಉದುರುತ್ತದೆ. ಇದೇ ಲೇಪ ವನ್ನೇ ಬಿಡದಂತೆ ಕೂದಲು ಹುಟ್ಟಿದಾಗಲೆಲ್ಲಾ ಏಳು ಬಾರಿ ಹಾಕುತ್ತ ಬಂದರೆ ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಕೂದಲೇ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಅರಿದಳ ಎರಡು ಶಾಣಪ್ರಮಾಣ, ಶಂಖದ ಚೂರ್ಣ ಅದು ಶಾಣ, ಮುತ್ತುಗದ ಕ್ಷಾರ ಎರಡು ಶಾಣ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಬಾಳೇದಿಂಡಿನ ರಸದಿಂದಲಾಗಲೀ, ಎಕ್ಕದೆಲೆಯ ರಸದಿಂದಲಾಗಲೀ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರಿದು ಬಿಡದಂತೆ ಏಳು ಬಾರಿ ಲೇಪಿಸಿದಲ್ಲಿ ಕೂದಲೆಲ್ಲಾ ಉದುರಿಹೋಗುತ್ತವೆ. ಪುನಃ ಹುಟ್ಟುವುದಿಲ್ಲ. ಇದು ಕೂದಲನ್ನು ಉದುರಿಸತಕ್ಕ ಉತ್ತಮ ಯೋಗ

ಸುವರ್ಣಪುಷ್ಟೀಕಾಸೀಷಂವಿಡಂ ಗಾನಿಮನಶ್ಚಿಲಾ ||

ರೋಚನಾಸ್ಯಂಧವಂಚೈವಲೇಪನಾಚ್ಚಿತ್ರನಾಶನಂ || ೪೦ ||

ನಾಯಸ್ಯೇಡಗಜಾಕುಷ್ಠಕೃಷ್ಣಾಭಿಗುಟಕಾಕೃತಾ ||

ಬಸ್ತಮೂತ್ರೇಣ ಸಂಪಿಷ್ಪಾಪ್ರಲೇಪಾಚ್ಚಿತ್ರನಾಶಿನೀ || ೪೧ ||

ತಾಳಕಂಶಾಣಮಾತ್ರಂ ಸ್ಯಾತ್ ಚತುಶ್ಚಾಣಾಚಬಾಕುಚೀ ||

ಗೋಮೂತ್ರಪಿಷ್ಟಂತಚ್ಛೂರ್ಣಂ ಲೇಪನಾತ್ ಶ್ಚಿತ್ರನಾಶನಂ || ೪೨ ||

ವಾಕುಚೀವೇತಸೋಲಾಕ್ಷಾಕಾಕೋದುಂಬರಿಕಾಕಣಾ ||

ರಸಾಂಜನಮಯಾಶ್ಲೂರ್ಣಂತಿಲಾಃ ಕೃಷ್ಣಾಸ್ತದೇಕತಃ || ೪೩ ||

ಚೂರ್ಣಯಿತ್ವಾಗವಾಂಪಿತ್ಯುಃ ಪಿಷ್ಪಾಚಗುಟಕಾಕೃತಾ ||

ಅಸ್ಯಾಪ್ರಲೇಸಾತ್ ಸ್ವಿತ್ಪ್ರಾಣಿಪ್ರಣಶ್ಯಂತ್ಯತಿನೇಗತಃ || ೪೪ ||

ಶ್ವಿತ್ರವೆಂದರೆ ಬಿಳಿಯತೊನ್ನು ಇದನ್ನು ನಾಶಮಾಡತಕ್ಕ ಕೆಲವು ಲೇಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಸುವರ್ಣಪುಷ್ಪೇವಂದರೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಂಗಡಿ, ಅವರಿಕೆ ಎಂಬದಾಗಿ ಕರೆಯುವಗಿಡ, ಅನ್ನಭೇದಿ, ವಾಯುವಿಡಂಗ, ಮಣಿಶಿಲೆ, ಗೋರೋಜನ, ಸೈಂಧವಲವಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಅರೆದು, ತೊನ್ನಿರುವಕಡೆಗೆ ಲೇಪ ಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ಅದು ನಾಶವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ನೀರಿನಿಂದ ಅರೆದು ಲೇಪಹಾಕತಕ್ಕದ್ದು. ಗಣಿಕೆಯಸೊಪ್ಪು, ಚಗಚೆಯ ಬೀಜ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ, ಅಡಿನಮೂತ್ರದಿಂದ ಅರೆದು ಬಿಳುಪು ಇರುವ ಕಡೆಗೆ ಲೇಪ ಹಾಕಿದರೆ ಗುಣಬರುವುದು. ಅರಿದಳ ಒಂದು ಶಾಣ, ಬಾವಂಚಿ ಬೀಜ ನಾಲ್ಕು ಶಾಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಹಸುವಿನ ಗಂಜಲದಲ್ಲರದು ಬಿಳುಪು ಇರುವ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಮೆತ್ತಿದಲ್ಲಿ ಬಿಳುಪು ಹೋಗುತ್ತದೆ ಬಾವಂಚಿ ಬೀಜ ವೇತಸವೆಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗೊತ್ತಿಲ್ಲದ ಮರದಚಕ್ಕೆ, ಅರಗು, ಕಾಡುಅತ್ತಿ ಹಿಪ್ಪಲಿ, ರಸಾಂಜನ, ಕಬ್ಬಿಣದಪುಡಿ, ಕಪ್ಪುಎಳ್ಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲಾ ಒಂದೊಂದು ತೂಕ, ಇವುಗಳನ್ನು ಹಸುವಿನ ಪಿತ್ತ ಎಂದರೆ ಹಸುವಿನ ಪಿತ್ತಕೋಶದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ದ್ರವ ಇವರೊಡನಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಗೋಮೂತ್ರದೊಡನಾಗಲಿ ಅರೆದು ಗುಳಿಗೆಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಬಿಳುಪು ಇರುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಬಹು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಬಿಳುಪು ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಧಾತ್ರೀಸರ್ಜರಸಶ್ಚೈವಯವಕ್ಷಾರಶ್ಚ ಚೂರ್ಣತಃ ||

ಸೌವೀರೇಣಪ್ರಲೇಪೋಯಂ ಪ್ರಯೋಜ್ಯ ಸ್ನಿಧ್ವನಾಶನೇ || ೪೫ ||

ದಾರ್ವೀಮೂಲಕಬೀಜಾನಿತಾಲಕಂಸುರದಾರುಚಿ ||

ತಾಂಬೂಲಪತ್ರಂ ಸರ್ವಾಣಿಕಾರ್ಷಿಕಾಣಿಪ್ರಥಕ್ ಪ್ರಥಕ್ || ೪೬ ||

ಶಂಖಚೂರ್ಣಂ ಶಾಣಮಾತ್ರಂ ಸರ್ವಾಣ್ಯೇಕತ್ರ ಕಾರಯೇತ್ ||

ಲೇಪೋಯಂ ವಾರಿಣಾಪಿಷ್ಠ ಸ್ನಿಧ್ವನಾಂ ನಾಶನಃ ಪರಃ || ೪೭ ||

ಸಿಧ್ಧ ಎಂದರೆ ಚೆಟ್ಟು ಎಂಬದಾಗಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗ ಇದನ್ನು ನಿವಾರಣಮಾಡತಕ್ಕ ಕೆಲವು ಯೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:—ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ, ರಾಳ, ಯವಕ್ಷಾರ, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಸೌವೀರವೆಂದರೆ ಅನ್ನದ ಹುಳಿನೀರಿನಿಂದ ಅರೆದು ಚೆಟ್ಟುಹತ್ತಿರುವ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿಸಿದರೆ ಚೆಟ್ಟು ನಾಶವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಮರಚರಸಿನ, ಮೂಲಂಗಿ ಬೀಜ, ಅರಿದಳ, ದೇವದಾರಿಚಕ್ಕೆ, ನೀಳ್ಕದಿಲೆ ಇವು ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಒಂದೊಂದು

ಕರ್ಷಪ್ರಮಾಣ ಶಂಖದ ಚೂರ್ಣ ಒಂದುಶಾಣಪ್ರಮಾಣ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ನೀರಿನಿಂದ ಅರದು ಚಿಟ್ಟು ಹತ್ತಿರುವ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಲೇಪಹಾಕಿದರೆ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ಹರೀತಕೀಸ್ಯಂಧವಂಚಗೈರಿಕಂಚರಸಾಂಜನಂ ||

ಬಿಡಾಲಕೋಜಲೇಪಿಷ್ಕುಃಸರ್ವನೇತ್ರಾಮಯಾಪಹಃ || ೪೮ ||

ರಸಾಂಜನಂವೈಷ್ಣವಯುತಂಸಂಪಿಷ್ಕುಂವಟಿಕೀಕೃತಂ ||

ಕಂಡೂಪಾಕಾನ್ವಿತಾಂಹಂತಿಲೇಪಾದಂಜನನಾಮಿಕಾಂ || ೪೯ ||

ಆಳಲೇಕಾಯ, ಸ್ತಂಧವಲವಣ, ಗೈರಿಕವೆಂಬಘಾತು, ರಸಾಂಜನ, ಬಿಡಾಲವಣ ಇವುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಲೇಪಿಸಿದರೆ ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ನೇತ್ರರೋಗಗಳೂ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುವು ರಸಾಂಜನ ಒಂದನ್ನೇ ವೈಷ್ಣವವೆಂದರೆ ಶುಂಠಿ, ಮೆಣಸು, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಇವುಗಳೊಡನೆ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಗುಳಿಗೆಗಳನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಲೇಪಿಸಿದರೆ ನವೆ, ಉರಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಂಜನನ-ಮಿಕಾ ಎಂಬ ನೇತ್ರ ರೋಗವು ನಾಶವಾಗುವುದು

ಪ್ರಪುನ್ನಾಟಿಸ್ಯಬೀಜಾನಿಬಾಕುಚೀರರ್ಷಪಾಸ್ತಿಲಾಃ ||

ಕುಷ್ಕಂನಿಶಾದ್ವಯಂಮುಸ್ತುಂಪಿಷ್ಕಾಂವತಕ್ರೇಣಚೈಕತಃ || ೫೦ ||

ಪ್ರಲೇಪಾದಸ್ಯನತ್ಯಂತಿದದ್ರೂಕಂಡೂವಿಚರ್ಚಿಕಾಃ ||

ಹೇಮಕ್ಷೀರೀನಿಡಂಗಾನಿದರದಂಗೆಂಧಕಸ್ತುಠಾ || ೫೧ ||

ದದ್ರೂಘ್ನಃಕುಷ್ಕಸಿಂದೂರೇಸರ್ವಾಣ್ಯೇಕತ್ರಮರ್ದಯೇತ್ ||

ದತ್ತೂರನಿಂಬತಾಂಬೂಲೀಪತ್ರಾಣಾಂಸ್ವರಸೈಪೃಥಕ್ || ೫೨ ||

ಅಸ್ಯಪ್ರಲೇಪಮಾತ್ರೇಣಪಾಮಾದದ್ರೂವಿಚರ್ಚಿಕಾಃ ||

ಕಂಡೂಶ್ವರಸಕಶ್ಚೈವಪ್ರಶಮಂಯಾಂತಿವೇಗತಃ || ೫೩ ||

ದೂರ್ವಾಭಯಾಸ್ಯಂಧವಂಚಚಕ್ರಮರ್ದಃಕುಶೇರಕಃ ||

ಏಭಿಸ್ತಕ್ರಯುತೋಲೇಪಃಕಂಡೂದದ್ರೂವಿನಾಶನಃ || ೫೪ ||

ದೂರ್ವಾನಿಶಾಯುತೋಲೇಪಃಕಂಡೂಪಾಮಾವಿನಾಶನಃ ||

ಕ್ರಿಮಿದದ್ರೂಹರಶ್ಚೈವಶೀತಸಿಕ್ತಾಪಹಃಸ್ಪೃತಃ || ೫೫ ||

ಸಿದ್ಧಾರ್ಥರಜನೀಕುಷ್ಕಪ್ರಪುನ್ನಾಟಿತಲ್ಪೈಸ್ಸಹ ||

ಕಟುತ್ವೇನಸಂಮಿಶ್ರಂದದ್ರೂಘ್ನಂಚಪ್ರಲೇಪನಂ || ೫೬ ||

ಶುರಿ, ಕಜ್ಜಿ, ನೆನೆ ಇವುಗಳನ್ನು ನಿನಾರಣಮಾಡತಕ್ಕ ಕೇವು ಲೇಪಗಳನ್ನು

ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:— ಚಗಚೆಯ ಬೀಜ, ಬಾವಂಚಿ ಬೀಜ, ಸಾಸುನೆಕಾಳು, ಎಳ್ಳು, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ, ಅರಸಿನ, ಮರಅರಸಿನ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಮಜ್ಜೆಗೆ ಯಿಂದ ಅರೆದು ಲೇಪಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ತುರಿ, ಕಜ್ಜಿ, ನನೆ ಇವುಗಳು ಗುಣಹೊಂದು ತ್ತವೆ. ಹೇಮಕ್ಷೇರಿ ಅಂದರೆ ಸ್ಪರ್ಣಕ್ಷೇರಿ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆ, ನಾಯುವಿಡಂಗ ಇಂಗಲೀಕ, ಗಂಧಕ, ಚಗಚೇಬೀಜ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ, ಚಂದ್ರ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ದತ್ತೂರೀಸೊಪ್ಪಿನರಸ, ಬೇವಿನಸೊಪ್ಪಿನರಸ, ವಿಳ್ಯದೆಲೆಯರಸ ಇವುಗಳಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಅರೆದು ಹಚ್ಚಿದರೆ ಕಜ್ಜಿ, ತುರಿ, ನನೆ ಇವುಗಳು ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ ಗರಿಕೆಯ ಹುಲ್ಲು, ಅಲೇಕಾಯಿ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಚಗಚೇಬೀಜ, ಕುರೇರಕ ಎಂದರೆ ಒಂದು ಬಗೆಯ ತುಲಸಿ ಇವು ಗಳನ್ನು ಮಜ್ಜೆಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರದು ಲೇಪಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ಕಜ್ಜಿ, ತುರಿಗಳು ಪರಿಹಾರವಾಗು ವವು. ಗರಿಕೆಯಹುಲ್ಲು, ಅರಸಿನ ಇವುಗಳನ್ನು ಮಜ್ಜೆಗೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಲೇಪ ಹಾಕಿದರೆ ತುರಿ ನನೆ ಇವುಗಳು ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ. ನಾಯುವಿಡಂಗ, ಚಗಚೇ ಬೀಜ ಇವುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಲೇಪಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ಶೀತಪಿತ್ತವೆಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಚರ್ಮರೋಗವು ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಬಿಳೀಸಾಸುನೆ, ಅರಸಿನ, ಚಂಗಲ ಕೋಷ್ಟ, ಚಗಚೇಬೀಜ, ಎಳ್ಳು, ಇವುಗಳನ್ನು ಅರೆದು ಸಾಸುನೆ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ ಹಚ್ಚಿದಲ್ಲಿ ಕಜ್ಜಿ ತುರಿಗಳು ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ರಾಸ್ನಾ ನೀಲೋತ್ಪಲಂದಾರುಚಂದನಂ ಮಧುಕಂಬಲಾ ||

ಘೃತಕ್ಷೀರಯುತೋಲೇಪೋವಾತವೀಸರ್ಪನಾಶನಃ || ೫೭ ||

ಽಽಞ್ಜಾಳಂಚಂದನಂಲೋಧ್ರಮುಶೀರಂಕಮಲೋತ್ಪಲಂ ||

ಸಾರಿನಾಮಲಕೀಪಥ್ಯಾಲೇಪಃಸಿತ್ತವಿಸರ್ಪನುತ್ || ೫೮ ||

ತ್ರಿಫಲಾಪದ್ಮಕೋಶೀರಂಸಮಂಗಾಕರವೀರಕಂ ||

ನಲಮೂಲಮನಂತಾಚಲೇಪಃಶ್ಲೇಷ್ಮವಿಸರ್ಪಹಾ || ೫೯ ||

ವಿಸರ್ಪವೆಂದರೆ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಉರಿಬಕ್ಕೆ. ಇದನ್ನು ಕೆಂಜಿಗೆಎಂದೂ ವ್ಯವಹರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನು ಶಮನವಾಡತಕ್ಕ ಲೇಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:— ಸಣ್ಣ ರಾಸ್ತೆ, ಕನ್ನೈದೆಲೆಹೂವು, ದೇವದಾರಿಚಕ್ಕೆ, ಚಂದನ, ಜೈಷ್ಠಮಧು, ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಡೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಹಾಲು ಮತ್ತು ತುಪ್ಪದಿಂದ ಅರೆದು ಲೇಪಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ವಾತಶ್ಲೇಷ್ಮಕೋಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ವಿಸರ್ಪವೆಂಬ ಬಕ್ಕೆಯು ಗುಣಹೊಂದುತ್ತದೆ. ಕಮಲದ ದಂಟು ಚಂದನ ಲೋಧ್ರದಚಕ್ಕೆ, ಲಾಮಂಚ, ತಾನರೆ ಹುವ್ವು, ನೀಲೀಬಣ್ಣದ ತಾವರೆಹುವ್ವು, ಸೊಗದೆಬೇರು, ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿ, ಅಳಲೆಯಕಾಯಿ ಇವುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಲೇಪಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ಸಿತ್ತಪ್ರಕೋಶದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ

ವಿಸರ್ಪದಬಕ್ತಿಯು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ರಿಫಲ, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ಲಾಮಂಚ, ಸಮಂಗಾ ಎಂದರೆ ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ಕಣಿಗಲಬೇರು, ನಲ ಎಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹುಲ್ಲಿನಬೇರು, ತುರುಚಿಯಬೇರು ಇವುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ಅರದು ಲೇಪಹಾಕಿ ದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮವಿಸರ್ಪವು ಗುಣಹೊಂದುತ್ತದೆ.

ಮಾಂಸೀಸರ್ಪರಸೋಲೋಧ್ರಂಮಧುಕಂಸಹರೇಣುಕಂ ||

ಮೂರ್ವಾನೀಲೋತ್ಪಲಂಪದ್ಮಂಶಿರೀಷಕುಸುಮೈಸ್ಸಹ || ೬೦ ||

ಪ್ರಲೇಪಃಪಿತ್ತವಾತಾಸ್ತ್ರೇಶತಥಾತಘ್ನತಘ್ನತಃ ||

ಅಮಲಂಘ್ರತಘ್ನಪ್ಪಂತುಪಿಷ್ಪಂಕಾಂಜಿಕವಾರಿಭಿಃ || ೬೧ ||

ಜಯೇನ್ಮೂರ್ಧ್ನಪ್ರಲೇಪೇನರಕ್ತಂನಾಸಿಕಯಾಸ್ತುತಂ ||

ವಾತರಕ್ತವೆಂಬ ಚರ್ಮರೋಗದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಲೇಪನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:—ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ರಾಳ ಲೋಧ್ರದಚಕ್ಕೆ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಹರೇಣು ಕವೆಂಬ ಮೂಲಿಕೆ, ಕುರಟೆಗ, ನೈದಿಲೆಯ ಹುಣ್ಣು, ತಾವರೆಯ ಹುಣ್ಣು, ಬಾಗೇಹುಣ್ಣು ಇವುಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಶತಧಾತಘ್ನತದೊಡನೆ ಕಲೆಸಿ ಲೇಪಿಸಿ ದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ವಾತ ರಕ್ತವು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ನೆಲ್ಲಿಯ ಚಟ್ಟನ್ನು ತುಪ್ಪದಿಂದ ಹುರಿದು ಅನ್ನದ ಹುಳಿ ನೀರಿನಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ನೆತ್ತಿಗೆ ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಮೂಗಿನಲ್ಲಿ ರಕ್ತಬೀಳುವುದು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕುಷ್ಮನೇರಂಡತೈಲಃನಲೇಪಾತ್ಕಾಂಜಿಕಪೇಷಿತಂ || ೬೨ ||

ಶಿರೋರ್ತಿಂವಾತಜಾಂಹನ್ಯಾತ್ಪುಷ್ಪಂನಾಮುಚಕುಂದಜಂ ||

ದೇವದಾರುನತಂಕುಷ್ಮಂನಲದಂನಿಶ್ಶಬೇಷಜಂ || ೬೩ ||

ಸಕಾಂಜಿಕಸ್ನೇಹಯುಕ್ತೋಲೇಪೋವಾತಶಿರೋರ್ತಿನುತ್ ||

ಚಂದನೋಶೀರಯಷ್ಟಾಹ್ವಬಲಾನ್ಯಾಘ್ರನಖೋತ್ಪಲೈಃ || ೬೪ ||

ಕ್ಷೀರಪಿಷ್ಟೈಃಪ್ರಲೇಪಸ್ಯಾತ್ ರಕ್ತಪಿತ್ತಶಿರೋರ್ತಿಜಿತ್ ||

ಧಾತ್ರೀಕಸೇರುಹ್ರೀಬೇರಪದ್ಮಪದ್ಮಕಚಂದನೈಃ || ೬೫ ||

ದೂರ್ವೋಶೀರನಲಾನಾಂಚಮೂಲೈಃಕುರ್ಯಾತ್ಪ್ರಲೇಪನಂ ||

ಶಿರೋರ್ತಿಂಪಿತ್ತಜಾಂಹನ್ಯಾದ್ರಕ್ತಪಿತ್ತರುಜಂತಥಾ || ೬೬ ||

ಹರೇಣುನತಶೈಲೇಯಮುಸ್ತೈಲಾಗುರುದಾರುಭಿಃ ||

ಮಾಂಸೀರಾಸ್ನಾ ರುಬೂಕೈಶ್ಚ ಕೋಷ್ಠೋಲೇಪಃಕಫಾತಿ

ನುತ್ || ೬೭ ||

ಶುಂಠೀಕುಷ್ಮಪ್ರಪುನ್ನಾಟಿದೇವಕಾಷ್ಠೈಸ್ಸರೋಹಿಷೈಃ ||

ಸುಖೋಷ್ಣೈರ್ಮೂತ್ರಸಿಂಹೈಶ್ಚ ಲೇಪಃ ಶ್ಲೇಷ್ಮಶಿರೋರ್ಥಿವಾತ್
|| ೬೮ ||

ಸಾರಿಜಾಕುಷ್ಮಮಧುಕವಚಾಕೃಷ್ಣೋತ್ಪಲೈಸ್ತಥಾ ||
ಲೇಪಸ್ತುಕಾಂಜಿಕಸ್ತೇಹಃ ಸೂರ್ಯಾವರ್ತಾರ್ಥಭೇದಯೋಃ || ೬೯ ||
ವೇರೀನೀಲೋತ್ಪಲಂದೂರ್ವಾತಿಲಾಃ ಕೃಷ್ಣಾಃ ಪುನರ್ನವಾ ||
ಶಂಖಕೇನಂತವಾತೇಚಲೇಪಃ ಸರ್ವಶಿರೋರ್ಥಿಜಿತ್ || ೭೦ ||

ಶಿರೋರೋಗಹರಗಳಾದ ಕೆಲವು ಲೇಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:— ಚಂಗಲ ಕೋಷ್ಠವನ್ನು ಹರಳೆಣ್ಣೆ ಮತ್ತು ಅನ್ನದ ಹುಳಿ ನೀರು ಇವುಗಳಿಂದ ಅರದು ತಲೆಗೆ ಲೇಪಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ವಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ತಲೆನೋವು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಮುಚುಕುಂದ ಎಂಬುವುದೊಂದು ಬಗೆಯ ಹುವ್ವು ಕುಂದ ಪುಷ್ಪವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವುದರಲ್ಲಿಯೇ ಇದೊಂದು ವಿಧ ಈ ಪುಷ್ಪವನ್ನು ಕೂಡ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದಂತೆ ಹರಳೆಣ್ಣೆ, ಅನ್ನದ ಹುಳಿ ನೀರುಗಳಿಂದ ಅರದು ತಲೆಗೆ ಲೇಪ ಹಾಕಿದರೂ ವಾಯುತಲೆನೋವು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ. ದೇವದಾರಿಚಕ್ಕೆ, ಗಂಧ ತಗರ ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಲಾಮಂಚ, ಶುಂಠಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಹರಳೆಣ್ಣೆ ಅನ್ನದ ಹುಳಿ ನೀರು ಇವುಗಳಿಂದ ಅರದು ತಲೆಗೆ ಲೇಪಹಾಕಿದರೆ ವಾಯು ತಲೆಶೂಲೆ ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ರಕ್ತಚಂದನ, ಲಾಮಂಚ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಕಳ್ಳಂಗಡ್ಲೆ, ವ್ಯಾಘ್ರನಖವೆಂಬ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ, ಕನ್ನೈದೆಲೆ ಹುವ್ವು ಇವುಗಳನ್ನು ಹಾಲಿನಿಂದ ಅರದು ತಲೆಗೆ ಲೇಪಹಾಕಿದರೆ ರಕ್ತಪಿತ್ತಜನ್ಯವಾದ ಶಿರೋವೇದನೆಯು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿ, ಕಸೇರು ಅಂದರೆ ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಲಾಮಂಚ ಕಮಲ, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಗರಿಕೆಯಹುಲ್ಲು, ಮುಡಿವಾಳ, ನಲ ಎಂಬ ಹುಲ್ಲಿನದೇರು, ಇವುಗಳನ್ನು ಹಾಲಿನಿಂದಲಾಗಲಿ ನೀರಿನಿಂದಲಾಗಲಿ ಅರದು ತಲೆಗೆ ಲೇಪಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ಪಿತ್ತದ ತಲೆನೋವು, ರಕ್ತಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ತಲೆನೋವು ಇವುಗಳು ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ. ರೇಣುಕಬೀಜ, ಗ್ರಂಥಿತಗರ, ಕಲ್ಲು ಹುವ್ವು, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ, ಎಲಕ್ಕಿ, ಆಗಿಲು, ದೇವದಾರಿ, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಸಣ್ಣ ರಾಸ್ಮಿ, ಹರಳು ಬೇರು ಇವುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರದು ಕುದಿಸಿ, ಬಿಸಿಯಾಗಿ ಲೇಪಿಸಿದರೆ ಕಫಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ತಲೆನೋವು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ಶುಂಠಿ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಚಗಚೇಬೀಜ, ದೇವದಾರಿಚಕ್ಕೆ, ಸುವಾಸನೆಯ ಹುಲ್ಲು ಇವುಗಳನ್ನು ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಕುದಿಸಿ, ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ಲೇಪಹಾಕಿ ಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಶ್ಲೇಷ್ಮದ ತಲೆನೋವು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ. ಸೊಗಡೆಯ ಬೇರು ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಬಜೆ, ಕನ್ನೈದೆಲೆಹುವ್ವು, ಇವುಗಳನ್ನು ಅನ್ನದ

ಹುಳಿನೀರು, ಹರಳೆಣ್ಣೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಆರದು ಹತ್ತಿಸಿದರೆ ಸೂರ್ಯನರ್ತ ಅರ್ಧಾವ
ಬೇಧಗಳೆಂಬ ಅರಿತಲೆನೋವುಗಳು ಸಮನವಾಗುತ್ತವೆ. ಶತವಾರೀಬೇರು,
ಕನ್ನೆದಿಲೆಹುಣ್ಣು, ಗರಿಕೇಹುಣ್ಣು, ಕಪ್ಪುಎಳ್ಳು, ಕೊಮ್ಮೆಯಬೇರು ಇವುಗಳನ್ನು
ಆರದು ನೀರಿನಿಂದ ಲೇಪಿಸಿದಲ್ಲಿ ಶಂಖಕವೆಂಬ ವಾತವ್ಯಾಧಿ, ಅನಂತವಾತವೆಂಬ
ವಾತವ್ಯಾಧಿ ಇವೇ ಮೊದಲಾಗಿ ನಾನಾವಿಧ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನಗಳಾದ ತಲೆ
ನೋವುಗಳು ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ

ಅಥಲೇಪವಿಧಿಶ್ಚಾನ್ಯಃಪ್ರೋಚ್ಯತೇಸುಜ್ಞಾನಮತಃ ||

ದ್ವಾತಸ್ಯಕಥಿತಾಭೇದಾಪ್ರಲೇಪಾಖ್ಯಪ್ರದೇಹಕೌ || ೨೦ ||

ಚರ್ಮಾದ್ರವ್ಯವಾಹಿಷಂಯದ್ವಾತ್ಪ್ರೋಕ್ಷ್ಯತಂಸಾಮಿತಿತ್ತಯೋಃ ||

ಶೀತಸ್ತನುರ್ವಿಶೋಷೀಚಪ್ರಲೇಪಃಪರಿಕೀರ್ತಿತಃ || ೨೧ ||

ಆದ್ಯೋಘನಸ್ತಥೋಷ್ಣಸ್ಯಾತ್ಪ್ರದೇಹಶ್ಲೇಷ್ಣನಾತಹಾ ||

ರೋಮಾಭಿಮುಖಮಾದೇಯಾಪ್ರಲೇಪಾಖ್ಯಪ್ರದೇಹಕೌ || ೨೨ ||

ವೀರ್ಯಂಸಮ್ಯಗ್ನಿಶತ್ಕಾಶುರೋಮಕೂಪೈಶ್ಚಿರಾಮುಖೈಃ ||

ನರಾತ್ರಾಲೇಪನಂಕುರ್ಯಾಚ್ಛುಷ್ಯಮಾಣಂನಧಾರಯೇತ್ || ೨೩ ||

ಶುಷ್ಯಮಾಣಮುಪೇಕ್ಷೇತಪ್ರದೇಹಾಂಪೀಡನಂಪ್ರತಿ ||

ತಮಸಾಪಿಹಿತೋಹ್ಯಾಷ್ಮಾರೋಮಕೂಪಮುಖೇಸ್ಥಿತಃ || ೨೪ ||

ವಿನಾಲೇಪೇನನಿರ್ಮಾತಿರಾತ್ರಾನೋಲೇಪಯೇದತಃ ||

ರಾತ್ರಾವಪಿಪ್ರಲೇಪಾದಿವಿಧಿಃಕಾರ್ಯೋವಿಚಕ್ಷಣೈಃ || ೨೫ ||

ಅಪಕ್ಷಶೋಭೇಗಂಭೀರೇರಕ್ತಶ್ಲೇಷ್ಣಸಮುದ್ಭವೇ ||

ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧವಾದ ಲೇಪಹಾಕತಕ್ಕೆ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:—
ಈ ಕ್ರಮವು ಮೊದಲು ಬಾಕುಬಂದು ಕೀವಾಗಿ ಒಡೆದು ವ್ರಣವಾಗತಕ್ಕ ಸಂದ
ರ್ಭದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಈ ಕ್ರಮವು ಎರಡು ವಿಧ ಪ್ರಲೇಪ-ಪ್ರದೇ
ಹ ಎಂಬದಾಗಿ. ಈ ಲೇಪವನ್ನು ಚರ್ಮದ ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೆತ್ತಬೇಕಾದರೆ
ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನೆನೆದ ಎಮ್ಮೆಯ ಚರ್ಮದಷ್ಟು ದಪ್ಪವಾಗಿ ಮೆತ್ತಬೇಕು. ಮೇಲೆ
ಹೇಳಿದ ಎರಡು ವಿಧವಾದ ಲೇಪಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾದ ಪ್ರಲೇಪವೆನ್ನುವುದು
ಯಾವಾಗ್ಯೂ ತಣ್ಣಗೆ ಇರತಕ್ಕದ್ದು ಅಂದರೆ ಲೇಪವನ್ನು ತಣ್ಣೀರಿನಲ್ಲಿ ಶಯಾರಿಸಿ
ಒಣ್ಣಿಗಿರುವಂತೆಯೇ ವ್ರಣವಾಗಬಹುದಾದ ಶೋಧದ ಮೇಲೆ ಪ್ರದೇಹವೆಂಬ
ಲೇಪಕ್ಕಿಂತಲೂ ತೆಳ್ಳಗೆ ಮೆತ್ತಬೇಕು. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಲೇಪವು ವ್ರಣ ಶೋಧ
ವನ್ನು ಕೀವಾಗದೆ ಶೋಷಿಸಿ ಹೋಗುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಎರಡನೆಯದಾದ

ಪ್ರದೇಹವೆನ್ನುವ ಲೇಪವು ಬಿಸಿನೀರಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿ ಕುದಿಸಿ ಹಾಕಲ್ಪಡತಕ್ಕದ್ದು ಇದು ನೊದಲನೆಯ ಲೇಪಕ್ಕಿಂತಲೂ ದಪ್ಪವಾಗಿರಬೇಕು. ಇದು ವ್ರಣಶೋಧವನ್ನು ಶೋಷಿಸುವುದಿಲ್ಲ. ಹಣ್ಣುಮಾಡಿ ಒಡೆಯುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ತರುತ್ತದೆ. ವ್ರಣಶೋಧವು ಶ್ಲೇಷ್ಮವ-ತ್ತು ವಾತಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದಂಟಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಆ ದೋಷಗಳ ವೇಗವನ್ನು ಕಡಮೆಮಾಡುತ್ತದೆ. ಇಂತಹ ಲೇಪಗಳನ್ನು ಹಾಕಬೇಕಾದರೆಯಾವಾಗ್ಯೂ ಲೇಪಹಾಕತಕ್ಕ ಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ರೋಮಕೂಪಗಳಿಗೆ ಇದಿರು ಮುಖವಾಗಿ ಹಾಕಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಮಾಡೋಣದರಿಂದ ರೋಮಕೂಪಗಳ ಬುಡದಲ್ಲಿರುವ ಸರಗಳ ರಂಧ್ರಮಾರ್ಗದಿಂದ ಲೇಪದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸತಕ್ಕ ಔಷಧಗಳ ಸತ್ತ್ವವು ದೇಹದ ಒಳಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪಿಸಲು ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತದೆ ಲೇಪವನ್ನು ರಾತ್ರಿಹೊತ್ತು ಹಾಕಬಾರದು. ಒಣಗಿಹೋದ ಲೇಪವನ್ನು ಆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಬಾರದು. ಆದರೆ ವ್ರಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡತಕ್ಕ ಶೋಧವು ಕೇವಾಗಿ ಒಡೆಯುಹೋಗಬೇಕೆಂಬ ಉದ್ದೇಶ್ಯದಿಂದ ಹಾಕತಕ್ಕ ಪ್ರದೇಹವೆಂಬ ಲೇಪವನ್ನು ಒಣಗಿಹೋದಮೇಲೆಯೂ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಟ್ಟರೂ ದೋಷವಿಲ್ಲ ಯಾಕೆಂದರೆ ಆ ಲೇಪವು ಒಣಗುತ್ತ ಬಂದಹಾಗೆಲ್ಲಾ ವ್ರಣಶೋಧವು ಬಿಗಿಯಾಗಿ ಒಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲವಾಗುತ್ತದೆ. ರಾತ್ರಿಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಶೋಧಗತವಾದ ಉಷ್ಣಾಂಶವು ಲೇಪ ಹಾಕದಿದ್ದರೂ ರೋಮಕೂಪಗಳ ಮುಖದಲ್ಲಿದ್ದು ಕೊಂಡು ರೋಮಕೂಪಗಳ ದ್ವಾರಾ ತನ್ನಂತೆಯೇ ಹೊರಬೀಳುವುದರಿಂದ ಲೇಪಹಾಕತಕ್ಕದ್ದು ಅವಶ್ಯಕವಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ರಕ್ತ ಮತ್ತು ಶ್ಲೇಷ್ಮಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಗಂಭೀರವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಅಪಕ್ವವಾದ ಶೋಧವು ಪಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಬುದ್ಧಿವಂತಿಕೆಯಿಂದ ರಾತ್ರಿಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ ಲೇಪವನ್ನು ಹಾಕಬಹುದು.

ಆದೌ ಶೋಧಹರೋಲೇಪೋದ್ವಿತಿಲೋ ರಕ್ತನೋಚನಃ || ೭೭ ||

ತೃತೀಯಶ್ಲೋಪನಾಹಸ್ಯಾಚ್ಚ ತುರ್ಥಃ ಸಾಟನಕ್ರಮಃ ||

ಪಂಚಮಶ್ಲೋಧನೋಭೂಯಾತ್ ಸಷೋರೋಪಣಿಷ್ಯತೇ ||

ಸಪ್ತಮೋವರ್ಣಕರಣೋವ್ರಣಸ್ಯೈತೇಕ್ರಮಾನ್ಮತಾಃ || ೭೮ ||

ವ್ರಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯರು ಅನುಸರಿಸತಕ್ಕ ಕ್ರಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:— ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ವ್ರಣಶೋಧಗತವಾದ ಬಾಕು ಇಳಿದು ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಲೇಪಹಾಕತಕ್ಕದ್ದು. ಎರಡನೆಯ ಸಾರಿ ವ್ರಣಶೋಧಗತವಾದ ರಕ್ತವು ಅಲ್ಲಿಯೇ ನಿಂತು ಕೆಟ್ಟು ಕೇವಾಗದಂತೆ ಆ ಭಾಗದಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಕೆಟ್ಟ ರಕ್ತವನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುವುದು. ನಂತರ ವ್ರಣವು ಪಕ್ವವಾಗುವಹಾಗೆ

ಒತ್ತಡಗಳನ್ನು ಅಂದರೆ ಪೋಲ್ವೀಸ್ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ನಾಲ್ಕನೆಯದು ಶಸ್ತ್ರ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಪಕ್ಷವಾದ ವ್ರಣವನ್ನು ಒಡೆಯುವುದು. ಐದನೆಯದು ವ್ರಣವನ್ನು ಒಡೆದ ನಂತರ ಅವರಲ್ಲಿರುವ ಕೃಮಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಿ ಜೊಕ್ಕುಟವಾಗಿ ತೊಳೆದು ಶುದ್ಧಪಡಿಸುವುದು. ಆರನೆಯದು ವ್ರಣವು ಮಾಯುಸಂತೆ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಇಲಾಜು ಮಾಡುವುದು. ಏಳನೆಯದು ವ್ರಣವು ಮಾದು ಹೋಗಿ ಆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಲೆನಿಂತು ಅವಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತ ಬಂದರೆ ಆ ಕಲೆಯೆಲ್ಲಾ ಹೋಗಿ ಆ ಭಾಗವು ಸಹ ದೇಹದ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ವರ್ಣ ಬರುವಂತೆ ಲೇಪ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವುದು. ಈ ರೀತಿಯಾದ ಕ್ರಮವನ್ನು ವ್ರಣಶೋಧನಿಕೆನ್ನೆಮಾಡ ವಾಗ್ಯೆ ವೈದ್ಯರು ಅನುಸರಿಸಬೇಕು.

ಬೀಜಪೂರಜಟಾಹಿಂಸ್ರಾದೇವದಾರುಮಹಾಷಧಂ || ೭೯ ||

ರಾಸ್ನಾಗ್ನಿಮಂಥೋಲೇಪೋಯಂವಾತಶೋಥವಿನಾಶನಃ ||

ಮಧುಕಂಚಂದನಂಮುರ್ವಾನಲಮೂಲಂಚಪದ್ಮಕಂ || ೮೦ ||

ಉತೀರಂವಾಲಕಂಪದ್ಮಂಪಿತ್ತಶೋಥೇಪ್ರಲೇಪನಂ ||

ಕೃಷ್ಣಾಪುರಾಣಪಿಷ್ಠಾಕುಶಿಗ್ರುತ್ವಕ್ನಿಕತಾಶಿವಾ || ೮೧ ||

ಮೂತ್ರಪಿಷ್ಠಸ್ಪುಖೋಮ್ಲೋಯಂಪ್ರದೇಹಃಶ್ಲೇಷ್ಮಶೋಥಹಾ ||

ದ್ವೇನಿಶೇಚಂದನೇದ್ವೇಚಶಿವಾದೂರ್ವಾಪುನರ್ನವಾ || ೮೨ ||

ಉತೀರಂಪದ್ಮಕಂಲೋಧ್ರಂಗೈರಿಕಂಚರಸಾಂಜನಂ ||

ಆಗಂತುಜೇರಕ್ತಜೇಚಶೋಥೇಕುರ್ಯಾತ್ಪ್ರಲೇಪನಂ || ೮೩ ||

ಶಣಮೂಲಕಶಿಗ್ರುಣಾಂಫಲಾನಿತಿಲಸರ್ಪಪಾಃ ||

ಸವಚಃಕಿಣ್ವಮತಸೀಪ್ರದೇಹಃಪಾಚನಸ್ಕುತಃ || ೮೪ ||

ದಂತೀಚಿತ್ರಕಮೂಲಪ್ಲಕ್ ಸ್ನುಹ್ಯರ್ಕಪಯಸೀಗುಡಃ ||

ಭಲ್ಲತಕಾಸ್ಥಿಕಾಸೀಸಂಸ್ಕಂಧವಂದಾರಣಸ್ಕುತಃ || ೮೫ ||

ಚಿರಿಬಿಲ್ಲೋಗ್ನಿಕೋದಂತೀಚಿತ್ರಕೋಹಯಮಾರುಃ ||

ಕಪೋತಕಂಕಗೃಧ್ರಾಣಾಂಮೂಲಂಲೇಪೇನದಾರಣಂ || ೮೬ ||

ಸ್ವರ್ಜಿಕಾಯಾವತೂಕಾದ್ಯಾಃಕ್ನಾಃರಾಲೇಪೇನದಾರಣಾಃ ||

ಹೇಮಕ್ಷೀರ್ಯಾಸ್ತಥಾಲೇಪೋವ್ರಣೇಪರಮದಾರಣಃ || ೮೭ ||

ತಿಲಸಂಧವಯಷ್ಪಾಹ್ನುನಿಂಬಪತ್ರನಿಶಾಯುಗೈಃ ||

ತ್ರಿವೃದ್ಧೃತಯುತೈಃಪಿಷ್ಪೈಃಪ್ರಲೇಪೋವ್ರಣಶೋಧನಃ || ೮೮ ||

ನಿಂಬಪತ್ರಫುತಕೌಸ್ತುರ್ದ್ರವಾರ್ಣಿಮಧುಕಸಂಯುತಃ ||

ತಿಲೈಶ್ಚ ಸಹಸಂಯುಕ್ತೋಲೇಪಶ್ಲೋಧನರೋಪಣಃ || ೮೯ ||

ಕರಂಜಾರಿಷ್ಯನಿಗುಂಡೀಲೇಪೋಹನ್ಯಾದ್ವುಣಕ್ರಮೀನ್ ||

ಅಶುನಸ್ಯಾಥವಾಲೇಪೋಹಿಂ ಗುನಿಂಬಭವೋಥವಾ || ೯೦ ||

ನಿಂಬಪತ್ರಂತಿಲಾದಂತೀತ್ರಿವೃತ್ ಸ್ಯಂಧವಮಾಕ್ಷಿಕಂ ||

ದುಷ್ಯವ್ರಣಪ್ರಕಮನೋಲೇಪಶ್ಲೋಧನರೋಪಣಃ || ೯೧ ||

ವ್ರಣಶೋಧ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವೈದ್ಯರು ಅನುಸರಿಸಬೇಕಾದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳಿ
ಆದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ಕೆಲವು ಯೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:— ಮಾದಕದ
ಬೇರು, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ದೇವದಾರಿಚಕ್ಕೆ, ಶುಂಠಿ, ಸಣ್ಣ ರಾಸ್ಮಿ ನರುವಲಚಕೆ
ಇವುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ಅರದು ಲೇಪಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ವಾಯುಪ್ರಕೋಪದಿಂದ
ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಶೋಧವು ತಗ್ಗುತ್ತದೆ. ಜೈಷ್ಣವಧು, ಚಂದನ, ಕುರಟಗನ
ಬೇರು, ನಲವೆಂಬ ಹುಲ್ಲಿನ ಬೇರು, ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ಲಾಮಂಚದಬೇರು, ಮುಡಿ
ವಾಳದ ಬೇರು, ತಾವರೆಯ ಹುವ್ವು ಇವುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ಅರದು ಲೇಪ
ಹಾಕಿದರೆ ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಶೋಧವು ತಗ್ಗುತ್ತದೆ. ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಹಳೇ
ಹಿಂಡಿ, ನುಗ್ಗೆಯಚಕ್ಕೆ, ಮರಳು, ಅಳಲೇಕಾಯಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಗೋಮೂತ್ರದಿಂದ
ಅರದು ಕುದಿಸಿ ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ಲೇಪವನ್ನು ಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪದಿಂದ
ಹುಟ್ಟಿದ ಶೋಧವು ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಅರಸಿನ, ಮಗುರಸಿನ, ಶ್ರೀಗಂಧ, ರಕ್ತ
ಚಂದನ, ಅಳಲೇಕಾಯಿ, ಗರಿಕಯಬೇರು, ಕೊಮ್ಮೆಯಬೇರು, ಲಾಮಂಚ,
ಪದ್ಮಕಾಷ್ಠ, ಲೋಧ್ರದಚಕ್ಕೆ, ಕಾವಿಯಮಣ್ಣು ರಸಾಂಜನ ಇವುಗಳನ್ನು ಅರದು
ಲೇಪಹಾಕುವುದರಿಂದ ಅಗಂತುಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದಲೂ ಮತ್ತು ರಕ್ತಪ್ರಕೋಪ
ದಿಂದಲೂ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಶೋಧವು ತಗ್ಗುತ್ತದೆ. ತಣಬಿನಕಾಯಿ, ಮೂಲಂಗಿ
ಯಕಾಯಿ, ನುಗ್ಗೆಯಕಾಯಿ, ಎಳ್ಳು, ಸಾಸುವೆರುಕಾಳು, ಒಣ, ಆಗಸಿಯಬೀಜ
ಇವುಗಳನ್ನು ಮದ್ಯದಿಂದ ಅರದು ಲೇಪಹಾಕಿದರೆ ಅಪಕ್ವವಾದ ಶೋಧವು ಪಕ್ವ
ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರುತ್ತದೆ ಜಾಪಾಳದ ಬೀಜ, ಚಿತ್ರಮೂಲದತೊಪ್ಪೆ, ಕಳ್ಳೆಯಹಾಲು
ಯಕ್ಕದಹಾಲು, ಬೆಲ್ಲ, ಗೇರುಪುಪ್ಪು, ಅನ್ನಭೇದಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಅರದು ಲೇಪನ
ಹಾಕಿದರೆ ಎಂತಹ ವ್ರಣವನ್ನಾದರೂ ಒಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಹೊಂಗೆಯ
ಯ ಬೀಜ, ಗೇರುಬೀಜ, ಜಾಪಾಳದ ಬೀಜ, ಚಿತ್ರಮೂಲ, ಕಣಗಲೆಯಬೇರು,
ಇವುಗಳು ಪಾರಿವಾಳ ಹುದ್ದೆ ಇವುಗಳ ಮಲ ಇವುಗಳನ್ನು ಅರದು ಶೋಧಕ್ಕೆ
ಲೇಪಹಾಕಿದರೆ ಒಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಸರ್ಪಕೃಷ್ಣರ, ಯವಕೃಷ್ಣರ ಮೊದ
ಲಾದ ಕ್ಷಾರಗಳನ್ನು ಲೇಪಹಾಕಿದರೂ ಪಕ್ಷಗಳಾದ ಶೋಧಗಳು ಒಡೆಯುತ್ತವೆ

ಸ್ವರ್ಣಕ್ಷೇರಿ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆಯನ್ನು ಅರಿದು ಪಕ್ಷವಾದ ಶೋಧಕ್ಕೆ ಮತ್ತಿದರೂ ಒಡೆದುಹೋಗುತ್ತದೆ ಎಳ್ಳು, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಜೈಷ್ಠಮಧು, ಬೇವಿನಎಲೆ ಅರಿಸಿನ, ಮರಅರಿಸಿನ, ತಿಗಡೆ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ ಒಡೆದುಹೋದ ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿಸಿದಲ್ಲಿ ವ್ರಣದೊಳಗರತಕ್ಕ ಕೆಟ್ಟಿಕೀವು, ನೊದಲಾಡ್ದೆಲ್ಲಾ ಹೋಗಿ ವ್ರಣವು ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ. ಬೇವಿನೆಲೆ, ತುಪ್ಪ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಮರ ಅರಿಸಿನ, ಜೈಷ್ಠಮಧು, ಎಳ್ಳುಕಾಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಅರಿದು ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚುತ್ತ ಬಂದರೆ ವ್ರಣವು ಶುದ್ಧವಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ಮಾಯುತ್ತ ಲೂ ಬರುತ್ತದೆ. ಹೊಂಗೆಯ ಎಣ್ಣೆ, ಬೇವಿನೆಣ್ಣೆ, ಲಕ್ಕೆಯಸೊಪ್ಪು ಇವುಗಳನ್ನು ವ್ರಣಗಳಿಗೆ ಹುಳ ಬಿದ್ದಾಗ್ಯೆ ಹಚ್ಚುತ್ತ ಬಂದರೆ ಹುಳಗಳು ನಾಶವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿಯನ್ನು ಅರಿದು ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿಸುವುದು, ಬೇವಿನಸೊಪ್ಪು, ಹಿಂಗು ಇವುಗಳನ್ನು ಅರಿದು ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿಸುವುದು. ಬೇವಿನೆಲೆ, ಎಳ್ಳುಕಾಳು, ಜಾಪಾಳದ ಬೀಜ, ತಿಗಡೆ, ಸೈಂಧವ ಲವಣ, ಜೇನುತುಪ್ಪ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರಿದು ಕೆಟ್ಟ ವ್ರಣಗಳಿಗೆ ಹಚ್ಚುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ವ್ರಣಗಳು ಚನ್ನಾಗಿ ಆರಿ ಮಾಯುವ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರುತ್ತವೆ.

ಮದನಸ್ಯಫಲಂಶಿಕ್ತಾಂಪಿಷ್ಠಾಕಾಂಜಿಕವಾರಿಣಾ ||

ಕೋಷ್ಠಂಕುರ್ಯಾಸ್ನಾಥಿಲೇಪಂತೂಲಶಾಂಶಿರ್ಭವೇತ್ತತಃ || ೯೨ ||

ಗಂಟುಗಾರೇಕಾಯಿ, ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ ಇವೆರಡನ್ನೂ ಕಾಂಜಿಕವೆಂದರೆ ಅನ್ನದ ಹುಳನೀರಿನಿಂದ ಅರಿದು ಬಿಸಿಬಿಸಿಯಾಗಿ ಹೊಕ್ಕುಳಿಗೆ ಲೇಪಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ಹೊಟ್ಟೆಶೂಲೆ ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ.

ತಿಗ್ರುಶೇಫಾಲಿಕೈರಂಡಯವಗೋಧೂಮಮುಢ್ನಕೈಃ ||

ಸುಖೋಷ್ಣೋಬಹಳೋಲೇಪಃಪ್ರಯೋಜ್ಯೋವಾತವಿದ್ರಧೌ || ೯೩ ||

ಪೈತ್ತಿಕೇಸರ್ಪಿಷ್ಠಾಽಲಾಜಾಮಧುಕೈಶ್ಯರ್ಕರಾನ್ನಿತ್ಯಃ ||

ಪ್ರಲಿಂಪೇತ್ ಕ್ಷೇರಪಿಷ್ಠೈರ್ವಾಪಯಸ್ಯೋಶೀರಚಂದನೈಃ || ೯೪ ||

ಇಷ್ಟಿಕಾಸಿಕತಾಲೋಹಕಿಟ್ಟಿಂಗೋಶಕೃತಾಸಹ ||

ಸುಖೋಷ್ಣಸ್ಯಾತ್ರದೇಹೋಯಂನಾತ್ರೈಃಸ್ಯಾತ್ ಶ್ಲೇಷ್ಮವಿದ್ರಧೌ

|| ೯೫ ||

ರಕ್ತಚಂದನಮಂಜಿಷ್ಠಾನಿಶಾಮಧುಕಗೈರಿಕೈಃ ||

ಕ್ಷೀರೇಣವಿದ್ರಧೌಲೇಪೋರಕ್ತಾಗಂತುನಿಮಿತ್ತಜೇ

|| ೯೬ ||

ವಿದ್ರಧಿಗಳೆಂದರೆ ಬಾವುಗಳು ಇವುಗಳಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ಲೇಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—ನುಗ್ಗಿಯಚಕ್ಕೆ ಲಕ್ಕಿಯಸೊವ್ವು, ಹರಳುಬೀರು, ಯನೆ, ಗೋದುವೆ, ಉದ್ದು ಇವುಗಳನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಲೇಪಹಾಕಿದರೆ ವಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ವಿದ್ರಧಿಯು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ಭತ್ತದೆ ಅರಳು, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಸಕ್ಕರೆ, ತುಪ್ಪ ಇವುಗಳನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಹಚ್ಚಿದರೂ ಪಯಸ್ಯಾ ಎಂದರೆ ಸ್ವೇದವಿದಾರಿ ಎಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಹಂದಿಯಗೆಡ್ಡೆ, ಮುಡಿವಾಳ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಇವುಗಳನ್ನು ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಹತ್ತಿಸಿದರೂ ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ವಿದ್ರಧಿಯು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ಇಟ್ಟಿಗೆ, ಮರಳು, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಿಟ್ಟಿ ಸಗಣೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಮೂತ್ರ ಅಂದರೆ ಗೋಮೂತ್ರದೊಡನೆ ಕಾವು ಕೊಡುವುದು. ಲೇಪಹಾಕುವುದು ಇಂತಹ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸ್ವೇಷ್ಠಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದವಿದ್ರಧಿಯು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ಚಂದನ, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ ಅರಿಸಿನ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಕಾವಿಯ ಕಲ್ಲು ಇವುಗಳನ್ನು ಹಾಲಿನಿಂದ ಅರೆದು ಲೇಪ ಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ವಿದ್ರಧಿ ಮತ್ತು ಅಗಂತುಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ವಿದ್ರಧಿ ಸಹ ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ.

ನಿಜುಲಃಶಿಗ್ರುಬೀಜಾನಿಶತಮೂಲಮುಘಾಪಿವಾ ||

ಪ್ರದೇಹೋವಾತಗಂಧೇಷುಸುಖೋಷ್ಣಸ್ಥಂಪ್ರದೀಯತೇ || ೯೭ ||

ದೇವದಾರುವಿಶಾಲಾಚಕಫಗಂಧೇಪ್ರದೇಹತಃ ||

ಸರ್ಷಪಾರಿಷ್ಪಪತ್ರಾಣಿದಗ್ಧ್ವಾಭಲ್ಲಾತಕೈಸ್ಸಹ || ೯೮ ||

ಛಾಗಮೂತ್ರೇಣಸಂಪಿಷ್ಠಮಪಟೀಘ್ನಂಪ್ರಲೇಪನಂ ||

ಸರ್ಷಪಾಃಶಿಗ್ರುಬೀಜಾನಿಶತಮೂಲತಸೀಯವಾಃ || ೯೯ ||

ಮೂಲಕಸ್ಯಚಬೀಜಾನಿಶತೇಶ್ವೇಷಾಮ್ಲೇಷವೇಷಯೇತ್ ||

ಗಂಡಮಾಲಾಬುಫದಂಗಂಡಂಲೇಪೇನಾನೇಷತಾಮೃತಿ || ೧೦೦ ||

ಗಂಟಿನಲ್ಲಿ ಬರತಕ್ಕ ಗಂಟುಗಳಿಗೆ ಗಲಗಂಡಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. ಇವುಗಳಿಗೆ ಉಪಯೋಗವಾಗತಕ್ಕ ಕೆಲವು ಲೇಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ— ನಿಜುಲವೆಂದರೆ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಕಗ್ಗಲೀಗಿಡ, ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಈ ಗಿಡವು ನೀರು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಓಡಾಡುವ ಪ್ರದೇಶಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಹುಟ್ಟುತ್ತದೆ. ಇದರ ಚಕ್ಕೆ, ನುಗ್ಗಿಯ ಬೀಜ, ಇವುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕುದಿಸಿ ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ಪಟ್ಟುಹಾಕೋಣರಿಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ ದಶಮೂಲವೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವ ಹತ್ತು ಮೂಲಿಕೆಗಳನ್ನು ಅರೆದು ಕುದಿಸಿ ಪಟ್ಟುಹಾಕೋಣದರಿಂದಲಾಗಲಿ ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ಗಲಗಂಡವು

ತಗ್ಗುತ್ತದೆ ದೇವದಾರಿಯಚಕ್ಕೆ, ದಾಸಮಿಕ್ಕಿಗಿಡದ ಬೇರು ಇವುಗಳನ್ನು ಅರೆದು ಲೇಪಹಾಕುವುದರಿಂದ ಕಫಜನ್ಯವಾದ ಗಲಗಂಡವು ತಗ್ಗುತ್ತದೆ. -- ಸಾಸುವೆಯ ಕಾಳು, ಬೇವಿನಎಲೆ, ಗೇರುಬೀಜ ಇವುಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಮಶಿಯಾಗಮಾಡಿ ಅಡಿನ ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಲೇಪಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ಅಪಚಿ ಎಂಬ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಗಂಡಮಾಲೆಯ ಗಂಟು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಸುವೆಯಕಾಳು, ನುಗ್ಗೆಯಬೀಜ ಶಣಬಿನ ಬೀಜ ಅಗಸೆಯಬೀಜ ಯವೆಯಕಾಳುಗಳು ಮೂಲಂಗಿಯ ಬೀಜ ಇವುಗಳನ್ನು ಮಜ್ಜೆಗೆಯಿಂದಲಾಗಲೀ ಯಾವುದಾದರೂ ಹುಳಿಯಿಂದಲಾಗಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಲೇಪಹಾಕುವುದರಿಂದ ಗಂಡಮಾಲೆ, ಅರ್ಬುಡ, ಗಲಗಂಡ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ.

ತಕ್ಷಯಿತ್ವಾಕ್ಷುರೇಣಾಂಗಂಕೇವಲಾನಿಸೀದಿತಂ ||

ಕತ್ರಪ್ರದೇಹಂದದ್ಯಾಚ್ಛಪಿಷ್ಠಂಗುಂಜಾಫಲೈಃಕೃತಂ || ೧೦೧ ||

ತೇನಾಪಬಾಹುಜಾಪೀಡಾವಿಶ್ವಾಚೀಗೃಧ್ರಸೀತಥಾ ||

ಅನ್ಯಾಪಿವಾತಜಾಪೀಡಾಪ್ರಶಮಂಯಾತಿವೇಗತಃ || ೧೦೨ ||

ವಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಅವಯವದ ಯಾವುದಾದರೂ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ವೇದನೆ ಶೇತ ಮೊದಲಾದವು ಕಂಡಲ್ಲಿ ಆ ಭಾಗವನ್ನು ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಗಾಯಮಾಡಿ ಗುಲಗುಂಜಮು. ಬೀಜಗಳನ್ನು ಅರಡು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಪಟ್ಟನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು ಹೀಗೆ ಮಾಡೋಣದರಿಂದ ಅಪಬಾಹುಕ, ವಿಶ್ವಾಚಿ, ಗೃಧ್ರಸಿ ಎಂಬನಾಣಾ ವಿಧಗಳಾದ ವಾತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯಪೀಡೆಗಳು ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ಧತ್ತೂರೈರಂಡನಿಗುಂಡೀವರ್ಷಾಭೂತಿಗೃಧ್ರಪ್ರಪೈಃ ||

ಪ್ರಲೇಪಃಶ್ಲೀಪದಂಹಂತಿಚಿರೋತ್ಥಮಪಿದಾರುಣಂ || ೧೦೩ ||

ಶ್ಲೀಪದವೆಂದರೆ ಕಾಲುಬಾಹು ಹೋಗುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ರೋಗ ಅನಿ ಕಾಲು ಎಂಬದಾಗಿ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದತ್ತೂರಿಸೊಪ್ಪು, ಫರಳು ಬೇರು ಲಕ್ಕೆ ಸೊಪ್ಪು, ಕೊಮ್ಮೆಯಬೇರು, ನುಗ್ಗೆಯತೊಪ್ಪು. ಸಾಸುವೆಯ ಕಾಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಅರಡು ಲೇಪಹಾಕಿದರೆ ಬಹಳ ದಿವಸದ್ದಾದರೂ ಭಯಂಕರವಾಗಿದ್ದರೂ ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಜಾಣೇಹಪ್ರಪಾಕುಷ್ಠಮೇರಂಡಬದರಾನ್ನಿತಂ ||

ಕಾಂಜಿಕೇನತುಸಂಪಿಷ್ಠಂಕುರಂಟಿತುಂಪ್ರಲೇಪಃ || ೧೦೪ ||

ಕುರಂಟನೆಂದರೆ ಅಂಡವೃದ್ಧಿ ತರಡು ಉದುವ ರೋಗ. ಈ ರೋಗಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ಲೇಪವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಕಪ್ಪು ಜೀರಿಗೆ, ಹೆಬ್ಬೆಯಗಡ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಟ, ಹರಳುದೇರು, ಬೋರೆಯ ಬೀಜ ಇವುಗಳನ್ನು ಅನ್ನದ ಹುಳಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಬಾತಿಸುವ ತರಡಿಗೆ ಬಳಿದರೆ ಇಳಿದುಹೋಗುತ್ತದೆ

ಕರನೀರಸ್ಯಮೂಲೇನಪರಿಪಿಷ್ಟೇನವಾರಿಣಾ ||

ಅಸಾಧ್ಯಾಪಿವ್ರಜತ್ಯಸ್ತಂಲಿಂಗೋತ್ಥಾರುಕ್ವಲೇಪನಾತ್ || ೧೦೫ ||

ದಹೇತ್ಯಟಾಹೇತ್ರಿಫಲಾಂಸಾನುಷೀಮಧುಸಂಯುತಾ ||

ಉಪದಂಶೇಪ್ರಲೇಪೋಯಂಸದ್ಯೋರೋಪಯತಿವ್ರಣಾನ್ || ೧೦೬ ||

ರಸಾಂಜನಂಶಿರೀಷೇಣಪಥ್ಯಯಾಚಸಮನ್ವಿತಂ ||

ಸಕ್ಕಾದ್ರಂಲೇಪನಂಯೋಜ್ಯಂಉಪದಂಶಗದಾಪಹಂ || ೧೦೭ ||

ಉಪದಂಶ ವ್ರಣಹರಗಳಾದ ಲೇಪಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಕಣಿಗಲ ಬೇರನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ಅರೆದು ಲೇಪಹಾಕಿದರೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ಲಿಂಗರೋಗವೆಂದರೆ ಉಪದಂಶರೋಗವು ಕಡಮೆಯಾಗುತ್ತದೆ. ಒಂದು ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ತ್ರಿಫಲವನ್ನು ಹಾಕಿ ಮಶಿಯಾಗುವಂತೆ ಸುಟ್ಟು ಬಿಡುವುಮ. ಆ ಮಶಿಯನ್ನು ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಹೆಚ್ಚಿದಲ್ಲಿ ಉಪದಂಶ ವ್ರಣವು ಆರುತ್ತದೆ. ಮರ ಅರಸಿನವನ್ನು ರಸ ಕ್ರಿಯೆಯ ರೂಪದಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಿ ಅದರೊಟ್ಟಿಗೆ ಬಾಗೇಚಕ್ಕೆ, ಅಳಲೇಕಾಯಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಅರೆದು ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ ಉಪದಂಶ ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಲೇಪ ಮಾಡಿದಲ್ಲಿ ವ್ರಣ ಮಾಯುತ್ತದೆ.

ಅಗ್ನಿದಗ್ಧೀತುಗಾಕ್ಷೀರೀಪ್ಲಕ್ಷಚಂದನಗೈರಿಕ್ಯಃ ||

ಸಾಮೃತ್ಯೈಸ್ಸರ್ಪಿಸಾಸ್ನಿಗೈರಾಲೇಪಂಕಾರಯೇದ್ವಿಷಕ್ || ೧೦೮ ||

ತಿಂದುಕೀತ್ವಕ್ಕಷಾಯೈರ್ವಾಘೃತಮಿಶ್ರೈಃಪ್ರಲೇಪಯೇತ್ ||

ಯವಾನ್ಧಗ್ಧಾಮುಷೀಕಾರ್ಯಾತ್ಯಲೇನಯುತಯಾತಯಾರ್ಣಂ

ದದ್ಯಾತ್ ಸರ್ವಾಗ್ನಿದಗ್ಧೀಷುಪ್ರಲೇಪೋವ್ರಣರೋಪಣಃ ||

ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಟ್ಟಗಾಯಕ್ಕೆ ಲೇಪನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಬಿದಿರುಪುಷ್ಪಣಿಯಾಲದಚಕ್ಕೆ, ರಕ್ತಚಂದನ, ಕಾವಿ, ಅವೃತಬಳ್ಳಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ ಲೇಪಹಾಕಬೇಕು. ತಿಂದುಕವೃಕ್ಷದ ಚಕ್ಕೆಯ ಕಷಾಯಕ್ಕೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಲೇಪಹಾಕಬೇಕು. ಯವೆಯ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಮಶಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಲಿಸಿ ಲೇಪಹಾಕಬೇಕು. ಇವುಗಳಿಂದ ಸುಟ್ಟ ಗಾಯಗಳು ಮಾಯುತ್ತವೆ.

ಪಲಾಲೋದುಂಬರಫಲೈಸ್ತಿಲತೈಲಸಮನ್ನಿತೈಃ || ೧೧೦ ||
 ಮಧುನಾಯೋನಿಮಾಲಿಂಪೇದ್ಗಾಢೀಕರಣಮುತ್ತಮಂ ||
 ಮಾಕಂದಫಲಸಂಯುಕ್ತಮಧುಕರ್ಪೂರಲೇಪನಾತ್ || ೧೧೧ ||
 ಗತೇಸಿಯವ್ವನೇಸ್ತ್ರೀಣಾಂಯೋನಿರ್ಗಾಢಾತಿಜಾಯತೇ ||

ಯೋನೀದ್ಯುಧೀಕರಣ ಲಿಂಗವೃದ್ಧಿಕರಣಗಳೆಂಬ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಗಳು ಕಾಮುಕರಿಗೆ
 ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾಗಿ ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಗಳಾಗಿವೆ. ಅದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತ
 ಗಳಾದ ಕೆಲವು ಔಷಧಗಳನ್ನು ಔಷಧ ಪ್ರಕರಣವೆಂಬ ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ಸೂಚಿ
 ಸುತ್ತಾನೆ. ಮತ್ತು ಗದಕಾಯಿ, ಅತ್ತಿಯಕಾಯಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ಎಳ್ಳಿನ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು
 ಸೇರಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಯೋನಿಯ ಬಹಿರ್ಭಾಗಕ್ಕೆ ಲೇಪನಮಾಡೋಣದರಿಂದ
 ಯೋನಿಯು ದೃಢಪಡುತ್ತದೆ ಮಾವಿನಹಣ್ಣು, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ
 ಇವುಗಳನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಮರ್ದಿಸಿ ಯೋನಿಗೆ ಲೇಪಕಾಕಿದಲ್ಲಿ ವಯಸ್ಸು
 ಹೋಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡಾ ಯೋನಿಯು ಯುವತಿಯರ ಹಾಗೆ ದೃಢಪಡುತ್ತದೆ

ಮರಿಚಂಸ್ಥೈಂಧವಂಕೃಷ್ಣಾತಗರಂಬೃಹತೀಫಲಂ || ೧೧೨ ||
 ಅಪಾನಾರ್ಗಸ್ತಿಲಾಃಕುಷ್ಠಂಯವಾಮಾಷಾಶ್ಚ ಸರ್ಷಪಾಃ ||
 ಅಶ್ವಗಂಧಾಚತಚ್ಚೂರ್ಣಂಮಧುನಾಸಹಯೋಜಯೇತ್ || ೧೧೩ ||
 ಅಸ್ಯಸಂತತಲೇಪೇನಮರ್ದನಾಚ್ಚ ಪ್ರಜಾಯತೇ ||
 ಲಿಂಗವೃದ್ಧಿಸ್ತನೋತ್ಪೇಧಃಸಂಹತಿರ್ಭುಜಕರ್ಣಯೋಃ || ೧೧೪ ||
 ಸಿತಾಶ್ವಗಂಧಾಸಿಂಧುತಥ್ವಾಘಗಕ್ಷೀರೈರ್ಯುತಂಪಚೇತ್ ||
 ತಲ್ಲೇಪಾನ್ಮರ್ದನಾಲ್ಲಿಂಗವೃದ್ಧಿಸಂಜಾಯತೇಪರಾ || ೧೧೫ ||
 ಇಂದ್ರವಾರುಣಿಕಾಪತ್ರರಸೈಸ್ಸುತಂವಿಮರ್ದಯೇತ್ ||
 ರಕ್ತಸ್ಯಕರವೀರಸ್ಯಕಾಷ್ಠೇನಚಮುಹುರ್ಮುಹುಃ || ೧೧೬ ||
 ತಲ್ಲಿಪ್ತಲಿಂಗಸಂಯೋಗಾದ್ಯೋನಿದ್ರಾವೋಭಿಜಾಯತೇ ||
 ತಾಂಭೂಲಪತ್ರಚೂರ್ಣಂತುಚೂರ್ಣಂಕುಷ್ಠಶಿವಾಭವಂ || ೧೧೭ ||
 ವಾರಿಣಾಲೇಪನಂಕುರ್ಯಾದ್ಗಾತ್ರದೌರ್ಗಂಧನಾಶನಂ ||
 ಕುಲಿತ್ಥಸಕ್ತವಃಕುಷ್ಠಂಮಾಂಸೀಚಂಪನಜಂರಜಃ || ೧೧೮ ||
 ಸಕ್ತವಶ್ವಣಕಸ್ಯೈವತ್ಸಕ್ತೈವೈಕತ್ರಕಾರಯೇತ್ ||
 ಸ್ವೇದದೌರ್ಗಂಧ್ಯನಾಶಶ್ಚ ಜಾಯತೇಸ್ಯಾವಧೂಳಿನಾತ್ || ೧೧೯ ||
 ನಚಾಸೌವರ್ಚಲಂಕುಷ್ಠಂರಜಸ್ಯಾನುರಿಚಾನಿಚ ||
 ಏತಲ್ಲೇಪಪ್ರಭಾವೇಣವಶೀಕರಣಮುತ್ತಮಂ || ೧೨೦ ||

ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರೋಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ಲಿಂಗವರ್ಧಕ ಲೇಪಗಳು, ಸ್ತನವರ್ಧಕ ಲೇಪಗಳು, ಯೋನಿಸಂಕೋಚಕರಲೇಪಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. ಮೆಣಸು, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಗ್ರಂಥಿತಗರ, ಗುಳ್ಳದಕಾಯಿ, ಉತ್ತರಣೆಯ ಬೀಜ, ಎಳ್ಳು, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಯವೆ, ಉದ್ದಿನಕಾಳು, ಸಾಸುವೆಯಕಾಳು, ಹಿರೀ ಮದ್ದು ಇವುಗಳನ್ನು ಚೂರ್ಣಿಸಿ, ಜೇನುತುಪ್ಪದಿಂದ ಕಲೆಸಿ ಇದನ್ನು ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಹತ್ತಿಸುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಲಿಂಗವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಸ್ತನಗಳು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತವೆ. ಬಿಳಿಯ ಹಿರೀ ಮದ್ದಿನ ಬೇರು, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಅಡಿನಹಾಲು ಇವುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಇವುಗಳ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಶುಷ್ಪವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಘೃತವಾಕ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಹಚ್ಚಿ ತಿಕ್ಕುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮವಾಗಿ ಲಿಂಗವು ವೃದ್ಧಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ದಾಸ ಮಿಕ್ಕೈಕಾಯಿನರಸದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಪಾದರಸವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಕೆಂಪು ಕಣೆಗಲ ಕಡ್ಡಿಯಿಂದ ಚನ್ನಾಗಿ ತಿಕ್ಕಿ ಗೊಟಾಯಿಸಿಕೊಡುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಲೇಪಮಾಡಿಕೊಂಡು ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಯೋಗ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಯೋನಿಯು ದ್ರವಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ ಒಷ್ಟವುಂಟಾದ ಸಂತೋಷವಾಗುತ್ತದೆ. ವೀಳೆಯದೆಲೆ. ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಅಳಲೆಕಾಯಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮವಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲೆಸಿ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಲೇಪಮಾಡಿದರೆ ಶರೀರದ ದರ್ವಾಸನೆಯು ಹೋಗುತ್ತದೆ ಹುರುಳಿಯ ಹಿಟ್ಟು ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಜಟಾಮಾಂಸಿ, ಗಂಧಸಚಕ್ರಯಚೂರ್ಣ, ಹಸಿರು ಕಡಲೆಯಹಿಟ್ಟು ತಾಜಪತ್ರಿ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಈ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮೈಗೆ ತಿಕ್ಕಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಬೆವರಿನ ದುರ್ವಾಸನೆ ಹೋಗಿ ದೇಹಕ್ಕೆ ಕಾಂತಿ ಬರುತ್ತದೆ. ಬಜೆ, ಸೌವರ್ಚಲವಣ, ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ಅರಸಿನ, ಮರಅರಸಿನ, ಮೆಣಸಿನಕಾಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಸವರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಎದೊಂದು ಎಶೀಕರಣ ಪ್ರಯೋಗವಾಗಿದೆ.

ಅಭ್ಯಂಗಪರಿಷೇಕಶ್ಚ ಪಿಚುರ್ವಸ್ತಿರಿತಿಕ್ರಮಾತ್ ||

ಮೂರ್ಧತೈಲಂ ಚ ತುರ್ಧಾ ಸ್ಯಾದ್ವಲವಚ್ಚ ಯಥೋತ್ತರಂ || ೧೨೧ ||

ತ್ರಯೋಭ್ಯಂಗಾದಯಃ ಪೂರ್ವೇ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾಸ್ಸರ್ವತಸ್ಕೃತಾಃ ||

ಮೂರ್ಧತೈಲಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಅಂದರೆ ತೈಲವನ್ನು ತಲೆಗೆ ತಿಕ್ಕಿಕೊಂಡು ಅಭ್ಯಂಗ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತವಾದ ಈ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಅಭ್ಯಂಗ ಪರಿಷೇಕ, ಪಿಚು, ಬಸ್ತಿ ಎಂಬದಾಗಿ ಇದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಾಗಿವೆ.

ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಉತ್ತರೋತ್ತರವಾದವುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಲವತ್ತರಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಎಂದರೆ ಅಭ್ಯಂಗಕ್ಕಿಂತ ಪರಿಷೇಕವೂ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಪಿಚುವೂ, ಅದಕ್ಕಿಂತ ಬಸ್ತಿಯೂ ಬಲವತ್ತರವಾದುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಭ್ಯಂಗವೆಂದರೆ ತೈಲಮರ್ದನವು, ಪರಿಷೇಕವೆಂದರೆ ತೈಲಸ್ನಾನವು, ಪಿಚುವೆಂದರೆ ತೈಲವಸ್ತ್ರ ಧಾರಣವು. ಬಸ್ತಿಕ್ರಮವು ಮುಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು.

ಶಿರೋಬಸ್ತಿ ನಿಧಿಶ್ಚ ತ್ರಪೋಚ್ಯತೇ ಸುಜ್ಞ ಸಮೃತಃ || ೧೨೧ ||

ಶಿರೋಬಸ್ತಿ ಶ್ವರ್ಮಣಸ್ಸಾತ್ ದ್ವಿಮುಖೋದ್ವಾದಶಾಂಗುಲಃ ||

ಶಿರಃಪ್ರಮಾಣಂತಂಬದ್ಧಾ ಮಸ್ತಕೇ ಮಾಷಪಿಷ್ಟಕೈಃ || ೧೨೨ ||

ಸಂಧಿರೋಧಂ ವಿಧಾಯಾಶುಸ್ನೇಹೈಃ ಕೋಷ್ಠೈಃ ಪ್ರಪೂರಯೇತ್ ||

ತಾನದ್ಧಾರ್ಯಸ್ತು ಯಾವತ್ಸ್ಯಾನ್ನಾ ಸಾಕರ್ಣಮುಖಸುತಿಃ || ೧೨೩ ||

ನೇದನೋಪರಮೋವಾಪಿ ಮಾತ್ರಾಣಾಂ ವಾಸಹಸ್ತಕಂ ||

ವಿನಾಭೋಜನಮೇವಾತ್ರ ಶಿರೋಬಸ್ತಿಃ ಪಶ್ಯತೇ || ೧೨೪ ||

ಪ್ರಯೋಜ್ಯಸ್ತು ಶಿರೋಬಸ್ತಿಃ ಪಂಚಸಪ್ತಾಹಮೇವ ವಾ ||

ವಿನೋಚ್ಯ ಶಿರಸೋಬಸ್ತಿಂ ಗೃಹ್ಣೀಯಾಚ್ಚ ಸಮಂತತಃ || ೧೨೫ ||

ಊರ್ಧ್ವಕಾಯಂತತಃ ಕೋಷ್ಠನೀರೈಃ ಸ್ನಾನಂ ಚ ಕಾರಯೇತ್ ||

ಅನೇನ ದುರ್ಜಯಾರೋಗಾ ವಾತಜಾಯಾಂತಿ ಸಂಕ್ಷಯಂ || ೧೨೬ ||

ಶಿರಃಕಂಠಾದಯಸ್ತೇನ ಸರ್ವಕಾಲೇಷು ಯುಜ್ಯತೇ ||

ತಿಳಿದವರು ಒಪ್ಪಿದಂತಹ ಶಿರೋಬಸ್ತಿ ಕ್ರಮವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಚರ್ಮದ ಶಿರೋಬಸ್ತಿಯು ಹನ್ನೆರಡಂಗುಲಗಳ ಉದ್ದವಾಗಿ ಎರಡು ಮುಖಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಇರಬೇಕು. ಅದರ ಕೆಳಭಾಗವು ತಲೆಯಷ್ಟು ವಿಸ್ತಾರವಾದುದಾಗಿರಬೇಕು ಮೇಲುಭಾಗವು ತೈಲವನ್ನು ಹಾಕಲು ಅನುಕೂಲವಾಗಿರಬೇಕು (ಕೆಲವರು ಬಸ್ತಿಯು ಹದಿನಾರಂಗುಲಗಳಿರಬೇಕೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. ಆದರೂ ಅದರ ತಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಮೂರಂಗುಲವು ವಸ್ತ್ರಪಟ್ಟದಿರಿದ ಬಿಗಿಯುವುದಕ್ಕೂ ಉದ್ದಿನ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಲೇಪಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಕಳೆದು ಹೋಗುತ್ತದೆ. ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಒಂದಂಗುಲದಷ್ಟಕ್ಕೆ ತೈಲವು ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿ ಬಸ್ತಿಯು ಬರಿದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಎಂದಮೇಲೆ ಬಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತೈಲವಿರುವ ಸ್ಥಳವು ಮಾತ್ರ ದ್ವಾದಶಾಂಗುಲ ಸಮಿತವು ಇದು ಗ್ರಂಥಕಾರರ ಅಭಿಮತವೆಂದು ಗ್ರಹಿಸಬಹುದಾಗಿದೆ.) ಆ ಬಸ್ತಿಯ ತಳಭಾಗವನ್ನು ತಲೆಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಇಟ್ಟು ಉದ್ದಿನಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಸಂದಿಯು ಎಲ್ಲಿಯೂ ಬಿಟ್ಟಿರದೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅನಂತರೇ ಎಂದರೆ ಹಿಟ್ಟು ಒದ್ದೆಯಾಗುವಾಗ ಲೇಪಿಸಬೇಕಾದ ತೈಲದಿಂದ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು ತುಂಬಬೇಕು. ಈ ಬಸ್ತಿಯನ್ನು

ಎಷ್ಟುಹೊತ್ತು ಇಟ್ಟಿರಬೇಕೆಂಬ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಖಂಡಿತವಾದ ಕಾಲನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಅಂದರೆ ಕಣ್ಣು, ಮೂಗು, ಕಿವಿಗಳಿಂದ ಮಲಗಳು ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವ ವರೆವಿಗೂ ಇರಬೇಕೆಂದು ಒಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಹೇಗೆಂದರೆ ತಲೆಯ ಮೇಲಿರುವ ತೈಲವು ಶಿರಸ್ಸಿನ ರೋಮಕೂಪಗಳ ದ್ವಾರಾ ಒಳಗೆ ವ್ಯಾಪಿಸಿ ಶಿರೋಗತಗಳಾದ ದೋಷಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಮೂಗು ಮೊದಲಾದ ದ್ವಾರಗಳ ಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುವ ವರೆವಿಗೂ ತಲೆಯಮೇಲಿನ ಕಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ತೈಲವಿರಬೇಕೆಂಬ ಭಾವ. ದೋಷಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಶಿರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ವೇದನೆಯು ಶಮನವಾಗುವ ವರೆವಿಗೂ ತಲೆಯಮೇಲೆ ತೈಲವಿರಬೇಕೆಂದು ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಒಂದುಸಾವಿರ ಮಾತ್ರಗಳಷ್ಟು ಕಾಲವೆಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಒಂದು ಮಾತ್ರಗಳ ಕಾಲವೆಂದರೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಮೊಳಕಾಲಿನ ಮೇಲೆ ಒಂದುಸಾರಿ ಬಲಗಯ್ಯನ್ನು ಸವರಿ ಒಂದು ಬಾರಿ ಚಿಟಿಕೆಯನ್ನು ಹೊಡೆದರೆ ಅದನ್ನು ಒಂದುಮಾತ್ರೆಯೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ಒಂದುಸಾವಿರ ಮಾತ್ರಗಳ ಕಾಲವಾದರೂ ಆಗಬಹುದೆಂಬ ಭಾವ ಈ ಶಿರೋವಸ್ತ್ರಿಯನ್ನು ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಮೊದಲೇ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು ಉತ್ತಮ. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಐದಾರು ದಿವಸ ಶಿರೋವಸ್ತ್ರಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಶಿರೋವಸ್ತ್ರೀಕರಮವು ಮುಗಿದಮೇಲೆ ತಲೆಗೆ ಮತ್ತಿರುವ ಉದ್ದಿನಹಿಟ್ಟನ್ನು ತೆಗೆದು ಚರ್ಮದಟೊಪ್ಪಿಗೆ ಯನ್ನು ತೆಗೆದು ತಲೆಯ ಮೇಲಿರುವ ತೈಲವನ್ನು ಎಲ್ಲಾಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ನಂತರ ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ಜಿನೀರಿನಿಂದ ತಲೆ ಮತ್ತು ಶರೀರವನ್ನು ತೊಳೆದುಕೊಂಡು ಸ್ನಾನಮಾಡಬೇಕು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಶಿರೋವಸ್ತ್ರೀಕರಮವನ್ನು ಆನುಸರಿಸುವುದರಿಂದ ಅಸಾಧ್ಯಗಳಾದ ನಾನಾವಿಧ ವಾತ ರೋಗಗಳು, ತಲೆನಡುಗುವುದು ಮೊದಲಾದ ವಿಕಾರಗಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ತೊಲಗಿ ಹೋಗುತ್ತವೆ. ಈ ಶಿರೋವಸ್ತ್ರಿಯನ್ನು ಋತುನಿಯಮವಿಲ್ಲದೆ ಸರ್ವದಾ ಮಾಡಬಹುದು.

ಸ್ವೇದಯೇತ್ ಕರ್ಣದೇಶಂತುಕಿಂಚಿನ್ನುಃ ಪಾರ್ಶ್ವಶಾಯಿನಃ || ೧೨೮ ||

ಮೂತ್ರೇನ್ನೇಹೈರಸ್ಯೈಃ ಕೋಷ್ಠೈಃ ತತಶ್ರೋತ್ರಂ ಪ್ರಪೂರಯೇತ್ ||

ಕರ್ಣಂ ಚ ಪೂರಿತಂ ರಕ್ಷೇತ್ ಶತಂ ಪಂಚಶತಾನಿವಾ || ೧೨೯ ||

ಸಹಸ್ರಂ ವಾ ಪಿ ಮಾತ್ರಾಣಾಂ ಶ್ರೋತ್ರಕಂಠಶಿರೋಗದೇ ||

ಸ್ವಜಃ ಸುನಃ ಕರಾವರ್ತಂ ಕುರ್ಯಾತ್ ಘೋಟಿಕಯಾಯುತಂ

|| ೧೩೦ ||

ಏಷಾಮಾತ್ರಾಭಿನೇದೇಕಾಸರ್ವತ್ರೈವೇಷನಿಶ್ಚಯಃ ||

ರಸಾದ್ಯೈಃ ಪೂರಣಂ ಕರ್ಣೇ ಭೋಜನಾತ್ಪ್ರಾಕ್ತ್ಯಶಸ್ಕತೇ || ೧೩೧ ||

ತೈಲಾದ್ಯೈಃ ಪೂರಣಂ ಕರ್ಣೇ ಭಾಸ್ಕರೇ ಸ್ತಮುಸಾಗತೇ

ಕರ್ಣರೋಗಗಳಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡುವ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಕರ್ಣಸ್ವೇದನ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಕರ್ಣರೋಗಗಳು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮತಃ ಕಿವಿಗೆ ಸ್ವೇದನವೆಂಬ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ಅದನ್ನು ಮಾಡುವ ರೀತಿಯು ಹೇಗೆಂದರೆ— ರೋಗಿಯನ್ನು ಯಾವ ಕಿವಿಗೆ ಸ್ವೇದನಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿಸಬೇಕೋ ಆ ಕಿವಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವಂತೆ ಮಗ್ಗಲಾಗಿ ಮಲಗಿಸಿ ಸುಖೋಷ್ಣಗಳಾದ ಮೂತ್ರ, ತೈಲ, ಸ್ವರಸಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಕರ್ಣರಂಧ್ರವನ್ನು ತುಂಬಿಸಬೇಕು ಕಿವಿಗೆ ರಸವನ್ನು ತುಂಬಿಸಿದಮೇಲೆ ಒಂದು ನೂರು ಮಾತ್ರೆಯಷ್ಟು ಕಾಲವಾಗಲೀ, ಐದುನೂರು ಮಾತ್ರೆಯಷ್ಟು ಕಾಲವಾಗಲೀ ಒಂದು ಸಾವಿರ ಮಾತ್ರೆಯಷ್ಟು ಕಾಲವಾಗಲೀ ಅದನ್ನು ಧಾರಣೆ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಕರ್ಣರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ನೂರುಮಾತ್ರೆಯಷ್ಟುಕಾಲ ಕಂಠರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಐದುನೂರು ಮಾತ್ರೆಯಷ್ಟು ಕಾಲ, ಶಿರೋರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದುಸಾವಿರ ಮಾತ್ರೆಯಷ್ಟುಕಾಲ ಈ ರೀತಿ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಮಾತ್ರಾಕಾಲವೆಂದರೆ ತನ್ನ ಮೊಳಕಾಲಿನ ಮೇಲೆ ಕಯ್ಯನ್ನಾಡಿಸಿ ಚುಟಿಕೆಯನ್ನು ಹಾಕುವಷ್ಟು ಕಾಲಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಯಾವುದಾದರೂ ಸ್ವರಸದಿಂದ ಕರ್ಣಪೂರಣಮಾಡಿಸುವುದಾದರೆ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಪೀತಾರ್ಕಪತ್ರಮಾಜ್ಜೇನಲಿಪ್ತಂವಹ್ನಾಪ್ರತಃ ಪಯೇತ್ || ೧೩೨ ||

ತದ್ರಸಃ ಶ್ರವಣೇಕ್ಷಿಪ್ತಃ ಕರ್ಣಶೂಲಹರಃ ಪರಃ ||

ಕರ್ಣಶೂಲಾತುರೇಕೋಷ್ಠಂಬಸ್ತಮೂತ್ರಂ ಸಸ್ಯಂಧವಂ || ೧೩೩ ||

ನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ತೇನ ಶಾಮ್ಯಂತಿ ಶೂಲಪಾಕಾದಿಕಾರುಜಃ ||

ಶೃಂಗಬೇರಂಚನುಧುಕಂಮಧುಸ್ಯಂಧವನುಮಲಂ || ೧೩೪ ||

ತಿಲಪರ್ಣೇರಸಸ್ತೈಲಂಟಂಕಣಂನಿಂಬುಕದ್ರವಂ ||

ಕದುಷ್ಣಂ ಕರ್ಣಯೋರ್ದೇಯಮೇತದ್ಭಾವೇದನ್ಯಾಹತಂ || ೧೩೫ ||

ಕಪಿತ್ಥಮಾತುಲಂಗಾಮ್ಲಶೃಂಗವೇರರಸೈಶ್ಯಭೈಃ ||

ಸುಖೋಷ್ಣೈಃ ಪೂರಯೇತ್ಕರ್ಣಂ ಕರ್ಣಶೂಲೋಪಶಾಂತಯೇ

|| ೧೩೬ ||

ಅರ್ಕಾಂಕುರಾನಮ್ಲಪಿಷ್ಪಾನ್ ತೈಲಾಕ್ತಾನ್ ಲವಣಾನ್ನಿತಾನ್ ||

ಸನ್ನಿದಧ್ಯಾತ್ ಸ್ನುಹೀಕಾಂಡೇಕೋರಿತೇತಚ್ಚದಾವೃತೇ || ೧೩೭ ||

ಪುಟಪಾಕಕ್ರಮಂಕ್ಯತ್ಪಾರಸ್ಯೈಶ್ಚ ಪ್ರಪೂರಯೇತ್ ||

ಸುಖೋಷ್ಣೈಸ್ತೇನಶಾಮ್ಯಂತಿಕರ್ಣಪೀಡಾಸ್ಸುದಾರುಣಾಃ || ೧೩೮ ||

ಕರ್ಣಪೂರಣವೆಂದರೆ ಕರ್ಣಶೂಲಾದಿರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಕಿವಿಗೆ ತುಂಬಿಸತಕ್ಕ ಸ್ವರಸಾದಿಯೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಹಣ್ಣಾಗಿ ಹಳದಿಯಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಬಂದ ಯಕ್ಕದ ಎಲೆಗಳಿಗೆ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸವರಿ ಬಿಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸಿ ಮೆತ್ತಗಾದಮೇಲೆ ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ಅದರ ರಸವನ್ನು ಕಿವಿಗೆ ತುಂಬಿಸಿದರೆ ಕಿವಿಶೂಲೆಯು ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ ಆಡಿನ ಮೂತ್ರದ ಜೊತೆಗೆ ಸೈಂಧವಲವಣವನ್ನು ಬೆರೆಸಿ ಕಾಯಿಸಿ ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ಕಿವಿಗೆ ತುಂಬಿಸಿದಲ್ಲಿ ಕರ್ಣಶೂಲೆ, ಕರ್ಣಪಾಕ, ಮೊದಲಾದವುಗಳು ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ. ಹಸಿಶುಂಠಿ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿ, ತಿಲಪರ್ಣಿ ಇವುಗಳ ರಸದ ಜೊತೆಗೆ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಟಂಕಣ್ಣಾರವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ನಿಂಬೆಯಹಣ್ಣಿನರಸವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಕಾಯಿಸಿ ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ಕಿವಿಗೆ ತುಂಬಿಸಿದಲ್ಲಿ ಕರ್ಣಶೂಲೆ, ಕರ್ಣವೇದನೆ ಇವುಗಳು ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ. ಬೇಲದಕಾಯಿನ ರಸ, ಮಾದಕಹಣ್ಣಿನರಸ, ಅಮ್ಲವೇತಸರಸ, ಹಸಿಶುಂಠಿಯರಸ ಇವುಗಳನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ಕಿವಿಗೆ ತುಂಬಿಸಿದರೆ ಕಿವಿಶೂಲೆ ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ಯಕ್ಕದ ಕುದಿಯನ್ನು ಅನ್ನದ ಹುಳಿ ನೀರಿನಲ್ಲಾಗಲೀ ನಿಂಬೆಯಹುಳಿಯಲ್ಲಾಗಲೀ ಅರೆದು ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಕಲೆಸಿ ಸೈಂಧವಲವಣವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಇದೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಂದು ಕಳ್ಳಿಯಕೊನೆಯನ್ನು ಕೊರೆದು ಗುಡೆಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ತುಂಬಿ ಕಳ್ಳಿಯ ಎಲೆಯನ್ನೇ ಮುಚ್ಚಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಮಣ್ಣನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿ ಪುಟಪಾಕಕ್ರಮದಿಂದ ಬೆಂಬೂದಿಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಿ ಅದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ಆ ರಸವನ್ನು ಕಿವಿಗೆ ತುಂಬಿಸಿದಲ್ಲಿ ಭಯಂಕರವಾದ ಕರ್ಣವೇದನೆಯು ಕೂಡಾ ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ.

ಮಹತಃಪಂಚಮೂಲಸ್ಯ ಕಾಂಡಾನ್ಯಷ್ಟಾಂಗುಲಾನಿಚ ||

ಕ್ನಾನೇನೇನೇಷ್ಯ ಸಂಸಿಚ್ಯತೈಲೇನಾದೀಪಯೇತ್ತತಃ || ೧೩೯ ||

ಯತ್ತೈಲಂಜ್ಯವತೇತೇಭ್ಯಃ ಸುಖೋಷ್ಣಂತೇನಪೂರಯೇತ್ ||

ಜ್ಞೇಯಂತದ್ವೀಪಿಕಾತ್ಯೈಲಂಸದ್ಯೋಗ್ಯಹ್ವಾತಿವೇದನಾಂ || ೧೪೦ ||

ಏವಂಸ್ಯಾದ್ವೀಪಿಕಾತ್ಯೈಲಂಕುಷ್ಠೇದೇವತರೌತಥಾ ||

ಮಹಾಪಂಚಮೂಲವೆಂದು ಹಿಂದೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಮೂಲಿಕೆಗಳ ಎಂಟು ಅಂಗುಲದ ಐದುಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅವುಗಳಿಗೆ ರೇಷ್ಮೆಯ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸ.ತಿ ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ನೆನಸಿ ಅದನ್ನು ಹೊತ್ತಿಸಿ ಉರಿಸಬೇಕು.

ಉಯುತ್ಪಿರುವಾಗ್ಯ ಕೆಳಗೆ ಬೊಟ್ಟುಬೊಟ್ಟಾಗಿ ಬಿಂಬ ತೈಲವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ಆ ತೈಲವನ್ನು ಕಿವಿಗೆ ತುಂಬಿಸಬೇಕು ಇದರಿಂದ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ನೇದನೆಗಳೆಲ್ಲಾ ಮನವಾಗುತ್ತವೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದೀಪಿಕಾತೈಲವೆಂದು ಹೆಸರು. ಇದೇ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ದೇವದಾರೀಹಕ್ಕೆಯಲ್ಲಿ ತಯಾರಿಸಿದ ದೀಪಿಕಾ ತೈಲವು ಕುಷ್ಠರೋಗದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ.

ತೈಲಂ ಸ್ಯೋನಾಕಮೂಲೇನಮಂದೇಗ್ನೌ ಪರಿಪಾಚಿತಂ || ೧೪೧ ||

ಹರೇದಾಶುತ್ರಿದೋಷೋತ್ಥಂಕರ್ಣಶೂಲಂ ಪ್ರಪೂರಣಾತ್ ||

ಸ್ಯೋನಾಕವೆಂಬ ಮರದಚೆಟ್ಟೆಯ ಕಲ್ಲು ಮತ್ತು ಕಷಾಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದರೊಂದಿಗೆ ತೈಲವನ್ನು ಹಾಕಿ ತೈಲಪಾಕಕ್ರಮದಿಂದ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಕಿವಿಗೆ ತುಂಬಿಸಿದಲ್ಲಿ ತ್ರಿದೋಷ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಕರ್ಣಶೂಲೆಯು ನಿವಾರಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಲ್ಕಕ್ವಾಥೇನಯಷ್ಪ್ಯಾದ್ವಕಾಕೋಲೀನಾಷಧಾನ್ಯಕೈಃ || ೧೪೨ ||

ಸೂಕರಸ್ಯವಸಾಂಪಕ್ತ್ವಾ ಕರ್ಣನಾದಾರ್ತಿನಾಶಿನೀಂ ||

ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಕಾಕೋಲಿ ಎಂಬ ಮೂಲಿಕೆ, ಉದ್ದಿನಕಾಳು, ಕೊತ್ತಂಬರಿ ಬೀಜ ಇವುಗಳ ಕಲ್ಕ ಮತ್ತು ಕಷಾಯಗಳನ್ನು ಹಂದಿಯ ಕೊಬ್ಬಿನೊಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಡಿಸಿ ತೈಲಪಾಕಕ್ರಮದಿಂದ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಕಿವಿಗೆ ತುಂಬಿಸಿದಲ್ಲಿ ಕರ್ಣನಾದ ಅಂದರೆ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಶಬ್ದವಾಗುವುದು ನಿಂತುಹೋಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವರ್ಜಿಕಾತೈಲಂ.

ಸ್ವರ್ಜಿಕಾಮೂಲಕಂಶುಷ್ಕಂಹಿಂಗುಕ್ಯಷ್ಟಾಸಮನ್ವಿತಂ || ೧೪೩ ||

ಶತಪುಷ್ಪಾಚೈತ್ಯೈಸ್ತೈಲಂಪಕ್ವಂಸೂಕ್ತಚತುರ್ಗುಣಂ ||

ಪ್ರಣಾದಂಶೂಲಬಾಧಿಯಂಸ್ರಾವಂಕರ್ಣಸ್ಯನಾಶಯೇತ್ || ೧೪೪ ||

ಸರ್ಜಕ್ಕಾರ, ವಣಗಿದ ಮೂಲಂಗಿ, ಹಿಂಗು, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಸದಾಪನಸೊಪ್ಪು ಇವುಗಳ ಕಲ್ಕದೊಟ್ಟಿಗೆ ತೈಲವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ತೈಲದ ನಾಲ್ಕರಷ್ಟು ಕಾಂಜಿಕವೆಂಬ ಅನ್ನದ ಹುಳಿನೀರನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ತೈಲಪಾಕಕ್ರಮದಿಂದ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಕಿವಿಗೆ ತುಂಬಿಸುತ್ತಬಂದಲ್ಲಿ ಕರ್ಣನಾದ ಕರ್ಣಶೂಲ, ಕಿವಡು, ಕರ್ಣಸ್ರಾವ ಅಂದರೆ ಕಿವಿ ಸೋರುವುದು ಇನೆಲ್ಲಾ ನಾಶಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಅಪಾನಾರ್ಗಕ್ಷಾರತ್ವೈಲ.

ಅಪಾನಾರ್ಗಕ್ಷಾರಜಲೇತತ್ ಕ್ಷಾರಂಕಲಿ ತಂಕ್ಷಿಪೇತ್ ||

ತೇನಪಕ್ಷಾಂಜಯೇತ್ಪ್ರಲಂಬಾಧಿಯಂಕರ್ಣನಾದಕಂ || ೧೪೫ ||

ಉತ್ತರಣೆ ಗಿಡದಿಂದ ಕ್ಷಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅದರ ಕ್ಷಾರದ ನೀರಿನೊಂದಿಗೆ ಅದೇ ಕ್ಷಾರದ ಕಲ್ಪವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ತೈಲವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ತೈಲಪಾಕ ಕ್ರಮದಿಂದ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಅದರಿಂದ ಕಿವಿಯನ್ನು ತುಂಬಿಸಿದಲ್ಲಿ ಕಿವಿಡು ಮತ್ತು ಕರ್ಣನಾದ ಇವು ನಾಶಹೊಂದುತ್ತವೆ.

ಶಂಬೂಕತ್ವೈಲ.

ಶಂಬೂಕಸ್ಯತುಮಾಂಸೇನಪಚೇತ್ಪ್ರಲಂತುಸಾರ್ಷಪಂ ||

ತಸ್ಯಪೂರಣಮಾತ್ರೇಣಕರ್ಣನಾಡೀಪ್ರಶಾಮ್ಯತಿ || ೧೪೬ ||

ನೀರಿನೊಳಗಿರುವ ಕಪ್ಪೆಯಚಿವುಗಳು ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಡೆದು ಅದರೊಳಗಿರುವ ಮಾಂಸವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಅಮಾಂಸದೊಂದಿಗೆ ಸಾಸುವೆಯ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಅತೈಲದಿಂದ ಕಿವಿಯನ್ನು ತುಂಬಿಸಿದಲ್ಲಿ ಕರ್ಣನಾಡೀ ರೋಗವು ನಿವಾರಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಕರ್ಣಸ್ತ್ರಾವದಲ್ಲಿ ಔಷಧಗಳು

ಚೂರ್ಣಂಪಂಚಕಷಾಯಾನಾಂಕಪಿತ್ಥರಸಮಿಶ್ರಿತಂ ||

ಕರ್ಣಸ್ತ್ರಾವೇಪ್ರತಂಸಂತಿಪೂರಣಂಮಧುನಾಸಹ || ೧೪೭ ||

ತಿಂದುಕಾನ್ಯಭಯಾಲೋಧ್ರಸಮಂಗಾಚಾಮಲಕ್ಯಪಿ ||

ಜ್ವೇಯಾಃ ಪಂಚಕಷಾಯಾಸ್ತುಕರ್ಮಣ್ಯಸ್ಮಿನ್ಭಿಷಗ್ಗರ್ವೈಃ || ೧೪೮ ||

ಮುಂದೆಹೇಳುವ ಪಂಚಕಷಾಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಆಚೂರ್ಣವನ್ನು ಕಿವಿಗೆತುಂಬಿಸಿ ಬೇಲದಕಾಯಿನ ರಸದೊಂದಿಗೆ ಜೇನುಬೆರೆಸಿ ಕಿವಿಗೆಶಾಕಿದಲ್ಲಿ ಎಂತಹಕರ್ಣಸ್ತ್ರಾವ ವಾದರೂ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಸ್ವರ್ಜಿಕಾರಸಯೋಗ.

ಸ್ವರ್ಜಿಕಾರಸಸಂಯುಕ್ತಂಬೀಜಪೂರರಸಂಕ್ಷಿಪೇತ್ ||

ಕರ್ಣಸ್ತ್ರಾವರುಜಾದಾಹಾಃಪ್ರಣತ್ಯಂತಿನಸಂತಯಾಃ || ೧೪೯ ||

ಸರ್ಜಕನ್ನಾರವನ್ನು ಕಿವಿಗೆತುಂಬಿಸಿ ಮಾದಳದ ಹೆಣ್ಣಿನ ರಸವನ್ನು ಕಿವಿಗೆ ಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ಕರ್ಣಸ್ತವ, ಕಿವಿನೋವು, ಕಿವಿಯುಲುರಿ, ಇವುಗಳು ಶಮನಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲ

ಅನ್ರುಜಂಬೂಪ್ರವಾಳಾನಿಮಧುಕಸ್ಯವಟಿಸ್ಯಚಃ ||

ಏಭಿಸ್ಸಂಸಾಧಿತಂತ್ಯೈಲಂಪೂತಿಕರ್ಣೋಪಶಾಂತಿಕೃತ್ || ೧೫೦ ||

ಮಾವಿನಚಿಗುರು, ನೇರಲಚಿಗುರು. ಇವೈಯಚಿಗುರು, ಅಲದಚಿಗುರು, ಇವುಗಳೆಲ್ಲದೊಂದಿಗೆ ತೈಲವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಕಿವಿಗೆತುಂಬಿಸಿದಲ್ಲಿ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಕೇವುಸೋರುವುದು, ದುರ್ವಾಸನೆ, ಇವುಶಾಂತವಾಗುತ್ತವೆ.

ಕಿಸಿಯಲ್ಲಿ ಹುಳಬೀಳು ವ್ರದಕ್ಕೆಪ್ರಷಧ

ಪೂರಣಂ ದರಿತಾಳೇನಗವಾಂಮೂತ್ರಯುತೇನಚ ||

ಅಧವಾಸಾರ್ಷಪಂತ್ಯೈಲಂಕರ್ಣಕೀಟಹರಂಪರಂ || ೧೫೧ ||

ಗೋಮೂತ್ರದೊಡನೆ ಅರಿವೆವನ್ನಾಗಲಿ, ಸಾಸುವೆಯನ್ನೊಳೆ ಒಂದನ್ನೇ ಅಗಲಿ, ಕಿವಿಗೆತುಂಬಿಸಿದಲ್ಲಿ ಕಿವಿಗೆಬಿದ್ದಿರುವ ಹುಳಗಳು ಸತ್ತುಹೋಗುತ್ತವೆ.

ಶಿಗ್ರಸ್ವರಸಾದಿಯೋಗ.

ಸ್ವರಸಂಶಿಗ್ರಮೂಲಸ್ಯಸೂರ್ಯಾವರ್ತರಸಂತಥಾ ||

ತ್ಸ್ರಾಷಣಂಚೂರ್ಣಿತಂಚೈವಕಪಿಕಚ್ಛೂಜಟಾರಸಂ || ೧೫೨ ||

ಕೃತ್ವೈಕತ್ರಕ್ಷಿಪೇತ್ ಕರ್ಣೇಕರ್ಣಕೀಟಹರಂಪರಂ ||

ನುಗ್ಗಿಯಬೇರಿನ ತೊವೈಯರಸ, ಸೂರ್ಯಕಾಂತಿಯ ಸೊಪ್ಪಿನರಸ, ತ್ರಾಷಣಚೂರ್ಣ, ತುರಜಿಯಬೇರಿನರಸ, ಇವುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆಕೂಡಿಸಿ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ಕಿವಿಸೇರಿದಹುಳಗಳು ಹೋಗುತ್ತವೆ.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಸಂಹಿತೆಯ ಉತ್ತರಖಂಡದಲ್ಲಿ

ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ.

ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ.

ಶೋಣಿತಸ್ರಾವ ವಿಧಿ:-

ಶೋಣಿತಂ ಸ್ರಾವಯೇಜ್ಜಂತೋರಾನುಯಂಪ್ರಸಮೀಕ್ಷ್ಯ ಚ ||

ಪ್ರಸ್ಥಂ ಪ್ರಸ್ಥಾರ್ಥಕಂ ವಾ ಪಿ ಪ್ರಸ್ಥಾರ್ಥಮಥಾ ಪಿ ವಾ || ೧ ||

ಶರತ್ಕಾಲೇ ಸ್ವಭಾವೇನ ಕುರ್ಯಾದ್ರಕ್ತಸ್ರುತಿನರಃ ||

ತ್ವಗ್ನೋಷಗ್ರಂಥಿಶೋಧಾದ್ಯಾನಶ್ಯೂರಕ್ತಸ್ರುತೇ ರ್ಯತಃ || ೨ ||

ಶೋಣಿತಸ್ರಾವವಿಧಿ ಎಂದರೆ ಕೆಟ್ಟರಕ್ತವನ್ನು ಶರೀರದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುವ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಕೆಟ್ಟು ದೇಹದ ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಚರ್ಮರೋಗಗಳು ಬಾವುಮುಂತಾದವುಗಳೆಲ್ಲ ಉಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ಅಂತಹ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ರೋಗಿನಿನ್ನತ್ತಿ ಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗಿ ದೇಹದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ರಕ್ತವನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯುವುದು ಒಂದು ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ವೈದ್ಯನು ಅನುಸರಿಸಬಹುದು. ದೇಹದಿಂದ ಎಷ್ಟು ರಕ್ತವನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯುವುದರಿಂದ ರೋಗಿಗೆ ಅನಾಯವಿಲ್ಲ. ಎಂದರೆ ರೋಗನ ಪ್ರಾಬಲ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ ವೈದ್ಯನು ಒಂದು ಪ್ರಸ್ಥ, ಅರ್ಧ ಪ್ರಸ್ಥ, ಕಾಲು ಪ್ರಸ್ಥ, ಈ ರೀತಿಯ ಕುಶಲತೆಯಿಂದ ಅಪಾಯವಾಗದಂತೆ ರಕ್ತಸ್ರಾವಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಈ ರಕ್ತಸ್ರಾವ ರೂಢವಾದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಶರದೃತುವಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಡತಕ್ಕದ್ದು. ಇದರಿಂದ ತ್ವಗ್ನೋಷಗಳು, ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಿಗಳು, ಶೋಧ, ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ.

ಮಧುರಂ ವರ್ಣತೋರಕ್ತಮತೀತೋಷ್ಣಂತಥಾಗುರು ||

ಶೋಣಿತಂ ಸ್ನಿಗ್ಧವಿಸ್ರಂಸ್ಯಾದ್ವಿದಾಹಶ್ಚಾಸ್ಯಪಿತ್ತವತ್ || ೩ ||

ವಿಸ್ರತಾದ್ರವತಾರಾಗಶ್ಚ ಲನಂವಿಲಯಸ್ತಥಾ ||

ಭೂನ್ಯಾದಿಪಂಚಭೂತಾನಾಮೇತೇರಕ್ತಗುಣಾಸ್ತ್ಮತಾಃ || ೪ ||

ರಕ್ತದ ಸ್ವಭಾವಿಕಗಳಾದ ರಸ ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ರಕ್ತವು ಸ್ವಭಾವತಃ ಸಿಹಿಯಾದದ್ದು. ಅದರ ಸ್ವಭಾವಿಕವಾದ ವರ್ಣವು ತಾವರೆಯ ಹುವ್ವಿನಂತೆಯೂ, ಗುಲಗಂಜಿಯ ಬೀಜದಂತೆಯೂ ಕೆಂಪು ಸ್ವರ್ಣಮಾಡಿದರೆ ಅಂದರೆ ಮುಟ್ಟಿನೋಡಿನಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟು ಬಿಸಿಯೂ ಅಲ್ಲ ಅಷ್ಟು ತಣ್ಣಗೂ ಅಲ್ಲ ಮಧ್ಯಸ್ಥ ಸ್ವಭಾವ ಗುರುಗುಣುಳ್ಳದ್ದು ಸ್ವಲ್ಪ ಜಿಡ್ಡುಳ್ಳದ್ದು ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಟ್ಟಿಗೆ ರಕ್ತದೃಗಂಧವು ದುರ್ಗಂಧವೇ ಅಂದರೆ ಅನುಗಂಧ ಪಿತ್ತದಲ್ಲಿ ವಿದಾಹಿಗುಣವು ಹೇಗೆ ಇದೆಯೋ ರಕ್ತದಲ್ಲಿ

ಯೂ ಹಾಗೆಯೇಇದೆ. ಅಂದರೆ ಉರಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವು ಪಿತ್ತದಂತೆ ರಕ್ತಕ್ಕೂಉಂಟು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ರಕ್ತದಲ್ಲಿರುವ ಗುಣಗಳನ್ನಾದ್ಯೆ ಆ ಗಂಧವು ಪೃಥಿವಿಯಗುಣ ದ್ರವವಾಗಿರುವಿಕೆಯು ನೀರಿನಗುಣ ಅದರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ವರ್ಣವು ತೇಜೋಗುಣ ಅದರಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಚಲಿಸತಕ್ಕ ಗುಣವು ವಾಯುವಿನ ಗುಣ ಅದರಲ್ಲಿರುವ ವಿಲಯನಗುಣ ಅಂದರೆ ಕರಗಿ ಇತರ ಪದಾರ್ಥದೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿ ಹೋಗುವಗುಣವು ಆಕಾಶದಗುಣ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ಪೃಥಿವ್ಯಾದಿ ಪಂಚ ಭೂತಗಳ ಗುಣಗಳೂ ಇವೆ.

ರಕ್ತೇದುಷ್ಟೇನೇದನಾಸ್ಯಾತ್ಪಾಕೋದಾಹಶ್ಚ ಜಾಯತೇ ||
 ರಕ್ತಮಂಡಲತಾಕಂಡೋಶೋಭಶ್ಚ ಪಿಟಿಕೋದ್ಗಮಃ || ೫ ||
 ವೃದ್ಧೇರಕ್ತಾಂಗನೇತ್ರತ್ವಂಶಿರಾಣಾಂಪೂರಣಂತಥಾ||
 ಗಾತ್ರಾಣಾಂಗೌರವಂನಿದ್ರಾಮದೋದಾಹಶ್ಚ ಜಾಯತೇ || ೬ ||
 ಕ್ಷೇಣೇನ್ಯಮಧುರಾಕಾಂಕ್ಷಾನ್ಮೂರ್ಛಾಚಿತ್ತ್ವಚಿರೋಕ್ಷತಾ ||
 ಶೈಥಿಲ್ಯಂಚಶಿರಾಣಾಂಸ್ಯಾದ್ವಾತಾದುನ್ಮಾರ್ಗಗಾಮಿತಾ || ೭ ||
 ಅರುಣಂಘೇನಿಲಂರೂಕ್ಷಂಪರುಷಂತನುಶೀಘ್ರಗಂ ||
 ಆಸ್ತುಂದಿಸೂಚಿನಿಸ್ತೋದಂರಕ್ತಂಸ್ಯಾದ್ವಾತದುಷಿತಂ || ೮ ||
 ಪಿತ್ತೇನಪೀತಂಹರಿತಂನೀಲಂಶ್ಯಾವಂಚವಿಸ್ರಕಂ ||
 ಆಸ್ತುಂದ್ಯುಷ್ಣಂನುಕ್ಷಿಕಾಣಾಂಪಿಪೀಲಾನಾಮನಿಷ್ಪಕಂ || ೯ ||
 ಶೀತಲಂಬಹಲಂಸ್ಥಿಗ್ಧಂಗೈರಿಕೋದಕಸನ್ನಿಭಂ ||
 ಮಾಂಸಪೇಶೀಪ್ರಭಂಸ್ಕುಂದಿನುಂದಗಂಕಭದುಷಿತಂ || ೧೦ ||
 ದ್ವಿದೋಷದುಷ್ಟಂಸಂಸೃಷ್ಟಂತ್ರಿದುಷ್ಟಂಪೂತಿಗಂಧಕಂ ||
 ಸರ್ವಲಕ್ಷಣಸಂಯುಕ್ತಂಕಾಂಜಿಕಾಭಂಚಜಾಯತೇ || ೧೧ ||
 ವಿಷದುಷ್ಟಂಭವೇತ್ ಶ್ಯಾವಂನಾಸಿಕೋನ್ಮಾರ್ಗಗಂತಥಾ ||
 ವಿಸ್ರಂಕಾಂಜಿಕಸಂಕಾಶಂಸರ್ವಕುಷ್ಠಕರಂಬಹು || ೧೨ ||

ದುಷ್ಟರಕ್ತದ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಶರೀರಗತವಾದರಕ್ತವು ವಾತಾದಿ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ದುಷ್ಪವಾದಲ್ಲಿ ಮೈಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ನೋವು ಉಂಟಾಗುತ್ತದೆ ವ್ರಣಉಂಟಾಗುವುದು ಮೈಯೆಲ್ಲಾ ಉರಿಯಾಗುವುದು ಶರೀರದ ಮೇಲೆಲ್ಲಾ ರಕ್ತವರ್ಣದ ಮಂಡಲಗಳೇಳುವುದು ನೆವೆಯುಂಟಾಗುವುದು ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಬಾಕುಬರುವುದು ಮೈಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಗುಳ್ಳೆಗಳೇಳುವುದು ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳು ಆಗುತ್ತವೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಅತಿಯಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಯಾದಲ್ಲಿ ಮೈಯ್ಯಿ ಮತ್ತೆ ಕಣು

ಇವುಗಳು ಕೆಂಪಾಗುವುದು. ರಕ್ತನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ತುಂಬಿ ನಾಡಿಗಳು ಮೈಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಎದ್ದು ಕಾಣುತ್ತಿರುವುದು ಮೈಭಾರ ಅತಿನಿದ್ದಿ ಒಂದುಬಗೆಯ ಮತ್ತೆ ಮೈಯ್ಯರಿ ಇವುಗಳುಂಟಾಗುತ್ತವೆ. ತರೇರದಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಕ್ಷಯಿಸಿದರೆ ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಹುಳಿ ಮತ್ತು ಸಿಂಧಿನಿಮೇಲೆ ಹೆಚ್ಚು ಅಪೇಕ್ಷೆ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಮೂರ್ಛೆಯುಂಟಾಗುವುದು ದೇಹದಚರ್ಮ ಒರಟಾಗಿರುವುದು ನಾಡಿಗಳು ಸಡಿಲಬಿದ್ದು ಹೋಗುವುದು ಹೀಗಾಗುತ್ತದೆ. ವಾಯುಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ರಕ್ತವು ದುಷ್ಟವಾದರೆ ರಕ್ತವು ಉದ್ವರ್ಧೋಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ ಹೊರಬೀಳುವುದು. ರಕ್ತವು ಅರುಣ ವರ್ಣವಾಗಿರುವುದು, ನೊರೆನೊರೆಯಾಗಿರುವುದು, ಜಿಡ್ಡಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವುದು, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಓಡಾಡುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುವುದು, ಸೂಜಿಯಿಂದ ಚುಚ್ಚಿದಂತೆ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ವೇದನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು, ಈ ಲಕ್ಷಣಗಳಿರುತ್ತವೆ ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ರಕ್ತವು ದುಷ್ಟವಾದರೆ ರಕ್ತವು ಕೊಂಚ ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣವಾಗಿಯೂ, ಹಸರು, ನೀಲ, ಇಂತಹ ವರ್ಣಗಳುಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ, ಅಮಗಂಧ ಉಳ್ಳದ್ದಾಗಿಯೂ, ಚಲನರಹಿತವಾಗಿಯೂ, ಬಿಸಿಯಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ದುಷ್ಟವಾದ ರಕ್ತವು ತಣ್ಣಗಿರುತ್ತದೆ. ಅತಿಯಾಗಿ ಜಿಡ್ಡಾಗಿರುತ್ತದೆ, ಕಾವಿಯಕಲ್ಲನ್ನು ತೊಳೆದ ನೀರಿನ ವರ್ಣವಿರುತ್ತದೆ, ಮಾಂಸದ ಗ್ರಂಥಿಯ ಹಾಗೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿರುತ್ತದೆ, ರಕ್ತವನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಿಟ್ಟರೆ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಓಡಾಡುವುದಿಲ್ಲ, ಮಂದವಾದ ಗತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ, ಎರಡೆರಡು ದೋಷಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ದುಷ್ಟವಾದ ರಕ್ತದಲ್ಲಿ ಎರಡೆರಡು ದೋಷಗಳ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಕಾಣುತ್ತಿರುತ್ತವೆ ತ್ರಿದೋಷಗಳ ಪ್ರಕೋಪವೂ ಉಂಟಾಗಿ ರಕ್ತವು ಕೆಟ್ಟಲ್ಲಿ ರಕ್ತದ ವರ್ಣವು ಕಾಂಜಿಕವೆಂಬ ಹುಳಿನೀರಿನ ವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ವಿಷ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ದುಷ್ಟವಾದ ರಕ್ತವು ಹಸರು ಮತ್ತು ಕಪ್ಪು ಈ ರೀತಿ ಮಿಶ್ರವರ್ಣವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಮೂಗು, ಕಿವಿ, ನೊಂದಲಾದ ಉದ್ವರ್ಧಮಾರ್ಗಗಳಿಂದ ಹೊರಬೀಳುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿರುತ್ತದೆ, ಕಾಂಜಿಕ ದ್ರವದಹಾಗಿದ್ದು ಕೊಂಡು ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ಕುಸ್ಮರೋಗವನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತವೆ.

ಇಂದ್ರಗೋಪಪ್ರಭಂಜ್ಞೇಯಂಪ್ರಕೃತಿಸ್ಥಮಸಂಹತಂ ||

ಯಾವ ವಿಧವಾದ ದೋಷಗಳಿಂದಲೂ, ದುಷ್ಟವಾಗದ ರಕ್ತವು ಇಂದ್ರಗೋಪದಹಾಗೆ ಅಚ್ಚ ಕೆಂಪಗೆ ಅತಿ ಗಟ್ಟಿಯಾಗದೆ ಇರುತ್ತದೆ.

ಶೋಫೇದಾಹೇಂಗಳಪಾಕೇಚರಕ್ತವರ್ಣೇಸ್ಯಜಃಸ್ತುತಾ || ೧೩ ||
ವಾತರಕ್ತೇತಥಾಕುಸ್ಮೇಷಸೀಡೇದುರ್ಜಯೇನಿಲೇ ||

ಪಾಣಿರೋಗೇಶ್ಲೀಪದೇಚವಿಷದುಷ್ಟೇಚಶೋಣಿತೇ || ೧೪ ||
 ಗ್ರಂಥೈರ್ಬುದಾಪಚೀಕ್ಷುದ್ರೋಗರಕ್ತಾಧಿಮಂಥಿಷು ||
 ವಿದಾರೀಸ್ತನರೋಗೇಷುಗಾತ್ರಾಣಾಂಸಾದಗೌರವೇ || ೧೫ ||
 ರಕ್ತಾಭಿಷ್ಯಂದತಂದ್ರಾಯಾಂಪೂತಿಘ್ರಾಣಾಸ್ಯದೇಹಕೇ ||
 ಯಕ್ಯತ್ಪ್ಲೀಹವಿಸರ್ಪೇಷುನಿದ್ರಧೌಪಿಟಕೋದ್ಗಮೇ || ೧೬ ||
 ಕರ್ಣೋಷ್ಯಘ್ರಾಣವಕ್ತ್ರಾಣಾಂಪಾಕೇದಾಹೇಶಿರೋರುಜಿ ||
 ಉಪದಂಶೇರಕ್ತಪಿತ್ತೇರಕ್ತಸ್ರಾವಃಪ್ರಶಸ್ಯತೇ || ೧೭ ||
 ಏಷುರೋಗೇಷುತ್ಯಂಗೈರ್ವಾಜಲೌಕಾಲ ಬುಕ್ಯೇರಪಿ ||
 ಅಥವಾಪಿಶಿರಾನೋಕ್ಷೈಃಕುರ್ಯಾದ್ರಕ್ತಸ್ರುತಿನರಃ || ೧೮ ||

ಯಾವ ಯಾವ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಮುಷ್ಣವಾದ ರಕ್ತವನ್ನು ಶರೀರದಿಂದ ಹೊರ
 ಡಿಸಿ ಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:—ಶೋಧರೋಗದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ವ್ರಣಶೋ
 ಧದಲ್ಲಿ, ದಾಹರೋಗದಲ್ಲಿ, ಅಂಗಪಾಕ ರೋಗದಲ್ಲಿ, ಕೇವಲ ರಕ್ತಪಿತ್ತ ರೋಗ
 ದಲ್ಲಿ ವಾತರಕ್ತ, ಕುಷ್ಠ, ವೃಥೆ, ನೋವು, ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ
 ವಾತ ರೋಗದಲ್ಲಿ, ಕೋಳಿಗೆಬರತಕ್ಕ ರೋಗಗಳು ಶ್ಲೇಷದರೋಗ, ಅಂದರೆ
 ಬೋದುಗಾಲು ರೋಗದಲ್ಲಿ, ರಕ್ತವು ವಿಷದೋಷದಿಂದ ಮುಷ್ಣವಾಗಿರುವಾಗ್ಯ
 ಗ್ರಂಥಿರೋಗ, ಅರ್ಬುದರೋಗ, (ಬಾವು) ಅಪಚೇ ಅಂದರೆ ಒಂದುವಿಧವಾದ
 ವ್ರಣರೋಗ ಹುದ್ರರೋಗಗಳು, ಅಂದರೆ ಚರ್ಮರೋಗಗಳು, ರಕ್ತಾಧಿಮಂಥ
 ರೋಗ, ವಿದಾರಿವಿಂಬರೋಗ, ಸ್ತನರೋಗಗಳು, ಅಂದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಏಳತಕ್ಕವ್ರಣ
 ಗಳು, ಅಂಗಸಾಧ, ಅಂಗಗೌರವ, ಅಂದರೆ ಮೈಭಾರ, ರಕ್ತಾಭಿಷ್ಯಂದ, ತಂದ್ರಾ
 ರೋಗ, ಮೂಗು, ಬಾಯಿ, ದೇಹ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ದುರ್ವಾಸನೆ ಬರುವುದು, ಕರ್ಣ
 ಪಾಕ, ಓಷ್ಠಪಾಕ, ನಾಸಾಪಾಕ, ಮುಖಪಾಕ, ದಾಹ, ಶಿರೋರೋಗ, ಯಕ್ಯ
 ದ್ರೋಗ, ಪ್ಲೀಹರೋಗ, ವಿಸರ್ಪರೋಗ, ವಿದ್ರಧಿರೋಗ, ಪಿಟಕಾರೋಗ,
 (ಚರ್ಮರೋಗಗಳು) ಉಪದಂಶ ಅಂದರೆ ಮೇಹದಿಂದ ಬರುವಹುಣ್ಣು ರಕ್ತಪಿತ್ತ
 ರೋಗ ಈ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಗೋಶೃಂಗಗಳಿಂದಲಾಗಲಿ ಜಿಗಳೆಗಳನ್ನು ಕಚ್ಚಿಸಿಯಾಗಲಿ
 ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಮಾಡಿಸಬಹುದಾದ ನರಗಳನ್ನು ಹರಿದಾಗಲಿ ರಕ್ತಸ್ರಾವಮಾಡಿಸ
 ಬೇಕು. ಈ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯು ಆಯುರ್ವೇದ ವೈದ್ಯರಿಗೆ ಅನುಭವ ವಿಲ್ಲದ್ದರಿಂದ
 ಅನುಭವಿಕ ವೈದ್ಯರ ಸಹಾಯದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ನಡೆಯಿಸಬೇಕಾದ್ದು.

ನಕುರ್ವೀತಸಿರಾನೋಕ್ಷಂಕೃಶಸ್ಯಾತಿನ್ಯವಾಯಿನಃ ||

ಕ್ಷೀಬಸ್ಯಭೀರೋರ್ಗರ್ಭಿಣ್ಯಾಃಸೂತಿಕಾಸಾಂಡುರೋಗಿಣಾಂ || ೧೯ ||

ಪಂಚಕರ್ಮವಿಶುದ್ಧಸ್ಯಪೀತಸ್ನೇಹಸ್ಯಚಾರ್ತಸಾಂ ||

ಸರ್ವಾಂಗಶೋಭೆಯುಕ್ತಾನಾಮುದರಶ್ಚಾಸಕಾಸಿನಾಂ || ೨೦ ||

ಭದ್ರ್ಯತೀಸಾರಯುಕ್ತಾನಾಮತ್ಪ್ರೀತ್ಯತನೋರಪಿ ||

ಉನಷೋಡಶವರ್ಷಸ್ಯಗತಸಪ್ತತಿಳಸ್ಯಚ || ೨೧ ||

ಅಘಾತಸ್ತುತರಕ್ತಸ್ಯಶಿರಾನೋಕ್ಷೋನಶಸ್ಯತೇ ||

ಏಷಾಂಚಾತ್ಮಯಿಕೇರೋಗೇಜಲೌಕಾಭಿಷ್ಟುನಿರ್ಹರೇತ್ || ೨೨ ||

ಶಿರಾಮೋಕ್ಷವೆಂದರೆ ನರಗಳನ್ನು ಹರಿದು ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಮಾಡಿಸುವುದು ಈ ರೀತಿಯಾದ ಕ್ರಮದಿಂದ ಯಾರಿಗೆ ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಮಾಡಿಸಬಾರದೆಂಬುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕೃಷರಾದವರಿಗೆ ಅಂದರೆ ಬಡಕಲ ಶರೀರದವರಿಗೆ ಸ್ತ್ರೀ ಸಮಾ ಗಮವನ್ನು ಅತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದವರಿಗೆ, ಷಂಡರಿಗೆ, ಪುಕ್ಕರಿಗೆ ಅವರಿ ಹೆದರಿಕೆಯ ಸ್ವಭಾವದವರಿಗೆ ಗರ್ಭಿಣೀಸ್ತ್ರೀಯರಿಗೆ, ಪ್ರಸುರಿಸಿದ ಹೆಂಗಸರಿಗೆ, ಪಾಂಡುರೋಗಿ ಗಳಿಗೆ, ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತಗಳಾದ ಪಂಚಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಶುದ್ಧರಾದವ ರಿಗೆ ಸ್ನೇಹಪಾನಮಾಡಿದವರಿಗೆ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿರೋಗದವರಿಗೆ, ಸಮಸ್ತ ಅವ ಯವಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಶೋಭೆ ಬಂದವರಿಗೆ ಉದರರೋಗಿಗಳಿಗೆ, ಶ್ವಾಸರೋಗಿಗಳಿಗೆ ಕೆಮ್ಮುಇರುವವರಿಗೆ, ವಮನವಾಗುತ್ತಿರುವವರಿಗೆ, ಅತಿಸಾರರೋಗಿಗಳಿಗೆ, ಅತಿ ಯಾಗಿ ಬೆವರುವ ಸ್ವಭಾವವವರಿಗೆ, ಹದಿನಾರು ವರುಷಕ್ಕಿಂತ ಕೆಳಗಿನ ವಯಸ್ಸಿ ನವರಿಗೆ, ಎಪ್ಪತ್ತುವರುಷ ಕಳೆದವರಿಗೆ ಯಾವುದಾದರೂ ಪೆಟ್ಟುಬಿದ್ದು ಶರೀರ ದಿಂದ ಅತಿಯಾಗಿ ರಕ್ತ ಸ್ರಾವವಾದವರಿಗೆ, ಇಂತವರಿಗಿಲ್ಲಾ ನರವನ್ನುಹರಿದು ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಮಾಡಿಸಲೇಬಾರದು. ಇಂತವರಿಗೂ ಕೂಡ ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಮಾಡಿಸಲೇ ಬೇಕಾದ ಅನಿವಾರ್ಯ ರೋಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಉಸಾಯವಾಗಿ ಜಿಗಳೆಗಳನ್ನು ಕಚ್ಚಿಸಿ ರಕ್ತಸ್ರಾವಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ತಥಾಚನಿಷದುಷ್ಪಾನಾಂಶಿರಾನೋಕ್ಷೋನಿತಸ್ಯತೇ ||

ಗೋತೃಂಗೇಣಜಲೌಕಾಭಿರಲಾಬುಭಿರಪಿತ್ರಧಾ || ೨೩ ||

ವಾತಪಿತ್ತಕಫೈರ್ದುಷ್ಣಂಶೋಣಿತಂಸ್ರಾವಯೇದ್ಭುಃ ||

ದ್ವಿದೋಷಾಭ್ಯಾಂತುಸಂದುಷ್ಣಂತ್ರಿದೋಷೈರಪಿಮೂಷಿತಂ || ೨೪ ||

ಶೋಣಿತಂಸ್ರಾವಯೇದ್ಯುಕ್ತಾಶಿರಾನೋಕ್ಷೈಃಪದೈರಪಿ ||

ಗೃಹ್ಣಾತಿಶೋಣಿತಂತ್ಯಂಗಂದಶಾಂಗುಲಮಿತಂಬಲಾತ್ || ೨೫ ||

ಜಲೌಕಾಹಸ್ತಮಾತ್ರಂತುತುಂಬೀಚದ್ಭಾದಶಾಂಗುಲಂ ||

ಪದಮಂಗುಲಮಾತ್ರಸ್ಯಶಿರಾಸರ್ವಾಂಗಶೋಧಿನೀ || ೨೬ ||

ಶೀತಂನಿರನ್ನೇಮೂರ್ಛಾಯಾಂತಂದ್ರಾಭೀತಿಮದಶ್ರಮೈಃ ||

ಯುತಾನಾಂನಸ್ರೇವೇದ್ರಕ್ತಂತಥಾವಿಣ್ಣ್ನುತ್ಪಸಂಗಿನಾಂ || ೨೭ ||

ವಿಷಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ರಕ್ತವು ದುಷ್ಪವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ರಕ್ತನೋಕ್ಷ ಮಾಡಿಸುವ ಉಪಾಯಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮಾಡಿ ರಕ್ತವನ್ನು ಹೊರಪಡಿಸುವುದಲ್ಲದೆ ಸಿರಾಮೋಕ್ಷವೂ ಮಾಡಿಸಿ ರಕ್ತಸ್ತವ ಮಾಡಿಸಬಹುದು. ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ವೈದ್ಯನು ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫ, ಇವುಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ದುಷ್ಪವಾದ ರಕ್ತವನ್ನು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅಂದರೆ ವಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಕೆಟ್ಟರಕ್ತವನ್ನು ಗೋಶ್ಯಂಗವೆಂಬ ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಸಾಧನ ದಿಂದಲೂ, ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಅಶುದ್ಧವಾದ ರಕ್ತವನ್ನು ಜಿಗಳೆಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದಲೂ, ಕ್ಲೇಷ್ಮ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ದೂಷಿತವಾದ ರಕ್ತವನ್ನು ಅಲಾಬು ಎಂಬ ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಸಾಧನದಿಂದಲೂ, ಹೊರಹೊರಡಿಸಬೇಕು ಹೀಗೆಯೇ ಎರಡು ದೋಷಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದಲೂ, ತ್ರಿದೋಷವನ್ನಿ ಪಾತದಿಂದಲೂ ಕೆಟ್ಟ ರಕ್ತವನ್ನು ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ವೈದ್ಯನು ಸೂಕ್ತತೋರಿತ ಉಪಾಯಾಂತರಗಳಿಂದಲೂ, ಶಿರಾಮೋಕ್ಷ, ಗೋಶ್ಯಂಗ, ಜಲೂಕಾ, ಅಲಾಬು, ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದಲೂ, ಹೊರಹೊರಡಿಸಬೇಕು. ಗೋಶ್ಯಂಗವಿಂದ ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಮಾಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಅಂಗುಲ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ರಕ್ತವು ಹೊರ ಬೀಳುತ್ತದೆ ಜಿಗಳೆಯು ದೇಹದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಹಸ್ತಪ್ರಮಾಣ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ರಕ್ತವನ್ನು ಹೊರಗೆಡವುತ್ತದೆ ಅಂದರೆ ಹೀರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ, ಅಲಾಬು ಎಂಬ ಸಾಧನವು ಹನ್ನೆರಡಂಗುಲ ದೂರದಿಂದ ರಕ್ತಸ್ರಾವಮಾಡಿಸುತ್ತದೆ, ನರವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ರಕ್ತಸ್ತವ ಮಾಡಿಸುವುದಾದರೆ ಕೆಟ್ಟರಕ್ತವೆಲ್ಲವೂ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಪದವೆಂಬ ರಕ್ತಸ್ತವ ಸಾಧನವು ದೇಹದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಂಗುಲ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಮಾತ್ರ ರಕ್ತವನ್ನು ಹೊರಡಿಸುತ್ತದೆ. ರಕ್ತವು ಶೀತಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ, ಅಹಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಾಗಲೂ, ಮೂರ್ಛಿತನಾಗಿರುವಾಗಲೂ, ತಂದ್ರಾರೋಗ ವಿರುವಾಗಲೂ, ಹೆದುದಾಗಲೂ, ಮದದ್ರವ್ಯವನ್ನ ಸೇವಿಸಿ ಮತ್ತನಾಗಿರುವಾಗಲೂ, ಆಯಾಸ ಪಟ್ಟಿರುವಾಗಲೂ, ಮಲಮೂತ್ರಗಳ ಪ್ರವೃತ್ತಿ ನಡೆಯದಿರುವಾಗಲೂ, ಸರಿಯಾಗಿ ಹೊರ ಹೊರಡುವುದಿಲ್ಲ.

ಅಪ್ರವರ್ತಿತರಕ್ತೇಚಕುಷ್ಠ ತ್ರಿಕಟುಸ್ಸಂಧಮೈಃ ||

ಮರ್ದಯೇದ್ಧ್ರೂರಕ್ತಂಚತೇನಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರವರ್ತತೇ || ೨೮ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಉಪಾಯಗಳಿಂದ ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಮಾಡಿಸುವಾಗ್ಯ ಶೀತಾದಿ ಕಾಲವೈಷಮ್ಯ ಮೊದಲಾದ ದೋಷಗಳಿಂದ ರಕ್ತವು ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡದೆ

ಹೋದರೆ ಘಾಯದ ಮುಖಭಾಗವನ್ನು ಚಂಗಲಕೋಷ್ಠ, ತ್ರಿಕಟು, ಸೈಂಧವ
ಲವಣ, ಇವುಗಳ ಚೂರ್ಣವನ್ನು ಮಾಡಿ ಅದರಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಕ್ಕಬೇಕು. ಆ
ರೀತಿಯಾಗಿ ತಿಕ್ಕಿದಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತದೆ.

ತಸ್ಮಾನ್ನಶೀತೇನಾಪ್ಯುಷ್ಣೇನಸ್ಥಿನ್ನೇನಾತಿತಾಪಿಕೇ ||

ಪೀತ್ವಾಯನಾಗೂಂತ್ಯಪ್ರಸ್ಯಸ್ರಾವಯೇತ್ ಶೋಣಿತಂಬುಧಃ

|| ೨೯ ||

ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ವೈದ್ಯನು ಅತಿ ಶೀತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಅತ್ಯುಷ್ಣ ಕಾಲ
ದಲ್ಲಿ ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಮಾಡಿಸ ಬಾರದು. ಹಾಗೆಯೇ ಸ್ವೇದನಕರ್ಮ ಅಂದರೆ ಮೈ
ಬೆವರಿಸಿಕೊಂಡವರಿಗೂ, ಅತಿಯಾಗಿ ಆಯಾಸಪಟ್ಟು ಬಳಲಿದವರಿಗೂ, ರಕ್ತ
ಸ್ರಾವ ಮಾಡಿಸ ಬಾರದು. ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಮಾಡಿಸ ತಕ್ಕವರಿಗೆ ಗಂಜಿ ಮೊದ
ಲಾದ ದ್ರವರೂಪವಾದ ಅಹಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತೃಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿ ನಂತರ ರಕ್ತಸ್ರಾವ
ಮಾಡಿಸಬೇಕು.

ಅತಿಸ್ಥಿನ್ನಸ್ಯೋಷ್ಣಕಾಲೇತಥೈವಾತಿಶಿರಾವ್ಯಧಾತ್ ||

ಅತಿಪ್ರವರ್ತತೇರಕ್ತಂತತ್ರಕುರ್ಯಾತ್ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಾಂ || ೩೦ ||

ಅತಿಪ್ರವೃತ್ತೇರಕ್ತೇಚಲೋಧ್ರಸರ್ಜರಸಾಂಜನೈಃ ||

ಯವಗೋಧೂಮಚೂರ್ಣೈರ್ವಾಧವಧನ್ನನಗೈರಿಕೈಃ || ೩೧ ||

ಸರ್ಪನಿರ್ನೋಕಚೂರ್ಣೈರ್ವಾಭಸ್ಮನಾಕ್ಷಾನ್ಮವಸ್ತ್ರಯೋಃ ||

ಮುಖಂವ್ರಣಸ್ಯಬಧ್ನಾಚಶೀತೈಶ್ಚೋಷಚರೇದ್ವ್ರಣಂ || ೩೨ ||

ವಿಧೇದೂರ್ಧ್ವಂತಿರಾಂತಾಂಚದಹೇತ್ ಕ್ಲಾರೇಣವಾಗ್ನಿನಾ ||

ವ್ರಣಂಕಷಾಯಸ್ಸಂಧತ್ತೇರಕ್ತಂಸ್ಕಂದಯತೇಹಿಮಂ || ೩೩ ||

ವ್ರಣಾಸ್ಯಂಪಾಚಯೇತ್ ಕ್ಲಾರೋದಾಹಸ್ಯಂಕೋಚಯೇತ್

ಶಿರಾಂ ||

ವಾನಾಂಡಶೋಭೇದಕ್ಷಸ್ಯಕರಸ್ಯಾಂಗುಷ್ಠಮೂಲಜಾಂ || ೩೪ ||

ದಹೇತ್ ಶಿರಾಂವೃತ್ಯಯೇತುವಾನಾಂಗುಷ್ಠಶಿರಾಂದಹೇತ್ ||

ಶಿರಾದಾಹಪ್ರಭಾವೇಣಮುಷ್ಯಶೋಥಃಪ್ರಶಾಮ್ಯತಿ || ೩೫ ||

ವಿಷೂಚ್ಯಾಂಪಾಣಿದಾಹೇನಜಾಯತೇಗ್ನೀಃಪ್ರದೀಪನಂ ||

ಸಂಕುಚಂತಿಯತಸ್ತೇನರಸಶ್ಲೇಷ್ಮವಹಾಶ್ಶಿರಾಃ || ೩೬ ||

ಯದಾವೃದ್ಧಿಯಕ್ತಪ್ಲೀಹೋಶಿಶೋಸ್ಯಂಜಾಯತೇಸ್ಯಜಃ ||

ತದಾತತ್ ಸ್ಥಾನದಾಹೇನಸಂಕುಚಂತ್ಯಸ್ಯಜಶ್ಶಿರಾಃ || ೩೭ ||

ರಕ್ತೇದುಷ್ಣೇವಶಿಷ್ಣೇಪಿನ್ಯಾಧಿರ್ನೈವಪ್ರಕುಪ್ಯತಿ ||

ಅತಸ್ತ್ರಾವ್ಯಂಸಾವಶೇಷಂರಕ್ತಂನಾತಿಕ್ರಮೋಹಿತಃ || ೩೮ ||

ಅಂಧ್ಯನಾಷ್ಟೇಪಕಂತ್ಯಷ್ಟಾಂತಿಮಿರಂಶಿರಸೋರುಹಂ ||

ಪಕ್ಷಾಘಾತಂಶ್ವಾಸಕಾಸಾಹಿಷ್ಕಾಂದಾಹಂಚಸಾಂದುರಾಂ || ೩೯ ||

ಕುರುತೇತಿ ಸ್ತುತಂ ರಕ್ತಮರಣಂವಾಕರೋತಿ ಚ ||

ದೇಹಸ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿರಸೃಜಾದೇಹಸ್ತೇನೈವಧಾರ್ಯತೇ || ೪೦ ||

ವಿನಾತೇನವ್ರಜೇಜ್ಜೀವೋರಕ್ಷೇದ್ರಕ್ತಮತೋಬುಧಃ ||

ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಮಾಡಿಸುವಾಗ್ಯೆ ಅತಿಯಾಗಿ ರಕ್ತಸ್ರಾವವಾಗಿ ಅಸಾಯ ಸಂಭವಿಸುವ ಸಂದರ್ಭಗಳನ್ನು ಅವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರತೀಕಾರಗಳನ್ನೂ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:— ಅತಿಯಾಗಿಬೆವರಿದವರಿಗೆ ಸಿರಾವೇಧಮಾಡಿದರೆ ರಕ್ತಸ್ರಾವವು ಮಿತಿಮೀರಿ ಆಗುತ್ತದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಉಷ್ಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಿರಾವೇಧ ಮಾಡಿದರೂ ಅತಿಯಾಗಿ ರಕ್ತಸ್ರಾವವಾಗುತ್ತದೆ. ನರವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹುದರೂ ರಕ್ತಸ್ರಾವವು ಅತಿಯಾಗಿಯೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಈ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಅತಿಯಾಗಿ ರಕ್ತವು ಸ್ರಾವವಾಗಲಾರಂಭಿಸಿದರೆ ಆಗ್ಯೆ ಅದಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀಕಾರಮಾಡಿ ರಕ್ತಸ್ರಾವವನ್ನು ತಡೆಯಬೇಕು. ರಕ್ತಸ್ರಾವವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಬಹುದಾದ ಕೆಲವು ಸಾಮಾನ್ಯ ಯೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:—ಪತಂಗದಚಕ್ಕೆ, ರಾಳ, ರಸಾಂಜನ, ಯವೆ ಎಂಬ ಧಾನ್ಯ, ಗೋಧಿ, ಧವವೆಂಬ ಮರದ ತೊಗಟೆ ಧನ್ತನವೆಂಬ ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮೂಲಿಕೆ, ಕಾವಿಯ ಕಲ್ಲು, ಹಾವಿನ ಪರೆ, ರೇಷ್ಮೆ ಬಟ್ಟೆಯನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಮಸಿ, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವವಸ್ತು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದರೂ ಸರಿಯೆ, ಅದನ್ನು ನುಣ್ಣಿಗೆ ಪುಡಿನಾಡಿ ಆ ಪುಡಿಯಿಂದ ರಕ್ತಸ್ರಾವ ವಾಗುತ್ತಿರುವ ನರದ ಮುಖ ಭಾಗವನ್ನು ಬೆರಳಿನಿಂದ ಒತ್ತಿ ಹಿಡಿಯಬೇಕು. ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಶೈತ್ಯೋಪಚಾರ ಮಾಡಬೇಕು, ಇಷ್ಟಕ್ಕೂ ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಕಡಮೆ ಯಾಗದಿದ್ದಲ್ಲಿ ರಕ್ತಸ್ರಾವ ವಾಗುತ್ತಿರುವ ಭಾಗಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಅದೇ ನರವನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಕತ್ತರಿಸಿ ಅಲ್ಲಿ ರಕ್ತ ಹೊರಡುವಂತೆ ಮಾಡಿ ಇಲ್ಲಿ ರಕ್ತವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಯತ್ನ ಪಡಬೇಕು. ಅಥವಾ ರಕ್ತಸ್ರಾವ ವಾಗುತ್ತಿರುವ ನರದ ಮುಖವನ್ನು ಕ್ಷರಗಳಿಂದಲಾಗಲಿ, ಬೆಂಕಿಯಿಂದಲಾಗಲಿ ಸುಡಬೇಕು. ಹೀಗೆಮಾಡಿದರೂ ಸ್ರಾವವು ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ. ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಕಷಾಯ ಅಂದರೆ ನಗರು ರಸಗಳುಳ್ಳ ಚೂರ್ಣಗಳಿಂದ ವ್ರಣವನ್ನು ಒತ್ತಿ ಹಿಡಿದರೆ ಅದು ರಕ್ತಸ್ರಾವ ವಾಗತಕ್ಕ ದ್ವಾರವನ್ನು ಬಂದು ಮಾಡುತ್ತದೆ. ಶೀತೋಪಚಾರವು ರಕ್ತಸ್ರಾವವನ್ನು ಮಾತ್ರ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತದೆ. ಕ್ಷರವನ್ನು ವ್ರಣಕ್ಕೆ ಹಾಕಿದರೆ ವ್ರಣಮುಖದಲ್ಲಿ ಸಾಕವನ್ನಂಟುಪೂಡಿ ರಕ್ತಸ್ರಾವವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತದೆ. ಸುಡೋಣವು ನರವನ್ನೇ ಒತ್ತಿಸಿ ಅದರಿಂದ ರಕ್ತಸ್ರಾವವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತದೆ. ಹೀಗೆ ಯಾವದಾದರೂ ಉಪಾಯದಿಂದ ಅತಿಯಾಗಿ

ರಕ್ತಸ್ರಾವ ವಾಗುವುದನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕು ಇನ್ನೂ ಕೆಲವು ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಫಲಕಾರಿಯಾಗುತ್ತದೆಂಬುದನ್ನು ಪ್ರಕರಣಾನುರೋಧದಿಂದ ತಿಳಿ ಸುತ್ತಾನೆ:- ಗಂಡಸಿಗೆ ಬಲಭಾಗದ ತುದಿನ ಬೀಜವು ಬಾತುತೊಂದರೆ ಪಡಿಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಎಡಭಾಗದ ಕಾಲಿನ ಹೆಬ್ಬರಳಿನ ಬುಡದಲ್ಲಿರುವ ನರವನ್ನು ಕಾದ ಸಲಾಕೆಯಿಂದ ಸುಟ್ಟರೆ ಆ ವ್ಯಾಧಿಯು ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಅಜೀರ್ಣದಿಂದ ಹುಟ್ಟುತಕ್ಕ ವಿಷೂಚಿ ಮೊದಲಾದ ಬೇದಿಯಾಗತಕ್ಕ ಜಾಡ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗೈಗೆ ಬರೆ ಕೊಟ್ಟಲ್ಲಿ ಜಠರಾಗ್ನಿಯು ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿ ಆ ರೋಗವು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಯಕೃತ್ ಮತ್ತು ಪ್ಲೀಹಗಳು ದೊಡ್ಡವಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಉಂಟಾಗತಕ್ಕ ಉದರ ರೋಗಗಳಿಗೆ ದೇಹದ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಭಾಗದಲ್ಲಿಯೇ ಕಾದ ಸಲಾಕೆಗಳಿಂದ ಚಟಿಕೆ ಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ಆ ರೋಗಗಳು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತವೆ. ರಕ್ತ ಸ್ರಾವ ವಿಷಯದ ಕೆಲವು ನಿಯಮಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:- ಅತಿಯಾಗಿ ರಕ್ತ ಸ್ರಾವ ಮಾಡಿಸಬಾರದು. ಕೊಂಚವನಾತ್ರ ಕೆಟ್ಟ ರಕ್ತವು ದೇಹದಲ್ಲಿ ಉಳಿದರೂ ರೋಗಶಾಂತಿ ಯೇನೋಆಗೇ ಆಗುತ್ತದೆ. ಅದರಿಂದ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲ. ದೆಷ್ಟು ರಕ್ತವೆಲ್ಲವೂ ಹೊರಟುಹೋಗಲಿ ಎಂಬ ಅಭಿಪ್ರಾಯದಿಂದ ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಮಾಡಿ ಸುವ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಒಂದುವೇಳೆ ಮಿತಿವೀರಿ ರಕ್ತಸ್ರಾವವಾದರೆ ಅದರಿಂದ ಅಂಧತ್ವ ಅಂದರೆ ಕುರುಡು, ಆಕ್ಷೇಪಕ ವೆಂಬ ವಾತರೋಗ, ತೃಷ್ಣಾರೋಗ, ತಿಮಿರ ರೋಗ, ಶಿರೋವೇದನೆ ಅಂದರೆ ತಲೆನೋವು, ಶೂಲೆ ಮೊದಲಾದವುಗಳು, ಪಾರ್ಶ್ವ ವಾಯು, ವುಬ್ಬಸ, ಕೆಮ್ಮು, ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ ನೈಯ್ಯೂರಿ, ಪಾಂಡುರೋಗ, ಕೊನೆಗೆ ಮರಣ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಂಭವಿಸಬಹುದು. ಮನುಷ್ಯ ದೇಹವು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದೂ ರಕ್ತದಿಂದ, ಅದು ಬದುಕಿರುವುದೂ ರಕ್ತದಿಂದಲೇ, ಅಂದರೆ ಪ್ರಾಣ ಧಾರಣೆಯು ರಕ್ತದಿಂದಲೇ ಆದಹಾಗಾಯಿತು. ಅಂದಮೇಲೆ ಅಷ್ಟುಮುಖ್ಯ ವಾದ ರಕ್ತವು ಅತಿಯಾಗಿ ದೇಹದಿಂದ ಸ್ರಾವವಾಯಿತೆಂದರೆ ಮನುಷ್ಯನು ಸಾಯುವುದರಲ್ಲಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವೇನೂ ಇಲ್ಲ. ಆದ್ದರಿಂದ ಬುದ್ಧಿವಂತನಾದ ವೈದ್ಯನು ಹೇಗೂ ದೇಹದಿಂದ ಅತಿಯಾಗಿ ರಕ್ತ ಹೋಗಗೊಡಬಾರದು.

ಶೀತೋಪಚಾರೈಃ ಕುಪಿತೇಸು ತರಕ್ತಸ್ಯ ನಾರುತೇ || ೪೧ ||

ಕೋಷ್ಠೇನ ಸರ್ಪಿಷಾ ಶೋಠಂ ಸನ್ಯಥಂ ಪರಿಷೇಚಯೇತ್ ||

ಕ್ಷೀಣಸ್ಪೃಣತಶೋರಭ್ರಹರಿಣಿ ಚ್ಛಾಗಮಾಂಸಜಃ || ೪೨ ||

ರಸಃ ಸಮುಚಿತಃ ಸಾನೇಕ್ಷೀರಂನಾಷ್ಣಿಸ್ವಿಕಾಹಿತಾಃ ||

ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಮಾಡಿಸುವಾಗ್ಗೆ ರಕ್ತಸ್ರಾವವು ನಿಲ್ಲುವದಕ್ಕಾಗಿ ಕೈತ್ಯೋಪ ಚಾರ ಮಾಡೋಣದಿಂದ ಒಂದುವೇಳೆ ವಾತಪ್ರಕೋಪ ವಾದಲ್ಲಿ ಶೋಧದ

ಮೇಲೆ ಬಿಸಿಯಾದ ಅಂದರೆ ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಸುರಿಯಬೇಕು. ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಮಾಡಿಸುವಾಗ್ಗೆ ಮಿತಿಮೀರಿ ರಕ್ತಸ್ರಾವವಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನು ಪ್ರೇಣನಾದಲ್ಲಿ ಮೊಲ, ಕುರಿ, ಜಿಂಕೆ, ಆಡು, ಇವುಗಳ ಮಾಂಸದ ರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವುದಲ್ಲದೆ ಅರವತ್ತು ದಿವಸಗಳಿಗೆ ಬೆಳೆಯುವ ಭತ್ತದ ಅಕ್ಕಿಯ ಅನ್ನವನ್ನು ಮತ್ತು ಹಸುವಿನ ಹಾಲನ್ನು ಸಹ ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಬಡಿಸಬೇಕು.

ಪೀಡಾಶಾಂತಿರ್ಲಘುತ್ವಂ ಚ ವ್ಯಾಧೇರುದ್ರೇಕಸಂಕ್ಷಯಃ || ೪೩ ||

ಮನಸ್ಸಾಸ್ಥ್ಯಂಭನೇಚ್ಛಿಹ್ನಂ ಸಮ್ಯಗ್ವಿಸ್ರಾವಿತೇಸ್ಯಜಿ ||

ರಕ್ತಸ್ರಾವವು ಚನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರ ಲಕ್ಷಣಗಳೇನೆಂದರೆ ವ್ಯಥೆ ಕಡಿಮೆ ಯಾಗುವುದು, ಶೋಧವಿರುವ ಭಾಗವು ಹಗುರವಾಗುವುದು, ವ್ಯಾಧಿಯ ವೇಗವು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಾ ಬರುವುದು, ಮನಸ್ಸು ಸ್ಥವಾಗಿರುವುದು.

ವ್ಯಾಯಾಮಮೈಥುನಕ್ರೋಧಶೀತಸ್ನಾನಪ್ರವಾತಕಾನ್ || ೪೪ ||

ಏಕಾಶನಂದಿನಾಸ್ತಪ್ನಂ ಕ್ಷ್ಣಾರಾನ್ಮುಕಟುಭೋಜನಂ ||

ಶೋಕಂವಾದಮಜೀರ್ಣಂ ಚ ತ್ಯಜೇದಾಬಲದರ್ಶನಾತ್ || ೪೫ ||

ರಕ್ತಸ್ರಾವ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ಅದಮೇಲೆ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಶಕ್ತಿ ಕಾಣುವ ವರವಿಗೂ, ವ್ಯಾಯಾಮ ಮಾಡುವುದನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ಸ್ತ್ರೀಸಂಗವನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು ಹೆಚ್ಚು ಉಪ್ಪು, ಹುಳಿ, ಖಾರ, ಇವುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವುದನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು. ಏಕಭುಕ್ತ ಮಾಡಬಾರದು, ಹಗಲು ಮಲಗಬಾರದು, ಅತಿಯಾಗಿ ಸಿಟ್ಟು ಮಾಡಬಾರದು, ತಣ್ಣೀರಿನಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಬಾರದು, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಗಾಳಿಯಲ್ಲಿ ತಿರುಗಬಾರದು, ದುಬ್ಬು ಪಡಬಾರದು, ಯಾರೊಡನೆಯೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ವಾದವಿವಾದಗಳನ್ನು ಮಾಡಬಾರದು, ಅಜೀರ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಭೋಜನ ಮಾಡುವುದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡಬೇಕು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ ಸಂಪೂರ್ಣ.

ತ್ರಯೋದಶಾಧ್ಯಾಯ.

ಮುಂದೆ ನೇತ್ರಪ್ರಸಾದನಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ—

ಸೇಕಅಶ್ಲೋತನಂಪಿಂಡೀಬಿಡಾಲಸ್ತರ್ಪಣಂತಥಾ ||

ಪುಟಿಸಾಕೋಂಜನಂಚೈಭೀಕಲ್ಪೈರ್ನೇತ್ರಮುಸಾಚರೇತ್ || ೧ ||

ಹಿಂದಿನ ಅಧ್ಯಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಎಲ್ಲಾ ರೋಗಗಳಿಗೂ, ಸಾಮಾನ್ಯತಃ ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. ಈ ಕೊನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನೇಂದ್ರಿಯವಾದ ನೇತ್ರೇಂದ್ರಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ:— ಸೇಕ, ಆಶ್ವೇತನ, ಪಿಂಡೀ, ಬಿಡಾಲ, ಕರ್ಪಣ ಪುಟಪಾಕ, ಅಂಜನ ಎಂಬುದಾಗಿ ನೇತ್ರರೋಗಗಳಿಗೆ ಏಳುವಿಧವಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳಿವೆ. ಇವುಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಮಂಸಿ ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಈ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳಿಂದ ರೋಗಯುಕ್ತಗಳಾದ ನೇತ್ರಗಳನ್ನು ಚಿಕಿತ್ಸಿಸಬೇಕು.

ಸೇಕಸ್ತು ಸೂಕ್ಷ್ಮಧಾರಾಭಿಸ್ತು ವತ್ಸಿನ್ಯನಯನೇಹಿತಃ ||

ವಿಲಿಖಿತಾಕ್ಷಸ್ತು ಸುತೈಃ ಸ್ವಪ್ರದೇಯಶ್ಚ ತುರಂ. ಎಲಾತ್ || ೨ ||

ಸಚಾಪಿಸ್ನೇಹನೋವಾತೇರಕ್ತೇಪಿತ್ರೇಚರೋಪಣಃ ||

ಲೇಖನಶ್ಚ ಕಫೇಕಾರ್ಯತಸ್ಯ ಮಾತ್ರಾಧುನೋಚ್ಯತೇ || ೩ ||

ಷಡ್ ವಾಕ್ ಶತ್ರುಸ್ನೇಹನೇಷುಚತುರ್ಭಿಶ್ಚೈವರೋಪಣೇ ||

ವಾಕ್ ಶತ್ರುಶ್ಚ ತ್ರಿಭಿಃ ಕಾರೋಸೇ ಕೋಲೇಖನಕರ್ಮಣಿ || ೪ ||

ಕಾರ್ಯಸ್ತು ದಿವಸೇಸೇಕೋರಾತ್ರಾಚಾತ್ಮಯಿಕೇಗದೇ ||

ರೋಗಿಯನ್ನು ಅಂಗವನಗಾಗಿ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಹೇಳಿ ದ್ರವರೂಪವಾದ ಔಷಧವನ್ನು ಕಣ್ಣಿನ ಮೇಲೆ ನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲವತ್ತರದಿಂದ ಸುರಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಸೇಕವೆಂಬುದಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದು ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ನೇತ್ರ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಹಿತಕರವಾದದ್ದು. ಈ ಸೇಕವು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಸ್ನೇಹನ, ರೋಪಣ, ಲೇಖನ, ಎಂಬುದಾಗಿ, ವಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಉಂಟಾದ ನೇತ್ರರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ನೇಹನವೆಂಬ ಸೇಕವು ಹಿತಕರವಾದದ್ದು. ಈ ಸ್ನೇಹನವೆಂಬ ಸೇಕಕ್ಕೆ ಹಿತಕರವಾದ ದ್ರವದ್ರವ್ಯವನ್ನು ತುಪ್ಪ, ಮಾಂಸರಸ, ಕೊಬ್ಬು, ಅಸ್ಥಿಗಳಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಒಂದು ಬಗೆಯದ್ರವ, ಇವುಗಳಿಂದಲೂ, ಔಷಧಗಳಿಂದಲೂ, ಸಿದ್ಧ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು. ನೇತ್ರಗತವಾದ ರಕ್ತವು ಪ್ರಕೋಪವಾಗಿದ್ದರೂ, ಪಿತ್ತವು ಪ್ರಕೋಪವಾಗಿದ್ದರೂ, ವೀರಣವೆಂಬ ಸೇಕಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಬೇಕು. ಸೇಕಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಹೆಂಗಸರ ಎದೆಹಾಲು, ಜಾಗು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಮೃಗಳ ಮಾಂಸರಸ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಹಸುವಿನತುಪ್ಪ, ಕಹಿಯಾದ ಮೂಲಿಕೆಗಳ ರಸ, ಇವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ನೇತ್ರ ಸ್ಥಾನಗತವಾದ ಕಫವು ಪ್ರಕೋಪಹೊಂದಿದಲ್ಲಿ ಲೇಖನವೆಂಬ ಸೇಕ ಸದ್ಧತೆಯಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸಿಸಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ಔಷಧಗಳನ್ನು ಕಬ್ಬಿಣದ ಪುಡಿ, ತಾವುದ ಪುಡಿ, ಶಂಖಚೂರ್ಣ, ಪ್ರವಾಳಚೂರ್ಣ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಸಮುದ್ರದ

ನೊರೆಯಚೂರ್ಣ, ಅನ್ನ ಭೇದಿ, ಸ್ತೋತೋಂಜನ, ಮೊಸರಿನಕೆನೆ, ಇವುಗಳಿಂದ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇಂತಹ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳನ್ನು ಎಷ್ಟು ಹೊತ್ತುಮಾಡಬೇಕು ಅಂದರೆ ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಿದ ಔಷಧಿಯನ್ನು ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಹೊತ್ತು ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಎಂಬ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಸ್ವೇತವೆಂಬ ಸೇಕವನ್ನು ಆರು ನೂರು ವಾಕ್ಯಗಳ ಕಾಲಕಣ್ಣಿನಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಆರುನೂರುಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಣೆ ಮಾಡುವಷ್ಟು ಕಾಲಕಣ್ಣಿನಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ರೋಪಣವೆಂಬುವುದನ್ನು ನಾಲ್ಕು ನೂರು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವಷ್ಟು ಕಾಲವೂ, ಲೇಖನವೆಂಬುವುದನ್ನು ಮುನ್ನೂರು ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಚ್ಚರಿಸುವಷ್ಟು ಕಾಲವೂ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಸೇಕವೆಂಬುವುದನ್ನು ಹಗಲು ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಂತಹ ಅನಿರ್ವಾಹ ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೂ, ಮಾಡಬಹುದು.

ಏರಂಡತ್ವಕ್ವತ್ವಮೂಲ್ಯೈಶ್ಚ ತಮಾಜಂಪಯೋಹಿತಂ || ೫ ||
 ಸುಖೋಷ್ಣಂಸೇಚನಂನೇತ್ರೇವಾತಾಭಿಷ್ಕಂದನಾಶನಂ ||
 ಪರಿಷೇಕೋಹಿತೋನೇತ್ರೇಪಯಃಕೋಷ್ಣಂಸಸ್ಯಂಧವಂ || ೬ ||
 ರಜನೀದಾರುಸಿದ್ಧಂವಾಸ್ಯಂಧವೇನಸಮನ್ವಿತಂ ||
 ವಾತಾಭಿಷ್ಕಂದಶಮನಂಹಿತಂನೂರುತಪರೈಃ || ೭ ||
 ಶುಷ್ಕಾಕ್ಷಿಪಾಕೇಚುತಮಿದಂಸೇಚನಕಂಸದಾ ||
 ಸಾಬರಂಮಧುಕಂತುಲ್ಕಂಘ್ರತಘ್ನಂಸುಚೂರ್ಣತಂ || ೮ ||
 ಛಾಗಕ್ಷೀರೇಘ್ರತಂಸೇಕಾತ್ಪ್ರಿತ್ತರಕ್ತಾಭಿಘಾತಜಿಹ್ವ ||
 ತ್ರಿಫಲಾಲೋಧ್ರಯಷ್ಟೀಭಿಃಶರ್ಕರಾಭದ್ರಮುಸ್ತಕೈಃ || ೯ ||
 ಪಿಷ್ಟೈಃಶೀತಾಂಬುನಾಸೇಕೋರಕ್ತಾಭಿಷ್ಕಂದನಾಶನಃ ||
 ಲಾಕ್ಷಾನ್ಮಧುಕಮಂಜಿಷ್ಠಾಲೋಧ್ರಕಾಲಾನುಸಾರಿವಾಃ || ೧೦ ||
 ಪುಂಡರೀಕಯುತಸ್ತೇಕೋರಕ್ತಾಭಿಷ್ಕಂದನಾಶನಃ ||
 ಶ್ವೇತಲೋಧ್ರಂಘ್ರತೇಘ್ನಂಚೂರ್ಣತಂಪಟುವಿಸ್ತುತಂ || ೧೧ ||
 ಉಷ್ಣಾಂಬುನಾವಿನ್ಯದಿತಂಸೇಕಾತ್ ಶೂಲಘ್ನಮಂಬಕೇ ||

ಸೇಕವೆಂಬ ನೇತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ಯೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ, ಹುಳುಗಡದ ಸಿಪ್ಪೆ, ಎಲೆ, ಬೇಟೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಆಡಿನ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಹಾಕಿ ಕಷಾಯದಂತೆ ಕಾಯಿಸಿ ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ಅರಿಸಿಕೊಂಡು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ ನೇತ್ರಾಭಿಷ್ಕಂದವೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ವಾತಪ್ರೋಪಜನ್ಯವಾದ

ನೇತ್ರರೋಗವು ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು. ನೇತ್ರಾಭಿಷ್ಯಂದವೆಂದರೆ ಕಣ್ಣುನೋವು ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವರೋಗ. ವಾತಾಭಿಷ್ಯಂದವೆಂಬ ನೇತ್ರರೋಗದಲ್ಲಿಯೂ ಮಾರುತಪಥ್ಯವೆಂಬ ನೇತ್ರರೋಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಶುಷ್ಕಾಕ್ಷಿಪಾಕವೆಂಬ ಕಣ್ಣುಗಾಯವಾಗುವ ನೇತ್ರರೋಗದಲ್ಲಿಯೂ ಸಕಲ ಹಾಲಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸೈಂಧವ ಲವಣವನ್ನು ಹಾಕಿ ಕಾಯಿಸಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕುವುದು; ಹಾಲಿಗೆ ಆರಿಸಿನ, ದೇವದಾರುಕಾಷ್ಠ, ಸೈಂಧವ ಲವಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಕಾಯಿಸಿ ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕುವುದು ಹಿತಕರವು. ಪಿತ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ನೇತ್ರಾಭಿಷ್ಯಂದ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಲೋಧ್ರದಚಕ್ಕೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು ಇವೆರಡನ್ನೂ ಸಮಭಾಗ ಕೂಡಿಸಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹುರಿದು, ಅದಕ್ಕೆ ಅಡಿನ ಹಾಲನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಿಂಡುವುದು ಹಿತಕರವಾದದ್ದು ರಕ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ನೇತ್ರಾಭಿಷ್ಯಂದದಲ್ಲಿಯೂ ಈ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬಹುದು. ತ್ರಿಫಲ, ಲೋಧ್ರದಚಕ್ಕೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಸಕ್ಕರೆ, ಭದ್ರಮುಸೈ ಇವುಗಳನ್ನು ತಣ್ಣೀರಿನಲ್ಲಿ ಆರೆದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಿಂಡುವುದರಿಂದ ರಕ್ತಪ್ರಕೋಪಜನ್ಯವಾದ ಅಭಿಷ್ಯಂದವೆಂಬ ನೇತ್ರರೋಗವು ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ ಆರಗು, ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಮಂಜಿಷ್ಠೆ, ಲೋಧ್ರದಚಕ್ಕೆ, ಕಪ್ಪು ಸೊಗಡೆಯಬೇರು, ತಾವರೆಯ ಹುಪ್ಪು ಇವುಗಳನ್ನು ಆರೆದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಿಂಡಿದಲ್ಲಿ ರಕ್ತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ನೇತ್ರಾಭಿಷ್ಯಂದವು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ ಬಿಳಿಲೋಧ್ರದಚಕ್ಕೆಯನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹುರಿದು ಸಣ್ಣಗೆ ಪುಡಿಸೂಡಿ ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಲೆಸಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಿಂಡಿದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಶೂಲೆ ಗಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಅಥಾಶ್ಲೋಕನಕಂಕಾರ್ಯಂನಿಶಾದ್ಯಾಂನಕಥಂಚನ || ೧೨ ||

ಉನ್ನಿಲಿತೇಕ್ಷ್ಯ ದೃಜ್ಞಧೇಚಿಂದುಭಿದ್ವ್ಯಂ ಗುಲಾದ್ಧಿತಂ ॥

ಬಿಂದುವೋಷ್ಠಾ ಲೇಖನೇಷುಸ್ತೇಹನೇದಶಬಿಂದುವಃ ॥ ೧೩ ॥

ರೋಪಣೇದ್ವಾದತಪೋಕ್ತಾಸ್ತೇಶೀತೇಕೋಷ್ಠ ರೂಪಿಣಃ ॥

ಉಷ್ಣೇಚಶೀತರೂಪಾಸ್ತುಃಸರ್ವತ್ರೈವೈವನಿಕ್ಷಯಃ ॥ ೧೪ ॥

ವಾತೇತಿಕ್ತಂತಥಾಸ್ತಿ ಗ್ಂಸಿತ್ತೇನುಧುರಶೀತಲಂ ॥

ತಿ ಕ್ಷೋಷ್ಣ ರೂಪಂ ಚ ಕಫೇಕ್ರಮಾದಾಶ್ಲೋತನಂಹಿತಂ || ೧೫ ||

ಅಶ್ವಿನ್ಯೋತನಾನಾಂಸರ್ವೇಷಾಂಮೂತಾಸ್ತದ್ವ್ಯಾಕ್ಶತಂಹಿತಾ ||

ನಿಮೇಷೋನ್ನೇಷಣಂಪುಂಸಾನುಂಗುಲೋನ್ನೇಷಿಕಾಥವಾ॥೧೬॥

ಗುರ್ವಕ್ಷರೋಚ್ಚಾರಣಂನಾನಾಜ್ಯಾತ್ಮೇಯಂಸ್ಥಿತಾಬುದ್ಧಿಃ ||

ಹಿಂದೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ನೇತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಗಳಿಗೆ ಕಾಲವನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅಶ್ವೋತನಕವೆಂಬ ನೇತ್ರಪ್ರಸಾದನಕರ್ಮವನ್ನು ರಾತ್ರಿನೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡಲೇ ಬಾರದು. ದ್ರವವನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕಬೇಕಾದರೆ ನೇತ್ರರೋಗಿಯನ್ನು ಅಂಗತನಕಾಗಿ ಮಲಗಿಸಿ ಕಣ್ಣನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವಂತೆ ಹೇಳಿ ಔಷಧ ದ್ರವವನ್ನು ಎರಡು ಅಂಗುಲ ಎತ್ತರದಿಂದ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕಬೇಕು ಲೇಖನಾರ್ಥವಾಗಿ ಔಷಧವನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕುವುದಾದರೆ ಎಂಟು ತೊಟ್ಟುಗಳಷ್ಟನ್ನೂ ಸ್ನೇಹನ ವಾದರೆ ಹತ್ತು ತೊಟ್ಟುಗಳಷ್ಟನ್ನೂ ರೋಷಣಾಪಧವಾದಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡು ಹನಿ ಗಳನ್ನೂ ಹಾಕುವುದು ದೋಷಗಳು ತೀತಬಾಧೆಯಿಂದಂಟಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಔಷಧ ವನ್ನು ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗುವಂತೆ ಬಿಸಿಮಾಡಿಯೂ ಉಷ್ಣದಿಂದ ದೋಷಸ್ರವೋಪ ವಾಗಿ ಕಣ್ಣು ದೂಷಿತವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಔಷಧವನ್ನು ತಣ್ಣಗಿರುವಂತೆಯೂ ಹಾಕಬೇಕು. ಇದು ಸಂಪ್ರದಾಯ ಮತ್ತು ವಾತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಕಣ್ಣಿನ ಬಾಧೆಯು ಸಂಭವಿಸಿದ್ದರೆ ಕಹಿರಸವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಜಿಡ್ಡಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಔಷಧದ್ರವವನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕಬೇಕು ಪಿತ್ತವ್ರಕೋಪದಿಂದಾಗಿರುವಲ್ಲಿ ಮಧುರರಸಯುಕ್ತವಾಗಿ ಯೂ, ತಣ್ಣಗೂ ಇರುವ ಔಷಧದ್ರವವನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕಬೇಕು ಕಫವ್ರಕೋಪ ದಿಂದ ನೇತ್ರಬಾಧೆಯಾಗಿರುವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕಹಿರಸವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ರೂಕ್ಷಗುಣವುಳ್ಳ ಬೆಚ್ಚನೆಯ ಔಷಧವನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಶ್ವೋತನವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಅಶ್ವೋತನಗಳನ್ನೂ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಹೊತ್ತು ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳ ಬೇಕೆಂದರೆ ಒಂದು ನೂರು ವಾಙ್ಮಾತ್ರಗಳಕಾಲ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಒಂದು ಮಾತ್ರಾಕಾಲವೆಂದರೆ ಪುರುಷರು ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿ ತೆರೆಯುವಷ್ಟುಹೊತ್ತು ಅಥವಾ ಒಂದು ಚುಟಕಿ ಹೊಡೆಯುವಷ್ಟು ಹೊತ್ತು ಅಥವಾ ಒಂದು ದೀರ್ಘಾಕ್ಷರವನ್ನು ಉಚ್ಚಾರಮಾಡುವಷ್ಟು ಹೊತ್ತು ಇವುಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರಾಕಾಲವೆಂದು ಹೆಸರು.

ಬಿಲ್ವಾದಿಪಂಚಮೂಲೇನಬೃಹತ್ಕೇರಂಡಶಿಗ್ರುಭಿಃ || ೧೭ ||

ಕ್ವಾಥಶ್ಚ ಶ್ವೋತನೇಕೋಷ್ಣೋನಾತಾಭಿಷ್ಕಂದನಾಶನಃ ||

ಅಂಬುಸಿಷ್ಪೈರ್ನಿಂಬಪತ್ರೈಸ್ತ್ವಚಂಲೋಧ್ರಸ್ಯ ಲೇಪಯೇತ್

|| ೧೮ ||

ಪತಾಪ್ಯವಹ್ನಿನಾಸಿಷ್ಪಾತದ್ರಸೋನೇತ್ರಪೂರಣಾತ್ ||

ವಾತೋತ್ಥಂರಕ್ತಪಿತ್ತೋತ್ಥಮಭಿಷ್ಕಂದಂವಿನಾಶಯೇತ್ || ೧೯ ||

ತ್ರಿಫಲಾಶ್ವೋತನಂನೇತ್ರೇಸರ್ವಾಭಿಷ್ಕಂದನಾಶನಂ ||

ಸ್ತ್ರೀಸ್ತನ್ಯಾಶ್ವೋತನಂನೇತ್ರೇರಕ್ತಪಿತ್ತಾನಿಲಾರ್ತಿಜಿತ್ || ೨೦ ||

ಕ್ಷೇರಸರ್ಪಿಫುತಂವಾಸಿನಾತರಕ್ತರುಜಂಜಯೇತ್ ||

ಆಶ್ವೀನೋಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ಕೆಲವು ಔಷಧಯೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಬಿಬ್ಬ, ಅಗ್ನಿಮಂಥ, ಸ್ಯೋನಾಕ, ಶಿವನೆ, ಪಾದರಿ, ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳ, ಹರಳುಬೇರು, ನುಗ್ಗೆಚಕ್ಕೆ ಇವುಗಳ ಕಷಾಯಮಾಡಿ ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕುವುದರಿಂದ ವಾತಾಭಿಷ್ಯಂದನೆಂಬ ರೋಗವು ನಾಶವಾಗುತ್ತದೆ. ಬೇವಿನ ಎಲೆಯನ್ನು ನೀರು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಗಂಧದಂತೆ ಅರೆದು ಅದನ್ನು ಲೋಧ್ರದತೋಷ್ಪೆಗೆ ಸವರಬೇಳು. ಆ ಮೇಲೆ ಆ ಲೋಧ್ರದತೋಷ್ಪೆಯನ್ನು ಜಿಂಕೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸಿ ನೀರಿನೊಡನೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಅದನ್ನು ಬಟ್ಟೆಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಿಂಡಿದಲ್ಲಿ ವಾತ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮತ್ತು ರಕ್ತಪಿತ್ತದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಭಿಷ್ಯಂದರೋಗವು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ತ್ರಿಫಲಕಷಾಯವನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ವಿಧಗಳಾದ ಅಭಿಷ್ಯಂದರೋಗಗಳೂ ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ. ಹೆಂಗಸರ ಮೊಲೆಹಾಲನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ರಕ್ತಪಿತ್ತ ಮತ್ತು ವಾಯು ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ವೇದನೆಯು ಶಮನವಾಗುತ್ತದೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಹಾಲು, ತುಪ್ಪ, ಬೆಣ್ಣೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕಿದರೂ ವಾಯು ಮತ್ತು ರಕ್ತಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ನೇತ್ರಬಾಧೆಗಳು ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ.

ಪಿಂಡೀಕವಲಿಕಾಪ್ರೋಕ್ತಾಬದ್ಧತೇಪಟ್ಟಿವಸ್ತುಕೈಃ || ೨೦ ||
 ಗೇತ್ರಾಭಿಷ್ಯಂದಯೋಗ್ಯಾಸಾವ್ರಣೇಷ್ವಪಿನಿಬದ್ಧತೇ ||
 ಅಭಿಷ್ಯಂದೇಧಿಮಂಥೇಚಸಂಜಾತೇಶ್ಲೇಷ್ವಸಂಭವೇ || ೨೧ ||
 ಸ್ನಿಗ್ಧಸ್ಥಿನ್ನೋತ್ತಮಾಂಗಸ್ಯಶಿರಸ್ತೀಕ್ಷ್ಣೈರ್ವಿರೇಚಯೇತ್ ||
 ಅಧಿಮಂಥೇಷುಸರ್ವೇಷುಲಲಾಟೇವ್ಯಧಯೇತ್ ಶಿರಾಂ || ೨೨ ||
 ಅಶಾಂತೇಸರ್ವಥಾನುಂಥೇಭ್ರವೋರುಪರಿದಾಹಯೇತ್ ||
 ಅಭಿಷ್ಯಂದೇಷುಸರ್ವೇಷುಬದ್ಧೀಯಾತ್ಪಿಂಡಿಕಾಂಬುಧಃ || ೨೪ ||

ಪಿಂಡೀ ಎಂಬ ನೇತ್ರಚಿಕಿತ್ಸಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ನಮ್ಮ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿ ಪೋಲ್ವೀಸ್ ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಕಟ್ಟುವಹಾಗೆಯೇ ಇದರ ಕ್ರಮವಿರುತ್ತದೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಕವಲಿಕಾ ಎಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಹೆಸರೂ ಉಂಟು. ಇದನ್ನು ಹಟ್ಟಿಯ ಒಟ್ಟಿಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟತಕ್ಕದ್ದು. ಇದು ನೇತ್ರಾಭಿಷ್ಯಂದರೋಗದಲ್ಲಿ ಯೂ ವ್ರಣರೋಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತದೆ. ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪ ಜನ್ಯವಾದ ಅಭಿಷ್ಯಂದ ಮತ್ತು ಅಧಿಮಂಥಗಳೆಂಬ ನೇತ್ರರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಶಿರಸ್ಸಿಗೆ ಸ್ನೇಹ, ಸ್ವೇದನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ, ತೀಕ್ಷ್ಣಗಳಾದ ನಸ್ಯಗಳಿಂದ ಶಿರೋವಿರೇಚನ ಮಾಡಿದಬೇಕು ಸಮಸ್ತಬಗೆಯ ನೇತ್ರಾಧಿಮಂಥರೋಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಹಣೆಯ

ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶಿರಾವ್ಯಧಮಾಡಬೇಕು. ಅಂದರೆ ನರವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಬೇಕು. ಅದರಿಂದ ರೋಗವು ಗುಣವಾಗದ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹುಬ್ಬಿನ ಮೇಲ್ಭಾಗದಲ್ಲೇ ಸಣ್ಣ ಸೂಜಿಯನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ಸುಡಬೇಕು ಮತ್ತು ಅಭಿಷ್ಯಂದರೋಗವು ಶಾಂತವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಪಿಂಡಿಕಾಬಂಧನವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು. ಅಂದರೆ ಕಣ್ಣಿನಮೇಲೆ ಪೋಲ್ವೀಸನ್ನು ಕಟ್ಟಬೇಕು.

ನಾತಾಭಿಷ್ಯಂದಶಾಂತ್ಯರ್ಥಂ ಸ್ನಿಗ್ಧೋಷ್ಣಾಪಿಂಡಿಕಾಭವೇತ್ ||

ಏರಂಡಪತ್ರತ್ವಕ್ ಮೂಲನಿರ್ಮಿತಾನಾಶನೀ || ೨೫ ||

ಪಿತ್ತಾಭಿಷ್ಯಂದನಾಶಾಯಧಾತ್ರೀಪಿಂಡೀಸುಖಾವಹಾ ||

ಮಹಾನಿಂಬಫಲೋದ್ಭೂತಾಪಿಂಡೀವಾಪಿತ್ತನಾಶಿನೀ || ೨೬ ||

ಶಿಗ್ರುಪತ್ರಕೃತಾಪಿಂಡೀಶ್ಲೇಷ್ಣಾಭಿಷ್ಯಂದನಾಶಿನೀ ||

ನಿಂಬಪತ್ರಕೃತಾಪಿಂಡೀಶ್ಲೇಷ್ಣಾಪಿತ್ತಹರಾಭವೇತ್ || ೨೭ ||

ತ್ರಿಫಲಾಪಿಂಡಿಕಾಪ್ರೋಕ್ತಾನಾಶನೇಶ್ಲೇಷ್ಣಾಪಿತ್ತಯೋಃ ||

ಪಿಷ್ಪಾಕಾಂಚಿತೋಯೇನಘೃತಭೃಷ್ಣಾಚಪಿಂಡಿಕಾ || ೨೮ ||

ಲೋಧ್ರಸ್ಯಹರತಿಕ್ಷಿಪ್ರಮುಖಿಷ್ಯಂದಮಸ್ಯಗ್ಭವಂ ||

ಶುಂಠೀನಿಂಬದಳೈಃಪಿಂಡೀಸುಖೋಷ್ಣಾಸ್ಥಲ್ಪಸ್ಯಂಧವಾ || ೨೯ ||

ಧಾರ್ಯಾಚಕ್ಷುಷಿಸಂಯೋಗಾತ್ ಶೋಫಕಂಡೂವ್ಯಥಾವಹಾ ||

ಪಿಂಡಿಕಾ ಎಂಬ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಅನುಕೂಲಗಳಾದ ಕೆಲವು ಯೋಗಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ವಾತಪ್ರಕೋಶದಿಂದ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಯುವುದು, ಕಣ್ಣೊಡತ ಇವುಗಳು ಬಂದಲ್ಲಿ ಹುಳೆಲೆ, ಹರಳುಗಡದ ಮೇಲಿನಶಿವೈ, ಹರಳು ಗಿಡದ ಬೇರು ಇವುಗಳನ್ನು ಬೇಯಿಸಿ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಪೋಲ್ವೀಸಿನಂತೆಮಾಡಿ ಅದರೊಟ್ಟಿಗೆ ಕೊಂಚ ಜಡ್ಡು ಸೇರಿಸಿ ಸುಖೋಷ್ಣವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಣ್ಣಿನಮೇಲೆ ಕಟ್ಟಿದರೆ ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಪಿತ್ತದಿಂದ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಯುವುದು ಕಣ್ಣು ಕೊಳಗುವುದು ಹೀಗಾದಲ್ಲಿ ನೆಲ್ಲಿಯುಪಣಕಾಯಿಗಳನ್ನು ನೀರುಹಾಕಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಕಟ್ಟುವುದರಿಂದ ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ ಅಥವಾ ಬೇವಿನಬೀಜವನ್ನು ಅರೆದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದರೂ ಪಿತ್ತಾಭಿಷ್ಯಂಧವು ಸುಮ್ಮನಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ಲೇಷ್ಮಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಯುತ್ತಿದ್ದರೆ ನುಗ್ಗೆಯ ಸೊಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಪೋಲ್ವೀಸುಮಾಡಿ ಕಟ್ಟಿದರೆ ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಮತ್ತು ಪಿತ್ತಗಳ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಕಣ್ಣು ನೀರುಸುರಿಯುವುದಾದರೆ ಬೇವಿನೆಲೆಯ ಪೋಲ್ವೀಸಿನಿಂದ ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಹಾಗೂ ತ್ರಿಫಲಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಅವುಗಳಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪೋಲ್ವೀಸುಮಾಡಿ

ಕಟ್ಟಿದರೂ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ನೇತ್ರಾಭಿಷ್ಯಂದವು ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಲೋಧ್ರದ ಚಕ್ಕೆಯನ್ನು ತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಹುರಿದು ಅನ್ನದ ಹುಳಿನೀರಿನಿಂದ ಅರೆದು ಪೋಲ್ಟೀಸು ಮಾಡಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದಲ್ಲಿ ರಕ್ತಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ನೇತ್ರಾಭಿಷ್ಯಂದ ರೋಗವು ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ. ಶುಂಠಿ, ಬೇವಿನಸೊಪ್ಪು ಇವುಗಳನ್ನು ಅರೆದು ಬೇಯಿಸಿ ಮಾಡಿದ ಪೋಲ್ಟೀಸಿನ ಜೊತೆಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸೈಂಧವಲವಣವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಸುಖೋಷ್ಣ ವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಟ್ಟಿದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿನಬಾಕು, ಕಣ್ಣಿನನವೆ, ಕಣ್ಣಿನ ವಡತ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.

ಅಥ ಬಿಡಾಲಕವಿಧಃ—

ಬಿಡಾಲಕೋಬಹಿರ್ಲೇಪೋನೇತ್ರೇಪಕ್ಷ್ಮವಿವರ್ಜಿತಃ || ೩೦ ||
ತಸ್ಯನೂತ್ರಾಪರಿಚ್ಛೇದೋನುಖಲೇಪವಿಧಾನವತ್ ||

ಬಿಡಾಲಕವೆಂದರೆ ಕಣ್ಣಿನ ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುರಿಪ್ಪೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹಾಕತಕ್ಕ ಪಟ್ಟಿಗೆ ಹೆಸರು. ಇದರ ಪ್ರಮಾಣವಿಧಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮುಖಲೇಪ ವಿಧಿಯಂತೆಯೇ ಅನುಸರಿಸಬೇಕು

ಅಥ ಲೇಪಾಃ—

ಯಷ್ಟೀಗೈರಿಕಸಿಂಧೂತಫದಾರ್ವಿತಾಕ್ಷೈಃಸಮಾಂಶಕೈಃ || ೩೧ ||
ಜಲಪಿಷ್ಟೈರ್ಬಹಿರ್ಲೇಪಃಸರ್ವನೇತ್ರಾಮಯಾಪಹಃ ||
ರಸಾಂಜನೇನನಾಲೇಪಃಪಥ್ಯಾವಿಶ್ವಜಲೈರಪಿ || ೩೨ ||
ಕುನೂರಿಕಾಗ್ನಿಪತ್ರ್ಯರ್ವಾದಾಮಿಮಿಪಲ್ಲವೈರಪಿ ||
ವಚಾಹರಿದ್ರಾನಿಂಬೈರ್ವಾತಥಾನಾಗರಗೈರಿಕೈಃ || ೩೩ ||
ದಗ್ಧಾಸಸೈಂಧವಂಲೋಧ್ರಮುಧೂಚ್ಛಿಷ್ಟಯುತೇಘೃತೇ ||
ಪಿಷ್ಟಮಂಜನಲೇಪಾಭ್ಯಾಂಸದ್ಯೋನೇತ್ರರುಜಾಪಹಂ || ೩೪ ||
ಲೋಹಸ್ಯಸಾತ್ರೇಸಂಘ್ರಾಷ್ಣೋರಸೋನಿಂಬಫಲೋದ್ಯವಃ ||
ಕಿಂಚಿದ್ಧನೋಬಹಿರ್ಲೇಪಾನ್ನೇತ್ರಬಾಧಾಂವ್ಯಪೋಹತಿ || ೩೫ ||
ಸಂಚೂರ್ಣಮರಿಚಂಕೇತರಾಜಸ್ವರಸಮರ್ಧನಾತ್ ||
ಲೇಪನಾದರ್ಮಣಾಂನಾತಂಕರೋತ್ಥೇಷಪ್ರಯೋಗರಾಟ್ || ೩೬ ||
ಸ್ನಿಗ್ಧಾಂಭಿತಾದ್ವಿನಿಷ್ಪೀಡ್ಯಭಿನ್ನಾಮಂಜನನಾಮಿಕಾಂ ||
ಶಿಲೈಲಾನತಸಿಂಧೂತೈಃಸಕ್ಷಾದ್ವೈಪ್ರತಿಪಾರಯೇತ್ || ೩೭ ||

ನೇತ್ರವ್ಯಾಧಿಯಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ಕೆಲವು ಲೇಪಗಳನ್ನು ಹೇಳು ತ್ತಾನೆ. ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಧು, ಕಾವಿಯಕಲ್ಲು, ಸ್ತಂಧವಲವಣ, ಮಡದರಸಿನ, ರಸಾಂಜನ ಇವುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ಅರೆದು ಕಣ್ಣಿನ ಹೊರಭಾಗಕ್ಕೆ ಲೇಪ ಹಾಕುವುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತವಿಧವಾದ ನೇತ್ರರೋಗಗಳೂ ಗುಣಹೊಂದುತ್ತವೆ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ಪದಾರ್ಥಗಳೆಲ್ಲವೂ ಸಮಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದು ರಸಾಂಜನ ಒಂದನ್ನೇ ನೀರಿನಿಂದ ಅರೆದು ಲೇಪಹಾಕಬಹುದು ಅಳಲೆಯ ಕಾಯಿ, ಶುಂಠಿ ಲಾಮಃಚ ಇವುಗಳನ್ನಾದರೂ ನೀರಿನಿಂದ ಅರೆದು ಲೇಪಹಾಕ ಬಹುದು. ಲೋಳಸಃದಪಟ್ಟಿ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಎಲೆ ಇವುಗಳನ್ನಾದರೂ ಲೇಪವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು ದಾಳಿಂಒದ ಎಲೆಗಳನ್ನಾದರೂ ಲೇಪಹಾಕಬಹುದು ಬಜೆ, ಅರಸಿನ, ಬೇವಿನಎಲೆ ಇವುಗಳಿಂದಲಾದರೂ ಲೇಪಮಾಡಿಹಾಕಬಹುದು. ಶುಂಠಿ, ಕಾವಿಕಲ್ಲು ಇವುಗಳನ್ನಾದರೂ ಅರೆದು ಲೇಪವಾಗಿ ಹಾಕಬಹುದು. ಸ್ತಂಧವಲವಣ, ಲೋಧ್ರದಚಕ್ಕೆ ಇವುಗಳನ್ನು ಸುಟ್ಟು ಆ ಒಡಿಯನ್ನು ಜೇನುಮೇಣ ಮತ್ತು ಹಸುವಿನತುಪ್ಪಗಳೊಂದಿಗೆ ಕಲಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಲೇಪವಾಗಿಯಾಗಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತವಿಧವಾದ ನೇತ್ರರೋಗಗಳೂ ಗುಣವಾಗುವವು ಕಬ್ಬಿಣದ ಪಾತ್ರೆಗೆ ನಿಂಬೇಹುಳಿಯನ್ನು ಹಿಂಡಿ ಮತ್ತೊಂದು ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಕ್ಕಿದಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಳುಬು ಬಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಗಟ್ಟಿಯಾಗುವುದು. ಇವನ್ನು ಕಣ್ಣಿನ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿಸುವುದರಿಂದ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ನೇತ್ರಬಾಧೆಗಳೂ ಪರಿಹಾರ ವಾಗುತ್ತವೆ ಮೆಣಸಿನಕಾಳನ್ನು ಪುಡಿಮಾಡಿ ಅದರಜೊತೆಗೆ ಗರುಗದಸೊಪ್ಪಿನ ರಸವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಕಣ್ಣಿನಮೇಲೆ ಲೇಪಹಾಕುವುದರಿಂದ ನೇತ್ರಾರ್ಮ ಎಂಬ ನೇತ್ರರೋಗವು ಗುಣಹೊಂದುತ್ತದೆ. ನೇತ್ರಾರ್ಮ ಎಂದರೆ ಕಣ್ಣಿನೊಳಗೆ ಕೆಂಪು ಸುರಗಳು ಕಾಣುತ್ತಾ ತೊಂಡರೆ ಕೊಡುವ ನೇತ್ರರೋಗ. ಅಜನನಾಮಿಕಾ ಎಂದರೆ ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಯಮೇಲೆ ಜೋಳದ ಕಾಳಿನಷ್ಟುಗಾತ್ರ ಕೋರುವ ಗುಳ್ಳೆಗೆ ಹೆಸರು ಇದೊಂದು ನೇತ್ರರೋಗ ಈ ರೋಗವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾದರೆ ಮೊದಲು ಸ್ವೇದನ ಕರ್ಮವನ್ನು ಮಾಡಿ ನಂತರ ಆ ಗುಳ್ಳೆ ಯನ್ನು ಸೂಜಿಯಂತಹ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಚುಚ್ಚಿ ಒಡೆದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒತ್ತಿ ಅದರೊಳ ಗಿರುವ ದ್ರವವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಿದ ನಂತರ ಮಡೆಕೆಲೆ, ಯಾಲಕ್ಕಿ, ಗ್ರಂಥಿತಗರ, ಸ್ತಂಧವಲವಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ, ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲಸಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಚ್ಚಬೇಕು ಇದಕ್ಕೇನೆ ಪ್ರತಿಪಾರಣವೆಂದು ಹೆಸರು.

ತರ್ಪಣ

ಅಥತರ್ಪಣಕಂವಚ್ಛಿನ್ನೇತ್ರತ್ಯಪ್ತಿ ಕರಂಪರಂ ||
 ಯದ್ರೂಕ್ಷಂಪರಿಶುಷ್ಕಂಚನೇತ್ರಂಕುಟಿಲನಾನಿಲಂ || ೩೮ ||
 ಶೀರ್ಣಪಕ್ಷುಶಿರೋತ್ಪಾತಕೃಚ್ಛೋನ್ನಿಲನಸಂಯುತಂ ||
 ತಿಮಿರಾರ್ಜುನಶಕ್ರಾದ್ಭಿಷ್ಯಂದಾಧಿಮಂಥಕೈಃ || ೩೯ ||
 ಶುಷ್ಕಾಕ್ಷಿಸಾಕಶೋಥಾಭ್ಯಾಯುಕ್ತಂವಾತವಿಪರೈಃ ||
 ತನ್ನೇತ್ರಂತರ್ಪಣೇಯೋಜ್ಯಂನೇತ್ರೋಗವಿಶಾರದೈಃ || ೪೦ ||
 ದುರ್ದಿನಾತ್ಯುಷ್ಣಶೀತೇಷುಚಿಂತಾಯಾಸಭ್ರಮೇಷುಚಿ ||
 ಅಶಾಂತೋಪದ್ರವೇಚಾಕ್ಷಿ ತರ್ಪಣಂನಪ್ರಶಸ್ಯತೇ || ೪೧ ||
 ವಾತಾತಪರಜೋಹೀನೇದೇಶೇಚೋಕ್ತಾನಶಾಯಿನಃ ||
 ಅಧಾರೌಮಾಷಚೂರ್ಣೇನಕ್ಲಿನ್ನೇನಪರಿಮಂಡಲಾ || ೪೨ ||
 ಸಮಾದೃಧಾವಸಂಬಂಧೌಕರ್ತವ್ಯಾನೇತ್ರಕೋಶಯೋಃ ||
 ಪೂರಯೇದ್ಧೃತಮಂಡೇನವಿಲೀನೇನಸುಖೋದಕೈಃ || ೪೩ ||
 ಅಥವಾಶತಧೌತೇನಸರ್ಪಿಷಾಕ್ಷೀರಜೇನವಾ ||
 ನಿಮಗ್ನಾನ್ಯಕ್ಷಿಪಕ್ಷುಣಿಯಾವತ್ಸ್ಯಸ್ತಾವದೇವಹಿ || ೪೪ ||
 ಪೂರಯೇನ್ನಿಲಿತೇನೇತ್ರೇತತ್ರಲುನ್ನಿಲಯೇತ್ ಶನೈಃ ||
 ಧಾರಯೇದ್ವತ್ಕರೋಗೇಷುವಾಜ್ಞಾತ್ರಾಣಾಂಶತಂಬುಧಃ || ೪೫ ||
 ಸ್ವಚ್ಛೇಕಫೇಸಂಧಿರೋಗೇನೂತ್ರಾಪಂಚಶತಂಹಿತಂ ||
 ಶುಕ್ಲೇಚಷಟ್ ಶತಂಕೃಷ್ಣರೋಗೇಸಪ್ತಶತಂಮತಂ || ೪೬ ||
 ದೃಷ್ಟಿರೋಗೇಷ್ಟಪ್ತಶತಮಧಿಮಂಥೇಸಹಸ್ರಕಂ ||
 ಸಹಸ್ರಂವಾತರೋಗೇಷುಧಾರ್ಯಮೇವಂಹಿತರ್ಪಣಂ || ೪೭ ||
 ಸ್ಥಿನ್ನೇನಯವಪಿಷ್ಟೇನಸ್ನೇಹವೀರೈರಿತಂತತಃ ||
 ಯಥಾಸ್ವಂಧೂಮಸಾನೇನಕಫಮಸ್ಯವಿಶೋಧಯೇತ್ || ೪೮ ||
 ಏಕಾಹಂವಾತ್ಮ್ರಹಂವಾಪಿಪಂಚಾಹಂಚೇಷ್ಟತೇಪರಂ ||
 ತರ್ಪಣೇತ್ಯಪ್ತಿಲಿಂಗಾನಿನೇತ್ರೇಷ್ಟೇತಾನಿಭಾವಯೇತ್ || ೪೯ ||
 ಸುಖಸ್ವಪ್ನಾವಬೋಧಂಚನೈಶದ್ಯಂವರ್ಣಸಾಟಿವಂ ||
 ನಿವೃತ್ತಿವ್ಯಾಧಿತಾಂತಿಕ್ಷಕ್ರಿಯಾಲಾಘವಮೇವಚಿ || ೫೦ ||
 ಅಥಸಾಶ್ರುಗುರುಸ್ಥಿಗ್ಧಂನೇತ್ರಂಸ್ಯಾದತಿತರ್ಪಿತಂ ||

ರೂಪಸ್ಯಾನ್ವಿಲಂಘ್ಯಂನೇತ್ರಂಸ್ಯಾದ್ಧೀನತರ್ಪಿತಂ || ೫೦ ||

ರೂಪಸ್ಯ ಸ್ಥೋಪಚಾರಾಭ್ಯಾನ್ಮೇತಯೋಸ್ಯಾತ್ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಂ ||

ತರ್ಪಣವೆಂಬ ನೇತ್ರಪ್ರಸಾದನಕರ್ಮವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ತರ್ಪಣಕ ಎಂದರೆ ನೇತ್ರಗಳಿಗೆ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಹೆಸರು. ತರ್ಪಣವೆಂಬ ನೇತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಎಂತಹ ನೇತ್ರಗಳಿಗೆ ಮಾಡಬೇಕೆನ್ನುವುದನ್ನು ಪ್ರಥಮತಃ ವಿವರಿಸುತ್ತಾನೆ. ಕಣ್ಣುಗಳು ರೂಪವಾಗಿರುವುದು ಅಂದರೆ ಕಣ್ಣಿನೊಳಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಇರಬಹುದಾದ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಜಿಡ್ಡಿನ ದ್ರವವು ಇಲ್ಲದೆ ಒಣಗಿಹೋಗಿರುವುದು, ಕಣ್ಣುಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ಕಲ್ಮಷಸುತ್ತುಕೊಂಡು ವಕ್ರವಾಗಿರುವುದು, ರೆವೆಗಳು ಉದ್ಬುರಿರುವುದು, ಕಣ್ಣಿನೊಳಗಿರುವ ನರಗಳು ಉಬ್ಬಿಕೊಂಡು ಕಣ್ಣುಕೆಂಪುಬಣ್ಣವಾಗಿ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಅಸಾಧ್ಯವಾದ ನೋವಿರುವುದು. ಕೆಲವು ವೇಳೆ ನೋವಿಲ್ಲದಿರುವುದು ತಿಮಿರವೆಂಬುವುದೊಂದು ಬಗೆಯ ನೇತ್ರರೋಗ. ಅಂದರೆ ಈ ರೋಗದಿಂದ ಕಣ್ಣುಕಾಣುವುದು ಮಂದವಾಗುತ್ತ ಬಂದು ಕ್ರಮೇಣ ಕಣ್ಣೇ ಹೋಗುತ್ತದೆ ಅರ್ಜುನವೆಂಬುವುದೊಂದು ಕಣ್ಣಿನ ಬಿಳಿಯ ಗುಡ್ಡೆಗೆ ಸಂಭವಿಸುವ ರೋಗ. ಈ ರೋಗದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿನ ಬಿಳಿಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ರಕ್ತದ ಹನಿಯಂತಹ ಒಂದು ಕೆಂಪು ಗುರ್ತು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಶುಕ್ರವೆಂಬುವುದೊಂದು ಬಗೆಯ ನೇತ್ರರೋಗ, ಇದನ್ನೇ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹುಪ್ಪುಕುಳಿತಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅಭಿಷ್ಕಂದವೆನ್ನುವುದೊಂದು ಒಗೆಯ ನೇತ್ರರೋಗ; ಇದು ಸಮಸ್ತವಿಧವಾದ ನೇತ್ರರೋಗಗಳನ್ನೂ ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತದೆ ಅಧಿಮಂಧವೆಂದರೆ ಅದೊಂದುಬಗೆಯ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬರುವ ಬಾಕು, ಸೋವು ವ್ಯಥೆಗಳು ಬಹಳವಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಶುಷ್ಕಾಕ್ಷಿಪಾಕವೆಂದರೆ ಕಣ್ಣಿನ ಭಾಗವೆಲ್ಲಾ ಒಣಗಿ ಬಕ್ಕಿಸೂಸುವುದು, ಶೋಭೆಯೂ ವತ್ತೂ ಅಪರೋಕ್ಷಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬಕ್ಕಿಗಳು ಸೂಸುವುದು ವಾತವಿಷರೈಯವೆಂಬುವುದೊಂದು ಬಗೆಯ ವಾತ ರೋಗ ಇದರಿಂದ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಬಾಕು, ವಹತ ಮೊದಲಾದ ವಾತವಿಕಾರಗಳೆಲ್ಲವೂ ಉಂಟಾಗುತ್ತಿರುವುದು. ಇಂತಹ ವಿಕಾರಗಳೆಲ್ಲಲ್ಲಿ ಆಗ್ನಿ ತರ್ಪಣವೆಂಬ ನೇತ್ರಚಿಕಿತ್ಸಾಕ್ರಮವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕದ್ದು ತರ್ಪಣವೆಂಬ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಕ್ರಮವನ್ನು ಯಾವಾಗ್ಯೆ ತೃಪ್ತಿಸಬೇಕೆನ್ನುವುದನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ದುರ್ವಿನವೆಂದರೆ ಮೋಡ ಮುಸುಕಿಕೊಂಡಿರುವ ದಿವಸ, ಅತಿಯಾದ ಬಿಸಿಲಿರುವ ದಿವಸ. ಅತಿಯಾಗಿ ಶೀತವಿರುವ ದಿವಸ, ಮನುಷ್ಯನು ಅತಿಯಾಗಿ ಚಿತ್ತಾಯುಕ್ತನಾಗಿರುವಾಗ್ಯೆ, ಅತಿಯಾಗಿ ಆಯಾಸಪಟ್ಟಿರುವಾಗ್ಯೆ, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆಯಿರುವಾಗ್ಯೆ, ನೇತ್ರೋಪದ್ರವಗಳೆಲ್ಲವೂ ಶಾಂತಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದಿರುವಾಗ್ಯೆ, ಇಂತಹ

ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ನೇತ್ರಪ್ರಸಾದನ ಕರ್ಮವನ್ನು ನಡೆಯಿಸಬಾರದು. ಇದನ್ನು ಮಾಡತಕ್ಕ ವಿಧಾನವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಬಿಸಿಲು, ಗಾಳಿ, ಧೂಳು ಇಲ್ಲದಿರುವ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ನೇತ್ರರೋಗಿಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಮುಖಮಾಡಿ ಮಲಗಿಸಿ, ಉದ್ದಿನ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ಕಲಸಿಕೊಂಡು, ಕಣ್ಣಿನಗುಣಯುತವಾದ ದುಂಡಗೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕಿತ್ತುಹೋಗದಂತೆ ಕಟ್ಟಿ ಕಟ್ಟಬೇಕು. ಇಂತಹ ಗಣಿಗಳು ಅರ್ಧ ಅಂಗುಲ ಅಳವಾಗಿಯೂ ಎರಡಂಗುಲ ಅಗಲವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ಒಂದು ಮಾತ್ರೆಗೆ ಸುರಿದರೆ ಕಲ್ಮಷವೆಲ್ಲವೂ ತಳದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ಮೇಲೆ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕನೆಯು ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ ಆ ಕನೆಯನ್ನು ಸುಖೋಷ್ಣವಾದ ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕರಗಿಸಿ ಕಣ್ಣಿನಮೇಲೂ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಗುಣಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಸಬೇಕು. ಅಥವಾ ಶತಧಾತುಫೃತವೆಂಬ ಔಷಧೋಪಯುಕ್ತವಾದ ಫೃತವನ್ನಾಗಲೀ ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕರಗಿಸಿ ತುಂಬಿಸಬಹುದು ಅಥವಾ ಹಾಲನ್ನೇ ಕಡೆದು ಅದರಿಂದ ಸಿಕ್ಕುವ ಬೆಣ್ಣೆಯಿಂದ ತುಪ್ಪಮಾಡಿಯಾದರೂ ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಎಷ್ಟುಮಟ್ಟಿಗೆ ತುಂಬಿಸಬೇಕೆಂಬ ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆ ಮುಳುಗುವವರಿಗೂ ತುಂಬಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ತುಂಬಿಸತಕ್ಕ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಮಚ್ಚಿಕೊಂಡೇ ಇರಬೇಕು. ತುಂಬಿಸಿ ಅದಮೇಲೆ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಕಣ್ಣನ್ನು ಬಿಡಬೇಕು ಯಾವ್ಯಾವ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಎಷ್ಟು ಹೊತ್ತು ಈ ರೀತಿಯಾದ ಬೇಕೆನ್ನುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತಾನೆ. ರೆಪ್ಪೆಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಒಂದು ನೂರು ಮಾತ್ರೆಗಳ ಕಾಲ ಕಣ್ಣಿನಮೇಲೆ ಇರಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಕಫದೋಷವೇನೂ ಇಲ್ಲದೆ ನೇತ್ರಸಂಧಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರವೇ ರೋಗಗಳಿರುವಾಗ್ಯೆ ಐದುನೂರು ಮಾತ್ರೆಗಳ ಕಾಲವೂ ಕಣ್ಣಿನ ಬಿಳಿಗುಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ದೋಷವಿರುವುದಾದರೆ ಆರುನೂರು ಮಾತ್ರೆಗಳ ಕಾಲವೂ ಕರಿಯಗುಡ್ಡೆಯಲ್ಲಿ ದೋಷಗಳಿರುವಾಗ್ಯೆ ಏಳುನೂರು ಮಾತ್ರೆಗಳ ಕಾಲವೂ, ದೃಷ್ಟಿಗೋಳದಲ್ಲಿಯೇ ದೋಷವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಎಂಟುನೂರು ಮಾತ್ರೆಗಳ ಕಾಲವೂ, ನೇತ್ರಾಧಿಮಂಥ ಮತ್ತು ಇತರ ವಿಧಗಳಿಂದ ವಾತರೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಾವಿರ ಮಾತ್ರೆಗಳ ಕಾಲವೂ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ತರ್ಪಣವನ್ನು ಕಣ್ಣಿನಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಇಂತಹ ತರ್ಪಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ಹೊರಬಿದ್ದ ಕಫವನ್ನು ಹುರಿದ ಜನೇಗೋಧಿಹಿಟ್ಟಿನ ಶಾಯದಿಂದ ಧೂಮಪಾನದಿಂದ ಈ ರೀತಿಯಾದ ಯಾವುದಾದರೂ ಕ್ರಮದಿಂದ ಶೋಧಿಸಿ ತೆಗೆಯಬೇಕು. ಈ ತರ್ಪಣಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಒಂದು ದಿವಸ, ಮೂರು ದಿವಸ, ಐದು ದಿವಸ ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ದೋಷಾನರೋಧೇನ ನಡೆಯಿಸತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ತರ್ಪಣ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಿದ ಮೇಲೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಿಂದ ತೃಪ್ತಿಯಾಯಿತು ಎನ್ನುವುದನ್ನು ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಚಿಹ್ನೆಗಳಿಂದ ಗುರ್ತಿಸಬೇಕು. ಸುಖವಾಗಿ

ನಿದ್ರೆ ಬರುವುದು, ಸುಖವಾಗಿ ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುವುದು, ಕಣ್ಣುಗಳು ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವುದು, ಕಣ್ಣಿನ ಬಣ್ಣವು ಸರಿಯಾಗಿರುವುದು, ನೇತ್ರಪಾಟವ ಚೆನ್ನಾಗಿರುವುದು, ಕಣ್ಣಿನರೋಗಗಳು ಶಾಂತವಾಗಿರುವುದು, ಕಣ್ಣುಗಳು ತಮ್ಮ ಕೆಲಸವನ್ನು ಲವಲವಿಕೆಯಿಂದ ಮಾಡುತ್ತಿರುವುದು. ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ತೃಪ್ತಿಯಾದದ್ದಕ್ಕೆ ಚಿಹ್ನೆಗಳು. ತರ್ಪಣ ಕ್ರಿಯೆಯು ಹೆಚ್ಚಾದರೆ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಕಾಣಬರುವ ದುರ್ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ನೀರು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವುದು, ಕಣ್ಣು ಭಾರೈಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು, ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಜಡ್ಡು ಜನುಗುತ್ತಿರುವುದು ಇಂತಹ ದುರ್ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣಬರುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ತರ್ಪಣ ಕ್ರಿಯೆಯು ಸಾಲದೆ ಹೋದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ದುರ್ಲಕ್ಷಣಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಜಿಡ್ಡಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವುದು, ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಬಗೆಯ ನೇತ್ರವ್ಯಾಧಿ ಇದ್ದೇಇರುವುದು ಇಂತಹ ದುರ್ಲಕ್ಷಣಗಳು ಕಾಣುತ್ತಿರುತ್ತವೆ. ಇಂತಹ ಹೀನಯೋಗ, ಅತಿಯೋಗಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸಿದ ದುರ್ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೀನಯೋಗಕ್ಕೆ ಸ್ನಿಗ್ಧೋಪಚಾರಗಳನ್ನೂ ಅತಿಯೋಗಕ್ಕೆ ರೂಕ್ಷೋಪಚಾರಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಸಂಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು

ಪುಟವಾಕ.

ಅತಲೂರ್ಧ್ವಂಪ್ರವಕ್ಷ್ಯಾಮಿ ಪುಟಸಾಕಸ್ಯ ಸಾಧನಂ || ೫೧ ||
 ದ್ವಾಬಿಲ್ವಮಾತ್ರಮಾಂಸಸ್ಯ ಪಿಂಡೌಸ್ಥಿಗೌ ಸುಪೇಷಿತೌ ||
 ದ್ರವ್ಯಾಣಾಂ ಬಿಲ್ವಮಾತ್ರಂ ತುದ್ರವಾಣಾಂ ಕುಡವೋಮತಃ || ೫೨ ||
 ತದೇಕಸ್ಯಂಸಮಾಲೋಡ್ಯ ಪತ್ರೇಃ ಸುಪರಿನೇಷ್ವಿತಂ ||
 ಪುಟಸಾಕೇನ ತತ್ ಪಕ್ತ್ವಾ ಗೃಹ್ಣೀಯಾತ್ ಪ್ರಸಂಬುಧಃ || ೫೪ ||
 ತರ್ಪಣೋಕ್ತವಿಧಾನೇನ ಯಥಾವದುಪಚಾರಯೇತ್ ||
 ದೃಷ್ಟಿಮಧ್ಯೇನಿಷೇಚ್ಯ ಸ್ನಾನ್ವಿತ್ಯಮುಕ್ತಾನಶಾಯಿನಃ || ೫೫ ||
 ಸ್ನೇಹನೋಲೇಖನಶ್ಚೈವರೋಪಣಶ್ಚೇತಿಸತ್ರಿಧಾ ||
 ಹಿತಃ ಸ್ನಿಗ್ಧೋತಿರೂಕ್ಷಸ್ಯ ಸ್ನಿಗ್ಧಸ್ಯಾತಿಹಿಲೇಖನಃ || ೫೬ ||
 ದೃಷ್ಟೇರ್ಬಲಾರ್ಥಮಿತರಃ ಪಿತ್ತಾಸ್ಯ ಗ್ಗುಣವಾತನುತ್ ||
 ಸರ್ಪಿಮಾರ್ಗಂ ಸವಸಾಮಜ್ಜಮೇದಃ ಸ್ವಾದ್ವಾಷಧೈಃ ಕೃತಃ || ೫೭ ||
 ಸ್ನೇಹನಃ ಪುಟಸಾಕಶ್ಚ ಧಾರ್ಯೋದ್ವೇನಾಕೃತತೇದ್ರರೋಃ ||
 ಜಾಂಗಲಾನಾಂ ಯಕ್ಯನ್ಮಾಂಸೈರ್ಲೇಖನದ್ರವ್ಯಸಂಯುತೈಃ || ೫೮ ||
 ಕೃಷ್ಣಲೋಹರಜಸ್ವಾಮೃತಂ ಬುದ್ರಮಸಿಂಧುಜೈಃ ||

ಸಮುದ್ರಫೇನಕಾಸೀ ಸಸ್ರೋತೋಜದಧಿಮಸ್ತುಭಿಃ || ೫೯ ||

ಲೇಖನೋನಾಕ್ ಶತಂಧಾರ್ಯಸ್ತಸ್ಯೈತಾನ ದ್ವಿಧಾರಣಂ ||

ಸ್ತನ್ಯಜಾಂಗಲಮಧ್ವಾಜ್ಯತಿಕ್ತಕದ್ರವ್ಯಸಾಚಿತಃ || ೬೦ ||

ಲೇಖನಾತ್ರಿಗುಣೋಧಾಯಃ ಪುಟಪಾಕಸ್ತುರೋಪಣಃ ||

ವಿತರೇತ್ತರ್ಪಣೋಕ್ತಾಂತುಕ್ರಿಯಾಂವ್ಯಾಪತ್ತಿದರ್ಶನೇ || ೬೧ ||

ನೇತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗವಾಗುವ ಪುಟಪಾಕವೆಂಬ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಪುಟಪಾಕವೆಂದರೆ ಔಷಧೋಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ದ್ರವದ್ರವ್ಯಗಳೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಅರಗಿಸುವುದೆಂದೂ ಹಸಿಯಾದ ಎಲೆಯಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಹೂಳಿ ಬೀಯಿಸಿ ಜಿಂದಮೇಲೆ ಆ ಮುದ್ದೆಯನ್ನೊ ಅಥವಾ ಅರಗಿಸಿದ ಹೊರಡಬಹುದಾದ ರಸವನ್ನೊ ಔಷಧಿಯಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸತಕ್ಕ ಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಹೇಳಿದ. ನೇತ್ರ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಬೀಳುವ ಪುಟಪಾಕವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಕ್ರಮವೆಂತೆಂದರೆ ಒಂದೊಂದು ಫಲಿತಾಕ ಎಂಡು ಉದೆ ಮಾಂಸವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಕೊಬ್ಬಿನಿಂದ ಸಹಿತವಾದ ಆ ಮಾಂಸವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದುಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು; ಅದರ ಜೊತೆಗೆ ಔಷಧ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನೇನಾದರೂ ಸೇರಿಸತಕ್ಕದ್ದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಗಟ್ಟಿಪದಾರ್ಥಗಳಾದರೆ ಒಂದೊಂದೇ ಫಲದಷ್ಟನ್ನೂ ದ್ರವಪದಾರ್ಥಗಳಾದರೆ ಒಂದೊಂದು ಕುಡವ ಪರಿಮಾಣದಷ್ಟನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಅರೆದಿರು. ಆ ಮಾಂಸದೊಂದಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕಲೆಸಿ ಉಂಡೆಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ಆ ಉಂಡೆಗೆ ಹಸಿಯ ಎಲೆಯನ್ನು ಸುತ್ತಿ ಕೊಂಡದಲ್ಲಿ ಹೂಳಿ ಪಕ್ವವಾದ ಮೇಲೆ ಅದರ ರಸವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಹಿಂದೆ ತರ್ಪಣಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಕಣ್ಣಿನ ಸುತ್ತಲೂ ಹಿಟ್ಟಿನ ಕಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿ ಅಂಗತನಕನಾಗಿ ಮಲಗಿಸಿ ಆ ದ್ರವವನ್ನು ಕಣ್ಣಿನ ಮಧ್ಯಕ್ಕೆ ಸುರಿಯಬೇಕು. ಈ ಪುಟಪಾಕ ಕ್ರಮವು ಮೂರುವಿಧ ಸ್ನೇಹನ ಲೇಖನ, ರೋಪಣ ಎಂಬುದಾಗಿ ನೇತ್ರಗಳು ಅತ್ಯಂತ ರೂಕ್ಷಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಸ್ನೇಹನವೆಂಬ ಪುಟಪಾಕಕ್ರಮದಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡುವುದು ಹಿತಕರವಾದದ್ದು ಅತಿಕ್ಷಿಗ್ಧಗಳಾಗಿದ್ದರೆ ಲೇಖನವೆಂಬ ಪುಟಪಾಕಕ್ರಮದಿಂದ ಮಾಡುವುದು ಹಿತಕರವಾದದ್ದು ರೋಪಣವೆಂಬ ಪುಟಪಾಕಕ್ರಮವು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಮತ್ತು ದೃಷ್ಟಿ ಗತಗಳಾದ ಪಿತ್ತದೋಷ, ರಕ್ತದೋಷ, ವಾತದೋಷ, ವ್ರಣ ಇವುಗಳನ್ನು ನಿವಾರಣಮಾಡುವುದಕ್ಕೂ ಉಪಯೋಗವಾಗುತ್ತದೆ ಸ್ನೇಹನ ಪುಟಪಾಕಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ತುಪ್ಪ, ಮಾಂಸ, (ವಸ, ಮಜ್ಜೆ, ಸೇದವು) ಮಾಂಸ,

ಸಂಬಂಧಗಳಾದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಗೆಯ ಜಡ್ಡುಗಳು, ಮಧುರರಸಪ್ರಚುರವಾದ ಔಷಧಗಳು ಇವುಗಳ ಮಿಶ್ರಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ದ್ರವವು ಸ್ನೇಹನಪುಟಪಾಕಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ಸ್ನೇಹನ ಪುಟಪಾಕವನ್ನು ಎರಡು ನೂರು ವಾಕ್ಪರಿಮಾಣಕಾಲ ಕಣ್ಣಿನಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಲೇಖನಪುಟಪಾಕಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತಗಳಾದ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಜಾಂಗಲ ಮೃಗಗಳ ಯಕೃತ್ತು, ಮಾಂಸ ಲೇಖನದ್ರವ್ಯಗಳು ಕಬ್ಬಿಣದಪುಡಿ, ತಾಮ್ರದ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಚೂರ್ಣ, ಶಂಖದ ಚೂರ್ಣ, ಹವಳದ ಚೂರ್ಣ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ, ಅನ್ನಭೇದಿ, ಸ್ತೋತ್ರೋಜನ, ಮೊಸರಿನ ಕೆನೆ ಇವುಗಳಿಂದ ಪುಟಪಾಕ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದ್ರವವು ಲೇಖನೋಪಯೋಗಿಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯ ತಕ್ಕದ್ದು. ಈ ಲೇಖನ ಪುಟಪಾಕದ್ರವವನ್ನು ಕಣ್ಣಿನಮೇಲೆ ಒಂದುನೂರು ವಾಕ್ಪರಿಮಾಣ ಕಾಲಮಾತ್ರ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ರೋಪಣಪುಟಪಾಕೋಪ ಯುಕ್ತ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಮೊಲೆಹಾಲು, ಜಾಂಗಲಮೃಗಗಳ ಮಾಂಸ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ತುಪ್ಪ, ಕಹಿರಸಯುಕ್ತಗಳಾದ ಔಷಧ ದ್ರವ್ಯಗಳು ಇವುಗಳಿಂದ ಪುಟಪಾಕಕ್ರಮದಿಂದ ಸಂಗ್ರಹಿತವಾದ ದ್ರವವು ರೋಪಣಪುಟಪಾಕಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದದ್ದು. ಈ ರೋಪಣಪುಟಪಾಕವನ್ನು ಲೇಖನಪುಟಪಾಕದ ಮೂರರಷ್ಟುಕಾಲ ಕಣ್ಣಿನಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇನ್ನು ಈ ಪುಟಪಾಕಗಳ ಹೆಚ್ಚುಕಡನೆ ಯಿಂದ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿಯೇ ಣೀನಾದರೂ ತೊಂದರೆ ಕಂಡುಬಂದಲ್ಲಿ ತರ್ಪಣ ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದಂಟಾಗುವ ಅಸಾಯಗಳ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಅನುಸರಿಸ ಬೇಕು.

ಅಂಜನ

ಅಥಸಂಪಕ್ವದೋಷಸ್ಥಪ್ರಾಪ್ತಮಂಜನಮಾಚರೇತ್ ||
ಹೇಮಂತೇಶಿಶಿರೇಚೈವಮಧ್ಯಾಹ್ನೇಂಜನಮಿಷ್ಟತೇ || ೬೨ ||
ಪೂರ್ವಾಹ್ನೇಚಾಪರಾಹ್ನೇಚಗ್ರೀಷ್ಮೇಶರದಿಚೇಷ್ಯತೇ ||
ನರ್ಷಾಸುನಾಭ್ರೇನಾತ್ಯುಷ್ಣೇವಸಂತೇಚಸದೈವಹಿ || ೬೩ ||
ಲೇಖನಂರೋಪಣಂಚೈವತಥಾಸ್ಯಾತ್ ಸ್ನೇಹನಾಂಜನಂ ||
ಲೇಖನಂಕ್ಷಾರತೀಕ್ಷ್ಣಾನ್ಮುರಸೈರಂಜನಮಿಷ್ಟತೇ || ೬೪ ||
ಕಷಾಯತಿಕ್ತರಸಯುಕ್ತಸ್ನೇಹನಂರೋಪಣಂಮತಂ ||
ಮಧುರಂಸ್ನೇಹಸಂಪನ್ನಮಂಜನಂತು ಪ್ರಸಾದನಂ || ೬೫ ||
ಗುಟಿಕಾರಸಚೂರ್ಣಾನಿತ್ರಿವಿಧಾನ್ಮಂಜನಾನಿಚ ||

ಕುರ್ಯಾಚ್ಛಲಾಕಯಾಂಗುಲ್ಯಾಹೀನಾನಿಚಯಥೋತ್ತರಂ || ೬೬ ||
 ಶ್ರಾಂತೇಪ್ರರುದಿತೇಭೀತೇಪೀತಮಧ್ಯೇನವಜ್ಜರೇ ||
 ಅಜೀರ್ಣೇವೇಗಘಾತೇಚನಾಂಜನಂಸಂಪ್ರಶಸ್ಯತೇ || ೬೭ ||
 ಹರೇಣುನಾತ್ರಾಂಕುರ್ವೀತವರ್ತಿಂತೀಕ್ಷ್ಣಾಂಜನೇಬಿಷಕ್ ||
 ಪ್ರಮಾಣಂನುಧ್ಯಮೇಧ್ಯಧ್ವಂದ್ವಿಗುಣಂತುಮ್ಯದೌಭವೇತ್ || ೬೮ ||
 ರಸಕ್ರಿಯಾತೂತ್ತಮಾಸ್ಯಾತ್ರಿವಿಡಂಗಮಿತಾಹಿತಾ ||
 ಮಧ್ಯಮಾದ್ವೇವಿಡಂಗಾಸ್ಯಾದ್ವೀನಾತ್ಪ್ರೇಕವಿಡಂಗಿಕಾ || ೬೯ ||
 ವೈರೇಚನಿಚೂರ್ಣಂತುದ್ವಿಶಲಾಕಂವಿಧೀಯತೇ ||
 ಮೃದೌತುತ್ರಿಶಲಾಕಂಸ್ಯಾಚ್ಚತಸ್ರಃಸ್ನೇಹಿಕೇಂಜನೇ || ೭೦ ||
 ಮುಖಯೋಃಕುಂಠಿತಾಶ್ಚಕ್ಷಾಂಶಲಾಕಾಷ್ಟಾಂಗುಲೋನ್ನಿತಾ ||
 ಅಶ್ಮಜಾಧಾತುಜಾನಾಸ್ಯಾಶ್ಚಲಾಯಪರಿಮಂಡಲಾ || ೭೧ ||
 ತಾಮ್ರಲೋಹಾಶ್ಚಸಂಜಾತಾಶಲಾಕಾಲೇಖನೇಮತಾ ||
 ಸುವರ್ಣರಜತೋದ್ಭೂತಾಶಲಾಕಾಸ್ನೇಹನೇಮತಾ || ೭೨ ||
 ಅಂಗುಲೀವಮೃದುತ್ಪ್ರೇನಕಥಿತಾರೋಪಣೇಬುಧೈಃ ||
 ಸಾಯಂಸ್ರಾತರ್ನಾಂಜನಂಸ್ಯಾತ್ಪ್ರತ್ಯದಾನ್ಯವಕಾರಯೇತ್ || ೭೩ ||
 ನಾತಿಶೀತೋಷ್ಣವಾತಾಭ್ರವೇಲಃಪ್ರಯಾಂಸಪ್ರಶಸ್ಯತೇ ||
 ಕೃಷ್ಣಭಾಗಾದಧಃಕುರ್ಯಾದಸಾಂಗೇಯಾನದಂಜನಂ || ೭೪ ||

ಅಂಜನವಿಚಾರವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಅಂಜನವೆಂದರೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಪ್ಪಿಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುವುದೆಂದು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಅಂಜನ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕಾದರೆ ನೇತ್ರದೋಷಗಳೆಲ್ಲಾ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪಕ್ವವಾಗಿರ ಬೇಕು. ಪಕ್ವವಾಗುವ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಮಾಡಬಾರದು. ಹಿಮಂತಋತು ಮತ್ತು ಶಿಶಿರಋತುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದವೇಳೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅಂಜನ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ನಡೆಸತಕ್ಕದ್ದು. ಗ್ರೀಷ್ಮ ಮತ್ತು ಶರದೃತುಗಳಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಹ್ನ ಮತ್ತು ಅಪರಾಹ್ನಗಳಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ಶರದೃತುವಿನಲ್ಲಿ ಅಪರಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ಅಂಜನ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ಮಾಡಬೇಕು. ವರ್ಷ ಋತುವಿನಲ್ಲಿಯೂ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಮೋಡಗಳಲ್ಲದಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಅತಿಯಾಗಿ ಉಷ್ಣವಲ್ಲದಕಾಲಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ವಸಂತಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಲನಿಯಮವಿಲ್ಲದೆ ಯಾವ ಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದರೂ ಅಂಜನ ಚಿಕಿತ್ಸೆಮಾಡಬಹುದು. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರತಕ್ಕಕಾಲವನ್ನು ಜ್ಯೋತಿಶಾಸ್ತ್ರದಂತೆ ನೋಡಬಾರದು. ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ

ದಲ್ಲಿ ಅಂದರೆ ಬುಹಟಿಸುತುಚರಾಧ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ನೋಡಬೇಕು. ಅಂಜನಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಉಪಯೋಗಪಡುವ ಅಂಜನಗಳು ಮೂರುವಿಧ. ಲೇಖನಾಂಜನ ರೋಪಣಾಂಜನ, ಸ್ನೇಹನಾಂಜನವೆಂಬದಾಗಿ. ಲೇಖನಾಂಜನಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗ ಬೀಳುವ ವಸ್ತುಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ ಕ್ಷೀರಗಳು, ತೀಕ್ಷ್ಣವಸ್ತುಗಳು ಅಂದರೆ ವೇಣಿಸು ಮೊದಲಾದವುಗಳು, ಹುಳಿಗಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಲೇಖನಾಂಜನೋಪಯುಕ್ತಗಳು. ರೋಪಣಾಂಜನೋಪಯುಕ್ತವಸ್ತುಗಳು ಒಗರುರಸದ ಪದಾರ್ಥಗಳು ಕಹಿರಸವಸ್ತುಗಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಜಿಡ್ಡನ್ನೂ ಕೂಡಿಸಿದರೆ ರೋಪಣಾಂಜನೋಪಯುಕ್ತವಸ್ತುಗಳಾಗುತ್ತವೆ. ಪ್ರಸಾದನಾಂಜನವೆಂದರೆ ವಧುರಸಯುಕ್ತವಸ್ತುವಿನೊಡನೆ ಜಿಡ್ಡುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಉಪಯೋಗಿಸಿದಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಾದನಾಂಜನವೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂಜನಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗಬೀಳುವ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಗುಳಿಗೆಗಳಾಗಿ, ದ್ರವವಾಗಿ, ಚೂರ್ಣವಾಗಿ ಈ ರೀತಿ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಈ ಅಂಜನವನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವಾಗ್ಯೇ ಅಂಜನಹಾಕತಕ್ಕ ಲೋಹದ ಕಡ್ಡಿಗಳಿಂದಲಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಬೆರಳುಗಳಿಂದಲಾಗಲೀ ಸೂಕ್ಷ್ಮಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದಂತೆ ಉಪಯೋಗಿಸಬಹುದು. ಗುಳಿಗೆ ರಸಕ್ರಿಯೆ ಚೂರ್ಣ ಎಂಬ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ಅಂಜನಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಕ್ಕಿಂತ ಎರಡನೆಯದು ಗುಣದಲ್ಲಿ ಕಡಮೆ. ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮೂರನೆಯದು ಕಡಮೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಅಯಾಸಗೊಂಡಿರುವಾಗ ಅಂಜನಹಾಕಬಾರದು; ಹಾಗೆಯೇ ಅಳುತ್ತಿರುವಾಗ ಹೆದರಿದಾಗ್ಯೆ, ಮದ್ಯಪಾನಮಾಡಿರುವಾಗ್ಯೆ, ಹೊಸದಾಗಿ ಜ್ವರಬಂದಿರುವಾಗ್ಯೆ, ದೇಹದಲ್ಲಿ ಅಜೀರ್ಣರೋಗವಿರುವಾಗ್ಯೆ, ಮಲಮೂತ್ರಗಳವೇಗವು ತಡೆದಿರುವಾಗ್ಯೆ ಅಂಜನವನ್ನು ಹಾಕಬಾರದು. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾತ ಅಂಜನವನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವಾಗ್ಯೆ ಒಂದು ಹರೇಣು ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಅಂಜನವರ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ರೋಪಣಾಂಜನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಾಗ ಒಂದೂವರೆಹರೇಣು ಪರಿಮಾಣವರ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಮೃದ್ವೈಕಜನವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಹರೇಣು ಪ್ರಮಾಣವರ್ತಿಯನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು (ಹರೇಣು ಎಂಬ ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ಶಾರ್ಙ್ಗಧರ ಕಾರರು ಹೇಳಿಲ್ಲ. ತ್ರಸರೇಣು ಎಂದರೆ ಮೂವತ್ತು ಪರಿಮಾಣಗಳ ಪರಿಮಾಣವೆಂದು ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.) ರಸಕ್ರಿಯಾರೂಪವಾದ ಅಂಜನದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಪರಿಮಾಣವು ಮೂರು ವಿಡಂಗದಷ್ಟು, ಮಧ್ಯಮಪರಿಮಾಣವು ಎರಡು ವಿಡಂಗದಷ್ಟು, ಕನಿಷ್ಠ ಪರಿಮಾಣವೆಂದರೆ ಒಂದು ವಿಡಂಗದಷ್ಟು ಮಾತ್ರ. ಚೂರ್ಣಾಂಜನವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದಲ್ಲಿ ವಿರೇಷನಾರ್ಥವಾಗಿ ಅಂದರೆ ನೇತ್ರಗತದೋಷಗಳನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುವದಕ್ಕಾಗಿ ದ್ವಿಶಲಾಕವೆಂದರೆ ಎರಡುಸಾರೆ ಸಲಾಕೆ

ಯಿಂದ ಅದ್ವಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕತಕ್ಕದ್ದು. ಮೃದುವಾದ ಚೂರ್ಣಾಂಜನವಾಗಿದ್ದರೆ ಮೂರು ಶಲಾಕೆಗಳಷ್ಟನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು. ಸ್ನೇಹಮಿಶ್ರಿತವಾದ ಅಂಜನದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಶಲಾಕೆಗಳ ಪರಿಮಾಣ ಅಂಜನವನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕಬೇಕು. ಈ ಅಂಜನಹಾಕತಕ್ಕ ಸಲಾಕೆಯು ಎರಡು ಕಡೆಯ ತುದಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನುಣುಪಾಗಿ ಯೂ ಮೊಂಡವಾಗಿ ಅಂದರೆ ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಗೆ ಪೆಟ್ಟುಗವಂತಿರಬೇಕು ಮತ್ತು ಎಂಟು ಅಂಗುಲ ಉದ್ದವಾಗಿಯೂ ಇರಬೇಕು. ಶಲಾಕೆಯು ಕಲ್ಲಿನದಾಗಿ ಯಾಗಲಿ ಅಥವಾ ಲೋಹದ್ದಾಗಿಯಾಗಲೀ ಇರಬಹುದು ಬಟಾಣಿಯ ಕಾಳಿನ ಹಾಗೆ ಶಲಾಕೆಯ ಎರಡು ತುದಿಯೂ ಬಟುವಾಗಿ ಇರಬೇಕು. ಲೇಖನಾಂಜನ ವನ್ನು ಹಾಕುವ ಶಲಾಕೆಯು ತಾವ್ರದ್ದಾಗಿಯಾಗಲೀ, ಲೋಹದ್ದಾಗಿಯಾಗಲೀ, ಕಲ್ಲಿನದಾಗಿಯಾಗಲೀ ಇರಬಹುದು. ಸ್ನೇಹನಾಂಜನವನ್ನು ಹಾಕಲು ಉಪ ಯೋಗಿಸುವ ಶಲಾಕೆಯು ಬಂಗಾರದ್ದಾಗಿಯಾಗಲೀ, ಜಿಳ್ಳೆಯದಾಗಿಯಾಗಲೀ ಇರಬೇಕು. ರೋಪಣಾಂಜನವನ್ನು ಹಾಕಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಶಲಾಕೆಯು ಕೈಬೆರಳಿನಷ್ಟು ಮೃದುವಾಗಿರಬೇಕು. ಅಂಜನವನ್ನು ಬೆಳಗಿನ ಹೊತ್ತಾಗಲೀ ಸಾಯಂಕಾಲದ ಹೊತ್ತಾಗಲೀ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಎನಕ ಬೇರೆ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಅತಿಯಾಗಿ ಶೀತವಾಗಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅತ್ಯುಷ್ಣವಾಗಿರುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಅತಿಯಾಗಿ ಗಾಳಿ ಬೀಸುತ್ತಿರುವಾಗ್ಯೆ, ಅತಿಯಾಗಿ ಮೋಡವಾಗಿರು ವಾಗ್ಯೆ ಅಂಜನವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬಾರದು. ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಕರಿಗುಡ್ಡೆಯ ಕೆಳ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿನೊಳಗೆ ಅಂಜನವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು

ಚಂದ್ರೋದಯವರ್ತಿ.

ಶಂಖನಾಭಿರ್ನಿಭೀಶಸ್ಕಮಂಜ್ವ ಪಥ್ಯಮನಶ್ಶಿಲಾ ||

ಸಿಪ್ಪಲೀಮರಿಚಂಕುಷ್ಠಂವಚಾಚೇತಿಸಮಾಂಶಕಂ || ೭೫ ||

ಭಾಗಕ್ಷೀರೇಣಸಂಪಿಷ್ಯವರ್ತಿಂಕೃತ್ಪಾಯವೋನ್ನಿತಾಂ ||

ಹರೇಣುನಾತ್ರಾಂಸಂಘೃಷ್ಯಜಲೈಃಕುರ್ಯಾದಧಾಂಜನಂ || ೭೬ ||

ತಿಮಿರಂನಾಂಸವೃದ್ಧಿಂಚಕಾಚಂಪಟಲನುರ್ಬುದಂ ||

ರಾತ್ರಾಂಧ್ಯಂನಾಪೀಕಂಪುಷ್ಪಂವರ್ತಿಶ್ಚಂದ್ರೋದಯಾ

ಜಯೇತ್ || ೭೭ ||

ನೇತ್ರಚಿಕಿತ್ಸೋಪಯೋಗಿಗಳಾದ ಕೆಲವು ಔಷಧಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಊನುವ ಶಂಖದಮುಳ್ಳದಲ್ಲಿ ನ ಭಯಂತೆ ಸುತ್ತುಕೊಂಡಿರುವ ಭಾಗ, ತಾರೇ

ಕಾಯಿನ ಪೊಪ್ಪು, ಅಳಲೆಯಕಾಯಿ, ಮಣಿತಲೆ, ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು, ಚಂಗಲ ಕೋಸು, ಬಜೆ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮಾಂಶ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಅಡಿನ ಹಾಲಿನಿಂದ ನುಣ್ಣಿಗೆ ಅರೆದು, ಬತ್ತಿಯಹಾಗೆ ಉಪ್ಪುದ್ದವಾಗಿ ಕುಡುಹುಗಳನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಯವಸರಿಮಾಣವಷ್ಟು ಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳತಕ್ಕದ್ದು. ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸರೇಣು ಪರಿಮಾಣವನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ತೆದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನವಾಗಿ ಹಾಕಿ ಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿನ ಮಂಜು ಕಣ್ಣಿನೊಳಗೆ ದುರ್ಮಾಂಸ ಬೆಳೆಯುವುದು, ಗೀಜು ಹಾಯುವುದು, ಪರಿ ಬರುವುದು, ಸೇತ್ರಾಬುರಿದು, ರಾತ್ರಿ ಕಣ್ಣು ಕಾಣದೆಹೋಗುವುದು, ಒಂದು ವರುಸದೊಳಗಾಗಿ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹುಪ್ಪು ಕೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅದು ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಈ ಚಂದ್ರೋದಯವರ್ತಿಯು ಗೆಲುತ್ತದೆ.

ಕರಂಜವರ್ತಿ

ಪಲಾಶಪುಷ್ಪಸ್ವರಸೈಃ ಬಹುಶಃ ಪರಿಭಾವಿತಾ ||

ಕರಂಜಬೀಜವರ್ತಿಸ್ತುದೃಷ್ಟೇಃ ಪುಷ್ಪಂ ವಿನಾಶಯೇತ್ || ೭೮ ||

ಕರಂಜವೆಂದರೆ ಹುಲಿಯುಗುರಿನಗಿಡವೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸತಕ್ಕಗಿಡ. ಅದರ ಬೀಜಗಳನ್ನು ತಂದು ಮುತ್ತುಗದ ಹುಪ್ಪಿನರಸದಲ್ಲಿ ಅನೇಕಬಾರಿ ಭಾವನೆಮಾಡಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ವರ್ತಿಯಾಗಮಾಡಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಹುಪ್ಪುಗುಣವಾಗುವುದು.

ಸಮುದ್ರಫೇನಾದಿವರ್ತಿ.

ಸಮುದ್ರಫೇನಸಿಂಧೂತ್ಥ ಶಂಖದಕ್ಷಾಂಡನಲ್ಪಲೈಃ ||

ಶಿಗ್ರುಬೀಜಯುತೈರ್ವರ್ತಿಸ್ತುಕ್ರಾದೀಂತ್ಫಸ್ತನಲ್ಲಿಖೇತ್ || ೭೯ ||

ಲೇಖನವರ್ತಿಯನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾನೆ. ಸಮುದ್ರದನೊರೆ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಶಂಖದಚೂರ್ಣ, ಕೋಳಿಯಮೊಟ್ಟೆಯ ಮೇಲಿನಮೊಡು, ನುಗ್ಗೆಯಬೀಜ, ಇವುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನುಣ್ಣಿಗೆ ಅರೆದು ವರ್ತಿಯಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೆದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಹುಪ್ಪು ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಕೊರೆದಂತೆ ಕೊರೆದು ತೆಗೆದುಹಾಕುತ್ತದೆ.

ದಂತವರ್ತಿ.

ದಂತೈರ್ಧಂತಿ ನರಾಹೋಷ್ಟ್ರಗೋಹಯಾಜಖರೋದ್ಭವೈಃ ||

ಶಂಖಮುಕ್ತಾಂಭೋಧಿಪೇನಯುತ್ಯೈಸ್ಸರ್ವೈರ್ವಿಚಾರ್ಣತೈಃ

|| ೮೦ ||

ದಂತವರ್ತಿಃ ಕೃತಾಶ್ಲಕ್ಷಾಣಾಂನಾಶಿನೀಪರಾ ||

ಆನೆಯ ಹಲ್ಲು, ಹಂದಿಯಹಲ್ಲು, ಒಂಟಿಯಹಲ್ಲು, ಹಸುವಿನಹಲ್ಲು, ಕುದುರೆಯಹಲ್ಲು, ಕತ್ತೆಯಹಲ್ಲು ಶಂಖ. ಮುತ್ತು, ಸಮುದ್ರದನೊರೆ ಇವುಗಳ ನ್ನಿಲ್ಲ ಚನ್ನಾಗಿ ಚಾರ್ಣಮಾಡಿ, ವರೆದು ವರ್ತಿಯಾಗಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೇದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕುತ್ತಬಂದರೆ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹುವ್ವುಕುಳಿತರುವುದನ್ನು ನಿವಾರಣಮಾಡುತ್ತದೆ.

ನೀಲೋತ್ಪಲವರ್ತಿ

ನೀಲೋತ್ಪಲಂಶಿಗ್ರುಬೀಜಂನಾಗಕೇಸರಕಂತಥಾ

|| ೮೧ ||

ಏತತ್ ಕಲ್ಪೈಃ ಕೃತಾವರ್ತಿರತಿನಿದ್ರಾಂನಿವಾರಯೇತ್ ||

ನೀಲವರ್ಣದ ತಾವರೆಹುವ್ವು, ನುಗ್ಗೆಯಬೀಜ, ನಾಗಕೇಸರಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂಶಕೂಡಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ವರ್ತಿಯಾಗಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದನ್ನು ಅಂಜನವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸೋಣದರಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಅರೆನಿದ್ರೆಯು ಮಿತವಾಗುತ್ತದೆ

ಪುಷ್ಪಕವರ್ತಿ.

ತಿಲಪುಷ್ಪಾಣ್ಯಶೀತಿಸ್ತುಃಷ್ಣೈಃಸಿಪ್ಪಲಿತಂಡೂಲಾಃ

|| ೮೨ ||

ಜಾತೀಕುಸುಮಪಂಚಾಶನ್ಮರಿಚಾನಿಚಷೋಡಶ ||

ಸೂಕ್ಷ್ಮಂಪಿಷ್ಪಾಜಲೇವರ್ತಿಃ ಕೃತಾಕುಸುಮಿಕಾಭಿಧಾ

|| ೮೩ ||

ತಿಮಿರಾರ್ಜುನಶುಕ್ರಾಣಾಂನಾಶಿನೀಮಾಂಸವೃದ್ಧಿಹೃತ್ ||

ಏತಸ್ಯಾಹ್ಯಂಜನೇಮಾತ್ರಾಪ್ರೋಕ್ತಾಸಾರ್ಥಹರೇಣುಕಾ || ೮೪ ||

ಎಳ್ಳಿನ ಹುವ್ವುಗಳು ಎಂಬತ್ತು, ಹಿಪ್ಪಲಿಯ ಬೀಜಗಳುಅರುವತ್ತು, ಜಾಜಿಯಹುವ್ವುಗಳು ಐವತ್ತು, ಹದಿನಾರು ಮೆಣಸಿನಕಾಳುಗಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ವನ್ನೂ ನೀರನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ನುಣ್ಣಿಗೆ ಅರೆದು ವರ್ತಿಯಾಗಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇದನ್ನು ಒಂದೂವರೆ ಹರೇಣುಪ್ರಮಾಣ ಅರೆದು ಕಣ್ಣಿಗೆಹಾಕಿದರೆ ಕಣ್ಣುಮಂಜು, ಅರ್ಜುನವೆಂಬ ನೇತ್ರರೋಗ, ಕಣ್ಣುಹುವ್ವು, ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ

೪೮೦

ತ್ರಯೋದಶಾಧ್ಯಾಯ

ದುರ್ಮಾಸ ಬೆಳೆಯುವುದು ಇವುಗಳು ಗುಣವಾಗುವವು.

ರಸಾಂಜನವರ್ತಿ.

ರಸಾಂಜನಂಹರಿದ್ರೇದ್ವೇಮಾಲತೀನಿಂಬಪಲ್ಲವಾಃ ||

ಗೋಶಕೃದ್ರವಸಂಯುಕ್ತಾ ವರ್ತನಕೃತಾಂಧ್ಯನಾಶಿನೀ || ೮೫ ||

ರಸಾಂಜನವೆಂಬ ವಸ್ತು, ಅರಿಸಿನ, ಮರಳಿಸಿನ ಜುಜಿಯ ಚಿಗುರು, ಬೇವಿನ ಚಿಗುರು, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಗಣೆಯನ್ನು ಹಿಂಡಿದನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ವರ್ತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹುಕುತ್ತುಬಂದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿಯಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು ಮಂಜಾಗುವ ನಕ್ಷಾಂಧ್ಯವೆಂಬ ನೇತ್ರರೋಗವು ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ

ಧಾತ್ರಾದ್ರಿದಿವರ್ತಿ.

ಧಾತ್ರಕ್ಷಪಥ್ಯಾಬೀಜಾನಿಏಕದ್ವಿತ್ರಿಗುಣಾನಿಚ ||

ಪಿಷ್ಪಾವರ್ತಿಂಜಲೈಃಕುರ್ಯಾದಂಜನಂದ್ವಿಹರೇಣುಕಂ || ೮೬ ||

ನೇತ್ರಸ್ರಾವಂಹರತ್ಯಾಶುನಾತರಕ್ತರುಜಂತಥಾ ||

ಒಂದುಪಾಲು ನೆಲ್ಲಿಯಬೀಜ, ಎರಡುಪಾಲು ತಾರೆಯಬೀಜ, ಮೂರುಪಾಲು ಅಳಲೇಕಾಯಿನ ಬೀಜ ಇವುಗಳನ್ನು ನೀರಿನಿಂದ ಸಣ್ಣನಾಗಿ ಅರೆದು ವರ್ತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಎರಡು ಹರೇಣುಪ್ರಮಾಣ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನಹಾಕುತ್ತ ಬಂದರೆ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಯುತ್ತಿರುವುದು. ನಾತರಕ್ತವ್ಯಾಧಿ ಶಮನವಾಗುತ್ತವೆ.

ರಸಕ್ರಿಯೆ-

ತುತ್ಥಮಾಕ್ಷಿಕಸಿಂಧೂತ್ಥಂಸಿತಾಶಂಖಮನಶ್ಶಿಲಾಃ || ೮೭ ||

ಗೈರಿಕೋದಧಿಫೇನಂಚಮರಿಚಂಚೇತಿಚೂರ್ಣಯೀತ್ ||

ಸಂಯೋಜ್ಯಮಧುನಾಕುರ್ಯಾದಂಜನಾರ್ಥಂರಸಕ್ರಿಯಾಂ || ೮೮ ||

ವರ್ತುರೋಗಾರ್ಮತಿಮಿರಕಾಚಶುಕ್ರಹರಾಂಪರಾಂ ||

ವಟಿಕ್ಷೀರೇಣಸಂಯುಕ್ತೋಮುಖ್ಯಃಕರ್ಪೂರಜಃಕಣಃ || ೮೯ ||

ಕ್ಷಿಪ್ರಮಂಜನಕೋಹಂತಿಕುಸುಮಂಶುದ್ಧಿಮಾಸಿಕಂ ||

ಮೈಲ್ ಶುಕ್ತ, ಸ್ವರ್ಣಮಾಸಿಕ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ, ಶಂಖವುಡಿ

ಮಣಿಶಿಲೆ, ಕಾವಿಕಲ್ಲು, ಸಮುದ್ರದನೊರೆ, ಮೆಣಸು, ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮ ರಿ
ಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ನುಣ್ಣುನೆಯ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ಕಲೆಸಿ ಅಂಜನ
ವಾಗಿ ಹಾಕಿದಲ್ಲಿ, ರೆವೈಗೆ ಸಂಭವಿಸುವ ರೋಗಗಳು, ಕಣ್ಣುಮಂಜು, ಗೀಜು
ಹಾಯುವುದು. ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹುವ್ವು ಕುಳಿತಿರುವುದು ಇವುಗಳೆಲ್ಲ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ.
ಆಲದ ಹಾಲಿನೊಡನೆ ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರವನ್ನು ಕಲೆಸಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನಹಾಕಿದಲ್ಲಿ
ಸದ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿರುವ ಕಣ್ಣು ಹುಪ್ಪನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ಅತಿನಿದ್ರಾಽಮಂಜೋಗಃ.

ಕೌಗ್ರಾಶ್ವಲಾಲಾಸಂಘೃಷ್ಟೈರ್ಮರಿಚೈರ್ನೇತ್ರಮಂಜಯೇತ್

|| ೯೦ ||

ಅತಿನಿದ್ರಾಶಮಂಯಾತಿತಮಸ್ಸೂರ್ಯೋದಯಾದಿನ ||

ಅತಿನಿದ್ರೆ ಅಂದರೆ ನಿದ್ರೆಯು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಅವಶ್ಯಕವೋ ಅಷ್ಟಕಿಂತ
ಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದಲ್ಲಿ, ಮೆಣಸಿನಕಾಳನ್ನು ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಕುದುರೆಯ ಬಾಯಿನಿಂದ
ಹೊರಡುವ ಜೊಲ್ಲು ಇವುಗಳಿಂದ ಅರೆದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ನಿದ್ರೆ ಕಡಮೆ
ಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಪ್ರಬೋಧನಂಜನ.

ಜಾತೀಪುಷ್ಪಂಪ್ರವಾಳಂಚಮರಿಚಂಕಟುಕೀನಚಾ || ೯೧ ||

ಸೈಂಧವಂಬಸ್ತಮೂತ್ರೇಣಸಿಷ್ಟಂತಂದ್ರಾಘ್ನಮಂಜನಂ ||

ಶಿರೀಷಬೀಜಗೋಮೂತ್ರಕೃಷ್ಣಾಮರಿಚಸೈಂಧವೈಃ || ೯೨ ||

ಅಂಜನಂಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಬೋಧಾಯಸರಸೋನಶಿಲಾವಚೈಃ ||

ಜಾಜಿಯ ಹುವ್ವು, ಹವಳ, ಮೆಣಸಿನಕಾಳು, ಕಟುರೋಹಿಣಿ, ಬಜೆ,
ಸೈಂಧವಲವಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಅಡಿನ ಮೂತದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಅಂಜನವಾಗಿ ಉಪ
ಯೋಗಿಸುವುದರಿಂದ ಆಕಳಿಕೆ, ಆಲಸ್ಯ ಇವು ಪರಿಹರ. ಬಾಗೆಯಬೀಜ
ಹಿಪ್ಪಲಿ, ಮೆಣಸು, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ, ಮಣಿಶಿಲೆ, ಬಜೆ ಇವುಗಳನ್ನು
ಗೋಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಅಂಜನವಾಗಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕಿದರೆ ಎಚ್ಚರತಪ್ಪಿದವರಿಗೆ
ಚನ್ನಾಗಿ ಎಚ್ಚರವಾಗುತ್ತದೆ.

ದಾವ್ಯಾದಿರಸಕ್ರಿಯೆ

ದಾರ್ವಿಪಟೋಲಂನುಧುಕಂಸನಿಂಬಂಪದ್ಮಕೋತ್ಪಲಂ || ೯೩ ||

ಪ್ರಸಾಂಡರೀಕಂಚೈತಾನಿಪಚೇತ್ತೋಯೇಚತುರ್ಗುಣೇ ||

ನಿಪಾಚೈಪಾದಶೇಷಂತುತ್ಯತಂನೀತ್ವಾಪುನಃಪಚೇತ್ || ೯೪ ||

ಶೀತೇತಸ್ಮಿನ್ಮಧುಸಿತಾಂದದ್ಯಾತ್ಪಾದಾಂತಿಕಾಂನರಃ ||

ರಸಕ್ರಿಯೈಷಾದಾಹಾಶ್ಚುರಕ್ತರಾಗರಾಜೋಹರೇತ್ || ೯೫ ||

ಮರಾಠರಿನ, ಕೈಪಡವಲ, ಜೈಷ್ಠಮಧು, ಜೀವನಚಕ್ರೈ, ಪದ್ಮಕಾಪ್ತ, ತಾವರೆಯಹುವು, ಬಿಳಿಯದು, ಕೆ.ವು ತಾವರೆಯಹುವು ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಾಂತ ಸೇರಿಸಿ. ಚತುರ್ಗುಣನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕಷಾಯವಿಟ್ಟು, ನಾಲ್ಕರಲ್ಲೊಂದುಭಾಗ ಕಷಾಯ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಶೋಧಿಸಿಕೊಂಡು ಮತ್ತೆ ಆ ಕಷಾಯವನ್ನು ಗಟ್ಟಿಗೆ ಬರುವ ವರಿವಿಗೂ ಕಾಯಿಸುತ್ತ ಬಂದು ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ತಣ್ಣಗಾದ ಮೇಲೆ ಜೇನುತುಪ್ಪ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆಗಳನ್ನು ನಾಲ್ಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭಾಗದಷ್ಟು ಸೇರಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಕೂಡಿಸಿ, ತೆಗೆದಿರಿಸಿಕೊಂಡು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನವಾಗಿ ಹಚ್ಚುತ್ತ ಬಂದರೆ ಕಣ್ಣರಿ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಸೋರುವುದು, ಕಣ್ಣು ಕೆಂಪಾಗುವುದು, ಕಣ್ಣುನೋವು ಇವುಗಳನ್ನು ಶಮನಪಡಿಸುತ್ತದೆ.

ರಸಾಂಜನಾದಿ ರಸಕ್ರಿಯೆ.

ರಸಾಂಜನಂಸರ್ಜರಸೋಜಾತೀಪುಷ್ಪಂಮನಶ್ಮಿಲಾ ||

ಸಮುದ್ರಘೇನೋಲವಣಂಗೆರಿಕಂಮರಿಚಾನಿಚ || ೯೬ ||

ಏತತ್ಸಮಾಂತಂಮಧುನಾಸಿಷ್ಪಾಪ್ರಕ್ಲಿನ್ನವರ್ತುನಿ ||

ಅಂಜನಂಕ್ಲೇದಕಂಡೂಘ್ನಂಪಕ್ಷ್ಮಣಾಂಚಪ್ರರೋಹಣಂ ||

ರಸಾಂಜನವೆಂಬವಸ್ತು, (ಹಿಂದೆ ಅನೇಕಸಾರಿ ಇವರ ವಿವರಣೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿದೆ.) ಒಳ್ಳೆಯರಾಳ, ಜಾಜಿರಾಹುವು, ಮಣಿಶಿಲೆ, ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ, ಸೈಂಧವಲವಣ, ಕಾವಿಕಲ್ಲು ಮೆಣಶಿನಕಾಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಮ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಸಿ ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಅರೆದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನವನ್ನು ಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ರಿಪ್ಪೆಯ ಕೂದಲು ಶಲತು ಉದುರಿಹೋಗುವಂತಹ ನೇತ್ರಜಾಡ್ಯವು ಪರಿಹರವಾಗಿ ಪುನಶ್ಚ ರಿಪ್ಪೆಯ ಕೂದಲು ಯುಧ ಸ್ತುತಿಯಾಗಿ ಹುಟ್ಟುವವು.

ಗುಡೂಚೀ ರಸಕ್ರಿಯೆ.

ಗುಡೂಚೀಸ್ವರಸಃಕರ್ಷಕಸ್ವಾದ್ರಸ್ಯಾನ್ಮಾಷಕೋನ್ಮಿತಂ ||

ಸ್ತಂಧವಂಕ್ಸಾದ್ವತುಲ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್ಸರ್ವಮೇಕತ್ರಮರ್ಧಯೇತ್ || ೯೮ ||
ಅಂಜಯೇನ್ನಯನಂತೇನಸಿಲ್ಲಾ ಮೃತಮಿರಂಜಯೇತ್ ||
ಕಾಚಂಕಂಡೂಂಲಿಂಗನಾಶಂಶುಕ್ಲಕೃಷ್ಣಗತಾನ್ಗದಾನ್ || ೯೯ ||

ಅಮೃತವಳ್ಳಿಯಸ್ತರಸ ಒಂದು ಕರ್ಷಪರಿಮಾಣದಷ್ಟು, ಒಂದು ಮಾಷ
ಪ್ರಮಾಣ ಜೇನುತುಘ್ನ, ಸ್ತಂಧವಲದಣ ಒಂದು ಮಾಷಪರಿಮಾಣ ಇವು
ಮೂರನ್ನೂ ಒಂದುಕಡೆ ಸೇರಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಅಂಜನವಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ
ಹಚ್ಚಿಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಪಿಸು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ರೆಪ್ಪೆ ಶಲತುಹೋಗುವುದು, ಕಣ್ಣು
ವಂಜು, ಗೀಜು ಹಾಯ್ದಿರುವುದು. ಕಣ್ಣಿನ ನೆನೆ, ಲಿಂಗನಾಶವೆಂಬ ನೇತ್ರ
ರೋಗ ಇವಲ್ಲದೆ ಇನ್ನೂ ಬಿಳಿಗುಡ್ಡೆ, ಕವ್ವುಗುಡ್ಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಬರುವ ರೋಗ
ಗಳೆಲ್ಲವೂ ಗುಣವಾಗುತ್ತವೆ

ಪುನರ್ನವಾರಸಕ್ರಿಯೆ.

ದುಗ್ಧೇನಕಂಡೂಂಕ್ಸಾದ್ವೇಣನೇತ್ರಸ್ರಾವಂಚಸರ್ಪಿಷಾ ||
ಪುಷ್ಪಂತ್ಯಲೇನತಿಮಿರಂಕಾಂಚಿಕೇನನಿಶಾಂಧತಾಂ || ೧೦೦ ||
ಪುನರ್ನವಾಜಯೇದಾಶುಭಾಸ್ವರಸ್ತಿಮಿರಂಯಥಾ ||

ಕೊವ್ವೆಯಬೇರನ್ನು ಮೊಲೆಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಚ್ಚಿಸಿದರೆ ಕಣ್ಣಿನ
ನೆನೆಯನ್ನೂ, ಜೇನುತುಘ್ನದಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಅಂಜನವಾಗಿ ಹತ್ತಿಸಿದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ
ನೀರುಸೋರುವಿಕೆಯನ್ನೂ ಹಸುವಿನತುಪ್ಪದೊಡನೆ ಅರೆದು ಹತ್ತಿಸಿದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ
ಕುಳಿತಿರುವ ಕುವ್ವನ್ನೂ, ಎಣ್ಣೆಯಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹತ್ತಿಸಿದರೆ ಕಣ್ಣು
ಮಂಜನ್ನೂ ಹುಳಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅರೆದು ಹತ್ತಿಸಿದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿ ದೀಪದಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣು
ಕಾಣದಿರುವಿಕೆಯನ್ನೂ ಪುಹರಿಸುತ್ತದೆ.

ಬಬ್ಬೂಲಾದಿ ರಸಕ್ರಿಯೆ.

ಬಬ್ಬೂಲದಲನಿಃಕ್ವಾಘೋಲೇಹೀಭೂತಸ್ತದಂಜನಾತ್ || ೧೦೧ ||
ನೇತ್ರಸ್ರಾವಂಜಯತೈಷಮಧುಯುಕ್ತೋನಸಂಶಯಃ ||

ಹಿಜ್ಜಲರಸಕ್ರಿಯೆ

ಹಿಜ್ಜಲಸ್ಯಫಲಂಘ್ರಸ್ವಾಸಾನೀಯೇನಿತ್ಯಮಂಜನಂ || ೧೦೨ ||
ಚಕ್ಷುಸ್ಸಾವೋಪಶಾಂತ್ಯರ್ಥಂಕಾರ್ಯಮೇತನ್ನಹಾಷಧಂ ||

ಗೊಬ್ಬಳಿ ಎಲೆಗಳಿಗೆ ಚತುರ್ಗುಣ ನೀರನ್ನು ಹಾಕಿ ಕಷಾಯ ಕಾಯಿಸಿ ಕೊಂಡು ಶೋಧಿಸಿ ಪುನಶ್ಚ ಗಟ್ಟಿಯಾಗುವ ವರೆವಿಗೂ ಕಾಯಿಸಿ ಇಳಿಸಿಕೊಂಡು ಜೇನುತುಪ್ಪವನ್ನು ಕೂಡಿಸಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನವಾಗಿ ಹಾಕುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಯುವುದು ಗುಣವಾಗುತ್ತದೆ.

ಕಣಿಗಲದ ಹಣ್ಣು ಗಾಯಿಗಳನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನವನ್ನು ಹಾಕಿದರೆ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಯುವುದು ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ ಬಿಟ್ಟುಲ ವೆಂದರೆ ಕಣಿಗಲವೆಂದು ಕೆಲವರು ಇಂಗಲಾರವೆಂದು ಕೆಲವರು.

ಕತಕರಸಕ್ರಿಯೆ

ಕತಕಸ್ಯಫಲಂಘ್ರಷ್ಟ್ವಾಮಧುನಾನೇತ್ರಮಂಜಯೇತ್ || ೧೦೩ ||
ಈಷತ್ಕಪೂರಸಹಿತಂಸ್ತೃತಂನೇತ್ರಪ್ರಸಾದನಂ ||

ಚಿಲ್ಲದಬೀಜವನ್ನು ಜೇನಿನೊಡನೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರದು ಸ್ವಲ್ಪ ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ ವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನಹಾಕಿದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿನೊಳಗಿರುವ ಕಲ್ಮಷವೆಲ್ಲವೂ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಕಣ್ಣು ಪರಿಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತದೆ.

ಶಿರೋತ್ಪತ್ತೇರಸಕ್ರಿಯೆ

ಸರ್ಪಿಃಕ್ಷೌದ್ರಂಚಂಜನಂಸ್ಯಾತ್ಶಿರೋತ್ಪತ್ತಸ್ಯಶಾಂತಯೇ || ೧೦೪ ||

ಕಣ್ಣಿನ ನರಗಳು ವಡತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಹಸುವಿನ ತುಪ್ಪವನ್ನಾಗಲೀ ಜೇನು ತುಪ್ಪವನ್ನಾಗಲೀ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನವಾಗಿ ಹಾಕಿದರೆ ಶಾಂತವಾಗುತ್ತದೆ,

ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪವಸಾರಸಕ್ರಿಯೆ

ಕೃಷ್ಣಸರ್ಪವಸಾಶಂಖಃಕತಕಾತ್ಫಲಮಂಜನಂ ||
ರಸಕ್ರಿಯೇಯಮಚರಾದಂಧಾನಾಂದರ್ಶನಪ್ರದಾ || ೧೦೫ ||

ಕರಿಯನಾಗರಹಾವಿನ ಮಾಂಸರಸ, ಶಂಖಚೂರ್ಣ, ಚಿಲ್ಲದಬೀಜ ಇವು ಗಳನ್ನು ಅರೆದು ನಯವಾಗುವಂತೆಮಾಡಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕಿದರೆ ಕುರುಡರಾದವ ರಿಗೂ ಕ್ರಮೇಣ ಕಣ್ಣು ಕಾಣುತ್ತ ಬರುತ್ತದೆ,

ಲೇಖನಾಂಜನ

ದಕ್ಷಾಂದತ್ಸಕಾಲಿಕಾಚಶಂಖಚಂದನಸ್ಯಂಧವ್ಯಃ ||

ದ್ರವ್ಯೈರಂಜನಯೋಗೋಯಂಪುಷ್ಪಾಮಾದಿವಿಲೇಖನಃ ||

|| ೧೦೬ ||

ಕೋಳಿಯ ನೊಟ್ಟಿಯ ಮೇಲಿನ ಪೂವು, ಮಣಿತಿಲೆ, ಗಾಜನಕುಡಿ, ಚಂದನ, ಸ್ಯಂಧವಲವಣ ಇವುಗಳನ್ನು ಸಮಪರಿಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ನಯವಾದ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಚೂರ್ಣಾಂಜನವಾಗಿ ಹಾಕಿಕೊಂಡರೆ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತ ಹುಪ್ಪು, ಪರಿ ಇವುಗಳನ್ನು ಚನ್ನಾಗಿ ಕೆರೆದು ಅರಗುಮಾಡುತ್ತದೆ

ಕಣಾರಸಕ್ರಿಯೆ

ಕಣಾಭಾಗಯಕ್ಯನ್ಮಧ್ಯೇಪಕ್ವಾನೇತ್ರಯುಗೇಂಜಿತಾ ||

ಅಚಿರಾದ್ಧಂತಿನಕ್ವಾಂಧ್ಯಂತದ್ವತ್ಸಕ್ವಾದ್ರಮೂಷಣಂ || ೧೦೭ ||

ಅಡಿನಮೊಟ್ಟೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಯಕ್ವತ್ ಎಂಬ ಅಂಗವನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದು ಅದರೊಳಗೆ ಹಿಪ್ಪಲಿಯನ್ನಿರಿಸಿ ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಪಕ್ವವಾದಮೇಲೆ ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನಹಾಕಿದರೆ ನಕ್ವಾಂಧ್ಯವೆಂಬ ಇರಳು ಗಣ್ಣು ಸರಿಯಾಗುತ್ತದೆ ಅದರಂತೆಯೇ ಮೆಣಸಿನಕಾಳನ್ನು ಪಕ್ವಮಾಡಿ ಜೇನುಸೇರಿಸಿ ಚನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಅಂಜನವಾಗಿ ಹಾಕಿದರೂ ನಕ್ವಾಂಧ್ಯವು ನಿವಾರಣೆಯಾಗುತ್ತದೆ.

ಚೂರ್ಣಾಂಜನ

ಶಾಣಾರ್ಧಂನುರಿಚಂದ್ರಾಚಸಿಪ್ಪಲ್ಯರ್ಣವಫೇನಯೋಃ ||

ಶಾಣಾರ್ಧಂಸ್ಯಂಧವಂಶಾಣಾನವಸೌವೀರಕಾಂಜನಾತ್ || ೧೦೮ ||

ಪಿಷ್ಟಂಸುಸೂಕ್ಷ್ಮಂಚಿತ್ರಾಯಾಂಚೂರ್ಣಾಂಜನಮಿದಂಶುಭಂ ||

ಕಂಡೂಕಾಚಕಘಾತಾರ್ಣಾನಂವಲಾನಾಂಜನಿಶೋಧನಂ || ೧೦೯ ||

ಅರ್ಧಶಾಣಪರಿಮಾಣ ಮೆಣಸಿನಕಾಳು, ಹಿಪ್ಪಲಿ ಒಂದುಶಾಣಪರಿಮಾಣ, ಸಮುದ್ರದನೊರೆ ಒಂದು ಶಾಣಪರಿಮಾಣ, ಅರ್ಧ ಶಾಣಪರಿಮಾಣ ಸ್ಯಂಧವ ಲವಣ, ಒಂಭತ್ತು ಶಾಣ ಪರಿಮಾಣ ಸೌವೀರಾಂಜನ ಇವುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಸೇರಿಸಿ ಚಿತ್ರನಕ್ಷತ್ರಯುಕ್ತವಾಗ ವಿವರದಲ್ಲಿ ನುಣ್ಣಿಗೆ ಅರೆದು ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಈ

ಅಂಜನವನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿನ ನವೆ, ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀಜು ಹಾಯ್ದಿರುವುದು, ಶ್ಲೇಷ್ಮ ಪ್ರಕೋಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ನೇತ್ರಮಲಗಳು ಇವುಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುವವು.

ರೋವಣಚೂರ್ಣಾಂಜನ . *

ಶಿಲಾಯಾಂರಸಕಂಪಿಷ್ಟಾಸ್ತಮ್ಯಗಾಸ್ತಾವ್ಯವಾರಿಣಾ ||

ಗೃಹೀಯಾತ್ತಜ್ಜಲಂಸರ್ವಂತ್ಯಜೇಚ್ಛೂರ್ಣಮಧೋಗತಂ || ೧೧೦ ||

ಶುಷ್ಕಂ ಚ ತಜ್ಜಲಂ ಸರ್ವಂ ಸರ್ಪಟೇ ಸನ್ನಿಭಂ ಭವೇತ್ ||

ವಿಚೂರ್ಣಭಾವಯೇತ್ಸಮ್ಯಕ್ ತ್ರಿವೇಲಂ ತ್ರಿಫಲಾರಸೈಃ || ೧೧೧ ||

ಕರ್ಪೂರಸ್ಯ ರಜಸ್ತತ್ರ ದಶಮಾಂಶೇ ನ ನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ ||

ಅಂಜಯೇನ್ನಯಂ ನೇತೇನ ಸರ್ವದೋಷಹರಂ ಹಿತತ್ || ೧೧೨ ||

ಸರ್ವರೋಗಹರಂ ಚೂರ್ಣಂ ಚಕ್ಷುಷೋಸ್ಸುಖಕಾರಿ ಚ ||

ರಸಕವೆಂದರೆ ಕಫರಿತುಳ್ಳ ಅದನ್ನು ಕಲ್ಲಮೇಲೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ನೀರಿಗೆ ಕದರುವುದು, ಕೊಂಚ ಹೊತ್ತುದಮೇಲೆ ಆ ನೀರನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬೇರೊಂದು ಪಾತ್ರಗೆ ಬಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡು ತಳದಲ್ಲಿರುವುದನ್ನೆಲ್ಲಾ ಬಿಸಾಡಿ ಆ ನೀರನ್ನು ಒತ್ತುವವರಿವಿಗೂ ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿಯೇ ಒಣಗಿಸುವುದು; ಒಣಗಿಹೋದಮೇಲೆ ತಳದಲ್ಲಿ ಕಾಗದದ ಹಾಳೆಯ ಹಾಗೆ ನಿಲ್ಲುವುದನ್ನು ಕರೆದು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪುಡಿಮಾಡಿ ಮೂರು ಸಾರಿ ತ್ರಿಫಲಾರಸದಲ್ಲಿ ಭಾವನೆಕೊಟ್ಟು ಒಣಗಿಸುವುದು. ನಂತರ ನಿಂತದ್ದನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಅದರ ಹತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದಷ್ಟು ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರದ ಪುಡಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಈ ಹುಡಿಯಿಂದ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನಹಾಕುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ ಸ್ವಕೋಪಹೊಂದಿದ ನೇತ್ರಗತಗಳಾದ ತ್ರಿದೋಷಗಳನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ನೇತ್ರರೋಗಗಳನ್ನೂ ಗುಣಪಡಿಸಿ ಕಣ್ಣುಗಳಿಗೆ ಸುಖವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತದೆ

ಪ್ರಸಾದನಾಂಜನ

ಅಗ್ನಿತಪ್ತಂ ಹಿ ಸೌವೀರಂ ನಿಷಿಂಚೇತ್ ತ್ರಿಫಲಾರಸೈಃ || ೧೧೩ ||

ಸಪ್ತವೇಲಂತಥಾಸ್ತನ್ಯೈಃ ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ಸಿಕ್ತಂ ವಿಚೂರ್ಣಿತಂ ||

ಅಂಜಯೇತ್ತೇನ ನಯಂ ನೇತ್ರತ್ಯಹಂ ಚಕ್ಷುಷೋರ್ಹಿತಂ || ೧೧೪ ||

ಸರ್ವಾನಕ್ಷಿವಿಕಾರಾಂಸ್ತು ಹನ್ಯಾದೇತನ್ನಸೂಶಯಃ ||

ಸೌವೀರಾಂಜನವನ್ನು ಬೆಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಯಿಸಿ ಏಳುಬಾರಿ ತ್ರಿಫಲಾರಸದಲ್ಲಿ

ಅದ್ವೈತವು. ಮತ್ತೆ ಏಳುಭಾವ ಕಾಯಿಸಿ ಹೆಂಗಸರ ಮೊಲೆಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ವೈತವು
ಈ ರೀತಿ ಸಂಸ್ಕಾರಮಾಡಿ ನುಣ್ಣಿನೆಯಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಪ್ರತಿ
ದಿವಸವೂ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನಹಾಕುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬಹಳ ಹಿತಕರವಾಗಿರು
ವುದಲ್ಲದೆ ಸಮಸ್ತ ವಿಧಗಳಾದ ನೇತ್ರ ವಿಕಾರಗಳನ್ನೂ ಒರಿಸುತ್ತದೆ.
ಅನುಮಾನವಿಲ್ಲ.

ದೃಷ್ಟಿಪ್ರಸಾದಿನೀನಾಗಶಲಾಕಾ

ತ್ರಿಫಲಾಭ್ಯಂಗಶುಂಠೀನಾಂರಸೈಸ್ತದ್ವಚ್ಚ ಸರ್ಪಿಷಾ || ೧೧೫ ||

ಗೋಮೂತ್ರಸುಧ್ವಜಾಕ್ಷೇರೈಃ ಸಿಕೇಂದ್ರನಾಗಃಪ್ರತಾಪಿತಃ ||

ತಚ್ಚಲಾಕಾಹರತ್ಯೇವಸರ್ವಾ ನ್ನೇತ್ರಭವಾನ್ ಗದಾನ್ || ೧೧೬ ||

ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನಹಾಕಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶಲಾಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸುವ ಕ್ರಮ—
ಕಪ್ಪುತೀಸವನ್ನು ಕಾಯಿಸಿ ತ್ರಿಫಲಾಕಷಾಯ, ಗುರುಗದರಸ, ಶುಂಠೀರಸ, ತುಪ್ಪ
ಗೋಮೂತ್ರ, ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಅಡಿನಹಾಲು, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ
ಎಷ್ಟುಮೃದುವಾದುದೋ ಅಷ್ಟುಮೃದುವಾಗಿರಿಸಿ ನಂತರ ಆ ನೀಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು
ಸಲಾಕೆಯನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಇಂತಹ ಶಲಾಕೆಯನ್ನು ಕಣ್ಣಿಗೆ
ತಗಲಿಸುತ್ತಿದ್ದರೆ ಸಮಸ್ತ ನೇತ್ರರೋಗಗಳೂ ಗುಣಹೊಂದುತ್ತವೆ. ಇದರಿಂದ
ಅಂಜನಹಾಕುವುದು ಅತ್ಯುತ್ತಮ.

ಪ್ರತ್ಯಂಜನವಿಧಾನ

ಗತದೋಷಮಪೇತಾಶ್ರುಸಂಪತ್ಯನ್ ಸಮ್ಯಗಂಭಸಿ ||

ಪ್ರಕ್ಷಾಲ್ಯಾಕ್ಷಿಯಥಾದೋಷಂಕಾಯ. ಫಂಪ್ರತ್ಯಂಜನಂತತಃ || ೧೧೭ ||

ನವಾನಿರ್ಗತದೋಷೇಕ್ಷ್ಣಿಧಾವನಂಸಂಪ್ರಯೋಜಯೇತ್ ||

ಪ್ರತ್ಯಂಜನಂತೀಕ್ಷ್ಣತಪ್ತೇನೇತ್ರೇಚೂರ್ಣಂಪ್ರಸಾದನಂ || ೧೧೮ ||

ಕಣ್ಣಿಗೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಅಂಜನವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದಮೇಲೆ ಕಣ್ಣಿನದೋಷ
ಗಳು ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗಿ ಕಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ನೀರು ಸುರಿಯುವುದು ನಿಂತಮೇಲೆ ಕಣ್ಣನ್ನು
ನೀರಿನಿಂದ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೊಳೆದು ಪ್ರಸಾದನಚೂರ್ಣಗಳನ್ನು ಅಂದರೆ ಮೃದುವಾಗಿ
ಸೌಮ್ಯವಾಗಿರುವ ಚೂರ್ಣಾಂಜನವನ್ನು ಹಾಕಬೇಕು. ನೇತ್ರಗತದೋಷಗಳು
ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣನ್ನು ತೊಳೆಯಬಾರದು.

ನಯನಾಮೃತಾಂಜನ

ಶುದ್ಧೇನಾಗೇದ್ರುತೇಶುದ್ಧಂತುಲ್ಯಂಸೂತಂನಿನಿಕ್ಷಿಪೇತ್ ||

ಕೃಷ್ಣಾಂಜನಂತಯೋಸ್ತುಲ್ಬಂಸರ್ವಮೇಕತ್ರಚೂರ್ಣಯೇತ್

|| ೧೧೯ ||

ದಶಮಾಂಶೇನಕಪೂರಂತಸ್ಮಿನ್ ಚೂರ್ಣೇಪ್ರದಾಪಯೇತ್ ||

ಏತತ್ ಕೃತಾಂಜನಂನೇತ್ರಗದಜಿನ್ದ್ರಯನಾಮೃತಂ || ೧೨೦ ||

ಶುಧ್ಧವಾದ ಶೀಸವನ್ನು ಕರಗಿಸಿ ಕರಗಿದ್ದರಲ್ಲಿ ಅದರಷ್ಟೇಪರಿಮಾಣ ಶುಧ್ಧವಾದ ಪಾದರಸವನ್ನು ಕಾಕಚೇಕು. ಇವೆರಡರಷ್ಟು ರಸಾಂಜನವೆಂಬ ಕಫ್ಫು ಅಂಜನವನ್ನು ಅವುಗಳೊಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮೃದುವಾದ ನುಣ್ಣಿನೆಯ ಚೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡಿ, ಅದರ ಹತ್ತುರಲ್ಲಿ ಒಂದುಭಾಗ ಪಚ್ಚಕಪೂರವನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಇವಕ್ಕೆ ನಯ ನಾಮೃತವೆಂಬದಾಗಿ ಹೆಸರು. ಸಮಸ್ತ ವಿಧವಾದ ನೇತ್ರರೋಗಗಳನ್ನೂ ಇದರಿಂದ ಪರಿಹಾರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಸರ್ಪವಿಷೇಷಂಜೀವನಾಂಜನ

ಜಯಪಾಲಭವಾಂಮುಜ್ಜಾಂಭಾವಯೇನ್ನಿಂಬುಕದ್ರವೈಃ ||

ಏಕವಿಂಶತಿನೇಲಂತುತತೋವರ್ತಿಂಪ್ರಕಲ್ಪಯೇತ್ || ೧೨೧ ||

ಮನುಷ್ಯಲಾಲಯಾಘೃಷ್ಟ್ವಾತತೋನೇತ್ರೇತಯಾಂಜಯೇತ್ ||

ಸರ್ಪದಷ್ಟವಿಷಂಜಿತ್ವಾಸಂಜೀವಯತಿಮಾನವಂ || ೧೨೨ ||

ಜಾಪಾಳದ ಬೀಜದನಡುವೆ ಇರುವ ನಾಲಿಗೆಯಂತಹ ವಸ್ತುವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಇಸ್ಪತ್ತೊಂದುಬಾರಿ ಬೇವಿನಸೊಪ್ಪಿನರಸದಲ್ಲಿ ಭಾವನೆಕೊಟ್ಟು ನಂತರ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರೆದು ಬತ್ತಿಯಂತೆಮಾಡಿ ಇರಿಸಿಕೊಂಡು ಅದನ್ನು ಮನುಷ್ಯರ ಉಗುಳಿನಲ್ಲಿ ತೇಯ್ದು ಸರ್ಪಕಡಿದವರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನವಾಗಿ ಹಾಕಿದರೆ ಸರ್ಪವಿಷವು ಶಾಂತವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯನು ಬದುಕಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾನೆ.

ಭುಕ್ತ್ವಾಪಾಣತಲಂಘೃಷ್ಟ್ವಾಚಕ್ಷುಷೋರ್ದೀಯತೇಯದಿ ||

ಜಾತಾರೋಗಾವಿನಶ್ಯಂತಿತಿಮಿರಾಣಿತಥೈವಚ || ೧೨೩ ||

ಶೀತಾಂಬುಪೂರಿತಮುಖಃಪ್ರತಿವಾಸರಂಯಃ

ಕಾಲತ್ರಯೇಣನಯನದ್ವಿತಯಂಜಯೇನ ||

ಅಸಿಂಚತಿಧ್ರುವಮಸಾನಕದಾಚಿದಕ್ಷಿ

ರೋಗವ್ಯಥಾವಿಧುರತಾಂಭಜತೇನುನುಷ್ಯಃ || ೧೨೪ ||

ಮನುಷ್ಯನುಪ್ರತಿದಿನವೂ ಭೋಜನಮಾಡಿದಮೇಲೆ ಕೈತೊಳೆದುಕೊಂಡು

ತನ್ನ ಎರಡೂ ಕೈಗಳನ್ನೂ ಉಜ್ಜಿಕೊಂಡು ನಂತರ ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನು ಸವರಿಕೊಳ್ಳುವ ಸಂವಾಸವನ್ನು ಟ್ಟುಕೊಂಡಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ನೇತ್ರರೋಗಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಿವಾರಣೆಯಾಗುವುದಲ್ಲದೆ ಯಾವಾಗ್ಯೂ ಕಣ್ಣುಗಳು ಮಂಜಾಗುವುದಿಲ್ಲ.

ಪ್ರತಿದಿವಸವೂ ಕಾಲತ್ರಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮನುಷ್ಯನು ಬಾಯಲ್ಲಿ ತಣ್ಣೀರು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಕಣ್ಣಿಗೆ ತಣ್ಣೀರುಹಾಕಿತೊಳೆಯುತ್ತಾ ಬಂದಲ್ಲಿ ನೇತ್ರರೋಗಗಳು ಅವನನ್ನು ಭಾದಿಸಲಾರವು. ಬಾಯಲ್ಲಿ ನೀರು ತುಂಬಿಕೊಂಡಿರುವಾಗಲೇ ಕಣ್ಣು ತೊಳೆಯಬೇಕು

ಆಯುರ್ವೇದಸಮುದ್ರಸ್ಯ ಗೂಢಾರ್ಥಮಣಿಸಂಚಯಂ ||

ಜ್ಞಾತ್ವಾ ಕೃಶ್ಣಿದ್ವೈಧೈಸ್ತು ಕೃತಾವಿವಿಧಸಂಹಿತಾಃ || ೧೨೫ ||

ಕಿಂಚಿದರ್ಥತತೋನೀತ್ವಾ ಕೃತೇಯಂ ಸಂಹಿತಾಮಯಾ ||

ಕ್ರಸಾಕಟಾಕ್ಷನಿಕ್ಷೇಪಮಸ್ಯಾಂಕುರ್ವಂತು ಸಾಧವಃ || ೧೨೬ ||

ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಾಚಾರ್ಯರು ಗ್ರಂಥ ಸಮಾಪ್ತಿಸಮಯದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಗ್ರಂಥ ರಚನೆಯ ವಿಷಯವನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಅನೇಕಜನ್ಮಮಹನೀಯರುಗಳು ಆಯುರ್ವೇದವೆಂಬ ಸಮುದ್ರದ ತಳದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡು ಗೋಪ್ಯವಾಗಿರುವ ಔಷಧಯೋಗಗಳೆಂಬ ರತ್ನಗಳನ್ನು ಅರಿಸಿಕೊಂಡು ಲೋಕೋಪಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಅನೇಕ ಸಂಹಿತೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಹಾಗೆ ಅವರುಗಳು ಅರಿಸಿಕೊಂಡು ಮಾಡಿರುವ ಸಂಹಿತೆಗಳನ್ನು ಪರಿಶೋಧಿಸಿ, ಅವುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉತ್ತಮೋತ್ತಮಗಳಾದ ಯೋಗಗಳನ್ನು ಅರಿಸಿಕೊಂಡು ಈ ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ನಾನು ರಚಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಸತ್ಪುರುಷರುಗಳಾದ ಪಂಡಿತರುಗಳು ಕೃಪೆಯಿಟ್ಟು ಇದನ್ನು ಪರಾಂಘರಿಸಬೇಕು.

ವಿವಿಧಗದಾರ್ತಿ ದರಿದ್ರನಾಶನಂಯಾ

ಹರಿರಮಣೀವಕರೋತಿಯೋಗರತ್ನೈಃ ||

ವಿಲಸತು ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಸ್ಯ ಸಂಹಿತಾ

ಕವಿಹೃದಯೇಷು ಸರೋಜನಿರ್ಮಲೇಷು

|| ೧೨೭ ||

ತನ್ನಲ್ಲಿರತಕ್ಕ ಯೋಗ ಅಂದರೆ ಔಷಧಯೋಗಗಳೆಂಬ ರತ್ನಗಳಿಂದ ನಾನಾ ವಿಧಗಳಾದ ರೋಗಗಳಬಾಧೆಗಳೆಂಬ ದರಿದ್ರವನ್ನು ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಸಂಹಿತೆಯು ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಯಹಾಗೆ ಮಾಡುತ್ತದೆ ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಸಂಹಿತೆಯು

ಕಮಲದಂತೆ ನಿಷ್ಕಲ್ಮಷವಾದ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ವಿರಾಜಿಸುತ್ತಿರಲಿ.

ಅಲ್ಪಾಯುಷಾಮಲ್ಪಫಲಯಾಮಿದಾನೀಂ
ಕೃತಂಸಮಸ್ತಶ್ಚ ತಿಪಾಶಶಕ್ತ್ಯಾ ॥
ತದತ್ರಯುಕ್ತಂಪ್ರತಿಬೀಜಮಾತ್ರ
ಮಭಸ್ಯತಾಮಾತ್ಮಹಿತಂಪ್ರಯತ್ನಾತ್

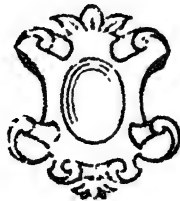
॥ ೧೨೭ ॥

ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಆಯುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಅಲ್ಪರಾದಂತ ಅಂದರೆ ಮಹಾ ಸಂಹಿತೆಗಳನ್ನು ಓದಿ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಲಾರದೆ ಮನುಷ್ಯರ ಹಿತಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಸ್ತ ಆಯುರ್ವೇದಾಗಮವನ್ನು ಪಠನಮಾಡಿ ಈ ಸಂಹಿತೆಯು ಸಂಗ್ರಹ ರೂಪವಾಗಿ ರಚಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಸೌಖ್ಯ ಕ್ಷೋಭೆಗಳಿಗೆ ಈ ಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಬೇಕು.

ಇಲ್ಲಿಗೆ ವೈದ್ಯರತ್ನಪಂಡಿತ ಗೋಸಾಲಾಚಾರ್ಯ ಶಿಷ್ಯ
ಆಯುರ್ವೇದ ಭೂಷಣ ಪಂಡಿತ ಪಟ್ಟಗಿರಿ ಸೂರ್ಯನಾರಾಯಣಶಾಸ್ತ್ರಿ
ವಿರಚಿತವಾದ ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಸಂಹಿತೆಯ ಕರ್ನಾಟಕ ಭಾಷಾನ್ವಾದದಲ್ಲಿ
ತೃತೀಯ ಖಂಡ ಸಮಾಪ್ತ.

— ಶಾರ್ಙ್ಗಧರಸಂಹಿತಾ ಸಮಾಪ್ತಃ —

RIG-VEDA SAMHITA

ಋಗ್ವೇದಸಂಹಿತಾ

ಭಾಗ—೨೨

ದಶನೆಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ೬-೮ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯಗಳು

ಅಂಶಯ ಅಷ್ಟಕದಲ್ಲಿ ೧ ನೇ ಅಧ್ಯಾಯವು

ಅನುವಾದಕ

ಆಸ್ತಾ ನ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್,

ಪ್ರೊ. ಪಿ. ವೆಂಕಟರಾವ್.

ಶ್ರೀ ವಿವಾಧಾಕ ಪ್ರೆಸ್
ಮೈಸೂರು.

ಶ್ರೀ ವಿವಾಧಾಕ ಪ್ರೆಸ್

ಮೈಸೂರು.